www.etnolog.org.ua

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ОБРАЗ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

КОРПУС ЕКСПЕДИЦІЙНИХ ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

том сьомий

ГОСПОДАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ, ПРОМИСЛИ ТА РЕМЕСЛА

ІМФЕ

Видавництво ІМФЕ
Київ 2017

www.etnolog.org.ua

УДК 39+334.71+001.891.7](477)"312"

Е 88

Головний редактор
Ганна Скрипник

Укладачі
Наталя Литвинчук, Віталій Іванчишен,
Микола Бех, Богдан Сауляк, Олександр Головко

Редколегія
Лідія Артюх, Галина Бондаренко, Валентина Борисенко,
Любов Боса, Михайло Глушко, Віктор Косаківський,
В'ячеслав Кушнір, Людмила Пономар, Наталія Стішова

Е 88 **Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 7. Господарські заняття, промисли та ремесла** / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2017. – 496 с. : іл.

ISBN 978-966-02-7784-7 (серія)
ISBN 978-966-02-8412-8 (т. 7)

У пропонованому томі, що є частиною фундаментального багатотомного видання, представлено багатий масив польових матеріалів, зібраних у різних історико-етнографічних регіонах України. Зафіксовані відомості слугуватимуть фактологічною основою для вивчення господарських занять, промислів і ремесел як невід'ємної частини культури та побуту традиційного українського суспільства та для ознайомлення зацікавленого читача з матеріальною культурою українців. Вони яскраво ілюструють різнорідні виробничі практики, їх значення в системі життєзабезпечення, термінологію, локальні відмінності, вияви трансформації тощо. Праця сприятиме розумінню поступальної еволюції господарсько-виробничої культури українського народу як одного з важливих аспектів етнокультурної історії України.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
(протокол № 16 від 28 листопада 2017 р.)

ISBN 978-966-02-8412-8 (т. 7)

© ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2017

www.etnolog.org.ua

ЗМІСТ

Вінницька область 5
Волинська область 51
Дніпропетровська область 73
Донецька область 83
Житомирська область 94
Закарпатська область 126
Запорізька область 138
Івано-Франківська область 151
Київська область 163
Кіровоградська область 185
Луганська область 193
Львівська область 202
Миколаївська область 207
Одеська область 211
Полтавська область 261
Рівненська область 274
Сумська область 278
Тернопільська область 324
Харківська область 361
Херсонська область 416
Хмельницька область 421
Черкаська область 443
Чернівецька область 457
Чернігівська область 468

Географічний покажчик 486
Список скорочень 494

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ

БЕРШАДСЬКИЙ РАЙОН

с. Джулинка

Записав О. Головко у 2009, 2011 рр.
у с. Джулинка Бершадського р-ну Вінницької обл.
від Головка Олексія Івановича, 1926 р. н.,
Головка Дмитра Івановича, 1931 р. н.,
та Головко Марії Трохимівни, 1931 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка***. Роботи в селі було постільки, поскільки хватало. Були колгоспи. Ну, вже в [19]60–[19]50-х роках взяти, допустім, сільське хазяйство, колгоспне, то в нашому селі було три колгоспи, після Хрущова стали об'єднувати ці колгоспи. Колгоспи були мало спроможні себе обезпечити, купити якусь техніку чи ше шось. Не було грошей. А, допустім, поле обробляли, обробляли трактора, МТСи були такі – машинно-тракторні станції. Той МТС давав туди техніку, ця техніка працювала: горала, сіяла, комбайном молотили. І за це колгосп давав натуроплатою, то їсть врожайом розчитувався з МТСом. А остатки, там 30 % врожаю лишалося для колгоспу. Значить, колгосп должен собі сємєнний фонд закласти (насіння), фуражний фонд і розчитатися з людьми. Це з тих 30 %, а 70 % йшло як натуроплата за роботу, яку виконував МТС. А МТС виконував роботи багато. Були комбайни, допустім, колгосп не міг собі купити комбайна, то МТС давав комбайна. А там були первобитні комбайни «Сталінець», «Сталінець-1», потом вже пішов СК – самоходний вже був комбайн – СК-4, то вже було діло. Техніка була маломочна, допустім, комбайна треба було тягнути, два трактори протяжньом – ХТЗ і «Універсал». А таких тракторів, як зараз ДТ і прочі, не було. То вони мали по тридцять, по сорок лошадіних сіл? То їх робили два, спарювали впротяж і тягали того комбайна. Допустім, дньом тягав комбайн, вночі – пішов поле орати, борозну. Так шо тєхніка була дуже напружена, велика загрузка на техніку, і потом вона була слабокачествено виготовлена. Вона часто ломалася. Приходилося простоювати довге время для того, шоб її відремонтувати. Ну, вже в таких роках, як начало [19]60-х років, то стала трошки більше техніка усовершенствувана, вже були прицепні знаряддя, були навісні. Тоді коло трахторіста був ше помощнік – «прицепщик» називався. Той прицепщик сидів на плугах, він глібив, мілив. Єслі в літній період – просапний період, там була мотига, він був на мотизі для того, шоб не підрізати рядки бурака, кукурудзи. А коли получилася система навісна – гідравлікою – тут вже прицепщики відпали. То їсть їх стало не треба, потому шо сам трахторіст міг управляти прицепним знаряддям, яке причеплено: чи плугом, чи культиватором, чи мотигою. Це таке, це прогрес був. Но со временьом дуже бистро стала техніка усовершенствуватися. І до [19]70-х років, тако десь, пошті усовершенствувалася, то їсть вже трактор міг ходити від ремонту до ремонту цілий сєзон: весною пішов він і до осені відпрацював, проходя тєхніческі осмотри всевозможні чи профілактичні. І до осєні працював без особих поломок. Мєлкі поломки то бувають. Коли вже стало полегшення трошки, потому шо робота – так само горалася, то саме сіялося, буряки, кукурудза, сояшники, люди ходили на роботу. Коли комбайн збирав врожай, то люди вже не в'язали. Бо колись було, то кіньми косили, то їсть жатки косили, люди в'язали, потім складали в сослони, ну п'ятнадцятки там. Потім, коли прийшла молотьба, возили в стічки. То їсть люди стали вже трошки освобождатися від таких жнив. Це вже люди були, зерно поступало, допустім, на тік, там його обробляли: віяли, сортирували, даже і просушували, бо бувало, шо зерно ше було не повністю созрівше, а чекати нема коли, бо не позволяют условія і погодні умови. Десь в [19]56-му чи [19]57-му році реформірували МТСи. З МТСу на кажну тракторну бригаду, то їсть рільницю, на їден колгосп було опрєдільонне колічество тракторів. Скільки-то було у вас землі, то було скількись там тракторів. Допустім, в нас на дві бригади був один С-80 трактор, от лиш він горав глібоко. Більше жоден не міг робити, цими малими тракторами не можна було горати на глібину двадцять сім – двадцять вісім сантиметрів під буряк, а «Універсал» не виоре скіки, він тіки двадцять – двадцять два сантиметри від сили, так само, як і ХТЗ. А там вже відкидали корпуса, бо було три, то ставили два корпуса, шоб сопротівлєніє плугів зменшити. Так шо со временьом ті трактора лишилися в колгоспі, але МТС їх ремонтував ше пару років, а потом самі стали вони, колгоспи, коли вже були об'єднані, то стали купляти собі комбайни, трактора більш-менш такі сильніші і стало розвиватися сільське хазяйство. ***Жнива***. В жнива вставали рано – вдосвіта, в часа три, йшли в'язати на поле, бо це ж косили косілками, а то й косами, серпом жали, бо це в післявоєнний період було, ті серпом жали, ті косами косили, а там косілка їдна-дві були.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури***. [Що вирощували на городі?] Картошку, жито сіяли обов'язково, кабаки. Ну таке, як на городі. А це, жито і картошка, кукурудзи тако трошки було. ***Переробка та зберігання городини.*** [Картошку зберігали в погребі], в кого ше є погріб. А то – яму викопали у виді погріба, шоб можна було спускатися. А то катрага була зверху для того,

www.etnolog.org.ua

це накриття, шоб на нюю сніг не падав, дощ. Лиш це тоже не в кажного було. Примерно, в нас не було цего. Після войни в нас не було. В ямі [зберігали], а катраги тої не було. Яма була так, ше й снігом її прикидало. Я ше повню, як тато до войни каже: «Накидайте снігу на яму, шоб не замерзла бараболя».

ТВАРИННИЦТВО Вже при Хрущові стали укрупняти колгоспи, укрупняти животноводство, і був такий, так би мовити, лозунг – шоб надой молока увелічувати (він був тисячу п'ятсот на корову, потім дві тисячі і доходило до п'яти тисяч літрів), стали виводити племінне хазяйство, то їсть високопродуктивне. Був такий указ чи постанова така, шо закупити в людей корови, бо колгосп не мав скіки коровів. Сказали, шоб всі, хто члени колгоспу, продали корову колгоспу, а їм колгосп буде давати молоко щодня. По-первах було так, і харашо наче. А потом дехто побачив, шо воно трохи не туди, і стали деякі люди забирати корови свої, віддали гроші ті. Але, як би там не було, животноводство в колгоспі стало возростати. Колгосп мав возможность вивозити органіку на поле, навоз то їсть, так повишати врожайність. А повишеніе врожайності – значіть, вищі доходи, і колгосп вже мав більше возможностєй. [...] Тримали [у господарстві] корови і вівці. Кіз не було. Свиней – були, але дуже рідко, в декого, бо хліба треба давати свиням, а його нема. [Хто доглядав худобу?] То була або стара бабка, або діти. Діти пасли, гонили пасти, це такий догляд був. А зимою в основном... вже в колгоспах робота кінчалася, це була сезонна робота, тобто буряки викопали, вивезли, то вже вдома були, старіщі люди вдома, а вже діти осовобождалися. А то діти, оце вже пішли в поле, діти вже тут самі. [Чим годували худобу?] Солома, може, кукурудзина там, а чим же ж кормили її?! Сіна не було. Це там, хто яке заготовив, може, десь радно, а в основному – це солома і кукурудзина. Жому дуже мало, хто там привозив.

САДІВНИЦТВО [Чи був у Вас садок?] Тоді садків вообше мало було. А в основном садки були вишневі. У нас садок був, тобто були яблуні, шось дванадцять яблунь було. Тато посадив десь у [19]37-му році чи в [19]38-му, то вони були, городитися почали десь в післявоєнний період. Це в нас і в сусіда, а так, то дуже-дуже рідко в кого був.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи тримали бджіл?] Це у мій період – дуже рєдкость. Був бджіловод там, туди через долину, а так – дуже рєдкость. А в старину, це вже не при моїй пам'яті, мої старші брати ше помнять, шо де ми жили, це було гніздо нашого прапрапрадіда, шо Борівка називалося, це пішла Борова ця свита. То ми жили в тому кодлі, де саме дуже хазяїн був великий. Ше повню ці кірпічі, там розвалини, постройок було багато, був садок, я ше помню сім яблунь, садок дуже гарний і в садку були вулики. То я повню ше дуплянки, бо не хватало вуликів, мед був в діжках, багато меду було. Колись були вулики-дуплянки. Це старе дерево, обачно верба, липа, де серцевина в них пошті погнила, і вони зрізали це дерево, де чурка така була десь до метра, і в ній серцевину вирізали. І получилася така, як діжка. Називається «дуплянка». А потом стали робити вулики рамочні.

РИБАЛЬСТВО [Чи ловили рибу?] А рибу ловили так, любітєлі. Занімався хтось там, бо це на роботі треба було бути в колгоспі. То це колись хтось там піде за рибою. Старий такий, шо, може, не ходить в колгосп на роботу, може піти за рибою. Ну ше діти такі, шо пасли корови, то це ті йшли. А це так, може, вночі хтось йшов, шоб до роботи, таке могло бути.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Бательня має бути з такої чурки, з рівчаком, і тут чіпляється, бити це прядиво і трошки його протирати, протягувати через цю бательню. Тоді кидається таке саме, на ножках воно, така сама терниця, тіки з двох дощечок, і нема дна, і тоді витирається воно. І це вже волоконня считається чистішим від терміття. Тоді кидають на таку, дергальна щітка – на дощечці набита провалка гостра, кругле, велике, величеньке таке. І тоді кидають їдним боком, намотується на руку, їдним боком, намотує другий – і вже, получається, волокно ділиться. Да, воно вже розділяється, бо воно таке грубе, широке прадиво. Тоді кидається на, то дергальна щітка, а це – причісування, вже дрібніша, менша щіточка з провалки, тонші голки. І вже кидається на цю щітку, і вже получається кукла. З цеї кукли, з тої щітки це клоччя – це йде на радно, мішки, це таке з першої щітки. З другої щітки – це вже йде, я не знаю, як воно називається, бо є дванадцятка, тринадцятка, то я вже позабувала всьо, воно вже йде на шось тонше – або празнічне радно, або рушники, це десятка йде. А з цеї вже щітки – це вже йде тринадцятка, мама нам не довіряла прасти, а сама на цій пралці. Мама праде на тій ножній пралці, не довіряла, але я всьо ровно закрадалась і прала його. В мене получалось, лиш мама не хтіла. А мені було лиш клоччя, вовну, і це ми прали. То це тринадцятка – це була сорочка, штани такі нарядні. Красили в бузині, краски ж не було.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Вичинка.*** Заквасювали шкуру в житню муку, якось там заквасювали її, і в цій заквасці замочували на скількись там, я не помню. І тоді такий, я геть і знаю, який він має бути, до сволока чіпляють ключ. Чіпляють шкуру, а ключом беруть для того, шоб на шкурі було ше сало, м'ясо, треба його зняти, то ж так не можеш вручну. То брали шкуру шерстью всередину, а зверхи наличку і такий ключ, він полукруглий, і стягали як крючком. Ключ тоже підвішується, а тут ногою тягне, руками керуєш ключом, а шоб потягнути, то ногою впираєшся. І це цю шкуру зачищають дочиста. ***Дублення шкіри.*** Зняти весь жир і м'ясо, а тоді дубили її [шкіру]. Заквасюють дубової кори і це дублят її, а тоді відбілюють. То якшо вовна на кожух, а якшо на взуття – тоді після дубу, то вже гиначе. ***М'яття шкіри.*** А потім мняли шкуру, «кожум'яки» їх називали, хто цим занімається. Закопується такий стовп і коло того стовпа такий ричав прикручується, і ту шкуру, для того шоб її вимняти, бо вручну так не можна, то це цем ричагом ту шкуру намотує і вона начинає виминатись. Їдним боком, другим боком, для того, шоб її зм'якшити, шоб вона не була така жостка, шоб була еластична. Потом добавляють туди, «нєфть» називається, «дьоготь» на нього казали. То для того, шоб була мягка, треба її в чомусь заквасити, прожирувати її, шоб була не суха, а була жирна і еластична. І тоді з неї шили.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Сапожніків було багато. А сапожніки там вже майстри – шили і черевики, і чобати, в обшім, шо кому треба. А гвозді... тоді робили на штиках, то їсть дерев'яні [цвяхи]. З клена різали такі чурочки тоненькі, смотря якого треба гвоздика, коро-

www.etnolog.org.ua

че, як сірник, трошки грубші і з затесаним кінцьом. І вони тоді кололися. І коли вже прибивав підметок, то він на гвозді жилізні не бив, а просто шилом тако лиш наколов дюрочку і поставив того гвоздика, молотком раз-раз, забиває в два рядочки.

с. Маньківка

Записав В. Іванчишен 28 серпня 2014 р.
у с. Маньківка Бершадського р-ну Вінницької обл.
від Петрунь Тамари Дмитрівни, 1930 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Добування каменю.*** [Чи був у вашому селі кар'єр, де били камінь?] Він і є. В ньому виробляють просто щебінь, мілкий такий камінь. І отсєв, шо відсівають замість піску. Бо тепер піску нема де взяти – дорого. То той пісок продається, щебінь продається, камінь продається на застройки. Там є в Чапаєвці такий камінь, така рівненька підмурки. То це там в Чапаївці ріжуть той камінь. А в нас камінь називається «синій». Скеля обикновенна, він ріжеться, дробиться на застройки, осьо підмурки клали. І був ше в нас кар'єр під лісом піщаний. Ну там стали люди брати, а вже осьо при цій власті, як тоді брали, то якийсь був толк, якось боялися, було акуратно. А зараз – хто де задумав. Гектарів п'ять площі спортили. Там узяли, там узяли. Та й його закрили, вже, наверно, років шість. Мені треба зараз, наприклад, піску зо чотири відрі, замішати там попід призьбу зробити, я не маю де. Вісімсот рублів машина піску. І так само в кар'єрі цей отсєв, його беруть, усьо і я б узяла. Ну вони менше тонни не продають. Ну навіть я б взяла тонну, ну хто то поїде машиною великою тонну везти? Тоже треба рублів чотириста дати, п'ятсот. Вопшем таке зробили ці власті, шо луче нема. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи користувалися Ви колись кам'яними жорнами?] Да. В мене є навіть їден цей камінь, а другий десь тоже є. В нього квадратне отверстіє і внизі там, шоб тримався. Сипали по жменьці, по дві, бо як більше всипати, то піднімається намолот. Робили крупи: курам, собі потребляли, як кукурудзу в печі сушили, шоб мамалига була добра. То це в мене ше один камінчик є, він невеличкий. [Де Ви купили ці жорна?] Ми не купляли, я прийшла сюди, це вже шістдесят чотири роки, можна сказати, то я застала його тут. Полностю жорна. В [19]47 році вони ними пользувалися. [19]33-й, [19]47-й пользувались. [Чи збереглися на цвинтарі кам'яні хрести?] Є на цвинтарі їден, він не вибитий, він виллятий. Ну це ше, навіть не знаю, в якому році. З каміня чистого такого нема вибитого. Так як оце бардюри роблять – пісок і цемент. [Чи пам'ятаєте, щоб користувалися кам'яними коритами для напування домашніх тварин?] Кам'яних не помню. Такі були дерев'яні, як я віддавалась.

ЖМЕРИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Мартинівка

Записала О. Височанська 2010 р.
у с. Мартинівка Жмеринського р-ну Вінницької обл.
від Посвалюк Лідії Антонівни, 1935 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Плуг желізний ше зара є. Зара біше трактором оруть. Плуги виготовляли в кузні. Кузнєци кували. Потом стали фабрики. Деталі: леміш, дві ручки. Леміш – гострий, ріже. В древ'яному плузі гребіль гострий. У плуг запрягали і коня, і вола. Якщо кілька плугів одночасно – чіплялися до трактора. Грунт орали, канєшно, одінаковими плугами. Борозна мала сантиметрів зо сорок. Глібину можна було робити любу. Є глібока оранка. Брігадір керував, яку робити глібину. На городі – двадцять п'ять сантиметрів глібини. Сапою сапали бурани. Бараболю, бураки сапали. Форма – буква «Г». Желізна, виступає, точиться, шоб добре було сапати. Держак до робочої частини кріпиться так: спєціально робиться дюрка, шоб гвоздя прибити можна було. Кузнєц це робе. Сапа не змінилася. Зара в магазині сапи – з куска бляхи – бурану не бере. Сталь біла була. Сапи робили з леміша з плуга. Чим тягша сапа – тим легше на руки. У різних селах одінакові всі сапи. Може бути більша, менша. У селі були деревляні борони. Деревляні планки, в них пальки. Хароші мастєра вибирали для цього дуб. Якшо метр двадцять на метр тридцять. Шахматовим порядком. Зуби – пальці. Штук п'ятнадцять на одну полоску. Між полосками п'ятнадцять сантиметрів одна від другої. Зуби забиті прямо. Волочили, як яка почва була. Якшо почва хароша – дві борони вчепили і пройшли, а якшо ні – повторно проходили. Залізні борони з'явилися, коли з'явився білий метал – після войни. Коровами у війну волочили. Борони різних сіл не відрізнялися. Коли орали пшеницю, то оставалось колосся – драпак забирав. Кінь йде, драпак збирає. Драпак – грабарка. Сіно зара збирали. Зуби буквою «С». До полови піднімає. Інженєр повинен був зробити драпака. [Опис:] колеса, середина грабає. Запрягалися коні, воли тоже, но дуже помалу. [Упряж:] ярмом, до карка. Коні – упряж. Культиватор похожий на плужок, шо підгортає бараболю. Культиватор – після оранки. Користуються зараз. Прикочували котком грудки на бураках. Бураки треба закаткувати. Каток з'явився після войни. Розмір – метр двадцять, може, метр тридцять. Форма – качалка кругла, тридцять-сорок сантиметрів вишини. Зараз – желізний. Коні запрягали. Ріллю звичайною дошкою не рівняли. Серп буквою «С», дерев'яна ручка. Дерев'яна ручка набивається плотно. В перву очєрідь жали жито, жали в'юрок, потом пшеницю. Зара вже серпом не жнут, но дуже рідко хіба. Коса як коса – буква «Г». Ручка – кіся. Кільце, що з'єднувало косу, – це кольцо. Дуже давно приєднували грябки до коси. Грябки мали зо вісім зубів. Кольцо було без ручок. Косу точили осьолком – носили на поясі, в коробці, де повно води. Клепали: губка – по губці. У різних селах разніцу між косами не наблюдала. Косити росою краще: «Коси коса, поки роса». Косарки появились після войни. Лобогрейки – косарки. Косу і серп використовували одночасно, смотря де. Буває так, шо коса не возьме, тіки серп. Граблі з колишніх дерев'яних перейшли на желізні. Желізні граблі появились після войни. Желізними граблями громадили садки. Дерев'яні були для сіна. Дерв'яні граблі ширші, ніж желізні. Грабки чіпляли до коси. Грабки придумали хазяї. Такі, як пальці. Дерев'яні вила не знаю. Вила з двома зубами – для снопів, подавати. Скіки помню, стіки вила були желізні. Ціп – необчищена кора мала бути. Ручка ціпа – два метри, метр сімдесят. Біч – п'ятдесят сантиметрів. Робилась зарєзка, рємні з'єднувались – капиця. Старша сторона – де грубше. Бич круглий. Коли пішли комбайни – перестали використовувати ціп, десь 1955 рік. Зара – сіялки. Мене

www.etnolog.org.ua

батько навчив сіяти руками: з одного (лівого) боку чіплявся мішок (один-два відра зерна), крок не мєдлєнний, нормальний, руку перевертали, шоб однаково сіялось. Десять чоловік сіяли, наприклад. Потім боронували. Сівалки – після войни, не сразу. Барабан – це зерномолотілка. В машині стоїт мужик на барабані, дівчата – на столі. ***Збирання врожаю.*** Сніп називався «сніп», по-другому не знаю назви. В копі шістдесят снопів. Півкоп – тридцять снопів. [Форми укладки:] хрест навхрест, їден зверха – шляпа, його розламували, як сонце, і накривали. Стог – вдома [робили]. Як виходе складали: звіти шар, звіти шар, їден проти другого. У скирту складали снопи: стінку закладали, в середині шоб зав'язані були. Стиртували снопи. Два метри від землі – то можна вершити скирту, завершити. У снопа кругла форма. Копиці – з сіна [складали].

МЛИНАРСТВО В нас був разовий млин. Лишався ґрис. Мука була чуть не сіра. Пекльований млин – біла мука. Вітряків в нас не було. Водяний млин був. Велике колесо, доски. Колесо крутиться, мелеться млин. Журнава у млині робили крупу. Камінь. Крупоружка.

с. Могилівка

Записали А. Брояк та М. Білодід 3 липня 2013 р.
у с. Могилівка Жмеринського р-ну Вінницької обл.
від Грибака Дмитра Никифоровича, 1936 р. н.,
Баранського Едуарда Броніславовича, 1939 р. н.,
та Білокінь Антоніни Олександрівни, 1950 р. н.

РІЛЬНИЦТВО, ГОРОДНИЦТВО ***Жнива.*** Коли жнива кінчалися, нагороджували комбайнерів, було в них так просто: зібралися на полі, обід вивезли їм туди, поздоровили їх там, такі були обжинки. [Чи співали під час жнив, обжинок?] Да, співали, пекли коровай. ***Городні культури.*** Культури всі [вирощували]: і ячмінь, і бараболю, горох, і кавуни були, помідори, огірки [...] Кукурудза, кабачки, гарбузи, буряки столові, кормові, фасоля. Ці шкідники, колорадський жук, в [19]65 році вони в нас появилися. А завезли американці чи німці, но воно в западне вперед пішло. А тоді вже до нас. І не можем скарапкатись, бо нема гірбіцідів.

ТВАРИННИЦТВО Птиці, корову, свині тримали, кури, гуси, потом індики. Коли весною травичка вже підросла, то вже худобу виганяли в поле, був гурток сто двадцять корів, по дві хати пасли. [...] Ну, я знаю, я цьому не вірила, я цього не знала, але кажуть зараз, шо якщо купити порося, то бажано перед тим піти позичити хоча б рубля, то воно буде вестися. То я цього не знала і ніколи не робила. Мама казала, шо тоді було дуже якесь це відьмацтво, казала, шо в неї корова побігла до цеї жінки, яка це робила [«відбирала» молоко], і ми її єлі забрали. [...] Може, й таке є, шо [тварини] між собою розмовляють, ну, коти між собою ж мявкають – говорять. Курка знеслася – починає кричати, шось вони собі знають. В нас був такий случай в селі: йому дали корову, і постоянно коло цеї корови водився вуж. Він прийшов до сусіда та й каже: «Прийду корову доїти, а на ній той вуж лежить, якось жутко, жінка боїться». А сусід каже, щоб він його взяв і кудись викинув. Він його відвіз майже до Демидівки [сусіднє село], поки приїхав додому велосипедом, а він вже коло неї. Він взяв та й порубав його, а кажуть, шо не можна. Після того в них не ладиться, так і по сьогодні, він розійшовся з нею [з дружиною].

КАЛИНІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Сальник

Записав О. Головко 25 червня 2009 р.
у с. Сальник Калинівського р-ну Вінницької обл.
від Копнюк Фросини, 1921 р. н.,
та Скакун Надії Василівни, 1936 р. н.

ГОРОДНИЦТВО [Коли можна було починати орати, сіяти, садити?] То навесні. Город гораю зосени. А тоді поскородили та й тоді садимо. [Чи вдобряєте Ви чимось землю?] Ну, чим? Нема гною, то якісь там удобрєння. ***Землеробський реманент.*** [Чим обробляєте землю?] Шаруємо руками, плужком тепер підгортаємо. Підгорнули плужком – всьо. ***Городні культури.*** [Що Ви вирощуєте на городі?] Ну, бараболя, квасоля, кабачки, бараки, гарбузи. ***Переробка та зберігання городини.*** В погрібі – бараболя, барачки там, таке. Яка закрутка – тамо деяка.

ТВАРИННИЦТВО [Яку худобу люди тримали?] Корів, коней. Кози – не знаю, а корова, свині, коні і воли. Тут було дуже багато скотини в обійсті, і важко було з нею. ***Скотарство.*** [Коли худобу вперше виганяли на пасовище?] Це, по-моїму, на Юрія. Просто такий обичай. Як трава вже є, то й раньше. [Чи давали тваринам освячену їжу?] Вообще-то да. На Паску несуть кусочок паски худобі, шоб корови доїлися краще

КОЗЯТИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Жежелів

Записав В. Іванчишен 21 липня 2015 р.
у с. Жежелів Козятинського р-ну Вінницької обл.
від Білика Станіслава Венедиктовича, 1933 р. н.,
та Білика В'ячеслава Станіславовича, 1961 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи займались обробкою каменю у вашому селі?] Да, батько мій робив, йому вже вісімдесят два роки. Но він до войни не робив, він після войни робив. А кар'єр з 1910 року. Не знаю, чи лишилась там ця історія кар'єра [...], я робив директором кар'єра цього в свій час. Він з 1910 року, це промислова добича була. Тут робилося всьо, тут практично всі камінцями займались. Я ше бачив, як батько робив пам'ятники на моїй бабці. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** Це брався кусок глиби в кар'єрі, робилася заготовка. Ну, як берете, а воно неправильної форми. Це пасується, називається «пасіровка», спицями, такі спиці спеціальні. То їсть придається примєрна форма. Потом ця примєрна форма обратно, це всьо вручну, потом, коли вже більш-менш форма, є таке слово «бучарда». І це тоже я бачив – бучардірують, а полірували вручну, «машка» така металева здорова, квадрат. В неї ставили дроб чугунний і форми такі всевозможні. Там в нас є цвинтар старий в Жежелеві, там в нас є зарослий, но там є пам'ятники під дерево, ше під шо. А саме краще подивитись на цей граніт, шо вироблялося з нашого граніту, це в Бердичеві єврейський цвинтар. Наш граніт не вибілюється, називається «сєрий кардінал», це шліфовка, це обработка. Саме це в Бердичеві, то всьо

www.etnolog.org.ua

з жежелівського граніту. [Коли саме Ви працювали директором?] В 2000-х роках. В мене ше робило двісті шістдесят чоловік, обработка – в три зміни робили. [Яку продукцію тоді виготовляли?] Щебінь, плюс блоки. Це називається «вироби з граніту». Всьо для будівництва. [У сусідніх селах – Гулівці, Голендри – камінь також били лише на щебінь?] Там не було лиш на щебінь. Це зараз так, а раньше тільки товарний камінь був. [Чи могли б Ви описати процес обробки граніту вручну?] Я не годен так розказати. [...] Я обробляв це всьо. [...] Це про ручників, то я кажу, там жидівський цвинтар за переєздом. То там є валянки, а є й дерева. [Що таке «валянок»?] Ну це воно тако, а тут написано. Ну євреї по-своєму робили. [Чи виготовляли Ви такі пам'ятники?] Робив, канєшно. Ну не дерево я видовбував, ну такий пам'ятник, в мене тут тумбочка і шпиль. На його бабушку, і на мою тещу я робив. Сначала одколювали брили, бурили дірку в камені. Моноліт там. Потом взривали. Взривали не амонітом, бо він поб'є. Взривали порохом, то він одкалює, а потом каменотьос, то їсть не каменотьос, а кольщик, вручну тоже довбали такі дірочки. І ці спиці були такі, обрізані, вона така протяжиста, і так вони забивали в цей камінь, штук тридцять-п'ятдесят. Називаються вони «пунчети». Дето називають «унери», ну, короче, називались вони «пунчети». І потом постійно б'є. Побив трошки, пождав – воно розширяє. Потом одколює, потом розмєр. Одкалюється, потом шпицями обробляється. Спиця – це металева така, прут, загострений. [...] Камінь, як і дерево, має слоя. Якшо ти будеш його бити, слой іде ось тако, то він в тебе буде тільки так лопати. Якшо слой іде поперек, то він тільки тако лопне. Треба знати, як його бити. Як візьмеш його поперек довбати, будеш місяць довбати – не відколеш. Камінь треба чуствувати. От візьми таку здорову булигу, я счас дєдові дам молота, він розіб'є, а я не розіб'ю. Я слоя не знаю, я його буду човпти, я зроблю його круглим, но я його не розіб'ю. [Чи багато працювало каменотесів, коли Ви були директором?] Зараз дід скаже, він після войни був ученіком, сто двадцять тільки учеників було. [...] Я ше робив, було двісті шістдесят душ на кар'єрі. Це ж я по договору робив, найомним директором. Ну, короче, камнєобработку валим, щебньом занімаємось. Це ж з 1910 року, всі ж знають цей граніт. Ше різали камінці, зараз не ріжуть, це різали «стріпси» такі, де б це показити. Металеві такі полоски, десятка, товщина десять міліметрів, дроб чугунка, і це нею пилялось. Набивати немає в мене, а це шпиця, ми ше набивали вручну, а це бурили вручну тоже. Один крутить, а другий б'є. [Вручну крутили?] Да. Потом техніка вже пішла. Потом така як ложка, вже на проволці. Оце тако, це пунчети були, то вони були такі коротші, і отуто без цього дзьобика. І значить, в оту дірку забивається і ставиться один коло другого. І по очереді б'ється. Одколює. Потом каменотьоси були такі, ше треба показати побєдітку, були скарпелі, називається вона «скарпеля», но вручну. І ось обробляєш, лєнта йде. Це кусок болванки, примерно тридцять сантиметрів на двадцять п'ять. Такий кусок каменця, буває два метри на півтора. З нього треба робити бортика. Лєнта йде так. [...] І тут прогляд береться, шоб воно було, ну, як сказати, б'ється тут і тут, шоб воно не було скручене, а шоб рівненьке було. Тут лєнтою пройшов. [...] Оце взяли болванку, но вона ж нерівна. Береться лінія і кірпіч (чи чорне), очертив, потом цевом зверхи – це «одкольник» називається. Бо ті черті рівненько тако, ну, таке зубило. Примерно тако, значить, іде камінь, потом цею шпицею із-за плеча... Молоток такий квадратний. Насічено. Бив цею шпицею, збив, збив так, а потом бучардою б'ється. Бучардою вже робиться площа. От площа, от вона тако собі горбата зроблена. І це бучардою тре зробити під єдінічку рівненько. Бучардою цок-цок – збив. Там були номера, крупніші. Крупною зразу забиралось, а мелкою більш дрібніше, шоб воно було більш до полировки. Крупна і мелка була. Тут така лєнта пройшла, тут пройшла і тут. Значить, шпицею збивати це, потом бучардою крупною збиваєш, і лінійка кладеться. Колони, в нас ондо дом єсть, там ручна робота, круги такі. [Як виготовляли пам'ятник?] З трох частів. Тумба одна, потом друга і третя. Розмєр. Ідна тумба на низ, шістдесят сантиметрів на шістдесят. Потом іде сорок на сорок. Потом тридцять на тридцять. Потом посередині буриться дірка, ставиться кусочок, шоб не посунулось. В основному ми вчились на бордюрі, це бортик, на дорозі ставились. Но пам'ятників я мало [виготовив], може, штук чотири, може, п'ять. [Хто замовляв пам'ятники, односельці?] Ну, як сказати, на вулиці ви робили, не просили, а то хлопці роблять так. [Чи виготовляли у вашому селі жорна?] Це заказують на проізводстві, це в млини. [Чи робили домашні ручні жорна?] То це ж ручна, а є й не ручна. Є тако ручкою крутити, як млини старі. І є шток, на штокові піднімається верхня часть – вище, нижче, а неподвижна плита йде – основаніє. Це свого рода кайомки видовбуються, шоб муку скидало. [У кого Ви навчалися ремеслу?] Мастєр спеціально показував. [...] Я пішов ше в п'ятнадцять років, батько на війні погиб, а мама була в колгоспі, а в колгоспі платили знаєте як? На трудодні. [Скільки можна було заробити в кар'єрі?] Каменотьоси получали по шість, по сім, по вісім тисяч. Старі каменотьоси, а ми швабчики, ми там, в фоньки граємось. В місяць [6–8 тисяч отримував] каменотьос хороший. Бачте, яке видовбували. Но це ше мій дід. Кузьма Білик. Його вбили в революцію. ***Реалізація продукції.*** [Де реалізовували каменотесні вироби?] В Київ везли, в Москву, в города по заказу. [...] І в Вінницю, і в Київ пам'ятники [возили]. Це більшенство часники робили. [Чи були «часники» після війни?] Ну як вам сказати? Він робив і на кар'єрі, і собі вдома. На кар'єрі він получав за цей пам'ятник, це я вам примерно кажу, ну двісті рублів. А як вам, примерно, – бере дві тисячі, півтори тисячі. Це він, як сказати, підробляв. [Як перевозили єврейські пам'ятники?] У Бердичів приїжджали, я не робив, но я шофером сорок років проробив, потом я покинув. То я возив ці пам'ятники... Приїхала з Вінниці баба така стара, ну ти й дядько, найняли мене, і дивиться по заказу – сто п'ятдесят рублів, це я заробив. А дядько заробив, то баба винесла, така стара аж трясеться, ну, платок, а там повно грошей. Питаю: «Куди ставити?!». Я ж у Вінниці, я не знаю. Там не одне кладбище у Вінниці. Виїжджаєм туди ми, а це ж після роботи я возив пам'ятники. На кладбищі там хата така, не пускають нас, дали по троячці їм, шість рублів, пустили нас, ми бачили, які там пам'ятники дорогі. Там так: єврейське кладбище, українське, руске і воєнних. Там велика площа заасфольтірована, дорожки между гробами, особенно єврейські. Де вони брали грошей, хто його знає? Такі дорогі пам'ятники, шо я не можу об'яснити.

www.etnolog.org.ua

с. Йосипівка

Записала Л. Артюх у с. Йосипівка Козятинського р-ну Вінницької обл. від Безкоровайної Тетяни Платонівни, 1907 р. н.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Льону сіяли мало, коноплі більше, в'язали в горсточки. Плакінь і матрога. Насіння сушили. Били, терли – бительня, терниця. Щітка дротяна – чесали. Дергали. Чесали щіткою з щетини. Кострицю палили за палицю. Кужіль навівали. Лава, веретено, коловороток. Овець тримали мало. З вовни – пряли, збивали, шили свитки. ***Асортимент тканих виробів.*** Ткали рядна, полотно, рушники, рядно в паси – рабчак. З клоччя робили мішки. На десятки – штани полотняні, на дванадцятку – сорочки, це називалося «куклй». На весілля [треба] два рушники для старостів. Парили у печі, у попелі з гречки. У свята не робили, в неділю, у п'ятницю не пряли, бо постилися старі люди. На Різдво з хати начиння виносили, щоб не було в хаті. Вночі пряли. Вечорниці були, дівчата ходили прясти, шити. В понеділок і в суботу не снують.

КРИЖОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Куниче

Записала Ю. Окуньовська 2010 р. у с. Куниче Крижопільського р-ну Вінницької обл. від Херсун Галини Марківни, 1941 р. н., та Томашенка Василя Аврамовича, 1934 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи вирощували зернові культури?] Не так щоб багато, але вирощували – пшеницю, може, жито. ***Агротехніка.*** Лопати, серпи, комбайни, молотірки. Перероблялі на млинах, токах. Зберігали у коморі. ***Жнива.*** [Які дії виконували з останнім снопом?] Виготовляли [з нього] дідух і вінок, які вручались агрономові, голові колгоспу. ***Обжинки***. [Як проходили обжинки в давнину і тепер?] Колись – з піснями, танцями, різними веселощами, зараз уже не то.

ГОРОДНИЦТВО Прикладали лице до землі – якщо земля тепла, то можна садити. Поки не було весняного Миколая, казали, що не сій гречки і не стрижи овечки. ***Городні культури***. Картошка, буряк, фасоля, морква та все для господарства. [Як садили картоплю та інші городні культури?] Під лопатку, під плуг, вручну. ***Землеробський реманент.*** [Якими знаряддями обробляли землю?] Боронами, плугом. [Яких тварин використовували як тяглову силу?] Воли, коні, інколи корови. [Чи були городні шкідники і як з ними боролися?] Не було так багато, як зараз, боролись підручними способами: дустом, різними отравами. ***Переробка та зберігання городини.*** Квасали, солили, зберігали у погрібах.

ТВАРИННИЦТВО У колгоспі тримали корів, свиней, овець, коней, курей, качок, гусей розводили. Доглядали постійно. Коли я робила дояркою, я у п'ятій ранку мала бути на роботі. Було чергування позмінне. [Хто доглядав за худобою?] Доглядали всі робочі: доярки, телятниці, свинарки, на курятнику були постійні сторожі. [Чим годували худобу в різні пори року?] Зимою – жомом, сіном, соломою, дертю, сілосом; літом випасали надворі, заготовляли конюшишу, клєвер. Її [худобу] виганяли свяченною лозою, інколи у хвіст вплітали червону нитку, щоб ніхто не наврочив молочну корову. [...] Під ноги підв'язували довбню [...]. Давали [худобі] хліба і паски, могли дати трохи води, у хліві ставилась священна лоза. Масть, яка не нравилась домовому, у хазяйстві не велась, якщо у сусіда була біла масть, то в нас була інша масть. [...] Не можна продавати [худобу] ввечері, лише зрання. Треба купити за ці гроші шось дороге. Буває таке, що вужі живуть біля корів, але не знаю, чи це добре, чи зле.

с. Шуми

Записав В. Іванчишен 23 серпня 2014 р. у с. Шуми Крижопільського р-ну Вінницької обл. від Нєнадовича Мар'яна Пилиповича, 1947 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи видобували камінь у вашому селі?] Да, але це ше було в [19]50-х роках. Ну, тий, шо вони рвали, і дробілка була, щебінь, бетон робили на сооруженія, де заставки. І всьо, а так аж ніхто не тесав. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи є на кладовищі тесані хрести?] На цвинтарі, ну, там роки 1900-ті, вже й попадали, повалились. Але хто їх робив, коли? Може, й заказували, може, й тут тесали, бо тут вапняка тоже багато є. [З якого матеріалу зроблені хрести – з вапняка?] Да-да, вапнякові, це не гранітні. [Чи вибивали жолоби, корита для курей?] Колись були, колись даже осьдо коло кирниці був такий, довбаний з каміня, але його вода замулила. Десь він там на глубині. Більше метра, наверно. Замулило його гет, ну, він такий-го, там аж дві відрі води влазило. [Чи встановлювали кам'яні кільця для криниць?] Тіпа, колись казали «калач»? Не знаю. Я знаю, туто осьо кирниця є, то там був. Але він був уже надвоє розколений, і його доверху підмурували, десь з метр, наверно. [Чи пам'ятаєте людей, які працювали з каменем у вашому селі?] Є тамо, в тім вуглі, але він такий, шо нє. [...] Середовський В'ячеслав, з 1930 чи з 31 року, але він там больний. [Чи встановлювали колись у селі придорожні хрести?] Колись було таке, але в нас такого нема. Там зара поставили хрест, на углі, але то хрест совремьонний, якись деревинний. ***Осередки каменеобробки.*** [Чи існують кар'єри до цього часу?] В Гарячківці є там штольні, але там ріжуть в основному блок. Там дуже багато штольнів, там є штольні по два, по три кілометри і сплошна плитка, нігде тріщини нема. Там іше зараз ріжуть блоки. Елеткрокари вивозять звідти, зсередини.

ЛИПОВЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Вахнівка

Записала А. Покляцька 2010 р. у с. Вахнівка Липовецького р-ну Вінницької обл. від Вінника Миколи Васильовича, 1923 р. н., Бородій Марії Данилівни, 1927 р. н., та Ігнатенко Олександри Архипівни, 1929 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Землю орали завжди з осені. ***Сівба.*** Визначали час, коли можна було орати, сіяти, по погоді, коли земля трохи протрахне [підсохне]. Виходячи перший раз в поле, просили в Бога благословення, здоров'я, щоб при здоров'ї посіяти і зібрати урожай. Господар брав з собою в поле їсти, що мав. Старались

www.etnolog.org.ua

в понеділок не починати великих робіт. Усі погожі дні були вдалими для роботи. ***Жнива.*** Коли дозріє хліб, тоді і зажинали. Не було значення, хто зажинав. Коли нажали перший сніп, то співали колядки. Закручені стебла – вихри – кидали в сніп. Вихри створювались вітром. Старі люди говорили, що треба берегтися такого вітру, щоб не підвіяв, а то можна захворіти. Жменю колосся, яку зажинали першою, несли додому і робили сніп, який ставили на покутті, під образами, і він стояв до свята Різдва Христового. По закінченню жнив на полі залишали невижаті стебла хліба і зав'язували їх на вузол. Вкінці жнив виготовляли обжинковий вінок і віддавали хазяїну. В давнину після збору урожаю дякували Богу за урожай. В даний час роблять обід, радіють, що завершили таку важку і відповідальну роботу. Усі земляні роботи треба завершити до свята Чесного Хреста – ніби усі жаби і гади до цього дня ховаються в землю на зимівлю, і не треба їх турбувати. ***Агротехніка.*** Хто раніше сіяв на городі зернові, то збирали пшеницю, жито серпом, ячмінь, мішанку – косою. В даний час навіть п'ять-десять соток зернових збирають комбайном. ***Сівба.*** До свята Чесного Хреста [у жовтні] повинно бути посіяно жито, пшениця. Весною, коли розмерзнеться земля, сіяли ячмінь, овес. Так і прислів'я говорило: «Сій овес в болото, то будеш мати срібло й злото», «До Миколи не стрижи овечки і не сій гречки». Свято літнього Миколи 22 травня. Гречку сіяли після 22 травня. Буряк сіяли в травні. В селі було прийнято в давнину і зараз це підтримується людьми похилого віку – прохожий здоровається із людиною, що працює в полі (на городі), і обов'язково побажає: «Допоможи Боже вам в роботі». [...] Зернові культури переробляли в млині – мололи жито, пшеницю на муку. Ячмінь, гречку дерли на крупу. В 1933 році не дозволяли молоти в млинах, то мололи на жорнах. Зберігали муку, зерно в коморах. Снопи – в клунях.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** На своїх городах вирощували картоплю, кукурудзу [...], квасолю, овочі, буряк. [...] Коли була корова, то засівала частину городу мішанкою на сіно, іноді – пшеницю. Ті колгоспники, які у спадщину одержали шістдесят соток землі, половину городу засівали пшеницею чи ячменем, а на другій половині садили картоплю. Землю удобрювали гноєм. ***Землеробський реманент.*** Техніка в селі появилася в основному після 1950 року. А до цього землю колгоспну та присадибні ділянки обробляли кіньми, волами (орали, боронували, скородили). Для просапування бур'янів використовувалась раніше і в даний час сапа. Для копання картоплі та овочевих культур використовували заступ, серпом жали жито, пшеницю, косою косили просо, гречку, сіно. Односельчани при оранці спілкувалися кіньми. При садінні картоплі під плуг допомагали один другому. ***Переробка та зберігання городини.*** Овочі раніше тільки квасили: помідори, огірки, капусту. Усе в дерев'яних бочках опускали в погріб і зберігалась квасина до весни. [...] Буряк, картоплю, моркву зберігали в погрібах. [...] Після 1960-х років стали овочі консервувати. В післявоєнний період на поля з посівами цукрового буряка нападали комахи – довгоносик. Для боротьби із ним копали на полях канавки до п'ятдесяти сантиметрів глибиною, в заглибини канавок наливали мелісу, де скупчувалися комахи. Звідти їх збирали та знищували. Для боротьби із гризунами на полях в дірки засипали яд. В хатах ставили мишоловки. Пропала ця комаха тоді, коли поля стали обробляти ядами. А в даний час прижився колорадський жук, якого не можна вивести ніякими ядами. До 1965 року колорадського жука не було.

ТВАРИННИЦТВО У господарстві тримали в основному корову, теля, порося одне або двоє, кури, гуси, качки, у декого був кінь. Доглядали за господарством всією сім'єю. Діти пасли корову або віддавали у череду [корови з однієї або з двох вулиць, які пасли по черзі]. Коли батьки на роботі, діти або бабусі-пенсіонерки давали їсти та пити домашній птиці та поросятам. Влітку поросят годували в основному бур'янами та потроху примішували вареної картоплі, притрушували дертю. Корова та теля паслися, поки не наступали заморозки. Птиці давали мішанину – бур'ян, варена картопля та дерть і потроху зерна (кукурудза, пшениця). На зиму корові заготовляли сіно, жом, кормовий буряк. У більш заможних хазяїв були свої січкарні. Січкли ячмінну солому, парили її в цебрі [дерев'яне кругле корито діаметром 60–70 см, заввишки 30–40 см], терли буряк або добавляли жом, притрушували дертю. Під час отелення корові давали сіно. Свиням зимою варили баняки картоплі, буряк, дерть. Були такі хазяї, що кормили свиней сирим кормовим буряком, натертим на тертці. У нашому селі не поділяли тварин на чистих і нечистих, але нечистою завжди вважалася свиня. Їли м'ясо усіх домашніх тварин.

САДІВНИЦТВО У мене було і є п'ять яблунь, вишні, горіх. Особливого догляду за садом не було. Навесні прочищали гілля, що було сухе, зрізували мої сини. ***Переробка та зберігання садовини.*** Яблука сушила, квасила в капусті, а зимові зберігала в погребі. Вишні сушила, робила вишняк, пізніше стала консервувати у власному соку на зиму на вареники та пиріжки. [...] Все, що було вирощене в саду, переробляли. Варили варення із вишень та слив, сушили на сонці та в печі вишні, сливи, яблука. Робили в діжечках (бочонки) вишняк та сливняк. Зайвими вишнями пригощали сусідів.

с. Соболівка

Записала Н. Рипаченко 2010 р.
у с. Соболівка Липовецького р-ну Вінницької обл.
від Пилипенка Олександра Вікторовича, 1941 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Вирощували ячмінь, жито, просо. Половину города оставляли на засів. ***Агротехніка.*** Орали землю плугом, в який запрягали коняку, після оранки боронували землю бороною. В нас використовували коней, волів – рідко, бо було їх мало. ***Сівба.*** Сіяли восени і навесні. Зазвичай перша сівба припадала на Теплого Олекси. ***Жнива.*** Зернові жали серпом, потім в'язали в снопи і обмолочували ціпом. Жито завжди зажинала моя жінка, зажинали в будь-який день, окрім неділі і понеділка та свят. Зерно переробляли в млині, мололи жорнами. Зерно зберігали в коморі. [Що робили зі жменею колосся (горсткою), яку зажинали першою?] Ми забирали цю жменю до хати. [Які дії виконували з першим снопом?] Перший сніп ставили на покутті, зерно з цього снопа носили в церкву на освячення. У нас на полі залишали клаптик невижатого зерна, його, здається, називали «борода», там робітники святкували кінець робіт. З останнього снопа робили дідух, який прикрашали різними квітами, він стояв під образами до наступних жнив. Обжинки проходили весело, жін-

www.etnolog.org.ua

ки обирали дівчину, якій давали квітку зі снопиків, ця дівчина йшла селом, а люди йшли за нею. Співали на полі різне, частіше це робили жінки. У нас робили квітку зі снопиків. Я так особливо не співав, а от на обжинках пам'ятаю одну пісеньку, яку хлопці співали:

А колгоспні трударі
Працювали до зорі. (2)
А ми хлопці-молодці –
Вже пшениця на тоці. (2)
Працювали ми завзято
І тепер прийшли на свято. (2)

ГОРОДНИЦТВО Городину викопували лопатою і збирали в кошики. Бараболю садили під лопату, буряки сіяли в рівці, які робили сапою. Звичаїв таких не пам'ятаю, тільки коли закінчували садити бараболю чи копати, то казали, що «зайця виганяємо». Також коли викопали бараболю, то качалися по землі. В ті часи шкідників було менше, ніж зараз, найбільше дошкуляли хом'яки, викурювали їх соломою, і кроти. Щоб вбити крота, виходив ввечері з вилами на город і тихенько стояв, спостерігаючи, де він буде рити, коли помічав, що земля ворушиться, колов в те місце вилами. ***Переробка та зберігання городини.*** Овочі квасили або засолювали в бочках.

ТВАРИННИЦТВО Тварин у нас було багато: кури, качки, свині, дві корови і бичок, а особенно було багато гусей – я їх дуже люблю, завжди сам їх пас. Давав їм їсти, прибирав коло них, заготовлював сіно, буряки. Доглядав [за худобою] завжди я, жінка мені допомагала. Літом свиням давали гичку, кропиву, комбікорм, а взимку бараболю, буряки, коровам – сіно. ***Скотарство.*** [Що роблять, коли вперше виганяють худобу на пасовище?] Кропив тварин свяченою водою й читав молитву, корів виганяв свяченою різочкою. Давали свячений хліб, тварина, яка з'їла цей хліб, хворіти не буде. Знаю, що коли продавали корову, то треба щоб був новий налигач, з яким корову й віддавали і назад його не забирали, бо щитали, що худоба не буде хороша. Шоб охоронити від відьми, дійну корову обсипали маком, який освятили на Маковея або на Спаса, примовляли: «Коли цей мак збереш, тоді від моєї корови молоко відбереш». Знаю, кажуть, що воли розмовляють між собою людською мовою перед Новим роком. Навіть знаю одну байку. Один дуже скупий чоловік хотів взнати, чи воли розмовляють, і сховався перед Новим роком в ясла. Ввечері він дійсно почув розмову волів. Його воли говорили один одному: «Не маємо що їсти, господар наш усе поїв сам, спочиваймо хоць, бо завтра господаря нашого повеземо на цвинтар». Кажуть, що так усе й відбулося. А тому особливо дбають, щоб перед Новим роком добре нагодувати своїх волів.

МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Бандишівка

Записав В. Іванчишен 21 серпня 2014 р.
у с. Бандишівка Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.
від Вознюка Василя Соловейовича, 1936 р. н.,
Буги Андрія Дмитровича, 1958 р. н.,
та Гнатюка Павла Ілліча, 1942 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи займаються у вашому селі обробкою каменю?] Це діди ше наші [займалися]. Таких зара людей нема. [...] Це ці, шо робили точила для Ленінградського мукомольного завода. Це звідси возили, вивозили ті точила круглі. Це мій батько робив. [Як звали Вашого батька?] Соловей. Вознюк Соловей Васильович, 1902 року народження. Потом ше Паламарчук Лукаш. Так це з ним робили. Паламарчук Онуфрей Семенович. ***Асортимент кам'яних виробів.*** Це каметьоси, вони робили і ці стовпчики, і ті точила. Це заказ був Ленінграда сюда. Віци вивозили волами. Так і на Могильов, і на Ямпіль возили. [Чи виготовляли кільця для криниць?] Нє, кольца не робили. Видовбували ці самі, кирники, зараз вони так є на кирницях. Видовбували з цих же точилів. Вони ше деякі там валяються в кар'єрі ці точила, замулило їх там. А то основном повитягували. [Чи виготовляли жорна?] І жорна робили, і кольца, вопшем кирники [робили]. Самі кирниці то мурували з каменя. А кирник то видобували з того каменя. [Яким чином будували криницю: з цілих каменів чи бутового?] Нє, прамо з талевого каменя. Вони є зараз, в сусіда кирниця мурована. [Чи робили намогильні хрести?] Всьо точили, ну хрести – це в основному Букатинка займалась. В них камінь був м'якший. Цей твердіший камінь, а той м'якший, то вони робили там. Вони робили бордюри, букатинський кар'єр. Це ш кругом по тротуарах складжені. Ці бордюри і хрести робили вони. Коминки на хаті, тамо в мене є, то це витесане з каменю. [Чи пам'ятаєте пана Геде (Е. Геде – власник каменоломень у с. Бандишівка на початку ХХ ст.)?] Да, це був панок такий. Ну це його кар'єр був. Це до войни ше було. Тімоха Пригеровець там трохи робив і Льонька Лисий. Це вже молоді, такі як твій батько, мій батько. Мій батько з [19]28 року – Буга Дмитро Афанасійович. [...] Коминки робив Кушнір Сімон, чи як він? Качаних, цеї Вільки тато, він же тоже робив. Фамілія його Олянюк. Він же тоже комінки робив і кирники тесав. [Хто витесав хрест, що стоїть при в'їзді в село?] Це з Букотинки. Альошкін, чи як він. Він спеціаліст. Він десь з [19]50-х років. Він вчителював історію в Бандишівці. Потом у Вилах. Він в Бога дуже вірить. Тут хрест знімали – він з дитиною на церкву вилазив. От не знаю, фамілія Альошкін, а от звати – не помню. Син в нього тоже Олексій. Він там пам'ятники в Букотинці [робить]. То він спеціаліст. Мало зара таких талантів, шоб зробити даже такивой комінок. Теши, теши, та ножка при послідньом разі відлетіла. Тут і труд пропав. Це тонка робота. [...] Коминки це в Букотинці, там зразу коло моста. Лиш міст переїхати і зразу так налєво. Як їхати на Вила. Там один дід, бо він даже мені там тесав. Но це було вже років і років. Ну а шо, в нас тоже були такі камінотьоси, кирники. В мене он кирник, з камня. Це називається «шестерик», тоді так воно називалось. [Це з якого каменю зробили – жорнового?] Да, із жорнового. Це колись ці жорна ми відправляли даже аж в Німеччину. Заказ такий був. Віци така, ну, як пара коней. Ця теліжка роздвигалася. І це один цей жорновик ілі два ставили. Два ставили, витягали двома парами наверхи. А вже на рівнім місці, то одними. Одною парою тягнули. І це один камінь стояв тоді п'ять золотих, це було ше до революції. [Чи займався каменотесним промислом Ваш батько?] Нє, він плотніком був. Діжки робив. Дід мій, я діда тоже не знаю, тоже цим, плотніцкою роботою. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** Потому Захарій Данилюк, нє, не Данилюк, Піхур. То він був у цих майстрах, був на ліву руку, відбивав, робив воп-

www.etnolog.org.ua

шем форму. [Чому саме на ліву?] А на праву руку невдобно так відбивати. На ліву руку його спеціально наймали. Два-три мастєра, шо ці жорна роблять. Його наймали, скілько там платили. [Чи краще вибивалось у такий спосіб?] Наверно, може, було недоступне місце, шо на праву руку ударити, тільки тре на ліву. А вони на ліву не можуть. А як так тумба, то її не здвинеш. То, наверно, я так собі думаю, оббивав до форми трохи, а потом вона вже менше, ти й її відсували, робили дальше. [Чи були для кирників спеціальні заготовки, чи їх із жорнових каменів виготовляли?] Це там, де жорновий камінь доставали, і доставали ці на кирники. Жорновий камінь буває разний. І сорок, і тридцять сантиметрів, і півметра. Оце кирник, наверно, має п'ятдесят сантиметрів. Ну, й оббили той зразу крон, оббили і всередині зробили. Ширина така кругом, десь сантиметрів десять. А то дирка сквозна. [З якою метою це робили – для продажу чи кожен собі?] Ну, як заказували. Бо спеціально це на продаж тільки жорновий камінь. Вони там заготовляли, складали, вже ж ці самі мастєра наймали цих ізвожчиків. Той віти дає заказ, хто там, скілько там, десять камнів вивезти чи двадцять. [Чи пам'ятаєте скупників, які приїжджали за виробами?] Скупники... Ага, я з тим договорився, той дає за штуку приблизно п'ять рублів золотих, а приїхав якийсь, ну йому срочно треба, но він вже муси дати шість-сім золотом рублів. То вони вже, канєшно, мусят віддати. А з цим постоянним, він, значить, коли-небудь йому зроби. Перекупщик, це той, хто мав свій млин. [Чи тесали хрести у вашому селі?] Тесали, але тих людей я вже не можу помнити. Ну от осьдо даже недалеко, в нього даже заготовка є, але він помер. Він даже на рік молодший від мене. [Як його звали?] Петро Олянюк. З [19]43 року. Він даже тамо вивіз заготовку, будете їхати, наліво – там побачите. Заготовки – такі тумби. Це він цим ділом займався. Не бачив його точно роботи, це він і мені казав. Тамо я худобу пас, а він там в одному місці рвав ти й: «Ой, йди поможи мені підставити?!». Ти й помагав йому ці тумби зривати. [Як правильно перевозити хрест?] На машину ставили покоти тако на борт. Дерев'яні ілі катали, ілі так сунули. А там на кузов ставили тоже деревяшки. І на ті дерев'яшки. Канєшно, осторожно їхали, не їхали сто кілометрів в час. [Зі скількох частин складався пам'ятник?] Тумба квадратна нижня, тут дирка, цей хрест йшов. Або цей цілий з хрестом, або ця тоже тумбочка, як конусна, і там тоже дирку вирублювали і вже самий хрест. Він невеликий, може бути півметра, на цемент ставили. Як хто роби, це як який майстер і як позволяє матеріал. Є таке, шо тумбочка позволяє з хрестом. Там висоти около двох метрів. Якшо тумбочка не позволяє, то значить її урубували, ти й зверху хрестик менший ставили. [Скільки коштували хрести?] Я й не знаю. Тут в нас зараз з Могильова продає один, но то литі. Тесані – вони дорожчі канєшно. Я цих два штуки помагав грузити, привозити, розгружати, встановляти, то я на кладбища не встановляв. То тоді було по двісті гривень, по двісті рублів. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи вибивали жолоби до криниць?] Нема. Там в центрі, де я колись жив (бо в мене жінка померла ти й я вже пристав в прийми), то там видовбаний з дерева. Одноцілий дуб такий. [Чи були кам'яні жолоби?] Був один в колгоспі. Але де він дівся? Там у нас, аж на тій стороні, де там клуб, колись була кирниця, журавль був. І там був кам'яний, але куда він дівся?.. Зара ту кирницю закрили, школа закрила, для себе тільки поставила труби. [Чи виготовляли малі жолобки для птиці?] То робили. Це моєї цеї жінки дід. Тоже колись цим ділом займався. Яцко Димид. Він був в кар'єрі. Такі невеликі жолубки, є вони на подвір'ях. [Як їх називали?] «Корито». Тако будете їхати, там переулочок, але там ніхто не живее, там кирниця зразу і жолубок невеликий – метр на восемсят. Ото видовбаний там він стоїть. [Хто викладав плитками подвір'я, от як Ваше, наприклад?] Ну, цем сам її хазяїн, її чоловік перший. Федір Яцко. Він робив в кар'єрі, заготовляв камінь. І там попадалися плитки, він собі у сторону, у сторону. [Чи виготовляв він ще якусь продукцію?] Нє, це тако для себе. Тут плитки і там на подвір'ї плитки. Воно плитки луче, бо плитка вже не так сідає, як асфальт. [Чи тесали кам'яні пороги?] Були, але я рідко помню, шоб пороги були кам'яні. Колись рідко були, тако, як ступенки до віранди. Вже як ступенку теши, вже й поріг може витесати. Подоконники до вікон тоже тесали. Це зараз виливають. [Чому раніше камінь у будівництві не використовували?] Того шо тоді паливних ресурсів було мало. Колись шо? Палили соломою, соняшниною, кукурудзою або корова переїсть, а то кукурудзою, і робили глиняні хати, вони тепліші. Между прочим, з такого каміня це тільки фундамент робиться. А туда в основном йшли вапняк, крейда. [Чи видобувають у вашому селі крейду?] В нас є там під Грушкою такий яр – у тім ярові брали. Тут, де цево вода тече, тоже там є в долині, аж від Мурафи, крейда. Но там тяжко брати. Зараз, в даний момент, був бульдозер, можна нарізати дорогу. Можна брати й тут, але зараз вже крейдою ніхто й не [користується]. [Чи виготовляли місцеві майстри комінки (місцева назва комину)? Чи їх тільки в Букатинці робили?] Да, в Букатинці, зразу тако лиш міст переїхати, і метрів сто тако на повороті, і зразу налєво, і так він на горбі, його хата видно. Але як його звати, я не знаю. В Букатинці більше цих камінотьосів. В нас, в Бандишівці, тут же ш колись було як – промколгосп і колгосп. Ця сторона шось двадцять п'ять сімей – це було промколгосп імені Молотова, а то був колгосп імені Леніна. Можна сказати, шо каменем займався. А такі спеціалісти, як мій тато, – плотніки. Кузнєци були. Хороших таких три кузнєци були. Опшем вони цим займалися. [Чи виготовляли ручні точила?] Тоже були. В мене ондо від стіральної машини наждачок. Просвердлив дирку, нарізав різьбу, туда впхав болт. [Колись точила були необхідні?] Ну то канєшно. Колись шо клепали в кузні? Коси, основне коси. Проклепали – і на це точило. Жолубок там дерев'яний, весь час там вода, і воно крутиться. А той собі точи. Но то мілкозернистий такий камінь. ***Добування каменю.*** [Якої породи камінь у вашій місцевості?] Ну як?.. «Синий» ми на нього говорим, але він чуть-чуть тако туда, як по мурах. То називається «грабина», а він такий аж синий, аж світиться тако. Твердий. А сюда трошки ближче – м'якший. А сюда за ліс, сюда до Івонівки, тут воше м'який камінь. Піддається обробці харашо. [Як вибивати заготовки?] Зразу треба зверхи зробити кришу. Відкрити. Видно тако, як збоку стіна така. Зробив цю скришу, шукаєш, повинна бути, як шпара, як соїдініяться камінь з камньом. Він же не може весь бути сплошний, а він всьо равно десь ділиться. Найшов цю шпару, тепер шукаєш з цеї сторони шпару, а віци ця

www.etnolog.org.ua

стіна. Найшов цих дві шпари і дивися, є клини, шпунти і тому подобне, якшо вона толста, то ти береш шпунтом довбаєш такі ямки, це називали ми «льохи». Ну, я тоже років три-чотири робив там. Ставиш дві бляшки таких, жестянки, і б'єш клина. А жерстянку для того, шоб він не вискакував, бо він може звідти вискочити. Скілько там, дивися на яку, забив чи два, чи три цих клини. Забив і легенько по ті, по ті, по ті [льофі – отвору для клина]. Тягнеш її, б'єш, б'єш і вон пускає трєщину. Може бути і по всі скалі, а може лиш до половини. Трєщину пустив, дав ше трошки, а потом ломиком підважив, підставив шо-небудь, що вже звідси його. І сюда в долину пустив або тут побив наверху, а нє, то цілий в долину пустив, ти й вже там. Стіна може висоти і п'ять, і шість метрів. І так далі. Ага, тут урвало воно – знов б'єш, віци чи віци, ці клини, де удобніше, і знов зірвав. А там дальше, бо це ти розколов пополам. [...] [Чи пам'ятаєте кам'яні жорна?] Були в мене в хазяйстві тоже. Раньше в Бандишівці млин, в Івонівці, в Букотинці. В мене років зо п'ять назад, тако на подвір'ї було. Якийсь приїхав, шось за сто рублів [купив]. А він такий, як столик. [Чи пам'ятаєте, щоб розбивали жорна?] Це було під час колективізації. Коли колгоспи. Тіпа маленькі куркулі були, це він мав жорна, це він заробляв. Це ці активісти-комуністи були такі, шо предані. Тоді таке время було. [Хто знищував жорна?] Місцеві. Просто вони, ну, хтіли вислужитись. [Які були хвороби в каменотесів, пов'язані з їхньою професійною діяльністю?] Нас робило двадцять чоловік, як я робив. Силікоз, ти дихаєш тою пилью. І геморой, бо камінь ж холодний. [...] Всьо на очі, в мене катаракта, в мене іскуственні очі. Як в кушнірському лісі тесали, там план дали. Дош йде – плащ на голову і лупи. А куда воно йде, тако, як ми станем робимо. Таки вітерець, ти й шось дихнеш, а шось таки пройде. А той на себе плащ, бо ж план тре дати, сто двадцять метрів. Це зараз ляют, а то раніше камінні ті бардюри, весь Могльов тими бордюрами закладжений. Ти й вони дихали більше тої пилі. [Чи працювали взимку? Чи тільки в теплі пори року?] Нє, навесну, як ми робили зимою, то я думаю, шо план, а тре ж копійку заробити. Це ж мінімум шо тре тридцять кубов здати каміня. А то раньше, шо сім місяців давали на зароблений рубль, хліб давали. До липня місяця. [Який був план, коли Ви працювали?] Казали два куба в день. Складометри. Куб – це плотность. А це складометр – метр на метр складжений. Два метри тре набити. [...] Ше як літом. І то, літом жара не дасть, а зимою день короткий. Зимою прийдеш – півдня сніг відкидаєш, бо випаде такигой сніг. Поробив час-півтора, всьо – додому йти. А два складометри – це було дві з половиною тонни камня. Нє, куб має, а складометр – тонна двісті. Але смотря яка. Є такий дикий камінь, ми кажем «спиця», аж синій, то то тяжкий. Тут у нас не попадало, як жилізо звенить. То да, буде більше, гет до двох тонн. [Це в колгоспі робили?] Ну да, від колгоспу всьо було, як робочі. [Ви виготовляли якісь вироби чи тільки тесали камінь на будівництво?] Били камінь. Ну як попадає плитки, людина приїде, там тре коло поросят. Буває, в мене яма накрита, ше батько набив. Плита здоровенна, яму картоплі на зиму скидали. [Улітку протягом якого часу працювали?] Світає ти й йдем. [Чи дозволяли набити каменю додому, для власних потреб?] Я не знаю, я виписував. А як треба, ти й так заганяли. Як той каже: «Як це там робити і шоб я собі не взяв!». З машини червонець, ше рускими. [Скільки коштувала машина каменю?] Тоді чепуха, сто двадцять [рублів] – десять складометрів. Чи сто п'ятдесят рублів. Зараз вже й до двох тисяч.

с. Бернашівка

Записав Б. Сауляк 12 липня 2013 р. у с. Бернашівка Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. від Мельника Василя Павловича, 1945 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** [Чи були у вашому селі майстри, які робили вози?] Нема тих уже, всі повмирали. [Ви самі робили воза для себе?] Да. [Як називали в селі тих, хто робив вози?] Ну, це плотніки в нас були. В нас там в колгоспі було багато. [Скільки було плотників?] Три-чотири чоловіки. І там було десь триціть пар коней, возів було багато. [З яких частин складається віз?] Ну, то ось, потом іде підтока така, шо від задної осі до передної. А то там «снасті» називаються, ті, шо ставляться на ось зверха. Ну, там васаг, полудрабок, крижівниця, тії спиці. Ну разне. [Чи були у возі люшні?] Є, по краях люшні. [Які інструменти використовували для виробництва воза?] То топором поструган, то рубанком, чуть підчистив та й всьо. [Як називали дно воза?] «Помостина». А то «васаг» називаєця в основном. То васаг, а се всередині йде, шо дно, то помостина. А спереді і ззаді – то «крижівниці» називаюця. А то відти й відти довге – це полудрабки, нижні і верхні полудрабки. [Коли заготовляли деревину для воза?] Ну, в основном заготовляют осінню тако, шоби вже не було сокоруху. Воно повинно постояти мінімум рік, шоб воно зав'яло. Бо як його сирве зразу різати, його крути там всьо – лопає, а так воно повинно трошки пров'янути. [Чи переобладнували віз, коли треба було привезти снопи?] Це, примерно, на васаг клали потрошки, робили такі, з патиків. Ставля передний патик, перед передньою крижівницею і задньою, а потом збоку ше по патикові чи по два ставля, шоб його ширше зробити. З напівметра відти й відти і сюда довше назад трохи робили. Такі поташки робили для сіна, околоти возили житні. А от раніше то всьо робили кіньми, волами возили. То возами сими. Знімают васаг, ставлят ше такий патик, «розвора» називався, і довший. Розтягают тічку, примєрно, от вона має, допустім, два метри. А се роблят зо чотири метри, розтягают ту тічку. І тоді ставлят бровна на него, коливоротні такі кладут, шоб вони поверталися на нім. І возять по шіть метрів брьовна і по дев'ять метрів. [Чи були окремі вози для зерна?] Для зерна були, «безтарки» називалися. Такі прямі отако, косяка робили. [Чи запрягали волів?] І воли, да. То для волів, канєшно, більші вози робили, називалася «гараба». Бо воно довше і більше. Воли і крепші, вони могли і півтора тони тягнути свободо. [Як їх запрягали?] У ярмо, тоже посередині так, як дишель, і ярмо на них. Тіки два [воли запрягали], це кінь міг там ходити один. [Як управляли волами?] Потягнув легенько прутом. Їх учат зразу молодих на верьовці, і вони так привикали, і ними управляти добре. Це лиш ними тяжко було літом, коли ґедзі кусають, тоді вони можуть згедзитися. Коні є такі, шо полохаються, а воли згедзитися можуть. [Чи робили Ви сани?] Да. [З чого їх робили?] Тоже дерево, в основном копали дерева. Робили з черешні. З любого дерева, вакаційові тоже.

www.etnolog.org.ua

Копають такі, шоб вони мали коріння. [Як їх називали?] Ну, «корси». Викопають, пообтісують то коріння всьо, робили так, шоб був корінь такий, його тоді пополам розпускають. [Як розпускали – різали чи кололи?] Різали, тіки різали. Пилки були такі спеціально, «трачі» називалися. Два козли тих ставлят, єден вилазить на верху, а другий знизу – і пішли. Да й так і робили. Розпускали їх, ті сани, обтісували. А дальше довбали дві дирки, потом копили ті – і всьо. Зварха, «опленя» називаєця, ставилося на то. А там дальше то ранче плели з патиків, «ліски» називалися. Відти й відти дирки посвердлили, щаблі такі, і між них вже потім плели. А потом уже досками зашивали. Бо ранче старі ті всі, то вони плели. Ліска легша набагато. А ні – то з воза клали на зиму, васаг знімали з воза той, на сани прив'язав і поїхав. [...] Для голови колгоспу робили сани такі файні, виробляли їх, з кучерями, з усім. [Чи були в нього якісь особливі вози?] На ресорах були брички. Ну брички то в основном вони були казьонні. Були зразу на чотирьох колесах всігда, а потом вже десь брали, двохконки були такі. ***Колісництво.*** [З чого складалося колесо до воза?] Ну, обід робили з ясеня. [Чи робили колеса у вашій місцевості?] Робили. Зрубали береста, колят їх на часті. Потом обтесати і у гарячі воді парили, і згинают обід. [Де парили?] От тут тоже. Гріли воду в таких бочках, чи шо? Там і в бочці нагрівают воду і кладут туди сі патики, і вони гріюца, і вони зганаюца, так робе колесо. Там такий станок був зробений, шо на ньому гнули. І на тім кружкови згинают обода, позвязуют їх. Вони так потом застигают, і тоди свердлят дирки там і роблять шпиці, вже колодки точили. [Колодки на ножному токарному верстаті точили?] Да, такий ножний був зразу, а потом уже з електромотором. [З чого робили колодку?] З вакації робили і ясинові в основном. Дири вручну довбали, стамескою повидовбують та й всьо. [Чим свердлили?] А такі свердла робили. В кузні робився свердла такий, як долоня, ширший, розклепує і потом підгинає його відти і всьой. І сюди залізяка, ручку тут таку здоровенну, і вручну так крутили. Свердлили малу дирку, потом більшу, більшу. А в середину вставляли залізну букшу. [Залізну чи чавунну?] Ну, чавунна вона, да. А то робили вози дерев'яні, шо осі дерев'яні тоже, то вже там дирку таку свердлили, пряму вже. І в кузні робили, такі як рихви, такої ширини примерно, і всьо вставляли відти й відти по краях, шоб не витирало краї. Бо краї витирає самперед. А як уставлені відти і відти такі залізні втулки – воно так не витиралось. [Коли перейшли на залізні осі?] Перейшли вже со времйом. Вже після войни начали в основном вже залізні, бо вже були тоді казьонні вози. [З якого дерева робили шпиці?] Шпиці тоже – вакація, ясінь, берест. Різали всьо вручну. [Де тесали?] То там є такий, спеціально для него, такі столи там тоже, кладе і там тако ногою прижимає, і вісняком стругали, а потом рубанком так. [Якої форми був висняк?] Як до чого – є прямий і є такий дугою. [Чи були ободи, що складалися із частин?] Були, були такі по санітіметрів двацiть куски, з кусків робили. [На скільки шпиць була одна частинка?] По одному, одна шпиця посередині. І воно так складалося, і потом натягає зверхи шину. Там такий станок тоже, камінь такий здоровий круглий був. З млина брали той камінь, котрий негодний, та й там відци тако, в тім камньови дирка посередині і зробили вінт такий грубий. І на той вінт ставить, зверха прикручує, на сім колесі натягали шину зверха. [Чим натягали?] Ключі такі робили. Такий ключ, такий з півтора метра патик, і тут воно прикручене на болтиках, і ходе, як на завісах. Лиш накинув на шину і впираєш у обід, і затягаєш його. Се шину гріли, шоб вона була горяча, і лиш на колесо – раз і ключами натягали. Молотками забивали, тоді бігом його в воду, шоб воно не палило обід, і всьо. І вже як затягне добре, то рік ходе свободо. [Скільки людей затягували обід?] Ну це мінімум три чоловіки: бо два ключами тянут, а один повинен забивати.

с. Карпівка

Записав В. Іванчишен 22 липня 2015 р. у с. Карпівка Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. від Гураша Олексія Миколайовича, 1937 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** [Чи займалися обробкою каменю у вашому селі?] Аякже, тут же був кар'єр, через рівчак рядом. Тут це як організація. [Скільки людей працювало в кар'єрі?] Десь п'ятнадцять чоловік. Виробляли бордюри. Брали компресора з Озаринець. В Озаринцях там кар'єр, тільки там декар йде і щебінь, а тут піщанік. Із цего піщаника, значить, бурили, потому взривчаткою женут віти, бо тут насельоний пункт, тут не розрішаються взривні роботи. Но якось вони там це обклали. ***Добування каменю.*** Пробурили, скришу зробили. Бульдозер. Зверхи йде сімдесят чи вісімдесят сантиметрів декара, а там шадрак такий. А там чистий камінь. [Що таке «шадрак»?] Но він на матеріал не годиться, на камінь. [...] А туди вже вниз йде хороший камінь. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** Бордюри робили, точила. [Чи робили цямрини до криниць?] Да, це кирничник, та така квадратна заготовка рубається і потому обделується і дюрку цю. Шпунтами. Всьо вручну робили. Шпунти – це обработка йде, а потому скарпелі, отакі як лопатки, то є чиста робота після шпунта. А шоб його взяти, то його треба вирубати. Там на місці, по розмері. Потому вже обробляти на місці. Заготовку квадратну привіз, а обработка на місці пішла. І середину вибирали. Ніяким буром – нічим, шпунтами. Кругом, кругом, по кусочку і нижче пішов. Потому перевернув на другу сторону. І получається сполошна, ну шоб відро влазило. То це кирничник поставили, потом криша і цих два стояки. [...] Ну це ми вже щитаємся молоді хлопці, а це наші діди робили. [Де Ви навчились обробляти камінь?] Ці хлопці, шо старші, робили, а ми вже як їхні ученики. Ти прийшов на роботу, а куда тут радом робота. В Могльов ти ж не будеш пішки ходити. Вийшов та й на месці. Прийшов, покаже як це робити. Метр цей жилізний, п'ятнадцять сантиметрів відмірав – і це його буде верх. А то тридцять чи сорок сантиметрів, шоб було виправляти. Верх обробляється, а то просто шпунтом оббив, не болванка така, кололи тако, а шоб він був рівненький. Це як з цементу виливають оті бордюри, а тоді з каменю робили. Ну цемент він дорого обходиться, ну мішок цементу, ну шо ти з мішка зробиш. З цементу виливали, а це природне. [Чи виготовляли ворітні стовпи?] Тут в кар'єрі тоже робили. В мене ше там коло воріт два стовпи з каміня. [...] Не на заказ, для себе. Це ж не мав труби купляти, два каміня з цим столба, от є кручок цей і всьо – воро-

www.etnolog.org.ua

та повішав і відкриваєш сюда-туда. А ці, шо раньше нас робили старики, то кажний собі робив. Заказів не було на це, це кажний собі робив. А бордюри – це як організація, шо робили їх, приїжджала забирала машина. [Чи виготовляли намогильні хрести з каменю?] Робили пам'ятники, як сказати, пам'ятник називається «дуб», з такими видєлками. Йде плитка, тумба і ця фігура. Він йде тяжолий, висоти десь метр сорок сама верхня фігура. Ше робили прості – плитка, хрест на плитці. Надпис, ну год рождєнія там. [Чи виготовляли Ви пам'ятники?] Плитки робили на це кладбище, шо Ярузка гора, туди заказували. Більше на євреїв робили. Наша машина приїхала, я договорився з тобою чи з другим шофером, тоді рішив, робота скільки буде стояти, машина. Стільки і стільки. Він приїхав погрузили, виліз, там розгрузили. Він собі поїхав. А ми должні встановити там. [Хто витесував написи єврейською мовою?] Тут у нас такий спеціаліст був. Такі в нього зубилка були і він тими зубилками. Тако взяла, написала на бумазі, надпісь така, і він тими зубилками. [Як його звали?] Шпач Толя, но він вже помер, нема його вже років зо п'ять. Він не у Карпівці, а у Карпівський Яр вже зона йде до города. А тут ці хлоці, Омелько, Пічкур Гріша були, вони десь у Грузії в Гаграх були. Там, як сказати, габро. То вони там робили. Це м'якший, а то граніт. Вони їздили туди на заробітки. То вже спеціалісти первого класа. [Чи тесали комини на хату?] Комини не робили, бо з ним довго гратися. Там така тонка робота, а воно якшо камінь має нитку таку, чорна нитка йде, він вже готовий пушті, а він взяв ти й розколовся. Не держи, бо там треба вибирати це, боки. [Чи Ви пробували це робити?] Нє, ми не робили. Ми цим не гралися. А ці пам'ятники, то ці хлопці старші, то вони робили такі фігурні, дорогі ці пам'ятники були. А то простий – така плитка йде, метр п'ятдесят чи метр сімдесят, хрест і надпісь, це простіша робота. А вже ті фігури зробити, це тре тєрпенія, вони вже знають розмери, яка заготовка. [Чи пам'ятаєте придорожні хрести на виїздах із села?] Такого не ставили, тільки на кладбищах ставили. А це тут у нас були батюшки, то це вони там хрест той поставили, де спускатися з гори. В принципі як від церкви. [Чи робили місцеві майстри кам'яні жорна?] Жорна робили, це такі круга, маленькі. Крупу робили на них. В млині там йде велике, а це маленьке, ручне. Крутиш і воно дере. [Коли жорна вийшли з ужитку?] Ну коли, після войни. Зара млинки є жилізні, шо мотор гони і там він лопатями перебиває, а тоді більше користувалися цими жорнами. Не було вітки. І то той млинок стояв дев'яносто чи шо рублями. А зара три з чимось. Ось такий млинок цей, шо перебиває дерть, допустим. Но там же стоїть електромотор, грубо говоря. Всьо засипається в ковшик, а тоді вручну. [Чи замовляли в Карпівці жорнові камені для млинів?] Тут камінь мєлкозернистий, він на млин не підходить. Треба крупнозернистий камінь. Десь ці круга доставали. Суботівка – там в них кар'єр тоже піщаний, як тут. А цей не підходить, він гладенький дуже. А тре такий, шоб дерував, там воно по другому йде. Там жене, колесо зроблено велике. Попадає в ці жолобки і водою гони, мели. Зараз ДКУ, це від свєта йде, завод Кірова їх виробляв. Муку роби, первий сорт, другий сорт. [Чи це з тутешнього кар'єру – камінь з муру?] Да, це дорогу робили, туди на гору, трактор, екскаватор, ти й повикидав котре такі плитковаті, шосейку робити.

с. Липчани

Записав В. Іванчишен 25 липня 2015 р.
у с. Липчани Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.
від Чеваль Марії Григорівни, 1929 р. н.,
та Чеваля Миколи Васильовича, 1952 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли у вашому селі жорна, хрести з каменю?] Хрести стоять тамо вверхові. Але хто їх робив? Там позначені панські поля, то пани ше робили. Отако будете їхати, там зліва є, зроблений такий хрест. Там дальше на полю ше один є, на ті горі тоже. Ну де пан свою землю значив. Так нам казали. [Чи обробляли камінь у вашому селі?] Робили тако, але там на хати добували, тамо в горі. Хрести бачила я на цвинтарі, але як довбані. І тут бачила й тамо. Тамо за магазином хрести були, забрали, там школу мурували. Там у нас цей центр забрали. Тако кусочок цвинтар. А школу як клали, в тім магазині ти й так. Помню, як були ті хрести, а потому вже їх не було. Значить, помурували. [Що таке «панські хрести»?] Ну колись клали, де поле кінчалося. Сільське поле кончалося так, ти й клали хрест. Ти й тут є хрест, ти й туди, як їхати понад ліс, там тоже є хрест. Це як поле чисте кінчалося, ти й обсвятювали поле колись. Обсвятили ти й до хрестів ходили. [Чи виготовляли комини на хату?] А то мурували з каміння. А нє, городили, ну пруття таке з патичків, городили ти й обмастювали. [Чи побутували у вас кам'яні жорна?] Мололи, і дома в мене ше повинно бути. Мололи в сорок сьомому році. Тако мололи, сипали в дюрочку, так крутили, так то зерно.

с. Ломазів

Записав В. Іванчишен 17 липня 2014 р.
у с. Ломазів Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.
від Заїченка Василя Григоровича, 1942 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** Я робив коло каміня, робив багато. [Які вироби виготовляли?] Ну отакі димові коменки. Потому з своїм батьком робили такі, бо я ше був несовершеннолєтний, таківо, бо зара жилізо всьо. Таківо стовпи робили. Потому шо ше робили, пам'ятники на цвинтар. Мій тато знав, як шо, а я це робив. Він шо мені каже, а я [роблю]. [Де батько навчився обробляти камінь?] Батько сам навчився. Після войни там промартіль була, в Нижнім Ольчедаєві. Вона від Могльова була. Робили жорновий камінь, такий здоровенний, вальцових не було нічого. Ти й пішов, ти й там навчився робити коло других. Ці каміння такі здоровенні, шо мололи в млинах на воді. Ти й так навчився, там від того, там від того, як воно, шо воно. Пам'ятники на цвинтар вопшем робили. Всьо коло каміня. [Які пам'ятники тесали?] Ну там на клабдищі є кам'яні. Лиш не ці, бо тут є в долині пам'ятники, то старий, ніхто не знає, хто там похований. Це робили такі значить, а то просто, там батько мій робив, то там така плитка здорова є, і там на плитці такий виробений колач. І в нього два пам'ятники в Ломазові є. Хрест, там надписи. Над хрестом вибиті, в якім році помер, в якім всьовсьо. [Чи вибивав Ваш батько горизонтальні пам'ятники?] Це пологий, а потому ставив така тумбочка йде, а потому ше, а там в самій горі вже жилізний такий невеличкий хрестик, заварували такий, шоб

www.etnolog.org.ua

було. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** Вручну все робилось. А в кузні шпички такі, сталь доставали. І всьо молотком. А чо пішов мій батько, в шістдесят років пішов у гріб. Шахтьори як роблят, то кажут, та пиль вроді як відходи, а це таке як сіло на легке, дихають, і всьо – воно вже з льогких не уйдьот нікуди. [Якими ще користувались інструментами, окрім шпичок?] Ну молоток і шпички ці. А то, шо добували, то там кирка, лом. Шо з землі виймали його. [Чи виконували Ви весь цикл роботи, пов'язаної з виготовленням виробу?] Ну чисто всьо. Не дай Бог, шоб заказував на когось такий пам'ятник. Бо я сина поховав осьдо, сорок два роки було. Шоб батьки не ховали синів ніколи. А мені вже сімдесят два. ***Добування каменю.*** [Як добути кам'яну заготовку?] Добували в землі прямо. Є такі скали, бо це ж гориста местность, ти й пробуєш, чи воно дасться обработці, бо є таке тверде шо не дається. А є м'якший трохи камінь в землі. Ти й добували, ти й потому такими клинами різали, били. І клини такі жилізні. [Які ще були техніки добування заготовок? Чи забивали граба?] Колись це я чув, ну не знаю. Якшо камінь, допустим, такий во, то робили такі яри, жиліза не було. То сухе дерево, туда заправляли його і потом заливали його скілька раз водою і воно набубнявіло і відломлювалось. Це я таке чув, но я не видів такого. Вже в нас було жилізо. Клинями, тако їден коло другого, тако на растоянії. І легенько б'єш-б'єш, за дві, такого йде клини спускові, тут дві бляшки йдуть жилізних. І вони так ідуть, воно не вилітає звідти. І так проходиш на дві метрі чи на скільки там метрів. [Як транспортували заготовку?] А на місці обробляли, в кар'єрі, а потом підводи, трактора вже коли вийшли. Значить, брали такі вози, мотиги і по таких деревляних дручках викачували, потому шо кинеш та й розіб'єш – це ж камінь. Викачували ти й везли куда там треба. [За скільки часу Ви виготовляли один пам'ятник?] Якшо готовий вже є, бо ми так заготовляли, то тре десь півтора тижня примерно, шоб його зробити так. Я із дєтства, мені шістнадцять років [було] – я вже робив. Начав з батьком робити, бо батько робив. Ти й він мені шо там розграфить, як шо, ти й я вже міг і молоток, і всьо то тримати, видзьобувати, то чисто всьо. Якшо не такий здоровий, то тре з півтора тижня, а якшо більший то дві неділі. [Каменотесний промисел був основним заняттям?] Нє, ше на роботу йти треба було. Це з роботи приходили, а то вихідні в нас такі, значить, були, а то зовсім не йшли. Бо це післявоєнні роки, їсти шо не було, ти й народ спасався як міг. [Скільки ви мали замовлень упродовж місяця?] Це береш від того, шо можеш зробити. Чи два, чи три. За того шо, наобідатися можна багато. А людина приїде до мене ти й скаже: «Дядьку! Ви ж то обіщались, а де продукція?». [Чи були в селі ще майстри?] Да, були. Їх вже нема. Там над річкою жив Барабаш Василь Петрович, який робив. Потому Франків жив тамо, Олександр. Бо я тут у Ломазові п'ятдесят з чимось років, я в Ольчедаєві жив всьо время. [Чи працювали Ви з батьком в Ольчедаєві?] Да, в Ольчедаєві, я тут не робив вже цего. До армії робив і після армії шось трошки. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли коминки?] А шоб не забрехатись, штук, наверно, зо сто. Люди сільно строїлися. [Скільки коштував один коминок?] На ті гроші вісімдесят рублів, вісімдесят п'ять, сто рублів. [Як виготовити коминок?] Відрізується болванка ти й всьо. Там три ці б'ються і чисто всьо кругом. Робили з піщаного каміня, но з піщаного не виробляли так, бо він твердіший. А з вапняка, ізвестняк такий. Ондо зроблений, там в мене другий круглий. Але він років десять постоє. Десь там є написан [19]68 чи [19]69 рік і ше стоїть. А баби вгадували, шо його дим бистро переїсть, але ондо ж є воно. Це як з якого каменя. Так як Олександр робив тамо в Яру, то він ножом раз-раз, то то такий камінь. Ти й то він не стояв. [Чи робили цебриння для криниць?] Нє, не робив. Люди робили. То шо матеріал більший. Але ту дюрку, значить, на відро вибити, всьо обігнати кругом. Його гірше найти було в землі, урвати, як уже готове воно є – сидіти і робити. Млинське каміння, в Ольчедаєві ця промишленность була. Тут з Ольчедаєва хлопці робили. Приходили рвали, тамо коло млина. [Отвір для цебриння вибивали вручну?] Да, тоді не було ніякої механізації, ні обойних молотків – нічого. Шпички таківо задовгі і всьо. І молот, а то навужевки, якшо великий забой, то один тримає, другий б'є. Злітає якшо великий, бо вручну тісно збити. [Чи виготовляли ворітні стовпи?] В Серебринець ми зробили з татом зо дванадцять штук. У лісі там рвали і стягали. Його гірше найти і урвати, як вже на місці його робити. Його найди, бо ж камінь має слої таківо. Но от не позволяє довжина. Ти й вже не будеш з него робити. Склєїти не склеїш. [Для чого робили на стовпах квітку?] Каждий робив свою продукцію шоб в очі, шоб скоріше брали її. Краще зробити, вот зачім. Ти й того так виробляли. Це осьо мій тесть купував, бо він не робив. Ту ше два було таких. Ти й їден там дочці відав, бо машина збила. А тут другий, не знаю, десь тамо в мур поставив. А це вже жилізо появилось, то я вже зварив сам браму, ти й це зробив, бо я в кузні робив кузнєцом послєдне время. Ти й зара красити, вже краскою занімаємся. [Чи виробляли ручні жорна?] Да. Жорна, це малий камінь невеличкий. У мене в брата на Містиську там є, від ліса він, вони є зара такі жорна. То просте діло. [Коли жорна вийшли з ужитку?] Коли вийшли вже із строю. Вже як ці вальцові млини появились, вже млини такі тикльові. Вже хліб привозили. Мололося на цих млинах. [Ваш брат також був каменотесом?] Він тоже робив. Коменки робив і каміння на стройку. Там є такий в нас, поки ліс іде, Жорнище називається, і там каміння на стройки били. Вопшем по каміннях він тоже. [Чи виготовляли Ви жолоби?] Жолуби нє, я не робив. Є ондо в нас винавка, і два жолуби, які тоже булдиги здорові. То тоже вручну всьо. [Чи виробляли жолобки для курей?] А жолубки є ондо. Я робив, там небагато його роботи. От пам'ятники, стовби. Потом варцаби такі кам'яні, такі до льохів, погріба. Варцаби такі, кам'яні, потому шо воно всьо з землью, склеп був, а то з землью, ти й деревляне воно бистро пропадає. А то робили камінні. То я це робив. [Чи робили кам'яні пороги?] Аякже, якшо робиться варцаб полностю, то робиться поріг. О, а потому дві стойки. То вона надовбується таким, шо його застромлюєш туди. Такі випуски робляться. А потому вгорі йде такий трошки полукруг і верх. Так шо полностю варцаб. [Чи робили перед хатою пороги, сходи?] Я не робив. Це в мене тако зроблено, але то вже цемент. [Чи робили пам'ятники для євреїв?] Да, там був Андрій в нас Козак. В Ольчедаєві жив. То вони били. В них не такі пам'ятники з хрестами, а там якісь такі пеньки були, дуби. Опшем, там вироби зовсім другі були. Вони, опшем, друга нація, у них по-своєму. «Мацюги» називались. Ну другі, не православної віри, як ми. [Чи Вам

www.etnolog.org.ua

доводилося виготовляти такий пам'ятник?] Таких не робив. Таких, як з татом, робив, православна ця віра. [Хто вибивав букви на тих пам'ятниках?] Не дай Бог, шоб ти мені заказував, я не вмію їх робити. Але ти даєш мені зміст свого родича чи за батька. Значить, такий-то, фамілія така-то, упокоїться Раб Божий, там як пишеться. Ти даєш мені чисто всьо і я тобі на цім пам'ятнику чисто всьо вибиваю. [Яким інструментом потрібно це робити?] «Шпичка» називалась. Шкарпеля, бучарда, такі молоточки. Всьо воно робилося тут. Заказуєш на кого-то, а тут ми вже вбиваємо. А там вже дома покрасив, і чисто всьо. [Хто вибивав написи єврейською мовою?] Я не знаю, там заказували, видно, тоже. [Скільки часу протягом року ви з батьком працювали в кар'єрі?] Круглий рік робили, не тілько ці пам'ятники. Бо же ш і в колгосп, колгоспи були. А це так, у вихідні дні. [Чи працювали взимку?] Нє, якшо зима, зими трошки були селєзніші, ну якшо воно вже добуте є, земля не замерзла, то коли погода така хороша, тоді робили. А як мороз сільний, то не робили. Шо ж, жилізо холодне і камінь не дається обробці так. [О котрій годині виходили на роботу у «вихідні»?] А йшли ранесенько, це якшо в якімсь гірнім такім [у гарний день], то там сонце дном, ти й йшли ранесенько, бо в обід не було возможності, бо там ні вітерець не провіє, нічого. І робили надвечір, доки видко, доки робили. [Чи брали з собою їжу?] Ой, не було шо їсти, післявоєнні роки. [...] Не було нічого нігде. Так як могли, губи [гриби] в лісі тяжко родили. Як могли ото в городах, сорок семий рік [1947], голодовка, шо я знаю. Бо [19]33 не знаю. То сільно людий вимерло багато. Тяжко, тяжкі роки були. [Чи пам'ятаєте придорожні хрести?] Ось в нас в Ломазові був, но не знаю, хто його ше ставив. Я прийшов в Ломазів, шо вже п'ятдесят з лишнім років, то він ше стояв. [Для чого їх ставили?] На місці проїшествія цего, чи як і шо. Не можу сказати. [Чи ставили хрести біля криниць?] То вже як батюшка хрестит воду чи шо, то так ставили, а так не було. [Як встановлювали кам'яні ворітні стовпи?] Викопували яму. Міряли, який зависокий, дві метрі з половиною чи скілько. Ти й ставили, глібоченько закопувало, бо дасть осадку. Але обачно робили по дві метрі з половиною, так до воріт тако. А робили здорові, там коло церкви є. Були майстри колись, давним-давно. [Хто вибивав хрести на старих кладовищах тут і в Ольчедаєві?] Я не знаю. Там є такий цвинтар, як йти туда до лісу, де мій брат жиє, там жи ш бугор такий, там шось по-моєму є два хрести, воно заросло. То там ніхто не знає, хто там похований. Йшлося вже скілько років і ніхто не знає, хто там захований. А там тако з їдної сторони ти й брали глину, протів яру, то там коли дійшли, а глібоко ховали цего покойніка, то цейо сустав по коліно [викопали], то дядьки міряли, такий здоровий. І коли добули ці кістки і пристановили [припинили] глину брати. Бо береш, хтось покоїться там. І люди забросили. І гет аж вкрай села добули глину. [...] То цей цвинтар, то ніхто не знає. А це городище, це Містиськ називається, де брат мій. Містечко колись було. І там є зара плитка замурована. Городище воно назване по-українськи. І це крепость. Тамо є Вінож. Там є над річкою така крепость, обмурована велика. Ну, наверно, з гектара півтора, мурами колись була обмурована крепость. І віти такі ходи, чисто всьо, і потому туди-во до гори ходи. Такі могили якісь, там доти були чи шо. Це давним, там не було цего оружия колись. І там є коло Довгого, «Довгий ліс» називається, то там колись орали, то такий тунель, відважив ту плитку, то одного хлопця спустили туди метрів зо шість, зо сім на мотузку. Том дюри, то кажи, шо вроді воно там йде попід землю. Десь аж де та церква попід річку. Такі тунелі були. Але шо то за крепость? І воно є до цеї пори там. Колись ходили, малий ше був, слідопити ці ходили, бо кажут, шо десь Кармелюк проходив там. «Мур» називається. Десь з своїм військом. Туда на Курилівці йшов чи куди. Бо у Кам'янці, значить, є музей Кармелюка. То десь тут він проходив, цими місцями.

с. Мервинці

Записав В. Іванчишен 22 липня 2014 р.
у с. Мервинці Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.
від Клібановського Григорія Трофановича, 1945 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли у вашому селі кам'яні вироби?] Колись робили. Вже нема їх, нема вже нікого. Каменотьосів багато було в нас. Огороднік Петро. А так я не помню, багато в войну їх погибло. Мельник Петро тоже. Він хрести робив, дзьобав. Це він робив надгробники. Хоть і без ноги був, но хрести ше тесав. [Які ще вироби, крім хрестів, виготовляли?] Жорна робили, до млинів каміння. То верхній є «біговик», а нижній то «сподовик» називався. Ну вони є так шестерик, шестерик з половиною. Семерик і так. [Від чого це залежить?] Від об'єму. Від діаметра. [Чи пам'ятаєте придорожні хрести?] Тут був, то там ше лишився той самий нижній. Хрест коло кирниці, то там тільки основаніє лишилось. А то аж там під Гамулівкою, там тоже був кам'яний хрест. Ну довго стояв ше. Ше я його помню. А де він потом дівся. [...] А шо воно означало ті хрести, бо це ж та дорога, ондо та дорога. В нас тут на наші стороні дві могили. Ну їх розкопали. Кургани. Я знаю, шо там було, приїхали з лопатами з щітками. А шо вони там находили, чи не находили. [...] А у мене був комин, бо я відти скинув. То тоже вчитель з Буші, тут приїжджав, то він забрав. Я поставив його тамо був на мурі. [...] Ну робили комини. А церкву нашу [...] оце тридцять п'ять копійок платили за той камінь один, зробити його. За одну ту мозаїку тридцять п'ять копійок.

с. Немія

Записали Б. Сауляк та В. Іванчишен у 2013, 2014 рр.
у с. Немія Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.
від Янковського Миколая Антоновича, 1929 р. н.,
та Кирилова Івана Юхимовича, 1953 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** [Як називали майстрів, які робили вози?] «Плотніки». [Чи називали їх стельмахами?] Ну стельмахи, як де в яких селах. А в нас казали «плотніки». [З чого складався віз?] Дишель був, у віз який входив, то вже пара коней, чи одноконка – голоблі, а як пара коней – то дишель. [Які були осі?] Металічні. Дерево перекривається, дерево і такі квадрати, і кладеться осі і металіческі «триринки» називалися і клеца два куски таких. А то шо туди чіпляєся дишель. То й таке воно було. [Чим з'єднували задню й передню вісь?] «Розвора» називалася. Кусок такийо грубий і два куски таких чіпляєся, а тут поперечки йдут. А ці два куски сюди, і посередині там, відти йде розвора, а тут називалося «сниці», та й так

www.etnolog.org.ua

воно чіплялося. [Чи були у возі орчик, штельвага?] Орчики то робили саморобні. [Де їх чіпляли?] А вони металічні робили в кузні травинки такі і так їх чіпляли туди до цього. [Чи була люшня?] Люшня була тоже. [Як вона виглядала?] Як віз складаєця – та й люшня, ця ось є, шо колеса кладеш, відти й відти колесо, а потім надівається люшня, васаг. В того васага були кольца такі і так надягається туди, а впереді вже люшні ідут, шоб коні запрягати орчики. Просте діло, всьо робили мастєра, ті шо знали. Називалися «штельмахи», «плотніки», хто як хтів, так і називав. [Чи були драбини, полудрабки?] Робилося два дручки таких круглих і надовбувалися туди дюри. Ну шоб васаг зробити. Як драбину робили. [Як називалася нижня дошка у возі?] «Помостина». [З якого дерева краще робити віз?] Ясінь, називали «чорний ясінь». Він крепкий такий, мочний. [Чи були шаблони, за якими робили воза?] То вже мастєра знали. [Чи глибоким був ящик у возі?] Він називався «васаг». Він складався з штирох патиків таких, подовбані, задовбані. Щитати як дві драбині і посередині був такий і тут дюра, і тут дюра, це наздовж іде аж так. І це робився васаг. [Коли потрібно було заготовляти деревину?] Треба поколоти, шоб воно постояло, привяло. Заготовляють всьо за літо. Зимою вже це всьо роблять. [Якими інструментами працювали?] Топор, пилка, ножовка, долото – отакево всьо. [Чи були якісь спеціальні вози для снопів?] То спеціально «гараби» називали. [Чи могли якось розпускати віз?] А шо ж, зняв васаг та й готово. Розвору розпускають довгу, а посередині зв'язав і поєхали. [Чи були вози для зерна?] Безтарки. [Кого запрягали в воза – коней чи волів?] Воли, то волами це лиш тільки возили худобі там. [Як запрягали волів?] В ярма. [З чого складалося ярмо?] То спіціально робили, мастєра такі. [Як запрягали коня?] Спеціально була така зшита, натягається на ті посторонки і чіпляє так само орчик до цього. [Як ними управляли?] Кіньми – «вістя», «гатя», а биками – «чала», «гесь». [Як робили сани?] Сани як? Граб. [Чи підбирали його якось спеціально?] На циркулярку розрізав і готово. [Чи мав він бути загнутий спереду?] Спеціально робили такі, зробив там, а там взяв на болти спереду. Ну, як сани прам. [Чи задовбували щось до цього граба?] Задовбували, робилис сі як воно... [Скільки їх було?] Два віци і два відти, а тут іде таково видовбані дюри. Закладалися зверха так, а там такі... А тут чотири квадрати таких і туди заклалося й готово, зверхи заплішив. А потому уже брали в кузню, робили таку дугу довгу, кругом і на болти брали. Це розпорки такі були, шо клади шо хоч. [Чи могли верх заплітати лозою чи тільки дошками оббивали?] Хто як хтів. По тих села були шо виплітали і кидали тако на цево. В нас не було такого. В нас доски. В нас считалося городське село. [Чи знаєте, якими були гринджоли?] Се ж дерев'яне тоже всьо, лиш вони з граба чи з дуба, а спереді тако загнуто. [Чи прикрашали якось сани?] А то спеціально, примерно, такі, шо їхав голова колгоспу. То спеціально були сани такі зроблені. ***Колісництво.*** [З яких частин складалося колесо?] Ну привозили обіддя круглі, колені. [Чи гнули обіддя у вашому селі?] Ньи, привозили. А в нас уже гнули, натягали їх, шпиці робили, колодки. [Як зробити колодку?] Ну кусок ясеня берут, бо він плотний такий, і обделували. А то привозили готові. Потом уже привозили і колодки готові, і колеса. [З якого дерева робили шпиці?] Ясень. Акація тоже. [З чого робили обід?] «Чорний клен» називався він такий. [Звідки їх возили?] А в нас штельмахи були по колгоспах других. Нам уже привозили обіддя ці, а тут уже шпиці самі робили, кололи. Воно плотне, різать то воно буде ламаца, а як колеш, то воно вже, ти йому нічо не зробиш. [Як вистругували шпиці?] Обиконовенний станок ті й всьо. І топором тесали в нас. [Чи була спеціальна лава?] Ну да, спеціально такий був, з двох таких він зробений, і всередині таке. І прижимає тако ногою, се він тешить, виготовляє шпиці, шоб вона була похожа на шпицю, бо так вона квадратна. [Чи обтягали зверху шиною?] Металіческа шина. [Як її робили?] А привозили різані такі вже і тут уже в кузні робили. [Якими інструментами їх натягували?] Ну як, такий патик і на кінці гак, такий шо тако підходить і стаєш ногою, натягаєш. [Скільки людей натягувало?] Два чоловіки чи три, як хочеш. Спеціально колесо було таке з каменя кругле і туди був прикладжений такий вінт і на той вінт насадювали. Клали колесо туди і такий зажимали і готово. Молотом били кругом. [Чи розігрівали спочатку шину?] Да, вона розходилась, а вже потом, як вона стигне, то й вона сходися. [Як набивали шпиці в колодку?] Ну в колодку, зроблений з двох кусків зборник. Кладеться колесо і набивається. Два чоловіка було в колгоспі чи три, примерно, то вони робили васаги. [Чи однаковими були передні і задні колеса?] Ньи, задні вищі. [Чому?] Ну так воно зроблено. А віз получається чуть-чуть з покатом. [Скільки шпиць було в колесі?] Десіть чи дванаціть, смотра яке колесо.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи займались обробкою каменю у вашому селі?] Це купили хату, вони вже були. Колись вибивали, це казали тут був кар'єр і ці камені тесали. А тут ше бачте, є ше який рік тут зроблено [1944]. Було тут. Ондо зразу за селом був кар'єр, а зараз нема. Спеціально витягували плити і били люди. А потом вибивали. [Які вироби виготовляли?] Ага, ондо в «Кацапа» є. А там поставили, якийсь був хазяїн, поставили, та й начали бордюри робити. А я ше був пацаном маленьким, то тут зразу за селом били. Осьдо, де ця скала. Робили до млинів колеса. І ше у Верхнім Ольчедаєві отам. Там построїли, хазяїн зробив мастєрску. Крани були, всьо. Потому видко з Бровком [посварився], та й повалилося всьо. [Чи пам'ятаєте імена майстрів?] Їх уже нема. Знаю Косів Семен, Коля Климчук, Мазєй Вовка. Тестю давали каміння хлопці. Піскун Володимир кузнєцом був. [...] Я так помню, бо це сусіди, ти й через річку Климчук бив. Це вони тако відкрили той камінь, продавали верхній. Та й це продавали на стройку. А потом оцяво плита. Та й вона тако слойона. Ти й кришу зробили, це ж від річки було, тут скала була. Це річка була, русло річки, тут млин був. Там колесо є лиш з тим валом, воно засипано, ми хтіли відкопати, там зо три метри. А жорна – нє, Петро десь повивозив. Він поклав такий ДКУ і олійню зробив. В мене є каміння, ці для жорнів. [...] В селі в нас жорна були. Крутив ручкою ти й всьо. Ми діти були, ти й мама каже, шо йдіть ужорнуйте там круп чи муки. Бо ж кукурудзу, ти й мамалигу варили. Ти й два рази на жорна перепускаєш. Усипав кукурудзи, а воно там сипеться. Там є в брата на Молдавії шось п'ять кругів. А в мене були, я даже де ділився. Це осьдо били і там дальше. Це зразу били, а потом бардюри різали. То там граніт, а це піщаник, він такий крупнозернистий

www.etnolog.org.ua

і твердий. [Чи вибивали жолуби?] Били. Нє, тревка. У когось тревку була. В Молдавії бачив ше колачі на кирницях. Не колач, а плита зверхи. Нє, колись не лиш плиту, а робили цебриння. В цего «Кацапа», де колики бачили. О це цей дід Семен жив, тут і бив у цьому кар'єрі. Він тесав колики. Туто били.

с. Нижчий Ольчедаїв

Записав В. Іванчишен 18 липня 2014 р.
у с. Нижчий Ольчедаїв
Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.
від Шапельської Тетяни Іванівни, 1941 р. н.,
Скрипника Миколи Васильовича, 1961 р. н.,
та Стецького Михайла Олександровича, 1955 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи займаються у вашому селі обробкою каменю?] Ну це він один бив. Ну ше брат мій бив тоже, два чи три роки. Це старих треба [питати], бо це обикновенні каміння на стройку били. А ті, котрі били з тими виробами, то їх нема вже. Один Паращин. Він вам толком не розкаже. [Чи можете пригадати їхні імена?] По іменах їх тут багатенько було – і Гончарук, і Козак, і Павленко. То це з [19]27, [19]25 року. Гоменюк Петро, Козак Григір Андрійович. Тоже я не знаю, він з [19]30-го року, брехати не буду. Гончарук Михайло, Пийсьонек Іван Федорович. Тоже не знаю, з якого року. Десь тако з [19]25-го. [...] Робили єврейські пам'ятники, казали на них «мацюги». Полумесяцем виробляли, євреї їх забирали. Тумби такі разні виробляли. [...] Осьдо внизу під лісом, там зара хащі такі, позаростало, був Коваль Григір, він був їх командіром. Він сам зробив «рибу», я не знаю, де вона, чи в Києві, чи у Вінниці. Такий фонтан, метрів тридцять-сорок. [Хто вибивав написи єврейською мовою на пам'ятниках?] От за букви я не скажу. Наші українські вибивали букви на каждім пам'ятнику, які закази були. Паращин ше, Заїченко ше зробив нам на Григора. Ну то це ше недавно він зробив. [...] Довгань Григір і Довгань Докія там пам'ятники. Там написано, там є стежечка, тако в долину сходити, і там ті пам'ятнички зразу під берегом. Там поховані вони – Довгань Григір і Довгань Докія. [...] В нього ше є зараз камінь на подвірі, але шо він там. [Чи робили комини?] На аякже. Такі робили, а там в Гані – з ріжками. Бо це круглий піщаний, а робили з вапняка. Вапняковий він з ріжками, не такої форми. Ну собі дядько заказав, например, мій тато робив. Возили аж в друге село на базар, бо вісім, по десять рублів продавали. [Як звали Вашого батька?] Скрипник Василь Олександрович. На веломашину поставлю, ти й їду тринадцять-п'ятнадцять кілометрів, аж у Вищеольчедаїв. [...] На хаті, це піщаний круглий, а є такий з ріжками. Люди, котрі строїлись, ти й в то время, ну це [19]50–[19]60-ті роки, строїли хати під соломою, а перекривали ти й ставили коминки ці. Колись не було ше цих труб, а було таке. [Протягом якого часу батько вибивав коменок?] За день, може, лиш якшо заготовка є. Там на обочі робили такі заготовки. Там пастбише було. Скрізь робили і гляділи каміння. Довбали в ті скалі, «льошки» називались. І клинями грубий квадрат обрубував. За день вибив дюру. [Якими інструментами користувався?] Кишка, скарпеля. Таківо каміння витісували. Ото-во виси в сусідів. Отаке кругленьке. Ну то разної форми стовпчики там робили. А то свічки тако вибивали. [Як їх робили, парами?] Троє. Один, два і три до фіртки. На ворота, ну аякже, ворота треба причіпити і до чогось притулити. Бо їден же не постави. [Чи займались обробкою каменю під час голоду?] Ті чоловіки, шо це всьо роблять, вони робили, мама в них купляла і возила перепродувала. Десь далеко, це були такі тяжкі роки, не було за чим жити [Чи ставили стовпи при воротах?] Хто мав, ти й ставив. Хто міг зробити чи купити. В мене ондо два тих стовпи, але в мене там дулі, прамо таке рівне. Рівна камінюка ти й всьо. [...] [Як тесали бордюри, вручну?] На а шо ж. Всяке тут виробляли каміння. [Які інструменти використовували?] Це ж з плиткою, як вони там цокають, яка це кропітка робота. Стукає, стукає, він може то точило робити десять днів, а потом раз – не так стукнув, а воно раз – та й лопнуло. А до млина робили такі здоровенні каміння. Один камінь, на них ставився другий зверхи, крутився, ти й так. Оціво коменки, ти попробуй оцей коменок витесати з каменя, воно там отакево товщини має. Це так легенько треба дзьобати, шоб видзьобати.

с. Серебрія

Записав Б. Сауляк 11 липня 2013 р.
у с. Серебрія Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.
від Тягульського Михайла Іларіоновича, 1933 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Да тут вони всі були спеціалісти – і мурувати, й верхи робити, й поли, й віранди. [З якого дерева робили діжки?] І з осики, і з чого хоч. З дуба в основном. [Для чого використовували дубові діжки?] Ну вино робили, хто шо. [Якого розміру робили клепки?] Ну яка була. Не було ж цих циркулярок, всьо кололи. Колоти, тесати, а потому рубаночком підстругнув. [Чи вважалася кращою колена клепка?] Колена є колена. З доски зрізав та й витесав, та й треба стукнути, шоб воно відти рівнялося, але ж поц – і лопнуло. А та вже колена не лопне. [З якого дерева клепку робили – з молодого чи старого?] Як з молодого. Допустім, в деревови є білок, є осередок. Осей білок як покладеш у бочку – він довго не буде. [Яку частину дерева використовували?] Де нема сучків, шоб колоти харашо. [Коли треба дерево заготовляти?] Зимою, канєшно. [Скільки потрібно сушити?] Не треба сушити. [Як правильно розколоти клепку?] Як попаде топор, калатушка така деревляна, шоб зверхи бити. Будеш бити ковадлом – топора розіб'єш, а так деревом б'єш. [Чим відрізнялися діжка від бочки?] Бочка – це робиться два дна. А діжка – це лиш єдно дно. Полуовал. [Бочка] і діжка тоже так само. [Коли робили бочку, де робили отвір?] Де ширша клепка, збоку. [Які були обручі?] Желізні. І деревляні робили. [З якого дерева робили?] Ліщина. [Коли з'явилися залізні обручі?] Желізні й були. [Хто робив залізні обручі?] Сам. [Як їх склепували?] Ну желізо цей, на дві закльопки. [На чому чистили клепку?] В руках всьо. [Чи закріплювали її на чомусь?] Щиталося верстат – се лавка, прибив тамо кусочок доски тако, шоб впертися в ню. [Чи було так, що потрібно було затискати ногою?] Було, се якшо робили сі колеса, то вже «кобила» називалася. [Чим тесали клепки?] Топорчик і рубанок. [Чи могли вкладати між клепками якусь траву?] Ну рогози бувало. Як вже кладеш дно, то вкладаєш того і воно набубнявіє. [А всі клепки однакові робили?] Ньи, яка виходе. [Як визначали, яке дно вирізати?] Зробив отори. [Чим їх робили?] А йдем покажу. [Це бочка?] Це не бочка, а стоян. Бо воно йде косенько. [Це уторник?]

www.etnolog.org.ua

Да, отако береш і ріжеш тут. А потом циркульом вищитуєш, примєрно, від цего начинаєш. І міряєш, шоб точно було шість раз, тоді дно вкладаєш. [Скільки обручів робили?] Ну шість, вісім. Потом обручі збив, дно вклав і обручі забив і під кран, [шоб намокало]. [Для чого використовували прямий струг?] Балки шкуру знімати. [Скільки потрібно часу, щоб зробити діжку?] Ну смотра як будеш робити. За цілий день то можна зробити. [Як їх ремонтували?] Ну, допустім, буває, шо клепка прогнила, треба заміняти. ***Стельмаство.*** [Як називали майстрів, які робили вози?] «Штельмахи». [Чи могли робити різні частини воза різні майстри?] Я, допустім, колеса робив, той робив вози, а той столярні роботи. [Де брали матеріал?] В колгоспі. [Що було спереду воза?] Дишель. [Чи був залізний гачок на кінці дишля?] Ну да, канєшно. [Як він називався?] А я вже помню. [Чи була передня, задня вісь? З якого матеріалу вони були?] Деревляні. Осі то були вже жалізні. Бо букша від колеса заходила на ту ось. [Як вона йшла, конусом?] Ну да, конусом. [Чи була у возі розвора?] Аякже. [Де вона була?] Попереді. [До чого приєднувався дишель?] Де має бути розвора. Осе «тічка» називаєся. Тут просвердлена дюрка і внизу, аж у осі тоже стоїт такий штир. Кладеться, шоб воно ходило. [Що таке люшня?] Оце розвора, на цю букшу заходе колесо, на ось і тут робися люшня. [З якого дерева її робили?] І з вакації, з чого попаде. І тут васаг іде вже, і це люшня, васаг робиться цей такий. [Скільки було люшень?] Штири. [Чи з'єднувалися вони якось між собою?] Ну до васага з'єднувалося. [З чого складався ящик воза?] Штири полудрабки, глиці. [Що таке «глиці»?] Ну тоже в цих полудрабках надовбувалися, дюри робилися і скіки там, шість чи вісім. Глиці, збиваєш потом, на заді глиця вже задовбувалася насквозь. І деревляним кілком ілі желізним скреплювались. І тут, де люшня, було желізне це, воно скріплялося всьо. [Чи була штельвага?] Це для коней штельвага. Штельвага це де вже йде дишель і тут штельвага. [Чи були там орчики?] Ну да, чіплялися орчики. [Як називалося дно воза?] «Помостина». [Чи були шаблони для возів?] Були, канєшно. На всьо було. [Якої довжини була розвора у возі?] Ну ширина метр сємисят примєрно. [З якого дерева робили віз?] Ну доски, потом уже обшальовували. [Якими інструментами робили вози?] Ну шо, долото, свердлик і рубанок. [Передні і задні колеса були не однакові?] Ну да. [Чому так робили?] Шоб трошки покат був. [Чим перевозили снопи з поля?] То гараби робили. [Чи могли якось розпустити віз, коли потрібно було щось довге перевезти?] Знімали васаг і робили розвору довшу. [Чи були вози для транспортування зерна?] То безтарки. [Скільки дерев'яне колесо могло служити?] Смотря який груз везеш. [З яких частин складалося ярмо?] З двох. [Як вони називалися?] Ну «ярмо». [З якого дерева його робили?] Клен, шоб не пикло бика в шию, береза. [Чи прикрашали якось ярма?] То випікали. [Чи були ярма для одного вола?] Я таке не бачив. [Як управляли волами?] Ну так само, вони самі знали. [...] [З чого складалися сани?] Колись робили, ішли в ліс, корчували. [Яке дерево корчували?] Чи дуб, чи ясінь, чи акація. Ну як, [була] лопата, різали, кололи. Ну як, по розмєру різали, два метри. [Як воно називалося?] «Санки». [Що задовбували в санки?] Я вже [не] помню, як вона називалася. [Скільки їх було, тих шо задовбувалися?] Звідти дві і звідти дві, в санку. А се тоже [зверху] робили поперечину. Скріплялося, потому укова була желізна вже. Потом настиляли кругляк, чи якшо є доски – досками робили. [Чи могло щось бути плетеним?] Могло і плетене. [Чи могли обковувати ці сани?] Та чо не могли. [Як ремонтували сани?] Підстругували і давали другу цю. [Чим прибивали?] Кілочками. ***Колісництво.*** [З яких частин складалося колесо?] Колодку точили. [Як робили колодку?] З кругляка. З ясіня чи з дуба. [Які були токарні верстаки – електричні чи ножні?] Ножні. [Скільки часу точили одну колодку?] Буває за день чотири штуки виточиш. А на другий день береш знов циркуль, вимираєш, на скільки шпиць должно бути. [На скільки шпиць робили?] Буває на дванаціть, буває на десіть. Передні на десіть, а задні на двінаціть. Должні бути вищі [задні колеса]. [З чого робили шпиці?] Основне з ясеня або з акації. [Як точили колодку? Який був її діаметр?] Пятнаціть саме більше. [Що робили потім?] Береш розмірачаєш цим циркульом, так само, як на дно. Виточили, потом видовбували, а потом середину. Такий був вперед свердлик. Просвердлив, а потому лопастний такий був, шоб букша туди зайшла. Вперед зробили, потому вже в кузню. Він робе так, як обруч, і насідаєш, тоді вже можеш бити букшу. Бо уже це не дасть розколотися. [Де вистругували шпиці?] То ж та була, кобила. [Як вона виглядала?] Озьдо видовбано тут просвердлено, шоб трималося. І тут ногою тримаєш, і виснячком виробляєш, шоб шпиця була. [Де робили ободи?] Ободи нам давали, привозили. [З якого дерева вони були?] З ясеня. Ми робили [ободи] і чалани. Робиться тако і тут должна бути шпиця, [в кожному чоланові]. [Скільки їх треба, десять штук?] Ну да. [Як набивали на колодку шпиці?] Зарізали, робили чіп і колок забили. [Де ставили колодку?] Була кобилиця. [Як вона виглядала?] Розчепірена така, стояла вона. Сюди ставили і забивали шпиці. А вже натягали обруч тоже на цій кобилниці. Помірав, вже сі шпиці заготовив, чопи поробив кругленькі і поклав тут на кобилницю. Крутиш. Назначив, другий, по кругу так пішов. Потом в цій кобилниці був такий проріз, шо кладеш обід і клинчик забив, шоб не хитався, і свердлик. І дюрку висвердлював, висвердлював. [Як натягували металеву шину?] Се в кузні. [Чи знаєте, як робили шини?] Чо ж не знаю, я сам робив. Мірав по колодці, назначав і по кругу дойшов до сего. Раз – відрубав, в горно. Воно начинає плавитися, раз – докупи на кувадло. Да, це зварка була така. [Як потім натягували?] Та ж молоток. [Чи були якісь натягачі?] Ньи. [Чи нагрівали спочатку шину?] Спочатку да, нагрів, шоб вона пішла на колодку. Вже водички хлюп, вона вже не горит.

МУРОВАНОКУРИЛОВЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Виноградне

Записав Б. Сауляк 10 серпня 2012 р. у с. Виноградне Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл. від Гаманюка Федора Денисовича, 1925 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Чи робили Ви бочки?] І бочки робив. В мене й дома є інструмент на бочки, майстерня в мене є така, плотня, в сараї там. [Який інструмент використовували для виготовлення бочок?] Бочку шо треба? Треба мати дерево, вперед

www.etnolog.org.ua

дуб, наколоти дуба, натисати клепок. [Якими інструментами користувалися?] Рубанок, фуганок, лава, на бочки така лава длінна, такий фуганок, так як станок, тій на ньому обробляли кльопку. [Які розміри клепки?] Який дуб попадав. [Кололи клепку?] Кололи, да, тіки колене. А де майстерні такі державні, то різали, хто їх колов, а ми кололи. [Колена клепка краща?] Воно луче колене, розколене воно уже в бік не піде, а як різане, то може намокнути і розколотися. [Які розміри бочок?] Скіки треба, на п'ятдесят літрів, сємдисят розміри, а зараз пластмасові. Ше в Германії я був, то робив кадушки прямо на кухню, відра робив. [Які були відра?] Сантіметрів сорок висоти, уклоном були, я робив такі барілочки, в них горілку зливали. [Чи були в бочках обручі?] Робили деревлянні, а тепер уже ближче сюда, то жалізні, хто хтів гратися з деревом. [З якого дерева робили обруч?] Лісковий, ліщини, така ліщина була, яка росла такими пагонами, кололи її і так з неї вигинали обруч. [Як вигинали?] Воно сире, ти й вигинали. [Скільки на бочці мало бути обручів?] Саме менше – три, на маленьку, а на більшу вже й чотири, й п'ять. При наших уже временах деревом не занімалися. [Коли перейшли на залізні обручі?] Десь перейшли вже в трицятих роках. [Як клепку чистили?] Наколов, воно постояло і потом тесати її, обтісувати, шоб вона не забігала в бік, шоб з неї получалася доска така. [На чому її чистили?] Верстат столярний. Там були упори, зажіми, був боковий вінт. В мене вже простий станок, тіки боковий, а я той старий віддав внукові в Вінницю. [Як визначити радіус дна в бочці?] Шоб зробити бочку, треба щоб клепка була на середині ширша там на стіки, який пук буде – чи на сантиметр чи на полтора, а краї вужчі, щоб коли зігнеш тако, шоб воно давало середину, живіт такий був. Набивались обручі з одної сторони, на ту кльопку, вона рівна пока виготовляється, а потом набивався той обруч, низ стягувало, а верх розтопирений. Потом мотузком чи цепом ловили за цей розтопирений, кінці сі і скрутювали докупи. Зжимали прям мотузкою, а потом вже був цеп – цепом зжимали і нажав, і ловиться тоди обруч. Середина в бочки всігда вироблялася, якшо край дваціть міліметрів товщина, то середина буде десь десять-двінацять міліметрів, шоб легше гнулося. Та й так згинали тим цепом, ловили обручом, набивав обручі, загнав обручі, а потом обрізаються торці і нарізається фтори, такий фторнік є спеціальний. [Що таке «фторнік»?] Фторнік – це нарізати той ярок, де входе дно. Фторніком нарізав фтори, так називалося «фтори». Заміралося циркульом шість разів, точно зійшлося, і по тих шість центр і обрізалося дно. Дно обстругувалося звідти і звідти, шоб було на глибину того фторніка, там скільки міліметрів, чотири чи пять, яка смотра бочка і підготовлено дно. А потом обруч збивається, воно проізвольно розширяеся і складається туди дно, тихенько раз, раз, обруч насаджується – і бочка готова. [Бочки робили на замовлення чи на базар?] А в колгоспі як воно, складали бочку, а потом хтось попросив – зробив, але всьо віджило, пішли каструлі, а бочки наші порозсихалися, порозліталися, попалили. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [Чи виготовляли видовбані вироби?] Жолуб видовбати для кирниці. [Шо саме видовбували?] А то така «тесла» називалася, така крива. Цигани їх виробляли. [Як відбувався процес?] Та як, довбати, якщо довбати жолуб, то зразу треба його обробити, на квадрат. [З якого дерева?] З дуба робили жолуба. [Чи було таке, що не вирубували, а випалювали?] Такого в нас не було. [Чи використовували ступи?] Була і ступа. Видовбувалася така воронка, кадка кругла, як посуда. А пень був такий грубий, шоб у пньови зробити таке отверстія, а потом приробити ті дві ножки, на ті ножки насвердлювалася така деревляка. Та деревляка мала десь зо дві метрі, і на середині вона була як на завісові та деревляка, тако тут стаєш, а ся тут бамбула піднімається, надводиш на ступу, і сюди став – ступа піднеслася, а сюди дальше став – опустилася. «Піхав на ступі» – так називалося, крупи, тоже повідживали. [Чи довго треба було так довбати?] Як ступу робити, треба поробити, а потом в ступу сипали зерно і били його, піхали, а потом просівали і так добували муку з ступи. [Чи робили ночви?] Та робив. [З якого дерева?] А для ночів даже верба йшла, верба, верболіз такий. Вирубувалося всередині сокирою, як колись казали «сокира», топором, а потом обробляється тонше, тонше. Потом переходили до тесла і вже обробляли і ночви получали. Пропали ночви, ночви замінили каструлі, миски. [Якими вони були за розміром?] Були різні ночви, самі практичні – сантіметрів восімісят, такі, де хліб розчиняли, восімісят-дев'яносто, а ширина була десь сантіметрів сорок – сорок пять. ***Ложкарство.*** [Чи робили Ви ложки?] Колись пробував і ложки, просто так, для інтересу видовбував. Був зробив тоже такий різець, робиться такий ніж, згинається, потом затачується. [Де робили інструмент для виготовлення ложок?] В кузню треба було йти, нагріти, розкалити, вигнути. [Яке дерево найкраще використовувати для ложок?] Сама краща була грушова [деревина], кленова, а цигани робили з верби, худше. А самі кращі ложки були – се клен, грушка. [Коли заготовляли дерево для ложок?] Восени, зимою робили, а восени заготовка, дерево зів'яло, кололи його, воно висихало. ***Столярство.*** [Чи займалися Ви столярством?] Я воше по професії столяр. Я був в Германії та й там робив в майстерні-столярні три роки, я тут уже перекваліфіцірувався на вікна, двері. [Які були інструменти для столярства?] Фуганок, рубанок сам робив, а залізка купляються. [Яке дерево не використовували у столярстві?] Як хароше дерево, то й хароший товар получався. Доски різали вручну, трачі, єден зверху, другий знизу, а бревно десь сантиметрів трицять п'ять – сорок. Я тоже пробував цим шкрабати, ми обоє з бабкою варцаби вирізали дома, була пилка й обрізали. [Чи робили ви ліжка?] Ну таких кроватів ніхто не робив, ше старі хати, стара мебель, забиті колики в землю, зверхи доски, соломи настелив, о м'ягко – і кровать. [З якого дерева були столи?] Столи робили, на лапки ясінь іде, на ляду то ялина, сосна. [Ножки стола точили на токарному верстаті?] Точив. Точили й ножки, виробляли. [Чи робили сундуки?] Нема, були якісь, «куфери» називалися, приходили з дальшого, а не виробляли тут. [З якого дерева робили лави?] Ясінь, тоже клопітка робота. [Коли почали виготовляти лави зі спинками?] Десь сімдесяті-шіїсяті роки [1960–1970-ті рр.]. Це дошку негодящу взяв і зробив собі лавочку. [З якого дерева виготовляли ослони, стільці?] Взяв кусок доски засвердлив лапки, от тобі й стілець. А дерево – тоже ясінь, ялина, сосна, дуб, шо є. ***Скринництво.*** [Чи виготовляли Ви скрині?] Та робив. Приміняється липа, більше грушка. Зробив скіка тих скринь. Роби-

www.etnolog.org.ua

лася скриня, потом спеціальною жестю угли закувати, шоб вона часом не розсунулася, бо випадут цінності відти. [Яка форма скрині?] Мала, тоже десь до сантиметрів дівіносто, ширини десь мала сантиметрів зо шесдісять, а дно зужене, шоб мала форму. [Скільки часу потрібно, щоб виготовити скриню?] Постругати, позадовбувати, позарізати, треба було робити з тиждень одну скриню. [...] Купляли лаки такі, фарбував, договорився з тим, кому треба тої скрині. [Чи розмальовували скрині?] В нас не занімалися цим, а вопше були розписні. А старі скрині ковані були, кучері такі вигинали. [Фарби були природні чи ні?] Ну оліфа ця, то була природна, і соняшникова, то були масляні краски. ***Стельмаство.*** [Як називали майстрів, які робили вози?] «Стельмах», «відей» називали. [Чи були такі майстри, які повністю все виготовляли самі – від ободів, коліс до возів?] Да, для колеса треба ясіньова колодка, так називалася. Ту колодку висушували, шоб вона була не сира, бо може лопнути, потом точили, в мене ше є токарня, шо точити було колодки. Обточували, а потом обичними свердлами свердлили диру. Такі свердла були, просте свердло, а потом, «лопатень» називався, таке півкругом, шо брали вже велику. А як ось деревляна чи, може, і жалізна, під букшу металіческу, большинство робили для дерева такі. Шо прямо в деревляку помастив і гайда. [Майстри працювали на себе?] Для колгоспу. Було шось сорок пар тягла, треба шоб було сорок пар возів. Була плотня і там робили, і я робив, і старіки робили. [Як називалося приміщення, де робили вози?] «Плотня». Там була така підстановка, «кобилниця» називалася, на якій тесали шпиці. А кобилниця така була: росте дерево грубе, а тут розростається два пагони, їхали в ліс находили, шоб трухлява була. [Яке це дерево мало бути?] Дуб, ясінь. На ті кобилниці набивали колеса, точили. На ту колодку треба видовбати десіть шпиць, розмітити. Заготовляли шпиці, сохнут з рік, шоб сухі були, і на ті кобилниці набивали тичку, яка тримала колодку, там закладалася на такий гачок, а тут зачепив гаком і довбав, шоб воно не крутилося, видовбували тут ті колодки набивали. Ободарня була, там в колгоспі привозили дуб, ясінь на обід. [З яким ящиком були вози?] Васаг, я вже й забув, які там розмери. [Глибокий був?] Десь мав глибини по профілю сантиметрів дваціть, розложистий такий. [З яких частин складається віз?] Полудрабки ясинові, полудрабок – се шо збоку. Їх там штири штуки в васаг іде. Ясинові полудрабки, ясинові шпиці, такі планки задовбувалися в тих полудрабках, дюри і забивалися туди ці шпиці. По розмеру обрізалися і зверхи знов запирав другим полудрабком, закривав. А ковалі робили стяглі два з проволки десятки і стягнув, шоб не розпалося, а потом шальовочкою обшалювали, віз то шо нада. Тіки покоцує як біжит, нема єдного колеса в селі вже. [Коли заготовляли дерево?] На зиму, восени, коли ліс рубають, тоди. [Яка довжина розвори?] Це шо віз розводиться. Це як треба поїхати в ліс, привести матеріал десіть метрів, то треба й розвору метрів зо шість, зо сім. А та розвора регулірувалась, там дюрки були, лишнє назад торчить. [Коли з'явилася залізна вісь?] Вісь появилася десь в тридцятих роках [1930-х рр.]. Деревляні робили, але жалізна лучче вже букші. Букшувалося колесо, чугунна така втулка, легко ходили, довго ходили, ось не зношувалася. [Чим привозили снопи з поля?] Гарбу робили. [Чим вона відрізнялася від воза?] Вона мала висоту десь сантіметрів шістдесят, боки ширші, десь сантіметрів по сємдисят була гарба і туди, і туди. А колеса ті самі ставили, і вже гарба – вже снопи возити. [Кого запрягали?] На биках робили, на конях. За биками робили боліє такі простіші вози, а за кіньми вже такі, інтелігенція. [...][Хто виготовляв сани?] Плотніки. [Які були сани?] Були такі залубні сани, але це якшо робити такі, як бричку, красіві такі, і корси. А то просте: викопати граба з кореньом з тим і розколоти його, пізніше вже розрізали, бо мали циркулярки. А вперед треба було дві санки глядіти на сани, бо розділити не було як. [З яких частин складалися сани?] Видовбана санка, робився туди «копил», так називався, а наверхи клався такий оплін, з дюрами, шо тримався, сани тримав, а на сани клали ліску. Отаких два патики, просвердлені патики, забиті, загороджено, от тобі і ліска. [Полози були гнуті?] Да ні. [Чи обковували полози саней?] Сани да, там був тяж, той шо тягнути. Ковалі треба шоб вигнули, і закувати, піймити за ту корсу, за копил. А кінські сани, то вибирали хароші корси, а потім ті корси забивали досками спереду, шоб коні не кидали снігу, а в тій досці дюра, закладався дишель. Той дишель проходив через ці дошки передні, а тут цей оплін і в опліні дюра задовбана, туди ше сажався той оплін, там кілок і получалися сани за кіньми. А за биками, то чіплялися за копила або розколений граб, або два грабки докупи скручувалися на болтах, і чіпляли за копили, а там ярмо. [Яким був поміст на санях?] Плетений, «ліска» називалась, кидали зверхи ліску, а тут такі ріжні подовбані дюри в опліні і ті ріжні заклав, а там ліска, та ліска нікуди не подієся, і возили і солому, і гній, і дрова. [Чи прикрашали сани різьбленням?] А там, хто хтів, то возьме жалізо напече, возьме видасть на своїх санях номер своїх саней. [Чи використовували сани влітку?] Куди, не потягнеш, стояли у складі, поставили на колодки. ***Колісництво.*** [Передні і задні колеса воза робили однакові?] Переднє колесо менше, а задне більше, шоб легше управляти возом, коли предні колеса чуть менші – легше для коней, для розворота, а як зробити одинакові, то вони тяжкі були на дишель, на шлею, шарпали за шию коней. [Як робили ступицю?] Заготовляли чурку деревляну, дваціть сантіметрів діаметр був на середині, а потом я став з любим [помічником], стаєм на токарні з напарніком ше й крутили вручну. [Як шпиці вистругували?] Шпиця, вона форма була своя. Там якшо в колодці в голові п'ядесят міліметрів ширина тої лапи, а вверх піднімалися, вистругували шпицю, шоб тонша була на середині, шоб колесо було легше, а до обода підходили вже кругляком таким, де обрізалися, і клали на чоп. [На чому вистругували шпиці?] Була така кобилниця, такий стілець, на тім стільці була через болт отакого така прижимка з гаком. Поклав сюди шпицю, а туто внизу така лапка, і тако раз притиснув. І тешеться потім висняком, стругом. Вже електроенергія, вже підстанції построїли, я вже поклав на верстат був моторчика, вже точили колодки не ногами. [Як виготовляли обід?] Треба було заготовити обод, натесати його, висушити. Була ободарня спеціальна. Мав той обід довжини десь метрів зо шість, бо колесо мало метр, то се тільки на метру три, а шоб натягнути колесо, той обід на колесо треба шоб був довший, шоб потому набити його. Ободарня була, там стояв котьол чугунний, наливали води, ободарня була закрита, з дерева зроблені стєнки, накидано зем-

www.etnolog.org.ua

льою, а там унизу викопана яма і поставлений котьол. Котьол гріли, він парив, накидали тих ободів повну тоту дюру. Влазило і триціть штук, розпарували. [Скільки треба парити?] Більше сутку, а потом такі круги були пороблені з товстого дерева, отак, як ся миска, видовбане дерево таке грубенне. І на тім кругови дирка, а потом поза сю дирку закладався обід. І начинали гнути, кругом обгинали і перходили, аж сюди сантиметрів п'ядесят чи шестдісят дальше і провалкою скрутювали гарачі, потом на купу і обода получалися. Бо без обода колеса не зробиш. [Чи обковували потім обід залізом?] А потом обід плотніки зробили і всьо разом в кузню, в кузні є шина, металіческа полоса. Відмірає кузнєц точно той круг, а там ше допускає, аби воно залізло і тісно зайшло. Нагрівається шина до красна, обігріли кругом ту шину і тоди то колесо кладеться на кам'яний круг. Посередині вінт, прижимається вінтом, скоро робиться, шоб бистро, і тоди на тій круг металіческий, таке колесо камінне. Якраз колесо лягає ободом на той круг, а такі потягачі були, шо натягати ту шину, і там вже збираються два чи три, кладуть колесо і натягують його на деревляку, на колесо шину. Як харашо натянули, та й колесо добре ходило, а потом ковалі кують його, просвердлюють дири, робля такії хомути, шоб не злітало. [Скільки потрібно було людей, щоб зігнути обід?] Тричотири чоловіка гнули. Два потягачі такі, треба переходити, той раз відти тягне, той відти, а третій набиває молотом металічиским. То мінімум три чоловіки треба, шоб нятянути шину. [А щоб обід зігути?] Там єден чоловік гне, там на сій кобилниці. Висвердлює першу дирку, він потом посвердлив по тому, шо розмери такі є, шпиця від шпиці скільки. Посверлював, першу впіймав туди на тій кобилниці, заклав і тоди начинаєш другу, а обід він самий зігнутий, бо вже засох. І так дирки роззначував, якраз шоби не тісно, не колоти шпиць, і натягували колесо, забив і всьо, заплішив, шоб не вискакувало. [Чи робили колеса не з ободів, а з частин?] Це чолони, в нас от ранше робили. [Скільки їх потрібно?] А десіть штук, якшо на кажну шпицю покласти по чоланови, а якшо хароше дерево попало, то пара, то вже дві дирки, то вже тоді п'ять на колесо. Але в нас не робили, дуже рідко. Ціво державні тачанки приходили на чоланах і на каждім стикові капочка така металічна, болт. Служили вони харашо, робили.

с. Вищеольчедаїв

Записав В. Іванчишен 28 липня 2015 р.
у с. Вищеольчедаїв Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл.
від Кульчинковського Петра Івановича, 1950 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ Кар'єр був гранітний. Був тамо трошки вище нього піщаний. Мур є, хати багато в нас. Граніт само собою, а то піщаник. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи робили колись хрести з каменю?] Да. Осьо було кладбище, це вже йому триста років чи шо. Потому поставили тут пам'ятник погибшим воїнам. А тут хрести, згорнули, загорнули. А осьо ше є пам'ятник і кілька хрестів. Отакево ше стояче є. Вручну всьо робили. [Місцеві майстри вибивали чи звідкись привозили?] Нє, це всьо тут робилось. Майстри були місцеві. Тамо яр, розділялось на дві, то часть кладбища і це. І тут хрестів було море. [Чи виготовляли корита, щоб напувати тварин?] Видовбували з дерева. Раньше так, цебриння – це корові було, а видовбували свиням тако. Корито з досок, а то видовбували. [З гранітного кар'єру щось виготовляють?] Вони робили щебьонку, це все. Тут у нас желєзна дорога йшла. Тут завод робив, розібрали, розбомбили. Ше мій дід казав, шо дві плити це він за день, каменщик, ложив, шліфували їх. Даже в нас станція була колись, так само в Котюжанах, вона з граніту. [Нині б'ють на будівництво камінь?] Зараз не строяться люди, бо зараз всьо дорого. При Союзі то строїлися, а так зара всьо під євро роблять – євродвері, євровікна. В нас легше зара дом купити готовий, як його построїти. Всьо вже люди, вимирають села. Тут нема роботи. Зара хату купити три тисячі, чотири тисячі, осьо дві тисячі доларів така хатіна. [Чи користувалися кам'яними жорнами?] Це там таке дирочка, шоб туда сипати. Дирочка така, дерев'яну палку стромляєш. Варе ники даже я сам робив. [Де брали жорна?] Робили. З білого каміня видовбували. От хрест з білого каменя. Так само круг, два круги це. Тільки потому насічкою, щоб воно терло. Так само в млинах, такі великі круги були. На воді млини робили, не на свєтові, а на воді. Отакий ше круг зберігся, шось він там некачествено видовбаний. Ти й так лишився. Але дуже довго на воді, тут очередя були по три сутки. А то він якусь мєрку брав, той мелник. Для себе тіпа, само собою гроші, само собою мєрку. Але три дні, чотири дні в очереді стояти, шоб він тобі змолов. [Чому зберігалися ручні жорна, адже був млин?] Ну каждий для себе, шоб не давати цю взятку, цю мєрку. Багато дітий мали, не менше п'яти дітей, а то десять дітей. Великі сім'ї були.

с. Вінож

Записав В. Іванчишен 22 липня 2015 р.
у с. Вінож Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл.
від Дзюби Костянтина Ілліча, 1928 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи займалися у вашому селі обробкою каменю?] Робили тіво слупи, як ондо. Навіть оці на комин робили. Кришталь Пилип. В Ленінграді поховали. Він там і жінка. Федь Мельник Федорович, тоже він помер. [У вашому селі був кар'єр?] Аякже, в мене туто же як була стара хата. То я ці [жорнові камені] викинув. Їден там я поклав, їден там, бо тут цего не було. Тут була тільки дорога і моста цього не було. Тут було шо горбок, тут б'ють ті колгоспні коні і бики, не можуть витягати. А воно всьо бідне у вошах. На них страшне діло цево. Така заводилась колективізація. А я був ше пацаном, бо я сам [19]28 року. [...] Тільки заходите в цвинтар, там всьо таке пам'ятники. Там даже є такий великий хрест і на ньом Спасітєль, Розпяття. На камені це витесане всьо. На такім великім хрестові. Там чагарник. Тако як у ворота зайти і трошки нижче пройти, він самий більший. І вони багацько луче цих. От я зробив на батька жилізний хрест, я на заводі всьо время робив сахарному. [Хрести виготовляли місцеві майстри чи привозили?] Месні, ці старі люди, [19]11–[19]12-го року такого, такі вже старі зовсім хлопці, то вони робили кам'яні отаківо слупи. [Кирничник вкладали з каменю?] Це є, як вони називають «кольца», вкладали. З каміня мурували, наверх не ставили. Допустим, викопували кирницю. Як один ольчедаївський каже: «Я коло

www.etnolog.org.ua

церкви вам викопаю кирницю! Тутo є вода». Він там знає. Він рішав, вимуруємо, а нє – то зара кольца є. Колись тільки мурували. [Чи були в селі придорожні хрести?] Були, побили. Ну при совецькі власті. Туто в нас був як їхати, там був хрест тако спеціальний. [Для чого їх встановлювали?] Коли десь їдуть, значить, в далекі дороги, такі повинні бути якісь признаки, от їхав тою дорогою, там хрест такий. А тут ше шось таке є. Колись чумаки як їхали в Крим, місяць-два. [Чи використовували в господарстві кам'яні жорна?] В мене є навіть. Я купив зара такий. [...] Я робив ше на селекції, ше пацаном. В [19]47 році, я шостий робив на селекції. Нічого не платили, двісті грам за день, і то нема. Сталін нас прижав капітально, шо хохли віддали задаром, а шо Гітлер десять років не буде нападати согласився. [До млинів жорна робили у вашому селі?] Да, є в нас на горі. В нас не млин був, а завод. В Англію відправляли муку звідси, від нас. Вальци англійські тут стояли, дуже красиві. Всьо ніпель. Були вальци і були на раз, як мало, то включає на раз.

с. Жван

Записав Б. Сауляк 16 серпня 2012 р. у с. Жван Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл. від Черватюка Степана Васильовича, 1940 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** [Як називали майстрів, які робили вози?] «Штельмах», штельмашна робота. [Ви повністю весь віз робили?] Ввесь віз робив і кував. Є такі, шо виїжали возом по шість, по сім років без ремонту. [Для кого виготовляли?] Для ферми всьо, вітінарам робив, лісникам робив. [Де брали матеріал?] В лісах брали, в колгоспному лісі, брали дуба, ясеня і се я тут колов заготовляв. Шоб колесо зробити, се треба було мені два робочих дні. Се мені було п'ять рублів. Тіки за зборку, бо ступіцу це точити само собою, кувати само собою і обід само собою. [З яким ящиком побутували вози – з глибоким чи мілким?] Ну ондо диви новий, ше ніхто не їздив. Сі полудрабки з ясеня, колю грубого ясеня, десь на дваціть сантіметрів грубина, а потом вручну пашол тесати їх. Колю їх на четверо, не можна з кругляка, кругляк не витримає. Тоді беру заготовлю се штири штуки, парую їх під єдно, роблю єдну драбину і другу драбину, точно шоб було дві єднаких, і тоді сю верхню кріживницю, розщитую на метр дваціть на метр. Задовбую, кладу спідну пліжницю, щаблі і начинаю складати. [З якого дерева?] В основном ясінь іде і вакація, колеса в основном треба шоб з вакації йшли, а сюди всьо з ясеня, він має жили, легше довбати. Це на десять щаблів, відти і відти. А се сниці передньої тічки, се сюда укладається дишель, кладеться сюда передню штельвагу колену, і відси орчик, сюди на середину дишель, пара коней. Се рульове управленіє сниці передньої тічки. [Коли заготовляли дерево?] Ну наперед треба, начинається вже осінь. Але тут в колгоспі хто дивився, коли принесли, тоди і робив. [Які розміри воза?] Довжина верхнього полудрабка – два сємдисять для пари коней, а для одноконки – два. Він як довший – не перевертається так, і груз покласти, чим довший віз, тим легше груз бере. Якшо ми возьмем на віз бровна чотири метрі, ми доки можем їхати, можем поламати або сю кріживницю, заденок або ціво краї, того шо груз увесь іде назад, а чим довший, тим менше амортізірує воза. Бо я на собі іспитав: поїхали у ліс Курилівський, і він відти дав дуба, і ми шо, давай чотири метрі пустим дуба, проїхали, може, шістдесят метрів і поламалися. Лісник підходе і каже, шо треба було підкласти шось, а ні – розтягнути задню тічку назад. Тоді мені зарубалося раз і навсігда – чим довший, тим легше йде, бо поклав матеріал і задня тічка підганяє передню. [Яка довжина розвори?] Довжина два метрі. Вона означає то, шо тут сниці сі задовбані, озьдо яблучко поворот, а вона тримає тічки, тіч задню не попускає вбік іти і тяга йде з нею. Везеш матеріал і можна пускати, шоб ся задня тічка аж туто ставала. [Скільки часу йшло на виготовлення воза?] Я самий як робив, то я довго робив, мені три неділі треба гратися, всьо вручну. [Коли з'явилися залізні осі?] До мене ше вперед були, я вже застав трошки, були дерев'яні, так само стояли. А залізні появилися ше до воєнних років. Ну деревляний легше і главне за чого, шо пасніший, але удобство багато легше, сей має до трьох центнерів порожний віз, а деревляний – два, два з половиною. [...] [Які типи саней виготовляли?] Копалися в лісі, шоб корінь був, зрізалися пилкою пополам. Граба чи ясеня такого не розколиш. Тоді задовбувалися згирі на ті оплені. І тоже вони знизу обковувалися, збоку коло корсів ставилися такі залізні гачки-посмики, шо чіплялися орчики до них, і так запрягалися коні. [Чи гнули полози?] Не гнули. Робили й так, сей галайківський Гриць робив, то взяв бревно одно і друге обтесав, зробив і туто ці самі корси зарізав до половина і скував – і от тобі й сани, но в нас так не робили. [Який поміст на санях?] Дощаний. ***Колісництво.*** [Передні колеса робили меншими?] Задні більші, а передні менші. [Як виготовляли шпиці?] Озьдо поклав струг, беру шпицю – раз ногою притиснув, раз-раз відти-відти. [Як називався цей ослін?] «Кобилниця». В нас так говорили: «Сідай на кобилницю теши шпицю». [Як забивали шпиці?] Беру залізну довбню, беру сначала топор, осе деревляна ця ступіца, а букша всередині – то жілізне. Беру її, кладу на колісницю, тоди беру шпицю, молот, заправив, кладу де її гніздо і начинаю бити молотом. Загнав єдну звідси, другу напротів і послєдну треба так, бо вона розжимати повинна. Загнав, кончив, тепер мені треба обрізати, в мене є розмер, під сей розмер карандашом значу і ножовкою заправляю. Тоди строю опять його, зубчасте беру долото, півкругом і начинаю обдовбувати. Але тут міряю, шоб мені вийшов сей замок, в мене є осьо мірка вторичного замка, я раз поклав, начертав і тоді стамеску ту беру і стамескою обійшов. А обід точно не сходиться, бо точно шпиці неоднакі. Дає мені старий обід повірчений і каже натягни його, я начинаю міряти, вони не підходят. Для того підтягач є в случаї чого, я начинаю, поклав туто, забив, далі сим підтягачом ловлю за сю шпицю і начинаю тягнути. А якшо треба розтягнути, то між ними клина і так до кінці. А з сих легше, бо сі ковбочки отдєльно. [Як гнули ободи?] В центрі спеціальна була ободарня. А то купували вперед, їздили в Закарпаття. Воно тими роками куштувало шістдесят гривнів. [На ободи брали молоде чи старе дерево?] Молоде, молочаве треба шоб було. Вибирали дуба або ясеня, з дуба лучше, бо довше витремують, але треба чистого дуба. [Як обробляли?] Ми всьо вручну, а потом уже в селі станок стояв стругальний, та й пускали на циркулярці, на станкові трошки оббивали, но то не то, як узяв сего бревно, розколов, воно пішло по жилі і так воно

www.etnolog.org.ua

гнеться і харашо вариться. Кидали на тиждень в ободарню, в яму цементірувану, вони мокли. А тоди кормоцех стояв, а тоди з кормоцеха шлангу і пару, шоб аж закипіла вода. Закипіла вода і остигає. Вони вже як набираються води і тоди вони стають. Виносиш, пробуєш мєжду коликами і пробуєш крутити. [Яка довжина заготовки?] Три – три шістдесят, бо ж там відрізаєш, а там загинаєш. [Яка конструкція парні?] Зробили траншею, викопали, і десь на сто, на сто триціть штук обіддя шоб закидати. Але ми вже натесали, готові бруски були. Закидували і там треба не менше як тиждень, шоб воно мокло. [У холодній воді?] В холодній воді, а тоди підключали, давали пар. Там тако запарник стояв, тако близько і відти шлангу, пару подали. [Скільки часу мало кипіти?] Повинен дні дватри, шоб воно грілося. Потом витягаєм, пробуєм єден, гнеться – витягаєм, будем гнути, не гнеться – ше лишаєм. Але як постоє довго в холодній воді, то він остигає, треба шоб гаряче було, зо два дні гаряча вода була. Але потом перейшли, сей обід дорого обходиться, і я вже з тих кусочків складав. [Скільки людей гнули обід?] Треба штирьох хлопів, але щитай, що там не єден-два обода, а щитай, шо як начали витягати – та й сотню за день. Ну вони не всі виходять в цілості, тоді той лопнув, а той на середині, розколовся той десь. [Скільки цілих виходило?] Як сотню кидали, то восємдисят – восємдисят п'ять гарантія хароші. Єслі матеріал без гудзів, то виходять. [Як відбувалося гнуття ободів?] Стоїть деревляні або жілізні з Т-150 діски. З єдної сторони в него приварений є штир стоїт, закладаю за него і тримає єден. Другий бере деревляну довбню і прибиває до діска, до кола. Але тут він не сходе єден до другого, шоби суцільньо, а єден поза другого, і тоди провалкою раз, другий раз зв'язав. І він остигає, бо гарячий. А кувати, так само кувати берем шину, я ж не знаю який, чи більша чи менша, бо вони всі інакші, засікаю, відси начинаю і кругом міряю, катаю її. Обміряв, тоди зварювати, вперед не зварювали, то ми докупи скліпували. Одна клепка на дванаціть міліметрів. В горнови, на горячу, нагрів і склепав. Тоди є камінь до млина, се тато мій робив в млині, я забрав. На сей камінь я кладу, зверха вінтом прижимаю, тоді кладем підтягувачів, два-три хлопчики май, молотом підганяю і забиваю шину. [Скільки частинок потрібно на одне колесо?] Десіть шпиць, так і десіть ковбочків, є й на двоє робив, но треба матеріалу хорошого більш-менш такого. А так взяв чурку обтесав, накресав, заміряв скіки мені треба, знов під той чертьож і всьо. Лучше се робити, бо тяжче колесо, но вони прочніші, а ті не витремують.

Бондарство. [Як зробити бочку?] Примерно, бочка кругла, як вгадати, шоб робити? Заготовити кльопок дваціть п'ять – триціть кльопок. [Які її розміри?] Чи більшу, чи меншу, я тешу фугую чуть-чуть на конус і начинаю складати. А тоди послєдну, ті єден розмер, а послєдна буде або ширша, або вужча. І тоди заганяю їх, беру мотузком сей спідний обруч і зверха зв'язую. Якшо пуком, то треба на дві стороні фугувати її, там уже більше мороки. А як просту, то кльопку вистроїв, чуть-чуть на конус пустив, воно саме виходе тобі конус. І тоди заганяєш послєдну, шо там чуть не підходе – перефуговуєш єдну ту кльопку, перевертаєш, в друге коло (обруч) зганяєш, забиваєш дві-три-чотири, скіки там треба тобі, і підрівнюєш рівненько дно і на днови вторніком ріжиш паз. [Що ще виготовляли з клепки?] Колись в людей були відра, но я сим не пользувався. [З якого матеріалу робили?] Тільки на бочки дуб треба шоб ішов, потому шо в него сік. А так якшо з йолки вибираєш живицю – на желудок людині мішає. [З якого ще дерева робили?] Знаю шо липова діжка – на мед, дубова діжка мед не може тримати. Виїдає мед, ті шви, шо начинаєш, мед протікає, а липу і червону вербу, осику – не пропускає. [Які розміри клепки?] Сама товщина десь півтора, до двох сантіметрів, се груба навіть кльопка. Бо якшо грубу робиш, її тяжко робити самому і та баба буде двигати. [Яке дерево використовували – молоде чи старе?] Чим старіший дуб, тим краше. [Яка має бути товщина дерева?] До трицяти, двацяти пяти сантиметрів, не менше. Шоб ти колов і тобі тут четвертина відходила, відси відкинеш білок, а відси шо вже лишається. [У яку пору року заготовляли дерево?] Зимою треба заготовляти, а так коли кому здалося. На клепку тіки відземки забирали. [Скільки сушили клепку?] Сего року наколов, а на рік робити, бо де ж я її подію. [Як правильно розколоти клепку?] Ну як, бревно взяв, то ж пополам розколоти, а потом знов колеш. [Який потрібен інструмент для виготовлення бочки?] Топор, рубанок, шершебок, фуганок. [Хто виготовляв інструмент?] Самі підбирали. [Чим відрізнялася діжка від бочки?] Діжка є діжка, шо засипаєся, дно одно, а бочка – два дна. [Де робили отвір?] Отвір в любій клепці. [Який об'єм діжок?] Дома на дваціть, на десіть, на шість відер. [Чи робили дерев'яні обручі?] З верби, но я не робив. [Як визначали розмір обруча?] Я беру коло, клепаю обруч і всередину чи більше, чи менше, я вже потому буду бачити. [Скільки було обручів?] П'ять-шість, не менше, а то як нема, то й штири, аби тримав. [Коли перейшли на залізні обручі?] На залізні ше до войни перейшли. [Чим чистили бокові частини клепки?] Фуганком, тіки фуганком. А якшо де підтікає, то попілю всипав. А поміжду них, якшо ше протікає, то хлопці рогози брали і складали, вже коли зганяти послідній обруч і тої рогози мєжду него, потому шо рогоза при температурі начинає бубнявіти. Але я тобі скажу, як кльопка висохне, рогоза лиш на верха лишається. [Отже, рогозу також використовували?] А закладають, потому шо не мож фугувати, тяжко, а так не тече. [Якими інструментами вирівнювали внутрішню поверхню бочки?] Всередині наперед ше готовиш і буває чуть клепка не підходи, всередині шершебком таким пуковим вибираєш, а зверха любим рубаночком. [Яким стругом користувалися?] Вигнутий, но я ним не пользувався, я прямим стругом пользувався. [Як закріплювали бочку для обробки всередині?] Столярний верстат стоїт на вінтах, прикрутив на вінтові і работаю. [З чого складалося дно?] Скіко є дошок – і штири, і п'ять, може й шість. Вони ж разні. Тоді по них кладу циркуль, обзначив, збив їх докупи і обрізав. [З чого робили уторник?] Різець такий металічний, так як в пилці три зуби, прикріплений до такої деревяшки і ріжеш. [Чи використовували шаблони?] Да, шаблончик робився. Ті спеціалісти, шо були, то в них шаблончики були навіть під розмер бочки якої. Треба на десіть відер – в него є зроблений шаблончик, клепки під який градус, туто конус, він раз, сюда пофугував, зверха почистив кльопку, а звідси під який конус він не знає. Тоди кладе на верстат, фугує, а в него є шаблон, він шаблон дивиться на просвіт – ага, підходе.

www.etnolog.org.ua

с. Морозівка

Записав В. Іванчишен 30 липня 2014 р.
у с. Морозівка Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл.
від Школьного Дмитра Остаповича, 1923 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи били камінь у вашому селі?] То тут брали каміння, били каміння, були каменоломи. Тут був на горі Федір такий, а потом він за німців був. Каменоломні були, били камінь, білий камінь в нас, в нас граніту нема. Тільки камінь білий і вапняк є. Там на Морозівці, звідти начинається село, там для ізвести били камень. А тут камінь строїтєльний. [...] От колона була, Попівська автоколона, із морозівського каменя всьо возили, тільки появились ЗИС-5, тритоннік, а ми маленькі бігли проїхатися. То це били каміння, каменоломи були. Тут був батюшка. Був мокрий, потом він став попом. Да, хлопці спеціально, ломи, кайла – всьо. В нас ше було дуже багато пам'ятників з каменю. От зараз як на кладбище їхати, по ліву сторону там каменю пожалуйста. Даже на лузі спеціальні гірні були, брали камінь всі. Даже я брав звідти камінь. [Чи виготовляли з каменю жорна?] Нє, це м'який камінь. Жорна нє, пам'ятники нє, тільки для мулярки. [Чи вибивали комини?] Нє. От в мене комінець – це ольчедаївський. Із огнєупорного кірпіча. Цей камінь м'ягкий. Строїтєльний камінь, дуже хороший камінь. До войни наше село називалось Татариське. Оця церква, шо построєна, це наші мулярі, це були морозівські татарські мулярі. [Пам'ятаєте імена мулярів?] Вже ш немає нікого. І село наше було дуже багате каменем. Щас нема. Вже в Котюжанах весь граніт йшов. Там били в кар'єрі, ці точки строїли – доти. [Хто виготовляв хрести?] То в Посухові кар'єр і камінь такий, шо хрести роблять. Рядом село, там хрести роблять, дальше. Наш ракушняк, він ломиться. Посухів, рядом село, сім кілометрів, а Вінож, це вище Ольчедаєва, там робили жорнова. Там камінь такий, шо для жернов, семерик. Це він тяжкий, центнер, а то й більше. А наш камінь – нє. Вапно випалювали, я помню.

с. Наддністрянське

Записав Б. Сауляк 8 серпня 2012 р.
у с. Наддністрянське
Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл.
від Мельника Петра Андрійовича, 1938 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Чи робили Ви бочки?] Скіки я їх переробив. [Які треба інструменти для виготовлення бочки?] Треба фторніка, ним фтори вирізають. Фтори – се в діжці, де вкладати дно, от ним береш по сім і вирізаєш. Потому виміряєш діаметр дна. [Яка ширина клепки в бочці?] А там в незавісімості, може бути й така, може бути й така. [З чого клепку виготовляли?] З дуба, а на мед – з липи. [Які розміри бочок?] Від десяті літрів і до п'ятсот. В основному в ходу столітровки. [Чим діжка відрізнялася від бочки?] Бочка з двома днами, а діжка з одним дном. [Який обруч у діжки?] Я жілізний робив, були й деревляні, але я не робив. [Скільки обручів було на бочці?] Смотря яка бочка, примерно, якшо на п'ятсот літрів, то там саме менше шість обручів, якшо на дві відрі, то чотири обручі. А дно як ти виміряєш? Береш осьо циркуль і находиш шість углів. Якшо я точно найшов, тоді кладу на цей, обкрутив, обрізав, зачистив і тоди я точно знаю, шо воно повинно зайти, воду не пропусте. [Як вставляли дно?] Обруч сняв – кльопка попустилася, дно поставив, обруч назад зажав і всьо. [Чи робили вироби, які треба видовбувати?] То глядиш верби дуплявої, яка всередині пуста, і чистиш його. [Чи випалювали?] Шо ж, воно горит там, де не треба, а там, де треба, воно не горит. [Дно робили з того самого дерева, що й бочку?] Бочки і ці ялові робили і государственні були на салідол, то був осиковий і липовий. ***Ложкарство.*** [Чи виготовляли ложки?] Береться таке воно кривеньке, там вишкрябуєш. [З якого дерева робили ложки?] Большенство з клена, з верболіза, з в'язкої породи. [Коли заготовляли дерево для ложок?] В любий час, яка різниця. Се якшо його хранити, то треба тільки зимою заготовляти, того шо шашель їсть. А якшо ж робити ложку, ложка в кипяткові, то де той шашель там візьметься. ***Стельмаство.*** [Ви повністю виготовляли воза?] Повністю воза робив [Чи були такі майстри, які спеціалізувалися тільки на виготовленні воза?] Не знаю, в нас такого не було, якшо робили, то робили всьо. [Коли займалися виготовленням возів?] Круглогодочно. [Чи було спеціальне приміщення для роботи?] Обізатєльно, штельмашня. [Хто допомагав при виготовленні воза?] Якшо я взяв підряд робити, то я самий робив. А якшо там для колгоспу, то той – роби то, той – то. [З яких частин складається віз?] З багатьох, а тамо в мене ше є не складжений. Се «васаг» називаєся. [З якого дерева робиться віз?] З ясеня. Задня тічка там і ясінь, і берест. Передна тічка. А тепер його складати, то треба робити крижівниці ще, треба робити помостину, треба вдовбувати це всьо, кувати. Колись ше до мене, наші діди, батьки, вони робили воза, так се збирався кузнєц і штельмах. Се вони воза зробили, на базар продали і коні купили за воза, але вже як колгосп заснувався, то сего не було. [Коли потрібно заготовляти дерево для воза?] Желатєльно зимою, канєшно, коли сокодвіженія немає. [Які розміри воза?] Ну я примерно робив по два восімдисят длінна на метр дваціть ширини. А якшо для одноконки, то я робив два – два десіть на метр десіть ширини. Не зробиш же для одного коня такого самого воза, як для двох. [Яка довжина розвори?] Три метри чи два. Якшо государственні взяти, то вони зовсім не такі, вони йдуть зовсім по-іначому. А тут ше люшні йдуть. Но це в нас робили, а по других такого не робили, прямий патик ті й всьо. В нас по возах воше славився колгосп, даже в Галайківцях, тут рядом, вже так не робили. [Чи виготовляли сани?] Сани робив і в'язисті, і такі ґринджоли. [З яких частин складалися сани?] Дві полоззі, чотири копили, два оплени і зверхи або досками забивали, або плели таке з пруття. [З якого дерева робили?] Там большенство йшло граб, вакація на полозя. [З чого робили полозя?] Корінь дерево пускає в сторону, відкопували, відрубували і так з кореньом привозили до майстерні, а там вже діди топори в руки і вирубують його. [Чи оковували знизу полоз?] Знизу ніхто не кував, коні не годні тягнути, чуть де-небудь яка шкірпетина, метал термозит, а дерево – воно зсунулося і пішло. [Які розміри саней?] Аршин – се сємдисят один сантіметр, і сємдисять п'ять. Спереді сємдисят один і ззаді сємдисят п'ять. А довжина десь два восимдисят, до трьох.

www.etnolog.org.ua

[Які інструменти використовували?] Такі самі, продовбав, забив, завертів. [Чи прикрашали різьбленням?] Ні. ***Колісництво.*** [Яке дерево найкраще для обода?] Ясінь, желатільно молодий, шоб гонкий був, шоб в'язкий, шоб коли ти випарив його. А парили – котьол такий длінний. Вода кипіла, а зверха над водою стояло трицiть чи сорок штук, ну розчитуєм, скільки ми можем вигнути. [Скільки потрібно було парити?] Це в завісімості від температури. В середньому часа три-чотири. Випарив єдну загонку, трицiть чи сорок штук, смотря як ми договоряємся, бо вже лишити їх нема як, їх уже треба забрати. Тоді ту воду далой, а свіжої заливаєм, тому шо то вже получається суха пара. Вона вже не пропитується в дерево. [Як визначали, що вже їх можна гнути?] Там такі двері закривалися, кручок металічний метра два з половиною, відкрив – єден витягнув і його вже чути, шо він вже м'який. [Як гнули?] Були станки такі круглі, такі слупи закопані, три чоловіка чи шо тягнули, а двох ззаді, п'ять-шість чоловік треба. Він бистро йде, але треба силу. [Скільки ободів можна було вигнути за день?] А це завісімость як бригада согласиться, можна і сто штук зігнути, треба тільки від рання і до пізна. З-за того, що задержка другий раз, парення довго треба чекати, доки воно знов впариться, а потом сухопар робиться, треба доливати воду свіжу, а свіжу воду ділляв, значить, треба вогню дати. Воно там бистро кипить, бо там котьол десь відер на п'ятсот, то він уже як закипів, то вже закипів. [Коли почали виготовляти ободи з напівкруглих дерев'яних обідків?] То чолани, двінаціть шпиць, це значить шість штук треба, але то не гнули, то вже вирубували вручну. А якшо шпиці на цілий обід, то ставили десіть і одинаціть. [Чи однакового розміру були колеса?] Ні, задні вищі, а передні нижчі. Більше колесо легше йде, а спереді коні йдуть, коні підривають і легше для коней. Передні на десіть робили, а задні на одинацять. [Чи наковували залізні шини?] То вже в кузні. [З яких частин складалося колесо?] Се шпиці йдуть, ну а се той же самий обід. А се, ну якшо по-літературному, то це «мачина» називається, а по-нашому то се «колодка». [З якого вона дерева?] Вона йде з ясеня і з береста, та вона може з чого хоч іти, крім вакації, бо вакація масляна, вона не тримає сего. [Як виготовляли колодку?] На токарнім станку деревлянім виточували, в колгоспі я робив. [Який привід був?] Я ше робив на ножнім, але на ножнім тяжко. А це вже електричний був. [Матеріал для виготовлення коліс кололи чи пиляли?] На ободи кололи, а на се можна і колоти, і пиляти, большенство кололи. [Скільки слугувало дерев'яне колесо?] А це вже завісімость від хазяїна. Могло і п'ять років, і шість років, як його хранити. Якшо його хранити на дощові, то бистро зогниє. ***Столярство.*** [З якого древа виготовляли стіл?] Найкраще горіх, але де його взяти, молодого горіха треба. ***Скринництво.*** [Чи виготовляли скрині?] Раніше робив. [З якого дерева?] Яке хазяїн мав – грушка, ясінь, липа. [Якої форми робили скрині?] Ну ящик ті й всьо, ну шо там на нім. [Ножки робили?] Робив і на коліщатах, шоби легше перекачувати. [Чим фарбували?] Хто якої міг краски достати. Шоб це якої краски, то се глядиш жида вперед, договарюєшся, той жид привезе тобі якоїсь глини, то краски були – глина. [Чи оковували скрині?] Оковували, канєшно, там такі, як на бочці, обручі, такі ґудзики, оббивки були.

с. Посухів

Записав В. Іванчишен 30 липня 2014 р.
у с. Посухів Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл.
від Шиманського Петра Кириловича, 1939 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи займалися обробкою каменю у вашому селі?] Да. Цей хрести вибивав. Вибивав і надпись робив, цево всьо. Всьо так, як положено. То действительно спеціаліст був. [Як його звали?] Маркітан Степан. Сто чотири роки прожив. В началі [19]70-х років помер. Ну не то, шо ціво хрести на цвинтарі, кругом цево всьо він робив. [Куди продавала хрести?] А по всім районі. Приїжджали дуже з багатьох сіл. Він креслив, хрести робив, всьо як може бути. [Він один на село майстер був чи ще хтось працював?] Нє, він один. [...] Такий дід, такий низькуватий він був. Добре помню. Низьковатий, но крепкий такий дід. Він знав як камінь колеться і шо до чого. Він розбив його, товщина така, плитка. Коло цеї плитки труба, дуже-дуже багато треба було докласти для того, шоб це зробити. І шо він брав. От хрест цей зробив, він брав не то шо, двадцять п'ять рублів і три пуди пашні. Ну це там пшениці чи жита. [На той час це було дорого?] Це воно дорого. Но таку роботу, шоб провести, але добре, а звідки було. Ти й він за ці гроші от робив всьо. Привезли йому, хрест погрузили. Повезли, а йому віддали це ти й всьо. Із цего жив. Машинами приїжджали. Де ближче – підводою. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** [Майстер Маркітан вибивав сам собі заготовки?] Він сам робив, він находив цей пісковик камінь і роздивився, де він слоями йде. Він примерно десь як ця лавочка, ось десь так, отаку плиту вибиває, так шоб він той хрест, це всьо капиця, всьо як має бути. А тоді оббиває-оббиває. Капицю робив, всьо, поставив там на гріб, в кінці ставлять хрест. [Він сам і встановлював?] То вже самі встановляли. А отак, то він це всьо робив. І напис робив, чисто всьо. [За який час він міг виготовити хреста?] Десь за неділю він робив.

НЕМИРІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Гранітне

Записав В. Іванчишен 5 вересня 2014 р.
у с. Гранітне Немирівського р-ну Вінницької обл.
від Пристайчука Дмитра Пилиповича, 1938 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ Шо я хочу сказати, шо на Україні Київська область і Житомирська дуже багаті на мрамор, чи мармур. Даже при царські Росії хвіст [заготовку] возили в метро, там обліцовку робили. А наші начали зривати і покололи весь масив. А зривати нада було, допустим, на пам'ятники. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Тут тесали пам'ятники?] Я то не помню, але я знаю, шо отут в Райгороді глибу, значить, грузили на платформу і пока привезли в Ленінград, як тоді не Ленінград був, а Петербург, там вже готовий пам'ятник був. [Граніт вручну тесали?] Да, в Райгороді, в Гнівані багато. В Гнівані даже зробили Миколі, останній цар Росії, як він називається, «чорний» – габро – ванну. Він шото не хотів нею пользуватись, даже фотографія в мене в газеті є. То був мастєр само собою, шоб обклювати камінь, а тіпа як художнік шоб. Скуль-

www.etnolog.org.ua

птор – людина, яка знає, як його обробити, і може. [Якими інструментами користувалися каменотеси?] В ті времена, по-моєму, були такі на подобі зубила, закаляні. А ше вже техніка така, шо є вже алмазний інструмент. Він ріже камінь, там блоки. А раньше не було, ну були развє там пробойчики, зубильця. Такий інструмент був. [Чи були кам'яні жорна?] Кам'яних я не помню, а іменно були, як би сказати, з ізвестняка, в нас тут було три млина, я ше два помню. Стояв нижній нерухомий, вниз такі видовбувались канавки, в одному й другому, значить, попадало зерно туда, тіпа по центру дирка і там, допустим, регулівався цей верхній круг, шоб міленька мука, опускався він нижче. І тіпа там вже мелники, які мали опит, які вже спеціалісти були. Там я не знаю, через який період струговуються оці канавки. І вже тоді зерно не може попасти, тому ше плотно прилягає. То піднімали обидва, а накований стояв запасний, нижній і верхній по-моєму. То такий вінт, о коло вінта таких два, таких від дирки збоку. І зацепили над цим вінтом, раз піднімають, по різьбі, лєнточна різьба, така крупна. Накували, значить, ці канавки і поять ставили. ***Реалізація продукції.*** [Вапнякові жорна купували чи привозили?] Вже от Крижопільський район, бо я п'ятнадцять років працював підривником, ми обслуговували сім районів, то туда в сторону Крижопіль, Молдавія там всьо. Молдавія в нас даже орендувала кар'єри по граніту, там били шашку на мостові, от щебень для дороги, а в них всьо ізвестняк. Відколи я помню, то ізвестнякові. Шо я хочу сказати, шо не помню, де в якому місці, це вже стільки років, значить, зданіє перекрите одною камінною плитою, для того шоб її там перевезти не пишеться нічого. В окружності сто кілометрів, нігде ні одного камушка, шоб там взяти цю таку плиту. Для того шоб її підняти і поставити на те зданія, зданія тоже, видно, там з камня вимуроване, в цей період треба декілька сот найпотужніших кранів. [Чи були ручні кам'яні жорна?] Були й такі, шо вдома, там невелике таке колесо. Робили їх даже, як би сказати, з граніту, такий як отсєв і добавляли цемент і робили такий як обруч. І посередині там треба отаку дирку. Чи поставили там дерев'яне шось, наверно, а тут форма така. [Чи збереглись у вашому селі чи в інших селах тесані кам'яні хрести?] От якшо там у селі Саланці, там є не тільки польське кладбище, а там і поляки похоронені. Я лічно сам бачив, шо там з каміня хрести ці. Польські там фамілії, там на «ський». [Чи пам'ятаєте придорожні хрести?] Ну тут є, якшо їхати через Брацлав, там поворот на Скрицьке, оцей хрест дерев'яний. А кам'яного я не знаю, в наші місцевості то не було.

с. Салинці

Записав В. Іванчишен 5 вересня 2014 р.
у с. Салинці Немирівського р-ну Вінницької обл.
від Марчука Віталія Миколайовича, 1928 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** [Чи був кар'єр у вашому селі чи в сусідніх селах?] Ну в Салинцях – нє, вот камінь видобувають в Райгороді, в Семенках кар'єр. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи пам'ятаєте кам'яні жорна під час голоду, чи мололи на них?] Да були, там в Семенках в нас були жорна. Сестра жила, там забрали. Ну в [19]47-м [році] голодовка була. Користувались, я знаю, моя сестра, її син здолав, ну там такі елєктрическі, но там жорнова. Мельниця, тако крутили руками, а він передєлав. [...] Ну там нема таких тесаних хрестів. Дерев'яні вони були. Тут нема ні одного хреста, бо я тут прожив вісімдесят шість років, тут тесаних нема. [Чи тесали пам'ятники з граніту?] Знаю, тесали на ті стороні, [у] Самчинцях. Там тесали єврейські мацейви. Там скала є, там такий камінь, от вони отвалювали і тесали. Сірий граніт. І вони тесали там мацейви єврейські. [Для продажу?] На продаж. Там в Райгороді, там раньше одні євреї жили. Отам на склоні возлє вокзала, там єсть тесані. Мацейви, отам їхнє кладбище було. А так хто шо заказував, но большинство там мацейви дєлали. В Самчинцях там, по тєченію, напротів Маряновки, отам вони тесали. В нас на кладбищі є хрест, тесаний з граніту, там дуб, там як ветки, а на верху хрест.

ОРАТІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Кожанка

Записав В. Іванчишен 29 червня 2017 р.
у с. Кожанка Оратівського р-ну Вінницької обл.
від Кузьмича Володимира Анатолійовича, 1955 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Конярство.*** Батько їздовим був у колгоспі, то возив він. Конюшня була, було два конюхи спеціально. Ночою гет коні вигонили пасти, ті конюхи доглядали. А він рано прийшов, дід, до конюшні – віз стоїть, він взяв коні, пасеться, там упряж кидають. Запріг і поїхав. Шо тамо зробив у колгоспі людям ше тоді. Посилали до людей, шоб скородили, шоб горали людям в селі. Тако дояркам, хто в штаті робив. [Випису вали в рахунок зарплатні?] Нічого, просто так. І це цим кормовозам – нічого, хто там дасть, ну як погобідали, там випили по чарці оце. І колгосп тіпа записував якісь трудодні. [З якою метою Ви тримаєте коня, тільки для перевезення різних матеріалів та начиння?] Ну да тако, кормів тре багато. А так скільки там йому і треба, хватає. Он паї осьо, получаєм кукурудзу, чотири паї. [Скільки на день потрібно корму коневі?] Ну там рано і вечором по два черпачки кукурудзи сипнути зимою. Сухого трошки поклав. Це соломи чи шо там. [Улітку переважно трав'яними культурами годуєте коня?] На траві, а це пару днів, вже бачу, шо там до паїв хвати, то я йому так трошки сипну, хай буде. Старенький в мене. [Хто підковує Вашого коня?] Ніхто його не підковує, це я не знаю, скільки йому вже років. Він в мене, ну в якім, дівчата ше були маленькі, ше даже геть в школу не ходили. [...] Це там тесть в [селі] Топорах в Ружинському районі [Житомирської обл.] помер, там Міша старший сестру держи. Каже: «Приїжджай, Вовка, забирай його!». [Як Ви його перевезли сюди?] Взяв машину бортову, я на самосвалі тоді робив в колгоспі цему. Взяв бортову машину, поїхав, там естакада, де скот грузять. Під'їхав, завели його. Як виїхав за село, як він начав гиржати, чує, шо десь його везуть, знає, в якусь другу сторону. То це йому вже тоді года вісім було, законних певно. Не боїться нічого і собі так, а волокти – волоче, хоть і старий. Це як поїду по дрова, в цей ліс, там тоже такий горбок, назад виїжджати, і так нормально кладу, то разів два стане. То я його не гоню, бо це безполєзно. Оце ніколи в мене дрючка не було, ні батога, нічого. То це він іде. А от додому нагрузю там дров, йде з горбка по ті самі дорозі, держи то шо нада, не підженеш його,

www.etnolog.org.ua

захтів – став, він в ходу нє-нє. Під горбок так само, тягне ну це ж треба швидко, захтів – став, потому рушив помаленьку і пішов. І це я його не розчищав, не підковував, оце відколи він у мене. Бач, які у нього копита, бо є такі копита, як лижі, то то паршиві. А ці – вони собі стесуються, обломуються і так він. [Ви маєте на увазі, якщо копита, як «лижі», то їх треба обов'язково підковувати?] Да, а це стаканом. [Скільки кінь випиває в день води?] Як коли. Ну менше коняка води п'є, чим корова. Набагато. Я рано не давав йому, вивів на росу. Він там собі скубав. А це осьо привів, він півбочки собі випив. Хай там, може, з відро, може, відра не випив. А як сутки не п'є, чи забуду дати, чи не хоче просто, а потом дав, дві півторачки – два півторашних відрі [відро на 15 л] може ввалити. [Чи вигідно тримати коня в господарстві?] Ну ясне діло. Коровам десь поїхати вкосити, кукурудзи десь поїхав вломити. А як кукурудза осього бачиш, то тоже вона вже як доспіне, вони ж не молотять в жару, а вже можна ломати качани. Взяв собі та й поїхав, з берега взяв ти й заїхав, ніхто там, там машиною і так не проїдеш, а конякою проїдеш. Там наломав, привіз і курці є потеребити. А то якогось року, тамого, де ми їдем, за лісом тако, я в'їжаю в ліс, заводю бензопилку, друзь сухостоя чи два зрізав, зверху приклав і поїхав. І так він [кінь] собі привезе заготови, і вопше. А дрова є, я їх не купляю. Вже навозю їх. [Чому не тримаєте пару коней?] В мене була лошиця, ше дід покійний був. «Давай, – каже, – купимо!». Там один продавав. Маленьке лоша, ожеребилась кобила. Я не знаю, чи тоді триста гривнів, чи шо, та менше. Я її здав, як дочка замуж виходила. Перед весіллям її здав, вона така росла була. Вже вона в мене з три роки була. З цим їду, її не запрягаю, якби її змалку запрягав. Не можна запрягти та я її здав. Тоді скільки я за неї взяв, десіть тисяч чи девіть. Пару тако не тримали, в нас у селі в одного була, но його вже нема. То пара була, но той малий його попродав вже їх. А так тільки одного. [Вигідніше якщо один кінь у господарстві?] Ну да, нашо ж та пара. Кінь буває ляже, як вивезе кудись. Ноги витягне, спить. Я скородити шось, весною город, тут нікого не гукаю. Борони чіпляю ти й зскородив. Картоплю тоже коньом, плужки роблять, є в мене зроблені там, в Топорах [Ружинський р-н Житомирської обл.] тоже там. В одного там забрали. [Який вигляд має такий плужок?] Є один ходи, а цей, шо в Топорах, три радки – осьо пройшов, ото одна, потом вже йдеш, вона тіпа як маркера, лапа йде, по тому готовому радкові, а два тіки роби. І так само ним викопується. [Чи залишається картопля при такому обробітку?] Ну а як ти заступом копаєш, то всьо равно десь остається, то вони пушті шо, но десь може бути. Канєшно, це не без того. [Чи маєте Ви намір продавати коня?] Я вже продав би його. Дочка гвалт верещить. Вона ше змалку до нього привикла, ше така більшенька була, но вона не боїться. І це я її посадю, іду забирати вечором, посадю, веду і держу і тако на ньому. А вже потом як у школу ходила: «Біжи, забери, Інна!». А вона: «Давай гнуздечко!». Я її гнуздечко зробив. Вона пішла підвела десь його, де можна вилізти, вилізла, ти й приїхала на ньому. Коні дуже розумні. Так він спокійний, під нього можуть діти ходити, він не вдари геть. Не то шо такі є, всякі коні є, є кусаються коні. Просто кусає. Особенно, вже того не кусає, хто коло неї чи нього ходи, а чужих як схопить. [Ви хочете поміняти на молодшого коня чи просто продати?] Нє, треба шось друге. ***Скотарство.*** Їздять, осьо втурік заготовачам здали, телята там, свиню, корову ж міняли тоже, бо вже дуже стара була. То ми здавали, а заготовач нам привіз, бо є люди продають корову, хороші дойні. Не може вже людина держати, та й гроші треба. Та й каже заготовачеві, ти й він приїжджає, її гет жалко тако на мнясо. Каже: «Може хтось з людей питає?». То він же собі наварує. Тисяча це як мінімум. Я здав йому свою втурік, сім тисяч, а за цю червону, він з Попівки, село коло Липівця [Липовецький р-н Вінницької обл.], привіз, дали чотирнадцять [тисяч гривень]. Він так, певно, взяв як цево на м'ясо. Вони такі гроші мають. [Як Ви купували корову – вибирали її «по масті»?] Нє, я так шоб доїлася. І вона дуже мнягенька. І молока дає нормально. [Чи тримали Ви раніше по дві корови?] Це ше коли я жонатий не був, то по одні. Батьки на роботу ходили, я там до армії, після армії, робота була каждий день, ше й заставляли на роботу. [...] Це тоді ми по одні корові держали. ***Свинарство.*** Двоє свиней це на рік ми держали, кололи, ми їх не продавали. [Чи вистачало з двох свиней річного запасу м'яса?] Ну а шо ж. Счас якісь такі зими, це рік подержав і вже до двох центнерів, свині були два центнери. Сто вісімдесят кіл. Це вже счас попридумували, пічкають, а я і счас хімією нє. [Хто доглядає в господарстві за тваринами – чоловік більше чи жінка?] Це як хто. Як ми осьо вдома. То коли я, то коли вона. Ну вже літо я тако викидаю. А так як десь мене нема, то вона десь тако заколотила їм десь там викинула. [Скільки разів на день Ви даєте їжу свиням?] Два, як маленькі були, то по три давали. Це рано пшениці насипали, вони наїлися, потому ше бур'яну туди вкинули. Заколотив там помий тако, вода, понапивались ти й всьо. [Чи маєте Ви спеціальне начиння для свиней: жолубки чи корита менші-більші?] Нє, осьо корита такі здорові в нас. А як маленькі купляю, то менші ці. [Як вибирають мале порося при купівлі?] А Бог його знає, є всяке, є шо попадеться хороші. Там же ж їх валом на базарі продають. Там я знаю, я дивлюсь. [Як коня вибирають на базарі?] Я їх ше не купляв, як їх вибирати хорошого. Це вже від того хто продає, якшо совісна людина, то скаже, шо якийсь там, які примхи в нього чи шо. А як нє, то бери, а там шо хоч з ним та й роби. [Як корову вибирали?] То ми до неї гет, це він привіз і всьо. А те купляли по ближніх цих селах, то сам їздив і всьо. В Очиткові купляв, то приїжджає там вечером хазяйка: «Вечором приїдеш, прийде з очєрєді – подоєш. Дивись, не б'ється». Скільки молока, те-се. ***Птахівництво.*** [Чи тримали курей, індиків чи інших птахів?] Ці індики порозводились, а так да, завжди. Колгосп був, тік коло нас ше, це ше він не ростроєний, а це повалився тоже. А гиндики в нас такі росли, по сорок штук. Вони їдять славно. [Чи обов'язково потрібно тримати індика?] Да, так не буде, треба шоб парувались, будуть пусті яйця. Вона і нестися не буде. Ондо вчора, сидить гиндика чекає. Але її зарізати тре, там одне гиндича осталося, тий заріжем. А ця вже буде водити, вісім штук, вже ш виживуть, вже ш не попропадають. Вилупилося шістнадцять чи чотирнадцять, то здохло, а вже були як кулаки. Піде десь сюди, як на дорогу, приходи – вже нема. Чи десь кіт якісь ловив, чи шо. [Чи тримаєте курей у господарстві?] Да, прошлий год, то було вісімдесят штук, тако ми знали. Але ше дві квочки сидить. Ше тоже до осені набереться.

www.etnolog.org.ua

с. Чернявка

Записала А. Омельчук 2010 р.
у с. Чернявка Оратівського р-ну Вінницької обл.
від Босенко Оксани Андріївни, 1927 р. н.,
Цюди Ганни Пилипівни, 1926 р. н.,
та Ворощука Володимира Андрійовича, 1937 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Сіяли жито, бо хати були покриті соломою, і потім цією [житньою] соломою покривали хату. ***Сівба.*** Сіяли ранні зернові культури, коли на ставку розтавав лід. ***Жнива.*** [Які дії виконували з першим снопом?] Першого снопа приносили на сільські збори і показували всім. Цього снопа приносили до хати, [ставили] на покутті, він стояв там до 14 січня. А 14 січня, на посипу, першому посипальнику треба було молотити цей сніп і за це йому давали найбільше грошей. [Чи був звичай колядувати на першому снопові?] Був такий звичай. [Чи залишали по закінченні жнив на полі невижаті стебла хліба?] Залишали. В нас називалась «борода». І примовляли до неї: «Лишили бороду на полі, шоб родило зерна доволі». [Чи виготовляли з останнього снопа обжинковий вінок?] Виготовляли, вінки плели на обжинки і на зажинки. [Обжинковий] вінок накладався на голову голові колгоспу. В давнину колись справляли ці обжинки: збиралися сусіди, співали, примовляли. А тепер – комбайнерів садили за святковий стіл і давали [їм] грамоти. ***Агротехніка.*** [Для збору врожаю] були коса, серп, граблі, вручну все. ***Первинна переробка та зберігання врожаю***. [Як і де переробляли зернові культури? Де їх зберігали?] Зберігаємо в коморі. Щоб отримати, наприклад, товч, то зерно возимо до млина.

ГОРОДНИЦТВО Городину садили, коли співала пташка бугай. ***Городні культури.*** [Вирощували] картоплю, буряки, моркву, соняшники, гарбузи, кабачки, квасолю, [...] дині, горох [...]. Садили картоплю вручну, все було вручну, садили лопатами. [Чи була у вас зайва господарська продукція?] Була картопля, капуста. [Куди ви її збували?] Возили на базар. ***Землеробський ремонент.*** Ще колись горали сохою, потом плугом. [Використовували] коні, ними горали землю, [...] а після війни то й коровами. [Чи були городні шкідники, як з ними боролися?] Колись в давнину [їх] не було, а зараз є. Їх колись збирали, змітали, кропили. А в колгоспі плантацію буряків з літака [обприскували].

ТВАРИННИЦТВО [Яких тварин тримали у господарстві?] Качки, гуси, королі, корови, свині. За різними тваринами [доглядали] по-різному, за кожною добре доглядали, дивилися, щоб тварини не були голодні, шоб не слабли. ***Скотарство*** [Чим тварин годували в різні пори року?] Літом – зеленим, а зимою давали сіно, зерно, жом, буряки. [Худобу] виганяють з обійстя посвяченною вербою. Коли корова розтелиться, я й дотепер даю їй свячену воду. [Чи побутує повір'я, що домашню худобу потрібно добирати в масть домовику?] Да, відомо, в нас, наприклад, не ведеться чорна корова, це передавалося від батьків. [Чи дотримувалися якихось звичаїв при купівлі-продажу худоби?] Дотримувались. Як продавали корову, то казали, щоб з неї користь була, [треба] давати цілушку хліба на добро. [...] Корову продавали без налигача, і давали кусочок хліба. Обсипали подвір'я маком. Колись казали, що до корови ходила відьма, то казали, що мак її не допусте.

САДІВНИЦТВО Садів спочатку було мало в людей, було по дві яблуні, кілька вишень. А потом стало більше. [Чи мала Ваша родина сад? Якого розміру?] Мала, близько трьох сотих розміром він був. [Які плодові дерева були в саду?] Яблуні, груші, сливи, вишні, [...] абрикоси, виноград. [Хто доглядав за садом?] Хазяїн доглядав. ***Переробка та зберігання садовини.*** [Що робили з плодами?] Переробляли: варення варимо, сушимо, закриваємо в банки.

ПІЩАНСЬКИЙ РАЙОН

с. Дмитрашківка

Записав В. Іванчишен 29 серпня 2014 р.
у с. Дмитрашківка Піщанського р-ну Вінницької обл.
від Бондаренка Василя Миколайовича, 1948 р. н.,
родом із с. Кукули Піщанського р-ну Вінницької обл.,
Заврійчук (Верлан) Віри Іванівни, 1942 р. н.,
та Цісара Федора Івановича, 1949 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи займалися у вашому селі обробкою каменю?] Це я зараз можу показати, я не знаю, але його зара нема дома. Ці хлопці робили, осьдо туто він недалеко живе, Броварний Саша, з [19]59-го року приблизно. А батько його всю жизнь робив, Гріша, йому десь сімдесят років, він вже покійний. [...] ***Асортимент кам'яних виробів.*** Хрести різали, коменки, жолоба тоже різали. [Чи пам'ятаєте майстрів, які працювали в кар'єрі?] Я знаю всіх їх, но вони зараз в кар'єрі роблять. Це треба в кар'єр їхати, вони зараз на роботі всі. Вони вже молоді такі. Цей Броварний, потому ше тамо дядько є Самоляк Мітя, він старий. [Вапнякові породи поширені?] Да всьо вапнякове. [Чи робили жорна?] Жорна з цего каміня не робили. Жорна робили з дикаря. Хто його знає, тут хтось робив. Я в голодовку помню, ми на колесо жорнували, і в Кукулах є такий млин ше. Млин на цих жорнах. Водяний млин ше є. [Вапнякові хрести довговічні чи швидко руйнуються з часом?] Вони вже столєтіями, я ше помню, колись робили братські могили, це з цих хрестів. Тамо же в Кукулах є, він називається «Алексєєвий хрест», це ше в панські года, так він, по-моєму, і стоїть. На полі прямо. Чось він називався тоді «Алексєєвий хрест». [...] В нас хрест є на полі, був у Трибусівку, в сусіднє село, туди при в'їзді чи при виїзді, я його ніколи не бачила, но я знаю, шо він там був. І є, навєрно, до цих пір, як їхати попід ліс із Дмитрашківки, а дальше там є село Миролюбівка, то на межі Дмитрішківки і Миролюбівки там тоже стоїть хрест. Повинен стояти, ну стояв, я знаю. [Кам'яний хрест?] Кам'яний. А у нас на всіх гробах, на всіх покойніках ставили, в мене даже під хатою є. Бо в мого діда, в мене тут була грушка за хатою, а дід був репресірований, тато був репресірований, потім коли вони повернулися сюди, вже нічого тут не було, хати не було, грушка лишилася. Но при румінах дали це хазяйство другому чоловікові. Він каже: «Ладно, ти тут садив, я тобі тут даю дві сливки». Тут його рідний брат рядом жив, це я собі посушу ці сливки. Но каже: «Дозволь мені урвати грушечку, це я її садив із своїм дідом!». А той каже: «До грушки не ліз!». Ну як мала бути смерть. Той лиш пішов хазяїн, а дід переліз, ти й виліз на грушку, ти й він вернувся, тріснув діда тичкою, дід упав та й помер. Ти й на тому місці,

www.etnolog.org.ua

де дід лежав, зразу була купка камінь, а потім стало трошки легше жити, а мама каже до тата: «Давай поставим маленький хрестик!». Та й поки копали город, та й хрестик всьо время стояв на городі, а потім стали орати, ти й так забрали. Він у мене десь за хатою там і стоїть. Він маленький такий, був посеред городу, невеличкий. [...] Обкопали його, садили всьо, а він собі стояв як пам'ятка, шо це дідове місце. [Хто його зробив?] Не знаю, я ше тоді була мала. Може, той самий Елікс робив, в нас вопше тоді, я не знаю, шоб більше хтось хрести витісував, кроме нього. [Чи приїжджали з інших сіл замовляти продукцію?] Не знаю. У нас у других селах, знаєте, не скрізь ставили. Наприклад, осьо недалеко є у нас Ставки, то там ставили дерев'яні хрести, не скрізь ставили кам'яні. А ми поскільки на цих камінях і в нас ракушечник цей камінь, то він вирізав, а потім в нас були шахти, то вже хлопці в шахтах вирізали машиною. Лиш раз-раз і в течєнії двадцяти минут вже могорич готовий. [Чи виготовляли кільця для криниць?] Нє, криниці мурували із каменя бута, ну от в мене кирниця осьо є, но вона з бута. А верхній видовбаний – калач. Цю кирницю робив мій дід із своїм дідом. [Як його звали?] Артьом Верлан. Ото жолуб, от камінь такий. Я провела собі воду, а з кирниці ми часом воду берем. [Чи має назву криниця?] Просто кирниця. В нас на ці кирниці всього два хазяїни було, цей чоловік і ми. Бо в нас тут такий куток, шо в нас тут пошті у кожні хаті є кирниця. [...] В основном робили комінки, осьдо на хаті в мене і хрести, саме більше так робили. Карніз різали, цево шо облічували. Брали хто міг. Приїжджали із Чечельницького району, а колись Молдавія була відкрита, з Молдавії камінь брали. Як заказав, например, кому хреста, кому комінок, кому карніз. [Ви також займались обробкою каменю?] Я не робив, я откатчиком був. Я робив на електрокарі, вирізали плитки такі, вставляли подвір'я чи шо кому треба було. [Який процес виготовлення хреста?] Вирізається, например, чотири штуки, бар [частина електрокару] бере, например, сорок п'ять сантиметрів, глубина. Сорок п'ять сантиметрів бере дружбовський бар. Ну короче, на скільки бар бере туда, сорок дев'ять на дев'ятнадцять на двадцять чотири блок різався, і значить, шо сорок дев'ять сантиметрів, він брав, вирізалась така тумба. От, например, блок мав двадцять чотири смнтиметри, отаку плаху вирізали, потом ставилась вона на землю і бар опускався униз туда і вони на цему, макет намалював на тому квадратові. Поклав макет – намалював хреста. І так там треба врізати косяк, лиш повернули – баром раз затягнув, треба так – ше раз затягнув. Вопшем так розвертали під такими кутами, як їм треба. А потом вони осьдо хреста зробили, например, тут вниз робиться чіп, ріжеться тумба, квадратна така, середину баром суне тако сторца, потом той чіп вибиває і потом той хрест у ту тумбу, як обачно ставлят – виливає. [Букви на хрестові різьбили?] А букви вже ніхто там не вибивав. Табличку вже ставили. Букви вибивались, це ше хрести, ті шо руками робились, ше в то время. Їх не різали машинами, їх різали вручну. От як букви вибиті, то різався вручну. [Чи пам'ятаєте хто хрести виготовляв вручну?] Помню, але їх нема вже тих дідів. Латиш, такий дід був. От я не помню його фамілію. Це Латиш був коронний спец, який різав, робив ці хрести. То були года, якшо не збрехати, [19]57–[19]58. Вручну робив. Жестяна пилка була з ручкою. Тут зуби і він вибирав такі місця, дзьобком вона йшла – забивалася-забивалася. Главне начати. Ото місця там є, де він різав вручну. [Коли на могилі встановлюють кам'яний хрест?] Як людина померла, через рік ставлять. Не положено ставити раньше. В Піщанці, например, ставлять хрест временний, дерев'яний. [У Піщанку возили такі хрести?] Є вони не тільки в Піщанці, а й в Кукулах, в Болгані, і у всіх селах є. Володя Мановатій, він вже помер, який именно різав ці хрести, Доктор на нього казали. Оце він саме більше різав. А відкрив кар'єр Броварний, тато, це він самий перший. [Згаданий Вами Латиш у кар'єрі працював?] Нє, це він там як жив і найшов, де м'який камінь породистий, ну як сказати, дається обробітку. Ракушняк такий. Бо є ж такий, шо даже зуби не беруть, побєдіт [назва матеріалу інструмента] той не брав. Там слої такі були. А цей Броварний, він десь робив в Одеській області, в цих катакомбах, шо циво в Одесі, а коли він женився тут в Дмитрашківці і приїхав і запропонував. А тут був кар'єр раньше, такий камінь рвали, «рваний камінь» називали, строїтєльний. Взриви робили, дикар. Це було в сторону Миколаївки, в Кукулах, оце там начали рвати цей камінь. Коли він приїхав сюда і побачив ці породи, запропонував начальству чи кому там під машини відкрити. Оце він перший відкрив. Він був машиністом, десь у [19]50-х роках. Я жив над шахтами, осьдо моя хата, а підо мною рили. Підводи їздили, бо ше ж підводами вивозили. Зараз вже електрокарами вивозили, як я робив. А то ж одна конка, сорок штук блоків клали на віз. [Яким чином коменок вирізали?] Вирізається тумба, заготовка, шістдесят чи сімдесят сантиметрів, а бар же повертається зверху на машині куди хоч. Він зверхи сторца заганяє бара сюдиво. Потом розвертає тумбу, ріже тако і того чопа витягнув і всьо. Потом ріже.

с. Трибусівка

Записав О. Головко 8 липня 2014 р.
у с. Трибусівка Піщанського р-ну Вінницької обл.
від Муляра Феодосія Захаровича, 1933 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Тоді ни чикали з райкома указаній, бо тоді ті казали, аби пораньше. Але виходили на поле, грунт пробували, чи він теплий вже, і чи мона вже сіяти. [Це старші люди якось визначали?] Да, ті старші люди, це вони знали. От помацали – вже можна сіяти і вже начинают. Кукурудзу, пшеничку сіяли, жито, овес, ячмінь, горох. [Як чергували сівозміни?] Це чергування вже началося десь з підісятого року, вже там начали робити сівозміни, ротації, як положено, так і робили. [А раніше як робили?] Раніше подивилися: «Ага, шо посіїм туто?» – «Сіїм це». [На одному місці могли сіяти одне й те саме кілька років поспіль?] Могло кілька разів. Тоді ше й не дуже понімали так, шо це треба міняти. Ну, понімалось трохи тако. Там було таке, шо, прімєрно, неготове поле, бо там кукурудза не убрана, а пшеничку треба посіяти, та й сіют пшеницю по пшениці, а кукурудзу потом по кукурудзі. Так було. ***Жнива.*** А жнива - вже дивляця, там за цим крєпко слідкували, бо це вже готовий хліб, шоб не потерати. Дивляця, як уже зерно готове, і тоді начинають вже збирати. Бо зараз як, примерно, подивилися, шо воно ше чуть-чуть не дозріло, ше трошки, али зараз є ж сушарня – підсушат, всьо

www.etnolog.org.ua

зроблят. А тоді це засипают у закром або везут його здавати. І якшо воно має вже, ба там тоже таку [недоспілу пшеницю] не приймут, приймали, шоб було сухе. Отаке діло. [Чи казали, що раніше жнива після Петра і Павла починалися?] Бувало. Тут лиш готове це, та й там не дивляця, чи Петро там, чи Павло. Перший сніп – це так, як свято, збиралися трошки, таке діло. Останній сніп – там уже веселіще було, як зібрали врожай, є врожай. [Чи робили з останніх колосків вінки?] Робили, і вінки робили, і приносили в кантору голові колгоспу. Він у свою очєрідь, котра ланка там швидше зробила, лучше зробила, більший врожай, та й він там шось трошки виділяв. [Нагороджували комбайнерів, трактористів?] Обізатільно. Хто первинство тримав, їму ше вручали во время роботи, там по скільки правління виділило, які кошти давати, хто зробив норму, хто перебільшив. А потом уже, як кончили жнива, там підсумки зробили, там уже всьо видно – хто скіки намолотив. От тоді вже давали, там премія, кому положено. ***Агротехніка***. Плуги були. Може, десь в когось і ни було, в нас були плуги, які то були плуги, но були. [На одну секцію були плуги?] Їдна сєкція. І це дві корови в ярмо [запрягали], такі ярма були на дві корови. Людські корови, брали корови і запрагали їх і орали. [Плуг був повністю залізним чи тільки наконечник?] Полностю, лиш ручки бувало, шо [дерев'яні], а то [робоча поверхня плуга] – жилізне. Ну, разні плуги були. [Чи були якісь знаряддя, щоб грудки розбивати?] Ни помню, чим тоді розбивали. Це катки потом уже прийшли. Били, я добре це помню, шо якшо були грудки такі, то люди виходили, жінки, чоловіки з топорами, з лопатами, з сапами, хто шо мав, і сікли його. [...] Борони робили дерев'яні: отакі бруски, били такі, ну засверлювали такі, як до борони зуби ці. [Зубці були залізні?] Да, обізатільно. [А сама рама?] Деревляна. [Чи були культиватори?] Були культіватори вже трошки пізніще, бо тих, шо раньше, я не знаю. Такі культіватори – КП-3, КП-4, такі вже, не дуже совремйонні. А потому вже пішли хароші культіватори. [Чим раніше боронували?] Робили, чіпляли отакі лапки, у кузні робили, вигинали їх. Тоді ше не було цеї зварки – вигнали, розклепали. [Зубці були під кутом?] Да, під кутом. Були сівалки давно. Бувало, шо й вручну сіяли – тако розкидали, сіяли, як не вспівали сівалки. А то були сівалки такі маленькі, на пару коней, а буває й шо чуть більша – то вже дві пари коней клали. [Кілька рядків нею засівали?] Да, мало радків, я даже не знаю, скіки, ну мало. А коси були, видно, ше за панщини, вже тоді ж косили, це ж комбайнів не було. Ми ж тоже, це тепер як я, ми ж виходили, косили. Я помню: бригада, стають там по п'ятнаціть, по дваціть чоловік іден за другим, а ті далі, а ті далі, і пашол. [Коси були великі?] Великі: дів'ятка, восімка. [До коси чіпляли грабки?] Обізатєльно. Баби заді в'яжут. І ше й треба, шоб всьо справне в тебе було, шоб ті всі [косарі] знали, як добре [у валок покласти], шоб то легко в'язати. [Як точили косу?] Ну клепали, кажут, ше бабку якусь німецьку забивали в дерево і на ній клепали косу [бабка – забитий у колоду гострокутний металевий клин, що виконував функцію підставки для коси під час її клепання]. А є такі, шо прям молотком клепали на чомусь. [Чи точили бруском?] І бруском потом підправляли вже. [Які ще знаряддя використовували для збору врожаю? Чи були вила, граблі?] Це всьо [було]. Вила вже й були такі, ну тоже були деревляні. [Граблі також були дерев'яні?] Тільки деревляні. [Чим молотили?] Ціпами. [Коли з'явилися молотарки?] А молотарки вже після надходили. Під'їжає відси і відси фура, кидає туди, а там в цю молотарку. Солому коні відтягают туди далі, затягают на стирту, там козóла така. І витягают цю солому на стирту, і там так і скирдували. [То солому до стирти підвозили возами чи безтарками?] А ни возами, вони [вози] снопи підвозят сюди, до молотарки. Підвозят снопи, кидают у молотарку, вони обмолотююця, ця солома випадає там і зразу її забирают, така як волокýша, і тягнут на стирту. [Отже, волокуша була така, як віз?] Ни віз, прямо волокуші, там є такі, роблят їден, два, три таких дрючечки чи угольніки, чи шо там, і вони на таких зробляні, шо вони, якшо вчіпив за цей кінець, то тягнут його, тут такі гаки – чіпляє його і тягне. Прийшов на стирту, лиш попустив, вниз ті гаки забрали, він не за спід уже чіпляє, а за цей бік чіпляє і воно витягає, перекидає її, солома лишаїця, а він потягнув заді. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Зерно зберігалося всьо у коморі, якшо була така комора, якшо не було, то находили де, такі [приміщення підшукували]. А якшо вже кукурузу, то на горіщі на коровнику [зберігали]. Бувало, шо й таке зерно, там же ж горіща змащене всьо, готувалося для цего. [Чи зберігали колись кукурудзу в кошах?] Були коші, ну більшинство в нас носило на коровники, там шо кукурузу збирали, то буває, шо вона не дозріла добре, а якшо винести її на коровник, хоть він під соломою був, но всі ровно. [Вона там просушується?] Да. От вони туди і виносили.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** [Які городні культури вирощували?] Всьо вирощували, лиш то вручну вирощували. ***Землеробський реманент.*** Сапами, тільки сапами [просапували]. [Вони були такі самі, як зараз?] Примерно такі, трошки там може іначі, бо ж як у кузні який кузнєц [зробить]. Той робе вухо до сапи з якоїсь там, бувало тоді, шо якась труба, чи може, якесь жилізо, а той трошки іначе.

ТВАРИННИЦТВО ***Вівчарство.*** Люди більшинство тримали вівці, зараз ні в кого нема. По вісім, по десіть, по п'ятнаціть даже було [овець]. От ці вівці мали маленькі ягнятка, їх відлучали і тýрма [отара недійних овець] така була. Я свої [вівці] позначив тако, а ти тако, кажде значене, і в цю [турму] здавали, там обора була, там вони ціле літо були. А вівці, котрі дойні, зробили такі невеликі [отари], шо на магалí [кутку села] збираюця. Скіки збираїця – може, триціть, сорок-підісят там штук [овець]. І пасут, згонят їх, доят і знов. А в мене п'ять штук – я п'ять днів дою чи як там.

МЛИНАРСТВО [Чи були млини?] Млини, да. [Водяні?] В нас був водяний млин там, кілометрів п'ять, там Вільшанка [село Крижопільського р-ну] є, і відти річка тако протікала коло нас, то на тій річці був млинок. Так мололи. [Там жорна були кам'яні?] Ну, два таких круги, камені, їден, а зверхи другий. І той стояв, а цей крутиця, і так і мололи. [Тут млини були тільки водяні?] Значіть, були в нас млини і кромі того, шо на річці, і двигуни були. Тут в нас було два колгоспи, це їден був, а туди вище другий, і той свій там мав, а той свій двигун. Та й млин такий самий, як той, лиш цей двігун уже на цій нєфті бухкав.

www.etnolog.org.ua

ВИНОГРАДАРСТВО Були в нас тут і виноградніки. [Чи багато людей займалося виноградарством?] Ну, це таке діло виноград. Треба там людей, бо там і рвати його треба, і так шарувати, і так обробляти, обприскувати, ручної роботи багато було. Ни було в нас багато виноградніків цих. [Це був колгоспний виноградник чи люди і свої мали?] Люди свої мали. ***Переробка врожаю.*** Переробляли і на ягоди, а потом і на вино переробляли, соки робили, ну хто шо. [Чи був у колгоспі винний погріб?] Був тут погріб. [Багато вина колгосп робив?] Багато, очінь багато, хоть і не було так багато, аж кребко виногаду було, но він харашо родив. І збирали його, душили, заливали в бочки, потом везли ше в Сороки у Молдавії. Там здавали його на завод, це вино, ну там, шо вони робили, коньяк з нього чи шо, то їхнє діло, а ше на спірт переганяли, спіртом видавали. Спірт привозили сюда. ***Технології виноградарства.*** [Коли закладали виноградник, які стовпці закопували – бетонні чи дерев'яні?] Обізательно, обізатєльно. Нє, колись не було, тоді прямо такі стовби, но всі ровно там були стовбики, а зараз вже бітонні роблят. [Робили певну відстань між кущами?] Да, обізатєльно. [І відстань у міжряддях теж була?] Міжряддя, обізатільно. Даже трахтор у нас був такий, виноградний спіціально. То є КДП чи КД. КД – це низький трахтор, бо ж виноград, буває, садят на схилах, а трахтор цей низький, шоб він ни змайнував. [Виноград на шпалерах вирощували?] Ну, обізатєльно. Це тепер в нас, був років три назад [виноградник], то на шпале́рах цей виноград був. А тоді де була ця провалка, де можна було взяти. Дерев'яні колики там били. А тепер, канєшно, вже шпалєри. В нас і садок типер посаджений молодий. А виноград – ну, це там обприскували його, синий камінь [мідний купорос].

ПОГРЕБИЩЕНСЬКИЙ РАЙОН

с. Борщагівка

Записала О. Зубко 2008 р. у с. Борщагівка Погребищенського р-ну Вінницької обл. від Зубко Ганни Тарасівни, 1929 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Як визначали час, коли можна було орати, сіяти, садити?] Старі дядьки ставали на коліна, розгрібали і пробували землю. ***Жнива.*** [У який день зажинали хліб?] Починали зажинати під 12 липня [на Петра і Павла], зажинав хазяїн двору. [Які дії виконували з першим снопом?] Перший сніп в'язали, брали додому, на Різдво ставили на покуті. ***Обжинки.*** [Як відбувалися обжинки в давнину і тепер?] Робили вінок, несли хазяїну й святкували. ***Агротехніка***. [За допомогою яких знарядь збирали врожай зернових?] Заступ, сапа, коса, сокира. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** [Як і де переробляли зернові культури? Де їх зберігали?] Молотили молотаркою, вдома – ціпами. Зберігали [зерно] у коморі. Молоти возили до млина.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** [Які рослини вирощували на городі?] Картопля, буряк, часник, цибуля, морква. [Чим удобрювали землю?] Гноєм, кураками [курячим послідом], сипали попіл. ***Землеробський реманент***. [Чим обробляли землю?] Плуг, борони. [Яких тварин використовували як тяглову силу?] Коні, воли, корови. [Чи були городні шкідники і як з ними боролися?] Було багато. Копали рівчаки, ставили корита на кілках, наливали туди рідину. ***Переробка та зберігання городини.*** [Як переробляли і де зберігали на зиму овочі?] Квасили в діжках капусту, огірки, помідори, зберігали [їх] в погребах.

ТВАРИННИЦТВО [Яких тварин тримали в господарстві?] Корови, свині, коні, кури. ***Скотарство.*** [Хто доглядав за худобою?] Хазяйка, діти допомагали. [Як здійснювався догляд за худобою?] Годували, пасли, чистили. [Чим годували худобу в різні пори року?] Влітку пасли, зимою давали сіно, буряк, картоплю, товч. [Чи виконують якісь дії, коли худобу вперше виганяють на пасовище?] Виганяють свяченою різкою, дають корові цілушку хліба. [Чи дотримувалися якигось звичаїв при купівлі-продажу худоби?] Давали хазяїну, який продавав корову, шматок хліба з поли – на талан. [Як захищали домашню худобу від відьом?] Під двері у хліві клали сокиру, серпа.

САДІВНИЦТВО [Чи мала Ваша родина сад?] Був сад. Коли наклали податок, то вирізали. [Які плодові дерева були в саду?] Яблуні, сливи, вишні, груші. [Хто доглядав за садом?] Хазяїн. ***Переробка та зберігання садовини.*** [Що робили з плодами?] Варили варення, сушили.

ТЕПЛИЦЬКИЙ РАЙОН

с. Марківка

Записав В. Іванчишен 20 серпня 2014 р. у с. Марківка Теплицького р-ну Вінницької обл. від Притули Марії Марківни, 1940 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів***. [Чи пам'ятаєте Ви кам'яні жорна?] Колись були жорна, тут ось млин, то були. Було колись люди і товкли, такі прентики в стаканчиках і крупу робили. А то робили такі жорна, якшо аж тако крутили і тоже крупу робили. [Вони кам'яні були?] Були в людей кам'яні, а були, Бог його знає, з чого вони робляні. Тоді крутили, робили крупи. Зараз воно всьо занепало. Не було в нас крупи, зараз підем купимо готових, а тоді самі робили крупчики. Такий стакан, отакі патрони, шо то колись стріляли, такий патрон, ну наверно, коло літри в нього, може чуть менше. І ломик такий жилізний. Товче, товче, поки не посічеш його. Це так крупу робили, тоді просіяли, провіяли – крупа. Тоді вже були такі жорна, шо крутили камін, і тоже воно товче. Но в кого чи є, чи нема.

с. Степанівка

Записала В. Коваль 13 липня 2007 р. у с. Степанівка Теплицького р-ну Вінницької обл. від Таранюк Мотрони Якимівни, 1918 р. н., Коваль (Панченко) Ликерії Савівни, 1916 р. н., та Лантух Марії Мусівни, 1924 р. н

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Як первий раз ідуть в поле, то первий раз ішли хресним ходом з церкви, освячували поля від грозів. А тоді шоб це вийти в поле з хлібом і

www.etnolog.org.ua

сілю. А вже від 1918 року цего не було. ***Жнива.*** Після Петра, відсвяткували і йдуть зажинати. Тоді шо, зажинали більшинство ті, хто в церкву ходив, двом чи їдному доручали, щоб першу жменю зажав. Було, шоб голова сім'ї – батько зажинав. Робили Дідуха і ту останню [жменю колосків] складали і хранили до Нового року. Клали на покуті, потом гобмоложували. Хто прийде перший, той гобмолотить, те й буде посівати. А це робили Маковея, поквітчають квітками і несуть сватати в церкву. Колись була дуже велика болезнь, тіф, гіспанка, і хтось такий придумав, шо на цему сніпові колядували, шоб більше цеї болєзні не було. [Колядували:] «Добрий вечір тобі, пане господарю, радуйся, ой радуйся земле, Син Божий народився». А при совецькій власті вже співали «світ новий народився». Кажуть «зайцям холодок лишали»: ну там чотири чи п'ять стебель взяли, лишили, скрутили тако віхтиком і покинули. Робили вінок, це вже гет і в колгоспі робили. Вбирали дівчину й чоловіка, вони йдуть попереду. Приносили до пана. Робили обжинки. Ну, могрич клали. Всі сходились, танцювали, співали. Ну тако казали: «Нивочко, ми тебе зібрали цей рік, а на рік хто дочекає, буде табе вбирати». ***Агротехніка***. Вдома серпом жали, ціпом молотили, тоді віяли зерно вручну. ***Обжинкові пісні***. [Співали:]

Гобжинки, бригадире, гобжинки,
Хоче наш вінок горівки,
Не так віночок, як женці,
Хорошії женчики, молодці,
А ти казав, бригадири, шо ми спали,
А ми тобі нивочку вбрали.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Бараболю [садили], буряк, кабаки, гоїрки, капусту, були й помідори, но не дуже давно їх взяли, [...] цибулю, часник, коноплі обізатєльно. Гнойом удобрували, кураки [курячий послід] більше на поля [вивозили]. Ну, це кураки́ зимою вигортаєм, висушуєм і здаєм в колгосп. Ше платили байдуженькі гроші за них. На город [гній] тачкою, санками вивозили, а на поле, то кіньми, волами. Більше було волів, коней було мало. Бо не було чим кормити, невигодні були. Кажуть: від чого кінь здихає, від того він брикає. ***Землеробський реманент***. Під плужок садили, як уже на полі, а то [на присадибній ділянці] – большинство під лопату. Лопата, сапа, граблі і всьо. [...] Граблями скородили, шарували. Коні, бики були, чи воли на них казали. А після війни ше й було таке, шо коровами скородили трохи. [...] Розпашків тоді не було, як отепер, плужок робили. Тоді таких [шкідників] не було. Хіба що це гусінь. На полі – то довгоносик на бураках був, чи совка. Там їх два сорти було. Гусінь збирали. [...] Ще тля була. Оце на Святвечір помили посуду, пообідали, зливали помиї та й як в розсадник полили, те й пропадає. Ну, кроти рили. ***Переробка та зберігання городини.*** На зиму це було дуже сложно, не було де. Ну, там ше в другій хаті, де холодно, за сінами [зберігали]. А так – це в ямах. [...] Овочі, помидори чи огірки, як виросли чи купляли в колгоспі, то в діжках заквасювали. В льоху хранили. [...] І капусту накладуть, і з діжкою огірки, це всьо квасять. [...] Льох у нас був такий копаний, не литий, в землі. Такі юхти були там, таке вишпортано, шо заходити. Квасили в діжках капусту, гоїрки, помідори. Було [все] в льохові. І була комора така, [її] гобтушкували, наче гобв'язали, шоб не позамерзало. Коли б в ямі, то та діжка портилась би, погіржавіла. [Чи була у вас зайва сільськогосподарська продукція?] Да, була. Цибуля, часник, яблуко, вишні. [Куди ви її збували?] У Теплик [райцентр] носили і продавали на базарі. До поїзда виносили вінками часник, цибулю продавали. Поїзд тоді їхав у двінадцять часов дня на Одесу.

ТВАРИННИЦТВО Корову, свині, ну то птицю ше [тримали]. [...] Тоді по їдній корові тримали, а свині переходом були, но менче двох не тримали. [Хто доглядав за ними?] Отак самі й мучились. [...] Ну, [доглядали], як усі, – вичистили, дали їсти. Гурток був, пасли череду. А свиням шо – бараболю варили, дерть тамо притрусили. [Чим їх годували в різні пори року?] Літом пасли, а зімою так: сіно, листя носили з ліса, буряк терли. [...] Сушили бурачиння, солодкий оцей буряк, яка й паша, ячмінка, гречанка. Тако, як мали вигонити корову, то взяли свяченої водички, покропили. Взяли виламали прутик і вигнали. «Боже, поможи!» сказали, те й вигнали. [...] Це було [таке:] ночою [домовик] заплітає йому гриву, то так запліте, шо не можна ні розібрати, ні розчесати. Це, кажут, домовик не любит [коня]. Тако понімали вже по привичці. В нас отака масть корови – то це шоб руда була, з латками білими, а свині, то тіко біла. Шоб грошей, от поміняли ми гроші, шоб на корову, то шоб ці гроші нікуди гинше, тіко на корову [витратити]. І на базарі в пелену хазяйці на дійницю кидали, так, три рублі чи п'ять. За мутузок шоб брати, не брати за рога її чи спину, шоб вона така була спокойна. Казали, шо єсть такі баби чи діди, шо привозили [їх], те й вони шоб робили против вєдьом. Ну, кажут шоб свяченою водою, як тіко купили [худобу], то помити, шоб в гочі воно не падало так людям. На Рождество виносили, давали худобі [їсти], в пійло, як утелиться, паски кидали, сушили, вареники на Святий вечір кидали. [...] Свячене давали. Ну от, як сватиться на Паску чи шо, те й дают там цілушку хліба чи шо. Курчатам кутю давали. Оце зверха, як куті багатенько, то даєм курам, шоб неслись. Налигач, як вже продали, то закидали на худобу. Це тіки балачки такі були, шо от, прімером, на Святий вечір говорат [тварини]. [...] Люди балакали, але нам не приходилось [це бачити], шо вуж ссе корову.

САДІВНИЦТВО Сад був такий дикий [...]. Може, десь штук десять дерев, це вже щитався великий. І груші, яблуні, черешні, сливи, вишні [садили]. [Хто доглядав за садом?] Ну, собі сам ріс, те й всьо. Дерево гобкопали собі. А батько розчищав. Кожен, хто посадив, то так і доглядав. Отак з'їли, сім'ї були великі, по двінадцять-тринадцять дітей було. ***Переробка та зберігання садовини.*** Їли, продавали, гет в Соболівку [село за 21 км] на базар возили. І на перевалку возили. Це вже послі войни було, у сорок восьмому [1948], тако, п'ятдесятому [1950]. А вдома ми квасили яблука і сушили, сушеню робили. Накришили, на сонце, а тоді в піч. І квасили яблука. [...] Сушили ягоди, сливи.

МЛИНАРСТВО В млині жито мололи, наш марківський млин із 1904 року, а ше вручну [мололи]. Такі були драчі, дерли там кукурузу, пшеницю на крупи. «Драчики» називались. Такі були коморі в хаті. Зберігали [борошно і крупи] біше в мішках, але мішків багато не було, а ше були солом'яники, як діжка, тіко ше ширше.

www.etnolog.org.ua

ТИВРІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Яришівка

Записали А. Брояк та М. Білодід у липні 2013 р.
у с. Яришівка Тиврівського р-ну Вінницької обл.
від Шугутька Анатолія Васильовича, 1944 р. н.,
Христофорова Петра Івановича, 1946 р. н.,
та Копайгородського Григорія Івановича, 1947 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Культури пошті всі [вирощували]: пшениця, жито, ячмінь, остальне вже поменше, овес, кукурудзу, гречку, просо [сіяли]. Вирощували бурякосійні, двісті-триста гектарів сіяли буряків. ***Сівба***. Це по дозрілості землі [визначали час сівби]. Якщо земля начинає парувати, значить, це був перший сігнал, шо треба закривати влагу на полях і начинати сіяння ранніх зернових. Ячмінь, овес, тоді йдуть другі культури. ***Жнива.*** Начинали уборку всігда після Петра, 12 липня. Кажуть, шо в селі на Петра святили перший сніп. Починаються жнива, спочатку збирали ріпак, горох, тоді ячмінь, а тоді вже йшли остальні культури. [Обжинки] обізатільно [робили], особливо при [голові колгоспу] Смирнові, він людей цим [приваблював], то шо він до них відносився з повагою і відмічав під час цих обжинків, то люди до нього ішли з удовольствієм.

ТВАРИННИЦТВО У нас тримали коні, вівці, бики, телиці, кури, гуси, качки, індики**.** Ну, по-перше, худоба чує людину і відповідає людині. От ми тримали худобу, но вона нас не устраювала із-за того, шо була низька жирність молока. Ну жінка прийшла і каже до неї: «От, Марта, будемо ми з тобою прощатися», то корова заплакала, і жінка тоже заплакала. Кожна тварина виконує команду, от собачка Байкал, сказав «не гавкай» – він не гавкає.

САДІВНИЦТВО Вже з років десять, наверно, всьо повиркочовували там [у колгоспному саду], і грушки хароші були, і глики, як в нас кажуть, і яблуні разні сорта були: і белий налів, і жан-натан, і денешта, старі ше сорти були всьо. Загнали трактора – повикорчовували всьо. Садки хароші, молоді були [...]. Там в них даже був прес, душили сік, вино робили, яблочне вино.

ТОМАШПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

смт Томашпіль

Записала Л. Осельська 2010 р.
у смт Томашпіль Томашпільського р-ну Вінницької обл.
від Жовтана Сави Федоровича, 1937 р. н.,
родом із с. Антонівка Томашпільського р-ну

РІЛЬНИЦТВО [Які вирощували зернові культури?] Вирощували жито, ячмінь, овес. ***Агротехніка***. [За допомогою яких знарядь збирали врожай зернових?] Зернові серпом, косою. Городники – лопатою. ***Переробка та зберігання врожаю.*** [Як і де переробляли зернові культури? Де їх зберігали?] Молотили ціпом, а зберігали в коморі.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури***. [Які рослини вирощували на городі?] Бараболя, буряк, мак, льон, коноплі. [Чи удобрювали землю?] Гнойом удобрювали. ***Землеробський реманент***. [Якими знаряддями обробляли землю?] Плугом, лопатою, сапою, тим що й зара. [Як сіяли, садили картоплю, інші городні рослини?] Під лопату і під плуг, і вручну. [Які тварини використовували як тяглову силу?] Воли, коні. [Чи існували форми взаємодопомоги між односельчанами при оранці, садінні, збиранні урожаю? Які саме?] Да, існувала. В одного була коняка і в другого, та й орали зразу одному, тоді другому. [Чи були городні шкідники (комахи, гризуни) і як з ними боролися?] Були довгоносики, дротянка, блоха. Попелом посипали і дьохтьом травили. ***Переробка та зберігання городини.*** [Як переробляли і де зберігали на зиму овочі?] В бочки засолювали.

ТВАРИННИЦТВО [Яких тварин тримали у господарстві?] Корови, свині, кури, гуси, вівці. [Як доглядали за ними?] Годували, поїли, вичищали. [Хто доглядав за худобою?] Вся сім'я потрохи. [Чим тварин годували в різні пори року?] Сіном, бураком, барабольою, кукурудзою. [Чи м'ясо усіх тварин можна було їсти?] Вівці їли, свині, кури, гуси, качки, корову. [Коли худобу вперше виганяють на пасовище?] В травні виганяють, коли трава є. [Чи відомі у вас повір'я про те, що домашню худобу, особливо коней, потрібно було добирати в масть домовику?] Добирали таку масть, яка йшла в господарстві. [Чи дотримувались якихось звичаїв при купівлі-продажу худоби?] Дотримувались, например, корову купували, шоб хвіст був довгий, бо буде давати багато молока, і шоб у вухах сірка була – це сметана буде густа. [Як захищали домашню худобу від відьми?] Прив'язували до хвоста червоний шнурок і на роги бум бляшок прив'язували. [Чи давали тваринам свячену їжу, воду?] Давали і хліб, і сало свяченне, коли худоба дулась. [Чи були легенди та перекази про вужів, які живуть у хліві біля корів. Це добре чи зле?] Це не добре. Вуж висосає всьо молоко у корови, а корова не дає молока хазяїну.

с. Велика Русава

Записав В. Іванчишен 25 липня 2014 р.
у с. Велика Русава Томашпільського р-ну Вінницької обл.
від Віцькова Бориса Івановича, 1928 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи користувалися Ви ручними жорнами?] Не помню такого. В нас не було такої організації. Люди каждий собі робив. В нас всьо робили люди самі собі, шо хтіли, то робили, а таких організацій в нас не було. [Що саме робили?] І камінь били, і хліви мурували. Це всьо самі собі, ніхто нічого не нанімав. Йшли, це примерно, ви мені сусіди, я хлів мурую, зійшлися всі вимурували, а на другий місяць чи на другий рік вже тому мурують. [Якими інструментами користувалися?] Лом, молот. В кузні робили зубила, шо кололи камінь, кузні ше ж були. Це вже при ці власті нема кузнів, при советській власті ше кузні були. В селі тут була на ці стороні кузня, і на ті стороні кузня. На польових станах кузні були. [Як влада реагувала на заготівлю каменю?] Ніхто нічого не мішав. Тут в яру рубили камінь, ондо попід горб тамо. [Чи пам'ятаєте кам'яні хрести або пам'ятники у вашому селі?] Нє, не було такого діла. Я вже вісімдесят семий рік кінчаю, такого не було в нас, пам'ятників ніяких не було. Це тамо на полю, де їхав з Томашполя, там є хрест з лєвої

www.etnolog.org.ua

сторони, то я його заповнив, відколі ше малим був, він там був. Там був кам'яний, потому його поломали. Вже у войну, либонь, я вже точно не помню. А потому знов поклали. Туто, де він є зараз, на роздорожжу, тоже був хрест гарний такий, зараз там поклали такий вже деревляний. [Чи були на ньому написи?] На них Спасітєлі були розіп'яті, ставили на роздоріжжі, отак скрізь. [Який заввишки був хрест?] Но в рост чоловіка. Не дуже широкий. На п'ядю тако ширини був. На полях ше десь ставили. Так як до Джурина їхати, там був хрест, а нашо їх клали, то я не знаю.

с. Стіна

Записав В. Іванчишен 14 липня 2014 р. у с. Стіна Томашпільського р-ну Вінницької обл. від Кривов'яза Олексія Якимовича, 1940 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** Чого воно в нас, того шо достаточно камня. Легко береться. Шо легше береться, з того і строїться, при чому він довговічний. Можна сказати, шо з каміня построїв – він не погниє ніколи. Це якшо їхати в Ямпіль, там є Русава, чи ше де, де-не-де є мурі. В Клембівці ше де-не-де. Стіна – тут тоже багато камня. У Вилах менше, але там тоже є камінь. Обично ізвестняк. Для муровки це каміння і для распіровки, распіловки і блоки такі різали з них. Були такі, шо рвали і робили з них хрести, коменки, но вже мало тих коменків. Довше стоять коменки оціво ше, такі, як в мене, із брусового каменя. Такий сюди обачно взяти, дальше Ямполя, большинство там взяли, там багато цих камінь. [Чи виготовляли криничники до криниць, чи встановлювали жолоби біля них?] Да, ондо в мене ше старий стоїть перед тою хатою. Просто так, це не кирниця, від тої кирниці забрали, він уже розпався. Забув його фамілію, його нема. Молодший робив, він тоже помер. Федоренко Микола, по батькові не знаю, то в кар'єрі робив. Робив хрести, цебриння. Як добувалось каміння, відорвали то каміння, він пилкою пиляється, випилювали, виробляли хрести, цебриння це до кирниці. Потом хто ше, Василь Юрій, забув по батькові. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** [Якими інструментами обробляли каміння?] Відривали молотом, клиньом, відривали такі глиби, потім пилкою обпилювали. І відповідні такі зубила, долота, вирізували, видєлували. ***Асортимент кам'яних виробів***. [Пам'ятаєте кам'яні жорна? Чи користувалися ними?] Да. Десь у мене валялося тамо. Канєшно, забитий такий штир, сюди сипеш і тако крутиш. [Вони були із вапняку?] Нє, а це вже между цими ізвестняками. Є слої попадаються, такий камінь, шо він такий твердий, як той брусок, так як попід верхами, великі каміння обдєлували, от цей – це вже не ізвестняк, це як ізвестняк, він на природі був довго, він затверд, так шо він твердий. А то є так багато ізвестняк, но так як пісковик. [Коли жорна вийшли з ужитку?] Десь у [19]50-му році. Тому шо [19]45–[19]47 роки були голода, недороди, тут городів не було великих, люди не мали, з чого жити, де шо розжиєся, він потер-потер і так виживали. Важко люди виживали. [Жорна з піщаника у вашому селі не виготовляли, їх купували?] Для млинів для великих, то вони купляли, так як в Ямпільському районі, там великі круглі виробляли. А якшо малі такі самодільні, шоб для свого побуту домашнього, то робили самі з цего камня. Находили твердий камінь, пообдєлували кругом. [Цим промислом займалися лише каменотеси?] Нє, вони просто, тако кар'єр, де є таке каміння, шо, допустим, можна довбати. Є прослойка добвати – це йде на стройку, таке крупне, таке крупне відбивалось як тово, лиш то назбиране каміння, ну таке ондо, як на тім сараї. Таке йде на муровку приміщень, а з котрого каміня можна видєлати або до кирниці, або до того, вони собі обдєлали, за то брали відповідні гроші, чи коминок зверхи, в нас тут уже нема тих коменків. Большинство є такі коменки, туди в Ямпільському районі, того шо там брусовий камінь, а він довговічний, цей ізвестянковий він постоїть років двадцять-тридцять, ти й він так як кристалізується, так як обсипається. [Чи встановлювали придорожні хрести або біля криниць?] Да, в нас такі робили і були великі. Я інтересувався, для чого ці хрести, мені сказали так колись старі люди: колись, ше здавна-здавна, плохі дороги були, допустим, грунтові, і от при в'їзді в село, при вході, добрі заметілі були і вночі десь ідуть чи їдуть, клалися хрести на дорогах. Якшо хрест, приїхав в село, заблудився, якшо попав на хрести, то значить, смотря який хрест, або він з восточної сторони, або з западної, або з юга, або з сєвера, тобто так як село. Случай [був:] люди якісь ночою чи в кургу заблудились, попадаються на цей хрест, знав, шо тут недалеко село. Потім з разних другіх причин, якісь природні були изменєнія чи войни були, ставили на погиблих більше тих хрестів. Обично таківо хрести, як в нас, клали великі, так як на то цебриння, масивне таке клали, так його не візьмеш. [Біля криниць для чого встановлювали?] А це я не знаю, коло кирниць тоже ставили, бувало так. Сімволізірували хрест. Навіть на тих хрестах висікували Божу Матір чи Ісуса Христа. [Чи збереглися легенди, розповіді про хрести чи взагалі каміння?] В нас як їхати з Гнаткова, там є поворот, електростанція там, ти й сюди, де ці кар'єри, там пиляли камінь, такі блоки, відкритим способом. А тут унизу від річки так воно сходи, там була печера, но вона в каменю, так як видовбана, природна була, метрів зо тридцять чи п'ятдесят. Там дальше вужча-вужча. І кажуть, шо колись люди ховались від нашествія там турків, чи друге, чи третє. Потом хтіли взнати, шо там, ти й її начали з їдного боку, вхід там лишився. А то обачно брали туди камінь штольнями, шахтним способом. Ти й її вирізали. А там товщина камня, ізвестняка, жалеза шось сорок чи п'ятдесят метрів. То просто кріплення вони ніякого не ставлять, тільки вирізають собі то, шо треба, прохід, машина виходила. [Чи пам'ятаєте кам'яні ворітні стовпи?] Були, вместо жилізних камєнні такі були. Вони в основном тверді. Просто находили чи в кар'єрах, чи шо. Є слої, шо хороший м'який камінь, він би різався, тесався, а є тверді. Ну до твердих люди знали шо як. От тре, найшов камінь довгуватий, обдєлав. Воно сплошне, но не так сплошне, як ми думаєм, между ними є полопані щелі такі. І от беруть так клин, тут шпори вибивають. Два метри такий камінь. Видовбують шпори. Звідси жилізний клин, звідси і знизу, бо ж камінь дробитись буде. Воно так як розпирає його. І поступово відбивають такого. [Як перевозили ці заготовки?] Я не знаю, там скілька мужиків, на якісь черемої, як дуже великі. А ше як треба було таке здорове, качелі якісь брали, таку тягулю, биками – одна пара або дві. Воно важи з півтони або з тонну. [Чи використовували жолоби для напування худоби?] Да, ше є. Дуже рідко, но можу

www.etnolog.org.ua

сказати. Це тре піти на той бік, там є дорога і там коло кирниці, ше кирниця стара, стоїть ше такий камінь вибитий, на нього лялася вода, він і зараз стоїть. [Хто їх виготовляв?] Самі люди, ті шо роблять. Навіть дюрка є. Постірати можна, стірають, води налляв туда, тре вилляти ту воду, він витягнув віти це дрантя. [Чи вкладали подвір'я каменем?] Ну да, вкладали. Зараз їх виготовляють спеціально, а раньше просто таким каміньом. Кожний собі, хто зробив, хто не зробив.

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Букатинка

Записав В. Іванчишен 30 червня 2014 р. у с. Букатинка Чернівецького р-ну Вінницької обл. від Іваська Василя Юхтимовича, 1927 р. н., та Іваська Григорія Юхтимовича, 1932 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** Багацько було в Букотинці людий. Я сам був каменотьосом і робив такі йо точила. Робили малі і великі. Такі, шо по тонні були і по півтонні, і по двісті кіло, і по сто кіло. І бруси робили. Менші і таківо менші. [Які породи каменю розповсюджені у вашій місцевості?] Ну які, є мелкозернистий такий, крупнозернистий, є разні. [Де Ви навчилися промислу?] Раньше советська учила. Робочі були. Йди до старшого, коли малий. Коли вже має стаж, ти й присилають молодого й там навчишся сам. Дивися, як він роби, ти й так учися. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Ви пам'ятаєте хто виробляв ворітні стовпи?] То це любий каменотьос вироби, я вироблю і другий, і третий. Хто робив, хто понімає в цій роботі. [Які ще вироби виготовляли?] Ну які, до мельниці, є крупний такий твердий камінь, шо в млині колись мололи муку, жорна здорові. Млин осьдо в нас був, то робили з каміня аж в ті стороні села, там такий крепкий камінь був, шо він не мелкий, а крепкий такий, мололи ним. Заказували перше на заводи стікольні, скрізь по всім Советськім Союзі було. Такі здорові бочки робили, прямо як бочка здорова і високий такий. І буває разні номера, розмери. [...] «Дефібрери» якісь називалися, шо більші були. [...] Приїжджали заказували тут любий розмер. Ми робили тут, а потом вивозила машина в Моглів, на поїзд десь тоді. Приїжджали сюда заказчики, в Букатинку. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли якісь вироби для власного вжитку?] Бруси – точити косу. Точила маленькі таківо робили для косарок, шо косарки косили колись кіньми. Спеціально робили, такий конусний, шоб ті коси точили. Кругом такий він дзьомбатий, кругом таке точило. І бруси робили, таке вручну косу, ніж наточити, прамо закази були, бо їх трудно робити – вони маленькі, зробиш таку плиточку і потом тре розколоти, колиш, а воно лопнуло. То ніхто не хтів робити їх. Потому шо їх трудно і мало оплачується. І будеш робити цілий день і пропало всьо, вся робота. А крупне точило воно вигодніще, воно більше грошей заробиш. [Чи робили кільця для криниць?] Тоже робили. Зараз коло кирниців стоять. [Як їх робили?] Довбати. Кусок каміня, например, і висота метр і тут довбати треба шпунтом. Шпунтом, довбньою можна, зразу така яма. [Якими інструментами користувалися?] Це були скарпелі, шпунт, молоток ну й всьо. Победітове, но в нас мало такого каміня, шо победітові такі шпунти спеціально були. Це вже не то. Кузнєц був в курсі діла, як закаляти. Шпунти є до м'якшої скали, так шо він буде робити шпунт гострий, а є до твердої, закалит так, шо вона наче луче тверду бере. Вже кузнєц у курсі дєла, як закалювати, він закалює всі інструменти. Це, например, нас тридцять чоловік чи скільки, це кажному він закалює. [Заготовку вибивали самі собі чи хтось спеціально займався?] Самі. Зара ондо в кар'єрі ріжуть даже. Цеп водою, машина є ріже камінь. А колись так: добули кусок скали, бачим, а вони мають прослойки такі, може бути й метр, може бути й два метри. Буває і метр, і може бути і п'ять метрів. Аж там прослойок, так само й цей, так само й верхній. Значить осьдо такий береться шпунтом, рубається таким шпунтом, називається «льофа». Так як цего камінь і сюди запрягається, у льофу, і це клинці такі жилізні, такий клинець невеликий, запрягається його сюдиго. І другий так тоже, скільки тобі розмер тре відрубати. Ти знаєш, шо там прослойок є, например, п'ятдесят сантиметрів товщина, і тут рубаєш шпунтом таківо дюри, клинці такі конусні, рубаєш, запрягаєш цей клинець, вирвав конусний, туда значить на конус і цей шпунт на конус, запрягаєш його, тут забиваєш. Можна запрягти даже й по п'ятдесят клинців, а то й сто. І буває так, шо п'ять чоловік б'ють три дні довбньою, буває й так, шо й два часа можна, смотра який кусок. І ці клинці, значить, запрягають їх всі, і тоді хлопці котре дужчі, котре на рубці, довбньою б'ють їх. Значить, молот великий, б'єш його, б'єш. І він тоді лопає тут, лопає на п'ятдесят чи буває на метр. Вже лопне, ти й відрубав такий кусок, який тобі треба, метр чи полтора, чи може півметра. Відрубав, а потом рубаєш його вже так, який тобі [треба]. Например, точила треба на п'ятдесят сантиметрів, значить, береш тут п'ятдесят і тут п'ятдесят відрубуєш. Вже ти відрубав на п'ятдесят сантиметрів так і так, а потом вже його колиш, яку тобі треба грубину, шоб було точило. [Це все шпунтом обробляється?] Да. Яку тобі тре грубину, і тоді вже вручну обробляєш. Рівняєш їдну сторону і тоді таке, з проволоки прямо робиш, як тобі п'ятдесят на п'ятдесят, отако собі встромив на середині, вже отмічаєш крейдою чи там чим рівненько, кругленьке, точило таке. Оце центр і ти тако собі зробив круг, і п'ятдесят на п'ятдесят, ти його вже обрубуєш. [Чи виготовляли Ви ручні жорна?] Я не виробляв, батьки мої виробляли. [Де Ви навчилися промислу?] Я прийшов з армії сюда, женився і тоді пішов до завотдєлом цего кар'єра і він мене прийняв. Например, ви старий рабочий, до вас, шоб він показував мені, як ученік. Там разні були. І Шпаркий, багацько були. І він мене там дві неділі повчив. Бачи, шо я вже трошки знаю роботу, вперед таку слабу роботу дають – борти робили оціво до дороги. [Вручну бордюри тесали?] Канєшно, вручну. Шпунтами отако розрубуєш і розколюєш, який тобі тре розмер, а потом то шпунтом вже обробляєш начисто. Перше так робили машини, каменотьосів чоловік, наверно, було п'ятдесят. [Ви пам'ятаєте промартіль?] Я в нії робив. [...] А потому цю артіль прибили до Черновец зразу, а потому вже Моглівський район, Чернівецький пішов до цего района Могльовського, і ми перейшли тоже туда до Озаринецького, Озаринецький кар'єр там є в Могльові. Ти й вже начальство віти було наше. То ми вже тут

www.etnolog.org.ua

були до Могльова. [Чи робили кам'яні пороги до хати?] Да, он пороги це ж ми робили, батьки наші. Батько і я робив. І вставляли людям. Кажний для себе робив і буває заказує хтось. А ми собі послє роботи можем зробити і комусь поставити. Например, я ставив так. Нас чотирьох роби, наприклад, чотирьох чоловік, ми собі робим вместє, шо зробили – то наше. Шо добули, бо це ж треба скришу зробити, вручну робили скришу, пока добудеш хорошу землю. Ну це землю зара ондо бульдозер згорнув ти й всьо, а то всьо вручну тре довбати киркою. Пока добудеш хорошу землю, чисту. Буває скриші скілько і відкинути треба, і відвезти тачкою чи чим. Це всьо работа тяжола. [Чи вкладали подвір'я плитками?] Робили стежки такі, ну осьдо тоже поставлені. Кажний робив, канєшно, собі, но не кажний мав возможность, каменотьоси – то в кажного є там попід хату, кругом хати. Воно невеликі, перше каміня ніхто не брав, то тих плиток було багацько. [...] На кладбища робили плитки. Пам'ятники робили. [Опишіть процес виготовлення намогильного хреста чи памятника.] Хрест можна зробити з чотирьох тумбочок, одна тумбочка як то є більша, потом нижча ше друга тумбочка. Потому ше робиться нижча тумбочка, а друга робиться вища, а там вже хрести вверху. Плитка тоже робиться шо, плитка ти й всьо. Два метра, например, в голові там дев'яносто, а в ногах там вужче, вісімдесят чи скілько. Робиться на плитці хрест тоже, видовбується, два метри довжини. [Які розміри пам'ятника?] Які хоч. Були такі, шо по два метра, і по два з половиною. Он на кладбищі можна подивитись, які видєлки є красиві, ше старі-старі. Чисті, чистенько всьо вручну зроблено. [Чи вибивали щось на хрестах – квіти чи інші символи?] Я цего не вибивав, я робив хрести. Но є спеціальні люди, які люблять це робити. Видовбувати є там, даже писати треба тоже. Я не писав. Там в нас спеціально чоловік був. [Як його звали?] Блощинський його фамілія, Яків. Він сам з Бандишівки був. Це ми робили так, нас двох було з Букатинки, а двох було з Бандишівки, робили в цім кар'єрі. [Бандишівські майстри тут у вас працювали?] Ну да, та сторона – то Бандишівська гора. То вже по ту сторону моста, то бандишівське поле. То кар'єр бандишівський вже. А там вже грушанський. [...] В Букотинці і в Бандишівці каменотьоси є, вони там робили в долині. Там є кар'єр такий, тут три чи штири кар'єри. Вопшем тут каміння багацько в Букотинці. [Чи пам'ятаєте, до якого часу були у вжитку кам'яні жорна?] Цево було в [19]47-м году, то вони були. Голодовка була, і в млин не мали люди, шо молоти. От такі жорна, например, тако два камені таких круглих, лиш менших, робили і тако вручну натер. [Між цими каменями щось ставили?] Між ними були такі насєчки. Например, шоб мука так проходила, то тако насєчки нарубували, спеціально такий товкач. Ну так як молоток, лиш гострий. Насєчка робилась і тоді, шоб мука виходила, бо як дуже рівно, то вона не буде виходити. Це робиться насічка, шо воно собі, вже як ти крутиш, сипеш в цю дюрку, це, считай, два каміня, сюди сипеш того зерна, якихось дві-три жмені, і треш там на кашу. В мене є ті жорна там он даже. [Насічки ці постійно треба підправляти?] Да-да. Єслі довго мелиться, значить, його опять треба заправляти. [Як випробовують нові жорна, в пусту крутять?] Да-да. Ну то трошки, шоб притерлося, шоб то камінчики вийшли. Тожі вже можна сипати зерна. В нас туто, в ціво зара внизу хаті, колись тоже такий спеціаліст жив, там дід був такий, син його. [Як їх звали?] Той Трофан Сандюк і його батько старий тоже, мастєровиті були. [До жорен повернулися після війни, коли голод був?] Ну да, млин як був. Млин один, другий, третий. Їх не тре, це вже в голодовку каменетьоси зробили самі. Той собі зробив, той собі зробив. А хто купив в когось, як то не може робити. Потому шо він має, например, два кілограми зерна, віднеси в млин, то колесо здорове, шось там вийде, а ше мірчук дай. А це собі дома, найшов дві жмені. [Скільки мірчук складав?] Например, з десяти кілограм він кіло бере за то, шо змеле, ти й це «мірчук» називається. А це собі дома маєш, трошки стер ти й всьо, вже баба кашу зварила. Значить дешевше обходилось. [Чи працювали каменотеси взимку?] Да, робили й зимою. Б'ють так і зимою, скала всередині не дуже замерзла, вона замерзає п'ятдесят сантиметрів. Вона, як я казав, робиться льофи ці, підколюється і рубається, всьо равно. Но трудніще, канєшно. Воно, то шо я казав, запрягається даже п'ятдесят клинців, і сто даже, якшо здорова скала, і це п'ять чоловік б'ють-б'ють його півдня, і тоді так наб'ють уже, шо їх руки болять і ті клинці бідні. А потому на ніч ше ляють сюди води, в цю канаву, де ці запражені клинці, і рано приходять, а воно лопнуло. [...] Ну вода так, набили вже так, шо маленька трещина вже є. Ну ше не йде. Чуть-чуть лиш зверху начало тріщати, як чуть наводили нитку, вони наливають води і та вода за ніч, лопає. [За який час Ви виготовляли хрест?] Ми робили групою, нас штирох робили, например, давай зробиш пам'ятник, ти й буде шось на зверх зарплати. Та й зробили: той роби хрестик, той роби підставку, а той другу, а той трету. Всьо знаєм розмер, шо який-яка штучка. І каждий роби своє. [За скільки часу «на чотирьох» робили?] Ну можна зробити, якшо вже штучки є вироблені, які тобі треба були. Бо тре вперед врубати такий кусок точний, не точний, а приблизно. А потом грубо обробляти. Например, як нас штирох, то даже можна за два дні зробити. [Скільки пам'ятників Ви виготовили?] Ну так пам'ятників, ну скільки, цих плиток зо п'ять-шість зробили, ну закази кажне літо тако, осінью, навесні особенно багацько, заказують, уже плитки є. Пам'ятників зробили небагацько, ну каждому по два вже зробили, вісім пам'ятників. То плитки багацько робили. Борти робили. Так як цветочник. Бортів то багацько робили. [...] Например, туто кар'єр був, один, другий, а то засипаний там. Значить, там скриші, зробили рейки, узькоколейка, вагонка така зробили. Були перше вагонки такі жилізні, і вона переверталась і виверталась, це вагонкою тоже рейси їдуть туда, накидали там трох чоловік чи скільки, ну скришу роблять. Кирками то всьо. Накидали ту вагонку і везуть по тих рейсах. Скілько там метрів, даже там дорога була, то зробили так як місток, підмурували і зверху возили всьо время ту скришу. Всьо каміння то, глину, шо є земля, то всьо. Це зара каміння вибирають на стройку, а тоді нє. Всьо привалювали, викидали. [Тоді з каменю не будували?] Нє, не строїли. Ніхто не строївся. Я не знаю, ніхто нічого не строїв, ціво борти то робили. А цей камінь негодящий, то його ніхто не брав. А потому, вже недавно люди поставали і добували то каміння. [Коли почали будувати з каменю?] Це вже в ці года, коли начали люди жити луче. Вже начали строїтись, начали хати строїти, фундаменти, то кухні, веранди. [У Вас на хаті

www.etnolog.org.ua

кам'яний комин? Чи виготовляли їх на замовлення?] Да-да. Багацько, приїжали даже сюди із других сел. І так заказували хто не работає. [Як виготовити комин?] От тобі кусок скали, помаленьку видовбуєш. Так само, як бруси, шо може лопнути, так само й це. Дуже осторожно нада робити. Робиться там колонка їдна, це нижна колонка квадратна, а то шапочка зверху така. [...] Це вниз йде. А це шапочка йде, воно ж видно, де той поясок. То шапочка вона легенька така, то сам трудніще зробити. [На старому кладовищі хрести букатинські чи є й привезені?] Нє, це всі тут. Зараз є шо й привозять з Ямполя. Така скала м'яка-м'яка, хороша. Така прямо, як мило, пошті як крейда. Ондо є такі пам'ятники із камня, но вона чистенько так зроблена, прямо як ця жесть, така м'яка дуже. [Скільки коштував такий пам'ятник?] Колись недорого було. Например, от брат на жінку брав, це вже десять років чи одинадцять, бо жінка в него померла, то вісімсот рублів. Він зробив і встановив. Це з установкою всьо. Було таке, шо маці заказували, жидівські пам'ятники. В Чернівці, например. З Черновец, чоловік він сам букотинський, він робив в доротдєлі, і в него була машина така невелика, як то перші були машинки, на тону чи на скільки вона бере весу. Він мав людей своїх, йому заказували, він собі заробляв на тім. Шоб зробити, например, таку мацю, а то буває зара такі пам'ятники, косо така плита робиться, вона рівна і тако косо зроблена. То він тут заказував. [Як його звали?] Іван Боднарук. І він тут заказував у мене чи в другого, чи в третього. Нелєгально десь таку плитку найшов, і там після роботи чи як. [Ви промислом займались у вихідний чи після роботи?] Собі, канєшно, або у вихідний, або десь у сторону відкачав ти й собі. Нелєгально. [За це влада могла покарати?] Нє, ти своє зробив, я свою норму зробив, і вечіром я собі шо хочу, то роблю. Та й собі зробив в стороні якусь плитку, я собі сам зробив після роботи. [Як виготовити «мацю»?] Це так само. В нас колись не робили так, як зара роблять, ондо виливають, косі плитки. Перше не робили, тілько хрести виробляли або пам'ятник роблять красивий. З чотирьох чи п'яти штук таких підставок. А це лиш їдна плитка і їдна підставка. Нижна і плитка та косо так. Жиди так робили. Перше в нас тут на цвинтарі не було. [Хто витесував написи єврейською мовою?] Ну це там вони писали. Жиди писали як написати і тут уже писали цими шпунтами. [Ви самі писали?] Нє, є чоловік такий, не каждий може написати. Він зробив, написав чи найняв художника, шоб написав графічески харашо на бумазі, а той вже з бумаги пише на пам'ятникові. [Чи пам'ятаєте придорожні хрести?] Буває шо є, даже в селах. Колись була та кирниця. Ти й там був хрест коло кирниці.

с. Володіївці

Записала М. Кокуца 2008 р. у с. Володіївці Чернівецького р-ну Вінницької обл. від Шевчук Марії Захарівни, 1925 р. н.

РІЛЬНИЦТВО В колгоспі до коней чіпляли сівалку, а потому вже були трактори. Орали після войни і коровами, і кіньми, і воли були в колгоспі, і боронували [ними] тожи. [...] Як я ще була мала, але вже така, що ходила жати, то тато сіяли жито. Ну в нас жито було, ще як я була молода, то ми тоді на подвірі молотили жито ціпом, потому віяли і тримали на горіщі або в коморі. А вже після войни, то коло хати нічого не сіяли, всьо сіяли в колгоспі. [...] В колгоспі косили кіньми, ми в'язали снопи. Снопи возили тожи кіньми в колгосп, на тік. Там були молотарки, ми там вручну його лопатами перекидали, сушили і тримали в коморах. ***Обжинки***. У нас це вже було в колгоспі, робили дідуха і носили голові колгоспу, так як відчитувалися, що вже вся робота кінчена.

ГОРОДНИЦТВО Всьо времня казали, що після Благовіщення можна вже було садити. ***Городні культури.*** Шо в нас росло? Картофлі, кукурузи, бураки, соняшник. Вивозили кіньми на возі гній, а потому граблями розкидали по городі. ***Землеробський реманент***. Картоплі вдома садили лопаткою, буряк пороли сапою, радки [робили]. Ми [...] копали картофлі лопатою, бурак копачом, жали серпом, косили траву косою. І так сіяли, всьо робили вручну, соняшник і кукурудзу – тожи сапою били ямки, а потому ногою засипали, ще й зараз так робимо. Мало було [шкідників]. На буряках були довгоносики, ми дітьми їх ходили в колгосп збирати, нам геть якісь копійки за них платили, я же не помню скільки. Трохи миші були, ми тожи ходили на поле [їх] травити. ***Переробка та зберігання городини.*** Картофлі ми копали і носили в льох, на буряки копали на городі яму і скидали туди буряки, зверхи робили з соняшниня [накриття], щоб буряки дихали, і засипали землью. Капусту квасили і тримали в льохови, так само огірки і помідори. В діжках [зберігали], не було ніяких банок.

ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

смт Чечельник

Записали В. Косаківський та Н. Шпак-Косаківська 9–10 травня 2013 р. від Крупеня (Жмурко) Вікторії Миколаївни, 1928 р. н., родом із смт Чечельник Вінницької обл., нині проживає в м. Тернополі

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО [Що ткала Ваша мама, крім килимів?] [Ідеться про Жмурко (Косаківську) Соломію Филимонівну (1898–1978) – ткалю і килимарницю, матір респондентки]. Рушники ткала і полотно. [Яке полотно?] Всяке. Було тоненьке, а було таке грубше. ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [З чого робили полотно?] Тоненьке більше з льону. [Де брали льон?] Сіяли. Мочили прадіво. [...] І коноплі, і льон був ранчи. Мині кажиця, шо сіяла, я шось так повністю ни скажу. [Коноплі сіяли на городі?] Не на городі. Коноплі десь сіяли, я ни скажу де. Десь на Сухому Яру. Там дід Жмурко мав землю. Туди як вже виїхати, за силом вже. [Де мочили коноплі?] Тож возили аж туди мочити на річку, до опусту, нишчи, аш туди. Там така попід станцію, по ту сторону догори річечка така тикла, туди до Сулими в ту річку. [Хто возив?] А самі. Двуколка. Запрягалися. Тручали менші, більші тягнули, управляли і так возили і туди, і відти. [Це було до війни чи після?] У війну саму. ***Техніка та технологія виготовлення килимів.*** [Ви робили з мамою на верстаті?] Так. Мама в нас робила. Люся ни касалася того. По узору. Так як вишивку. Та й так нитки ці йдут. Основа. Три чиснички тих узяти. Ти ж знаєш як узор вишиваїця?! От дивися. Йдеш під-

www.etnolog.org.ua

ряд. Але я такої вишивки не знаю. [...] Значіть так. Три хрестики взяла зеленим, а квітка вже начинаєця чирвоним. Значіть, тожи треба було взяти ниток п'ять. Як яка квітка. І так поки повністю то по узору не перебиреш. Цілий рядочок. Там метир чи більши. Тожи так само. Ногами пирибрала [підніжки]. [І потім так само назад?] Да. [Ви з одного боку], а Соня з другого, а мама посередині. [Де Ви брали узор?] Десь. Я вже шось не пригадую. [Ви казали, що брали нитки для килима з парашута німецького.] Брали. Там усякі були. Там були шерстяні, там були шовкові с того парашута. Красили. [Де ви знайшли той парашут?] А від нас дуже на Кирпову гору добре видно. Самольот підійшов, скидают продукти німцям, бо німці там були. [...] А парашути дужи виликі. [...] То ми роспускали їх. [Розпускали стропи чи саму тканину?] Тканину і стропи, всьо роспустили. Там грубші нитки, там тонші. [Нитки самі фарбували?] Так. [Де брали фарби?] Нас снабжала Одеса всім. Якби не Одеса, то ми б не мали ні дрожжів, нічого абсолютно. А нитки там які хоч. І с того парашута шовкові [нитки] красила, і шерстяні, і цибульою красила, і бузиною, і ше шось таке було. В Одесу спікулянти їздили, то вони продавали нам красок.

Записали В. Косаківський та Н. Шпак-Косаківська
1 жовтня 2013 р.
від Кабан (Лемішевської) Тетяни Яківни, 1955 р. н.,
родом із смт Чечельник Вінницької обл.,
нині проживає в с. Бобрик
Броварського р-ну Київської обл.

ТКАЦТВО Я помню рік [19]60–[19]61. Як наступала зима, то вже дід ставив верстат у хаті, а бабуня собирала нитки, пряжу, основу. [Ідеться про Жмурко (Косаківську) Соломію Филимонівну (1898–1978) – ткалю і килимарницю, бабусю респондентки.] Пряжу красили. Краски такі, на крашанки ото шо були. Розові там. Добавляла шо нибудь, робила чирвону краску. Ну тоді вже стали появлятись і в продажі зилені, всякі [фарби]. Тьотя Тося приносила якісь нитки, такі вони як ватяні були. І оце ми крутили пасьма. [Чи розпускали мішки?] І з мішків розпускали, з обикновєнних, кропив'яних, красили. Ну як треба було жовтий, напрімєр, цвєт, то брали ці нитки, такі, як з вати, такі вони якісь настоящі. Тоді вони були хебешні, тільки не кріпкі вони такі були. Ну я так понімаю, шо ними зашивали мішки ото сахарні. Ну тьотя Тося тоді ж на заводі робила, то вона приносила. То ми красили в жовтий колір їх. А такі всі, то з мішків фабричних. [Як фарбували?] У хаті, в кухні в казані варила. Такий казан спеціально був. Начинали з жовтої краски. Сначала жовту розводили. Тоді жовту мішали з розовою. Получалась чирвона там чи оранжева, ярка. Потом зилену робили. Тоді жовту мішали із зиленою – була голуба чи синя. Ну, яке воно вже получалося. Типер уже кольори красіві. Кіп'ятили в цьому казані. Потом сушили. Це вона прокіпятит там, я вже не помню скільки, но знаю, шо кіпятили ці нитки. І тоді вода з уксусом, вона їх виполіскувала. І вішала. Воно там, над плитою, капало. Миски підставляли, стікало, сохло. І тоді вже ці пасьма змотували в клубки, і вона на човники пиримотувала. [...] Ми з бабуньою вдвох. Я ж в них всьо время була. ***Снування основи***. В сінях ставили, я ни знаю, як воно називалося, то шо основу... [Снувалка?] Снувалка, да. Ставив дід у сінях. [...] Бабуня робила основу для цього. Це ж треба було понімать, як її там зробить. Ну, я знаю, шо сиділи там, шось мотали, но я цього ни понімала. ***Техніка та технологія виготовлення килимів.*** Ну а тоді цілу зиму [ткали]. Вона бире узор, дивиця, так як вишивати, так вона на станку. Основа вся чорна, а цвіти уже по кольорам. [...] Ну, килими оці, читири чи п'ять штук, скільки вона робила, – всім дівчатам. Підвіконня робили. Це я знаю, бо підвіконня вона розрішала мені робить, бо там ни сложно. Напрімєр, п'ять рядочків розового, тоді жовтеньке чи біленьке всередині знов і полоска чорного. [Малюнок у голові тримали чи був намальований?] Нє, малюнок у неї на коври намальований. Ну як от вишивка. [...] Вона брала картіну, дивилася і робила. А підвіконня з голови. Там уже ж полоски в основном та й усьо. А коври – да. Ото ж вона центр робила, ну там метр чи скільки, чи сімдесят сантиметрів, а потом вокруг ше вона робила такий тіпа орнамент. [...] І пришивали. Тоді зшивала. І це китиці там на краях в'язали. [Де навчалися робити килими?]. Ну як, бабуня мині розказувала. [...] Бабуня мині росказувала, шо вони з дєтства вчилися. Вона казала, шо нас учили з дєтства оце усе робить. Навєрно ж мама [вчила]. Я так думаю, шо мама. [...] Вона все мені казала: «Учися та й будеш уміть, та й будеш робить». Ну тоді ж ніхто ни знав, шо таке время наступи, шо вже такого не нада буде нам робить. А тоді бігала там, як дитина, коло неї та дивилася та просила: «Вчіт мине як оце ткать їго». [Показала як підніжки натискати?] Ну да, пириминать педалі, основу.

ШАРГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

с. Джурин

Записав В. Іванчишен 12 липня 2014 р.
у с. Джурин Шаргородського р-ну Вінницької обл.
від Паянка Павла Йосиповича, 1965 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки***. [Чи займались у вашому селі виготовленням коминів?] Да. Я строївся тоді. Був дядько Петро, пожилий такий дядько. Вже років п'ятнадцять, шістнадцять як умер. Я робив шофером. І саме заказав я йому комінок, він короче помер. І фактично в селі нема, хто цей робив би. Він один остався, шо ше ізготовляв. Я случаймо просто напросто бачив, як це робиться. Там інструмента фактично нічого такого немає. Ондо одне свердло, ондо друге, пилка – це весь інструмент. Одна пилочка ше більша. Обикновенна садова пилка і свердло. Обикновенний уровєнь, шоб точний квадрат вирізати. [Як прізвище Вашого сусіда каменотеса Петра?] Рубанський Петро. Просто сів, один зробив – не получився, другий – не получився, ну штуки чотири я зробив, тоді начали получатись. І я зробив собі, ондо він на хаті стоїть. Тоді прийшов сусід – зроби. Тоді той, той – зроби. І в мене зара всьой Чернівецький [район Вінницької області]. А в Києві в музеї є комінок. Коля Горобець таку книжку писав, я не знаю, чи живий, чи не живий, а ми з ним жили по сусідству, і йому хтось тоже сказав. Він приїхав, звідкись з музея, так взяв, ніби в книжці, шо інтересно тут в Джурині, ну Шаргородський район більшість,

www.etnolog.org.ua

комінки стоять. І сфотографірували, взяли в музей – один відав. А його практично ні один комінок не замінить, якшо ти хоч, шоб точно знав, в чом проблема. Камінь цей, він впітує воду. Коли в грубі горить, йде конденсат, із конденсата, якшо ти поставиш керамічеський комінок, конденсат стікає вниз і тоді возлє коміна получається чорне, мокре, а через стіни проходи і виходить на потолок корішньові такі плями. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів***. Цей же комінок роби свойство, коли ти палиш даже в мороз, він фактично висихає, коли вже ти не палиш, цей іній проходи, він фактично впитує в себе. Блок може впітати до відра води. Так само комін, він вбирає конденсат. Я їх роблю просто, їх зара красять всякими красками зверху, но знизу не програє ніхто. Именно цей низ не програє ніхто, бо він впітує. А так шо він робиться квадрат. І тоді з квадрата вирізаєш. [Як його вирізати?] Ну значиш, береш ондо уровньом позначив, ну як обикновенну любу цю робиш, доску відрізаєш, ондо відзначив двадцять п'ять сантиметрів, я тако значу, і раз – відрізав. Тоже садова пилка обикновенна більша є. Ондо відрізав. Ну це я приблизно тобі показую. Тоді взяв, шоб центр не шукати, розграфив, так-так-так, осьдо центр получається. Ну короче, ставиш циркуль, круг. Тоді береш обикновенним вугльом, тут ніякої технології такої сложної нема. Ондо обвів круг, я приблізітельно від руки, обводиш круг – це на чотирьох сторонах так само. Тоді значиш тут по центру і тоді пилочкою вирізаєш повністю такий квадрат, аж сюда до цего – воно виломлюється. А тоді цей круг цею пилочкою вирізаєш. І тоді зверху тоже. Но це тоже не любий ше буде робити, бо це ше треба мати художні [здібності], шоб ти вмів. Но я сам малюю тоже непогано. І тоді осьдо обрізаєш так вугол. І тоді фактично витесуєш. І тоді з такого ж квадрата ше ця вирізається. [Заготовки самі добуваєте?] Ну да, беру бензопилу, їду в шахту. Тут в одному місці, тамо є старі шахти, там ше до войни різали такими ручними пилками, там тіпа катакомби похожі. Вони під трасою проходять. Именно в ті шахті такий камінь, більше нігде нема. Я вирізаю ці квадрати, тоді привожу. [Яка порода каменю в місцевому кар'єрі?] Я маркіровки не знаю. Ракушняк він всьой. А то породи, вони йдуть цифрами. Я просто знаю її на вигляд, я самоучка. Якби шахтоуправління робили, то вони б вам зразу маркировку [сказали]. Його під пресом пробують, і вони знають цю маркировку. Є ше таке, як граніт. Но з того каміню нічого не зробиш. Він не граніт. Внизу йде ракушняк, а зверху слой цего, метр-півтора тіпа граніта. В нас кажуть «декар» на нього. Він такий плотний камінь, на фундамент його кладуть вместо граніта, погріба з нього ставлять. [Скільки коминів можете виготовити за рік?] Їх не беруть рік. Но якшо посчитати, шоб я тільки ними займався, то три-чотири штуки в день зробити. Вони ж стоять по двадцять-тридцять-сорок років. [Яка його ціна?] Сто п'ятдесят, як який. [Ви виготовляєте комини різних розмірів?] Дивлюся, смотря хто прийшов, кому як, як мені взбреде. А нє – заказують. Но я більшого, я робив даже шістдесят на шістдесят, і здорові ці колись ставили. Його ж не потрібно здорового. Зара як обично двадцять п'ять на двадцять п'ять. Бо там тягати ці каменюки, попробуй їх тягати. Там ше треба мотоцикла вам того показати, які там вони є. Це в нас кулібіни [винахідники] попридумували їх з МТ [мотор мотоцикла], спеціально камінь ним везем. Він до двох тонн вєсу може на собі везти. Мотора, москвічовський мост, перероблений він. Бо там в шахту нічим більше. Ну ше, може, цим джинджиком [скутер], но на нього шо там поставив. Того ж закрилися, виробили всьо. Хіба відкривати будуть відкритим способом. Бо Сапіжанка там прекратили, бо хати вниз почали, дві чи три провалились. Шахти невисокі, до трьох метрів. Бо там раньше машини, ці мультікари возили, даже вазончики возили. Кстаті, кірпіч ше роблять. Цего камня, шо на поверхності, робили жернова, десь валялись, ручні. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи виготовляєте Ви ще якісь вироби, крім коминів?] Нє, я ж не скульптор. Із нього шоб хтів зробити якусь фігуру, то з нього не зробиш. [Чи виготовляли Ви жолоби для напування тварин?] Колись жолоба робили з цего камня. На млини ці здорові робили жернова, шо на воді. [З ракушняку?] Нє, з верхнього слою. Це такий камінь. Його перед тим як запускати, його в воді ставлять, там своя технологія, приблизно знаю, як воно робиться, бо там в нас ставок був колись і млин був цей. То там спеціально перед тим як його класти, вибивають, роблять його. Круг там здоровий. І ставлять у воду, він роками там стояв. Потом з води достають, він у воді уплотняється або шо, якась технологія є йоу, тоді, коли міняли, вони з води доставали і ставили. І тоді воно затиралось, якось автоматично затирається, бо зразу вони даже зерно не пропускають, а просто в холосту воду лляють і труть. Він, видно, один об другий обтирається, загладжується і ставлять зерно ніби.

с. Мурафа

Записали Ю. Гончарук, В. Гайдук та П. Корнійчук 2012 р.
у с. Мурафа Шаргородського р-ну Вінницької обл.
від Ліпніцького Леоніда Євгенійовича, 1941 р. н

РІЛЬНИЦТВО В нас [у колгоспі] вирощували цукровий буряк, зернові і цукровий буряк. Цукровий буряк – це на кажду жінку була норма, например, гектар чи півтора. І це повинна [вона] перебрати його один в один, і прорвати. [...] ***Жнива.*** Чоловіки стиртували, косили. А ше ж косили вручну, таке було, я помню. От например, десять чоловіків [стають] і займають покоси. Коса називалася «грабки». До коси ціплялося таких два стержні, не зачіплювали, а коли потягнув косою, а ці [грабки] підтримують [стебла] і так, шо складають вже пушті шо півснопа. А тоді жінки йдут, по півснопа цього збирають і в'яжут і кладут полукіпки. Полукіпок, як він щитався, – п'ятнадцять снопів, там тридцять, півкопи. Навхрест тако клали снопи, для того щоб як дощ, то не замокало.

ЯМПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Буша

Записали О. Головко та В. Іванчишен у 2013, 2015 рр.
у с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл.
від Бучковської Ніни Федорівни, 1927 р. н.,
та Клібановського Віктора Лукича, 1956 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Так само, як зараз [жнива починалися]. До Петра, а там на Петра вже починаюця жнива, считай, шо половина літа вже є. Колядували. Перший сніп зжали і колядують. [Які були колядки?]

www.etnolog.org.ua

День першого нароження
Ісуса Христа,
Шо породила Діва Марія
Младєнца Христа.
Народився Ісус Христос
Від Дєви-пани,
Шоб на ці свята...

Забула трошки [Тобто такі самі колядки, як і на Різдво?] Да, такі самі.

ТВАРИННИЦТВО [Яких тварин люди тримали?] Ну свині, худобу, кози, вівці, кури, качки, королі – оце таке. ***Вівчарство.*** [Чи багато колись тримали овець?] По чотири, по п'ять, по шість штук, як хто. [У багатьох людей були вівці?] Ну, в нас ту́рма [отара] була велика, штук сто паслося. Оце, де ви йшли, це всьо було толока́, я помню. [Як вівці пасли – по черзі чи пастуха наймали?] Пастуха наймали і по черзі пасли, і в колгоспі було багато овець, я помню тоже. Штук сто було. Ну, наверно, зо три кілометри тягнулося пасовище, тако дерева не було, нічого, тако [вівці] ходили, то послє войни посадили. ***Пастухування.*** [Кого брали в пастухи?] Такі, шоб вже понімали трохи, років п'ятнаціть-шіснаціть, молодьож. [Хлопців брали?] Да-да, хлопчаків. [Як з пастухом розраховувалися?] От за це не помню. Знаю, шо худобу пасли, конів і коровів. То це було таке, шо за всьо літо один пуд хліба, шіснаціть кілограм це зерна і двацiть рублів. І це так всьо літо, за всьо літо пасли, двацiть рублів. [Це кожний господар давав?] За корову. [Коли худобу вперше виганяли на пасовище?] Послє мая. Другого-третього мая вже худоба йде у поле. [Чи виганяли худобу свяченою вербою?] Я знаю, шо це треба вербою виганяти, вербою треба вдарити. [Коли худобу продавали, то треба її з повідком віддавати?] Обізатєльно, з вірьовкою, аякже. [Чи казали, що може вуж жити біля корови?] Тоже буває таке. Чула таке, шо буває вуж, як гадюка, здоровий. [Якщо того вужа вбити чи забрати, то корова збавляє молоко?] Тоже таке чула, шо було таке.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Розкажіть про Вашого батька. Чим він займався?] Він [Клібановський Лукаш Васильович] кузнєцом був. Потому вже сторожом робив на городині. На фермі. І бив крейду, люди тоді строїлися. [Це він підзаробляв видобутком крейди?] Він вночі сторожом був, а дньом він собі віддихне та йде порпається. Коло школи в кар'єрі цім. Тоді всьо вручну було. Треба підрити, ну він знав. Це він так зо штири дні там копається. [Які інструменти були?] Лопата, кирка, клини, довбня – таке всьо. І це він так як завалит, ти й три-чотири куби грудку одну лиш кидав. А потому вже внизу розбивав. Це він так проробив, то його раз було затягнуло. Бо так як пішла лавіна, так і затягнуло. То він знав, де відки взяти. В основному він бив в другий район. Люди приїжали. В основному Сокіл, Моївка. [Для чого використовували камінь?] Хати, хліви строїли в основному. Брали на той час по два рублі, два рублі кубометр був. Ше старалися вкрасти, бо не хватало. То там такий поворот був, ярок, та й він підриє там. На повороті тако підгору йти, підриє, і це вночі вже чує, нема-нема, вже гугух. Вже провалились. Засіли. [Ви з ним працювали?] Я прийшов з армії, ти й він каже: «Йди, поможиш мені грудку розбити!». Я взяв за плеча, молодий, гупа, гупа. Він каже до мене: «Стань, синок, не спіши». А він взяв з одної сторони легенько, з другої – розлетілось. Він був інвалідом другої групи, це як з войни був. [Місцевим бив крейду?] В основному на другі села. На Дорошівку бив. Це осьо в Міші Сальчука ця хата, в Марії Якимової – це всьо він бив. [Чи були конфлікти з місцевою владою через те, що кар'єр відкрив?] Тоді не сварилися. Трохи прикривали були. Ну там голова колгоспу шламбони [шлагбаум] клав, шо мол не бити там. Не знаю, чи налоги були. А той шламбон об'їжають, тоді там лісу не було. Шламбон коло Женьки Друмихи, а вони коло флажка. Вже дід як заслаб, а я жив там на Дорошівці, я возив тоді доярки автобусом. Ти й відвезу-привезу, ти й ночую тут дома. Ти й я ляжу тут, двох ми лежимо, а мама каже: «Вітька, дивись не прислоняйся дуже до нього, бо можеш задушити!», а він обніми ти й плаче. Він нічого, лиш осьо коло мене лягай і всьо. Якраз тоді Вітько Яворський женився, ти й ми відкупили бітон горівки, бо вже бачили шо. Я пішов моста в гараж міняти, а Таня прибігла в два часа дня: «Йдіть додому, бо дід умер!». Приходю додому, дід ше теплий. Лежит собі там на постелі, а бачу, шо дівки мої бояться, розказують шо по чом. Бачу, шось скривают вони: «Ой, ти будеш з нами сваритись!». Кажу: «Шо таке?» Каже, попросив сто грам, налляли йому борщу, поклали на вікно. Випив сто грам, дві ложки борщу. Закинув, захропів і всьо. Це так він помер.

с. Дорошівка

Записав В. Іванчишен 27 серпня 2015 р.
у с. Дорошівка Ямпільського р-ну Вінницької обл.
від Пірняка Микити Миколайовича, 1936 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** [Чи займалися Ви обробкою каменю? Які інструменти використовували?] Це їх десь вісім-десять штук, якшо працюєш в кар'єрі, но смотря який кар'єр. І значить так, для того шоб зара, бо є здорові ці скали, значить, їх треба вперед. Но вони йдуть там п'ять метрів, шість, вісім, десіть товщини. Тоді, значить, берем довбаєм гнізда під шпори на клини ціво. Тут кладем у гніздо листви, там чотири чи п'ять, шоб клин не вилазив, шоб вони мали силу піднімати. Даже вона єслі плотна, вона муси там, скільки на цей участок, три клини всьо вона зірве, розколи і всьо. Потому начинаєм пополам. Довбаєм ці гнізда. Скільки там, два гнізда, кладем клини там, два листви в гніздо, усно кладем, б'єм молотом. І це воно надвоє йде. [З чого виготовляли «листву»?] Із подборочної лопати, із штикової. Це стальне таке, бо ці так м'ягка, то вона не підходить, клини роздавлюють її. Ти й воно получається, шо воно загинається, ти й воно не просуває дальше цей. А це стальне, матеріал такий стальний, ти й вона тримає своє таке, а клин просувається дальше. Значить і розривається. І б'єм любу скалу. [Ви тут у гірнях у Дорошівці працювали?] В Перегородах. Там піщанік. Били й дикарі. Дуже тяжко йдуть. Вони монолітні, до них треба добре гахкати, шоб розбити. [Їх використовували на будівництво?] Да, а то вапняк є другий такий. Він м'ягкий, такий як випалювати вапно. Тут у нас у Буші били, кажеться, у [19]53–[19]54 році, в Гонорівку, ти й побачили шо там багато цих, так як яєць. А вони не піддаються термічній обробці. Так воно і залишається. У Буші там вище села. Ти й побачили, шо там не, вони ж його палили, бо це ж відбирали вапно, ти й залишили. Ти й брали десь аж у Могльові, в Су-

www.etnolog.org.ua

лятинському, там на сахар треба, на бурак, треба шоб було вапно. А тут у нас це піщанік. Цей камінь там за млином, він має більшу плотність, а тамо за Бушою, то той вже меншу плотність. Як цей має п'ятнадцять-шістнадцять, то той дванадцять-тринадцять. В Слободі-Бушанскій, кажеться, до чотирнадцяти. [Чи пам'ятаєте людей, які робили кирничники, жолоби?] Нє, тих я не помню. При моїй пам'яті цего не було ше раньше. Ми як почали бити будівництво ГЕСу, то ми старались цей бутовий, рінь на дороги в шашку, бруківку. А так в нас ніхто не виробляв. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи пам'ятаєте тих людей, які виготовляли до млинів камені?] Робили, їх нема вже тих людей. Це був Іванчишин Петро, кажеться, той Мішо і Олійник Петро. Це вони вибивали, там ше є місце, де вони вибивали, в Перегородах. Там вже чагарник. Воно там, кажеться, отакаво груба товщиною. Так вони там відірвали. То добрий камінь такий. [Це ближче до с. Петрошівка?] Нє, осьо за млином старим, бушанським... Там одне місце, шо вони вибивали там. Ну то ше ж в Івонівці було. Ше старі були вибивали. То тими каміньми вони петлювали даже, бик робили, клали, припасовували так і мука йшла, конвеєром там на решета і всьо, получалося вищий сорт муки. [Яку кількість жорнових каменів виготовляли до млина?] Воно на п'ять-десять років, камінь. А потом привозили ті, цементіровані. Вони так: пустив ти й половина. Вони недовго. Воно лущилося. [Ви знаєте як їх вибити і працювати в млині?] Ну це там треба чертьож робити. Ярки такі від самого центру робити, шоб воно потому на ноль йде, шоб воно потому викидало ту муку віти. Там на Буші повинно бути. Так зверхи беруть чертьож, роблять ті ярки. Спідний камінь там йде на тридцять п'ять сантиметрів, а цей верхній, шо крутиться на веретені, йде сорок п'ять сантиметрів. І його так: хоч грубше змолоти – підняв цю, підкрутив, хоч мільче, значить, опускай. [Відходи з каменю потрапляють у борошно?] Дуже рідко, воно ж по центрі йде. [...] [Через колгосп можна було виписати камінь або вироби?] Ми били та як рабочі, ми били і підчинялися колгоспові. Каже: «Ідіть сьодня бийте камінь!». Взавтра крейду. Післязавтра: «Гай йдіть мурувати там!». Хто мав охоту. Вони платили нам копійки. [Який був режим дня?] Ми в часов сім, та й заставляли робити. Два дні не підеш – визиває на правління колгоспу. [Як працювали «старі» майстри?] Ну каждий своє діло робив. Ті точила, ті стовпи вибивали, ці на ворота такі. Ці шо каміння вибивали, то на жорна, то спеціалісти, там любий не зроби його. Так шо ці два чоловіки в нас були спеціалісти на округу. Ми радом били каміння, бо це на ГЕС було, і на ферми, на гаражі. Працюєм рядом отак в кар'єрі. [Чи була якась профілактика від хвороб, від кам'яного пилу?] Від цеї ж не, від якоїсь шестерні, шо воно струйою б'є, а це ударив ти й нема пилі. Там стільки, на три-чотири пальці. Став у сторону, ну крупи такі, тіпа круп, ну попадають там. Ніякого силікозу нам не давали. [Який принцип дії точила?] А як, взяти, ручка була туто, на два колики, знизу жолубок зробили на воду. [Для чого воно у воді було?] Як вам пояснити, жолубок з водою, лляється води і точило. Це жолубок з водою вчіпений і ви крутите це точило, і воно находиться постоянно у воді. Луче точи. Збирає зверхи цей мусор, теребиться і воно лишається чисте. Дуже хорошо точи. [Ваш дід теж займався обробкою каменю?] Да, дід мій і мій батько тоже довгий час бив. Я вже так як потомственний завершив це каменне проізводство. Майже тридцять років. Ну вони тут били, а то били по кар'єрах на загальні росходи. А це я вже бив всьо, набирав плитків, складав це всьо. [Чи були жорна в післявоєнні роки, під час голоду?] І жорна були, і молотками люди толочили.

с. Миронівка

Записав В. Іванчишен 1 серпня 2014 р.
у с. Миронівка Ямпільського р-ну Вінницької обл.
від Уманця Миколи Микитовича, 1935 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** Колись робили туто з цего граніту. Там у нас були ті каміння, ми тамо викидали. Це звозили з Петрошівки з кар'єрів, збирали ми, де бачили. Колись робили, я лиш тут шо помню ше. [Оці сходи, плитки вкладені тут?] Осьдо кар'єр з цими плитками. Там нижче є. [Чи пам'ятаєте майстрів?] Я їх тако припоминаю. Є старші, є молодші. Ті, шо камінь били на стройку, тих я [пам'ятаю], а тих, хто робив ті каміння, то їх не. Там Ясінський, Садовський, Бабій Федосій, осьдо він жив. Це осьо німці в нас били на стройку камінь, цей кар'єр осьдо. Нижче тоже кар'єр на дорогу, на сошу камінь. Оціво каміння в Петрошівці робили. Ми де бачили, то збирали, бо цего млина відкрили, а то купили в Кіровограді каміння з того граніта кіровоградського. Ну ондо камінь наллятий, ондо цей камінь, то з цего граніта. А це вже ми наливали. А ці осьдо [витесані] тоже пробували, но він не годиться для зелення, бо він м'який. Він розсипається, зношується і всьо, пісок іде в муку. Ну не заметно, постєпенно, він сідає. То ондо новий, це ми дюрку робили. Шо там шпунт, молоток – ти й дюрка. [Чому їх замуровують у мури?] Бо нікому не нужні. Клали в мурах, там в Буші бачив. Як їх готовили до млина, то значить, вони могли цю роботу робити кам'яну. А потому не треба, таке время, видко, настало, шо ні млина, нічого не треба, ти й в мур поклали.

с. Писарівка

Записав В. Іванчишен 16 липня 2015 р.
у с. Писарівка Ямпільського р-ну Вінницької обл.
від Гриняка Івана Олексійовича, 1949 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** [Чи займаєтеся Ви обробкою каменю? Де Ви навчилися промислу?] В кар'єрі навчився. Я так як перший у родові моїм. Там були камінотьоси, я дивився як вони тешуть. В мене якась хватка до всього так. Трошки граю, трохи співаю, трохи овес кладу, трохи щикатуру, ярко вираженого нема нічого. А це побачив там, як ті хлопці роблять, і думаю, шо попробую. Попробував і зробив. Це шпунт, а осьо шкарпель. Я обрізаю тим ондо, але тут є такий момент, шо осьо трошечки ондо треба. Ти й я собі цею шкарпелею прогнав. А тут ямка робиться ти й, як буду складати на ту нижну, всиплю трохи цего розтвору, потом покладу верхню, там рідкий розтвор. Хрести зверхи закидується. Це шпиль, отут видовбується така ямка і хрестик вставляється на розтворі. Його треба підпилити, шліфанути. [Чи виготовляєте Ви намогильні хрести, пам'ятники? Нє, я вже на пенсії, а це так, пенсія мала, не вижити. Я робив колгоспом, це не так багато. Колись пам'ятник був чоти-

www.etnolog.org.ua

риста рублів: двісті брав колгосп, а двісті моїх. Я давненько робив. [Від колгоспу офіційно виготовляли пам'ятники чи камінь били?] Нє. Пам'ятники робив. Каменотьосом був. Платити в касу. ***Добування каменю.*** [Опишіть процес видобування каменю.] Ну лава осьдо. Я тоді бистро робив, був молодий. Це тумбочка, а під нею йде базочка така, нижча така. Лиш трошки більша. То я за день робив собі тако, це ми у вісім часов приїжджали. Це там в кар'єрі, нас тут привозив, як трактором, причіп. Привозив туди, ми собі там робили, а ввечері він нас забирав. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** Це я роблю, це другий пам'ятник вже в цему році. Вірніше, не другий, там кусок був іще із того року. Так, зараз багато цих чорних. Чорний поклав раз, втер руки, ти й більше не тре, а цей треба, постоє п'ять років, треба красити, білити, підправити, а той раз поклали, ти й на всю жизнь. Там слої йдуть. Їден слой, другий слой. І на цім слойові собі відмірав скільки, треба мені тридцять шість, я відмірав сорок – сорок один, відрубав тако кусочок. Потом поділив його надвоє чи натроє, якшо врубаєш. Буває так, шо не врубається, ти й рубаєш друге. Осьо це називається «рублячи клини», тупі рублячи клини, вони трошки як кришать, а рвуть осьдо цими плечима. Колись в давнину не було цих клинів, ти й робили таку канавку і деревляні клина, клали туди і наливали води. Ввечері поклали, а рано прийшли. [Якими інструментами Ви користуєтеся?] Да там в мене є десь ше бучарди современні. Бучарда – по нашому, або гаммер. Прорізав різаком і тако чуть-чуть поточив і всьо, воно бере так. Ну якийсь період, а потому треба знов поточувати. Тут ну таке, ця шуба. Тут получилось осьо пісок, ондо пісок, а цей бік і то є цей пісок, але я так зроблю, шоб не було. [Ви за місяць можете пам'ятник виготовити?] Півтора, як коли піде. Бо тут ше й хазяйство є таке, колись я робив спеціально на роботі, я в місяць должен був дати пам'ятник. Ну шоб були виходa. Скільки там, двадцять шість виходів кожен місяць треба, чотириста рублів. Тоді ше рускі були. [Як Ви оцінюєте тодішній рівень зарплатні? Вистачало Вам?] На той час двісті рублів це були гроші. Так як був той період, такі були гроші. Так як зараз тисяча. [Яка була тривалість робочого дня?] У вісім часов приходили в центр, там була польова, як сказати, бригада, рільнича бригада, брали трактористів, брали нас. Трактористів скидали і віз нас туди в кар'єр. Потом приїжджав за нами, забирав трактористів і їхали назад. [Чи працювали влітку під час спеки?] Нє, під деревом десь перекачав чи перевіз, чи перетягнув. [Узимку працювали?] Як коли. Навіть було так, шо брали так будяки, гіллячки такі запалювали коло него [біля каменю], він відтаював і работали. У валянках і так працювали. [У дощову погоду працювали?] Дощом не робили. В нас кар'єр наліво, як їхати на Русаву, не їдете через поворотку, а там є такий поворот коло польової бригади, наш наліво, а направо, там працювали. Ми від колгоспу працювали, а вони від «Зугра» працювали, то вони построїли їм такі навєси. Він собі закачав той навєс, дощ не дощ. [Чи виготовляли вони там пам'ятники?] Да, памятники, бордюри. Шо хто заказував. Цебриння на кирниці. [Це теж колгосп замовляв?] На а шо ж. Комини, точила. Точила заказували аж з Росії, вже забув вітки. Точила на стікольний завод. Цими точилами стікла обшліфовували чи шо. Точила – це такий кругляк і квадратна гайка. [Чи пам'ятаєте хто там працював?] Їх нема, Ніколаєв, Петро Мойсеєвич, фамілії не знаю, потому Вітька Главацький. Багато їх було, но всі повмирали. Там дуже свобода, немає нагляду ніякого, осьдо приїхав, як пам'ятник, то треба довго це клепати. А як шось таке зробив, то привіз там гроші, і обізателно випити. Вони там попивали трохи і так їх. Вони так як пренєбрегали таким захистом. Ця пилюка дуже вредна. Силікоз. Я знаю, від чого, но більшість від цего повмирали. Там навіть він привозив молоко таке. [Ви й зараз виготовляєте?] Це я скільки, днів три, я не робив нічого, а то зробив їдну сторону, трохи був осьо ошибся. Не ошибся, тутo вирвало, мусив сісти. Тутo вирвало, бив, такий гудз получився, ти й вирвав ямку ти й мусив сідати на півсантіметра, осьо це я прорізав, тре пришпіксувати, ти й буде така. Це пісок осьдо. А раз я робив на жінку пам'ятник ше давно, робив їдну, другу, трету сторону і це ше тут. Тут осьо шпріцую, раз і це шпунт заліз, а тут таке во яйце. Пісок. Вибрав той пісок. Замішав роствор білим цементом, зробив його і накрив ватою, ну куфайки старої там кусок. І мочив шось три дні, як взяло, таке було як сталь. Так воно й поїхало, ну а шо зробиш. А шо викидати? У кажнім кускові є, навіть ондо на тім, різанім, попадає на таку. Шоб тако чуть-чуть, воно б лишилося там всередині. А так попало на цей срез і всьо. Воно так як мамалига, воно колотилося там, гудзки з такого піску сформіроване. [Чи пам'ятаєте кам'яні жорна?] Ти я ж казав, шо точила круглі виготовляли колись на стікольний завод, далеко-далеко кудись, на машини забирали ці точила. Ну це так, як ті жорнова. Такого я й не помню, шоб виготовляли, я знаю, шо ці жернова виготовляють з такого, як би це сказати, замішують такий камінь, шо в него багато кварцу, шо він твердий дуже, замішують роствор такий. Така форма є кругла, заливають і на нього надівають, нагрівають обручі, надівають, воно охолоджується і стискає так його. А потом там виробляли такі як насічки. [Раніше ж не будували з каменю в селі?] Наоборот, це раньше строїли, шоб у хату такивой камінь покласти, бо мокріти буде отаке. А потому вся хата вибудована, вся стройка. Він, так би сказати, пористий, в ньому та би, як воздух є. Воздушна подушка, то він теплий. [Чи виготовляли у вашому селі єврейські пам'ятники?] Дайте любий чертьож мені ти й я зроблю любий пам'ятник. Ці мухачі чи як. Робили такі, всілякі. [Якими інструментами вибивати деталі на хрестах: квітки чи букви?] Ну скарпель, «маленька скарпель» називається. Це я нею примерно, осьдо беру, тим то таку чашку це таке, а це цим. А цим так як проганяю лєнту. [Чи користуєтеся болгаркою?] Болгаркою котре грубше. Зараз в Ямполі є тоже ті, шо ріжуть, я був в кар'єрі, то там приїжджав, шо цей, заготовив собі на три, на п'ять пам'ятників. [Цей виріб Вам замовили?] Нє, я собі роблю помаленьку. [Більшість замовлень від місцевих мешканців?] Ну чого. Багато із Могильова, із Вапнярки, із Томашполя. Но з Могильова як, був такий знайомий Василь, він сказав, шо є така робота. Приїхав, подивився, понравилось ти й [замовив]. Із Сорок приїхали, колись Союз був. Виїхав на паром ти й повіз. Ти й так камінь в нас брали. [Хіба у Молдові за Дністром не б'ють?] Б'ють, але чось брали в нас. В Косоуцах такий розріз є, в нас такий хаотичний камінь, а там тако як полоса йде, так рівненька йде, метрів п'ятдесят йде рівненько. [Хто виготовляв горизонтальні пам'ятники?] Плитки? Всі робили. Він так як комплект. Шоб там не заростало буранами, поклав

www.etnolog.org.ua

пам'ятник і коло нього на сімдесят сантиметрів поклав плитку ти й всьо. Ти й лиш кругом того обшарував ти й всьо, як на одного. Як на двох, то дві плитки. [Більшість парних поховань?] Більше на двох, бо один пам'ятник кладеться на дві цих. І дві надпісі там. Ти й вони разом поховані і разом написано.

с. Пороги

Записав В. Іванчишен 13 липня 2014 р.
у с. Пороги Ямпільського р-ну Вінницької обл.
від Семенюка Євгенія Андрійовича, 1937 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ Батько був каменотьосом, так само як я. [Як його звали?] Андрій. [Ви у свого батька навчилися промислу?] Да. Ну шо я вибивав. Осьо це моя робота на подвір'ї – бордюри, оті ступені, бо ці були коло хати, а коло кухні то я зробив. Осьо ціво плитки накрили цей заборчик, мур чи як це кажуть. Ондо в мене є круглий стіл, оце таке коло хати. Там дві лавки з каміня і круглий столик. Я працював в Кар'єроуправлінні. Але всьо накрилося, власть змінялася. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** [Якими інструментами користувалися?] Ну, в нас був спеціально інструмент: шкарпелі, клини, шпунти, насєки, бучарди, молоток – отаке. Ми її робили добре, а вона нам погано, забирає життя молодих хлопців. У Москву на стікольний завод ми робили точильні круги – сто двадцять в діаметрі і сорок п'ять сантіметрів, кажеться, товщина. [Вручну вибивали?] Вручну. Там для ЗІЛів обточували лобові стьокла, так казали клієнти і самі не возили своїм ходом. [Як виготовити вручну круг?] Заготовляли булигу здорову, якого размєру треба, і потому начинали. [Ви самі заготовляли булигу?] Самі. В нас був, кар'єри були в кажного – бурили компресором дири, порохом стріляли, відбивали, а то вже треба було маленьке, то ми вже рубали вручну. [Пам'ятаєте старі техніки видобування заготовки?] То це було допотопне. Ми не пам'ятаєм, при нас не було. Ходили такі слухи. Но ми цего не робили, ми робили жилізними вже. Я тоже це чув, шо робили, шо називається «фори» у каміні, їдна коло другої, забивали ці дерев'яшки, наливали води і йшли додому і воно, каже, бубнявіло і рвало [Хто виготовляв ці стовпи?] А ці стовпи не я робив, це робив батько. Я зробив одного, бо їздив кіньми та заїжджав сюди, та дишлом вдарив, а він вломився. Ну не було ж нігде нічого, як строїлися. От фіртка, ворота. [Ви робили пам'ятники?] Робив дуже багато, які хто заказував. Оцей стовп, як в'їжджаєм з Русави в Ямпіль, там над яром стоїть стовп і пише «Ямпіль», ото робили ми його. І оцей пам'ятник, шо стоїть коло парикмахерської у Ямполі, той високий, це тоже ми його робили. Я добре заповнив, я робив сьомий і дев'тий камінь. [Можете назвати імена місцевих майстрів?] Канєшно, багато є: Котенко Володимир, покійний, Прилипко Михаїл Іванович, тоже покійний. [Комини робили тільки для себе чи і на замовлення?] Ну були молоді, мали сили, вибирали время. Хто заказував – робили. [Опишіть процес виготовлення.] Обикновенно, рубалася така булига, якого розмєру треба, примєрно, у чистім виді тридцять два на тридцять два на тридцять чотири, значить, рубали примерно сорок на сорок і тоді вже кругом, а потому дюрку. Очень просто, скільки тре – п'ять сантиметрів, відміряв по п'ять сантиметрів, і тоді легенько б'єш на п'ять сантиметрів примерно товщини, глубини. І так одну, потом перекидаєш з цего боку, потом один бік, потом другий бік. І хто може, то там лишається осередок, така скала ціла, вже її не дзьобаєш, ну з таким росчотом треба, щоб її віти витягнути. А то буває скала лишилася, не розбити, вона вилізти не хоче. Применяється до всього. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи пам'ятаєте щоб виготовляли жолоби?] Жолоби це робили дуже рідко, но робили. Колись була така мода, шоб коло кирниців були жолуби. От я не знаю, в нас, кажеться, є ше один жолуб чи два у селі. От було так, шо приїжджали до кирниці напувати коні, кіньми під'їхав до жолуба, а тут з кирниці набрав відром води, скільки треба, три, чотири, п'ять відер, вилив у жолуб, а коні з жолуба п'ють. Стірали. Корит так не було, були там ці дерев'яні, но то було рідко. [Чи робили жолобки для птиці?] Це називається «тревка». Це в основному робилося для відгодівлі свиней, от у мене їх шось зо три. [Ви самі їх зробили?] Да. Значить так, як свиня маленька, її треба малесеньку, а потому свиня вже більша, вже робиться більша, а вже як велика свиня, то треба шоб влізло відро або й дві. І шоб свиня не розкидала, треба робити здорову. Ну вона примерно робилася так, як оця плитка, сантиметрів до тридцяти толщини і тут тоже саніметрів шість чи сім, вибивалася яма і всьо. І таке, шо свиня не година її качати, бо вона тяжка, і поклав у куток, ляєш і воно їсть і всьо. Помню, я за свій вік зробив дядькові рідному одну. А так ми робили дуже багато роботи. [Пам'ятаєте придорожні хрести?] Помню, шо були. Во время войни руміни багато побили. [Для чого хрести встановлювали біля криниці?] Це так як символ вроді, шо святе місце, тут є вода. [Чи пам'ятаєте Ви кам'яні жорна?] Обізательно, це даже і в нас, покійний тато були, він зробив. І ми на них мололи кукурудзу. Ну шо мали, тоді ж нічого такого не мали. Там баночка чи дві кукурудзи чи якась пшениця, та й сипеш туди. Але то вже треба їхати в Русаву, там був гет спеціально камінь такий, бо у нас нема такого каміня. Треба шоб камінь був, коли терти тую крупу, то шоб він сам не терся. Бо ж як їсти. А треба спеціальний. [Які породи каменю тут поширені?] В нас піщаник, він м'який, а в Русаві, там недалеко, там залєжі іначі, різні, і м'які, і твердий є. [Протягом якого часу жорна були в ужитку?] Це було діло у [19]47 році, як була голодовка, опшем, десь тако до року [19]49-го, до [19]50-х років, потом їх закинули. [Як називалися частини жорен?] Два круги, так як тіпа точильні. Ну які вони були, в нас примерно, я вже не помню, сантиметрів з п'ятдесят десь діаметр і сантиметрів п'ятнадцять толщина. Нижній камінь був трохи грубший, бо він стояв мертво. А верхній був легший, він ставився на нього. А на нижньому така була обичайка, так як тіпа борта, шоб там мука не розсипалася. І там дюрка, воно собі набирало, скільки треба. А потому вже сипалось. [Чи встановлювали між каменями перегородку?] Нічого не ставили, вони терлися їден по другому, тако, як ця плитка, так кладеться зверхи друга і так зерно сипали тут в отверстія і воно собі там розходилося. [...] Це считався комплект – дві штуки. Ше за те каміння, то це і бордюри ми різали вже пилкою, циркулярку вісімсотка, алмазні напайки, і вода, і станок, так розчитували мастєра, механізатори, шоб подача, пилка на мєсте стоїть і ріжем. [Для будівництва камінь брали?] Це в нас считався попутний камінь. Його брали на будівництво. В нас

www.etnolog.org.ua

донедавна це робилося. [Недавно з каменю почали мурувати?] Це вже началося з каміння после. А даже рубали каміння, робили з каміння, а дехто і робив з лампача. То хата набагато тепліша, і вже люди пристосувались оббивали сєткою, шоб чіплялася щикатурка. Це вже ми строїли, молоді, кухні з каменя. А це строїв батько, це з лампача. Але завелася мода, начали робити плиточку, купили плитку, оббили. [Батько Ваш у кар'єрі працював?] Він був як робочий, він робив у Кар'єроуправлінні. Вони робили, коли лиш їм виходило, вони носили на зиму болванку у погріба, шоб вона там не замерзла, а зимою роботи не було. От возили добрива на поле, період був такий, а потом нема шо робити, обробили по хазяйству всьо і вноси камінюгу до хати і в хаті [працювали]. Вона не здорова. Допустім, точильні круги сантиметрів сорок у діаметрі і на три пальці примерно товщиною. Ти й його легко, взяв під паху та й заніс. А вже як воно готове, то воно воше набагацько легше. Бо багато відійшло. [...] ***Реалізація продукції.*** А потому вони вже готову продукцію возили й продавали. Там вони находили клієнтів, ну от від нас, казав батько, шо возили в Могилів-Подільський, возили на Вапнярку, там була вузлова станція, там можна було продати. [Цей промисел був основним заняттям чи Ваш батько десь ще працював?] Нє-нє, це так як підробляли. А в основному вони займалися хліборобством. Потому як вже була колективізація, то вже пішли в колгоспи, вже тоді робота була у колгоспі, вже шо сказали – то й робили, віддали землю, віддали хто шо мав. Інвентар, всьо. [Чи брали шось із собою їсти чи пити, коли йшли в кар'єр?] За пиятику в то время ніхто й не думав. Хто мав, то брали, сьогодні чосник і хліб, а завтра чосник з хлібом. Через день цибуля, а потому чосник. Ну, канєшно, хто мав кусочок сала, той був герой. А з пітанієм було дуже трудно. [Які хвороби мали каменотеси?] Наприклад, я тоже пішов по профзаболєванію – силікоз – камєнна пиль на льогких. Ше, як казати, смотря як хто себе вів, від п'янки, хто пив, спав де попало – туберкульоз. [Чи були нещасні випадки?] Всьо може бути. Був случай, шо впала булига задавила, не додивився.

Записав В. Іванчишен 10 липня 2015 р.
у с. Пороги Ямпільського р-ну Вінницької обл.
від Бугая Андрія Серафимовича, 1948 р. н.,
родом із с. Косауць (Республіка Молдова)

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ Ну шо казати, камінь просто береться з кар'єру. Вручную добуваєш, привозиш, розрубуєш. Робиш заготовки і постєпенно сідаєш і накидаєш малюнок. От і починаєш. Вперед малюнок. Помаленьку ти й так собі і крутиш. [Де Ви навчилися промислу?] Я самоучка. Це я з [19]74 року там, так я і працюю. ***Добування каменю.*** [Опишіть процес видобування каменю.] Мені треба, наприклад, пам'ятник. Зараз я принесу малюнок. Я розкажу, шо і як воно робиться. Осьдо, наприклад, я зараз роблю отакий пам'ятник, я собі намалював. Людина прийшла, вона хоче поставити пам'ятник батькам. [Це на подвійне поховання?] Да, це подвійне. Я взяв, так як осьдо намалював, показав людині, вона согласна. Я приступаю: іду в кар'єр, беру клиня собі, осьдо таківо клиня, рубаю цей камінь, привозю додому. І от рубаю. Стаю і роблю пам'ятник. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** [Чи користуєтеся Ви старими ручними техніками в процесі обробки?] Аякже. Всьо осьдо – наська, бучарди. Всьой інструмєнт. Зараз, канєшно, применяю болгарку. Бо зараз воно легше в роботі. А так, якшо елєктричества нема, як я роблю у кар'єрі, та й я іду, я беру інструмент ручний. Це називається «шпунт». Так я ним колю цей камінь, шпунт, молоток і вперед. Довбню, лом. [Чи користувалися Ви дерев'яними клинами?] Я не використовував, бо зараз нема нєобходімості. Нашо його використовувати, як є залізні. Колись люді піднімали великі лави, та їм треба було і не було техніки. Він пішов у кар'єр, взяв розчистив. Треба вот, лава має три мєтра, чєтирє мєтра грубіни, площа велика. Ну йому треба розрубати її. Клиня нема шоб цево, от він бере та й роби таку канаву. І у ці канаві він пасує. І кладе от на такому расстоянії, от приблизно на п'ятнадцять сантіметрів, кладе ціво дерев'яні клиня. У цю канаву ляє воду, клиня набухають. І таким способом на великі заруби. На маленькі заруби ідут уже менше клиня, там вже легше з ними боротся. А як лава велика, взривів то нема, нє було колись так, от примєняли от таку техніку, шо дерев'яні клиня. [Виготовлення виробу відбувається вдома чи ще в кар'єрі?] Зробив заготовки та й уже мудруєш коло нього. Шо треба, то й виробляєш. Осьдо тумба, тут осьдо посередині має бути хрест. З одного боку один флажок, другий флажок. Отак воно і робиться. [Яку кількість хрестів і пам'ятників Ви виготовили?] Та багацько, цитайте із [19]74 року, я до цих пір оливо. І робив і по граніту. [Із місцевих покладів граніту?] Граніт привозний, я їздив в Житомирську область, в Коростишів туди, у Маліні цево, та й привозив звідти. [Граніт чи лабрадорит?] Той самий граніт, він, канєшно, класифіцирується по категоріях. То лабрадоріт, то як, короче, габро-лабрадоріт. Туф, базальт. Лави вулканіческіє уже ідут. [Тут тільки пісовик обробляєте?] Да, тут пісковик, тут у нас залєжи великі [Кращий, ніж у с. Русава?] У кожної людини є свій вкус. Там камінь більш червонуватий. Ти й людям нєкоторим нравиться, шоб він був червонуватий, шоб він був такий, як штани, розпісь така. А другий хоче білий камінь. От і класифіцируєм тако, добуваєм цей камінь. Кому білий – тому з білого робим. Но зараз я лишився один. Колись у цьому селі було сорок дев'ять каменотьосів. Як я сюди переїхав, бо я сам з Молдавії, сам молдаванин, жінка моя звідси. Та я переїхав вже з нею сюди. І так я почав заніматись цею роботою. І так по сегодняшний день. [Чи займаються обробкою каменю в Молдові?] Занімаються. Ондо Косоуци, там люди занімаються із покоління в покоління. [Чи виготовляють там пам'ятники?] Ви шоб побачили, там шо робиться. То я шо хочу казати, я коли переїхав сюди, та й було сорок дев'ять каменотесів, а от залишився лиш я один. І ніхто й не учиться. Нікому й не потрібен цей хліб. Це дуже тяжка праця, ізнурітєльна така, вимотує всьо з людини. А ше присікалося при радянській владі, та й прислєдували, фінотдєл цево. Штрафували. Ну не могла людина в свободний час, як говориться, займатися. От хоче він, наприклад, гончарством, от має він свободного часу, він став та й крути, якийсь горшок. Заодно і копійка, а заодно і традіція. Так сохраняється наша культура, наш самобит. Але у них не було це поняття. Оні всьо знищували. Зараз як кажут, шо мол ти знімаєшся спекуляцією. Незаконним трудом. Не считалося, шо це, як говориться, народне мистецтво. Та й так вони зни-

www.etnolog.org.ua

щували це. Знищили ондо до того, шо зараз нема каменотесів. Русава ж тоже була багата каменотесами. Там всьо село каменотесів. Нема [тепер], там їх троє [залишилося]. Ми знаєм друг друга. Вінніцький уже всьо, він старший за мене на років п'ять. [Як виготовити комин?] Всьо шпунтом. Вибираєш уперед звідти, а потом туто по боках. І так постєпенно середину вибиваєш. Тре сказати, Сана Сановича сини [скульпторикаменотеси М. і В. Пірняки], вони воше нічого не знали, але навчились. Я на пленерах участував, я до восьмого року принімав участь у цих пленерах. Ну вже старий для цего діла. [Як Ви ставитеся до діяльності аматорів-каменотесів на пленерах?] Ну нічого, один поза другим тягнуться, як він люби це діло. То це, як говориться, добивається. [Чи виготовляли Ви господарські вироби – цебриння чи стовпи до воріт?] Я робив, канєшно, у свому житті цебриння ці, калачі до кирниць. [Чи є відмінності між молдавським калачом (криничник) і українським?] Ну як, то по-молдавськи називається, а це по-українськи, «вєшка», ну разне. Даже тут у нас на Україні не всьо однакове. В цьому селі він називається так, а в тому так. От даже як у Русаві, я кажу на нюю «тумбу», а він каже шо це підставка. Ото плита, я кажу на нюю «полуплітка», а він каже «плєнта». Растояніє то невелике, а там так кажуть, а тут так. «Шпиль», то кажуть «конверт», а я кажу «шпиль». А так то смисл той самий. [Як Ви вважаєте, є перспективи розвитку промислу?] Шо я можу казати, для цего треба, шоб люди трошки мали доступ до цего діла. Шоб не так чіплялося государство до них. Бо лиш почав робити, то він уже преслєдує. Обкладає штрафами і так далі. Якшо буде в такому темпі, та й нічого не буде. Осьдо, наприклад, гончарство знищене полностю у нас. Так само і ці каменотеси, бігали за ними, бігали. І так люди, махнув рукою, так тяжко наробляєся, ше й штрафи плати. [Розкажіть про кожний інструмент і як його використовувати.] Ну от, наприклад, ручна бучарда, осьдо, бачте, там насєчка, я не можу це залазити великою бучардою. Це завелика бучарда. Туди не полізеш. От береш для цего маленьку бучарду. Береш осьдо ше меншу. Та й нею пролазиш, та й зробив. А коли осьдо тре зробити той пояс, та й вперед знімаєш перший шар, зняв отако, зробив. Тако раз та й насікаєш тако. Рівненько шоби було. Потом прочистив шкарпелею. Ну а потому знов шкарпелею. Для цего діла, шоби площу вирівнювати рівно, піде насєка. І такий осьдо інструмент – це скарпеля. От робив і галтель усередині, пазуєш. І лєнти. Як в кар'єр я пішов та й я цими шкарпелею. Там же нема болгарки, шо взяв та й поклав та й потягнув. А уже треба підтісувати, от маленька скарпеля. Для того шоб букви вибивати. [Чи виготовляли Ви єврейські пам'ятники?] А чо ж не робив. Осьдо Богдана Хмельницького, то ж мій почерк, то ж я підписав у Ямполі. Тоді Марченко ше робила і цей, як він, Комар. Та й вони мене пригласили, попросили та й я пішов і вибив на Богдана Хмельницького. [Заготовку Вам дали?] Да. Він вже стояв, пам'ятник, та й я пішов там на місці. Там, де листок Богдан Хмельницький тримає, а плити на плиті. Я вибив і поклали туди. [Платили Вам за це гроші?] Ентузіазм, які там гроші. Шо там такі великі гроші. Просили – я зробив. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли Ви жорна?] Ну жорна я робив, жорновий камінь я робив у млині, там камінь потребує спеціальну обробку. Я знаю цю роботу. Там робив молдован Ніколай Лукіч, у Ямполі. Та й він всігда мене [запрошував], лиш треба заправляти каміння. [Як роблять насічки?] Він як іде, це круг, та й від центра, отако раз, раз. Сходиться з центра, там іде трошки ямка, а потому воно йде, розпливається на краї. Та й коли крутиться та ж воно має жолубки. Бо так заправляється, для чого заправляється, шо змелено, шо вже маленька, та й йде по жолубкові. І йде на край, а край вже викидає у засік. [...] Я, наприклад, був хлопчиком, у Молдавії в моїх батьків були жорна. Зараз купив та й пустив на електрику. Та й воно меле вже всьо. Тоді патик, один камінь під сподом, другий зверху. Та й там трошки підпер та й воно піднімає це. Цей патик поклав, той патик має таке гостре, і крутиш. Розігнав камінь, а тут посередині та й сипеш зерно. В моїх батьків воно було, в кожного воно було. Колись було на коровай, коли просівається ця мука, це пускається його другий раз, третій раз. Як говориться, в нєкоторих цево було чотири штуки підряд, та й так тут крупний помол та й він пішов, потом менше-менше. Там іде обробка камня, ну принцип той самий, но насічки були іначі зроблені. І посада камня, та й треба цево посадити нижче. Вплоть до того, шо він як виходе, майже отакий камінь гладенький. Потому мука повинна виходити мілкою-мілкою. Та й воно розтирає у пиль. Чотири млинки було підряд. І пекли короваї. [Від Вас наразі хтось переймає промисел?] А кому воно [треба], як говориться. Діти, в мене всі хлопці научилися ці професії, вони всі у мене працювали, робили пам'ятники. Але зараз тяжко, шукають хлопці легшого труда. Шоби були гроші, а менше робити. Подалися по ремонту, цих евроремонтів. Короче, пороз'їжджалися, зараз двоє у Росії, аж в Іркутське. Оженилися, та й там, жінки звідти, поїхали туди, ти й кажуть, шо їм там легше набагато жити.

с. Ратуш

Записав В. Іванчишен 17 липня 2015 р.
у с. Ратуш Ямпільського р-ну Вінницької обл.
від Новожен Ганни Карпівни, 1942 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи знаєте Ви, хто виготовив цебриння та жолоб біля Вашої криниці?] Новожен Карпо Якович. І камінь вибив у гірнях, щоб худоба пила воду. [З якого року народження він був?] З третього року, з 1903 року, а помер у [19]82 році. [Коли він це виготовив, у яких роках?] Ше батько жив, а я з [19]42 року. Я не знаю, я коли народилася, то жолуб був, худоба п'є, коні п'ють. Зараз чистенько там, є люди, які не хтять набрати із криниці, то з жолуба візьмуть, бо там чиста вода. Камінна вода. [Він виготовляв сусідам чи на замовлення такі вироби?] Ну зробив собі, тут жили, воду всі люди приходять беруть. З Ямполя даже приїжджають до родичів машиною з каністрою, набирають воду. Мама ше моя покійна жила, то взяла священика ти й освятили ми колодязь. [Хреста після освячення не встановлювали?] Батюшка освячував, я брала з Молдавії священика Московської патріархії. Євангелію поклав, всьо читав, шість душ зібрала людей, він сказав, шоб люди були. В нас із Ямполя приїжджають родичі, брали бутилками води, то кажуть: «В нас в Ямполі такої води нема!». [Ким Ваш батько працював?] На жилізні дорозі, путєвод. [Це Ваш батько воду добув, криницю встановив?] Ше мама казала,

www.etnolog.org.ua

шо парубки були, з татом вуйко Мойса, то викопав цю кирницю. Мойса парубок ше не жонатий викопав кирницю. Батько поставив цебриння, жолуб він поклав. [Чи збереглися на цвинтарі хрести із каменю?] Є в нас у Ратуші камінний хрест. Ну хрест і Матір Божа чи Ісус Христос там. Люди приходять туди.

с. Русава

Записав В. Іванчишен 11 липня 2014 р. у с. Русава Ямпільського р-ну Вінницької обл. від Вінніцького Миколи Федоровича, 1943 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** Я начинав ше в п'ятому класі. Я зразу бив камінь, потом робив до армії, міжколгоспна ця організація. Не в колгоспі, а Міжколхзстрой. Робили ми там, де зараз роблять ці зеки. Як на Писарівку їхати, там роблять ці. Там ми той кар'єр начинали. Колись робили там люди давно. Але воно помаленько засунулося. [...] ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** Ми робили там камінь, бордюру і тротуарну плитку. Ну квадрати такі сорок на сорок і сорок на шістдесят. Нас там бригада була сімнадцять чоловік. Лишив я [цю роботу], поїхав вчитися на тракториста, поїхав на цілину, з цілини вернувся назад і знов в кар'єр. З кар'єра віти я пішов в армію. Вернувся з армії, там вивчив дві спеціальності – слєсар-сантехнік і слюсар-електрик. Проробив я небагато на ці спеціальності, зарплата мала. Начав на будівництво, це в [19]69 році я начав будівництво, женився вже. Пішов в кар'єр, бо там люди заробляють. Моя зарплата дев'яносто рублів, а їхня [каментесів] зарплата – двісті п'ятдесят – триста. Ну це осьдо Кар'єроуправление стройматериалов, отам я проробив сімнадцять років. Я вже був там каменотьосом. [Яку там продукцію виготовляли?] Зразу зробив бордюру, потом плитку. Потому перейшли, вже як пустили пилки, то вже кололи цей. [Що виготовляли для господарства? Чи Ви зробили кринницю?] Ну я, це перві мої кроки. Ну це колач для криниці. В нас називається так він. У Молдавії «вєшка», а «колач» називається ота плита, шо під низом. В нас називається вся. [Опишіть процес виготовлення.] Для цего там в кар'єрі колиш болванку, таку як треба. Клини таківо невеликі. А колять любу лаву. В мене клинці не залишилися, розібрали хлопці. Сама главна із задач, як начинаєш робити камінь, ондо тумбочка до пам'ятника, її главне правильно звірити, «прогляд узяти» – як у нас кажуть. Шоб був верх точний. Бо потому вже по кутнику воно піде зовсім не так, як треба. А це верх якшо правильно звірений, рівно, шо нема там кривого, то тоді воно йде правильно усьо. В нас багато було каменотьосів, даже батько мій і дід. [Як до криниці вибити кільце, щоб воно не лопнуло?] Він не лопне, він крепкий. Його треба кудись кинути або шо. Ну як, всі звірив, найшов центр, зробив круг, обійшов. [Яким інструментом?] В нас називають його «шпунт», батьки називали «шпиця», а молдовани називають «шпунт», ти й так вже й в нас називали, і шкарпель. Молотком помаленько, так собі начинали. Зразу робиш верх як положено, а потому по кругу пішов. [Коли Ви встановилили кринцю?] В [19]69 році начали копати і того ж року. Мені дали це місце. Потому призупинили, три роки не копали, аж потому вже начали. Дясять метрів [глибина], але є слой опредєльонний води. Як хоч, шоб була вода, то ше проб'єш камінь піщаний, дев'ятнадцять метрів. Під каміньом вода є. На граніті вже. [Ще вироби які-небудь виготовляли?] Робив пам'ятники, які завгодно. Їх можна побачити на цвинтарі. [На замовлення виготовляли?] Ну цево як була криза, шо не було ніде ні робити, і кар'єри закрилися всьо, а я до цего робив там, ти й мав замовлення ти й робив. [Скільки коштував пам'ятник за радянських часів і пізніше?] За радянської влади колись була надгробна плитка. Така плита. Метра восьмесят на восьмесят. Там хрестик робився, віночок і цяя, шоб видити букви, такий піднятий квадратик. [Букви теж вибивали?] Аякже. А хто мені буде вибивати? [Опишіть процес виготовлення.] Складається, якшо робиться пам'ятник шпиль, з п'яти елементів, плитка ця йде під спід вісімдесят на вісімдесят. До двадцяти сантиметрів толщиною. Плитка, потом йде, як у нас її називають, ондо та камінюга, вона на плитку стає зверхи. В нас старі люди називали її «базою» ти й так я її називаю. Потом йде тумба велика, вона разна – від двадцяти сантиметрів. Чим ти більше там видумуєш, тим грубша должна бути ця. Якшо ти робиш так примітивно, в нас були такі каміноtьоси, шо вони примітивно робили. Є такі люди, шо роблять – п'ять днів ти й пам'ятник. [Скільки потрібно часу для виготовлення?] Я [роблю] місяць. [Скільки часу робити кринцю?] А це проста робота. Це я робив начинающий ше так. А я вже робив друге, то там вже карніз зроблений. [Яку кількість пам'ятників Ви виготовили?] Я не знаю, лиш дубів дванадцять штук зробив. Зара є різні. А так замовляли, приходи, скаже: «Зробіть дуба!». [Що дуб символізував? Для чоловіка тільки робили чи можна і на жінку?] Нє-нє, як мужик помре. Ставлять усім, які хочте ставлять. І шпилі, і дуби. [Виготовляють жолоби чи тревки?] Я лічно і сам їх робив. В мене ондо коло свині там. Ну там ондо комин такий на хаті. [Комини теж виготовляли?] Да, я сам собі. А на замовлення приїжджали якійсь хлопці з Одеси, по сто рублів комин, по сто гривень. Це вже осьдо. Ну я робив до 2000-х, ну шість років як я вже не роблю. Ти й приїждали хитрі хлопці з Одеси, ти й вони тут нам платили сто гривень, потом вже сто п'ятдесят, а там мали п'ятсот-шістсот доларів, а пам'ятники я переробив дуже багато. Але там є коло річки, ми поставили арку, так коло Русави, а потому вже коло арки поставлили «Українку», пам'ятник такий. Вибита «Українка» у вінку, лиш це вже недавно було. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи робили жорна?] Жорна робили у [19]47 році. І возили в Західну Україну. Це батько ше мій покійний. Бруски – точити коси. То мама-покійничка возила тоже. [Як його перевозили?] На плечі брали ти й їхали. Тут вузькоколєйка колись була. [Пару брали чи більше?] Ну да, пару, сто штук брала. Точила, жорна я вже їх не застав. В войну як не робив ні млин, нічого, то мололи. Воно кругле, туди сипали зьорна, ручка зроблена з дерева, забита. [З чого складалися жорна?] Верхняк крупнозернистий, таке воно не годиться ні для пам'ятника, ні для чого. [Для жорен брали камінь, що не підходив для виготовлення пам'ятників?] Нє, як нема другого, осьдо в Букатинці, він такий весь, шо слой хорошого, а то жорняк. А спідняк розсипається, спідний він не годиться. Вопшем, отуто є кар'єр, «Стінка» називається, там колись була, вона вибрала під низу м'ягке. І назвали його «Стінкою». Туди, там колись дійняки [корови] пасли, ти й туди цілий дійняв [череда корів] ховався. А каміня хо-

www.etnolog.org.ua

рошого для роботи аж сім метрів. Смотра де. От я робив у Ямполі, тудо коло дороги, то там хорошого каміня, ше можна з нього шось робити, було, наверно, з десять метрів. А ше два метра то розбирали, таке воно. [Можете назвати імена каменотесів, яких Ви знаєте?] В Порогах є художнік Бугай, забувся як називається. Він в Ямполі, кажеться, Богдана Хмельницького робив. Він великий мастєр. Я в Русаву зробив один колач і в Ямпіль ше один і всьо. Колись робило їх багато, в нас пушті в кажді хаті каменотьос був. Маркович Юрій Павлович тоже був мастєр, но він букви погано писав і вінок, і виноград на цім, не вмів. [Як вибивали букви?] Є ця шкарпелька така маленька, то велика для того, шоб гнати лєнти, шоб звірити і всьо зробити. Для букв така маленька, із зубця від вил. Воно тверде ти й загострив, проштихував і воно ше робиться, шоб було не калене, не тверде було – рве. [Назвіть весь набір інструментів.] Шкарпель, шпунт, або шпиця, молоток, бучарда, насєка – воно як топор, як алєбарда, шо на одну сторону. Шпунтом збив, а потом насєкою убираєш бугорки ті, шо після шпунта лишаються. А потом вже бучардою. Рівняєш і виводиш. [Бутовий камінь на будівництво – тільки пісковик?] Пісковик в нас ходовий. В нас вапняка не беруть, крейди не беруть, колись строїли так, топором крейду обрубували. В нас там шось зо двадцять п'ять метрів крейди. Туто осьдо під нами зо двадцять п'ять метрів. [...] Легенда є, шо возили хрести в Голинчинці, це колись мама розказувала, ше вона була дівкою, десь на початку двадцятого століття, ти й прийшов, там пас один мужик худобу, ти й пішов пити воду, побачив відображення Діви Марії у кирниці, ти й він сповістив всьо село. І всі туди бігли дивитись, а потом вже на другий день перестало то диво бути, і начали ставити хрести, везли пушті із усьої України, наші хлопці даже зробили, це десь в Чернівецьку область, не в область, в район. Воно тоді Галинчинцями називалось. Зараз як називається я не знаю. І тих хрестів наставили стільки, шо долина така велика, заклали полностю і дерев'яними, і кам'яними, і із ізвестняка тоже, із вапняка різані тоже вони. [Крім клинів, чим вибивали великі заготовки?] Колись ше в старину добули ми стару скалу, то фори отаківо глибокі. Фора – це називається цево, шо відколов, сюди клин іде. Це забивались грабові клини, дерев'яні. Зробили ці фори, забили ці клини, тоді наливають води. Вода дує, граб бубнявіє. [Ви взимку працювали?] Там робили, але то проста робота. [...] На роботі я робив, там я колов. Як назвав наш главний інженєр, «кольщик плит і блоков». Бо він більше нічого не міг придумати. [...] Більше я не знаю методів, а вода замерзла – не урве, вона собі просто замерзне і випливле вверх. А деревляні, грабовий чи дубовий клин, води наляв, рано прийшов – вже всьо зроблено. Вже тоді малими клинами розбираєш більше.

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ

КАМІНЬ-КАШИРСЬКИЙ РАЙОН

с. Великий Обзир

Записали А. Дмитренко, Н. Краєвська та І. Килюшик
5 та 6 липня 2010 р. у с. Великий Обзир
Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
від Ведмедюк Варвари Андронівни, 1933 р. н.,
Люшик Віри Лаврентіївни, 1940 р. н.,
Кузьмича Леоніда Григоровича, 1953 р. н.,
Нахилюк Надії Пилипівни, 1949 р. н.,
Нахилюк Ольги Василівни, 1970 р. н.,
Гетьманчук Надії Олександрівни, 1938 р. н.,
та Гетьманчук Анатолія Савовича, 1934 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи казали, що земля спить?] Кажуть, що спить земня. Да. А тоді вона рухається, а послє Знесення вже вона спить. [Коли земля прокидається?] Навесні вона прокидається. В земний час не оруть, а зара можуть до Нового року і послє Нового року. От кажуть до Знесення, шоб треба то все посадети, бо все воно буде таке ше Божеє. А вже на Знесення Бог іде на небо. Вже тоді садети не можна, бо вже вона не такая родюча буде. А воно тепер, коле хоч садять. Господь його знає, як воно тепер! [...] Одне шось сіють. Чи жето, чи пшаницю посіють. А так, то ше просо сіяли раніше. Тепер уже тоже таке не сіють. [Що брали із собою, як їхали сіяти?] Колесь брали, як печуть паску і прикінці оставалося оте тістечко, і невеликий кусочок того тістечка брали – так як то пасочку малесеньку спикали. Ото брали і їли. Хрести [пекли] на Хрещик. Хрещик – у середу. То тоже брали його в поле. ***Жнива***. [Коли починалися жнива?] Вже послє Петра начинали жати жето колесь. Колесь тех комбайнив не було. Ше як я була дівчиною, то ще й замуж вийшла, то ще ми ходели з своїм чоловіком. Да тоді косами косели жето. Я подбірала, він косев. А ще як я була мала, ще як була мати, то тоді ходели серпами жєли. Баби співали пісні! Таке хороши! Співають ти жниварські пісні! Здається, аж гай шумить! Тепер уже й забули тиї пісні. Я трошкі так запомнила. Но вже я мало пам'ятаю. Як то ж співали? Як то? «Ой вітер віє, повіває. Ой вітер віє, повіває». Як же ж то? О! Забулася. Навіть і пісню знала. «Зелена трава на покоси лягає». Вона довга пісня. Ну, вже забулося! Тож то коли то те було! [Як закінчувалися жнива?] А як закінчувалися жнива тоді, зара вже такого нема. Тепер, як вже комбайни кончили, то комбайнери збираються. А тоді, як уже була дівчиною, то вже як кончать жето жєти теє, плетемо бригадірови з жета такий вінок. Накладаємо йому осюде на плечи. Він іде вперод, а баби йдуть і теї пісні співають! Аж до самої контори, шоб дав голова вже їм могорич за теє. І давав голова, не раз давав. ***Звичаї та обряди, пов'язані зі збором урожаю***. [Чи залишали «бороду»?] Залишали. [Як казали – «борода» чи «Спасова борода»?] Просто «борода». [Як її робили?] Ну, як робели? Ну, тако: зв'яже мати ту бороду, пополе її та то помне, посіє. І перекотиться через її. [Чи придавлювала вона її?] Придавлювала, але вона встане. Ну, і всьо. Так мати робела. [Чим перев'язували?] Лєнточкою. [Якою?] Будь-якою.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Як називали корову, яка носила теля?] Тільна. [Скажіть, через скільки часу корова мала отелитися після того, як побігала?] Через дев'ять місяців. Часом дві неділі не доходить, часом переходить. [Чи наглядали за коровою останні два тижні?] Да, да. [Чи могли бути ускладнення, як корова телилася?] Може бути. Може теля йти задом. Повертати треба теля. То спеціалісти є такі в нас, врачі, повертають. [Скільки часу тримають телятко біля корови?] Сім неділь. Сім-вісім, а тоді одлучаємо, як годувати, а нє, то продаєм або рижем. [Чи давали теляті кличку?] Теля, да й всьо. [Що означає, коли кажуть, що «корова здулася»?] Ну, шось із'їла да здулася. То часом здухе пробивають корове. Шось пити дадуть і пробивають здуха особєнно. Врач треба. ***Конярство.*** [Як називають кобилу, яка виношує лоша?] Жерібна. [Скільки часу вона ходить жерібною?] Кобела ходить рік. [Чи могли бути ускладнення при родах?] Буває все. [Скільки часу тримали лошатко біля кобили?] То лошатко буває геть всьо врем'я. Ходить да й ходить. [Чи відлучають його?] Нє. Само послє не хоче вже. Стане пастися. ***Свинарство.*** [Як називали свиню, яка має привести потомство?] Порисна. Вона ходить чотири місяці і чотири дні. [Скільки поросяток могло народитися у свині?] Смотря яка свиня. Є дванадцять, може й вісімнадцять бути, а може троє, може й п'ятеро. [Як приймали поросяток? Куди їх зразу клали?] Смотря яка мате, яка свенка. Якшо рве їх, генча рве, то одразу забираєм, забираєм, забираєм. А як добре, то й по її будуть. Сама упороситься і по її будуть ходете. ***Вівчарство.*** [Як називали вівцю, яка мала привести потомство?] Кітна. [Скільки вона мала ходити кітною?] Вівця, навєрно, ходить чотере... [Скільки вона могла привести ягняток?] Часом буває двоє. А так все одне. [Чи могли бути ускладнення при окочуванні?] Ну, канєшно. Тож буває. [Як називали ягнятко після окочування?] «Шутка». [Скільки часу воно могло бути біля матері?] Тоже буває скіко хоч. ***Птахівництво***. [Як називають курку, яка висиджує курчат?] «Квочка». [Курчат як називали?] «Ціпкі», «ціпкі», а тоді «курчата», тоді «курочкє». [...] [Коли найкраще садити квочку на яйця? На повний місяць чи на молодий?] Неза-

www.etnolog.org.ua

лежно в який день. Ну, я таки, шоб садети у жиночий день. Не в писний день. А я від місяця не дивлюсь. [...] Коле вже стала сидіти добре, да й є яїчка, да й садиш. [Скільки яєць підсипаєте? Парну кількість чи непарну?] Нє, непарну. [У чому колись несли яйця?] Я прамо так взяла та й занесла. [...] [Чи використовували сіно, яке лежало на столі на Різдво?] Во, во! Ото беруть те сіно, тримають і тоді, як квочку садети, ото під квочку бируть. Бо бируть трошки дають скотині, а трошки під квочку. [...] [У який день тижня треба садити квочку?] Кажуть, у четвер і неділю. Садити треба зранку, пока до сходу сонця. [...] [Чи називають засиджені яйця бовтунами?] Є, [називають]. [Як визначити бовтун?] Посидить курка, сидеть, сидеть, вже треба, шоб вилуплювалися, а його ж нема, трасонеш – а воно калатається там. То – бовтун. ***Звичаї та обряди, пов'язані з тваринами.*** [...] [Чи виганяли корову на пашу свяченою вербою?] Може, колесь і виганяли. [Чи ходили до корови зі свяченою паскою?] Нє. Колесь, то було. Ту пасочку, шо печуть, то її брали, як і сіяти (і вони ж її не з'їдали), і перший раз, як корови виганяли. Шо не роблять, то ту пасочку брали. Десь років уже сімнадцить чи восємнадцить, як гонив з цього села корову в Маневицький район, тітка ішла туда замуж. Там її другий чоловік брав. То пригнав ту корову до хлива, то вин наперид двери відкрив і косу клав. І переганяв. [Для чого це робили?] Я його не питав? [Тобто вони так робили, коли переганяли корову з одного села в друге?] Так. Ну, вже вона [тітка] пожела була. То за другим чоловіком замуж вона йшла. То вин переганяв. Але ше таке дєло було: вин раненько приїхав у неділю вже її забирати і корову забирати. А вона тут була. Взяв [він] якусь кнежечку і там став читати, то та корова чуть його на роги не взяла. [Що саме він читав?] А я не знаю. То думав, шо шось поможе. А та ж корова не бачила чоловіка. Жинка весь час ходела. От і вона збунтовалась. І мусив уже я переходити і йому кидати ту вировку. А ми зимою йшли. Я не знаю, якого то числа вели ту корову. Але то машенна дорога була. По снигу. То я однею колийою йду, а корова за мною йде, а вин другою колийою йде. То та корова од його одверталася. [Чому? Може, він знахарем був?] Я не знаю. То я все кричав, кажу, або вперод іди мене, або ззаду йди. Хай я вже йду по одний колиї, корова хай іде по другий колиї, бо снігу було багато. То я все його ззаду зганяв. Зганяв, зганяв, да вин і впав у ту колию... Я одийшов метрув сто, може, де й двісти, оглянувся, його нема. Став кричати – нема. Я ту корову до сосни прив'язав, вертаюся... [Що робили, як корова розтелиться?] Берем, як корова розтелилася, берем свячону воду у кварточку, берем мак. [Мак свячений берете?] Нє. Можна й свячоний, можна й не свячоний, бо свячоного може бути, може й не бути. Мак усипали і йдем у хороми до корови. І вона – чи лежеть, чи стоїть, і обходимо кругом три рази, за сходом сонця, і приказуємо. Ну, я не тямлю приказувати. Я тільки кажу: «Візьмеш, відьмо, молоко, як визбираєш свячону воду і мак». А стари люди більше вміють приказувати. То вони приказують до ладу. Так гарно. То три рази обходимо. Кажуть, після цього відьма не забере ни молока, ни пошкодить на молоко. [Коли вперше навесні корову виганяють на пашу?] Весна рання і весна пізніша є. Коли вже паша стає, то тоді виганяють. Є так, шо на Паску, де на другий день, на третій день. Як коли Паска. Або на Проводи. [До якого часу пасуть худобу?] А пасуть, поки сніг [випаде]. [Чи годують корів, якщо є ще паша?] От ше на пашу ходить, але ж яка вже там паша? Їсти даємо. Як є кормив багато, то даєм. То в нас, як казали, послє Спаса вже корови треба давати. Ну, бо ж є й зілля разне. [Чи пригадуєте часи, коли люди тримали биків, волів?] А чого ж нє? Ше я приїхала сюде зоотехніком робети, то ше в колгоспі були воли. [Коли перший раз волів запрягали? Можливо, це робили у якесь свято?] Коле кому виходило. [От буває таке, шо корову на пашу, попід коровою...] Пташка. [Будь-яка, чи тільки ластівка?] Нє. Переважно ластівка шкодила. [І що тоді?] Є, шо і в молокови кров появиться. [Що тоді треба робити?] Нічого. Воно проходить. [Чи буває так, що заходиш вранці до корови, а вона вся мокра?] Є таке. Заходиш, а вона мокра. То, кажуть, шо погане шось у хліви було і гонело. [Що воно гонить?] А хто його знає? [Чи не казали, що ласиця чи домовик?] А-а-а-! То є. Є воне, ходять. Коня греву крутить. [Ласиця крутить?] Да. Як коси заплітає. [Чи кінь також буде мокрий?] Він деколи мокрий, деколи й нє. О! В нас закручує! В нас і зара є вона. Але, кажуть, шо це чипляють до гриви червону лєнточку. [Тоді вона не вчепиться?] Кажуть, шо не вчепиться. Але я николи не чипляв.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** [Чи пам'ятаєте, які сорти картоплі садили?] Бог його знає. Попєрвам була картопля всяка, мішана. А тепер вже іначе картошку вирощуємо. Була «островська» – така довга. Вона їсти ридкувата була. Ну, для свиней, то родила, велека, така довга, хоч на оберемок клади. Зара вже якось іначе. [Чи пам'ятаєте, «познанка» була?] Познанка була. Ямковата крепко. [...] Розсаду сіяли на Сороки. Як Сорок мученикув – двадцять другого березня. Ото сіяли на Сороки, а хто перед. А якшо замерзли даже, мені одна жінка казала, то бери відро кип'ятку і лини, де маєш сіяти ту розсаду і посій, ніколи не змерзне і буде дуже хороша. [Чи сіяли на Явдохи?] Нє, на Євдошки не сіяли. Ще є Теплого Олекси. То тридцятого, то виносять картоплю, а вже хто коли засаджує – хто раньше, хто пізніше. [Чи треба садити картоплю в певний день?] Нє. Картошку, кажуть, тільки не засаджувати, в який день був Юрій і в який день була Коляда. Цибулю я сажу в любий день. Огірки тоже сію в любий день: і в суботу, і в понеділок. На Довгого Івана, кажуть, сіють, шоб довгі огірки були, але якшо їм родити, то коли хоч засій, то вони вродяться. Я знаю, шо я єдного року посіяла – нема в людей огірків, а в мене є, то я ще їх продавала й продавала.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання ягід.*** [Коли ходили по ягоди?] Ми тико на Івана. У нас Іван такєй є, то на Івана все ходять. [Це день Івана Довгого?] Нє. Довгій – то на огоркє, ми сіємо. А ше оден Іван є. Я забула якого то числа. То на того Івана йдем по ягоди, то воне добре до живота, як живіт болеть. Сушели завжде. [Чи казали, що ягоди потрібно починати збирати на Десятуху?] Ну, тако: або дисята поспіє, або дисята встанеться. Всі так кажуть. [Дисєтуха – це десята п'ятниця після Великодня?] Да, да. Якшо була рання Паска, то буде рання Десятуха. Але якшо М'ясниці великі, то буде Десятуха пізніша. Вже вона буде майже перед Петром. Тепер Петро вже буде в понеділок. То вже знаєте, шо добре, шо вже вибирають, шо вже нема ягод. А як пізня Паска, то ягоди тільки починають спіти на Десятуху. [Чи кажуть щось, коли знаходять

www.etnolog.org.ua

першу ягоду?] А Бог його знає. «Перша ягодинка, шоб не боліла голова і спинка», – люди приказували. А ше старіші люди, то, може, більше шо знали. [Як кажуть на чорницю?] «Чорниці». Так і є. І лохачі. [Як називають брусниці?] «Брусниці». [...] [Як кажуть на журавлину?] «Журахлина». [Коли журавлину починали збирати?] Починали брати у вересні. Колись брали завше після Пречистої, а тепер до Пречистої виберуть всьо. [...] [Чи кажуть у вас «малини»?] «Малена». Ожина є. [Чи є така ягода, як «ведмеді»?] Є, вона така, як то ожена, тико по землі стелиться. [Який вигляд має ожина? Вона така кущиста?] Ага. Колюча. [...] [Чи збирали лісові горіхи?] Лісове горіхе збираємо, бо ж їх їдять. І торта можна трошкє посипати. ***Збирання грибів.*** [Чи казали у вас, що білий гриб – то гриб, а всі інші – то губи?] Тож є, в нас так і кажуть. [Коли починають рости перші гриби?] В маю. [Як кажуть – «майові» чи «Микольни» гриби?] Нє, «майови». [Коли краще ростуть гриби?] На молодик. [Які гриби збираєте?] Білий гриб. Топіро ми називаємо цеї «синякє». «Польськє» їх називаємо, «польське». Воне хароше. Сироїжки, опеньки. Приболотюх є. Всякі є. [...] [Чи є отруйні гриби?] Да, їх не біруть. [Чи використовували отруйні гриби для приготування ліків?] Колесь мухомори брали. Кажуть, шо натирання з їх роблять. Їх заказують спеціально, шоб назбирали. Та їх же цих паганих грибив багато є. Такех, шо ми їх не беремо. [Чи збираєте «курочки», зеленички?] Кажуть, курочкє добри. Беруть курочки. Зеленечки є, підзеленки є, ріжкє є, приболотюхи є, дуже хароше, пахнушки такеї є. Дуже пахнуть. Рижикі є, таки, як буракови. [...] [Чи знаєте прикмети про гриби?] Якшо на Святвечір багато зірок і в якій стороні, то там буде багато грибів. Якшо навесні появляться маслюки, то, значить, буде літо дощане, якщо немає маслюків, то буде літо сухе. ***Збирання лікарських рослин.*** Ото такеє зілля собираємо. В мене є там того зілля багато насушено. Я коле, як треба, п'ю, коле не треба, то я не п'ю. Липув цвіт собираємо. [Коли краще збирати зілля?] Як саме воно цвіте. Воно ж не все разом цвіте. От безсмертник зара цвіте, треба вже собірати. Звіробій вже перецвітає. Вже його треба назбирати було. Там я вже трохи принесла, но небагато його, але хватить з мене його. А той, як то той зветься, шо то тако, я все не можу вимовити – глоєд, чи як? О, він зара буде цвести. Він білейкім такєм цвіте, як то, як садкє цвітуть пушті пудходить, такими цвіточками. Цвіте, тоді ми, значить, той цвіт собираємо тоже. Ну і все, ото таки зела. [Чи ходили по трави на Купайла?] Є таке, шо по трави ходять на Івана Купала. Ше ми рвемо його, копаємо, таке, знаєте є – «калган» називається. Тоже я копаю його, завжди копаю. Від желудка [він помічний]. Корінь [копаю], таке-во корінчики, як ковтунчикі такеї. З землі ми копаємо його, як от треба, бо нема. Я тоді намию його і посичу, посичу і в горілки намочу. Там на бутилку там, я його там можу дві ложки вкинуте на бутилку, чи на літру дві ложки. Ну, обшем на літру дві ложки я кєдала. Воно таке настоїться – червоне-червоне! Живокост собираємо тоже. То воно харашо натирання. То тоже кореня треба живокоста. Ото таки всі траве, то воне всі помічнеї нам, але ж всі їх, коле ми собираємо, коле не собираємо, то таке. [Чи приказували щось, коли збирали лікарські рослини?] Нє, то я не приказую. [Чи потрібно класти під корінь хліб, сіль чи гроші?] То як садела квіти – піонію, то я клала кусочок хліба і копійку клала. Того, шоб вона росла і цвіла скоро. Да, бо буває таке, шо посадиш, вона не буде цвісти. А тоді перекопуємо її назад і кладемо той кусочок хліба і копійку кладемо, і тоді вона на другий рік буде цвісти вже. [Чи казали, що зілля, зібране на Трійцю, захищає від грому?] Ото від грому, ото лищена від грому в більшості.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи багато господарів займалися бджільництвом у селі?] Небагато, але тако, п'ять-десять чоловік, шо буле пчоли. [Чи ставили вулики в лісі?] Ставляли в нас. [Якої форми були вулики? Чи були круглі вулики?] Були й кругли, і такеї. Ризни були. Батькув батько, то мав десь три чи штири вулики. То вин давав нам з вощеною мед. А вже в тьотки було, в вийну, як його забрали, того чоловіка, в армію, то я там був, років чотири чи п'ять. То бочка така була, шо качати, і ми в льоху качали. А шоб тако роздавати комусь, то не було. [Чи Ваш дід ставив вулики в лісі?] В нас садочок там, на ти вулици був. І там, я знаю, бильш як десять вуликів стояло в нас. То рамочних. А в цього діда, то колидкє. Видовбане. [Чи є зараз такі колодки?] Ой! Нема. Зара нових нихто не робить, а стари, вони вже... Ше буле, при совєцкій власті ше буле, в лісі. Дехто рої ловели там. Поставить. Весною вивозять, пуднимають його, і воне злетаєть скризь, і рий втік той, туде сяда. Вин тоді вже забирає той рий. Тепер немає. Тепер оно, як стали тиї колгоспи, то мінобриво, хімікати... Всі пчоли потравили. Ну, є, є ше в нас. То вдвох в нас є. [То в них колодок немає?] Нє, рамошни.

РИБАЛЬСТВО [Де у Вашому селі тече річка Стохід?] А во. [Чи ловили ви в ній рибу?] Ловив: і сачком, і волочком, і сєткою, і ше були такі телевізори-наставки. [Чи є у вас наставка?] Є. [Коли її ставили?] Мона й по льоду, мона й з осені. [Як по льоду? Били лід?] Лід рубали. Рівчик, значить, там, де загачують, а тутка знову іншу полонку. А туди ще палку. З палкою туди раз – поставили і сіном закрили-закрили. Тилько одна дирка. Там, бачиш, всередині серце є таке. [Як ставили – за течією чи проти течії?] Риба іде протів води. І літом вона йде. От вона. Річка іде туда, а річка сюда. [Чи повертали серцем проти води?] Нє. За водою. Риба ж іде протів води. Серцем ставили за водою. [Чи власноруч плетете сєтки?] Плету сам, ага. [Який інструмент використовуєте?] Човник. І дощечка. Дощечку, яку хочеш, робиш: і на десять сантиметрув чи на вісімнадцять, чи на двадцять. Ну, яку рибу хочеш мати. На восемнадцить, на два сантиметра. Яку хочеш: хоч густу, хоч так по дощечці. І робиш. На шиїсят чи на сємдисят очок робиш. І довжину, яку хочеш. Довжину треба робити, шоб ти отак руку подняв, і все тобі в лікоть скочило. Як є риба, то тарахати її тудисюди, вона ж не повтикає. [Тобто довжина має бути не більше ніж метр, а ширина отак по палиці?] По палці. Уверху дерев'яна. Внизу металева. Опускаю туди. Ця пошла на дно, а ця наверх спливає. І тут зверху шнурочок прив'язується з поплавком. Глубина є разна. [Шнурочок] з поплавком. Я кинув її, понімаєш, на купаці чи на десь мілкому, то воно доверху. А якщо я кинув її на глубині, то ж вона цє потягло донизу. І от буде стільки, і ця палка стала так. І я за поплавка, за ту нитку, за шнурочок тягну і витягаю її. Але тут, отут, як я натягну оцю. Раньше я натягую, мона й цю, мона й ту натягувати. А послє я дивлюся, шоб оцє очко сто-

www.etnolog.org.ua

яло примєрно отак, як воно зараз [натягнуте.] Щоб воно вниз натягнуте [було]. Шоб не отак. [Витягнуте по ширині.] Того, шо риба йде отак, поверх. І якщо буде отак, то вона не влізе сюди, а якшо воно отак – то вона влазить. Вона тилько голову всадила, а в її луска тут. Вже туловище її не пролазить. Вона впєрьод хоче – туловище не пролазить. Вона назад, а ця лєска держить. За цю луску. І от вона тут держиться. Голову всадила. [...]

с. Ворокомле

Записала О. Чебанюк у липні 2004 р.
у с. Ворокомле Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
від Яцик Марії Макарівни, 1923 р. н.
та Бідун Ганни Степанівни, 1919 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Звичаї та обряди, пов'язані зі збором урожаю.*** На перший зажин вдягалися в білі передники, сорочка така вишита, як на свєто хороше було. Фартух був лляний. Ставили перед паном. А на Коляду заносили останнього снопа. Приходили з снопами і говорили «Отче наш». Починали в п'єтницю чи в середу, але старалися до Петра поставити копу. Хто до Петра – той легінь (хазяїн). Сповали: «....жнися, на мене не дивися, женчичок старий, треба для мене другий, слабий». Ходили жати на толоку. Посля вибирали дівчину для вінка, свою дівчину, котрий робит толоку. Не чужу. Злот чи п'єдесєть – то тоже гроші. Останній сніп зав'єзують. На Іллю, старші казали, шо прийде Ілля, наробить гниллє. Жито лежит вже в лежнях.

с. Стобихва

Записали А. Дмитренко та Н. Патійчук у липні 2010 р.
у с. Стобихва Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
від Грівенець Оксани Іванівни, 1929 р. н.,
Савонюк Олександри Митрофанівни, 1929 р. н.,
Набруска Юхима Олександровича, 1928 р. н.,
Макарук Олени Іллівни, 1940 р. н.,
Набруско Олександри Олександрівни, 1934 р. н.,
Мандровської Надії Олександрівни, 1940 р. н.,
Герасимчук Любові Яківни, 1925 р. н.,
та Денисюк Ганни Василівни, 1941 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** [Чи пам'ятаєте, які були плуги за Польщі?] Пам'ятаю. В батька був ше дерев'яний плуг. Там, значить, рало жилізне, а ручки дерев'яні. [Чи працювали сохою?] Нє! Були сохи, но я не знаю. [Чи було у вас рало?] Рало, то рало. Рала були. То вони і зараз всі є. Жито вот вирощували. То вже так є. Б'ють. То ціпами колись, молотили ціпами. Оце, як околотять, роблять снопки. Снопки робили і потом сразу сначала криші роблять такі грубії. Ціпом солому вимолочували. Віяли. Намолотили, солому убрали, граблями все згребли і сюда – в кучу. Клуні були. Клуня, з одної і другої сторони, на тик. В кого дерев'яний, в кого такий. І віялка була. Дерев'яна віялка. І набирає. Туда, вперед [кидає]. Це ж вот стина, а це сюда пішла. Сюда забрали це зерно. А тут диль, і от сюда кидають. Диль – це з дерева зроблене. Закидають туди зерно, і воно там, полова остається, а зерно летить дальше. [Чи були в людей жорна?] Хто бідний був, то молов вдома, то мав жорна. [Чи є в когось тепер жорна?] У Тані повинні бути жорна. Оце хата сама найлучча з цеї сторони. Бо в їх були. Та я ше там, як сюда переїхав як з Ковеля, то я ше молов. В його моторчик був і він накладає, засипає і меле. А то вручну крутили. [З якого дерева ступу робили?] Ступу обично з липи. [А товкача?] А товкача – з дуба. [Ступу випалювали?] Випалювали, випалювали. Запалюють шишки. Вони горять-горять, і так випалюють. [Як потім вичищають, чим?] А потом вишкребли.

ГОРОДНИЦТВО [Чи існував звичай садити картоплю в той день, коли випав перший сніг?] Ага. [Коли сіяли капусту для розсади?] Перед Євдокою. [Чи клали камінчик на рядку, коли висаджували розсаду капусти?] Може, і клали. [Чи казали, коли потрібно садити цибулю?] Цибулю, кажуть, садети, шо пораньше. І знов, на мокрому. А ми так, отако, лан такєй посадели цибули, так багато. [Коли сіяли огірки?] А гурки, коли я здумаю, тоді сію. [Раніше коли сіяли? До Юрія?] Коли поранче. То вже, вже до Петра, вже треба, шоб і молода картопля була і гуркє буле. [Чи казали, якщо до Юрія садити, то до Довгого Івана вродять?] Казали, шо до Івана, то будуть довги.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО [Чи ходили Ви в ліс збирати ягоди?] Ходила. Цілий ліс обходила. [Чи співали пісні, коли ягоди брали?] Нє, нима коли співати там. Тилько скурій брали, бо треба копєйка. [Чи чули, щоб раніше старші жінки співали?] Чула, чула, але я й забула їх. [Чи співали: «Беру я ягодки, а мині рученьки болять»?] Нє. Не співали. Співали другії, стародавнії пісні. Ни про ягоди. Про милого. Ото такі співали. [Коли починали брати ягоди?] Таке свято є – Дисєтуха. Дисєтуха – то як дисєта ягуда другий раз пуспіє, а другий раз вже вибіруть ду однеї. [Коли святкують Дисятуху?] Від Паски [залежить дата святкування]. [Як називають перші ягоди?] «Чорниця». [Як називають ягоди, які збирають восени?] «Журавлина». В нас, то казали «журахлини». [Коли починали їх збирати?] Кулись брали перші, то в Маковія, буде свято августом, то буде Спасівка, пост буде, то починали їх брати. І то як якого року. Чи є там сонце, ну знаєте, як погода покаже, ото починали їх брати. [...] [Що казали, коли першу ягідку в рот кидали?] В нас кажуть: «Шоб не боліла голова, не спинка!» А спина болить. Тепер ягоди не так беруть, як колись! Тепер тими гребінками. Зараз і ягуд не буде, бо вони листя шкрабають-шкрабають, та й ягудники гинуть. [Чи однаково всі збирають гриби? Чи одним везе, а іншим ні?] Гриби для всіх. Кажуть, ліс для всіх ріс. Якби один набрав, то може тико один набрати, а другий менш набире, але набире. От і лисиці, тож всякії ростуть. Є таки, ростуть, тож труяця тими грибами, бо понаїдаюся на халєру. А гриби, такоє діло, як гриби ростуть, то для всіх є багато грибів. В мене піч, то я їх, ген де старий, як принесе, то я й не можу й пересушити тих грибів! [У вас на білі гриби кажуть «гриби», а як інші називають?]. «Козляки», ото губи, «зилиниці», то вже зилиниці, то вже осінню гит зусім. [Зелиниці – то вже не гриби, то – губи?] Нє, нє, тико гриби – гриби.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи мали Ви в господарстві волів?] Мати казала, шо в нас було три пари волів. І ми нагрузили своє все, що було і везли туда, до Пінська, а в Пінську погрузили їх в поїзд і завезли в Курську губернію. [Де поділи волів?] З собою всьо забрали. У вагони, їм все представили, аякже. Всьо забрали, вони все завезли туда. А батька забрали на

www.etnolog.org.ua

фронт. А мати... Вони женились в двінадцатім році. То вони молодиї були. То вона з батьками своїми їхала. [Чи існував звичай вигону худоби на пасовище перший раз?] Та я вам скажу, що ми і зараз кожного року виганяєм, як перший раз. У нас зараз сім корів, вот і ми виганяєм. Кожен бере по чекушці. І загнали корови на пасовище, і починаєм обідати. [Чи робили так раніше?] Ну, за Польщі такого не було. І горілки тої не було. [Чи був звичай виганяти корову свяченою вербою?] Об'язатєльно. Моя жінка і зараз виганяє корову, то вона бере свячену вербу і свячену воду, поливає і виганяє корову. [Чи клали ланцюги, щоб корова переступила?] Нє, я цього не знаю. [Чи буває так, що заходите в хлів, а корова стоїть мокра?] Буває. Я вам скажу шо... Вот в нас тоже раніше – заходим, а одна корова тіче, з неї тіче. Ну, хтось каже, що то ласточка. Так, так. [Чи бачив хтось її?] А хто її знає. [Чи потрібно щось робити, шоб ласточка не чіплялася до худоби?] Я цього не знаю. Кажуть, шо вона заплітає і коневі. [Коли починають давати корові сіно?] А то вже як на хлів стає, на хлів. [Чи підгодовують корову сіном, коли її ще гонять на пашу?] Я знаю, шо в нас в селі сім корів, то кожен день дають їсти. [Чи об'їжджали перший раз бичків?] За бички я вам скажу, що у нас, то завжди був кінь – в дядька мого, вони остались сиротами, мати й материні брат. То як приїхали з Росії, то один поїхав в Америку, бо один брат ще до царизму поїхав в Америку, то він забрав одного, а другий остався, бо батьки там в Росії повмирали. І от він, значить, тут, батько мій оженився і хату построїв. І він бичками, то я це помню. Він годує, потім запрягає, ну вже такі, шо можна запрягати. [Скільки минає років бичкам, коли їх починають запрягати?] Вже в років два начинають їх запрягати – а другі два бички знову годує. Годує, шоб тими років два-три поробить, вот, і їх подпасе і здає. А заре не так роблять. Заре бичка взяв і за рік штири центнери впасе і здає. [Чи казали, що вперше запрягати молодих коней чи бичків потрібно на Щедрівку?] Щедруха. [...] Ми навесні, завжди ж корма не хватало коровам, а там по болоті росли, називався «чорноголов». Ше лід, а він вже чорні головки такі, трава вискакує. Потім з її щітки роблять, продають. І вже ми туди корови гонили. Ну, так не поженеш і тою косою. Я з старенькими дідами. Мене завжди вираджала мати, і я з ними гонила туди корови. Ото те Гапінцьове. Ну, Шмілова, ну, то єврейські вже назви. Шмілова, Деревкове... Ну, Бруденськ, Марцінове, ну, такі назви є: Поромна, Підпоромна, Запоромне – це великий вижар. Там, то ше й пам'ятають, ходив паром. Ним можна було добратися туди. Це було залито водою, і ходив паром. Баховка є ще, сінокос такий недалеко тут. ***Птахівництво***. [Яку птицю Ви тримали?] Кури, гуси, понімаєте, індики держали.

РИБАЛЬСТВО Колись риби було страшно, скіко риби було. [Яка риба водилася у Вашій річці?] Щука, линок, язь. Окунь, плотва, карась – то-то було риби, пока не стало елєктровудочок. Колись сітками. Та й чо? Як ми приїхали з Бессарабії... В сорок шостім році ми приїхали сюда. Вот, я знаю як за Польщи це були такі, що закупляли риболовлю. [Хто закупляв, євреї?] Нє, євреям не можна було закупляти, але вони через хазяїна якогось такого. Це була громада, сільська громада. І вот це тиї громади, понімаєш, рибу ловили. То вони, євреї, через когось закупляли цей риболов. А мій батько і охраняв, і возив в Ковель ту рибу. Ото я помню. То значить, якшо велику рибу ловиш, то здавай, а малу рибу собі дають. Ну, вони купили Стохода, цю нашу річку. В оренду взяли. Це до Обзира, там є границі. Все – оце їхні границі. [Чи називали їх рибацькими ділянками?] Да, рибацькі участки. Бо зараз, де хоч. А це обзирська границя, туди вже не полізиш. З тої сторони ставки були, а їх вже немає. Повиселяли, тут полігон був. Тут це село виселяли два рази. От туда не підеш, в сторону. Я знаю, мій батько возив ту рибу. Це жиди купляли. Жиди цим занімались. Вот, і возив в Ковель ту рибу. [...] В Ковелі там євреї купляли, там все розкупляли. Там є їх сразу договори і все. Це єслі мій батько довіз риби, чим більше живої. А він їде до Ковеля, то за ніч до Ковеля должен доїхати. Оце не на ніч ту рибу. [Якою дорогою він їхав? На Повурськ?] Нє. Він сюда їхав цією дорогою. Тут були села – Любарка, Черемошно. Вот і сюда на Ковель саме ближче. Та було тут [доріг усяких], Господі Боже, а на Повурськ центральна дорога була. [У чому він віз рибу?] В бочках. В бочках з водою. Проїхав і виливає ту бочку там. [Випускає воду.] І наливає, і чим більше довезе риби, то тим більше заплатять. [Чи відразу везли на реалізацію виловлену рибу?] Нє, тут були на кринiці, шо в нас, вона не замерзала ніколи, тут ставляли. Там ше була одна криниця, але там один такій герой, то йому було багато землі. Він чистив землю і засипав камінням. От. Вот, знищив, і вода оттуда вже не йде, джерельна вода. От і отам ставляли якраз і оці у воді, такі ящики. Туда стико тонн риби влазить, і вибирали. Ящик з дірками такий, і там риба. [Чи були льодовні?] Льодовня була. Була льодовня, а це ж різали лід. Різали лід і тирсою обсипали. Да, тут євреї такоє робили. І морожене в нас було, і все, аякже. Тирсою обсипали. [Чи закладали у льодовню рибу?] Нє, я не знаю не заносили. Тилько лід був для інших потреб, не для риби. [Чим розплачувалися за рибу за Польщі?] Грішми.

МИСЛИВСТВО [Чи полювали у Ваших лісах колись?] Ну, а чого ж? Я вам зараз скажу про цю совєтську охоту і про польську. Я робив тоді колись шофером. Оце в ціх годах – пиїсят перший-другий-третій і до п'ядесят шостого робив тут шофером. І приїхали секретар обкома партії, начальник міліції, начальник КГБ на охоту. Тут Смолярі є село. Ну, значить, їдим туда на охоту. Берем човни туда, понімаєш, охотників-дідив беремо. Вот, поїхали ми туда на охоту. Картошкі заготовили, горілки туда, все, поїти начальство. Вони поїхали, качок набили. Привезли, наварили, я варив ту картошку, і сіли їсти. От аж тоді дід каже: «Як колись приїжджало польське начальство, то я їх возив, то мені платили двадцять п'ять злотих, шо я возив по річці, а совєтське начальство – ти їх накорми, напий, і вони даже "спасібо" не скажуть. Поняли?» А вони кажуть: «То ж пани були, польські пани з Кракова, Варшави, а ми ж товариші з вами, шо ж ми вам маємо давати?» Вот, то такі охоти в нас були. І ше там є озеро тут недалеко нас. Їдим ше звідти з той охоти, то начальник... міліції каже, я зараз його знаю – полковник Шевченко, шо в те озеро гранату кінув, шоб риби наглушити. [Чи ставили мисливці петлі на козу, на зайця?] Ставляли. [Чи полювали на лосів?] Лосів били, тут лосів було страшно. Я ж тут не жив, я ж в шахті двадцять сім років відробив. [Чи полювали на глухарів, тетеруків?] Та полювали на шо хоч. На все.

www.etnolog.org.ua

ПРЯДІННЯ [Чи існувала традиція приступати для прядіння в якийсь певний день? Чи відбувалися запрядини?] Да, колись було так: збиралися на вечорниці, брали кужіль свою і пряли. Хлопці даже і музику встроювали, гармошка була, дівчата, хлопці збиралися. Пряли, але більшість того, шо гуляли. [Хто запрядав першу нитку?] Були такі, шо краще знали як робити те все, старіші дівчата чи жінки. Вони насамперід начинали прясти, виводити першу нитку, а потом по звичаю. Ну, та як по возрасті, начинали прясти вобще всі. Починає одна, старіша, яка краще зна якісь, а потом за нею всі пряли. [...] [Чи пряли Ви раніше?] І прала, і ткала, і все: і ридна, і полотно. [Ви з льону тільки ткали чи й із конопель?] З льону, з льону. З конопель, то ше раньче, а вже як я стала..., то льон. І тут в нас долина, вода, і білили полотно. Вмачуємо, в долину стелимо, і воно білиться, білиться. [Чи посипали полотно попелом?] Попилом, то як кладемо в жлукто, отоді попил. [Чи збереглося у Вас жлукто?] Я й ни знаю, нє, розсипалося. Так, як і я, старе. Але було, було жлукто. [...] ***Обробка волокна тваринного походження***. [Де Ви брали шерстяні нитки?] А сама ткала. [Чи тримали овечок?] Вички. Аякже. І по шість, і по сім] мочила, вона скісає і треба так стірати, бо ни мона милом, бо воно шорстке буде. І стригла сама. [Коли стригли?] Осенью. Ну, вже там до холоду доходить. Після Покрови. [Потім так треба вручну, шоб її начисто. Шоб вуна була біла-біла. Тико намочували на два, на три, на штири дні. А сушили, якого стульце чи на столі і розкладаїмо, і воно так сушиться. Туді скубла. Туді їздила в Рожище. В Рожище їздила або в Жабанку. Їздила, їздила багато, чисати. Бо тут близько нима. Ни в Ковлі, ничо. Тико туди в Жабанку або Рожища. Там цього, ну, так як завод, чешиться, чешиться. І чисали там. Вже вона така, ну розчесана, і при остатку, то шили одіяла, в Рожищах тоже шили. Сразу зчухрати її, чесати і одіяла пошити. А тут я брала так, і тут прала. Вот бачте, тож ни грубо, а тоненько. І брала прала. Прала і на мотки, і красити треба. Коб краска хороша. Палили лучину, а при місяці прали. ***Вирощування волокнистих культур.*** Конопля, шо тепер її не дозволяють сіяти, льон. [Можливо, ворожили, щоб коноплі, льон були довгими, білими, чистими?] Шоб льон був чистим і білим, то треба, шоб була погода хороша. Льон брали, молотили його, простилали. Якщо дощі не йдуть, а погода, він вилежить на росі, він стає білий, на колір білий, а якшо така-во негода, він полежить тиждень чі дві неділі, вже він становиця сивий, сірий і не буде білий. Конопля так само. Коноплю сіяли, конопля росте висока, а там по коноплі все називалося «плоскінь» так, як зверху, друга рослина, її вибирали. Зразу рвали тую плоскінь, її не треба було вже там молотити, насіння немає, та як цвіт на житові. Прядиво було, робили прядиво і терли, і робили пряжу й ткали. Потом коноплю вибирали, коли насіння дозріє, сім'я, туди коноплю брали. [Коли краще сіяти коноплі й льон?] Коноплю сіяли в чоловічий день, вівторок, четвер, так. [Чи були дні, коли заборонялося сіяти волокнисті культури?] Тоді не було такого. Тоді вопше всі сіяли, коли хто мав час, коли хто хтів. ***Мочіння.*** [Як складали стебла для просушування? Де вимочували коноплі?] В озері. Якшо колись хтось сами, самостійно сіяли, сами собі, тут в нас було болото, тут рів викопаний, там і мочили. [Скільки це тривало?] З тиждень, може, більше, воно кисло, мочілося. [Як перевіряли їхню готовність?] Так якшо протреш його, а там волокно єсть, то вже воно готове, треба віймати, висушувати. Отако сильно як візьмеш, протреш, а воно волокно получаєця, а як нє, то воно не протираєця, тверде, як сіно, простилали, витягали з води, розстилали і сушили, тоді воно, вже коли воно було готовеє. Потом терли. ***Первинна обробка.*** [З чого складалася первісна обробка стебел конопель, їх підготовка до прядіння?] Це були терниці. Висушили, треба потерти, шоб було волокно; волокно настояне становиця, хороше. Були такі сітки, обдирачки, обдирали ми їх, чесали такою щіткою, шоб воно було м'ягке, хароше прясти, а потом на кужіль і пряли вінки. [Що робили, щоб захистити посіви волокнистих культур від шкідників?] Я знаю, тоді все посипали золою, попелом; тепер, то купують на базарах лікарство, а тоді ж не було цього. Якщо на капусті заведеця якась тля чі що, то посипали попелом. [Коли зазвичай вибирали плоскінь та матірку?] Коли вона дозрівала, коли бачите, посієте раніше, вона дозрівала раніше. Так і тепер сіють моркву чі буряк – той сіє раніш, той пізніш, так само і коноплю, хто посіє раніше, вона вибираєця раніше, хоть не дозріває, а якшо пізніше, то потом. ***Табуйовані дні.*** [У які свята заборонялося прясти?] От Варвара, така єсть великомученіця, надто не можна було прясти. [На Різдвяні свята можна було прясти?] Ні. Ото коли свічки, на Різдвяні свята дві неділі свічок, тоді не пряли, тіки ледь пряли знаєте що, першого тижня нє, а другого то вовня'не, овець колись пряли шерсть, то тоє можна було прясти, а це, що вирощували на полі, от коноплі, льон не можна було прясти. [Чи можна було прясти вночі?] Колись пряли знаєте як, ше я в школу ходила, то мене мама будила удосвіта, поки до школи йти, шоб помогла їй прясти. Вони сиділи, жінки, пряли до часу, до двох, потом лягали на часов три-чєтирє спати, вдосвіта вставали, даже ходили сусіди на досвітки, дівчата, ці молодиці, одна до другої, шоб не так спати хотілося, вони ходили одна до другої, шоб більше напрясти і не заснути. Ткали да пряли потом, снують основу потом, витикали на сорочки, на штани. [Чи говорили, що до пряхи може якась невідома істота з'явитися?] Я того не знаю. [Чи існували звичаї спеціально лишати на гребені трохи волокна?] Да. Не допрядали. [Чи пряли дівчата на вечорницях, чи приходили до них хлопці?] То стіко того було. Тепер нема так. [Можливо, жартували?] Забирали веретено і не давали прясти, от шо вони робили, тиї хлопці, музику устроювали, дівчата прали і танцювали з хлопцями, з гармошкою. [З якого віку починали залучати дівчат до прядіння?] В одинадцять, десять починали дівчата прясти. [Що робили з ниткою, вперше випряденою дівчиною?] А шо, мама з татом обрадувалися, цілували дочку свою, шо вона вміє прясти, довольни були, гостинці давали, коли перший починок напряла.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна***. А полотна, то я виткала п'ять стінок. То стінки щитали. То буде десєть ридин, то вовняних, шерстяних. [Чи вийде десять ряден з п'яти стінок?] Десять, да. [Чи міряли стінками?] Ну, як на два радні. ***Снування основи***. [Як снували?] Були такії, «снівниця» казали ми і отак, становимо пуд хатою чи де. Снували. [Чи збереглася у Вас снівниця?] Нема. [...]. [Яке начиння застосовувалося для змотування ниток? Як раху-

www.etnolog.org.ua

вали ті нитки?] Хто їх рахував. На клубочок і гортали прямо, мотали, а потом снували. [Які Ви знаєте способи снування основи?] Колись було по хатах прибивали в однім боці і в другім кілочки, отак, один і другий, тут такії палики в боки, за тії палики зачіпляли основу. Снували, то називали колись «десіть губ», «одинадцять губ», «п'ять губ», «губи» називалися. А в тій губі треба, шоб було по десять пасом, таке нащитували, нащитали, шоб було скіко, шоб було однаково. І щитали кожне пасмочко, по скіки ниток там треба було бути. Знали, скіко там губ, скіко пасом, як його у верстат робити. Та я малою снувати снувала, а нитки, шоб в верстат накидати, то мати, то баба помагали. [Чи існувала заборона виносити начиння для снування з хати?] Канєшно. А куда виносить? В комору виносили колись або в сіни, колись були сіни, комора, то виносили з хати. ***Табуйовані дні.*** [У які дні заборонялося снувати?] В суботу забороняли, не мона, кажуть, в суботу снувати, бо світ снувався в суботу. В суботу не снували. А тиї вопше снували кожен день. [Чи існувала заборона залишати незакінчену основу на снувальниці на ніч, переступати через основу, виносити її з хати?] Якшо не хватає пряжі, от ниток, то було ще так, шо і допрядали, на другий день досновували. Якшо не хватить, скіко там треба, шоб було, значить, треба допрясти і доснувати ввечері або на другий день. [Як називали помилку при снуванні?] Переложиш не на той кілочок і називаєця – «коня положив», «вже кінь перейшов дорогу», топіро треба ту основу звертати назад, збірати і доводити до того, покі воно найде на лад. [Що робили з основою?] Збирали її так, як плетінку плетуть колись, з ситнику плетінку, отак збирали, зобрали і повісили на килочок, потом ту основу треба ще золити, як колись хустя золили, класти, шоб вона біла була. Колись було таке, зараз машинка спіральна, а то було жлукто таке, клали туда одяг чи основу так само і засипали попелом та й золою і наливали воду туда і називався «луг». Воно там лежало, потом її помокали добре, тоді вже розвіювали, шоб вона висихала, і на верстат ткати треба вже полотно з неї. [Чи шліхтували основу?] Цього не робили. Тоді вже, як виткуть полотно, вони визолювали, вибілювали, вимивали, поки ще на той ткати. [Хто ткав полотно?] Хто вмів, всі жінки витикали. Самі, хто луччє, хто не вмів, хто хутко ткав. [Які верстати застосовували?] Верстати, були колись верстати і «кросна» називалися, дерев'яні були настоящі верстати, ну, тепер тако зберігаюця, бо ще люди тчуть. [Коли зазвичай починали ткацькі роботи? Чи існував термін, до якого всі ткацькі роботи годилося закінчувати?] Піст. Після М'ясниць, найбільше ткали в піст, ото перед Паскою, але вже перед Паскою тиждень чі дві неділі, треба, шоб уже не було тих верстатов у хаті, уже була робота закінчена, а якшо не закінчена, то звертають на тоє воротило, на ту основу в одне місце і виносять з хати. ***Вибілювання полотна.*** [Де вибілювали готове полотно?] А в нас було болото, цілина, зара поле, а тоді було болото, і зверху травичка така росла, «синька» називалася, і там розстилали те полотно, воно лежало, мабуть, із тиждень, вибілювалося, а потім прали прачем; колись прачі були такії, шо прали полотно. Розстилали в саду, на росу розстилали. [Хто починав цю роботу?] В мене свекруха носила розстилала. [Коли заборонялося вибілювати полотно?] Я не знаю. Білий тиждень, то то перед тим, перед Великоднем, називаєця «Білий», отоді найбільше полотно вибілювали, на Білим тижні, перед Паскою. [Що робили з полотном, яке покрутив вихор?] Полоскали, вихрещували, відпарували. ***Фарбування полотна.*** [У які кольори фарбували тканину, пряжу?] Тоді хто в яке хотів. [Рослинну фарбу використовували?] Колись були краски, купляли краски, красили, мотали в мітки і красили тії мітки, оту пряжу, а потом розтикали хто кому куда треба, ткали. [Чи відомий Вам звичай ткання полотна гуртом?] То тико бувало гуртом, шо хтось прийде, які гості, свої дівчата, двоюрідна сестра чі сестра, ну, пробували ткати як хто тче, то ж буває одна багато, а друга не може ткати, випробовували, хто скіки може виткати. [Як називалось це полотно?] Обично полотно ткали лляне, з льону, і рушники даже ткали, тиї, шо витиратися, тиї, шо на хату вішати. Натикали різнобарвне кольорами. [...] [Ви кажете, що стільки виткали рушників, що до Луцька дорогу можна встелити?] Встелила б, встелила б, то факт. А я робила тоді в Обзири патронажною медсестрою. І я тако, по дорозі йду на роботу, час на роздуми є. І я давай у голові рушники ткати. Ну, думаю, невже ж я не можу виткати рушника такого. Я ни була майстер. Я колись, ой там, знаєте, то нимодно було! Тільки модно було який-нибуть, вже купляна материя, то то вже гарно. А то – то селюки. Але тітка в мене, мати були майстрині. Но мати вже нє, а тьотка була люкс! Тільки в її знов фантазії такої ни було. І я, ходячи, придумала, як можна виткати рушники. Прийшла, з нею поділилася. Ідьот. Ми сіли, бистренько вснували білі нитки, ці, десятий номер і почали ткати. Получається. Виткали ми ті рушники, перші. Потім дальше більш, дальше більш. Дальші вже набралися, вже нити тиї, вже і двадцить нитів можна, і вже узори. І так я почала. Ото ляжу, люди перізнімують, бо це так не можна. А я, то вже сміялися з мене. Піду на печі ляжу, тепло зимою, полежу, погріюся і голова в мене, ніколи розум не відпочиває, мозок вірніше, мозок. І я собі узори... Отак, так, отак, так. Наклала. Бистренько беру в клітинку зошита і його туди. І вже йду до тітки своєї і їй розказую. Давай і ми знов, на полотні лягають. То в мене і все так. То ми тих рушників..., я їх роздарувала всім підряд. Давала, давала. Потім собі. Тоді на «Берегиню» мене запросили, як майстриню. Тоді вже присвоїли звання народної. Вона в клубі робила, молодча, я ж стара. Та й добиратися ж мені. Завжди в мене біда із дорогою, вже я не можу. Вони кличуть, я не можу добратися. Ну й так, і так уже. А вже зара ничого не робимо, але ще дещо лишилося. І рядна є, і рушники є. Ті рушники брали від мене і перезнімували. То їх, і може краще вже, бо то вже там можна щось замінити. Мене питали про це. Нє, в мене були такі – як хорошій настрій – червоні рушники, як поганий настрій – чорні рушники. От. Я казала, що то «Сніжок», а то «Медок», а то ще там називала по-своєму. Бо то мені показувалось вощину похоже бджілину, а то знов як сніжинки таке. А то траурни, таки чорни знов. Таке було. А так, було, я і політични, то «Слава Україні» і «Боже, Україну збережи, Господи помилуй нас», є в мене такі рушники. Але як тчуть, то мене хвалять. Тому шо моє рідно не кусається так, воно мнягкоє. Як лижники отиї. А її [сестри] тверді ці, вал той, і він не вбивається так, не лежить. То я валети валела, і пряла [...]

ВИШИВАННЯ [Чи займалися у Вас вишиванням?] Вишивали. І рушники. В мине десь рушники є. [На якій

www.etnolog.org.ua

тканині вишивали?] На полотні. [У якому віці Ви вишивали?] Ше дівчиною. [У скільки років Ви вийшли заміж?] Ше, мабуть, двадцить п'ять чи шість було. [Чи вишивали сорочки?] Сорочки були, були, а я поотдавала. Ше но я бабу сховала сто років, ото мого батька тітка, а то мою матиру сховала, була біля міне, а то чоловіка схавала, то були сорочки, і я..., людьом треба, і я поотдавала. [Чи клали в труну рушники?] Нє, в труну положили старим. Там така вишивка була, полотняна сорочка, «вишиванка» казали, а то в нас казали «маралоска». Маралоска. Отут таке, вишита тако, тут така прошва, а тут такі уставки вишити і тут чохли вишити, і така довгая. І жилєточка така вишита всяка.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Що у Вас виготовляли з дерева?] Рубали і різали. Тут були пілорами, різали і там подхатка є – називаєцця «подхатка», і там його звозили і всьо. [Чому так називали?] Бо так називали і зараз називається. [Що там виготовляли?] Плоти робили. І гнали до Пінська. [Що гнали, тільки дерево?] Дерево, дерево. От і це річка центральна була, зараз заросла. ***Теслярство.*** [Чи були у Вашому селі теслярі?] Обізатєльно! [Чи були чоловіки, які колись будували хати?] Зараз повмирали.

МЛИНАРСТВО [Чи мололи у Вас?] Мололи. Млин був, вітряк. [Де він був?] Тут, в нас був. Наверху, отам недалеко церкви. [Який був вітряк?] Вітряний вітряк. [І там був мірошник?] Це він його власник. [Яку частку давали йому?] Він там мірку брав.

ОЛІЙНИЦТВО Олійниця була тут. Мелять. Раніше сушать. Треба льон чи коноплі. Сушать, потом мелять і дубова така, дві дубових колоди таких. І там перерубано в колоді, там диркі такі і сюда засипає. [Чи ножна була олійниця?] Нє-нє! Засипають, там така трапка. Засипають туди все, і оце все. А верхня, є така друга колода з виступом, і вона туди прижимає, і олія тече собі, як має бути.

с. Тоболи

Записала А. Яцук 25 серпня 2015 р.
у с. Тоболи Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
від Бартошик Юстини Яківни, 1930 р. н.,
та Савонік Анастасії Тарасівни, 1951 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Сіяли жито, просо, гречку, льон, коноплі, картоплі, олію били із льону. Просо сіяли, складали в снопи, зимою товкли ногами (мєли). ***Молотьба.*** Коней тримали для молотьби, стояли вони в клуни, до нього приєднували манєж. Вручну ціпком молотили і одна палка була на шнурку, другу прив'язували. Для молотіння брали жорна (каміння).

ПРЯДІННЯ ***Первинна обробка сировини.*** Льон вистилали, коли він дозрівав, обмолочували дерев'яним прачином стебло й коноплі і стелили на траві, щоб падали дощі. Треба було багато води, тому кидали у воду, і від неї гинула риба, бо коноплі вредні. Вдівалися суто із свойого, сіяли льон, коноплі, тримали овечок багато і стригли вовну, її чесали, а потім стірали її, і такі були кужелі, і на веретено пряли. [...] Кужелі такі, дев'яносто градусів, шо можна на його сісти, а з другої сторони куделька була причіпляна, прив'язана вона шнурком або ниткою, і смикали лівою рукою, а правою крутили те веретено. Снували на хаті, і нитки треба було розтягати, вони називалися «губи». Така була довжина мірки. Казали: «Наснувала шість губ». Напрєли на веретено, така знов веритільниця була, і знов мотали у мотки, на них мотали в клубки. І з тих клубків снували.

ТКАЦТВО Замикали нитки в пряжу і ткали на верстатах. Верстат був дерев'яний, на йому човником нитки закладали, і було таке бердо там. Ото ткали з льону (нижня одежа) або рядна, ними застеляли ліжка, а з полотна – сорочки, хустки, спідниці. А з вовни було тоже прядіння, ткали, «сукно» називалося, то було полотно, а то сукно. То шерсть була, одіяла ткали, а сукно ішло на синчаки (верхня одежа, як пальто, тіко без підклатки воно було). Піджак називали «синжак». І шили штани для мущин (вбраннє). Але те сукно, яке витчуть на тім верстатові, воно було таке рідке, неякісне, вітер дув і холодно було, тоді зимою збирали толоку (гурт молодих людей). І було таке корито дерев'яне довге, в нього наливали воду, клали ту ткань із вовни і поливали те сукно водою і ногами мєли, качєли, товкли ногами, і воно ставало густе таке, натуральне сукно ставало, чорне, тоді з нього шили ті піджаки, те вбраннє, взувалися в постоли, шили кожухи, в кого барани були.

ЛЮБОМЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Забужжя

Записала Л. Артюх у червні 2007 р.
у с. Забужжя Любомльського р-ну Волинської обл.
від Кухарчук Катерини Петрівни,
та Баранович Єви Гнатівни, 1926 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Основні заняття селян – індивідуальне сільське господарство. Колись був колгосп, а тепер – сільськогосподарський виробничий кооператив «Забужжя». Трохи є худоби, і сіють тільки зернові. Згасаючий кооператив. Не процвітає А люди самі сіють. У нас розпайована земля. Люди мають паї. Садять картоплю, сіють буряки, зернові, пасуть худобу. Здають молоко, здають свині. І хоча все дуже дешево, треба якось виживати. Тута сім гривен кілограм свинини. А буває, що й по п'ять, по шість гривень. [Які культури сіють?] Жито, пшеницю. Ше в нас є такий злак – суміш жита й пшениці – «тритікало»[тритікале] в нас його називають. Це для худоби. Гречку зараз сіють. Практикували більше, а зараз мало чогось сіють. Коли не було в магазині, то сіяли. А то ж з тої гречки треба крупи зробити. [...] [Чи сіяли кукурудзу?] За Польщі не було навіть, нє. За колхозів стали сіять. ***Первинна обробка врожаю.*** На жорнах мололи, муку робили. І на крупу товкли в ступі. Гречку – в жорнах. А в ступі тіко пшоно з проса. І ячмінь. [Ступи були ручні, чи такі, що ногами треба було товкти?] У нас на селі єдна була така, шо ногами. А то всьо рукою. [Жорна були у всіх?] Нє, мало було у кого. Хто добрий, то давав, а хто брав сам змолоти.

ГОРОДНИЦТВО Кормовий буряк сіють. Цукровий буряк дехто трошки, але тоже вже чогось виходить із моди. А зразу тут сіяли цукровий буряк. [...] [Які овочі росли на городі?] Диня. Брукву садили. Свиням. І собі їли! Варили й їли. Картошка, буряк, морква, капуста. Цибуля, часник, хрін. Редька була. [Чи сіяли пастернак, селеру?] Нє, не було. [Чи сіяли петрушку?] Пе-

www.etnolog.org.ua

трушку й кріп сіяли по городі. Кріп і тово, який був, такий і є. Сіємо все те саме й тепер. [Як у Вас картоплю називають?] «Картопля», «картошка». У нас більш до Польщі підходить. В їх [кажуть] «картопля». І в нас – «картопля». Бульба, то то вже в білорусів. [Що сіяли з бобових?] Біб садили. Я ще й сама садила торік. Допіру, нехай росте. Квасоля – «сидун» називається, та, шо не треба патичок, не росте високо. Горох, той, шо сію в полі, понатикаєш десь при межі, та й у полі сію.

с. Столинські Смоляри

Записала А. Дмитренко 3 липня 2008 р.
у с. Столинські Смоляри
Любомльського р-ну Волинської обл.
від Васенько Любові Несторівни, 1965 р. н.,
родом із с. Вербівка Любомльського р-ну
(у с. Столинські Смоляри мешкає з 1985 р.),
Савчук Марії Яківни, 1930 р. н.,
Шевчука Миколи Лук'яновича
та Конзеровської Ольги Володимирівни, 1979 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Чи є день, коли треба було зажинати?] Так. В понеділок, то завжди кажуть, шо то важкий день, шо в понеділок луче нічого не начинати, якшо ше не начинав робити, то, а як вже начинав, то можна. Понеділка лучче, обминути, щоб начинати якусь роботу. [Чи не казали, що треба до Петра обов'язково зажати?] Нє. Я знаю, може, хто якії дні має, ше колись в колгоспі були таке, то ше, може, де шо там робилося так, але в основному нє. Я знаю, шо в нас наперед перший завжди должний іти чоловік, кругом чи в хату должний іти перший до когось, чи свято, от Різдво чи Паска, должни чи хлопчик, чи чоловік прийти перший в хату, бо як жінка, то вже, кажуть, цілий рік нещасливий буде, такий бідніший буде. [То так і на жнива ідуть зажинати чоловіки?] Так, так. Чоловіки, канєшно, чоловіки. [Чи беруть хліб із собою чи, може, колись брали, не знаєте такого?] То як я, знаєте, колись, може, й брали, як косили косами, як вони ложили снопи в'язали руками, ну то, брали обід, а зара шо... [Чи залишали «бороду», коли закінчували жати?] Так робили. [Що казали при цьому?] Як обжинки починаються, це вже зроблять віночка і так уже співають: «Вже ми жита дожали – віночка зв'язали». Там вже такі пісні поскладають і співають, і того віночка вже роблять собі так, то колись так робили, тепер вже нема цього; то хто його так робить! [Хто ходив зажинати?] Зажинає чоловік, поблагословить, перехреститься... [Чи брали хліб, як ішли зажинати?] Нє! Тіко дома, от собі помоляться вдома, і ідуть зажинать, а хліба не брали з собою. [Чи не казали, що до Петра треба зажати жито?] Нє, не знаю цього. [Чи чули щось про Паликопу?] То я чула. [Чи не кажуть, шо на нього жати не можна?] То на йому і не жнуть!

ТВАРИННИЦТВО [Чи казали, що корову на пашу перший раз треба виганяти свяченою вербою?] Ага, і виганяти корову на пашу. [Чи треба було постукувати корову вербою?] Корову постукати тоже. [Де потім дівали ту вербичку?] Вербу принесемо, в хліві залишаємо. [Виходить, що верба, поки не закінчиться сезон, має бути в тому хліві і корова буде приходити туди, так?] Аякже. [...] В нас от на Зелені свята збираються хлопці і йдуть всім коровам чіпляють вінки на роги, а в якої нема (от в нашої корови нема ріг), то на шию поципили, і всі сорок коров іде, всі з вінками, так гарно. Виходим всі дивимся, а вони такиї всі зелени, хороші, і вже тоді після обіда, як вже виганяємо, знімаєм тиї вінки, вишаємо в хліві, тоді вже їм даємо чи гроші, хто сумку яку їм за те, шо вінок [поцепили], завжди годилося так. [Де дівають той вінок?] Там в хліві висить. [Чи довго він висить там?] Та його можна вже спалити, але він не мішає, хай висить, може і до другого року висіти, пока той не замінимо другим і все. [Вінки плетуть тільки на Зелені свята?] Так. Тіко на Зелені свята.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО [Чи ходять у вас по ягоди на Купайла?] Ходять. В нас більшість рвуть липов цвіт на Івана, бо то, кажуть, лічебний такий. Стараються кожний хоть де літру-дві «Іванових ягод», для дітей тако, посушити, вони завжди, кажуть. від поносу, від живота, від всього. [Які ще рослини збирають на Івана Купайла?] В нас обично тіко липов цвіт і ягоди. А більше нема нічого такого, ну. шо, типер, може, вишня во буде. [...] [Чи збирають у вас чорниці? Як ви їх називаєте – «ягоди» чи «чорниці»?] «Ягоди, ягоди». Ягоди знаєте колі збиралі? Ну, на Івана. На Івана, навіть батюшка святив нам, на Івана тиї ягоди, і ми зсушувалі вже їх, сушилі, кіко там батюшка сказав, шо розрішає, і як бувало, можете йти хоч і в такий день, в недільку – не гріхи, а як на Йвана йти, йдіте, беріте Іванові ягоди, і сушіте. Вони способні, до живота, як діти ж малиї в селі ж є, булі. То ми бралі і тиї ягодки сушилі. А нє, то в баночку всипємо й засипєм сахаром. То як шось вже дитина больна, чи що, чи на живіт, чи на що, то вже даємо їй. [Чи й тепер збирають і сушать ягоди?] Так, так.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Стояв лутик такий і вопшим таке саме, як ото в нас стоїть, шо на зерно, а то стояло таке саме в землі, тіко шо воно було зроблене з тополі. А лутик зроблений з сосни, отого лотока довбали два мужики цілу зиму. Для того, шоб його вирубити, видовбували середину, оставляли краї десь по чотири сантиметри і в нас шо получалося, а в нас получалася така тіпа, ну, як сказати, ну, труба потім, якшо вже воно готове, тоді робили дно. Дно робили з досок і як назвалося воно «путфук», понюмаєте, як робився пас в одній доски, а в другій вирізувалося і робився тіпа такий шплінт... і воно все туда... Така точность була, шо воздух не проходив, понюмаєте, і тоді краї вже обрізали – такій був дерев'яний «циркуль» називався, от шо з дерева зроблений, на кінцеві гвоздички от так на кінцеві ставили. Я ним не користувався, но бачив як батько робив і от так описували круга, тоді круги обтесували нагостро, а от в тому лоточці ше робили на крайові се паза такого, ну, вирізували там десь мілімітрув штири- п'ять, отако вирізували паза і була спіціяльна така ножовка, мала одинацить зубочков таких друбненьких, і тако рукою тримає, а там, ну, така тіпа, ну, хто мав мотоцикли. знає, як то є ціво кікстартер, отака грібйоношка, і тею грібйоношкою він так рукою маше і от за тиждень часу проб'є по кругові діаметрів там метр тую канавку і тоді тиї доски туда загоняє і получається дно тіпа, понюмаєте. А тоді вже виставляє десь, а воно перед тим, як заганяти, сильно сушать, шоб воно було сухе і тоді, як все заганяють, його ставлять десь, таке вологе приміщення, воно затягає і без гвоздя, і без замка, без ничого все дерево, ниде гвоздочка нема, понюмаєте, файно

www.etnolog.org.ua

робилося колись. Майстри були правильні, відра були дерев'яні. Ше колись як то колодязь був отут, де зараз скамєйка, ше вісіло відро з дерева зробляне вопше і тако обганяли середину не жалізним обручом, а дерев'яним. [Що брали для обруча?] В основному лішиця була. ***Теслярство.*** [Ви кажете, що батько побудував тридцять чотири хати?] Да. [У цьому селі чи й у сусідніх?] І в сусідніх селах. [Він будував дерев'яні хати?] Дерев'яні. Сам виробляв дерево, ну, помагали там люде, брав синів своїх старших. [Скільки у Вас братів?] От Іван брат і Адам брат. Ото він їх брав з собою, деколи брав чужих, як тей були зайняті в роботі і будував таким путьом. Був ше сусід такий Юрко, Лукашівський Адам, ото вони прагували вручну, один зверху, два внизові, і за дві неділі нарізували дерева на хату, а батько вже те дерево вручну тесали, шнурували, вертіли серебром... ***Столярство.*** Виробляли вугла і все те діло, а зимою вже до теї хати робили столярні вироби, вокна. Самі. Колись не було грошей, щоб заплатити. І за таку хату, як побудує на чужом селі, давали ручку, а ручка – то десь вісімнадцять кілограм жита, понімаєте, така платня була...

РАТНІВСЬКИЙ РАЙОН

хутір Денисі

Записали Н. Бабій та А. Дмитренко 2 липня 2011 р. на хуторі Денисі (Межиситівської сільради) Ратнівського р-ну Волинської обл. від Денисюк Марти Іванівни, 1929 р. н., Божчук (Денисюк) Павліни Василівни, 1954 р. н., Божчука Віталія Терентійовича, 1956 р. н., родом із с. Заприп'ять Ратнівського р-ну Волинської обл. (на хуторі Денисі мешкає з 1975 р.), Гурич Ганни Іванівни, 1940 р. н., Бужчук Оксани Василівни, 1981 р. н., родом із с. Окачеве, та Трохимук Єви Василівни, 1949 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Які волокнисті рослини переважно сіяли у Вашій місцевості?] Коноплі і льон. [Що робили, щоб коноплі і льон були довгими, білими, чистими?] Квасили ж їх, бо вже потім, я помню, той білий не получався льон, що стелили, і так як то росою він проходив, то той був такий сірий, такий сивинький, а то квасили в воді, возили вже десь до озера чи до річки і ото квасили там, закладали там, ну, дві неділі, коли попадає тепло, то й менше, і пробували вже: так як зайдеш отако і тернеш його і він уже отскакує, тростинка од волокна, отоді виймали, бо вже і тернеш, і рветься, то то вже він переквасився. [Чи не ворожили, щоб білим був, чистим?] Нє. [Коли треба було сіяти льон і коноплі?] То нєзавісімо, в нас того не було, ото в свято і в неділю не сіяли... [Чи були дні, в які заборонялося сіяти волокнисті культури?] То то само були, сіяти колись у середу і п'ятницю. [Заборонялося тільки в неділю?] А тиє дні вже якось, в понеділок чи там у читвер, то казали, що то тяжкі дні. Але ж більшість ото, там не з'явилося, попаде, яка погода, то вже, ой, дощик пошов, то треба сіяти, бо ж не зійшло. [...] [Як обробляли коноплі? Казали «плоскінь», «матірка»?] Плоскунь і матірка, льон. [Чим вибивали насіння?] Прачем таким. Був зробляний з ручкою, то оббівали. [Як ламали кострицю? На чому?] Терниця, бітка. [Чим тоді вибивали ту кострицю?] Така дошка була, тріпачка. [На чому у Вас пряли?] Прєли на самопрєдові. [Це такий пристрій з колесом?] З колесом. [Чи існували традиції приступати до прядіння в певний день?] Нє. [Чи відбувалися запрядини? Хто запрядав першу нитку?] Хто, а хто ж, кажна хазяйка по-своєму, коли єсть, тоді начинають. Ото начинають осинью, як уже все зберуть із поля, ото тоді труть, а тоді начинають прясти, тоді вибілюють, а тоді вже тчуть. [Яке начиння використовували для прядіння?] Веретино, такий звали «лопатинь». До його причіпляли ту вже «куділку» звали, а тоді пряли веретином, а потім самопрядом. [Хто пряв самопрядом, а хто на веретені?] Жінка пряде, ни чоловік. [Коли не можна було прясти?] В свята не пряли. На Варвари нє, на Міколу; на Сави, то пряли, на Ганну тоже ни пряли. [Які дні тижня вважалися легкими для прядіння?] Нима, зимою встають удосвіта і вечір тоже сидять до дванадцяти. [Вночі також можна було прясти?] І вночі прядуть, хто як. [Чи казали, що до пряхи може з'явитися якась невідома істота?] Нє. [Чи відомі Вам перекази про св. П'ятницю, зокрема про її причетність до прядіння?] Нє. [Можливо, у Вас була якась заборона залишати недоткану мичку на гребені, на прядці?] Нє, такого не було. Тож як ткали, то там так і так зовсім не дотчеш, а такі нитки оставалися. Бо ж там вже ни мона і прибити було. [Чи існували звичаї спеціально залишати на гребені трохи волокна?] Нє, такого ни було.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** [Коли зазвичай починали снувати основу?] Осеню вже. Хто і коли. Яка хазяйка ранче опорається, а яка вже позній. [Які Ви знаєте способи снування основ?] Тож один способ снувати. [Що використовували при цьому?] Брали, такії були, такі доски, а в досках такі палі побиті...Такі, як палець, і ше товщі, а в другій стороні то таке зробляне знов, шоб вже знав, як наложити. То ни те, шо от наснував ниток, їх же треба до толку, шоб на воротило наложити, то тре було такі, в одні стороні таке робилося і вже ш їх снувати, то поснуєш, а тоді мона ту основу було ше навіть і білити і її зав'язуєш, і збираєш, так, як то в плитінку. А тоді вже ото, як вже на кросна на тиї, то вже якось станеш і вже, ну, то треба вдвох, там одна ни може, вдвох, а ні, то в трьох, бо там же і намотувати, а тому тримати, шоб було міцно ш, бо як погано нав'єш, то всьо – ткати ни будеш, а треба, шоб вона рівнинька була, шоб вже і щіткою ше прочісували, така щітка була, грибінка...Така зробляна із такими зубчиками, і ото прочешиш, прочешиш... [Чи існувала заборона виносити начиння для снування з хати?] То конєчно жи, тож виносили, як тіко дотчуть, а як нє, на свята старалися так, щоб виткати, щоб на роковиє, ото я кажу на Різдво, щоб плетіння не було в хаті, потім знов і шо ше друге знов, тож не одне ткали, то тре було виткати лляне шось, а то треба було ше яку і «бурку» виткати. [У які дні заборонялося снувати?] Дні, коли попадає, там у суботу, то вже ни старалися, бо попаде а ше ни хватить пряжі і треба допрядати, тож ни буде в ниділю там з столом на дворі. Чи там в одних і в хаті снували. [Чи існувала заборона залишати незакінчену основу на снувалці на ніч чи переступати через основу, виносити її з хати?] Ни забороняли, бо тож так і старалися, шоб хватило. [Як називали помилку при

www.etnolog.org.ua

снуванні?] «Ой, ой, – каже, – положила конє, скіко треба буде клопоту». Ото звали таке. [Які дії виконували з основою після закінчення роботи? Може, піднімали її вгору?] Нє. [Чи сідали на неї?] Нє. Були такії, шо, ой, треба сідати на основи, то будуть добре нитки одна до однеї сідати. [Чи шліхтували основу?] То тіпа, шо я кажу, шо тею гребінкою ото, а так я нє. А так, якшо вже попарать її, ше парили вовнові, шоб вона ни зліпалася, ото посля того її тіко розпускали і дьоргали, і знов... Ото одна в одній стороні, друга в другій і пашлі того, шо та основа аж скаче. [Коли зазвичай починали ткацькі роботи?] Щитайте, що в грудні місяці начинали. [Чи існував термін, до якого всі ткацькі роботи годилося закінчити?] Нє, пущі були такії, що багато всяки натикали, начиняли лика то і пущі до Паски. [Як ставилися до приходу сторонньої людини під час навивання, затикання? Чи боялися що хтось може наврочити?] Так буває, шо каже, шо от сьогодні точно буде погано, будуть то нитки рватися, то шов. [Як оберігали від уроків?] Тож були такі, шо шиптали. [У які дні заборонялося ткати?] В свята, а так ні. [Чи можна передавати ткацьке начиння в чужий дім, переносити через дорогу?] Аякже. Давали і брали, ни те, шо через дорогу, а в другі хутора забирали. ***Зоління полотна***. [Яке начиння використовували для зоління полотна?] Для зоління, я ж кажу шо полотно вже як витчуть, то брали слали, а нє то мочили, як то навесні, і така тиво травичка вже на воді по канавах, і тоді слали, і вже воно так полижить, буває так, шо тиждень і вже виносять, ставлять на горбку, і вже воно білішає. Тоді вже начинають, каже треба ше позолити, а нє, то було так, шо просто попрали і висушили, а тоді вже шили там сорочку чи штани, тож тоді шили свої роботи. [У які дні тижня чи в які свята не годилося золити?] Того не було, ото тіко в свята не золили. ***Вибілювання полотна.*** [Де вибілювали готове полотно?] Вибілювали готове полотно, я ж кажу або в канавах, або на росу слали і так вибілювалося. [Хто вибілював?] Хто зайде. Тоді ше дітки крали. Настеле, каже: «Ой, постелила сім губ полотна» (ну, а то «губа» звалося, отак як узяти ото полотна, отак то шість локоть того – ото одна губа) і хтось украв половину. [Що робили з полотном, яке покрутив вихор?] Розтилали назад, а нє, то мочили і постіране; попируть прачем і вже висушать – і всьо, і вже хавають. [...] [Коли Ви ткали рушники?] О-о-о, дівкою була. Десь у років сорок п'єть. [Як називалося мереживо?] «Круживо». [Самі виготовляли?] Сама осьо бачите яке широке? [На стіл робили?] Ну! [Як воно називалося?] А то ручник нашитий. [Ні, те, що на стіл застеляти?] «Скатерка». Скатерка з двох зшита. ***Табуйовані дні.*** [Чи були дні, в які не можна було ткати?] Були. У неділю не ткали, перед Різдвом ніхто не ткав у нас, тіко так, святкували, свята проводили. ***Фарбування полотна***. [Чи красили нитки?] Нє, ниток не красили. Колись сінники напихали. Сінники ткали тоже ж на тому і шили, такі широкі ткали, дорожкі ткали, шили, насередині дирку робили, туда сіна запіхалі. [Він був одноколірний чи в клітинку?] Ні. В клітинкі вони були. Клітинка була кольорова, чорна. [У які кольори фарбували тканину?] Хто в які. [Яку фарбу використовували?] Ткали оції, шо так як то типер спідниці, а тоді «бурками» звали, то там всякого сорту: і сині, червоні і жовті, і то вже такими ткали, і чорниї. [Яким кольором здебільшого користувалися?] Більшості чорні й червоні. ***Ткацьке начиння***. [Яке начиння застосовували для змотування ниток?] Були колись, такі були і звалися «коворот», до його ото мотаєш і такий получається так, як-то вдвоє зложаний, ну али ж воно цілеє десь отаке, али зв'язуєш і там у двох чи трьох місцях, то вже воно ни сплутається, ну і так вибілювали, а вже потім, то брали такі мотовила робили дирив'яниї і вже скручували, то вже те ни знімалося, ну, як снувати, то не будиш із мі́тка того, а тіко вже така бочечка була, намотуєш і вже знаєш скіко пряжи. [Чи потрібно було в певні дні, скажімо, на свята, виносити з хати прядильне начиння?] Зимою все ткалося. Як Різдво, то начинається сьомого січня і вже по двадцять перше, бо Притеча двадцять першого, ото тоді должно не бути цього в хаті. [Чи пряли дівчата на вечорницях?] Пряли. [Чи приходили до них парубки?] Аякже. [Чи жартували?] Шо хоч було, ше такі жарти були, шо могли ше й кудійку спалити хлопці. Ше дурості було. [У які дні заборонялося мотати нитки?] В свята тілько. [У великі свята чи у всі?] Не те, шо тіки шо Різдво, от так яке вже більше свято, шо то є до церкви батюшка, то вже тоді ни должні ото тим займатися.

с. Межисить

Записала Н. Бабій у липні 2011 р.
у с. Межисить Ратнівського р-ну Волинської обл.
від Косанчук Ірини Семенівни, 1925 р. н.,
та Приймачук Марії Дем'янівни, 1935 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин***. [Які волокнисті рослини переважно сіяли у Вашій місцевості?] Льон і конопл́і. [Що робили, аби коноплі і льон були довгими, білими, чистими?] Квасили в воді, мочили. Озеро в нас ото, туда возили і так кучами їх скла́дали і дерев'я́чем придушували, шоб воно пірнуло, і воно там дві неділі квасилося, тоди виймали звідци. І стелили вже на гродку́, і воно вже сохло, поки волокно одділиться од стебла. [Чи були певні дні, коли потрібно було сіяти коноплі і льон?] В любе время. [Чи були такі дні, шо заборонялося проводити сівбу?] Нє. Ну, яке, знаєте, по-божому якесь свято, ну, там у газеті вичитували, який день щасливий, який нещасливий, то то знаєте, хто як хотів. [Можливо, певні дії виконувалися в дні сівби конопель?] Нічого. [Що робили, щоб захистити посіви волокнистих від шкідників?] Колись нічо не було, все росло. [Як у Вас називають чоловічі стебла прядильних культур і жіночі? Чи не називають?] Нє. [Коли зазвичай вибирали плоскінь і матірку?] То бачать вже, як виростуть коноплі, то вже плоскінь одділяється от конопель. Плоскінь вже росте, знаєте, така високая, та як трава, насіння її. [Чи існував певний день, щоб вибирати?] Коли хтіли, вже, як бачимо, шо вже спілиї, то вириваємо, вже ви те знаєте, бо плоскінь ранче доспіває, чим коноплі. Вже вона робиться жовтая, вже плоскінь вибираємо і де її в'яжимо, тоже мочимо, потом стелимо. [Як складали стебла для просушування?] У нас стелили. [По землі?] По землі радком стелили. В калюжі вимочували. [Чи довго вимочували?] Тиждень, повтури ниділі, смотра яка роща; які вищі, то довше кваситься, а які такі низинькії, то ж ни то шо врожай свій мали, в інчий місяць, то здорове таке виросте, в інший – во таке малесеньке. [Як перевіряли, чи вони вже готові?] Отак візьмите, як викоситься, тако візьми путри... І вже короста облітає, а те волок-

www.etnolog.org.ua

но остається, вже туди назбираємо його, і вже такі були битки й тирниці, в битки били, «терниця» – терли, а после вже трипали, «лопатинь» звались і трепиш. [Що робили з кістрицею?] Вивозили і палили її. [Куди забороняли її висипати?] Де асфальтірована дорога була. Он де ті баюри, вивозили. [Чи існувала традиція приступати до прядіння в певний день?] Нє, нічо не було. Ми його здавали на на фабрику. Собі пріли, собі пріли. [Чи відбувалися запрядини?] Часом, такі прядки купували з одним колисом, і прядки пріли ми тоди, снували і ткали кросна. І рубашки́ шили з того полотна, відбілювали, знаєте, ото літом таково на тому, на гродку, мочили, розсовували і одбілювалось от сонця. [Хто брав участь у запрядинах, хто запрядав першу нитку?] А хто, всі геть. Хто вмів. [Яке начиння використовували для прядіння?] Веретено. Хто шо мав, но більшість веретином, бо не було за шо купити прядки. [Чи був у Вас гребінь?] Була в мене прядка. [Хто пряв на прядці, хто на веретені?] Всі геть баби, мужики ж не пряли, мужики, знаєте, такі крутельки на постіль, на рєдна... То крутили на крутилка́х і вже пряжу снували і тим ткали. ***Табуйовані дні.*** [У які дні заборонялося прясти?] В ниділю ніхто нічо не робив, на різні свята. [Які дні вважалися легкими для прядіння?] Любиї дні, любиї. Ми ни прєли вдень, а ввечері, вдосвіта. Раненько вставали в штири часа, а вдень йдеш на поле робиш. [Чи можна будо прясти вночі ?] Да, да можна. Колись прєли знаєте до лучини, були такиї ковинки́ вроблені в грубу і ни було ни свєту, керасіни ни було, то до теї лучини прєли, розпалим вогонь і так і прєли. [Чи переказували, що до пряхи може з'явитися якась невідома істота?] Нє, нє. [Чи відомі перекази про св. П'ятницю, зокрема її причетність до прядіння?] Да, да, п'ятниця – то постній день, ото завжди постили, п'ятниця і середа, два дні на неділю. [У ті дні не можна було прясти?] Нє, нє, нє. [Чи існувала заборона лишати недопрядену мичку на гребені, на прядці?] Ни було заборони. Ото, знаєте, шо не допрядеш, то даєш на кудійку, то не видно валять. А отходи не кидав. [Чи існував звичай спеціально залишати на гребені, прядці трохи волокна?] Нє. [Чи потрібно було в певні дні, скажімо, на свята, виносити з хати прядильне начиння?] Ни мона, знаєте от шо було от Водохреща, як прийде до хати хтось шось просити, ни мона було давати. [Чому не можна було давати?] Ну, каже, то вже знахорі ходять. О тоди із трьох колодязів воду бируть, дітей миють маленьких. Та як Бог освятив воду і треба з трьох колодязів брати воду і дитину маленьку [мити], то буде поправлятися. [Чи пряли дівчата на вечорницях?] Пряли, ото в нас ізбереться штук п'ятнадцить, двадцить. [Чи приходили парубки?] Оякжи. То-то закон – де дівчата, там і хлопци. [Чи жартували на вечорницях?] Ой, прийдуть, ни дають, висмикнуть із кудійки ото пасмо, а то веретено заберуть, а то те, то знаєте як молодьож. Бувало, та Коляда була водяная, то-то щедрували ходили, то, знаєте, хто дасть, то нічо ни бируть, а хто ни дасть, то й вози одвозили й сани одвозили, завизуть десь, шо шукають по тижневі, доки найдуть. Вреднічали так. [Яке начиння застосовували для змочування ниток?] В нас такі, знаєте, коріта були і туда клали основу і попелом засипали, і воду лили, і так золили. [Як мотали мітки в клубки?] Такий ковороток, знаєте, робився, отако на перекісь сюда, і тут дирка билася, тако закладувалося, а тут були такиї тиї дирки покручани. І туди веретьора вти-

кали, розтирали, мітки мотали, знаєте, на ковороток, або на столі на такому – кладеш якесь тута бривно і так мотаєш мітка, і вже тамо, як вийдиш, його легко й совати, і ото він так і наскладувався на того коворота. Так і мотали. [На які свята заборонялося мотати нитки?] В любе свєто. [Чи прали, фарбували, вибілювали готові мітки?] Є, кажу ж вам, шо таке корито, жлукто було, шо попелом засипали і золили.

ТКАЦТВО ***Снування.*** [Чи багато способів снування основи Ви знаєте?] Ми тіко так снували. [Чи існувала заборона виносити начиння для снування з хати?] Я ни помню за те, шоб забороняли. [Які дні вважалися легкими для снування?] У любе время коли схоч, тіко аби ни свєто. В свєто все заборонялося робити. [Чи існувала заборона залишати незакінчену основу на снувалці там ніч, чи переступати через неї, виносити її з хати?] Нє, нічо не було. [Як називали помилку при снуванні?] Помилку знаєте, як ото вже ти снуєш, ото буде паль... то-то називається «кінь», і вже тобі буде портити всейку основу, мусиш її знімати до тих пір, доти доберешся, шоб його прийняти. Вже воно ни надається до форми, як будиш навивати вже на воротило, то шо там все буде у кроснах, вже воно буде пороти і всьо ни доходити. То-то назвали «коня положив». Ни дійшов. [Які дії з основою виконувалися після закінчення роботи? Можливо, її піднімали вгору чи сідали на неї?] Нічого, нічого. Зобрали так в комут і десить дверей на руки наклали і та як то цепка, збирали основу. [Чи можна було залишати на літо сплетену або навиту на верстат основу?] Ни мона. [Чому?] Кажуть, гріх, шо воно, раз ти намотала, то треба її іспользувати. [Що потрібно було робити в тому разі, якщо не встигали?] То вже ни починай, знаєш шо ти ни встигниш, то ни починай. [Чи шліхтували основу?] Нє. Ми тіко ото золили, як я кажу – ото золимо і промиваємо, і роздручуємо. [Хто витикав полотно?] А хто, жінки. [Ви ткали полотно самі чи віддавали нитки ткачам?] І напряду сама і витчу все, бувало таке, шо із плосконі полотно ткали, із лину́, із кло́ча з того. [Коли зазвичай починалися ткацькі роботи?] Ото перед осінню, Пилиповка, М'ясниця. То вже була зимова робота – прєли, ткали. [Який день вважався легким для затикання тканини?] То-то вже, кажуть, треба рано. Кажуть: «Хто рано встає, тому пан Біг дає». [Що треба було робити, щоб забезпечити легке ткання?] Єслі хазяйка охоча, то вона спішить, шоб ранче за ту зробити, перемога такая була. [Що робили, якщо робота не вдавалась?] Нічо не робили, пробували інчий раз, ото нав'єш на воротило ту суму і стань затикати, вбік впав і всьо, і мусиш вирізувати, скручувати, опять накручувати. Бували всі випадки. [Як ставилися до приходу сторонньої людини під час навивання?] Знаєте, як казав, от прийшов свіжий врік, поворочив, зглазив в роботі, вже тоді Богу моляться, вже згаварюють, щоб воно направилося. [Чи використовували ніж, голку, сіль, аби уберегтися від зурочення?] Нє, нє, нє. То-то кажуть вже, як кудась ідеш на бесіду, ото треба шпильку ткнути чи голку, шоб вже ни зглазили. [Які техніки виготовлення тканин знаєте?] Які тут техніки, я ж тобі кажу, шо прядка і веретино, і коворот, шо мотати. [У які дні заборонялося ткати?] В свято. [Тільки в свято? Чи існувало таке правило, шо, скажімо хтось помер з близьких, то впродовж року не можна ткати?] Да, да, то-то вже туди збігає день, шо роковий. [Чому

www.etnolog.org.ua

не можна було ткати?] Не можна, бо ж то покойник був. [Чи можна передавати ткацьке начиння в чужий дім, переносити через дорогу?] Ни мона, вже як ти йдеш і хтось йде, то ни переходь, луче пудожди хай він проходить. Треба повному проходити, а той, що з нічим в руками стоїть, тре шоб стояв, шоб з порожніми не переходив. То каже вже знахур. Він спір всейкий забирає. [Чи виконувала ткаля якісь спеціальні дії при дотиканні до тканини?] Аякже, Господи, ми як ткали льон, то і рукави натикали, і маніжки́ натикали, і комірки́, шо хоч. Шо придумаєш. [Яке начиння використовували для зоління полотна?] Жлукто, жлукто було. І попелом засипали. [З яких рослин переважно використовували попіл?] Ліщина, березина, топиш у печі. І жир вигортуєш, і в кучу загортуєш, і воно пригарює, і так, як мука. І засипаємо, і туди воду варимо і ллємо, і воно попариться, виліш і опять його приварюєш, і таке хороше біле, шо так як золото. [У які дні тижня або в які свята не можна було золити?] А хто відає. [Чи примовляли що-небудь, коли золили?] Нє. [Де вибілювали готове полотно?] А отут, тако на грудку. [Хто цим займався?] Діти. Намочить і протягне, і всьо, висохне і оп'ять мочить, разів десіть за день намочить і витягує, а сонце вибирає ж тую чорноту, ви те подумайте, повісьте шось таке чорне на сонце, як воно вибире. [Що робили з полотном, яке покрутив віхор?] То його палять. Бо то діявол. [У які кольори фарбували тканину?] Ткали колись юбки разноцвєтниї. Мотали на мітки́ й краси́ли, краску купляли. Разну: червону, жовту і бежеву і зелену, яку хоч. [Яку фарбу переважно використовували?] Більшість біле, чорне і червоне. [Рослинні фарби використовували, чи які?] То купляли фарби. [Тоді вже були?] А в пачичках. [З якого віку починали залучати дівчат до прядіння?] Хто ухоту має, мене от мої дівчата, то вже в сім літ училися прясти, веретено крутити. Каже: «Мамо, дай попробувати», то я смичу, а вони крутять і йдуть, таку хату виткнуть. [Що робили з ниткою, вперше випряденою дівчиною?] Кажуть, вже ту нитку треба змотати і в кармані носити. [Навіщо?] Шоб хлопці чіплялися. [Чи відомий Вам звичай випрядання особливої, помічної такої нитки?] Нє, нє, нє. Шо не було, то не було. [Чи відомий звичай ткання полотна гуртом?] То-то бачите в нас гуртом робили, єслі натикаєш, то складувалися по губі, по дві, тому тіко треба, тому тіко треба, і ми на купу поснували і тчемо. Ото ткали так собі, то-то «гуртом» зветься. От у мене падружка була, то ми всьо – і скатерки ткали, і рушники ткали, і тиї рукави, і барабани, шо хоч.

с. Самари

Записала Н. Бабій 4 липня 2011 р.
у с. Самари Ратнівського р-ну Волинської обл.
від Шинкарук Оксани Федорівни, 1931 р. н.,
та Биризюк Марії Іванівни, 1930 р. н.,
родом із с. Лучичі, де й проживає.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Які волокнисті рослини здебільшого сіяли у Вашій місцевості?] Коноплі, льон. [Чи відомі Вам перекази про те, звідки взялися льон і коноплі?] Я ни знаю, звідки вони повелися. Я знаю, шо ми їх сіяли, пололи, рвали. [Що робили, щоб коноплі і льон були довгими, білими, чистими?] Ну, поле шоб хароше було, чисте. Конопе́ль не пололи, а льон пололи. І другий род: вони виросли, змолотили тиї коноплі́. І там у конопле́х росте плоскінь такає, шо вона без насіннє, а коноплі́ з насіннєм, і тою плоскінь уперод вибирали. Плоскінь уперод вибирали, а коноплі́ дальше росли. Коноплі́ дальше росли, типи́рачко тиї коноплі вже виросли, поспіли, змолотили. Поспіли вони і в озеро мочіти, такі снопи пов'язали і мочили. Дві неділі вони кисли, тепіро витягаємо, сушимо коноплі. Тепіро тремо, вже відвиснуть, тоді беремо, ставляєм на піч як терти, і тепір отака терниця, тремо. Тремо, зотремо їх, такі уже ручки́, повісимо, таке і робимо, папірусна такая ступа стоїть і трепачки, так і треплемо їх, виб'ємо, виб'ємо ту коросту. Тапіро знов такі щітки́ є, тапіро ми їх треплем, тапіро ми їх обдираєм, як уже обдеремо, тогди така щітка, чешемо. Чешемо, тагди вже прадемо, прадемо, ну, там у нитки мотаємо, білімо їх, виваруємо, тогди прадемо, тогди вже як напрадемо, топіро снуєм; поснуємо, тапіречко такі кросна накидаємо. Снуємо, на воротило там крутимо... І тоді у такий став, і тчем, тчем, а тапіра полотно відбілюємо. Тогди вже шиєм сорочки. Шиємо сорочки і ходим. [Коли сіяли коноплі і льон?] Весною сіяли коноплі. Як бульбу посадимо, тогди, десь отак в маї. [Чи були якісь заборонні дні, коли не можна було сіяти?] Коли неділя і свята, то не можна сіяти було. [Як захищали посіви від шкідників?] Тогди нічого не було. А шо ж тогди було? Просто пололи. Коноплі то виростуть, не треба полоть, а льон пололи, льон били, висохне, пучечки́ зв'язали і тапіро поб'ємо, поб'ємо, притчемо, виб'ємо те насіннє, тапіречко мочимо. Мочимо і тогди стелемо, і він довго лежить, місяць. [Де висушували?] Надворі, надворі, отак стелили, дрібненько. [Що робили з кістрицею?] З корости? А шо? Пололи. Викидали, вона ж не годиться. [Куди її висипали?] Десь в отаке во пусте місце. [Яке начиння застосовували для висічування мички?] Я ж кажу, стелили, так, як і коноплі. Так само. Льон довго лежав. Льон, сорочка лучча була з льону. Вона така тоненька, біла. [Чи існувала традиція приступати до прядіння в певний день?] Починали ми прясти вже ото, у Пилиповку прєли, а вже в свєта дві неділі не прєли. Тапіра каже, притік, шоб починка привлік, уже на притік починали прєсти, а в свєта ж не прєли, дві неділі ж не прєли. Тішлько на притік. Уже стали М'єсниці. ***Табуйовані дні.*** [У які дні заборонялося прясти?] Тілько в свята і в неділю. [Чи можна було прясти вночі?] То ж прєли і до часу, і вдосвіта вставали, чіса в штирє, п'єть, воно було коли. Шо ж на ту сорочку сорок робіт було. [Чи існувала заборона залишати недопрядену мичку на гребені?] Чьо-то було так, гребень такий був, дівки такій вітили, той обдирали, хуже, і на той гребінь того, чесали і скручували такі пузирьки. Уже як попрєли, тоди вже снували, там накидали. [Чи пряли дівчата на вечорницях?] На вечорницях і прали, і співали. [До них приходили парубки?] Да, і парубки, і вечорниці. [Чи жартували хлопці?] Було, хлопці підпалять пузирки та й пузирки горать, всяко буває. І раз і хати погоріли, на печі сушили.

ТКАЦТВО ***Снування.*** [Коли зазвичай починали снувати основу?] У піст, вже коли там, в мартє, почали снувати. [Чи забороняли виносити начиння для снування з хати?] Чомусь виносили. [То можна було виносити?] Угу. [Чи шліхтували основу?] Парили. Таки льон варили, бульбу, шоб вона була накидати, чесати шоб

www.etnolog.org.ua

було і того, шоб вона тве́рда була. Як уже накидали тиї кросна, навивали, накидали, ті на́бив, ті, ну і все. [Як ставилися до приходу сторонньої людини під час навивання, затикання?] Ну єк? Одна там сидить, став такий, а друга тут же, на ногу береш накладаєш ту основу, а друга там чеше, чеше і розбирає той, на воротило, крутиш, сильно крутиш і тапіро туда опускаєш, нижки́ такі, і низ, бе́рду, на́друки і дошки́, ну і чешеш, ногами перебираєш. [Чи можна передавати ткацьке начиння в чужий дім?] А чьо ж не мона? [З якого віку починали залучати дівчат до прядіння?] І з семи, і з восьми. ***Вибілювання полотна.*** [Де вибілювали готове полотно?] На болоті. [Хто виконував цю роботу?] Із сім'ї всі виконували. Я можу винести, ото розтелила його на воду, ото вдень полежало на сонці на воді, вечором збираю її і прач́е́м таким. Знаєш? Прачем, поб'єш, попереш його, згорнеш, шоб воно стикло за ніч, а на другий день знов його несеш, в воду. А нє, то висушиш, ото намочив і взєв розстелив на такому розку, і воно вибілюється, от сонця білиться, вже вибіляне, а ше його во тож, як вже скіко його, сорочку чи шо пошиєш і його переш, його обробляєш, то воно таке буде, шо як цеє, шо купляне, і воно тобі ни пристає ни до тіла, і ни душно, і ни гараче́, і ни холодно́. ***Фарбування полотна.*** [У які кольори фарбували тканину?] У разни, у разни кольори. І ткали, ткали. [Якою фарбою користувалися?] Якась була фарба така. [Купляли чи самі робили?] Купляли і сами виробляли з каштана, можна було і ше із шишо́к варили, красили. [Чи відомий звичай ткання полотна гуртом?] Полотно прєли гуртом, називалося «на толоку».

с. Щедрогір

Записано у с. Щедрогір
Ратнівського р-ну Волинської обл.
від Галінук Варвари Степанівни,
Галінук Катерини Євгеніївни,
Ковч Євдокії Якимівни, 1940 р. н.,
та Приймачук Оксани Дмитрівни, 1940 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Які волокнисті рослини переважно сіяли у вашій місцевості?] Коноплі і льон. [Чи відомі перекази про те звідки повелися льон і коноплі?] Зроду були. [Що робили щоб льон і коноплі були довгими, білими, чистими?] Колись шо робили, навоз отой клали, гній, приорювали і тоді погрибали чисто отак і засівали руками. [Якими тижнями і днями годилося сіяти коноплі і льон?] Та любими. То тепер уже начінають по газетах сприятливі дні та несприятливі, а вже тоді не було днів, тоді всі були дні однакові. [Чи були дні, коли заборонялося проводити сівбу?] Неділя тіко в нас не годиця, неділя, ну, й яке празники такі, не сіяли. Як на Явдоху попадає, то вже на Явдоху не засівали. [Чи виконувалися якісь специфічні дії в дні сівби?] Такого в нас не було. І засівали тоді, як мжичка така. [Хто переважно засівав: чоловік чи жінка?] Чоловік. [Чи брали із собою курячі яйця?] Нє, нічого не брали, ми нічого такого не брали. [Що робили, щоб захистити посіви від шкідників?] Понавішують де яке пугайло. Шоб не збирали ворони зерна того, такі пу́жала ставили. [Коли зазвичай вибирали плоскінь та матірку?] Плоскінь рано вибірали, вона раньше доспівала, а вже матірки то посля́, бо там із тих насіння знімали. Таких, шо, може буть на півмісяця, може бути на місяць. [Як складали стебла для просушування?] Розстилали на траві. [Де вимочували коноплі і льон?] В річці, в воді. Отака річка була. Там тоже десь по хуторах замочували. [Як довго замочували?] Надовго замочували. [Як перевіряли готовність?] Та ходили, дістане трохі, іще дерняками прикладали отак, шоб не спливало у воді. [Де висушували стебла конопель?] Привозили та й штахетом виложували. [З чого складалася первісна обробка стебел?] Такий зробляний парад був із двох деревин і по середині як дирка була. Терниця була із дирками, сікач був. [Як називали тверду кору в стебел?] «Короста». [Яким способом вичищали волокно від корости?] Били, тоді знов терниця, а дальше була тріпачка. [Що робили з кістрицею?] Нічо. Колись, бач, хати такі-во були, колишні, то робили такі, замочували на зиму. [Чи забороняли її десь висипати?] Нє. Висипали або в калюжу, або десь там. [Яке начиння застосовували для вичісування мички?] Ото тріпачкою поб'ють, потреплють. Я тако брала жменю, поб'ю в тому, тоді та сама жменька іде через терницю, ше менша у тому, а там, шо остаєця, то була така плашка з ручкою і її до того. Доска така була, колись прєли, ще на тому, на обдирачку брали. [Чи існувала традиція приступати до прядіння в якийсь певний день?] Нє. [Чи відбувалися запрядини?] Та нє. Пока не уберуть з поля, то не начинали, а то уже покопають. [Яке начиння використовували для прядіння?] Верете́но і був такий самопре́д, отакий, із колесом, прядка, ногою там. [У які дні церковного календаря заборонялося прясти?] На Варвари, на Сави, на Міколи заборонялося і на Ганки. [Хто порушував, то що на нього чекало?] Нічого. Там порушення не було. Тоді нічьо не було. Як один робить, так і всі. [Чи можна було прясти уночі?] Аби здужав. Пряли ввечері довго і вдосвіта. Вставали у п'єть часов, у шість, світили і пряли. [Чи відомі перекази про Св. П'ятницю, зокрема, її причетність до прядіння?] В п'ятницю прєли, якшо не яке ни свято. Вже тепер стали в п'ятницю постити, та й колись постили п'ятницю й середу. [Чи існувала заборона залишати недопрядену мичку на гребені?] Нє. Не допряла сьогодні, допрядеш завтра. [З якого віку починали залучати дівчат до прядіння?] Аби тіко вміла трохи, а вже підросла, може, в третій клас ходила, може, в четвертий, вже пряла. Після десяти років та й пряди. [Чи відомий звичай ткання полотна гуртом?] Та тіко так, може, де в кого, де шо заслабіє, так ткали, а так усі своє ткали. [Чи пряли дівчата на вечорницях?] Пряли. [Чи приходили до них парубки?] Ходили. [Які жарти витворяли з пряжею?] Підпалить куделю і водою обіллє. [Яке начиння застосовували для змотування ниток?] Там прилад був такий, мотовило. І в клубочки мотали. Змотували на мотовило. У мітки, золили мітки, шоб білі нитки були. Вибілювали. І мітки вибілювали, а не вибілювали, то знов полотно розстилали на воді навесні. [Що робили, аби захистити посіви від шкідників?] Чучело таке наставляли. Колись же не було таких шкідників, як тепер. Ні, не було. Коноплі зроду цілі. Пташки такії були. То наставляли пугала. [Як у Вашій місцевості називають чоловічі стебла і жіночі?] Коноплі як були, то «плоскінь», у нас не називали чоловічі. То у коноплі була плоскінь і коноплі. [Коли зазвичай вибирали плоскінь і матірку?] О, уже вібірали давно, плоскінь вібірали, а коноплі оставалися. [Чи був певний день для вибирання?] Коли кому попаде. [Як складали стебла для просушування?] Бра-

www.etnolog.org.ua

ли його, мочили у ріці, а потім совали і розстілали, шоб сохло. [Як перевіряли, чи готове?] Знали баби, вже тоє все знали. Підуть уже, побачать, якшо м'яка, коноплі м'які, то вже беруть, а як ще тверди, то вони ще хай покиснуть. [Де сушили стебла конопель і льону?] Надворі, на траві тій. [Що робили з кістрицею?] Із коростою? Викидали. [Чи не було заборон, що їх не можна десь висипати?] Ні, того не було. [Яке начиння застосовували для вичісування мички?] Були щітки, такі робили щітки хороші. [Як вони називалися?] «Щітка», казали. [Чи існувала традиція починати прясти в певний день?] Кожен день бери та прęди, аби здужав. [Чи відбувалися запрядини?] Нє. [Хто запрядав першу нитку?] Того ні. [Яке начиння використовували для прядіння?] Було, такий, «ло́патень» ще казали. Ще було «самопрęд» називалось, на самопрęдах. Ну, самопрядка. Ото кужілка така була, намотували на ту кужілку і пряли, і так прядуть. А лопатень, то то було на прядку. [У які дні церковного календаря заборонялося прясти?] Ой, ну заборонялося, Світки були, Ріжжіство, то у Світках не можна було прясти, Ріждвяниця, так. У неділю ніколи ніхто не робив, а в такії дні робили завше. [Яке покарання чекало за це жінку-порушницю?] А міні тоже, нема нікого, пряди, коли хочеш, у світках отих, Риздвяних, то як нарвало у мене пальці, шоби ти знала, то я цілий піст висиділа. От як заборонило. То Бог покарав так. То казали, шо скотину однімають, корову там. [Чи можна було прясти вночі?] Аби здужали, можна. [Чи потрібно було в певні дні виносити з хати прядильне начиння?] То виносили прęдку тую, із хати виносили, в хати мести мали, виносили. [Чи пряли дівчата на вечорницях?] Ой, прęли. Повна хата. [Чи приходили до них парубки?] А то не приходили! [Які жарти виробляли з пряжею, прядильним начинням?] Візьмуть хлопці, запалять, бо дівчина не конче, поки не допряду, а він дожидає, шоб вийти на свіданнє. [Яке начиння застосовували для змочування ниток?] Мочили пряжу, був, звався «цебрик», і бульбу туди кидали, і льон туди кидали. [Бульбу навіщо кидали?] Шоб мнєкше було. Більш совали з того цебрика, такий цебрик великий був, і туда ту основу кидали вже, і потім її совали, і уже висушували і туди на верстак, ткати треба було вже. [Як рахували нитки?] О, по три нитки рахували на палець. [За допомогою якого приладдя мотали нитки у клубки?] Мотовило. [Чи прали готові нитки?] Золили, прали. [Чи вибілювали, фарбували?] Білили. [Яке начиння для цього використовували?] В золу кидали, «жлукто» називалося, то золили там і білизну.

ТКАЦТВО ***Снування.*** [Коли зазвичай починали снувати основу?] Найбільш під весну. Перед постом уже. Вже в піст не пряли, а ткали. Тоди снували, як уже напрадеш, знаєш, уже хватить її, тоди снували. [Чи існувала традиція закінчувати снувати основу в певний термін, до якогось свята?] Старалися ж зробити, бо треба ще в поле. [Чи існувала заборона виносити начиння для снування з хати?] На свята, як уже тако, Різдво чи Пасха, то виносили з хати геть. Старалися, шоб винести, бо ж займало місце в хаті, а хата маленька, сімня ж, людей багато, усі дома були, то виносили, шоб винести на свята. Старалися, шоб кончіти до того. Я так знаю. [Як називали помилку при снуванні?] Конік, коніка вкинула. І перерізували голкою. [Чи можна було залишати на літо сплетену або навиту на верстат основу?] Старалися, шоб виткати. [Хто ткав полотно?] Жінки. [Які верстати застосовували?] Кросна були і верстати були. І верстати такі були, шо на верстатах луччє було ткати, як на кроснах. [Коли зазвичай починалися ткацькі роботи?] Коли вже виготовите всю пряжу, оце все, основу, тоди починаєте і ткати. [Який день вважався легким для затикання нитки?] Того не було. [Як ставилися до приходу сторонньої людини під час затикання?] Хай матір пряде, якшо мати є, то вона затче. Кажуть, не дай мені, моя мати, де затикать, де зачінать і кончєть. Одна йде посередині чуть. [Чи боялися, що може хтось наврочити, як прийде?] Того боялися. [Як оберігалися від уроків?] Є така, шо уміє ж говорити. [У які дні заборонялося ткати?] У неділю, у такі-во свята. [Чи існувало правило не ткати протягом року, якщо помер хтось із близьких?] Ні, того не забороняли, ні. [Чи можна передавати ткацьке начиння в чужий дім, переносити через дорогу?] Та того ніхто не робив і не переносив. ***Зоління полотна.*** [Яке начиння використовувалося для зоління полотна?] Таке жлукто було і кидали у тоє жлукто і засипали попелом, і варили окріп, і так підзолювали. [Який попіл використовували?] Із печі. ***Табуйовані дні.*** [У які дні тижня чи в які свята не годилося золити?] Тільки в неділю не золили, а в тії дні давали. [Де відбілювали готове полотно?] На болоти, на болоти. [Хто вибілював?] Баби. [Що робили з полотном, яке покрутив вихор?] Та, мабуть, такого не було в нас. ***Фарбування полотна.*** [У які кольори фарбували тканину?] Фарбують в разниє. Не було так, як тепер, юбки, отакі-во були, клітчасті, от і разний цвіт уже. [Яку фарбу використовували?] Чорну, червону, жовту. [Купляли чи самі робили?] Носили, носили, є такі, шо носили. ***Вибілювання полотна.*** [Де вибілювали готове полотно?] На лугу десь, на лужку, на траві. Ото на траву все постелять, вивішували, окреме місце було. [Хто вибілював?] Жінки.

РОЖИЩЕНСЬКИЙ РАЙОН

с. Крижівка

Записала О. Грабинська 12 липня 2009 р. у с. Крижівка Рожищенського р-ну Волинської обл. від Дейни Зіновії Іванінви, 1933 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Які волокнисті рослини переважно сіяли у Вашій місцевості?] Льон, в основному льон. Раньше, ще до війни, то коноплі сіяли, а вже колгоспи тілько сіяли льон. [Що робили, щоб коноплі були довгими, білими, чистими? Можливо, ворожили на Різдво, на Новий рік, на М'ясницю?] В колгоспі пололи і все, в колгоспі ніхто там того не робив, може, хазяї ворожили. [Коли сіяли коноплі, льон? Чи були дні, коли заборонялося проводити сівбу?] В основному на треті кварти місяця не полагається сіяти, а так вибирали дні, хто які. [Коли треба було сіяти: після дощу, після полудня? Чи стежили за фазою місяця?] В колгоспі ніхто не слідкував. А я жила при колгоспі, бо я до війни ше мала була, то я цього не знаю. [Як захищали посіви волокнистих культур від шкідників?] Кропили колись, і літаками кропили. [Як називають чоловічі стебла прядильних культур і жіночі? «Матірка» і «плоскінь»?] Да, плоскінь вибирали по версі десь в

www.etnolog.org.ua

серпні і потім осінню вибирали коноплі. [Чи був певний день, щоб вибирати коноплі і льон?] Ні, просто дивилися – поспівше та й вибирали. [Як складали стебла для просушування?] Коноплі зв'язували в пучечки і ставили, і так само льон. [Де вимочували коноплі, льон?] В основному на сіножатях, як покосять на стернях, як уберуть жито, пшеницю, стелили. В нас були рови, озеро в селі, то вимочували, як на білий льон, а на сірий стелили прямо. [Скільки часу тривало вимочування рослин?] Дивилися, тиждень помочиться, а потім витягували з води і розстеляли. А то бажано, щоб місяць, то на сірий льон, що називали «стеляний», а то «мочений». [Як називали тверду кору стебел? «Кістриця»?] Я таких назв не знаю, знаю, що називали «льон-довгунець». [З чого складалася первісна обробка конопель, льону, їх підготовка до прядіння? Яке начиння для цього застосовували? Терницю?] Да, да. Коноплі, то так ложили на таку деревину – «рубель» називали, був він вичищений, прив'язували снопи на возу, ото той рубель клали і спирали і ламали до колін, і до того рубля і бахали, і короста вилітала, вилітала в коноплях, а льон на терницю. Терниця така була дерев'яна. [Як вичищали волокно від твердої кори стебел, кістриці? Витрушували, м'яли ногами?] Да, да от так і кажу. Ламали руками і ногами і коліном нажимали, всяко бувало і вибахували, і так короста вилітала з конопель. [Чи існувала традиція починати прясти в певний день? Чи відбувалися запрядини? Хто в них брав участь? Хто мав право запрядати першу нитку?] Та то є, збирали толоки, то там не було різниці, хто раньше почне, але ж цього до прядіння, як сама жінка, ну, то вона помолиться Богу і каже: «Господи Боже, допоможи», і пряли. [Яке начиння використовували для прядіння. Гребінь, веретено, прядку?] І веретено, і в основному були коворотки, називався «коворотоk», такий, шо ногою крутили, і він намотує. [Пряли на прядці чи на веретені?] На веретені я мало пряла. Я тільки вовну пряла на веретені після війни, щоб вона була вільна, на веретені не перекрутиш. А льон – то на прядках. ***Табуйовані дні***. [У які дні церковного календаря заборонялося прясти?] Була така приказка: «Прийшов батюшка ховати жінку, а її нема в шо нарядити, а він каже: "Треба було не савити, не варварити, не андросити, а куделицю підносити"». [Які дні тижня вважалися легкими для прядіння і чому?] У п'ятницю обично не пряли, в піст ніколи. Казали, шо то не можна в п'ятницю прясти. В основному в понеділок не починали, а чого, то я не знаю. [Чи можна було прясти вночі?] Да, вечорами пряли. Після війни моя сім'я вся ввечері мужики шили, а мама і тьотка сиділи разом колядували. [Чи існував звичай спеціально на гребені, прядці залишати трохи волокна?] В основному старалися щоб допрядати, щоб прядка стояла порожня на свята. [Чи потрібно було в певні свята виносити з хати прядильне начиння?] Да, виносили, бо в нас була велика сім'я, щоб було більше місця. В хаті не тримали. [Чи пряли дівчата на вечорницях?] Пряли, пряли, хто шо, хто вишивав, хто пряв, хто в'язав, бо нас сходилось багато. [Чи знаєте знаєте ви прислів'я, приказки про ткацтво чи прядіння?] Я вже говорила, шо батюшка там казав. [Чи існував звичай заносити гребені у хату після Різдвяних свят?] Да, приносили, щоб воно нагрілось, в основному прядки, «коворотки» називали ми. [Яке начиння застосовували для змотування ниток? За допомогою чого мотали мітки у клубки?] Щоб було сукати добре, бо мітка буде заплутуватись, то мотали на клубки. [У які дні, свята заборонялось мотати нитки?] Обично вечорами мотали, і дні не вказані були, а в свято не мотали, в свято зберігали. [Чи прали, фарбували готові мітки, яке начиння для цього використовували? Вибілювали, можливо?] Да, вибілювали, на рушники вибілювали. Намочували в порошках. Так, як я, вже раніше, то золу робили, попіл сипали, мочили і багато разів стірали його, намочували і пока аж чиста вода стане, і тоді воно вже вибілювалось на морозові; викидали, щоб вимерзали, білі нитки були.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** [Коли зазвичай починали снувати основу?] Ну, в такі дні, як віторок, середа. [Які способи снування основи ви знаєте? Яке начиння для цього використовувалось?] Снівниця, на снівницю. Люди якось снували по стіні, забивали гвозді і по стіні. Я цього не робила, а в мене була снівниця така, шо крутиться, і я снувала на снівниці. [Які місцеві назви основи ви знаєте – «дев'ятка», «дванадцятка»?] Всякі, всякі. Я робила в основному на рушники – шістка, сімка, на рядна – чотирнадцятка, щоб ширше, бо я ткала такі, шо не зшиваються, такі двоє, між дві шости засовується шнурок або досочка і получається двойне, шо рядно ціле виходить, не тре зшивати на чотирнадцятці, а таке, шо покожушком ткали, то на вісімці, на дев'ятці, воно у чотири підніжки і накидаєш, щоб лицьова сторона така, як бархат, покрита ниточками, а ця виворотня, то такі аж основу зняти, дуже гарні ті «покожушком» називали, а ці, шо незшиті, то такі набивні, на обидві сторони однакові. [Чи існувала заборона виносити начиння для снування з хати? Чи можна було позичати начиння?] Да, позичали. В мене багато люди брали начиння і набирали, я ходила людям, бо то це, шо тродненьські такі квітами, то там по списку набирали, ткали, в основному після війни шерстяні ткали, вони дуже гарні були. ***Табуйовані дні.*** [У які дні заборонялося снувати?] В понеділок, в суботу. У свято ми старалися не робити. [Як називали помилку при снуванні?] Нє, то називалася «кобила». Шо з однієї стінки перескочиш на другу, не доглянеш; якщо в основному снували десять стінок, дванадцять, то вони густо, то бувало так, шо бували кобили, то ми змотували на клубочки назад і виводили на місце ту кобилу. [Які дії з основою виконували після закінчення роботи?] Зв'язували гарно ті чини, щоб воно ніде не розплуталось. Якшо розійдеться, то тоді ж ткати не мона. Зв'язували, провіряли декілька раз, [чи] добре пов'язані, а тоді збирали на такій ланцюжок, двох треба збирати, бо одне, то будуть розсипатися нитки, притримує одна, а друга збирає. [Чи можна було залишати на літо, на Благовіщення, на Пасху сплетену або навиту на верстат основу?] В нас буває завжди на верстаті, бо ми не витикаєм. [Чи шліхтували основу?] Якщо розсовується, нам такий був случай, шо толока пряла і є всякі жінки, є такі, шо бистро пускають нитки, вони зсуваються на шапку, то я відводила лядо і сироваткою мочила і так вологим ткала, тоді нитки тримались, а так вони розсовались. [Які верстати застосовували?] Ткацький, хороший, устойчивий. [Чи були майстри, що виготовляли верстати в селі?] Був німий мужик, село Четвертня, через два села від нашого, і він робив дуже хороші верстати, отой верстат і в мене. [Коли зазвичай починали ткацькі роботи?]

www.etnolog.org.ua

В основному в піст. Ткали весною, великі дні були прозорі і так старалися в піст витикати. [Який день вважався легким для затикання тканини?] Вівторок, середа, п'ятниця. [Як ставилися до приходу сторонньої людини (чоловіка чи жінки) під час навивання, затикання?] Хто його знає, які люди були, я то не вірю в те, шо люди щось там робили. [Які техніки виготовлення тканини відомі в вашій місцевості? «На вічко», «на кружки», «на косу», «на сосонки»?] На вічко, накривати тісто, ткали таке з заболоттю гарне, біле, червона заболоть трошки, пару ниток чорненькі. А так витикали на столі, на стінниці. [Які види тканин ткали? Чи відомі декоративні техніки ткання? Вибором, вишиванням?] Ну, то перебирали, робили такі рушники перебрані, називалися «перебранці» і витикали всячину, даже ми тепер з соломи витикаєм коврики. [У які дні заборонялося ткати? Чи існувало правило не ткати впродовж року, якщо помер хтось із близьких?] Ми такого не передбачали, якщо хтось із близьких помер, Бог його знає, може, хто таке і думав, ми то того не признавали. [Чи ткали у всі дні?] Ткали у всі дні, заткання не було. Прясти, то в п'ятницю не пряли. [Чи існувало правило до Пасхи виткати і винести з хати ткацький верстат?] Да, то то всі старалися, якщо кімната така, шо, бувало, одна, одномірні хати такі великі, то старалися, щоб на свято було гарно, виносили. [Чи можна було передавати ткацьке начиння в чужий дім, переносити через дорогу?] Ну, ми брали хто куда, ми цього не признавали, бо всі люди не мали начиння, були люди бідніші, які не вміли тих начинь в'язати; в мене сім'я, то в'язали начиння, я ше в детстві помагала. ***Вибілювання полотна.*** [Яке начиння використовувалось для зоління полотна?] Жлукто було таке дерев'яне, внизу дирки прокручені. [Як його золили?] Лляли кип'ятком, складали в жлукто, пересипали попелом берези, граба, дуба, а тоді лляли кип'яток, лляли, лляли, пока аж чистіша вода стане, біла, витягали звідти і всьо, а тоді йшли на річку, били прачом те полотно і вистиляли на травичку, в основному весною, травичка підросте і водичка така, то застеляли туди; воно побуде в воді трошки, а тоді витягували на суху площу і сушили. [Де вибілювали готове полотно?] Так, як я кажу. На тій воді і на травичку. ***Фарбування полотна.*** [У які кольори фарбували тканину, пряжу? Яку фарбу використовували?] Фарба була в таких (ми називали «онучники», «заготовітелі»). Вони їздили по селах, продавали, міняли на все, на шо вони хотіли. А фарбу брали по селах, тоже були заготовітєлі і фарбували, в які кольори треба було. Як на рядна, то всяка була краска. [Які кольори?] І коричневі, і зелені, і голубі, і білі, і розові, і червоні, всякі. [Чи відомий вам звичай випрядання особливої помічної нитки? Коли її пряли? На Різдвяний вечір, Святвечір?] Ні, в свято ми не пряли ніколи. Ніколи, свято то є свято. [Чи відомий вам звичай ткання полотна гуртом? Як називали таке полотно?] Як, ну, то люди, як сестри, свої родичі, то вони спілкувалися і вдвох, скілько в кого ниток було, то ткали, тоді ділилися полотном. [Що Ви виготовляли?] Рушники, рядна і мішки ткали. Було таке начиння – вісімка. Пряли нитки, з «клоччя» називали, як убирається на щітку льон або конопля, а остаються такі клачки, ми їх перепрядали, основу пряли з ручок, з хорошого в основному, конопля крепка, і снували в вісім пасом і ото ткали на мішки. [Чи були у Вас місцеві назви? Там «гродненські» полотна, скажімо?] Да, ото ці перебори, які я ткала, то називали «гродненські», начиння набирається по списку, а тоді наступаєш на ті подніжки різні, тож треба було міняти і виходили такі цвіти, лижки, все. [У кого Ви навчилися ткати і прясти?] Мене вчила батькова сестра, була така тьотя Оксана, вона мене все те вчила робити в дєтстві, бо мама була хвора, дітей багато, вона не мала часу мене вчити, а тьотя вчила мене все. Тьотя піде літом ткати у клуні, на току ставили верстата, бувало так, шо не встигали за зиму переткати, то літом ткали, то вона піде обідати, а я бігом за ткацький і ткала, щоб навчитися. [У Вашій сім'ї багато хто вміє ткати?] Да, ткали всі. [У селі так само всі ткали?] Да, все село ткало.

ШАЦЬКИЙ РАЙОН

м. Шацьк

Записали Г. Малеончук, І. Козюмич та О. Грабинська
10 липня 2009 р. у м. Шацьк Волинської обл.
від Сиротюк Федори Паненівни, 1923 р. н.,
Гінайло Оксани Сафронівни, 1913 р. н.
та Боярчук Мотрони Трохимівни, 1925 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Коли починалися жнива?] А жнива тоже, як коли. Було, ше в липні косять, до Петра. Я відаю, ше за меї пам'яти було так – ше до Петра покосять, пожнуть жито. А було так, шо жєли, разом жєли і бульбу копали, і жито жєли. І так було. [Як зажинали? Коли починали зажинки?] Ми як сами робили, то я скажу як. Зажинали і пісні такі були, співали: «До краю женчики, до краю, я вам пиріжків накраю». Співали баби. А як дожнуть жито, уже все, після такого вінка сплитуть, несуть і співають. До хазяїна донесуть, на стил положать. Він могорич поставить і погостєть. [Коли починали сіяти озимі?] Після Спаса.

ТВАРИННИЦТВО [Коли переставали виганяти худобу на пашу?] Тоді вже, коли починає мороз, зимно. А ше як тепло, то пасуть аж до Пущення. ***Птахівництво.*** [Як називали курку, яка висиджує курчат?] «Квоктуха». [Як визначити, хороше яйце чи бовтун?] Їх ніхто не визначєє. Посадили курку, которе вилупилось, то вилупилось, которе нє, то взяли і викинули. Тоді не купували те єйцє. Тут у селі хіба бракувало єєць?

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання ягід.*** [Які Ви знаєте ягоди?] Суниці, журахлини. [Коли краще ходити по ягоди?] От по ягоди у нас на Онипрія, то ше піст, постний день. А свєто такево святкують на Онипрія – пристольний праздник. З'їжєється попів багато, чєсом зо дванадцять. О, то постний день, то йдуть у ліс по ягоди. Чєсом є тиї чорниці, а чєсом нема. [Чи були такі дні, шо не можна було ходити по ягоди?] Нє. Завжди ходили. ***Збирання лікарських рослин.*** [Чи збирали лікарські рослини?] Якось у нас і таріра збирають лікарські. [Коли збирали?] Коли попало. На Йвана брали найбільше. [Які саме?] Знала, на Йвана, кажуть, папороть цвіте. [...] В нас є така «свиняча кропива», ми називаємо, росте кругом хати навіть. От шо такій запах, то вона от як фурункул, як загноєніє, то вона витягає сильно добре. І живокост у нас там тоже росте. Живокост – то корінь. Рослин нема не лікарських, усі лікарські. ***Збирання грибів.*** [Коли починали збирати гриби?] Так, як і зара, коли народяться. [Які Ви знаєте

www.etnolog.org.ua

гриби?] Я всякі знаю. Білі гриби, королівські, вони є такі з красними шапками, то самі хорішчі, вроді самі лучші, ну, польські отиї гриби, то синяки, у нас їх не брали, а вони вельми вкусні, добрі, тилько шо їх не видно ніде, підберезники, решітки і сироїжкі, ріжки були. Тепер вони перероділися, в дєтстві то тих ріжок було багато, а тепер їх почті-шо нема.

ПРЯДІННЯ ***Вирощування та обробка волокнистих культур.*** Беруть тую коноплю сіють, та конопля вже доспіває, беруть виривають ту коноплю, везуть у річку, мочать, вона там вимокає, та конопля, тоді беруть витягують теє з води, стелять, стелять. Тоді беруть, вже вона висихає, тоді беруть еї, ту коноплю, сушать, шоб вона суха була. Тоді беруть, ще були печкі такі, великії, сушать, і потом, називали по-українскі, «прач», і б'ють отак. Побили, поскладали, потом ше треба його сушити, посушили. Була, так називалася, «терниця», отак рукою, а другою рукою сюда і так, потом трете, трете, отак витриця – уже всьо. Тоді складує єго. Сложили, вже кончілося. Ну, ше шо, на прєдку, так це ж єго не можна, треба щє єго ногами мучіти, м'яти. Беруть його і кладуть, змотують отак, кладуть його на пол і його отак, ткали його, пішли надвір, на вулицю, витряхали, витряхали, ну, вже воно готовоє. Беруть його, називаєця «гребінь», розчісують, беруть «гребінка» називалася, одна гребінка такая, разниє, більша, меньша, чешуть так, гребуть, гребуть, гребуть, вже вигребли, уже так, як волокно, кладуть, там закручують отак-во; поклали в рулончики, а потом беруть звертають, отак зверчуть і ото коло хати, було таке, кладуть, кладуть рядком, уже зробили повно. Шо ж робити, шоб ту сорочку зробити? Беруть, розмотують на той гребінь, прядуть. Щє в мене є веретьоно.

ТКАЦТВО ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Які рослини здебільшого вирощували у Вашій місцевості – льон, коноплі?] Коноплі і льон сіяли для прядива. Ну, прясти, ткати. [Що робили, щоб коноплі, льон були довгими, білими? Якось за ними доглядали?] Як за ними доглядали? Я ще тоже тоді була невелика, але вже я послє ткати навчилася і все. Вже як ото война подходила, то вже ж мені, як розбивали Польщу, мені чотирнадцять років було, як німець тоді наскочив на Польщу, розбив. А як вже на Совєцкій Союз напав, то вже мені було шістнадцять років, то в войну, то яка вона там та робота була, але ж мусиш робити, бо ж голиє не будуть ходити люди. Як вже воїни ідуть, то в магазіні нічьо не купиш і нема нічьо нігде. Ніхто нічьо не робить, тілько те, що сам зробиш. Як вирощували? Щоб було хороше поле, хороша подкормка, ну, навоз. А щоб біле було, то мочили і коноплю в озері чи якійсь чистій воді виквашували, потом сушили і на терницю перетирали. [У які дні треба було сіяти коноплі?] Я ще тоді, ви знаєте, молоді роки були, я там в те не вникала. А вже ж по войні, то вже ж знаєте таким не займалася, як колгоспи стали. [Як називалися у Вас чоловічі стебла прядильних культур і жіночі?] Чоловічі, ну конопля – була матірка і конопля звичайная, то воно перебиралося, конопля тая, конопля в ту пору, считайте, достивала, то її насіння не було, тілько так цвіла. І вже як той овес і все, і воно помішане, то треба було перегортати, вибрати, то то лучше качество було. А те, шо вже з насінням конопля була, то та вже, то вже «матіркою» називали, то то вже було, ну, то вже плохший матеріал з неї був, вона тверда, такая жорсткая була. [Як сушили льон, коноплі?] Як висушували? На печах сушили, як перетирали. А як хороша ше погода з осені буває, то із сонця терли, ше на сонці пересохне. [Чи довго вимочували?] А вимочували, кажеться, дві неділі. Так якось вимочували в воді і стелили. Стелили просто як сінокос, там зміниться трава, чи то на пастбіщі той льон стелили. Конопля, то нє. То вже той, шо стеляний, то він білий не буде, а такий сіренький. А той, шо мочений, буде білий з води. [Як обробляли стебла конопель, льону? Як їх підготовляли до прядіння? На чому їх обробляли?] Обробляли їх – ше тріпали, така була лопаточка і витрепували геть чисто. А потом були такі перероблянi приспособлєнія з гвоздя, і дерли, такий кужіль робили – куделю. [Чи використовували терницю?] Терницю тоже використовували. Терли тоже льон, як і коноплю. [У який спосіб остаточно вичищали волокно від кістриці – витрушували, м'яли ногами?] М'яли ногами, то то вже, щоб воно не було тверде. М'яли ногами, тілько на підлозі нє. В кожній хаті є, допустім, у комнатах підлога, а то вже в клуні був тік з цеглини. На підлозі його не замнеш, а треба тілько на току в хаті на тому, щоб тако шо було, [на] цементових не робили, бо ж не положено, бо ж то холодно. М'яли то так. То з коноплі таке робили, а льону не нада було. А льон так вимочений чи постеляний перетруть, а тоді витреплють. Така була лопатка зробляна, витрепували, вичищали коросту тую, щоб не було. [Що робили з кістрицею? Висипали на дорогу, палили?] Ні, стелили под корову, свиням, то вона там перекрутиться, переробиться на навоз. [Коли треба було починати прясти?] У кінці листопада вже починали прясти. То як так, що є кому, допустім, ткати, прясти, то ще до Різдвяних свят і Нового року витчемо трохи полотна і на морозі вибілимо. [Хто запрядав першу нитку?] Не знаю, може, мати. Як бачите, я ж кажу, вже то люди старі є, то, може, вони вже щось таке знали, як прясти. Вже як я стала така, що дещо понімала, вже вся та кінчалася робота. [Чи користувалися веретеном, гребенем для прядіння?] Користувалась, то в кого не було коворотка такого, то веретеном пряли. Але ж коворотки були в большинства, ну, хто такий бідний був, що не в змозі того коворотка нажити або що, от то його веретеном пряли і вибілювали, якщо хтіли, щоб білі нитки були на щось там такеє чи якесь виткати чи накривати, допустім, ліжко – рядюшки такі ткали крашані. Там для білих ниток, то їх мона із льону так само із того, що мочений; щоб білі були, то на морозі вибілювали. ***Табуйовані дні.*** [У які свята заборонялося прясти?] У всі свята, як не робочі, то свята, а ще в робочий день, то в п'ятницю не пряли. [У дні Св. Варвари, Св. Сави заборонялося?] Тоже не пряли. Заборонялося. [Чи знаєте якісь приказки?] Кажуть: «Будеш варварити і андрусити, то коли ти, – каже, будеш сорочку кундусити». Бо ж то до Андрея, то Андрей раньше за Варвару. [У які дні заборонялося прясти?] У п'ятницю не пряли. [Чи можна було прясти вночі?] А тілько вночі і пряли, бо не мона було вдень, не було врем'я. Як була хазяйкою, корови треба [доглядати] і так ше, як батька не було, бо він вмер. І треба догляну ти і скот, і ше щось, і постірати, то ж все робилося так дньом, а тілько ночью, большинство вставали в два часа, лягали спати, або й по вечері сідали прясти, як вже так ідеш спати, то нічьо не будеш мати. [Чи пряли дівчата на вечорницях?] О, канєшно, збиралися, і було

www.etnolog.org.ua

так, шо робили, ну, як така хазяйка є, що вона одна. Дівчата і жінки збирали толоку, дівчата назбирають на цілий день повну хату і прядуть для хазяйки, що там такий, що не в змозі, то й так помагали, помагали один другому. [Чи заносили гребені в хату після Різдвяних свят?] Ну, вже Різдвяні свята, то Івана Предтечі, то кажуть: «Тік потік – починок приволік». Вобщем, щоб вже на те свято напряли, на тую Предтечу, на цілі той во, ну такі були на коворотках – шпулі. [Як змотували нитки?] Були зробляні такі, «кужельця» називалися, ну таке, як барабанчик, таке-во вздовж і так зробляне, як барабан і крутиш й мотали, висушували нитки, а тоді як висохнуть, на клубки мотали. «Мотовило», «мотовило» називали. [Чи мотали нитки у свята?] У всі свята, то не мотали, вже як свято, то таким не займалися, а як прясти, то і в п'ятницю. От і все, а так то свято, то є свято, як таке не робиш, то прясти, вобще нє. [Як фарбували нитки?] Красили. Краски були такії. Добрі краски були. Ми були ще при Польщі, ми ж под Польщею тут жили, то добре. І во врем'я войни доставали краскі – сильно хороші, сильно; тож якось люди мучилися, передавали, якось із-за границі, хоть і война йшла. З Польщі все ми доставали, от уже як война була, то хороші краски були, були такі краскі, шо як покрасиш, то і в мене ше десь рядюшка виткана є така хороша. [Чи пам'ятаєте, чим фарбували раніше?] При моїй пам'яті, то вже були фарби, фарбували. [...] ***Снування основи.*** [Коли починали снувати основу? Чи був визначений день?] А ото найбільше вже починали основу снувати, як то Колодій, Коляда, то починається піст, от то вже починали. [Як у Вас називали основу – «дванадцятка», «дев'ятка»?] Назви, то в нас на стіні считали – десяток, допустім, були поробляні такії на всю стіну, на таких, на кульках і снували, а послє збирали, а потом вже на верстаті чи там кроснa, коє-шо було, і намотували, як ткати. А потом уже, як вже при моїй пам'яті, то вже поробили не такії. Вже поробили такі, як то мотовило із кульками. Вже на стінах не снували. [Як називали помилку при снуванні?] Ага, каже, «коней, щоб не накласти», допустім, щоб кульку не переступити, воно ж буде путати. То так, як арифметика. І считаєш, десь помилку зробив, вже ж воно не получится. Я то мало в школу ходила, але я послє школи ше курси кінчала, вже таково вечірню, то в мене, так як восім класов считалися. [Чи можна було на Благовіщення, на Пасху залишати сплетену або навиту на верстат основу?] Та не було вже в хаті, таке нє, вже не було. [Ви самі ткали полотно?] Ну. [Хто вас навчив, мати?] То ж вона, мати. Тож як бачиш, як тчуть, то навчися. [У Вас був верстат?] Був. Ой, я ще, може, двадцять літ, може, ще й нема, а мала вже, і є ще в мене таке на горищі поткані половікі. [Чи були майстри в селі, що виготовляли верстати?] Були. То на верстатях ткали, то в нас були верстаті. То на верстаті й ширші ткали, й вужче. А вже на кроснах, то вже отаке ткали тілько, як вже ж ото стіл. А на верстаті, то яке хочеш, можна було і широкі зробити, тілько бердо було таке на скілько ниток там тих ішло, от то такії ходнікі, як застелимо новиє. То вже як ото робили тії весілля по селах, то робили лавки із досок, то тілько всі ходять єдна в другої позичали накривати. [Коли починали ткацькі роботи?] Ткацькі – коли вже напрядуть. [Чи потрібно було виносити верстат з хати після закінчення всіх робіт?] Ой, такого на Пасху не ховають, все геть, все начиння, тож вже ж до Пасхи, послє Пасхи вже не тчуть, бо ж вже ж весна і польова робота, вже ж до Пасхи все витчуть. [Які техніки виготовлення тканини у Вас були – «на косу», «на кружки», «на вічко»?] Таке-во в нас були виготовлювані – скатерки ткали такиє з дирочкою, послє перев'язували, то те було в воєнні часи, як не можна було нігде нічьо достати. Ну, тії такі рядюшки, то хороші ткали, застилали койкі так. [Ви пам'ятаєте назви узорів?] Нє, так називали прямо. Каже, хороші рядна. Вже як в Пасхи, то в кожній хаті новеньке застеляне було і такими, знаєте, красками покрашано і виткано в такії квіти, ну, хороше ткали. ***Табуйовані дні.*** [У які дні заборонялося ткати й чому?] Ми ткали каждий день, тілько в свята нє. [Чи можна було ткати, якщо помер хтось із близьких?] Ткали. На той день нє, а послє похорон ткали, а шо ж! Мусово було ткати. [Яке начиння використовували для зоління полотна?] Жлукто було. Ще пекли каміння. Я то такого вже не робила, але пам'ятаю, як мати, от постірається, отстірається те більйо, ну, самодєльне і ложиться, зложується в жлукто і ще, ну, балія така велика ставиться і на верх насипається зола і заливається водою в тій золі, а потом, як топиться піч, напечуть ще таких каменюк во, і вони червоні кідають, воно кіпіло, варилося, і туда на тую золу, в ту воду накладуть, то так довго кіпить, а ше то те каміння, то то я пам'ятаю, те я вже не робила. ***Вибілювання полотна.*** [Де вибілювали готове полотно і як?] Вот, допустім, десь луг чи якась долина, там є вода, вода стоїть навесні, бо то зразу з весни, і настеляють на тій воді, на ніч, щоб ніхто не вкрав, то розтягали, бо ж було так, що декому украли хто, а було так, що й ночує. В нас ніколи ніхто не крав, не помню. І ночує, бо ж є ж те стягнути треба мокре, бо ж то на воді лишиш, то ж де там стягнеш, тож на воді кинеш, щоб не видно було, а на другий день зайдеш, обратно розпустиш, а ще й було таке, що вот двір такій, як, допустім, у нас, а на хуторі ще більші двори були, і грунточок хороший росте, і постелиш, із колодязя водою полив, воно вже ж мокре, бачиш сохне і оп'ять полив, тоже вибілювалось, от на єден бік, а послє ще й на другий бік трохи білили. Зараз більш на єден бік білять. ***Фарбування полотна.*** [У які кольори фарбували тканину, пряжу?] Всякі. [Чи застосовували рослинні фарби?] Нє, я не помню, тілько ше казали, шо вільхи тої бубочки настоювали, а ше при моїй пам'яті того не робили, і ше шось там жилізо кидали і заварювали і якось ткали тії сорочки українські, переткані такії, шо були темні, красни такі, тілько темниє, то то кажуть, шо заварювали, то то вже не при мені, я то того не помню. В нас таке ще досі валяється, є на горищі і тії там ще сорочки і що хоч. Але щоб того робити, то я вже такого не робила. Я вже стала по війні дешо таке робити. [Які вироби Ви виготовляли?] Рядна, доріжки, полотно і тії на рушники з льону, і вибілиться таке біле просто, як і фабричне, і вишивали по ньому. [Чи займаються тепер ткацтвом у селі?] Вже ніхто не тче, я вже, може, більше, як двадцять років. А тії [половики], що лежать на підлозі, то їм уже тридцять, може, років, а ше є такії хорошії єдноє, ше новоє вдома. В нас було дві весіллі, бо онук женився і внучка потом, то на тиї, як дочки на весілля кладуть, то застеляні ними. [Чи всі виготовлені вироби використовуються в побуті?] Так, так, вже теперка, то паласи, то коври, то вже не потрібно, то вже ніхто не тче такого, от вже нема такого.

www.etnolog.org.ua

с. Голядин

Записали А. Дмитренко, С. Бубен та О. Матейчук
2 липня 2008 р. у с. Голядин
Шацького р-ну Волинської обл.
від Цвид Катерини Юхимівни, 1929 р. н.,
Цвида Адама Калиновича, 1927 р. н.,
Цвид Євдокії Григорівни, 1917 р. н.,
Цвид Ольги Григорівни, 1926 р. н.,
та Ключук Ганни Калинівни, 1929 р. н.

РІЛЬНИЦТВО А хліб такєй був, шо в жорнах мололи, і пікле самей жетьній хліб, і той хліб їли. Сочівку таку сіяли, просо сіяли, полимо, виполюємо, щоб воно було честе. [Що таке «сочівка»?] Сочівка, вже її топіро нема, як горох маленький. Так, так. [Що з неї готували?] Страву тоже варели. Вкрешать картошки і суп такєй варели. Так, так. З сочівкою, з картошкою варели суп, називався «суп». Горох сіяли тоже і мололи. [...] [Коли починали жати?] Зажинали, то колись як ше й перед Петром, до Ївана, шо перед Петром не їли колись. Тіко вже після Ївана починали. А як колись толоки збирали, як ше серпами жали. Ше ми в колгозі серпами жали. Пісні були хороші! Дівчита, бувало, співають! Тепер же нам весело, бо ми віночка несемо. Смикали віночки, святили їх. Отож ї засівали тими віночками. [Хтось один зажинав чи всі разом? Кому доручали зажинати?] Ну, так. Я ше тоди мала була. Як ше, от сами хазяювали, тож сами й жали та й зажинали. [Чи співали пісень, коли зажинали?] Я добре пам'ятаю таку пісню: «А тепер вже нам весело, бо ми віночка несемо». Вже позабувала. То до господини – «Наша господиня коте» або «Ше не готова вечера». [Що робили з першою жменею колосся?] В нас нічо! Тіко як дожинали, то оставлять жменьку, кажуть «Спасова борода». [Як у Вас називались закрутки зі стебел?] А-а! «Книпли!»Тото вже жінка заткне отут-во, тут ше такі рубці, і ото прийде і круне, то вже не розєжиш того снопка. То «книпльом» звали. А ціпами молотили, то «ціпом» називали. [З якого часу починали робити на землі?] Після Благовіщення. До Благовіщення – ни.

ГОРОДНИЦТВО [Як у Вас казали: горох чи волох?] Казали «волох», такі тичкі ставили, він крутився, а горох, то так сіяли, а сидун то тоже другій, вже все волох на страву, бо, кажуть, сидун не такій, сидун тіко на пирогі. А волох, то вже кутю варать, хай рідку. [Чи казали, що на Явдохи треба на розсаду насіння капусти посіяти?] То перед Благовіщенням, то не змерзне. [Коли сіяли огірки?] Перед Юрійом.

ТВАРИННИЦТВО Сіяли жито, збиж. В одній клуні була збиж, у дугій клуні було сіно – ну, там, де коровів. [...] Коровив тримали, хіба тіко коровив... По двананціть трімали, по десіть, ну, ше я помнятаю, але яка та худоба була... плоха, молока не було. Зара молоко здаємо з однеї корови, а тоді, як сим'я була, в нас сим'я була така: сім душ було, був брат, братиха, в брата було одне дитє. Нас двох: я була і ше брат був... і тато й мама ну..., то ж старі. Свиней ще [тримали]. Кури, вони там вже, де свині..., там була такая шибка, і вони там вже собі як то збоку.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО [Які ягоди збирали?] В бильшости отей чорнеци. Вже зара є, вже зара садять усякі ягоди. По десіть жінок ходили по ягоди. [Чи казали, що треба йти на Дев'ятуху, на Десятуху?] Нє, нє. Не кажуть у нас Дев'єтуха, Дисєтуха. [Чи казали щось, коли знаходили першу ягідку?] Ничого. [Чи хрестилися, коли заходили до лісу?] Як зайдеш брати ягоди, то перехрестися, кажеш: «Господи, допоможи». [...] [Чи казали, шо на Купайла треба збирати ягоди, бо вони корисні?] То до Йвана кажиться. До Йвана, до Йвана! А вже на Йвана, то то вже, кажуть, празнік. Дехто ше йде. Я сама ходила. Сушили і казали, шо вони от живота. От всього помагають. Помагають! До Йвана і на Йвана. Самі ягоди... Ше типер сказав батюшка: «Приносьте, на Йвана буде служитися, посвятети їх». [Коли починали ходити по журавлину?] А то осінню вже, геть по копанньові. Вже так, але її топіро нема. Повисихали... болота. От ми були, то таку бочку набереш бруслини. Бочку заливали водою, постоїть, ну, просто квас. Бруслини, саме добре такий, журахлин такий вельми такий кислий. Того квасу з бруслинами, як засолодити, то харашо.

ТКАЦТВО Все ми ткали і робили, і в'язали. І говечки тримали, то в'язали все. А вже з прєдива ткали полотно. І шили, і спудниці шили, краскою красили. [Якими фарбами Ви користувалися?] Всякі, якею кому наравиться. В таких хомутиках була. Переносили шпикулянти з-за [Західного] Буга, то купували тиї лутики, і ото в чигун води [налиє], і тую краску закип'ятєть, і ту синьооку вкине, покрасить.

с. Грабове

Записали Т. Акперова та О. Грабинська 9 липня 2009 р.
у с. Грабове Шацького р-ну Волинської обл.
від Грабовець Єви, 1943 р. н.,
Німець Марії Іванівни, 1934 р. н,.
та Сучок Антоніни Петрівни, 1938 р. н.

ВИШИВАННЯ [Чи займалися вишиванням?] Вишивали картіни й рушники, і дорошки, і салфетки, обшим, до вишивання я. [Хрестиком вишивали чи й іншою технікою?] І гладдю, а потом вже хрестиком. [Вишивали квіти чи геометричними фігурами?] Нє, як гладдю, то там квадратов не вишивали, на рушники вишивали букєти, ше там шо, а як вже хрестиком – то вже може. [Якого кольору нитки були?] І червоне, і чорне, і разне, і всяке вишивала; вишила була цілий гарнітур однаковий на діван, на стулля і на телевізор, і на журнальний столик дорожку, і на стул ше таку більшу дорожку. [Чи прикрашали мереживом?] І мереживом, в'язали, зв'язували колись рушники низом, таке-во воно в мене є разне, я застелила, але то ше не все, таке-во я вишила, гарнітурки, а ше в нас є таке більше на стіл, але тут стола нема, а ше таке на телевізор, і ше таке, і ше таке, на двери поперечка. [Чи самі робили мереживо?] Угу. [І бахраму робили самі?] Да, самі все. [Чи використовували куплене мереживо?] Нє, я не купляла його.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та бробка волокнистих рослин.*** [Які рослини переважно сіяли – льон чи коноплі?]] Коноплі, льон. І терли, і сушили, і пряли, і ткали. [Коли треба було сіяти коноплі і льон? У які дні забронялося проводити сівбу?] Не заборонялось, тіко як посієш пізно, то кажуть, шо нічо не буде. «Ранок – панок». «Хто рано встає, тим Бог дає». [Чи існували якійсь прикмети щодо сівби льону і конопель?] Прикмет таких не було.Тілько казали: «Іди пополи і Бога проси, щоб Бог тобі дав, щоб льон уродився і ти сорочку собі зробив». Бувало, казали: «Треба було не савити, не варварити, а на смерть сорочку справити». [Як називали чоловічі і жіночі стебла льону?] «Матірка» і «плоскінь». Матір-

www.etnolog.org.ua

ка – що має насіння, а плоскінь не має насіння. Насіння в неї нема, тіко так, таке буде змететься, то воно, то то вже віддирали раньше. А матірка стоїть довше, бо матірку молотили, насіння було. [Де вимочували і чи довго?] В озері. Така була в нас, кобані були. А тепер вже ті кобані позагортували. То, бувало, мочимо. А послє вже так стали льон вже не мочити, а стали стелити. Як піде дощ, як постелим, таке хороше клочча натремо, о-о-о. [Де висушували стебла льону?] Сушілка була в колхозі. Сушили. А як вдома були, то на печі топили і ставляли той льон чи коноплі і сушили, і терли, і пряли. Я то пряла. В мене ходнікі ще такі є новиє виткані, що ще не зачєпляні. [Як вичищали волокно від кістриці? Витрушували, м'яли ногами?] М'яли, витирали, щоб було м'якеньке, бо, кажуть, буде м'якше прясти, не буде тверде. Було всяке волокно. [Куди дівали кістрицю?] Викидали, підстілку робили, то казали «короста». [Коли треба було приступати до прядіння? Був якийсь певний день, що треба було починати прясти?] Покопають люди, потруть, почухрають, куделки пороблять, а тоді приступають прясти. На цілу зиму коворіток з хати не виносять. [Що використовували для прядіння: гребінь, веретено, прядку?] То, тоє. [Все використовували?] Прядка ще в мене досі є, що пряла. [На чому Ви пряли – на веретені чи на прядці?] На веретені. Батько мені веретено зробив. Вчив мене. ***Табуйовані дні.*** [У які свята заборонялось прясти?] Сави, Варвари, то тіко нитки мотають, а бувало, не давали. [Чи можна було прясти вночі?] Пряли по цілих ночах. А люди такиї були, що не мали з ким, то нас дівчат забирали на цілу ніч прясти. Раньше в піст, як піст настане, не дають прясти в середу і п'ятницю. [У які дні заборонялося мотати нитки?] Ниток мотати не забороняли. Нитки мотати, тілько неділя, яке свято. А такіє були дні, що нитки мотати мона, а прясти не давали.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** [Коли зазвичай починали снувати основу?] В піст. В піст ткали і снували. [Чи були місцеві назви основи – «дванадцятка», «дев'ятка»?] «Дванадцятка», «дев'ятка», «восьмьорка», «десятка», то ткали на рушники. Пряли і рушники ткали. [Які верстати застосовували? Хто їх виготовляв?] Чоловіки такі були. Ше в мене, то єдин в мене є. А брат зробив верстата, то я ще заходилася ткати. [У кого навчилися ткати?] Мати моя ткала рушники. [У скільки років Ви сіли за верстат?] Я вже мала яких літ сімнадцять, вже мати не могла ткати, материна невістка. Мати мене заставила, тутка, каже, заткати. Я вигладила, видно було, щоб ткати. То я ткала, ще людям ткала. Правда, одна жінка була, то я їм по ходніку. Тоді ж не було кому стелити шматки дерева, то вони мене і попросили. Я їм ночью ткала. [Коли зазвичай починалися ткацькі роботи?] В піст, перед постом начинали ткати. [У які дні заборонялося ткати і чому?] Неділя. Який празник, ткати не давали. Не снувати, не ткати, бо кажуть: «Будеш снувати, то молока не будеш мати».

с. Піща

Записала В. Конвай 11 червня 2007 р.
у с. Піща Шацького р-ну Волинської обл.
від Турич Світлани Михайлівни.

ТКАЦТВО Із занять жінок найбільше займалися ткацтвом і вишивкою. Для повсякденного вжитку ткали й пряли. Зимою довгими вечорами сукали, а потім вибілювали, мотали, снували, а вже потім ткали. У нас було багато тканих рушників. Часто жінкам у цій роботі допомагали і чоловіки, і діти. Як поставлять кросна, то вони стоять майже до Великодня, поки все повитикають, бо то полотно ткали, то рушники, то як у нас називають «ходніки» з перебраними узорами (доріжки для застелення підлоги). На продажу не робили, а собі то все. Мати розповідали, коли працюють у полі і застав дощ, а ти у лляній спідниці, то поки дійдеш додому, то аж ноги поперерізуються, така вона груба та спідниця. Називали «ризуще», тобто не м'яке, а товсте полотно.

с. Пульмо

Записала О. Грабинська у липні 2009 р.
у с. Пульмо Шацького р-ну Волинської обл.
від Козун Софії Костянтинівни, 1936 р. н.,
та Ткачук Палагії Остапівни, 1923 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Вирощування та обробка волокнистих культур.*** [Чи сіяли у Вас льон і коноплі?] Да, сіяли. Я, примерно, сіяла і полола, і рвала і льон, і коноплі. [Коли саме їх сіяли і вибирали?] На першу, на побєду, ото конопель, коноплі сіяли з сімені, то то називали, ми лускали тоді. [Чи сіяли льон?] Тоже десь тоді сіяла. А рвали вже, як головки, як вже спіє. [Як визначали, що він уже дозрів?] Вже зернятка тії коричньові. [Як називали чоловічі і жіночі стебла льону? Можливо, «матірка» і «плоскінь»?] «Матірка». [Коли їх вибирали?] Як вже дозріють. [Де їх висушували?] На печі, коло плити, щоб терти. Така була терниця і ткали, і тево робили, щоб прясти. [Чи вимочували їх?] Вимочувати носили в воду, в озеро, щоб мокло. [Де висушували стебла конопель і льону?] Розстеляли на тево, ну, як ото миріг, ото розстелали, послє, як вже висохне, збирали, в'язали. [Чи вичищали від кістриці?] То таково. [За допомогою терниці?] А терницю, да. [Коли починали прясти?] Аби було готове, так і пряли. [На чому пряли?] «Коворіток» називається зараз. Вже вони зараз попалили. [Яке начиння використовували для прядіння? Гребінь? Як вичісували, як на гребені?] Ну, так кужеля робили. [Чи використовували веретено?] Да, я пряла веретьоном. [Як Ви ним пряли?] А тут смикала так і збирала. [Як Ви його називали?] «Коворіток», я знаю, шо «коворіток». [На чому пряла Ваша мама?] На коворітку. Мати і сестра покойниє, а я вже на веретенові. [Куди встромляли гребінь?] Таке було спеціальне зробляне. [Чи забороняли прясти у свята, скажімо в день Св. Варвари?] Конєчно, шо в такиї свята не пряли, сохрани Бог. [Чому не можна було прясти в ці свята?] Бо то свято, то Варвара. [Чи можна було прясти вночі?] Вночі тоже пряли при лампі, тоді не було світла, тілько світили лампи да пряли. [Чи можна було прясти в п'ятницю?] Пряли, так. [Чи існувала заборона залишати недопряду мичку на гребені?] Такого не було. Як не допряв, то хай буде ше на другий день. [Чи виносили на свята з хати прядильне начиння?] Як на неділю, виносили, на свято – виносили. [Навіщо?] Ну, знаєте, щоб воно не мішало в хаті, бо все одно не будуть прясти. [Чи пряли дівчата на вечорницях?] Збиралися, збиралися. [Чи існував звичай, коли вносили гребені в хату після закінчення Різдвяних свят?] Да, і вже, як свята ідуть дві неділі, то їх вобще не вносили у хату. Не вносили, тоді вже не пряли, ні вдень, ні вночі. [Як змотували нитки? Яке начиння використовували? Як воно на-

www.etnolog.org.ua

зивалося?] Мотовило. [Як ним змотували?] О, то так ходило воно, кругом обмотували і клубки робили да в'язали. [Коли заборонялося мотати нитки?] Ні, ніколи такого не було. Кромє свята та неділі. [Як фарбували нитки?] Чугун варили, сипали краску, бо ж тоді не було тих виварок. ***Вибілювання полотна.*** [Чи знаєте, як вибілювали полотно?] Розстеляли на миріг, розстеляли і поливали водою і прачом стукали і обратно поливали і так якось вибілювали. [Коли розпочинали ці роботи?] Перед Паскою. [Коли треба було закінчити вибілювання?] Щоб вже все було готове на літо, шити на літо, ну прясти, вже ж прясти ні, тілько все шити. ***Зоління полотна.*** [Чи знаєте, як золили полотно?] А то я знаю, то я бачила, як мати. [Розкажіть, як то було.] Такий був трихуст, називався «трихуст», на трьох ніжках, там дирка була, кип'ятили воду і брали луг, луг той, як ото палиться в плиті, туда і насипали.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** [Як снували основу?] До мене приходили люди. Отакії палки ставляли, там палка, там палка, тако-во і ше, ото кия положе, ото жеребки такії, і так зробимо, даже і з ложки. Тілько то ложка така, а то деревляшки робили такії і дві дирочки скнеш єдну в другу і от зв'яжеш і так на ту палку положиш, а в тій палці такії були кулочки, отак ідеш, ідеш, ідеш і завертаєшся туда, потом назад ідеш, ідеш, ідеш завертаєшся – і сюда. Але інтєрєсно таке вміли. І вміли вже такиї робили мишаніці, отак вже і бердо, як ото чотири коси тоє, дві і так дві ниточки даси і в тебе ткнеш, а там зав'яжеш. Дівчата вчилися, бо ж як виростеш, то буде сім'я, на ту сім'ю тре робити, на дітей, на чоловіка і на себе тре того полотна наткати вміло, щоб каждому сорочка була. Даже не було матеріала спідниців шити, то з того самого матеріала сподниці шили і на краску покрасять і так ходять. Женщіни такії хорошії були, але вбрані були в некрасівоє, було трошки вбрання, але маленько було вбрання, бо не було грошей. Потом вже навчилися, вже костюми шили ми на себе, як я вже дівка стала, вже костюма мала з свеї роботи і наши парні тоже так матьорі. Наткуть такого, такий матеріал красівий роблять, такий рябенький, ну, вже так приспособилися і тоже костюми пошиють. ***Зоління полотна.*** [Як золили полотно? Жлукто у Вас було?] Така бочка деревляшка зробляна, в днові така дирочка, і туда тово, щоб біла сорочка була. Нитки тії, шо пряли, то то же так білили їх. Дехто тими білими нитками одразу ткав. ***Фарбування ниток.*** [Як фарбували нитки?] Нитки отако-во на столі намотаєш, намотаєш, намотаєш не поздовж, а поперек і так намотаєш і її зв'яжеш, тісно, і такії мітки робили. Краску розведеш, у чугун всиплеш (колись такі чугуни були, тепер каструлі, тепер би вже не покрасив, бо не мав, в каструлі, то він покрасив би, а то такі чугуни великії були), вода кіпить, краску туда всиплеш і тії нитки туда всадиш, і разни кольори були, які тобі тілько треба. Краска такая була разная, отак уже нитки разниє, помотаєш на клубочки тиї нитки, помотаєш і береш снуєш, а потом кросна такії, тоже мастера були, шо верстаті робили. Тако-во ткуть, в нас такії були ляди, бердо, туда вже знаєш по-скілько пар ткнути, і всьо дєвочкі вчилися коло матерів, бо ж со врем'ям сама мама станеш, і діточки будуть і треба вміти напрясти, наткати і пошити, і вміти самій скроїти і на дітки плаття шили. [Як не було фарби, то чим красили нитки?] То кору якусь такую дерли. З чого кора могла бути такая шо, як її звариш, то вода трошки такая; воно некрасіве, але так, як будьто покрашене, бо льон білий і жовтий, бо ж цвєта нема ніякого з льона. А потом появилася краска, як теперка яїчка красять, ну, така тогді разна краска була і нитки красили, і так полотна ткали, і з тих полотен шили костюми. [Чи багато людей ткали в селі?] Всі ткали. Всі мами вміли ткати, то є мусово вміти і своїх доньок вчили, бо донька со временєм все росте, буде самая мама і вона буде мати дітки і її треба дітки годувати. Матеріала ніякого не було, тілько те, шо своя робота, шо тре напрясти і виткати, і пошити. [Чи називалися якось узори?] Було. Партовини ткали. [Як ткали?] Ну, вже чотири нити, і треба знати на якого ставати, якого не ставати. Рядюшкі ткали тоже. Чи ватне, чи просте, чи не ватне, таке. [Хто Вас навчив ткати?] Мати, хто ж. [Чи був у Вас був верстат?] Був. [Ви його десь купляли в селі? Чи хтось зробив?] Ні, мастєр зробив. В селі. [До якого часу потрібно було закінчити ткацькі роботи?] Ну, як снували, і щоб до Пасхи поткати і хати білити до Пасхи.

www.etnolog.org.ua

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ

АПОСТОЛІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Мар'янське

Записано у с. Мар'янське
Апостолівського р-ну
Дніпропетровської обл.
від Горбенка Миколи Дмитровича, 1940 р. н.,
та Шебеда Григорія Григоровича, 1939 р. н.

РИБАЛЬСТВО У плавні я виріс. Де голод, де шо не є, – у плавні виживали. Надо було риби, то я шо? Я підносив голими руками. Нужно риби тонну, я тобі тонну її накидаю. Ото такі дєла. Даже вплоть до того, єслі літом, то ми шо? Купалися і в подривах, оце ж вода тече річкою, і кручі, у підривах оце заложиш – такі міньки, соменя, окуні ти бери, раки. Міньки – це сорт риби. Рибаком я робив з підісятого, шісдісятого года. Рибальчив, а тоді риби не стало та бросив... [Як Ви раніше рибалили?] Перві года рибалили, то не знали ціни риби. Після того, як затопили плавню... «йоржа», «носаря», «тарань»... [ловили]. Так, як її січас називають, або «платва», або «густирька» називали ще. Ну, це ж другий сорт риби... Клепець – його не считали за рибу! Він такий як лящик, тіки продовгувастий. А носарь – це як йоржа, тіки длінший такий, отакий завбільшки, на судачка похожий. Берш і судак – його не розлічиш ніколи і нікогда, тіки того, шо можна розлічить, це [те, що] у берша немає зубів, а в судака зуби є. Оце і вся різниця. Берш великий не росте, а судак росте і п'ять, і сім кілограм. Та щука тоді була, зразу така маса. По сорок, і по пісят кілограм були вєсом. Як витягнеш, страшно до неї і лізти. Сітки були зразу і самов'язки з ниток, потом капронові появились і капроновими сітками рибалчили. [Чому Ви сказали, шо ціни не знали риби?] Ціни не знали, потому шо вона двадцять копійок, десять копійок стоїла. Кажу, шо, хто хотів, пішов руками накидав та й усе. Ну, оце ж не знали ціни цієї риби. Не так, як січас. Січас же бач: купив сітки, купив каюк і пішов у браконьєри. У ті времена, як оце вже отам у семидесятих годах, в восьмидесятих, шоб оце отак рибальчив, то судили б, мабуть, і досі сиділи б. Хіба ж можна отаких сменят виловлювать? Хіба ж можна всю в ряд тараньку, цю плотву виловлювать на тридцятки сітки? А січас її виловлюють масово, ніякого такого прєдєла, ніде нічого. Поїхав, наловив тонну, там п'ятсот кілограм, пішов, продав по двадцять рублів, і всьо є. Рибаки щітаються ті, хто купив сітки і каюки. І оце кажуть: «Я рибак». Який же ти рибак, як ти нанімаєш людей, шоб поїхати на море? Плате мені, або тобі, або там на вулиці найшов: сто рублів – поїхали. Одрибальчили день, він шо вловив, то продав та й усьо собі в карман. Це я такого не знаю. А тоді були калхози! Оце на калхоз дається план: восємсят центнер чи там сто двадцять центнер на год. Умри, но ти його виполниш. Ото таким путьом. Давалися мотори. Зразу були маненькі моторчики – «Стріла». А тоді були стаціонари. А тоді вже пішли, то вєхрями вже начали рибальчить. Тоді вже колхози полностью начали рибальчить. І тульку вилавлювать десятками тонн. Поробили трали такі. Оце два каюки іде, тягне цей трал, а третій на подрєзє. По два звіна збиралося, по дві тягали – це тульку. Осінню до самої зими. Зімой, як замерзло, тоді неводами сілявшними... Це сілявшний – густий. Це на тульку. Під льодом ловили, тягали. А рубали ополонки, запускали вірьовки: запускається тягучка, і ти тягаєш, тягаєш. Поки дійшов до берега, тут вирубується здойма така. І витягуєш тягучку, всьо. І отак тонна, дві, три тульки. Ото таке було рибальство. Рибальчить було дуже важко. Ще мені дуже важко. Чого мені – я скажу. У мене зрєніє слабе було, я блізорукий. І за мотором там найлегше, там на верхах. Так я не бачу, куди їхать, мені надо висипать сітки і знать, орієнтіри бачить. Примєрно на Воронцовку, на Покровське орієнтири надо, на Воронцовку, на Осокоровку, там орієнтір. І це я їду, поки він не зійдеться. Тоді я попадаю на цю точку, точно, де мої сітки. Даже зімою находили точно, по орієнтірах з таким розщьотом, шо... Ну як сказать? Оце виходим на орієнтір, по льоду. Прорубали три-чотири ополонки по сім, по восєм метрів. Хоп – і сітки. Отак находили сітки.. Риби було дуже багато. І плани великі були. Заробляли ми, ну, як сказати, не так, шоб здорово харашо, ну, і не так, шоб пагано. Я рибальчив. [Чи були рибколгоспи?] Були. Значить, оце ж отуто у нас, та ще раньше, де остров, як їдите там, ще може трошки єсть. Там його було сорок гектар. Це якраз кутянське кладбіще там затоплене. То там Кут і Грушовка, та це плавня була оце для двох сел. Був оцей колхоз. «Красний Маяк», по-мойому, він називався. І у гирлах колхоз був. Там їх просто називали «герлянські рибаки». Це річками їздили аж на перешийок, де за Осокоровку отуди, де Дніпро сходило. Там називалось «гирла». Марійських багато там рибальчило. Мене брали в те врем'я нагрібальчиком. Туди харашо їхати за тєчєніям, а назад уже протів тєчєнія все время, то важко, на гребках же. Моторної не було. [Чи були в тих колгоспах старі діди, які займалися рибальством ще до революції?] Були, були. Та їх щас вже нема ніде ні одного. У нас було... Оце ж мій дід, він рибаком був тоже ж. Сам на себе робив. Моєї баби чоловік – дід Карпо. Потом Жовтоштан Данило. Потом Широкий Василь – це старих-старих я називаю. Це вони ці рибаки ще... Оце ж дід Сидір. Рядом жили. Я ще робив з ним на однім каюці. Були ці рибаки. А ми ж ще ж молодші. У семидисятих годах, у вось-

www.etnolog.org.ua

мидесятих годах, то вони ще рибальчили. Як один казав: «Та мені аби у каюк влізти! А там мене ніякий шторм не викене». Сміялися, шуткували. [Чи старші рибаки якось по-іншому рибу ловили?] Так само. Тіки ятерями. Або сітками, но сітки самов'язки були. Із десятого нитки, купляли моточками і в'язали саму сітку. І оце мені сипе, на утро вибирає. Вибрав рибу, перебрав і суше. Бо як він в сіткі її подерже, то вона загниє. Оце так ловили рибу. Ну ятері – це... Як назвать?.. То тоді продавалась уже ж так як оце сєтки, а тіки груба в'язка. Нитка така сильно груба. І в'язалися так, як ятері. Ну, ото ятерями цими, шоб вони не гнили, їх блакують. Блак ото варять, і ото вмачують в блак, повивішували, повисихали. Тоді він стоїть сутки і двоє, і, буває, год, як берегти. Ятері. Блак, як смола. Дьоготь оце. Блак оце. [Чи займалися сільські діди господарством чи лише рибальством?] Вони ловили рибу все життя. Оце тих, шо я назвав, вони сєльським хозяйством не занімались. У мене стажу тридцять два годи рибацького і п'ятнадцять год стажу сєльськохозяйствєнного. Оце у мене скільки – сорок сєм год стажу. Тисячу гривнів пєнсії. [Раніше брали всю рибу підряд, чи перебирали?] Та перебирали! І тіки по тих, по сортах, по замєрах. Оце приїжають, шо рибальчили. Дивись, їде глісер. Їде глісер – хоп під'їжа до каюка: «Здраствуйте!» – «Здраствуйте». – «От ми рибінспекція. Ми провірять вас». – «А шо ти в мене будеш провірять?» – «Ану, давай підіймай пайок». Це доски такі на кающі. Підняли, він скіки риби не є, він сідає, два чоловіки у каюк і перевірять, скіки рибин і який размєр. Як восєм процентов є недомєру, це нічого. Як тіки девять-десять процентов, так штраф і припекли. На шо ти недомір береш? А за соменя, за це за одне соменя могли судить. А січас його отакі соменята по центнеру, а то і більше вибирають і... Був у березі і бачив, як сітками виносили. Я не обозльонний, а я просто кажу все так, як є. За кажде слово я можу ответить. Ніде нічого не преувєлічить. І не добавляють. І те шо знаю, те кажу, шо бачив. Шо я кажу, шо січас рибаки, які рибальчать, шоб у те время рибалчив, то їх би посудили, то вони б судили ще і досі, або дуже довго ще. А ще у старі часи, коли ж інспекції не їздили, як там сортирували цю ж рибу! Та тоді була інспєкція – один на всю плавню або два – Воронцовський і Кутянський, так його називали. Кут, Грушовка січас. От кутянський, грушовський і воронцовський. Це були «лісники», [так] вони назівались. Вони гадали, шоб посадку не рубали в плавні, шоб дерево не рубали вербу, не возили ту... Суху пожалуста, за те не ганяли. Літом там чи зімою. І за рибу так само. Ганяли, шоб не нарушали. А шо ж тоді? Тоді було: річка і усьо круча. Це і січас, де багато щук, то не надо вудки. Понад берегом їдь і веслом воруши. Вона тобі в каюк сама напливе. Щучка сама напливає. Щуки такі до двох кілограм, до півкіла. І оце я поїхав двісті метрів – і в мене в кающі вже центнер, а може, і два. Вона мені нада? Тоді вона просто нікому не нада була. Тоді так, як взять і сказать: продай! Її ніхто не купляв. Вона нікому не нужна. Це я кажу, як є. А оце вона щіталася сорна риба: карась. Це її не щітали за рибу, це тягучкою тягнеш з неводом, обкинув і до берега тягнеш. То крупну рибу вибираєш, а як є підвода там із колгоспа або із сільпа присилали, то накидали під бричку і їдь. Оце ж я розказую – там йорж, носарь, карась, густирька – це її не щітали за рибу. А січас на все ціна... [Які ще, окрім каюків, були спеціальні транспортні засоби?] Каюки були і все. Це так каюки, а як правильно, я не знаю. Лодка – це... це по-руськи чи по-українськи. Каюк – я не знаю, по-якому це. Ну, їх називали всі «каюками». Тіки були каюки більші – стерничі, і менші – це сітничі. Сітничі – це ті рибаки, які рибальчили сітками, а ятерничі – це ті, які рибальчили тільки ятерями. Два види, два види. Тільки той більший, а той коротший. Оце і все. А форма каюка однакова. Плоскодонок не було. Плоскодонки – це у любітєлів, або в кого. То були каюки обикновенні. [Яка була довжина в каюка?] Шість метрів. Зразу були по восєм, а то і начали робить по шесть. Сітничий – длінший, ятерничий – коротший. Сітничий – це буде метров, ну, може, п'ять, четире з половиною. Якшо ятер надо поставить, надо ж каюк держать, на воді так поставить його, щоб він стояв так на суші, не совався сюди-туди. А я должен сісти на гребки і дьоргать каюк так, шоб ти витягаєш, а каюк стоїть як мертвий. А як же ти його мертвий зробиш, шоб не той... Оце і робилося, шоб більш устойчівий на ятерях. У сорок сьомім [голод був]. Плавня тіки і спасала. Ти шо! Це ж зімою, та в черевиках по льоду побіжиш у плавню. В озеро десь. Прорубав дірку – на дух можна риби набрать. А ні, то ближче під берег прорубаю ополонку і рукою ото. І ото в'юни, лини, карасі. Ото можеш накидать, уже їси. А на дух як? Отако вирубується ополонка, осьо на льоду, так. Тоді оце ополонка, оце отуто наскрізь прорубуєш, а отут спускаєш як ваганками, не наскрізь. Викидав льод, все на світі і сиди. Воно само буль і сюди випливе, буль і сюди виплеве. І оце риби наб'ється скільки, шо ти умом її не зведеш. Нічого не робиш. Сиди і викидай. А вона йде і йде, і йде. Це на дух. Якшо довго немає... Сидиш довго, немає на дух, береш лопату обикновенну оцю подборну і воду виливай. О! Вона пішла вже. Плавня людей поспасала в сорок сьомім годі. Боже мой! [Чому Ви казали, що є справжні рибаки, а є такі, що думають, що вони рибаки?] Ну, я Вам ответю так. Рибаків три види, і більше їх нема. Це – рибак-браконьєр, рибак-любітєль і рибак-професіонал. Все. Так от я рибаком був професіоналом. Я рибальчив од колхоза. Мені давали там сітки, я їх одробляв, платив, він давав мені за план, і я робив, ішов стаж. Це так, як законом. Рибак-любітєль – це Ви, я ось вздумали, пішли порибальчили і всьо, на тому і кінець. Рибак-браконьєр – це сітки сипе, рибу лове електровудочкою, б'є. Зловив, продав, у карман гроші. Це рибалчив не я. [До якої категорії належали старі діди-рибаки?] Вони були професіоналами. Дєло в том, шо пункти одінаково були, прийомні пункти були. І тоді він лове рибу, він привозе на здачу, в його забрали рибу, а тоді той пункт сам реалізовує, продає. Це старі-старі-старі рибаки. Оце було так. Два пункти було. У гирлах, так як в рибколхозі пункт був там от. І у Ленінському. А тоді ж був Кут. Оце в Куті і гирло. Ми їх і називали – «кутянські рибаки» і «гирлянські рибаки». Гирлянські – це звідтіля... [Тобто залежно від того, хто де рибу здавав?] Да. Хто де рибу здавав, в залежності від цього. Уже єслі я гирлянський рибак, я до кутянського рибколхозу не приїду рибу здавать, хоть я її буду ловить отут. Сідай на каюк і вези аж у гирло рибу здавать. Було й так: рибальчили тут, а рибу возили аж туди. Каюками... [Чи відрізнялися чимось старі рибаки від тих, хто займалося сільським господарством?] Ні. Всі одінакові були. Я це по собі і кажу. Оце населення, яке у плавнях жило, побережжя усе в плавні жило, я так скажу, [займалися рибальством,] а верхні вулиці од степу, ці занімалися

www.etnolog.org.ua

сільським хозяйством. То різниці не було. Всі були однакові. Це вже різницю у шісятих годах зробили. Ага! Я рибак, мою дитину уже в дєтсадік не приймуть. Оце вже начали ділить. Ну, так рибацьких то небагато було! Скіки? У Маринським було, ну, п'ять дітей хай. Та нє, не п'ять. Воно більше було. Ну, не приймали, да. А вже переводом начали принімать. Ми, рибаки, тоді начали піднімать вопрос: не надо, шоб наші жінки ходили з дітьми туди. Я приїжаю на здачу туди риби, пожалуста, мені шоб хлібина лежала. Я гроші платю, но мені, шоб моя хлібина лежала. «Правильно» – постановили на собранії, тоді я приїжаю на здачу. Коли б я не приїхав, там стоїть список, і по списку хліб лежить. Я прийшов, гроші заплатив, хлібину забрав і пішов, всьо. Я приїжаю додому, я вже з хлібиною. То ото там трохи стало полегкість. Як до рибаків односились, ну, як? З повагою чи з вніманієм, чи... Ну якось... Уділяли вніманіє. Було, Нікопольський дірєктор рибзавода (забув, як його фамілія) як виступав на собраніях, то кричить зразу: «Работніки галубой цілини!» Як борозділі морє, да, бороздили. То ото нас трошки поважали і платили ж тоді так. За ремонт сіток платив, за постройку сіток платили, за доставку риби платили. Отож і рибу здавали совмєсно, значить, уже ж по сортах вона і стоє. Судак – підісят дев'ять копійок стояв, це саме дорожче, а саме дешевше – це платва, стояла сім копійок кілограм. І ото по сортах здаєш рибу. [По якій ціні продавали рибу?] А продавали, я даже не знаю. Ми ніхто не інтересувались. То приїде рибзавод, стоїть машина, то погрузили і забрали. То приїде якийсь от райпотрєбсоюз, стоїть, грузиться. То приїде сейнер та й грузимо. Ми даже не інтересувались ніхто тоді. Скіки вони, по чом продають, як, шо. Нормову нам давали, каждий місяць, план виповнив там скіки-то центнер здав, от получи нормової там у місяць п'ятнадцять-двадцять кілограм. Це вже по той ціні, по якой я здаю. Оце я платив за нормову. Та риба, яку я беру, та ціна. І оце давали каждий місяць нормову. А тоді потроху. Поки калхози отмінили. Тепер нам важко з бабою жить чого? Люди, хто робив у сєльському хозяйстві, в тих землі є, паї є. Вона в больниці проробила всю жизнь, а я в рибаках. Ні у мене паїв, ні у неї паїв. Ми, щітай, як у городі жили. А пєнсія нарахована сільська. От нам і важко. Це таке, якби у мене пай був, привезуть мені зерно там, або дали дві-три тисячі грошей за землю каждий год. [Чи були норми вилову риби?] Були. Ліміти. План. Оце судака скільки ти должен уловить, такої риби скільки. Лімітірувана риба була... Більше ти не маєш права. Вивези з сітки. Прімєрно, судак ловиться на семидесятку і шестидесятку і так далі. На судак ліміт кончився у колхозі, всьо. Рибколхоз пішов просе у другого колхоза: «Мол, слухай, дай мені свого ліміту, бо в мене уже всьо». Як дасть, то добре, як не дасть, вивезти сітки. Всьо, кончилось. Так само на ляща, так само на всю рибу. Ми вивозили сітки на крупну рибу. Це сто двадцять, сто тридцять і сотка. Оце лови скіки хочеш цієї риби, в любом колічєствє. [Чи бувало таке, що не виконували план?] Бувало. І багато. [Що робили?] Нічого. Ну от шо? Нема преміальних, нема так як тринадцятої. Ото ж в кінці года. Ага! Ліміти вибрав, по лімітіах і у тебе все нормально. У тебе годовий план нормально, от. Пожалуста. Тоді на кажду рибу, вищітуй це скільки ти заробив, скільки у тебе є, скільки нам дать. І оце остаток там і набігає десь гляди по дві тисячі, по три тисячі на чоловіка, він в кінці года і повертає. Єслі ти не виповнив план, тобі нічого, даже уріжуть сітки. Тобі, прімєрно, надо на звіно там двадцять сіток, а тобі дадуть тіки десять, всьо. Лови рибу, буде тобі. [Чи могли Ви, наприклад, після зміни взяти собі рибинку?] Та чого не можна? Пожалуста! Оце буде інспєкція, буде дірєктор, хто б не був. Я привіз рибу здавать. Нас три чоловіки на каюці. Я при всих одкидаю по два ляща. Шість лящів я беру і одкидаю під ноги. При всих. Нехто і слова не скаже. Ніхто! За більше як уловлять: «Це ти крадеш рибу». Бували такі времена, шо ми по восємсят, по восємсят п'ять кілограм одного сома, по п'ять, по шість штук ловили за день. Шо з ними робити?! Лучче такий п'ять-шість, десять кілограм сомик. О! Оце я і юшку зварю, і там друзя прийдуть, або там гості. Оце друге дєло. Ми його зарізали, з'їли, поїли і всьо. [Чи були такі рибаки, котрих всі знали?] Був Головко Кирило у Ленінськім. Це нашого рибкалхоза. [Чи були ще вправні рибаки?] Всі були рівні, в кого сітки є. Другий раз, виїдеш на море, поїхав, висипав сітки, а на утро вкрали. От тобі і пожалуста! Шо робить? Купить я не куплю. Де я її куплю? Вони тіки на рибзаводі та в калхозі. Це вже пізніше стало, шо можна купить. От я і страдаю. А в тебе ні, ти привіз там п'ять центнер риби, а я тіки центнер. Да де ж я візьму, як у мене сітки украли. Були в колхозі собранія там, ізжаліються та дадуть яку там сітку-дві-три. Оце таким путьом. А так були всі рівні. [Якою була довжина сіток?] Ну, як не «кукла», то сто підісят, а як зробить її сіткою, то підісят. Робиться вона під одну третю. Це вже як на сінкомі січас стали, роблять і під половину, як ти хочеш. А капронову сітку, шоб рибу ловить, її надо зробить під одну третю. І сто підісят метров і підісят метров, як зробить. Оце такі... Рибальство було заінтєрєсоване. Їх було багато. Це в нас у Марінським було одинадцять каюків. Це тридцять три чоловіки рибаків... [Чи Ви завжди виходили по троє на каюк?] Обізатєльно три. Три чоловіки нас бригада. Оце ми втрьох робим. Звіньовому випісувалася, як старшому (должен буть на каюці), квитанція. Ну, от на мене. Я був звіньовим. На мене виписується квитанція. Мені у кінці місяця дають десять рублів надбавки, так як я старший. Оце так. Це уже опитні рибаки, то нема третього. Я можу і вдвох рибальчить круглий год. Я сам справлюся за двох. І сітки виберу, і рибу випутаю, і висиплю. [Як сітки видавали, на каюк?] Да. На каюк, на звєно видавали. Каждий каюк – це щіталось таке звєно. [Чи розповідали щось про те, як рибалили запорожці?] Ні, ні. А після войни рибаки були, то я пацаном у їх був як путальщік. Тягучкою оце тягнуть, це ж ленінські, або так, як кутянські рибаки. Оце тягучкою, неводом. І це йоржі оці попадаються, і їх надо випутувать. І ото ми називались «путальщиками», пацанва. Рибу ото випутують. А в сорок сьомім оце ж їсти не було нічого, і вони всігда варили юшку в обід. Ото одного одсилають, і він варе. Ваганки такі дерев'яні, напополам розділено, тут юшка, тут риба. І це вони поїли, а ми там то вірьовки дєлаєм, то путаєм рибу, йоржів там, коло невода. Тоді вони йдуть: «Так хлопці! Пашол помить посуду». Це ж помить посуду, це ж вони нам оставили їсти. Прибігаєм, а там дєйствітєльно – і риба, і ще й хлібця поостовляють. Ну, хто рибальчив, то, я б сказав, шо голоду великого не було у сорок сьомім. І ото ж один був Головко Іван, дєд мій ще тоді був пожилий, прийде, ногами, падлюка, перекине оті ваги. Ото порозгоне. Колюшенко Сергій, там такі мужики рибаки то-то начнуть його лаять і матю-

www.etnolog.org.ua

кають. То бувало і так. А тоді як я вже рибальчив, старий з ціпочком приходив в берег туди ж на склад, казав: «Хлопці! Я ж колись був рибаком, дайте рибинку». А як приходе, було, старик або пєнсіонер оце на прийомний пункт, і ми даєм рибину, то ніхто не скаже: ні прєдсєдатєль, ні рибінспекція, ніхто не скаже: «Нашо ти дав?». Я витяг і дав, ляща чи судачка там, чи шонібудь. І оце йому, я підняв голову, кажу: «О! Дядько Іван, це Ви?» – «Я!» І держе два чи три судачки, вже хтось дав йому. Я підходю, забираю ці судачки. Сидить якась жінка, її сном і духом не знаю. Отдаю ті судачки, а його матами як попер: «А ти бидло! А в сорок сьомім році отам і отам ногами перекидать ваганки!» – «Та хлопці, та я постарів». Та я же не вспоминав. А там був один дворник. І він рибальчив з ним. Кажу: «Ану, Степан! Іди сюди, скажи йому. Були такі времена. Ти ж рибальчив тоді? Ти давав, а він перекидав ногами?» [Чи на вудочку хтось у плавні ловив рибу?] Да. Значить, на вудочку осьо то, моєї жінки Тоні дід, та й осьочки дід. Він прийшов із Кримської войни, одрубані ноги у його. І це як його вивезуть на каюк весною, на кающі і живе. І оце ж тіки вудочкою лове рибу. І на дорожку. Значить, отак нитка, і ото через вухо і тягне щуку, ловить і гребе. [Чого через вухо?] А чо? Шоб чуть тоді ж, де торкне... Ну а як смикне, тоді... він тягне. Нитку. Да. І оце прив'язана. А тоді вона аж сюди іде. І ото він піймав через вухо і гребе. Як тіки хватнуло, шо клюнуло, а там блеш тягнеться, ззаду в воді дорожка. І ото тіки – хвать! А вона ж у вушкє – брянь! І злетіла. О! Він тоді давай. Він і за цього ото жив на кающі. Не буде ж же возить його каждий день сюди-туди з дому та додому. І ото в обід там йому їсти принесуть. Ага! Прімєрно на таке то время і понесли дідові їсти. Дід поїв, сюди-туди, риба, яка є, отдав. Всі пішли додому, він поїхав опять. Оце так він жив. [Як ловили щуку?] На блесну. Самі робили. У мене он ціла пригоршня і січас їх. [Який крючок був?] А крючок саморобний, тоді робились. Одинарний. [Чи можна було руками наловити риби?] Да! Так і було. [Чи такий самий був колись карась?] Ні! Не той. Він тоді був жовтий, а січас якийсь білий. А щука, то щуки тут було багато. Січас її виловили, нема нічого. Чехоні – то тоже її виловили. Її приймали здорово, запрєту не було на неї, на чехоню. І ото сітками її можна було ловить стіки, скіки хочеш! І даже дньом оце тишина, штіль на морі, їдеш каюком тихенько на гребках без мотора. Диви: буль-буль-буль-буль-буль. В яку сторону бульбашки тягнуться – сюди. Заїжай наперед на гребках, повисипай сітки, через два часа витягай, повно вже. Серед білого дня. Уже чехоні повно. Воно косякова риба, і її виловили. [Чи були раніше якісь рибацькі прикмети?] Ну, та чого! Як оце ідеш на рибалку або на роботу, і, не дай Бог, баба зустрінеться на дорозі, то, бувало, шо матюків таких нагнеш. Хоч із дому не виходь. Оцей Павло Кальченко був, покійний, я з ним, мабуть, год п'ятнадцять робив. Старий дід уже. От казав: «Хлопці! Давайте швидше сьогодні вправляться, бо сьогодні після обіду нам не встоять». – «Чого?» – «Вітер буде». В його така мода, шо він сидить, отак гребе, і де шмаркач, – буде вітер». – «Де там той вітер? Не буде». Коли так і є. Після обід вже той. І багато таких прикмет він казав: «Хлопці, запоминайте! Буде вам як нахідка». Кой-шось там позапоминав і січас. Це сидиш осьочки, дивишся, другий раз виходе. Або відтіль, або відтіль хмарки такі, як дід, як дід: «Оно бачиш? Діди вилазять. Підожди, ось буде або дощ, або вітряк». Точно. Оцей же самий Павло Кальченко розказував. От, прімєрно, каюк – це по-нашому «каюк», а тіки ж він казав усе так. А воно хіба ж в голові держалося? Примерно, «гребки», вони ж не гребки називались. Це козацьке слово «опачини». Тепер «шполик» воду виливать. Він же не шполик, а «коряк». Це так козаки ще називали. [Чи були якорі?] Якоря да. Оно ще висить один мій. Саморобний. [Коли було легше рибалити?] Я б сказав, як плавня була, було легше. Фізічєскі – це не то поважче, потому шо все время на гребках. А січас шо? Завів мотора і поїхав от сітки до сітки, од лави до лави. Я січас у Покровському. З Покровського я поїхав під Воронцовку. А тоді на гребках попробуй проїхати скільки! То фізічєскі оце воно да – дєйствітєльно легше. Січас. Но по сравнєнію з тим, якшо мені по п'ять, а я каждий день перетягую п'ятнадцять-восємнадцять, а може і двадцять лав, оце витягни якорь, а тоді витягни всі сітки, і назад... То я розказую, шо уяви собі, які це руки. Скіки я за день пливу кілометрів. Шоб піймать ту рибу, яку я потрусив там двадцять-тридцять ятерів. А риба та сама. То отут як? Або сіток тоді було. Тоді п'ять сіток отак з головою хвате риби ловить. А січас нада мені сто або двісті сіток. Поставили в море, буї поставили тут були маяки, а то... Ні буїв, нема нічого. Калюжу зробили. Корзиною рибу ловив. Хапи робили з корзини. Хапа дна тіки немає. І ото йдеш по озеру, трава, і ото хапаєш отак-во. Спіймала риба – витяг її... Я жив в Бабині, Бабина на ту сторону, там і дід жив, батькові брат, то я там тоже був, вони там в рибколхозі спеціальном були, ятерями ловили. У нас же річки вузенькі були, ну, ятерь ставився – соми, коропи, шо хочеш тоді було. І здавали вони. Все було... [Чи дід Ваш був рибалкою?] Був рибалкою дід. І батько до войни був рибалкою тоже. Ловив рибу, здавали все чисто. [Як ловили рибу до революції?] По одному, лодочки маленькі в їх були... Я хорошо рибу ловив, і в почоті я був, як то, кажуть, рибак із рибаків – як дід був рибак, батько був рибак, ну, і син пішов у рибаки.

ГОРОДНИЦТВО [Чим іще займалися в плавнях?] Городиною. Там кажду весну ця плавня заливалась водою. Вона затоплялась. Гряди ці... І в таку засуху з половини України зганяли воду... Да. Тоді як вода осідає, гряде. Самі перві гряди в бочках. Це у гирлах там. Тоді йде сюди вище, вище, вище. Поки аж доходить сюди до нас. Гряди – це земля появляється. Пожалуста – хочеш ти, іди, бери сапу, лопату і обробляй клапоть собі землі і сади там чи картошку, чи шо хочеш. Садили усе. Даже баштан садили. І осінню, тоді ж вже під осінь відтіля їдуть каюками і вивозять і гарбузи, і кавуни, і буряки, і картоплю – все, шо можна. [Чи ділили якось цю землю?] Не ділили, її не ділили. Де шо посадив, там і є. І ніколи ні скандалу не було, ні... Я приїхав: «Ага! Оце я беру і розробляю». Ти приїхав: «О! Ти вже тут?» – "Да". – «Ну, тоді я коло тебе». І він розробляє. Ніхто нікому нічого. Сінокоси були, сіна там така маса була кругом же ж по цій плавні, що... Коси, вози з керданом у каждім дворі.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** По-мойому, в підісят первом засуха була. То області – Запорожська, оце тоді Херсонська, Дніпропетровська, згонили скот у плавні. І спасали тисячами. Пасли там. І я пас. Оце пасеш там сто підісят, двісті нетелів, а бувало, що й коров пасли. Річки пересихали, перегнали через річку у плавні, і там паслися корови.

www.etnolog.org.ua

ПЕТРИКІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Улянівка

Записала З. Гудченко 27 серпня 1997 р.
у с. Улянівка Петриківського р-ну
Дніпропетровської обл.
від Клисака Василя Григоровича, 1908 р. н.,
Фесуненко Парасковії Тимофіївни, 1919 р. н.,
та Канівець Наталки Микитівни, 1902 / 1903 р. н.,
родом із с. Заїченці Зіньківського р-ну Полтавської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Хліб був житний, блискучий. Ідем косить. Намажеш ту шкуринку блискучу [часником], одріжеш. Було, вже я з батьком косив. Кашу зливану наварим надворі, помажем часником шкуринку житнього хліба, наїмося і ідемо косить з батьком. Вже я начинав косить, батькові помагать. [Що косили?] Жито, пшеницю. А ще одноособно ми жили. М'ясо було таке. Ягняче. Тоді вівці були. Ягнячина сушена була. Зімою сушим, на жнива оставляємо, заморожуємо... В погребах було. Погреби були такі хороші, охолоджені. Це було. [Як починали жнива?] Виход в жнива начинається в таке-то врем'я. [Чи казали у вас «зажинки»?] Ні, ні. Це вже покосять, то «обжинки» кажуть. Сусід штук три зійдуться, обжинки пили. Петро викосить, Василь, сусіди обжнивуються, тоді зносимося, було. Зносилися і наші батьки. Обжинки були. Так, як і сечас. [Чи заносили колосочки?] Колоски в'язали, вставляли на стіл колоски.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Оце у нас, було, я держу, як [корова] чиста і сіра, нормально підходе. Як рябе, уже не поправляється, не їсть. Шо не даси їй, крутe. Сіра в моїм дворі найдужче підходила. Така вона. Не болiє, нічого. Жирне молоко, хороше. А так, де були рябі, і вим'я величеньке, молока багато, так воно таке, як вода. [Коли купуєте корову, як дізнатися, чи добра вона?] Да ото ж як купляєш, то як яка. По шерсті. Це трудно взнать. [Чи дивились який хвіст?] По хвостові і по спині. Як вона себе веде тоді. Я його не дуже знав. Шоб шия довга була, шоб висока на ногах, шоб хвіст довгий, доставав од коліна аж сюди. ***Конярство.*** [Як дізнатися, чи добрий кінь?] Це по зубах. Цигани саме лучче знають. Бо я, було, на базар як виїду, так у нас там... Дорофой був кривий. Тільки біля коней. Взнають по зубах. Пощитав. Отакі зуби і скільки. [Чи дивилися на ноги, хвіст, шию?] Було, було. Оце в нас були чорні харашо. А вже отаке рябе. Скліє, скліє. А чорні, було, нам ідуть. І їсть, і крису може піймать, шо ти хоч. А рябенькі трудні. [Як вибирали поросят?] Тоже таке треба знать. Хитре дєло. Спини міряють, а його не дуже взнаєш. Свині – то хитре дєло. Корова, свиня, кінь – це все таке хитре. Це треба старих, учоних, шо він попереКидав багато коров, свиней, оце він може сказать точно.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Лозоплетіння.*** [Чи плели кошики з лози?] Це таке... Чулки – це я знаю. Кошик... Салетки тоже робив. Ше і, мабуть, і на виставці в позапрошлом году прадавали. ***Столярництво.*** [Чи були у Вашому селі майстри, які робили щось із дерева?] Тут дерева, як сечас, нема з чого труну зробить. [Чи раніше виготовляли щось із дерева?] Коробки я робив, да. Оце да, було.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО ***Техніка та технологія пошиття взуття.*** Дід каже: «Начинай сапожником». Вивчився. Товар уже був – хром... Кожі, хроми, юхта. Було з чого пошити, було з чого вибрать. Витяжки були. Витягають, було, шо укупі халява і передок. Зараз на колодку натягай, не пристрочена, і витяжки були. Бо я тільки вивчився, зараз собі витяжки батькові пошив. Буває як пристрочиш... Дратвою строчили. Тоді машинкою це строчив. Передки пристрочую. Як пошиєш, було, носиться! А сечас кум два рази надів – розлізлось. ***Асортимент виробів.*** [Яке взуття шили?] Сапоги. Чоботи юхтові пошию – куда там! [Чи шили черевики?] Шив і черевики раньше тоже. Шив. Юхтові тоже черевики. І хромові черевики. Їх тоді меньше було. Тоді було. Походив, поки весна, уже розбувається, він босий ходе. Ціле літо запечена підошва в його. І женщини, і мужчини. Босі ходили. Босі. Уже сюди ми вийшли в 1929 році. Тут, може, бували діди старі. Босі ходять до морозів.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Пошиття одягу.*** Штани, рукавиці, носки, усе плів. Плів штани, було. Батьку виплету штани, братам. Штани плів, і носили. Не в силах батько нас семеро одіть. З валу, з прядива [плів]. Мати пряде, хорошо пряде, рівненько, я виплету. Штани надіваємо і носим. Да. Бєдность була у батька. Ми не могли купить те, шо надо. [Якими ще ремеслами займалися у Вашому селі?] З соломи брилі плели. Я тоже плів. Знаю. Брилі плів – і на базар. Продавав. Було, які хоч. Тоді з жита. О! Як виплетеш бриль, куда там! Які хоч. Вони ж такі білі. Тільки люди красять. Було, покрасе білим або жовтим, красним. Брилі красилися. Хороші брилики були. А вже як женився, то бросив, потому шо в мене дуже роботи було. Я і те вмів робить, і те вмів робить.

ВИШИВАННЯ [Чи вишивали в цих краях?] Да. Вишивали. [Нитками якого кольору вишивали?] Да, да, шили. Червоні, всякої краси, всякого цвєту. Раньше не так. А це вже сечас - хром красний, хром жовтий, білий, всякі сорта сечас є. Цвєти були. Даже на полотні вишивали. [Чи вишивали білим по білому?] Білими нитками вишивали тоже. Да. Так, як оце я бачу рушники на виставці, так цвєти всякі, всякі. [...] По полотні вишивали. [Чи ходили у вишиванках?] Ходили. Манишки вишивали. Тепер не побачиш. А тоді – манишка, зальоточка. Комер і манишку вишивали. Рушнички на стіни вишивали. В яку хату не війдеш – понавішувано рушників багато.

ПИСАНКАРСТВО Красили усякими смугами, усякими кольорами. Було, цілком красять, а було, розмальовують. Це на Святки, на Проводи. Інший раз набере батюшка цілу підводу крашанок усяких. А сечас одним кольором красять. Цибульою або краскою. Баба цей год краски купила на базарі, покрасила. Береться. [Чи багато людей цим займалися?] Багато цим занімалися. Одкрито це було. [...] [Чи писали у вас писаночки?] Робили. Краскою. І красна, і синя, зелена. [Чи писали з воском?] Ага. То красні собі, а то – писаночки. [Чи всі вміли писати?] Каждий, хто антересується.

с. Шульгівка

Записала З. Гудченко 28 серпня 1997 р.
у с. Шульгівка Петриківського р-ну
Дніпропетровської обл.
від Пискун Марії Федотівни, 1926 р. н.,
та Полєна Івана Андрійовича, 1936 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** На Благовіщення раньше виїжджали в поле. Це найбідніша вдова і та виїде. Це як

www.etnolog.org.ua

раньше. Це план, як кажуть, скласти. А тоді вже ідуть і роблять. [Чи існував звичай іти на поле і дивитись, як зійшло жито?] Це, кажуть, як сховалася, ми кажемо, гава, ворона, значить, хороший урожай буде. Або курка сховається. Як ото сховалося і не видно, значить, хороше все буде. ***Жнива.*** [Чи були у Вас «зажинки»?] Послєдній сніп зв'язували. Везуть, на покутя поставлять, він стоїть. [То, напевне, «обжинки»?] Обжинки. І празнують, як вже кончились жнива, собираються. Як сусіди хороші, куми, зійшлися, погуляли. Оце «обжинки» називаються. [Що робили з першим снопом?] Нічого я не помню. [Чи колядували на першому снопові?] Не знаю. Я знаю, що це последній сніп ото зносять. Він стоїть аж до колядки, до Різдва, сніп цей. В нас в будні висить під стелею.

ТВАРИННИЦТВО [Чи ділили тварин на чистих і нечистих?] Нє. Всі у нас однакові були. ***Скотарство.*** [Чи не казали, що худобу добирали в масть домовому?] В нас полова масть була. [Що таке полова масть?] Знаєте, така – і не красна, і не рижа. Така, як мишиний цвіт. Отакі в нас корови. Такі гарні були. На все хароші. І німці в нас забрали ту корову. Яка вона була! І здорова, і на все хороша корова була. В нас позабирали, ми жили бідно, як ото розкуркулили. А тоді оп'ять почали стягатися. Ще батько були. Теличку купували таку невеличку. Вони з вірьовочкою йшли. Ми її все припинали, а вона як відорветься, все туди тікає, до того хазяїна. Ми почіпляємося, ми ж малі. Троє нас почепимось, і вона нас тягне. [Чи святкували у вас Юрія?] Ганяли худобу на росу, щоб попаслася. Особенно коні. [Коли використовували свячений мак?] Скотину обсипають, щоб не боліла. В перві дні, перед тим, що вигонить, і як ото отелиться корова. І теля, і корову обсипають маком. [Чи виносили пастуху гостинець на Петра і Павла?] Ага.

ГОРОДНИЦТВО ***Вирощування городніх культур.*** [Коли починали працювати на городі?] В понеділок нельзя, кажуть, начинать. П'ятниця тоже. Оце такі дні. Вівторок, середа, четвер – дні хороші. Оце як місяць, моя мама, було, каже, оце молодик. На молодиці нічого не нада робить. На городі бур'яни, це можна. Такого, щоб сажать, нельзя цього робити. Перва декада і третя – це плохі. А друга і четверта – це хороші. І садити хороші. І четверта – убирать. Уборка – четверта декада хороша. Перед молодиком. Тоді харашо сохраняється урожай. От я не хочу хвастатися, от ми з бабою [робили]. Вона робе, і я роблю. В неї гектар города, і в мене. В мене більше нароста, чим в неї на гектарі. І лучче. [Ви дотримуєтесь певних правил?] Я всього того, що мені мама [казала, дотримуюсь]. Сама придивлялася, і так я й роблю. Це городи усі посажають. Я не сажаю. Тоді в усіх зелене-зелене, а в мене чорний город. Тепер в усіх чорний город - а в мене зелений. І в мене все роде. Як оце первий тиждень молодика - нічого на городі не роби. Бур'яни там, таке-сяке. Сажати нічого не сажай. А на другий... І воно в мене так получається, що я все сажаю в п'ятницю. Так получається. І от цей год я все сажала в маю. Квасолю я сьомого мая, кукурудзу – одинадцятого мая. Подивітеся, в усіх посохла, а в мене ось яка зелена, качани які по два да по три на бадилині. Капуста он у мене яка! В їх усіх посохла. Огірки, ні в кого гудини нема, а в мене досі огірки я собираю по відру. І помідори в усіх попропадали, а я досі собираю. І картоплі я посадила три відра, а більше двадцяти набрала. [Чи був звичай під час саджання капусти або картоплі землю коліном приплескать?] Не нада. Я так. Оце викопала ямку, розпушила. В мене спеціальна яма є. Компост я готовлю. Оце все отходи, листя. Я ні одного такого листочка не спалюю. Вони палять, стільки диму, а це вредно. І жменя попилу, більш нічого нема. А в мене все перегниє в ямі. Я вам покажу, який компост. Ніякої хімії. В мене і жмені хімії немає. І на дереві в мене нема і каплі хімікатів. Тільки холодна вода. Я тільки холодною водою обливаю дерева. Оце перед цвітінням, і відцвілись. Коли в мене врем'я є, я взяла шлангу, включила мотор, облила – і все. Одцвілося – оте все облилося. І в мене яблука. Ну, все. І городи. Викопала ямку, розпушила землю, положила жменю компосту, жменю попелу. Я не кидаю, а сажаю. Нас німець так вивчив. Сажати треба, а не кидать. Посадила, земелькою придавила. Рукою придавила земельку. А тоді вже кинула на неї з другої ямки, як вобще садиться картопля. А тоді, як тільки вона зійшла, в мене є спеціальний тризубчик, я розпушила і попелом ще попрісипала або компостом. Більш я попелом. Жуки тоді не так вилазять. І жуків в цей год не бризкала. Тільки руками собирала. Ото так я. В шалаші в нас всєгда кавуни. В нас город такий був, що кавуни родили. Ото всєгда кавуни і дині. Повен шалаш. Землі були хороші. ***Переробка та зберігання городини.*** [Чи довго зберігалися кавуни?] Довго. Ми ж їх акуратно збирали, зносили. Не кидали, а так. Воно ж там рядом – город, шалаш. І такі дині! Особенно качанки були такі вже ж добрі. Як поїмо, а насіння на палички понанизуєм і сушимо. А зімою лущимо. Таке добре зерно!

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [Вітчим] був майстер на всі руки. Розколював дерева, розколе, вистриже його. Потом робив – дубові «боті» називались. Біля річки Куріль жили ми. Річка впадала в Дніпро прямо понад цим Старим Селом. Ладанки, були, так їх терли свиням. Вагани [довга, видовбана із дерева миска для їжі] видовбував з верби. Ваганів не було тоді ж. ***Бондарство.*** Діжки робив дубові, вербові. Діжки дуже гарні робив для засоли. [Теж дощечки] вистругував, виколював. ***Столярство.*** [З чого робили човни?] З досок. [Чи колені були дошки?] Колені. Розколе доску, вистриже. ***Ложкарство.*** Ложки робив з груші. Миски. [Якими ложками Ви їли в дитинстві?] Дерев'яними. Це ж після війни. Після війни дерев'яними ложками [їли]. Я й зараз люблю дерев'яною ложкою їсти. Особливо юшку з риби, як звариш, дерев'яною ложкою. ***Лозоплетіння.*** Дуже багато було шелюгу. Як оце ідеш зі Старого Села до Шульгівки, то все шелюги. Шелюги густі були, великі. З нього мітли робили, ліси плели, стула робили. Ше на плавнях лоза росла. Цю лозу рубали. В Паньківці була мебельна фабрика. Було село затоплене зразу, як стало водосховище. Робили стула, столи, етажерки з цієї лози. Варили їх в таких котлах великих, чистили кору, і тоді [робили все]. Кресла такі робили лозові. [До якого часу це робили?] Це в 1963 році Паньківку вода затопила. Дніпродзержинська ГЕС. Села не стало. [Чи виготовляли хлопчики свистки?] Як були малими, як тільки вісна, верба починає брунькуватись, ми робили з верби свистки. Тепер воно це забулося... в каждого в кармані було по п'ять, десять свистків. Я і зараз можу робити ці свистки. Тепер же ж воно не нужне. Ніхто не інтересується.

www.etnolog.org.ua

РИБАЛЬСТВО [Вітчим] сітки плів, вмів рибу ловити, в'ятері робив, човни робив. Займалися рибальством. В'ятерями ловили. Сітками. Пряли нитки і з ниток в'язали в'ятері, сітки. Капронових тоді сіток не було. Риби багато дуже було. Я сам тоже рибак, так воно, мабуть, від того. Я його називав дідом. Мабуть, від діда воно передалось. В мене тоже є човен, є й сітки, тільки зараз дуже рибальством не можна займатись. Називається «бракон'єрством». Колись він мав право мати одну сіточку і три в'ятері і открито ловили рибу. Ніхто його не ганяв. А тепер це ремесло забулося. Тоді ловили для себе. Ніхто не продавав. Тоді не було такого, щоб рибою торгували. Для себе ловили, сусідам, родичам давали. Якось так воно було.

ПРЯДІННЯ Пряли, ткали. І я, як від Германіїї ховалась, то сиділа в закутку та пряла. А мама всегда ж пряли. [З чого ткали?] Коноплі. [Чи садили льон?] Льону в нас не було. Я не помню. А прядиво у каждім дворі сіється, конопля оця. А тоді вибирається плоскінь, а прядиво доспіває пока вже насіння. На вал (пряжа) прядемо, рядна такі красіві, разні.

ТКАЦТВО ***Фарбування полотна.*** А з бузини помню, шо красили і одежу, полотно красили, бо ткали полотно. ***Вибілювання полотна.*** А тогді, як весна, білим те полотно. У нас берег отут був, де наші городи. Там глибоко, колись вода прибувала. А тоді ідемо в берег, білимо його, приносим до хати, на траві вистилаєм. А тоді ж у воду повмочаєм, оп'ять просохне. І тоді з його шили шо-небудь. А тоді покрасили. Краски вже стали.

Записано 28 серпня 1997 р. у с. Шульгівка Петриківського р-ну Дніпропетровської обл. від Гавриленка Самійла Давидовича, 1908 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Як перший раз виходили в поле?] В нас воно... Який же празник... Навесні... [Григорія?] Ні. [Благовіщення?] Ні. Пекли хрест із хліба. Їхали в поле. [З хрестом їхали в поле?] Да. [Коли садили кукурудзу?] Раньше кукурудзу не садили. Ото на борозні посадимо зварити. А не сіяли так, як тепер. Раньше у нас тут так озиму пшеницю мало сіяли, а яру пшеницю. Через те і голод був в 1928 році, шо весна дуже плоха була і неврожай. Самий курай був. Трава така колюча, шо не можна. Вона росте там... тут корінець один плететься. Як вітер, то коте хто зна куди. Корінець один, а тут отака. Сіяли пшеницю в нас в степу під Петриківкою. А того неврожаї були, шо дуже яра пшениця. Особенно яру пшеницю сіяли. Весняний посів вобще, він не дуже вдається. Не каждий год удається. [...] [Чи сіяли з мішка?] Я мішок насиплю цебров дві. Це смотря який дядько. Тут же зав'яка. А тоді отак трошки зерно оставиш, шоб було як зараз, отако. Як соска малій дитині. Тепер, то їх нема. ***Агротехніка.*** [Яким плугом раніше орали землю?] Я ж уже не застав дерев'яних. Це вже в двадцяті годи називався «ісаківський» плуг. Така колішня з дугою. Поличка, де земля перевертається, ближчить, як дзеркало. Оце вже такі. А то тольки були такі малі плуги. Поличка в його ржавіє, наполірована, як оце на ісаківському. [Де брали плуги?] Купували. Це вже робили в Дніпропетровському, тоді Катеринослав... [Як називались частини плуга?] Чепіги були, де держатися. Чепіги желізні. Напужі (?) з деревини. З дерева найбільше робили, з верби. [Кого запрягали в плуг – вола чи коня?] І корови, і воли запрягали. Тоді, було, більше корови. Дві корови. У нас були бики молоді, бички. І корови. Ше й кобила. То я ж оце сам їду. Сам. І бухарь у нас був такий, шо прибукарювали, жито. Так бухарь був із кошиком. Ото туди насиплю зерна, жита, поставлю лемеші на глибину на яку. І ото корова, зразу бики запряжу, а тоді корова, а ше й кобилу. Поганяю п'ять штук і сам роблю ото. Бухарю. Оре і сіє зразу. І ше й борінка ззаду. [Яку ширину мала борозна?] Плуг ісакієвський брав борозну здорову. А нульок – той меньший трохи. [Чи обробляли ралом?] Рало було. У колгосп усе відвіз. А рала наші кузнеці робили. Такі зубки. Чотирьохугласта... туди лапи. Так, як тепер культиватор коло трактора. Тільки трошки ширше. А то ж рала були. Отак вздовж з деревини, а тоді отаке квадратне, а тоді дірки тут. Чи на п'ять зубків, чи на шість, чи на чотири. Як ралом, то колісня від плуга, ото від ісаковського, в його дуга. Нульок плужок, так в його рівно і се. Ося. А в ісаківського плуга отака дуга прикріплена до осі. А тоді оце, як ралити, та рало... Тут зубки понабивані, а тут така як ручка. А ручку кладеш на колішню із ісаківського плуга. [...] [Якою була борона?] Я сам робив борони. Я робив із того, шоб важча була, – з акації бильця. П'ятеро. А тоді сутки забивались там. Зубки отак, отак. [Скільки зубків було?] Зубків шістдесят. [Волочили однією бороною чи кількома?] Одною, тоді ще раз. Як одну борону, то діла ж не буде. Дві борони волочили. Та ше особенно, як сухо та грудок же багато. Грудки трохи розбиваються. [Коли з'явилися залізні борони?] Е, це вже почали перед тридцятим годом. [Коли з'явились культиватори?] Це вже при колгоспі. У нас колгосп організувався був у тридцятім році... ***Землеробський реманент.*** [Як називали сапу?] «Сапа». Я сам їх наробив. Я більше брав із дісків в колхозі. Діскові борони тепер є в колгоспі. З діска найлучче. То сталь дуже хороша. Сапу як зробиш, блищить, як дзеркало. Земля не так липне ж до неї. [З чого робили держак?] Із чого попало. Я робив шелюга. Бо в нас тут у Шульгівці. Дядько перший тут построїв хату, фамілія його була Шульга. [...] [Чим косили?] Коса! Ми косили. І тепер в городах косами косять. Це ж коса, а тут ключка отако. Воно тоді кладе ловко, рівно кладе. А то – гребки. Тоді ше лучче. Тоді важче косити, воно ж не розсипається. А тепер же хлопці... [граблі.] Граблі – держак з шелягу. Ото шукаєш, де розвилка, де рівненький. Бо як буде кривий! Його випариш та кору обдереш, так тільки треба, шоб граблі ніколи не мочили. Вони повністю дерев'яні. А зубки тоже із шелягу я робив всєгда. Він такий, шелюг, м'який робить. Багато роблять дубові. [Чи були раніше дерев'яні вила?] А вила називалися в нас «баштармаки». Баштармаки я сам робив. Це в'язина. В'яз. Шоб зубки були трохи кривенькі. Тоді ж держак, який треба. Чи півтора метра, чи два. Зубків було п'ять. А тоді тут дірки, а тоді тут застромляється дротина така товста, тут головка з однієї сторони, тут винтичок маленький. Коло держака другий. [Чи були вила, якими гній накидали?] А, желізні? Не знаю, в якім році цигани були в Шульгівці. Вони такі вила робили. Лучче, як фабричні. Вони були дуже стальні. Дуже стальні. Цигани-ковалі робили. [...] [Чи був у Вас ціп?] Ото розстилаєм паляницю. Но тоді пшениці мало сіяли. Жито сіяли, та ще жита такі, два метри вишини або й більше. Стебло росте. То ціпами молотили. Третяка, утрьох. В нас ціп є й досі. [З чого він складається?] Бич дубовий. Я робив із сливи. Уже ж дубів нема. Тільки треба, шоб не з гилки робити, а шоб

www.etnolog.org.ua

він тонесенький ріс. Той, що з гилки, зразу репне. Мій батько так робив, то треба сириці. Сириця – кожа. Та до капиці. Одна прив'язується до бича, а одна до держака. А то ми розстилали, тоді котком. ***Первинна переробка та зберігання врожаю***. [Що таке «коток»?] Он в кінці сарая стоїть. Цемент, і пісок, і щебень дрібненький. Возили аж із кар'єра [робили коток із бетону]. Кіньми возили. В нас же тут каменя нема. [Яких він розмірів?] Хто який зробе. То коток роблений у 1925 році. Оце коток, коняка [тягне] одна або й дві. А тоді плетеш... Є, роблять дошку. А тоді в тій доски забивають жесть, тільки вона товстенька. Забивають і загострюють. А тоді забивається в тій доски. Воно ріже солому. А то із шелягу виплетуть ліску. А тоді прив'яжу до котка, а тоді покладу гніт чи камінь якийсь, чи деревинку важкеньку. І воно ото придавлює її. Потреться солома, як погода. А тоді на цю віялку. Баби крутили, поки не було техніки. Боже, у пилюці ж. [Якою була віялка?] Крила. Четверо крил. Коробок. Манесенький трибочок, де крила, а тут такий здоровий. Цеє баби як крутять, воно живо ж. Ловко відчищає. А то кіш, де сипати грязне. Там і колоски, й полова, все.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** У нас [корови] були сірі виключно. А тепер рижі, рябі, білі. [Коли одлучали теля?] Зразу, тільки отелилась. То раніше пускали теля. Це ж бабі клопоту багато. Як бичок, то вона ж його не відтягне. Треба ж помагати. Тільки корова отелиться, зразу теля відкинули. Напуваєм теля. [Чи женуть теля разом з коровою?] Ми вобще не виганяли. Тільки корову. [Де було теля?] Теля дома. В каждого так. [Як вибирали корову, коли купували?] Воно ж, я не замічала. Кажуть, шо або рижа, або... Не йде в руку. Те, шо кажуть корові шось наробила, ми в це не віримо. [Чи торгувались на базарі?] Аякже. Отако у руки ляпали. [Чи казали, що не можна жалкувати, коли продаєш корову, бо буде щось недобре?] Та це в нас дядько такий. Я лічно продав йому. Ми собі телицю, а йому корову. Він бивший голова колгоспу був. Так він бабі моїй казав вернути молоко. А він чимсь її годував, шо желізо попало. А бабі каже: «Василівна, верніть молоко». ***Пастухування***. [У Вас кожен пас свою корову чи наймали пастуха?] Кожен пас свою корову. В нас скотини було багато. Це в дев'ятнадцятому одинадцять год було. Я вівці пас. Я був за підпасича, а брат двоюрідний, йому було год шістнадцять, [відповідав за все]. Яка вівця, де здейметься, це ж була таке. Оце тут Вершинівська сотня, там було овець, мать, до трьохсот, якшо не більше. Оце тут у нас, де сосна. Оце ж не було сосни, тут шелюга була. Там такі пастбища для овець! Не тільки для овець, а й для коров. Тут дуже багато площі. Ми вдвох пасли більше трьохсот овець. А пасти – простору там. Тут Дніпро. [Скільки Вам платили?] Чи фунт, чи п'ять фунтів від вівці. [Коли перший раз виганяли овець?] Як тільки сніг з землі, так вівці жену. [Коли закінчували пасти овець?] Аж поки сніг не впаде. [Чи брали їжу на пасовище?] А там же ми варили, овець доїли.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО, ГОНЧАРСТВО ***Бондарство***. [Якими ремеслами займалися в селі?] А хтось діжки робив на огірки. [З якого дерева робили діжки?] Дубові. А пиляли самі. Пилка така подовжня, метрів два з половиною. Та тоді викопається яма, така, як траншея. То тоді тут положиться впоперек деревина і тут. А тоді підкачують деревину і пиляють. Руками пиляють. А робили самі. В мене і фуганок був здоровий. Це оце, де клепки стругали на бочки. В мене і верстат досі є. ***Ложкарство***. [Чи виготовляли ложки?]А ложки робили з верби. Не з верби, а з груші. Та різець такий. Таке воно, як стамеска, на подобія. Тільки ж воно так, коритцятком. Тако. І продавали. В нас і досі є ті ложки, що тато робили. [...] [Де брали глиняний посуд?] Це у Глинському. У Верхньодністровської станції, тут робили. Оце глечики, макітри.

ОЛІЙНИЦТВО [Чи була в селі олійня?] Тут на вершині тоже... Дуб отакий утовшки [росте]. Це з дуба [зроблена]. І така довжини... Метрів із шість. А може, більш трошки. І тоді закопується два стовпи дубові. Там аж на кінці роблять таке перехрестя. Закопують з півтора метра. Глибше. Метрів до двох ці стовпи закопують. І тоді перехрестя отак. Провертять дірки і дерев'яні гвозді з дуба... А тоді ото придавили те, шо в землю буде. Утрамбовували, каміння туди вкопували. Високий. Більше двох метрів вглиб закопували. А тоді ж дубову... «Колода» називалась. Та тоді дірку вертіли зверху. Як вона так лежить, дірку вертіли під низ. А тоді до оцих же стовпів, шо позакопували до трьох метрів по моді, шоб воно держало, закладали... Тут така желєзяка. Товсте таке. А тоді тут тоже така... Те... Отаке вдовжки. А тоді дірка проверчена. А тоді отакий стовп, таке, як свердлець [циліндрична форма із нарізаною навколо нього різьбою]. Ну, таке, як винт. А тут же, під колодою, йде... Воно внизу ото йде... А тут зроблена тоже із того, із дуба. Таке видовбане. Тоді внизу просвердлена дірка аж під дно. А тут зроблено таке... Воно із товстих таких прутів з жиліза... така діжечка невеличка. Тоді отак густо позабивать, та поприкліпувано. А тоді, значить, під оцю колоду в оцю діжечку сиплять... раньше ж рижію били, із сім'я, із свиріпи, з кабачкув не били олію. І понятіє не імєли. Оце свиріпа, рижій, сім'я – те, шо з прядива. Ага. І тоді сковорода була, лопаточками мішали. Підсмажуть ото, а тоді оцю дірку, в цю діжечку висипе, під колоду покладуть, а тоді спускають, а колода ж ця піднімається на оцей винт. Він дерев'яний винт. Оце крутять, колода ця піднімається, а тоді, як уже покладе в цю смєсь, у діжечку, тоді колоду опускають, крутять назад і держать, а колода даве так, шо одного чоловіка ранило. Треба держати, коли опускається колода. А як вона опуститься зовсім, тоді крутять уже. А тут каміння... Поки відійде отак від землі, оцей кошик, шо з камінням. Колода даве, а тут ше й камінь насипаний. Воно тільки скрип-скрип, спускається. А олія добра яка! Тоді з кабачків не били олію. А оце сім'я, рижій, свиріпа. А сім'я... З цієї макухи ще пиріжки пекли. [Скільки було в селі олійниць?] Оце в нас була в Обрівській (?) сотні одна, та пошти вона була оте... На село... А тоді в Сорочиному. Сороченська сільська рада була отдєльно.

МИСЛИВСТВО Було багато зайців. Були люди, які займалися мисливством. [Чи продавали зайців?] Аякже. Зайців продавали. [Чим били зайців?] Ружжом. Тоді порох був, а дріб він сам робив. [З чого?] З свинцю. Був такий млин. Млинок. Зробив він. Та тоді на веретено, до чого крила чіпляють. Та зробив цеберку желізну. Нарубе дрібненько. Свинець же не дуже кріпкий. Та наріже так дрібненько. А тоді вкине, вітер крутить, наробить дробу. [Капканів не було?] Тоді не було. Капканами ловили тоді тхори. Було дуже багато тхорів. Їли кури. Тепер їх вивели, зовсім нема. А тоді ловили.

www.etnolog.org.ua

РИБАЛЬСТВО [Яка риба водилася у Вашій річці?] В'юни. Ми з сосєдом, його нема, правда, з войни, так ловили... називається «прогнозі» (?), та ловили в'юни, їй Богу, отакі вбільшки. [Чим можна вдержати в'юна?] Кошеликом. А тоді ти держиш руками. Я раз коропа піймав цим кошеликом. Тільки накрив, а він почав деркотіти, так я злікався, думаю, хто зна шо або черепаху накрив, або шо... Так руками не беру... [Чим ловили рибу?] В'ятерями ловили, плашками... [Що таке «плашки»?] Плашка така, метрів чотири. Так уздовж, а так увишки. Із пряжі, суконку сукали. І прядка є і досі. Ви не бачили прядки? Та, шо пряли. В нас плашка невеличка була. Та ловили... Та як витягли вужа. В лузі черепаху витягли... (?) хапу я зробив. Хапою сам. Вона йде поперід, а ми за нею. [Чи були люди, що ловили рибу і продавали?] В нас були... Там, де первa бригада, ловили в Дніпрі дядьки. Чоловік шість – і невід. І вивозили на базар. І навіть такий, метрів п'ятдесят довжиною. «Невід» називався. Ятері становили із лодки. На глибині і скраю. І я з лодки становив. [Хто майстрував лодки?] Самі робили. [З якого дерева?] З сосни. З любого дерева.

НІКОПОЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Капулівка

Записав М. Бех 14 листопада 2012 р. в с. Капулівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл. від Басанського Анатолія Миновича, 1941 р. н. та Рибицької Лідії Григорівни, 1938 р. н., родом із с. Борутине Овруцького р-ну Житомирської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива***. У нас там [Житомирська область Овруцький район] сіють жито, комбайнів раніше не було, а жали серпами. Мама дуже боліла, бо батько погиб, а нас п'ятеро – крепко робила. І в лікарні лежала. Писали трудодні, грошей не давали, нічого не давали, а трудодні писали. Ми двоє-троє ходили і на маму [писали трудодні], скільки чого зробимо там. У жнива жали жито – і я жала! Серед усіх я була найменша, там ще були такі підлітки. Коли кінчали жать жито, то справляли «обжинки», а обжинок – це оставляли десь на полі чи на загони, в нас ото кажуть таке порізано [земельна ділянка, розмежована розорами – заглибина після оранки] поле, де красива кучка жита оцього. І треба було принести полотєнєчко чи кусочок полотна такого харошого чистенького, окрайчик хліба, польові квіти збирали, хтось із доми ніс – і плели вінок у цей день, з колосків житніх і польових квітів. Ну, і хто менший був, а випало, шо я найменша. І в цей день, як-то так получилось, шо я тоже жала жито, оце ж за маму і на маму писалася, сестри не було і нікого не було – порізала палець і в мене заре шрам, ну, бабки там бистро оцей тисячолітник, обкрутили менє, замотали. Сплели вінок з колосся житнього, а жито великі колоски такі і колосся таке колюче, з остюками такими – і вони квіти домішували польові, приміряли його до мене і кажуть: «Ось приїде голова колгоспу, дасть тобі канхветів, але ти не їш, приїдеш у село і роздаси всім дітям і собі візьмеш!» Це мене попередили! А далі я не занаю. Коли чую – уже бубенчики, баби мене всередину взяли, співають ці пісні врожайні, шо уборочні, і ідем назустріч, їде голова колгоспу оце на конях і стає, сходить із цього [воза] і здороваєця, поцілував мене, вручив мені кульок канхветів, а жінкам гроші дав. Й так вже до самого села помаленьку коні їхали і до клуба під'їхали, а там уже деякі жінки дома остались, шось варили там. Отак справляли обжинки! Красиво! Знаєте, тут такого обряду нема. Тут от всі, і він же ж возив у пуньку [кажуть на кладову – «пунька»] пшеницю, возив своїм самосвалом. Випивка – десь зібрались, випили! В нас красиво оцей обряд справляється, всі празнують: і діти, і старі, всі сходяця, скіки там вже тих грошей є, чи шо там купляють, люди й своє несуть. Але така дружба, сплочоность отака чуствувалась у цьому святі. Мені хотілось, шоб ця традиція – збір урожаю – передалась! [Чи святкували початок жнив – «зажинки»?] Не знаю! Початку [збору врожаю] я не знаю. А закінчення, значить, отаке було.

РИБАЛЬСТВО [Чим у Вас ловили рибу?] В те врем'я ловили, озер же ж багато в палавні [заболочені чи підтоплені ділянки річок, вкриті важкопрохідними заростями вологолюбної рослинності]. Хапи ставили – такі [вертикальні] палички, з лози сплетуть, тут же верхнє свободне, накривали і рукою шукають, а там риба, і забирають ту рибу. Або, як, допустім, озеро, пацанами підемо, як сколотимо, шо тіки мулякa, а отакі (25–30 см) завбільшки щучки роти повипихають, а ми їх ходимо хватаємо. Лин, карась – це такі, шо вони в муляку заривались, накривали цими хапами і ото рукою тако забирали. Такий круг, забираєм так палички – набиваємо [плетуть, як тин], як ліса [тин плетений], ото лісу плетуть, раньше ліси були, оті забори з лози були лісові. І ми ото поплетем, а дна нема, і ото накриваємо і руками там. [Чи були тоді поширенні рибальські сітки?] Ні-ні, в те время сіток не було, це вже десь перед пійсятими годами рибартіль создалася, рибалки вже, і в їх були ятері. Ятері – це два крила, а то такі кольца круглі, відціля йде кольцо од крила велике, а потом менше і менше йде, а там скраю зав'язувалося, а тут у цьому великому кольцу зроблено така, як ніша зроблено, шо туди тоже дірка маленька. Риба туди заходить – крила здорові, а відтуль не виходить. Рибалки приїжджають, піднімають ці ятері, розв'язують кінці, і риба висипалась. І був невід іще. Невід – це длінний такий, метров сорок-підісят його, вірьовки длінні, і рибалки ото кидають і тягнуть, на плечах такі лямки накидають на себе, тут цепок ішов [по низу], заді така калатушка – на вірьовку так кинув, намоталось і тягнуть, поки витягнуть, витягають, а там же, іде – куль здоровий, там риба, потом рибу висипають, забирать. [Які були гачкові рибальські знаряддя?] Кручкові – це ми ловили на удочку, тоді ж кручків не продавали, тоді кручки самі робили, діди самі робили кручки. Ото в діда підем попросим, то дід дасть або купимо. А ловить рибу – тоді ж не було лєски, тоді в конюшні пар двацять-трицять коней стояло – все-все коні робили. А то йдем, немає конюха чи сторожа, пішли із хвоста волосні нарвем і сукаєм тоді отож такі колінцами, зв'язуємо і на вудку ото ловимо. Ото така була тоді рибалка. [Чи відоме Вам таке знаряддя, як «кармак»?] Кармаки – це вже пізніше начались. Десь в пійсят п'ятім-пійсят шостім там, пійсят сьомий тако – начали ото кармаки робить. Тоді вже началася нитка капронова – тонка, а потом началася лєска, тоді ото вже начали робить кармаки. На кармак

www.etnolog.org.ua

ловили, тоді дорожки ставили. Потом катушку ставили – це на катушку намотували капронку, а там збоку така проволочка, а з проволочки робили вусики такі – і ото через рибинку протягаєш, живців наловиш вже цих маленьких, в ротик і через пупок пропускаємо, а це було п'ятнацять їх штук [катушок], поки я їх це поставлю, іду назад – вже щуки висять. [Як це знаряддя називалось?] Це називалось – «катушечники». І так щуки – валахи, ну, це вже, як розливалися плавні, топило це все – тоді риби було, і єнотовидні собаки, і кози, і олені, і гадюки, і зайці плили в плин на село – як розливалося.

ВИШИВКА Чоловік попросив, шоб я йому вишила сорочку. І я йому дві маніжки вишила, так він мені такий благодатний – шо тут же козаки, вони ж не можуть без цього [вишитої сорочки]. Крім маніжки, рушники я вишивала. Даже, другий раз, мене виручало, шо продам якийсь рушник. В хаті немає [рушника] – а без рушника в армію не проводять, без рушника весілля не буває, без рушника хату не строять. Ну, дуже-дуже багато рушникові уваги приділяють. Гостей зустрічають, у армію провожають з рушниками. І часто до мене звертаюця. Але на стільки в мене любов до ниток, до цього всього. І оце вишила портрет Шевченка, мабуть, п'ять чи шість портретів, всі в мене забрали, хто купить, а хто так попросить, а кому сама подарю. Шевченка, Лесі Українки і Франка в мене є портрети. Кожного року мене запрошують на день району з моєю виставкою; буває, шо піввиставки привожу [назад], то комусь дала, то розібрали, сам хтось узяв, але кожного-кожного року мене запрошують. І дуже довольна, як то кажуть, «себе» показать і на людей подивиця, бо не тільки я, в районі є ще такі жінки. [Де берете узори для своїх робіт?] Де я беру! На родіну їхала – мама моя дуже вишивала, я оттуда [Житомирська область, Овруцький район] [привезла]. Є такі узори, шо вже їм більше чим сто років. Значить, їздили ми на родіну, тітка – це батькова сестра, село Людвиновка. Ми поїхали ж провідать тітку, її чоловік тоже на фронті погиб. І вона ткала, верстат стояв – «кросна» в нас називали! І вона ткала коври! Так вона мені подарила. [Як коври називали?] «Килими», в нас іще кажуть – цветна радюжка, бо полотно, а на ньому... Зараз нема вже – викинула. [Колись] не було нечого, кусок матерії якоїсь коло кроваті, вишла заміж – біднота, інстітут кончила, п'ятеро, мама одна – інвалід. Так у мене осталась оце така любов [до вишивки]! І дівчата в нас на вечірки ходили, що це значить вечірки – великі вечори, ночі великі, льон у нас дуже харашо, там у нас конопля росла, оце брали, такий гребінь є, і на нього мички оце – коноплю або ж льон уже оброблений по всім правилам – і пряли. Хлопці в карти гуляли, там ще шось на вечірки ходили. Отак! Все це в мене осталось у душі і особенно вишивання. Оце картина – «Три богатири», п'ять разів вишила! І всі просять! І всім нравляця! Побачать! І старенькі бабушки впізнають, шо це – «Богатирі». [Яку техніку вишивки Ви використовуєте?] Я вмію гладдю – ну, гладдю менше, а хрестиком більше вишиваю. Ось заре покажу свої роботи, це дуже любить председатєль сєльского совета. З якої це пісні? [«Несе Галя воду».] А, це в мене просто так, откритка така була – так я вишила! Якшо [малюнок] понравица, так я і вишиваю. Оце вже не пам'ятаю, це наволочка на подушку. [Чи була поширена раніше в Капулівці традиція вишивати?] Є люди, шо вишивали, ну, в більшості приєжиє... Оце подушечка така. Оце з откритки папуга. Оце, значить, [серветка] – З Новим роком! Йолочку всігда ставили, тепер уже більші діти стали – чи купиш, чи не купиш, так я на ковйор всігда під Новий год вішаю. Оце обрядовий такий рушник – «На щастя, на долю!». [Це весільний рушник?] Да! Це весільний рушник. Діло в том, шо раніше полотна такого не було, і шоб зекономить, я з цієї сторони [з іншого кінця рушника], трошки добавила – вже друге! «Парень кланяєця дівчині». Так на такий рушник можна і хліб на свадьбу, і на друге. [Ви рушники вишиваєте на суцільному полотні, чи підшиваєте якесь мереживо знизу?] Я сама в'яжу! Да! Я раньше, а зараз в мене ті покупляли! А я не вспіваю вже, а обов'язково внизу тут круживо. Осьо тоже рушник – «На щастя, на долю», це вже дві сторони однакові [однакові композиції на обох кінцях рушника], ну в більшості там – «Несе Галя воду»! А тут – «В саду гуляла, квіти збирала», бачте вона квіти збирає. В мене раніше був такий рушник на пісню – «У вишневому садочку, там соловейко щебетав. Додому я просилася, а ти мене та й не пускав», але його вже забрали, і трошки узор наче й більше – там соловейко, вишня. Оце «Спасівський рушник»! Спас – це ж свято таке є – осьо ваза з фруктами, які хоч і яблука, і виноград, усе – це «Спасівський» ось. Канєшно, як я приїджаю у район, коло мене людей багато! Хто подивиця, а хто... А це тоже весільні – ось лєбеді – «Лєбедіная верность», ось колокольчики і кольца! Колокольчики – це як обряд для машини. Таких рушників не купите, як сам придумаєш і зробиш. Єсть у продажі красиві і дорогі дуже вони. А, це на Паску! Як Паска, я печу паски, простилаю рушник. [Це Пасхальний рушник?] Да! Там написано – «Христос Воскрес»! І піднімаєтьсяся в небеса. А тут [з іншого боку рушника] – «Во істину Воскрес». Це Пасхальний! А це Тарас Григорович Шевченко [портрет], ось і «Заповіт». [Вишитий «Заповіт»?] Да! Не всей канєшно, ну основні слова. А це Леся Українка. Всякі вишивки в мене є, але Шевченка перва я вишила. Мене запросили на виставку. Так я подивилася – ага, які рушники і чого не хватає! Не хватає Шевченка, як це може буть усна народна творчість без Шевченка! І я вишила Шевченка, а потом уже однодумці – Леся Українка та Іван Франко. Оце до пісень тоже – «Звідкіля це ти взявся. Де ти досі пропадав»! Осьо бутилка, жінка із бичем. Це ще не всі! Скільки роздала людям. Діти малі були, ну, як же ж, казочку треба – «Лисичка украла півника». А то ікони! Ікон дуже багато, то багато кому подарила. Ніхто не вірить, шо я вишиваю! А вже, як у хату прийдуть. [На Житомирщині, на Овручинні зокрема, були поширенні такі довгі рушники – «завески».] Рушники. Да! Длінні рушники. [Так.] Знаєте, там вони ще ткалися із полотна сірого. Цього полотна в мене тут не має, і вже їздила на родіну, і ніхто цим не занімаєця. В сестри остався отой колишній верстат, і вона ще такала, ну вже померла, а як оце радіація, там виселилися, то вона в Білорусію переїхала і забрала з собою той верстат. Дорожки на пол вона ткала. Заре померла. [Чи займалися ткацтвом в Капулівці?] Не помню, шоб у нас займалися. [З чого робили одяг капуляни?] Я і не скажу. Ну, канєшно капулянам це удівлєніє, вони приходять до мене і дивляця, і купляють, і приглашають на всі празники в клуб. [Чи знаєте місцеві узори?] Нє! Тут я не знаю, чим люди занімалися. Це я, шо сама, де там придбала, а так...

www.etnolog.org.ua

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

БАХМУТСЬКИЙ РАЙОН *

с. Діброва

Записав С. Микитчук 9 липня 2009 р.
у с. Діброва Артемівського р-ну Донецької обл.
від Волощенка Петра Івановича, 1929 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Які культури найчастіше сіяли у вашому селі?] Обачно соняшник, кукурудза. Раньше, при колхозові, озима пшениця – на первом місці було, потом ячмінь, овес – усі сільськохозяйственні культури. [Що сіють орендатори?] Тоже так само, ну щас вигодно саме подсолнух. [Орендатори наймають місцевих жителів чи привозять своїх людей?] Наших в основному, ну заробляють хорошо. Як у уборку, у сезон, коли гаряче время, – і до трьох тисяч получають, а так вісімсот – тисячу.

с. Никифорівка

Записав С. Сіренко 9 липня 2009 р.
у с. Никифорівка Артемівського р-ну Донецької обл.
від Говтва Євгенія Юхимовича, 1921 р. н.,
та Говтво Раїси Степанівни, 1937 р. н.

ТВАРИННИЦТВО [Чи тримають люди худобу?] Тримають коров, свиней, птицю. [Для власних потреб чи для продажу?] Для власних і для продажу. [Молоко здають?] Я зараз не бачу, а то їздила машина і люди здають. А то на м'ясо, то є такі, що займаються. Машиною їздять і купують телят, бичків постоянно.

РИБАЛЬСТВО [Чи ловили в селі рибу?] До цієї перебудови колгосп збудував великий ставок і запускали туди малька. І колгосп рибу ловив, здавав, і люди, кому охота було. І я рибачив. [Чим Ви ловили?] Вудочкой, закидушкой. Карп водився, судак бувало. [Як раніше ловили рибу, до війни?] Тоді не було ставка. Річечка була. [Як називалася?] Васюківка. [Чи ловили там рибу?] Була там риба, як палиць. Правда, в'юни були більші. [В'юнів ловили?] Вона зовсім мала річка. Брали корзину круглу, що корові там носили. Тоді корзиной перегороджували річку і то тяпку береш і гониш. [Що таке «тяпка»?] Сапачка. У нас у селі кажуть «сапачка». [Яка була корзина?] Корзина з лози. Призначена корзина була для носіння їжі корові. [Чи перегороджували річку камінням, щоб риба збиралася?] Та ні, то така річка, що можна перешугнуть. [Чи їздили Ви ловити рибу на інші водойми?] На Донець. [Ловили рибу вудочками?] Закидушками [назва вудки]. [Рибу приманювали?] Канєшно, макухою або парене зерно. Колись мені повезло, там був дитячий табір. Колись я приїхав, а їх увезли. І там у них на кухні залишилось відра два, то я кинув усе у Дінець, то там страшне риби було. [Чи готували каші для рибальства?] Варив, але у Дінці течія, а приманюють у стоячій [воді]. Я ловив з берега на закидушки. [Що таке «закидушка»?] Така вудочка метрів двадцять-тридцять. Кидаєш, а тут поплавок з дзвонком. Бувало, на озеро їздив Чернецьке, то там приміняв приманку. [Що Ви насаджували на крючок?] Червяки, тісто. [Як тісто готували?] Туди добавляв олію для запаха. А ще є в аптеці каплі продають, то їх тоже добавляв. На Оскольське водохрановіліще приміняв приманку. [Які знаряддя лову Ви знаєте?] Ті, що заприщоні, я не пользувався. Павуки. У мене був чотири на чотири метра. У дядька син на Дальньому Востоці служив, а там розрішається, то він почтом прислав, фабричний. [Ще які знаряддя знаєте?] Кубишка. [Що це таке?] Це плетуть з лози. Як знаружи дивитись, то воно отаке. Отут пробку роблять, щоб рибу забирати, і приманка тут накладається. [На щось кладуть чи чіпляють на гачок?] Ніяких крючків немає. З лози робиться. Тоді рибина запливе і рідко яка виплеве. [Зверху також плетена?] Вона об'ємна. Знаю, он Яшко Бондар в армії зробив, що вона двойна була, то він отак зробив, а тоді отак. Тоді до кучі сплитає, а тут дирка. Зимою ловили, ото як крищенські морози. Ото пішли прорубали п'ять штук лунок, сплів він три кубишки. Лунки прикидали гілячками, травою і снігом, щоб не замерз льод. Тоді приходим, він дивиться, як рубали льод, де гостре – тут риби немає, а де підлизано – є. Ото ми вибрали і набрали десь відро. [На якій річці ловили?] На річці Сок, Куйбишевська область, притока ліва Волги. Риба задихається як саме морози і риба стримиться де одушина, бо більше кислороду. [Які Ви знаєте знаряддя та пристрої для збереження виловленої риби?] Садок. [Якщо садка немає?] Щоб не загинула, то треба перележувати листочками.

ЛИМАНСЬКИЙ РАЙОН **

с. Торське

Записали С. Сіренко, С. Чибирак та Н. Гаврилюк
у липні 2009 р. у с. Торське
Краснолиманського р-ну Донецької обл.
від Панчикова Миколи Васильовича, 1955 р. н.,
Сєрєкурової Раїси Дмитрівни, 1949 р. н.,
Дудко Юлії Дмитрівни, 1969 р. н.,
та Кошкіна Володимира Павловича, 1954 р. н.

ГОРОДНИЦТВО [У вас усю картоплю викопують улітку чи частину залишають на осінь?] Хто как. Хто садіть ранню, а хто попоже, то оставляють на осінь. Очень

* До 2016 р. – Артемівський район.

** До 2016 р. – Краснолиманський район.

www.etnolog.org.ua

багато факторов вліяет на ето. Некотриє нє хотять продавати по цій ціні, надеються, что на осєнь будєт подароже. Оставляють на сємєна. Хоча много закупают новий посадочний матєріал. [Люди самі обробляють землю чи здають в оренду?] Всє практічєскі сдают в аренду. Нєкотриє семьі самі обробляють. Ето как у колхозє супругі работалі та син с нєвєстой, то оні получалі хороші паі, получалі трактора, машини. У нас било п'ятдесят машин. Всьо ето практічєскі роздано ілі продано. На сєлє зараз практічєскі нєльзя купіть дом. Всьо розкуплено. Что виставлять на продаж – сразу покупают. Всьо раді огорода. [Скільки отримують за пай?] Получаєм. Я знаю чєтирє чєловєка, коториє самі обробляют зємлю. Так вот єслі зємля обрабативаєтся, то получают, а нє обрабативаєтся, то нє получают. [Скільки дають на пай?] Получалі зєрном. По-моєму, на мамін пай я получіла триста кілограм. [...] Люді живут картошкой. Все огороди распахани до рєчкі, кто сколько успєл, тот взял. Люді, коториє вимєрлі, – хаткі ілі развалілісь, ілі осталісь для огородов. Тєпєрь чєловєк может жить в одном доме, а два двора – ето огороди. Картошка молодая, єйо продают. Єслі єсть транспорт – виєзжают в Горловку продают, нєт транспорта – ждут оптовіков. Здєсь Кіровск раньше давал картошку, а тєпєрь і Торск. Всє стараются продать молодую картошку, потому что єйо нєгдє храніть. Виращівают в основном под откритим нєбом. Продаю по сем ілі шесть грівєн. Нєдєля проходіт – по трі грівни. Но самая ранняя под пльонкою.

РИБАЛЬСТВО [Яка риба у вас водиться?] Карась, платва, окунь, короп, судак. Судак і окунь – це для нас сарнікова риба, тобто санітарна риба. Судак клює гарно на волні, коли увечері підійде волна. Щука і короп також на волну клює. Усе завісіть ат температури води. Положено п'ятнадцять градусів, то одна риба і клює, шістнадцять градусів, сімнадцять – друга. Ловлять на пінопласт. [Що таке «білий пінопласт»?] Упаковки для холодильників з нього роблять. Трохи відламують і чіпляють на крючок. Хочиш велику рибу піймати – чіпляй великий шмат пінопласту, а меншу, то і пінопласту менше. [Яка риба у Вас ціниться найбільше?] Обично вважають судак. А сама лутша – товстолоб для мене, і на сільотку, і так. Та для кого як. Для декого короп. Я її неважаю, бо кістлява. Карась гарний на таранку, а так... Жарити у сметані. Пожарив рибу, а потім заливаєш сметаною. Виходить та сама концерва. Це мене тьоща вчила так готувати. [Що Ви можете розповісти про поведінку риб?] Та сама температура води. Бувает на мілину виходит, буває виходить на глибину. [Чи є різниця ловлі у ставку і в річці?] Канешно, у річкі риба вкусніша. [Яку рибу розводять у ставках?] У нас карась і короп. Карася виловлювати почали геть. [Яку рибу вживали і вживають у їжу?] Усю. Якщо свіжа, сам піймав, а ото, якщо лежить в магазині, то вже не те. [Як Ви готуєте уху?] Вода хароша, пшоно і риба. [Якими знаряддями ловлять рибу у вашій місцевості?] Якщо піймаю, то мало не покажиться нікому, бо я інспектор. Ловлять вудочками. [Які ще знаряддя вважаються браконьєрськими?] Сітки, дорушки ставлять. [Чи можна ловити неводом?] Можна, якщо піймаю, то буде штраф. [Чи можна було ловити рибу неводом у 1960-х роках?] У шістдесятих роках двадцятого століття і рибальства не було, бо не було водойм. Рибальство появилось після 1991 року, почали ставити дорожки, сітки, а раніше ганяли. [Що таке «дорожка»?] Це сітка. [Чи роблять з лози пастки?] Нє. Це ранше, коли я пацаном був, то називали «верші». Корзина робилась. Це було років тридцять тому. Зараз такого немає, не роблять. Зараз і річки такої немає. Ранше речка розливалась і риби було багато. Зараз немає нє речки, нє риби. [Чим зараз ловлять?] Супутниковими вудочками, які закидаються метрів на п'ятнадцять-двадцять. На вудочку саме краще на опариша чи на караєда. Клює на черв'яка непогано короп, судак. [Чи знаєте таке знаряддя лову, як «нерест»?] Це коли заборонено рибу ловити, а знаряддя не було. За послідні года вєзде заприщонна ловля риби. [Чи знаєте такі знаряддя лову, як «вєнтеря», «садок»?] Вєнтеря то я знаю, садок я знаю. [Вудочки люди самі роблять чи купують у магазині?] Раніше робили з камиша, зараз немає такого камиша. [Як робити вудочки з очерету?] Комишину зрізав, лєску прив'язав і крючок. [Де брали ліску?] У магазині. Тоді лєска була шо палиць, це зараз такої немає. [У яких роках так робили?] Це до [19]86 года ловили на комиші. Після розпаду Радянського Союзу почали пластикові. З-за кордону почали вести. [Чи є у вудочках поплавок?] Смотря шо ловиш. На вудочку, то да. На спутнік, то дзвоночки чіпляють. [З чого роблять поплавки? Чи купують у магазині?] Я далекий від цього. [Скільки крючків чіпляють на вудочку?] У нас два, бо так положино. [А раніше?] Толька по одному. Це зараз люди начинають мандрувать, усі умні. [Якщо два крючки, то також називається вудочкою?] Да. На спутнікову вудочку чіпляють два, а на таку вудочку – один. [Якої довжини робили вудочки раніше?] Два метра. Комишина півтора-два метра була і все. [Як до ліски прив'язують гачок?] Як прив'язав, так і буде. [Чи ловлять рибу взимку?] У нас ето заприщено. [З якого року це заборонено?] Я не знаю. Я начав обилєчувати з 18 марта 2009 року. [Як Ви вважаєте, люди рибу ловлять для задоволення чи щоб покращити своє матеріальне становище?] Хто как. Буває рибята спеціально сидять, щоб заробить. А є приїхав, тридцять рублєв, дві-три рибини впіймав. Другий більше наловлює, щоб заробить. У нього там чотири-п'ять баночок. Баночка з чиснаком, з лаврушкою, нав'язав і у нього клює. [Який спосіб ловлі риби переважає?] Саме лутше – з берега. [Чи ловлять раків?] У нас немає. Ранше були. Років сімнадцять тому було багато. [Як їх ловили?] Руками. [...] Для мене зімне рибальство – це стихія. [Де Ви ловите? У цій місцевості?] Є і в цій місцевості, їздимо до Донця озер [Донецька обл.] Не доїжджаючи до Донця з півкілометра є озера: Чернецьке озеро. Дамбу зробили. У Донець вода не йшла спочатку, йшла по озерах. Отут ходимо на Пєньок. [Що використовуєте для приманки риби?] Як збираємось на зімню рибалку півдня, то варимо кашу. Беремо перловку, горох, пшоно, пшеничка – усе це варимо. Потім жаримо насіння соняшника. Потім їх перемелюємо і перемішуємо з кашою. Беремо пару пачок сухарів. У нас свій огород, лунок десять-п'ятнадцять. Кожну лунку кормимо своєю кормушкою. Ніхто на наш огород не зайде, у кажного свой. Мої десять лунок, брата, другого брата. Далі рибята приїхали з Сивєро-Донецька чи з іншого, у кожного свій огород. Ми місяць кормимо однією підкормкою. Якщо другою, то лящ уходить. Ми ходимо тільки на ляща. Плотву, окуня, до берега йти можна, а це лише на руслі. Надо кілометр по льоду проходити. У середині січня починається кльов. Виходить з ям лящ і починає. Постійно на одному місці кормимо. Ото пішов по лунках, раза два-три обійдеш їх, а може з одної лунки тіль-

www.etnolog.org.ua

ки ловиш, бо лящ підійшов. [Чим робите лунки?] Буром спеціальним. Цим роком я піймав саме більше на два двісті кілограм. Клішньою розбиваю лунку і кормушки кидаю на дно. Вище трохи її підняв. Риба підходить і кормиться. Чужий ніхто не зайде. [Ви позначаєте територію?] Ставимо палки, дехто камиш. Я свій огород знаю. Другі флажочки ставлять. Там тисячу людей. Оце жирлицю ставлять, то ніхто з рибят не візьме. Оце я примітив, що скільки на рибалку не їжджу, то ніхто нічого не забере, наприклад, коли забув хтось ложку на своєму городі, то там і лижатиме. Рибак рибака завжди впізнає. І машини скільки ставимо на березі, то нічого не знімуть. Отже, уважає рибак рибака. [У яких випадках рибу потрібно приманювати на певне місце?] Коли прикращається кльов. Клювало з п'ятої до одинадцятої години зранку, то тоді береш по півбаночки (півкормушки) підкормлюєш її. Десь через час знову пішов кльов. Буває погода: давлєніє високе чи низьке. Ото вона [риба] стає вище. Метра два там, шість-вісім метрів глибина. Вона вище піднімається і не кормиться. Вудочку кинув на саме дно: крючочок і грузило. Ото трохи посмикав і якщо там риба є – угору раз і витягуєш. [Вудочку самі робите чи купуєте?] Купив, а ківок сам роблю з часов. У механічних часах є пружинка, її витягуєш і робиш кивок. У магазині купив кивок, але там не така пружина. Цю можна розтягнути. Вона чуствітєльна, а ті грубі. [Скільки крючків використовуєте?] Один. [Що чіпляєте на крючок?] Мотиля. Буває, миємо, але мити – це довга пєсня. [Як мити потрібно?] Є спеціальна ситка. Хто багато миє, то ставить сєтку і піднімаєш муль з черв'яками красними. [Як ця сітка називається?] «Сітка». Ми робили самі такі сітки. Довжина ручки – два-три метра, дивлячись, яка глибина. Потім миєш: вверх і вниз. Потім маленькою ложкою зібрав. Дома перебрав, на газетці висушуєш. Висушив, вибрав у коробочку. Чіпляєш на крючок п'ять-сім штук. Якщо граєш на мормишку, на кілок тоже чіпляєш пучок – і пішло клац, клац, клац. Вгору-вниз. [Чи використовуєте для приманки макуху?] Ні, бо коли риба не поїдає, вона починає зеленіти. Більшість рибаків робить пшоно. [Тісто використовують?] Використовують перловку, коли по весні. На перловку може брати лящ. А тісто лише літом. [Чи використовуєте для приманки раків?] Раків там повно. Ловили їх. Мілко. Піймали може по п'ять штук. Зайшли і дивимось, що роблять рибята. Вони роблять лунку, де мілко, шістдесят сантиметрів, у лунку дивляться – рак повзе і беруть веточку, яку розкололи і в неї вставили спічку. Спічка лопається і зажимає рака. Повилавлювали раків. Ранше було море їх. А зараз мало рака. Скільки зараз браконьєрів. Скільки ми сіток повитягували! Оце зимою ловиш, зачипився. Витягнув багром, а то сєтка. Ранше у [19]90-х годах риби більше було і сіток менше. [З якого року Ви почали рибалити?] Зимовою рибалкою зайнявся з [19]90-го року. Постійно їздимо з братами. Збираємо гроші з літа на сто двадцять літрів бензину. А зимою скидаємось по п'ять літрів, шістдесят кілометрів їхати потрібно. П'ятнадцять літрів вистачає туди і назад. [У який час потрібно добувати мотиль?] У любий час. Ми ловили увечері. [Чи займаєтеся Ви літньою рибалкою?] І зараз займаємось, але що то за риба, в основному карасик. На ставку платно, плати триста рублів. [Де Ви зберігаєте виловлену рибу?] У спеціальний ящик, а коли великого спіймав, то на льод кладу. Зимова рибалка і цікава, і здоров'я укріпляє. [Як зберігаєте вдома?] Я її відразу солю. Дня три-чотири побула, виняв, висушив і таранька готова. [З чого зроблена діжка для соління?] Спеціальна пластмасова бочка. [Як потрібно солити?] Шар риби, потім солю засипав, знову шар риби і засипаєш. Потім кладу кружок, а наверх нього груз кілограм тридцять п'ять – сорок. [Улітку рибу солите?] Та погано сушити. Я вкривав марлиєю, але мухи сідають все рівно. Потім став вішати у гаражі, а там мух немає. [Кишки викидаєте?] Нє, я вдавлюю і риба сплескується. [У вас рибу коптять?] Ні. Я за зиму цю піймав сто двадцять кілограм. Найбільша була чотирнадцять кілограм. [Які ще є знаряддя лову раків?] Ще є раковеньки різні, які продаються в магазинах. Самі роблять, як корзини, усередину кидають приманку. [Яка приманка?] Переважно м'ясо. [М'ясо протухле повинно бути?] Да, на таке м'ясо вони більше йдуть. Оце так рєбята ловили, я цим не займаюсь. [...] У Николаеки, Славянський район, раків вирощують дома і продають. Дома роблять озера у темноті. Кормлять їх і продають. [Це у них промисел?] Да. [Вони зараз почали цим займатися чи і раніше?] Раніше і зараз. Там є рядом водохраніліще, то, напевно, вони там ловлять. Ото коли раки ідуть, то на них ставлять пластикові бутилки або раковеньки. Тут так само кожний має свої місця. [Яке рибальське вбрання використовують?] На зимову рибалку ватні штани, плащ, капітальний, не продуває зовсім, сапоги, які не пропускають і повітря, шапоги [сапожки], валянки. [Який одяг у рибаків улітку?] Штани надів та й все. [...] [Який головний убір?] Зимою шапка, а літом з козирком, щоб сонце не било. [Як називається рибальське помешкання, якщо людина проживає там і займається лише рибальством?] Немає такого у регіоні. Там на Осколі роблять землянки. Виривають під берегом і буржуйками топлять. Там не помитися. Ми краще більше бензину потратимо та додому приїдемо. [...] [Які існують прикмети про ловлю риби?] Ідуть на рибалку – рибу не їдять. І концерву брати не можна. Кажуть, що не наловиш риби. Якщо зустрів жінку, то повертаюсь додому – риба ловитись не буде. [Які прикмети вказують на те, що риба буде ловитися?] По давлєнію: якщо буде 750–747, то буде ловитись. [Як Ви вимірюєте?] По телевізору говорять. І вітер, якщо южний – нікому не нужний, то рибалки немає. [Який вітер сприятливий для рибалки?] Западний, восточний – хорошо ловиться. [У який день тижня не можна ловити рибу?] У неділю погано і в суботу клює. Краще їхати серед тижня. [З чим це пов'язано?] Багато людей і вони рибу закармлюють. А серед тижня людей менше, то ми так і їздимо. [У свята рибу ловити можна?] Да. [У піст?] Можна. [У які фази місяця краще ловити рибу?] У повний місяць. [Чи дивитеся Ви спеціальні передачі про рибалку?] Да, спеціальні для рибаків. У спеціальних російських каналах для рибаків. Там дійсно показують, що сів, піймав і випустив. [Чи дивитеся фільми на касетах чи DVD?] Дивимось, оно у брата повно їх. [Чи можна з них використовувати досвід?] Да, є показують, як ляща ловити, які навики потрібно. [Книжки читаєте?] Виписуємо журнали. Виписує брат Саня. [Українські чи російські?] Наверно, українські, «Все для рибака». [Які знаряддя лову використовують улітку?] Вудочки з двома крючками, поплавки. Ловлять павуками. [Поплавки до вудочок самі робити?] Купляємо, а в союзне время робили. [З чого?] З кори, з пінопласта, з пір'я. [Яка риба водиться у ваших краях?] Карп, карась, щука, платва, в'юна було багато – пропав, линь, красноперка, судак,

www.etnolog.org.ua

окунь. Лящ – це чабан. У Донці сом є. Білий амур. [З чого грузило до вудочки роблять?] З свинцю. [Якої форми?] Жилательно круглий, є плоский. [Які ще знаряддя лову є?] Ранше саком ловили. Помню, ще ставків не було, брали палку, до неї прив'язували сак і ставили у річку, якраз тєрка платви йшла. Щас такої риби немає. Ловили корзинами, я тоді був пацаном. Їх поставили, ногами збовтав воду і риба у корзинах. [Чи ловили рибу руками?] Ловили, ранше річка розливалась. У лиманчиках вода висихає: збирали лєнов, щук, в'юни. У останніх смачне м'ясо. Голови їм відрізав і смаж на сковородці. [Як до ліски прив'язати гачки?] Одна питля, потім закрутив. Ми так в'яжемо, а так кожний посвоєму. [Чи можна в когось позичити вудочку?] Можна. От я ловив, а в сусіда розірвало. Запасної не було, а в мне дві-три, я йому дав. [Рибу раніше приглушували?] Не знаю, я таким не займаюсь, це браконьєрство. [...] Оце електровудочкою ударив, то риба нереститись не буде. [Чи ловили рибу отрутою?] Ще коли у школу ходив, то дітвора борну кислоту кидала. Хліб намазали і кидаєш. Плотва ходить, а потім спливає. А її підбирали підсаком. [Як краще ловити: з берега чи з води?] Лутче з берега. [Чи спускають воду зі ставків?] Да. [Як тоді рибу вибирають?] Виловлюють сітками чи волоками. [У який час спускають воду зі ставків?] Осіню. [Як ловлять рибу влітку?] Саме краще ловити на зоркі і вечерком. Вранці з п'ятої до восьмої години, а вечерком з сімнадцятої до двадцять першої години. [Чи ловлять удень?] Ловлять. Обов'язково треба підкормлювати, без підкормки нічого ловитись не буде. [...] Поплавок повинен стояти на весу. І як тільки лящ взявся за крючок, поплавок відразу піднімається вгору. Кембрик – це на чому тримається поплавок. Якщо риба є, то кембрик буде ходити туди-сюди. Якщо буде тяжовий груз і буде риба, то він буде лижати. Видно не буде.

ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Михайлівка

Записав С. Сіренко 8 липня 2009 р. у с. Михайлівка Олександрівського р-ну Донецької обл. від Сущенка Анатолія Миколайовича, 1948 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи обробляють люди землю?] А шо її обробляй. Ждеш врожаю, а їсти кожний день треба. [Хто має паї, то сам обробляє?] Хто позабирав, а на паї получають у концє года. Оце через неділю почнуть косити пшеницю. Людям дали чотири гектара вісімдесят дві сотки. У мене від батьків залишилось дві штуки. От я получу: в том году давали одну тонну пшениці, триста кілограм ячменю, дванадцять літрів масла. Отака ціна пая. [Чи є такі люди, які самі обробляють землю?] Є такі люди. Коли колхоз розпався, [хто] був поумнєй та списану техніку – трактора, машину – покупляли за безцінок. Щас обробляють. Мені тябкою не обробиш, сапачкою. У нас так кажуть, кажуть і сапачкою.

РИБАЛЬСТВО Риби було навалом у річці Маячка. Щас – камиш і болота. Не пройти, не проїхати. [Яка риба водилася?] Начиная від піскаря. Відрами ловили, робили концерви, пічки тоді стояли на дворі. Сазан, карась, їх було навалом і за рибу не щитали їх. В'юни сантиметрів по тридцять-сорок. Угря повно було, по березі лазив. Тоді крючків у вудках не було, з якоїсь проволки зігнеш чи з булавки. Ловилась на нидку, тоді лєски не було. [Це про які роки Ви розповідаєте?] 1954–1960 роки, потом я переставав тут жити [у селі проживає влітку, а на зиму їде до міста]. Потом почали рити ставки. Приїжали якісь геологи, пробурили «луки», як вони називались, фонтани води висотою по двісті метрів. Заглушки поставили і досвіданіє. Що вони знайшли, що зробили, звідкіля вони – ніхто нікому не об'ясняв. Со врємєнім потом, коли ставки порили, то у 1964 году один прорвало – пол Кроматорська затопило. Гдє-то по метр двадцять сантиметрів було води. Живность погибла. [Які є місцеві назви риб?] Ну карась є карась, п'єскарь, карп є карп. На товстолоба кажуть «лапатий». На білий амур – «білий амур», або «амурчик». [Яка риба у вас ціниться найбільше?] Лящ. Його можна сушить і піджарити, підвялити. [Що Ви можете розповісти про поведінку риби?] Напрімер, перед дощом ловилась, зараз перед дощом, після дощa не клює. Таке враження, що її немає. Повідєніє риби змінилось совєршнено. А чого – ніхто не може об'ясніть. По радіо передають – давлєніє 740, прекрасноє, вітер легенький сєвєрний. Западний рєдко бивает. Другий раз ідеш вранці, ще коров не виганяли, на рибалку. За час наловиш десять-п'ятнадцять, буває що дві-три великі і все. Пожарили, поїли. Ніхто нє увлікався, ні браконьєрством не занімались, ні сєті. Другий раз вєнтеря поставлять. Даже такого слова не знали. Принципа люди не могли понять, ловити більше чим нада її. [Коли ситуація змінилася?] Та лєт двадцять уже, як усе пішло наізнанку. Потому шо риба перевилась. Метіси пішли, шо не розбереш, чи карась, чи карп. [Яка причина?] Та ніхто ніколи цим не занімався, не пояснював нічого. Ніхто не знає. Зараз перепускна канава, канал був чистий, його чистили, зараз муляки по метру, може, більше. Є місцями по вісімдесят сантиметрів чистої води. Така риба одтудова ніколи не вибуває. Її практично виловити не можна ні сєтямі, нічим. Оце як п'ять метрів зайдеш, два раза покрутишся і ти не знаєш, в яку сторону вийти. [Чи розводять у ставках рибу?] Ранше розводили капітально. Був Славянський Рибтрест, зараз Донпрудозерне господарство. Половину викупили, половину не викупили, а рибу виловили всю та і все. Рибу не кормлять, не запускають. [Яку рибу вживали і вживають у їжу?] Карась, біломур, карп, товстолобика, кілька. Але її стало ловити неможливо. Розвилось чайок, то вони вигрібають усе. Чайок тут міліони. [Як варили рибу?] Не знаю. Це старі люди робили у духовках, в чавунчиках. Щас ці рецепти ніхто не знає. Сковородка і уха і все. [Як варити уху?] Як і суп, то просто назва. Старі люди повмирали, а молодь в це не вникає. Покоління після мене уже не знає, що риба є у воді, думають що лише в магазинах. [Чи сушать у вашому селі рибу?] Канєшно! [Як потрібно солити?] У каждого свій рецепт. Я солю як сало. Жменю солі під зябра, якщо карп, товстолобик, білий амур, чистиш, щоб мулякой не воняла. Тоді солі забиваєш туди. Каструлю диряву, прес з досток та камнів. Стоїть три-чотири дня. Потом можна переложити знову, покласти на всю зиму. [Чи часто їли рибу?] Постоянно. [Коли більше?] Коли ловиш більше. Уже три дня нічого не вловив. [Якими знаряддями лову користуєтеся?] Обикновена вудочка, один чи два крючка і все. [Більше немає ніяких?] Нє. [А раніше?] Вєнтеря. [З чого їх робили?] Сєтка на проволку натянута. З крилами, без крил. [...] Діди ще робили плетені корзини. [Коли перестали використовувати корзини?]

www.etnolog.org.ua

Як лози не стало, то і корзин. Років п'ятдесят уже. Лозу випалили, вирубали. Верб залишилось на кусочку, уже як заповідник. Ранше було, де городи закончувались, верби, модно було, обгорожені, холодочок. І як межа. Зараз немає нічого. [Які є знаряддя для збереження виловленої риби?] Садок і все. [Чи були якісь знаряддя раніше?] Був кукан – кусок дровиняки прив'язаний і до нього вірьовка з гвоздиком, продіваєш через зябра. П'ять-сім риб, більше нільзя, бо передавить і риби немає. [...] Ловили п'ять-сім штук та і все. Ловиш з шостої до восьмої години. Ранше моди продавати не було. Це зараз чим більше – тим краще. Я ловлю тільки для себе. [...] Заїжжі приїздять з класними вудочками, то посидять, посидять, що ними ловити у цій канаві. [...] Краматорське море зробили у 1960-х роках. [Чи можна там ловити рибу?] У том году п'ятдесят чи сорок гривень за місце. І відвіс є – ловити тридцять п'ять кілограм. [Раніше вудочки робили чи купували?] Їх не було в продажі. Он з ліщини наріжиш. [Якої довжини?] Два метра. [Коли ліски не було, що використовували?] Нитку, десятий номер. [З чого робили поплавок?] З віника. Це самий інтєрисний був поплавок. Іщє самий інтєрисний був з окуги. [Що таке «окуга»?] Це зарослі, наподобі очерету. Ним крили криші. Ниткой зв'яжеш так, щоб поплавок двигався. Це тоді так модно було. Класна вудочка була. [Переважно вудочка з одним гачком чи з двома?] Ето дєло любітєля. Я один використовую. Ранше і понятія не було, шо використовувати два крючка. Це совримьоні. Коли журнали про рибальство почали виходити, телебачення. [У яких роках?] Десь у [19]80-х годах. Появились нові снасті, нових крючків повно. Відкрилось общеніє між городом і селом повністю. [Як прив'язують гачок до ліски?] Ето хто як. Трьома, чотирма накатами. У дітвори два рази дьоргнув і лєска сама себе перерізає. [Яким знаряддям ловлять рибу взимку?] Не ловлять. [Раніше ловили?] Ні. Дє лавіть? Ставки випускають, рибу вибирають усю неводами, сітями. У селі тут промерзає, риба не ловиться. [Чи можна позичати знаряддя лову в рибака?] Обачно не прийнято ето. Є таке як суєвєріє, дав – то у самого ловитись не буде. [Воно справджувалося?] Канєшно, обізатєльно. Як тільки хто подойдьот: «Дай хліба, червяка», – то все. Перед рибалкою і рибу їсти нільзя. [Чи ловлять рибу руками?] Ранше ловили. Це було прийнято, як само собой. Ото корзини були плетені. Бо були розливи, людей топило, підтоплювало. Тоді дощ добрий, вода виходить. Вилавлювали. Вона б все рівно пропала, бо через неділлю усе висохло б. [Чи використовують трутизну?] Нєт не було. Приєжжіє кидали борну, а мєсніє цим не займаються. Щас ставлять сітки. Ранше було даже стидно ставити, а зараз ніхто нікого не боїться. Поперегородять всю канаву чи канал. Хто як називає. [Чи знаєте Ви як глушили рибу?] Карбіту було повно, у бутилку, пробку, підпалив і кинув. [У яких роках так робили?] Це у [19]50-х до [19]60-х годов. [Який спосіб переважає – з берега ловити чи із човна?] Найбільше відстань між берегами була десять-п'ятнадцять метрів, глибина – два метри. Зараз річки немає – канал. Зробили болото. [Що використовують для приманки риби?] В основном макуху. [Чи готували каші?] Да, усякі крупяні каші ідуть для приманки хорошо. Сира пшениця, кукурудза молода. В останій час білий амур іде на колорадського жука. Лічинки збирати крупні у таке время. [У яких випадках потрібно приманювати рибу на певне місце?] У любом. У каждого рибака своє місце. Камиш вирубаний, зроблене місце для сидіння. Прикормлюєш не побагато, підкидаєш. [Коли ловиш рибу, чи можна рахувати, скільки наловив?] Обачно перші дві-три рахуєш, а далі ніхто не рахує. [Що звичайно використовують для живця для певної риби?] Для карася, во-первих, дивлячись, в яке время ловити – раньой весною іде на хліб. Кожний рибак по-своєму дєлает хліб і на красного червяка. Його висною немає, то на дощового червяка. Оце жара, то не поймеш, сам би з'їв вже, а він не бере. І каші, і приманки, і картошка, і манка, і перловка. По верху ходить і не бере, лише поплавки зносить. [Як закидають приманку?] Рукой кидають. [Як потрібно готувати тісто для насадки?] Єто большой секрет. Тісто мало хто готовіт, бо бистро спливає з крючка. Обачно хліб, тільки не білий, не рихльоний, а хороший сірий хліб. Сірий – на карпа, карасика, амур, крім товстолобика, той ні на що не йде. [Опариш використовують?] Тут нє. [А мотиль?] А откуда він тут і шо ним ловити. Харошо бере на червяка і хліб. Тут не прийнято і не нужно. [Як зберігають черв'яків?] У любій банці, насипати потрібно землі. Кожний день свіжий червяк. От пішов, пока роса утром, нарив дисятка два і пішов на рибалку. У дев'ять-десять годин прийшов з рибалки, то курям оставшихся викинув. [Як потрібно надівати черв'яка на гачок?] З голови, щоб хвіст мєнтєлявся. Це вже секрети рибака. [У телепередачах про рибалку можна щось запозичити?] Та немає там нічого нового. Просто сидиш і відпочиваєш. [Книжки про рибальство читали?] Обізатєльно, виписував журнал «Риболов». [У яких роках виходив цей журнал?] Та і щас, мабуть, виходить. Тоді був журнал «За рульом» і «Риболов». Щас цих книг скільки хочиш. [Чи можна брати на рибалку жінку?] Да пожалуста. [Чи ловили раків?] Раніше було їх навало. Вони були, як лапті. [Зараз ловлять?] Ні, але є. [Як їх ловили?] Руки в нору засував і витягував. Інколи і риба попадалась між ними. Щас дуже рідко. Було чирипах повно у річкі. Ужей – ето ужас скільки. [Які Вам відомі прикмети щодо ловлі риби?] Зараз, в таких природних умовах і екології, присказати не можна нічого. Зараз усе навпаки. Дує північний вітер, прілічний, що камиш до води нахиляє – іде кльов. Жара вліяє, жабуриння розвилось. Вода не проточна, почті стояча. Екологією ніхто не турбується. Усе часне, викупив, хапанув, а взавтра – трава не рости. [У які фази місяці риба краще ловиться?] У повнолуня ранше ніхто не ходив, зараз ходять. Люди усі зараз заняті і йдуть на рибалку, коли є вільний час. На це не звертають уваги. Піймав не піймав, хоч від справ відволікся. [...] [Павук] був раніше і зараз. [Яка його будова?] Хрестовина зварина з трубок і чотири прути. [Яка довжина сітки?] Хто скільки зможе підняти. Десь метр на метр.

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Богородичне

Записала О. Чебанюк 2004 р.
у с. Богородичне Слов'янського р-ну Донецької обл.
від Лещенко Раїси Павлівни, 1948 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Коли корова не дає молока, то кликали бабушку чи дєдушку, то так шепче шось. Вони моляться і свяченою водою збризкують. У нас сусідка вірує, то вона поки вижене корову з дво-

www.etnolog.org.ua

ра, то сіллю крест коло воріт напише. Молока кому зря не продає, везе його на базар, чужим продасть і вона спокойна. [Коли корову перший раз виганяють на пасовище?] Коли трава є. Як суєвєрні, то крест пишуть, а як не суєверні, то вигнали і пішли.

с. Долина

Записали М. Бех та В. Іванчишен 2017 р. у с. Долина Слов'янського р-ну Донецької обл. від Ганус Ганни Гаврилівни,1926 р. н.

РІЛЬНИЦТВО В колхозі люди робили все. Шо було – те й робили. І в'язали, і молотили, і буряки пололи. І я маленька була, а мамі помагала, ходила полоти, буряки проривали. Ото прорвеш руками, один оставиш бурячок і всьо, отак один од одного. ***Агротехніка***. [Чим орали землю?] Плуги такі були, биками орали. Бики запрягали і орали, кіньми волочили. [Чи сідали верхи?] Верхом, верхом. Я їздила, а тепер боюся, типер вже не поїдеш. І на лісапєті їздила, а типер од'їздила, все. [Скількох биків запрягали?] Двох, двох, пару. Таке ярмо надівали на їх і ото віжки такі двоє причіпали, і орали ними. Орали харашо. [Які були плуги?] На коліщатках, двоє коліщат і плуг. Що робили після оранки?] Волочили, і лапчатки, і борони ходили. [Які були лапчатки?] Лапчатка була така: такий, як на бороні, зуб був, тіки там трошки тако загнуто. То лапчатка. А борона – просто рівно, [зуб] як гвіздок. Лапчатки прив'язані були до того, як лапчатати. А потом бики запрягали або коні і лапчатили. А боронують, то вже вже борона, лапчатка робе канави великі, а борона – вже рімненько, рімненько зарімнює. [Зуби на боронах були дерев'яні чи залізні?] Жилізні. [Які були власне борони?] Борона була дерев'яна, а зубки – залізні. То шо прооре, так видно, шо прооре. [Скільки чіпляли борін?] Бувало так, шо і три, і дві, і три чіпляли, бо таке широке займає, іде. Лапчатки тоже бувало, шо одна, дві, не біше. [Чим косили?] Косою мужики косили, а баби в'язали. [Жінки ззаду йшли в'язали?] Угу. А то було таке, шо косарка косила – їде і косе, і викидає снопи. Ну, як сніп викине, а баби йдуть і в'яжуть. ***Сівба***. [Що у Вас сіяли: пшеницю чи жито? З якого борошна пекли хліб?] Усе: і пшениця, і жито. Все було. Із пшениці хліб, і житній пекли, і хто який. [Хто сіяв – чоловіки чи жінки?] Сіяли і чоловіки, і жінки, хто як, кого куди пошлє із наряду бригадір. ***Збирання врожаю***. [Як колись збирали хліб?] В'язали, в'язали, перевесло робили і снопи в'язали. [З чого робили перевесло?] Із того ж, із зерном брали одне до одного і закручували, закручували, а тоді перевеслом сніп зав'язували. [Куди складали снопи?] А тоді ставили в хрести, полукіпок... Гарби у жнива їздили, і на гарбах, і туди їздили, у кучі складали снопи, скирдували. Ото на гарби накладали і з гарбів у скирду складали. А відтіля їхали додому на гарбах же й співали пєсні, такі завели! ***Молотьба.*** [Що потім робили?] А потом молотили. [Чи був комбайн?] Машина до скирди під'їжджа, і з скирди кидають вилами, а там подають тоді. Я в барабан давала, стояла, розчіпіряла їх. Молотили. [Чим молотили в приватних господарствах, теж машинами?] Нє. Дома ціпом молотили. Як багато дуже, то можна машиною, а як небагато – так ціпом. Положив, сюда-туда, і оббив його. [На чому молотили?] Не на землі, простеляли шо-небудь. Ряднину ілі там одіяло якесь таке, шоб зерно не на землю [сипалось]. [Чи молотили на дворі?]І у дворі молотили. Мазали тік. Мазали водою і мітлою харашо розмазали. Половкою посипали. А тоді замели харашо. Він твердий, і все там залипло. «Ток» називався. [Скільки людей молотило одночасно?] Молотили удвох. Один против одного молотили. Відтіль молотить, а я відтіля. Сніп отдєльно: я свій молотю, а ви свій. Колоски збирали колись, ходили, а тепер хто їх збира – ніхто. А тоді, було, назбираїш, у кучу ссипали, а тоді машина, у машину кинули і змолотили.

МЛИНАРСТВО [Чим мололи на борошно?] Двигун такий, млин стояв. І там мололи. Засипали мішок, а там біжить мука. Зерно давали. На трудодень зерно давали. [Чи використовували жорна?] Ми мололи на жорнах. І так мололи, і так. Як сказати, совочок такий, туди насипали зерна. Такий ковшик був. Камінь такий, був камінець, ручка коло камінця і мололи так. [Ручка була маленька чи до стелі її чіпляли?] Маленька. Руками возьмеш, а тут ще трошки є. Один камінь знизу, один зверху. Камінь, камінь тре. [Чи робили насічки на камінні жорен?] Да. Робили такі канавки. Як мука влази[ть] туди, і тоді мелеш уже. Жилізне таке, вставляється, молоточком вибиваєш. [Де брали каміння для жорен?] Десь брали, я ж мала була, не знаю. Дядько дома був. Не воював він. Штундіст був. І в нього жорна були. Харашо, відро ото змелим муки. А хліб самі ж пекли. [...] Колись самі робили хліб. Така діжа була, вчиняли. Місили, замісиш харашо, потом у форми відкачували. Отак на лопату насипеш муки – і в піч.

ГОРОДНИЦТВО [Чи багато у Вас землі було біля хати?] Напрімєр, у мене було вдома п'ядисят сотих города. Гарний [город], як стану отак, дивлюся, а він довгий, пядисят сотих. А тепер – дваціть сотих, і гуртом ходять, і ніяк не вправляця.. [Чи казали у Вас, що навесні є свято, до якого не можна землі чіпати?] Землю всігда можна зачіпати. [Чи не казали, що до Благовіщення не можна чіпати землі?] Садили, садили. Пораньше посадиш – та й луччє, пізніше як посадиш – уже воно не теє. А то – земля сиренька, вже як сонечко є, харашо... Саме главне, шоб земля не пересохла. А як пересохне – тоді вже довго не сходе, а так скоренько сходе. ***Технології городництва.*** [Як у Вас садили картоплю?] Під лопату. [Чи садили під плуг?] Було, і під плуг садили. Ну, під плуг багато [картоплі] іде. А ямку як викопаєш, у ямку кладеш дві чи половинку, чи як там, яка картошка. [Коли у Вас починали садити картоплю?] У маю місяці садять, і в апрєлі начинають. А тепер всі садять вже, скоро будуть геть на Різдво садити. [Від чого це залежить?] А хтозна, од чого воно! Садили так: викопаєш лопатою, хароша ямка, і зверху, а тоді боки трошки пообстругуєш кругом, шоб мнякенько було там. [Коли цибулю садять?] Садять тоді, як і картошку, після картошки цибулю садять. Часник садять на зіму. [Чи прикривають його, щоб не замерз?] Е, кукурузинням трошки прикривають. [Насіння помідор самі збираєте чи купуєте?] Сімена купували на базарі. А тоді посієш дома. Бувало так, шо в лунки сіяли. Сапкою виб'єш луночку – посієш, загорнеш, вони посходять. То ж [розсаду] треба пересажувать, а то вони вже готові. [Які сорти помідорів, капусти у Вас поширені?] Та, Бог його знає... Я отак не знаю, які. Були і жовті помидори, а то – дуже красні, а то такі були жовтуваті. А як їх називали, не знаю. [Чи виро-

www.etnolog.org.ua

щували розсаду перцю, капусти, помідор?] Капусту сіяли: у лунки сіяли, і так сіяли, в парники. Таке зроби і ящиком обгороди, в мене був парник такий. Ото там посіяв, а капустянка [шкідник] як залізла, перерила все. Вже посходили помидори, а вона перерила все, і не було там нічого. Отаке, капустянка – то гадость ше та, не дай Бог! [Що робили, щоб у парнику було тепло?] Накривали зверху, пльонкою накривали. ***Вирощування на городі зернових культур, травосіяння***. [Чи сіяли на городах зернові культури?] Сіяли, сіяли, кусочок посіє там. Траву сіяли, в кого коровка, травичку сіяли. І пшеничку сіяли, і жито сіяли, а люцерку ж сіяли для трави, коровку як держали, то сіно косили із травички, сушили. [Коли сіяли жито і пшеницю?] Осінню сіють, осінню. [Чи не казали, що до якогось свята треба посіяти або після якогось свята починати сіяти?] Нє. Оце як осінь підходе – сіють і пшеницю, жито, все. А ячмінь весною сіють і пшеницю-гарновку весною сіють. [Коли саме весною починають сіяти?] Ну, як сніг з землі – і начинають сіяти. ***Землеробський реманент.*** [Чим Ви орали свого города?] Орали городи, орали. [Коли орали?] Орали на зіму, а весною садили. [Чи загромаджували весною город?] Ну, заволочиш або лапчатками, або борони, шоб заволочити. Воно рімненько зроби, які бугорчики – розрімня. ***Підживлення ґрунту.*** [Чи підживлювали Ви грунт?] Конєшно удобряли, аякже! [Чим підживлювали?] Попіль висипали на город – це удобрєніє, ото ж розсипали його. А потом навоз, як у кого коровка була, то навоз вивозили, а немає [корови] – то в колхозі брали навоз, привозили, розкидали тоненько. А тоді зорав, і воно там. [Коли розкидали гній по городу?] Осінню. [Чи приорювали його?] Приорювали, воно за зіму, там, де є, воно погніє там. [Коли збирали гній, упродовж року?] Та, збирали... Як у кого корова є, то недовго назбирати, а як нема коровки – то в колхозі брали, виписували. [Чи складали гній, щоб він перегнивав?] Угу. Перегнивав, і родило харашо. Я ж кажу, цибуля отаканна родила, у войну отака цибуля родила.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство***. Я коров доїла всю жизню, корови, корови і корови... По пиїсят коров було та телят по дванаціть штук, станочки побілиш, соломки, воно брикає там, я любила телят, дуже любила. І робила я от душі, коровам хвостики помиєш, попідрізаєш, а тоді стою отак і дивлюся, чи рімно. А вони хвостами мелькають... Да, колись робила, а тепер сидю. [Корови доїли руками чи вже булим доїльні апарати?] Апарати такі, апарати. Сперва возили, бедон виливали, возили туди. А тоді по трубах начали, молоко цідуєш, а воно біжить туда, у чан. ***Птахівництво, свинарство***. Сарай був довгий в нас, білий такий. І кури там були, і зразу кухонька була, потом кури посередині, потом свиням було, свині там лежали. Вікно таке було, вирізане вікно – туди навоз викидали. Там построїне було, вони [свині] там лягали на сонці.

САДІВНИЦТВО [Чи були у Вас садки?] Дома, дома у нас море було, вишнів багато було. Оріх, орішина була одна, здорові оріхи росли.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО ***Культивування та обробка волокнистих рослин***. [Чи сіяли у Вас коноплі і льон?] Коноплю сіяли, а потом прядіво виростало. Виростало, і тоді така була ло́манка, шо його тріпали там, колотили його, то воно робилось прядіво. Потом з того прядива робили нитки, а з ниток робили вже полотно. Полотно хароше, дибеле. [Скільки разів вибирали коноплі? Можливо, щось раніше вибирали, а щось пізніше, на насіння?] Вибирали всігда, шоб воно було... Ну, всігда його вибирали в одно времня. Такого не було, шоб там якесь довше, якесь коротше. А потом молотили його, така ла́манка була, на ламанку, таке, держак такий. І то його так і тіпали, обтіпали, за кострицю там. [Це таке грубе?] Ага. А мнякеньке лишалося, з мнякенького робили нитки. [Потім їх, мабуть, вичісували?] Чесали. Оте геть воно чисте-чисте, біле таке. На гребені начісували, а потом менша гребінка – розчісував тією гребінкою. [Чи шили Ви самі сорочки?] Сорочки були повишивані, рукава повишивані. Ото надінем, нарядимося і йдемо. [З чого шили сорочки такі?] Полотняні, з полотна. ***Техніка та технологія виготовлення прядива***. [Як виготовляли полотно?] Ото ж пряли на прядках. То смика потрошечку, а воно ж там крутилося, колесо крутиця, а вона смика потрошку, нитки робе, а потом, як Вам сказати, ну, а потом було таке, шо ткали. Верстат такий був, на верстаті ткали полотно здорове, широке таке. Ткали полотно, а потом його стирали, скіки там разів мочили на річкє, а потом сушили, згортали його таким, згортали на кучу і сушили його. Хароше було полотно, біле-біле, і мнякеньке таке. Вибілять його харашо, вимиють його харашо. Полотняні сорочки були, рукав широкий такий, отут повишиваний, хороший.

КОВАЛЬСТВО [Чи була у Вашому селі кузня?] Кузня була. Там молотобоєць був такий, шо робив усе. [Чи пам'ятаєте, як його звали?] Ни помню. Забула, як його звали. Е, це вже года такі пройшли! Хіба про його думав, чи шо?! Вже думаєш, шо вперед буде, а шо було – вже й позабувалася. [Що в кузні виготовляли?] Усе робили: і сапки робили, і топори, і шо хоч. Шо скажиш – те і зроблять. [Ви замовляли наперед, що треба було виготовити?] А тоді ми ходили, забирали. Скаже, коли прийти – прийдеш і забереш. Кузня в нас одна була. Таке поміщєніє було, і там ото був міх отой, шо качаєш, а воно горить. [Де вона стояла?] У селі прямо, в селі вона була.

с. Краснопілля

Записали М. Бех та В. Іванчишен 2017 р. у с. Краснопілля Слов'янського р-ну Донецької обл. від Цукурової (Майдан) Анастасії Єпіфанівни, 1928 р. н., та Пташникова Сергія Миколайовича, 1947 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка***. Орали в полі коровами. Оце зразу після войни. Коровами все, волочили, пшениця, де посіяна – коровками волочили. У нас була корова, запрягалася, ни помню я, з ким спрягалася. І волочили, і орали, і все коровами. ***Збирання врожаю***. Тож і доярки ходили, усіх просили, шо йдіть заносить зе́рно, пособіть. І йдеш на час, на два, на три ідеш туди ж, носить зерно. ...Були гарби такі. Іду. Хто з матір'ю там іде, і це моя мати йде, було, і я ж іду на роботу, уже мені, не знаю, скіки було годів. [Які були гарби?] Які гарби були – на чотирьох колесах, а тут угорі отакі, як драбина та, а тоді ше такі драбинки були, зачіпляюця крючками. Такі гарби були. Обстиляїм рядюгами, і їде, ото волами їдеш. А ми ножами ріжемо, і сояшник туда, в гарбу, або вибиваїш там на полі насіння, туда висипаєш. В кладову везем, в кладову все здава-

www.etnolog.org.ua

ли. [Скількох волів запрягали?] Два воли, ярмо було, називалось «ярмо» – одному на шию і другому на шию волові. Ну, і поїхав! Таким їздили, це во времня войни.

ГОРОДНИЦТВО [Чи багато землі у Вас було біля хати?] Біля хати – тридцять соток. У кого не хватало тридцять соток – добавляли, до́бавка давали в полі. В полі, ось за городами – були там добавки людя́м. Трицять соток було вообще. ***Городні культури.*** [Що вирощували в городі?] Картошку, усе те, шо нужно: помідори садили, цибулю, часник, капусту, кукурузу, сояшник. Все-все, все садили. У колхозі тут же ж земля єсть, значіт, садиш усе, шоб своє було: і агурец, і помідор, усе, і капустина була. [Чи багато сіяли кукурудзи в городі?] На городі не посадиш багато, ну, скіки міста там останеця. Посадиш то агурец, то помідори посадиш, там, то картошку, то бурячка трошки там. [Чи багато картоплі садили раніше біля дому?] Хто скіки зможе: одна душа – їй трошки нада, більше – хто скіки, по городу, тридціть соток, уміщаєш, шоб усе ж посадить. Шоб усе ж було: і цибулина, і часничина, і все. [Які сорти картоплі колись вирощували?] «Скороспілка» в нас була тутечка, «краснопільська» називалась картошка. І тут до нас люди як вплав пливли, після війни зразу звідусіль люди їхали до нас: і з Святогорська, і з Лимана, мабуть, і відкіль тільки вони... Їхали і ото по дворях купували картошку. В нас картошка була сама лучша тутечки. Ну, зараз нє, зараз на базарі – там хвата картошки, зараз нікого неде не побачиш у селі. Бо і в селі, тутечка, городи бур'янами позаростали. [Насіння купляєте чи своє маєте?] Раньше садили і воно було, приймалось, і морквину садили для сімінов, і буряки садили свої. Раньше усе було. Раньше ж ми самі у городі все садили, і було все, і буряк свій. [Як збирали насіння огірків, помідорів?] Оставляїм свої [огірки], жовтяки такі, перерощі. Вони полежать там, вибираєш, розрізаєш і то насіння так і садиш на слєдующий год. А помідори які були, такі й садили, ну, своє. Тепер вже все купуєм: і буряк купуєм, даже кукурузу купувала цей год, а огурци і помідори – своє садили, своє все садили. ***Землеробський реманент.*** [Як Ви обробляли землю?] Уручну обробляли, а тоді коньми орали, кіньми стали орать. А було таке, шо і копали, ни один год копали. Полять руками, руками полять кукурузу, сояшник. А тепер не нужні люди, тепер трактор проїхав, побрискав – того нема [бур'яну], чисто. А воно ж гадость якась, іде ж і по стволу, і в сояшник, я не знаю, шо воно таке. [Чи копали город лопатою?] Було таке, шо й лопатами город копали. Під картошку копали лопатами. [У яку пору року орали городи?] Осінню ораєм, як поубираєш усе, спішиш, поубираєм, тоді. [Чим орали в шістдесятих?] Та тракторами пішло вже ж, і кіньми орали, волами – хто як міг. [Якими були ті плуги, що кіньми орали?] Ззаді отак держиця, невеличкий такий. [З колесами чи без коліс?] Без коліс вони. Чи з колесами? Я вже забула, які вони. Навєрно ж, було якесь колесо. Немає показать Вам, був довго в нас плуг. [Залізний?] Жилізний, жилізний, жилізні були. А тепер, канєшно, тепер, Боже мой, техніка така. Зараз осьо купили, «мотоблок» він звеця, та яке милає дєло! Поїхали весною, ярочок прорив, тут бігом кладеш картошку, картошина коло картошини, тяпками загорнув сюда-туда ті бугорчики, і вже посадив. Ни лопатами садят. Ну, є хто, що й лопатами... [Чи садили під плуг?] Садили, садили, садили. І в колхозі садили під плуги тоже попервах. А тепер картошки в колхозі не садят, то садили тоді. Огород був в колхозі: помідори були, огурці, усе було в колхозі. [Чи переорювали землю весною?] Нє, нє, на зіму орають, а тоді тіки волочуть, проволочуть. [Боронами волочили?] Боронами, в колхозі боронами, а ми граблями дома. ***Підживлення ґрунту.*** [Коли підживлювали землю і чим?] Осінню, як є – навоз вивозять. Осінню вивозиш навоз, розкидаєш тоненько, і приорюють його. Ну, ото таке було добриво. І зараз же ж єсть, вивозять, у кого є навоз, а як нема навозу, то і бєз навозу садимо. [Чи підживлювали помідори, огірки курячим послідом?] Не знаїмо ми цего. Ми знаїмо, як іще їздили, збирали в колхозі курячий помйот, попіл збирали, їздили. Сипали чи шо вони там – не знаїм ми цего. [Для чого збирали попіл?] Удобряли, сипали ж, мабуть. ***Боротьба зі шкідниками.*** Зараз де-то жук узявсь каларадський, і до жука щє разна гадость може нападать – то пліснява така якась, чи як його, ото на капусті. Як її називають? «Тля», чи як його, чортяка напада. Тровиш-тровиш, і тровила дочка, вона ж слідила за капустою, а прийшло времня рубать капусту, пішла рубать, а там, каже, од капустини остало таке лиш, нигодня, ни одної капусти.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Як доїли корів?] Руками попервах доїли, а тоді на дойку пішло. Построяли коровник, який построяли, дорогоцінні корівники построяли, скіки скотини в нас було в колхозі! На смарку пішло все. Куда діли, шо?! Все унестожене, все унестожене, а його ж робив колхоз. Ну, в них дойка була, переключаїш. [Бувало], по дванацять коров руками доїли. Так і жили люди, непогано жили. [Чи мали корову у своєму господарстві?] Да, всьо времня тримала дома корову, і дояркою робила. В нас коровами всьо времня занімаюця люди. Отак. Ну, коров позрімнять після войни і зараз, то коров, считай, уже немає і в людей, вже держать нікому. Молодьож не держе, немає, шоб занімалася молодьож коровами, а старики уже неспособні, нетрудоспособні. Ну, сімдесят коров було, а зараз восємнаціть коров! [Які колись корови держали?] Та такі, як і зараз. Всякі, разні: і краснорябі, і чорнорябі, разні корови, і білі такі є, разні є. ***Пастухування.*** [Чи пасли Ви череду?] По очєрєді пасли. Хочеш – одна гони, хочеш – три душі, як є кому пасти. Ну, коров було, по сємдісят штук у селі було. А зараз скільки паслися, в цей год шось восімнацять коров, чи шо, паслося. Сємдесят коров було, держали, пасли! Та це ж, мабуть, два стада було. [Як після зими перший раз виганяли худобу?] А, ну це ж була таке. Хто знає – то вербинку свячену принесе з церкви, то, може, там лясне, вижене. Це таке. [Коли перший раз послє зими виганяють худобу на пашу?] Весна покаже. Весною, як рання весна, трава явиця хароша вже там і тепленько, гарно – виганяють пасти, як уже ж травичка. А зараз [на початку жовтня. – *М. Б.]* іще пасуть, зараз дощів немає, і трави немає. І уганяють, десь вони тоді ганяють, пасуть. [До якого часу пасуть худобу?] До семи, мабуть, до семи часов вечора. Та, мабуть, вже воно і раньше семи приганяють, день-то менше, ніч велика. [Чи приганяють худобу на обід додому?] Нє, зараз нє. У маю місяці ганяють, до ставка ганяють. А зараз як поженуть – і немає скотини цілий день, сюда, десь далеченько ганяють. [Де випасають худобу?] Понад ставками низом

www.etnolog.org.ua

пасуть, до ліса, по ярку – такі [угіддя], шо не годяться поля сіять. Ярки тамечка, бугри – там вона пасеця, скотина. [Чи пасуть після жнив по [стерні]?] По тому – нє, тепер не пасуть. Раньше, як був сояшник, пасли ми по сояшнику коров, по стерні пасли. А тепер мигом [дискують], тіки тутечка сояшник скосили, убрали послєдній, всьо – ночью здіскували. Вже утром глянеш – чорне вже там, уже здіскували його. Зараз мигом, мигом його... А колись, було, пасли, не вспівали там його робить іще. [Ви казали, що дворами пасуть. А якщо в одному дворі дві корови, а в іншому одна, тоді як?] Три дні пастиме, як три корови, чотири корови. Три дні. [Чи пасуть череду за маленьке телятко?] На цепочок там. [Чи пускають його в череду?] Нє, не пускають. Як теличка – пускають, а як бички – не пускають. [Чи потрібно за теличку пасти череду?] Ну аякже! Канєшно, пасти. Однаково день пасе, шо теличка, шо корова – однаково день. Виганяєш корову і теличку – значить, два дні будеш пасти. ***Козівництво, вівчарство***. [Чи тримаєте кіз?] Нема, в нас не держуть отаке, а хто держе козу, то на цепочку, де прив'яже. А большинство їх не держуть у нас. [Чи тримаєте овець?] Ні. Баранчиків держали, ну ніде їх брать, де їх беруть – хтозна. Баранчика хотіли б узять. І мнясо хароше, і вони хароші такі, барани. Кажуть, одного прибий, а ті будуть пастися, никуда не одійдуть од його. Ну нема в нас, в нас не занімаюця цим. Ни козами, ни занімаюця... ***Свинарство.*** [Чи тримали Ви свиней?] Ну, тоді воно було не держать ... Зараз – то на продаж, там є у кого чим вигодувать, то продавали і держуть тамечка. А тоді не держали, для себе тоді держали. [Скільки свиней тримали для себе, скільки разів різали впродовж року?] Та хто як, хто один раз у год заріже... [Коли найчастіше різали?] Ну, на зіму, а хто, в кого яке виросте... А хто після Рождєства, там, весною, коли в кого виросте яке, різали. [Поросят купували чи тримали свиноматку?] У колхозі тоді були свині. І колхоз, як ми ідем, тамечка обіщають, будуть давать поросят. Підеш, береш, там двоє береш, одно береш – купували, у колхозі тоді були поросята. Держав колхоз, багатенько свиней було у колхозі. І на сдачу возили, в государство здавали свиней. А зараз всіх перевели, давно свиней перевели, давно. [Де тепер купують поросяток?] А зараз – хто свою осіменить, та своя приведе. А це ось їздила Ліда, в Ізюм їздила – нема поросят. Уже чи будуть люди їх держать там, вивозить продавать?! Не стоїть, нема вигоди держать, вигодувать його нема чим. Луччя жизнь, жизня луччя?! Трудноє дєло, да й більш нічого. Куда не поткнися, а воно – корма, корма, корма... А зараз уже і свиней позбували, бо їх нічим годувать, нічим. Ванько держав (мій син), держав свиней – уже немає, ни одного нема, все поздавав. Нема вигоди держать: корма очєнь дорогі, шоб вигодувать поросьонка. Очєнь дорогі корма! А тепер чотири рублі, чотири п'ятдесят кукуруза кілограм... Ну, гудуватимеш поросьонка?! ***Птахівництво.*** [Чи побагато курей тримали?] Та, ну як багато, хто скіки зможе: десяток, два десятки. [Купляли курчат чи своя квочка висиджувала??] Свої були курчатка, квочка сідає – свої були. Тоді на базарі, мабуть, не було курчат. Свої курчата, свої розводили. [Скільки яєць під квочку підкладали зазвичай?] Восємнадцять, дев'ятнадцять. [Чи казали, що треба парне число чи непарне?] Це ж воно, дев'ятнадцять – це ж непарне, двадцять одно – непарне. Оце так, більш не клали. ***Корми для худоби***. [Чим взимку годували худобу?] Косили сіно. Он, бачите, понакриване. В нас ліцерна є понасівана – косять та тюкують її, потюкують. [Колись також люцерну у городі сіяли?] Нє, ни сіяли. Ліцерни не сіяли в городах тоді. Тоді косили, хто де зможе, коровам косили, де хто зможе. І всім хватало. І де [косили] – чи понад дорогами, чи понад лісом, чи понад посадкою, ну, де хто, чи в ярку якому там. Ну, кажен спішить, шоб десь шось ухватить же ж, сінца. І хватало людя́м. А зараз большинство воно пропадає все. І сіно, хто його косе зараз – нихто ни косе. [Чим ще, крім сіна, годували корів?] Кукурузиння на городі тоже зрубаїш, пов'яжеш, снопи постановиш та привозиш, даєш корові. То сіна, то кукурузиння кинеш сніп, і так годували. [Кукурудзиння снопами кидали чи різали його?] Хто як схоче. Ми купили різку і різали нею. Ну, вони, однаково, не їдять, собаки. Ми часто кукурузиння різали, ну всьо равно викидаєш. Всьо равно, листочки [корови] повибирають, а те [стебло] викидаєш. [Чи годували корів жомом?] А жом – це таке, аж у Са́вінци нада їхати по жом. Наші – то їздять по жом, там то коровам потрошку, то порося держать...

РИБАЛЬСТВО [Чи ловили в селі рибу?] Рибхоз у нас був отутечка. Була риба, ловили, як осінню рибу ловлять, везуть... Комбікорм возили, кидали рибі лопатами, в ставок кидали.А тепер воно, я не знаю, шо там, пустіє все, все пустіє, нема ніде нічого.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Пасічництво***. [Ви власноруч виготовляєте вулики чи купуєте?] Нє, це я роблю сам. Бджоли строять соти. У вулику бджіл нема, вони в перегородці, а тут пусті соти. Я осьдо зробив такий вулик, сюди закладається вощина і тут вони собі розвиваються. Воно пусте, бо під мед. Мед відкачаний, мед забрав. Пусті такі соти. А тут ячейкі хароші. Пасічник ніколи не міряє простір там між рамками, чи ше, хто це там буде ходити з тою лінійкою. [Ви за допомогою тканини утеплюєте?] Да, це я зробив таке, «подкришнік» називається. Це осьдо отут є вентиляція. Дирки тут ідуть, я їх потом прочищаю. Я зара їх не утепляю. Но потом, коли морози взиму постійні начинаються, я ці корпуси знімаю, я цю перегородку знімаю. І тут сидить сім'я знизу. І туди кладу утеплення. Зараз я їх буду складати. Зараз тіво лежаки буду складати. Вони вже чекають зими. Зараз тепло, зара не тре їх утепляти. Цей вулик стривожив, то я покажу, бо зараз начнуть лізти. [...] Це корпуса, я їх ставлю в літній період, коли сім'я розростається, я їм доставляю. А це на весну їм лишаю. Це мед тут є. Вони клубом збираються і поїдають цей мед. Смотря яка погода, так вони літають у березні, може, у квітні. [Чи доглядаєте їх узимку?] Нє, я їх оце утеплю, і льотки від мишей позакриваю. Миші їдять бджіл. В тих нижніх вуликах труйки для мишей кидаю. [У цих розрізаних автошинах вода для бджіл?] Да, це я наливаю туди води. Річки нема, висохла. Вони раньше, я води дома не давав, там вони в річці постоянно. Там на камінях сідали і брали. А тепер вже пропала вода, ти й тре давати. В ці посушливі роки висохло. Буває таке, шо ціла земля тепла, я їх і не утепляю, так вони такою фанеркою закриті там. Короче, їх треба утепляти тоді, коли начинається постійна холодна погода. Це лежаки, тут тако рамки вставляються. Ну ті лучі вулики. [Чи працювали Ви в колгоспі пасічником?] Да-да. Це я за Совєцького Союза працю-

www.etnolog.org.ua

вав. План був, районний план здачі меду по десять кілограм на сім'ю. [Чи завжди виконували план?] Якшо не було, то не було. Якшо пішли дощі, то приїжджала ревізія дивилась. От, наприклад, в цьому році акація гарно цвила, вона виділяла нормально. Но були дощі, бджоли не вилітали. Потом три дні вони носили, но шо там за дні можна наносити. І вакаційового меду цего року не було. Цілу єрунду наносили. В тому році нормально, акаційовий мед був, ми взяли, я не знаю, по десять кілограм чи п'ятнадцять кілограм тільки акаційового меду. В цьому році – нє. Тут якшо вони принесли п'ять кілограм, то мені не стоє в них забирати, я заберу, мені треба шось їм дати. Я, наприклад, кілограм п'ять, як качаю, лишаю, а то із десяти кілограм. Може бути таке, шо всьо літо буде дощове. Я відкачаю той мед, а потом буду бігати сахар купляти і їм давати. Або той мед назад давати. А вже осінью, я вперед їм лишаю. Я в цих сім'ях лишаю десь двадцять – двадцять п'ять кілограм меду, там є у вулику. Я подивився, це їхній. Якшо мені нема, я не беру. Я сахаром давно не кормив, вже десять чи п'ятнадцять років. Вопше не даю сахару. [Ви вважаєте, що краще медом годувати?] Ну якшо взяти мед і сахар – це небо і земля. Тошо у меді пусті вся таблиця Мендєлєєва. Якшо є в природі, вони можуть за день десять кілограм. Якшо посуха – нема меду, мед густий. Луче як рідкий приносять. Якшо жара надворі, вони сідають гірляндою. [Як колись продавали рої?] Продають з рамками. Наприклад, я відводки продавав. Я собі робив, весною приїхали хлопці до мене, хтів шоб бистро грошей заробити. З кажної сім'ї, от вони розрослися, є по повному вулику, по половині вулика у травні обично я продавав. Є по дванадцять, по тринадцять рамок. Бо на літо вже повний вулик. То я беру чотири рамки з росплодом, і там одну рамку медову, і матку туда, з цеї ж самої сім'ї. І віддавав їм, хлопці приїжджали з своїми ящичками. Десь з Херсонської області були у мене. То я їм сімдесят штук продав. Ну так нормально, по п'ятсот гривень за сім'ю. Зара ше дорожче. Зара по вісімсот. Я десь приблизно продавав років шість назад. Но це погано продавати, я після того їх не продавав. Того шо пока ти їх знов потом розкочегариш, бо половина бджіл я ж забираю з сім'ї. Меду я вже качати до осені не буду. [Чи продаєте Ви мед?] Ну да, в мене є спеціально хлопці знакомі, я їм звоню, вони приїжджають забирають. Наприклад, ну я качаю, скільки – дві тони було. Одного року накачав чотири тони меду, саме більше. Но в мене пасіка була більше, я сорок сімей був продав. Сто сімей було, а зара сімдесят п'ять. Я вулики зробив, вони вужчі були. То приїхали і так купили в мене. Непогано взяв, по тисячі гривень за сім'ю тоді вторгував. То з вуликом разом. Є там станок в мене, то ясне діло. [Чи були домашні пасічники за часів колгоспу?] Аякже, були. Колгоспні бджолярі, а то люди тримали, но мало бджіл. Того шо таких пасік великих не було, із-за того, шо не розрішалося. То совєцька власть така була, саме більше розрішали двадцять вуликів тримати. Більше не можна було. [Ви працювали в колгоспі й удома мали пасіку?] Я тримав тоже, двадцять вуликів було. Там в мене є один дядько, тримав сто сімей. Це при Совєцькому Союзі. Я кажу, шо як це так. Бо ж чіплялись до цего. По закону можна було тримати дві корови, більше не можна було. Там всьо було розписано. І там двадцять вуликів. І він каже: «Я написав то на сина, то на маму, то на тещу..!». В сільській раді, бо вони ходять регістрірують: «А чо вони в тебе дома стоять? – Бо того шо вони не мають де тримати пасіку! Поставили у мене». Яке кому діло? От наприклад, кожний рік сільська рада перепись роби, скільки вуликів – п'ятдесят чи сімдесят, от зараз ніхто не запрещає, а в то время, скільки в тебе вуликів. [Коли були кращі доходи в пасічників – за радянського часу чи нині?] Зара луче воно получається. Насчот продажі меду то так. Насчот цевого, скільки хоч, стільки тримай. Но ціна вже менша. [Як відрізнити справжній мед від «сиропного»?] Ну якшо взяти самий лучий мед, це такий, шо не кристалізується, це акаційовий мед. От у тому році дуже добре виділяла акація. Я накачав чи тону двісті, чи тону чотириста того меду. І дали харошу ціну, по п'ятдесят п'ять гривень за кілограм. Це хароша ціна. В мене брали на експертизу, то той мед, в мене ше лишилося того меду, я собі лишив для себе. Вже другий рік стоїть і не кристалізується. І цукровий мед не кристалізується. А соняшник – мгновєнно. Це ріпак. Наприклад, гірчиця. Гречка буває кристалізується, но вона довше вже. [На смак цукровий мед такий самий?] Він не такий самий. Якшо взяти на смак, то цей мед має гірчинку, а той просто солодкий, нудний і всьо. Там бджоли шо роблять, це ж не то, шо я налив їм цукру і всьо, і вони поскладали в ячейки і всьо, вони ж перероблять його. Но він не то, то не той мед. Я любий мед, цукровий опредєлю на вкус.

с. Прелесне

Записала Л. Орел 4 грудня 1997 р.
у с. Прелесне Слов'янського р-ну Донецької обл.
від Заводовської Антоніни Макарівни, 1923 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Літом машина молоте на весь двір. Одна молотарка на все село. А батька мого дядько сам оце машини констроївав. Мотори, машини. В кожний двір. На другий день молотарка до нас у двір. Тягнуть кіньми, люди помогають. Мама і бабушка готовлять обід. Борщу наварили, картошки. Виносе бабушка полотно кручене, простилають через увесь двір. То обід. Куча зерна лежить. А люди всі сідають, пообідали, танці до упаду, сміху. А які люди були, сво́ю енергією піднімали дух в людей.

ТКАЦТВО У кожнім дворі були полотна. [З конопель?] Це ж прядіво, конопля. Річка коло нас рядом, намочували прядіво. Тоді вечорами сиділи, ткали. А нас, малих, заставляли полотна глядіть. А ми в річку повлазим, а полотна покрадуть. Носили ж одежу полотняну. [...] [Розкажіть про рушники. Як ткали, вишивали, де вішали?] Рушники були в нас, тільки не в кожній хаті. Не всі їх ткали, не всі вишивали. Вишивали хрестиком, гладдю. Ще мама мені показували.

с. Хрестище

Записала Л. Орел у грудні 1997 р.
у с. Хрестище Слов'янського р-ну Донецької обл.
від Омельченко Килини Андріївни, 1914 р. н.

ОЛІЙНИЦТВО [Олійниці були? Які вони були?] Ага. Сарай, а там дід зробе. Конем ганяли. Шеретували оте зернечко, насіннячко. [...] Таке колесо здорове, а потом дишло, коня запрягають, ганяють, а воно крутиться. [Як воно називалося?] Не скажу. [З чого робили олію?] Робили з сімня. Ото прядиво сіяли.

www.etnolog.org.ua

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО, ВАЛЯННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [З чого ткали полотно?] Сіяли конопель. Це льон сіяли, прядиво сіяли. Воно росло, та всередині плоскінь, а оставалась матірка. А тоді її вибирають. А в нас на ставках, на яру ставки, клали у воду на дві неділі, шоб воно замокло. ***Інструментарій.*** А тоді були такі биталки: закладаєш, б'єш, тіпаєш, нитки шоб поробить з його. [Ви вміли все це робить?] Я ще мала була тоді. Я робила вже більшенькою. Я вже пряла, як було мені чотирнадцять год. А то батьки робили. [Яке ткали полотно?] Чи десятка, чи двадцятка. [На рушники було тонше, а на що грубіше було?] На стіл була накидка. Оце ми самі ткали. Раньше казали «настольник». Тоді ж така культура була. [Чи ткали з вовни ковдри?] Ні, тоді люди не вміли. [Чи носили щось із сукна?] Свити. [Які вони були?] Вівця чорна і вовна чорна. Чи ткали, чи били, я вже не скажу. [...] Я вже не носила. Я вже куповану кохваєчку, як і зараз, носю. Валянки валяли суконні на ноги. Були такі люди, шо вміли.

Записав М. Пилипак 2009 р.
у с. Хрестище Слов'янського р-ну Донецької обл.
від Тимченко Марії Василівни, 1936 р. н.,
та Тимченка Михайла Олексійовича, 1933 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Кіньми раньше орали. Дядя розказував, шо держали волів, корів. Ну оцей реманент. Були ж плуги, щас то культіватор, а то «букарь» звався. Плуг і букарь. Плуг – пахали, а букарь, він як культиватор обробляв. Тягнули коні, воли – по силі там. Сіялочки були. В основном тоді сіяли ярі пшениці, а уже озиму пшеницю стали сіяти після революції – це дядя розказував. До революції сіяли жито і пшениці ярі. Землі вони брали чималенько. Більш зажиточний вже мав молотілочку, в нього було чотирі сина, і мав молотілочку і движок на нафті вже крутив – це до совєцькой власті в його було. Но він так, послі уборки – молодьба, змолотять йому гуртом всі, а потом по очереді він давав молотілочку, движок і все, ну на яком там договорі не знаїм. А раньше були ше котки з камня, вони робили як шестерьонки, і ото ж волом тягли і молотили нею: снопи розв'язували, розтрусювали і молотили тим. Ціпами тоже молотили. Ціп – бич, коротший, скріплювався ремньом з кожі, з сириці, шо збрую дєлалі на коні. Ми втрьох молотили – старша сестра, мати, я – у три ціпи. Робили рівненьку площадку, заливали водою, як тік, і тоді, адський труд. Водою заливали, шоб воно вкріпилось, як асфальт, щоб не було ніде щілин, щоб легше було збирати. Солома йшла на корм коровам. ***Жнива.*** Жали. Більше були коси з гребками, такі дерев'яні до коси, де наперсток, кольцо – щас клинцями соїдєняют, то туда ж надівалося, закріплялося. Коса чимала, дев'ятирик, даже і метровка була. Тою косою косив самий старший – дядя, він з тисячу восємсот якогось года. Грабки, получається, на півснопа, колосок до колосочка рівненько. А тоді в'язали снопи, перевеслами з пшениці в'язали, складали в копи, а більше – в півкопи, – тридцять снопів. Тоді покривали хати цьою соломою, а в основному житньою, вона довша і в'язкіша, або очеретом.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Тримали [худобу]. Уже годов п'ять, як не держим. Пасли в череді – попервах у нас було пошті сімдесят штук скотини. Вигонили корову первого-второго мая, може, коли й раньше, як погода. Ніколи не в'язала на роги червоне, ніяких предметів. А раньше, як виганяли – на хвірточку косу клали, через косу перегонили. Свяченою водою брискала. Пиріжок там чи кусок хліба давала. ***Пастухування.*** Щас уже пасли самі – по два чоловіки. Зара з отих семидесяти штук осталося двадцять корів. Ранче був пастух. Перед войною, а, по-мойому, ше й після войни. Та тут не один він був, багато було. Мій брат пас, у сорок третьому йому руку відірвало. Він ото з сорок четвертого і, навєрно, по піісятий год наймався, удвох пасли у лісі. Давали пастухові зерна, я вже не помню, скільки за цей період, шо пасли, і за голову платили. Договір був до Покрови.

МЛИНАРСТВО Зімою були два вітряки, один тут ближе біля ферми, він зімою молов – люди заготовляли, мололи. Вітряк – від вітру повертався. А як треба трошки зерна, то дома хто робив з камня такий п'ятигранник чи шестигранник металіческий, а наверх надівалась трубка і проволка – шестиміліметровка чи яка – і воно мололо, грубе. Вітряк тоже губого помолу, але сіяли – крупинка остається та. Притом був золотєйший хліб!

www.etnolog.org.ua

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ

БАРАНІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Заремля

Записала Н. Ромасевич 11 грудня 1995 р.
у с. Заремля Баранівського р-ну Житомирської обл.
від Косинської Марії Михайлівни, 1919 р. н.,
родом із с. Калинівка Народицького р-ну
Житомирської обл.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** На Юрія [худобу] рано виганяли на росу, рано, п'ять часов, ше сонце не сходит, а вже корова треба шоб паслась на ро́сі. Шоб давала багато молока. Шоб на росу вигнат і гурки сіят. Ще як корова лежит у хлеві, устаєш раненько... Звечора поробиш радочки на гурочки, зразу встанеш, схватишся, дивишся, корова лежит – бигом сієш гурки і загортаєш, покамість корова лежит, значит, будут такіє гурки довгіє, як корова. На Юр'я ходили на жито качатись обізатільно. Збираються, по четвертушці гарілки, закуску, пудходит от до моєї хати або до якої другої, сусіди, де гарне жито, каже: «Покачаємс на житі, шоб жито добре родило!». Да це вже вип'ют да спивают всякіх пісень. І качаються по житі, хто куда.

БЕРДИЧІВСЬКИЙ РАЙОН

смт Гришківці

Записала О .Таран 25 червня 2009 р.
у смт Гришківці Бердичівського р-ну Житомирської обл.
від Халан Раїси Федорівни, 1937 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** В селі по черзі [корів випасають]. В нас, наприклад, сорок п'ять корів, то ми раз на півтора місяці пасемо. Вранці в шість годин вже виганяють люди, а в обід в три години. [Коли починають виганяти корів?] В квітні люди, а ми в травні почали виганяти. Ми дев'ятого травня вже пасли. [Чи є якісь звичаї, пов'язані з першим вигоном худоби?] Ми читали в книжках, що треба перехрестити свяченою водою перед тим, як вигнати корову. А от, наприклад, щоб заздрість не брала, щоб на корову не вплинуло, стоять у воротах, калітку освячують. [...] Зглазити можуть. Тільки подивиться чи якесь слово скаже, досить подивитися очима – корову не можна видоїти, корова не стоїть, бодається, занепокоєна. [Що треба робити?] Покропити свяченою водою. [...] Перед тим як вигнати корову, на поріг ложать замок, щоб корова, як то кажуть, була чистою і непошкодженою. І батьки так робили. На заході [України] дотримуються тих законів, і вівці прикрашають, і з музикою, з бубонами. А в нас цього немає.

с. Маркуші

Записала К. Ковтун 25 червня 2009 р.
у с. Маркуші Бердичівського р-ну Житомирської обл.
від Святецької Ніни Петрівни, 1950 р. н.,
Теслюка Василя Анатолійовича, 1939 р. н.,
та Теслюк Марії Іванівни, 1938 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Дід, батьків батько, мав дев'ять десятин землі, це дев'ять гектарів. Із сусідом вони спрягалися кіньми і це так: половина землі оставалась під паром (вівці, свині, корови пасуться), а другу половину засівають і грядки роблять. Картоплі садили мало. ***Жнива.*** Ну і оце виїхали в поле на зажинки, посідали три хазяєни, вийняли півока (четверть) горілки, такі чарочки були, там трохи більше наперстка горілки, налили по одній, а тоді ще потрошки, і вони цю четвертушку утрьох ше й не вип'ють. Склали перший сніп і їдуть додому, снопа там оставляють, а вже завтра повним ходом починаються жнива.

ТВАРИННИЦТВО ***Птахівництво.*** Моя мама не тримала гусей, а я вже весь час тримала, шоб хлопці пасли, шоб десь не валандалися. Ото гуси для хлопців, шоб лодара не корчили. Сьогодні ти пасеш, завтра – ти і так усі, а тоді спочатку. ***Пастухування.*** Я корову пасла років з восьми, тоді ще кожен пас свій товар сам. Тоді ж було дітей багато в каждий семні, по шестеро, по п'ятеро, саме менше – четверо, та й кажде пасло собі. ***Скотарство.*** Корів було в кого дві, в кого одна, а в кого три, найбільше було дві або корова й теля. Завдяки коровам і жили, як є корова – є молоко, сир, сметана, кисляк, сироватка, ще є п'ять копійок у кіно піти. Спочатку на базарі продавали у Бердичеві, а тоді вже, ближче до [19]70-х, молочарня стала. Найпоширеніше хазяйство в селі – корови́, телята, поросята і кури. Це як мама моя хазяйнувала, а вже як ми, то в багатьох були вже гуси, качки, кролі, нутрії.

с. Озадівка

Записала З. Гудченко 1995 р.
у с. Озадівка Бердичівського р-ну Житомирської обл.
від Олексієнко Ганни Федорівни, 1922 р. н.

ПИСАНКАРСТВО Писанки робили. Воском пишеться квіточки, таке, шоб дітям веселіш гулять було. Колись моя мати їх робила, то вона їх напише, а потом позаливає воском, а потом його знімає, і там і зелененький листочок, і жовтий, і красненький – всякий. Таку бумажечку з ікони знімає, з того робить кісточку, розтопить воск, да вже вмочає його да пише пісанки.

www.etnolog.org.ua

Записала О. Чебанюк 2 травня 2004 р.
в с. Озадівка Бердичівського р-ну Житомирської обл.
від Мочинської Віри Йосипівни, 1931 р. н.,
Артемчук Анастасії Антонівни, 1927 р. н.,
та Баренко Раїси Сергіївни, 1942 р. н.,
переселенок із с. Старе Шарне Народицького р-ну
Житомирської обл.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Перший раз виганяли корову на Юрія свяченою вербою. У кажного домовик є. Якшо домовик кого не злюбить, то тривожить, худоба мокра у хліві. На Івана Купала переорували дороги. Вранці вигонять корови, то чия не йде, то хазяйка вєдьма. Хазяйка знає од молока. Дід розказував, шо вєдьма зайшла в хлів, поставила вєдро, а молоко давай текти по ножу у вєдро. Корову здоїла. А дід вискочив з вілками та встромив у в'яз. [Була в людській подобі?] Вона перекинулася на рябу собаку, завищала по-собачи і пішла. А рано не вийшла, в'язи довго боліли і не заживали. Її нараяли піти до діда, а дід сказав: чим заболіла, тим і лічися. Він довго не прощав, але потім простив, бо це була його кума. Оляна теж перекидалася на жабу, а рано була з перемотаною.

БРУСИЛІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Дивин

Записали О. Курочкін та В. Сироткін 2008 р.
у с. Дивин Брусилівського р-ну Житомирської обл.
від Горбатюк Галини Іванівни, Баклан Ніни Іванівни,
та Світенко Олександри Мартинівни, 1925 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Зажинає мати і жито, і пшеницю. Ставили на покутю перший сніп. Співали (як зажинали, як шли в поле):

За нашою слободою (2)
Росте жито з осокою.
Ой там Галя жито жала,
Правій ручці серп держала, (2)
А лівою підбирала. (2)
Сіла й пісню заспівала: (2)
Ой коли б я мужа мала, (2)
То я б його шанувала,
Медом-вином напувала.

Перший сніп – зажон – заносять до хати. Останній – ні. Стояв зажон до нового урожаю. Курам викидали. Коло зажона ставили кутю. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Молотили ціпами, кулі трусили. ***Жнива.*** Бороду робили: отак оставляють, запинають і обкручують цім самим. Так і стоїть. Спасу на бороду треба оставить. На Юрія качалися по полю. Співаємо всі пісні.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Чогось особливого не робили. У нас такого не було. Може колишні давні люди, то було колись десь. Били свяченими гілками коров. Ще й щас може є, але у старих таких людей корів вже нема. А верби святять. Молоді мало, і старі мало. ***Пастухування.*** Пастуха наймали весною до осені. До Покрови, може, чи як похолодає. Платили хлібом, зерном платили. І гроші давали. Може, празник якийсь, то хтось щось винесе. Будь-яка людина пастухом бути не могла б, а вже так, старші люди. Тоді ж молодші робили на землях на своїх, ще колись давно. Тоді вже в колгоспах робили молоді. Старі діди вже і хлопці з дідом чи з дядьком якимсь пасуть. А зараз самі пасем.

с. Покришів

Записала З. Гудченко 1995 р.
у с. Покришів Брусилівського р-ну Житомирської обл.
від Захарчук Горпини Василівни, 1900 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Скринництво.*** [Були скрині мальовані?] Чому ні, як багатиї, до вимальовували квітками. ***Бондарство.*** [Чи були бодні?] Була в мене спеціально бодня, мені мати, як я замуж ішла, подарила бодню: така діжка, вуші такіє, з того боку і з того, віко таке – зачинив, а тут слюза така, до застромив ту слюзу, а там только замка.

ПИСАНКАРСТВО Розтоплю воск да такиє поробімо із бумажки кісточки маленькії, вмочаєш у тей воск ту кісточку і пишеш. А тоді кидаєш у краску, воск злетає, розтає, а де покрашено воском, там уже краска не візьметься – як написав рісочку, так рісочка й остається. [Де брали фарбу?] Купували у китайців.

с. Соловіївка

Записав В. Сироткін 9 липня 2008 р.
у с. Соловіївка Брусилівського р-ну Житомирської обл.
від Савченка Петра Івановича, 1926 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** [Чим орали землю?] Кіньми, плуг. Четверо запрягали. В кого не було коней, то наймали, просили в людей. Тоді земля поділена. Орали плугом. Соха – чув, але не бачив. Були і борони, дерев'яні бильця, а зуби желізні. Рама – бильця. Косили, жали вручну баби, багато жали серпами у копи, а потім скиртували, а тоді цілу зиму молотили. Копа – шістдесят снопів, а півкопа – тридцять. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Молотили і зимою. Був паровий двигун. Ціпом молотили тільки для себе. Ціпом молотили тільки на перевесла, щоб в'язати було. Клуня була, там молотять жито, баби в'яжуть перевесла. Віяли – млинок такий був. А тоді вже техніка. А до техніки лопатували до вітру, а полова відлітала.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Бортництво.*** Держали пасіку на деревах, колоди такі були, вуликів не було. [Ви бачили такі?] Я бачив тільки колоди на деревах були прив'язані чи прибивали їх. [Як вони називалися?] А «вулик», так і називався. На землі стояли двойні, утеплювали його. Прив'язували, шоб не упав. Тоді не лазили, не крали. Медведів у нас не було. Це колись держали, як кролі, у дворі. Надворі стояли і ніхто не крав і вночі теж.

КОВАЛЬСТВО Батько був коваль. Своє господарство було. Батьки, діди – ковалі споконвіку. Робили плуги, культиватори, коси. Роботи – ого-го! Як об'явили неп, то робили хто шо міг. Тоді ж у кожного була своя спеціальність, це зараз нема. Мій батько той у неп построїв, напнув халабуду. Мати дмухає. Батьку земля не треба. До батька везуть той те, той воза. Батько вже з цього живе. Побуло воно трохи, а тоді прийшли кузню розкидали, духала забрали, кувадло забрали, молоти забрали. Отуди, у колгосп іди. [Коваль – це була професія поважна?] Да. Батько мій і в колгоспі робив плуги, культиватори, натягував колеса.

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

с. Хомутець

Записано в с. Хомутець Брусилівського р-ну Житомирської обл. від Верстак Марії Макарівни

ПИСАНКАРСТВО [Чи фарбували у вас яйця на Великдень]? Ну конєшно, і красили, і писанки робіли. [Як робили писанки?] Воском розтопить, а тамечки, образов у нас багато було, а на образах же такіє блискучіє квитки, там одломить трошки да поробить такі отросточки, да на палочку, да вже вмочить да й молює вже, яке вон схоче, що йому наравиться, як уміє. [Ви малювали?] Конєшно. Ну, обшнурую раз кругом, а тоді так уже, а там уже віробляю такі листочкі, квіточки. Дівися, як хто робіть, так і собі кружечки такіє насередині. [Якого кольору?] Як віходило. Де вкінеш, наприклад, його в цібульник, там червоне, а де вже намольовав, там біле. Намальовав листочка – листочок, кружечка – кружечок, але там уже таке воно ловке, рабеньке воно получалось. А колись дітям було інтєрєсне вельми це. [...] В бітки гуляли, хто вібів – забрав. [Не шкода було?] Дарма, як прогуляв, то вже не жалко. Все в купу. А в кого була краска, в краску якусь вкіне, вішньова або розова, то те розове, а те біленьке, де воском.

ЖИТОМИРСЬКИЙ РАЙОН

с. Василівка

Записала Н. Ромасевич 7 листопада 1995 р. у с. Василівка Житомирського р-ну Житомирської обл. від Караченко Марії Миколаївни, 1922 р. н., родом із с. Виступовичі Овруцького р-ну Житомирської обл.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** На Юр'я на пашу перший день виганяли худобу. Світять ту вербу, її застрікують у ворота, і де-небудь, де корова, а потом, як виганяють, то тою вербою. Рано-вранці, на росу. Кажуть, шо на Юр'я вже вигнать тре корову, бо як уже виженєш послє Юр'я, то она нє глядіть череди, не глядіть товару [товаром називали велику рогату худобу, зокрема корів], в бок ідє от товару, вже одходіть од його.

с. Головенка

Записала Н. Ромасевич 8 листопада 1995 р. у с. Головенка Житомирського р-ну Житомирської обл. від Прус Марії Федорівни, 1920 р. н., родом із с. Лозниця Народицького р-ну Житомирської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Послє Благовіщення – їхади в поле перший раз орати. Одо сьодні Благовіщення, завтра – Благовісник, ще тоже не виїжджають. А тоді вже мона – пошла в поле, по всьом ходу, і городить. А до Благовіщення, боронь Боже, ніхто і палки не заб'є! Як їде хазяїн, а в пост же печут, «хресті» називається, хрестики печуть, бере тіє хрестики. Одного бере в поле, а два дає худобі, як виганяє на пашу перший раз. Доїхав до поля, сідає да й оре. А хрестика дасть коням чи волам.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Худобу виганяли на пашу, коли тепло. У другого харч є, багато, то довше держит, а в другого як нема харчі, то он ранєй виганяє, дарма, шо нема паші, хоч і на бруньки. То це зара оддає ті хрести печені, а тей тоді, коли виганяє. А в другого харч є, то чо он буде виганять. На Юрія рано виганяли, «на росу» називається. Це на п'ять минут вигнав чи на десять, а тоді назад. Такий звичай, поколишньому йшло. А є такі, шо не виганяли.

с. Садки

Записала Н. Ромасевич 7 листопада 1995 р. у с. Садки Житомирського р-ну Житомирської обл. від Старовойт Катерини Митрофанівни, 1926 р. н., родом із с. Малаховка Лугинського р-ну Житомирської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Після Благовіщення – перший раз на поле, бере хлібину, заматує у який платок, наверх солі трошки. Приїжджає, ложит на землю, а тоді починає робит. До Благовіщення нічого не можна робити, кажут, тоді дощу не буде. Не закопают палікі якіє на огорожу. Кажут, шо як немає дощу «А-а! До Благовіщення, значит, позакопували!». ***Жнива.*** Як кончат жито, урожай як кончат, то плетут винка із жита да накладают на якусь жінку. І от ідут і співают:

Я в бору жито жала,
А на мене роса впала.
У-у-ух!
Перша роса – холодная,
Друга роса – солодкая.
У-у-ух!
Перша роса – свекрушина,
Друга роса – матусіна
У-у-ух!

Це в жнива співалася ця пісня. После Петра починаються жнива. Багато же, шо спіле, то починают жат. Кажут «ще далеко Лля, ше пожну жито і я». До Ллі, пророк Ілья, до Ллі жнива. Моя мама співала так красіво. От моя мама почне і все харашо, всі жнива. Вона зажинала перший сніп. Жнут на жмені, а потом крутят перевесла і в'яжут, а потом зложуют у копи. «Копи» і «стірти» у нас кажут, то вже солому. Ну, полукопок. Копа – шесьдесят снопов, то це копа, а полукопок – тридцять. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** А тоді вже, це як колись, не тепер, звозят, такий, ми кажем «ток», шо землєю, у кожного був, ну і цепами молотят. Це як колись, до це худоби багато, то з осені немає врем'я молотіт, а вже як прийде зима, тоді йдут на ток молотят. ***Жнива.*** В нас кажут «завітки», то їх не чипают, говорат от баби, вдові його, до сход сонца спали на росходних дорогах. То на шось, кажут, на руки. От я, напрімєр, вижала, мені боліла рука, мо', полтора года. Я не знала, бачу, закручене, а потом я стала казат. Каже, не нада було жати, нада було його спаліт. Як от закончени жнива, от починаєм жат на якомусь полі, ну то кажут – «обжинки». Кидают трошки жита, штук десять чи п'ятнадцать колосочків, ну і становлят палочку, замотуют і вбірают, ниточкою замотуют чи якимось шнурком, чи якою чистенькою трапочкою, ложат хліб вніз, а сюди застиркают всякіє квітки, за цю ніточку, аж із кореня, аж до верха убірают, всякіє цвєти. В нас кажут, вже дожав жито, оце називалось «обжинки». Хліба клали, в кого є яка булочка чи кусок хліба. В шматочку в біленьку замативают і солі трошки наверх, і ложат туди. Як уже закончат жнива на всіх полях, убірали жінку в вінок із колосків.

www.etnolog.org.ua

Вітряк. XIX ст. НМНАПУ

Жнець

Жнива. НМНАПУ.
Світлина Н. Федорович

www.etnolog.org.ua

Ціп. с. Крищинці Тульчинського р-ну Вінницької обл. НМНАПУ. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Граблі дерев'яні. с. Яришів Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. Світлина Б. Сауляка (2013 р.)

Ціпи. Музей етнографії с. Малий Самбір Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2016 р.)

Відтворення процесу молотьби ціпом. с. Ломачинці Сокирянського р-ну Чернівецької обл. Світлина В. Іванчишена (2017 р.)

www.etnolog.org.ua

Товкач. Брусилівський районний краєзнавчий музей. Світлина О. Таран (2012 р.)

Ступа ручна з товкачем. Вінницька обл. Музей етнології Поділля ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Ступка-ковганка. Хмельницька обл. ХмОКМ. Світлина Б. Сауляка (2013 р.)

Ступа ножна. с. Шаповалівка Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

www.etnolog.org.ua

Сусіки дерев'яні. Гуцульщина. Світлина Є. Гайової

Млин жорновий з механізованим пристроєм. Вінницька обл. ТКМ. Світлина В. Іванчишена (2014 р.)

Жорна ручні. с. Миропілля Краснопільського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2012 р.)

www.etnolog.org.ua

**Мірка дерев'яна.
с. Кадиївці
Кам'янець-Подільського р-ну
Хмельницької обл. НМНАПУ.
Світлина Б. Сауляка (2012 р.)**

**Решето. с. Крищинці
Тульчинського р-ну
Вінницької обл. НМНАПУ.
Світлина Б. Сауляка (2012 р.)**

**Пікна діжа. с. Митинці
Красилівського р-ну
Хмельницької обл. Світлина
В. Косаківського (2008 р.)**

**Лопата хлібна.
с. Миколаїв
Хмельницького р-ну
Хмельницької обл.
Світлина Б. Сауляка
(2013 р.)**

**Віялка («млинок»). Музей етнографії
с. Малий Самбір Конотопського р-ну Сумської обл.
Світлина Н. Литвинчук (2016 р.)**

www.etnolog.org.ua

Борона. Обгортач ручний. Сумська обл. Світлини Н. Литвинчук (2017 р.)

Тюки соломи. Рівненська обл. Світлина Н. Стішової (2017 р.)

Плуг. Культиватор. с. Яцьки Васильківського р-ну Київської обл. Світлина О. Таран (2008 р.)

Січкарня. Музей етнографії с. Малий Самбір Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2016 р.)

Трактор. с. Яцьки Васильківського р-ну Київської обл. Світлина О. Таран (2008 р.)

www.etnolog.org.ua

Квочка з курчатами.
Київська обл. Світлина Н. Стішової (2017 р.)

Кролі. смт Муровані Курилівці
Вінницької обл.
Світлина Б. Сауляка (2017 р.)

Козеня. с. Богодухівка Чорнобаївського р-ну
Черкаської обл.
Світлина Л. Тарасенко (2012 р.)

В'єтнамське порося.
Сумщина. Початок XXI ст.

Корова біля хліва. с. Троща Чуднівського району
Житомирської обл. Світлина О. Таран (2009 р.)

Вівці. с. Яруга
Могилів-Подільського р-ну
Вінницької обл.
Світлина О. Головка (2013 р.)

www.etnolog.org.ua

Мажа. Дніпропетровська обл. НКМ. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Віз кінний. Музей етнографії с. Малий Самбір Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2013 р.)

Санки. с. Плоске Кременецького р-ну Тернопільської обл. Світлина О. Головка (2017 р.)

Сани. с. Дубовичі Кролевецького р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2012 р.)

www.etnolog.org.ua

Збруя кінна. с. Шаповалівка Конотопського р-ну Сумської обл. Світлини Н. Литвинчук (2009 р.)

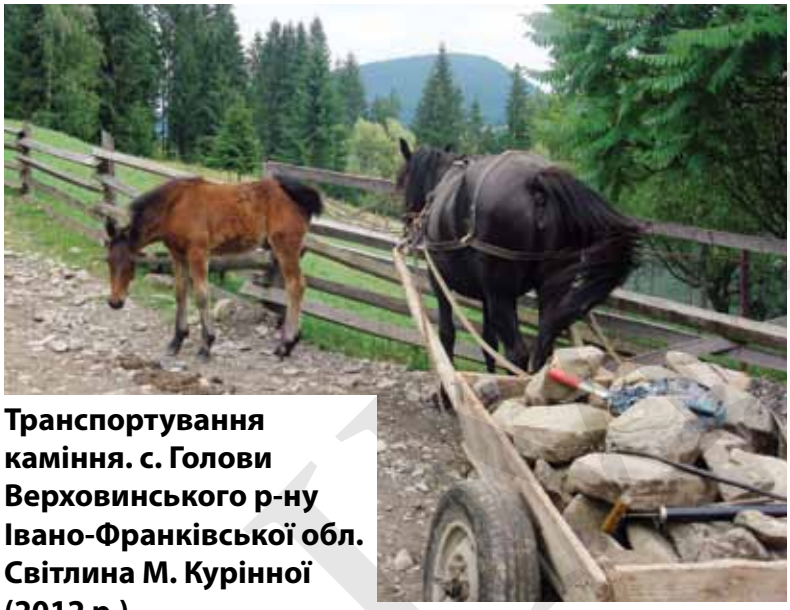

Транспортування каміння. с. Голови Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина М. Курінної (2012 р.)

Ремонтування збруї. с. Шаповалівка Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

Транспортування сіна. с. Кожанка Оратівського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Іванчишена (2016 р.)

www.etnolog.org.ua

Стіг сіна. с. Голови Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина М. Курінної (2012 р.)

Сінник. с-ще Заводське Конотопського р-ну Сумської обл. Кінець XX – початок XXI ст. Світлина Н. Литвинчук (2015 р.)

Спосіб складання дров. с. Голови Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина М. Курінної (2012 р.)

Оборіг. НМНАПУ. Світлина Є. Гайової

Дровниця. с. Пороскотень Бородянського р-ну Київської обл. Світлина О. Яринчиної

www.etnolog.org.ua

Яблука, помідори, кавуни з присадибного господарства. с. Богодухівка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл. Світлина Л. Тарасенко (2017 р.)

Сушіння яблук. с. Сидоряче Котелевського р-ну Полтавської обл. Світлина Н. Литвинчук (2016 р.)

Переробка томатів. с. Великі Сорочинці Миргородського р-ну Полтавської обл. Світлина Н. Комарницької

Сушіння яблук. с. Дністрівка Кельменецького р-ну Чернівецької обл. Світлина В. Іванчишена (2017 р.)

Первинна обробка маслюків. с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Іванчишена (2017 р.)

www.etnolog.org.ua

**Квітник із чорнобривцями.
с. Богодухівка Чорнобаївського р-ну
Черкаської обл.
З архіву Л. Тарасенко (2015 р.)**

**Саджання картоплі під рало.
с. Бочечки Конотопського р-ну
Сумської обл.
Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)**

**Копання картоплі лопатою. с. Сковородинівка
Золочівського р-ну Харківської обл.
Світлина В. Іванчишена (2017 р.)**

**Формування крони дерев.
смт Муровані Курилівці Вінницької обл.
Світлина Б. Сауляка (2017 р.)**

**Збирання врожаю перців та помідорів.
с. Богодухівка Чорнобаївського р-ну
Черкаської обл.
Світлина Л. Тарасенко (2012 р.)**

www.etnolog.org.ua

**Урожай гарбузів.
с. Великі Сорочинці
Миргородського р-ну
Полтавської обл.
Світлина Н. Комарницької**

**Схема посадки городини. Сумська обл.
Світлина Н. Литвинчук (2015 р.)**

**Чистка виноградних
пагонів.
с. Ломачинці
Сокирянського р-ну
Чернівецької обл.
Світлина В. Іванчишена
(2017 р.)**

**Виноградник.
с. Яруга Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.
Світлина О. Головка (2013 р.)**

**Виноробські знаряддя.
с. Старокозаче Білгород-
Дністровського р-ну
Одеської обл.
Світлина з архіву НМНАПУ**

www.etnolog.org.ua

**Вулик-«довбанка».
НІЕЗ «Переяслав».
Світлина В. Ткаченка**

**Воскотопка сонячна.
с. Бочечки
Конотопського р-ну
Сумської обл.
Світлина Н. Литвинчук
(2009 р.)**

**Льоток для бджіл.
Світлина Л. Босої**

**Віск та вощина.
Світлини Н. Литвинчук (2009 р.)**

**Вулики. с. Бережниця Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл.
Світлина Є. Гайової (2009 р.)**

**Мати із соломи та очерету для утеплення
вуликів. с. Буша Ямпільського р-ну
Вінницької обл. Світлина В. Косаківського
(2007 р.)**

**Вулики рамкові.
с. Сковородинівка Золочівського р-ну
Харківської обл. Світлина Л. Босої**

www.etnolog.org.ua

Перевірка рамок та очищення їх від вощини. с. Бочечки Конотопського р-ну Сумської обл. Світлини Н. Литвинчук (2009 р.)

Обкурювання бджіл. с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Косаківського (2007 р.)

Перевірка рамок у вулику. Луганська обл. Світлина з фондів НРКМ

Медогонка ручна. с. Бочечки Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

Темник для зберігання вуликів узимку. с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Косаківського (2007 р.)

www.etnolog.org.ua

**Рибалка з металевим садком.
Сумська обл.
Світлина Н. Литвинчук (2016 р.)**

**Вибирання риби із сітки.
с. Терсянка
Новомиколаївського р-ну
Запорізької обл.
Світлина Н. Стішової (2015 р.)**

**Рибалка зі щукою. с. Богодухівка
Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
Світлина Л. Тарасенко (2012 р.)**

Сушіння та копчення риби

www.etnolog.org.ua

Вінка наложат на якусь таку жінку, на таку красіву чи роботящу, чи веселу. Можут і на молоду дівчину, можут і на заміжню жінку, як нема молодої. Йдут і співают, а потом прийдут уже на колгосп, до вже голова чи там бригадір становит могорич. А в давні часи не чула, не знаю я такого, такої розмови не було.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Кажуть, шо на росу вигонит корови. Перший раз на пашу, як коли, як кому приходиться. В кого є сіно, то держит, а як немає, то [...]. В нас кажут, от світят вербу, то тим дубчиком з верби проганяє. Кладут ключа, як вигонят, цього, шо замикаєм ми хату, великого. То кладут ключа коло, «заворотніца» ми кажем, за ворота, і переступає вже. Ну і дубчика положат з верби. Так казали, то і я так робила. Хай Бог дає всім добро.

КОРОСТЕНСЬКИЙ РАЙОН

с. Обиходи

Записала З. Гудченко 1995 р.
у с. Обиходи Коростенського р-ну Житомирської обл.
від Климчук П. Ф., 1926 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Конярство.*** Машин не було. Балагура ходила з Брусилова до Хвастова. Йшла балагура з Кочерева до Києва. Отака будка, як он ви машиною приїхали, або на резиновом ходу, но на резиновом ходу мало було, большинство дерев'яні колеса. Будка на пидводі, пидвода довга, там сяде двадцять чоловік чи тридцять. Троє коней запрягали, звонок коло дишла. І оце таким маленьким трушком пашол-пашол-пашол, він собі кіньми поганяє. Він не стає до Хвастова. Приїхав у Хвастов, зразу ці коні випрягає, там запрягає другі коні, зараз повертає назад на Брусилов. В його дев'ять коней: єдні коні тут, другі коні там стоять, а єдні коні на ходу, цього ж хазяїна. Будки деякі були обшальовані гарненько, як будинок, а деякі обтягнуті брезентом.

МАЛИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Йосипівка

Записала З. Гудченко 2003 р.
у с. Йосипівка Малинського р-ну Житомирської обл.
від Марчук Єви Михайлівни, 1919 р. н.,
Лиман Катерини Пилипівни,
Бойчук Василини Якубівни, 1929 р. н.,
та Лісовської Катерини Іванівни, 1931 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство***. Казали, шо на Юрія на росу треба вігнать корови. [...] Хліва сипали відуном-маком. Корову, як віганяєш, то сипали. [...] Як купляла я корову, до буханку хліба положу, бутилку да гроші. Об'язатєльно з хлібом – тому дать, хто продає. Веровку він свою дає. Кажуть, як нема молока, до то відьма [...]. Я водою свяченою умівала корову на Крещеніє, як святили воду. [...] Подивись, сколько зубов в неї є, дев'ять зубов – найлуччя корова. А роги веночком. Вим'я: у іншої вим'я здорове, а воно іскристе, а в іншої мале, до воно не іскристе. Іше в корови три знаки є на спині. Як є три, то добра, а нема три – то неважна корова. Купляли до так дивилися. [...] Як на носі вихор низько, нижче очей, то це добра корова. Як долоня між ребрами проходе, то добра корова – треба, шоб між ребрами була велика відстань. [...] Кажуть, шо домовик злюбив корову, до прийдеш у хлів, подивишся, а вона як вічесаненька, а як не злюбив, до погано – мокра стане. Домовику шоб у масть була. Тоді міняй масть. ***Домашні улюбленці***. Коти – нечиста тварина. Кот на год дванадцять раз на хазяїна сігає, шоб його задушить. Дарма, шо він до тебе ласкавий. А собака – друг.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів***. Були в одного старика почті всі довбані [вулики-колоди], з сосни, поли там. Були вони, на дєрєв'ях вітягували, така в його верьовка ремєнная. Ну, сам себе витягував на галузу, без лісниці. Долотом видовбували. Нєкоторі витягували на сосну, а остальниє набок льожа і возлє дома, не полностю лежить, полульожа, і стоячі. ***Стельмаство.*** Були ободи на кальоса, і робили дерев'яниє вози, кальоса.

ЛІСОХІМІЧНІ ПРОМИСЛИ ***Вуглярство.*** Уголь добували дрєвєсний. Режут метровиє чурки, кругом ставлять їх, дєлают проход, потом землью їх засипают, диру оставляют, туда заложуют лучину, шоб бистрєй розпалілос. Вона там загораєци, короче тлєєт. І надо дєжуріт, єслі плам'я прорвьот, воно згоріт, не буде угля. А як прорива, треба подсипат. На цьом углю кузні работали.

с. Ксаверів

Записала З. Гудченко у 2003 р.
у с. Ксаверів Малинського р-ну Житомирської обл.
від Зіньокової Марії Сергіївни, 1942 р. н.,
та гурту жінок

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Коли корову вперше виганяли на пашу], брали свячену вербу. Берем на порог хліва кладем замка замиканого і ведро повне з водою – це перший раз, шоб корова, це так щитається, шо од відьм молоко замикане було і шоб повне відро було молока. Хтось мені казав, шо треба ще на порозі сокиру положить. [У масть домовому] є таке. Як ластівка [ласочка] оселиться, треба шоб такої масті була корова, у нас чорно-рабі. Кажуть, шо це не злюбив домовік, як шось таке случиться. Казали, не лізьте на хату, як шось ото стукає уночі, бо це домовік хазяйнує. Таке було, шо один мужчина ліз, бо стукало, і як піхонуло його, і калікою був. Купляла я корову, до таке не знала, а хазяїн каже: «Беріть єї веровкою, ведіть додому, хай вона остається у вас». Як береш уже худобину, дак з усім її забіраєш.

с. Недашки

Записала З. Гудченко 2003 р.
у с. Недашки Малинського р-ну
Житомирської обл.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Пасічництво.*** Бджоли були до 1986 року у вуллє на садибі, потім завівся кліщ і бджоли пропали. З того часу вуллє стоять у дворі для краси, а бджоли водяться у рамочних вуликах – сундуках, [що розташовані поміж «вуллями»]. Кажуть, «вимерли бджоли» (не здохли). Як гарна погода, треба бджо-

www.etnolog.org.ua

ли доглянути, бо в погану погоду до їх не полізеш. Рамочні вулики дуже давно. А довбані – це чоловіків дід [тримав]. Тільки стоячі вуллє. Хай уже для пам'яті стоять колоди. Зверху накривають, шоб не затікало. Я нікому не продаю бджоли. Як рой віходить, до я даю, хто збере. В мене було, шо вийшов з того сундука такий гарний ройок, і син саме був і не думав, шо він пустить іншу сем'ю, а практики такої не було, шо це треба дождаться до вечора, зібрать, а тоді пересипать. А вони тоді полетіли зразу назад. Коли два рої з'єднуються, дві матки вбивають одна одну, тоді велика сім'я. [...] Коли сниться рой, то гірше нема – на мерця.

СВІЧКАРСТВО Свічки сукали на Стрічення, святять свічку в Чистий четвер. Сучу довгу свічку, як [нести] панахиду. Коли несу хліб, ставлю мою свічку. Колись ми сукали свічку і заматували льонком. Бере льон тоненько і дев'ять кружечків заматує і оце запалює по очереді і красним платком накриває. Як на лиці рожа, то лице, які на нозі, то накриває ногу червоним. І на це червоненьке кладе цій кольця і палить. Кажеться, шо воно займеться – ні, горат по очереді: одне колечко згоріло, друге, третє займається. Усі колечка згорають, і прогрівається оця рожа. Як не пошепчуть рожу, то лікарня не вилечить. У Віті заболіла нога, а він танцював, його в лікарню – лежав-лежав. А йому лікар прамо каже: «Хочеш, шоб перестала нога боліти, їдь до баби». Приїхав у четвер, я його повела до цієї бабки (Наді), бабка йому поговорила. Я з дому взяла красного платка, льону з цьої свічки. Це только на Стрічення святять ці свічки. Только посередині свічки зав'язують цей льонок. А в суботу вже давали концерт, він хотів уже йти на сцену. На третій день вже полегшало. Мігом пройшло.

с. Скурати

Записала З. Гудченко у 2003 р.
у с. Скурати Малинського р-ну Житомирської обл.
від Василенко Марти Григорівни, 1911 р. н.,
Зінькової Марії Сергіївни, 1942 р. н., гурту жінок,
та Мельника Макара Макаровича, 1921 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Як виходиш перший раз у поле], треба брать хлєб цєленький. Вони засевають да й кажуть: «На всякого сєю, на всякого долю, на паньство, на селянство, на старечу». ***Агротехніка.*** Я пам'ятаю ще дерев'янії були плуги. Вся основа дерев'яна, із граба, а ні, із дуба зробляна. А тоді вже до його прикручується полиця і сошник, коваль уже це подгонив. І розпашки були, шоб осипать картоплю, тоже дерев'яниї. Це ше, може, й я користувався. Борона теж була дерев'яна, а вже зуб робили желізного [як решітка]. Просвердлить, а тоді заб'є, і це тако волочили. Сіяли уручну – коробку веревочкою прив'язували, шоб вона держалася, попереду себе, на плечі тим шнурком, чи веровочкою, чи паском, жменею посипали. Плуги були дерев'яниї, а тоді вже в Ксаверові одкрилась якась організація і продавала перед колективізацією, до вже батько купів желєзного плуга. А це їм, може, год попользовався, а може й нє, а тоді в колгосп. Тоді кожен сам майстер був. Як ти не можеш нічого робіть, до ти не можеш і жить. Побачив оно, як у сусіда, робі собі так. Як віоруть новіну, особено стараються, як сира земля, шоб вона м'яка була, сіножать переорать чи що, переоруть, а вже цими дерев'яними боронами добре не розволочиш, вона не возьме, хоч там і покладе так, як желізна борона, глибше йде і лучче обробляє. Груз на єї можна сміло класти, аби коні потягли. Пахали коні. У батька коні були, а в дєда колісь двє парі було коней. Леміш був – трикутник, але з'єднаний з квадратом. [Ніби трапеція]. Ще п'ятка така добавлялась, шоб не крутився в руках. Гляділь був прямий у дерев'яному плузі. Тут ше робили регулятор такий – шоб глибше чи мілше. [Різні землі орали однаковим плугом]. Як м'якша почва, то воно глибше йде, а як твердіша, то мелше. [...] Замість борони гілляку іспользовали, тягали, особено де новіна, тягали із дуба таке. Борони гнули буквой «П» з ясена і перехрестки набивали, тоді цим боронили. Зубків більше двадцяти, їх забівали прамо. [Одночасно боронили двома боронами]. Залізні борони з'явились в [19]30-х годах. У Ксаверові продавали. Там колісь був ярмарок в нас. З України з'їждялись. Культиватори з'явилися, коли з'явилося желєзо, коли розвивалась колективізація. Селяни котков не використовували, а це вже при колективізації, котки перш робили дерев'янії, а тоді появились желєзні бочки, в їх наливали воду для вєсу. [...] Серпом користувалися всі, серпи зазубрені буквою «Г», видовжені. Ішов цей хвостик сюди гострий і пуд його підгонилась ручка, а з цього кончика загин сюди, шоб не злазило воно. Жали серпом всі культури, особено як сильно велике жито чи овес, чи пшениця, до серпом, бо воно полягло, тут берозка така вплетена. Коси колись виписували з Австрії, а тоді вже у нас робіли. Частини коси: коссє, наперсток, клинок – кольцо-наперсток. Приєднували до коси лучки, грабки. Як треба косить ячмінь, до приєднували лучка, воно кладе, тягає, а тоді вже купка, нагроб, веревислом зв'язував із жита соломяниє такіє. Да й получався сноп. В основном було три зубці грубки, а інколи й чотири, шоб воно не переверталося да на грабках лежало. Кісся мало одну ручку. А в деяких робили так, шоб вона була переходна. Знайшов лозину, середіну трошки вирізав, а тоді на коссє іздавив, а тут іще дубцем розпареним із верби чи лози прив'язав і в тебе ручка є. Треба вище – до вище, нижче – до нижче. А в основному так – розрахував хазяїн до свого росту, продовбав дірочку да туди заклав. Косу клепали, бабки були. Потім появилися гострії бабки. До вже косу треба перевертать, зверху поклав на бабку, да молотком поцопав поцопав, одтяг гострий кінець, «жало» називається, тоді вже бруском погострив. Мантачка була – дощечка, обмочена в воді і песком обсипана. А тоді стали із цемента, а тоді смолу мешали розогрету з песком річковим сухим. І це гарячі ці на лопаточку наклав смоляниї мантачки. Косарки, снопов'язалки з'явилися, як колгоспи почалі багатіть. Самоскидки були. І були таки: один управляє коньми, а другий сидить іззаду і вже пудгрібує-пудгрібує, і вже на снопа назгрібалося того збіжжя, то його дерев'янимі вілами. Хоп – скінув, шоб легше в руках було (палка і на два рожкі віла). В хазяйствах ще використовують коси і серпи. Граблі були дерев'яні, грабки, віла дерев'яні на два роги. Німці, як наїхали, до почали желізні вози оковувать і віла желізні. І промисловість почала вже віроблять. Я ще пам'ятаю, батькова сестра приїжджала до нас у гості [на возі]. Ось передня і задня дерев'яна, з дуба вирезаниє такіє коліщата – штири, із дерева вирізана дирка, смолою намазав цю ось, тоді колесо надів, в осі робить дірочку, шоб воно не

www.etnolog.org.ua

спадало, і колочка забіває. Колеса були суцільні. Це вже німці почали обода гнуть і шпиці робить да заставлять колодку, втулку, ось желізну... На ось клалася доска, тоді забівалися до доски під кутом, а бока робілися драбиння такі. ***Жнива.*** Дивилися – як твердиє бубки у колосочку, уже жнем. [Першу жменю колосся] у хату несли. Клали навхрест. Вже жали-жали, йдем з хлєбом зажинаєм. А як дожинаєм, тоді вже несем букетік із квиточок і окрайчик хлєба, і солі дробок, і трапочку. І вже дожинаєм. Тоді кладем кусочок тей хліба і солі і покинем жменьку соломки зерна. Це вже «дід» називається. Воно так і стоїть у полі. Так воно на краї і стоїть. А перший сніп несли додому. І першу жменьку того з хреста, шо зняли, на покуті ставімо под віконою. А тоді вже є Спас. Яблука святим, груші і то вже великий той сноп. А ми вже його зрезуєм на маленький виночок такий, букетік, да зв'язали ниточкою красною, да вже несем святить. А тоді той святий і держимо, і держимо засивать, як уже сіем восени. Його обомнем, обомнем да вже сіем. Завидки – то вже не чіпай, то вже заворожене [закручені стебла хліба]. Його обминали, кругом обжінали, а те запалим – нехай горить. Це вже хтось назло щось робить. Після жнив п'єм, гуляєм – це називається «обжинки». Як картоплю кончали копать – теж обжинки. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Укладання снопів у полі: копи, покопи робили, це тридцять снопів. Молотили ціпом: одна дерев'яна частина в руках довша і тонша – ципілно, а та, шо молоте, – бич. Кріплення – хамути з шкіри, шоб воно ворушилося, а кінцями прикріплювали до дерева. [Виїмку роблять в дерев'яних частинах]. Перед колективізацією були такі барабани, желізні, круглі, з такими пальцями. Желізні кулаки вкладалися. А коні ходять по кругу. В барабан кидали снопі, воно там гавкне-гавкне, зерно йде в одну сторону, солома в другу. А в [19]33-му році молотарочку знайшли, двигун. Да цим двигуном молотарку почали крутить [...]. Купа зерна лежить. Його перш гряблями згреблять, тоді віником зметуть, а тоді як зграблювали його, гарненько зчистили зерно, тоді беруть шибає обробної полові, цією лопаточкою, і зерно більш важке, воно пішло дальше, а полова остається, близько тут падає. А тоди приблизно одхиляли. А ще на вітер очищували. Відро чи шо там береш, пудняв, од воно одлетіло та пилюка. Решетом тоже кружляли. [Саморобні віялки] – млинки були вже, як я шось почав соображать. Крупніше зерно йшло на продовольство, саме далі одлєтувало, а це вже дрібніше – сюди до полові, на посєв його брали. [...] Послє войни млина не було, да й зерна не було лишнього, до я побачив такі жорна: дубова колодка вирізана, а тоді старій чавун, побітий на кускі і тії кусочкі чавуна забівав ровно у тей дуб. Посередині була дирка, ручка зверху, і один такий внізу, а другий зверху надівався, і за ручку крути, а тут оббите було бляшкою, шоб мука йшла в одну лієчку тіко. Жменю всіпнув. А де в кого були натуральний камінь да ще дірочка у верхнім каміні, да ще у сволоку дірочку зробить, шоб не крутив уже за ручку за одну, а все воно крутиться – наче легше. Ступи були ножниє, але я їх не бачив. Колись у мене вже од дєда перейшла ступа, була така маленька, шашель її збів. Я був у Шершнях на заготовці у лісі да прівьоз туди корешка з берези, да вже дєд зробив ступу. Кам'яних не було ступ. Деркач дере на пшоно просо, але після нього треба ще обтовкувать у ступі, шоб було луче.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Як капусту садили, берем за голову і кажем: «Шоб була така здорова, як [...], і тверда, як голова». Так присказували. Господь поблагословів, тоді се робім. До Благовіщення не копаєм, і забора не копаєм, шоб поставить, нічого не робім. Як Благовіщення мінуло, уже мі можем ямки копать, забори городить. Оце десь забор загородять до Благовіщення, а нема дощу, до пошлі да і розкидали його, шоб вон не бачив. Це кажуть: «Вон зробів не по-правильному, до й нема дощу». ***Землеробський реманент.*** Сапка – дерев'яний держак, а то пуд вуглом зогнута, це вже сапочка і отвєрстіє, шоб можна було цього держака встромить. Кріпилось виход сапачки в трубку і дирочка для гвоздя, шоб вона не розсихалась. Були дерев'яниї лопати, але вони використовувались для зерна – сухе перегортать.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Посвятим вербу у церкві перед Паскою і її застромім за ікону. Як перший раз корову віганяєм, тією вербічною треба її поцопать. [...] Берем на порог хлева кладем замка замиканого і ведро повне з водою, це перший раз, це так вважається, шоб од відьми молоко замикане було і шоб повне відро було молока. Хтось мені казав, шо треба ще на порозі сокиру положить. [...] Це, шо мі святили, це ж треба худобі дать – окрайчика хліба, це ж паска. Корові, а свиням – ні, вони негодниє. Ось воду святили. Ідем у будинок – святим будинка. Хліви святили на Ордань. Батюшка ходить, записує вже коляду – хрести на дверях, то і в хлеви записуєм. [...] Кажуть, яка ласочка є у будинку, така як мішка, – побач, яка вона на цвіт, то таку й корову треба держать або коняку. Як домовік незлюбіть, як прийдеш у хлів – вона мокра, така покудлачена – корова чи конь. Треба продавать його, воно замучено. Давай другу масть. Кажуть, не треба з тією веровкою продавать, шо я її залигала да прівела на базар. Треба знять, треба другу. В запас беруть другу. Не каже, шо це не можна з цією воровкою, а каже: «Цю заберу, бо це вона в мене єдненька». [...] Як корову [купують], то назадки дають. Вже оддали гроші, а хоч копійку да назад оддають. Каже: «На тобі назад, шоб не зводилась худоба». [До нового місця привчали худобу] ласкою. Вістелиш, да Манічка, да хліба. Уже віглядаєш, як йде да шось даси їй – чи лушпайку яку, чи гарбуз, чи яблуко, колі шо є. А худоба любить ласку. В мєне одна така, як почує мой голос, даже голос не чує, вона мене познає. Я стану до неї задом, вона до мене йде і ззаду вже сіпає. А на полі, як віженеш пасти, до буде слідом за мною ходить. Худобіна, як людина, знає. [Од відьом] шепчуть такіє бабі, свяченою водою кроплять, маком-відуном обсіпають хлева, святиться ж мак, ладаном обкурують. Як розтелиться корова, воду ллєм священу, коли й окрайчика. А як приходимо з Водохрища, корові трошки даєш піть. Хліва обсвячуєм послє Крещення. В мене була корова Райка. Баче, шо багато худобі на бойню на машині буде їхати. Вони знають. І хазяйка плаче, і в єї сльози, як горох, котяться. І буде лизать тебе – доїш, до вона язиком лиже. Райка посеред ночі постукала, я включила свєт, а вона стоїть да так плаче. ***Свинарство.*** Як пропадають поросята, до тей, хто купляє, хоче взять пудстілки трохи, до кажуть, шо не треба, шоб брали, бо не поведеться. А тоді кажуть: «Шоб був хліб і до хліба». ***Пастухування.*** На своїх землях паслі раніше. А хто багатший – найма бедняков, років з чотирнадцяти.

www.etnolog.org.ua

ОЛІЙНИЦТВО Олійні були: колодкою чавіли і тако, шо колесами, – такий станок: два колеса, основа, одно колесо одкрутив, те піднялося, спеціально був такій барабан і осьо. Огонь горить, тут барабан, ручка, за ручку крутиш його, вигребаєш, пока льон чи яка культура – подівивсь, вже парі немає. Береш лляну таку трапку метр на метр або сімдесят на десять сантиметрів, береш ящик, застеляєш ту трапкою, тоді вигреб з того барабана масу, висіпаєш на ту трапку, його загорнув-загорнув, тоді на прес, одну прокладку дав, другу прокладку за колесо, розкрутив, упустив, а прокладки дерев'янії такі кружечки, упустив туди і пошов. Один дядько стає на це колесо зсюдова, другий зтудова, почали крутить. Пошла олій, спінилась трохі. Починає олій менш текти, пока та олій зовсім не перестане... А тут уже знов подготовляна партія. А вдома це вже тесть зробив таку олійницю, «коза» на єї казали: дві такі брусочкі, з'єднаниє [в одному кінці]. В печі вігрів цю масу (льон), у лляний плат вісіпав, замотав, шоб не розсипалась. Зверху клинья забіваєш, довбешка така є, і воно зчавлює-зчавлює, а тут униз уже олія пошла. За день можна відро олії набіть [Це клинцьова олійня].

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Бортництво.*** Колись по хуторах на дубах були по чотири-п'ять таких вуллє, видовбаних з сосен. І іноземниє тоже ставіли, але тиї пули луче любили, шо були високо, там вони давали більше меду. Там була своя земля і вуллє ставили тільки на своїй землі. У діда дуби були, шо вдвох-утрох обнять не можна.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Дублення шкіри.*** Віробляли шкури да шили самі. Як суха шкура, до розмочили її, а як сіра – розводили вапну по мєрє, скалькі в тебе є шкурок на бояку, шоб вапна вбіла цей волос і мешаєш кожний день. Дивися по шкурі цею палкою, шо мешаєш, пудняв шкуру, а тоді другою палкою, а ні – пальцем торкнув – як злазить волос, треба його вже шкребти. І така доска полукругом, там в землю впірається, а тут на палочках, стругом шерсті зогнав, а тоді на другу сторону перевернув і тоді жир, м'ясо, де прістав, плівка разниї, тоже зстругав. Тоді крепко перемів їх, шоб вони од вапна одійшли і шукаєш кору, мєлко рубаєш – сантімєтра по два довжини, тоді окропом попарів, а ні – ше в піч, шоб вона добре прокипіла. Остудив, тоді накрив, шоб остигло воно в тих чавунах. Тоді заливаєш тиї шкури, кору, цей сок, шо наварився. І вон тиждень-два, товща шкура – довше, тонша – менше. Кожен день треба добре вімішувать. І ще добавляєш туди житньої муки – треба запарувати, шоб кислотності більше було. І ось помешав-помешав, бачиш, шо вона пахне наче ременем. Кусочок одризав, висушив, тільки, шоб не на сонці, в холодочку. Тоді ножем рижу, дивлюсь, якшо в середині чорного нема, а таке світле, до я її тоді відтягую. Це довго, за місяць може й не вкладешся. Тоді розвішав її, до стени гвоздиками розоп'яв-розоп'яв. Вона засохла, вісохла, а тоді її мнеш, доки не з'являється горшок з цієї сторони. Тоді купоросом, а ні – до желізом, де іржа, помазав-помазав, вона стане чорна.

РИБАЛЬСТВО У діда часом був, до каже: «Одсіємось, а потім річку чистить». Кажний напротів свого огорода іде, шо нанесла та вода, вікідають зтудова, викорчовують шось десь там, вірубують, одкопують, русло роблять. Ловіли рибу напротів свого. [Снасті для рибалки]: сачок, нересток, кошей наставляли, волока, де глибока, подекуди плетяні були. Одна сторона под вугол. Там боком закладають, переверни, сюди можна, на цей берег. Вудочками мало. Гачки онушники возили, ті, шо онучі собірали, їздили такі заготовлювачі. Там шпільок, гузіков наміняє, гачков, кнопки до сорочок. Збірали всяке ганчір'я. Паперова фабрика в Малині, робили тільки на онучах. В їх заготовлювачі були. Тоді вже почали целюлозу применять. У їх ящичок: нитки були – чорне і красне, а тоді вже муліне появилось. Рибу жарили большинство. Ось я прігнав корові з поля, дід сидить коло току і ладить кошика. А он такий вже, з дубцов зробляний тей кошик, але такий вже дряхлий, шо нияк його не можна, до дід підшиває онучею, якось там уже переплутує голкою, шоб воно якось там держалося. Коли вдосвіта, ще темно, дід вбигає да до баби: «Ганно, Ганно, вставай!» – «Шо ти кричиш, хай би дитя ще поспало!» – «Да, майбуть, чорт там вліз – пєна стоїть, а кошик ламається, я не можу його витягнуть!». Я почув це да за дідом. А понад річкою трава така, мені з головою, роса, мокрий. Ну, бежу за дідом. Прибегаєм – діствітєльно, сачок і пєна по верху. Він з бабою взяли того сачка вдвох, вітягли на берег, дід наставів мешка, вода стекла трохи, наставів в мешка на плечі і подув додому. А були такії ночви здоровії, вісипає – самії міньки, п'ятдесят міньков влізло. Міньки так, як ото семки, з вишками тако. Добра м'ясиста риба – больші, менші. Десь табун такій йшов і всє туди вперлися у тей сачок. Відно, нерест чи шо, але міньки нерестяться ще як льод. То дід кошика в осоку кінув. На другу ноч наставляє, то тікі три. Сушили трохи, солили рибу, але особено жарили.

ЛІСОХІМІЧНІ ПРОМИСЛИ ***Вуглярство.*** По полях були дубі здоровенниє. І началась колєктівізація, до вугіль добували [19]29–[19]30 год. Складали такі костри, як поріжуть, такімі кусками його складають докупи, всередині пудпальоють, але обкладають оце все дерною, шоб воно там горело і вуглилось, але не згорело, шоб осталось – вугіль. Вуголь йшов до кузні. Такі роблять, як шатра. Так добували цей вугіль. І там біля його і день, і ночь чоловік уже не одходив. І десь воно прорвалося, треба його накидать знов. У нас смолу не добували, а в сусідніх селах робили.

смт Чоповичі

Записала З. Гудченко 2003 р.
у смт Чоповичі Малинського р-ну Житомирської обл.
від Філоненка Івана Степановича, 1925 р. н.,
Філоненко Марії Юхимівни, 1913 р. н.,
та Марченко Марії Володимирівни, 1935 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Як купують корову, її лапають скрізь, чи ямки є на штири реберця, а вим'ячко гарно, які ямки там пуд животиком у коровки – три пальці влізе, буде молочка багато. Рожки на молочко тоненькі і бєлинькі. Як купуєш корову, гроші треба брать через полу. На Юрія віганяли худобу да говоріли: «Іди, Манько, напасись да додому молока принеси». Вербою біли, шоб вона йшла. [Молитви і замовляння мали захистити корову від нечистої сили. До відьми висувалися категоричні вимоги:]

До коровки чорненької не летати,
Червоної крові у коровки не смоктати,
Синьої жили не сушити,
Жовтої кості не ламати,
Од чорної коровки молока не однімати.
Єслі у її молочко одбереш,

www.etnolog.org.ua

До крові серце обдереш,
Тоді молочко у коровки одійде,
Як в річках водички не буде.

МЛИНАРСТВО Був до війни громадський дерев'яний млин. Там все робили. Вітряки були, у мого тестя був вітрак. У вітер повертався весь корпус. Дишель повертав вітрак за вітром і закріплювався в певних місцях. Тесть помер в голодовку. Не хотів іти в колгосп. З клумочком якогось борошна на печі так він і вмер. А теща була в його наймічкою. В нього був двоповерховий будинок. До він був і музикантом, і столяром. В 1929 році він мав молотарку, привод, січкарню. Жорна були під час війни: дві колодки набіто – розбивали чавун і набівали. Мололи муку.

ПИСАНКАРСТВО Я писала [писанки] в сімнадцять-вісімнадцять років. В [19]46–[19]47 годах тут пісали пісанки, красіли крашанки, віходили до церкви, гуляли в крашанки. І це в кого поб'єш – забіраєш, це твоя вже бітка. Хлопці грали, але грали й дівчата. Дядько, шо я в цього жила, він плотніком колісь робив, до повіточував яйця дерев'янії. І їх пописали пісанками. То ніхто не знає, шо це ж дерев'яні, і стоко навібіваєш яєць – торбу. [Щоб кури несли міцні яйця, їм підсипали] шкарлупі з крашанок оцих святих яєць, це все курам. За тиждень перед Великоднем начинали їх пісать. Дядько накрасить вже яєць корзину, сяде і начне кажне цокать на зуб і вібире вже такого мацака, шо гуляє, за столом сидять, усі яйця поб'є, а воно не б'ється. У мене те яйце зберігалось ще годов п'ять. Узори на писанках: піли, рабина, верба, саміє листочки, квиточки, зубочки всякіє. Пішем хто шо хоче. Перше береш яйце, пішеш такую рісочку посередині [уздовж], а до теї рісочки шо хоч, приставляєш і не найдеш, де начало, де конець. Пісачки – дерев'яні палочкі, а на кінці прив'язували дві-три щетинки з свині і мокали у розплавлений віск. З живої свині вирівали ті щитинки на спині. Кольори: чорне, жовте, синє, червоне. Крашанки красили красками і цибулинням.

ТКАЦТВО Давні радюги красили і пряли в полоски: зелене, синє, вишньове і чорне. Раніше ткали полотно на штани (добавляли коноплі), тонке полотно – на женскії сорочки. На рукава ткали оддєльно, на рушники ткали оддєльно, бо це вузьке, на настольники таке ткалося в кружки оддєльно, на радюжки, кровать застилать, «простирадло» називалося, тоже оддєльно. Все ткалося оддєльно. Те з тоненького ткалося на тоненьке, а туди добавлялись коноплі на радюжки; шо кровать застилать, уже вал такий тоненький пряли, на мешки – уже з отходов, пряли і ткали мешки: коноплі добавляли і з льону клоччя. [Яка різниця між «ряпчуном» і «радюжкою»?] Рапчун ткався у полоси і добавлялось усяке. Радюжки ткалися тільки бєлиє у шість поножов у кружки і накидалося у ній іначе. Радюжка – вищий виріб, ніж рапчун. Рапчун слали як простинь, а радюжкою вкривались. Над ліжком вивішували тоже радюжки: валили вал, красили і ткали. Мі токо в краскі красили вал. В цибулі теж красили: вату прали і десь таке вже на клеточки красили. У зельонці красили. Радюжки дарували на весіллях, а рапчун – ні.

ВИШИВАННЯ Вішиванням багато людей займалось. Багато таких є, шо без узору [взірця], ні одного хреста не поставить, а я шо побачила, те й шию. В інших голови не сработають так. А я лівша. Вишиванню я вчилася ще маленькою, як жила у свого дядька. У їх дочка була слаба, до вони їй таку роботу давали: вишивать, писать писанки ото таке. Я коло її вчилася вишивати. До вона правою рукою, а я лівою. Вішивали на будь-якому полотні, а зараз спеціальне є для вішивки.

ВИТИНАНКИ Вирєзували на окна з паперу, «вирєзи» називались. Як моя сестра гарно вирізила з тонкого бєлого паперу! На вікна, на двері, ото як на Новий год ускрізь вішали і по сволоках такії узєнькії резали. [Узори декоративні]. З газети не вирізали. Тільки з папіросного паперу, над вікнами вішали, як занавіски, тюлю ж не було.

НАРОДИЦЬКИЙ РАЙОН

с. Лозниця

Записала З. Гудченко 1995 р.
у с. Лозниця Народицького р-ну Житомирської обл.
від Торбенка Василя Адамовича, 1930 р. н.,
та Торбенко Катерини Миколаївни, 1921 р. н.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Бортництво.*** Колоди ставили по лісі. [Як знали, де чия колода?] В [19]12-м году була столипінська реформа, поділений був ліс і земля. І каждий хазяїн мав клаптик лісу, клаптик землі; були дуброви у нас, дуби великиє, село в лісі стояло. Кругом були луга, сінокоси. І каждий хазяїн на свойом участку і ловушку ставив і ставив ці колоди. Ловушка для бджол – довбанка така, туди вощину закладають і лоток, як рой є, шоб вона собі облюбовала, вона посєлілася собі, хазяїн забрав. А бджол було багато. У мого батька самого було больше десяти сємєй дікіх бджол. Большинство колоди були.

ЛІСОХІМІЧНІ ПРОМИСЛИ ***Дігтярство.*** [Чи займались у вас дігтярним промислем?] Були. Дьоготь робили уже на нашому, в другом концє села, називається «дьогтярня». З берези робили і уголь, і дьоготь, бо так і називається те урочище, що йде понад селом – Дьогтярня. ***Вуглярство.*** Випалювали уголь. Раньше дубові корчі копали, старі дубові пні. Ото звале дуба, он постояв, коріння пообгнивало, вивалюють того корча, он моцний, і звалюють їх у кучу, звозять возами і кладуть у кучу: там всередині накладуть огонь, розпалюють, а потім обкладають дерном кругом, і воно там дві-три неділі куріт і куріт. Як воно все скуріло, воно згоране, але так ізгоране, шо уголь такий получається, ну, технологію знали люди. Розвалюють, воно стине і йде на кузню чи ще куда.

РУДНИЦТВО Я по переказах чув, там коло моху був якийсь, то домениї ці виплавляли. Там у нас поверху була жалізна руда, її добували і на конце села віплавляли, було багато шлаку. Там далеє є ще стариіше село за нас, так через ліс пуле, це старе-старе село, там тоже колись виплавляли желізо.

с. Любарка

Записала З. Гудченко
у с. Любарка Народицького р-ну Житомирської обл.
від Заяць Івана Антоновича, 1905 р. н.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Бортництво.*** [Які були вулики?] Довбаниї були колоди такі. Страшно ліс був товстий: сосни, дуби. То ці уллі – колоди вітягували на дерева. Ко-

www.etnolog.org.ua

лесо таке, у версі приспособіт колесо. Така веровка, називалась «жень» вона, це бортники так називали, були такіє плетениї, шо з самої кожі, плетьонка, товщина як два пальці, вона вроде як плеската. То петля в одном концє, в другом. Вин цю обхватив петлю, ногою став в петлю, тягне другого конца да вище знов себе закидає, да й знов петлю зробив, та розшморгнулась, он у ту. Таким чином і ладили. А там пристроіт колесо, зав'яже і тягне, нема відома, якіє колоди тягне. [...] Ето називалось «борть», да, довбе борть ту. Де товста сосна чи дуб, больше у нас сосна була, даже вісоко, то в соснє борть цю продовбає і всьо затворіт туди вощину і пчоли сядают самі. [Інші люди не захоплять це дерево?] Нє, на це була чеснота дуже. Не було у нас, шоб хто нарушав.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Були сапожники, євреї. Мой старший брат, батько в єврея попросив: «Я тобі заплачу – научи його». Научив. То вже мой брат тоже держав в себе в хаті мастєрську, три учеіки, а він тільки доставав кожу. А в нас тепер район, а тоді волость називалась, то мистечко велике, то було в нашом мистечку в тому Народицькому больше сорока чинбарень, кожу віробляли, і євреїв там дуже багато було [...]. В Ксавєрові ставав базар два рази на місяць.

РУДНИЦТВО Були рудники. Поляки [залізо добували.] Але це давно було дуже [...]. По тих містах, де їх стояли кузні, і де вони те желізо навіть плавили, там бо ще жужелю великії ще й тепер є очаги. Там рівчак у нас, то там стояли у нас водяніє млини і коло ціх млинов багато є очагов жужелю лежит. То рудники.

НОВОГРАД-ВОЛИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Гульськ

Записали З. Гудченко та К. Ковтун 1995 р.
у с. Гульськ Новоград-Волинського р-ну
Житомирської обл.
від Чечет Марії Єрофіївни, 1926 р. н.,
та Музиченко Ганни Павлівни, 1928 р. н.,
переселенки із с. Ноздрище
Народицького р-ну Житомирської обл.

РІЛЬНИЦТВО Сіяли у колгоспі і до колгоспу, і дома жито, пшеницю, просо, гречку, ячмінь, овес, льон, коноплі. Як треба було, дак крали у колгоспі. Сперва руками льон брали, слали його, і все робили руками, а вже послі, нескоро, льонобралка появилася, тоді вже і в колесі молотили, сортували, возили, здавали. За роботу у нас добре платили. Це вже тоді, як палочки одмінили, а до войни були палочки, не виробила день – нема палочки. На роботу тоді примусово гнали, а людям же треба було і своє обробить. У колгоспі день робиш, ноч робиш, бо до парової машини наноч ходили, до молотілки, а прийдеш з ночної, дак не спавши, до обєд побудеш дома, а з обєд – знов гонять. Льон скиртовалі, на вози клалі, а тоді у стоги. Як празник який годовий був, дак не дивились, а як треба було роботу зробіть, до і в празніки гналі. Платілі за роботу совсєм мало, мо' ресурсов нє було. Комсомольці і партєйні виходили на празніки, було такє не раз, шо на Паску картошку саділі. [...] Ґрунт тут [у с. Гульськ] глейовий, не дуже шо й росте, тут оце, де ми седимо, то тут вєчний віпас був, болото таке сумне. А зара переорали да переробили, сколько ми праці доклали тієї до всього, так тепер, мона сказать, шо й нічого, шось росте. Нам зразу дали по шесть соток, а згодом по підісят дали ще. А це вже як стала коровку держать, бо без коровки не мона прожить, шо ж я за тую пенсію, да все так подорожчало страшно, як же ж його купить, а їсти шось же треба. Порося яке-небудь пудгодуєш, да курку там яку держиш, оце на цьому і віживаєм. Коровку вже два годи держим, через шо взяли ще землі добавки і тепер у нас сємьдесят дві соти. З тутешніми людьми живем по-всякому, є всякіє, є одне, шо й непогано начебто думає, а є таке, шо в очі лає, шо чого ви сюди приїхали, нащо ви нам тут здались, із-за вас нам тепер життя нема. Удома як не є, дак то дома. Ото бувало послє войни дак і в плуг запрагались да саміє орали, то мєнє там легше було, веселій, як отуто зара, оце в такому, бо то ж дома була, родіна. Як не є, а своя земля, де ти народився, найродніша, наймиліша.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Садили картоплю, буряки, моркву, гарбузи, соняшники. Коноплі і льон сіяли дома аж до войни, а тоді якось вівелося, то дома вже не сіяли, а только в колгоспі. Пайки давали в полі до гектара, то вдома посадиш картоплі, а в полі запорать тоже треба, до останешся дома, а голова сяде на коня да їздить по садибах, а ти од його ховаєшся і в борной, і в хлеві в чужому, а як побачить, шо йдеш на поле, коробки били, гонили всяк.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Пасічництво.*** [Які були пасіки?] Материн батько коло хати вуллів не ставить, а землю держить у другому місці недалеко, метрів п'ятсот, город там був, то він все пасіками там заставив. Вулики були довбані. Шоб воно не гнило, якогось плели верха, з соломи чи з чого. І вони зимували, їх до мєста тягаєш да утєпляли. «Колоди» на їх казали. [Вони на землі стояли?] Нє, на підставках. На дерева його не можна витягнуть, важко пораться. То в цього батька материного дуже пасіка велика була. То дуже меду багато. Вони не знали, куди його дівати – і давали, і продавали

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання грибів.*** В лісі повно усяких грибов, шо в нас і вікували: білі гриби, сироїжки, лисички, маслюки, зєльонки і багато всяких разних. А не було ж луччого наєдку, як тиє грібі: і суп, і борщ, і з картоплєй стушить, і так іжжаріть. Да якіє ж добриє, укінь кусочок чи два м'яса да жменьку тих грібов, да вам же ж луччого нєчого нємає, а тут ото нєчого цього нє поспітаєш, бо його нємає тут. По гриби ходили з коробками, які сами плели. Були такі люди в селі, шо спеціяльно плели коробкі з сосни і продавали людям, і возили на базар, а тут нєма у що чого й вісипать, без коробки страх як пагано. Коробкою сіяли і ячмінь, і овес, і жито, і пшеницю, де шо є. А тут набери в торбу або в ведро, да й сій, ходи по полю. Нє дай Боже, цієї житки нєкому, як мі тут живем. Нєма нам добра ніякого тут. ***Збирання ягід.*** Ягоди: чорниці, брусниці, малина, ожина, журавлина. Багато сушили ягод, грибов. Вареню варили, ну небагато, большинство всьо сушили, ну трохи й мариновали. Чорницю і журавлину собирали на продаж, багатенько на йой і заробляли.

ТКАЦТВО У [19]46-му нєдород був, ну тоді єзділі мінять [полотно] у Западну, у Коростєнь єзділі куповать паланиці. Станєш у очередь з ночі, дві паланиці возьмеш у мєшок на мєсяц, розкладеш у коморі чи де-небудь і ділиш, хоч і поцвіте вже, отак і жили. Ткали полотно, да носили в Поліське продавать, да ше й з того тро-

www.etnolog.org.ua

хи жили. У нас кажда сем'я ткала полотно. У каждого був ткацкий верстат, ткали на йому радна, радюжки, настольніки, полотно, утірачі, килими – всьо, шо треба було. Ото вітчеш, понесеш на базар, продаси чи не продаси, всяко бувало. Було врем'є, шо на налоги все, шо наткали, продавали. Тяглись з послєднєго.

ВИШИВАННЯ Вишивали гарно. У нас тих вишивальниць було, у Поліському артіль була вишивальниць, дак брали роботу додому і вишивали сорочки женські і мужчинські, рушники. Гарно й заробляли на цьому, і я там робила. У каждой же семні учили дівчат вишивать. І то так років з восьми, з десяти й починали. І вже у год дванадцять кажда й уміла. Шили чорночервоним крещиком. Нитки купували у Народичах або як де, то й по лавках уже стали продавать.

ОЛЕВСЬКИЙ РАЙОН

с. Рудня-Радовельська

Записала З. Гудченко 1995 р.
у с. Рудня Радовельська Олевського р-ну
Житомирської обл.
від Пархоменця Олексія Івановича, 1916 р. н.,
та Пархоменець Євгенії Степанівни, 1915 р. н.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Бортництво.*** У мого діда було вуликов не менше пійсяти – колоди. І ці колоди витягували на дерево. Рої самі сядали, самі підбирали мед. Не одкачували на центрофугу, так прямо товкли з воском. Рубали прамо, як лопатою дерев'яною, змішували з воском і так продавали. Обічно євреї купляли. У діда свій ліс був, земля. А витягували ці колоди по лісі казьоному, дозволялося. [Чужі не займали?] Боронь Боже, якби оце зловили кого, то було б йому каторга за це. По десять-п'ятнадцять кілометрів чоловік найде дуплянку, яку даже в дуплах, дирку пророблять, і там сядуть пчоли, і вже щитається то його – попробуй, хто затронуть. І ніяких знаків. Кожний знав, шо то не його, то він не полізе. Люди були чесніше, як тепер. Були й борті. Прямо в дубі. Вилазить, «жило» у нас казали, так веровка з шкури виплєтєна, як коса у дівки, і цею веровкою він вилазить туди. Така сєдушка на цій веровці. Він сядає, прив'язується і довбе до тих пор, пока борть видовбає, і туди все вкладе, затулку, і таким чином вже там повісить, там сядуть пчоли, і це вже його навік і його дітям. У діда була тоже така борть. Борті на соснах і на дубах.

ПОПІЛЬНЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Романівка

Записав В. Сироткін
у с. Романівка Попільнянського р-ну Житомирської обл.
від Сабодаш (Дзюбенко) Марії Іванівни, 1924 р. н.,
та Кочубея Бориса Уляновича, 1941 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Тоді пшеницю не сіяли, а тільки жито. І житньою соломою хату вкривали. ***Жнива.*** Жінки жали. Перший сніп я не пам'ятаю, а пам'ятаю останній. Завжди оставляли кусок недожатого жита і казали: «Це Спасові на бороду». А у Спас це робили – хрести такі збивали отако і робили із колосків жита, пшениці, ячменю, вбирали того хреста, ікону ще ставили – це Спасові на бороду. [Іконку і хреста несли додому?] Ні, його розбирали, а хреста ставили коло криниці. Іконку забирала хазяйка цієї криниці. В полі не ставили. Був і основний хрест в селі. Він стояв вроді на роздоріжжі чи в кінці села. Я помню цього хреста великого. Цього хреста теж вбирали сільські люди. Це і зараз у нас вбирають коло криниць Маковея і Спаса вбирають. [Як виглядає Спас?] Це хрест і отуто на ньому ставили іконку. На Маковея убирали у квітки, а на Спаса колосками. Я не помню як на полі, а на городі обов'язково кидають Спасові на бороду, як кидають жито. І його зав'язують. ***Агротехніка.*** [Чим орали землю до колгоспів?] Важко говорити, але я скажу. В свій час я знайшов цей залізний леміш дерев'яної сохи. І в мене в біологічному кабінеті був куточок, де зберігав серпи всякі. Я ніколи не висвітлював свої переконання, але в свій час ми огородили кладовище і арку поставили за радянських часів. Може, скажу, не подобалося, що ми робили це... І ось коли я пішов з цієї школи на пенсію, викинули це все з кабінету і леміша. Мені було обідно – ця річ повинна бути в музеї. Ми цієї сохи не бачили. Вони не знали, шо воно таке. Я пам'ятаю, як орали кіньми. Але найбільше пам'ятаю, як прийшов у село трактор. Це після війни, бо не було. І на шесті дерев'яному фонар. А ми ж хотіли покататися... А фонар вночі по полю світить. Пам'ятаю залізні плуги з кіньми. Запрягали по двоє коней. Волів вже не було. На Юрія качалися. Виходили на поле і качалися. Ми як у колгоспі були, то тоже качалися по полю. Ну, жінки. Ми йшли ланкою. [Для чого?] Я знаю, для чого? Казали, шо треба качатися. А чоловіки, може, теж там качалися. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Жито жали, а потім молотили ціпами. Тоді і трусли кулі. Били по колосках. Але ж коли жали, то солома була нерівною. [Як робили кулі?] Спочатку виколочували снопи. Це було основне жито. А тоді вже розбивали ці кулі. У куль клали три-чотири снопи, смотря які снопи. Кулі клали здорові такі. А тоді вже з цих куль, з простої, гарної соломи робили сніпки. Робили такі перевеселця невеликі. Залишалися з битої соломи. Залишалися з цих куль. І ложили отак і навхрест і розкручували. Получався снопок.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Перший раз худобу виганяли не всігда однаково. Вже як сніг із землі, то тоді виганяли. Ми нічого не робили чи не знали, виганяли та й усе. [...] Як б'ється, то тоді хвоста обрізали. ***Пастухування.*** [Пастух найманий був?] Всяк було. Був і найманий, і по очереді. Як найманий, то платили. Тоді на ціле літо наймалися пастухи. Як один якийсь, то годували, а як якийсь, то ні. [Випасали худобу] поки сніг не упав.

ПУЛИНСЬКИЙ РАЙОН *

с. Стрибіж

Записала К. Ковтун 26 червня 2009 р.
у с. Стрибіж Червоноармійського р-ну
Житомирської обл.
від Сірик Ольги Петрівни, 1940 р. н.,
та жінки 1930 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Все косили косами ще й по війні. Першу – траву, за травою – жито, пшеницю. Жінки

* До 2016 р. – Червоноармійський район.

www.etnolog.org.ua

гребли сіно, у снопи в'язали жито, пшеницю. Це десь у сорок сьомім році я була учотчицею у бригаді, було в Стрибіжі чотири бригади, на кожну вулицю – бригада, то в одній бригаді було по сто тридцять косарів, це по сто тридцять гребців, а далі – підбіральників, що в'язали снопи, то тоді людей багато було і робота спорилась. А зара' де люди? Село вимерло.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Сіяли і коноплі, і льон. Льону більше. Коноплі снопами мочили у воді. Тут така річечка мілкенька в нас була, вони там вимокнуть, тоді виймали, сушили та такі бительні були і били, аж поки не розм'якне. Льону вдома не сіяли, то в колгоспі крали, наносимо, було, хто скільки та били ті коноплі на бительні, ше й лопатка вибирати, шоб костриці там не було. Та сушили на печі і коноплі, і льон, бо зимою прали [пряли], літом прасти не було коли. ***Інструментарій.*** У мене ше й куворотка є на горі, досі стоїть, та, шо нитки прасти. Гребінь, гребінка, калинички.

ТКАЦТВО Верстати для ткання були майже в кожній хаті і в меї свекрухи був. Ткали рушники в першу чергу, багато і на продаж, Боже, які гарні! Отак перетинали іншим кольором, шоб прикрасити. І зара' у людей є ше, Боже, такі колодечі рушники (колодечі означає отака колодка намотана), якими втиралися колись. Ми тут у однієї були на похоронах, то вона цими колодечими рушниками всі лавки позастеляла. Вони з льону, я сама люблю такі. Колись у нас були трохи й коноплі, але здавна в нас большенство з льону, воно ж таке добре, як настірані багато та вибілені, то аж блищать, такі гарні, рубель був і качалка, то їх як викачаєш, то золото, а не рушники. Я це все ше знаю. І настілники ткали теж з льону, ну свекруха моя не ткала, то й я не вмію, а ми оце ткали такі рушники і дорожки, оце такі, як ось у мене лежать, і в кожній хаті зара' ше є, зшивали їх, по-старинному вони називались «рапчуни». [...] З полотна одіж шили, а рушниками прикрашали хату і втирались. Як на настілники, то ізшивали радна з двох половин і вишивали краї. Це вже з льону, і рушники – з льону. Це вже хочете на стіл, а хочете – на лижко, застеляли таким. У нас іще часто мішали, трохи конопель і трохи льону, ото з такого часто робили, а рушники як повипираються та прибіляться, то гарні, а спершу такі цэпки. На церкву теж рушники шили (вишивали), але то вже такі делікатні, як убрана церква була, то так гарно.

РАДОМИШЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Вишневичі

Записав В. Сироткін
у с. Вишневичі Радомишльського р-ну Житомирської обл.
від Василенка Петра Костянтиновича, 1926 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка***. Сім'ї всякі були. Заможною була та, в якої було більше землі. А коні держали або воли і обробляли землю. А без коней і волів були бідні. То вони і ходили по наймах. Оце від тієї межі до тієї була хата, моя мати пішла заміж. Коли у 1860-му році була якась реформа, то всім дали землі. Дали наділ по дванадцять десятин. От попало прадіду моєму. Це був пустир. Орали кіньми і волами. Ще після війни пара волів була. Запрягали у плуг пару волів чи пару коней. А як дві пари і коней, і волів, то тоді ще таких плугів не було, це дволемешний плуг, а це однолемешний – ручки дерев'яні, палиця залізна і леміш. Борони дерев'яні, а зуб'я желізні. А з дерев'яними зуб'ями не бачив. Канєшно, якщо в господаря не було коней, зорати щоб, перевести, то він міг у когось їх попросити. За це він повинен відбуть тому, шо робив. Грошей же не було. У кого шо було. Як пара коней, то не єдналися, а як один, як зараз є багато по одному коню, тоді спаровуються. Приїдуть, виорють і кажуть по десять чи по вісім рублів сота. Виорав, заволочив, а тоді поїхав собі. Після війни коровами орав. Корови вже приучені були. Так, з сусідом спрягалися, ярмо було, налигач, удвох. Один за плугом, а другий веде корів. По дрова їздили коровами, все перевозили коровами. ***Жнива.*** Года три назад женці жали серпами. Більше жінки. Перший сніп могла і жінка зажать, і чоловік. Ми ось косили удвох у городі. Ну, дома по городу більше жінки жали, а по полю чоловіки косили. Вона коло хати поралась і жне тут помалу. І чоловіки були такі, що жали. Тоді жінка не косила, а зараз вже люба може косити і траву покосить. У нас тут на усті була хата чоловіка одного. При непі було. Землі вже багато він накупив. Він у пана ще працював на пилорамі і ліс продавав. Перед революцією. Наймав женців. Їм платили за це. [Що робили з першим чи останнім снопом на полі? Казали, що це Спасові на бороду?] Це казали. Не можна у понеділок зажинать, на празник. Колись зажинали маленького снопика, а тоді йшли на Спаса святили колоски, потім витрушували, а тоді засівали вже цим. Кидали його у зерно загальне. Були зажинки. Ну, це вже більше не Западній [Україні] робили дідуха. У нас уже коли був колгосп і дожинали зерно, то робили такого вінка, приносили до голови колгоспу і дарували. А він вже цим дівчатам могорич ставив за те, шо кінчили жать. Наймали і молотить. Ось загадує змолотить копу – шістдесят снопів. Дає і їсти і вдень, і ввечері. Він копу змолотив, тоді витрусив, зв'язав, згріб усе на купу, то хазяїн заплатив стільки. Снопи зжали і склали у півкопи і в п'ятнадцятки. Уже даже у десятку складали. Ставили десять снопів, а зверху шапку, це як погана погода обляже. Тоді треба снопи в'язати. Було косою робили валок і ложили в рядок. Лучок був, то це так, щоб під стінку ложить. А ззаду йде жінка і в'яже. А це кладе рядка, а ззаду йде дві в'язальниці. І складають у півкопи. Лучком кладуть до стєнки. Це ось йде жито і кладуть до цієї стінки. Так він проходить один ряд тільки, а потім знову іде другу ручку під стінку. Грабками було зручніше. З лучком це вже вдома, коли жита мало. Скільки пам'ятаю, в колгоспі, то все грабками. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Молотили ціпами. Ціпильно, бица, а ця увязь – капиця. Такого не було хазяїна, щоб сам себе не обслужив. Молотили у криті токи. Молотили удвох. Снопа розкладемо і б'ємо, а потім перевертаємо і знов б'ємо. По два снопи клали, повибиваємо, повитрушуємо, а тоді знов два снопи. Зв'язуємо. Робили такі снопочки – хату крити. А січку корові різали. Не дуже давно покинули молотити. Зерно чистили на току. Лопатка така дерев'яна була, як совок. Бере зерно і кидає так, розвіває. Зерно летить дальше, а полова сідає тут. Отак перекидав, перекидав – і зерно чисте. Собрав в мішок і все. А тоді вже навчилися робити млинок ручний. Це вже більше у заможних. Так могли робити на два виходи віяти, не обов'язково сквозняк. Двері широкі, заїжджали з сно-

www.etnolog.org.ua

пами. Скидали в «застороги» – так називалося. Зразу ж не можна було молотити. Убралося все, а тоді вже мужики ціпами молотили осінню, зимою. До весни не ждали, бо миші поїдять. Зберігали зерно в коморі – коло хати постройка така.

МЛИНАРСТВО У нас на річці стояв водяний млин. Вітряків не було. Якщо дома, то я не пам'ятаю, щоб мололи. Це при окупації, при немцях і після німців. Робили жорна. Такі маленькі камені. Внизу камінь і вгорі камінь. Така ручка в камені і крутили. Було і таке, шо ручка в стелі. У нас при Совєтах, колодку дерев'яну бере, набиває чугуна в неї, палку таку і в стелю. Адський труд. Було таке, шо жорнів наробили багато.

с. Краснобірка

Записала Н. Ромасевич 3 листопада 1995 р.
у с. Краснобірка Радомишльського р-ну
Житомирської обл.
від Прокопчук Пріськи Євдокимівни, 1920 р. н.,
родом із с. Малі Кліщі Народицького р-ну
Житомирської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** У Петровку гребуть сіно і співають, тоді як жнива, тоді й сіно:

Сіно моє, сіно пуд покосом...
Да плакала-ридала дівчина молода.
Плакала-ридала на всє своє речі,
Розпустила косу на всє своє плечі.
Очі мої, очі, шо ви думаєте?
Всю ноч на розмові – зара дрімаєте.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Були всякіє відьми. Корові шось зробит, шо побежит, буде бігат ноч і без толку. От, напрімерно, ви до мене ввійшли, а в мене теля чи яке порося в хаті. Ну, то не треба туди дивиться, а перш на нюхті подивиться, ви до мене ввійшли, а в мене порося, то ви не дивіться туди, де теля, да дивіться на своє ніхті. Тоді, кажуть, нічого. Це так нас учили. Молоку від корови не мона в празник давати. У неділю не мона, на Великдень першого дня не мона і на другий не мона. На Різдво не мона. Ну, в празника. Є всяка пора, єсть таке, шо не мона – гріх! Так старі люди казали.

с. Облітки

Записала Н. Ромасевич 6 листопада 1995 р.
у с. Облітки Радомишльського р-ну Житомирської обл.
від Знайди Юлії Вікентіївни, 1901 р. н.,
родом із с. Мотилі Народицького р-ну Житомирської обл.

РІЛЬНИЦТВО Поля було двадцать десятин. Це батько купив, з Мотильов переїхав. Пошті все забрали, а батько помер, і так все розійшлось до колгоспу. Сіяв жито, овес, пшеницю, гречку. ***Агротехніка.*** Молотілку [батько] купив, по людях їде да молотит, кіньми. Привод такий, коні запрагают і вони ходят тако кружка, а там же ж тягнуться прути до цеї молотілки, і там крутит і молотит. Людям молотили. Люди як жнут, то вже пошло. Брат як пойде, то ми вже його шукаєм. Поїдут у чуже село, Лозниця була, і Любарка. Їдут да бачат вже, де молотілка, бо там її не було.

МЛИНАРСТВО Був [у батька] ветрак, була молотілка – машина. Приїхали сюди, батько пошов в село, в друге. А тей каже: «Чого ти не мелеш?». А вон каже: «Я боюсь, вон хитається». Вон на одном стовбу стояв, казали, на одной нозі. А вон каже: «То продай мені». – «Давай, – каже, – сто рубльов». Ну приходит батько, а ми плачем: «Як купит там шось одежину, то нема, а вам толькі це витраки». – «Я й вам куплю!» Батько не обсварувавс. Купив, купив витрака [...]. Спеціально два камні так, як оце в млинах, ну і вони туди засипают і вон меле. На вітрі, єсть млини водяниє, шо водою мелють, а це вітром: крила такіє великіє вітер крутит і вони мелються там. Просили люди змолоти, з села привозили. Платили такий ковшик зерна, мірку. Це набірали, шо там два чи три мішки змеле. Ковшик зерна за два-три мішки, це недорого брали.

ОЛІЙНИЦТВО Купив батько маслобойню. Тоже німець вибірався, тоді шось німці стали вибіраться, і вон продає. Каже: «Вже я не в состоянії держать». І дядько такий був, оце вже втрьох заплатили за його, це було на трьох, маслобойня. Масло били. Це була олійня, а не маслобойня. Всі люди приїжджали і собі, хто мешок, а хто полмешка, а хто пуд, а хто ведро, так і було, душили олію. Платили: те макуху покине, хто шо дасть. Не требували крєпко. То це брат робив і дядько робив, то там батько же мало шо. Найманих робітників не було, самі вправлялися. Там люди вже ж помагают.

РУЖИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Йосипівка

Записали З. Гудченко та Н. Ромасевич 1995 р.
у с. Йосипівка Ружинського р-ну Житомирської обл.
від Лісовської Катерини Іванівни, 1931 р. н.
та Жука Михайла Олександровича, 1922 р. н.,
родом із с. Буда Овруцького р-ну Житомирської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба***. Ячмінь у нас погано рос, а пшениця харашо росла, а ячмінь шото в нас не приживався, слабенько йшов. В нас і яра була пшениця, і озима. І ту, й ту сіяли здавна. Яра, вроді, луча на хліб, на тонку муку, вкуснійша. В нас мало сіяли пшениці, основне це в нас жито. Жито, гречку й просо – оце саміє основниє культури. А пшеницу сіяли мало. Овса багато сіяли, потому шо це коням треба, корміть коней овсом. Гречку сіяли, як тепла земля вже. Каже: «До Міколи не сій гречки і не стрижи овечки, бо померзне». Даже ячмінь мерзне. До Міколи нільзя. А такі, як пшениця, то вона не боїться. [...] Сінокос раніше був у кожного хазяїна. Як був багатший, було більш сінокосу. Як хто мав більше грошов, то більше сінокосу купів. А були такіє, шо сінокосу було багато, то косили з копиці, тей хазяїн, шо нема в нього сінокосу, накосить три копи, то дві хазяїну, а одна йому. Дуже тяжко розживались люди. Як сіно косили, співали п'ясні, всякіє.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** В нас очень хорошо кормовий буряк рос, картопля ця ж знаменіта росла. ***Технології городництва***. Огороди раньше збірают, як довге поле, то більш жонок. Ну, збірают жонок штири, шоб садили картоплю, а вгрібат гнійок. В нас не так садят, як тут садят. В нас по-другому. Оце зара восень – зорали міленько, не глибоко, а вже за зіму навозиш гною або навесні навозиш гною на цей пар, де зораний, і всьо – навесні жонок гукаєш, потому шо це ж треба так було всім, я їх гукаю, вони мене гукают. Жоночок штирі, садить, як довгіє гоні. А ціє жоночки вгребат гнійок. Це вивіз, розсипав цей гной і пожалуста, ціє

www.etnolog.org.ua

жоночки вгребуют грабельками в борозну, а ціє радом садят по цьой же борознє, другіє жонки загрібают, а ціє садят уже ситирі жонки. А підвода їде і приорює цю картоплю. Коньми, пара коней приорює, а потом слідом заворочається цей і другу вже жене борозду, холосту, вужчу жене. І харашо получається. Вона радочками харошими. А потом вона виросла – взяв коня одного і пожалуста, плужок такий спеціальний, називалось «осипачка», і зльогенька позначив міленько, вона ще чуть поднялась, потом розпустив крильця в осипачки – пудгорнув її як виночки. Коли картоплю починати садит – трудно вгадат. Саме добре садит картоплю, як яблуні цвітут, вже тоді земля вигрілас. Це перший признак. Часник, то є зимовий, є й весняний. Це вже на зіму, то баба садит, його в глибоку осень. Ми там пригрібали гноєм, і тут пригрібаєм гноєм, може замерзнуть трошки, а гній тепло держить. Земля плотнійша, багатша. Ну, тут люди очінь тяжело живут. В нас кормовий буряк і картопля луче як тут ростут. І легкий обработок. Тут же мученіє. Тут лопатами садят і копают її, не мона її видовбати. А в нас красота, в нас же добро. І земля добра і легкий обработок. До Благовіщення колись і тепер люди піддержують, нельзя землі чипат.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Бортництво.*** В одного старика почті всі довбані, з сосни. Були вони й на дєрєв'ях, вітягували, така в його верьовка ремєнная. Ну, сам себе витягував на галузу, без лісниці. Долотом видовбували. Нєкоторі витягували на сосну, а остальниє набок льожа і возлє дома не полностю лежить, полульожа, і стоячі.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО В голодовку небагато людей вимерло в селі. В лісі спасались люди. Оце в такіх селах, в польових селах, больш померло людей. В степу больш померло людей. Ліс, ягода – це ж вітаміни, усякіє ягоди – це начинаєте од земляники, і черника, і брусніка, і клюква, це по-рускі, журавлина по-українськи. Журавлина – це сама така тверда, вкусна. Це вже ж вітаміни. Люди виживали од цього. Верес, липа, все таке. Очень помогло людям.

ЛІСОХІМІЧНІ ПРОМИСЛИ ***Вуглярство.*** Уголь добували дрєвєсний. Режут метровиє чурки, кругом ставлять їх, дєлают проход, потом землью їх засипают, диру оставляют, туда заложуют лучину, шоб бистрєй розпалілось. Вона там загораєци, короче тлєєт. І надо дєжуріт, єслі плам'я прорвьот, воно згоріт, не буде угля. А як прорива, треба подсипат. На цьом углю кузні работали. [У якому селі були кузні?] [У] Довбищах.

ХОРОШІВСЬКИЙ РАЙОН *

с. Стебниця

Записала Т. Колос у березні 1999 р.
у с. Стебниця Володарсько-Волинського р-ну
Житомирської обл.
від Колоса Харитона Опанасовича, 1909 р. н.,
Колос Параскеви Яківни, 1912 р. н.,
Примак Ганни Іванівни, 1930 р. н.,
та Чаплінської Ольги Денисівни, 1929 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Чотири десятини – це треба було насіять для коня і для худоби, і для свиней, і ще й годувать худобу цілу зиму. В кажного своя земля розділяна. А дров, як хочеш дров, да свого ліса нема, да в тих багатих шо було по десять да по п'ятнадцять десятин, до по двадцять – багатирів, до в їх був і ліс. До це як хочеш тих дров у їх достать, галля паломать, до це у жнива іти їм жать жито або як косять, до вже подбирать – уже потім стали косами касить, до йди підбирай цілі жнива, да заробиш якогось галля у лісі назбирать. Отак колись трубно жили. Оце на цих десятинах і паси свою худобу, і хоч сій сіно, хоч сій шо хоч. ***Сівба.*** Найбільше жито сіяли, бо воно, так пещани землі, до воно так, проте гарно росло. Ну, всяке сіяли – і льон, і коноплі сіяли. Таки всякі культури. Льон сіяли для, цу сорочку треба було ж виткат, бо ж голий не будеш ходить. Коноплі – це штани мужчинам треба виткать із конопель. Бо це крепшиє, коноплі крепі за льон, до це мужчинам на штани найбільше, до сіяли їх. А так усякі культури сіяли, даже і гречку, просо обізатєльно сіяли. Кажен собі вже на тих десятинах. Пшеницю, жито. [Коли треба було починати сіяти?] Так, як заре. Смотра, як весна покаже. Не всєгда, хоч які прикмети є, а треба дивиться на погоду. [Що спочатку сіяли?] Первим долгом, казали, овес: сій овес у гразь – вросте князь. Ячмінь – це все ранні такі культури. На зиму – жито, пшеницю. [Яким способом сіяли?] Коробка – насипаєш в коробку, чип'яєш на плечі, на шию і руками сієш. ***Агротехніка.*** [Чим обробляли землю?] Кіньми, волами, плуг конний був одноколисний, борони – боронували. А послє, як в колгоспі, обробляли теж кіньми, а послє було МТС. Я не помню, в якім году МТС розформували і передали техніку – трактора, комбайни, сівалки – в колгосп. [Який плуг був ще раніше?] Ізвєсно, желізний, тільки грядиль був дерев'яний – на чому прегиналась полиця, лемишиця. [Чи обробляли землю ралом?] Ну, колись, я не помню це. [Які були борони?] Були дерев'яні, а зуби желізні, а були і желізні. [Які були драпаки, як вони виглядали?] Вроді, на борони, тільки загнуті такі пружиності лапи і змєльчали циє, тверді плещі. І коні були, і тракторні були. Ну тракторні – це вже великі. [Рама яка була у драпа?] Лапи циє крепилися. [Вони отак загнуті були?] Вони рівні, а лапи вже були загнуті, прикреплялись до рами. [Чи було колесо?] Аякже. Були на полозках – два полози і прикрепляні ці лапи. І були на колесах. І там уже ричаг – включаєш і виключаєш. [Лапки кріпилися прямо чи навкіс?] Прямо. І так були: як виключать – до поднімаються вони, а як включать – до пускають. [Це драпак називався культиватором?] Да. [Завжди?] Нє-нє. Культіватор називається того, що культівірує. А драпак – того шо драпає. [Чим жали?] Косою, серпом. Серпом, послє косами косили, жінки подбирали. Казали «на каблук», щоб воно падало на жито, а жінка подбирає за кожним косаром. [Які серпи були, яку вони мали форму?] Ну як, полукруглий, дерев'яна ручка, а то – желізнеє, насєчка була. [Яка була давня коса?] Така саме, як зараз. ***Жнива.*** [Чи святкували зажинки, обжинки?] Були, но я не пам'ятаю їх. Старі люди шось робили, но я вже цього не пам'ятаю. При мені вже тільки обжинки справляли по закінченню. У нас була така комсомольська ланка – в школу ходили, а літом уже в жнива, пока до школи, косили хлопці, а ми подбирали. Бригадір в конці везе бутля великого з горілкою, з закускою. Там, де кончили жито, там у нас і гармошка, і танці, п'ясні, дуже гарно вже там гуляли по закінченню цих жнив. [Чи залишали снопа, «діда»?] Ну, отако зв'яжемо там, де

* До 2016 р. – Володарсько-Волинський район.

www.etnolog.org.ua

кінчимо, називався «дід», да червоним якимсь вберем у квітки його, зав'язали, невеличкою такою, ставимо бороду, називалось «борода». [Це здавна так було?] Здавна так було. І заре так ми даже робили. Це здавна так чогось цю бороду оставляють. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Заре за комбайном молотять, а колись молотарки були у багатих людей, до кіньми – три пари коней запрягали і молотили. А послє як колєктівізація стала, то це все поздавали. Ну, а як садиби шістдесят соток, до так, копа, дві копи – вже знов ціпом молотили.

ТВАРИННИЦТВО На хуторі, казали, шо і чотири було корови, тоді ще мене не було, я не знаю. Як я уже, до було дві. Як я вже пасла, до було дві корови. Назимки. Коник був. ***Свинарство.*** Свиней було багато. Колись не боліли свині, так як заре. На прив'язі, а то й пасли свиней, поросят було багато, люди з цього жили, з поросяток, продавали. Колись не боліли, не пропадали так свині, як оце заре. [Як вибрати свиню?] Як удасця. Ну, як воно широкеє тако отут, між передніми лопатками, кладеш, ну на маленького поросятки як лягає два пальці тако між тими, до то буде непогане порося. І як хвіст плескатий такий. ***Скотарство.*** [Яких тварин тримали у вас у селі?] Рогатий скот. [Який саме?] Корови, дві корови, ну і молодняк од худоби, коні. [Скільки коней тримали?] Де багатші – двоє, де бідніші – одна коняка. [Яка у Вас була худоба?] Було і по дві корови, і корова, і телиця була, свині були. Держали, трудно було тоді, але держали. [Як визначити, що гарна корова?] Ну, ми знали, канєшно. У батька був такий календар, там все описувалося – як вибрать гарну корову, як гарну свиню, якої породи вибрать. [...] Помню, шо розказували, шо отут на носі, шоб вихор той був, він нижче очей, шоб тонкий хвіст, шоб вона була така брохлата. Треба її ще телицою глядіть, шоб вона була брохлата, гарна корова. Шоб були дойки гарні. Але я знаю, як добре годуй, до воно добре й гарне буде, а як не годуй – соломою колись годували, до яке воно могло буть, скіки воно дасть того молока, як соломою його годували. [...] Кажуть, як довгий хвіст, за коліна, до буде довго доїться, до теління. А як ото шоршавий хвіст – то молоко нежирне буде, а тре шоб жовтий хвіст був, тики тей живець, а як жовтий, до буде жирне молоко. А на роги, ну, які роги, як ото шоршаві такі роги, до то погана корова до молока, а як такиє, блискучені роги, слизькиє, до то буде добра корова. ***Пастухування.*** [Коли перший раз вигонили худобу на посовище?] На Юрія, шостого мая. І треба свяченою вербою вигнать із хліва, з двора цю корівку. Виганяли перший день худоби, брали собі там випить і закуску, до вже коло худоби там Юрія справляли. І це обізательно треба на Юрія вигнать перший раз, навесні пасти. [Колись пасли самі свою худобу чи наймали пастухів?] Собі пасли, отакі як я, так і діти були, сім год, вісім, десять – кажен свою пас. Іще і сусіднє пасли, в кого не було дітей, до пасли сусідськиє корови, самиє пасли. Дажи свині виганяли з худобою, пасли. [Чи було таке, що наймали пастуха?] Наймали. Колись нас було п'ятеро, було п'ять корів, і всі в єдну дойничку поцідять, пойдуть п'ять корів видоять і все процідять в єдну гладишку. Воно паслося на цьому, не було паші. Не було чим. [Де випасали худобу влітку?] Раніше випасали по лісі, а послє стали пасти по седищах, там, де не поорано, по лісі, по болотах. Тако були. [...] Наймали пастуха, він кормився у того, хто наймав і до Михайла, такий договор – не письменний, а так договорювались – до Михайла. Якщо тепло ще буває, значить, хоче пастух – і далі пасе. Тоді вже плату хазяїн платить. Дає буханець хліба, коли провожає вже додому його. Як тепло, до довше пасе. Всі разом, ізженем да гуляєм там і худобу пасем, і гуляєм. [...] Їсти варили соб'ї тамечки, отаке гуляли.

БЖІЛЬНИЦТВО ***Бортництво.*** [Ваш батько був бджільником?] Ага, бджільником. [У вас були вулики? Які вони були?] Озьдо вони ще стоять. Колоди, у колодах мед був. [Вони в садку стояли?] Ні, їх на дерево виносили, чим повихше. Їм лучче, пчолам. [У лісі?] Нє, коло хати, там же ж така була верба великая, такий був дуб, сосна. І це циї поли. Їх повитягають туди і постав'яють. [Це вони видовбані були?] Да, довбані. Там всередині на їх чиплялися такі вощини, і поли заношують їх медом, і такий знов ящик із цими вощинами, з рамками так ставився, ставивсь, а циє так да його поставять, зверху на цьому вулії, на ций колоді, там його прикриють і поли тоді заносять, геть занесуть тиє рамки, оти вощини, геть позаносять. І було меду такого, шо Боже.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО Батько був майстром. [Що він робив?] Ну, хати робив, сані робив, бондарну в цебри. Таке от всяке робив. Пецяліст був батько. Були «плотніки», були «столяри» – так називали. [Шо вони робили?] Шалювали окна. Рами робили в окна, двері, причілки шалювали. Цебри робили, відра дерев'яні робили. [Чи робили посуд?] Який-то посуд? Ложки робили. І відра дерев'яні на воду робили. Жестяні хоть були – ніхто не купляв. ***Меблярство.*** [З чого робили лави?] Лавка з дощок, ножки робили з дерева. Чистили їх, чисті були. Ну і стула були. [Який був стіл, якої форми?] Довжини, наприклад, метр, повтора метра і ширини метр. [...] Переважно сосна, липа, ось у нас з липи стол. [Це краще дерево?] Для обробітку. [Хто лави робив? Самі робили чи в когось купили?] Ну, таке майстер робив, бо в його були струменти, в кожного ж не було. Треба гимлик, треба спуса. [Чи були в хатах скрині?] Були, в нас погоріли. Було дві. [Які вони були?] Я забулась. З дощок таких гарних. Єдна була крашена, єдна біла. [Де їх виготовляли? Теж майстри?] Майстри. ***Бондарство.*** Ото в коморі [стояли бодні]. Пашню сипали колись. Одежу клали, як була. [Якими інструментами користувалися бондарі?] Ну, сокира, спус, гемблик. [Що таке «гемблик»?] Коротеньке вже таке, а спус – уже довге, а треба щоб рівне було. [З чого виготовляли?] З сосни, дуба. І діжку, й цебра, і відро. [Бондар працював тільки на замовлення односельців чи й на базар?] І на базар, і на замовлення, і собі. ***Стельмаство.*** Сані робили, зимою по снігу їхать – не поїде, це заре дороги асфальтні та шось ці камені, а тоді ж санниє дороги, сніг нападав – сані.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Чи сіяли льон для себе?] Не сіяли, а у колгоспі сіяли льон. А у колгоспі був, до й вдома був. Як його помолотить, да пастелють, да підеш увечері, да набереш в'язку, да принесеш, да натреш. [Як обробляли льон?] Ось, наприклад, його прослав, як така мокра погода, до за дві неділі він готовий, він вилежався. Така терниця чи бительця, чи як на її казали. І тей льон на п'їч – висушили, треба, шоб він так ломався,

www.etnolog.org.ua

тріщав, і побив-побив його, потер, тріпачкою витрепав кострицю. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** [Чим вичісували?] А був гребінь і греб'їнка. До ж нема уже. [Була якась посудина для того, щоб складати витерте і вичесане прядиво?] У цебри, на греб'їнку, да прали. Коворотка була. [З чого снували – з клубка чи з веретена?] І з веретена, хто хтів, а хто з клубка. Тайка була, на тайку мотали. [Що потім робили з пряжею. Її фарбували чи відбілювали?] Як хто хотів. Хто хтів клєтчасте, то це б'їлить, да намотає, паска б'їла, чорна паска отак. А снивниця така була, да на ту снивницю снували. ***Обробка волокна тваринного походження.*** [Коли стригли овець?] Колись казали: «На Миколу не сій гречки, не стрижи овечки». До Миколи треба, до літнього. [Їх миють перед тим як стригти?] Нєа. Так колись. [Коли вже пострижуть вівці, цю вовну миють?] Як хто хоче. Хто хоче прясти заре, до не миє, а хто положить, то попре. [Як її потім сушать?] На сонечку. [Що потім роблять?] Скубуть. [Згортають вовну перед прядінням?] У куделю. Єсть такі, шо заре роблять, прадуть його, до куделю роб'ять, да прив'яже до тички, да й праде. [На чому пряли вовну?] На коворотках і на веретенах. Отак веретено крутить. [Ви ткали з вовни?] З вовни. [Яку вовну використовували?] Овечу. [Чим фарбували?] Краскою. Не було мені часу ходить на вечорниці. Я прала, я світу не бачила. Це за нич дві треба шпулі напрасти. [Для чого так багато?] А так, не було за шо жить. Нас же ж було багацко. А треба було за шось жить. [То ви на продаж ткали?] Нє, прала да змотали, скрутили та й понесли. Гроші платили нам за те, що прали. Це наймити були. Отак прийде да возьме, да загадає – пради.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** [Ткацький верстат у вас стояв у хаті?] В хаті, вносили в хату, да ставили, да робили. А послє виносили, як треба, в комору виносили. [Кожен собі ткав?] Да. ***Фарбування полотна.*** [Чи фарбували полотно?] І красили. Як, например, тепер уже куповані, а колись же і сорочки шили, це ж руками треба її пошить, і убілить – така білісінька. А як уже якусь радюжку, до треба його красить. [Чим фарбували?] Краскою. Тоже було всього. Ну як, як отими бруньками ольховими, у тому красили, і в бузині красили! А то купяли. Але ж як є за шо, а як нема за шо – всяке або й не було її. Послє войни чи в войну, де воно було тоді. ***Вибілювання полотна.*** [Як вибілювали полотно?] Жлукто таке видовбанеє, да туди намочиш цою плаття: так саме й циє туди наскладаєш, назбиваєш, наверх попілу, топіру ллє, кіпятки туди, так воно білилося. Например, париться, париться, топіру його звідтіль витягуєш, ідеш на річку і постіраєш його, до воно таке б'їле у тому попелі. [Це вже готові вироби?] Да. А це вже як з верстатів полотно, вже виткали його, да вже склав, топіру його кладеш у шось там, да попарили. Ну, і його, например, на ричці прачем. Це треба удвох, це не єдне там наб'є. Тако б'єш його цими прачами, принесеш його додому, так десь на полі, на сонці протягнеш його. Воно висохне. Так разив три його треба ізробить. А тоді уже на стил тако вдвох, там єдне держить, перегортаєш удвох, і його в таку колидку скачаєш – така здорова колидка. І то топіру його з тоєї колидки розматуєш, уже шиєш. У магазинах були [нитки]. Куп'яли у магазинах чорниє. червониє. А це вже стало послє цвітні. ***Техніка та технологія виготовлення килимів і рушників.*** Була така основа, верстат, – снували, ткали. Поперек і всяк. [Якого кольору ці смужки були?] Якого хоч, якого кому нравиця. [Як їх називали?] «Перетички» казали. [...] І в сосонку ткали, і чашечки ткали. Казали колись «кружки». Це таке виходить круглеє. Оце виходить созонка.

ВИШИВАННЯ [Чи вишивали у вашому селі?] Вишивали. Хто вм'їв до [вишивав], а хто не хтів, до не хоче й заре. [Якими нитками вишивали?] Які наравляться кому – і червоні, і чорні, і сині – всякі. [Якими найбільше?] Чорними. [Чи вишивали хрестиком?] Хрестиком вишивали, а потім і гладью якоюсь плутали. [Як вишивали сорочки?] Ну, смотра яку хто хоче сорочку. Це тут йшли такі рукава, тут чохли вишивають, а тутечки знов цієе по рукавах к'їтки, а тут і густовки. [Чи вишивали комірці?] Вишивали. [А чоловічі сорочки?] Тоже єсть. [Якими нитками вишивали?] Куповані. [Де їх купували?] На базарі. [Які були рушники – ткані чи вишивані?] Були і ткани, були і вишивані, всякі були.

ВАЛЯННЯ [Чим валяли сукно?] У ступі товчуть. [Що роблять, щоб воно було різнокольорове?] А це вже різнокольорове, до треба красить. [Чим фарбували?] Краскою, купували. [Що шили із сукна?] Кохту, свитку, гуньку колись. Це тепер не роб'ять. [Що таке «гунька»?] Така, як накидка, як плащ, довге. [Коли його носили?] Як завірюха.

ПИСАНКАРСТВО [Ви писали писанки?] Писала воском. Така була покришка, да в ту покришку воску настругать, да туди чуть сажі вкинем, да вони вже пишуться по яйцю, да такі гарниї – яйце б'їле, а те чорне – да такі гарниє. [Як їх варили?] А варили, до це вже послє. [...] А тоді їх у краску да покрасить, витягать, знов у другу краску. Щоб там було таке, а там таке. [Як раніше фарбували?] Колись в цибулнику, а заре не знаю, тепер краску куп'яють. [Що малювали на яйцях, чи були якісь обов'язкові орнаменти?] Я тобі заре то не покажу. Малюнки всякі були.

РИБАЛЬСТВО [Чим ловили рибу?] Де в кого був волок. Хто сачком, хто волоком. [Тільки для себе ловили рибу?] Да, які тут же річки малиє. Де велика річка, то там же тою снастю не зловиш. [Яка риба водилася в річках?] Щука, плотка, ще головей. [Що з риби готували?] Жарили, дрібну сушили, а послє з її варили такий суп з грибами да з рибою. Гриби сушані, риба сушана. Варили, по-нашому кажуть «юшка».

ЧУДНІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Троща

Записали К. Ковтун та О. Таран у червні 2009 р. у с. Троща Чуднівського р-ну Житомирської обл. від Шиманської Людвіги Станіславівни, 1929 р. н., та Шелешей Ольги Іванівни, 1938 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Горють у нас конем, я колись копала сама, то місяць копала і ноччу, а конем добре, а тоді збіжаться діти, сусіди, випораєм та й усе. У дванадцять років пішла в ланку, бураки сапала і всьо, шо треба було в колгоспі, робила. Далі все врем'я робила в колгоспі, у двадцять п'ять років вийшла заміж, пожила з чоловіком вісім років, він помер, а мене оставив з двома дітками. Заміж я вийшла сюди, в Трощу. І тут ходила

www.etnolog.org.ua

на бараки, в садку, в городній бригаді, все времнє робила в колгоспі. Отак усе життя й пройшло, робота в колгоспі, робота дома, світу Божого ніхто не бачив за роботою. Робили у колгоспі за нічого, трудодень ставили, а що той трудодень, якби на нього гроші давали чи хліба, а то... от було добре жить, хай таке ніколи не вертається, не доведи, Боже! Тоді ні хліб не вродив, ні картопля – нічого, ото не вмирали тільки за тим, що баланду давали у колгоспі. Так ось бараки́ сіяли, садок був, коксогіз сіяли, з якого ризину робили, ще сіяли пшеницю, жито, гречку, просо (це в колгоспі), а в садку я робила, то там все – помідори, гогірки, капуста, цибуля, морква, все там тоже було. Робили ланками, це їдного року одна ланка робить у садку, це огородня бригада, а називали «у садку», а другого року – друга ланка, а наша ланка так робила добре, шо ми шість років підряд у садку робили. ***Переробка та зберігання врожаю.*** У кожного були свої камінці такі, десь там у мене ше кусок є, геть такий круглий, туто дюрка, така палка, там воно зроблене таке залізне, сипем туди пшеницю чи жито, а тут мелем тако, і тут сипеться як в млині. І так мололи. А ступа така була дерев'яна велика, насипаємо туди пшона чи ячменю і товчем на суп чи на кашу. Ступи робили свої ж сільські майстрі. Таке дерево було, його стругали і ото таке робили, це треба, шоб хист був у людини, будь-яка людина не зробить ні ложки, ні ночів [ночви], ні тим більше ступи. Пізніше вже, то були вже залізні ступи, вони й зара' ше є, осьдо в сусідки, маленька така, із заліза, така кільза [гільза], ото снаради були і залізний такий короткий держак, шоб товкти ним. А колись були такі великі ступи, як вони нам були обридли, Боже. Піду молоти до дядька свого рідного, татів брат, втумлюся, поки змолю відро жита, тяжка це робота, тепер добре. Вже посля стали потрошки давати в колгоспі усякого збіжжя, а раньше давали мішанку таку, говес [овес] і мішанку таку, як горох, змелемо та й печемо оладочки такі. Молоді цього не знають, аби й довіку не знали! ***Сівба.*** У нас тут французи закупили землі, строять амбари, так то французи, ми вже не хазяїни на своїй землі. Сіють ріпак, ячмінь, топіро в Янушполі теж, вони тут кругом закупили землю. Нам дали того року кукурудзи по центнеру сімдесят кожному [170 кг], а топіро ячменю з бур'яном тоже дали по два центнери [200 кг] за лишком, а топіро перед Великоднем давали по три бутилки голії, пачку рису і пачку гречки, це подарок уже такий перед сьватом. А це вже як вродить, то не знаю, по скільки будуть давати/ В нас же паї є, зразу було по три сємдесять на ці паї, а зара' по два сємдесять, не знаю, де ця земля ділась, з кожного по гектару, це можна таке? Десь вона одійшла, ну це ж не по сотці, а по цілому гектару. То це як нас не стане, то ці діти, шо вони докажуть комусь? Їден був наш закупив багато, всі побачили, шо хазяєн, з людьми поступав чесно, стали в його люде добре заробляти, а тоді взяв і раптово одказався і виїхав, мабудь, залякали, бо почав хазяйнувати. Тут, на тобі, ці французи, пообсівали кругом Трощу цім рапсом, а тоді будуть його сушити в тих сушилках, а з нього яка ж пилюка і ці яди. На тридцять років продали цю землю, хоч би на років п'ять чи десять, а то на тридцять.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО У селі були майстри на все, як не в нашому [селі], то в сусідньому робили все. У нас робили пікні діжки для хліба, на капусту робили такі великі діжки, ночви робили, ступи робили, а ложки купували на базарі у Янушполі, у мене й тепер є ті ложки, позичають на свайбу.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання трав.*** Я збираю усякі зілля, на мене кажуть «баба-бранка». Звіробій, кривавник, подорожник, шпориш, сэшу [сушу] я і тоді інчим даю. Від кашлю дуже добре подорожник, шоб відкашлювалось, а шпориш – від усього, звіробій тоже від усього, липовий цвіт збираю і все, шо знаю, – для себе і для людей.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Сходять ті коноплі, то там два сорти. На одніх плоскінь – то це насіння не буде. А на других, що насіння, то це вже матірка буде. Як закінчиться запилювання, то ці, що пилки, вибираються. Вибирають ті коноплі, кладуть на росу, щоб росою пройшло, розстеляють, а потім на річку ще мочити треба, щоб воно вимокло, а потім приносять із річки, ставлять, воно просихає. Тепер, така бательня була, б'ють на ці бательні, вже тріска буде обпадати, а волокно остається. ***Інструментарій.*** Ця бательня – це такий осьо на ногах зроблений, такої довжини, як стіл, наподобіє ослінчика, тільки тут уже є дірка, а тут уже б'єш ним. А воно крутиться і б'є по цьому, в дірку воно пролітає і так воно перебивається. ***Техніка та технологія виготовлення прядива***. А потім чешуть ще на щітках, раньше на желізних, щоб воно оставалося хароше, потом ще лучше, то там буде всякі три сорти получається цього прадива. Аж потім вже його прядуть. Прядуть – короволоток, палка стоїть, до цієї палки прив'язане те, що вироблене прядиво, з нього прядеш, а тут короволоток, прядеш, воно мотає на нитку, а потом ще його вимочують, вибілюють і ще мотають на півмітки, потом роблять полотно. Після війни в полотняному ходили. Робила [не кожна господиня]. Були такі чоловіки й жінки, хто міг, чоловіки робили на цих верстатах. З полотна шили й штани, й сорочки.

www.etnolog.org.ua

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ

ВИНОГРАДІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Нове Село

Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р.
у с. Нове Село Виноградівського р-ну
Закарпатської обл.
від Азелик Віри Михайлівни, 1955 р. н.,
родом із с. Тросник Виноградівського р-ну
Закарпатської обл.,
та її чоловіка

ТКАЦТВО Я ще помню, були кросна, її мати [дружини] раніше була така знаменита по цих питаннях. Вона ткала, всі ткали. І все ткалося при мені. І я вже цього додержувався, бо вже цього труд був великий, розумієте? [...] Є фестиваль такий «День Бригату» в районі в травні, то вона свої має туди показувати вироби. Це всьо ручна робота. Це ткали на верстатах таких дерев'яних. [Чи робите Ви зараз покрівці?] Вже не роблю. В мене є оцей... та ще є комплект, але дуже застарілий, що даже ще не був пользуваний. [Чи є у Вас верстат] Верстат є, на горищі. [Чи є у вашому селі люди, які ще займаються ткацтвом?] Там, звідки я, з села Тросника, тчуть. Там тоже і українське, і угорці є. Більш українці. Давно сіяли [коноплі]. Ото, бачите, матеріал як інший. Це вже нитками. А це доріжки, це руками все. От, наприклад, я ковра не люблю, у нас могли бути тут у кімнаті коври, їх тяжко стірати, чистити.

ВИШИВАННЯ Все вишивалося. Це все вишивається: це гладдю, хрестик з гладдю, оце хрестиком такого, а середина гладдю. Ото дуже гарні. [Хто це ткав?] Це мама ткала, це все мама ткала, а я вишивала, сестра старша починала шити, я потім вже кінчала. З хрестиками треба квадратики, щоб не було одинакові. Матеріал, бачите, середина зшита, бо вони такі вузенькі, верстати широкі. [...] А це вже ткане повністю. Таке більш, як рушничка, оцю скатертинку красиву. Це дуже рушник чудесний. [Які кольори найчастіше використовували для вишивання?] В нас не має значення, який колір був. Як вам казати, закарпацькі і венгерські, і румунські, і циганські, українські і чеські. [Які це – циганські?] То дуже кольорові, такі барвисті – чичашні. Поки він [чоловік] був голова села, то я давала [вироби на виставку], бо то для села, для себе, для нас, ну а тепер він вже два роки не голова, тепер вже не дуже даю, бо це мені пам'ять.

с. Шаланки

Записала О. Поріцька 18 червня 2014 р.
у с. Шаланки Виноградівського р-ну Закарпатської обл.
від Альохіної Єви Адальбертівни, 1976 р. н.

ВИНОГРАДАРСТВО [Ви місцева?] Ні. Перейшли жити десь років п'ять назад із села тут. Ми тоже виноградарством займаємося. Можна сказати, домашні промисли. ***Технології виноградарства.*** В дві тисячі другому році ми посадили насадження «Мерло» спочатку, а в дві тисячі третьому році «Шато Омбре» – європейський сорт винограду. Тоді не дуже було. Ми тоді розсаду із Одеси привезли і посадили тут прямо молоді насадження. Вони, як ви знаєте, п'ять-шість років ростуть, приймаються і після п'яти-шести років дали перший урожай. А перший урожай там ще є багато. [«Мерло» – це] винний сорт. Ми його виготовляємо, і воно являється сухим червоним вином. Темний виноград. Воно спеціальне, яке з Європи вино, і воно широко використовується у Франції і в інших там регіонах, і дуже воно має попит. [Яку площу займають ваші насадження?] Територія – п'ять гектарів. Воно все молоде, ну тепер про вина ми не вивчали, а самі вчимося, робимо. [Чи Ви їздите кудись вчитися, коли маєте можливість?] Та коли маємо можливість і пробуємо. В інших регіонах маємо знайомих. То закордоном, багато в Угорщині. [Чи часто їздите за кордон?] Ну, в Угорщині маємо знайомих, які в Токаї вирощують вино, ну вино в них там більше дорогого сорта. Токайське вино. А в Егелі тоже був, з ким ми мінялися досвідом роботи, і тоже там використовується дуже багато і «Каберне», і «Мерло». [Звідки Ви завезли «Мерло»?] Ми завезли з Одеси. Вони, як казали там, французькі вина, вони з Франції на експорт буде. І ми посадили – тоді ще діяла в Україні, як сказати вам, по міністерству там, шо одну частину ми вкладували, і тоді була міністерська програма, коли давали допомогу якусь у виноградарстві. Не кредити. Ми вклали свої уклади, а потім держава нам відшкодувала. Дуже добра програма. [У якому році діяла ця програма?] В дві тисячі першому – в дві тисячі другому. [Де діяла ця програма, на Закарпатті?] Та нє, то на відновлення йшло. Лиш просто, кажу, мало хто займається виноградарством, садівництвом. Тоді можна буде, є якийсь відсоток, шо тобі держава, і там п'ять років, то держати його, вирощувати треба. [Чи потрібно було повертати якусь частину?] То лиш просто було. [Які сорта Ви вирощуєте?] Не тільки винні. [Чи у вас уже промислове вирощування, виробництво?] Так. [Традиційне?] Традиційне. Ми все руками, по-старовинній техніці. Ну так робиться, як да́вно було: обрізка винограду. [Коли?

www.etnolog.org.ua

У який період?] Практично, у нас так, починаючи із лютого місяця, круглий рік, можна казати, на виноградниках є робота уже. В лютому починається там і обрізка, потім уже й підв'язування, оприскування там вже весь час. Хочемо, не хочемо, но мусим його проводити. І потрібно. [Чи підживлюєте виноградну лозу?] Да, ми ставимо, і прошлий рік там, як вам сказати, ми ж по-венгерському, но під кожну лозу спеціальні засоби, щоб вона підживлювалася. [Яке добриво використовуєте – мінеральне чи органічне?] Органічні добрива ми стараємося здебільшого. А так, то і оприскування, де там мінімальне, і хотіли зробити так, шоб то мінімальне колічество того було у виробництво. І потім іде збір урожаю. [Коли?] Буває, шо дуже гаряче літо, то уже у вересні, в кінці вересня збирали. А в прошлому році уже у жовтні. Збирали у кінці жовтня, бо погода така була ні сюди, ні туди, і ми ще чекали, шоб сахарність винограду збільшувалася. [Як ви її заміряєте?] В нас є спеціальний замірник. Ми тоже привезли із-за границі, і воно показує зразу. [Як саме треба вичавити сік, щоб заміряти?] Ну да. Туди одна капля – і показує, скільки там кислотності, скільки там цукристі. [До яких показників Ви прагнете?] Ну, ми стараємося до... двадціть чотири його... Цукристість. І здебільшого воно так за літо й набирає його, но залежить від осені – чи воно дождливе, чи сонячне. І потім уже після збору урожаю ми, як було в старовині, добре збирали під музику. ***Переробка врожаю.*** Збираємо там всіх друзів, як робочих, і там сім'єю збираємо, і вже переробка винограду іде. З гроздів [грон] маємо тоже там уже вот маленьку таку машинку, шо знімає із груздя ягоди. Воно там обриває, шоб самі сімена були, зерна, потім видавлюється. Під пресом. І так, як було воно, там стоїть. Настоюється мало [трохи]. І переробляється. [Як довго настоюється?] Ну, так уже всі секрети не будемо видавати, здебільшого два-три тижні там в нас настоюється. [Чи є якісь обов'язкові технологічні умови?] В кожного своє. Ну а після того, як сок уже набирає колір, після цього в нього іде уже обробка і у дубових бочках настоювання. Воно настоюється у нас до червня. То вже можна пробувати. [Яке Ви виготовляєте вино?] «Мерло» – сухе, а «Каберне» – таке не більш сухе, бо воно більш солодше. Стоїть, настоюється у бочках, а потім уже у пляшки. [Чи Ви маєте свій бренд і право реалізовувати вино?] Як вам казати, ще перший, другий рік, шо починає урожай давати. [Хто вам допомагає цим займатися?] Чоловік, сім'я. І маємо двоє робочих з околиці, котрі давно тут працювали у виноградарстві, вони ходять помагають, ходят підв'язувати і обрізувати. Но, знаєте, вони попрацювали все своє життя на Шаланківській горі. Ви знаєте, колгосп розпався. Тут на території колись працював винний совхоз, де вирощували виноград на горі. Потім його оброблювали і його експортували навіть у Росію. Винзавод був. Там серед сортів був «Промінер». [Це сорт винограду?] Да. [Чи з нього робили знамениту «Троянду Закарпаття»?] Ну, я не знаю. «Закарпаття» – воно іде як на солодкій основі. І кріплене було. [Чи використовуєте Ви їхні технології?] Ні. То у той час вони були там якісь по переробленні, а ми не маємо стіки. Там навіть раніше привозили сировину і сортували. Експортували. Або в межах нашої країни. [Чи Ви маєте право на реалізацію своєї продукції?] Нє. В нас іще то законодавством не забезпечено. Є уже проект того, шо, в залежності від того, хто скільки територій має, скільки гектарів, шоби дати то ліцензію. А тепер поки що діє так, що ми ще не знаєм, бо воно ж закони все міняється, десь років два так було, шо маєш за якусь там ліцензію заплатити п'ятдесят тисяч гривнів. Якшо я малий підприємець, у мене стільки продукції немає, щоб воно варто було того. [Тобто Ви більше заплатите, ніж потім заробите?] Так. І то ще роботи вкласти, і трактором обробляти. Ми би вважали, шо за кордоном, шо то законом було якось урегульовано. Наприклад, скільки там території маєш, то якось мати ліцензію – і мені краще, і ти могла би так реалізувати свою продукцію. В Угорщині можете спокійно любий підвал піти, вирощуєш, продавати дома спокійно. Правильно. [Ви кажете, що до вас туристи приїздять, звідки вони знають про вас?] Деякі, шо займаються, то знайомі є, контакти є. Приватно просто проведу їх там, покажу, но якшо там побажають попробувати, но воно в нас ще не дуже вироблено, бо я ж на роботі. [Чи плануєте розвивати своє виробництво вина?] Хотіли би, звичайно, розвивати і шоб легко було би реалізувати, бо якшо уже попрацювали, зробили, то якось би треба його реалізувати. А в нашому районі важко. Якшо ви проїжали, бачили: в кожному дворі росте вино, но тут виробляют сорт «Ізабелла». А «Мерло»... Не рідкісне, але, знаєте, у людей, як казати, кожний якшо має своє, тоді тут у нас не дуже беруть. Тут нам з тих регіонів або з туристів. [Чи треба мати збут поза межами Закарпаття?] Да. Ви знаєте, за границьоу легко. В Францію поїдете, Угорщину – кожний має свій підвальчик, виготовив стіки-то продукції і може спокійно її продавати, а в нас не знаєш, куди його і як його бути. Важко. То знаєте, за границьоу садівництво і простих людей піддержують, дають якісь там відшкодування, якшо там виноград попав, а тут людина сама все має здобути, зробити, попробувати, а ми всі зависимо від погоди. Ми вчимося. Я вчитель початкових класів. Я до цього нічого не мала, не знала, но так поступово вчимося. [Ваші батьки займалися виноградарством?] Нє.

ВОЛОВЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Верхні Ворота

Записали С. Микитчук, А. Момрик, З. Гудченко та С. Сіренко 24 листопада 2008 р. у с. Верхні Ворота Воловецького р-ну Закарпатської обл. від Маясинець Анни Іванівни, 1938 р. н., Маясинця Йосипа Івановича, 1932 р. н., Бляшин Марії Андріївни, 1951 р. н., родом із с. Канора Воловецького р-ну, В'ячила Михайла Федоровича, 1924 р. н., родом із с. Канора Воловецького р-ну, та Григора Михайла Васильовича, 1934 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Коли священик посвятив поле, царину, йшли. На полі був хрест, де ся сіяло пшеницю, жита. Там стояв хрест, і процесія йшла. І там служили службу, посвячували. І то кожного року в одно місце ходили. Як ідемо перший раз у поле, свячене брали. В поле нич не клали, просто ся молили. До Благовіщення земля мертва, до землі ся не доторкає ніхто ще. А є, сіяли багато, яка пора, а так і два тижні бувало після Благовіщення погода: сніг, дощ. А у нас настояща

www.etnolog.org.ua

весна після Благовіщення. Картоплю не садять скорше. ***Жнива***. [Коли зажинали хліб?] Старалися почати у вівторок. Дивилися умови погоди. Снопи в'язали, а потім складали в кучки або хрестики, кіпки. Перший снопик лишали собі. Робили обжинки. Як кінчали роботу, обов'язково сідали на землю і примовляли: «Аби така картопля була, як ви великі». І так їдять на полю. Простиляють плахту, сідають на якусь скатерть, накладають їжу. Раньше було веселіше. І молилися, й пісні співали, навіть танцювали, а зараз нє. ***Агротехніка.*** [Яким плугом орали землю в першій половині XIX ст.?] Плуг був деревляний. [Хто робив плуги?] То був майстер, шо робив, то був столяр, а був кузнец, шо робив разні ножі. [Чи багато було людей, які вміли робити плуг?] То чоловіка було два-три, жило тоді двістітриста сімей в селі. [Чи можете Ви описати плуг?] То був ніж, шо різав, і підрізник, шо перевертав, і полиця. [Кого запрягали в плуг?] Хто шо мав – хто мав коні, то коні запрігав, а хто вол, то воли запрігав. Але волів було більше. Запрягали коней або волів по два. Запрягали у ярмо. [Як називається кінська збруя?] «Шлия», шо тягнула, і нашийник. [Яка була ширина борозни?] Примирно двадцять сантиметрів. [А глибина] пітнадціть-шіснадцять. [Чи користувалися сапою?] Сапа в нас не використовується, в нас мотика. Нею копаєм ми картоплю, садим картоплю. [Які були борони?] Борони були диривяні, зуби були прямі. [Скільки борін волочили одночасно?] Одну. [Коли з'явилися повністю залізні борони?] Ну, то-то вже за Союза, вже у [19]60-х роках. [Як у вашій місцевості сіяли зерно?] То спеціально робили мішки такі, то бесаги. То було, шо спереду і ззаду. [Якими знаряддями збирали зернові та сіно?] Серпи були заокруглені. Серпом жали овес, жито. Пшеницю не сіяли, но хто мав пшеницю, то пшеницю. Жали жінки. Мужчини не мали время жати. [Якими косами косили?] Яку собі купив косу, така й була. Всі коси були одинакові, як я заповнив, такі й зараз. Вона складалася з деревєної ручки – кіся. А на кіся – вушко і плішка, шо плішится. Клипали косу, був клипач, бабка, а потом уже підострює каменем. [Коли у вашому селі з'явилися косарки?] В [19]70-х роках уже били косарки. А зараз косарок нема, то всьо пропало. То всьо, хто був при владі, покрав, продав і гроші прикарманив. [Які були граблі раніше?] Які були колись, такі й тепер. [Чи використовують залізні граблі?] Є, біля хати сміття загрібаємо, а сіно гребемо пласмасовими і деревляними. [Які у вас вила?] Які були раньше, за сто років, такі й тепер. Деревяні, желізні і які хочеш. Більше дворогі, а були і трирогі, і чотирирогі. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** [Які знаряддя використовували для молотьби?] Ціп, складався з трьох частин – вилинь, потім хамут ішов і ціпилно. Ручка «ціпилно» називалася. [Коли перестали ціпом молотити?] Дес у [19]50-х роках, коли з'явилася молотарка. Молотарка була й до колхозу у багатих людей. [Як у вас віяли зерно?] То був такий млинок, шо віяли. [Де зберігали зерно?] Були такі скрині великі, «сусіки» називалися. Стояло зерно в стодолі в коморі.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Господарство було таке, як сьогодні. Так не жилося, як сьогодні, бідно було. Зарплати не було, пенсії не було. Так шо люди бідно-бідно жили. Кукурудза ся родить, капуста, картопля, буряк, огірки. Помідори в нас не достигають. Горох, квасоля є. Картоплю вирощували. Більше в нас нічого такого не вирощували. Наші діди-прадіди сіяли овес, жито. Бідно-бідно люди, тяжко жили. ***Технології городництва.*** Восени треба було картоплю брати [копати]. Літом гончарили та гноїли землю, а на тому садили картоплю. Велика картопля не родила на цьому гною.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Держали бики. В мене дідо був староста, голова сільради, і він такі воли мав. І тим орали. Для себе орали. В сусідніх районах були, но там рідко. Воловецький, Міжгірщина дуже був район бідний. Раньше, хто мав коня або воли, то кращі корми йшли їм, а корові там шось такоє давали, а корова давала літр-півтора молока, то шо було на сім людей? [Як зберігали молоко?] В колодязь ставили. Робили з молока творог, більше ніц не робили. Раз у рік продали худобину, то треба було за всьо обплатитися. [Яку худобу тримали до війни?] Вівчарство, велика рогата худоба: корова, воли, телята. Чотири-п'ять корів, двоє волів, троє телят, по двадцять овець на одне господарство. Тепер тримають одну корову, курку, патятко [свиня] та і все. Кози і кролі тримають рідко. От ми корову держимо, порося держимо, і я маю п'ятдесят соток землі. Сіно косимо для себе. Здаємо молоко по рубль-два. А м'ясо не здаємо, тільки для себе. Ну коли, наприклад, маєш теляток, тоді здаєш. Ходять підприємці беруть. Ну дуже дешево. Людина біля того так ходить, молоком кормить. Колись і більше коров держали. У мене тоже було дві корови, но не вигідно. Треба комбікорм купити, то всьо. За безцінь продаємо ми молоко. Як колгосп ся розпав, то всьо не є. То допоміжні промисли від колгоспу були. [Що роблять, коли корову вперше виганяють на пасовище?] Дають їй свячене. На Великдень, як принесуть з церкви паску, поріжуть її на куски і дають корові, бо корова – святоє, іншим [тваринам] не дають. [Чи вішали коровам на роги вінки?] Ні. Раньше, коли дужі зими були, ягня заносили до хати маленькоє, шоб не замерзло. Але було в людей, шо треба, шоб і телятко перебуло добу. На Святий вечір обкурюють ладаном худобу, приговорюють, аби Бог хоронив од зла. Коли купували корову, то кидали гроші на землю. ***Вівчарство.*** Тоді я займався вівчарством. Визирав [випасав] чотириста голів, отару овець. Айно вівці були і сир вирощували. У нас «сир» казали. До колгоспів вівців мали тільки ті, хто був дуже багатий. Треба ж було чим їх держати. І було такі моменти, що колгосп не міг тримати, по хатах розділяли: ти маєш десять овець забрати, ти маєш дванадцять. А ти маєш чим кормити? Шо то брали батьки, шоб не виздихали. ***Свинарство.*** Хто був заможний чоловік, то мав порося, а то-то більшість людей бідували. Наприклад, у [19]55-х роках, то вже держали всі поросят. Перед Новим роком одно порося заріжемо і то так ділимо, аби було на цілий рік. ***Конярство.*** Коней менше тримають, тому шо трактором ліпше обробляється. При колгоспі коней більше було. Тепер є, но рідко. ***Птахівництво.*** Кури, качки, гуси, індики слабо тримають, бо машина збиває. ***Пастухування.*** [Чи були громадські пастухи?] Були. У нас полонина є, де випасується худоба. Там були вівчарі, шо вівці пасли, там були воларі, шо воли пасли, там були конюхарі, шо коней пасли. Всьо паслося в полонині Боржаві. Полонина Боржава, а є полонина Бозява. Зараз стало невигідно тримати худобу, не платят. За колгоспу не було такого поля, шоб воно не було покошене, нич не було. Тут було понад тисячу голов худоби, багато було техніки. Тепер

www.etnolog.org.ua

пусто. Пастуху раніше платили за голову [худоби]. За коня – з травня по серпень. Покосили – і вже худоба пасеться на полях у селі. А на полонині паслась до першої матки. Матка – 28 августа. Як давали лизати солі худобі, то несли пастуху гостинець – їсти було, пити. Хазяї, що мали худобу, по черзі носили пастухам їдення, це коли вівці. А коли воли, то там була черга – кожен давав хліб. На полонині він собі сам брав або йому приносили. Зараз люди мають пенсію, мають зарплату, люди десь на заробітки ходють. Уже їм так, знаєте, не дуже.

САДІВНИЦТВО ***Садові культури.*** [Які були фруктові дерева?] Усі дикі були дерева. Яблука, груші, сливи, черешні. Абрикоси і персики не визрівають. Тоді людей, які займалися садівництвом, не було ніч. Виноград появився недавно. Такій ранній сорт, червоний і білий. Якшо осінь гарна, він доспіває, а так ні. Кущі: смородина, грибі злі (біла смородина), аґрус, чорниці (ожина).

ОЛІЙНИЦТВО [Чи робили у вашому селі олію?] Робили з льону. Олійниця, то треба було сушити льон, товкли. Була така деревляна ступка. Товкли, потом ту-ту муку сіяли на ситі і обратно туда. То треба було п'ять-шість раз сіяти і гріти, аби то гаряче було, а тоді йшли в олійницю. Там була дерев'яна олійниця, така коробка була. Штир був желізний, шість-сім хлопів то-то крутили. Вже ту-ту муку гріли так, аби гаряча була. Спочатку один крутив, а вже як начне прижимати, то п'ять-шість хлопів крутили. Там як зайшов, то там запах який був. Який то був олій!

БДЖІЛЬНИЦТВО Займаюсь пасікою з 1958–1959 років. Мав десять-п'ятнадцять бджолосімей, а вийшов на пенсію у 1994 році, то пасіку звеличив до ста двадцяти чотирьох сімей. Меду у нас дуже мало, бо це гірська зона, медозборів немає. Сади відцвіли весною – і все по медозбору. Сінокоси там, то все моє. Бджолосім'ї дають по три-чотири літра меду, оце саме більше. Усе організували на бджоло-пакети – продаємо мед. Продаємо в Росію: Ростов, Омськ, Томськ, Волгоград; з України – Одеса, Кіровоград, Миколаїв, Вінниця, Дніпропетровська області. [Де берете вулики, – купуєте чи самі робите?] Я сам собі роблю, з смереки. Роблю рамки, вулики – сорок сім на тридцять розміри. У вулику по дві сім'ї, двадцять чотири рамки, по дванадцять рамок на сім'ю. Собі лишаю дві-три сім'ї, щоб виводити матку. [Чи займалися бджільництвом Ваші дід або батько?] Ні. Я сам ветеринарний лікар. В одного чоловіка попросив одну сім'ю, і він мені дав, і я розвів. Я ходив за десять кілометрів на роботу, і не було кому доглядати. Було у мене по десять сімей. [Які хвороби є у бджіл?] У нас дуже кліщ веротос. Дуже нас так беспокоїть. Весною я не обробляю. Осінню два рази: перший раз – коли відкачав увесь мед, а другий – як вийде весь розплод. [Чим обробляєте?] Обробляю біпіном. На вигляд хлорофосу. Купуємо в аптеці два мілілітри розчину в ампулі, розводимо на два літра кип'яченої води і розприскуємо. [Чи знаєте якісь народні методи?] Клали хрін, що в нас тут росте, під рамку, де є вільне місто.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Лен дуже сіяли, тому шо з нього ткали. Коноплі, лен – то було багато, одежа з того. Вони собі пряли, пак шили. Мало хто купляв в магазині. З насіння вони давили олію, а волокно стелили на землю, молотили. Спочатку помикали та пов'язали в снопик і то всьо поклали, шоб добре висохло. А були такі фурчаки, шо віяли, зерно насипав і віяло воно. Насіння собі лишали, шоб було посіяти. Були кросна, були куделі, веретена. А були вручну веретена. У клубки, а потім такі снувальниці, шо снували і називалися «мітки». Мітки золили. Були такі поливальники на ножках, у печі гріли камінь круглий, шо червений, камінь насадив в поливальник, а попереду в поливальник – попіл, і попілом шось одмивало. Потім ішли на ріку, на потік, виполоскали і сушили на грядки під стріху, і то висіло-висіло, поки не висохло. А як висохло, тоді були такі генделики на ніжках на чотири сторони. І то крутили і скручували на клубки. Були снувальниці. Я помню, коли ще була мала, то в нас були коноплі. Перестали ростити, то вже давно було, в молодших моїх класах. Може, п'ятдесят років тому. Вирощували, тоді зривали мама і тоді так мочила, тоді висохувало, витрушували, намотували кросна, ткали. Більшість кросен було своїх. І тоді ж так на сонечко вибілювати. Вони воду так ся намочить, тоді на сонечко, тоді воду, тоді знову сонечко. Були дуже білі.

МІЖГІРСЬКИЙ РАЙОН

с. Верхній Бистрий

Записали З. Гудченко, А. Момрик та С. Сіренко
29 листопада 2008 р. у с. Верхній Бистрий
Міжгірського р-ну Закарпатської обл.
від Почіля Івана Івановича, 1944 р. н., та його дружини,
Федора Юрійовича, Матки Єви Василівни, 1943 р. н.,
та Блинди Калини Олексіївни

ТВАРИННИЦТВО ***Кролівництво.*** Кролів тримали. Та ще такі кролі були, шо їх скубли і шарфи й платки з них робили. ***Птахівництво.*** Кроме курей, качок, гусей, ніякої птиці не тримали. ***Скотарство.*** Як виганяли вперше корову на пасовисько, то свяченою водою побризкають. На Цвітну неділю посвятить бруньки з іви, та старалися той прут брати та ударяти. Відьмами тут не називали, а називали чогось «босорканя». Казали раньше, шо молоко відбирали у корів. ***Пастухування.*** Тут череди не було, кожний сам випасав. Овець пасли, худобу, телят у полонинах пасли. ***Конярство.*** Коней мало було в селі. ***Вівчарство.*** Овець зводять. Одне мішання, бо то вже не держать. Раніше держали по п'ять, по сім голов, до десяти, а то й ще більше, а зараз одну-дві.

БДЖІЛЬНИЦТВО Тримаю бджіл. Нікто не тримав в родині, я сам із себе. Учив, там побував, там побував. До войни тут держали бджіл. Таки «сліпи вуліки» називались. Вони з них не викачували мед, а так брали сірку, душили їх, тоді брали руками давили, тому шо не знали, не достиглі до сього діла. Вони були збиті на чотири сторони, глухиї та й усе. Так, як ящик, збиті. Там їм наклали такиї розпорки внутрі, і вони там собі газдовали, шо хотіли. Наклали собі паличок, і бджоли газдовали, шо хотіли. А далі, як хотіли брати меду, ну а як візьмуть? Брали сірку туди, закрили герметично, вони пчол душили. Вони живі не лишаються, впали всі. А потім їх витрясували, а потім цей мід руками здавлювали, давили. Вони собі лишали для свого розплода один чи два вулика, но а далі с того там рій вилітав, він сідав, но там його собирали. Я, допустім, його собіраю, я йому вже роблю приміщення, положено як має бути. Туди його собі висипаю. Довбані з колоди

PDF

www.etnolog.org.ua

вулики били й такі у людей білі. Видовбували з колоди, ту зверху забили, знизу забили ту й провертіли, і вони там собі. Такого, що ззаду мед вибирали, не душачи бджіл, може, й було у других селах, но в нас не було. Бджол диких немає ніде. Якшо рій вилітає, він се крутиться, якшо ви його не приберете. Він собирається, а вони вже собі знайшли десь приміщення у дуплові. Вони собі туди залізають і там газдують. Покаміть не померзнуть, пока холод не прийде. Малий процент може перезимувати в лісі. Весною роя того вже не буде в лісі. В нас люди робили в хащі, ліс рубили, но та й находили, правда, не зимов, а десь в августі, у сентябрє, і там вони наносили собі. Іх не може пообирати. Коли ви матку не заберете, то вони пропадають. Білі такі люди грамотні, що вони, допустім, і читали, і так самі з себе. Ну а далі вже пошли журнали. Вже там описували і з того постепенно возросло. Я не виношу вулікі на полонину. Колись виносили, зараз не виносять. Потому шо транспорт дорогой, то-то треба туди відвезти, звідти привести і там за ними сторожити. Може ведмідь прийти. Він любитель того. Він то-то перекине, побирає, лиже собі. Та вони його покусають – реве, але їсть. Ведмедя бачив вдосталь, сколько раз. Там кричите, і він то-то тікає. На село у кого п'ять [вуликів], у кого десять, у кого п'ятнадцять, хто як. Є багато. Та й в інших селах тоже так. Рамки я роблю, далі дріттю сную. Вощину купую. А раніше були оті вулики. А як з'явились рамки, то треба купувати вощину. Я здаю. Раніше давали кіло за кіло вощини, а зараз дають менше. Тепер треба доплачувати той процент. То воно можна й самому зробити, та там треба лічинки робити, щоб із цих лічинок вони тягнули. Ямочки, де мед кладуть, називається «личинка». Личинка одна для розплода, інша для меда, інша для трутнів, третя буде вже медова. У літо і три рази відкачують мед, якшо є медозбори. Перший – то-то є із цвєтков, далі другий – тоже із трав, з малини, з чорниці, а третій – змінює світ, світлий такой. У нас на поля гречки чи що не вивозять. Вони беруть з липи. Можна по цвіту меда сказати, з чого його бджоли зібрали. Тут нема гречки, то весь мед із хащі, з поля, із цвітов, малина, чорниця, липа, іван-чай і прочеє. Іван-чай більше меду дає. Він цвіте, но для нього треба, щоб уночі було не менше п'ятнадцяти градусів. Якшо не буде такої температури, то вже він не виділяє.

РИБАЛЬСТВО Раніше багато було риби. Коли почали рубати ліс, то не стало риби. Риби було до 1990 року дуже багато. Підеш до річки і руками під камінням можна було ловити. Потім почали ловити током – винищили рибу. То почала заводитись риба. Наказують, щоб трактори по річках не ходили, бо потрапляє солярка, а форель цього не любить. Водиться така риба: мерено, головатиці. Раніше ловили кишицями. Такі клали, щоб риба там зупинялась, бо тихенько вода пливла. Перегородки клали з ліщини. Ловили списами, річка у нас чиста. Риби скільки було, що можна було накидати у відро. Ловили сітками, верша, кошарі, плетенка (риба заходить і потім збирали). Усе це робили з лози. Рибу ловили на чорні мухи, які водяться в гною. Ловить син вудочкою. Бувають змагання: збереться компанія – і хто більше наловить. Головатиця уже не водиться.

ЛІСОСПЛАВНИЙ ПРОМИСЕЛ Робили, йшли на заробітки і давно йшли у ліс робити. А давно іще ходили із кіньми, та коли вода велика та долі водов дарабами дерево. По цій Ріці нашій. Та кіньми навозять дерево, збили дараб та на дараба дерево, та на долі ріков. Та просто геть у Тису везуть дерево продавать. Вода велика була, коли дождь піде. Веснов і осінью. Вони напарують та скоро довозять. Батько ходив, то за тиждень доходили дарабами. То треба зайти в Хуст та геть на Тису. Майстри принимали й відправляли. Та приймали в них та давали їм зерна чи гроші.

МИСЛИВСТВО Охотники є, та немає за чим ся охотити, бо при Союзові було строго. Не дай Бог там козулю вбити або оленя – судили тя. Боялися, а зараз то все постріляли просто. Десь іще є, альбо то малий процент. Вони від великого снігу не дуже поздихають, то він ходить грібе, кормиться, оглядається. Робили такі засилки. Та він там залізе, далі взад, а то затяне його. Засилки на козулю робили. На кабанів не могли, бо кабан там не зайде, а заходили козулі. На шию робили, на ногу нє. Там шось накладуть. Такоє, допустім, ожина, малина, він туди засунить голову, ну а далі взад, а тоді затягне його.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Коноплю садили (я з Колочави). Сіяли веснов, тоді у липні їх ділили – білу коноплю вибирали, тоді лишилася насінна на осінь. Тоді мочили в воді, мокло десь дві неділі, і тоді на терниці терли, і тоді пряли. [Де мочили?] Така вода, шоб стояча вода. Мали ставки такі невеличкі, порядка шести квадратних метри, десь два на три метри. Хто викопував, а в кого стояча була. А десь біля річки такі були. Треба, шоб вода і не знесла, і не витікала, шоб стояча. Мокло, потім сушили на печі – печі такі великі були. І на сонці, й на печі мама сушила. [Чи зараз робите нитки власноруч?] Так. [Як багато людей самі роблять нитки?] Мало. Самі старші люди. Було таке, шо давали за шерсть нитки. [Які фарби були раніше?] Природні фарби були лише, з вільхи, з дерева, з бузини. Євреї возили фарби. Шерсть природня була – сіра, біла, чорна.

ВИШИВАННЯ Вишиванням займалися в усіх селах. [Чим відрізнялися старі вишивки від нових?] І узорами, і нитками. Давно вишивали на домотканому, а тепер ми купуєм спеціально канву і вишиваємо. А узор, є люди, шо вміли, шоб кольора зливалися, а є такі, шо не вміли. Отак і передав своїм дітям. [Давня вишивка так само мала значну кількість кольорів, як і сучасна?] І давня теж мала багато кольорів. Кілька років вишивали сугубо чорними і червоними, а тепер багато кольорів. [Тобто і тут були чорні і червоні вишивки?] Були́. [Хто вишивав – тільки жінки?] Майже.

с. Голятин

Записала З. Гудченко 28 листопада 2008 р. у с. Голятин Міжгірського р-ну Закарпатської обл. від Хміля Петра Андрійовича, 1949 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Які ремесла були в селі?] Будівельники були. ***Бондарство.*** З дерева посуд робив, хто був спритний до цього, хто нахил мав, той і виробляв. Самоучка «бандар» називався. ***Лозоплетіння***. Виплітали кошарки на картоплю – берут картоплю з землі та в кошарки. Виплітали ліски з лози такі і на тому сушили гриби, сливи. Ставили або шугали в піч, коли охолола піч, ліску засували і сушили.

www.etnolog.org.ua

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Вирощували коноплі. Самі собі сіяли, вимочували, вибивали. Був такий верстат, «терниця» називався, – вибивали. І з льону, і з коноплі били. В сінях таке робили. Туто терли і пряли. Така ручна була куделя. Усі почті жінки пряли. У зимову пору засідали на вечірки і пряли, тоді виплітали. Як наткали, то обмітували.

ЛІСОЗАГОТІВЕЛЬНИЙ ПРОМИСЕЛ [Які особливості побуту лісорубів?] Раньше, до радянської влади, лісоруби жили в лісу, в колибах, в куринях. Там собі готовили їду – мамалига, токан по-нашому. Токан замішав, зварили, поїли з молоком, кусочок сиру, бринзи, хто мав хліб вівсяний. При радянській владі воно пішло вже всьо механізовано, пішли трактора, вони брали на щит, тягнули, погрузка краном тоже тяжка була, а потом десь в [19]60-ті роки пішли машини сортіровочні: лісовоз, привіз на естакаду, а той брав челюсниками, мав два захвати, і сортірував ліс. А він, той тракторист, входив у комплекс бригади. Якшо нема роботи із челюсником, то він ішов в ліс або валяти дерева, або що. Мотопили пішли десь в [19]50-ті роки. Там станція внизу була. Були підвісні дороги, шо транспортували згори ліс, лєбьодка. Тяжкий був труд, бо там або тече, або пече. А все рівно треба йти в ліс, бо треба заробить. Спецовки непогані їм давали при радянській владі, зимні, весь час вони мусіли бути в резинових чоботах. Хлопці просто ухитрялися – брали найбільші розміри, навивали портянки шерстяні з домотканого, так їм тепло було. А раньше – постоли, так ото брали онучі навивали домоткані і брюки, називали їх «холошні» по-нашому, і жакет домотканий. То всьо вручну. В зиму стягували на санях деревину до річки, бокара́ були (дараби). Коли вода піднімалася, спускали на воду та бокори плили.

с. Колочава

Записали А. Момрик та С. Сіренко 27 листопада 2008 р. у с. Колочава Міжгірського р-ну Закарпатської обл. від Малети Василя Дмитровича, 1931 р. н, Росади Федора Федоровича, 1928 р. н., та Тумарець Наталії Анатоліївни

РІЛЬНИЦТВО, ГОРОДНИЦТВО На царині основне до колгоспу вирощували ріпу [картоплю]. Це була основна культура верховинців. Це був верховинський хліб. Ріпу в низинних селах називали «брамболя», «крумплі». Крім ріпи, [вирощували] овес, горох, жито слабо, біб, капуста, квасоля, часник, цибуля, петрушка. Колгосп у кінці 1950–1960 [років], коли обзавівся технікою, тракторами, машинами, плугами, боронами, освоїв частину таких земель, що раніше ся не використовували. Частину толоки, частину удобних полів розчистили, розорали. То колгосп садив картоплю, вирощували сто-двісті центнерів на гектарі. Садили буряк кормовий. Пробували садити кукурудзу, но кукурузу на струча [на зернове] не збирали, а для силосу. Селяни у давні часи пробували садити кукурудзу, но тут не дозрівала і її не практикували. Овес, жито, біб, горох, ріпа. Після розвалу колгоспу люди, хто де пам'ятав, де була батьківська земля, позахоплювали, повернули собі усі землі. Ну а тепер посадка картоплі і іншого городництва зменшується. Люди пороз'їжались на виїзні роботи до Іспанії, Португалії, нема кому робити. Набагато скорочено обробіток землі, сінокоси зменшилися. Овес ніхто не вирощує. Раніше збирали зерно і хліб пекли, а тепер зовсім перестали. Не садять зовсім жито, хіба десь для сівозміни. Клівер підсівають десь у міру мало. Вирощували лен, конопля, материнські і чоловічі, білі і зелені коноплі. ***Агротехніка.*** [Чим орали землю?] Конями і волами. Орали плугом, який з метала був, а ручки дерев'яні. [Які ще знаряддя були?] Вила, мотика.

ТВАРИННИЦТВО Раніше жили люди в основному із домашнього господарства і скотарства: вівці, кози, худоба. Багато не держали, бо землі орної і сінокосів мало. ***Скотарство.*** Каждий [мав] корову, дві, теля. Май заможні по дві-три корови держали. Великих богачів у Колочаві до приходу радянської влади не було. Корів у хлівах [тримали]. ***Вівчарство.*** Овець тримали від п'яти-шести до двадцяти – двадцяти п'яти. Коло каждої хижи були зимуки для овець. Кошари висотою два і більше метра, шоб вовк не заскочив. Була струмга, не прикрита. Вівці спали без прикриття. Починалася весна, весною пасли кто де, поля не були огорожені, кроме придворних ділянок. Кожний пас сам по собі. Потім проводили міру, мішання овець. Овець зганяли по групах, наприклад, сусіди, цімбори вибірали місця. Було по Колочаві п'ять-шість мішань, «марадиків» – так ще називали. Мішали вівці по цімборству, по родині. Колочавська була полонина Додена. Другі полонини належали низинним селам – Іза, Золотарьово, Копошново, Чумалево. Низинні села володіли полонинами навколо Колочави, сама Колочава мала лише одну полонину Додена. То дуже давно королі чи воєводи Мараморошчени наділяли своїх дворян землею, давали у привілей полонину. І ці полонини із середньовічних часів належали іншим селам. А Колочава була обмежена. Колочавські вівці до 1944 пасли по лісах, причом по віддалених участках Мокрянка, Передня. А на навколишній полонині випасали воли, худобу, коней. Були конфлікти з низинними селами, но ті були більш заможні газди, шо випасали на наших худобу. Вони часто брали пастухів, вівчарів із Колочавців. Ну а вони, будучи пастухами на полонинах Красна, Ружа, Дарвайка, Барвінок, Стримба, Стремено, Гропа, Стерешор, уже хитрували та з місцевими жителями дозволяли припасувати колочавцям. В кінці квітня – на початку травня, до 20 травня, коли зазеленіли поля і пропадав сніг, коло церкви проводили сільські збори і назначали день міри і день закриття царини. В один визначений день проводилася міра. В Горбі, Мерешор, Брадолець, Сухар, центр Колочави, Лази. Опріділяли, скільки і де буде пастись худоба. Вибирали полонинюшів – керівників мішань. Формувалося по родини, сусіди, присілки, п'ять-шість, може, й більше. В мішаню було до п'ятсот-шістсот овець. Отарами не називали, а називали «марадик» або «мішання овець». На окраїнах проводили міру. Ввечері огородили кошари, п'ять-вісім кошар. В кожну кошару газди приганяли свої вівці ввечері. Вівчарі сіли подоїли, потім розпускали їх. На другий день випасали кожен, де хоча, але на одинадцять годин приганяли до кошар доїти. А ввечері здоювали, щоб всі були однаково здоєні. І вранішнє здоєне кожний міряли і записували. Міряли посудиною (дубець) літровою або двалітровою. Дубець, паличку рівну, ставили в посуду, зарубували, відколювали. Її велика частинка залишалася у старшого вівчаря, а другу час-

www.etnolog.org.ua

тину віддавали чоловікові. Позаписували, помішали овець, вели пасти. А газди сідали гоститися, п'ятьшість груп, сідала кажда кошара окремо, розкладали скатерти, розв'язували бесаги, розкладали їду, випивку і приглашали на це сільське начальство: шандару [жандарм], берова [староста], ноутариша, лісника, вчителів. І він сам вирішував до якої групи сісти. Договорялися, яку будуть плати симбрилю [зарплата вівчарю за літо] і скілька брати за кажду вівцю за випас і догляд. І встановлювали чергу одержування молока у полонині на бринзу. Кажде мішання мало свого полонинюша, який керував у селі, а старший вівчар у полонині. Вівчар керував стадом і видавав молоко у полонині, а полониняш у селі направляв ватага. Ватагів окремих в колочавському селі не було. Каждий газда йшов сам за молоком. Вівців доїли три рази на день вівчарі. Здоїли, поміряли, записали кожну дойку, скільки там гелет [12 літрів] вийшло. У період колгоспу колгоспні вівці випасувалися на полонинах, бо всі полонини були передані Колочаві. Одобрали у колгоспів низинних. Близькі полонини передали колочавському колгоспу «Радянське Закарпаття». Колгосп і сільрада вирішували, що колгоспна худоба – на такій полонині, вівці колгоспні пасуться на такому місті, вівці та худоба селян – на таких. ***Пастухування.*** Брадольчани в одному місті пасли корови, телиці окремо, вівці окремо, ярки окремо. Царину закривали до 1 червня після мірки. Тоді уся худоба залишала село. Випас на полях заборонявся – закрили царину. Вся худоба йде в полонини або йде на толоку. На толоці кожен пас свою худобу. Іще існували дільниці, огорожені плотом – село від пасовища, від толоки або від полонини. Рідко хто пас худобу під наглядом навколо Колочави, а наганяли, бо худоба не могла вернутися і в толоці пасла. На толоці то доїли вдень і ввечері. А ті, шо на полонинах, то ввечері ішли доїльники. Там ту худобу на полонині випасав воларь. Не називали «пастухами». Були колиби для доїльників і воларя на стинищі. Каждий шов свою худобу доїти. Доїли і ночували, стали рано, здоїли і все забирали донизу. Як розвалили колгосп, значно зменшилось поголів'я худоби. Більше як на половину. Я був вчителем, деректором школи, в 1991–1992 – головою сільради. В 1992 [році] вривають чоловік сім-вісім. Голови сільських рад з низинних сіл Данилова, Чумальва, Шандрова. І до мене: «Ми забереме свої полонини». Шо від них забрали. А я кажу: «Беріть, а вони у віданні колгоспу, не сільради». Всі землі належали колгоспу. Тепер нікому не треба. Всі полонини стоять пусті. Ні колочавська худоба, ні з низинних сіл не випасають, бо не є ходоби. Пусті полонини, заростають. Царина навколо села одна третина непокошена. Худоби зменшилося. У Колочаві було по п'ять-шість мішань, по п'ятсот овець в дорадянську добу, колгосп мав шістсот-вісімсот голів великої рогатої худоби і більше шести тисяч овець. Та й люди мали по п'ять-десять овець своїх. Сіна їм не дуже хватало. Всі лишні полонини косили і сіно звозили. Тепер дуже мало худоби, два невеличких стада овець, корів у двох-трьох полонинах по сімдесят-вісімдесят голів. ***Свинарство.*** Кожний селянин мав одну, рідко дві свині. В нас свиней не випасали. У низинних селах випасали в дубових лісах. У нас на Верховині такого не було. Свиней тримали у окремих кучах. ***Птахівництво.*** Качка, гуси особливо любили держати в давні часи жиди в центрі Колочави. Це була їх любима птиця. Люди, що жили по берегах, практично не держали, бо гуси, качки люблять воду, а поля, городи не огороджувалися, птиця чинила шкоду, і їх не тримали. Лиш у центрі села, де були відгороджені двори від пасовищ, їх тримали. Ріка Колочавка в центрі була відмежована. Там пасли гуси і качки. Держали індиків, їх в селі називали «пульки». Жиди держали і окремі люди. Непоширена птиця. Цесарка рідко в кого. Голуби не були поширені. Невеличкі голуб'ятники на стовпах або на чердаках, но масово голуби не держали.

САДІВНИЦТВО ***Садові культури.*** Виноград у нашій [місцевості] не практикувався і тепер не практикується. З Драгова [30 км від Колочави] і вниз по ріці вже практикується, але він кислуватий – не дозріває. Черешня, вишня дозріває, але дуже за наших умов дрібні, тому мало хто тримає. Сливи, яблуня, груша поширені в Колочави. Колись колгосп засадив, всьо то занепадає, люди, хто хоче, бере.

ВИШИВАННЯ Вишивають для себе рушники, серветки, прикраси, придане на весілля. У нас так заведено. Але сорочки вишивають дуже мало. [Яким способом вишивають?] Хрестиком. Переважає червоний і чорний. [Де вони беруть узори, у старших людей?] Зараз є звідки взяти. У старших не беруть, бо у старших з кольорів природи. Вишивають більше у сучасному стилі.

РИБАЛЬСТВО [Як займалися раніше рибальством?] Раньше виходили на річку і ловили. [Яку рибу ловили?] Форель, лосось, піонь (клинь), подус. [Якими знаряддями ловили?] Просто вудочкою. Літом на спінінг, а зимою на таку вудочку. [Де брали вудочку?] Купляли і майстрували. Майстрували так: крючки сам не зробиш – це треба купити. Поплавок, тростина. Ручку виточив на станку з дерева, бук. [Чи можна з іншого дерева?] Можна, з любого можна. Обманка – чипляється на лиску, щоб риба думала, що риба є. [У яких роках почали масово займатися риболовством?] З десяти років, у 1939 році. [Чи пам'ятаєте, як раніше ловили?] Раніше у наших батьків, то тим не дуже занімались. Тому що роботи не було, жили із свого господарства. Тяжко було. [Чи вживали рибу в їжу?] Вживали, але то рідкість. Купували. [Коли масово почали займатися рибальством?] При Союзі. [З якої причини?] Просто заохотяться хлопці. Збирались хлопці з Хустова, Тячева. [Чи влаштовували вони між собою змагання?] Змагання були. [Що робили з рибою?] Роздавали родичам, своїм дітям, внукам. [Чи ловили сіткою?] Ловили. [...] У нас то колись річка була, а зараз озеро. Точніше плотина. З 1955–1956 років закрили плотину. У цей час риба була такою, що мала п'ятнадцять-двадцять кілограм. Там фарель був. [Де зберігали рибу?] На снігу. Коли принесли додому, то ложили її в корито, наливаєш води і вона оживає. Літом – кидали у воду у стороні, буває, що у сітку, а потім у річку. Немає сітки, то в криничку біля річки. Там вода, але потрібно обгородити камінням, щоб риба не попливла. З кринички доставали руками. [Чи був у вас «павук»?] Є і зараз. [У яких роках ним почали користуватися?] Давно. Ще у [19]20–[19]30-х роках, ним добре ловити у мутній воді. У наших місцях риба видить. Тому вона не так легко попадає, а у мутній легко. [Які ще були знаряддя лову?] Верша з лози. Лійка з ліщини, а потім робиться обруч (з ліщини), потім роблять сувершок. Через нього риба заходить, але на ньому укінці є гуска, яка

www.etnolog.org.ua

не випускає рибу. Наприкінці лоза, зв'язана мотузкою. Виймають вершу з річки, потім розв'язують мотузку і висипають рибу. [Чи багато риби можна наловити вершею?] Так можна ловити не фореля. У нас ловлять пір'є, по-научному – харіус. Можна і лосося, клінь. По річці йде чотири чи п'ять хлопців. Б'ють, а риба мусить тікати – і у вершу. [Верша вся знаходилась у воді?] Так. [Чи могла риба зверху або знизу перепливти?] Ні. По боках клали камінь, а зверху лозу. Риба під камінь ховається, то тоді ловлять руками. [Що таке «ятір»?] Таке саме, на подобі верші, але зроблене з ниток. На кольцах стоїть. Як у нас кличуть «червяки-глисти», так кажуть на кільця. Заходить мерена. На кільця навішували глисти, тобто крючки, і ставили на ніч або вранці на день. Тут також є кульок, щоб риба не вернула. Туди риба заходить і збирають глисти. Між крючечками треба, щоб були проміжутки. [Що таке «сак»?] Він є і в мене. Ним ловити у мутній воді. Тягнути до краю з річки і дивимось. Ручка повинна бути длінною чотири метри. [Що таке «волок»?] В'яжуть з лози, в'яжуть проволкою, можна і тросом. Потім качають по дні, а риба позбігається. Потім вилами, якщо велика риба. [Чи багато можна було вловити?] Багато. [Чи можна розмовляти, коли ловиш рибу?] Там, де ловлять, розмовляти не можна, бо риба чує і тікає. [Чи були якісь забобони, пов'язані з риболовством?] Ні. А раніше, було, забороняли фінвідділу ловити рибу. Якщо зловив чоловік біля річки з вудочкою, то штраф був великий, що треба було продати тильонків. Тоді за один час можна наловити п'ятдесят кілограм. Пішли загородили, річку пустили в інше русло. Риби назбиралось, а потім навпаки робили – і риба залишалась на землі. Так можна робити було, але подалі від села, у лісі. [Чи багато людей сьогодні ловлять рибу?] Багато. Вудочками і спінінгами. [Чи ловлять сіткою?] Ловлять. Ловили руками, валами з давніх часів. Заготовляли снопи верболозу або вільхових гілок, накладали кучу, вал, обмотували вірьовкою, мотузом, клали впоперек ріки і качали вал. Риба всяка, що була в потоках, бабці, бички, слиги, мирена. Виловлювали вилками або руками. Або заганяли їх у паліски, у вершки. [...] Зимою душити рибу практикували здавна селяни. Вибирали участок річки, збиралось чоловік двадцять з кочергами, лопатами. І вот упав сніг сантиметров шістдесят-вісімдесят – з двох боків швидко засипали річку. Річка задушилася. Так зупинили течію річки, шо впереді оказалася суха. І напоготові впереді вистроїлися. Ті, шо душили, то душили, вони продовжували. А упереді річка висихала і нашвидко бігли, хапали, визбирували рибу вдоль річки і жінки, і діти. Це кажуть «душили рибу», ну вони рибу не душили, а рибу збирали. Ну це практикувалося на початку зими.

МИСЛИВСТВО Дика худоба: кабани, олені. Не браконьєри забили. Пару було великих западних зим від 1991 року. Великий сніг, до півтора-двох метрів. У великих снігах олені спускалися в долину в села, а люди сокирами, вистріляли, видушили. І як винищилося, а тепер ся не може відтворити. Оленів і кабанів мало. Навіть лисиць мало. Я тут раніше на річці ставив будку та за зиму десять-п'ятнадцять лисиць вбивав. Увечір сиджу, дві-три години – уб'ю лисицю, но, може, й не вб'ю. А тепер і лисиць не є. Перед лисицями раніше не могли удержати курей, гусей. Вимерли. До радянської влади мисливцями були пани або приїжджали на полювання пани, графи. Колочавських не дозволяли. Люди полювали нелегально, їх називали «рабшицями». Якщо їх ловили, то карали, штрафували, ну не судом – відробляти примушували. «Рабшиці» мали вогнестрільну військову зброю. Прятали. Називали «пушкою», «рушницею», «ружьем» не називали. Птицю і лисиць – в капкани, засилки. Капкани робили і самі. Слопці – на куницю. Клали слопець, зробили підпорку, прив'язували приманку, звірок піходив, хапав – підпора вискакувала і його слопець прибивав, грузок. На це ловили куниць і лисицю. І ще ловили на крючки. Ну то в мисливському господарстві не дуже. От зробив жердину, прив'язав верьовку і робив крючок, і насаджав кусочок м'яса. І лисиця, навіть вовк приходив, брав, дьорнув, пружина, жердка пружинила і піднімала звірка. Любого звірка. І так чіпляла, уже якби не дьоргав, підтягнув, що лиш задніми лапами вис, то всьо. Там, де ходили лисиці, ведмеді, вовки, ставили капкани фабричні. Могли класти засилку. Дріт чи навіть мотузку. Пружинний тросик. Прив'язали до дерева і засилку, шоби ногу поставив, якщо засилив – то все. Він затягне, він рветься але не вирветься. Є ведмеді бурі, чорні. Менше стало, бо всього звіра стало менше. Браконьєрів нема, бо й мисливців стало мало. В Колочави було двадцять п'ять – тридцять офіційних мисливців у радянський період. Законні рушниці. Тепер мисливський колектив ся розпав і, кромі лісників, ніхто із колочавців нема. Тепер тут національний парк.

СОЛЯНИЙ ПРОМИСЕЛ Про Солотвино много не пам'ятають, але сіль на Верховині був дефіцитний товар. Сіль як таку не використовували, бо її не було, використовували ропу. Ну а ропа – роствор солі. За ропою ходили із бербеницями, з бібонями, деревяний посуд такий. Ішли в Шандрово, теперішня Олександрівка, за Золотарьовим. Звідти на плечах або на конях вьючно ропу несли. Або йшли через полонину в Красна, у Нересницю або йшли в Солотвино. І у Солотвині біля шахт були відходи соляних всяких. І набирали тих відходів з глиною у бесаги чи в якійсь посудині. Тут настоювали у воді, сціжували і використовували ропу. Сіль була дуже дорога, і люди в ті часи не мали купити собі солі. То лиш багаті. А коли в дев'ятнадцятому столітті пішла торгівля, пішли коробейники. Крамниці почали відкривати, то почали завозити і сіль. А коли появилася возова дорога, то йшли в Шандрово із возами, бочками на ропу.

ЛІСОЗАГОТІВЕЛЬНИЙ ПРОМИСЕЛ У нас кличуть «смерека», у вас «хвоя». Вибирають осінню, коли усе мертве. Смола залишається у смереці. Зрубують, кладуть до весни у корі. Потім обтягують кору і кладуть, щоб сохла два роки. Потім на одну зиму накривають, щоб не мокло, а до цього треба, щоб мокло. Ліс возили, а до цього треба, щоб мокло. Ліс возили раніше не автомобіля, а зшивали у плоти. Бокор – це руль у плота.

с. Лозянський

Записав А. Момрик 26 листопада 2008 р. у с. Лозянський Міжгірського р-ну Закарпатської обл. від Тайстри Івана Миколайовича, 1959 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** У колгоспі, де можна було, то обробляли тракторами. Орали, вивозили гній, добрива, вирощували картоплю і кваки, політературному– кузіка. Це буряки великих розмірів,

www.etnolog.org.ua

що йшли на корм худобі – білий, великий. І був овес там, де треба було сівозміну провести. Спочатку два роки картопля була, дальше рік сіяли овес, потім багаторічні трави. Пройшло декілька років, і те поле орали. Урожай картоплі в [19]70 році був кращий в районі – двісті центнерів з гектара. Зараз вигідніше картоплю купити на базарі, ніж вирощувати тут. Вівчарство занепадає, промислова картопля також, тільки кожен собі, не на продаж. Бо щоб виїхати в гори, треба декілька кілометрів, хоча ділянка над хатою, але дороги під'їзних немає, бо вода розмиває. Треба солярку, треба тому, хто вивезе. Коней немає, декілька пар залишилося на селі. Може, шість пар на село. Почали купляти міні-трактори, але вони можуть лише на рівних землях. Почали купляти різноманітну техніку, особливо ГАЗ-66 з військових частин. Кабіни знімають, щоб мати дозвіл від ГАІ, що навіть прав не треба. І цими машинами (тільки рульове лишають) більш безпечно. Бо якшо машина б тікала (перекинеться в горах) з кабіною, то з такої легко вистрибнути, полишити. Так шо довозять більше машинами, а орють кіньми і тракторами, але кожен рік все менше, бо вигідніше купити. Коли рахувати, скільки посадити, обробити.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Кукурудзу вдома вже практикують, вона доспіває, але в той час, коли були колгоспи, то не було. Помідорів і перцю не було і зараз немає, а огірки були. Капусту вирощували, сині сорти. Ну тепер починають вирощувати і білі сорти, як в низині (Виноградівський, Іршавський райони). Звідти в нас багато. Біла з'явилася набагато пізніше, коли почали на ринки завозити. От свої гірські сорти вирощували багато. ***Переробка та зберігання городини.*** Були отакі бочки, де до двохсот літрів на сім'ю закладали [капусти]. Огірки колись були, але людини не вміли їх маринувати, то лиж зірвати і так з'їсти. Знали лише один спосіб: нарвав, наклав, солі прикинув, гніт зверху і всьо. Коли хотів – витягнув.

ТВАРИННИЦТВО В основном займалися тваринництвом і рільництвом. ***Конярство.*** Уже були зовсім бідні люди, якщо сім'я не мала коня. Якщо не могла одна сім'я, то називається «спрягали» – я і ти, ми пару. Використовували, коли орали. ***Скотарство.*** У нас волів було в селі менше, волів було туда у Верхній Бистрий, Торунь село. Чому в них воли, а в нас коні – не знаю. У Торуні років п'ять ще тому я бачив воли. Так чомусь повелося. Тримали ще корів. А тоді на території села була одна з кращих ферм на районі. Тримали двісті корів і під двісті-триста овець. Худобу на літо всю виганяли в полонину. ***Вівчарство.*** Овець тримали багато. У селі років десять тому, коли тільки почав розвалюватись Радянський Союз, було від восьмиста до тисячі овець. Випасали декількома стадами. Взимку дома тримали, як тільки весна – недалеко від села по черзі вівчарили. Як череду від кожної хати. А на початку від десятого до двадцятого травня було мішання. Все село зганяли вівці. Мішали, робили вимір, скільки чиї дали молока, і виганяли потім на ціле літо в полонину. А тоді вже наймали людей пасти, місцевих, ніколи в нас не було чужих, завжди місцеві вівчарі. Приблизно було шість чоловік на вісімсот [голів]. Але їх розділяли на декілька, щоб одна половина там, друга там. Як правило, було від трьохсот до чотирьохсот. У нас дві було. То по шість там і там, щоб могли перепочити. Овець доїли. Вдень доїти треба було три рази. Зранку (то все йшло по місцевому часу і тепер іде по місцевому в полонині) вставали доїти у чотири години. Тому шо у кінець травня, коли пішов лист молодий вверх, вівці кожний день молока прибавляли, то було дуже багато. Мірка овечого молока у різних селах – вісім або дванадцять літрів. Це вже в той період, коли видають молоко господарю, тому, чиї вівці. А в той день, коли мішають вівці, то одна галета, два літри. А ще вона поділялася на маленькі, то двісті грам було. Якщо два літри, то називалося ще «купка» у нас, бо давали молоко, якщо на мірку, десять галет. То у середині літи тобі мали віддати сто двадцять літрів молока. Хазяїн виходив туди і брав свою частку від усьої череди. Міг один кілька день, а могло і два одночасно прийти. Вівчарі дивились, у кого більше, того швидше виганяли за молоком. В кого менше – того на останню чергу. І кожний господар собі забирав протягом літа молоко. І на місці робили з нього сир, прямо там. Сам господар, а не вівчарі. Їхній обов'язок був лише подоїти. Він мав їм дати їсти. Вони подоїли, погнали худобу пасти, а господар робив сир. В нас називається «плякали». Це спеціальний порошок, який робили з молоденьких ягнят або козят, із желудка. В той період, коли ягня або козя не починало їсти травичку, а тільки молочко материнське. Таких молодих різали і з того у нас називається «кляк». Досить було невеличку грудку того кинуть, як воно ставало ніби кислим, а тоді робили. Воно скисало за хвилин десять. Перемішали, накрили і за той період, поки вівчарі їли і пішли пасти, чоловік брався і починав збирати сир. Молоко ставало кислим, його перемішували знову. І поступово руками з тих частинок зліплювали до купи. Воно називалося «буц сира». Воно стало до купи. Тоді вже в великій посудині дерев'яній, а потім вже варили. Натягали всередину того, а тоді в мішок і вішали, щоб сир той стік. Прямо там на полонині. Спеціально бука рубали, щоб крючки вішати. Або дві отакі сохи перекладено, називалося «комарни». І вже був там той сир, поки хазяїн не відібрав. Це могло бути півсутки, могло дві. І коли ше на перших порах, то було шо кожний перший удій несли прямо з полонини. Підстеляли клейонку на плечі і несли додому. Могли по десять, по двадцять кілограм понести, а останнім часом робиться технікою або на конях. То ще не бринза, то є сир. А ота рідина, що залишилась після того, як звідти вийняли сир, її виливали в металічний котел. Його ставили на вогонь і там на тихенькому вогні перемішували, іще виходила декілько (п'ята-шоста частина від сиру), то називалося вурда. Воно варилося і спливало вверх. А сир отой привозили додому, стояв два чи три дні. Наливали в нього або води чи «жентиці», як у нас називають. Це з того самого сира вода, щоб він підкис, щоб в ньому зробилися дірки, і тоді кришили на бринзу. Руками просто кусками кришили, солили, клали в діжки і могли прикладати листя з хруну, листя з яблук. Тут були свої рецепти. А зараз набагато менше. Тому шо не вигідно тримати овець. Раніше було вигідно, тому шо люди мали бринзу. У декого це була основна їжа: картопля і бринза. Картопля і токан – це з кукурудзяної муки, таке, як по-українські «мамалига», шось подібне. То раз. По-друге, цінилася шерсть овеча. Можна було здавати в заготконтори. Стриг хазяїн кожний собі. Це робилося десь два тижні, перед тим як вигоняти ходобу в полонину. Шоб не дуже холодно,

www.etnolog.org.ua

шоб за два тижні шерсть трохи відросла. Вівці ніколи в кошарі не сплять, лише в кошарі доять. Виганяють і підбирають таке містечко, щоб було захищене від вітру. Колиби розставляють по декількох місцях, шоб вівці получається всередині. Це захист від вовків. Якшо раніше за одно ягня можна було восени (бо діти випасали їх тут) здати його державі, що мужна було за ці гроші заплатити вічарям за чотири вівці. Зараз м'ясо стало не вигідно здавати. Шерсть ніхто не приймає, заготпункти не діють, бо криза. Здавали закарпатці, везли в Тисменицю, в Чернігів, там комбінат. Поки що не можуть відновити. В нас на район ще овець достатньо, пробували на базі майданського заводу пластмас, який перестав працювати, але виявилось не екологічно чисте і не вигідне. Так шо переробки вовни не йде. Дехто бринзу б їли, але люди більше м'яса, свиней тримають, можна і на базарі позволити собі все купити.

САДІВНИЦТВО ***Садові культури.*** З садової культури було багато груш, слив, яблук. Ніколи не було абрикосів, черешні, винограда. Виноград тепер уже з'явився, може, років п'ятнадцять тому. Раніше одна хата, років двадцять [тому], може, й мала виноград, тепер уже у кожної хати. Він не доспіває.

ЛІСОЗАГОТІВЕЛЬНИЙ ПРОМИСЕЛ Раніше люди тут займались лісопромислом. Валили ліс. Я з переказів пам'ятаю, навіть бабка казала. Це в основному ліси належали багатим людям за часів Чехословаччини, Австро-Угорщини. Називалося «рубали клепки». Це значить, вручну батько, син чи два брати за день скільки-то кубометрів дров зробити. Ризували їх. Спеціальні жолоби робили по схилах. Це сплавляти їх униз, на низину. Це по схилах спускали дерева, бука. Було багато випадків каліками, бо одні внизу, а інші вгорі, бо вилітало, особливо в зимовий період. Були випадки, що калічило людей, були випадки, шо вбивало. І дальше на рівнині вони мали різати на метрові куски. Складали спеціально, щоб легше було кубикувати. А там вже той прораб, чи як його називали, раз на тиждень вилічував гроші. Но жили настільки бідно, шо брали їсти, три години від нашого села їти за дві гори. Там вже ріка Боржава, багато лісів, сіл мало. Тиждень, коли баджили, і настільки бідно жили, шо взяв дерев'яну посуду молока, скисло молоко, кукурудзяної муки. Шо там недоїв, через тиждень приносив додому дітям. Картоплі декілька. Бідно. І то на лісопромислах були не круглий рік, і одиниці були робітників

с. Присліп

Записали А. Момрик, З. Гудченко, С. Сіренко та С. Микитчук 25 листопада 2008 р. у с. Присліп Міжгірського р-ну Закарпатської обл. від Сіромана Олекси Федоровича, 1933 р. н., Серокман Марії Іванівни, 1936 р. н., Затюка Дмитра Михайловича, 1933 р. н., та Затюка Дмитра Юрійовича, 1924 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Люди веснов орали, овес сіяли, жито, ячмінь сіяли і лен сіяли, волокну. Жито, овес раніше сіяли, а тепер тілки на корми. Курудзу не сіять, вона тута й росла б, може, але не доспівала. Бо в нас морози, холоди. Греку – ніколи. Орали і з тої сторони проволки, і з цеї сторони орали. Орали, волочили. І за чехів і мадярів тоже так було. [Чи мали люди землю?] Мали. [По скільки гектарів?] Котрий як. Були, що мали і по тридцять гектарів з лісом. Земля оралася, то овес сіяли. Люди мали, знаєте, так по тридцять-сорок і п'ятдесят клодень вівса. А у кладни находилось до дев'яносто снопів. Такий зв'язаний, щоб воно просихало. А также і оес [овес]. А бубо було до три клані, а йво з кожної клані був міх буб. Мішок. ***Агротехніка.*** Ярмо такоє було, деревляне ярмо. В мене вже нема. При колгоспі орали ще на биках. Де малий підйом, то трактор буде орати, а де такий підйом, то бики. На поперек орали. Трактор перекинеться, а воли підуть. Плугом орали. Були переворотні залізні і були такі деревляні. Ото полиця жалізна. Колеса деревляні були. Ото був гряділь, а на ньому така жалізна полиця. Ніж такий, шо борозну протинав. Спочатку ніж, а потім полиця. Хліб раніше тривали на повалі. В скринях був овес. Насипали там. В'язали сніпки, далі вішали, відстоювались, а далі в стодолу завозили. Там їх складували. Потім сніпок ціпами молотили. Були й молотарки, механічні, крутили вручну чотири люде. Два на дній корбі. Колесе великоє, там далі пас був такий, а дав на другій, на малім колесі. І тоді крутило, сніпок подавало. Раніше тоже були молотарки, а в кого не було, то ціпом молотили. По двоє молоти. Один з єдного боку, а другий – з другого. Потім збирали. Самі зерно не мололи, а несли на млин. Коли косили, то куща не лишали. Може, хтось й лишали, або май юж нєт. Жали серпом. [Яким плугом орали землю на початку ХХ ст.?] То вин був дерев'яний. [Як його називали?] Просто «плуг». [Хто виготовляв плуги?] Був такий чоловік у нас, шо робив, шо знав добре робити. [Хто купував залізо для плуга?] Я то не знаю, то тато десь їздив купляти у Хуст. [Яких тварин запрягали у плуг?] Волів більше, коней мало було, самі воли були. [Скількох волів запрягали?] Два, то єдного не було. [Як їх запрягали?] В ярмо. [Плуги були скрізь однакові?] Однакові. [Яка була ширина борозни?] Двадцять п'ять – тридцять сантиметрів. [Яка була глибина?] Глибина десь так п'ятнадцять, до двадцяти. [Чи використовували у вас у селі рало?] Не було. [А сабан?] Не знаю. У нас не було. Я його не відєл. [Яка у вас була сапа?] Вона називалася «мотика». Нею копали, садили. [Де берете мотики?] Роблять у кузні. Ще рік не є, як умер коваль. То він робив блуги і всє робив. Ну а були в запасі, то стояли і в магазині мотики. Були такі армовані. [Які ще знаряддя праці були, крім мотик?] Йо-й ще давно не було і лопат, і вил не було. [...] Були такі росохи. Та тим люди мучились, метали ізмоловлі. А колеса робили, але не кували, бо не було чим. Колесо було піше – багран. [Чи використовують зараз сапу?] Використовують. [Чи є зараз у когось воли?] Є єден. Він такой, як корова, лиш мало май велик. [Де робили сапи?] В селі коваль. [Як кріпився держак?] У вухо. [Як у вас сіяли?] Міх – на плече з одного боку мішок і з другого. [Які у вас були серпи?] Криві. [Хто більше жав?] Жінки. Десь і чоловіки з жонами. [Що таке «борона»?] То що волочити. [З якого матеріалу виготовляли?] З дерева робили по вісім бийлів, а набивали віжжя залізного. Коли їхали, воно подвигалось. Били два бирці. Зпереду був ще такий, що переходило. Ходили ним, така карійка. [Хто борони виготовляв?] Кожний господар сам робив. [Чи користувалися в селі косою?] Та і тепер користуємося, коса була така, як і тепер. [Як вона називалася?] «Коса» та й усьо. [Чи були в селі косарки?] А то вже як колгосп прийшов. [Чи багато їх було?] Ні, може, дві було. [Які були граблі?]

www.etnolog.org.ua

Диривяні, а зараз пласмасові більше. [Які були вила?] Такі, як і типир. [Скільки зубів вони мали?] Чотири, було й шість. [Чи молотили зерно ціпом?] Я ше й по лобі не раз ним вдарив. [Коли з'явилася молотарка?] У [19]24 році. [Яка вона була?] Крутили люди. [Як у вас зберігали зерно і продукти?] На цім, на поді скриня велика, та там сипали. [Які знаряддя праці використовували в селі для збирання зернових?] Коса, граблі. Складували у клані, то вітер продував, висохало. Далі возили, то де побудували хату, стайню. Складували, а у сяку пору молотили. Хто молотив ціпами, а були й машини такі, які треба крутити було в ручну. [У яких роках з'явилися машини?] Ще за чехів. У двадцятих роках двадцятого століття. Були такі, що на тріпах і на пасах. [Якими серпами користувалися?] Обокновені, такі, як і тепер. Жали сирпом жито та біб і більше нічого. [Чи можна кидати серп на землю?] А чому ні. Хіба хтось ворошку знав, придумував волшебство. [Ви чули таке?] Не чув. [Для яких сільськогосподарських робіт застосовувалася коса?] Траву отаву косили. [Що таке коса з грабками?] То коли косили, то такий сук прив'язували, щоб файно складалось жито. [Чи була «коса з лучком»?] То те самоє. [До якого часу такі коси використовували?] То у старі часи не було чим хати крити, а з жита робили для того, щоб покрити хату. [Що робили з косою, щоб зручно було косити?] Клипали косу, а далі точили. Клипали на бабкі. [Для яких робіт використовували колись граблі?] То треба було грибти пустено. А чим? Як накосив, то чим збереш? Лише граблями. [Що таке «гребовиця»?] Та сіно брати. Ще давно не було таких вил, а були дерев'яні – три вила або і чотири. З копиці брати, то треба були залізні. Такі називались «ґраї». [Чи використовують зараз дерев'яні вила?] Ні, не молотять тепер. То треба було підтрясувати солому, то ними легко підбирать. Розділяться від зерна. [Дерев'яні вила самі люди робили чи купували?] Самі робили. [Ціпами молотили?] Молотили. Ми молотили ще у 2000-х, бо далеко вести до молотарки. [З якого матеріалу робили ціп?] З бука, з ліща, з явора. Провертіли дві ямочки та прив'язали ремень. [Як збирали сіно?] Косили у полонині. Складали в обороги. Ми ще чотири роки назад косили, а зараз не треба нам. Полонина зараз заросла. Потім перевозили додому. [Як зберігали сіно, щоб воно не замокало, не гнило?] В оборогах, а були і копиці. Копицю складуть, файно причешуть.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Капуста, картопля. Огірки мало, рідко. Помідори – ні. А капусту садили много, бо бульба не дуже родилась. І не знали люди [що] робити. ***Переробка та зберігання городини.*** Якщо зорати його [город] навесні, то тяжко копать, то треба перекопати. Для картошки робили пивниці. Буряк там. Каменем по колу обложили, а зверху драницями. Капусту квашену у коморі тримали.

ТВАРИННИЦТВО Коні тут є. А зараз у кого як. І бики били. Запряг та возив. Тепер воли нє, тепер коні. Вони недавно були. Воли, бики ще й тепер є тут, у Присліпі, може, ще пари дві є. Корови, свині тримають. Вівці – хто як. Поки колгосп, то в колгоспі били, а до колгоспу тоже тримали, ну більше, ніж за нього. А тепер вже мало хто. Не вигідно. Раніше і м'ясо здавали у колгосп або на базу. І кози, кролі є. Кури є і качки, гуси, індики. ***Свинарство.*** Раніше свині різали ближче до Різдва, а зараз погано з кормами. Вже свині не набирають ваги, тому немає сенсу їх тримати. Ріжуть свиней зазвичай у вівторок або четвер, а не ріжуть в понеділок, середу, п'ятницю і в той день, коли було у цьому році Благовіщення. В цей день протягом року нічого не роблять такого. ***Вівчарство.*** [Яка худоба переважала?] Вівці були і кози. То обов'язково мусіло бути, то треба було. Одежа мусіла бути сукняна. Не було в що обуватися. Були времена войни, як одні кінчились, то други починалися. Оце то так. Робота була в народі. Вівці були в людей та вівці мішали на літо. Паслися по лісах, бо де далеко було, що людей не спосібно було, то туди вівці йшли. Вівці доїли нам на міру, пів-два літра молока як було, то рахувалось десять гелет. [Що це таке?] Були, що гелета мала і дванадцять літрів, що видавали чоловіку, а вісім кухафарів, то в Новоселавці було так, а в нас так не хватало, бо в нас паші не хватало. У нас було по вісім літрів гелета і так до сих пор. То-то клягали, сир збирали і варили урду на они, крутили. Тай так помалу проживали.

МЛИНАРСТВО Млини були на воді. А вже їх не є тепер. При Союзі порушили. До колгозу били. І жито, і пшеницю мололи. Пшениці мало було. Вівса сіяли тут у горах. У селі було до дванадцяти млинів. У Береєвському районі є гора, що там камінь такий є, то село Мужнієво, і там той камінь ізготовляли і привозили в наше село. Камінь був до сорока центів, товстий. Камінь крутиться – то й меле зерно. [Чи будували стіни?] Аякже. Хижа була прикрита. Та й була у нього там збоку кучка така, щоби сидів. Вогня наклав, коли буде холодно. Над камінням був такий кіш, туди засипали зерно. Ямка була не кругла. [Кожний господар сам приходив і молов?] Тим домашній молов та й брав мірку: двадцять кілограм – то брав літр муки. [Чому так багато було млинів?] Щоб усі мололи. Коли була посуха, то колесо не крутило, то тоді не мололи. А коли було все нормально, то і літом мололи. Були такі [села], що мали берега рівно та не могли зробити таку гать, щоб вода попадала зверху через колесо. То вони робили так, що вода падала повз нього у корита і крутило в другий бік. [У яких роках зникли млини?] Помало, постипєно десь до [19]50-х років. [Чому вони зникли?] Та муку привозити [почали] готову. Млин був у районі.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Лен сіяли, пряли, терли, полотно робили і вручну шили, машинок не било. Коноплі або льон. Любого дня сіяли коноплю. Із коноплі май міцної було, май крепкоє. З льона май слабкоє. Коноплю вибирали, а далі мочили. Викопували таку яму, і там вода натікала у ту яму. З землі натікала. То там мочили, а далі пак сушили, а далі пряли. Вся сім'я робила. На терлиці терли. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** Куделя, шо пряли. Терли прядиво, далі щита була така, чесали, а далі пряли ци руками або на куделях з отаким колесом. А руками на веретено. Така палка була, і там прив'язано мотузком, то прядиво, а звідти микали. Били дні таки, коли не можна прясти. Протів худоби ти, що то-то казали. В празник Аннино зачаття, девятий четвер, Андрія. Такі празники, шо не можна було прясти. Та попрядуть то й винесуть. Ще до того було треба мотати такоє мотовило та тоти нитки, а далі щи мочили, виварювали нитки, май біле полотно било. Пряли, ще й тепер прядуть, носка плетуть ще й тепер. Светери, кофти плетуть.

ЕТНОЛОГ

www.etnolog.org.ua

ТКАЦТВО ***Інструментарій.*** Снували, такі були снувальниці, а далі були кросна такії. В кажній хаті були свої кросна. При Союзі ще то було. На куделі, веретеном нє, тепер тільки но на куделі. Ну а далі плетуть, на кроснах, горизонтальні. Та там бедро прибивають. Тепер уже не тчуть, бо тепер уже є всьо купити. ***Асортимент тканих виробів.*** Ще й тепер тчуть дорожки. Тепер уже нє, а оде ще й недавно ткали дорожки. Дорожки з шерсті овець. А давно то рубашки бувало. ***Фарбування полотна.*** Ще, бувало, напрядуть та фарблять, фарбу купували та то-то красили. З дерева фарбу не робили, купували. Полотно вибілювали.

с. Торунь

Записав А. Момрик 28 листопада 2008 р.
у с. Торунь Міжгірського р-ну Закарпатської обл.
від Головко Калини, 1937 р. н.,
родом із с. Присліп Міжгірського р-ну Закарпатської обл.,
та Головка Дмитра Івановича, 1929 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Раніше волами орали. У кого коні, у кого воли. Хто землю мав, то картоплю садили, жито сіяли. Ріпу садили і овес. Жито визрівало. Там [у Присліпі] тоже сіяли. Горох, боб, капуста. Хліб був в той час вівсяний у нас. Після колгоспу сотки подавали, а далі ще ті паї якісь. По сімдесят сотень. А на що нам тієї землі? Покосимо ту траву. Сама хужа земля у нас. У нас ще тут є і воли, десь дві пари є на селі. Земля пустіє. Овес сіялі і пак молотили. Вже якісь молотарки появилися, то молотити йшли люди, і жінки. Одні солому перемітувати, а тоті други снопи мітати. Людей було треба.

МЛИНАРСТВО Був млин на воді, жидівський, водов ганяв. Там камінь такий був. На жорнах вже не робили. Били крупу вівсяну. Були жорна такі. Били при мні, я помню. Крупу робили на жорнах. Муку – то млин був. Люди мололи овес, а баби пекли такий хліб сухий. Сухарі такі. «Ощіпки вівсяні» казали. Ще житній хліб робили. «Паляниці» у нас не казали. Пшениці тут вообще не було. Ходили в Венгрію, там робили уборку хліба, брали звідти пшениці й з тої пшениці там мололи і пекли хліб. Тут казали «на мадяр ходити».

БДЖІЛЬНИЦТВО Бджоли були в вуликах. І тепер є, в деревах в лісах бджоли бувають. Но зараз їх не вибирають. Било років двадцять п'ять – тридцять назад попадалось, шо знайшли у лісу. Та вирізали відти та приносили додому. І у себе вдома в уліка закладали. В стандартні вулики.

КОВАЛЬСТВО В нашому селі єден кузнець був циган. З шатрами кочували, приходили селом кочовкою. І два, і три раза на рік приходили. Робили такі желізні іздєлія коням, шось такоє, підкови. Форми жінкам пекти. Відра з бляхи. Рури на водостьоки. Труби, дзвінки вони робили. З конями ходили скрізь.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Пряли, – там лен сіяли, коноплі. То-то пак терли. Коноплі вимочували, далі сушили та терли. Но каждий у своїм дворі. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** І далі потерли і у сей час уже пряли на куделях. Та сиділи вечерничали. Йшли одно до другого, бо сі спати не хотіло. Треба було то поробити та й всьо. То треба було зробити вшитко, і з рук лише, бо ниток не було, шоб купити. І вже Союз був, Росія прийшла сюди, та не було ще шо купувати, не було там чогось путнього. Я прийшла сюди в [19]58 [році], ще ми пряли. Я прийшла в невістки. Десь до шістдесяти років жінки старі чи вже мого віку, то ще й пряли.

МИСЛИВСТВО, РИБАЛЬСТВО Охотники завжди були. На шо попало охотились. Тепер ведмеді рідко. І оленів було доста в нас. Лосів нема. Кози дикі, козулі, кабани дикі. Капкани на свиню не досягне, то тілько з ружей. Капкани на куниці, лиса, вовка. Пєтлі, гачки не робили. [...] Риби в нас нема. Валки робили, а душити рибу не знають. А тепер уже нєт. Портися вода, риби нема в річці, бо висихає. Вообще не є води літом ніколи. Хіба шо бурі надійдуть. Одні кажуть за те, що ліс вирубали.

СОЛЯНИЙ ПРОМИСЕЛ Сіль брали у Солотвині. Їздили по неї. Купували і сіль, і ропу. Ропу везли в бочках, ропа дешевше. Купували та й сами набирали. Конями, возом у Шандрово, самі для себе йшли набирали, як чумаки то не було. Зараз підвозить машина, з Солотвина йде, то в мішках продає сіль.

РАХІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Чорна Тиса

Записала я. Балушок 2002 р.
у с. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл.
від Огородник Марії Степанівни, 1948 р. н.,
Цуперяк Єви Каролівни, 1967 р. н.,
та Цуперяк Василини Миколаївни, 1963 р. н.

ТВАРИННИЦТВО Перший раз виганяється худоба [на пасовище] на початку червня, в суботу, четвер або вівторок. Понеділок, середа, п'ятниця – піст, неділя – святий день. В ці дні не виганяється худоба. Виганяють корову чи вівці на пасовисько і співають, постоянно. [Що співають?] Коло худоби такі пісні:

Та весела-й полонина,
Весела, весела-й.
І женуть люди худобочку
Із кожного се́ла.
Та восени полонинка-й
Сумує, сумує-й.
Бо без о́вець та й без ко́ров
Вна дуже бідує.
Та овчарю-золотарю,
Дай ме бринзі їсти-й,
Та буду ти помогати
За вівцями лізти.
Та вівчарю-й, золотарю,
Дай молока пити-й,
Та буду ти помогати
Вівці сокоти́ти.
Та висока полонина
Й висока Неде́я,
Та прийшов би люд код мені,
Лиш ко́би знав, де я.
Та висока-й полонина,
Та найвища гу́ні-й,
Вівчар вівці завертає
З високого ґру́ні.

www.etnolog.org.ua

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ

БЕРДЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Берестове

Записали Л. Артюх та Ю. Буйських у червні 2012 р. у с. Берестове Бердянського р-ну Запорізької обл. від Місюгіної Параски Василівни, Гриценко (Карпець) Тетяни Пантеліївни, 1927 р. н., Угнівенко (Щербини) Варвари Ісаківни, 1924 р. н., Щербини Галини Ісаківни, 1937 р. н., її сина та невістки Валентини Григорівни, 1956 р. н., родом з м. Тюмені, РФ

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** По дві-три хати спрягаються, то тоді тьорка, коток – молотять. А у [19]54-м, як ми приїхали сюди, то молотили снопи ломаками такими, ціпами. Жінки молотили. Оце ціпилно, а це «бич» називався [показує ціп]. Іще ж на своєму не робиш, поки не виробляєш трудодні. [Коли молотили «тьоркою» й котком, кого запрягали?] Корови тягли.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** [Які культури вирощували на городі?] У городі садили картошку, буряк. Сіяли ячмінь, овес. [Що у вас сіяли більше – озиму пшеницю чи жито?] Ні, жита мало сіяли. Пшеницю. [Чи сіяли селеру, пастернак?] Нє, не було. Помідори, огірки, капуста, буряк, цибуля, часник – оце таке садили. Оце ж у нас і більша була голодовка, чим отам. Вони ж змолотять, змелють, і вже в них є: і гречка чи просо там, чи шо. Уже й жито є, там же жито сіяли.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Яку худобу тримали?] Коровка в нас була. Хто держав коров, хто нє. Хто свиней. [Чи багато людей тримають корів зараз?] Мало. [Чи казали, що корову треба продавати з вірьовкою] Казали, аякже. [Навіщо?] А хтозна? Не знаю, такій прикмет. [Чи кажуть, що в корови молоко пропадає через те, що хтось ніби зіпсував її?] Буває таке, шо корові чі яка людина гляне, чі де, шо не дає молока, не доїця, кидаєця, хтозна-шо робе. Бог його знає. Шось же шо є воно. [Чи казали, що молоко можуть у корів «тягнути»?] Відьма, раньше казали. У нас в селі такого я не чула. А я тріцать чєтирє годи живу. ***Птахівництво.*** Курі оце так – десяток. Півнів – на холодець, і туди свинини – та добрий! І півні. Й курі їмо. Гусям воду треба, не держимо. ***Вівчарство.*** [Чи тримали люди у вашому селі овець, ягнят?] Та воно й зразу [зараз] люди держать. Ми якось не держали. ***Кролівництво.*** Кролів і зразу ж держимо. ***Пастухування.*** [Чи була у вашому селі череда?] Було, шо по черзі раньше пасли, кожен хазяїн збирав череду, а тепер наймають пастухів. Може, вже десять чи дванадцять год як наймають. Сей год як наймали, то пасли. [Як шанують пастухів? Чи є звичай частувати їх на Петра та Павла або Великдень?] Та в нас так: його годує той, чия черга пасти. Виносять торбу. А це вже ось той год ніхто й не годував, він свій харч їсть, шо бере із дому. Тоді, конєшно, грошей же не платили, то й годували, а тепер же гроші платять.

ПРЯДІННЯ [Чи займалися Ви прядінням, ткацтвом?] Нє, нічого не було в нас. Мої мама щє старі, то ткали і пряли, на прядку там. Прядяво сіяли, мняли ногами. Була прядка, де вона ділася – не знаю, десь на горіщі. Мама шила. [Чи пригадуєте, щоб ходили раніше в тканому?] Та чьо не пам'ятаю? Пам'ятаю, ходили – і у вишитих, і полотняних ходили, ткали таке.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення ритуальних предметів.*** [Чи були у вашому селі майстри, які робили труни?] Були. Майстерська була, в колхозі робили труни. Плотникі такі – Іван Фасенко, Гриша Махфенсів. [Як їм за це віддячували?] Раньше було трудодні, писали трудодні. Зараз же гривні платять, гроші. Раньше ж було колхоз, в колхозі робили труну. [З якого дерева зазвичай робили труну?] Ну, хтозна доскі які вони – чі з берези, чі так, які були, які робили.

РИБАЛЬСТВО Річка в нас була тоді більшенька, і в річці була така рибка [завбільшки з палець]. [Чим ловили рибу?] Друшлячком. Наловиш тої рибки, то мама наварить. Юшку зваре, а жарить нема ж на чому. Мама ходила на заробітки до моря. Заробляла тюльку. Тачкою тюльки привезе і жиру бутилку візьме, оцього рибного. Тоді ми виживаєм. Тюлька всіх спасала.

с. Новопетрівка

Записали С. Маховська та Ю. Буйських 21 червня 2012 р. у с. Новопетрівка Бердянського р-ну Запорізької обл. від Назароваої (Суслової) Катерини Панасівни, 1926 р. н., родом із с. Старопетрівка Бердянського р-ну, Охрименко (Рубцової) Тетяни Герасимівни, 1926 р. н., Баранік (Тимченко) Надії Петрівни, 1930 р. н., та Сідун (Назарової) Марії Федорівни, 1950 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Сіяли із руки. Тепер сівалки, а тоді – мішок на плече і рукою сіяли. Ото боронували, но не пахали, і родило ці зерна. І остались ми без нічого. [У 1933 році] то не орали, бо чим орать? Конів не було, тракторів не було. Все позабирали, повивозили. Лопатами такі круги копали і садовили кабаки, тикву. Садовили лопатами на степу і дожидали, пока воно уродить. Кавуни родили, кабаки, кукуруза, пшоно – оце таке виживали. І соняшники, і кукурудза... Пшенички ми не бачили, яка вона на цвіт, не то шо. Виживали,

www.etnolog.org.ua

бо ходили в колхоз. Бавовна була. Ходили ми не то шо полоть, а й обчеканювали, і збирали – то не дай Бог. ***Агротехніка.*** Вже трактора появилися, не п'ять і не десять, а десть там у полі тракторець. За трактором бігали. Така трава була колюча, борони піднімали і в борони ті попадали, ногу розрізали. Зараз тракторист їде, так і телевізор у його. А тоді шо? Кухвайка із топлєва зліплена і ото сидить вимочає, бо круто землью забиває, шоб кров не йшла. Отаке було лєчєніє. Вижили. Як же трудно ми жили! [...] [Чи був млин у селі?] Аякже! Млин за кладбіщєм був, самий великий млин, у войну він згорів – це тоже я з розказів помню, шо млин згорів у войну. Млини тоді робили, мололи муку.

ТВАРИННИЦТВО Як снідать, то мужчин в перву очередь, бо і коні, і корови, і вівці, і птиця – всіх надо кормить, за всіми надо ухажувать. У мого батька було пара коней, коровка, тридцять штук овець. Розкулачили, все забрали: і овець, і коней, і коров. А коз скіки було!.. ***Вівчарство.*** Дєдушка мій всю жизнь пас отару, шо всій окрузі пасли. Вони вівці наймалися в людей пасти всьому району. Їх було сім братів. Був свій коваль, свій землероб був. І пас отару. [Як у вас називають того, хто пасе овець?] «Чабан». Коли були багаті – держали овець. А накітчата – котилися вівці, це називалося їхня прібиль. Це м'ясо вони їли кожен день. Називалося «накітчата». Возили продавать у город солому, гной. Гной – оцей кирпич, шо послє овець просушуть на сонці і накладають повозки такі, «гарби» називалися, і везуть в город. Вівці надворі зимують. ***Скотарство.*** [Чи тримали Ви корову?] Тримали корову. На річку ходили, там ше корови паслись. [Зараз] у нас нема коровки, не держимо ми. [Після війни] яке тут робилося! [Німці] скотини скіки гнали! Скот дуже вони... Не свиней вони хватали, а скот, бо скот вони гнали самотьоком. А свиней треба ж везти. А тоді як ми прийшли з вакуації, а в ні в чому жить – хата ж то згоріла, так мама найняла там одного мужчіну, і він построїв нам землянку. І тьолочка в нас була. Тут ми жили, ше ж не побілено, нічьо, так тіки помазали і все, а в калідорі тьолочка. Дояркой пішла я – піісят пошти год продоїла коров. У нас [телят] зразу одлучають, зразу ми забирали теличку. І єслі вона надумала гулять, от вона і уменша набагато молоко. Ілі на погоду яку – тоже уменшають молока. [Чи казали у вас, що хтось погано міг подивитися на корову?] Ну, в нас такого не було ранше. То зараз хтозна скільки порозводилось, а раньше ж не було цього. Може, вони й були, так скриті були. [Чи казали у вас, що «поробити» корові можуть?] Казали, це щє як мама малада була, так тоді щє були такі – мама розказувала, шо ходили відьми. Свинями превращялись, у кішок превращялись. Да, за молодості нашої мами, а при нас уже такого не було. ***Птахівництво.*** У каждого кура – світу не видно. У каждом дворі птиці повно. ***Конярство.*** А в дворах і коні були. Коней жаліли лучше собак. Давали їсти, ховали під кожух, шоб коні не мерзли, шоб не голодні. Їх берегли на життя! Коли в двір заїхали сани і кінь, сани здорові, ховають сани ці в засічок, такий був, шо надо ховать. Тут одразу вийшли коней обкутали. То такі мішки, «овшанки» кажуть. Оце така брезентова надівається на шию коняки, насипають зерна туди. Шоб коняка даром не стояла, шоб вона питалася. Понадівали ті овшанки, коні їдять. Коні такі хороші, упитані.

ТКАЦТВО, КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО Ми і ткали. Верстаки такі були дерев'яні, а тоді нитками опутані, а тоді ото каждий. Ткали з чого? Оце ж тряпки ті, шо позношувані, подеруть на лєнточки, клубок мотають. З клубка тоді начинають. Один такий клубок, другий такий, один такий цвіт – по три, по чотири там штучки, шоб красивіші були. [Ваші діти вміють ткати?] Ні. Рубашки були полотняні, длинні, їх тіки стірали на річки, як льод стане. І в каждого є своє каміння там, на чому вони пруть. Качалка і рубель, на якому вони. І тому воно м'якеньке, і на морозі виморожують. ***Пошиття одягу.*** Шить шили. У старшої [доньки] машинка є ножна. А тут була стара, то мені свекор купив старинну венгерську машинку. То я шила день і ніч, те порю, те шию, бо матерії не було вдосталь.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Столярство.*** То тепер добро в людей єсть – і стєнки, і чого тіки немає. А тоді комод да кровать дерев'яна – таке-сяке. Тепер же чашки появилися, а тоді ж діжі були дерев'яні, ваганí дерев'яні. Туди заводили кісто, місили здобне, дуже хороше кісто. Шаплик [був] такий здоровий, дерев'яний. І наливали в цей шаплик воду і перву [купали] бабушку, хазяйку, бо вона ж хазяйка. А тоді, кажуть, мама, дітей молодших, шоб короста ніяка не чіплялася. А тоді вже, кажуть, хазяйок, а тоді вже мужчини, бо мужчини – і чабан, і коваль, і плотник. Полик був дерев'яний, пóкотом спали. Свекор у мене стєкольщик був. Люди і зараз споминають. Було, прийдемо, вікна вставлювані – це вже дєдушка Ревук. Повставляв вже все. В трицять третьому бабусю, це вже мою прабабусю, хоронили, зробили с кіньських ясел труну. Кінські ясла розбили і зробили труну. ***Техніка та технологія виготовлення ритуальних предметів.*** [Труни робили] в колхозі, плотники. Хто в колхозі робе – бесплатно робили, а хто на проізводстві, той каждий сам собі, де найде. А колхоз даром робив колхозникам.

РИБАЛЬСТВО На Полігонном є хутір Куликово, і [батько] туди утік в рибальство. То мій батько втік на рибальство за двадцять кілометрів. Рибачили і в маю місяці утопився в тридцять третім году. У нас рибакі були такі хороші, шо вони, оце хто прийде попросить, тоді ж риба харашо ловилася, – николи не одкажуть, николи, всіґда дають рибки, всіґда. Як вони оце вивезуть тюльку, а тюлька була не така, як зараз, – жирна, хароша. І каптили, наші каптили, свекор мій каптив, вкусне. Тоді ж тіки опилочками, а зараз чім хочіш каптять. Багато риби було. І жарили, і варили. З тюльки суп варили, шоб без картошки, без нічого – одна тюлька. Варили уху чи суп такий називавсь, от ми це і їли. Після війни була ж основна риба чабак і до войни. Казала мама, на капусному листі той чабак пекли. І приносили, батьки ж були рибаками, приносили в школу. Їх жарили, запікали. В наших батьків були приятєлі в Осипенко і їм на свадьбу [...] батько був рибаком і виловили ж рибу, так він «кукам» називався, оце ж петля за голову задіта і він, була вона в нього тут рука, а хвіст тягся поза батьком отак. А батько метр восімсят був. Представляєте, яка це була рибина?

МИЛОВАРНИЙ ПРОМИСЕЛ Ка́устіка не було, так із абрикос косточки били, оце каменюка-жжонка, оббивали гніздечко в серединкє, і ото вибирали те зернишко. І тоді обливали кип'ятком, а тоді облущували оту кожицю. А оте кип'ятком наливали і товкли у ступах,

www.etnolog.org.ua

сіяли, віяли і каустиком засипали, там норма якась була, і варили мило. Розливали його у тазики, оцю смєсь, воно захолоняло, і ножиком порізали тоді – як мило.

СОЛЯНИЙ ПРОМИСЕЛ Во время войни, у нас в Бердянску на косі єсть солоні лимани, то ламали сіль. [Як її ламали?] Решета. А вона ж викристалізовувалась, літа ж у нас дуже спекотні, і воно ж висихали ці лимани і на решетах мили сіль. А була ж комендантська година тут, і як не вспівали, то десь там на окраїні села ночували, потому шо нельзя било ходить. І оце ж кіньми возили їх кожний день туда, а коса це ж далеко – от до Бердянска п'ятнацять та по косі, сама протяжонность її п'ятнадцять кілометрів. І там, де ті солоні озера, ламали сіль, тому шо була риба, а солі ж не було. І на фронт проізводили. Це я з розказів тьоті помню і мами.

БІЛЬМАЦЬКИЙ РАЙОН *

с. Гусарка

Записали С. Білівненко, І. Біла та М. Комісаренко у с. Гусарка Куйбишевського р-ну Запорізької обл. від Крівіцької Анастасії Іванівни

ПРЯДІННЯ [З якого матеріалу ткали, де його брали?] Сеяли конопли унизу, там у мене низ, насеем конопель, во, а тады их вырываем да мочим, помолотим. [Де мочили?] У рєчкі. Возілі в Кінську, да там намочім, а тади додому, як уже оно вимокнєть, бєлоє, прівозіш, начінаєш ето подкладать і мять его, мяльница. Вовна вродє такая отак, а тади ж начінаєш уже микать єго, нє дай Бог, расчєсуєш і так мичкі дєлаєш, а тада на грєбєнку надєваєш і начінаєш прясть, на прялку. Багато работи. [Чи займається хтось зараз цим ремеслом?] Нє, уже ніхто. Тож було прядіво вєзуть у Кінську. Шо хочу Вам сказать, нєгдє било намочіть то прядіво, усе да камнямі попєрєкладають, шоб вода ж нє знєсла, во так камнями попрікладають, ну і даже мочіть во нєгді було. А сєйчас нє, сєйчас ніхто, і нє знають, шо це і коноплі, шо це і прядіво. Оце такоє. Важко було, дуже важко. Це єво і ногамі надо пєрєтєрть, шоб оно ж мягкоє було. Це вєчєром нє гуляєм, трьом оце ж прядіво ето, а тади ото прядьош вєчєром. І на работу надо, і прядьош. Ну, якось оно вєсєлєй було, сєйчас я нє знаю.

ТКАЦТВО Мама ткала моя ловко тоже. [Чи був у Вас верстат?] Бил вєрстат і, мабудь, щє досі є. [Чи вміли Ви ткати на верстаті?] І я, і сестри, усє ткали. І мєшкі ткалі, тади ж мєшков нє било, нє продовались. Це оно щє і досі валяється. [Чи фарбували ткання?] Тади усяк було, у цібулінє і порошкі билі разниє такіє, так ото красілі. Ну, а ви знаєтє, нєчєво було. Я Вам скажу даже, це я начну ето ткать, я полку за день можу виткать, там же оно рассчітано. Так ідьоть полка, чєлнок, так кідаєш ето под тий, закладаєш нітку, прібіваєш руками. Так раз-раз, наступіл – прібіла, опять чєлнок кідаю, опять я прібіваю. І це я разнімі схочу, шо я схочу, то і тий, схочу я довго, шоб яку квєтку там у ето. Крашенніє нітки там розовиє, зельониє виделую там – ето лісточкі, отриваю потрошкі. Закладаю. Це дуже довгоє дєло. А як такую простую полку, так за дєнь полку вибьєш. А як так, шо розамі, то там долго надо, долга морока, шоб цвєток якій сдєлать, це нє один. Да, ткали раньше і прядєво сєялі та работи... [Чи виготовляють килими?] Да, уже нєчєво. Ніхто нічєво нє дєлаєт. А раньше, було, на стєнку шо-нібудь слєпіш. [Як називалися вироби, які вішали на стіни?] Вєшали і дорожкі, а тєпєрь уже коври вєсят, щас уже купляють оні. І щас уже, мабудь, і коври нє вєшають.

ВИШИВАННЯ Я вишивала. [Як вишивали – гладдю чи хрестиком?] Там он у мєня коло стєнкі ще висить ето, і в гладь, і хрєстамі. Я вишивала ловко, і кружево вязала, і носкі вязала – все. [Хто Вас навчив вишивати?] Мама. Я вязала ловко такіє рози і рушнікі, як замуж шла, рушники вишивала голубами, ну іх вже поразда вали. Такіє голуби білі, сініє, на вєточках сєдять. [Чому саме голубів вишивали?] Ну такий у нас обряд бил якось, голубамі всьо. І крєстамі вишивала, і в гладь вишивала, і цепочкою вишивала. Тади як-то багато, це рєдко хто нє вмєл. [«Цепочкою» це як?] А так, позад іголкі, позад іголкі.

ПЛЕТІННЯ Тади кружево вязала, щє і сєйчас [є]. А то на кровать вязала, прямо здоровую тую, як гардіну, ото зубцами, вже попорвалася. Із ніток, всьо з ніток, тади ж билі ніткі – десятий, і всьо ето. А кружево і сєйчас є коло обзорніков. Ну, сєйчас уже ж не бачу нічєго. [Ви самі вигадували узори?] Да, якоє схочу я. І паутинкою коло тих платков, паутінкою. Такая била паутіночка, ще розовим чі зєльонєнькім обдєлаю, такая прямо ето. Вязала я всьо.

с. Новоукраїнка

Записали Л. Боса, О. Босий та М. Павленко 27 серпня 2017 р. у с. Новоукраїнка Більмацького р-ну Запорізької обл. від Омельченка Бориса Андрійовича, 1939 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Різьблення*** [Що спонукало Вас зайнятися деревообробництвом?] Всю жизнь я думав, як навчиця оце різьби по дереву і лозоплєтєнія. Колись давно, будучи в санаторії в Яремчі, сначала поїхав в дом лісника, так ви знаєте, там таке чудо побачив, що художники роблять із природи, із коряг – ведмідь зроблений із дерева, йожик. Тоді ще деревина була повалена – і вже стала гадюка, понімаєте? Дуже красіво! Но тоді не було фотографій, я б міг запечатліть це. Я там усе це побачив. А ще мені сказали, є музей народної творчості у Коломиї. Там скільки такого чуда, різьби по дереву. Особенно я там задивився на портрети Івана Франка, Шевченка і других – із груші, із яблоні, вишні. Екскурсовод сказав, шо із вишні – равняється слоновой кості, таке дерево. Багато я там узяв. А приїхав додому, потихеньку почав різати сам – то маски, то колоски. Мені сестричка нарисувала «Материнське щастя» – моя мати держе коровай. [Показує різьблену картину]. Я з груші вирізав. Я ще здавна займаюся різьбою. Оце ось Лєнін такий, остався на згадку мені. Він у совєцьке время був на виставці. Я не стісняюся. Я сам бувший комуніст, ну нічого... всю жизнь робив механізатором. У мене були різці. У моєї старшої сестри в Києві муж був начальником політуправлєнія армії. А я приїхав до нього. Він каже: «Всьо, Андреєвич, купив?». Кажу: «Ні, не все». – «А шо?» Кажу: «Різьці треба». Ми пішли по магазінах

* До 2016 р. – Куйбишевський район.

www.etnolog.org.ua

і найшли різці. Дуже хароші різці були. Но в мене пожар був, і вони згоріли. А оце – «Хлєб всему голова». Це моя мати держе наш український коровай, це з груші я вирізав. Я своїй сестрі Маричевій (Омельченко) Марії Андріївні сказав: «Зроби ескіз». У сім'ї у нас це передалося. І дочка у нас рисує. У школі в Києві сестра вчителювала тридцять год, викладала рисування, но не пішла по своєму таланту вчитися. І брат художник був... Канєшно, різьба – дуже трудойомка робота. Бачите, тут і сонце восходе, поле... А тоді я ось бачу тут пусте місце – колоски вирізав. Я вам подарю на згадку оцю картіну моєї сестрички «Сільська хата». ***Лозоплетіння.*** Тоді ж я вже думав і як навчиця плести з лози. Моя дочка кончила університет і вийшла заміж, а батько її чоловіка, він живе в селі Чапаївка, недалеко тут, тоже займався лозоплєтєнієм. Він мені каже: «Свату, є лози нарізано, давай пробуй!». І ми отак сіли, а він нарізав мені восім тих лозинок, і начали ми плести із донишка. Лоза вже була підготовлена, розсортірована. Він показав як плести, і я потихеньку почав в'язати. А він все приказує: «А казали не вмієте». Він дуже уважно наблюдав за мною. Там да, дєйствітельно нада ж оце спочатку донишко уплести, зробив донишко, тоді стоячки поставити. Я обв'язав їх усе, і начинаєш плести. Єсть разні види плєтєнія. Я займаюся одним – прямолінійним. І ми за вечір зробили дві сапетки (великі корзини). Він сплів і я сплів, і закончили. І я більше ніде не вчився. Тільки ото, спасіба сватові, хай йому земля буде пухом, він уже пішов у вічность, а він був сам педагог. А тоді у нас була бесєдка така, і я тин зробив до неї. Отак постєпєнно, постєпенно і пішло... [Скільки треба часу, щоб сплести корзину?] Десь чотири часа. Єслі є заготовка лози, лоза проварена, підібране все, ось я беру стоячки, їх двадцять сім. Тоді ж донишко роблю. Стоячки ставлю, як я показував. Я не крию ні лаком, нічим, екологічно чиста лоза. [Які є види лози?] Дуже багато видів є лози. Єсть і червона, єсть і така, знаєте, ото як шелюга... Но лозу нада самому садить. Я можу показать, на березі річки в честь свого шістдесятилєтія я шістдесят вербин посадив. Натикав і, ви знаєте, тоді гай образовався, дуже красіво. І лози насадив між ними. От нада мені лоза, я тільки раз – і піду наріжу. Тоді ось тут, де пустир та водичка, я посадив лозу. Для того, щоб була хороша лоза, треба різать на пень. Зрізав на пень – тоді вона кидає нові побєги. Я вам покажу, ось тут недалеко, за городом. Отак і заготавляю лозу. У мене тут на березі річки єсть. Тоді тут єсть такий заброшений кар'єр, там ото пісок добували, я туди поїду – і тут лози нарізав і туда. І там посадив. Із Запорожя мені привезли – я туда посадив і так розмножую. Ну, погано шо її багато випалюють... [Як Ви чистите лозу?] Оце ж я беру лозу, п'янадцять-двадцять минут провариться, а тоді рукою беру ніж, секатор, і отак знімається кожа і всьо. Обізатєльно должна буть швайка, от треба закріпить стоячок, раз, швайкой проколов – і тоді лозу запускаєш, а тоді для декорації тоже, бачите, я уплів крашену лозу і все... Як для сапетки, я начинаю з вечора, як в мене єсть натхнення, я утром у три часа піднімаюся і плету, а дружина як встане, прийде подивитися... а сапетка вже готова. Як попросять мене: «Зроби сапетку» – зроблю, і корзинки плету... Продаю другий раз. Але більшинство так дарую. До мене, бува, дітки приходять як на екскурсію, вони інтересувались, як це корзина робиться. Один такий хлопчина прийшов до мене, по-мойому, Таран. Він такий любітєль, і за мною все ходив. Я йому кажу: «На ось лозу і роби так, як я». І Кучмі корзину в'язали і в Київ передавали. [Чи доводилося Вам вести гурток «Лозоплетіння»?] Ви знаєте, така ідея була. І я навіть заготовив лози, шоб начать із донишка, но якось воно не состоялося, а тепер не дуже інтересуються діти. Січас воно забувається таке ремесло. Зараз із молодьожі ніхто не зробе сапетку. У Гусаркі був такий Іван Максимович Новіков, він усе вмів робити, і я общався з ним, і на виставках ми разом були, і в Запорожжі мої роботи були. У нас інтерв'ю брали, з Києва приїжали. У мене багато виставок було. Я не в спілці майстрів. У Бердянську нас собирали, народних умєльцев, там багато було: і лозоплєтеніє, і макраме, і в'язання – всякі-всякі види. Шо характерно, оце так сидиш за круглим столом, і бере одна дівчина кольцо, і показала нам петлю макраме. І ви знаєте, оце дала каждому зробити. Тоді слєдуєщу петлю, раз-раз – і получається кулончик. Я удивився, шо є мастєра такі. [Якими інструментами користуєтеся під час плетінні з лози?] Ніж-сікатор, швайка, молоточок маленький дерев'яний. [Яким способом Ви плетете корзини?] Я плету таким прийомом: у мене непарне число лозин і стоячків. І як донишко роблю – непарне число лозин. А єсть парно плетуть. Вони донишко в'яжуть вірьовочкою. Но я так не плету. Кромки я роблю у три лози, а єсть у чотири заплетені.

ЗАПОРІЗЬКИЙ РАЙОН

с. Біленьке

*Записали І. Гафарова, В. Філас, Р. Молдавський, Ю. Мелещук, А. Бойко та М. Бойко у червні 2002 р. * у с. Біленьке Запорізького р-ну Запорізької обл. від Василенка Федора Федотовича, 1918 р. н., Волкової Ніни Іванівни, 1928 р. н., Книша Миколи Григоровича, 1928 р. н., Коваля Івана Онуфрійовича, 1925 р. н., Коваль Лідії Іванівни, 1928 р. н., Козиряцької Марії Кузьмівни, 1929 р. н., Куги Любові Степанівни, 1918 р. н., Миронової Таїсії Михеївни, 1915 [1919] р. н., Паталаха Ігоря Олексійовича, 1921 р. н., Паталах Олександри Олексіївни, 1909 р. н., Ракельської Марії Михайлівни, 1927 р. н., Білої Валентини Сергіївни, 1928 р. н., Білої Клавдії Іванівни, 1927 р. н., Воробйова Василя Пантелейовича, 1935 р. н., Поїмського Юхима Антоновича, 1922 р. н., Редьки Миколи Тихоновича, 1922 р. н., Рябовола Івана Степановича, 1923 р. н., Бережної Ніни Тихонівни, 1928 р. н., Кавуннікової Марії Григорівни, 1918 р. н., Бугарь Антоніни Василівни, 1914 р. н., Шачіліної Олени Іванівни, 1918 р. н., Чернової Зінаїди Іванівни, 1924 р. н., Білої Анни Арсентіївни, 1924 р. н., Решотки Марії Іванівни, 1920 р. н., Росліченко Ніни Петрівни, 1936 р. н., Росліченка Анатолія Івановича, 1936 р. н., Рукаса Івана Якимовича, 1921 р. н.,*

* Матеріали взято з книги: Усна історія степової України. – Запоріжжя : АА Тандем, 2008. – Т. 4. – 474 с.

www.etnolog.org.ua

Рукас Наталії Миколаївни, 1924 р. н.,
Хижняк Олександри Олександрівни, 1929 р. н.,
Зуб Марії Семенівни, 1911 р. н.,
Шевченко Ганни Василівни, 1928 р. н.,
Баздирєвої Марії Сергіївни, 1924 р. н.,
Білої Клавдії Василівни, 1920 р. н.,
та Цебро Катерини Іванівни, 1921 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Каждий чим хотів, тим і занімався, тим хазяйнував. У нас була молода коняка, вона іще возик не тягала, а корова у нас була. І ото ми корову запрягли. Повозка у нас така була! Це дєд, Іван Федорович, розказував, як вони хазяйнували на степу. Шо дуже рано вставали, в три часа. Шо хліба були дуже хороші, врожаї. Зіми, наче, були не такі, як тепер. Уїзжали дуже рано, брали своїх дітей. Оце ж маму мою, сина, і ще одна дочка була в їх, Настя. І це вони, якісь восьмилєтні, девятілєтні помагали ж у чотири-п'ять утра. Дід там косе, а діти собирають... Це і я пригадую, під час войни, це був мені чотирнадцятий год. То після войни яка техніка була? Нічого не було. Косілку тягала корова, на коровах працювали. З косілки скидав якийсь пацан, а я, тринадцятилітня, в'язала снопи отакі завбільшки! Погано обробляли ті пара коней... Ще плужок, борона була. Коли орали на зіму, ото – пукарь. Весной – вспашка. Весной воно ж врожаї не дає такі, як з осені. Ну, шістдесят пудов (це десять центнер по цьому времені) – це середній урожай. Як сто пудов – це вже дуже хороший урожай. Робили літом, ото в жнива, і молотьба. Це дуже робили. Тоді почти не спали. А зіму, осінь, весну – то люди вже не дуже робили. Ну, свободно було. Мама моя розказувала, шо (вони-то були середняки, і в їх була робота), но вона і наймалася. Її брали в'язать, особенно у жнива. Це вона в'язала снопи пшениці... Снопи складали, оце копиці носили, в'язали. І ми ж раньше, як после войни... Я хоч і заміж вийшла, ми снопи в'язали, складали і ночували на степу. Снопи носили, в купи складали, молотили, пішки все робили. Вони як зразу, сейчас же поділили землі і тоді так: наприклад, оце моєї мами конячка там була, у другого молотарка була, у третього там плуг чи шо було, бричка. І оце вони вмісті, четирі чи п'ять чоловік, складалися й молотили, косили – все разом. Робили всі, як кажуть, як прокляті, і на огороді убирали, самі робили. Самі копали, з тими сусідами спрягалися та пахали. Земля ще була довгий час. Обробляли землю, з сусідами так харашо спрягалися. І на коровах же їздили возиками. І машини високі такі молотили, «локомобіль» називався. Підключали під таку машину високу, снопи кидали ото на гору, молотили. Ну шо, посилали все туди ж, на фронт, помагали. А ми віяли віялками вручну, тоді воно ж позабирали. Це ж було в людей воно, а тоді ж воно в колхозі стало, віялка та, машина та, шо молоте. Оце ж моя ланка все були, аж відсіля до того, й Паначишина Маруся у моїй. І ото коровами. Корови як, ну вже так і поносять, і воли, скирдували волами. І тоже ми ж раньше лобогрійками косили і вручну в'язали. І тоді копи ставили, полукіпки. А вже як скирдуєм, ото палки підкладаєм – тридцять снопів удвох несем. І в стоги. А тоді до стога підтягають, або там волами, як іще недалеко, підвозять, шоб не перетягать там молотарку. На МК-1100 на ніч. День на городі робим, а на ніч, шоб уже як молотьба, на молотьбу, молотимо. Сьогодні полки, на полки кидаєш. Завтра, например, у барабан даю, а хто-то снопи ріже, а послізавтра зерно носить. Мінялися з-під молотарки. Все вручну робили... Робили і діти [для колхозу]. Школа всігда помагала убирать, раньше було оце і дев'ятикласники. Кукурудзу ж тоже зімою уручну ламали, це ж тепер вже комбайни, а то усе робили руками. І зімою можем і у январь, і у февраль ламать із снігу кукурудзу, шо і миші вже приточили... все руками робили. Ото таке робили, а потом уже життя неплохе стало, на тобі – перевернулося все! Все село практично працювало у колгоспі. Майже на кожній вулиці була база, де трималися коні, по двадцять-тридцять голов коней було на кожній базі. Техніки ж мало було. Вся робота вручну майже виконувалася. Все вивозилося на конях, і сіно, і солома до, от ферми. І оце кукурудзу ламали, гарби. Оце виїжає довга така гарба в поле, ламає кукурудзу, качани у ці гарби і їх везуть на зернотік, на зерносклад. Та один час же були, шо кіньми вивозили в державне заготзерно, здача зерна у план державі, вивозили кіньми. Були спеціальні підводи зроблені, де ящики зроблені щільно, шо не було де висипати. З якогось місця була заслонка, яка закривається-відкривається, насипають вручну. Ручні і віялки були, фізичною силою оберталися, віяли зерно. Засипають оці підводи, не знаю чого їх звали «безтарки», везуть на заготзерно, під'їжджаєм і то до кучі, заслонку виймаєш, зерно сипиться, решту лопатою згортає. Коні були основна робоча сила, техніки мало було.

ГОРОДНИЦТВО Байки про плавні не розповідали, такого не було. Ну там так усе родило! Там родили гарбузи – отакі убільшки, шо не піднімеш (це кабачки, гарбузи). Кавуни там отакі! Ніж тіки отак-о настромеш і він уже попалам лопнув. Там така земля була родюча! А картошка – п'ять кущів викопаєш, отака як кулаки родила! І оце як хочеш зварить картошку у мундірах, то ти її не звариш. Вона отак-о вариться і заразом розсипається, останеться один стєрженьок. А у нас картошка – це ріпа, у нас негодна картошка. Я її і картошкою не називаю. Тоді хазяйнували: самі ж сіяли на степу, батьки. Земля ж їм була поділена на їдока. Батько сіяв і пшеницю, і ячмінь, і даже картошку садили ми на стену. І пололи, і все... І баштани були у нас на степах, все було, коні свої були. Все самі робили, людей не наймали. Батько вивезе на степ мене (я сама старша і два хлопці менших) і бросив. Курінь нам сделав, щоб у холодку поховалися, і ми полем до вечора. Батько приїде – забрав, бо батько десь іще шось друге робив в степу. Городи в їх були великі. Тоді давали по п'ятдесят соток наділи. Чоловік мій тоже, із багачів вони були, считалися. Вобщем, середняки називалися [...] Ну хозяйство, як вам сказать, було гектар. При усадьбі було землі гектар. Це там були амбари такі великі построєні, туди ссипали хліб. Це все було там, на Широкій, на другій, на третій вулиці... Ото там вони жили. Щас там тіки осталась хата одна, а те все анулювалось. Уже нема нічого там такого. Старіки вимерли... І дід, і баба, і дядьки – усі вимерли, вже нема. А так хазяйство держали, конєшно. Там і город був, туди до балки, до рівчака, туди до низу той город. Здоровий такий. А робила я в колхозі, у бригаді, огородна бригада, я там робила. Садили огороди: помідори, сині, перець, картошку. А зразу, правда, були ми степові, а тоді степова перейшла в огородню. Там ми сіяли кукурудзу, соях садили, а тоді баштан садили.

www.etnolog.org.ua

ТВАРИННИЦТВО Хазяйство у батьків було, як в усіх селян: корова, свиня, кури, гуси, таке хазяйство було. В нас були лошаді і корови, було у нас усе хазяйство. Наша сім'я считалася середняками, не багаті. Як дочка виходила заміж, мама, дедушка дав коня, дав корову. І папаша ж купив коня. У баби тут, у Редьчихи, було три корови, четверо коней було. І ті так жили ж, тоже так. І свині держали. Ну, яке хазяйство тоді ж було? У плавні я четирє года, і я був і баба у плавнях. Я був на волах (це в [19]48-ом году)... на волах їздовим. Батько як построївся, нічого з хазяйства особливого не було... Це в [19]20-х роках, в [19]28-му році було... Хозяйство було просте, селянське. Ну була конячка та привела ще двох лошаків, ото і все. А тоді коровка була своя, ото і все. Ну вівці так, то бували, то вирізали їх, більш нічого. У плавні хорошо було. Шо воно, здоїла корову, пустила, пішла вона пастись. Свиней не закривали. Нагодували, пішли вони десь риться, на вечір приходять їсти. Птиці було тамечки повно у їх. ***Заготівля корму для худоби.*** Хазяйством батьки тут займались, а в плавнях тіки сіно косили, там дуже хороше сіно було. Худобу снабжали сіном із плавнів. Там посьолки були і люди жили. І даже начальна школа була у плавнях. Населєніє сенокосом займалось і коз пасли, і сіно косили... Коли повінь, на високі гряди переганяли, а тоді переводять з гряд, вони вже самі перебрели воду і пішли, бачуть, де гряда пуста... Колхози строїли, де вищі гряди, там вони строїли такі загороди і ото там даже зімували. Зверху очеретом накриють, очерету в плавні багато, і там корови зімували, особенно молодняк... Були ж гряди такі, шо не пускали туди скотину, то для сінокоса. Запрет там, то для сінокоса і колхози сіно заготовляли, і люди отак заготовляли сіно там. Та було, кормільніца така була, плавні, а тоді оце затопили, хтозна шо. ***Скотарство***. Скотини ми багато держали. Знаю, тут мама моя, була корова і тьолка. Коли думали тьолочку оставлять, а корову же єслі шо заб'ють, а вона оказалася, шо нетільна. І вже три годи, а здорова така корова. Зарізали, а в неї, вона вся жиром обросла. Було повезе, п'ять кілограм жиру продасть – буханку хліба купе, отаке було. Ну і спасалися, мішок щавлю продаси – буханку хлеба купиш... А мати корову це годувала і доїла і нас учила доїть. Ще мала я була, каже: «Іди дої». Кажу: «Ма, я ж, – кажу, – не вдержу і відра». Вона: «Нічого». Стоїть мати коло мене, я беру відро, отак між ноги і починаю доїть. Дою-дою вже, уже немає считай. Тоді кажу: «Ма, я вже видоїла». – «Ну вставай». Мати сяде після мене, трошки провіре, там ще трошки побіжить після мене. Це перве врем'я поки я навчилася, тоді вже сама я, мати тоді не провіряла після мене. Плавня було велике діло. Плавні кожен рік у літній сезон їздили на осоку. Ото вивозили, шоб там скотина... І телят туди вивозили. І ото в нас був паром. Скотину женуть плавом, на другу сторону. Тоді Дніпро було у нас не широке, а так шо переплести можна корові. Ну то ж женуть плавом. Скотарі на каюки, а коров женуть. Корови самі пливли. Ото тіки головка виглядає, а телят на пором. Оце колхози, було, як весна начинається, весь молодняк, всю скотину перевозять поромом через Дніпро на ту сторону і там оце випас. Скільки було коров, скільки скотини було, із других районов, десь із степних сюди приганяли і тут сінокоси були. З Бєлєнького також вивозили. Ми лічно свою корову, батько, це було лодка і за лодкою прив'язують, і корова ото якось як надується і її тянуть по воді, і вона як пузир лежить, пливе. І оце отак переправляли корову, це їхній старий метод такий. І це крайні улиці, які отутово – всі ото так переправляють. Там коса була, велика-велика коса, пісок, страшне. І ото чередника наймали, він виганяє в поле, там пасе через косу, а на ніч на косу сюда приганяє. Вже корови знають своє місце, там стовпчик закопаний і вона сама приходе туди. А лодкою переправляються люди. Оце ж весною раннею, тіки травка начала, і вивозимо, як кажуть, до білих мух. А осінню вже пізньою, уже чуть лі ні сніг начинає, тоді вже набірають їх з плавнів, бо холодна вода, тоді вже переводять через паром. А весною в плавні отправляємо і всьо. І колхози так паромами відправляли. Такі плавні були... У нас хферми були здорові! І доярки там, і строїли... Іще й сіно косили. Там і очерету багато. Пороблять балки і понакидають туди очерету. Ну, літній лагер. Держали і скотину. Так шо сіяли і люцерну для скота і для всього того. Робили, трудилися. Багато худоби було. Дуже багато. Були в нас плавні здорові, багато людей жило. Сінокосом займалися, і городи, і сіно. Там гектари сіна було! Там косили, люди жили там, там організації були, такі шо работали. Там плавня була дуже багата! І промисли були разні. Там був і сінокос, і огороди, там таке блаженство було, природа хароша!!! Тепер і люди кажуть: «Шо та перемичка? Вона нічого не дає, тіки залили цю територію...». Воно збиточно даже для государства. Людям було удобство. Сіна багато косили і сюда переправляли, і колхози косили. А скотина наша, свійська, наприклад, без пастуха ходила. Самі ходили, знали, на обід підходили... От людей, шо туди вивозили, наглядали, а так... І телята ходили ціле літо там, і не пасли, вони самі по собі ходили. А зараз у хату тягнеш усе... Корови, було, пасем по очереді. У кого скіки коров, скіки днів і пасе. Пастуха не наймали, а самі так, свої хазяйни. Вилізеш, запустив у Труську, так називалася річечка од Дніпра зразу, корови всі чисто не видно в траві, бродять по морю. А ми дивимося, виліз на вербу, співаєш всякі пісні, яка в голову прийде. Були комарі, оводи були як корову доїть. Например, літом всіда вечіром клали курище, прямо таких сухих гілочок ото набираємо і тоді розпалюєм дрова. А тоді привалювали таким гнойком, щоб куріло димом, і ото корови подоїмо. А в обіда хто-небудь іде і бере гілочку – оводи обганяє від корів, шоб мама там і корову подоїла. Ото так ми в плавні там і жили. В нас сіпаратор був, корови держали, масло своє вволю, і сир, і сирники, як і картошина своя, і кабанів таких вигодовували, молоком ото кислим... і кукурузи насажуєм, і кисляк давали. Одвіє, одвіє мама молоко, жира одібрала, і коли несе сир на базар, а коли ні, коли шо робота, так і кисле молоко оце ж свиням давала. ***Вівчарство.*** У нас у колхозі було сім тисяч овець. Батько розказував, як колхоз создавався. Ну зразу ж, каже, в кого які були коні, ото приводили їх тоді. Там були збори, їм розказували, шо, мол, ми создавать будем колхоз. Так є в кого які коні, корови, щоб розвести оце все. Ну люди здавали. Ну у батька коней не було, він їх ніколи не любив. От не любив коней і всьо, а вівці – умирав за вівцями. Оце як був батько, хороший був такий, імів свою цілу отару овець, було багато. А тут прийшов, тут уже колхозні він пас, не свої. То свої були в його там, а там якось же ж було раніше, хто шо хоче, то і має. Ну і то батько там ще підпасичом був

www.etnolog.org.ua

малим, а сюди приїхав, вже от як колхоз создавався. І де побаче вівцю, вона мені й плакне, от любив він їх, такі вони грусні. Оце іде, він їх ніколи не ганяв, нічого, ото шось таке там сказав, ті вівці «бу-бу-бу» і пошли. І ото вся отара іде за ним, а він іде собі там покурює чи з кимсь балакає, а вівці за ним ідуть. Ну такий отаман був, мені самій аж інтересно, кажу: «Як ви оце так, – кажу, – можете отак робить як оце січас?». Там у нас єсть така долина зелена, хороша, туди на Червону, десь сім кілометрів звідсіля. Ото там вони ізбушку таку зделали, там вони пасли. І мінялися – напрімер, цей тиждень батько пасе, а следущий тиждень... І у плавні – да, тоді ж було тоже, перегонили туда овець тим пороном. «Ну, – кажуть, – мені було легко перевозить, бо куди я пішов, і вівці за мною». А тім попробуй, як начнуть ганять, а вони бояться порона... То приходилось батькові йти заводить. «Ану, – каже, – пашлі». І тіки він, шо він їм знає, ну з детства він привик. А як уже наводнєніє іде велике, шо вже затопляє кой-шо, тоді ото забирають назад, і опять тоді... в Червону. А так ціле літо там. А вони ж міняються, пастирі. Я дитина тоді ще була, до нього в плавні не їздила. Ви мене спитайте, чи я хоч раз була за всю жизнь у плавні? Ніколи! А потом стало наводнєніє. Я води боюсь страшне, я не вмію плавать, води боюсь ужасно. Ото підем до Дніпра, так я хтозна-де сижу. А тоді война була, началась у [19]41-м, він [батько] робив у колхозі бринзоробом, бринзу робив, вівці в його були, там на балкі. Ну ми не дуже тоді голодували, бо папаша робив в колхозі бринзоробом, то в нас як-ніяк бринза і молоко було. Доярі ще були, ті, шо доїли овець, і він як бринзороб був, робив бринзу. В його була там хата построїна на балкі така невеличка. В колхозі вівці, наверно, купляли та завели. Тепер же як у кого, раньше було у колхозі і птицеферма, і свиноферма, і вівці, а тепер же ж нічого немає. Порозганяли вже все. А тоді були вівці. Овець багато було. Я помню дівчиною ще була, так оці доярі... мужчини ж доїли овець, не жінки, як коров, а мужчини. Вони як доїли, так вони сім'ями там весь сезон жили, поки вже вівці перестали молока мало давати і переганяли їх у село. Тут було їх табора, були конюшні, де вони зімували, а це тіки на літній сезон їх ото в балку одганяли туди.

МЛИНАРСТВО А батьків батько, Філімон Карпович, у його була мельніца. Тоді був вітряк. За селом була така мельниця. А він узяв та поставив за огородом, там бугорок невеликий і на тому бугорку поставив вітряк. І до нього ото прискіпалися, шо він вітряком володіє – це кулак. Це до діда. А у діда було п'ять хлопців. Ну і вони отож работали всі дружно, така дружна була сім'я.

САДІВНИЦТВО ***Переробка та зберігання садовини.*** Садок у нас хороший був. Це з груш, яблук, вишні озвар хороший готовили. Оце ж узимку озвар їли. А літом тоже таке їли. Сушили це ж у пічі. Лист застилається газеткою чи там бумагою, тоді насипається туди потрошку, і уже як хліб витягнеш із печі, уже ж піч не така гаряча. Тоді поставиш, і воно там ото прив'яне. Раз поставиш, другий раз і третій раз – і готове. Це груші так. На сонці вишні сушили, а груші на сонці не сушили, тіки в пічі. Ну знаєте, на сонці на грушу було мухи сидять, це ж їх треба як розрізана, а як ціла, то друге діло, а як розріжеш, муха може сідать, а в пічі там ото поставиш і все. Сад був насажений. Там груш було, наверно, десятка два. Та ще ж груші були такі, шо куда там, Боже мой! І сейчас там дві груші осталося. [...] Це така крупна груша, сладка-сладка! Не нада сахар, як вариш варення. Дуже хороша! Ну тоді сорта були такі. А груша – це сто лєт вона не пропадає абсолютно, держиться. Уже ми тут осьо переїхали. Тут у свекрухи були тоже груші посажені. Ну це вже ми у них убрали... Вже насадили нових.

БДЖІЛЬНИЦТВО Бджоли держали. Багато бджьолів було. Так тоді меду, хіба так, як сейчас розводять? Туди і водичку, і шо хочеш капають. Як почуєш, що як оті, шо ганяють, шо мед сейчас качають: «Ой, я води добавляю, там який-то процент...». А тоді – ні! А тоді медогонка була в нашого дєда. Держали вулики, мабуть, до сорока штук. І ото, як привезуть, на городі як виставлять отако... Або весной повитягають із амбара. Такі були навєси, і ото виставлять навесну. Тоді відвозять у степ, де гречка... Особенно гречаний тоді хароший був, славився, він і сейчас славиться, но уже не такого вкусу! А щільники ці, як качають, так як возьмеш кусочок. Це ж було у нас дєтвори багато, потому шо сходимся всі гуртом. Вся рідня збігається! І того, і того, і того пацани гукають: «Давай же ж, мед качаємо!». Така дерев'яна миска здорова – дід сам видєлав. Ото там вишкріб. Наливає туди того меду. І там плаває щільник, і бджьоли. І ми, було, коржів напечуть у печі, такі [нерозбірливо] отакі ввишки, і ото наламаєш ті коржі пацанам [...] Нема того сейчас! Та жаліють же ж [за плавнями], ну чи скотина цілий вік, а тож таки все воно паслося. Отаке багатство було, і пчоли вивозили. Та там же ж бджолярні були і колгоспні були, і у мого хазяїна. Вивозили, пока плавня була, у плавню вивозили, на залізняк. Там же луги, трави всякі, залізняки, шелюг як рано, верба. Це ж рано шелюг і верба дуже рано цвіте, і які ж меда були! Це тепер большинство із сахарю наколотять і називають, шо майський мед. Були липи у плавнях, були всякі цвіти. Я сама продала десять уліків своєй сестрі двоюрідній, як умер хазяїн. Дерев'яні, сам хазяїн дєлав. Сестра двоюрідна, матері наші рідні були, думаю, та може ж і міні коли бутильок який меду дасть.

РИБАЛЬСТВО Були раньше плавні, і ми туди ходили. Рибалили волошней... Вирвеш у коня три-чотири волосини із хвоста, сплетеш – і удочка. Ще ятєря були. Дєдушка потомственний рибак був! Все врем'я рибалив. Дєлав ятері (то сєтки, а були ятері такі). Сіяли прядіво, пряли і в'язали ятері. Вистругували такі обручі і ставили на водойми – і риба заходила. Ловив дєд рибу ятерями. Лодка, конячка була своя у його. Було він каже: «Приїдеш до такого-то озера». Він там. Ставляєм лодку (така невеличка). Помагаю дєдові. Складає на бричку свої ятері, переїжжяє на друге озеро. І так з озера на озеро і рибалив. Це вроді ловушки: отсюда вона заходить, а відтіля не вийде. Ну тоже плели з ниток. Капронових ниток не було, но з крепких ниток таких. Старші товариші снасті робили, приміняли. Ми тоже плели крила, батько – ятеря, а в нас – крила. І пряли, сукали, оце ж папаша понаучували вже нас. Пряли на прядку, мама прядуть, а нас уже заставляють на прядку два клубки там ото до того ізсукувать, шоб кріпший був той же матер'ял – на крила отдельно, на ятір отдельно. Смолили, батько ятері смолив у смолі – такий чавун трьохвідерний чи чотирьохвідерний, ну як оце тепер котли, і ото смолу розтопляють і крила

www.etnolog.org.ua

умачують і розвішують, шоб не гнило ж воно, довше держалось, той матер'ял. Смола – «блак» називалось. Чорний блак, із того... Як і січас єсть оце, і діжки у нас єсть, смолу розтоплюєм і отож варять [...] Неводи большие, метрів по п'ятдесят. «Невід» називали, його затягували. З лодки закинуть, перекинуть, а потім вручну витягують. Ловили рибу. Там було багато линів. Руками в калюжах ловили. І ото наловлять, я наварю каструлю повну [...] Закіпіла вода, голови поодривали, перемили, їх же не шкребуть. Вони як гадюка, і такі сладкі, отакені завбільшки! Риби було дуже багато. А зімою, це як льод стане, так він знав, коли буде іти на духи риба. Ото пробивали ополонки великі і піднімалася риба, бо вже їй там нічим було дихать. І тоді вони крючками викидають ту рибу. Навикидають кучу! І рибколхоз був, ловили сетками – це в рибколхозі, а самі на удочку, так як і сейчас. Разно ловили. [...] Я ж виріс у сім'ї рибака, так ми рибалили багато. Ми ж над Дніпром! Рибалили і тут на Дніпрі, і в плавнях... Ну тоді якось свободніше було, ні інспекції, нічого. Ловили на удочки, а потом гребнями («волок» воно називається). А раньше ж, як плавня в нас тут була, озьор було багато! Природа хароша! При Хрущові вже все унічтожили. Ну, волок, по-нашому, українському, – волок, – сєтка метров до десяті, а може, й більше. Ото де озеро є, закинув і тянеш... Там куль єсть – це от сєтка рівна, а тут таке пришивається..., вона ж туди збігається, витяг – і все. Рибка туди заходе. А в плавнях озер було багато. Коє-які здорові були – Кузурман, Грузьке – озеро, залив такий. Це затоплення дуже погано ми сприйняли, потому шо і риби стало в нас тут менше, і землі багато унічтожили, а лісу скіки вирізали? Якось і риби було більше. Я занімався тим, шо мені наравилось. На удочку піймав або волоком. Візьмемо з хлопцями лодку (у нас же сім'я з рибальством зв'язана, батько ж в рибколхозє усю жизнь і хазяйнував же ж, земля була там). Так шо ми з водой були зв'язані. Риби було багато в озьорах! А тепер, як затопили, то совсем друге діло, трудніш піймать рибу. Риби було страшне. Мій батько рибалка був. Він і в рибколхозі робив все врем'я, і для себе ловив. Як поїдуть, було, з братом – повну лодку привезуть риби! А потом тут перевезуть додому. Батько наш нагружає бричку, везе у Мар'євку, бо там немає риби. І ото і продає, і міняє. І яічки привозе, і масло привезе, шо у кого є. Як ще ловили не знаю, а наші тіки сетками ловили тоді. В плавнях, там ще по озерах уже інача риба була. Там була риба лин і карась. Так оцю рибу вони не продавали, того шо вони її сушили на зіму. Пєчки були руські. Даже на дворі в нас, і я робила, і в мене була пєчка на дворі. Протоплять печку, на листи так соломки положать, а потом рибу ложать. Ставляють у печку. Протопили пєчку, ставляють у п'єску раза два-три, вона висихає. Потом складають її чи в корзини, чи у такі каструлі великі, чи в кадушки. І воно у нас цілу зиму. І борщ із рибкою, і хто схотів, так поїв сушку, сушену. Трошки присолювали, не дуже. А ще була риба ранше (тепер її немає), називалася «єльчик». Вона невелика росла. І така вона товстенька. Засолювали її в діжку. І вона всю зиму [зберігалася]. І сельодку продавали. Люди ходили, брали. Батько продавав. А тепер нема її, я її не бачу, єльчика. А то, бува, поїдуть та цілу лодку привезуть, це з тим же братом. І рибу ловили. Удочками і сеточками, флажками. Флажки такі робили і ловили рибу. А моєї плємянніци муж, так він був такий рибак, шо він у любий момент, если вам надо, він руками рибу злове! У плавнях знали ями, а по ямах – риба. І він ото, вам нада на уху, він (Микола) принесе риби. Батько знав, де ями. [...] Ятери ставив, там же ж плавні раньше були і озера. Щас залило плавні і ото він їзде туди з ятером. В основном він ловив лини і карасі. І такі, як гадюка, я вже не знаю, як вони називаються. В'юни, да. І ото юшку таку добру варив! І всегда брав нас маленьких туди. Такі ваганці дерев'яні видовбані і ложки дерев'яні видовбані. То самі поробили. І там же ж у плавні вони. Батько всегда возьме такого сома – пошти в рост! Ото палку так продіне в зябра – на плече. А хвостом – по п'яткє так ляп, ляп, ляп... Приносе – ріжим ото і жарим. А це хвост, потом живот – це було для зажарки. Він жирний. А спина – худе. Спину, м'ясо це, береш, як хліб, а це – жирно, їси так... Отак і вижили, як кажуть. Рибу ловили в плавні круглий год. От весною прибувала вода. Особенно щука – отак в водічкє йде по траві, і вона отак іде, палкою, біжиш, тіки – хрусь її, хрусь! І єсть, маненьку рибу... щучки. Щучки невелички. Ото прийдеш скаламутиш отак – вона виходе і підходе отак, іде-іде. Виставила трошки і йде. Ти береш – раз викинув, раз викинув, раз викинув... Потом ішло – корзини. Плели корзини без дна і ото накривали. «Накривачка» називалась. Як накриєш, єслі рибина попала туди, вона тіки стук. А в руках ти чувствуєш, єсть рибина. Потом ото в корзині там ловиш її. Ето на [крутку] літом. Осінню – підсакою. Єслі начинає замерзать – підсакою. Прорубували такі, на крутку йшли... Викручуєш, кручуєш і тоже – каламутили, потом риба собіралась і ото в ту ямку. Потом підсакою – раз і викидаєш її... Ми ото як мазали бринзоварню, так найшли ямку таку, уже ж вода збула: «Дівчата, давайте поболотимо оцю». А як поболотиш, так риба йде у муляку, у берег, у берег. Ну наловили харашо – й карасі, й линці такі гарні, по відру. Так ноги ж у нас були, як земля чорні, ота муляка позаходила. І платком ловили, платки чорні стали. Або довбням били. Довбня – ето палка. А на палку, як молоток здоровий такий, дерев'яну чушку отрізали. І ото біжиш по льоду, або на коньках їдеш! Рибина йде – тіки хрусь по льоду. Вона раз – і вивернулась! [...] Зімою – на дух [ловили]. Це багато вловили риби так. Риба задихалась. От коли мороз-мороз, а потом – отлига. І риба задихається: там їй не хватає воздуху дихать. Вона підходе під берег, льод десь ото плямкає, плямкає так, поки пролиже льод. Пролизала вона і тоді дихає – стоїть і дихає. І ото підходиш і підсакою таки раз! Як зачепиш другий раз, так не витянеш підсакою – там з півмішка, наверное. Оте-то зімой отак. Було ходять прорубують, і вона сама вистрибує. І ото накладуть у мішки... Називається «на духи». [...] Ну большинство короп, чи той, карась в озерах, і окуні, буває й лини, в'юни, всяка. В'юни здорові тоже, як оце кажуть цей год діти, шо бички ото були, шо отакі й в'юни, та з ікрою. І круглий год. Рибалив удочкою. Поїду, було, за півчаса кошолку [нерозбірливо] накидав, і пішов додому. [...] По Дніпру мало було води, риби. А большинство по плавнях була риба. Батько ще живий був, так дуже любив риболовлю. Закупили риби, пустили у ставок, і там коропи були. Ото він там організовував з сусідом бригаду, ловили рибу, ділили, продавали потрошку, людям роздавали... Вони ловили неводами, сєтками такими. Ну це бригада була така.

www.etnolog.org.ua

Риби – і лини були, і в'юни, і карасі, зараз карась то єсть, а лин рідко де попадеться, а в'юна взагалі нема ніде. Риболовецька ланка була, вони кормили рибу. Під час збирання врожаю зерно відходе, те шо не може буть використане, ото його підводами привозили в ставок і зсипали туда. Запускали, самі розводили, дешеве... Були маточники, були зимовики, були нерестовики, були оці, де мальок вирощують. Коропи-маточники, дванадцять-шістнадцять кілограм. Малька розводили, а інколи закуповували. Навіть у селі був колгоспний кіоск сільгосппродукції, там мед продавали, олію, всі овочі, що вирощувалися в господарстві, і рибу часто привозили. І рибколхоз у нас же був. І самі біляни на Дніпрі ловили. Ловили удочкою, сітками, сітками дозволяли, ятиря ставили в плавнях. Причому риби було – тьма. Я хлопцем був, човна в нас свого не було, попросюся із товаришами, перевезуть на ту сторону... І щуки багато було. І оце метрів дванадцять-п'ятнадцять оця жилка капронова, блесна, катушки немає... Оце розматав, закинув – і руками достаєш. Тарані було, це кинеш вудочку і ще поплавок не вспів встать – похило, раз і під воду, отакове тарань. [...] Ловилося всіляко. Ну ми, дітвора, в основном, називали жерці, вони такі невеличкі рибки, ну в'ялені дуже хароші і жирні вони такі. Ловили на хліб і черв'яки, та на все. У мене брат оце старший, шо січас уже йому вісімдесят сім год, він живе у Новопетрівці, село. Так він сам вчитель начальних класов, так він на літо приїзжає сюда. Оце в його удочки, з конських хвостів волос дьоргали. Оце він тіки приїзжає, якось там закачує свої штанини і ногами шось там катає. Так він, всі казали: «Він молитву, наверно, знає», він дуже великий знавець був рибу ловить. Він знав, яка риба шо любе, коли – утром чи дньом, чи вечором, це він знає. Сидять наші білянські рибаки – не ловиться риба, він приходе, на їхнє місце сідає і начинає ловить. Або наоборот – він сидить лове, а вони крутяться-крутяться, він тіки пішов, вони сіли – тоже немає. Він макухи кусочками отак наріже. Коропа він, знаю, ловив, так піде в аптеку накупля соски оце дєтські такі, такі длінні були, на бутилочку надівалися, наріже резиночок і ото макухи наріже кубиками, тою резиночкою прикріпе і кидає. Він знав, яку закриху, що зварить, коли якусь кашу зваре, коли пшеницю, ну, вобщім, дуже великий знаток риби. А ми так, з удочкою посидим, жевчиків половим. [...] Батько рибаком був. Вивозили рибу через Дніпро, перевозили і виїзжали. Ловив батько каюком, перетягували з озера на озеро, нанімали в кого там коняка, а як близько, то й самі своєю сім'єю. Соми здорові були, та на вірьовку. І сомину робили... Оце колхоз моторкою, всігда до нас їдуть, папаша уху оце варять, і соми, й коропи, й судаки. Ловили ж і в Грузькій, од Дніпра називалась так наша річка, Грузька. Воно ж прибуває вода, заходили і сомів ловили, й коропів ловили, а в озерах лини, карасі ловили. Лини здорові були. В'юни були ще такі, шо ви в руці не вдержете. А ми не знали, а папаша ото кажуть: «Холодне добре, вони з ікрою».

МИСЛИВСТВО В плавнях ще займались охотою. На діч, на качки охотились. Ну там, то качки, може, то яка там така птиця. В нас тут був сезон, не так же, коли схотів. Люди занімались. В кого і самопали були та різні причандали. В батька ружжо було, охотнічили. Качок диких били, зимою зайців били, на засідку ходили, лисиць били! Із снігу прямо як хату собі виробляють. А було зайців, шо пооб'їдають, хіба так, як сєчас. І заячина тоже добра, і жаркое з неї, вимачувала мама. Я так любила, шо ото картошечка аж прямо жовтувата. Вимочать її, на сковорідку так, як і кроля, прижарюють зразу, а тоді ж усяку приправу. І лавровий листочок, і душистий перець, і молотий перець, і цілий кидають перчик. І батько в нас дуже любив гірке, гіркий... Це вони три ложки здєлають, хоч три, густого – красний перець, а тоді вже їдять так. Гірко їли. [...] Напрімєр, у Чиженка Павла було ружжо таке. Полювали ружжями. Оселки, може, хто й ставив, я не занімався цим. Це як петлі вроде, да? Я не в курсі дєла. У нас і зайців тут полюють, у кого ружжо єсть. Там же були і звєрі: і лисиця, і заєць, і вовки, все було. Це ще в дитинстві, так вовки були. А зараз вже не стало тих вовків. У нас вовків мало було, мало. Но після войни були появилися. Так рибаки як рибалили, Гришка Головко, він іще живий, а тільки кажуть, слабий сейчас, негожий нікуди, дочка коло нього й нікого не пуска до його, убив, убили вовчицю. А потом оце, де ракетна точка в нас, там могила була і маяк, і за маяком там наш табор був, тік. У степу ж і молотили раньше. І пасіка там близько. Меду насипали, а бригадир передав півхлібини на трьох і миску варєників із вишнями. А там недалеко стояв табор і рішили трактористи перевірити, ті, шо ночували там, таки оказується вовчиця. Так один румун, забула як його звуть, з лопатою за грушку став і бачить – вовчиця на нього іде. Каже: «Хлопці, я вже без пам'яті отак як махнув лопатою, і попав їй отак у челюсті, і вона впала. А трактористи тоді збіглись і добили». А отак їздив один в лісок і вовченят узяв і десь возив, чи в звіринець, чи куди.

КОВАЛЬСТВО Батько робив у кузні, кував. Кузня була од колхоза, це не те, шо він сам робив. А поки ще колхоза не було, він робив у Ревенків, у Біленькій, де мати моя жила. Батько і мати померли у моєї матері, взяла її тітка, і ото вона в тітки жила. І батько мій там робив, зразу учеником, а потом вивчився. Ну він як сирота ж [наймався]. І вони оддали її за його заміж. В його не було нічого. Тітка хатинку там погане́ньку построїли їм і ото вони там жили. І він робив кузніцом, а як колгосп став, він у колгосп пішов. Там же він не тіки один був, а колгосп як став, так було їх там чоловік десять. Йому давали людей із колгоспу, він в кузні робив. Так шо ото батько наряд давав каждому, шо робить, і сам робив же. [...] У [19]58-м [році] укрупнєніє колхоза відбулося (у нас три було колхози, один ще на посьолку) і оце сделали один колхоз. Було «Куйбишева», «Кірова» і «Ілліча». А сделали один – «Ілліча». І кузню сделали одну, і перевели її в «Ілліча». Там поробив трохи, місяця два, а потом пішов знов у бригаду їздовим. [...] І я работав їздовим з [19]59-го по [19]72-й год. А тоді як пішов обратно в кузню – і робив аж до пенсії. Усього двадцять год я робив у кузні. Сначала молотобойцем, а потом кузнецом до самої пенсії. В колхозі нормально платили. Особенно в последне время, коли я вже робив в кузні, в послєдні года (це при Брежнєві). За часів Хрущова, Брежнєва хто робив, зарабатував – той і жив отак!

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Столярство.*** А раньше були, називались «сундуки». Сейчас шифанєри, а тоді скрині, сундуки розкрашені... Там були у лєсничєстві хазяйства, які видєлували стулья, разні принадлєж-

www.etnolog.org.ua

ності для государства. ***Бондарство.*** Бочки («барило» називалось) були дерев'яні. Нас ото як евакуіровали, так у нас мама всегда солила помідори, і все у бочках. Огірки тоже солили в кадушках. Тепер немає кадушок, тепер каструлі. Солили обикновенно, розсолом, як сійчас. ***Стельмаство.*** Тоді коровами вобще і пахали, дєлали тачку і возили корм із степу коровою. Здєлали корові ярмо. Знаєте, шо таке ярмо? От, може, бачили в кіно, з дерева такі волам надівали? На корову одинарне таке дєлали. У його один син – колеса робив. ***Лісозаготівля.*** Ще заготовкою леса занімалися. Тут же в плавні хороші дерева були, і ото ж заготовкою дров занімались. ***Лозоплетіння.*** Я в шивпромі робила, то нас посилали в плавні. Ми там тоже робили в плавнях. Плели корзини від шивпрома, сітки в'язали (після війни зразу)... Розказати, як корзини плели? Дуже просто! Зразу ріжем лозу – таку тоненьку на корзину, лозу зразу ріжемо. А тоді на сітки рогозу ріжемо, а рогоза у болотах. П'явки здорові чіпляються! Поки вилізеш, соллю ото присипаєм, шоб вони пообліпали. І ото там місяць... Ми цілий місяць у плавнях на Розсохі. У плавні на фабриці робили кресла лозові, стула лозові, оце таке виробляли. Люльки! Як я вийшла заміж, мені подарили люльку лозову. Воно на ножках було, колихалось. Ну, яка технологія? От це ми нарубаємо лози. Ну це ж на корзини тоненька, а на цю вже ж товща. І вони палять костьор і печуть там лозу на оцім кострі. Запікають, а тоді обдирають корку і... вона ж м'яка. Тіки розпікать надо було. І вдається в'язать. На вогні печуть, ото на огні пропікають, підпалять. І один з одного боку, другий з другого боку, і ото запікають. А тоді в'яжуть. Робили мебель. Ми саморучно, ми сама фабрика. Оце, значить, великі длінні котли, жілізні. Воно не котьол, а длінне таке, як вагани ото, отаке заввишки. І то води туди накачують і кип'ятять, кидають туди лозку. Лозу вирізаєм і то кладем туди. Лоза така, то ліс, а в лісі росте така як оце в два пальца лозка, лоза. Нє, вона не з верби. Як же воно називається, «лозовка» вона і називається. І оце цю лозу варить, мабуть, часов п'ять чи більше. Ото в котли кладуть, варимо, а потом чистим. Охолоняє вона, ми витягаєм і чистим, вона чіститься, гладеньке-гладеньке, хароше. Лоза така, як гадюка, можеш її зв'язать, можеш шо хочеш з неї здєлать. Ото робили стулля, воно ж ну там всякі виділки з цієї лози, ну красіво. Робили і лаком скривали ото її все. Ну зараз уже і не зробила б. Уперед вона вариться, потом вона сушиться, висиха досуха, а потом, як нада робить, кидають у воду. Обчищаєш і вона сохне, без шкурки сохне. Ото ми чистим, стоїмо. Потом вона у пучках так сохне, посохло, тоді пучка два-три кинули у воду, ми ж над Дніпром якраз робили і кидали прям у воду. Воно там ото накисає, і вона така еластічна стає, куди хоч туди і гнуть можна, можеш бубликом зогнуть, як хочеш. Ну ото і я – мастєр мєбєльних ізделій, мене мастером поставили. Он етажерка ото в углу стоїть – я робила. Ото ж із лози усе зроблене. Ми ж могли [нерозбірливо] і восьмьоркою, і як хочеш здєлать. Кресла робили. Отакі тоже лозою обдєлувала, потом лаком вскривали, вони такі красіві, так сядеш, і як ото пан якийсь сидиш. Ну ми большинство стулів робили і етажерок, кресла, за кресло дорого платили. Ми заробляли там по чотириста рублів, тоді рублями, ну тоді, мабуть, дешевші були як сійчас гроші. Це ж іще я дівчина була, як я там робила.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Було полотно самоткане. Раніше занімались. Ну, матерію було дорого покупать, та самі вирощували коноплю і пряли. Коноплю самі сіяли на городі. Сіяли ж і льон, а тоді сіють, вирвуть, обіб'ють. Ну оббивали ціпом. Зерна там коноплі, сіять же їх на другий год. А потім держать діди ж десь, шоб же миші, у порядку. Льон був, із нього це олію били, молотять та олію б'ють. Тут же ж були тоже олійниці, такі як сійчас, так і тоді. Коноплю надо вирвать. Потом мочили її, у Дніпро возили. Позабивають паколи отако, покладуть, намочуєм, накидать землею, шоб вже покисли. Тоді днів скіки, іде баба дивиться – готове. Ідем витягать і бить. Откисала, аж потом уже сікли спеціально. А потім сушили, бетельня – б'ють коноплі, терниця – труть, кострица виліта. Ну просто козьол такий і канавка, і отак палка, шо ручки ломає. Палка ломається, а корка остається. А потом витрушують еті палки, і получається тоді вже... Це ж потруть уже, потруть, ще ногами нада терти добре, шоб пом'ять харашо. Аж ноги печуть! Старші [сестри] – ті пряли постійно, ткали. А в мене, значить, обов'язок був такий – м'ять коноплі. Ну вони ж такі довгі, і ото покладуть мені і я ногами ото тру-тру, поки зроблю їх м'якенькі. І ото ж у неї кострица є, у коноплях, поки уся кострица випаде. Уже готове. Тоді подивиться там чи невістка, чи мати – уже все, хвате, не нада м'ять. І волокно єсть на нитки і на вал... А тоді баба йде тріпає, а тоді на гребінь такий чеше, робе мичку, прядка – і прядуть. Попрядуть, тоді шиють, шо там було нада. А з пряжі уже ж хто шо. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Пряли, прядка така була, гребінь був. [...] Вона бере потрошку, а прядка крутиться, пулька накручує. Це другий раз до дванадцяти часов сидять коло прядок. Це в нас, значить, дві дівчат пряло і невістка, три прядки стояло. І оце пряли вони на сім'ю, все ж на сім'ю. І укривалися тоді ж не одіялами, а ліжник там був чи дерюга. Ну рядно так буде, оце таке нада було приготовить. І рядно самі робили. Тіки ж це полотно як роблять, так на прядку, це тоненьке. А на рядно – це на веретено, ото береш отакого його крутиш, а тут смичеш. І оце тут у тебе крутиш, а нитка отут з валу. Тільки це вже не з коноплі, не з [нитки]. А вал – це вже те, шо на полотно йде, тонке витягнеш усе, а остається тіки вже там таке, шо на вал. А тоді ото з валу, вал той веретеном крутиш, поки воно крутиться. Накрутиться веретено, на клубочок змотаєш, опять, так от і робили. Бабушка пряла в мене. Напрядуть на мішки, і полотно було, і товсте, раньше носили, товсті були, і сорочка. І оце сестра одна й друга, дві ходили на сезон [наймались]. А взимку ж пряли, а влітку – по городам оце, ходять по наймах, ото заробляла ж собі, шоб було в шо вбуться, вдіться.

ТКАЦТВО ***Інструментарій.*** Ткали самі. Станки тоді робили такі. Ну це не в каждого було. А верстат люди спеціально робили тут в селі. Робили в селі і ото так: кому треба – отож бере. Ну оце, наприклад, як на кварталі два верстати: один сьогодні, можна завтра там... Ото так ділили. Ходили так, береш у кого верстат. Я не ткала, я ж мала була тоді, мене не пускали ткать, кажуть: «нитки порвеш», а мені хотілося. Оце як устане невістка з верстата, піде на двір, а я скоренко сяду, поки нікого, кинула і стук, стук, стук, а ногами тоже так. ***Біління полотна.*** Ткали тонке полотно,

www.etnolog.org.ua

вибілювали його тоді. Варили луг із попілу. Нада було древесний попіл або соняшниковий. І ото одварюєш, а тоді одціжують, і у той луг (у іцолок). І ото вибілювали. Ну, як вистірали, а тоді ж намочили, і тоді на травичку це полотно. Куски полотна ложать, шоб сонце його вибілювало. Воно якби вигорало. У воду намочуємо і розкладаємо на сонці, потом несколько раз зробимо, воно стане біліше. Ми ткали тіки полотно. А тоді шили сорочки і плаття. ***Асортимент тканих виробів.*** Тоді ж [хати] не такі, як оце зараз. Хати були оце наполам поділена: одна хата і друга хата, в одній батьки живуть, а в одній діти живуть. І ото кроваті з подушками стоять. Ми солому нанесли, ліжниками закрили і ото всі в покоті... Ліжник – оце із шерсті ткане воно. Один ліжник простелимо на солому, а другим укриваємося. Я бачила як тут у нас, в Біленькій, после войни було тряпок разних багато, так оце дранку робили, а тоді ото давали їй, вона дєлала, бабушка. Ліжник – це шерстяний, а рядно це таке, з х/б [бавовняно-паперової тканини], з тряпок. Крутять його на веретено, а тоді ж дають пралям, а ті дєлають.

ВИШИВАННЯ Вишивала мама. Ото так: то рушнички вишивала собі, раньше ж було модно в хаті на образах вішать рушники. Багато рушників у нас було вишитих. Раньше на узорах було тільки два кольори – чорний і красний. От старинні рушники – всьо довкола вишиті чорним і красним. А чого, по якій причині? Даже не могу вам сказать. Ну, червоний – то любов, співається в пісні, а чорний – то журба. Красний, зелений був колір. А візерунки в основному то цветочки, то петушки на полотенцах, на рушниках, шо на образи, шо на фотографію. Ми ото вішали. То там то розочки вишивали, то петушки там всякі. Букети вишивали, такі квіти. Красні і зелені, і жовтогарячі. Були красиві такі нитки, «муліне» називалось. Муліне разне було, красиве, а счас нема ніде нічого вже. Вишивали собі ото сорочки такі ночні. Вони вишивали тіки хрестиком. Тоді, я не можу припомнить, тоді, мабуть, ото гладь або ще якісь другі візерунки і не знали. Вишивали в основном хрестиком. Вже молодьож, по-моєму позабула, як вишивать, і вообще не вишивають.

ПЛЕТІННЯ Мама всю жизнь прожила в бєдності, в неї і праздників ніколи не було. Мама не вишивала, а шила. Я, напрімер, вишивать не вишивала, а кружево в'язала. Раньше ж, як заміж ішли, готовили (оце ж ще в моді в моє врем'я було), готовили рушники, щоб були. Полотно в'язали, кружева. У три, у четверо кружева в'язали. Вечором, тепер, бачите ж, під телевізором, а раньше ми ото ж сходимося, дівчата, берем нитки, в'яжем кружева, співаєм пісні з дівчатами. Ото у нас така гульня була, «досвітки» називали. Так ми в'язали. Ну а заміж ішли, то у мене простині, наволочки з прошвою, в'язані з кружевами, білі наволочки на подушках. Должно буть чотири подушки, дві маненьки зверху. Так шо собі приготовляли. Тепер купляють усе, а тоді отак.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Вичинка.*** Як шкуру видєлували, я не бачила ніколи, це спеціалісти держали в секреті. Спеціально були люди, які занімалися виділкою шкур, чинили шкури. А тепер я не чула, шоб такі люди були. Просто немає потреби в цьому. Тепер навалом усього, аби тільки гроші мали та купить. Шо хоч купиш: і чоботи, і черевики, і сандалі, і шльопани, і туфлі – все. Потому шо така спеціальность просто сама по собі відмерла.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Мати моя родилася у Бєлєнькій, тут. Її батьки жили в Києві і була в них фабрика обувна, обув шили вони. І до їх прийшов наніматься на роботу молодий сапожник. І полюбив мою бабушку. Вони були, як би сказать, зажиточні, фабрика в їх була. А цей сапожник прийшов – козак. В нього одні вуса були [сміється]. І вони за його не отдавали мою бабушку, бо він дуже бідний був, і в нього дома не було, нічого. А спеціаліст він був хороший! Вони ото там пожили, заміж не віддають бабушку за нього... І вони рішили вдрать оттуда. Бросили цю фабрику і все чисто, взяли і поселились тут, в Бєлєнькій. До революції материні батьки, дєд (оцей усатий козак) – він був спеціаліст, він сапожнічав дома, в нього вдома була мастєрська. ***Асортимент виробів.*** У мене батько умів шить черевики із шкіри. В постолах ходили, в калошах. Постоли – то такі із шкури. Оце утутовочки так зроблен той, затягнеш і ходиш. Після войни ми зразу чуні носили, купляли. Було, їх же лили. Були чуні красні, а обводка чорна або чорні ті, а обводка красна. І ходили. І хотілось нам піти і в кіно, і на танці. І скрізь ходили у тих чунях. Хоч не колоші, то галоші, а то чуні просто. З резини поклеють, було, і ходять. Ми так оце: в зімне врем'я – ми на хфермі, у хаті. Чоботи не купляли, не, шили нам сапожники. Такі були сапожники. Спеціально у нас був отдел, де робила сапожня. І туди несли ремонтірувать і ботінки, і чоботи, і черевики, в яких ходили. Раніше ж держали і овець, і свиней. Свинячі шкури видовблювали. Обробляли їх так, шо із матеріалу можна було шить. І черевики, і сапоги шили, хоч воно, конешно, дуже жидкий матеріал, а все-таки шили. В чомусь ходить же надо. А то хто бика викорме. Та шкуру тоже видєлували самі, обрабатували і ото шили. Там уже шкура плотней, получається хороший матеріал.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО Мати жилетки носили кожані. Із овец (в нас там вівці були), держали. Чинять, а тоді шиють. Називався [кіпкар]. Білий, а тоді вишитий руминськими такими нитками. Красними, чорними, жовтими, зеленими... отакі вишивки робили. Називався [кіпкар]. А то «жилет» називається, кожаний. Дубльонки були. І кожухи мама шила на цій машинкі, держали ж і вівців люди, і все. Тоді такі чи сіряки, чи як воно називалось, накидки такі теплі – вона і це шила. У дитинстві бачила, як мама для себе то юпочку, то кофточку пошиють. Раньше руками все робили. Традиційним, значить, чим відрізнялись? Ми більше купували матерію, а вони більше ткали. І носили... Ми в магазині купували. От, напрімер, у їх фартухи... Такі ткані спереді і ззаді. Спідниці длінні носили. Зав'язувалися аж так, аж на голову. А у нас обикновєнно було. Спідниця длінна. І така спідниця була рясна, шо уже моя сестра пошила три плаття із той спідниці. Отам такий кріпдешин був. І кофта [киршепки] називалася. Я сім класів кончила. Сумку мама мені сама пошили із мішковіни. Пошили сумку, ручки пришили і то ми з тим ходили. А ні, так поки менша була, через плече у мене була сумка. Бо я ж не могла донести у руках. Ой, сказать би взуття яке було! У мене мама, у неї була машинка, і вона шила валянки. Валянки – це бурки, сказать. Да, на машинкє вона шила. А так, то було ботинки десь старі або сапоги одріжуть і у ті валєнки (це ж з тряпок, із вати), то обували, шоб подошва була з ботинок або з сапогів. А бувало, один –

www.etnolog.org.ua

колоша, а один – називали ранше «чуні» – клеїли із резини, з камери, із колес. Клеяли люди на колодку чуні такі. Валянки обуваються, а тоді чуні, щоб не намочить їх. І дівувать ще ходила в чунях і у валянках! А одягу у нас і не було. То фуфайка, то з плаща шонебудь зробимо. Не дуже одівалися, ми бідно жили. Так, шось з старого. Ходили ж на базар ото зразу, після війни. В город носили, в кого шо було. А як я вже підросла, то поняла, шо в мене нема ніякого ремесла в руці, і неграмотна. Кажу: «Віддайте мене хоть у портні». То я вивчилася шить, і то я строкотала все врем'я, до самої старості. Шила, зарабатувала для себе. І для сім'ї хватало, і для мене. У нас тут була така тьотка, дуже велика модистка, і я там у неї вчилася. А в городі тоже в женщіни одної ще й кройку мод проходила.

МИЛОВАРНИЙ ПРОМИСЕЛ [Мати по хозяйству ще й] стірала, дітей же ж було п'ятеро, нада ж було і постірать, і погладіть і все шоб було чисте. Тоді машинок не було, руками стірали, милом. Мило самі варили. Ото так, курицю чи шо заріжеш, ото кинеш туди води іще там, брали порошок якийсь і ото воно вариться, вариться, поки стає таке як мило. Захолоне, а тоді різали на кусочки і ото так.

Записали Ю. Буйських та О. Таран 20 вересня 2011 р.
у с. Біленьке Запорізького р-ну Запорізької обл.
від Шачиліної (Теплої) Олени Іванівни, 1918 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Як начнеться уборка, каждий хазяїн оставляє зерна на пропітаніє, на посів, для худоби, а остальне продає. І оцей Паздняков скуповував у їх. Оце там у дворі, часть розібрали того зданія, там була лавка у Пазнякова, і протів лавки амбарь був дерев'яний на отакому фундаменті, шо ми отако лазили попід тим, там ізвєстковий камінь і виложені сваї, на яких пол лежав; там двойний пол був, де зєрно скуповували. Ми були дівчатами і нас от колхоза посилали у заготзерно, туди ж колхози звозили зирно, і людей давали на віять, це тепер елєктріка, а тоді віялками віяли. І послали нас у заготзерно, дівчат. А тут должна приїхати баржа, грузить зерно. Це ж жінки в мішки набирають, а чоловіки грузять.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення ритуальних предметів.*** [З якого дерева робили труни?] Раньше дубові робили, а теперечкі, зять мій як умер у городі, і там же труну робили, і оббиту ж труну привезли, так я потрогала – обаполи. З обаполів зроблена і оббита матерією, шоб не відно було, шо воно таке. [Чи робили труни з осики?] Ні. Так у нас її не найдеш, осикі.

с. Червонодніпровка *

Записали В. Філас, Ю. Мелещук, Р. Молдавський
та І. Гафарова у червні 2002 р.
у с. Червонодніпровка Запорізького р-ну Запорізької обл.
від Лосєвої Тетяни Данилівни, 1926 р. н.,
Довженка Івана Ананійовича, 1930 р. н.,
Мірошниченко Ганни Опанасівни, 1922 р. н.
та Чеховської Марії Філатівни, 1916 р. н.

РІЛЬНИЦТВО, ГОРОДНИЦТВО Мої батьки самі хазяйнували. Ну, земля ж була... А Бог їх знає, скільки в їх землі було. Сіяли, косили, молотили, знаю, шо возили гарбами на подвір'я та скирди клали. Іще і син (це брат мій) щє тоже хазяйнував трохи. А тоді пішли колхози. [...] Ну городи сіяли в плавні. Городи сіяли – і ото так і жили люди. Садили картошку там, все садили. [...] Сіяли овес, ячмень, пшеницю сіяли на городі. Жито сіяли на городі. Ото збирали, молотили цепами.

РИБАЛЬСТВО Рибу ловили там на ставкі, озера були. Ловили корзинками такими, з лози плели такі і ото накривали. А ще волок був. Це сєтка виплетена, товста, тільки не така, шо тягти ото там. Там два чоловики бере тягне. Це тянуть надо. По березі йде, один далі, один ближче. Обкольцують, витягають на берег. Ну хто як приспособлювався. В старовину – удочками, закидушками... [...] Там озера висихали, так вброд ловили. Літом ото до осєні висихає вода. А були такі, шо і стояли. А весной затопляло її... А голод [19]32–[19]33-го років пам'ятаю. Погано було. Голодували добре. Батько був фонарщіком, рибу ловив. Так повезуть, було, в город. Мати поїде получать продукти відтіля, так туди повезе то риби, то ожини нарвуть, а відтіль привезуть то крупів разних з магазина, дівчата дають ото. Воно ж раньше не було так, як сейчас [...] Ловив рибу батько тим, із кармаків, кармакі ставили вони такі. Ну така вудка, [вудок]. І я рибачила. Було вилізу на каюк, батько рибу ловив. Ще полізу і я з вудки ловить. Отаке їсти – судаки! Ми не дуже голодували, бо батько рибу ловив.

ВАЛЯННЯ Батько наш тіки на хазяйство все... Не дуже він нас одівав, наряжав. Є по платті – і харашо. [...] Батько вовни набере, поїде в Мар'євку, валянків наб'є. Висипав – вибирайте, кому які підходять. І так і було. Отак нас обували і одівали. Кому шо купили, те і всьо. Не дуже наряжали. У нас було овечок багато і було багато дітей. То мама і сестра пряли нитки, а я тіки і вспівала їх обв'язувать: і носки в'язала, і платки, і рукавички, і перчатки – все в'язала.

ОРІХІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Мала Токмачка

Записала Ю. Буйських 21 вересня 2011 р.
у с. Мала Токмачка Оріхівського р-ну Запорізької обл.
від Галушки (Зубкевич) Надії Пилипівни, 1927 р. н.,
родом із Кременецького р-ну Тернопільської обл.
(у с. Мала Токмачка проживає з 1949 р.),
Мухи (Шарай) Катерини Платонівни, 1930 р. н.,
Лось Світлани Семенівни, 1968(9) р. н.,
Максимової Олени Пилипівни, 1941 р. н.,
родом із с. Вербове Пологівського р-ну Запорізької обл.
(мешкає в м. Оріхові Запорізької обл.,
у с. Мала Токмачка проживає переважно
в літній період),
та Бужин (Левченко) Олександри Дмитрівни, 1926 р. н.

ТВАРИННИЦТВО Як завели хазяйство, в мене було дві корови, два бугаї, двоє телят. І було в нас дві корови, і одна дуже хароша була корова, двацять восім літрів у день давала молока. Це багато. Та жінка, як вона тільки не підходила – і так, і сяк, так оце ж хотіла оцю мою корову спортить. А там біля неї ні в кого нема коров.

* Матеріали взято з книги: Усна історія степової України. – Запоріжжя : АА Тандем, 2008. – Т. 4. – 474 с.

www.etnolog.org.ua

І от, значить, у корови отут шось таке на шиї нарядилося. І я попробую-попробую, та, думаю, буває там, як ото в людей бородавки, так це ж скотина. А тоді воно увєлічюєца, увелічюєца, увелічюєця. Не пухла, а шось таке, а воно там темно, мині не видно – я пощупаю-пощупаю, оце отут же шия і вопщєм вже воно розрослося. Ну, чоловік каже: «Знаєш шо? Мині сказали, візьми отако перев'яжи його». І ото вроді як бородавка, тіки шо огромного вже росту. Кажу: «Візьму перев'яжу». А ми харашо ухажували, в мене корови всігда ухожені і накормлені і от, значить, він як затягне, а я кажу: «Он дивись, кров капає». І попідстилала соломою, і на солому капає, капає кров. Я кажу: «Ой, шо ж це таке!». А він каже: «Нехай, то, навєрно, воно затягне, засохне». Наутро як приходимо ми, а там упало шось живе – оце все не бородавка, воно живе. Воно оце, отако багато-багато пальчиків і нохтіки, ну клянуся, я не брешу, от даже клянуся, шо воно живе, і оце взяло і впало отуди, оце впало на солому. І я його взяла, винесла надвір, а воно живе, оце шаволіца. І нема ж ні голови, ніде нічо, тіки оце пальчики, пальчики, пальчики, і так десь, ну підісят, може, більше. [Чи зверталися Ви до ветлікаря?] Дуже далеко живе вєтврач, оце він тут прямо в центрі – три кілометра мені їхать. Ну, я хотіла його привезти вєтврачу показать, шо оце було в корови. «Ну, це ж, – каже, – Маріїна робота. Вона, – каже, – що тіки не знає». Отам скільки біля сусідів корови держали, з отакими вим'ямі, такі хароші, молока скіки – вона всі їх... Отака людина. І тепер вона оце продала хату і уїхала відсіля. Ну, вона, канєшно, калдувала багато. [Чи були люди, які могли відмолити, відговорити це?] Була Ніна Степановна в нас. От оце в мене корова заболіла і, вопщєм, чахне і чахне – ничого вроді не то і чахне. І мені посовітовали: спустися вниз велосипедом... Я спустилася. Кажу: «Вона не буйна, ничого, корова, а тільки тає і тає на глазах», – тут уже такі маслаки, тут уже о-отакі торчать уже кості одні. Вона каже: «Ну, я не знаю, може, поможе це чи не поможе, я обично успокаюю буйних коров». Ну, і я поїхала, а вона в сім часов начала ж вимолювать, вичитувать молітву і, кажуть, шо ота людина, шо оце зробила, прийде. І вдруг біжить баба – вона ходе на двох отаких ціпках, вона єлі ходе. А то летить без ціпків, ногі колєсом отак, хай Господь простить, біжить: «Давай мені моє решето». А я кажу: «Ой, та Ви ж мені дали на ціле літо», – таке, пісок сіять. Я їй отдала те решето, ще й два пірожка дала, ще й води побіг онук притаскав стакан, і вона поїла ті пирожки і стакан той упав ісключітєльно на мяхку землю, граньоний обикновений стакан – розсипався на такі, як хрусталь, отаке шось страшне, упав і розсипався. І вона пішла. Корова продолжає чахнуть. Значить, не надо було нічого давать – та людина прийде. Якби ж вона мені сказала, шо, може, хто-то прийде, так отак і отак надо її одрядить і в двір не пускать. Ми поїхали туди за Пологами, я сама з Пологинського району, поїхали за Пологами, в мене син на «Скорій помощі» робе: «Мамо, скорєє, в нас тут єсть, направлєніє в мене». Там работає жінка, ну, отгавар, і ми до неї поїхали. Я розказала – отак і так, в мене корова. Вона: «Жіночко, Ви не беспокойтеся, я все-все зроблю, це пройде». Я взяла з собою хлібину, вона на хліб должна малітву цю вичитать і я цей хліб буду корові давать. Тільки вона начала на хліб читать і вже пішла в неї атрижка, ні, пузіхи – от вона позіхає, позіха. А мене невістка штовхає: «Дивиця, оце така порча, вона вже он зіває». Тіки шепче жінка оця. Отдає мені цей хліб і каже: «Ви дуже пізно приїхали. Уже, – каже, – пізно». І ото сдохла корова. Корова двацять восім літрів давала. Ота жінка не взяла її, а оце друга. [Чи казали у вас, шо були такі люди, які могли красти молоко в корів?] Це такі були раньше, тепер я не знаю. Було, і дєдушка мій розказує, шо було таке. Оце ж підуть тамечки, де корову доїть, а молока вже немає. Другий раз підслідили, поодрубували пальці, уже на другий день пообвязувані – а чи воно так, чи не так, мені цього не приходилось [бачити]. Тьотка оця, Вєра її звать, вона каже: «Я приїжала коров доїть додому, ну, оце ж корова здоїна і всьо». Розказували колись, шо вужі коров доять. «А то ж, – ка[же], – раз приїду, корова здоєна, вечором, – це ж вона коров доїла на фермі, дояркою робила, – опять корова здоєна. А тоді, думаю, приїду трошки ранше». Приїхала в обід трошки ранше і викачуєця такий клубок з-під корови і покотилось, і щезло. Да, клубок, такий чорний з-під корови – це серед білого дня. Знач, воно подоїло корову і вже покотилось дальше. [Чи казали у вас, що корову треба з мотузкою продавати?] Да, треба з вірьовкою, кажуть, шоб пішла туди, ну, у пользу коровка, шоб було все харашо, оддають із канатом.

ТКАЦТВО [Чи ходила Ваша мама в полотняному?] Да. І прядка була. Ходили в полотяному, всяк ходили. Це у старовину, канєшно, раньше ткали самі, цього я, як кажуть, не помню, як вони ткали пряжу. Тепер, бач, одіяла які хоч, а раньше рядна були. [Ви з мамою пряли, ткали?] Ні, я не ткала й не пряла, а мама пряла. Ткать не ткала, а прясти пряла. Людям оддавали і люди ткали. [Чи казали, що не можна прясти в п'ятницю?] Нє, я цього не знаю, не буду казать. Може, й було такє. Ну, це раньше-раньше, це ж, може буть, при моїй бабусі ще.

www.etnolog.org.ua

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

БОГОРОДЧАНСЬКИЙ РАЙОН

с. Манява

Записала А. Яцук 2015 р.
у с. Манява Богородчанського р-ну
Івано-Франківської обл.
від Соломон (Гоцуляк) Софії Іванівни, 1941 р. н.,
Білусяк Марії Романівни, 1943 р. н.,
та Крикун (Дерев'янко) Ганни Іванівни, 1927 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Колись було все зі свого городу: капуста, огірки, і вони родили. І жито сіяли, і овес сіяли, всьо. Жито, пшеницю в нас не сіяли, бо не родило, бульбу, картоплю, капусту, цибулю. ***Переробка та зберігання городини.*** Комори були для збіжжя, то такі скрині були для того всього, жорна такі були, шо люди вручну мололи, в мене навіть є такі, в спадку від мого батька.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Коноплі сіяли, є двоякі. Називалися «проскорні» (так якби чоловік) – його вибирали скорше і «матерні» (то так, якби жінка) – його вибирали восени. І брали то-то, аби вони повисихали тиї колопні, і так робили макогончик, брали камінь і так на тім товкли, аби насіння вибрати і на другий рік знов сіяти, так з року в рік робили. Таке робили із льону, а льон як вже посіють, коли він вже достигне, льон брали витерали, насіння висохало, і розкидали по полю на дві-три неділі, аби його дощі, роси... І він змикне, і робиться такий, шо от волосно таке має відстати. ***Інструментарій.*** По-сільському називали «терлиця», то таке, як ті коні, шо перескакують в спортзалі, то таке має несеп зверху, то таку має серединку, а то несепці, так ото волокно кладесі сюда, і так тим несепці так сі товче. Ось це називається «суделі», тут робили дірочку та й тото закладали. Он таке веретено було, так воно потягалося, і ото так скручувала ниточка. То от це от таке пряли. Дівчата і жінки прєли і з того робили полотно.

ТКАЦТВО Несли до ткаче, такий верстат був, і воно ткалосі. Полотно було чорне. ***Вибілювання полотна.*** Тоги брали і попрело, і так сі збирало, і так і ситом сіяло, і це збералосі, і на тім були барвники, «саперйо» називалися, і так воно сі намочилосі, і клало на три дні, потім вибиралосі, тоги такі діти сім-вісім років йшли на ріку, ото стелилосі по каміню, оттак біля самої води, і відти йшли поливали. Коли вже воно вісохне, тогди діти знов поливали, діти бігли і цілий день на ріці, і так воно ставало біле. Так дві-три неділі, от то просіє, збере і знов просіє і от так от воно вже було біле. І то-то так кладуть на сонце, мочать те полотно у воду на зарінку на каміння, і як вісхне – у воду, вісхне – у воду. І так воно сі зробе білесеньке-білесеньке. Сорочки є з конопель і з льону. Шили сорочки, чоловікам штани.

ВИШИВАННЯ На вечірниці зимою ходили, в хатах, вже в кого нема батьків живих, прийдем і так вишивали, але кожна вишивала собі сама. Колись було багато кольори. Вишивали квіти, хлопцям геометричні орнаменти, дівчатам квіти. Вишивали хрестиком і низинкою, гладдю.

ВЕРХОВИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Білоберізка

Записав Ю. Бідношия 27 липня 2012 р.
у с. Білоберізка Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл.
від Крамара Гаврила Миколайовича, 1931 р. н.

ЛІСОСПЛАВНИЙ ПРОМИСЕЛ [Скільки років Ви працювали на сплаві?] З сорок осьмого по сімдесят осьмий. Я пішов працювати в п'єтнаціть років у цей сплав таки. Я начав з сорок п'єтого року... У мене вуйки та й тато – усі сплавщики були, та й так мене брали все з собов. І я зароб'єв коло них по пару рублів. Бо тогди ще наряди не робили. Тогди звели сплав, обрахували, кілько гроший, бригадиру дали. Бригадир уже ділив гроші – котрому бирше [більше], а котрому менше. Ше так уже стало трохи легче, єк зачєли робити наряди та вєдомості та й усьо. Тогди ти вже видів, шо там получив. Занімав розряд, робив по розряду... Людям треба було заробити, треба було грошей. Бо сплави, зароботок непоганий був: триста рублів, триста п'єдісєть, штириста – як робили, так мали. А робота у нас була раненько з шестої години, а ввечір доки видко. А чєсом і вночі. У нас не був нормірований день, у нас був світовий день робочий. Отакє було... Було важко. В березні місяці лазили в воду, чобіт не було. Аж у шіїсєт першому році дали резінові чоботи. То так і ноги попєрестужували та й сами перестудилися. Общежитіїв не було, спали де-нибудь, межи штабелями. Штабеля, а межи штабелями робили таку халабуду, луб'є лупили із смереки та накривали, бо не було чим накрить. Було важко. Ну, нічого не зробиш, то було після війни, тоді було всім важко. Тогди не було таких, шоби йому було добре. Але хоть було де робити. Ну, а тепер адись [диви, бач] молодьож сеся [ця] не має пристанівку, не має де робити. Хто має десь якусь роботу, то має, а хто не має, то туда ходє [їздять] нелегалами... і скрізь... Аби хоть дали роботи людєм, то вже би було добре... Я сплавщиком був. Сплавщик – то одне й те саме, шо кєрманич. А цесі, шо в'єзали, то на-

www.etnolog.org.ua

зивалиси сплотчики – це зв'єзували. [Скільки людей пливло?] Три. Вибирали одного собі старшого, котрий розумів від того, та й всьо... А видтак уже трохі молоді поробили, то вже кождий розумів, уже кождий міг бути бригадіром. [Хто де стояв?] Упереді усі три – там три кєрмі було. Там робилоси такий багажник, шоб було де сумки покласти, було де сісти попоїсти... А вже єк приходило єкесь начальство, шо хокіло [хотіло] поїхати сплавом, то робили на другій талбі... ну, перелогу таку робили, стів [стіл] там робили, лунки навколо того... Кілька начальства приходило проплисти... [Як називалися частини плота?] «Талби». То талби були вигакувані [причеплені] одні до других, бо тут були кєрми ... ну, сказати б, весла. А по-нашому – то «кєрма». То воно мало одинаціть метрів довжини. Три кєрмі. То й це си кєрмувало, та й управ'єлоси так єк рулем машина. Та й так... Так їхали... А ця річка погана в нас до цего. Вона бистра. То тепер шось води в ній нема. А давали кляузи [загати для лісосплаву], то вода була велика. То так мусів чимось плисти. Мусіла буть така вода, би [щоб] вин приплив. Робили комбінати. Комбінати возили ліс із ділянок. А тут уже, коло цеї ріки, складали в штабеля усьо. Зарєдом [підряд], це перед... за передом... там третя, четверта талба так, до десять табел. Мали такий промежуток, шоб собі миґлувати [штабелювати]. Миґлували там... Зразу тракторів не було, всьо кіньми там, всьо вручну. Але зразу не так, як тепер... заготов'єли, зімов ліс заготов'єли, він стоєв, аж на весні зачинали плавити. То його там всьо корували, жеби не було кори. А тепер так уже: раненько смерека стоїт у лісі, ввечері уже її грузє на вагони. Мучили людий. І люди мучились, бо треба було за шось жити, треба було заробити. Та й кожний ішов, де би бирше заробив. Ну, тогди, за Союзу, шось не дуже люди десь їхали за границю. Їхали сюда на Сибір, бригади їхали. Але це було в Союзі. А тепер Румунія, Польща, Чехословакія, Італія – де лиш наш народ не працює. Працюють скрізь. Працюють, бо мусять працювати. [Як зупиняли дарабу?] А був трос такий. Це називалоси «подорижна швара» [трос]. Були місця, шо були закопані такі стовпи дубові грубі, де вода тиха, та й там з цим тросом вискакував, той стовп замотає – та й тримає. Потім сплав уже утихомиритси, стане... той трос тримают за конец... А видтак уже ловили бульдозерами. Треба – виніс на сплав, притис та й сплав став сам. Ідеш та силиєш [засилюєш, просовуєш у вузький отвір)] його там... У Вижниці, там тоже стоєли бульдозера. По три-штири лов'єтси до сплава і покєгли на берег. Там уже розбирають його та й грузєт у вагони... Ну, тепер добре, тепер приїхав лісовоз, за раз зачепили, скєгли з лісовоза, поклали в вагон... Тепер ці кранбалки є, шо це вже тепер лиш аби тілько лісу було... Та особенно найбирше тепер запродують отуда, тоже на Східну Україну... Та й скрізь... Зачєли були давати за границу... тепер ше, може, дают переробку єкусь і тепер... Воду як... Там були спеціальні збірники, це називалоси «кляуза». Там збирали воду цілий тиждень. У п'єтницю давали воду видти шлюзами. І вже сюда, котрі нижче тої кляузи були, ці сплави видти плавилися. Плавилиси сплави довцюдова на гамованку [водопідйомну греблю], це на Кутський участок. А з Кутського участка плавилиси в Чернівці, у Неполоківці, обшім, де були доки великі, шо перероблєли ліс. У нас було шо й по півмільйона кубіків на сезон сплавити... В'язали сплави... до шиїсєть другого року в'язали вручну, а в шиїсєть другому році вже стало легше – дали бензодрелі, то вже бензодрелями. То так до сімдесєть восьмого року плавили. А в сімдесєть восьмому році сплав ліквідірували. Вже прийшли великі машини, возили уже напряму у Вижницю... [Як харчувалися?] Тогди самі собі готували. Надворі наклали ватру, так єк туристи тепер. Наклали ватру, мали спеціальні горшки собі такі до того... Там варили зупу [суп]. Ну, але хто мав мнєсо, хто не мав мнєса – то так си обходив. І так уже... після шиїсєтих років зробели котлопункти такі, столові. Там можна було піти поїсти. Зробели ОРС [абревіатура «отдел рабочего снабжения» (рос.)], а ОРС зробив для людий столови, шо вже можна було недалеко поїсти. А тогди ні хліба не було, нічого в світі. Оце нас пограничники виручєли із хлібом. А то варили кулешу. Шє вона єк горєча, то добре їсти, а вже стигне, та й... Але їсти мусіли. Мусіли, шо ж... Отак це ОРС єк зробив столові, то вже було всьо: огірки, капуста, буженіца, сало, масло, олія – всьо було у магазинах. Але це вже після. [Чи довго сплавляли?] Єк добре йшло, то день. Єк не було заторів. А бувало, шо були й затори. Називалоси «загата». Хтось зробив загату, так там уже усі сплави си зитнут. То зразу все розбирали вручну, а відтак дали лебідки, а потому, після лебідків тих дали бульдозера. Це на участок два бульдозери. То вже тогди було легко: прийшов, потєг, потрутив та й усе там. За пару годин розибрав, поплили далі. То в нас тут найдальша точка сто двацєть кілометрів було плавити. Та й пускали раненько, не було заторів, це десь четверта, п'єта, шеста година. А чєсом і вночі плавили. Клали ватри на сплаві, то освічувало – та й так плавили... Зразу у нас були сплавщики та й сплотчики. То три сплавщики, а сплотчиків уже кілько вони собі хотіли: ци два, ци три, ци штири. Кілько вже хотіли сплотчиків – це ті, шо вже в'язали тоті сплави. А відтак зробили уже, мо, в шиїсєть другому році комплексні бригади. Уже по п'єть чоловік було. Було по два бензодрельщики. То вже плавили по два рази у тиждень: у середу і суботу. Так, аби бирше кубиків сплавлялоси... У нас був начальник на Кутському участку Городило, а тут, на Верховинському, був Коломієць Володимир Федорович, а на Єблунецькому Поп'юк Дмитро... по батькові я його забув. Були три участки – та й три начальники були. А директор... директорів я перебув штирьох. Ну, послідній у нас був Гіт директор... А сплави збивали від сто кубіків до п'єкьсот кубіків – як єкі сплавщики були. Майбирший [найбільший] сплав ишов один, попробували такий сплав, та й то не вдалоси їм, вісімсот кубіків. Це був такий один сплав, а то в серенному треста, до штириста, триста п'єдесять, двіста – єк робели хлопці. Робили дуже – бирший сплав був, робили помали – менший сплав. Та й отак ми жили. [Чому не вдалося?] Ну, завеликий до цеї ріки сплав був. Вісімсот кубіків... [Що тоді зробили?] Уже менші сплави зробили. Той сплав довезли уже куда йому було положено, о, а зробили менші сплави. Тогди були повстанці, повстанча армія – не давали плавити. Трошки цесі повстанці до нас шуміли, шо великі сплави збивали. Каже, ви ліс вивезете, ми, каже, єк збудуєм Україну – то відки буде в нас ліс? Ну, вже дішло до того, шо є Україна. Та й ліс є. То й тепер цей ліс так возєть, шо то... Ви думаєте, шо то видко, шо то є ліс?! То вже лишилоси все пусте: гниле та криве якесь таке лишилоси. А шо добре – вирубали вже, вирубу-

www.etnolog.org.ua

ют. Ну, за Союзу хоть садили. Рубали, вкєли [вирубали] ділянку, ділянка так рік стоєла, на другий рік уже давали там людей, посадчиків, мали ту розсаду та й садили ліс. А тепер ніхто не садит. Дивишся, шо де впилили – самосів, шо сам си засіє, то він стоїть, самосів, а бирше нічого. [Повстанців Ви самі бачили чи Вам розказували про них?] Бачив. [Вони з Вашого села?] Та нє. Я їх бачив, є таке село в Верховинському районі, в Зеленому. Там вони сперли [зупинили] нас, то там я бачив їх. Був такий дядя моцний, там уже нас зібрав усіх докупи та й зачєв читати нам мораль, шо... «Ви, каже, не гонні [не можете] лиш по сто кубіків, а то лиш ви зачинаєте по двіста то по триста. Вивозите ліс, каже, ми єк збудуєм Україну, відки, каже, буде ліс у нас?» Відки він тогди знав, шо буде ше Україна, я понятія не маю. Ну це вже політика, це не до нас. [Ви тоді не вірили, що буде самостійна Україна?] Та хто тогди вірив, хто за Союзу вірив?! [Це який рік був?] Сорок сьомий. Я вже з сорок осьмого зробивси постоянним у лісосплаві, а до сорок осьмого брали мене вуйки з собов на сплав, приучували, би знав. Єк коло цеї річки уродивси, з нев знакомий був... [Робота була небезпечною?] Були случаї всєкі. Мого вітчима сплав убив. На сплаві вбивси. Аді так, шо кєрма його кинула в воду, а сплав проходив, то так єк його ймив, то всьо перетер, цілий таз. Отакє. І ше дві години після того жив. Ми його в больніцу в Буркуті там віднесли, везли на машині, то вже не було права покласти – тримали так, у руках. У Буркуті була тоді лікарня. Та в ту лікарню. То ще дві години прожив. Лишиласи жінка, та й хлопец лишивси. [Це Ви самі бачили?] Так. [Коли?] Приблизно в шіїсєт сьомому, шіїсєт осьмому. Бо я робив ще із сорок осьмого по п'ядесєть шестий на Кутському участку. Туда плавили – в Чернівці, Неполоківці... В Новоселиці в колгоспі плавили ми тоже. Колгосп закуповував, то ми туда плавили аж. Отаке. [Чи з Вами траплялося що-небудь?] Я єкось на щєськє нічого, ніяких переломів у сплаві в мене... Один перелом є в мене, двоє ребер уломив, но цисе [це] я на березі вломив. Коли збивали, то я верків бензодрелем тим, та штука викрутиласи, то впав на цей бік, то двоє ребер уломив. Ото кілько [тільки] в мене травма була, а бирше ніякої травми. Було, хлопці, шо ноги ломили і всьо, всєке було. Всєкі случаї були... То цеся, цей сплав і ця річка – то був другий фронт. Тут приходили із Росії, приїхали. Та з Китаю приїхали дивитися, єк то тут в'єжут та єк сплав'єют, інтересовалиси. То ті китайці, може, в себе хокіли оце се. Бо був китаєць тут шось два місяці сидів коло нас. Та бігав туда та зазирав, єк то си робит, ставав на сплав, єк си сплав'єє. [Чи тепер хтось цікавиться?] У мене були тут, хочут зробити в Кутах музей. То збирают всі дані, хто де робив. Хто має якесь таке, шоб дали в музей. В кого якісь знімки, в кого рачки, сапіни [держак із залізним гаком для переміщення колод], сокіри – це вони думають набрати. [Які інструменти у Вас були?] Зразу в нас був... сверло, це шо дірки оці... потім дали бензодрелі, шо дірки роб'єт, там оцю штуку вивертів, там в оту дирку всилив трос... і так там трицікь, сорок штук за раз на один трос, цілу талбу насилив... Та й сапіна, сапіна така до кочення була, кочєти ліс. Ну, та й сокєра... остро та й сокєра... одна тупа – для тросив, рубать. Отакі у нас були... Тут ше є... Ви зараз у Верховину?.. Тут є в Хороцеві ше один сплавщик – Джиґоля Юрій. Їхайте відси, тут зараз-таки Хороцево за нашим селом. Кінчєєци Хороцево, на самому повороті хата. Як їхати звідси, З правої сторони при самім повороті. Єкшо його найдете дома, бо він, може, десь сіно робит. [Ви з ним працювали разом?] Ні, він собі в другій бригаді. Ми працювали по бригадах. Я вам розказую, шо є ще чоловік такий. Тут у нас у Білоберезці тілько один я лишивси. Є такі, шо вони си «сплавниками» називали, але... там поробив два-три роки, то це вже не сплавщик. Я собі поробив з сорок осьмого по семдесєть осьмий, а з семдесєть осьмого по вісімдесєть шестий у лісокомбінаті поробив, пилив ліс. Бо нас то не так, єк тепер, шо хто імив пилу, той пилит. А нас учили і пилити, і вертіти, просто були курси такі, дві неділі курсів... Аж коли згадали за сплав!.. Було б добре, би згадали, бо цим сплавщикам би треба шось добавити, а шо... [Це вважалася хороша робота?] Так. Сплав у той чєс сама ліпша робота була, сама платна. В комбінаті тоже... В комбінатах кєжчє [важче] ше було робити, єк нам на сплаву. Вони там ішли на місяць на роботу. Общежитіїв не було, будували такі спеціально колиби, а в тій колибі містилоси трицікь-сорок чоловік ув одній. І там варили їсти спеціально, робели таку ватру велику, штири метри задовгу, метер заширoку. Там варили їсти всьо, там спали, там шушилис, єк вимочитси – це в зимі, в снігу... та й там шушилиси. А видтак уже зробили общежитіє, уже общежитіями жили... Ґрошей вистачало. Я хочу вам сказати, тогди в магазинах було всьо, та й всьо недороге. Ковбаса така, шо тепер коштуї сорок рублів, коштувала два шізьдесекь кілограм. Так шо можна було жить. Олія дешева була, масло дешеве було. А тепер є тоже доста, нема шо казати, шо тепер біда. Такого гаразду не буде, єк тепер, лиш аби ґрошІ були. Аби були ґрошІ, а купити всьо можна... Хату будував у шіїсєкь третьому році. Тут була стара хата, отут. Я жив у старі, а видтак помали трохі назбирав грошей, та й на ліс до начальника заяву... із сільради справку, шо я будуюси. Та й виписували. Не дуже вони хокіли виписувати, але мусіли виписувати. Вони знали, шо єк не випишуть, то й так украде та й побудуєтси. Не дуже в нас призерали [звертали увагу]... обшим, ні міліція, ні з району не дуже призерали на людей, єкі де будувалиси. Не інтересувалися, відки ліс, відки шо. Але документи кождий мав, кождий мусів мати. Бо були такі, шо не годен побудуватиси, а йшов у район та й там обговорював, шо ади [диви, бач] той будуєтси, то одно, то друге... Всєкий народ. Та й тепер так є, і тогди було. [Ви самі будували чи наймали людей?] Були. Строїтелі були тут. У нас був колгосп, уже єк я будувавси, то була колгоспна бригада. Договоривси з хлопцями, заплатив їм, то вони прийшли та построїли. А це вже трошки підшальовував син... [Чи допомагав колгосп?] Я не був колгоспником. Я не мав єк бути колгоспником. Був на роботі... Та й вони нас не дуже кєгли в колгосп. То кєгли, але хокіли, би жінки робели. Вони тоді давали підісєт сотиків присадиби, хто записавси в колгосп. А я був на пєтнацікьох сотиках... Відтак уже трохи добавили. [Жінка теж не пішла в колгосп?] Ні. Жінка трохі, поки ше ми були молоді, не було дітей, то ще працювала у сплаві. Були такі прочі роботи, шо... були бригади, шо працювали. А видтак, коли уже пішли діти, то жінка лишиласи дома. Дітей у нас небагато – два хлопці. [Як людям у колгоспі платили?] Та єк платили?.. За копійки робили. Шо тут за плата могла буть? Шо тут, вирощували лани пшениці? Отаке шось – бураки єкісь... Об-

www.etnolog.org.ua

шим, тут шо вивці були та й корови – оце се. Мали свої полонини, тепер ті полонини пусто стоют. Ну, але наш колгосп мав шось півтори тисячі овець, там рогатої було десь ізо три-штири соткі, коні – отаке-о. Та й усьо. Та й на тото були бригади, робили. Але гроші малі були, бо кожний начальнік хоків ше з того колгоспника собі шось укєгнути [потягнути]. Не записували йому так, шо єму положено. Ну, то ніби так, єк я читав у газетах та дививси телевізор, і туда на Східній Україні не дуже колгоспники зароб'єли. [У Вас церкву не закривали?] Нє. [Школярам забороняли ходити до церкви?] Заборонєли. Були такі, шо стоєли коло церкви та ґітей [дітей] не пускали, ні великодних свєт, ні різдв'єних. У церкву діти хочут іти... Тут у нас діти тоже не такі дуже пещені, тут не питали, шо не пускают – през него та й пішов. А єк єкі, шо забагато говорив, то обштуркают [поштовхають] дітища так, єк має бути. Ше й пов'язку зирвут із рукава, всьо... А закрити церкву – нє... [Хто це там стояв і не пускав?] Були такі люди, шо робили на руку КГБ, то вони це ходили. Та партійні... [Свої?] Свої, свої, а шо ж... Свої, ви знаєте, шо тут єкби єкісь прийшов, то він би не стояв з пов'язков, він би встидавси. А так наші, мєсні. В кождім селі є по одному такому, шо... А тепер нихто никому ничого не спирає [забороняє]. Ходите в церкву – ходіт, молітеси – молітси. [А комсомольці, комуністи своїх дітей хрестили?] Ну, так, аби не виділи начальники. Аби менше начальники виділи, ну, єкісь районні начальники. Так, єк у селі був парторг та пару комуністів... Ну, вечерами хрестили – попа закличут додому та й похрестят... [За кумів кого брали? Теж комуністів?] Сусіди були... Ви думаєте, шо єк? І комуністи хрестили. Усєко було. Народ мусів єкось з положення виходити. Народ є народ... Я тоже був комсомолець, я собі тоже... [У якому році вступили?] Я був із сорок шостого року по шіздесєкь сьомий. Ну, багато грошей там лупили, членських внесків. Дуже багато грошей ішло. Так єк промсоюз [профспілка], так і це. З мене в місєць удержували сорок-п'ядисєкь рублів із зарплати. Комсомольська ячейка була на кождим участку, там був секретар. Та тогди, коли я був в комсомолі, трохи пагано було, трохи ті повстанці зицирували [муштрували] тих комсомольців, били. З-за лісу, десь так перестріли... Але я єкось си витримав. [І Вас перестрівали?] Мене шось не дуже... [Вас примушували вступати до комсомолу чи Ви самі хотіли?] Були такі, шо примусювали, А мене нихто не мусив. Я, знаєте, так єк хлопці. Тут була комсомольська організація, сільський такий хлопець секретарем: «Та ну, та ну, та йди... Ми в комсомолі, та й ти йди в комсомол...» Та й пішов... Мої ровесники в армію... в армії були, та не були в комсомолі... [А Вас не брали в армію?] Ні, через око. [У Вас воно травмоване? Коли?] Так. У сорок осьмому році. Рибу бив. Мінов... Ну, єка міна? Тогди було доста... Після війни було доста, то ми порох висипали із патронив і насипали в флєшу [пляшку]. Тоді була така губка – такий гриб із дерева, тото варилоси... Бо то не було сирників, кресали ватри. Та й тоту губку... Були флєші такі від води газованої такі... тепер закручуют, А тоді були такі, шо... ну, такий корок, зажим... зажим почистит... це вже си заткало... Та й я тим багато разів бив рибу, А тогди так, єк це мало бути – напхав той порох у ту повну флєшу та й тут присилив ту губку... я собі думаю: я вспію кинути... Значить, єк отак зробив – в оцій руці взирвалоси. На щєскє [щастя], руку ничого не пошкодило, ну дістав тут, у шию, та й око... [То Ви вже не бачили цим оком?] Нє. Та мені давали пенсію на око. Я не хоків, бо то зароботкові мені мішєло. Я робив, там гроші великі, А вже єк ци був на пенсії, ци вже там скєгали з тебе... Так шо я не хоків іти на пенсію по інвалідності. А тепер уже мені її не треба. Уже обі нозі в мене, шо не годен ходити – перестудив ноги та й усьо, перестудив... То наші сплавщики, то уже мало хто є, всі вимерли, усі зарєдом. [Як Ви пристосовувалися з одним оком на сплаві?] Я ще охотником був з одним оком! Ліве око і так треба прижимати, єк стріляєш... А на сплаві не травмувавси. Крутив головов! Крутив головов, видів всьо... [Чим іще люди у Вас заробляли?] Вже єк пішли сувеніри, то там робили всєке-разне: щітки єкісь, хустки єкісь, вишивали та виплітали, та всєке робили ці гуцули... Особенно бирше щітки, шшітки робели. Тут дерева... є з чого ручки точить, А кольца – закуповували труби мідні та й... з того кольца пилили та й робили шшітки... Сувеніри дали трохи жити людям. І машини деякі покупили за сувеніри. А деякі гроші віддали туда, у Росію... та тепер дали по тисячі рублів. [Ті, що на ощадних книжках пропали?] Так. У мене було, то я тисєчу взєв... Ше у жінки є тисєча, то сказали, шо аж у серпні віддадут. То такого ходженя коло того є, шо... поки ті документи вироб'є... Шось мені си здає, шо вони вже бирше не дадут. По цій тисячі ще дали та й... Ну, А зараз вибори в жовтні, буде видко, ци буде нам легше ци гірше. Кращого нічого не може бути, лиш буде гірше. [У Вас багато ще в гуцульському ходять?] У нас у селі не дуже. То туда уже, в Верховині. Від Устерік начинаєтси туда майбирше [найбільше] гуцульська мода. А тут у нас, можна сказати, шо рідко хто вже. Хоть мають гуцульську... А багато віддали в музеї – кожухи, сорочки вишиті. То тоже були, шо приходили закуповували в людей... А Верховина – то там таки гуцули! Тверді [справжні] гуцули там. Ше до церкви рідко хто ходит там в костюмі або в чомусь, А по-гуцульському убираютси. [А у Вас?] А у нас нє, у нас в костюмах ходє... Ну, десь єкісь одиниці ходє, мають ше такі кєптарі гуцульські. Ну, сорочки ці, вишиванки, майже в кождого є. Але цю сорочку можна й під костюм убрать. [А весілля?] Ну, весілля роб'є сильні... Ну, але зараз уже взєлиси, шо роб'є в ресторанах. Кажут, шо вигідніше в ресторані. [У гуцульське одягаються?] Одєгаютси. [Дівчат наряджають спеціальні жінки?] А котра єк хоче. Котра хоче, то так, А котра ні, то є у магазинах плаття такі свадєбні, то купують. Тепер весіллє зробити, треба грошей дуже багато! [Коли Ваші сини одружувалися, то в гуцульському були?] Нєа. Мої не мали ні оден гуцульського. [А Ви?] Я мав. Але віддав сестрі. Кужух, кєптарь та й те... А сорочки є й тепер. [Коли Ви одружувалися, то в гуцульському були?] Ні, так був. [Вінчалися?] Вінчєвси в церкві. [Нічого Вам не казали комсомольці?] Ну, в нас тогди єкийсь Лукасевич, секретар райкома комсомола, то трохи мене пропуцовав [розпікав, пропісочував], але не знімав з комсомолу. Я казав: єк можете, знімайте. [Що він Вам казав?] Казав: «Ви не могли нам сказати? Ми би були не зробили Вам комсомольське весіллє? Ми би Вам дали грошей і всього би були помогли. А Ви, каже, пішли до попа...» Я кажу: «Бо жінка не хотіла йти за мене інакше». Шо він міг мені тогди казати? Це був п'єдисекь перший рік, єк я женивси... Пропісочили мене трохи. Я кажу: «Нате!» Ну, тогди білєт не

www.etnolog.org.ua

брали в мене, бо гроші ті кєгли тоді. Гроші були! То вони білєт не взєли. Обшим, з сільських цих грошей мало кєгли. А от з нас, хто на роботі у сплаві і був партійний, тоже гроші великі брали. А було багато сплавщиків. [Чи правда, що жінка не хотіла без вінчання?] Нє, це я думав, би відчепилиси од мене. [Як Ви тоді до комуністичної ідеології ставилися?] Ну, бачите, єкби був... єкби ішло по ленінському уставу, то міг народ добре жити. Але там і третини не йшло по ленінському уставу... Ну, подлуг тої роботи, шо си робила, трохи замала пенсія, ну обходимоси й з того. Маю тисячу триста рублів пенсії. А в рублях у мене середній зароботок був триста з чимось, А пенсії я дістав сто двацiть п'єть рублів. Рублями, за Союза ще. А відтак уже то купонами добав'єли, то... Ми мільйонерами вже були, як прийшли купони. То я див'юси, шо тепер далі ті гривні зайдут на то, шо купони.

с. Голови

Записала М. Курінна 23 липня 2012 р.
у с. Голови Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.
від Черленюк Анастасії Іванівни, 1921 р. н.,
та Янюк Параски Дмитрівни, 1931 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Ячмінь був, пшениця, овес. Це такі, що їли. Шо ми колись як виживали, бо не було де купувати, то сіяли того побільше та й з того виживали. То вирощували, та й то пожнут, потім повисушують, потім помолотят, потім то вичіщують. Ходили у млини такі та й мололи, і так виживали. Десь по міхові того зроблять, і це мало було на рік. Але тої барабулі садили багато. «Барабуля» ми називали. Багато садили та й так люди виживали. Бо не було де купити. [Що ще було на городі?] Буракі, морква, цибуля, горох, біб такій називали. [Чи садили огірки?] Садили. [Коли з'явилися помідори?] А помідори вже дуже пізно. Це вже цих років, то не родилось. [Чи садили кавуни або дині?] Привозили, а тут ніхто це не садив, бо тут не родило би це. [Коли почали привозити?] Я вже можу сказать, що я доросла була. Я вже тут жила, бо раньче ми жили аж там під полониноу. А потім я вже пішла суда, бо звідси мама моя родом. Тут собі була хатка, та я собі тут жила. То десь уже в магазині можна було купить, але ми зразу най не уміли то їсти. Помідори, я перший раз у Верховину приїхала, та й там я уздріла то такє гарне, шо дитина ніде то не видила, уздріла та й купила. Уже не пам'ятаю, шо я платила. Я почала їсти – мені то не добре. Не привикша, негодна була. Аж потом уже була доросла, коли була вагітна, тогди почала їсти. Тогди мені то-то вдалося. А тепер ми одно купуємо, закриваємо, так їмо. Огірки садимо. ***Технології городництва.*** У мене дочка там на горі, там її хата така велика, вона собі кругом хати понасаджувала помідори, і в неї родяться кожний рік. А так будь-де вони не родяться. Там високо, сонця багато. Вона собі колись робила на теплицях в Одесі, вона собі то научилась. Вона огірки собі садить та й таку огорожу робит, і вона то собі файно підв'єзує, і в неї такі огірки виростают. То ліпше, чим на землі, він не гниє грязний, а він собі там так файно росте, шо видно збирати. А помідори вона тоже так кладе кругом хати собі на три угли. То вона собі то в одно підлівает, удобряєт, і в неї уже пов'язлалися, лиш красних нема. На зиму собі закриваємо. Та й тепер їмо. Будь-хто не садит помідори, їм треба файного місця.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** [Коли йшли на полонину з маржиною?] З марженою навесні йшли. Юрій був уже, Свєтий Юрій, то тогди. Поверталися восени, в вересні, на Михайлово чудо. Там [на полонині] були будовані стайні такі, шо там доїли корови, там бринзу з молока, сир робили. Там були такі собі стаї будовані. [Як харчувалися на полонині?] Возили муку та варили такі кулеші. Та хліб собі пекли, як хотіли. [Чия була маржина, лише вашої родини?] Наша маржина. Ми собі мали свої хати. Наші корови та наша маржена була особиста, та ми собі мали хати і стайні. ***Скотарство.*** [Як багато було маржини?] Були бики та й корови, телиці були [Коли колгоспи організували, що сталося з маржиною?] Забрали. Тогди сказали, шо можна дєржети лише корову, а більше нічого. А єк більше у кого було, у нас була ще коло корови телиця у Скупові, то як узнали, шо вона є, то колгоспні урєдники у такій лютій ночі прийшли й забрали. [Скопова – це полонина?] Так.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Це такій льон сіяли та й то вирощували. Потом сушили та й то змнівали. То мнєли, то насіння висипали, а то стелили, так на землю розкладали. Та й то собі там смагло тиждень чи два, та й пробують, чи вже пусаємо повісмо, чи ні. [Що таке «повісмо»?] Ади ніби з лену, то, шо прєдут. Та й так помнут. Уже як пускає, то видко, шо йде полотно, то вже тогди збирали, сушили. Та такі терки були. Та й такі були терлиці. Такє, шо там терли отак. То такє робили, поки зробиться такє повісмо файне. Такі були... дергівка якась. То-то так дергали на тій дергівці ті повісма. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Ту, котра на кужилі, на ткані називалася, а це, шо лишилось такє файне, то-то робили тоже з того, то прєли на основу. То се називало «основа». То-то прєли на основу, а то називалося «тканнє». Та й потом ще то мотати на такє мотовило. Там у сук був вироблений.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** Снують. Така стіна велика була, та й чіпи набиті, та то сновали, шоб дійти, як вам сказать, до ткання. Ткати на верстат той. Відтак тото навівали на верстат та й витикали полотно. ***Вибілювання полотна.*** Тоді то полотно треба було в літі, як погода, вмочити, стілити десь, на підберег, де сонце гріє. Та то мочили, так то сохне, а потом зноу поливаємо, та зноу поливаємо. Так воно відбілювалось. Такє робилося біленьке. Та то раз у рік сорочка одному. То як сім'я, то негоден багато зробити. То негоден упрєсти тілько, зробити тілько. Тєжко було.

с. Ільці

Записала М. Курінна в липні 2012 р.
у с. Ільці Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.
від Дрислюка Івана Дмитровича, 1938 р. н.,
та Дрислюк (Палійчук) Параски Василівни, 1938 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** [Що таке «полонина»?] Ну, поле. Там називалася одна полонина Щіуник, Гропа, Полевней, багато там полонин. [...] Старостая називалася полонина. [Чому такі назви давали?] А це я вже не знаю. Це поле, там коні, корови випасають. Це та як толока. [Як довго були на полонині?] Там на ціле літо. Єк ідут перед Великодня, то восені сходят. [Що таке «маржина»?] Корови, вівці. Коли не було колгоспу, то збирали людську маржину та й переважно більше мужиків було. А вже за колгоспу доярки

www.etnolog.org.ua

були. Доярки йшли доїти корови там ціле літо. [Де вони жили?] Відтак їм обшежитіє таке зробили. [Як називалося це житло – «общежитіє» чи «колиба»?] Ні, колиба – це була у вожчиків. Ті, шо возять ліс. Не було общежитів. То була така зроблена з кругляків і на середині колиби було з каменю такє вимуроване. І на середині у даху тоже дирка така, туда все виходило. І це низкє такє було, шо як кришу покладут, то під самий кінец не годен стої зайти, присідав. То там стелили хвої з смереки, гілок та й зверхи, хто шо мав, той лижник від хати – то постелив та й на том спав. А ватра горіла цілу ніч, як у зимі, аби гріла їх. Та й отак вони спали. А там, то називалося... така шопа була зроблена. [Що таке «шопа»?] Це там, де він спав. Бо вівчірь спав коло овец, бо там міг ходити і мішко, і вовчик, і він мусів це дежурити. Ну, переважно їх два ці вівчарі було, шо пасли по сто–сто п'ятдесят овец, смотря скільки там у людей наберут. А за колгоспу, кілько колод овец має, стільки і пасли. Напримєр, та як у нас було – бригада перша, Красник – друга, Кривополе – трета. То у кожній бригаді були вівці. Ота бригада пасе на тій полонині, та – на тій полонині. [Як харчувалися?] То тоже цей ватаг, шо вироб'єв продукцию цю: бринзу, сир, масло. [Як розраховувалися з вівчарями, коли ще не було колгоспів?] Навєрно, продуктами. А може, давали якихось грошей. [Що робили, якщо, наприклад, вовк схопив вівцю?] Як є шкірка, шо є доказ – то спишут. Не буде цей пастух скакати вовкові в зуби та й не відойме, бо вовк сильніший. Але мали мати оружиє, ясне діло. Якась така, може, двустволка була. Хочя б бахнуло, шоб той вовк трохи підскочив. [...] Та й так, шо я пішов на Щіуник на полонину цю. Я робив у перший бригаді, а Гропа була, тоже від першої бригади. Ні, брешу, перша, друга, третя й четверта була. Відтак роздвоїли і зробили Красний кут. Потім уже називали «Карпати» той колгосп, шо називали «Красний кут». То я робив кіньми, возив ліс на стайні ці, шоб маржина спала, бо маржина спала під лісом, під хвойоу. У лісі під ялицями, під смереками. А відтак уже зробили стайню таку, шо маржину у стайню загоніли, уже маржину доїли у стайні. Уже легше було, як дощ іде. [Як перевозили продукти в колгосп, що їх ватаг виробляв?] Там спеціальні. Туда ж машина не їде. Там їхала, так се називала, – до Бангофи. Називалася «Бангофа». Це такє селищічко невеликє. То село – там пару було хат. Та набудували лише, коли там був лісокомбінат. Набудували общежитія такі великі. І двохповерхові були. А раньче набивали бринцу цю у бербениці. Та се називала «бербениця». То є у мене така бербениця у сараї. І це коні сідлали, присилювали одну бербеницю з одної сторони коня – тридцять шість кілограм, з другої тридцять шість кілограм. А там зверху ще могли покласти шось маленьке таке, масло чи шо. І це був спеціальний до цего чоловік, шо цими кіньми зносив з полонини аж до цеї Бангофи продукцію. І там уже на машини везли в колгосп. А колгоспу як не було, то були полонини, нанімали. У нас був, Василенчук його називали, а фамілія Бойчук, то він мав полонину Старостаю. То бере дєдю, аби ти тогди і тогди приїхав до мене, бо є на фіру бринзу звести. Це уся маржина, шо є. Я там мав дві корови – подав до него, а ти мала одну чи три там вівці. То там уже набивали цю бринзу в бербениці, і цю бринзу надо доставити звідси, зі Старостаї, считай буде сорок кілометрів, до Верховини. То треба привезти сюда у Жіб'є, і тут уже до него додому привезе, і уже роздают людям, які мают худобу. [Як розподіляли між людьми бринзу?] А там уже ділил так: ідут навесні, коли начинається ця, іде хазяїн і дої корову. Твоя дала десять літрів, та дала п'єть, та – шість. І там вони з того вибирали кілько кілограмів довжні йому дати цієї бринзи. Масло тоже давали: чи п'ять, чи десять кілограм від корови. І це платили газді отак. А відтак за колгоспу, то це вже доярки доїли. Це вже доярки мали за це трудодні. Та й ті пастухи. Та й кожний мав собі свою зарплату від колгоспу. Скільки там тих трудоднів було. То вже потім перевели на гроші, на припослідку непагано було тим, хто був коло худоби. Є такі вівчарі, шо по тридцять літ на полонинах перебувають. І йому приємно, якшо про нього заспівати співанку. І ви знаєте, ми прийшли до нашого сусіда на весілля, і був цей вівчар, а він такий, шо приймав людські вівці на літо випасати. Були колгоспні і були ще людські. Він клав знаки на вухах цим вівцям. Але він за ціле літо знає вашу вівцю, мою вівцю і він, коли ми приходимо на розлучені, «розлучені» називаєтси, коли у вересні роздают худобу людям. Люди оплачують за то, шо він випасав, то він бере цю вівцю за вухо і вам подає. Він сидів коло мене за столом і кажу: «Я мушу цему вівчареві заспівати». І от я співаю.

Ой яка ж та полонинка на весні весела,
Йдут коровки, йдут овечки із кожного села.
Ой чого ж ти, полонинко, отак ізгорділа?
Чи тим швагром зелененьким, шо позеленіла.
Чи тим швагром зелененьким, шо позеленіла,
А чи тими худобами, шо на собі вздріла?
А коровки з овечками всі порозпасали,
Та й боугарі та вівчірі в флоєркі зайграли.
А коровки коло колі дзвіночками колі,
Та й вівчірі молоденьки худобку загоні.
Єк то файно в полонинці, єк сонечко грії,
Лиш не файно, єк шарго йде та як вітер вії.
Літувальник полонинській на це не тураї,
Бо роботу полонинську всу зробити маї.
А вівчірі дої вівці, боугарі – корови,
А ватаг лиш спрєток робі у людські комори.
А єк починут по Петрєх люди виходити,
То зачне се полонинка по-мале смутити.
Одни іде по барани, а другий по воли,
Та й почне се полонинка смутити по волі.
Та як минут Маковея та й Головосіки,
То складают полонинські причандали всєкі.
У басагі іскладают кітли й бербениці,
Бо вже дома виглядают газдів молодиці.
Отак тото полонинськє літо проминаї,
Тот, хто не був в полонинці, тот про те не знаї.
Ізговорют всі молитву, разом повкликают,
Шо всі миро та й щасливо к хаті се вертают.
Тогди овечка вже не блії, коровка не ричі,
Тай не чути вівчірика, овечок не кличі.
Та й не кличе вівчірь вівці та й не козарь кози,
Бо ударили три морози, зморозили лози.
А ударили три морози, зморозили лози,
Чого ж тебе, полонинко, обілліли сльози?
Ой, чого ж та полонинка восени смутненька,
Нічо в нії не лишиї, лиш мрака сивенька.
Запираї ватаг стаю, а вівчірь коширу,
Будь здорова, полонинко, на всю цілу зиму.
А як вівчірь молоденький овечки заверне,
Бог поможе, на другий рік знову се поверне.

www.etnolog.org.ua

А я бринзу з бербениці не можу почити,
Та й хочу я полонинці співанку кінчити.

Є такі слова, шо вам можуть буть не зрозумілі. «У басаги складають кітли і бербениці». Басагі – це віз. Возами приїхают на полонину. Дорога туда важка, але є. І складают там. Бербениці – це посуда. В них роблять бринзу. В кітлах варять сир. Це є такий котел на ватрі. Ви на полонині не були? Це є така хата, яка не має підлоги. На підлозі обкладено камінням, як цей стіл, а в середині горить ватра. Там стоять отакі два стовби. Бажано залізні. На цих стовбах стоїть така залізяка, на цю залізяку вішают котел. І в цей котел сипают молока всі, і від овец, і від коров. Підігрівают чуть-чуть, кладут туда кіслоту, яка там повинна бути, і глєдют сир. Його кладуть на подушіру, накривают марлями. Воно там звідси йде дим, а стелі нема. І якоби цей дим продимлює сир. Він не псується, туда не плює муха. Це продумано зроблено. Із цеї виходи сиворотка, а по-нашому «жентиця». І в ці жентиці ще дают квасного оцету краєм і свіжого молока, літрів на той котел – три. І з тої жентиці ще виділяється вурда – солодка вурда, нема ціни смаку якої. Але її добре їсти свіжою. Це коли гостять когось на полонину, шо повертаї, йде в гори, то це обов'язково гостят гостя на полонині вурдою. Поливають свіжої сметани, туда зелені, цибульки і кулешу зварять з кукурудзяної муки. На Гуцульщині, як сказати, скрізь є люди різні, шо там не впорядку шось. Але є там, де порядні газди, то це всьо там відбувається прекрасно. І бануш там варять, і поїсти можна. Котрі полонинники такі газди, то вони нікого не пропусти, ніяких турістів, шоб вони не пригостили. У нас банош як варят, варят у сметані. Доливают трошки води, шоби гарно з нього виділялося масло. Це така кулеша масляна, яка виділяє масло, там ніхто масло не сипле. Сметана до тих пір вариться, шо вона виділяє масло. І оце получається кукурудзяна така кулеша, а по краям масло гаряче. [Як називають того, хто кіз доглядає?] «Козарь». Але кіз дуже мало буває. Є такі полонині, шо козів багато. То козяче молоко вже роб'ї окремо. Бо є навіть і зараз сир роблят з козячого молока, і плетенці. Хочу вам сказати, що колись при Польщі або навіть уже і за Союзу полонини не залишили. Були навіть і полонини, де будували для худоби на холодний час. Скажу, що в якійсь час колгоспи дали свою віддачу правильну. Кожна полонина мала свою назву. Одна полонина називалася «Попаддя», друга полонина називалася «Чів-Чін». І одна була далека, друга ближча. А господаря називали «депутатом». Це ще за Польщі називали. «Депутат» називався той, хто бере у полонину. Чи у держави, чи у кого. От ви маєте полонину, але ви депутатом не будете, там треба керувати. Ватаг – це той, шо виробляє бринзу, сир; вівчірь – який пасе вівці. Якшо багато овець – називали «ботей овец». Це значить «багато». Він мусів найти вівчарів двох, бо мусив іти один зпереду, другий – ззаду. Дві собаці обов'язково. Псі такі, які знають заглядати худобу, шоби вівчірь той не бігав уже. А до великої рогатої худоби був боугарь. Був боугарь для коров і був боугарь для телиц. Це називалося «єлова худоба». Це ті, шо не доїлиси. І ці корови на полонині мали поле. Вівці йшли джімрями. А джімрі – це називається поміж молоді смерічки. Скубали скрізь. А корова уже мусила мати таку царину велику. Боугарь, наприклад, виганяє кілька днів на цю, а пізніше на ту. Від дощів росте паща, трава. А вівці вже мусили йти у такі чагарники, в чорничник, де чорниці ростут, бо буває, шо ліси вирубали і там є вже місця для овец і для кіз. [Яким був побут на полонині? Де спали працівники?] Вони собі мали знати кожний місяць, котрий коротший, коли повертати худобу. Це називало повертати худобу на полонину на ночівлю. Це були кошіри. Так кошара ніби, а «кошіра» по-нашому. Це були кусками такі ліси зроблені, і вони переносні були. Коло полонини, де стая була, де кухня була полонинська, обов'язково було місце таке прорубане. Не в лісі самому. Кошіра мусила близько стаї бути. Бо прийшов вівчірь, він мусив поїсти. Він заганяє вівці в цю кошіру. А кошіра складена, може десять-п'ятнадцять, стінки таки збиті. І вони це складають, зв'язують, складають, зв'язують... І сюда, в цю кошіру, заганяють вівці. Але є місце, де доять вівці. І хлопчик є один, не можу нагадати, як його називали, хлопчина такий, бігунец, він навертав вівці доярам, бо дояри і боугарі йшли доїти вівці. Сідали три мужики, клали відро між коліна і давай, аби вівці подоїти. До ночі аби встигли навернути і подоїти вівці. А потом ідут корови, котрі дійні. От тридцять коров, кожний мусі десять коров здоїти. Там нема доярного автомата. Там уже всьо руками. Якщо йшли котрі жінки у полонину, то мусила мати міцні руки, шоб вона могла, наприклад, десять коров здоїти. Кожного дня рано і ввечір. Вівчірь в обід не навертав вівці. Він мав з собою торбинку, там чи сира кусок, чи шо, аби мав поїсти. Хіба було пасовисько десь ближнє. А як дальше, він з тих чагарів не годен був вийти. Та їх два та ще пси з ними. То вже кожний вівчірь старався мати собі хоть одного пса навченого. Бо то є спеціальні пси. Є пси, які лов'ют зайців, а є, котрі худобу доглядают. Він пішов обгавкав, обгавкав – корови зближилися, вівці зближилися і всьо. Свою роботу він зробив. І уже восени оцей депутат розполагав, кому кілько дати за літо бринзи. А хто за гроші. От наприклад кажут: «Я за літо дві бербениці бринзи взяв». Чим більше худоби, тим більше брали вівчарі плати. Було та, шо він казав: «Бринзи мені не треба», то цей депутат знав, шо треба поїхати на базар у Косів, бо у нас в Верховині бринза не продавалася, тепер вже продається, і мусив поїхати в Косів з двома-трьома бербеницями бринзи, продаст, уторгує гроші і дає їм наприклад, скільки кошту. Наприклад, зараз кілограм бринзи коштує тридцять гривень, то десять кілограм – маєте триста гривень. А він брав бербеницю, бербениця має тридцять два кілограми. Берівка – це менше – півбербениці. Це всьо дерев'яний посуд. З таких складено, «доді» називалось. Бербениця, може, мала, наприклад, шістнадцять додів – як рейки. Так зроблена, шо вона не потече. Мала дно верхнє, нижнє.

ЛІСОСПЛАВНИЙ ПРОМИСЕЛ Дараба – це коли сплавляли ліс по річці, не машини возили, а сплавляли. Дараба складається з толбів, а талба складається з восьми-десяти коптів – деревин довгих. Наприклад, бревно десятиметрове. Таких брьовен десятиметрових складали дванадцять, зв'язували шварами. Швара – це дріт. Сплавна частина малася. А люди вміли, «сплавщики» їх називали, окремі люди, які вміли керувати по річці дарабоу. Ця перша талба мала дві такі кирми, гет би як на човнах відгрібає оце, це «кирми» називалася. І два керманичи, це передні, які на пово-

www.etnolog.org.ua

ротах уміли цими кирмами, це руль був їхній. Фактично руль, як у машині. То вони за собою везли – восьмитовбова дараба, десятитовбова дараба. То вже великий сплав називався. Обов'язково зв'язані, по дванадцять цих брьовнів. І ззаду друга талба, а за другоу – третя. Вона зв'язана – ци брьовна дванадцять, а потом одна до другої. Шоб не урвалося, то йшли аж на кути, пливли з цим. Оце називалися «дарабарі». От я так невеличку пісеньку заспіваю:

Гори наші Верховинські, зелена діброва,
Пишна в нас гуцульська наша, рідна люба мова.
Пишни верхи й полонини, гаї та й долини,
Файні хлопці, єк соколи з тої Верховини.
А тим чесом десь далеко тримбіта іграї,
То вівчірь на полонині вівці завертаї.
Тобівочка за плечима, за кресані впави,
Та й червочки кольорові, шо на Жєб'ю ткали.
В волосінках та й постолах, волокі біленькі,
В личко пишні й брові чорні, кучері дрібненьки.
За ременєм флоєрочка, а в руках трембіта,
Пишна врода вівчарика в горах серед літа.
Сорочечка вишивана з полотна білого,
То гуцулка вишивала для милого свого.
Пасе вівці, сонце грії, травка зеленії,
Над горами Карпатами теплий вітер вії.
Ростут сосни та й смереки, вільха та й ліщіна,
Ведут тихоньку розмову явір та й калина.
А там далі, між горами, Черемош співаї,
На нім гуцул-верховинець дараби збиваї.
Та й пішли плоти по річці, пишно вода граї,
А дівчина єк на щєсті, хустинкоу махаї.

В одній співанці про Гуцульщину згадується вівчарь, полонина, Черемош, дараби, які збивали саме гуцульські чоловіки. [Як по ваших доволі мілких річках сплавляли дараби?] Я вам розкажу. Це була гать у горах. Де відси гора і відси гора – робили гать. Гатили воду. Гатити – це означає зупиняти. І були – «двері» називалиси. Перші двері і другі двері, на цій гаті були двері. В цій гаті ходили люди поверхі, які спускали в річку воду. Це називався «перший фук» і «другий фук». Це котилася котом вода. Перед гаті були вже зроблені ці дараби. На дараби ставали чоловіки. Під гаттю знизу була постелена підлога з коубків. Коубук у кобук. Відки ця дараба брала розгін. Вона дуже швидко йшла. Коли пускали перший фук, ці керманичі були на дарабі мокрі, бо вони пролітали через воду. Це вони брали розгін цеї дараби. За ними пускали уже на відстані якійсь там другий фук води. Це дуже багата вода йшла. Це навіть ми, діти, знали, шо не купатися у річци, бо вівторок і п'ятниця – йдуть дараби. З цим фуком діти би не встигли втекти з річки. Навіть на нашій Ільцівській річкі тоже йшли дараби, але не такі великі, як на Черемоші. І там у Волові стояла гать, і ця гать пускала воду, і ця вода для підмоги йшла. Але краями були накладені кошиці. Це дбали про це сплавникі тоже. От місце таке, де коло річки обривається поле, поля кусок, там ставили кошицу. А кошиця знову ж таки була з коубків, з деревини, з грубих смереків. Рублена смерека довга чи десять метрів. Одну, другу клали, одну від другої. Такі кошиці, як ото коло мостів дерев'яних. Це коубкі такі грубі, може, як з ведро або і грубші навіть. Такі кошиці клали там, де обривалася земля. І воно гей би відгоняло воду. Ця дараба, коли плила по річки, бо перед був зв'язаний, а зад як ніби розділявся, то вона навіть своїми хвостами зачіпала за ці кошиці, шо вони та як геть ніби стискалися у річці. По сьогоднішньому Черемошу сплави би не йшли. Це була важка робота з цими кошицями, це не на одному місці ці кошиці мусили ставіть. Але колись то лісовозів не було, а люди мусили якось ці ліси рубати й сплавляти. [До якого часу ліс отак сплавляли?] Сказала би я, шо, може, ще послідна дараба йшла у [19]55-му році приблизно. Я дараби ще видила, коли ходила у перший-другий клас. Це два рази у тиждень йшло. Це страшне лісу ззаду за собою пливло. І були випадки, шо загата робилась. От, наприклад, не вистачило води, десь зачіпилося і загальмувало. І ці керманичі міркували, бо це дарабу зараз поскладає отак, це була важка праця. Це треба було на річці розправити, але вода вже йшла мала. А там же ж знову у гать набиралася вода, інколи вони вже поремонтують цю загату, то уже ввиправ'ї ці всі товби, тогди уже знову дають сигнал, поїхала машина у гори. Машин було, але не так, як останнім часом. От мій чоловік робив на лісовозі, то було сто лісовозів в автоколоні. Він робив по дві-три ходки на день – з ліса на пілораму привозив ліс. Як постарався, то привіз за день тридцять шість кубіків лісу – одна машина. То це вже тоги дараби не йшли, це вже було вигідніше. Багато треба було горючего, але народу не треба було, як би робили ці кошиці.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Коли були толокі – всі сіяли лен, бо вироб'єли сорочки з льняного полотна. Це мусили жінки тонко уміти прєсти. Кожна господиня старалася для свого чоловіка, для своїх дітей навчитися тоненько прясти і робити тоненьке полотно, аби не була кусуча сорочка. Це сіяли лен. Лен восени вибивали, стелили на узбіччі коло хати недалеко, стелили на землю тоненько. Це казали «класти смагнути лен». Той, шо насіння, бо лен буває двойний. То, шо насіння, то мають такі колокольчики, то цей не брали для полотна. А той вискік, «вискік» називали, спеціально вимикали, бо я ще пам'ятаю малою допомагала мамі цей лен і полоти, і брати. Набрали лен, постелили, але він висмажувався. Це і сонце, і дощ, і сонце, і дощ. Три тижні так стоїть лен. Тогди йдут його збирают, і жінки у нас були – на терлицях терли лен. Терлиця – це отакої довжини дерев'яна дошка і зверхі ручка. І такє поперек дерево. Цего лену брали, шо він висмаг. Він уже такий, шо він колитси. То стебло, шо колется, випадало, «терник» називали, а лишиється у вас повісмо. Бо це так у терлиці: це рукоу тягнут, а там товчется. Тягнеться - товчеться, тягнеться - товчеться. І поламає так оце стебло, то лишется лиш само, ну, перше воно повісмо, але ще не готове до полотна сорочкового. І ще з него вибираються пустіше, лабате, а лишиється саме дрібне. І то потому є така, шо кладут, підпалюють, така піч, а зверхи лишками оброблена коробка. І це повісмо кладут. А там кладут ватру, аби воно на димі і на теплі висихало. Бо воно три тижні під дощами мокло, то воно такє вогкє. А як висохне, то берут вже, бо то ламанка-терлиця, а є терлиця, котра робі саме повісмо. То оце називалася «толока». Кожна мала свою терлицю, на ці терлиці газда накладав букі. Ця терлиця натягалася на бук і кожна ставала, коли файний погідний день, – трут повісмо. Слухайте, як це йде. Лен стелила сама собі газдиня, але як приходили ламати,

www.etnolog.org.ua

то це приходила толока допомагати. Наприклад, якшо сім жінок трут це все, зробили вже повісмо, висмикали котре лабате такє. Лабате йшло на міхі, міхі ткали. Була кужівка дерев'єна така. Обмотували це повісмо навколо кужівки, так файно облажували, та й це згортали у хустинку. Ну, наприклад, п'єть кужілів несли, вісім кужелів несли. Несу я, наприклад, до вас, і ви за місяць або півтора місяця маєте це спрєсти.

с. Устеріки

Записав Юрій Бідношия 4 липня 2012 р.
у с. Устеріки Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл.
від Бельмеги Ганни Танасіївни, 1939 р. н.

ЛІСОСПЛАВНИЙ ПРОМИСЕЛ Сплави памнєтаю. Сплави возив мій тато покойний. Так романтично було... Він був восьмого року, Мороз Танасій Іванович... Возили сплави. Одні рубали ліс та й вивозили, складали на миґлу [штабель] таку, миґли такі. А ці сплавщики – іде туда на тиждень, на три-штирі дні, то там ті дерева мечут на річку, ну, смерекові ці. Скидають це на річку та й тут шваров [тросом] прошивают спереду й ззаду – та й робитси така талба [секція плоту]. А видтак гакують так, та й другу таку талбу до того. А такі йдуть... дванацєть талбів – це була дараба [пліт із кількох секцій], найбирша. А брали цесі, кєрма напереді. Клали дві кєрмі так, та й чоловіки бралис та й рулювали. Кєрмують. Туда треба дарабі, туда. Туда, до тої скали, туда... За течійов аби... А була річка, де були клявзи [загати] такі, шо спирали [стримували] воду та й тут збиралоси багато. Коли мают пускати ці дараби, сплави ці, то відкривали кляузу – вода стрімголов відти летіла, з тої кляузи, наповнювала річку та й тогди пускали дараби по цій воді... Ну, бувало, шо дараба... вода була така велика, шо неможливо... кєжко було кєрмувати дуже. Туди єк занесе на скалу або на шось, шо неуправляємі були в такій великій воді. А там уже закрутилоси, тальбу [секцію плоту] цю занесло на єкісь плити, а там уже за ніч бувало такі скали наскладают ті дараби... «Загата» називалоси... А відтак вода спаде, то розбирали знов, викєгали цими... лебьодками викєгали той ліс і далі... До Кутів... Вижниця, Кути – то там уже продавали ці кубіки по описях. Та й там платили гроші. Та й відти вже давали машини. Машини грузові, всєкі – і на лісовозах їхали, і на чому... Та й уже повертає додому на ту годину чи на кілька... Іде знов збивати дарабу. Набере харчів у торбу ту... А єк везуть дарабу, треба було ще їм істи давати. Наберут, там наварют книшів та пирогів... Всєкого там наварют... та й жінка чекає... Накладут торбу велику та йде на міст. На мосту було така або де є так, шо дараба заходит попри берег низенько. Вони приближут кєрмами тими до берега – та й жінка подає... Жінки! Не жінка – то на дарабі одній було зо п'єть-шість чоловік. Помагали одни другим. Та й дасть уже цю торбу... А з моста тоже давали. Піде на міст, то вони єк проїхають, так треба торбу пустити, він лиш то хапає... Та вже так поїсть. Є там – причастуєтси трохи. До хати си поверне або й не поверне, то треба жінці винести, тут у торбу шось накидати знову... Та й так їхає. Ну, там давали знов-оп'ять та й знов-оп'ять, бо ті сплавщики були у сезон мало дома, десь так повертали... Та й дуже славилися, бо вони сплавляли багато лісу. Хто вже возив дарабу, сплавщик, то це вже було дуже гоноровo [почесно]. Робота була вигідна. Сплавщикам найбирше [найбільше] платилоси. Вони мусіли вміти ту дарабу десь вісімдесіт кілометрів, може навіть більше, знаєте, поки до Кутів вони її довезут, то треба було нею управляти. Ну, туда йшов сміливий лиш. Є такі... були такі лісоруби, шо не йшли у сплавщики, рубали просто, рубали та й складали. Бо то небезпечно. Йой, та й топилиси люди! Єк нароб'є оце цієї сплави, загати... А буває, шо сплав собі пройде гарно, делікатно, шо нічого... Не кождий... робили загати... А буває, шось так не дастьси управити йому добре тов дарабов або вода завелика – десь занесе убик та й всьо: дараба за дарабов, уже такі гори складутси... І вже там люди можуть бути убиті, утоплені тим деревом. Сміливі були люди! У них був начальник лісосплаву – Коломієц фамілія, ковпаківець. Дуже жорстокий, але дуже любив нарід, любив справедливість. Та й він з ними сообщавси. Єк ідут перші дараби в березні, шє лід на річці, але треба показати, шо тут уже сплавщики готові. Ну, то давали спірт – аби ноги мастили, аби сюда мастили, розігрівалиси. Давали спирт пити, аби не простудилиси. Та й так усі слабували на ноги, бо то у воді, вічно в воді... Хоч мали такі чоботи резинові, але все одно холодно, сиро. Та й так пройшли. Видтак уже зачєли машини перемагати, машин бирше, машин. Поволеньки клявзи вже тоті не ремонтували, бо то треба було класти кашиці [дамби з колод; плетені укріплення берега] такі, відводи, де круто річка повертає... Кашиці треба було класти, кляузи треба було робити. Тут, на Чорному Черемоші, було у Бангофі, у Буркуті, а на Білому сюда були Маріїн ото туда... Шє й тепер кляуза так, напівкляуза стоїт у Маріїні... ше не зруйнована... Ці дараби йшли... То десь кілометрів вісімдесять, напевно, було... Раз у тиждень. Вони пускали відти досвіта, а тут бували десь коло обіда. Як уже жінки йшли З торбами, то вони тут були. А десь надвечір уже у Вижниці. Ну, сутка ні, півсутка... Годин дев'єть, отак-о, десєть, дванацєть навіть, може... Бо то помалу, шо воно проходить тілько кілометрів... Собі пливе потихоньку... Співанки були. Стіки їх! Була така співанка, я памнєтаю, шо: «А я рубав у Сталіна // Смереки та й буки. // Сталін мені зафасував [заплатив] // Куфайку та й брюки...». Я знаю, навіть малов дитинов там купаласи та ше ловиласи за дерева, би трошки підплисти. А то не можна було! Кричєли, бо тут уб'єтси... Дитина, десь там межи ковбки [колоди] попаде – та й усе, пропаде. Це не машина, це не стане. Але ґіти [діти] є ґіти. Ззаду чіпнувси – ото так добре, не треба управляти руками, собі пливеш за дарабов...

КОСІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Бабин

Записала З. Гудченко 19 червня 2012 р.
у с. Бабин Косівського р-ну Івано-Франківської обл.
від Петричука Михайла Миколайовича, 1930 р. н.,
Петричука Богдана Васильовича, 1989 р. н.,
та Петричук Олени Василівни, 1961 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** За колгоспу – важка робота полонинами. Полонини за сто кілометрів. Туди гнали корови колгоспні пішки ціле літо, а коли холодало, забирали вниз і тут зимували. На сто корів два пастуха. Доярки були весь час. Там молоко перероблювали на бринзу, на сир і звозили вниз.

www.etnolog.org.ua

БДЖІЛЬНИЦТВО В період Польщі мід був сильно дорогий: один кілограм меду коштував п'ять злотих. То працівник в день заробляв півтора злота, а майстер, котрий вів будівництво, то брав два з половиною злота. Він кожного літа збирав меду на дванадцять-чотирнадцять коров, шо можна було на ті гроші придбати собі. [...] Люди порозбирали вулики, порозтягали. Слов'янські вулики – коли, шоб побачити останню рамку, треба всі рамки витягти. По-українські – коли ти бачиш рамки зверху і можеш витягти любу, а слов'янські це воно така щилина і ти звідси всі мусиш витягувати. Зараз їх практично не використовують. Вони були двоповерхові і нагадували чимось шафу. В цего діда є ще один вулик, зберігся у нас в селі. [Чи були видовбані вулики?]. Колись пізніше, може, й були, не збереглися. Дід розказував, шо прадід мій теж мав велику пасіку. Коли у війну, в окупації, то вони ж приходили меду, то він робив такі на літру літні вулики, котрі ховав у дерева, в себе в толоці, там у лісі підвішував, но він не ліз у дерево – на шнурках він їх спускав униз, оглядав і тоді знов піднімав уверх.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення килимів.*** Вівці були дійні і мали довгу шерсть, з котрої ліжники робили. Ви подивіться, як виглядає старий ліжник з нашої вівці і як виглядає сучасний ліжник. Це ж той, шо привозять молдавську вовну, і там два рази на рік овець стрижуть, а наших овець один раз лише стригли. Ліжники не були такі мохнаті, як вони зараз є. Шерсть коротка, ну, частина, вона така є, і коли її приткали тут, а та частина стирчит; якшо приткали меншу частину, ця більша частина вилазит тоди.

с. Гуцулівка

Записала З. Гудченко 24 червня 2012 р.
у с. Гуцулівка Косівського р-ну Івано-Франківської обл.
від Гудим'як Олени Миколаївни, 1954 р. н.,
та Гришин Ганни Петрівни, 1933 р. н.,
родом із с. Кривоброди Косівського р-ну

РІЛЬНИЦТВО [У колгосп] мусіли йти, а куда ми мали діватися. Орали землю, орали кіньми. Десь у когось у людей був кінь – позабірали. Та й садили, сіяли, урожай збірали. Куда то дівали, я не знаю. Людям нічого не платили. [Виживали] з присадибної ділянки. Врізали, то в кого залишили по сорок соток, а решта позабірали. Але потому вже легше було, бо підеш на ділянку, шо тобі виділили сорок-п'ятдесят соток, то ще немає картоплі, возьмеш собі пару картопель у кишеню, то вже дома звариш і з'їж. А потім вже стало легше, вже стали платити потроху. Ми вернулися сюда в [19]60-му році, то стала жінка головою колгоспу. Вона за людей заступилась трохи, і вже стали людям потроху платити, підвищили зарплати. [19]62-го року, [19]65-го сіно косили за копиці – дев'ять у колгосп, десяту собі – корові, да так поволі віживали. А вже потому колгосп розпався, землю розділили та й шо, ніхто не робит на тій землі. У мене є гектар землі. На кожного робочого давали кілька соток землі. Я маю гектар, у людей десять соток. А робити нема кому. Ніхто не бере в оренду.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Добра корова – усі говорять, що довгий тоненький хвіст, під черевом нори такі є, файне вим'я, тоненькі роги, широкий писок. Корова файно пасе – добре молоко. Тут переважно чорні корови. Говорили раніше, шо у хаті є якась ласиця – пташка. Якої масті та ласиця, такої масті має бути корова, пес, кіт. Тому те все ведеться, іде на добро. А чи це правда?.. Я тієї ласиці ніколи не виділа. Навіть є таке свято – Власія, в те свято, кажуть, не можна робити, бо шкодиш корові. Святкують люди, шоб велася худоба. У селі ніхто її не видів. Був такий звичай, шо навесні віганяєш худобу пасти, то рвали, такі є жовті косячки, юрінки́, і це рвали, плели такі віночки, корові на роги зав'єзували і виводили. Чого так, не знаю. Такий звичай був. Як колгоспи зачели, тоді вже перемішалось всьо, зачели ворожбу ту відгонити, шо то не можна. Як зайшли рускі, то вже релігію ту повідсували, церкви позапирали. До Юрія можна було пасти скрізь, по городах людських можна було, пасли, де хто міг. Уже як Юрій, уже не можна було вігоняти, бо там уже траву запускали на корм на зиму, і восени від Покрови уже можна було пасти.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення килимів.*** Ліжники – ні [не виготовляли], у нас овець не тримали, то ліжники робили горами туда, у них там були полонини. Вони вівці в полонини здавали, звідти возили бринзу. Шерсть обстригали і робили килими, це гори цим займались. В Пістині також. Там їм близько в полонини відогнати вівці. Моя мама робила килими в Пістинь туда, тим євреям. Така мняка шерсть фабрична, то це мама вироб'яла і туда носила їм кілими, вони платили за роботу. Робили широкі, великі – на два з половиною на півтора метри, скіки заказували. Давали нитки, матеріал, всьо давали.

с. Лючки

Записала З. Гудченко 23 червня 2012 р.
у с. Лючки Косівського р-ну Івано-Франківської обл.
від Васко (Юрчук) Ганни Дмитрівни, 1972 р. н.,
та Юрчук Ганни Миколаївни, 1932 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** В мене тепер нема доброї корови. Колись в мене була. Має бути тонкий хвіст, тоненькі роги і тонкі ноги отут вище стопи. Це має бути добра корова. І в мене добра корова колись була, але вона приводила на світ тільки бички. Бу́ло дві телички. Одну я вікохала за корову, а потім знову одна прийшла на світ, та була чорна, а я не люблю чорну масть, а тепер перейшла на самі чорні. Та я продала ту корову, вона була добра – давала двадцять літрів молока на день. Але вже як родила червону, а я думаю, я ту продаю молоду, я вже буду цю тримати, бо вже стару не будуть купувати, лиш молодої хотіли. То я продала ту молоду чорну. Ну, ці три роки ходила на полонину і ніяк не злучилася. На осені вже бу́ла злучилася. А вона гуляла тихонько, шо не давала собі знати, коли вона гуляла, і я її продала, здала на заготскот, бо я два роки доїла, давала багато молока, так, як і та, і я здоїла на заготскот. І відтоді я вже доброї корови не маю. Тримаю козу для себе, бо то добре на серце, на всьо.

с. Пістинь

Записала З. Гудченко 20 червня 2012 р.
у с. Пістинь Косівського р-ну Івано-Франківської обл.
від Тодорак Магдалени Дмитрівни, 1944 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Якшо купуєш корову, то хазяїн має дати верьовку на роги і тобі, і якшо кедають на землю, а ти собі бери сам, аби з рук не давав.

www.etnolog.org.ua

Бери собі з землі, ти маш видіти. Є всєкі прикмети: дивися, є кирнички, від виліє йде така як нори у корови, попід черевом нори, то є такі кручені нори. То кажут, добра така корова, шо так має ноги покручені. Якшо прама нора, то та вже не є добра на молоко. Хвіст має бути задовгий, аж до коліна. У нас є корова, шо має хвіст не до коліна, але я би не казала, шо вона зла. Як короткий хвіст, то це погано, а як довгий, то це добре. Не сам хвіст, а конец хвоста. Ще визначают по рогах, бо там є карби: один, другий, третій. Привчають до своєї стайні, хто як може: дают хліба доброго, сіна – так, аби приручити її до себе. Людина за людиною так не банує, як маржина за маржиною. Не розходисє – як пойде одна в стайню, то друга скаче за тев. Як маєте, то мают обійти, а ні, то треба чекати, як обі. Було, шо ми продали одну корову, друга сє лишила. Ця ревіла в стайні, а та, ту за рику купили, а та – там. Не переставали рикати. [...] Вони все, навіть то, шо не говориться, розуміют. Казали, шо перший раз вігониш корову, як є, дати паски корові і шутков її вібіти три рази, і в стайні поставити шутку, най стоїт. Ми шутков три рази, як вігонили [на пашу вперше після зими], і паску свячену клали в кошик. Як раньче, то гнали в полонину. Дома лишали собі одну корову. Як ше їх було більше, то гнали в полонину. Кожний собі пас [ту, шо лишили], сіно полишили коло хати, годували, ну десь є таке пасовиско, гнали сє на пасовиско.

с. Річка

Записала З. Гудченко 19 червня 2012 р.
у с. Річка Косівського р-ну Івано-Франківської обл.
від Григорчука Петра Петровича, 1950 р. н.,
та Григорчук Анастасії Федорівни, 1927 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Заготівля корму для тварин.*** На Верховинщині для сіна робили обороги на таких патиках, а у нас називаються «острови». Це тут попередня йде просушка сіна і трави. Закидаєм на під, на горище сіно, як воно зовсім сухе – у стайню. Як багато сіна, будемо робити вгорі, будемо кидати вже, є шо стелят дошки, а ми нє – наломили, накидали гілок від землі; на спід іде ото, шо грубші корні, масивніші стебла, а потім іде сіно. І ото скидаємо собі такий конус, «стоги долами» кажуть, а ми просто – «кидаємо сіно». То копичка, коли ми сушимо, от зараз вже дощ скоро – скидаємо такі копички, а вже коли скидали велику таку, то ми кажем «сіно», а в долині кажут «стіг».

с. Снідавка

Записала З. Гудченко 21 червня 2012 р.
у с. Снідавка Косівського р-ну Івано-Франківської обл.
від Копчук Ганни Атанасіївни, 1927 р. н.,
та Копчука Василя Івановича, 1962 р. н.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО Як була молода, то ходила – в афини, в гриби, скрізь. Ну, а тепер я з хати не можу вийти. Афини принесеш у кошелі, та ті афини файно перебирали. І то ми переварімо з цукром або перетовчемо, те й в слойки. І воно цілу зиму полеже, там до хліба чи до булочки, чи до кулеші. Ягоди не заготовляли [суниці], їх було потрішки. Афини, чорниці. У нас позаростало чорницями, то дідо, поки жив, набере того відро, ті чорниці в бутлю пересиплем, пустять сік, і потрішки того, отаке лікарство добре, по п'ятдесят грам. То й тепер то є тая чорниця.

с. Яворів

Записали М. Курінна та З. Гудченко 2012 р.
у с. Яворів Косівського р-ну Івано-Франківської обл.
від Шкрибляк Євдокії Юріївни, 1931 р. н.,
Романчич Василини, 1965 р. н.,
та Лосюка Василя Петровича, 1964 р. н.

ТВАРИННИЦТВО Взагалі давно гуцули в хлівах тримали вівці, але тут не тримали. Тут була така стара стайня окремо, шо собі там у стайні тримали вівці [поза граждою]. Бо дідо мав коні, дідо зробив як у два поверхи, переклав стелю, то на другому поверсі сіно складали, а тут стояли вози, літні й зимові вози. А самі коні стояли де в мене грядка тепер, у стайні. Тут ніби хліви, шо для вівців, а коні, корови – то була велика така стайня. Доїли корову там [у стайні], цідили молоко, робили бринзи з глєдженого сиру і вже носили сюда. Дідо з бабов мали зимарку, де ми тепер маєм поле. Зносили сида, бо бринзу набивали у бербениці дерев'яні, шоб бринза й рік стояла. В зимарці була стайня і окремо маленька така хатчинка, шо піч та й лужко, і так жили. Дідо мав тут зимарку, мав у кінці села зимарку, мав багато ґрунтів, там тоже була зимарка. Літом йшли заготовлювали там сіно отакі, як оце, остріві, але велике сіно і стайня. І на зиму брали туда [у зимарку] корови, у ту стайню, і це сіно вігодовували.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Коноплі сіяли і лен сіяли. Та й брали лен, мочили та й білили, а відтак були такі терлиці, та й то терли. Та й такє було повісмо, а відтак то прєли та й ткали полотно. То ще вдома у нас є та терлиця, шо лен терли. Хто кілко напряде. Робили полотно. [Скільки метрів могло бути полотно?] То-то було і десять метрів, і по двадцять, і по п'ятнадцять метрів. ***Техніка та технологія виготовлення килимів.*** Ліжники на базарі дуже погано беруть. Не знаю, чи люди не мають грошей, чи чого. В основному у нас перекупщики беруть. Купують, везуть у Яремчу, у Трускавець, везуть на Беркутський перевал. У нас платєть дешевше. Ліжник виготовляється з овечої шерсті. Вівці ми тримаємо на Гуцульщині, але цих овець дуже мало. З однієї вівці, як стрижуть, шерсті немитої виходить три кілограми. Якщо її полити і розчесати, то виходить півтора кілограма. А на ліжник, якщо брати ліжник два метри на метр сорок, то треба чотири кілограми шерсті, уже чистої, митої. То ми, гуцули, закуповуємо шерсть у Молдавії, Закарпатті, ну, і з Буковини трохи. В основному з Закарпаття привозять білу шерсть, а з Молдавії – чорну, сіру. Починається з того, шо постригли вівцю, цю вовну запарили у гарячу воду, як при пранні, без нічого. Помили цю вовну, посушили. Вовна овеча має сірку, і ця сірка така масна, і вона відмивається дуже легко. Після сушки цю вовну розчесують. Колись розчесували вручну, і були такі дві граблі – «щитанка» називається і така грабля ручна, що сідає сє і граблює. Зараз у нас є електрична, що платить три гривні за кілограм і цю вовну розчесує. Після цього чесання вовну прєдуть веретеном вручну. Такі мотають кужелі з електричної граблі і прєдуть вручну. Напрєдают такі мітки, грубі мітки. Тонкі мітки тоже прєдут на електричній машинці, це називається «основа». Цю шерсть прєдут і замотують у гужки. Після цего, значит, є шерсть біла, сіра, світла сіра, темна сіра, чорна, чорна дуже, темна, під коричневу.

www.etnolog.org.ua

Ну і можна красити. Красили колись і натуральними барвниками: листя з горіха давало такий коричневий колір, але в основному зараз хімікатами, якщо треба, але традиційні ліжники – це натуральні кольори. Після цего насновують основу, прядену машинним прядінням, тонесенькі нитки, насновується на верстат. У кожної майстрині є верстат. Навивається ця основа на верстат, прив'язується і цими грубими нитками, що намотали в гужки, витикаються узори. Кожна майстриня має свої узори. Традиційні наші давні узори це були «російські ліжники», «криві», «кавалірські очі» – давні, дуже давні узори. Зараз всєкі такі роб'є, кожна собі придумує з голови, з якогось орнаменту. Є ліжник російський і є дуже багато орнаментів із різьби. Якшо взяти різьбу і наші традиційні ліжники, то там є такі деталі, шо з різьби і навіть із вишивки. Є сорочки з вуставками, і з цих вуставок люди тоже придумували ліжники. Цей ліжник витикається більшого розміру, як він має бути. Так як півтораспальний має бути - два метри на метр сорок, то ми витикаєм його із верстата два метри тридцять сантиметрів довжини і ширини метр сімдесят – метр вісімдесят. Після ткання ми кидаємо ліжник у валило. Валило – це дерев'яне корито, де спадає з ріки під тиском вода, і цей ліжник обертається, як у пральній машині. І цей лижник літом іде три-чотири години, а зимою десять годин у валилі, валяється природно під тиском води, як сукно колись валяли. Ліжник стає грубий і меншого розміру. Ті сантиметри, що були більші, вони звалюються. Після цего ліжник висушується і розчесується. Робиться начос спеціальним грабликом. Він збирається у валилі так, що він не годен витягнутись, бо як він робиться, ця основа зав'язується на гузочки, і він не стремитьсе. Ну, можна й не чесати. Зараз дуже багато є, шо хотєт нечесаний. Але як ліжник порядно зроблений, якісний, то він лізти вам не буде. Сушити, як вам вигідно, на жердину чи ше як. Шерсть дуже скоро вбирає вологу і дуже скоро сохне. Літом година-півтора – і ліжник сухий. Навіть, якшо тридцять градусів тепла, ви обмотаєтесь ліжником і не будете чути цієї теплоти. Він не пускає тепло і холод тоже. Він хоч уберe вологу, але під ним вам не буде холодно. Я можу зробити два-три ліжники за тиждень. Я понесу ці ліжники на базарь, я не година продати. Мені так: на дорогу п'ять гривен у Косів, п'ять назад, п'ять гривен за місце, шо я стала з цим ліжником; іду додому, дітєм треба шось купити, бо діти чекають, шо я з міста прийшла. І я ліжник можу не продати ні один. Можу місяць ходити на базарь кожну суботу і ні один ліжник не продати. І в мене виходить розтрати, а прибутку ні. Ну, а це був колгосп, зробила – здала. У [19]80-х роках у нас так ішли сувеніри, шо ми мали дуже великі гроші. А ми сидимо коло хати – та й народні промисли, та й ліжники, хто шо, виживаємо та й жиємо. Коло хати можна продать півторачку за двісті двадцять – двісті п'ятдесят гривень, якшо ліжник такий порядний, на базарі півторачку можна купить за сто вісімдесят гривень. А за двохспальний – триста двадцять – триста п'ятдесят гривень. Я вижу, кілько я в нього вклала шерсті, яка шерсть дорога, який він заважкий, бо після станка я його зразу зважую. Як определяю ціну? Як він тонкий, то мені совісно брати більш, як він того не вартує, ну і менше тоже. На двохспальному ліжнику сто гривень є заробітку. Мало, але я вам скажу, якби я могла три ліжники продати, мені би для дрібних розходів вистачило, але це нема цего. [...] У нас міль не їсть ліжники. Міль їсть тоді, коли ви ним не користуєтесь. Мій чоловік із нашого району, але за п'ятдесят кілометрів, село Верхній Березів, то ближче до Коломиї. То в них в селі така мода, шо вони дуже цінують ці лижники. То вони їх накуповують, а хто ще дівку має в хаті, то вони так стропами ці лижники. Як вони стают в стропи, їх їсть міль – як ними користуєшся, я такого не знаю, шоб у нас колись міль їла лижники. А тепер і молі нема. Ним і вкривалися, і стелили. [...]. Ніякої білизни. Лижник так грязь не втягає, його витрясеш. [Якшо треба освіжить], ми несемо в валило або закинули у ванну в ледве теплу воду, бо як ви закинете в гарячу воду, почнете прати шерсть, вони чим раз, тим більше збивається, а так в таку літню водов замочити, трошки дали порошку, повитріпали, повісили на щось у ванну і він стікає. Шерсть вбирає дуже багато води на себе, але він дуже скоро стікає. П'ятнадцять хвилин – і він стік, і ви його просушили. А взагалі шерсть не вбирає грязь. Ви два-три дні посиділи на дивані, я винесла, вижбухала – це всьо вилітає.

www.etnolog.org.ua

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

м. Київ

Записала З. Гудченко 30 жовтня 2009 р. в Києві
від Бацан Катерини Петрівни, 1945 р. н.,
родом із с. Єрківці Переяслав-Хмельницького р-ну
Київської обл.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** На Покрови треба було посіяти часник і жито. Начинать польові роботи – на Благовіщення. На Юрія – садить гарбузи, кавуни, дині. На Юрія не качалися. Роботи починали будь-які, шоб не було молодика і шоб не був західний місяць, шоб була середина місяця. У жіночі дні (середа) сіють мужські рослини (помідор), а у музький день треба сіять, наприклад, капусту. [Як зажинали хліб, що робили з жменькою колосочків?] У нас ставили на покуті. Зв'язувала баба щепочку і ставила на покуті. Вінків у нас не робили. Біля ікони клала. Закручені стебла колосся на полі називали «закрутка». Знак якийсь... При мені вже не жали, були вже молотарки, жали тільки у себе. Як іде посів на городі, завжди виносили насіння в корзинці і сіяли. Залишалося насіння, ну, це так в селі заведено, там питає одне одного: «Залишилось у тебе?» – «Залишилось, іди дам!» А по старих звичаях на городі нічого давати не потрібно. Іди до хати, а потім, якщо в тебе лишнє, ти вже можеш його дати, а з города нічого не дається. Коли сієш, не треба ні з ким нічого говорить. Помолилися Господу Богу та святим Петру й Павлу і начинаєш сіять. Як гарбузи садить, тоді...треба качатися, шоб були великі гарбузи. Таке було, таке я знала. «Треба соватися, – казала моя бабуся, – шоб виросли великі гарбузи».

ВИШИВАННЯ [Чи вишивали Ви рушники?] Сама. Я багацько попродала. Оце тіко пристаріли, нові повішала. [Якою технікою вишивали?] Хрестиком. В старинку зразу вишивали чорним і червоним. І котюшки красили. Тоді заполоч появилась. Ткані. А тоді пішло, шо мальовані. Я коври шила, наволочки шила, подушечки маленькі вишивала хрестиком. Болгарські давно були, а тепер вже немодно.

Записано 18 червня 2013 р. в Києві
від Кибкала Олександра Денисовича, 1924 р. н.,
родом із смт Нові Санджари Полтавської обл.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Човнярство.*** На річці Золотоношці кораблі ходили. [...] Це раньше, а січас там висохло все, замулилось, нема уходу. [...] Човни були плоскодонки. Раньше, давно, довбанки були із дуба великого, товстого. [Такий човен] довго стоїть, кріпкий. З сосни погано, не стоїть, із боку вищерблюється. А з дуба його тонкий роблять – двадцять міліметрів. Розщитують так. Із тополя ще робили, а з сосни – ні, сучки випадають. [Чи казали на них «дуби»?] «Довбанки», – казали.

м. Березань

Записала Т. Зубрицька у липні 1998 р.
у м. Березань Київської обл.
від Зайко Ганни Іванівни, 1921 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Які культури у Вас сіють, садять?] У нас буряки, пшениця, гречка, кукурудза. Овса трохи посіють. Це все. А при колгоспі у нас були і гурки, і помідори, і капуста... А ще картопля. Оце стережуть по очереді ту картоплю – і не встережуть. Крадуть! ***Агротехніка.*** [Як у Вас у селі молотили раніше? Чи ходили з молотаркою?] Тягали молотарку по селу. [В кого була молотарка?] Не знаю, чия вона була. Паровика перетягнуть, тоді машину. Почепляється верьовка така, як до деревини і разом, разом... До каждого приїжджають і молотять. Гуртом. Подають сніп на машину, розв'язують перевесло, в барабан кидають і молотиться. А вірьовкою тягали паровик від хати до хати. [Чи платили шось тому, хто молов?] А должни платить. Хлібом платили. А зерно виносять, дошки розсунули на полу і сиплять туди. На землю. А машина як поїде, тоді вже хазяїни по засіках розсипають. ***Жнива.*** [Чи брали на обжинки снопа?] Не бачила я ніколи. У копи складали, змолотили да й усе. [Чи робили із колосків «діда»?] Ні. Нічого. Це вже як ми підросли, поставимо колоски в пляшку.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Як оце пройде Водохреще, Голодна кутя, дак дивляться в сіни, яка корова прийде по масті. Там шерстина повинна буть. Або ж біла, або ж рижа... От хазяйка, де я живу, дак сиву [волосину] найшла. Така масть буде по двору йти. ***Свинарство.*** [Які породи свиней вигодовували?] Одна сална була. Раньше салні свині були. ***Вівчарство.*** [Чи тримали у вас овечок?] Тримали. В моєї тьотки, материної сестри, дак багато було овець. Вона їх доїла. Дак я вже молока не пила. [Що з молока робили?] Робили [ряжанку]. Спарять молоко да тоді вершком завдадуть гарно. Мати, було, як зробить ряжанку, дак хоч коня станови.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО [Чи збираєте Ви гриби?] Я знаю, мати настоящі гриби збирала. І опеньки збирали. [Чи збирали в лісі ліщину?] Ходили рвать. То добрі горіхи. Ми ще зімою під листям збирали. Ой, добрі!

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Були гурки, та добрі ж які! Пахущі гурки були. А тепер, як рогоза з кар'єра. Я на той год заведу «Нежинські». Вони паху-

www.etnolog.org.ua

щенькі. [Яку ще городину вирощували?] Гурок, капуста, цибуля. [Чи сіяли петрушку, пастернак?] Їх не було і по всій Березані. Кріп був. А того всього [не було].

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Чи майстрували у Вашому селі діжки?] Були бондарі. Діжки робили, ушаки корові мішать. Ушак... свиням запарювали полову, картоплю. [Як називаються ті речі, які виготовляли бондарі?] «Зрізок» – корові мішать. «Ушак» – свиням мішать. [Зрізок] – обнаковенна діжка, тільки ушки поробленіє. Вона ширша як ушак. Мірки робили з дерева, зерно пересипать, відер на троє. Як діжечка, з ручкою, шоб взять за ручку і віять. Чуть-чуть на конус. Шоб як взять за ручку і за дно, шоб гарно сипалось зерно. Свиням корита робили. До колодязя відро причіплювали, з дощечок. [Як звали того майстра, що робив це начиння?] «Бондар». Максюта Миврось.

МЛИНАРСТВО [Хто молов зерно?] Їздили в Переяслав молоть, бо в нас не було в Березані. Після войни мельницю зробили. Тоді розгребли, цигани розікрали, потопили. А це вже зробили млин года два, олійниця... [Коли розікрали млин?] А в цю перестройку. [Чи був у селі млин, коли Ви були ще дитиною?] Я знаю, млин був. І там якась ступа була. А як колективізація була, я в той млин заглядала. [Це був] вітряк.

ВАЛЯННЯ [Чи виготовляли у Вас сукно?] Робили. Де, не знаю. Був... Чи волов'яз, чи що... Сукновал! Де возили, не знаю, в селі не було. Забере вовну, привозить сукно. Тоді гроші не дуже ходили, то вовною брали. [Чи шили із сукна спідниці?] В нас ні. З того, шо з сукновала привезли, піджаки шили. Свити, юпки тії носили. Юпки такі, як у Западной, з усиками.

БАРИШІВСЬКИЙ РАЙОН

смт Баришівка

Записала З. Гудченко 1994 р.
у смт Баришівка Київської обл.
від Фешенко, 1912 р. н., переселенки із с. Діброва
Поліського р-ну Київської обл.,
Барановської Антоніни Григорівни, 1912 р. н.,
переселенки із с. Привар Овруцького р-ну
Житомирської обл.,
та Черняка Леонтія Макаровича.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Сіяли зерно чоловіки з коробки, зачепленої за шию. Молотили хліб тільки ціпами. Вила були дерев'яні і залізні. А в хаті – вилки. Двозубі дерев'яні вила – сіна класти, солому підтрушувати. Серпи були зазублені, видовжені, займисті (великі). Серпом жали жито, пшеницю, ячмінь, а своє косили на грабки, а як коли – і ячмінь. Просо – серпом. Жали жінки, а чоловіки косили. Жито, як дробне, косили, а як товсте, – жали. В'язали перевеслами з цурками. Чотири снопи – щоб сохло. В копі – шістдесят снопів, а півкопи – тридцять снопів. Борони були дерев'яні – волочити землю, дерев'яні і пальці у борон. Борони були квадратні, рамочні, прямо забиті. Як велике поле, то волочили двома боронами. При колгоспі з'явилися залізні борони. Сапа називалася «копаниця»: картоплю осипаємо, в градках полимо, то огурочки, то таке. Копаниця рогата – мотика. Плужок – картоплю осипають. Землю орали дерев'яним плугом або з залізними насадками. Для віяння – дощечка з пазиком і ручкою (як совок), а тоді решетом пуцевали (просіювали) – і в мішок. Зерно не сортували. Гречку варили в чавунах, товкли у ступах. Так само й просо. У селі були і ручні, і ножні ступи, тільки дерев'яні. З сем'я льону били олію на дерев'яній довбаній олійниці. ***Сівба.*** На Середохресну середу пекли прісні корж і хрестик. Корж з'їдали дома, а хрестик клали в коробку для посіву зерна, і він там лежав до весни. А як ішли уже в поле сіяти перший раз, то ту коробку, де лежав спечений хрестик, висівали першою. Був той хрестик на полі, аж поки не засіяли все. Тоді несли його додому і оддавали домашній птиці.

МЛИНАРСТВО Були вітряки з дощок, поверталася верхня частина. Водяний млин був в закид (стіни). Одне велике приміщення, там і люди ночують. Млин молов тільки борошно (не петлювалось, тобто не робилось тонке борошно).

БДЖІЛЬНИЦТВО Улля всередині видовбані і випалені, які стягають на дерево. На деревах біля двору і автотраси спорудив три вуллє (довбаних) в надії, що будуть бджоли. Знизу вуллє закріплюється хрестик, а зверху закривка – довж і кришка. Піднімають вуллє веровкою і лебодкою. Коли треба брать мед, піднімаються на сидінні, яке підтягують веровкою. В довбанку кладуть вощину для приманки. З дерева робили круги і воровками зтягували, зачепляли воровкою вулля, ставлять на дереві колеса, на ньому ставлять вулик. Ще були пчолошні скриньки.

с. Лукаші

Записала Л. Пономар 1998 р.
у с. Лукаші Баришівського р-ну Київської обл.
від Гавриленко Ольги Кузьмівни, 1932 р. н.,
Горбаченко Ганни Миколаївни, 1928 р. н.,
Горбаченко Тетяни Іларіонівни, 1936 р. н.,
Коваленко Устини Мефодіївни, 1914 р. н.,
Логвиненко Любові Кузьмівни, 1934 р. н.,
Пікуль Мотрі Мефодіївни, 1910 р. н.,
Шульги Катерини Миронівни, 1913 р. н.
(усі – переселенки із с. Машеве колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.).

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Коли і як у вас сіяли?] Навєсні сє, уже як от ростанє сніг, тоди вже беруть, як земля ростанє, у нас, казалі колісь так стариє люді, ото, я вам козала, Благовіщенє празнік, дак до Благовєщеня ніхто шоб не копонув, а вже послє, як придє Благовєщенє, тоди вже сєють. Отакіє коропкі порізаниє, і ото в тих коробках Паску свєтять. Як посвєтять Паску, єї нє чепають, пока сєять, а тоди, як сєят, тоди беруть ту коробку. Чоловік поорав, воли привєзав до воза, воли єдять сіно, а чоловік надєває, насипає зєрно туди, у ту коробку, надіне на плєчі і: «Господі, благослові! Зароді, Господі, на всякого долю!». І на ніщіх, на всякіх. І то сєють, сєють: пшеніцу, жито, ячмєнь, овес. ***Жнива.*** Як почінають жаті, значіть, перша, як різонуть колосков штук трі, одрєжуть – і за пояс сюди застрикнуть, шоб спіна нє болєла. А як дожінають, як кончають уже жаті, воду ллють, хліба кладуть і красною ніточкою із'язують, то вже мушам. Трі каласкі аставлюють. І Богу моляцца, і соль, і хліб, і воду ллють.

www.etnolog.org.ua

І краснаю нітачкою зав'язують – дак то роб'ять бороду вже. Як калісь так, а це так... Ну, то ж покідають три чи чотирі колоскі і туди клодуть хліб, і воду ллють, і красною заполочінкою, ніточкою, з'язують колоскі. Оставляють мушам. А як дожиналі, док три колоскі красною заполочою зв'язалі, як уже кончилі, оставілі. [Чи беруть зернятко з тих колосочків?] Нє, нє, нє. Як от на свойом полі жнєш, оставляєш трі колоскі, трі або п'ять, із'язують їх красною ніточкою, і то йони стоять, стоять, пока й похіляца. І ніхто іх нє чепає, ніхто іх нє зреває, пока йоні похіляца, на полє тиє колосочкі стоять, то, кажуть, шоб наче з поля нє знімать, шоб нє було голе полє, шоб покінуть на полі зернятка.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Коли худоба була в хліві, чи вивішували пташку або щось інше від злих сил?] Сороку вєшалі. Дак то, буває, шо ганяє, ну, в хлєвє, ну, домовік. І так ганяє, шо яна нє прилягає ноч. Дак вішоють сороку у хлєві. Помагає. [Коли у корови стає менше молока, чи треба подоїти її через кілечко?] Нє, так, як шос такє, дак гарачою ківінєю, як ото сироквашою бєрєцца молоко, і оно портіца, і зробіца так кісілєм. Як подоїш свіжо, док гарачою ківінєю мєшають і вилівають свіням. Мєшаті. А колі корова заболіє, мостіт у корові, док сє вже я знаю, лєкарство: олій, вуксусу пару ложок і пару ложок олєю, і яйце сирє, свіже – і сє разбіть його і змазувать, і змазувать, як мостіту – ото зробіца твєрде, – і всьо, момінтално. Толькі ш, шоб і мазать, і мазать. Тако момінтално йоно росходіца. Помагає. [Чи випікали у вас спеціально щось для худоби?] На Сорока пєклі сорок коржов, шоб коржі булі бухонниє, на Сорока, шоб тєлята булі гладкі. Іще Водєннє, на Водєннє веренікі ворілі – чєтвєртого грудня – хто с чім. В основном оцє ж Водєннє вже, Пост, Пиліповка – дак з грушамі. Товклі груші, або хто наварить да цієпоткідає, хвостікі і плішечкі, а потом помнє, а потом іс тим веренікі – отакєнниє здоровєнниє ворілі, шоп телята тоже жірниє булі. [Що клали під поріг хліва, як виганяли худобу перший раз на пашу?] Клодуть і вигоняють корову, худоба пойде – сє вже колі де клодуть: те ніт клодє, шо кросна ткуть, а те сокіру положить, сєрпа, а вербу в рукі святу бєруть, святою вербою с хлєва вигоняють. Другіє сакіру, а другіє – нажа, як хто... І сакіру, і сєрпа – як хто, ножа нємає, і ніт, ніт тей, шо он ходіт, як кросна ткут. [Чи має корова переступити це?] Аякже. Перєходіть. А тєпєрь нічого нє клодуть. Вігналі коровку, побілі святою вєрбою, коровка прошла черес те і пошла в полє. Нє на Юрія в нас вигоняють, нє. Як колі. Колі рання весна – рано вигоняють, колі позна весна – позно вигоняють. [Що робили, аби корова «гуляла» або навпаки?] Як часто грає, док нєдоростка вже просілі. Як ото всє граєграє, док ено мало й помагало. Док нєдоростка, до вівєшалі вже, шоб... гонять її попут тим, і штанікі чі сорочечку. Молого-молого. І на рогі вєшалі. [Що вішали на роги?] І штанікі, одежу, одежу його вішалі, шоб корову гнать, попуд єю. І давалі корові копусту, россадіну, у котруй двє єстих сєрци, ну, шо двє головкі, дак двє то россадіни, док то корові давалі. І ена нє помагає. Іще каториє давалі, шо в пєску павучок отуди засоруєца, дак отого павучка давалі. Наче ямка, ямка, а тоді там капані – тей павучок. На чвільку ямочки такіє, а там ото така ж ямочка прокручена, а туди отако – там тей павучок, закопани в пєсочку. Ямочка така, як яйце покласті, а там отей павучок на пєсочку. [Що робили, коли худоба в селі хворіла?] Шо ж рабілі? Як у нас у пядісят п'ятом году. Шо ж робілі? Пропала – да й усьо. Нє, нє, було токє. Худоба, значить, проподала, і щє така якась хвороба, док лячілі. [Чи переганяли худобу через щось? Чи обходили село?] Нє сєло, а стають, а женуть худобу, а худобу світять, правять стіхом і світять. Худоба кріпко, козала моя баба, проподала. Док нозбіралі отокіх дєвочок, нєдоросток, док за ноч напралі, ноткалі і обишлі кругом сєла с тим полотном. Ну, там у три ніткі, як крайку, іс крайкі ткалі, ноччу все робилі, ноччу – і обишлі кругом того сєла, і пошлі. В нас копліца була, тока будочка була, там окони булі, стул, і там правилі. Іще мі святілі овечкі. Я знаю, худобу гонялі. Поп стояв коло копліци, і гонілі оттуля з Власовщини, і святілі овечки. [Коли їх святили?] В нас був оброчний день перед Покровою, це всє робилі тринаццатого числа. [Що робили в хліві, щоб відьми не ходили?] Ну, шо робили? Кажуть, посвященом маком обсипоть сорай, водою посваченою, шоб була три рази вода посваченa. Дак тею водою облівалі, шоб она ше, шоб йона в сарай уже не зашла. Да Бог його знає, чі оно помагало, чі не помагало, а як хто що кому раїт, то й те робілі.

ПРЯДІННЯ ***Табуйовані дні.*** [Коли не можна прясти?] У п'ятніцу вішівалі, а нє пралі, у п'ятніцу веретєна моталі, ручайкі. А прасть, у п'ятніцу нє пралі. Вовну пралі в п'ятніцу, а от такого вже прадіва – там льон, коноплі – нє пралі в п'ятніцу. А вже моталі веретєна, вішивалі, сорочки шилі.

с. Лук'янівка

Записали З. Гудченко, В. Конвай і співробітники Національного музею народної архітектури та побуту України 1994 р. у с. Лук'янівка Баришівського р-ну Київської обл. від Мегащенко Олени Мефодіївни, 1910 р. н., переселенки із с. Кошівка колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл., Урупи Ольги Мосіївни, 1931 р. н, Артющенко Євдокії Мосіївни, 1921 р. н., та Стельмах Марії Сергіївни, 1911 р. н., переселенок із с. Паришів колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО Сіяли просо, ячмінь, жито, пшеницю. Прадіди воламі орали. Батьки наші все в колгосп поздавали. Пахалі у лісі, розкорчовувалі дубіну, поле прироблювалі, повигарувалі болота. Коло хати на городі садили гуркі, капусту, цибулю. Садили картоплю,

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Як зазвичай вперше після зими виганяють корову на пашу?] Вербочкою посвяченою виганяють. Коровам давали свячену їжу, свяченою водою хліви святили, навхрест бризкали сіном. Чорна масть у моєму хліву не йде. Одна купила телятко, не могла його довести. А чоловік зняв шапку, потер мордою і тоді повів його налигачом. А ми живем по-Божому і нічого не знаєм. У нас були заливні луги, так ціле літо гребли сіно. Найкраще сіно було троїцьке. Петровське сіно сохне і под кустом, а послє Петра і на кусті не хоче сохнуть.

www.etnolog.org.ua

САДІВНИЦТВО Дероув, садов було мало. З квітів росли чорнобривці, гвоздики, нагудки, панські квіти (айстри), півонія, козлики (лілія жовта), дубки білії (подібні до ромашки, тільки меншії).

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО Колись дєди наші самії робили ложки дерев'яні, відра, цебра. [Весільна пісня про бодню:]

Бодня моя, бодня,
Мальована зо дна,
Куди уши натопірила?
Чи в ліс, чи в дуброву,
Чи до свекра в комору?

Плели коробки лозянії, круглії кошики з лози. Скриня в цих краях з'явилася досить пізно, молоду до свекрів відправляли з боднею.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Чи сіяли у вас прядивні культури?] Сєялі, колі тєпло, посля Паски, сєялі руками з вєдра. Як зєллє заросло, сполєм два раза. Потом спєє. Беремо, колі вершки жовті. Порвом руками. В'язали в снопочки, копи, повкопи. Як сонце, то за день і висохне. Везємо додому. Молотим пранікамі на току, щоб костра відділилась. Тоді за тей льон, повезом, розстелєм на лугах, щоб сохло. Відходить костра. Тоді треш на терниці. Трєпалі трєпалкою дерев'яною (як нож). Тоді на гребень мичеш гребйонкою. Потом прялі на гребнях і веретьонах. Потом мотали в клубочки, сновалі на кросна і ткалі. [...] Теж сіяли [коноплі], коли тепло. Плоскуні вибирають, а матки сидять. Коли поспіють – вибирають. Помолотять ціпами. Мочать на річці. Коноплі ядовиті – аж риба дохла. Витягували, сушили біля дому. Трепали на терницю. Потім м'яли в ногах, поки м'яке. Об угол побухаєш, щоб пил і костриця випала. Треплом трепали, чесали волосяними щітками. Тоді на гребень – і пряли.

с. Недра

Записали В. Конвай та Н. Ромасевич 1994 р.
у с. Недра Баришівського р-ну Київської обл.
від Царенок Ганни Кузьмівни, 1903 р. н., родом із с. Лелів колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл.,
Дяченко Марії Олександрівни, 1922 р. н.,
родом із с. Бесідка Ставищенського р-ну Київської обл.,
та Гуніч Ганни Іванівни, 1924 р. н.,
родом із с. Бички Іванківського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** На обжинки приходили в поле, клали хліб, сіль і казали: «Господи, Боже, поможи начати і благополучно закончити», – і починали жати. Фартух зав'язували назад і жали тільки в сорочках (без штанов). У жнива співали шуточні пісні:

Ой дай, Боже, дощ
Упоперек і вздовж.
Хоч на дві нєделі,
Щоб ми посідєлі.
Хоч недєль на п'ять,
Щоб нам погулять.

Жали обов'язково з піснями. Різними. Такими, як і зараз співають:

Дєткі мої дробні,
Горе мені з вами.
Дєткі кажуть:
«Не журися нами.
Поростуть в нас крилья,
Останетесь самі».

Жатву закінчували «Спасовою бородою». Залишали дев'ять колосків. Їх обв'язували красною ниткою, серпом між ними прополювали, поливали водою. Украшали польовими квітками. Оставлялі кусок хліба. А на Юрія колись, як є в селі батюшка, то він іде до криниці і коло криниці воду святить, а потім приходять додому та все йдуть у жито. Качаються по житу, кажуть, «юряться» – по житу качаються. Картоплю як закончілі подбівать, то потом качаються і приказують:

Після нашой пелени,
Щоб росла картопля
Більша нашой голови.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Кажуть, що «на Юрія, треба, щоб було сіно і в дурня, а на Миколу подавай, да вже й вилочки поховай». Бо до Миколи пасуть худобу, де попало, скрізь, по всіх випасах. А після Миколи вже спеціальні є випаса́, туди вже не пускали. Так оце на Юрія виганяли худобу раненько, бо кажуть: «Юровська роса лучча за осіннього овса!», щоб корова поїла юровської роси чим раніше. У нас, у Бичках, взагалі рано виганяли худобу, бо приходили на обід. Години до одинадцятої попасуться, а тоді йдуть у хлів і години до четвертої стоять у хліві. Потім знову виганяють на пашу. Кажуть, що це Петра й Павла, і йдуть до церкви. ***Пастухування.*** Пастухам виносили, бо це, кажуть, середина літа, то виносили їжу: наварять і винесуть варене, чи сала, хліба. Гостинця давали.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Коноплі витягують у два прийоми: чоловічий (плоскінь) доспіває раніше, жіночий (матірка) – з насінням, обмолочують пізніше. З насіння роблять молочко (труть в макітрі і проціджують). В молоко наламають коржів і розмочене їдять. Конопляні стебла вимочують в річці і коли костриця вже обтирається, витягують і сушать. Сухі пучки конопель товчуть на терниці. Для вичісування конопель служили щітки-дротянки. Грубі волокна, що залишались на щітці, йшли на тканння мішків і ряден. Після дротянки пучки називались «кукли». Далі кукли дочісували щітками з меншими гвіздочками. Що залишається на щітці, йде на скатерки, полотенця, штани. Кукли, що залишались, розчісували волосяною щіткою. Залишки на щітці теж йшли на штани, полотенця. Кукли зв'язують у вінки. Прядуть вручну на веретені і прядками. Повне веретено називають «починком». Катушка з прядок називалась «цівкою».

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Пилипча

Записала С. Чибирак 16 липня 2008 р.
у с. Пилипча Білоцерківського р-ну Київської обл.
від Ярмоли Тетяни Василівни, 1931 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Чи був у вас звичай починати жнива на Петра?] До Петра. До Петра це, мама кажуть, до Петра хоть п'ядку нажать сніпів, це називалась «п'ядка», це п'ять снопів нажнемо і тако покладем

www.etnolog.org.ua

чотири, а одного наверх – п'ядка. Це було. [Як снопи ще складали?] В копиці. Копичка була, копички, це в копиці було тридцять снопів, це копичкі було, копичка – тридцять снопів, так складалися воно, і наверх тако накладалися тако, шоб не затікали ті снопи, снопи всі складалися колосочками всередину, клалися, а тоді надівали наверх таку шапку, шо тоді, коли дощ буде, ті колосочки не замокли. [Чи складали по шістдесят снопів?] А шістдесят? Чом, було, складали. Хто хоче, то складали, шоб та копиця була не так замокала, складали. [Як називалаи таку копицю?] «Копиця». То копички маленькі, а то копиця більша, а то казали «скирточки» якісь, скирточка така, скирточки клали такі невеличкі. Ми так казали, що «копиця» більша, а меньша – «скирточка».

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** [Чи доводилось Вам у дитинстві пасти корів?] Ходила. Пасла. [Чи гнали корів на обід чи ні?] Гнала. Гнала на обід, ми їх гонили. Ше й пасли тако через річку, гонили, три рази на день брели, тут була річка маленька така, і ми, було, бредемо, гонили тако під два кілометри, вже на полі, пригонили, знову з обіду гонили ввечері, пригонили, гонили додому. ***Птахівництво***. Ось, например, мама так навчила, ось квочку підсипаєш, курчата, сади по сімнадцятеро яєць, шоб не було парно; і сади в такий день, як хоч, шоб були курочки, сади в середу, це вона – середа, а хоч півники, – сади в понеділок і дивись, як хмара, то тоді буде, як хмара, курчат ходить, виседе харашо. [Чи казали, шо треба в шапці нести яйця?] Так-так-так, треба в шапці нести, ше рано і шоб у шапці, шоб чоловік підсипав, а не баба, будуть гарні півники і курочки, у чоловіка тоді, каже, гарно лупеться, да. [Чи казали, коли саме потрібно садити, зранку чи ввечері?] Як череда йде з поля. Іде з поля череда, тоді, кажуть, треба підсипати.

ГОРОДНИЦТВО [У який день потрібно сіяти огірки?] Огіркі садить в який день? Огірок – він, понеділок – він, вівторок – він і четвер. От це цибулю садить, вона – цибуля, це середа – вона, п'ятниця – вона і неділя – вона, от це садить на «вона». [Чи був звичай дивитися на небо, на хмари, коли сіяли огірки?] На хмари дивляться. То тре дивиться, шо не робиш чи садеш, шо-небудь садеш, тре дивиться, шоб хмара була, от тоді, як хмара буде, то буде на городі. [Коли треба було висівати капусту на розсаду?] Розсаду ми сіяли, як я казала, шоб була середа... [Чи був у вас звичай сіяти капусту на Євдохи?] На Євдокії, мабуть, сіяли. [Чи робили щось, коли висаджували капусту, аби головки були тверді і білі? Чи існував звичай класти камінчик чи хустку?] Мабуть, хусточку, шоб пелюстки були, як хусточки, як казала мама. Я вже позабувала. Мабуть, хусточки клали, шоб пелюстки були біленькі, шоб расно пелюсток було. [Чи раніше можна було садити до Благовіщення?] Нє. Ніколи, мама казала, як Бог поблагословив землю, тоді будемо садить, зара не садім нічого. Але буває, шо сьогодні, осьо ці года, у п'ятницю, осьо Благовіщення, а в неділю Паска, бувало якось так, рання Паска, то я й сама посадила: «Коли ж буде Паска, посаджу, – думаю, – до Благовіщення». То погане було і не вродило дороднє, таке там зійшло, а там не зійшло, там те, а там те... Хай Бог благословить, я тоді посаджу.

БОРИСПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Сошників

Записала С. Чибирак 18 липня 2008 р.
у с. Сошників Бориспільського р-ну Київської обл.
від Васильченко Марії Хомівни, 1925 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Чи доводилося Вам жати жито серпом?] І серпом, і ножом, і косою. Ми тоді як жили, так ми і не христилися тоді, ніколи було перехреститься. Ну, це як дома, шо домашнє, а як у колгоспі бульо, там ніхто нічого. А дома це ж вже сіяв, поки батько був, да сіяли, да я тоді мала була, не знаю, шо, а вже як у колгоспі ми косили жито, то ніхто нічого не казав. Як колгоспне вже косилі, то хто як попав, так і коселі, так і жалє: і ножами, і серпами, і косами, і всім на світі; хто подужав, то косою косив, хто не подужав – ножем різав. [Що робили з першим вижатим збіжжям?] Це як були одноосібники ще, да бульо, як поїде чоловік із жінкою, а це ж на жнива, кажуть, да тоді ж ото «первий куль», звався сніп, нав'яжуть і везуть додому, і розкидають птиці, шоб вони його поїлі, шоб неслись. [Як складали снопи?] В півкопи – тридцять снопів. А копа – це шиїсят снопів.

ГОРОДНИЦТВО [Чи казали у Вас, коли краще сіяти огірки?] Воно в нас, як і всігда кажуть, шо до цього, шо сьомого це числа було, перед Паскою. До Благовіщення [не садили]. А Благовіщення минеться, тоді вже можна все садить, кажуть, до Благовіщення земля дуже холодна, а після Благовіщення вже вона потепліла. Кажуть: «Вже Благовіщення минуло, будем садити огірки». [Огірки треба сіяти зранку чи ввечері?] Ну, всігда, шоб зранку, шоб зранку садеть, що не садеть – тре садеть зранку. [Чи казали, чого саме так?] Не знаю, це такий закон, що не садиш, що не сієш, – дак сій зранку. [Чи примовляли щось, коли сіяли?] «Роди, Боже, на всяку гожу». [Чи сіяли капусту на розсаду до Благовіщення?] До Благовіщення, розсада сіялася у хаті, ящички такі. [Чи говорили на який місяць треба сіяти, садити, – на молодий чи на повний?] Було, кажуть, шо на молодиці нічого не можна садить. Як побачив молодика – три дні нічого не сади, тоді начинай сіять, садить. Тепер уже ж в календарі... [Чи казали, чому саме через три дні?] Після молодика, а чого це?.. Я не знаю, чого воно, таке чула: «Побачила молодика – три дні не сади».

ТВАРИННИЦТВО ***Птахівництво.*** [У чому несете яйця під квочку – у хустці, в шапці чи у фартусі?] Коли в чому прийдеться. Ми цього не знали. Ага, сидить квочка, сьогодні сидить, завтра яйця тре під неї, там яйця назбирав, бульо таке, шо і в опеліну насобирав да ніс. [Яку кількість яєць клали під квочку, парну чи непарну?] Ні, непарне, ото, бульо, як вилєка квочка, так двадцять одно можна класти, як малєнька, дак сімнадцять, дев'ятнадцять – це таке я робила. [Чому клали непарне число яєць?] Не знаю, оце цього не знаю, чого ж непарне. [Коли треба класти яйця під квочку, зранку, ввечері чи, може, як худоба лежить або хмари на небі?] Воно зранку, за худобу не чула. [Чому саме зранку?] Ну, не знаю, все робить, ото мати нас учить, робить зранку. [Чи казали, в який день тижня потрібно підсипати яйця під квочку, в середу чи в четвер?] Це цього тоже не знаю, коли який день, як уже сидить вона довго, то вже тоді несем яйця, кладем. [Чи можна було якось дізнатися, будуть курочки чи півники?] І цього не вміла я взнавать, люди якось узнавали, а я не вміла.

www.etnolog.org.ua

с. Старе

Записали З. Гудченко та О. Курочкін у вересні 2009 р.
у с. Старе Бориспільського р-ну Київської обл.
від Удод Марії Макарівни, 1919 р. н.,
Бугай Анастасії Олександрівни, 1928 р. н.,
Шкрадюк Катерини Іванівни, 1944 р. н.,
та Бойко Ганни Степанівни, 1925 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Чи робили у вас зажин?] Оце як у людей були свої поля, то це таке робили, оце йдуть, нажнуть, зразу принесуть у клуню. [Що робили з першим снопом?] Ну, аякже, стоїть. [Чи був у вас звичай, щоб колядники молотили цього снопа на Новий рік?] Я вже не знаю, шо вони там з ним робили, просто заносили в клуню, оцей перший сніп. А тоді вже, як жнива йдуть, то у копах стоїть, тоді вже возять у клуні, молотять цілу зіму, молотять, стоїть «дід». [Чи відомо вам, що таке «Спасова борода»?] Нє. [Чи чули, щоб на полі лишали останній невижатий жмут жита чи пшениці?] Може, таке десь у людей було, а в нас не було, не знаю, ми мали тоді були.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Коли і як вперше виганяють худобу на пашу?] Лозинкою, свяченою вербичкою корову провожають [на Юрія]... од лихого ока. Воно ж різні люди є, і відьми є, і зараз є. Якось люди замічали. Я знаю, у нас корова паслась у березі. Корова була нормальна і все. Пройшла та жінка – чого її поперло аж туди? Привели ту корову ввечорі, не можна підступитися до неї – таке робить... То ото по тому я узнала, що вона лиха людина. А тоді б'ється, не можна підступить. Мені тоді кажуть: «Піди до Насті». Пошла, та мені не можна підступить, а вона отако: «Манька, Манька», – сіла й доїть. А ми з дідом сидимо і очі вирячили, як барани. Корова приходила – подоїла, і корова перестала биться. Може, вона знає те й те. Подейкують багато... [Чи проводили якісь обрядодії, щоб захистити худобу від зурочення?] Корові під ноги оце сокиру кладуть, косу кладуть, оце як через поріг переведуть, шоб люди не той... не зглазили. [Як купували корову?] Треба, шоб чоловік взяв корову своїм мотузком, хоч у нас і є мотузок, но він повинен вивести з двору своїм мотузком. [Як давали гроші за корову?] Ми прямо в руку. І на базарі так.

МЛИНАРСТВО Млини ручні були. Вітряк один був, ну, то вітру нема, то і до нього не дуже. А у нас на кутку у діда млинок був, до підем до нього: «Діду Максим, підніміть, шоб легше». Хай луче крупніше, аби легше крутить було. Нам крутить. А скіки нам крутить? Піввідра!

БОРОДЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Загальці

Записали Т. Зубрицька та Н. Ромасевич
у с. Загальці Бородянського р-ну Київської обл.
від Макаренка Петра Денисовича, 1930 р. н.,
переселенця із с. Чистогалівка колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.,
та Шікіної Ольги Романівни, 1928 р. н.,
родом із с. Чистогалівка колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО Землю орали, картоплю вирощували. Хліб погано родив, а картопля росла добра. Городину сади-ли: огірки, помідори, капусту, квасолю. ***Сівба.*** Сіяли жито, гречку, просо. Пшеницю колись не сіяли. ***Жнива.*** Зажинали перший раз сніпа і ставали на покуті. Як були на полі закрутки (називали «завітки»), то їх не жали. Кажуть, що то хтось поробив. Спалювали, щоб людям не шкодило («Мо' хто що робив да знав?»). Як закінчували жати, покидали на полі колосочків кілька.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Купували худобу тієї масті, яка ведеться у дворі. Без налигача не можна було брати худобу. Якщо худоба хворіла, то давали дарник. На Юрія виганяли худобу на росу. Завжди коровам хвоста підрізали. І рано старалися, чим пораніше випустити корову на росу, щоб молоко було густе. ***Пастухування.*** Пастух пас череду, ціле літо його по черзі годували.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Льон гарний вирощували, ріс вищий від чоловіка. Його терли, пряли, з нього ткали. Коноплі м'яли. В'язку таку візьмеш і ногами попотреш у хаті. Пилюка йде вгору, ноги поколеш. Як не хочеш, не напрядеш, то нічого й постелити. А так «витчав» і верхнє пошив і «пододає». Були в селі швачки, що людям шили. Хустки в'язали.

с. Здвижівка

Записала Н. Ромасевич у жовтні 1994 р.
у с. Здвижівка Бородянського р-ну Київської обл.
від Лахар Параски Михайлівни, 1913 р. н.,
родом із с. Запілля колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.,
Довголапа Федора Павловича, 1919 р. н.,
родом із с. Запілля колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.,
та Ільченко Кулини Павлівни, 1923 р. н.,
родом із с. Калинівка колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Сіяли найбільше жито, а ще ячмінь, овес, садили картоплю. Цукрові буряки не сіяли. Гречку, просо сіяли. Гречку в нас пізно сіяли. Поруч інші села, так вони рано сіяли, майже одночасно із зерновими. А в нас – аж перед Тройцею. Зорють, воно перепріває тижнів два, а тоді сіють. ***Жнива.*** Як зажинали перший сніп, підуть з жінкою на поле, перевірять, чи готове. Сіяли більше жито, пшеницю мало, овес, ячмінь. Перевірили, а потім снопик нажинають і ставлять: значить, можна починати жати. Як все поле вижали, «діда» роблять. Не все вижинається, трошки залишать, обв'язують його, потім квіти навколо нього прив'язують, коло нього покладуть хліба, і так воно залишається. Весь урожай зібрали, а «дід» залишається. Перев'язували самим житом. Як на полі закрутка, то-то відьми таке робили, то погане. Називається «завітка», то відьма її робить. Люди її обжинали та так і залишали, кидали. Не спалювали і не жали. Як я була дівкою, то їздили тижнів на два на луг. Сінокіс був колгоспний. А до колгоспів у кожного були свої покоси. На косовицю їздили на тиждень-два. Чоловіки косили, а вже як починає сохнути, жінки приїжджають, гребуть. А чоловіки вже копи стягують докупи і ставлять стоги. Коли косиш, тоді нема коли співати, а вже як вечір, до куренів прийдуть, до вогню, так всяких народних пісень, яку хто знає, співають. Яку задумав завести, і пішли співати.

www.etnolog.org.ua

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Були в селі чоловіки, що бондарством займались, робили діжки. ***Столярство.*** Верстати, на яких жінки ткали, робили в селі. У мене там готовий верстат залишився. «Статіва», «навої», «ніти», «бєрда» – так називались частини.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** Пастуха наймали, щоб череду пас. Наймало пастуха усе село. Весна приходить, питають у якогось чоловіка, чи буде корови пасти. Як згоден, збираються громадою, беруть могорич, домовляються – це вже наймають пастуха. Приходять, виганяють усю худобу, а він вже приймає. І це пішов пасти на ціле літо, кожен день. Платили, що домовляться, чи гроші, скільки пуд хліба коштує; скажуть сто рублів – плати сто рублів, не хочеш сто рублів – на тобі пуд хліба. Йому платили хлібом, картоплею, це був договір, як наймали. У неділю чи у свято пастухові виносять хліба, сала, яєць. А вже на Петра «петрущину» всі несуть: уже сиру зберуть, дають яєць і хліба. Виносять сир, кажуть «мандрика». В кого є, то й масло. Хлопці – пляшку горілки, що в кого є з продуктів. Пастуха не обіжали. Прийде весна, вже нема снігу, тепленько, тоді виганяють череду. «Юрій» після Паски, а в нас найчастіше виганяють худобу в перший день Паски, червоні яйця пастуху виносять і паску. А до Паски не виганяють, хоч і тепло.

с. Луб'янка

Записала Т. Зубрицька
у с. Луб'янка Бородянського р-ну Київської обл.
від Коровченко Софії Кіндратіївни, 1914 р. н.,
переселенки із с. Новий Корогод колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.,
та Кудіної Олександри Яківни, 1911 р. н.,
родом із с. Луб'янка Бородянського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО Лушпайки з яєць, паски, «костє» (свячене) залишають до Юрія. На Юрія чоловіки беруть настольника, півлітру, виходять в поле, випивають. Кості і лушпайки прикопують, щоб добре родило. Качаються три рази по житу і пшениці. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Млин [панський] був на двигуні, мололи жито. Брали гарці. Олійниця була в підвалі. Платили грішми за кількість сулей. Олію били з кользи, льону, іржею. Все це розміщувалось в двоповерховому будинку.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Корову перший раз виганяли свяченою вербою, давали хрещики, що пекли на Хрестя. Відьма зробила так, що корова сама себе ссала. Батько порадився з дідом, той під диктовку написав молитву – і в піч. Сусідки прибігли позичити сірники. Мати дала, потім довго плакала, що все пропало, але корову все таки врятували. ***Пастухування.*** Для череди наймали пастуха. Платили йому зерном.

с. Мигалки

Записали Т. Зубрицька та Н. Ромасевич 1994 р.
у с. Мигалки Бородянського р-ну Київської обл.
від Семененко Палажки Іванівни, 1917 р. н.,
та Мельниченко Марії Кузьмівни, 1906 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Баба ілі матір пече хлєб. На хлєбє робить із тєста хрестіка. І з тим хлєбом виєжжают на першу оранку. Ето було при менє такоє. ***Жнива.*** Як закінчували жати, «діда» робили з жита, такого зроблять і руки порозставляють. Прямо серед поля його ставили, із зжатого жита. На закрутки казали, що то хтось щось погане робить. Їх не жали – спалювали.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** Все село згонило худобу в одну череду. Пастухами були гарні здорові дядьки. Люди їх харчували. Громада їм платила, що домовляться.

с. Нове Залісся

Записала Н. Ромасевич 23 вересня 1994 р.
у с. Нове Залісся Бородянського р-ну Київської обл.
від Рудник Мотрони Павлівни, 1907 р. н.,
родом із с. Кам'янка колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** На Юрія ходять з хлібом, житні посіви оглядають. Це «хре́сті» звуться, бо хрести печуть, з хрестом ідуть. На Юрія росу збирали, по житу качалися. Як починали жито жати, то хазяїн іде попереду, бо він буде починати жати. Перев'яз нажне, за пояс застрикне – щоб спина не бо́ліла. І починає далі жати. «Завитка» (закрутка). Як є в хаті завитка, кличуть чоловіка такого, що вміє ту завитку розв'язати, а жито те зіжне й спалить, бо то, кажуть, зроблено на погане. А як хто не знає, що то за завитка, вижне, його тоді ломить, крутить, вмирає людина. Покличуть того, хто вміє лікувати. А чоловік, який вміє завитку розв'язати, зажне її, щось скаже, тоді спалить – і все. Як закінчують жито жати, то трошки жита залишають на полі, зв'язують його, квітів нарвуть, окрайця хліба покладуть, помоляться Богу. Це вже як закінчились жнива, то «діда» треба зробили. Зав'ють, поспівають, поскачуть і йдуть до того, кому жито жали. А «дід» той стоїть на полі, ніхто йому нічого вже не робить, хіба яка пташка хліба поїсть чи зайчик.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** Пастуха [на Юрія] колись наймали, домовлялися, чи буде пасти, виносили йому хліб, сир, речі, хто що має. ***Скотарство.*** Домовик як злюбить корову, то корова гладенька, кажуть: гладить. А друга – то мокра вся, наче в росі, – то ганяє. Так само й коня. У хліві мокрий весь. А коня як злюбить, то гриву косами заплете. А як не злюбить і скотина мокра стоїть, то кличуть таку людину, що вміє лікувати. Як корову продають, то полою бе́руть поводок і передають покупцеві. Той теж полою бере і додому веде. Голою рукою не можна брати налигача.

Записано у с. Нове Залісся
Бородянського р-ну Київської обл.
від Копачовця Василя Семеновича, 1936 р. н.,
родом із с. Плитовище колишнього
Чорнобильського р-ну (у с. Залісся мешкає з 1958 р.),
Рудченко Лукерії Мартинівни, 1909 р. н.,
Гаращенко Євдокії Наумівни, 1908 р. н.,
Чорної Ксенії Костянтинівни, 1912 р. н.,
Гапоненка Федора Захаровича, 1916 р. н.,
та Гапоненко Ірини Леонтіївни, 1920 р. н.,
переселенців із с. Залісся колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Соха – двоколка – войє і одноконка з голоблями. Копачка і сапка – кріпиться трубкою і гвіздком чи шурупом. Виготовляли у сво-

www.etnolog.org.ua

їй кузні. Лопата – дерев'яна, окована по лезу. Борони були плетені (зубці навкіс) і рамочні (зубці прямі) дерев'яні. Форма – трапецієвидна. Залізні борони з'явились перед колгоспами. Борони були дерев'яні із залізними зубцями і дерев'яні з дерев'яними зубцями. Зубці – дубові, осикові, березові, тридцять-тридцять шість штук. Забиті прямо. Тягали за угол, щоб густіше. Волочили однією бороною і двома. Якщо баба, то одну. Якщо воли або коні, то дві. Замість борони також «вєткі таскалі». Гілки з сосни чи груші. Одну сторону обрізували до двадцяти сантиметрів, верхні гілки залишали, щоб прижимали. Залізні борони з'явились в п'тдесятих роках. Драпак – для розпушування землі і витягування бур'яну після оранки. На дерев'яній трикутній рамі кріпились залізні лопатки. На вершині – гачок для тягла. Культиватори з'явились пізніше, чіплялись до трактора. Коток – для прикатування льону після сівби. З'явились після війни. Були залізні, циліндричної форми. Кріпились по три в одне знаряддя. Серп – жали всі зернові. Коса – за розмірами № 6–10. Кріпилась до держака кільцем «наперстком», ще називалось «банька». Грабки – на три-чотири зуби, або лучок – кріпились до коси, коли треба жати рідке, низьке, полегле колосся. Мантачка – для рівняння леза коси. Граблі: металічні – для землі і дерев'яні – для сіна і листя. Вила – дерев'яні з молодого дерева на два роги. Для скирдування сіна, соломи. Для копни – короткі, для скирди – довші. Меч – для посадки дерев, металічний штик з дерев'яною ручкою. Орали залізними плугами, зробленими в своїй кузні. Запрягали і воли, і коні. Як два воли – ярмо, як один віл – бовкун. Коні – в шлею, хомут. Глибина оранки – десять сантиметрів. Мілко, щоб більше впорать. Ширина – залежно від тягла. Драпак – для розпушування землі. З 1931–1932 років їх виготовляли в колгоспах, там і використовували. Трикутна дерев'яна рама без колеса. Лабки в отворі рами кріпились гайками. Запрягали волів і коней. Культиватори з'явились з 1936 року. Серпом жали траву, жито, пшеницю. Льон не жали. Серп закінчувався тоненькою ручкою, що забивалась в дерев'яну ручку. Коса – в селі не робили, привозні. Граблі – дерев'яні. Робили самі. Дерев'яні граблі кращі в покосі. Залізні з'явились після революції. Їх привозили. Залізними волочили грядки. Вони важчі і глибше йдуть. Вила – дерев'яні з берези, на два зуба. Дерево обтеребити, підсушити, щоб не були важкі. Залізні вила – на три і чотири зуба з'явились разом з залізними граблями. Дерев'яні вила на лузі кращі, бо не тягнуть назад сіно. Все вислизає. Ціп – держак півтора метра з горіха або берези, бич – дубовий. На держак і на бич одягається шкіряна капиця. В держаку – шийка. Затягується ушивальник. Між ними – шкіряне кільце. Віяли дерев'яною лопатою, решетом підсівали. ***Сівба.*** Хрести, які пекли на Середохресті, брали з собою на першу оранку. Їх їли на полі і давали худобі. Як орати йшли вперше, через крайку переганяли воли, теж свяченою вербичкою гнали, а як виходили на поле, орач повинен був тричі перехреститись. Беруть окраєць хліба. Запрягають воли. Хліб перехрестять, дробочком солі посипають. Викладають хліб шматочками хрестом і через нього проходять воли. На другій борозні віддають їх воликам. Виїжджають на поле в суботу або в понеділок. Перший раз, як сіють, перехрестяться і кажуть: «Господи, приспори на цьому полі, щоб було хліба і всього доволі». ***Жнива.*** Першу жменьку колосся кладуть навхрест і вона лежить, поки не закінчать, а потім її – в снопик. Коли закінчують косити, зажинають шість чи дев'ять колосків. Палочку прикрашають квітками. На землі білою латочкою застеляють, кладуть крайчик хліба, сіль. Дякують Богу, що вродило. Це називається «борода». «Бороду» на закінчення жнив вбирали квітами, клали хліб, воду і сіль. Як вбирали, співали жниварських пісень.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** На Івана (перед Миколою) святили товар (корів). Кругом йшли корови і батюшка святив. В цей же день святили село. Як отелиться корова, дають їй дарничок, сиплять свячений мак. Хрести, замішані на свяченій водичці, на Хрестя пекли, дадуть, щоб вона з'їла. З верби свяченої розочку, і так виганяють. Купували худобу тієї масті, яка ведеться у дворі. Без налигача не можна було брати худобу. Якщо худоба хворіла, то давали дарник. На Покрову – ярмарка. В цей день продають і купують худобу. Добра, молочна корова – це та, в якої тонкі ноги, тонкі роги, мала голова, по животу є молочні колодці. Якщо молочна корова, то рука заходить далеко (молочні жалюзі). ***Свинарство.*** Як купують порося, то головою в мішок кладуть. Хороше порося, як широка спина. ***Вівчарство.*** Перед бурею і градом худоба збивається в гурт. Як виганяють овечок перший раз на пашу, стелять крайки, щоб через них ішли. Це, щоб йшли до свого двору. Через воду овечок не переведеш, поки не кинеш одну в воду. Тоді йдуть всі. ***Пастухування.*** Пастух час визначав по сонцю (по тіні), по вогню (коли вогонь червоніє, то пора гнати). По вогню визначали час, коли хмарне небо і не видно сонця. Пастушку на всі свята носили їжу.

ГОРОДНИЦТВО Як садять капусту, то хапаються за голову. Гарбузи садили, щоб на небі були хмарки. Як садили гарбузи без хмар, то приказували: «Господи, дай стільки гарбузів, скільки людей в полі». То зродило стільки, що й вивезти не змогла.

с. Новий Корогод

Записали Л. Орел, З. Гудченко, Т. Зубрицька, Н. Ромасевич 1994 р. у с. Новий Корогод Бородянського р-ну Київської обл. від Пастушенко Ольги Григорівни, 1902 р. н., Заяц Моті Семенівни, 1923 р. н., родом із с. Корогод колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл., Бойко Параски Павлівни, 1930 р. н., Микитенко Марії Дем'янівни, 1934 р. н., переселенок із с. Корогод колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл., та Кишман Галини Яківни, 1937 р. н., родом із с. Корогод колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Які дні вважали сприятливими для початку польових робіт?] Вовторок, четверг і субота. [Коли виходите вперше в поле, що берете?] Ми нічого не брали. ***Жнива.*** [У який день зажинали хліб?] Обично в суботу – дві жменьки і отак навхрест покладуть і всьо. [Що ви робили із цим зажинком?] На полі лишали. Дві жменьки покладеш, шоб зажаток у суботу, положиш. [Хто це робив?] Жінка. Колись же не косили, а жали серпами. [Що робили з першим снопом?] Нічого. [Як називали закручені стебла хліба?] То буває, шо закруте і зав'яже, то ми називали «завитка».

www.etnolog.org.ua

Обминали. [...] На Петра собираютце всє, всей Корогод, запрегают коні і єдут на луг на целий тиждень. Скосять тей покос, нарубають колков кругом стогів, пообгороджують, худоба ж ходить там. Люди живуть. Зроблять куреня такого, нарубають хмизу. Сіно косили такими косами, зв'язували до палки. Вирєжуть із лози. Далеко баб не брали. Жонкам хватало вдома. Жонки жито жали серпами, ячмінь жали. Ходили гребти, такіє палки, «граблі» назівались. Помогали. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Вітряк був в Малому Корогоді. Платили за помол грішми. Млини – з тракторним двигуном, потім з електричним. В діда Киселя була круподьорка. Платили – корець круп. Робили спирт з картоплі і зерна.

ТВАРИННИЦТВО [Чи поділяли тварин на чистих і нечистих?] Колись наші матки казали, овечки держали, свині держали й корови держали й телята, і все різали, і все їсти можна було. [Як коня вибирали?] Дєд казав, як є сєм зубов, значить наш конь. Нема сєм зубов – не наш конь. Щоб ножки кругленькиє, як ото віночок. ***Скотарство.*** [Що роблять, коли вперше вигонять худобу на пасовисько?] Пуд ноги нічого не клали. Але колись Вербна неділя перед Паскою, так вербу святили і оту вже вербу, як оте старії люди держалі на полицах і в пост сім недєль посту, дак три, п'ять неділь посту пройде, та називали «Кресна неділя» і пекли кресті із тєста. І ото як перший раз корову виганяєш на пашу, дак ото отим дубцем, як хто не забуде, і давали хреста корові з'єсті. Вербою святою, що у Вербну суботу святять, поцопаю: «Іди з Богом собі на поле». [Чи дотримувалися певних звичаїв при купівлі і продажі корови?] Ми такого не знаєм. Але як корову продаєш, дак об'язательно треба, шоб ти з своєю веровочкою продав корову. [Як визначали, чи добра корова?] Як вуха жовтиє, значить, хороше молоко і багато молока буде давати. А як товста й голова товста, то, говорять, плохая. Треба побачити, яка в дворі ласиця [уособлення домовика] і такої масті держати. Ласиця в кожному дворі є, от тільки як її побачити! Я одного разу побачила: рябенька, чорно-ряба, довгенька така, бігає. У себе в дворі на дровах побачила. І пішов мій хазяїн і купив чорну лису корову. Та корова в нас і була. Потім ми захотіли купити другу корову, бо ця не дуже добра на молоко була. Взяли собі теличку у людей, так уже її гляділи... А в нас поряд сусідка жила, прийде: «Вам Бог іще нічого не дав?» – це, чи телятка нема. – «Нема». А я її ще до отелу привчила доїти. Вона теж була чорно-ряба. Потім, як отелилась ця корова наша, пішли доїти з хазяїном. Боже! Не приступитися. Хазяїн каже: «Я на фермі там стережу, знаю, що зробити». Забив скобу таку в стіну, корову за роги залигав і ногу одну підвісив. Я ж думаю, що вона на трьох ногах, так я її подою. Боже! Вона дереться, куди бачить, б'ється, упала три рази на мене. Я – під жолоб, а то б вона мене привалила. Ну, скажена і все. Я плачу: «Боже, Боже, четверо дітей маю і це діждалась молочка...» Довго ми мучились із коровою. Вийшла я у двір, стала біля колодязя і плачу. Коли ж ця сусідка моя підходить з відром порожнім: «Добрий день, Галю!» – «Добрий день!» – «Дай мені добрива!» Я кажу: «Ідіть собі, я вам нічого не дам сьогодні!» – і плачу. А хазяїн мій зразу цю корову просив і «ладив», а там уже давай і бить, зло взяло. Я кажу: «Ідіть, не дам вам нічого!». А хазяїн мій тоді каже: «А-а! Дак це ж я не корову б'ю! Це ж я її б'ю!» І як почав на неї матюками по-всякому, а вона й пішла. Хоч би слово сказала. І як вона додому пішла, я подоїла свою корову як слід, стояла спокійно. Чого тобі питати, чи дав мені Бог що? Було таке. Мій чоловік пішов купувати корову. Розказав, що таке нам нещастя, що не ведуться корови. Людина продала нам корову і каже: «На тобі кусок сала й хліба. І вийдеш ти на перехреснії дороги, даси із'їсти корові». А він питає: «А хіба вона із'їсть?» – «Із'їсть». Так чоловік і зробив. Вивів, а там уже дорога перехресна, дав він їй хліб і сало, вона із'їла. Іще ця хазяйка сказала, що як заведеш у хлів, щоб три дні нікому не показував. Коли ж оце тільки він привів і так мені сказав, аж прийшла баба-сусідка: «Ви купили корову?» – «Купили». – «А яка вона?» – «Ай, яка вже є, така й є». – «А покажіть!» – «Ой, не будем показувать». І не показала. І все було добре. А жінка ця не сказала, навіщо корові дають хліб і сало на перехресті. Тільки сказала, що корова повинна це з'їсти і все буде добре. [Як привчали худобу до нового обійстя?] Та як привчали?.. Покаміст у хліві день-два, а потом сам на воловоді пасеш або припнеш трохи на приколу, або на воловод приведеш, у череді вже привчаєш. ***Пастухування.*** [Що робили, щоб корови не розбігалися?] Нічого такого не знали. Але один пастух пас. У нього було п'тдесят-тридцять-сорок коров. Дак сам пастух колись давав коровам кличку. І ті корови так уже пастуха знали, що крикне він: «Куда ти?» – чи Рабка, чи Зорка, Марина, чи Кулина. Так вона вже його знає і ворочається сама. А потом ми по очереді пасли, чередовались по хатах, у кого одна, то день пасе, у кого двє, то два дні пасе, а потом уже, конєшно, товар той, куда хотєв, туда і йшов, не слухав.

ГОРОДНИЦТВО Все своє було, гной свой був, удобрив ніяких не було. Жука того колорадського не було, не травілі ядамі. А все своїм гноєм удобрювали, все їли своє. [Коли садили капусту, картоплю, не було звичаю приплескувати землю?] Ні. А коли садили гарбузи, то треба одягать красну хустку і присєдать, шоб слались. [Чи дотримувалися певних звичаїв, коли садили інші культури?] От огурки як сієш, так глядиш молодика – як молодик, дак огурки надо сєять, шоб були вони молодиї, гарниї, зелені, а на старому [місяці], дак огурков не нада сєять. А гарбузи на старому сєять.

ОЛІЙНИЦТВО Свекор сам зробив олійницю, всі носили до нього бити олію. Баба гріла сім'я в чавунах в печі, клала на суконну ганчірку, складала конвертом – і в дубове коритце. Накривали дубовим пресом, забивали клинці, олія бігла знизу. Макуху назад віддавали. [Нею] поїли телят, коровам січку «обмєшували».

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Був у селі майстер], робив дерев'яні ложки, веретена, хати будував. ***Бондарство.*** Бойко Кузьма Савич був бондарем. Робив бочки для варива (огірків, капусти) і для всипища (зерна), діжі, цебри, корита робив дял поросят. Помер в 1972 році. Є ще бондар – Боярський Василь Семенович.

ЛІСОХІМІЧН ПРОМИСЛИ ***Винокуріння.*** Сєяли багато картоплі, винокурня була, водку гнали. [Який вигляд мала винокурня?] Дом такий великий. Повно всяких трубок. Там чани. Ячмень сіяли, солод робили. Мололи, потом задєлували, стояло в чанах, водку гнали. Водку женуть, брага. На бразі воли стояли. Здавали на м'ясо. А пану гроші йшли. Тут водку гнали, а возили

www.etnolog.org.ua

в бочонках в Радомишль. В Радомишлі був завод, шо одганяли спирт.

ГОНЧАРСТВО [Де Ви купували глиняний посуд ?] В нас було... Двадцать кілометров, Луб'янка називалася. Робили горшки, випалювали, возили. [За що ви їх купували?] За жито. [Розкажіть, які горшки були.] Горшок і всьо. Хто – так дорожчиє, поливаниє. Горщики, макотри. [Як називали кулясту посудину з вузенькою шийкою, з ручкою, що в ній носили воду в поле?] Глек. [Який іще посуд робили?] Маленькі горщики, варили манну кашу.

с. Шибене

Записала Н. Ромасевич 23 вересня 1994 р.
у с. Шибене Бородянського р-ну Київської обл.
від Яковенка Дмитра Яковича, 1914 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Як навесні хазяїн їде в поле, бере з собою хліб і сіль. Як їде першу борозну орати на картоплю чи на що інше, то сіль бере святу, що на Паску святили. Жінка замісить тісто і випече шишку з хрестом, господар бере ту шишку і їде з нею в поле. Це так повинно бути, це так «од божественного». Так гласили священики по Писанню.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Хто худобу не вигнав до Юрія, то на Юрія виганяє. Росу беруть, корову напувають, щоб корові не вадило. Свячену вербу ховали дома коло ікон і як перший раз виганяєш корову на пашу, то треба тією вербою поганяти. Як у фіртку виводиш, кладеш у фіртці залізяку і ту свячену вербу, а тоді переводиш корову. Це для того, щоб нічого з нею не сталося, од недоброго. Відьми ходили й корови доїли. Розказувала моя мати покійна: йде вона корову доїть, а котеня сюди-туди під ногами, вона його відганяє – не можна відігнать, так вона його палкою якоюсь. А то відьма йшла корову доїть. Воно перетворюється у кота, людина перетворюється. Кажуть, що й на собаку перетворюється.

ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Велика Вільшанка

Записала К. Ковтун 7 серпня 2009 р.
у с. Велика Вільшанка
Васильківського р-ну Київської обл.
від Лисюн Віри Тимофіївни, 1916 р. н.,
Ходенко Наталки Іллівни, 1916 р. н.,
Семенюк Галини Кіндратівни, 1940 р. н,
та Зарудні Зінаїди Федорівни, 1939 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Сіяли у колгоспі ячмінь, жито, просо, тоді серпами жали, в'язали у снопи, зносили на вірьовках на плечах, складали у копи, полукопки, а тоді звозили на тик і молотили. Ціпами довго молотили, аж коли тиї молотарки появились. Я помню, з бабою Тарасихою у парі любила молотить, з нею так легко було, шо й бо! А з прочим, ну, важко. Чи удари не в ногу йшли, чи людина така?.. До вечора так утомишся, шо нічого не хочеться, а з нею, було, і робота скоро посувалась, і не дуже томилась. Ну, як би там тяжко не робили, а постоянно співали. На поле йдем – співаєм, з поля – співаєм. Ото та пісня нас і ратувала од усього лихого. Якось весело було, а сичат так все похмуро і невесело. Дойшло вже до того, шо наче й стидно вже заспівать, шоб люде почули. Були воли, ну мало, а більше коровами орали, волочили, а дома тоже, оце Ваша, моя корова, запрагаємо і їдемо збирати зволічки, у нас казали «зволічки» (колоски), а потом привозиш гарбу, розгружаєш, а потом (послі войни в основному жінки) скирдуєш. Кожний день треба було здавати молоко, часов до дванадцяти ночі стоїш, поки не здаси, а завтра чуть світ – на роботу. Воли ще в шістдесятих годах були і я думаю, шо необдумано їх позбулись, це така скотина золота, сильна, роботяща. Трахторі-трахторами, а воли хай би було, он по заграницях розводять тепер фермери, ото молодці! Як молотарки появились, до повилазимо і в молотарку снопи закидаємо. А снопи в'язали, до тече кров до колін, бо йдеш по стерні, отака стерня, а бригадір ще й по ж... ляпне, каже: «Шо ви, дівки, так помаленьку, ану спорше!», - а мині тринадцять год, сирота... Іще тринадцяти не було, як пошла на поле.

ВИШИВАННЯ Вишивать учили всіх дівчат десь з восьмилітнього віку. Сорочки собі, батьку, рушники собі в хату, на придане, сорочку молодому, як заміж ішла. Вишивали тоді або еспортом (хрестиком), або гладію. Ви ж знаєте як гладію шить? Дак то гладію, а еспортом, це – хрестиком. Я так любила вишивать. Дітей ото всіх пообхожу і увечері вишиваю сорочки, а тоді здаю бригадірші, а вона одвозила у Васильків, у артіль, а звідти привозила нам гроші за роботу. Там була артіль. Там вишивали гарні сорочки, плаття, скатерті, салфетки. Це вже після войни, у п'ятдесятих роках. Гарно жили тоді, хоч і бєдность була.

с. Порадівка

Записала Л. Орел 12 грудня 1995 р.
у с. Порадівка Васильківського р-ну Київської обл.
від Галушко Марії Антонівни, 1926 р. н.,
переселенки із смт Народичі Житомирської обл.
(у с. Порадівка мешкає з 1992 р.).

ТВАРИННИЦТВО Гуси колись продавали, поросятка продали, телята, таке було врем'я, шо здавали в колгосп і контрактовали, а тоді вже якесь, я знаю, послєдствіє було, шо вже й не купить, то вже дядько так, тому продав...

ГОРОДНИЦТВО [Що Ви садили в себе на городі?] Картошку садили і все – все садили, городину садили, у нас було на одному кутку, там земля була... Тридцять одна сотка з будинком у нас була. Але жили, і не голиє були, і добре було. А потом нам уже тут дали побольш землі, але важко на ній робить. Ой, було всього! Ми [з] огородов ніколи не продали, в нас не було цього поняття, шо це якась ягодина, чи якась картоплина, чи бурак, це хіба як уже в нас таке... вже єсть лишнє, то здавали десь його, а на базар ми ніколи поняття не було, шоб ми його несли, ну, ніколи, я не знаю такого...

ЗБИРАЛЬНИЦТВО [Чи збирали в лісі гриби, ягоди?] А шо! Та ше таких грибів та ягод! Там же та черніка як уродить то тако і вісить, як рукавиці. А грибов! Як солдатня! Я вже в послєднє врем'я то з своїм сином ходила, то це так, як пойдем, то ми не менш п'ять коробок – це по дві відри в коробку входило. Та такії ж красівії!.. Непогано було, колись було.

www.etnolog.org.ua

ТКАЦТВО [Чи ткали у Вашому селі килими?] Килимов ніхто не ткав, а редюги... був у нас колись такий дядько, шо він перебірав гарні такі цветі великі є, красіво ткав вон, помер дядько цей, його дочка ткала, то вона десь у Брусилові живе, нєт, не в Брусилові – у Корнені.

ВОЛОДАРСЬКИЙ РАЙОН

с. Дружба

Записала Н. Ромасевич 11 листопада 1994 р.
у с. Дружба Володарського р-ну Київської обл.
від Литвин Ганни Сергіївни, 1921 р. н.,
родом із с. Черевач колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО До Благовіщення не треба копати, бо, буває, кажуть, землю почіпає, то тепер любуйтеся землею: вітри, холод! А після Благовіщення треба конати, це зовсім інакше. Це по-божому так. І кілків у землю не можна забивати до Благовіщення. Ми малі були, а жито колгоспне, свого ж не було, і щавель ідеш рвати по полях. А це сьогодні Юрія, підем на те колгоспне жито, качаємось: те там упало, те там упало, качається, і сюди, і туди. Понариваємо щавлю, йдем додому, кланяємось. Питаються: «Як же ви там на Юрія?» – «А, качалісь!» – «Як же ви качалісь, в одну сторону чи в дві?» – «А-а, і сюди, і туди, і туди!» – «Ай-я-яй! Хіба ж можна так, треба ж в одну сторону, бо як часом, вєтєр, так вон же його поваляє і туди, і сюди. А як в одну сторону, дак воно в одну сторону гарно зляглось!» Це вже такі роки були, одне «безбожество».

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Корови виганяли на пашу, коли вже травичка є: першого травня чи другого. На Юрія, каже, ще сіно і в дурня, а на Євдови, щоб було й по боки! Ще ж холодно. Як перший раз корівку вигониш, береш «палочку посвячену», «посвячена» вербочка: «Іди собє, коровка, хай тебе Бог спасає і сохраняє! Щоб тобі Бог давав, щоб добре було тобі!» Три рази паличкою – та за нею: «Пасі, мая палочка-видригалочка, мою коровку!» Проженеш аж за міст, далеко, так треба, бо це ж перший раз! Тоді викидаєш ту паличку на дорогу. А замка не клали, щоб переступала корова, крім святого, нічого не знаєш, ні тих замків, нічого. Це тут у нас одна з чоловіком погано жила, так замка просила: дайте, баби́, замочка, бо вона піде до ворожки щось ворожити на нього. Я не дала. Як купляють корову, то котора знає, на шерсть «глядіть», який хвостик, які ножки. От, кажуть, як шерсть густа, густе буде молоко, а як ріденька – молоко буде рідке. А хвостик, щоб до краю був тоненький, плескатий, маківочка щоб була. А під «пузом» треба дивитись жилки молочні, чи вони глибоко, чи вони зверху. Бо, буває, вони глибоко, їх не видно; буває, зверху: полапає, палапає, так і лежить. То добра корова. Між рогами, на лобі, вихором такий, як він дуже низько, то корова молочна, а як рівно з очима або якщо вище чуть, то мало молока. Шия щоб була тоненька, а якщо таке, як у бика, – погано. Ножки – щоб тоненькі були. Ребра – то в поросяти дивляться, як маленькі поросятка купують у базарі. Як палець ляже не між ребра, а там зверху є ямочка над хвостом на спині, як палець туди заходить, то добра свиня. Хвіст у корови, щоб середній був: ні довгий, ні короткий – то коровка хороша. А буває така, що «впитується» добре. У мене й своя така корова була: мало молока давала, а жир наростав. Їдуть шофери по мосту, так завідують на неї: «От хороша, – кажуть, – коровка на ковбаски». Корову продавали з налигачем. Гроші давали, тільки не ті, що хазяїн сказав, не всі, а так, щоб не додати десятки, п'ятьорки. Так треба, кажуть. Я йшла купувати корову, брала пляшку з собою, хліб і сіль. Прийшла на стіл поставила. Та вже хазяйка теж що-небудь із печі. Це вечором було, вже повечеряли. Це в своєму селі купляла корову. А тоді горілки мало, бо ж з мужиками йдемо. Хазяйка на стіл поллітерку, далі вечеряємо. А тоді за своє «добре» та й ідем. Купуєш худобу, то ніхто й не знає.

с. Зрайки

Записала З. Гудченко у 1994 р.
у с. Зрайки Володарського р-ну Київської обл.
від Лубенка́ Михайла Ілліча, 1908 р. н.,
родом із с. Черевач колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.,
та Адаменко Оксани Кирилівни, 1914 р. н.,
родом із с. Рудня-Вересня колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Коса: дерев'яне коссє, металева коса, банька. У грабков було чотири зубці. Одна ручка була у коси. Граблі були дерев'яні. Вилки були желізні, куплялі, на три роги й на чотири. Бабки в кузні брали, щоб клепали косу. Руками віють, ток був. Віяли лопаткою дерев'яною, набирали і віяли. [Як зерно сортували?] Це баби сіяли, решетами порцували. ***Сівба.*** Як перший раз виходять (у поле), беруть цєлій хліб, одрізують окрайця і там, де заорюють, покладуть його і на третій день ідуть, чи воно не з'їдено, чи з'їдено. [Які дні вважалися хорошими для початку різних робіт?] Овторок. ***Жнива.*** [У який день хліб зажинали?] Овторок. [Хто це робив?] Люди старії, багатиє, шоб багатий урожай. У нас земля небагатая, але все є. [Що робили зі жменею колосся, яку першою зажинали?] Приносять додому, пучок ізв'язують і ставять на стол. Три рази жнуть, дев'ять колосков становлять.

с. Лобачів

Записала З. Гудченко у 1994 р.
у с. Лобачів Володарського р-ну Київської обл.
від Москвіної (Семенік) Єлизавети Петрівни, 1909 р. н.,
та Печури Ганни Романівни, 1926 р. н.,
родом із с. Черевач колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.

ТВАРИННИЦТВО У дворі, було, у діда коровка да коні, да, мое, четверо яких овечок. Огорожа жердками да дошками, ворота. [Що роблять, коли вперше худобу виганяють на пасовиско?] Ми як первий раз виганяєм, то кажемо: «Іді собі з богом із двора!» [Чи є звичай виганяти худобу свяченою вербою?] Ну, в кого є посвящена, так прожене. [Чи чули, що треба корову або коня в масть домовому підбирать?] Ні, як корова є, да така вранці мокра, дак ото домовик її не любить. То треба хоть корову манять, хоть домовика просіть, щоб не біг. В мене колись була жовта корова. І так глядю, і так глядю, а ото вже близько: «Тух-тух-тух-тух-тух-тух» – корова. Думаю: «Шо такоє? Домовик не любить.

www.etnolog.org.ua

А шо ж робить?» Каже: «Возьмі хліба, води в чашечку, хліба, солі, полож на вуглє і скажи: "Домовик, домовик, гляді, єслі ти будєш мою скотіну біть, я тєбє сама з двора вижену". – Не буде чипать». Я так раз зробіла, другий. І ти знаєш, моя корова встане вранці, дак ..., а то веду, дак налякана. [Чи були у вас певні звичаї при купівлі-продажу корови?] А я вам скажу: «Мені було! Повьов мой дід корову на базар. А я ходила в магазин. Прихожу, а вон каже: "Корову продав". – "Куди? " – "Свату". – "Ой бо! Таку корову негодну свату? ". – "Нічого"». Сват прийшов. Налигача з-під поли витягує, а дід мой з-під поли взяв, і це обмінялись, і так корову повів і до сьогодняшній день. [Як привчали худобу до нового хліва?] А очень просто – погодували, пожаловав її і все.

ГОРОДНИЦТВО [Коли садили город?] Огірки сіять, коли перший зазімок, перший сніжок. Запам'ятать цей день (там чи вівторок, чи середа...) і в такий день сіють гірки на молодіку. Гарбузи садять на повну, як повний місяць.

ЗГУРІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Аркадіївка

Записали Т. Зубрицька, З. Гудченко і співробітники Національного музею народної архітектури та побуту України 1994 р. у с. Аркадіївка Згурівського р-ну Київської обл. від Чалої Ольги Савични, 1918 р. н., Лутченка Івана Федосовича, 1915 р. н., переселенця із с. Калинівка колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл., Михайленко Ольги Кузьмінічни, 1917 р. н., родом із с. Роз'їжджа Іванківського р-ну Київської обл., та Островської Ольги Федорівни, 1919 р. н., переселенки із с. Буряківка колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** При мені вже, я з дідом їздив на поле, орали плугами. З дерев'яними гряділлями, а з залізними я й не бачив. Була дерев'яна основа в некоторих, а ручки, полозки виконували з кореня. Поліца була (отвал), сошник залізні, а чересло – «нуж» – теж залізний. Гряділь називали «стрела». Була дерев'яна. Ножом надрізали як дерн густий був, шоб ровненько йшла борозна. Глибину оранки регулювали, в наших землях не більше дванадцять-чотирнадцять сантиметрів. Як у приказці – «шоб не доставать дідового гною». Землі большинство обробляли под озимиє (це паровие), а блідніє – картошку сіяли, пшеницю, ячмінь, це тії, шо удобряли. Гречка йшла на перелогових землях, на парових. Просо сіяли тоже на слабеньких землях. Просо хороше росло. Плуг був без передка. Це «саковські» коли вийшли – ті вже на колесах. Рало – це колись казав мой дід – було рало, все дерев'яне: й полоз, і ручки, і сошник дерев'яний. Для оранки його використовували. Для культивації воно не годиться. Воно тільки ралить. Потом боронами заглажують і сіють. Лопати були жєлєзниє. Помню ще лопату дерев'яну, тільки кузнешна обделка кругом. Сам не копав тією лопатою, а колись у старої баби бачив. Вся дерев'яна, толькі надівався наконешник желізний. Сапки обнаковенні, такі, як і тепер. В кузні робили, називали «сапками» й «мотигами», пропольку ними робили в городі, обгортали. Раніше землю не культивували. Драпаків не знали аж до колгоспів, а помню аж до 1931 года при колгоспах стали поступать культиватори чотирилапниє, а потом уже шестилапниє. Для одного коня – чотирилапні, а шестилапні – для пари коней. Борони були дерев'яні. Ще до колгоспів. Зуб'я були желізні, кузнечні. А бачив я ще у свого діда сплетена була борона із лози, ні одного ні гвоздя, ні проволоки не було ніякої. Вона не легенька була, нормальна. А вже як картоплю волочать, тоді кладуть груз. Борона була на п'ять брусків і на сорок два зуби (вісім-дев'ять на брус). Чіпляли за угол, шоб вона розворачувалась і зуб на зуб не попадав. Орчик, верьовку чіпляли, а котриє очіп робили простий у кузні. Раніше котків не було. Землю заволочували й не прикочували. А прикочувати стали в колгоспах до войни й після войни. Прикочували дерев'яними котками, ще й за тракторами такі чіпляли. Рівненькі, гладенькі. Пуд льон ровняли площу, то котка берем. Пробували й дошками оглажувать, але то бесполезно. Запрягали і коней, і волів по одній парі. Волов більше любили. Держали, бувало, і воли і одного коня, а бувало, тільки пару коней, а коли й одного коня. Сіяли з коробки, в неї входило пуд, пувтора. Дєди крепкіє були тоді. Розсівали пуд праву ногу. І з мішка сіяли. Однаково так само. Коробки робили з луба і з верби. Сівалки появились, наверно, мені було годів десять. У совхозі я бачив сівалки конниє. Убирали косами й серпами. Косили ячмінь, овес (низькорослий), ярину, жито низькоросле, гречку тільки на грабки. Грабки були примірно на три зуби, а на жито на п'ять зубів, шоб не перевалювалося. Добавляли як високий хліб до грабків «зуб» – називали лозину таку. Серпом жали жито, пшеницю, просо. І зараз косою в присадибних хазяйствах. Жали так до 1931 года, до колективізації. Жатки-косарки були й до тридцятих годов – «лобогрійки». Були й самов'язки, були й прості молотилки, жатки. Серп був назубчений. Зубили, шоб легше зрізать було колосся. Єслі він буде клепаний або нагострений, так він бистро тупиться і сковзниться по соломі. Зубили годов через два, у кузні. Клепали ж косу самі хазяї. На «бабу»: і гостра була, і кругла. Первиї були бабки – круглиї, а то вже стали гострії. Наводили косу брусом або находили каміньгладиш, не крупнозернистий, а мелкозернистий, і ним гострили, і «ментачка» була дерев'яна. Беруть картошкою вареною натруть її, а потом посипають песком, вон засохне, і тоді вона годиться. Було, шо й живицею мазали, а тоді піском. Наводили на суху косу. Косили хліб, як хороша коса, день, а тоді треба клепать. А траву – тоже й раз, і два рази на день. Буває, шо там, яка града тверда трава, то два рази клепають. Граблі були дерев'яниї, на стовпчику на сім, на дев'ять зубов. Зубчики робили дубовиї, а валок з легшого дерева – з липи, моложу (лоза така), березові стовбики робили. А держалко – любоє оріховоє. А залізні граблі, випускать стали до войни. Не в кожного хазяїна були, а так, хто хотів, то купив. Користувалися більше дерев'яними, а залізними – то тільки у дворі. Вила були желізниї. Для гною були – я бачив тульки у свого діда дерев'янії, так вони вилами не називалися, а називалися «мачами». Це вилка з дерева, одна кривуляка, заганяє в гной, пудриває. А підстілки то хватало, пластами так бере й погружає. Для сіна

www.etnolog.org.ua

вилки були дерев'яної на два зуба і на три. Виростуть, ото в лісі знаходиш їх – і з ліщини, і з берези. Вила раньши усі дерев'яної. Для тих, шо на версі стоять, то коротший держак, а для нижніх – довший, до половини стога. Теж були на два зуби. І так як на вила набере, то пувкопи зразу, аби виважив. І подає на стуг. А потом уже й стоговиї щитались вила. Кожен хазяїн сам робив вила. Ціпи робили самі теж. Оце тульки ще я не зробив собі тут ціпа, бо той там покинув. Ціпилно – довге, зверху зарізується головка і друга головка ніжей. Капиця або із ремня, або дубова і обгинається, береться так, шоб воно не вискакувало. А бич дубовий або грабовий. Круглий, не гранчастий. Капиця на ціпилні кріпиться так, шоб крутилася, а на бичу просверлюють дірки й держиться, убирається капицею й ушивальником ілі ремнем зв'язується за верхнюю часть капиці. І пошов работать. Молотили удвох (і жінки, і чоловіки), собіраємося після посівної осінньої друззя. Молотили в клуні в чотири цепи. Хлопців собіраєм три-чотири чоловіки. Віяли вєялками ручними: лопаточки маленьки. Сидячи віяли. У клуні. Садишся на колодочку, вєялку в руку од ворот навпроти воздуха. Як воздух оттуль несе, то сідаєш туда, а як з другого боку – то туда. Млинки появились у тридцятиє годи. Ручні віяки з лопатками. Віялки механічні були аж до п'ятдесятих років, аж поки стали збирать зерно комбайнами. ***Сівба.*** Як перший раз орати йшли, волам хрещики давали. Як сіють льон, то кладуть у коробку пару яєць, їх забирає сівач. Огірки садять на Юрія і чотирнадцятого мая. Картоплю закопують на зиму у такий день, що Голодна кутя була. ***Жнива.*** Перед Петром зажинали, жменьку зажнуть і поставлять снопик перед образом у хаті. Як обжинки, то кидають «діда», вбирають квітками. Як дожинають, качаються по полю, проказують: «Роди, Боже, на всякого долю, і на панську, і на циганську». На жнива оставляли «дєда» і в'язали красною лєнточкою і казали: «Дай, Бог, пожать і на той год дождать». ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Ступи були, в мене й зараз є, ручна, раніше були й ножниї, й ручнії, а більш було ножних. А ці також були пошти в кажній хаті. Товкли просо і приварену гречку на крупи. Кутю ячмінну. «Товкач», «ступа». Після війни довго ще були, та й зараз є тільки більш ручниї. Жорна – які там жорна були! Коли мало зерна було, то самі мололи вручну, крупи задрать, ставили дві колодки й мололи. Раньше були теж вони, у нас у одного хазяїна, він крупи драв. Ногами крутив привод, а там крутилися жорна. Крупу робили на «топчанах». Це камінь, як на мельниці. Коні приводили в двіженіє. Колесо закріплювалося під нахил, від нього іде тансмісія, кругом того колеса посередині вал такий, а потім рівне колесо таке, там пальці набивались в виді веретеня для сцепленія по розщоту (так як звездочка у комбайні) і соєдиняли з трансмісією каменя, пару коней на краю запрягали колеса, а як крупу деруть, то один конь тупає, «топчани» називалися. Робили гречану крупу, ячну, просо (просарки були), теж од цього привода. І січкарки були, січку сікли. Зберігали зерно при своїх хазяйствах. Були такі кадовби, таке дерево, шо втрьох треба обіймати, воно видовбане, дно вставляєш і туди сиплеш зерно. Кадовби стояли у клунях. Були й комори для пшона, крупи, муки. На горищі тоді не держали зерно. Кукурудзи сіяли мало, муку й крупу драли. Ями для зерна не робили.

ТВАРИННИЦТВО ***Свинарство.*** Як купиш порося, то задком його опускать у хлів, щоб там свині велися, і казать: «Ваше наружене, а моє закуплене, ваше на славу, а моє на повзу [пользу]». ***Конярство.*** Колись такії ласиці були, що коня заплетали. Заплете косу так, як ото дівочу. Вже коня не чіпай, пока коса не розбурається сама, бо осліпнє конь. ***Скотарство.*** Коли купують корову, то обов'язково обмінюються буханками хліба й сіллю. Корову залигують вірьовкою. Той, хто продав, бере вірьовку полою і віддає зі своєю вірьовкою. Той, хто купує, теж бере полою. Продавець і купець обмінюються буханками хліба і сіллю. Коли хазяйка приведе корову в хлів, бере Страсну свічку, обертає нею кругом ноги корови, а тоді йде в хату і обводить свічкою кругом ножки стола і примовляє: «Як глядить ножка стола, щоб так гляділа корова мого двора». Як продає корову, то й сво́го налигача дає. Як береш налигача, то й с-під корови слід бери (навоз), і провести [треба] рукою гноєм до рог по спині, а тоді той гнійок нести в хлів і кинути. А налигача нікому не давати – вести додому, щоб вона забувала свій дом і нічого не боялась. Прикмети хорошої корови: як хвіст нижче колін і наче розсипчастий, щоб було дев'ять зубів, бо як сім-вісім – то не дуже, а як шість – то зовсім погано. Перший раз корову виганяли свяченою вербою і давали хрещики, що пекли на Хрестя. ***Пастухування.*** Череду пасли пастух і три пудпаски. Вперше виганяли худобу на пашу двадцять п'ятого квітня. Щоб держалась корова двора, жінка кладе на воротях замкнутий замок і проганяє через нього корову. У цей день виносили пастухам по два яйця, півбуханки хліба, кусок сала, літер молока. Те ж саме давали їм і на Юрія, а на Паску – крашанки, паску, ковбасу. Пастух іде з торбою і все, що дають, складає. Як один пастух, то корови пасуться з шести ранку і приганяє у дев'ять вечора. Години визначали за тінню. Як тінь на два ступені, то вже дванадцять годин. Були в селі й самопаси.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** Гарбузи садять, коли повний місяць, як горбуни на небі (хмарки), а огірки, як молодик, і теж, щоб хмарки на небі були. На картоплі, як посадиш, то качаєшся і ноги вгору, щоб картопля така поросла, як я. Гарбуз садять на старому місяці, щоб солодкі, великі гарбузи були. Як сон [соняшник] садять, то як першу сонинку садить, то заплющитись і на сонце повернутись, щоб граки не бачили і сону не їли. Першу сонину треба в руках держать і тоді до сонця звертатись: «Не бачу я очима сонця, щоб не бачили так граки і вороб'ї сону». Редіски не садять на старому місяці, щоб черви не їли, а садять на молодику, щоб молоденька була. А цибульку на повному місяці. А як на молодику посадили, то вона в туки (пасинки) йде, а в корені нема нічого. ***Первинна переробка та зберігання городини.*** Городину зберігали в ямах. Картошку клали в ями, обрублениї деревом. І необрублениї були. Ссипали і могли брати протягом зими. Накривали її столею з дерева, землею, будку над нею ставили. Драбину туди вставляли і улазили. Були й погреби рубленії тоже з дерева, шоб в нього заходить. То називалося «яма», а це – «погреб». І та, й друга споруда ставилась тульки надворі. Стебки були «надворниє», і були при хаті. Там – вариво всяке, капуста засолена, огурки, яблука, кваси, молоко. Сир, маслом залитий, до Масляної

www.etnolog.org.ua

держали. Сок з берези держали. Картоплю там не держали. Шоб не замерзало, вносили жар у відрі, як морози великі.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО В лісі збирали гриби: білі гриби, маслюки, рижики, зельонки, лисички, подосиновики, бабки (сироїжки не брали), опеньки; ягоди: чорниці, зємляніка, клюква, маліна, каліна, ожина, буяки (голубика). Сушили гриби, ягоди на печі, посипали гриби борошном, щоб не приставали. Гриби сушили в печі на бляхах. Ще крепко недосохле в'язали у низки – і до сонця. Мене раз гриби налякали. Йду по клюкву. Забігаю в посадку, а вони сидять, як картузи. Ніхто туди не заходив. Ловкі ще, крепкі. Була ще робота, ніхто сюди не заходив.

МЛИНАРСТВО Млини були вітряні (водяний тільки один був у Вересні з греблею. У Нагорцях на Прип'яті ставили плавучий млин. Наплавний. Вун під'їжджає, де бистра вода. Там його виставляють, кидають якоря. На плоту лопасті ставлять. І вун крутить. Виробляв муки за день тони пувтори, а то й дві. Вітряних млинів у Калинівці було штук три. А в Заліссі було штук п'ять. Ці вітряки були такої конструкції, що крила в дашок кріпилися, а він обертався до вітру. Називалися «вітряк». Тульки шо він був вищий багато, крила були більшії, теж чотири крила. Коршак – на шість крил і повністю повертався до вітру, всім корпусом. Большей було коршаков на селах. Мололи вони залежно від вітру до десяти-двадцяти пудів, а той бульшей – до півтонни. Млини держали довго свої хазяї, а в нас оце тільки перед цією аварією одного млина розкидали.

ОЛІЙНИЦТВО Олійниці були з обикновенної колодки, большинство клиновиї з клинцями. Вони простішії, але гвинтова ще простійша. Тільки гвинта трудно достать. Гвинт же був залізний. У нас у одного тульки була така олійниця. Всього на село було дві клиновії і одна гвинтовая. Аж до колективізації, а там уже хазяєва порозбивали. Були й хатні олійниці, вижимали не досить сильно, клинцями макуху вижимали.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Льон сіють, коли завгодно, а потім полють. А тоді він синім цвіте, а потім цвіт обсипається і робляться головки. Головки дозрівають, тоді беруть льон, в'яжуть його, пускають під машину, щоб м'ять його, або колись праниками били, а тоді без голов стелять льон на полі, тоді мочать і сушать у сушні. А тоді труть у терніци, тоді под тропла пускають, і виходить він, як шовковий, і тоді вже прядуть. З конопель сім'я збирали, матки і коноплі мочили, сушили, на терниці м'яли, прали. З сем'я вареники варили, олій били. Маткѝ (жовті) цвіли (пустоцвіт). ***Обробка волокна тваринного походження.*** Держали овечки, руно з них знімали, мили, тоді на чесальні чесали, в куделі в'язали і на прядки прив'язували куделі і пряли, на тих самих прядках, шо коноплі і льон. Пряли «вал», з якого постілки робили.

с. Пасківщина

Записали Т. Зубрицька та В. Конвай у 1994 р.
у с. Пасківщина Згурівського р-ну Київської обл.
від Гаращенко Євдокії Григорівни, 1924 р. н.,
та Шевель Євфросинії Василівни, 1925 р. н.,
обидві – родом із с. Стечанка колишнього
Чорнобильського р-ну.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** Сіяти і садити можна все на другій кватирі. Гарбузи – на переплавну середу (на третій кватирі). Гарбузи добре садити, як багато хмар на небі. Огірки добре садити на другій кватирі рано-вранці і ввечері, як люди сплять і як худоба лежить по хлівах. Картоплю і гарбузи добре садити, як люди сидять на могилках після Паски. Моркву, буряк, щоб солодкий був, – на другій кватирі. Як капусту і помідори посадити на третій кватирі, то будуть гнити. При всіх роботах, починаючи їх, казали: «Господі, Боже, поможи». Як кончив роботу, треба сказать: «Спасібо Богу за допомогу». І ніколи не забувать це казать, то робота буде робитись вєсєлєй.

с. Стара Оржиця

Записала З. Гудченко 1994 р.
у с. Стара Оржиця Згурівського р-ну Київської обл.
від Лутченко Пелагеї Гаврилівни, 1913 р. н.,
родом із с. Рудня-Іллінецька колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.,
Лутченко Пелагеї Гаврилівни, 1913 р. н.,
та Туманенко Параски Василівни, 1903 р. н.,
переселенок із с. Рудня-Вересня
колишнього Чорнобильського р-ну.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Коли виходили навесні перший раз у поле орати, сіяти], брали свяченої паски і давали наперед волу чи коню. Як заорюєш поле, то топор кладуть перед конями, щоб переступили. Перехрестяться, помоляться, тоді починають. ***Жнива.*** На зажинки тричі зажинають лівою рукою, і цей снопок несеш додому. Треба його покласти на покуть навхрест до Спасовки. Тоді його обминають, святять зерно на Спаса, а потім засівають першим. Закручені стебла хліба називали «завитками». Палив їх той, хто знав, як одробить, а інші обжинали і залишали, бо боялись торкатися. Залишали на полі «бороду» після закінчення жнив і колосками обкручували. Зав'язували трапочкою. Після закінчення роботи в полі був звичай: хто посидить, хто покотиться, пошуткують, посміються. Кончили, помолились, порозходились. Завитки поробив враг, і кликали (на вражество) шептух, щоб завитку шептала.

ТВАРИННИЦТВО Як корова вперше йде на пашу, їй дають паску і вербою виганяють. Перехристить хазяйка корову: «Нехай Господь постричає і помагає, щоб усе добре було». [Казали], що залюбив коня домовик – косу позаплітував. Або корова, наче зализана, – теж домовик злюбив.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** [Коли краще садити городні культури?] На старом, на ісході мєсяца завезти навозу, а на молодику садить картоплю. А оце вже як переходить мєсяць уповній, дак то в нас називалі «довга квартіра»... гнілиє одні, в те врем'я не треба нічого такого робить – ні сіять не треба. І все такоє – бурак чи так морква – дак усе старалися на молодику... А так уже цібуля чи шо там таке, казали, у повний місяць, бо воно наче луче... І гарбузи, кажуть, шо як на молодику посадили, дак воно тако велика росте, а як повний місяць, а як остання чверть сходить, то буде крепкий, але маленький буде рости.

www.etnolog.org.ua

МАКАРІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Гавронщина

Записали К. Ковтун та Т. Зубрицька у вересні 1994 р. у с. Гавронщина Макарівського р-ну Київської обл. від Кривенок Ольги Іванівни, 1918 р. н., переселенки із с. Річиця колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Бодня – діжка з обручами, зроблена з легкого дерева, заввишки від вісімдесяти до ста сантиметрів, з ушами. Призначалась для приданого молодій дівчині. Коли поїзд з молодими їхав до молодого, то молоді, як правило, сиділи на бодні, що стояла посередині воза. У неділю в молодого на бодню (для оглядин) навішували придане молодої, до бодні приспівували:

Бодня ж мая, бодня,
Як у тєбє да дабра повно,
Як на тоб'є обручі трещать,
Як у тоб'є міші піщать.
Бодня мая, безвухая,
Чаму мєнє нє слухала?
Куда ж ти патрухала:
Чі в лєс, чі в дуброву,
Чі до свєкра в камору?

с. Забуяння

Записали К. Ковтун та Т. Зубрицька у вересні 1994 р. у с. Забуяння Макарівського р-ну Київської обл. від Гончаренко Євдокії Іванівни, 1920 р. н., переселенки із с. Старі Шепеличі колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл.

КОВАЛЬСТВО Кузня стояла за селом [Старі Шепеличі]. До колективізації ковалем був циган, працював з підручним (з місцевих). Робили добрі плуги, коси з грабками – не розкидає, а кладе рядками, сапи і все, що треба було.

ОЛІЙНИЦТВО Олійниці були до тридцятих років у багатьох заможних людей. Олію били з льону і коноплі. Валюша і дві олійниці були до колективізації, а як забрали овечок у колгосп, валюшу розвалили і олійниці вивели з ладу.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО У лісах багато ягід, грибів, майже в кожному селі були заготівельні пункти (заготівельниками були євреї), куди люди здавали зібране за гроші, або за інші (представлені на вибір у пунктах) товари.

ТКАЦТВО ***Асортимент тканих виробів.*** У кожній хаті ткали постілки, настільники, утиральники, рушники, в тому числі на ікони («у плашки») червоно-чорного кольору, з переважанням червоного. Постових рушників не було. На піст знімали (на першому тижні) всі рушники, прали їх, гарно викачували і ховали у скриню до білого (останнього) тижня. На останньому тижні перед Великоднем, у понеділок чи у вівторок, прибирали хату у рушники.

с. Мостище

Записала О. Таран 12 липня 2008 р. у с. Мостище Макарівського р-ну Київської обл. від Кулібаби Катерини Юхимівни, 1936 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Льон вирощували, стлали, пойма в нас, всі ж баби, а я мала була, але ж ходила. Мочили його, озеро було у поймах, а тоді розстеляли його, щоб він уже сох... Підемо, а він як зацвіте синьо-синьо, пісня співається: «А льон цвіте синьо та синьо, а мати жде додому сина...». [Чи зараз сіють у вас льон ?] Хто ж сіє? Поля гуляють. [Чи сіяли коноплі?] І коноплі дома сіяли. В колгоспі не сіяли. Дома вибірали, полотняне полотно ткали, і снували, і мотали. Битниці такі були, мотали, терли, стільки роботи коло його.

ТКАЦТВО ***Вибілювання полотна.*** Тоді ж ткали, воно наче сіре. Ми ж малими – і раньше ніхто не крав – оце підем, там озеро на полі, повмочаємо полотно, а тоді зберем-зберем – довге воно. І воно вибілюється, тоді знов ми прийдемо після обід, повмочаємо, і знов воно на сонці вибілюється. І тоді шили сорочки, сподниці, не було чим покрасить, то і в бузину красили. І ми шили сподниці, матки нам шили, і сорочки шили... А тоді радикуліту не було, як потреш тако, а воно таке дряпуче.

с. Ніжиловичі

Записали К. Ковтун та Т. Зубрицька у вересні 1994 р. у с. Ніжиловичі Макарівського р-ну Київської обл. від Кравченко Олени Іванівни, 1911 р. н., переселенки із с. Усів колишнього Чорнобильського р-ну Київської обл.

МИСЛИВСТВО Ходів яхотнік но охоту. Ішла хмара, гріміть, зітхає. А був мост і стоялі долі хвої, на тих хвоях вуллі булі. Пошов дощик, йон став пуд хвою, пуд вуллєю, до й стоїть. А, зна'ца, гроза йдє, а віскочить з-пуд мостіка така птічка, у нас кажуть «коршуок вереб'ячи», малєньки таки коршуочок, да ків-ків хвостіком угору, а туди гроум, єк гахнє, а тоді розойдєца все і нєма нєчого і так нє раз. Дє тоуй коршуочок хвостіком ківав, туди гроум впоцєляв. Той яхотнік глєджів-глєдів на етеє діло, а колісь же булі люді, так, ідє на яхоту, бєрє токе заражєніє, зна'ца, пране і бєрє свічене з собою. Свічене, порох і А йон, тего, віразіев набоя, да заразіев свіченим, дак йон єке віскочив з-пуд мосту, да став хвастом ківать, дак йон прицелівсе тим да єк дав туди і убіев йего. Убіев і, зна'ца, розишлась хмара, дощ, стало сонце, добре. Йон тогди пудишов, побачив, взяв за лапу, вереб'ячи коршуочок. Йон йего кінув да й пошов. Вішов на дорогу, ось єдє саднік на куоні. Куонь пуд їм, каже, такі сєди, такі попєлясти, аж хвілі ходєть, і йон, двоячка в єго за плєчима і йон, каже, такі шо нє налюбоваце, глєдєть. Саднік каже до яхотніка: «А дєж ві ходілі?» – «Да ходів, каже, на яхоту». – «А шо ві вбілі?» – «Да нєчого, – каже, – нє вбів, ноги вбів свої да й і все». – «Нє, ві шось убілі, ві ж вістрел давалі? давалі, значіть вбілі шото". А йон ка'є: "А-а-а, там птіцу, "коршачка вереб'ячого убів". – "До, ка'е, давайте поменяємосе но оружіє". Дак йон ка'є: "Як же я поменяюсь, у менє одностволка, а у вас двостволка і ваша нова, а моє вже оджиле". – "Дарма, ка'е, сутиж поменяємсе одне

www.etnolog.org.ua

на одне". Ну, той же обрадувався вже. "Толькі, каже, поменяйомсє і щоб нєгдє, нєгдє у цель нє бів. Шоб толькі, значица, бів яки буде зверь бєгті, нє пріцеляйс, бій і вб'єш. Толькі в цель шоб нє бів. Бо ти не вбів коршуочка, а вбів діявола того, шо сем год Господь сілу збірав на його і нє мог єго ніде побєдіть, а ти побєдів, дак от тєбє такє". Дак йон охотівсє, охотівсє, сколькі, ну ... Всє друзя давай смєяце з його, – Шо ти сам ходиш, но охоту, ти такі, ти такі, ти розтакі". Ну, й собралісє, віпілі, ну й'єго пріглосілі і йон сколькі-то (віпів), чи десят, чи двадцат грам, ну всьоравно соблазнілі, до повєсілі кортузи, да давай бить у кортузи, прицел, о, да йон як дав кортуз, дак іще сєм убієв пуд кортузом. До єго й двоячка пропала, нє побачив дє й дєлась. [Оповідачка пам'ятає ще ті часи, коли полювання було досить поширеним. Брат її також був добрим мисливцем.] Ходили на качок (їх було хмарами, бо мали води велики), на замців, на лисиць, на вовків.

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

с. Велика Каратуль

Записала К. Ковтун 8 вересня 2009 р.
у с. Велика Каратуль
Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.
від Канівець Катерини Григорівни, 1922 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Послі войни коровами орали і скиртували. Спрягались, напримєр, Лексійова корова і Іванова, ярмо, занози, як на волів, надіваєш і їдемо. І коні були, ну, мало, бо їх у войну позабірали, а коровами і городи орали, возили снопи додому, все коровами. Ранше на цій землі сіяли жито, пшеницю, ячмінь, просо, коноплі, льон, табак, кукурудзу і городину (картоплю, буряк, моркву, капусту, гарбузи, цибулю, часник і все-все). Дівчиною, до войни, викошувала сама і жито, і гречку, добрим косарем була, по півгектара за день викошувала, а як – норма, інакше палочки не заробиш, туєї, шо на неї нічого не получиш, як хочеш, так і живи. Я кошу, а за мною йдуть в'яжуть снопи, ті снопи у копи кладемо і в полукіпки (копа – шістдесят снопів, півкопи – тридцять снопів), а тоді вже кіньми підвозили до барабана і там молотили. І що вже тілько не було за мою жизть, все, все робила. Молотили ціпами довго. Я вже заміж сюди пришла у сорок восьмім годі, то ще молотили годів з п'ять, а тоді вже машини появились з барабанами такими, туди вже вкидали. У колгоспі були й ранше, а люде дома – ціпами. ***Жнива.*** Обжинки у колгоспі були. Аякже. Плели бригадіру вінок з квіточок і з колосся, одягали на шию, ткали з пєснями (забула що співали), на трахторному стані вже були заставлені столи. Бригадіра і нас осипали зерном.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** У нас сіяли і коноплі, і льон, якось було наполовину. Жали, одділяли плоскінь (це щитається луче буде), тоді матірку, в'яжемо у снопики і веземо до річки мочить. У річку повкидали, положили дві дошки, шоб вони притопилися. Воно там кисне. Тоді витягаємо, отак снопик до снопика становимо, і ото вже сохне, а кисне у воді в кого як, ну, днів десять – це найменше. Усім мєста у воді хватало, бо не разом же сіяли і не в один день рвали: хто ранше, хто поже. А тоді тіпаємо вже. Зразу поб'єш об терницю, трохи обоб'єш кострицю, а тоді такий мечик і трем, трем, аж у очах уже стоїть. Гарні такі виходять коноплі, гарні, десь у мене і зараз на хаті є, а тоді їх на гребінь (спочатку помнем ногами, шоб м'якше було, а тоді гребінь та гребінка і то вже мичем мички, все, послі того на прядку і прядем. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** Тоді прясти основи, снівниця в каждого була, снуєш, зробиш таке, шо на верстат накинуть, крутить один, а ти держиш... цей, накрутив, накрутив, а тоді тчеш полотно.

ТКАЦТВО А я ткала, ой ткала! І верстат був. Іще ось годів два тому для Переяслава, для музею сувій витягла з скрині рушникового і оддала. І тепер он два верстати на горищі є. Вони ще наших батьків ізділія, а й досі в мене є. Верстати в каждий хаті були, не було ж такого, шоб була матерія, а де ж брать тоді те, у шо вдягаться – хочеш-не хочеш, а мусиш. І ото дівчинку ту приучали вже з шести год до всякої роботи. Спершу до легшої, а тоді пашов і пашов, «гулять» – такого слова нехто не знав.

ГОНЧАРСТВО Гончарів у селі не було. Глинища в нас були і зараз є, а робить шось із глини – нехто не робив. Все глиняне, шо кому треба, купували в Ташані, ото туди їздили. У Переяславі тоже було, ну, там було більше. Купували макітри, горшки, гладущики і тикви були з ручкою.

МЛИНАРСТВО У селі один водяний млин був і три вітряки отуто стояло, село ж велике. Ми вже не застали, як водяний млин робив, а вітряки – то ось кажда з нас носила туди жито чи пшеницю, частіше жито. Мати пиддадуть клуночок (ще дівчатьми невеликими) і несли, змели, бо матері ніколи. Пидем, було, а покататься на тих крилах як хочеться, ну так, шоб мірошник не бачив, бо буде ногою бить, він, бідний, мав багато таких, як ми. А воно поволі так крутиться, учепимося за крило, трохи проїдем, а тоді – бух на землю і оглядаємося, шоб мірошник не біг. Він матерям тоді жалівся, а матері страмили нас: «Безстрамниця, дівка вже, а толку нема, шоб в отакий стид матір уводить». Стоїш, очі потупила, мовчиш, бо винувата.

с. Вовчків

Записано 15 вересня 2009 р. у с. Вовчків
Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.
від Проценко Параски Ільківни, 1922 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Первинна переробка і зберігання врожаю.*** (Пшенорушка) була на село, один занімався. Пшоно драв, от. [Як він займався? У нього був якийсь пристрій?] Привод такий, і то привод підключен до пшонки, і коні ходять кругом, і воно крутить пшонку цю. [Як вона називалась: «пшонорушка» чи «крупорушка»?] Ні, не крупорушка. «Пшоно». Крупорушка це друга. Інача. Не було крупорушки, так ступами, товче – і роблять крупу. Кожен собі. Каждий собі [робив ступу]. Одно дупло роблять, дирку, до єї товкач приготовлений. Він становиться ногою тут же.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи кидали щось під ноги корові, коли виганяли вперше на пашу?] Шось таке кидали. [Чи поганяли святою вербою?] Поганя-

www.etnolog.org.ua

ли, ото так. [Чи виходили на Юрія в поле дивитися на посіви?] Наверно, виходили. У нас тамачка за селом на полі криниця є, так туди до криниці, ото туди, виходили і воду там святили. Дак оце чи на Юрія, чи після Юрія... [Чи збирали на Юрія росу?] Не знаю. Може, хто, знаєте, ото такі баби, шо вони у курсі дєла, так, мо', і збирали. [Чи існувало повір'я, що худоба повинна бути у масть домовому?] Було таке. Каждий хазяїн свою масть держав. [Як знали, кому яка масть годиться?] По продуктивності. Як продуктивна, так і є у заводі. Ну, це ж поки ти надибаєш, так скільки можна помінять тварин. Ну, це буває довго, як дуже продуктивна, а якшо слабша, то міняють або викупують молоду. [Яких звичаїв дотримувалися при купівлі худоби?] Гроші кидав на тот, на полу', яким упаде. Якшо тім орлом, значить, продуктивна буде, ото так. [Чи можна було давати гроші за худобу в руки?] Нє, кидали на пол. В руки нікому ніхто не давав. На по'лу. Піджяк, на полу піджака ото кидають, він подвиг, упав, подивився, орлом упало. [Якщо падало не орлом], то малопродуктивна. [Чи купували у такому разі корову, чи забирали гроші назад?] Да. Назад забирає. Мєлочь кидають. [Що робили з налигачем?] З рук у руки передали – і все. [Чий мав бути налигач – того, хто продає, чи того, хто купує?] Той, шо продає, з налигачем. [Як худобу привчали до нового обійстя?] Обично. Прив'язували біля ясе'л, давали корма. У ясла і до ясел прив'язували. І там у сарії ясла тоже, то прив'язували. Мі'шанку давали, міша'нку. (Жичка) змочена там чи буряком, чи чим, дерте'ю посипають. І вигул. Через вигула стояли ясла і додому ходила. Отам корова, телиця, бичок там, воли. Ще ж і воли були. Я ще застав воли. Були у нашого батька воли. Орали, возили, от. Звозили оце сіно, снопи звозили волами. [Як ними керували?] Цоб-цабе. Цоб – це до себе, цабе – од себе. [...] [Як уперше після зими виганяли худобу на пашу, чи кидали корові під ноги щось свячене?] Свячену воду. Бризгали цім ось. [Чи кидали корові під ноги сокиру, шоб вона переступила?] Було це, як купляють і вводять у двір, кладуть сокиру. Як укупив і веде, так шоб вона перейшла через. [Для чого це робили?] Шоб не боялась нічого. [Чи робили щось із худобою на Юрія?] Тоже обливали свяченою водою. [Чи на Юрія в'язали пастухи вінки корові на роги?] Ні, не чув я, не помню, може, де й було, ну в нас не було. [Що треба було робить пастухам, щоб корови не розбігалися?] Ганяли їх. [Як пасли худобу?] Були і ті, найманий пастух, нанімався пасти, і часний, каждий свою пасе. Свою да дядькову там, братову, ото табун.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи були у людей пасіки?] Були. Пасіка була – дуплянки, не ті, [не рамочні]. Не рамочні, а дуплянки. Там по сусідськи наш був дід, так занімався такими дуплянками. Як мед качать, то підкурюють і ото ввесь вибирають, давлять, мед видавлюють. Медогонок не було. Видавлюють мед і обратно ж у тіх дуплянках садовить роя. Рій перетягує собі вощину, наносить мед. Треба меду – пішов зрізав вощину. [Як заманювали рої?] Рої збирали рі'йниці. Він же обично чіпляється на якойсь гілці, шо так збирають, от, і висипають у дуплянку. [Який вигляд мала рійниця?] Ну, звичайний, таке, ящичок маленький. Шоб не вилетів, так покладе вощину у той ящичок. І вони ото усі пчьоли на ту вощину сідають. Тоді висипають у ту дуплянку. Вони вже, нікуди [з дуплянки]. [Чи були в лісах борті, шо їх на деревах прив'язували?] Ні, у нас це [не було.] (Ста'вма) стояли. На землі. [Що під них підкладали?] Нічого такого, ото досточки, ... которіє багато і так, побільше на землю'.

ОЛІЙНИЦТВО [Олійниць] пошті не було в селі. Може, десь (появлялися. У сусідньому селі був капітальний прилад, меле. Змолов насіння' і в'ялить, підогрівають, от. Макуху (ловлять) у ці олійниці. [У якому селі таке було?] Це тії, Помоклі. Там олійниці були.

с. Горбані

Записала К. Ковтун у вересні 2009 р. у с. Горбані Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. від Ващук Варвари Олексіївни, 1928 р. н., Андрієнко Ганни Юхимівни, 1935 р. н., та Буряк Лідії Василівни, 1936 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Ми корівку держали, нам було легшенько, десь соломки якої назбираємо, десь травки нащіпаємо, да й є по кружечці, а це велике діло. Тоді вже як вийде [корова] на пастовінь, тоді легше нам, сама напасеться. Бідували ті люде, в кого не було не було скотинки, а корова – це годувальниця. Худобу первий раз стараємося вигнати на Григорія, це як закон. Вигонимо свяченою вербою, отою, шо святили на Вербній суботі. Як виносимо вербу з хати у хлів до худоби, затикаємо за бантину – і до весни вона там є, а тоді як вигонимо перший раз, до ото туєю вербою. Первий день як виганяємо, припасуємо до обіду, бо корови після зими неспокійні, бігають, брикаються, треба буть каждому коло своєї, шоб трохи оговтались, бо пастухи хоч і два, не справляться. Обов'язково, шоб я з цією вербою і вернулася додому, а тоді вже можна спалити. У цей, первий день, череди нема, каждий сам припасує свою корову, всі беруть із собою «торбинки» і ото у обід уже «балуємо», буває таке, шо не тікі пєсні, а й танці добавляємо. На цей празник вигонить і припасувать худобу ще предками передано, чи як там сказать.

ГОНЧАРСТВО Гончарів не було, хоч і глина була, і біла глина була, ну, та була далі і за туєю треба було вже конем їхать, ми білою глиною не мазали. З глини все привозили в село, по селу оце, було, їде і кричить: «Горшки, горшки!» А відкіля він привозив – не знаю. Ото повиходимо, понакуповуємо всього: горшків, гладущиків, макітерок – шо кому треба.

ПРЯДІННЯ Прясти і ткать учили дівчат рано, год у сім. Я вже, знаю, у школу почала ходить і вже вміла прясти, а надоїдало як гірка редька, удосвіта – пряди, увечері – пряди. Ждеш, було, тієї неділі, аби хоч трохи оддихать.

ТКАЦТВО Я й ткала, все вміла ткать, верстати були в нас майже у каждий хаті, рідко в кого не було. Я на рушниках усі узори вміла ткать, повішу перед собою рушник і дивлюсь. У нас і кролевецькі рушники були, купували ми їх на базарі у Ташані.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО У нас у селі були такі чоловіки, шо все робили для людей, тепер уже нікого нема. ***Ложкарство.*** Ложки, ополоники дід Хведір робив. ***Бондарство.*** [Дід робив] бочки для соління, а його брат пікні діжі. ***Стельмаство.*** І тут у нас був такий дід, шо вози робив і ярма для волів робив.

www.etnolog.org.ua

с. Лецьки

Записала З. Гудченко у вересні 2009 р. у с. Лецьки Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. від Анастасії Луківни, 1936 р. н.

ТВАРИННИЦТВО [Чи добирали у вас коней в масть домовому?] Дак і корову так потрібно обов'язково – яка ласка в сараї живе, якого кольору, є така звірушка, отака треба, шоб була й корова. Поки Льоня мій не побачив, яка у нас ласка і не підібрали, ми міняли корів не одну. А потім він побачив, шо вона червоного кольору, і потім у нас корова була така. У кожного ласка в сараї живе. Якщо не в сараї, то десь коло сарая. Якщо ласка не любить, вона їй не підходить, вона ніби залоскочує її. Уранці приходиш до корови, а вона мокра вся, втомлена, наче вона бігала. От вона по ній ходить, вона її не любить, ця ласка, казали. Це я точно знаю. [Що казали про домового?] Нічого, казали, шо домовик не любить, а яке відношення до чого, я не знаю. [Тобто цю масть можна було визначити тільки побачивши ласку?] Ні, люди просто підбирали, купляли, наприклад, червону, білу, сіру, мишасту. У нас іще могла бути мишаста, а білі корови не йшли ко двору. [Як купували корову?] Обов'язково, шоб налигач був. Шоб гроші в хаті віддавали за корову, шоб налигач хазяїн дав. Як ведеш корову куплену, шоб його налигачем, а не своїм. [Куди клали гроші за товар?] На стіл або на віз. А в руку не давали. [Як привчали корову до нового місця?] Привезли, прив'язали налигачем, постояла, одпустили з налигача, а налигач висить у сараї. [Чи були такі свята, шоб корів прикрашали вінками?] Ні. [Як від відьми домашню худобу захищали?] І ко́су ж клали на порозі сараю, і сокиру клали на порозі, і свяченою водою бризкали. І у хвоста зав'язували шпильку й голку, і на роги одягали кольцо освячене... Я зав'язала корові мотузочок на роги і туди свячене кольце желєзне з цепу. І корова переставала, бо в мене вона все врем'я бігла кудись. Мені так посовітували – посвятить, як в церкві воду святили. І тоді, шоб у корови на лобі на рогах вийшло це кольце. А таке робила. Воно на роги надіте, а на лобі висить, так як на шиї. І в хвіст заплітали голку люди свячену. Ну, так робили, шоб воно ж в ритиці ці, шо коса ж корови на хвості, от туди примудрялися якось люди. А шо ж робить? Людина хваталася за шо-нібудь... Я такого не робила, але знаю, шо люди робили – і шпильку чіпляли, як з коровами не везе... [Чи давали тваринам свячену їжу?] Обов'язково. І корові давали. Свиням тіки не давали, а не знаю чого. От курям давали обов'язково. Я знаю, баба кае: «Курям однеси, там, крихти зі стола, посвячене, як поїли там чи шо. Та дивися, шоб свині там не поїли». Отаке знаю. [Які тварини вважаються чистими, а які нечистими?] Так оце ж дивіться – свиня ж, наверно, нечиста, я ж сама тепер розумію, вважається нечистою, раз їй не давали свяченого, а курці і корові давали. У 1960-х роках був ящур. Я робила дояркою у п'ятнадцять років. Корови стояли у сараях за селом. Був карантин. Нас нікуди не випускали. Ми сиділи там, біля корів. Сам переживаєш за ті корови. Ми обробляли їм мазутою якось, шоб воно гоїлось. Це ж рани у корови на язику. Давали уколи. Як же вона їсти буде той жом і той силос. Кисле все. Весь рот у вавках. [Чи було це безпечно для людей?] Не знаю, ніхто нічого не казав, а треба ж було працювать. Може, й було заразне, але, слава Богу, я не помню, щоб хтось захворів. [Чи були у Вас кімнати для відпочинку?] Да. Були такі поли-лави, як піл у хаті. Там ночували. Раніше на фермах були такі кімнати. І сторожі ж там. Вони ж повинні десь ховатись, поїсти, відпочить. Це тепер останнім часом все оборудовано гарно. А тоді ше худоба не була в добрих сараях. Ми ночували на ряднах, на соломі. А хто на кроватях. Вода була, але гарячої не було, гріли воду.

ТКАЦТВО [Чи пряла Ваша бабуся?] Пряла. Пряла багацько. І ткали, й пряли. Бабуся не ткала вже дорожок, а мама і дорожки ткала уже ось в вісімдесятих годах, в мене ще й зараз лежать. Як нема ниток, вона ше старі вещі поріжуть, було, покойниця. Бабуся і мама займалися. Бабуся по-моєму, 1891 року. Вона народилася в Дівúчках. В нас і верстат, дердя були, поворотка на хаті стоїть. Ткали з льону. Трепали. Да понатикали.

ВИШИВАННЯ Люблю шить, вишивать з самого дєтства. Навчила бабуся. Мамі ніколи було: сім'я, діти, робота. Ну, шила в мене й мама, вишивала багато й шила машинкою. І так само й я. Бабуся вишивала рушники й сорочки. Тоді ж сорочки всі вишивані були. Бабуся моя ходила, ше я пам'ятаю дитиною, у вишиваній такій сорочці все времня, в спідниці. Тоді сорочки шили й вишивали в основному, тоді ж не було, а треба було вишити. Даже й мені залишилася їхня одна сорочка, красива, гаптована така, з уставками, гарна, справжня українська сорочка, різнокольорова вона така. Хоча шили тоді й чорно-червоні, а їм сподобалася така. Чорно-червона з довбаними квіточками: такі робляться наче дірочки, а тоді обшивається, наче гаптується, обшивається так, і такі дірочки получаються: можна білим по білому, можна чорним по білому, можна різнокольоровим по білому, але ці дірочки наче ниточка витягується, а тоді обшивається по кружочку. Получається дірочка і наче кругом оберлочена. Узорчики робилися. Це дуже гарно було. У нас тіки на рукавах робили. Бабуся тіки хрестиком вишивала. Це вже я вишивала і гладдю. І мама тіки хрестиком вишивала. Мама рушники, я знаю, років у п'ятдесят, мабуть, іше вишивали рушники. Уже не такі. Раніше ж дуже великі вишивали у нас рушники – трьохметрові. А тоді вже пройшов час і стали вишивать такі коротші. Це для ікон обично такі рушники вишивалися, бо ікон же стояв іконостас, чотири-п'ять-сім ікон стояло по закону. Такий був наче судничок, і в цьому судничку стояли ікони, і це такий, шоб ікони всі обнімав. На ікони – самий красівий рушник. Іконостас у нас був на прямій стіні, як заходиш в хату, а Микола стояв в углу, оддєльно. [Що таке во́рочок?] «Ворочок» – це торба з рукава сорочки. Коли стара сорочка, знімається рукав, зашивається низ, зав'язується, бабуся раніше зав'язували, і це – ворочок. [Де низ – там, де манжет?] Да, там зав'язується. А там шось насипається. [Як частини сорочки вишивали?] Комір, так красіво вишиті – це уставки і чохла, поли внизу вишиті, так і називались «поли». Це сорочка була вишивана. На свята я сама наряжаю внука старшого завжди, а тепер меншого наряжаю, надіваю вишиванку йому. [Чи колись так само святково одягались?] Аякже, обов'язково. Кращу хустку, шо єсть у мами, може, ще бабусина, кращу спідницю... Я знаю, шо бабуся обов'язково, шоб новеньке шось було, хоч з чого-небудь пошите, ну, шоб натільна сорочечка новенька була на Різдво.

www.etnolog.org.ua

В мене були менші брати, шила необов'язково вишивані, а просто по сорочці. А дівчаткам платячка. А вже як старші стали, то спідницю обов'язково, кофту. Я кофти не любила вишивать і носить. Сорочки я якось менше носила. Кофта – коротка, не така ж, як сорочка, і рукав коротший. Я верхостьобом любила вишивать. Я раз-раз-раз бистренько вишила, і вже новеньке. Або косинку, кусочок ткані якоїсь біленької, кружком обкрутив, обкрутив отак по кругу, тут косинчик вишив, узорчик якийсь, і вже красиво. Вішивали, куплялі нитки да й вішивалі, чорниє й червониє, які хотіли.

с. Пологи-Яненки

Записала К. Ковтун 12 вересня 2009 р. у с. Пологи-Яненки Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. від Бицюри Олени Семенівни, 1927 р. н., Катерини Наумівни, 1921 р. н., Шостак Ольги Павлівни, 1931 р. н., Колодяжної (Гордієнко) Мотрі Яківни, 1927 р. н., Сніжко Галини Гуріївни, 1936 р. н., та Сніжка Василя Івановича, 1928 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Городні культури.*** У нас чорнозем, добра земля, аби на хазяєна. Землі в каждого було од тридцяти до шістдесяти соток. Садили картоплю, сояшник, буряк, тоді столового не було, а квасовий звався, смуга червона, смуга біла, тоді капусти трошки, помедорчиків, гурочків трошки і половину засівали житом, сівозміна звалась – цього року тут, а на той рік там, де городина росла. Жито тоді жали, молотили ціпами. Картоплю починають січас вибирать послі Першої Пречистої, і ранше так було. Колись не стільки картоплів садили. Тоді тридцять сотих було, половина засіяна, а п'ятнадцять сотих остається, дак там і грядки, і розсада, і баштан, а картоплі трохи, ну, може, соток чотири-п'ять, у кого яка семня. Баштан садили всі здавна і тепер, і кавуни, і дині, у нас такі землі, шо вони люблять і ростуть такі, шо любо.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Худобу уже в сім-вісім год пасли, од корови вичищали, напували, сіна вкидали у ясла, год у дванадцять-чотирнадцять вже до коси батько приучав. У чотирнадцять годів уже косар. Ранше пасли худобу по-самому, череда – вже пізніше. Кожен двір мав по одній корові, ще теля або телиця, дуже рідко в кого було дві корови. В основному корова й теля або телиця. Були такі, шо вже й послі войни із своїх бичків вирощували собі пару волів, а в основному ото так. Худобу весною первий раз вигнати старалися на Юр'я-Григорія, так називали цей день, всі припасували, як у кого не виходило в цей день, до Дев'ятого травня вже всі виганяли. Виганяли клечанням, яке од Зеленої неділі оставляли, одну таку гарненьку лозинку обчухрували із клечання і затикали десь у хліві за якусь бантину, а тоді нею і виганяли. Коли ми вже хазяйнували молодими, до вже у нас у селі був базар, коло лавки отам, молоко туди виносили, сметану, ряжанку, розкуповували добре, бо дорога по селу йшла, якраз круз лавку, і дачників у селі повно було. Тоді ж у кажного була корова. Можна було здавать молоко, а можна було вже й не здавать, це вже при радгоспі, і тоді люде несли, шоб якусь копійчину придбать, а при колгоспі, вже й послі войни, неси і все, здавай, кругом оці молочарні були.

МЛИНАРСТВО Драли [зерно] на деруни (це такі жорна), отако крутили цей дерун, а він молов зерно на муку. До війни у селі було десь із вісім вітряків (село було велике) і ото мірошник молов людям, брав за роботу ківш муки від того, скільки кому змолов – від кого два-три ковші, а від кого чотири-п'ять, хто скільки привіз зерна, така мірка в нього була.

ГОНЧАРСТВО Вироби з глини привозили нам у село. У нас і своїх глинищ було да й було (і січас єсть), ну не робив ніхто посуду. Оце привезуть, їдуть по улиці, [кричать]: «Горшки, горшки!». Ми виходимо – і начинається торг. Хура із лози сплетена, солома і в соломі тий усього: горшки, глечики, макітри, кришки (покришки), і то він [гончар-продавець] уже торгує, да ще шуткує, приказує, а жінки піддержують його, сміються. Це особі люде були, шо робили це все, це їм од Бога дано було.

ПРЯДІННЯ Пряли всі, ой, надоїдало! ***Табуйовані дні.*** Не пряли тіко в празники, на перший день посту і од Роздва до Роздвяного дня, ото вісімнадцятого січня Голодна кутя, коли кликали мороза, на другий день – Крещеніє, тоді Хрестителя, а тоді Роздвяний день і конець зимовим празникам. Як ми раділи, шо не треба було до станка ткать чи прясти, це дуже важка, надоїдлива робота.

ТКАЦТВО Верстати були в каждий хаті, рідко в кого не було, це у двох-трьох, а то в усіх чисто. Бувало, шо й продавали на базарах у Переяславі, у Баришевці чи й у Березані, ну туди їздили рідко, а в Переяславі і в Баришевці – часто, це наші базари. Білили вал, слали на воді – і він білився, а тоді набірали начиння то в «кружки», то в «гречечку» і такі скатерті ткали, шо любо, оно в мене і січас є в скрині, можна подивиться. Перетинали кольором, нитки красили допіру то корою дуба, то корою вільхи і перетинали і дуже гарно було. ***Вибілювання полотна.*** У нас вода близько, і копанок дуже багато, каждий собі може викопати копанку і прать там, чи рибу розводить, чи купаться, оце в нас красота. Колись як полотно білили чи коноплі мочили, багато було таких, шо каждий собі, у себе у конці города, де низина, а большенство було таких, шо до води ішли. А отуди до болота, де я жила дівчиною, до там у багатьох була своя копанка. Як ішли до води, дак брали на коромисло по два шматки полотна, а тоді по воді його, по воді, а тоді праником, праником і як висохне, любо – біле і гарне. У нас мати дуже бистро все діло робили. І пряли, і такали, і жали, і снопи в'язали. Мати і нам, дітям, надбала і собі напряла-наткала багато. У нас була скатерть із льону, яку вона виткала, до того гарна, шо як заходив хто в хату (застеляли стола нею тикі на сьвата), так і любувався нею. Довго вона в нас була, я її жаліла, не слала, як памнять про маму, а тоді пришли з музею з Переяслава як побачили, давай просить, шоб продала (я довго не хотіла), да й випросили, а тепер і жалкую, хай би була памнять дітям, тепер такого ніде не купиш. У нас у каждий хаті верстат був. Сіяли коноплі, пряли, ткали. Полотно, рушники, рядна, осьо такі доріжки. Дівчат привчали до цього годів із семи-восьми. Давали сперва легшу роботу, а тоді вже й метикованішу. Хлопці до такої роботи не приучались, хіба який по своїй охоті, і такі в селі були. Он той Лексій Опанасів, куди там багатьом жінкам, так ткав, а як випряде ту ниточку,

www.etnolog.org.ua

рівненька да тоненька, любо дивиться. Рушники ткали і на продаж трохи, у Переяслав возили продавать. Ткали рушники п'яти-семиаршинний на продаж, такі гарні, з квітками такими здоровими, продавали на базарі у Переяславі, там краще купували. На вікони чіпляли большенство семиаршинні рушники, на піст ткані з двома перетинками коричневими, світлими, а не на піст – чирвоні, у квітках. Вікон було багато, цілий ряд, як заходиш у хату – прямо: Матєр Божа, Сус Христос, Миколай, Варвара, Почаївська Божа Матєр, це які в нас були, а в людей – не знаю, знаю тико, шо в каждий хаті було по ряду.

ВИШИВАННЯ Вишивали всі дівчата, тоже з мальства мати заставляли. Тепер вольному воля, а тоді, ой як воно надоїдало, сідай пряди, сідай ший, роби, роби, оглянуться коли, нема коли, а погулять хочеться, ой хочеться, коли то та неділя, виглядаєш, виглядаєш, а вона не йде, а тепер он як дні біжять. Рушник у нас ще один тканий є, он у хатині, на віконах, а сорочки нема, були дві, оддали у музей у Переяслав. Сорочки гарні були з вирізуванням, рукав зашитий рясно і поділка вирізана і вишита. Роботи там було! Ну й гарно було, як випустиш з-під спідниці поділку, як надінеш чирвону карсету, а тут рукав аж грає, іде дівка чи молодиця, як писанка. Старші жінки носили вже скромніше, вишивка скромненька, менше чирвоного, хто не любив чорного, шив коричневим.

с. Циблі

Записала К. Ковтун у вересні 2009 р. у с. Циблі Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. від Сорокової (Коробки) Софії Федорівни, 1937 р. н., родом із с. Зарубинці Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Косарі вручну косили завжди, до самого виселення, бо кругом гірська місцевість, і комбайн не міг пройти скрізь. Косарі косили, а ми за ними в'язали снопи (в мене і зараз он у кладовці цурка є), або, як це була трава на сіно, то гребли. Косарі в нас добренни були, знай, поспівай за ними. Воли, і чимало, пар (мабуть, із шість), були до самого виселення і тут ми ще ними робили довго.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** У колгоспі було багато корів, телят, свиноферма була. Як літо наставало, ми переправляли колгоспних корів і телят через воду, а там такі луги заливні і кругом наче огороджено водою, робили весною їм такі навєси од дощу і величезні загорожі, і ото там вони були ціле літо. Доярок возили сюди-туди, було, років два чи три, що й своїх [корів] там оставляли, хто хотів. Луги у нас затоплювало кожну весну. Не всі сплошну, ну в основному Циблів, оце, де ми тепер, не затоплювало, а далі Комарівка, Городище, В'юнище – оці затоплювалися. ***Шовківництво.*** Моя мати шовкунів годувала до війни і їй, як премію, дали таку гарну шовкову хустку з торочками. Дід повіз ту хустку і за неї дали стільки жита, пудів два, і ще картоплі дали. Дід розказував, що цю хустку як побачила та жінка, якій він показав, очі засяяли в неї, отака вона гарна була. Наш колгосп спеціалізувався по шовкунах. Шовковиць у нас росло повно, цілі такі гаї були шовковичні і багато людей, пошти через кажну хату, годували шовкунів, це вже й після війни. Годували дома, по хатах, брали в Переяславі ті маленькі черв'ячки і годували, а вже тоді, як нас затопили і виселили нас, то тоді радгосп зробили, називався «Шовкорадгосп», посадовили багато на горах шовковиць (де була незатоплена частина), а їм той кам'янистий ґрунт дуже підходить, і вони ростуть гарно. У нас школа і церква були на горі, їх не затопило, дак вони школу не розібрали і в тому приміщенні зарубенчани шовкунів годували, бо уже ж домівок не стало, а так у каждого майже дома були шовкуни. Здавали шовкунів уже дорослих у Переяслав, платили за цю роботу дуже добре, і люде охоче брались за це, але то була титанічна робота. Перший тиждень, другий ще потрошку їли, а вже третій тиждень, перед тим, як снуваться, вони їли ті шовковиці страшенно, безконечно. Годували тільки шовковицями, а вже як на снування, то носили холодок отой заячий, ото вони на той кущик заячого холодку вилазили, і вже вони снувалися там. Нікуди вони не розлазилися, робили такі щити, бумагою чи газетами застеляли і ото на тих полицях розкладали. Вони не сплошни були, шоб вентиляція була, і ото так розкладали і годували, і так і по хатах.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО У нас ще дуже багато було шепшини і в низині, і на горі. Кожен із нас заготовляв туєї шепшини! Після війни були ж податки непомірні, було треба кожному, крім усього, і багато картоплі здавать. У нас картопля не дуже родила, то замість картоплі нам назначили здавать стільки-то шепшини. Ото восени ходиш, збираєш, руки пообдирани, а тоді, коли вже податки одмінили, дак ми просто заготовляли шепшину, сушили і здавали по рублю, по руб двадцять. Це добрі були гроші.

РИБАЛЬСТВО Риболовецька артіль створена була ще до війни. Грушевський Андрій Михайлович був головою артілі, це вже після війни, до війни був головою Коробка Григорій Миколайович. Було в артілі цій більше десяти рибалок, риби було повно, якої хочеш, ловили і здавали у Переяслав. І всі селяни ходили ловить рибу і знали як, і я ловила рибу. У сорок сьомому році риба врятувала наше село од голоду. Усі люде у сорок сьомому поткали такі мулявники (такі дуже густі сєтки) і ловили ними дрібну рибу. Карасі, нусурі, краснопірки, верховодки, щуки, лини, лящі – отакої риби в нас повно було, правда, линив було мало, як де там були озеречка, то там були лини, і раків було повно в нас. На вудки, на кармаки, на в'ятері ловили повно. Сіток у нас не було, бо це браконьєрство. Ці хлопці, шо в артілі були, то ловили, а так – ні, може, у двох-трьох, в кого й були сітки, ну не одкрито. В основному у людей були вудки і кармаки. Ну, скільки мині треба – піймала на суп на сім'ю і хватить. Ловили і оставалось ще, дак ми сушили, в'ялили. Зімою дуже гарно риба ловилась на вудки і на кармаки. Риба була та ж сама. Ми на продаж не носили, у нас і думки такої не було. Ми всі оце, з нашого села, всі варили холодець з риби, такий холодець! Дуже всі любили його, а юшку з риби варили рідко, це вже тоді як збиралася молодь на природі, ішли на Дніпро чи на гору погулять.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Лозоплетіння.*** Ще лозу різали і здавали. У нас дуже багато було червоної лози попід Дніпром – і на нашій стороні, і на тій. То ті люде (шо по той бік) різали лозу для себе, бо корзини плели (Козинці плели корзини, все село плело), а наші люде здавали, по тисячі штук у пучку, ото десь

www.etnolog.org.ua

возили, де вирощували віники (сорго) і тією лозою їх зав'язували. Лозу не чистили, обшморгували листя – і все. Вже якшо чистили, дак це тікі на корзини. Верейки (з двома ручками) плели з нечищеної лози, а на корзини чистили. Корзини козинчани плели з опуклим дном, більші-менші, а наші тільки здавали в пучках. ***Скринництво.*** У селі багато і мальованих скринь було, якось був такий період, шо в Переяславі на базарі їх повно було, це розказували мати, і в нас була мальована, такі квітки великі, і дві пташки посередині на деревці такому. Як витягли ту скриню із землі, цей малюнок трохи злущився, а тоді ще трохи з часом стерся. Як пошла мода на шифон'єри, скриню оддали у Переяслав, у музей.

САДІВНИЦТВО Село потопало все в садках. Були у нас сади великі у колгоспі, ще й до цих пір колгоспний сад на горі стоїть, не вирубали тоді. ***Переробка та зберігання садовини.*** Ми варення ніякого ніколи не варили, у нас понятія не було, ми все сушили. У нас у каждого садки були великі, і вишні, й сливи (сортів п'ять). А «угорки» які були?! Мед! Абрикоси, яблука, груші. У нас мішками сушні було, возили продавать і копійку мали. У нас все це дуже гарно росло, у нас ґрунт суглинистий такий, а місцями – кам'янистий.

ВИНОГРАДАРСТВО Дуже добре на наших кам'янистих ґрунтах ріс виноград, у колгоспному саду (і в каждого коло хати). Такі сорти добрі були, крупни, солодкі, і сині, й біли, і червонуваті – всякі. Возили у Переяслав урожай і здавали на плодоконсервний завод. І яблука, й груші, і виноград. Своє вино робили виноградне. У Григоровці був свій винний цех у колгоспі (таке вино добре було!), а тоді десь одправляли. І погреби були, де витримували вино.

ВИШИВАННЯ Вишивали ми ще й казьонне, оця фабрика, шо в Переяславі ручної вишивки (вона ше й зараз є). У нас, у Зарубинцях, була ціла ланка вишивальниць. Ми брали тую роботу, шоб якусь копійку заробить – як вишию чоловічу сорочку, то буде мені сім рублів п'ятдесят копійок на ті гроші, а до 1961 року це були великі гроші. Тепер набивають на матерії вишивку, а ми тоді вишивали вручну. Ой, робота була! Але то були на тоді добрі гроші, до тієї реформи грошової. Це я була в тій артілі до 1961 року, бо після 1961-го я вже вийшла заміж, у мене були вже інші клопоти.

РОКИТНЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Острів

Записала С. Чибирак 17 липня 2008 р.
у с. Острів Рокитнянського р-ну Київської обл.
від Танцюри Марії Костянтинівни, 1937 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Чи жали жито серпом?] Да, да, ше й довго жали. [Як починали жати?] Отак як вийшли: «Господи-Боже, поможи». Перехрестилися: «Господи-Боже, поможи рання кінчить». Чи то: «... Зарання кончить, і шоб усе благо було». І починаєм жать, і положили, на хрестика зробили. З першого, з першої ручки, а другу положили навхрест і там всяке... [Як називали цей хрестик?] «Хрестик» у нас, та і все. Так хрестик у нас називався і тоді з того хрестика могли взять на Спаса, як іти до церкви яблука святить, робили, ну, житечка обізатєльно треба, бо пшениці не було тоді в людей, пшениця була на полі, а в нас із жита обізатєльно треба було взять жменьку з яблуками до церкви. [Чим перев'язуєте снопи?] Перевесло робиться із жита. Можна робить двома варіантами, одне береться, ну, отако осьо от, ось узяла, вижала там..., в основному жнеш, шоб таке воно було прилягше трошички, шоб краще крутилося, ось одну ручечку і другу зав'язала – ось тобі й перевесло (показує), перкрутив там скільки. А то було – треба двоє таких узять, дві ручечки і тоді так – оце осьо колоски, отако перекрунув його (показує), перекрунув, тоді і розділив, тоді оце, шоб воно отаково розділилося, шоб оці колосочки були до колосків, тоді – цурка, дерев'яна, така ж міцненька, в основному ніби з ясена, або із верби можна і тоді в'язали снопа. [У що складали снопи?] Півкопи, це тридцять снопів – ложиться на спід сніп, тоді так – звідціля два ложиться, звідціля два ложиться, звідціля два ложиться і звідціля два ложиться, і по два шоб було, а тоді зверху по одному, шоб це було тридцять снопів. Зверху береться один сніп, розвертається помаленьку, і «шапка» називається. То це була півкопа. Хрестик – то це було п'ятнадцять снопів, а копа – це було шістдесят снопів, но копа, це, як чоловіки є, мужчина є, то він копу ложить, бо він високо може й подать. Тридцять снопів – це в основному півкопи, це усі робили по півкопи. [Чи лишали трішки жита на полі?] Це кажуть: «Спасові на бороду». Це там жменечка в кінці. [Чи прикрашали його?] Нє, у нас нє, оце просто так покинули, ну тоді уже, як копається, бо там не розібрали так, то кажуть: «Та покинемо Спасові на бороду», це так казали.

ТВАРИННИЦТВО [Чи кажуть у вас, що є такі люди, що в корови можуть молоко доїть?] Такі є і зараз. І колись були, і зараз такі. Розказує моя баба, мамина баба. Мамина мама каже, шо, а тій вже бабі хтось там розказував із їхньої рідні, чи баба, чи там яка, не знаю. Йде дід із річки, а він неводом ловив рибку, а жили вони біля самої річки, тільки шо не тут, трошички далі там, а повітки були, ну, лісою плетені, і тоді помазані, бо це ж осьо річка, осьо ж той, ліс близько, ліщини нарізали, та й наплили, та й заплили цю повітку. Іде він, а газки же не було, ні свєту ні було нічого, каже: «Іду, чую – доїть корову хтось, цярп-цярп. Я прийшов, – каже, – до повітки, та: «"Орино (бо баба звалася Орина), Орино, Орино, це ти?" Воно мовчить. Я увійшов у хату: "Орино, ти чуєш – відьма корову доїть, ти в хаті?" – "В хаті". – "Та відьма ж корову доїть"». Побігли..., то де ж та відьма, як вона скинула сорочку, скинула спідницю, та в самій сорочці прийшла, та корову видоїла, якусь півлітри там рядом, та й пішла собі. То такі відьми були, оце така відьма. [Що робили, щоб відьма не ходила?] Ой..., це вже, вже за моєї пам'яти, ну, шо, шо?.. Господи, хто шо тіки придумає, те роблять. За моєї пам'яти були, сусідка, шось там вона надумалася, шо мало корова дає молока, вона пішла до тої [жінки], шо одробляє, у нас була коло млина. Вона її сказала, шоб вона пішла до Бубликової криниці вночі, шоб пішов чоловік..., і набрав цеї води, із цеї Бубликової криниці, як там буде шось і кричать, і свістіть, і лякать, то щоб не боявся. Пішов цей чоловік, то будьто-би ж там і кричало, і гукало, і свистіло, тіки, шо ж не можна оглядаться, набрать цієї води і прийти додому. Шо вже вона з цією водою робила, то

www.etnolog.org.ua

я Вам вже не буду казать, бо це ж... А тоді, отут за селом, оцьо за цими городами в нас було колись озеро, це вже його при радгоспі загорнули, а було отакево: і очерет, і качки були дикі там, хлюпочуться, не велике було, ну, таке було, а в весні, як назбирається води, то й гарне. І вона ісказала, шоб вона пішла взяла торбу і шо вона вже там, у тий торбі, там ловила в тій воді, то я вже не знаю, шо вона, шоб вже наловила в ту торбу. То вона так злякалася, шо не знаю, чи вона покинула ту торбу, чи вона не покинула, чи вона принесла її додому, я вже не знаю. А корова давала молока стільки, скільки в неї було, оце таке. А то все, ну, це на мою думку, то все – небіліци. Ну, нічого, це таке. Хто вірив, хто шось там... і голку, ото тра, шоб голка в розі була тут засунена, десь там, шоб завжди у корови, шоб відьма не одобрала молоко. Всякі притчі такі були, бо в це все вірили, то воно там таке, чи воно там збувалось, чи не збувалося, а так – перекази були.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** [Коли сієте капусту на розсаду?] Виорався город та й сію. [Чи казали, що треба сіяти у певний день, шоб капуста не боялася морозу?] Морозу то вона не побоїться, но в основному колєсь не сіяли в грядку, розсадник такий був, завивалося там чотири чи п'ять колків лозою, чи там якимсь обмотувалє, туди насипалє землі, і він височенький той був росадник, такий угого. Насипалє землі зверху, да насипалє землі зверху із перегнойом, і це ж посіялє, шоб вона [росла]. Собі щодня поливаю, бо ж це капусточка, шоб це буля, бо ж це тепер, як не буде, то на базарі, а тоді ж, шоб своє бульо. Ну, не сильно зарання [сіяли], бо це ж капуста – вона, як зарання посієш, то вона десь, мабудь, аж-аж-аж-аж у травні і в началі травня тако бульо, то, може, в кінці квітня шоб була ж капуста. [Коли Ви висаджуєте росаду?] Ну, колє вже її видно, видно, яка вона там, її ж чотири листочки чи п'ять, може, як у кого переросте, і більше. Тепер є вже приємні дні і неприємні, а тоді отакового, як вийшло. [Чи був у Вас звичай, коли висаджували капусту, класти в хустку камінчика чи брати себе за голову, шоб капуста була тверда й не тріскала?] Нє, за капусту я не знаю. Як гарбузи посадять, то сідалє на землю, як цибулю посадимо, то треба сісти на землю, шоб гарна родиля, і гарбузи. То, бульо, сідаємо на землю, шо це ж посадилє, то й і сілє на землю, шоб гарні родилє гарбузи і цибуля. [Чи приказували шось, як садили?] То нє. Це вже як посадив, то [казали]: «Роди, Боже, на всякого долю». То це ж усі і колєсь, і тепер, то кажемо: «Роди, Боже, на всякого долю». [Чи казали у вас, що треба до Паски хоча б корчик картоплі закопати, вкинути одну картоплину в землю?] Не казалє, бо та Паска, вона ж ни кожного року в одне і те число припадає, то якшо вона припала на Благовіщення, то як же ти закопаєш, як город не орений, то де ж ти її закопаєш, а тим більше колєсь бульо, бо тепер можна скопать і все, а тоді ж не так бульо. [Чи казали у Вас, що як жаби заквакають чи калина зацвіла, то вже можна садити картоплю?] Ну, це, всяке казали, шо вже треба, бо жаби квакають, то вже треба і садить; калєна цвіте – то вже і купаться можна, це вже картоплю нада посадить. [Чи казали, що огірки треба посіяти до якогось свята?] Нє, я не знаю. [Чи казали, що коли сієш, потрібно подивитись на небо, чи є хмари на небі?] Це гарбузи, як у нас садять, то треба подивитися, як хмари є, то шоб расні булє. А огірки в основному садять, садилє у чоловічий день, четвер, ну, в четвер не дуже, в вівторок. [Чого вважали четвер несприятливим днем?] Ну, в четвер вобшето чогось така традиція була, шо в четвер цибулі не можна сіяти, бо буде червива, і в основному четвер чогось він наче такий неблагоприятний день, то в четвер не дуже хто шо хоче садить, отаке, в четвер нехороший день чогось, так колєсь казалє.

ЯГОТИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Панфили

Записала К. Ковтун у вересні 2009 р. у с. Панфили Яготинського р-ну Київської обл. від Дубовик Надії Михайлівни, 1926 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** Хлопці вже у сім годів пасли корови. Наймали їх, шось там за корову платили і своя ж коло його, а після війни вже череду пасли по очереді. Скільки на кутку корів – чи сорок, чи тридцять – і тоді вже по двоє, кому випадає очередь, пасли. А тепер он на кутку у нас дві корови, а не держать того, шо старі вже не подужають, а молоді не хотять, бо невигодно.

ТКАЦТВО Сіяли коноплі і льон, конопель більше. Самі собі люде ткали і на одежу, і в хату прибрать. Верстата у нас не було, ми брали у родичів. Він розбирався, і його легко було переносить. Верстат можна було позичить на тиждень чи на два, на довше не давали, бо самим треба. На верстаті ткали полотно для одежі. Сорочки шили жіночі, чоловічі, чоловікам – штани. Жіночі сорочки вишивались і чоловікам часто вишивали, хоч узеньку манішку, ну вишивали. Рушникове полотно окремо ткали.

www.etnolog.org.ua

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ

БЛАГОВІЩЕНСЬКИЙ РАЙОН *

с. Кам'яний Брід

Записав С. Сіренко 27 липня 2008 р.
у с. Кам'яний Брід Ульяновського р-ну
Кіровоградської обл.
від Саржевської Ганни Федорівни, 1925 р. н.,
Мельник Олександри Іванівни, 1918 р. н.,
та Лісичук Олени Михайлівни, 1937 р. н.,
родом із с. Долинівка Гайворонського р-ну
(у с. Кам'яний Брід мешкає з 1956 р.)

РІЛЬНИЦТВО [Чи багато сіяли жита?] Жито, воно обізательно. [Чого більше сіяли: жита чи пшениці?] Ні, жито сіяли раньше тут. [Чи багато землі було?] Три гектари. Це три десятини, колись були десятини. ***Агротехніка.*** [Якими знаряддями праці обробляли землю?] Лопатами копали, граблями загромаджували. Большинство копали, а так то плугом орали. [Який був плуг?] А плуг – обикновенний плуг, коняку запрягали. [Скільки там було рал?] Одно.

ТВАРИННИЦТВО ***Свинарство.*** Батько був кабанником, любив свині держати, мама вміла робити ковбаси. Оцим займалися. Сам своє колов і людям колов. І мама навчилася, вже його не було, мама вміла сама заколоти, обсмалити, розібрати, зробити ковбасу, це всьо.

ТКАЦТВО [Чи займалися ткацтвом?] Ці дорожки самі робили. Ще робили з тряпок. Це своє, домоткане. Рвали на тряпки, зв'язували, змотували на клубок, а тоді жінки були такі, що на верстаті робили. Вже зараз таких дорожок мало, нема вже кому робити. Тепер вже купують такі, паласи, домоткані. [Чи підбирали кольори?] А кольори – які попадались. Коли вже клубочки були червоні, то вже робили тоді таку, тоді таку... Робили різні. От, бачите, і чорні, і червоні. Це з старих вещей. Рвали та й робили.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Пошиття одягу.*** Не тільки село, євреї мєстєчко тут мали, їх там жило більше, ніж було українців. То там всякі спеціальності були, кустарі: і чинбари, і портні, і бляхарі, всі. Нікуди не треба було їхати. То була «мала Одеса», як казали. Та й шили, дуже гарно шили. [З якого матеріалу шили?] Був матеріал, продавали. [Які тканини використовували?] Називався «маркізет», «крепдешин», «батіст». Це такі матеріали були. А так – осінні плаття, зімні. Шерстяні плаття тоже шили.

* До 2016р. – Ульяновський район.

с. Кошаро-Олександрівка

Записала Г. Бондаренко 17 липня 2002 р.
у с. Кошаро-Олександрівка
Ульяновського р-ну Кіровоградської обл.
від Жукевич Галини Семенівни, 1927 р. н.,
та Хоми Надії Сильвестрівни.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** На Юрія раніше ішли на поле, готовились, як на Великдень. Варили яічка, красили крашенки. І там ще яка закуска була, брали там пляшку, збирались компанією. А тепер, тепер вже цього нема. [Чи молилися, як виходили в поле жито жати?] Помолитися, шоб Бог благословив врожай і співали жновови. [Чи можете заспівати?] Я тільки трохи, бо позабувала. [Співає:]

Поле,
Женчики молодії,
А у під женчиків,
Серпики золотії.
Ой, пане господарю,
Винось нам під огару,
Бо ми поле вижали,
Та й кипоньки поскладали.
Ой, винось нам могаричу,
А ми пісню заспіваєм,
Шоб на той рік жито жали
І щасливі усі були.

Жнива [Чи залишали останнього снопа на полі?] Нє-нє, несли з собою. ***«Спасова борода».*** [Чи робили «бороду» у вас на полі?] Бороду я не знаю, не буду казати, вобщє-то, да, зав'язували і оставляли на полі. А останній сніп брали з собою. Потім його ділили, отож там ділили і ставили в угол на, на покоті.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи були у вас воли?] Да. Я ще коло волів робила. Це віл в мене був. Я їх доглядала з Нелею Чаплінською, у нас було по сорок одному волу. А свою корову я волочила... в колгоспі. [Ви ходили в колгосп зі своєю коровою?] Да. [Коли у вас воли вивелися в хазяйстві?] Коли трактори пішли. [Що зробили з волами?] Бог їх знає, де вони їх діли. Такі роги були, як оцей стовб. [Чи орали волами в колгоспі?] І орали, і волочили, і сіяли, і вдома орали плугами. [Чи були воли у 1947 році?] Да, в сорок сьомому ще були, в сорок восьмому ще, мабуть, в сорок дев'ятому були. І коні. Ще кіньми буряки орали.

www.etnolog.org.ua

ГАЙВОРОНСЬКИЙ РАЙОН

с. Таужне

Записала Т. Величко 24 липня 2008 р.
у с. Таужне Гайворонського р-ну Кіровоградської обл.
від Скрипника Михайла Івановича, 1957 р. н.,
та Яровенко Тетяни Михайлівни, 1968 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Кукурузу садили, гречку, просо, пшеницю сіяли. Машини були, трактори були. [Чи пекли на жнива короваї?] Вручали коровай комбайнерам. Хто збирав хліб, тому завжди вручали, і зараз так є. Тільки зараз випікають на пекарні короваї. Для комбайнерів, для людей, які займаються збором хліба. Кращих відзначають... дарують коровай. Закінчується свято, а потім підводять підсумки і вручають кращим комбайнерам, кращим людям коровай. Я ходила ще в дитинстві. [Що тепер вирощують?] Зернові вирощують. І пшениця, і ячмінь. Та все вирощують. Наш колгосп один в районі залишився. В районі немає колгоспів вже, а один у нас залишився.

с. Хащувате

Записали Т. Величко та С. Сіренко
25 липня 2008 р. у с. Хащувате
Гайворонського р-ну Кіровоградської обл.
від Коваль (Савченко) Марії Василівни, 1944 р. н.,
родом із м. Ананьїв Одеської обл.
(у с. Хащувате мешкає з 1968 р.),
та Білоус Лідії Іванівни, 1937 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Благовіщення. Вже Бог поблагословив, вже начинаєм садити. [Чи можна було працювати на землі до Благовіщення?] Раньше то не виходили, ну в колгоспі, то, канєшно, йшли, а на городах, то люди старалися вже після Благовіщення. Бог поблагословив землю, відімкнув, вона спарилася... Бачили колись, як парує земля, бачили? Отож воно. Начала дихати. І – садити все. [Хто такий святий Юрій?] Він тоже відмикає поля, роси вже починаются після Юра, бо до Юра то нима роси, наче закінчується садити до Юра. [...] [Ви сіяли на своєму городі пшеницю чи жито?] Жито завжди. ***Жнива.*** [Чи вмієте жати?] Мусила. [Чи примовляли щось, коли першого снопа зжинали і коли закінчували жати?] Ні, нічого не приказували. ***«Спасова борода».*** [Чи залишали останнього снопа на полі?] Ні. Це не на полі, а вдома. Я знаю, як на полі, то віхоть оставляють.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи можна давати тваринам хліб?] Можна! Усім! Хліб від тварин... від собак... котам саме перше давати треба, бо ми котячий, собачій хліб їмо. Тому що ми дуже грішні, а тварини – ні. Даже вони всєгда казали: «У тебе нема хліба, а бежить собака дорогою, і ти бачиш, що він ніщій, воно бідне слабе або що..., но всьо равно йому треба дати. [Це мати вам казала?] Да. І тоже тут люди так, я бачила. От коло хлібного, вона вийшла, бачить, собачки тут, два, три, і вони не просять. Сидить собі там возлє лісопєда, чекає на дорозі свою хазяйку, поки вона вийде. Вона взяла, відколупала-відколупала, кинула тóму, тóму, жіночка ця. Питаю: «Бабу Люсю, скільки раз бачу. Ви...». А вона каже: «А треба вперед хліб дати собаці, ми собачій та котячий хліб ідим». [Коровам дають хліб?] Об'язатєльно надо корові, даже усьо молоко вам принесла жінка, а ви баночку перелляли, а банку віддаєте, то кидаєте кусочок хліба і солі чуть-чуть. І вона приходить, ця жінка і дає той хлібчик своєй корові, шоб вона з'їла. І вона з ласкою та корова з'їдає. Це об'язатєльно треба зробити. [...] [Чи виганяли худобу на Юрія?] Теперки тільки сніг зліз, то виганяют, а тоді до Юра ніхто не вигонив худобу пасти. ***Пастухування.*** [Чи виносили в день Св. Петра гостинець пастуху?] Виносили. Як був колись в селі пастух, то виносили. [Як же той гостинець називався?] Та просто так. Нам казали, що спекти треба якогось пиріжка чи картопельку та й занести, бо він пасе (колись, було, люди згонили череду) чи вдвох, чи один, хлопець чи чоловік. То так це робили.

ДОБРОВЕЛИЧКІВСЬКИЙ РАЙОН

смт Добровеличківка

Записала А. Журавльова 14 жовтня 2014 р.
у смт Добровеличківка Кіровоградської обл.
від Глухової Галини Євгеніївни, 1947 р. н.,
родом з Вінницької обл.,
та Молчанової Юлії Леонтіївни, 1972 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Полотно робили ми із конопель. Ті коноплі носили до річки, вони там намокали, шоб тіки волокна залишилися, а стерженьки оці, як тріски, вони випадали, а потім на такій пательні ми його ламали і вичісували ті штурпаки, а залишалися волокна. Ми його б'ємо і сушимо на сонці, пока воно не стане м'яке. Батько робив таку щітку, і ми тоді чесали. Це ткалося.

ТКАЦТВО ***Асортимент тканих виробів.*** Можу навіть тобі показати рушник, який ткала мама, вона із коноплів його і льону [ткала]. Ми його носили, носили... Сто років рушнику, а ми його... до цих пір ноги витираємо. Воно так вбирає воду. Це колись мені передала мама, і воно так у мене зберігалося, я там і сорочку вишиту її зберігаю і якесь намисто. [Чи всі жінки тоді ткали?] Да, да, тоді так ми жили. Це воно... як бабця ще, знаєш, це воно (1)905 року цей рушник, чи шо? То вже більше ста років йому, і воно тримає. Це ше скатерки такі були. Такі були скатерки, казала бабця, на стіл клали такі вузькі, знаєш, як ткані. Але ж я кажу: тримається купи, і ми ше користуємося, і ше згадуємо бабцю, в які часи. Я ноги потерла там чимось чи як, і воно наче як масажирую цим волокном із льону. Маленька дитина – витирали оцим її, це знову контакт від природи. А тоді оце сорочку – тут вишивали маніжку. І в чоловіка такі подштаніки були, тоже з цього полотна. ***Фарбування полотна.*** А оце, дивися, покрашено синьою бузиною. Тако само оце біле – вибіляне на морозі, а оце ягодами лісовими покрашено, де було якесь другого кольору червоненьке, а оце синє – це синя бузина.

www.etnolog.org.ua

ЗНАМ'ЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Цибулеве

Записали О. Ратушняк та Т. Величко у 2008 р. у с. Цибулеве Знам'янського р-ну Кіровоградської обл. від Москаленко Галини Іларіонівни, 1919 р. н., Москаленко (Чумаченько) Надії Пимонівни, 1951 р. н., родом із с. Мошорине Знам'янського р-ну (у с. Цибулеве мешкає з 1971 р.)

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** А після войни така розруха була. Корови запрягали, коровами косили. Косами (лобогрєйка) косили мужики. Серпами не косили. Вдома серпом жали. Ми складали в полукіпки, а тоді відносили в скирду. На палиці по п'ятнадцять снопків носили (певно, як коромислом). І клали стіжки. Дньом і ноччю молотили. У колгоспі соберуться і гуляють. А в вєрующих, коли гуляють обжинки, соберуть всякі види продукції (по одному предмету), ложиться на стіл, шо хароше.

ПРЯДІННЯ. ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення прядива (волокна***). Полотно самі ткали. Сіяли льон, коноплі. Тепер нізя. Латку посієш, плоскінь вибереш. Ткала і шила сама. І так купляли в Києві матерію. З льону і конопель [одяг] робили, а з вовни у нас не було, бо це в кого були вівці. В нас сім'я була, пошили хлопцям сорочки, а я казала, щоб мені кофту пошили. На мене вже не вистачало, бо це треба наткати, вирвать, помочить, побить, попрясти, виткать, а тоді ще треба й вибілить. [...] Самі полотно ткали, а тоді ж бузиною покрасим. Вмочуть у ту бузину, а воно ж коричневе робиться.

ВИШИВАННЯ Я сама не вміла вишивать, а були модніци. Спідниці унизу вишивали, тут, там. Замовляла іншим вишивати. Нитки були разних кольорів, но більшість чорних і червоних. Вишивали якось отак, считається воно орнаментом. А на руках, то тут цвєточки.

КІРОВОГРАДСЬКИЙ РАЙОН

с. Покровське

Записав О. Ратушняк 29 липня 2008 р. у с. Покровське Кіровоградського р-ну Кіровоградської обл. від Мельниченко Любові Костянтинівни, 1947 р. н., та Черкасенко (Пливаки) Тетяни Семенівни, 1943 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Коли сюди приєхала, волов не було, а коні білі. Машини білі. Пасла коров, овечок, гусей. Своїх пасла, а овечок із села групу до сорока-п'ятдесяти. Ціле лєто до осені пасеш по лісах. Овчар, пастушка. По п'ять-шість, по десять здавали. Потім в загон покупають у речці. Вода м'яка і на другий день стригуть. Така вовна. Пояса такі ткали на верстаті і коври. Крайка. З візерунками. Поверх сорочки. В селі овчар жив. На обід пригоняв, бо на сонці не пасеться. Платили тканню на плаття, два відра жита за овечку. За стрижку гостінца (полотно, взуття).

МЛИНАРСТВО Колись мололі на жорнах. Камень на камень і в стороні зроблена, як лієчка, і туди висипалась мука. Зверху дірка, в яку сипали зерно. Палка, круг і палка, І так мололі. Це називається «проста помолка». У нас були вітряки, но я етого не помню. У нас вдома таке було. Коли був колхоз, то мололи коньми. Вони трохи утомляться, то міняють других, бо вони закручуються.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення прядива*** (***волокна***)**.** Прять заставляли ж. Льон вирощівать. Коноплі замачували, а льон вибиремо, поб'ємо, щоб сємєна обсипалися. І він лежить, щоб прядиво от костри отставало. На чаусі давим: палка на вінтах і давіш. Як костра осипалася, тоді трєпачка з дєрєва. Вкапувалась. Костру витріпає. Потом гребінь, гребльонка чешеш. Клочя в сторону. І вєрєтєном прялі і самопрядка. Большінство вєрєтєном прялі. Палка такая виструганая. А там, то ногами. Колєсо. Ще й тут била самопрядка. Вовну овечу пряла. Шерсть моють в шампуні. Розкубкуєш. І пряла. Носки вязала тут. Тут не знають, що таке за льон. [...] Мамка ткала. У школу не було в чим ходіть. З полотна рубашки були длінні. Юбки не полотняні, матєрія. Стан дерев'яний, «верстать» у нас називають. І тут моя свекруха ткала редюжки.

ПЛЕТІННЯ ***Коноплеплетіння.*** З конопель верьовки пряли. Крєпки. Замачували, тоже так давили. Прядіво. Здорове, метри по два. А потом кручок, прив'язуєш прядиво і намотуєш. А потом кілька разом. То мужская робота. Скручують. Не розкрутится, не порвется. Кажний собі хазяїн робив.

ВИШИВАННЯ Раньше вишивали і щас декотрі вишивають палатєнци. Такіє «рушнікі» називаются, і на партрети вєшалі. Щас нє модно так. У мєня на іконах єсть вишитоє. Церква вишитая, навєрно, баба вишивала. Сосєдка крєстіком вишиває для церкві. Много рушніков, скатєрки. Ана в церкву ходіть. [...] Вишивали на полотні хрестиком. Разні цвєти вишивалі. Тогда нітки білі чорниє і красниє. Вишивать одне в одного учілісь. А сєйчас не бачу. Рушнікі, наволочки. Тут вишивають одінаково. Тут поприєзжалі багато з Западної. Там в Западной з дєтства вишивали. А тут молодьож не вишивала. Вже во в ето врем'я началі у школі урок якись. З русскіх старих тут уже повмиралі, нема вже. Раньше узори брала, випісивала журнал «Україночка». Там всє узори білі і в'язаніє. Поліську вишивку не розрізняє. «Вишивка як вишивка». У городі купила книгу, там вишивка. Гладдю і хрестіком. На матєрії вже напечатано було, а я по тому вищивала хрєстіком.

НОВОАРХАНГЕЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Нерубайка

Записав М. Тупчієнко у липні 2003 р. у с. Нерубайка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл. від Сліпоконя Євдокима Гурейовича, 1923 р. н.

КОВАЛЬСТВО [Де Ви навчалися ковальству?] При колгоспі в кузні. [Чи був коваль, у якого Ви навчалися цього ремесла?] Аякже. Зразу був підсобним у коваля. [Як його звали?] Самойлєнко Владімір Йосипович. [Чи його дід, батько були ковалями?] Батьки лакеї були в панів. [Чи були Ви молотобойцем?] Я був молотобойцем. Рік-два був подсобніком, а тоді вже працював, як і дорослі. Це ще до колєктівізіції було дєло. [Чи ставили ковалеві могорич, щоб він дозволив Вам самостійно працювати?] Не ставили ми могаричу.

www.etnolog.org.ua

Але як ми робили, то ми й заробляли, то там і могирич нам був. Разом і його, і мій. [Чи просили Ви в нього дозволу на самостійну роботу?] Нє. Це й же ж ну... як спеціаліст уже лучий, то говорить, що ти можеш робити як самостійний: коні кувати, робити підкови, то я вже ж почав працювати сам. [Які Ви виконували роботи? Якими технологіями володіли?] Вози робили, ободи натягували на колеса, зварювали метал. Тоді ж ще елєктрики не було. Все вручну робили. [Чи робили сокири?] Сокири ми не робили. Сапи робили. Всьо робили – такі разні деталі, що в сільському господарстві. [Чи доводилося кувати косу?] Косу – ні. Серпи робили. Серпи з насєчкою. Серп з насічкою багатовічний, а гладенький швидко затуплюється. [Чи користувалися тим металом, що приносили Вам люди?] Нє, колгоспним. Їздив у Гумань. У Гумані там були бази такі, що заготовляли. У кузніці це ж я вже робив у тридцять дев'ятому році. [З яким кольором асоціювалося залізо?]Ну, метал, то це – чорний. [Чи плавили тут метал?] Нє, нє. У колгоспі – не знаю такого. [Де розташовувалися кузні?] Там, де большинство підводи їздять. Ближче до дороги, на краю села. [Що собою представляла Ваша кузня?] Так як хата хазяяцька. Тільки що стелі не було, щоб воздух був. Вікна були. [Двері] надвоє одчинялась, [щоб віз міг заїжджати]. [Мурована була кузня чи глинобитна?] Були й мурованні, і після вже війни була кирпична. [Хто будував кузню?] Спеціалісти, будівельники. [Хто споруджував горни?] Горн? Кузнєц, старший кузнєц. Він должен знати, як горно встановити. [Чи сам він його робив?] Самі. Самі. [Чи здійснювали певні обряди при спорудженні кузні?] Ніяких. [Чи вмазували щось у піддон, коли горн споруджували?] Не було. [Як вибирали місце для кузні?] Ну, шо як збудували, то на отлічному мєсту знак – рік народження цієї кузні, шоб було знати, шо іменно стара вже буде собі. [Де вирізали рік, на дверях?] Да. [Чи прикріплювали на двері якісь обереги – підкову, хрест чи щось інше? Скільки і де саме?] Одну бив. Над дверима бив, догори ріжечками. Не донизу цими, а догори. [Чому саме так?] Усі книжки ми читали, шо той письменник написав п'ять книжок. Малик! То там у книжках є написано, що підкову треба бити для щастя догори ріжками. Не донизу, а догори. Я ж ото над дверима набив. [Над вхідними дверима в дім коваля набита підкова догори ріжками.][Чи ось цю підкову Ви кували?] Да, ми робили. А тоді коняка загубила, а я найшов. А я штампом метку кернером набив. Ага, це моя підкова. [Тобто кожний виріб маркували?] Ну, на лєвому боці ударив кернером. Знайшов – це моя. [Чи білили Ви кузню?] Нє, почти шо не білилася. Руда. Отак загладєна. А вікна були і двері. [Чи використовували дерево зі старих кузень при споруджені інших споруд?] Якшо воно ше нужне для ремонту, то ремонтували, а якщо воно не годиться... [Чи використовували дерево з млинів?] А з млинів, потому шо млини строїлися большинство дощані, то доски, матеріал воно ж ріже. Пилорами там, то воно діє довго, а кузня – то вона мурована. Там мало дерева. [Де було розташоване ковадло в кузні?] Двоє в нас розташовано. Наковальня п'ятдесятикілограмова. Так як німецька – гострий ріжок, квадра і дирка. [Чи менша така сама?] Така сама тоже. Той робить таке легку роботу, а цей тяжку роботу [п'ятдесят кілограм] і вісімдесят. Ще більша була. [На чому вони стояли, на дерев'яному пеньку чи кам'яній основі?] На дерев`яному. [Де вони були розташовані?] Поблище до горна, шоб як варити, то шоб далеко ж не бігти, бо це ж треба раптово ударити. [Де були розташовані горни?] В центрі. Оце ж ставляться наковальні ці, і тут же зараз же тільки повернувсь – та й осьо горно і друге горно. Двоє горен. [Чи був звичай залишати молот на ковадлі до наступного ранку?] Знімали, ше й ховали. Ховали, потому шо дрібний інструмент замикали. Ховали в не дуже заметному місці, шоб не находили. [З якого боку горна були міхи?] Осьо дуєш правою рукою. Ага, дивишся вже іскри пусти, через дві сікунди треба варити, на ковадо. [З якої шкіри робили міхи?] З шкури скотини. Чиняна. З шкури рогатої скотини. [Хто робив міхи?] Большинство сапожник. Він обшивав, виділяв там. Він у курсі діла був, так хтонебудь, то не зробить. Воно ж там верх піднімається, а низ залишається. [Де ви тримали кліщі – біля горна чи ковадла?] Нє, клєщі держиш у горні. Ну, на горні. Там площадка робилася для інструментів разних. [Чи доводилося Вам сталити метал?] Закаляли. Штихували всьо, а тоді вже треба знати, як закалити. То якшо тоненьке, вістро, примерно, в сокири, то не дуже треба гріти, бо воно може посипатися, як у воду вмочити. То-то вже й звіряєш, ага, трошки солі у воду. Якшо вода солона, то не так хватає холод желізо, бо можна закалить так, шо чуть – та й воно посипеться. [Чи пробували закаляти без солі?] У маслі. То вже треба знати як. Як подивився – ага, метал таке вже соломенного цвєта, значит, дуже гарачий, треба трошки обождати, а тоді вже калити. [Чи під час сталення металу використовували шкури, обгортали ними залізні речі?] Нє. [Чим присипали?] Стіклом, битим на міленьке. І тим порошком, як уже маєш варити шось там інтєресне, сипнув на горно, коли воно горить, тоді воно очищає шлак. [Чи можна кварцовий пісок було використовувати?] Можна. [Чи використовувалися при зварюванні кістки, роги тварин?] Нє, тут нє. Це, де проізводство поширене, то там, може. [Чи сталили залізо в горшках, чи тільки у відкритому горні?] Нє, в горну там робилися, шоб і шини, примєрно, велика штука. Треба ж гріти всьо. [Чи сталили в горшках дрібні вироби, наприклад, лезо ножа?] Чи закаляли? Можна закаляти. Смотря яке. Є матеріал такий м'ягкий, то можна закалити, а як він такий матеріал, шо його не треба калити. [Чи використовували горщики, щоб сталити метал?] Нє. Це нє. Тут просто селянська кузня. [Чи використовують «залізну воду» – воду, в якій калять метал з лікувальною метою?] Це я й сам робив. Кип'ячону воду пив. Залізо нагрієш докрасна... Від ревмотизму. Може, воно ще від чого помагало. Ми находили в книжках, шо оце пити цю воду полєзно. То я ж кажу, шо грів воду – вона закипіла, то ми тоді потребляєм. [Тобто ту воду, у якій Ви закаляли речі, потім ще й кип'ятили?] Кип'ятили. [Чи Ви її ще комусь давали пити, рекомендували?] Та й нє. Хлопці ті, шо зі мною у кузні разом робили, то пили, бо вона якусь користь хорошу давала. [Чи робили на весілля обручки?] Робили. Це з грошей. З десяти копійок срібних, а такі є, як мідні, то там трошки й золота добавлялося. То це ше як Петро І хазяював державою, то він тридцять процентів золота у гроші пускав. То такі копійки находили, то з них кували обручки. [Чи молоді самі приходили за обручками?] Приходили й самі, бо треба ж примірку зробити. Чи менше, чи більше. [Чи були якось пов'язані з кузнею народини, хрес-

www.etnolog.org.ua

тини, поховальні обряди?] Нє. До церкви, то приносили у нас в Нерубайці. Якшо мрець – раньше в церкву брали. [Чи були у Вашого вчителя особливі слова, якими він розпочинав роботу в кузні?] Ну так, як п'ятіминутка. Шоб не покалічився, дивився, внімательний був. Отакий. [Чи просив він у Бога допомоги?] Боже, поможи. [Коли починали працювати?] Із сходом сонця і з заходом закінчувалася. Особливо в колгоспі, то треба робити. Дуже рано починалася робота і допізна. Даже як уборочна осьо йде, то і ночою діжурили. Якась аварія, то шоб тебе не шукати десь у постелі, а ти долженді́журити усю ніч. На другу ніч другий діжурить, але це у жнива. [Чи стукали по пустому кувадлу молотком перед початком роботи?] Да. Як початок роботи, то дав дзвін. Три рази. [Чи під час роботи старший коваль постукує молотком по пустому кувадлу?] Молотобоєць б'є по цему місці, а я ж тоже піддєлую отут-отут. Як я йому показав шо осюди бий, то він б'є там раз чи два, а я по свому дєлу піддзвонюю йому. [Куди складали інструменти після роботи?] В ящики. [Де вони розташовувалися щодо ковадла, горна?] Зовсім у другій стороні. [Чи навколо ковадла натягувався обруч, за який закладався дрібний інструмент?] Обручі такі обдєлувалися, і гньозда там у обручах видєлувалися. Шоб це грубший пробой, це тонший пробой, це зубило, це там разні «шліхта» називалися по-німецькому. [Що казав Ваш учитель після закінчення роботи?] Казав (бо він же ж пожилий був, більше шістдесяти років): «Слава богу, шо уже закінчена та робота, зроблєна благополучно». Гості, примерно, до воза треба було наварити кусок, бо не хватало для цього дєла, то наварували. Тяжола робота. Наварували, а тоді садили для шинкеля, там тонше. Це робили. До сівалок тоже самоє гості варили, бо зараз сезон підтиралися осі, то підсадювали, добавляли. [Чи хрестився коваль після закінчення роботи?] Хрестився. Хто вірував в Бога, хрестився. [Чи замовляли люди вироби зі свого металу?] Нє. Приходили то тільки казали: «Зробіть сапу». [Як дякували за роботу?] Хто як. Хто має хорошу совість, пляшку принесе, а хто, то й так – «спасибі». [Як називалася ця пляшка?] Самогоном. Могорич. [Чи вживали в кузні нецензурну лексику?] Як не ладилася робота, то й матюкався. А шо ж не так зробив шось, шось поломив. Тоді ше як ми робили в кузні то... та ше старої віри, то в церквах же ж прижимали оці матюки. Попи були. Сімдесят год попів у нас не було в кузні та в селі, то розбалувався народ. Тоді було ж всьо равно таке ж. На полі батько оре, а тут в п'ять часов – «Бем!». Отут і випрягай. Шоб три метри, штирі до краю дойти... Нє-є. Завтра дооpеш. Була така причина, шо народ віри держався крепко. [Чи закінчували робити в кузні після дзвону в церкві?] Да. Якшо роботи такої немає. А як є робота, то треба робити й пізніще. [...] [Чи кляли ковадлом?] Було: «Шоб доробитися, шоб це кувадло тоненьке стало». [Що це означало?] Усохло. [Тобто, щоб не було такої важкої роботи?] Да. Ну, шо ж уручну все робилося. Свєту ж не було... [...] [Чи пам'ятаєте приказки, загадки пов'язані з молотом, кліщами?] Були такі коміки, шо візьме за ручку молот і викрутить навиворіт і поцілує. [Що це було, демонстрація фізичної сили?] Ну, оце ж я кажу треба викрутити і поцілувати. [За що бралися, за край руків'я?] За самий край ручки – «штильт». Там же п'ять кілограм у ньому. [Чи забігали в кузню просто так?] Інші заходили в кузню. Є вона, открита чи закрита, то заходили. Да, прийшов, роздивився, поздоровкався. [Чи раніше в парубочих іграх була перевірка на сміливість відвідуванням кузні вночі?] Нє. [Чи існувало повір'я, що блискавка в кузню ніколи не потрапляє?] Потрапляла. Ну, воно ж дощ іде, а брами відкриті і комин відкритий. То такий був один випадок. По той бік річки загриміло і запалило хату, а в нас у кузні по кувадлях ударило аж тоже. Бо держались. Ну, стоїш і держишся собі на кувадлі руки. А воно блиснуло так, шо засвітило добре в кузні, і електрика появилася в кузні. От як. Оце було. [Чи чули Ви, що на кузню сідає або не сідає сова?] Сідає. Сідає сова на мрець. Тілько сови [сідають]. [Чи полюбляють кузню кіт або собака?] Не чув. А про сову, то це сідає тільки на комін, то жди якогось нещастя, смерті. [Чи пам'ятаєте пісні про ковалів?] Е-е, разні такі пісні співали. Забувся. [Чи пригадуєте народні загадки, приказки про кузню?] Я всьо робив у кузні. У вісімдесятому на пенсії. Робив у кузні. Робив, бо не було підсказатілів таких, шо... Ну, поступали в кузню молоді хлопці, а нічого ж не в курсі дєла. То вже я їх дресірував на такеє дєло. [Чи працював з Вами Василь Захарович Непочатий?] Був. Він не зо мною робив, бо в них аж окраїна села, то там була своя кузня. А ми ось робили, зараз же де кущі. Оце тут була кузня наша, то була на полі на фермі. А послідньє время в центрі, там де магазін. [Це була колгоспна кузня?] Да. [Де розміщувалася кузня?] Ставили там, де большинство проєзжих. [Зараз] нема нічого. Всьо анулірували. Ні кузніци не роблять. Нічого. Ні плотні. Там же ж й плотня должна бути коло кузні. Нічого немає. Всьо розікрали. Був молот воздушний, і те розібрали. На металолом пішло. [Кузня і плотня були поряд? Ви кували, а там що робили?] А вони вози, колеса роблять і снасті. Всьо робиться дерев'яне, а ми все желізне куєм. [Скільки у Вас було підручних?] Два. Постійно працювали. [Чи інші люди допомагали натягнути обід на колесо чи тільки три?] Три. Два із гаками, з тими, шо натягають шини, а я оббиваю кругом шини. Як є роботи багато, то і чотири, і п'ять визивають людей помогти в роботі.

НОВОМИРГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

с. Панчеве

Записали В. Атаманчук та О. Ратушняк
30 липня 2008 р. у с. Панчеве
Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл.
від Панкуль-Чигулі (Бусько) Поліни Михайлівни, 1908 р. н.,
Чігільчі Марії Іванівни, 1935 р. н.,
Цариш (Дегусар) Віри Іванівни, 1920 р. н.,
та Яценко Надії Олексіївни, 1918 р. н.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Колись у нас били коноплі, у річці мочили, а тоді на держалку, а тоді вже тчем. Було, сіють на городі коноплі, вони мали бути сухі. Батьки зріжуть ті коноплі і везуть на річку. Там гарно намочать, десь тижнів два вони там мокнуть. Далі їх везуть додому. Висохнуть ті коноплі, а тоді дергалкою їх б'ють. А тоді пряли. Пряли прядками і веретеном. Полотно було грубе. У нас льону не сіяли. Раніше самі і пряли і шили. [...] Лампа-керосинка. Хочу прясти, на макітру покладу й пряду. І видно було. Веретеном

www.etnolog.org.ua

пряла. Я любила прясти, та й скоро. Коноплі ж сіяли. Вони тоді виростуть, поспіють, та плоскінь уверх ростуть, порвеш їх, пов'яжеш та в річці намочиш. Пока їх поб'єш! Бительня-терниця. Треш, а тоді дерганка – дергаєш. А тоді чешеш! А тоді прядеш. О! Коло конопель то роботи! [...] А тоді вже ткали. На лави паратари оббивали та налавники стелили. Раньше наткали кучу ряден, постелить на печі дві ряднинки (ми на печі спали), і вкривались ряднинками. А подушки були. Клали на крóвать, шоб гарна була.

ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ РАЙОН

с. Червона Кам'янка

Записала З. Гудченко 27 вересня 2008 р.
у с. Червона Кам'янка Олександрійського р-ну
Кіровоградської обл.
від Шаповала Петра Григоровича, 1926 р. н.

ТКАЦТВО Тоді в кожного у березі були коноплі. Тоді тіпали, спеціальне таке було..., два бруска, те, шо тіпалось, називалось «кострица». А пряли, то це в кожній хаті. Веретена й досі валялись. [...] Ше й я пам'ятаю. Тітка – сусідка у нас ткала. Верстат. От мати моя якось кооперувалась. От в тебе є станок. Давай твоє витчем, потім моє витчем. Це ж скільки треба праці, шоб його виткать те полотно. І я пам'ятаю, як і білили, відбілювали. Масово ткацтво було, мабуть, року до тридцять п'ятого, бо я ше пам'ятаю, як на левадах, біля криниці розстелять, шоб воно вибілилось, висохло. Воно грубе було, ну, полотно з конопель.

СВІТЛОВОДСЬКИЙ РАЙОН

с. Нагірне

Записав С. Довгань 17 травня 2012 р.
у с. Нагірне Світловодського р-ну Кіровоградської обл.
від Литвиненка Миколи Валентиновича, 1947 р. н.,
Цебермана Володимира Никоноровича, 1937 р. н.
та Цеберман (Швачки) Явдокії Йосипівни, 1934 р. н.,
родом із с. Стара Ревовка
Новогеоргіївського р-ну Кіровоградської обл.,
Ульянова Олександра Валентиновича, 1946 р. н.,
та Олександра, 1973 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи святкували у вас обжинки?] Було таке в колгоспі, були такі. Як в колгоспі робили, то я вже був трахторістом, то нам платило государство гроші (чотири рублі на трудодень) і пшеницю давали (кілограм-два), то єслі в колгоспі не вродило (план тіки виконали, і в колгоспі не лишалося нічого), то ми їздили на елеватор у Павлиш, своє зерно получали, привозили додому. Святкували. Я прийшов з армії, то вже не був в колгоспі, я вже став робочим. Бо раньше – сапали, в'язали, та куда там! Як раніше землю обробляли? Обробляли раніше і волами, і кіньми. Плуга коні тягали, борону, дряпач був, сапалочка була на одну лапку. Зараз – трактор культиватор тягне на десять лап чи двадцять, а тоді сапалочка і три лапи, якраз мєждуряддя. Я тоже водив коняку, потом за сапалкой ходив. Обробляли так землю. А до войни волами ж обробляли, трактор один «ХТЗ» був чи «Фарзон» там, а то ж робили конячками, волами. Хліб убирали чим? Жаткою, серпами і косами мужики, даже баби косами косили. Я повню «Комунар», такий комбаїн, його тягали. Причепний. Його «Універсал» сам не потягне, підпрягали «ХТЗ». Ше одного добавляли, шоб підтягувати його. [Три трактори тягнуло?] Да, а як пішли «ДТ»-шки, то одним, «ДТ» один тягав. [...] [Як було жити за радянської влади?] В колгоспі було дуже тяжело, оце все державне – воно обкладалося налогом, за це треба було платить дєньги. А дєньги в колгоспі не давав ніхто (дванадцять копійок на трудодень). А до тебе приходять і кажуть: «Ти должен государству сорок два кілограми м'яса, триста літрів молока, триста яїчок!» [ідеться про сталінські післявоєнні податки]. [Люди охоче це все здавали?] Та як же охоче! Кому ж охота, а волі-по-неволі треба. [Чи було таке, що не хотіли здавати і не здавали?] А нє. Не було. Значить, ми бідно жили. [Що робили, якщо не було де взяти?] Слухай, я тобі розкажу, як нема де взяти. Приходе виконавець і каже: «Ви должні три з половиной тисячі налогу». А батько каже: «Немає нічого, немає в мене грошей». Він зайшов у хату описать шо-небудь. В хаті рядно одне на полу лежить. Подивись-подивись. А одна корівчина, потому шо сім'я кормиться з корівчини цієї. Каже: «Ну шо. Даю сроку неділя, не здасте, заберемо у вас корівчину». Батько приходе у воскрєсєньє, за налигач, потяг корову на базар. Продав за десять тисяч коровчину. І зразу, в той же день, купляє стару-стару корову, одна кожа і кістки. Отдає три з половиною тисчі, а на остальне – цю корову. Вона мало давала молока, літрів п'ять, но ше ж і молоко треба було здавати. «План до двору» називали. [Що робили, якщо взагалі нічого людина не могла здати?] Я не знаю, як тоді поступали. Я знаю, шо якшо не виробиш, то судили. Тобі положено там триста трудоднів виробить у год, а ти їх не виробив, значить, судили. [Чи були такі люди в селі, яких судили?] Були, і судили.

ТВАРИННИЦТВО ***Свинарство.*** [Чи тримали у вашому селі свиней?] Канєшно ж, тримали. [Де їх тримали?] Ну, в кого саж був маленький, розроблений, дерев'яний в основном. [Із зруба зроблений?] Та не із зруба, а досками, таке. [Чи закопували сохи і оббивали дошками?] Да, закопували, оббивали, робили пол, свиней тримали. [Що з вигодуваними свинями робили?] Різали. [Хто різав свиней?] Дядька якого найдеш. [Просили людей, які вміли?] Да. [Чи багато було коліїв у селі?] Ну як, після войни ми свиней не держали. Нє, після войни ше одну, по-моєму, чи дві свині держали. То треба було здавать. То у п'ять часов зімой (бо різали зімой в основном), шоб обсмалить (тоді ж соломою смалили). Не було, як зараз: то лампою, то газом. То соломою у п'ять часов смалили шкуру, шоб ніхто не знав. Бо як зловлять, ти должен здать шкуру свині. [Де різали?] У себе в дворі, десь в затишку, шоб менше хто чув і бачив. [Кололи чи різали?] Кололи ножом. Длінний нож. Батько там під лопатку чи куди, я ж не різак, не знаю як. [Що потім робили?] Обсмалили соломою, розібрали. [Звідки починали розбирати?] Із живота. [Чи вибирали кров, куди її дівали?] Вибирали кров, все вибирали. [Як обсмалили, то що робили далі: перевертали на живіт чи на спину?] Нє, на спині. [Чистили, шкрябали чи мили, може пам'ятаєте?] Ножами шкрябали. [А може ще чимось?] Нє-нє. [А потім що?]

www.etnolog.org.ua

Ну, первим долгом, оце почистили всьо, шкура вже чиста, клали, викачували. [Грудинку вирізали?] Ну правильно. А потом вибирали кров. А потом розрізали. [Ноги відрізали?] Да. Перед, зад. [Нє, самі ноги?] А ратиці не відрізають, а вони одпарюються, і знімають саму ратицю, знімають. [Що робили із м'ясом, салом?] Як шо, солили. Зараз же ж, бачиш, консервірують м'ясо, сало, а раньше улажували сало на горіща, засолили, підвісили. Отак само, воно стікає, соль стікає. На бантині підвісили – оце все тобі було хранєніє. Холодільніків не було, не було ж такого нічого. [Чи не псувалося м'ясо, сало?] Чого ж? Воно солоне, нє, не псувалось. Ну, бувало, чуть старим, понімаєш, єслі воно довго, то воно просто старим отдає. Воно ж пожовкне і начинає отдавать. Зараз же ж і холодільнік, і морозіловки, шо хоч, а раньше такого не було.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** [Що садили на присадибних ділянках?] Картоплю, пшеницю сіяли (після войни таке було), помідорчики були, но таких помідорів, як оце зараз великих, не було. Казали – дристуни – такі маленькі, но вони рясні-рясні були. Лукчинку так же само, соняшники, все це було.

САДІВНИЦТВО ***Садові культури.*** Садок був, правда вишні, тіки вишні. [Чому тільки вишні?] Вирубували, потому шо налог на дерево був. По-моєму, на вишні не було, бо у всіх вишні осталися. [Вишні які, «простяки»?] Да, в нас простяки були. Тоді ше шовковиця була в нас у садку. А потом вже груша появилася молода, тіки дичка, і обракоса появилася. Це вже після війни.

РИБАЛЬСТВО [Чи займалися Ви риболовлею?] Вудочкою ходив [ловити]. В нас була річечка – Цибульник. Ішла через луки. Луки в нас затоплялися, оце весною вона розливалася, десь, мабуть, кілометр ширини, вобщім, багато затопляло. Після того, як вода спадала, трава, сінокоси, і скот випасався. Тоді, в те время, ми ж пацани були, це ж ясне діло. Тоді ж волосні (це ж лєска є зараз, а тоді не було такого), ми волосні із хвоста коняки вирвали і крючечок зробили з проволочки (тоді ж стальна проволочка тіліфонна була, вона стальна там всередині), крючечок зробив і вже й рибу ловиш: піскур був, така краснопьорка. [Чи чіпляли на гачок наживку?] Обізатєльно. Черв'яка ілі муху, був такий сліпець, туди те цепляли. Таке, як муха, сліпець. Ото ж грузік – воно ж тоне, поплавок, як і зараз. Поплавок – взяв кусок верби, відрізав, прицепив, вже й вона стоїть. [Поплавки робили тільки з верби?] З любої деревини, саме основне, шоб воно легше і показувало, шо стоїть, як клює, видно. А як надоїдало оце все, ми начинали лягушок ловить. Но ми більше ловили корзиною. [Це як?] Була плетена така корзина, в селах, по-моєму, є. Оце береш, до берега її підтягаєш, ногами побовтав, піднімаєш, а там – ну тогда була сикавка, щучки такі, линок, більше такої риби було, біленька. В'юни були обізатєльно. [Що робили з рибою?] Як шо... Так же само чистили, жарили, а в'юни навіть сушили, в'юна на борщ. В'юни солили, на лисику сушили, можна і на сонечку, і тоді зимою оце цю рибку в борщ. [...] [Які були знаряддя для риболовлі?] Я ж тебе говорил – регеля, регеша. [Це одне й те саме? Якої вона була форми?] Да. Потом – верша. Значит, принцип был такой, что заходит, и она оттуда не может выйти. Вход широкий, конусный, и сходится – маленькое такое отверствие. А дальше... Сейчас я тебе нарисую [малює схему. – *Авт.*]. Вот она как-бы вся, а вот сюда идет вовнутрь, и вот тут она усеченная. Вот тут заходят, а выйти не могут. [То це регеля?] Верша или регеля, не помню. Вот она зашла, а выйти отсюда не может. Та, что соображала отсюда выйти, то та могла. Оттуда что выходило, а что и нет. [Чи розливалося весною Дніпро? Може, там залишалася риба, ставили загати?] Конечно. Ловили мы ее руками, ходили, брали этой рыбы. Ее было такое изобилие... [Чи ловили кошиками?] Ловили, мы брали эту, и в кушири [водорості. – *Авт.*] как ударишь, то вот такие рыбьешки, тарашки, пискари всплывают – вот ты их собираешь, ловить ее не было смысла на такую удочку. [Чи були «павуки»?] Были павуки. Не было нагальной потребности у людей, чтоби изощрятся этой ловлей. [...] [Чи займалися ви риболовлею?] Вудочка, сєтка, гранати, ятіря, регеля. [Що таке регеля?] Це з лози така... Сапец, знаєщ, що таке? Це квадратної форми. З лози плетена, як тин, тільки тонка, як лоза. Метра півтора. Воно корзиною було. Це – регеля. В'ятір був, круги такі. Були з лози. А раньше лозою робили і натягували сєтку. [Яка риба попадається?] Грубо говоря, счас в основном карась. Це єдінствєнна риба, яка нікому даром счас не нада. [Чим найчастіше ловите рибу?] Коли чим. Коли ятір, коли удочка... [З чого роблять ятір?] В мене вже з проволок. А раньше робили з лози. [Якої форми ваш ятір?] Круглий, як куль зроблений. Ішов на конус. Тільки получалося, ятір, він з крилом ше. А те, шо без крила, ну, там з метр, як заборчик сдєланий. Нитку доставав, хто капронову. [Як називався ятір без крила?] А без крила – «верша» називався. [Скільки крил було: одне чи два?] Завісіло от багатої фантазії людини. [Яку рибу ловили на ятір, на вершу?] А тоді лізло все: і сом, лин. Це люди кажуть. [Коли це було?] Та це ше до затоплєнія. По болотах, річка була, плавні були, значить, болота були. То оце вершу цю робили, ятіра накладні. Ніч постояв, треба вішать, шоб підсушилось. [«Павуки» були?] Павуків тут не було. [Чи чули ви, що таке «кімля», «комля»?] Знаю, на флажки ловили. [Як ловили на «флажки»?] Палка, лєска. Ну, свого рода, удочка, а на краю пружина. Зімой, як ото вішають триніжеце і топором льод вирубували. То повирубують і заморожують оцю пружину. І получається, де смикнула, в кажного стоїть цей... Де смикнула раз, і встав флажок на пружині. І вони стоять на льоду: ага, той баче, той баче, той баче... [Яку брали пружину?] Як палка. [Скільки сантиметрів – близько п'ятдесяти?] В середньом да. Два гвоздика, ну, в кого нитка, в кого лєска. А тут – пружина. Може, бачили, як ото старе тісто збивали. Ото така пружина, да, шо на конус іде. Я не знаю, як вона називається. І край просто вигинали, недовгий. І получається: закріпили на дрільові, там тройнік... Щука смикнула (обично вона смикала), там подсєкатєль срабатує і на краю флажок опрєділяє, бо вішають. І людина стоїть на льду і баче: ага, в того клюнуло, пока в нього не клюне – нічого йти. Сітки колись ставили. [Після того, як «море» зробили, риби стало більше чи менше?] Карась появився. Тут карася, тільки по болотах був. Запустили ж «японця» десь в районі шістдесятих. Появились бубері. [Що це за риба?] Ну, бички. Но в нас «бубирі» називали. І счас разновідності: то мутіруються, то свіженькі заносяться, нєізвєсно. Не стало осетрових, бо в мене старий в рибаках робив, то ше в сімдесяті годи попадався осьотр. Толі він старий

www.etnolog.org.ua

остався, толі якимось макаром запригував, но їх остались одиниці, бо, може, попадеться маленький... По прайсу його тут нема. Їсти буде жалко, а от коли вже виросте... Запустили шворбіка, то їсть товстолобіка. А так... Скажім, і на річці ловили харашо тих самих карасів, тіки цих болотних витягували. І счас воно... Тіки рядом город построїли, він же ж тоже употрєбляв ту рибу і плюс дачі тоже ж... Кіровоградці приїжають, то вони довільно дикі на лов. У нас на базі, де я працюю, там колись больниця була, стара ше... А потом нєсколько корпусов осталося, остальне ж затопили і сдєлалі базу отдиха, конторовську, толі кіровоградську чи шо... Восьмидесяті були... То оце ж достроїли такі п'ять доміків, і оце... там от льотної академії кіровоградської чотири доміка. То ті як приїжають, то це абзац на базі. Де шо стоїть, ховаїм, бо по-любому шось знайдуть, зацеплять, винесуть... Дика дивізія, общим словом... Ну, трошки голодні... То, буває, під'їжають, я їм продаю... [Чи займаєтесь солінням риби?] Бува, да. Як попадеться, то та ше прошлогодня остається, я їм тоді по дєшовкє... Предупредив раз – нормально. Приїжають і сушать її, не вимачують– і в тумбочку. [Що з неї роблять – тарань?] Да. Єслі її не вимачувать, бо риба до опрєдільонного етого своє набрала і все. А остальне ж – біле виступа. Як ото обично: беремо тряпочку, протер зверху солі і хоть пиво пий. [Чи готуєте уху?] Варим. [Що загалом готуєте з риби?] Жарим, юшку варим. По-нашому, по-місцевому... [Рибу ріжете?] Ріжим рибу... Вже й концерва пішла... [Тарань солите?] Да, обично. [Самі їсте чи продаєте?] Обично самі. [Чи запікали рибу?] Раніше я не чув, шоб запікали. А в наш час запікають, делают горяче копчєніє: то і майонез, і часничок. Раньше ото не запікали, ну оце, як фаршірована наче. А зараз – заливна, брали оце здорову рибину, харошу, кілограм на п'ять-шість, такі були... Бо сім'ї ж великі були. Це до розліва оцього. Соми були, но не було хароших снастей, шоб їх зловити.

МИСЛИВСТВО [Чи ходили Ви на полювання?] На охоту ходили, потому что там ведь плавни. Вот туда ходили – за Колабиров, Коропивку, Витривку, Воронивку, оце вони туда ходили. [Чим полювали?] Ружьями. [Чи ставили пастки, петлі?] Может, и ставили, зайцев было много. [На кого ще полювали?] Лисица, заец, были в этих самых кручах (эта сторона испокон веков была в кручах), то в этих кручах лисьи норы были, то их звуком выбивали. [Чи траплялися кабани?] Были кабаны. Они даже были здесь в нас, в Светловодске, у шестидесятые-семидесятые года, в центре города, целая стая. [А дрохви були?] Ну, это было там, где счас море, оно там было нетронутое. Это был заповедник. [Чи водилися олені?] А оленей! Боже, они ходили в нас по дороге. Тут было столько этой живности, много было. [Чи бачили ви лося?] Да, конечно, много лосей было, они такие здоровые. [Коли це все позникало?] Недавно, лет двадцать назад. А лось в нас всегда был, кабан, лось, лиса, зайцы. [Чи водяться тепер ці звірі?] Нема. Вот здесь, по эту сторону, это все было в плавнях, не было хорошего сообщения села к селу, потому что оно здесь перемывалось, затоплялось... [Що таке плавні?] Это затапливаемая земля, которая даже летом сохраняла влагу. Это раз. А второе – вот от горы до горы Днепр узкой рекой, но после полноводья не было никакой уверенности, что он остановится там, где останавливался осенью. Поэтому здесь очень много старых русел Днепра, они так и назывались: «старое русло», «речище», как угодно. Но их очень много, потому что после полноводья здесь много было, как бы, островов, каналов, всего. Дельта реки была, хотя это далеко не дельта по своему километражу, потому что он впадает где-то. А вот здесь розгалуження було очень великое. Наверно, с годами, тысячелетиями оно промывалось, промывалось. [Чи тепер десь плавні збереглися?] У нижней дельте. От горы до горы. [Це туди, на Черкаси?] Да-да-да. Из ста двадцати шести населенных пунктов были городки городского масштаба – это Новогеоргиевск и еще какой-то в Черкасской области. Та здесь и не могли возникнуть большие города, исходя вот с этой местности.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** Очень хорошее было здесь – подвижной состав делали (телеги, брычки), здесь даже артели были. ***Лозоплетіння.*** Также делали здесь с лозы. Очень много из лозы мебели делали – кресла, диваны, столы, этажерки, здесь такое изобилие было! Да, я заходил, лозовая фабрика была. Она еще была при царе, і также она сохранилась при Совете, а потом ее перевезли в Старую Белецковку. ***Бондарство.*** Затем бочки делали, бондари делали.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Техніка та технологія вичинки шкіри.*** [Чи бачили Ви, як обробляли шкіру?] Да. [Розкажіть, будь ласка, технологію обробки?] Соскребали, я помню, вот этот полужир, полуостатки кожи, брезгливо для ребенка смотреть, и невыносимая вонь от этой кожи. Я помню, мяли кожу. ***Лимарство.*** Сильно развито было изготовление сбруи для лошадей.

с. Серебряне

Записав С. Довгань19 травня 2012 р. у с. Серебряне Світловодського р-ну Кіровоградської обл. від Стрищенка Василя Якимовича, 1924 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Свинарство.*** [Як Ви кололи свиней?] Я думаю, каждий знає, як його... Ну, як кололи... Те, которе загодоване, порося, його валяли, за ногу брали, прив'язували, а потом валяли його на бік, шоб догори він лежав животом. А тоді під лєву сторону застромляли ніж, гострий, довгий такий. «Костолам» – на його казали так. [Ніж був широкий чи вузький?] Нє, не широкий, бувало, вужчий за цей [звичайний кухонний]. Бувало, шо й швайкою колов. А тоді його обсмалювали, соломою обсмалювали, а вже як з'явився газ – газом обсмалювали. Була горєлка така, форсунка там зроблена була, підпалював ту форсунку, і смалили порося. А потом із його усе те зшкрібали ножем. А тоді розрізали. [Звідки починали розбирати?] Грудину розрізали... За день я і троє, і четверо різав. [Спочатку відрізали грудину?] Грудину, вибирали кров, а потом витягував льогки, серце вирізав, печінку. А тоді живіт розрізав, кишки виймав. [Коли відрізали ноги?] А це, коли вже розібрав, середину забрав, а тоді вже ноги. Його солили, хто-як. [Чи відділяли сало?] А сало – воно ж отдєльно. Це як вирізає сначала м'ясо, а сало остається, а потом остається отака плаха, а потом різали його, а тоді ше його солили, укладали в банки, консервірували його.

www.etnolog.org.ua

ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ

БІЛОВОДСЬКИЙ РАЙОН

с. Литвинівка

Записала С. Щербань 1986 р.
у с. Литвинівка Біловодського р-ну Луганської обл.
від Гончарова Василя Петровича, 1913 р. н.,
Бут Галини Тимофіївни, 1909 р. н.,
та Хаблеця Івана Олександровича, 1920 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Основним нашим заняттям з діда-прадіда було землеробство. Вся земля була поділена на общинну і на отруба. На отруба виходили, відділялись від общини і будували часто на тій землі хату. Коли ділили землю на отруба, тоді тягнули номерки, кому який участок попадав. Бувало, що люди йшли на отруба, а хто не хотів – оставались в общині. В отрубах доводили землю до пуття, вона була в одному місці і постійно належала одному хазяїну. Наділ на чоловіка (на жінок не ділили) – шість десятин. В отрубах у кожного хазяїна була своя толока, а то й наймали пасовиська, як було мало своїх випасів. Толока потім оралась і робили пар під жито. Орали на пар у липні, а у серпні боронами волочили, а тоді сіяли жито конною саділкою Ельварта. ***Жнива.*** Жито збираємо після Петра. Зібрали жито – зразу ж землю переорювали неглибоко букером або припашником і потім боронували. Після цього в кінці серпня знову сіяли жито. Жито дрібненьке, а пізніше вже був виведений сорт земський, давало хороші врожаї. Пшениці сіяли менше. Косили косами, косарками, лобогрійками. Коси – вісімка, дев'ятка, десятка, коротша, довша. Коси купували у крамаря. Як їдуть косити, то мати і тьотка Васька наряжені – білі хустини додиком, сорочка біла полотняна, спідниця-шарахван, підперезана поясом китицями наперед, у постолах, з прядива плетені, на босу ногу, щоб стерня не колола; разок-два намиста на шиї, хрестик. Жінки співали, жартували. Громадили і в'язали більше у самих сорочках, підперезані поясами назад. Увечері ідуть на ставок, купаються, жартують. Жінки у сорочках купаються, окремо від чоловіків, перегукуються. Чоловіки купались у підштаниках і голі. В'язали у снопи і складали у хрестик, п'ятнадцять снопів і в копи шістдесят снопів. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Стоїть на полі недовго, щоб раньше звезти на тік додому. Возили на гарбах по сто двадцять снопів. Волами, кіньми возили. Привезуть до клуні і складали в стіжки рядами, колосками всередину – по кругу, так до тридцяти рядів, завершували одним снопом – гузирем вгору. Молотили на токах. Робили тік. Зчищали верхній шар грунту, заливали тік водою, накидали старої соломи і молотухами, конем, утрамбовували. Тоді солому змітали. Молотили ціпами і молотухами. За день три-чотири посада змолотять. На току снопів тридцять розтрусюють, від краю гузирем. По краю їздять і до середини, а тоді до краю, поки все не обмолотиться. Перевертають перевертачкою – дерев'яні двохріжкові вила. Збирають солому в оберемки, а зерно зсувають насередину граблями, а у ворох – дерев'яною лопатою. Солому згребають і складають рожнем у прикладок. Зерно увечері на току підкидають лопатою і воно на легенькому вітерку провівається. Віяли і віялками, фабричні були. Два рази провіяли, а тоді міркою, на пуд зносили у комору і зсипали в закрома. Зсипали зерно і в кошелі – всередині обмазаний глиною. Зсипали все окремо – на посів, на продаж. Кружали зерно на велике решето. За те що хлопчик помагав, йому чоботи купували, хромові на каблуку невисокому. Чоботи коштували тридцять три карбованці, а корова тридцять карбованців.

ТВАРИННИЦТВО Хлів крейдяний довгий, напроти хати, віддалік, призьба невелика біля хліва, вкритий очеретом, з приміщеннями для корови і теляти, ці приміщення з віконечками; для коней – конюшня. В конюші ясла дерев'яні, шкребниця на гвіздочку, хомут, віжки, дуга, а там, де корова, – ясла хоч плетені, хоч дерев'яні, лопата, вила, налигачі; там, де телятко, – різні поставці, діжечка, відро. У цьому ж хліві для овець пригороджувалась кошара. Повітка обплетена, обмазана всередині кізяком – для волів, могла тут бути і корова. Клуні хворостяні на стовпах, вкриті очеретом чи соломою. Тут полова – корм для коней, волів. Були клуні і крейдяні. Молотили тільки на токах біля клуні. Коло клуні на току – стіжки вивершені, як яйце обточене. Курників окремих не було. У хліві плетене гніздо для курей, де неслись, а сиділи на драбинці. Комори рублені, сажки рублені з верби, берестка. Овечку кликали «бир, бир», а гнали – «куч, куч»; корову – «мань, мань, мань», гнали – «гей»; коня – «кось, кось».

МЛИНАРСТВО Мололи зерно на водяних, вітряних і парових мельницях. Щоб гоже змолоти, то треба і гоже зерничко. У селі Литвинівка було одинадцять млинів вітряних і одна водяна мельниця. Вітряки на чотири-шість крил, рублені і крейдяні. Рублені – відкритий зруб. Вкривали очеретом, соломою, желізом, черепицею. Дашки двосхилі. У крейдяному тільки верх повертався. Повертали вітряк на вітер воротилом. Борошно зберігали в сінях, в коморах – у скринях, кушелях. У борошно кладуть чистий дикий камінь, щоб мука не старілась. Кошелі з борошном стояли і в пашенних хлівах.

ВАПНЯРСТВО Тут скрізь були вапнярки, в яких палили вапно. Робили горно [яму], обмазували його глиною,

www.etnolog.org.ua

засипали у горно возів сто подрібненої крейди, а поряд з горном – топка. У топку кладуть ряд дров і вугілля рядів з шість. Яму заб'ють, а тоді накривають землею і підпалюють. Курить днів три. Перестане курить – з місяць охолоня, тоді вибирають вапно. Поверху стіни білять крейдою і трохи додають вапняку. Хату мазали білою глиною, а крейдою білили. І верхи димарі робили з крейди або з хряща і білили крейдою з вапном.

БРЯНКІВСЬКА МІСЬКА РАДА

смт Вергулівка

Записано учнями с/ш № 3 м. Брянки Луганської обл. 27 травня 1993 р. у смт Вергулівка Луганської обл. від Шевченка Григорія Івановича, 1912 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** На початку двадцятого століття орали землю залізним плугом, який мав трикутну форму. Виготовляли в кузні пана Емануїла місцеві майстри. Після революції плуги виготовляли в кузні колгоспу «Безбожник». У плуга запрягали коней або волів у ярмо, збруя була шкіряна. Різні ґрунти орали залізним плугом, але були й різні плуги. На пухких ґрунтах леміх був і ширший, і легший, на твердих – вузький і важкий. У нашому селі пам'ятають примітивні волочильні знаряддя – волокушу. Потім з'явилися борони, які були залізні, у формі зигзага. Волочили одночасно боронами. Залізні борони з'явилися наприкінці дев'ятнадцятого століття. У 1924 році колгосп купив перший трактор на кошти місцевого населення. Голова колгоспу Юхненко Олександр Пантелейович поїхав на Харківський тракторний завод, вивчився там управлінню трактора, привіз його залізницею до станції «Боронська», де його зустрічали односельчани. Під оплески, викрики та гул першого трактора голова колгоспу демонстрував його можливості [...]. Сіяли з мішка або відра, пізніше – сіялкою. [...] У цьому населеному пункті називали «сапа» або «сапачка». Нею робили прополочні роботи, підпушували землю. Держак до робочої частини кріпився в ручку на цвяхові. Форма сапи різна: прямокутна, округла. Сапи виготовляли місцеві майстри. У селі побутували гладкі та округлі видовжені серпи. Робоча частина вбивалася в ручку. Серпом робили жінки, які жали жито, пшеницю, ячмінь, овес. У нашому селі й нині користуються косами типу циганської. У кожному дворі й зараз є коса. Клепають їх на залізі молотком. До коси приєднували пучок. Перші косарки, снопов'язки, сіножатки з'явилися в [19]30–[19]40 роках. [...] На початку двадцятого століття граблі були дерев'яні. Ними рівняли землю після посіву зернових культур, після посадки рівняли землю залізними граблями. [...] Люди будь-якого віку пам'ятають дерев'яні вила, які називаються «тричатка». Залізні вила з'явилися наприкінці дев'ятнадцятого століття. [...] Ціп був дерев'яний. Основна частина молотили – бич із ціпою, з'єднувалися шкіряною защіпкою. Бич був круглий. Ціпами перестали молотити в [19]50-х роках. Хліб молотили в нас за допомогою худоби, яку ганяли на току, запряжену у віз, із перев'язаними копитами. Молотили також хльостанням. Молотилка з'явилася в період колективізації в [19]30-х роках. Молотилка остаточно витіснила молотьбу ціпами в 1950-х роках. У нас застосовували для віяння совок – лопатка, яка була зроблена з дерева. Ще віяли решетом.

ГОРОДНИЦТВО ***Переробка та зберігання городини.*** У цій місцевості були погреби-почати. Величезний погріб було побудовано при пані Емануїлі на початку дев'ятнадцятого століття. Існує він і по цей час. Погреби були кам'яні, заглиблені глибоко в землю, з низькою кровлею, з віддушинами. Погріб мав двустворчасті двері для провітрювання. Зараз кожна сім'я має льох, який виливається зі шлаку та каменю.

МЛИНАРСТВО У нашій місцевості багато було вітряків, бо це одна з найвищих точок Донбасу. Здавна зерно мололи на вітряних та водяних млинах. У вітряку повертався лише «дашок» з валом і крилами. Вітряки будували місцеві майстри. У сусідніх селах млини були такі ж. Більше молотили на вітряних млинах, бо річка, яка тече через село, невелика. Користувалися також жорнами. Вони були зроблені з двох каменів. У верхнього була ручка, яку крутили. Зараз люди звернулися до сільського господарства та зробили електричні жорнова.

КРЕМІНСЬКИЙ РАЙОН

Записав С. Сіренко 6 липня 2009 р. у Кремінському р-ні Луганської обл. від Юрія Миколайовича, 1975 р. н.

РИБАЛЬСТВО [Ви читаєте книги з рибальства?] Нова енциклопедія для рибака. [Якого року видання?] Помоєму, 1991 року. [Чи купуєте касети?] Нє. Дєло в том, шо в кожному регіоні по-своєму. [Зараз риби можна наловити багато? Не кажуть, що раніше було більше риби?] Давайте подивимось по екології. В том, шо річкі стали мельче, риби стало багато гинути від суші. [Чи є тут браконьєри?] Не знаю. [Чи варите Ви уху з риби?] Юшку? [У вас кажуть «юшка»?] Ну, допустім, зробимо жажарку, то буде суп. Уха і суп – те саме. [Чи додаєте пшоно і картоплю?] Да, треба чучуть. Все залежить від риби. Одна хороша риба на уху, інша – на таранку. [Як ловлять рибу взимку?] Зимовими вудочками. [Купують чи самі роблять?] Все залежить від фінансів і знань. Щас мормишку лутше купить, чим морочиться. [Купуєте в селі?] Нє, у городах, хто де буває. Більша мормишка хороша на глибину, є вольфрамова мормишка, вона поважще. [Яку приманку використовуєте?] Краще мотиля немає. Це вже провірено. [Самі миєте?] Купуємо і миємо самі. [Скільки коштує сірниковий коробок мотиля?] П'ять-шість – в залежності від мотиля. Дивлячись які розміри, скільки лежить в магазині. [Чи ловлять на хліб?] Ні. [Чи використовуєте каші, макуху?] Є таке. Паніровочні сухарі. Сизон від сизона різниця є. [Ловили переважно з берега чи із човна?] Все залежить від місцевості. Щас усі водойми в оренді. [Чи дозволяють там ловити рибу?] Ну, припустимо, простому колхознику, от я працюю, отримую п'ятсот гривень, і поїхати відати п'ятдесят гривень – то який сенс. Вудочки стоять оно. Ну заплатю, шо я піймаю – штук десять. А в калюжі заболівання. [Раків ловлять?] Не знаю. Я їх уже чотири роки не бачив. Ловили як дітворой були руками. Купались у річкі, їсти захотіли – руками наловили на кострі напекли і поїли. [Чи був у колгоспі ставок, де розводили рибу?] Було аж чотири. Зараз усі в оренді. [Це далеко

www.etnolog.org.ua

звідси?] Один – один кілометр, другий – два, третій – чотири кілометра, а четвертий – від третього один кілометр. Ставки робились за гроші наших батьків, їм не доплачували, а тепер я не можу піти порибачити. [Як узимку зберігають виловлену рибу?] По-різному. Хто в ящику, хто на льод, хто в пакет. [Як рибу засолюють?] На вкус. [Чи коптять рибу?] Не чув. Мєлоч не будиш каптить. [Як рибаки одягаються?] По погоді. [Чи є спеціальні рибацькі костюми?] Та як у мене заробіток п'ятсот гривень, а костюм в середньому коштує триста. Канєшно не можуть [купити]. [У радянський час спеціальні рибацькі костюми були?] Були забороди. Хто як міг. Ризинові. Лодка ризинова коштувала сто карбованців, зараз – тисячу гривень. [Чи робили дерев'яні човни?] Робили, зараз не роблять. [Коли перстали робити такі човни?] У [19]80-х роках. [Чому?] Матеріал був, життя заставляло. А зараз матеріал дорого коштує. Робили плоскодонки. [Скільки ставили лавочок?] Дві-три, в залежності від призначення. [Чи знаєте Ви якісь прикмети, пов'язані з риболовлею?] Є вітер любий влітку – це на руку рибаку. Зимою погода різко міняється – то не ловили. Встановилась погода – риба ловиться. Вітер північний – це добре. [Чи можна брати із собою на рибалку рибу?] Бери шо є. Якщо ти рибак, то піймаєш. [Чи можна брати на рибалку жінок?] Можна.

смт Красноріченське

Записала С. Щербань у липні 1986 р.
у смт Красноріченське Кремінського р-ну Луганської обл.
від Чернишова Олексія Ксенофонтовича, 1915 р. н.,
Чернишової Поліни Данилівни, 1914 р. н.,
та Липка Петра Микитовича, 1912 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Пшениці землю треба получчю – чорнозем. Сіяли пшеницю на пріснищах, на бакшах, на тому ж самому місці. ***Агротехніка.*** На пшеницю орали глибоко – плугами і букерами. Букері фабричні на три, чотири лемеші. Букерами весною орали багаті. Запрягали дві парі волів – букерять. Під букер садили кукурузу. Орали волами. Волів впрягали в ярмо – вербове, кріпке, не натирає волам шиї. Ярмо має підгорля, снізки дерев'яні і ковані занози, привій (кільце). За привій чіплється до ярма війце – берестове від шести до восьми сантиметрів товщини і два з половиною довжини. З другого боку у війці є пробой, який чіпляється за крючок у колішні плуга чи до барок. До барок чіпляється борона. Поорали – і до весни, а весною волочуть. По одному місці по три-чотири рази протягнуть, щоб сміття вибрати. Заволочували бороною, а на зяб під зиму йшли роспашником. Роспашник рихлить глибоко і витягає всі корінці. Багатий селянин мав по дві пари волів, по три корови і по дві пари коней. Із знарядь були косілка, сіялка, молотілка, плуг, букер. Поля було п'ять-десять десятин. У дворі: хата, вінбарь, саманка [хлів], кошара, повітка, худоба заходила під повітку, одна-дві клуні, саж, овешник. Була своя молотілка, вози на ходах. У бідного селянина – одна хатка та діток куток.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Бакші були в кожного. Їх сіяли і садили коло кукурудзи і коло соняшників, бо там потім будуть сіяти пшеницю. Землю під бакшу обробляли плугом, а весною, коли закінчать колосові, сіють бакші на ріллі вручну і заволочують. Сапали бакшу тяпками, тяпки робили ковалі. Бакші садили також мотигами. На підметах садили горох, квасолю, сочевицю, сіяли коноплі і льон. [...] Льону сіяли менше, скакунець, довгунець, волокнистий. Коноплі сіяли в огороді та на відведених місцях – конопельниках. Прядива сіяли стільки, щоб кожна хазяйка напряла не менше [, як] на чотири куска полотна – п'ятнадцять-двадцять метрів.

МЛИНАРСТВО У селі Кабанє на вигоні стояло сім вітряків на один постав – чотири-шестикрильних на кам'яних і дерев'яних фундаментах. Мололи на простий помол з висівками і вальцовий – відбива висівку. Борошно зберігали у мішках, дерев'яних довбаних всиплищах. Жорен не було. Пшениця ярова, була біла голоколоса, а з остюками – чорновуска. Біла коли доспіє, то сама висипається, а чорноколосу не домолотишся. З білої голоколосої мука біла, а з остистої – жовта.

с. Нова Астрахань

Записали С. Чибирак, С. Микитчук та С. Сіренко
6 липня 2009 р. у с. Нова Астрахань
Кремінського р-ну Луганської обл.
від Троянової Марії Михайлівни, 1938 р. н.,
родом із с. Ковпаківка Магдалинівського р-ну
Дніпропетровської обл.
(у с. Нова Астрахань проживає з 1960 р.),
Загадського Віктора Івановича, 1932 р. н.,
та Лавриненка Анатолія Івановича, 1956 р. н.,
родом з м. Новомосковська Дніпропетровської обл.
(у с. Нова Астрахань проживає з 1980 р.)

РІЛЬНИЦТВО [Коли розпалися колгоспи?] У дев'яносто первим, втором, третім [році]. [Де поділося колгоспне майно?] У нас тут є три. Оце Сухоручка тут самий главний, тоді Гнатенко і етот Перепелиця. Був Шаповалов, ну самий главний був, він був председатель колхоза і до ручки довів, вони розтягнули. [Землю всю розпаювали?] Розпаювали, в общем хто кому, нахватали, а тепер не знають. Розікрали. Є такі, що ні в колхозі, ні в селі не були, а землю держать. [Що ви робите з паями?] Значить, по закону должні всім давать. Я отработав у службі бита сорок сім год, обслужував насєлєніє, колхозніков. І кожен год давали указанія прополоть сім гектар буряка, кукурузки і всьо-всьо. А як начали паювать – нікому не дали нам землю. А должні по два гектара дать землі. Нікому, ходили там билися, а тоді подпольно вже начали чуть-чуть, тому дали. Я депутатом пробув тридцять п'ять років, сільським депутатом, і районним був – три раза созивався. І то пішов раз, другий раз, тоді плюнув і всьо. І більше не пішов. [Зараз орендарі всю землю обробляють?] Ну, нескоко єсть такі, що самі обробляють. А то поздавали отим, шо я казав трьом фермерам. Це Ігнатенко сільнєйший, Сухоручка – ще сильніший, а Перепелиця це не дуже великий. [Що вони вирощують?] Ні коровку не держать, ні свині, ні курочку, ні птаха і ні гусака. Їм легше, покосив, скосив і ходить тоді, а цих розпустив робочих в безплатний отпуск. Не хочуть трудитися, робить – начальство. Єслі ти тракторист, а в тебе жінка єсть – жінка б свинаркою робила. Як це так допустить, щоб імєть землю і не держать таке хазяйство? Ніде це такого немає, наверно, тільки оце у нас так допустили. [Людям нормально платять

www.etnolog.org.ua

за землю?] Ну, большинство обіжається. Вроді сперва начинали так, а тепер вже обіжаються люди. А ферми які порозоряли! Ну чесне слово, тоді трудились люди, менше, може, получали, уже послідне время може хорошо получали, построїли такі ферми, свинарники, а тепер розорили.

МЛИНАРСТВО Була хороша мельниця. Оця мельниця була до [19]61-го года. А тоді построїли нову, а тепер і нову розламали і розбили. Хіба це можна таке довести, що у селі, де сієм і пшеничку, і кукурудзу, і все, а тепер дето везем молоть? І пекарня до войни була така зроблена, новоастраханський хліб славився на всю округу.

РИБАЛЬСТВО [Яка риба водиться тут?] Верховодка, уклєйка, в'язь. Його мало стало. Зайшов рибець з Сєверного Донця, але його браконьєрським способом виловили, вибили. Щука, окунь. [Які є місцеві назви риб?] Линьок – це миньок, чого не знаю, хоча кажуть так і так. [Яка риба у Вас ціниться найбільше?] Зараз окунь, бо він самий більший. А то мєлоч, бо виловлюють браконьєрським способом. Скільки зимою ходив на рибалку – бурять, ставлять і вилавлюють сітками. Зараз літом китайські сітки ставлять – китайку, а також електровудочки. Ставки усі орендовані, то заборонено ловити, бо нерист до кінця липня. Дозволять в серпні, може, буде платно. [Скільки платити?] На великий ставок, його називають четвертий, у Новій Астрахані, то п'ятдесят гривень за місце. На тих, вони менші, для іногородніх двадцять п'ять, для своїх – п'ятнадцять гривень. Але не ходив не туди, не туди поки що. [Ходите на річку безкоштовно?] Да, кожну неділю. [Там у кожного рибака є своє місце?] Де вільно. У цю неділю їздив, то основному ловлять з лодок, бо річка міліє, підійти немає де, заростає очеретом. Але місця шукаєш – підкормлюєш. Підкормка у нас макухой. [Що Ви можете розповісти про поведінку риб?] Ну, поведінка риб непридказуєма. Була жара – вона бралась, учора був – уже не бере. Хижа ще бере, а та, мабуть, перед дощом залягає на дно. [Яку рибу вживали і вживають у їжу?] Всю їдять, крім щиповки, вона для щуки живець. [Як варять рибу?] Я цього не знаю. Готове дружина. Колись учився готувати уху на ставку. Значала віршів, потов йорша зварив, потом карпа. Найкраща уха – це двойна. [Що туди додають?] Картошку, соль, перець по вкусу, пшоно, цибуля. Часник хто кидає, хто ні. Цибулю різати на чотири частини. [Яка різниця між ухою і супом з риби?] До супа роблять зашмарку. [Яка уха смачніша – та шо дома вариться чи на природі?] А я часто дома варю, тільки у садочку на котлі. Коли доварюється, то березову кольчушку притушую, а потім кидаю у воду на дві-три хвилини. Ефект чудовий виходить. [Якими знаряддями ловлять у цій місцевості?] Вудочка обикновена, спінінг, бо щуки та іншої хижої риби багато. Ну перемет – це нависні, коли личинка ручейника, вона на очерет сідає, мошкаря вилітає, то тоді приміняют перемет. Два рибаки стоять на протилежних берегах, тільки стара катушка, не лицензовані. Поводок сорок-п'ятдесят сантиметрів і тіпа тюкалька. Ото по воді пускаєш і тюк-тюк. До кого ближче, той і тяне, а інший відпускає лєску. [У яких роках перестали використовувати?] Десь у перестройку, [19]90-ті роки. При перестройкі появились у нас екрани, по-народному – телевізор. Виглядить так: зверху палиця дерев'яна, сіточка, вічко десять, тут залізяка. Змотив і пішов, тут поплавок. Це називається «браконьєрський спосіб». Риба застрягає. Зимою лунки зробив, скручують до кучі екрани. [Зараз використовують?] Я бачив, дітвора ходила. [Це самі роблять чи купували?] Самі роблять. [Ще які знаряддя лову є? З очерету роблять?] Це як вудочок не було, то брали очеретину два метра і робили вудочку. Щас продається що хоч. [Що таке «крошня»?] Верша по-нашому, тут так називається. У Дніпропетровській так тоже кажуть – «верша». Наршики – це Північно-Східна Україна. [З чого плетуть – з лози чи із сітки?] З сітки і проволка. Недавно бачив у Михайлівкі хтось ставив під мостом винтеря. [Які знаряддя та пристрої для збереження виловленої риби?] Садки. У мене зроблений з сітки, ранше картошку продавали у ній. [А якщо немає садка?] Береться лєска, на один кінець прив'язуєш сірник, а інший до палочки, який вставляєш у землю. Пускаєш у воду і риба весить як на кукані. Не можна багато вішать. [Вудочки самі зараз роблять чи купують?] Купують. Ранше робили з ліщини. [Звідки Ви родом?] З міста Новомосковськ, Дніпропетровський район. [Як поплавки робили?] З пінопласта. Вирізаю, потім заточую, фарбую. Тільки такі приміняю. [З чого робили грузило?] З свинця, але я роблю його закрученим на льосі, а так у вигляді спіралі, риба його не бачить. [Скільки гачків чіпляють?] У мене два. Один вище, а другий нижче. Тут пительку, а тут лєску пропускають. Застосовую номер дванадцять. [Крючки обидва однакові на вудочці?] Да. [Яка довжина вудочки?] Чим дальше, тим краще шестиколінка, восьмиколінка. [Скільки метрів?] Перша до трьох-п'яти метрів, а та вудочка-коромисло – вісім метрів. [Якими знаряддями ловлять узимку?] Мормишка. Щас з мене сміялись. Я вудочку зробив на почіпнику. Я купив діск дівідішний, і там, то я зробив, вона на почіпниках, запропонував московський. Та сама ручка, вудочка стандартна. На кінці поставив шарикопочипник з ружа, діаметр чотири-п'ять. Оту кольцо, тут край. Шпицю взяв і закручується. Виходить протівовєс, отут іде лєска, тут свинець, кольцо і пішло у річку. Виходить коромисло у воді. Риба взимку всмоктує, коли почуствує, що груз, то виплює. А так виходить: наживку підняла, за рахунок прегрузу піднімає вверх. Риба нічого не чуствує і ковтає. [Як називається це знаряддя?] Я назвав «коромисло». [Чи дивитеся Ви фільми про рибальство?] Да, я купую у магазинах для рибальства. Діти шукають в Інтернеті. [Чи виписуєте журнали?] Да, супруга виписала журнал «Риболов». Харківське [видавництво]. Їду в відрядження, то заходжу в кіоск і запитую про рибальство. [Який у Вас найулюбленіший автор?] Російський Сабанєєв. Він пише не лише як ловити, а й яка риба чим питається. [...] Є в мене книга Даниїлова. Виписую в «Сімейному клубі», ну там накручують багато. Легше купить. [Чи багато Ви запозичуєте з літератури, фільмів?] Запозичити можна, але риби немає. Я хотів би вступити в якесь товариство, але його тут немає. Інтернетом спілкуватись – це не в моїх роках. [Чи ловили рибу руками?] Ні. На батьківщині з братом ловили, коли висохали ставки. Рибу переносили в ставок. [Чи ловили рибу трутизною?] Сам не ловив, але бачив. Борною кислотою. Добре, що її не стало в аптеках. [Як ловити нею?] Борну кислоту домішують до хліба, який змочували так, щоб шаріки ліпити можна було. І то пливуть в одну сторону кидають,

www.etnolog.org.ua

а потім назад, то вже риба спливла і її забирають. [Коли це було?] Мені було дванадцять-тринадцять років. [Коли перестали?] Я бачив декель років десять тому у нас в ставку, але чого карась сплив? Карась риба донна, ставок починає пропадать, то карась не спливає, а плотва, сазан, білий амур – ця хватає повітря і спливає. Оце ще ставок не був в оренді, прийшов половити, а карась спливав, то бачу чужі, не нашої національності, вони на лодкі плавали і збирали. [Чи можна їсти таку рибу?] Їли. Тут нічого страшного немає. [Рибу приглушували?] Це я наблюдав на Осколі, водохраніліще, старий дід сокирою вдарив по льоду обухом, а потім прорубав і забрав щуку. Тільки треба взутим бути у биті валянки. [Коли це було?] У 1979 році. [Яку рибу ловлять у чистій воді, а яку в каламутній?] У каламутній можна любу, коли ставок пересох, то збаламутили воду і гусей туди загнали, то карась сплив. [Який спосіб ловлі переважає: з берега чи із човна?] У чоботях – це ноги псує. Совітую з берега. Лодка резинова була, але попріла. [Як ловлять на човні – стоячи чи сидячи?] Бажано сидячи. Я ще залежу в очерет. [Навіщо?] Бо риба бачить. Ще раджу кинути курити, тоді риба краще буде ловитись. Бо вона чує запах некотина. Раз зимою ловив з товаришом, а він курив, то муштрук впав в лунку. Після цього кльов прикратився. [Яких правил треба дотримуватися під час рибної ловлі в гирлах річок та в озерах?] Тихо сидіти, не кричать. Оце я приїхав, це мене поражає, рибалка на день Конституції, а там одні приїхали – музика в машині горлає. Яка може бути рибалка? Я сидів за сто метрів, зібрався і поїхав, хоч і місце було прикормлене. [Як ловлять рибу влітку?] Ну літом, щас починає вона зелень їсти. Я витягував дивився вородослі. Личинки стрикози багато, їсти є що. Я весною не попадаю, а зимою це для мене. На всих виходних ходжу. [Як ловити рибу вранці чи ввечері?] Якщо вранці, я іду в два-три часа, до схода сонця крупнішу піймаєш. Потом мальок їду, то риба не клює. Потрібно сидіти і чикати, а це час. [Як потрібно ловити при середньому вітрі?] Я при вітрі ловлю. Стараюсь, щоб він дув заду мене тоді легше кидати вудочки – дальше докинеш. Риба виходить на верх. [А в спеку?] Треба ловити в очереті, в тіні. Колись так пішов ловити кидав далі – немає. А раз кинув біля берега то велика красноперка [Як ловлять, коли холодно?] Опять такого немає. Петлею ловити. Це щуку ловлять осіню, коли вона наїлась перед сплячкою. Статі, тоді починається браконьєрський спосіб, тоді б'ють острогою. Можна ж петлею. Зав'язав на палку петлю, потом заводиш за зябра і дьоргаєш і витягаєш. [Де цей спосіб поширений?] На Дніпрі я ловив у себе на Самарі. [Що використовують для приманки риби?] Багато чого. Каші, пшоно, кукурудзу, горох. В основном макуха. [У яких випадках рибу потрібно приманювати на певне місце?] Завжди. Покормить її два, три, чотири дня, кстаті, в одне і те саме врємя. [Що звичайно використовували на живця для певної риби?] Тут ставок був, то я зимою ходив ловити на жерлиці щуку. Купував карасика маленько за п'ятнадцять копійок на базарі. На карасика ловляться щурата. [Як потрібно готувати каші для приманки?] Перловку. Ранше варили на вогні, замочували в воді. Зараз приміняється примітивна штука. Берете термос засипаєте туди перловки півстакана. Заливаєте його кип'ятком і їде на рибалку, туди ще трохи макушки добавити. Так зараз і горох роблять. [Чи використовують зараз для приманки зіпсований сир?] Я не приміняв, але чув що таке є. [Як закидають приманку?] Скручую шари. Один так, шоб падав на дно, а інший так, щоб розсипався. Тоді маленька пливе по течії, а велика залишається на дні. І її ловлю. [Як використовують для насадки тісто?] Я на крючок накрючую. Береться проста посудина, сипиться мука, вода. Потом обмотав і кидаєш. У воді починає розкисати і цей рух приваблює рибу. [Чи використовують як наживку п'явок?] Ранше я використовував на закидушку. П'явка хороша на окуня – він обажає. [А опариш?] Опариш – отлічна штука. Я його вирощую сам. Якщо остається риба або голови – складую, через три-чотири дня появляються. Вони появляються чисті. Туди ще м'ясний бульйон. Тут нічого гидотного немає. Беру і червяки, хоча рекомендують його очистити, але не роблю цього. Раз на опариш не брала, на червяка тоже, то тоді я ловив бокоплава – лечинку стрикози і надівав на крючок. Піймав тоді кілограма три. [Чи використовували мотиль?] Да. Є умене підхватка, щоб мотиля мити. [Як зберігати опариш, мотиль?] Мотиля зберігати в мотильніці з пінопласта. Покласти в неї тряпочку, а в тряпочку мотиль. Хранитись буде чудово. Може жінка укого і буде ругатись, але нічого тут немає. Тільки треба ложити на самий низ. Можна і в целофановий пакет. Хранив у картошкі, але не дуже довго зберігається. У буряку красному пробував. [За вікном не пробували?] Він мерзне. Опариш – хороша штука, береш бутилку звичайну, туди опилки і опариш. Закручуєш і на годину в морозилку. Потом прибираєш і виносиш з тепла. [Раків використовуєте?] Їх немає в нас. [Раніше їх ловили?] Ловили. Я не приміняв. Мені жалко живого рака. [Які способи лову раків?] По норах і раколовки ранше були. Але зараз не приміняють, бо немає раків. Дітвора ловить але забирають з ікрою. Фермера починають розводити їх. [Чи використовують хробаків?] Приміняв, але не піймав не разу. У нас сомів немає. [Як потрібно насаджувати хробака на гачок?] Увесь цілком. Накручувати з головки. [А мотиля?] За око, щоб він звисав. Я приміняю зараз силіконові кольця і мотиль, і врезультаті він не зповзає і живий. [Яким знаряддям добувають?] Мотильницею. [Коли добувають мотиля?] Коли припиче на рибалку. [А опариша?] Як розвів. [Чи використовують як наживку ос, мух, інших комах?] Да, якщо нахлистова вудочка, на тюкалку – муху [інша назва перемета]. Можна любу муху, кузнєчиком. [Як ловити мух?] Можна руками, сачком. [Що треба використовувати для принадження риби під час зимової ловлі?] Макуху. Для окуня приміняв, коли перший лід, не знаю, може, хтось і сміятись буде, опускав на вірьовкі банку. Окунь кругом банки крутиться, а я ловлю. [Чи використовуєте сучасні штучні насадки, такі як бойки для ловлі коропа?] Ні. [Яку рибу засолюють?] Любу. Дома є каптільня для м'яса, то я і рибу, але лише гаряче коптіння. [Чи в'ялите рибу?] Крупнішу. Але з цими хворобами у річках, які зараз розвились, треба щоб побільше солилась. Два-три часа це мало. [Який одяг у рибалок?] Хто шо придумав. На літній бажано мати плащ. Я вчора був, то пішов дощик. Я витягнув, а там дехто і так стояв. Сьогодні плащики за дванадцять гривень продають хороші. Плащ ніколи не помішає, кинув його у рюкзак. [Як одягалися рибалки в [19]50–[19]60-х роках?] Ризинові плащі. Він дуже важкий, у ньому стояти важко. [Чи

www.etnolog.org.ua

використовують спеціальний одяг для рибаків різних сучасних фірм?] Я ні, бо це накладно фінансово. На зимову рибалку зверху шитих валянків одягаю ризинові армійські чоботи. Тепло, не промокає. [Чи купували такий одяг в радянський період?] Тоді не було. Зараз ботінки, комбінезони. Чого тільки немає, палатки продають, а ми робили палки, а потім прив'язували клейонку. [Яке взуття використовує рибалка?] Хто шо вдів. [Як називається приміщення, де зберігають знаряддя лову?] Немає такого. У мене усе весить в гаражі. [...] Залишилось три човна, а то камура від машини. У Дніпропетровську у мене катер був, там були спеціальні місця. Тут немає де ним їздити. [Чи знаєте Ви якісь прикмети щодо риболовлі?] Знаєте, не вгадаєш. Навіть записував. Дивишся по прогнозам такий вітер – повинна ловитись. Другий день – така сама погода, ловитись повинна, а не ловиться. [...] Я коли на рибалкі, то ніколи не рахую риби. У мене така прикмета. Як наловив, то дома рахую і важу. [Чому?] Коли рахував, а вона переставала ловитись. [Чи існує день, у який ловити не можна?] Немає. [У які свята не можна ловити рибу?] В усі ловив. Даже на Благовіщення. У свята робити не можна нічого, то їду на рибалку. [У які фази місяці краще ловити рибу?] Ніколи не звертав уваги.

с. Червонопопівка

Записала С. Щербань у 1983–1986 рр. у с. Червонопопівка Кремінського р-ну Луганської обл. від Кондратенко Ніни Іванівни, 1918 р. н., та Зьоми Семена Івановича, 1911 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба***. «Помирай, а жито сій» – казав мій дід, батьків батько. Хліборобство – наше основне заняття, а хто ловить рибку та зайці, той може попасти у старці. Сіяли найбільше жита, сіяли ярову пшеницю, сіяли ячмінь, овес, просо, гречку, сочевицю, віку, коноплі, льон, соняшники, кукурудзу, бакші. На середохресну перед Пасхою пекли жайворонки, хрест, плуг, борону, кільце до борони. Як їхали в поле сіяти – везли з собою. Приїхали на ниву, простелили торбу – кладуть хрест, жайворонки, борону, плуг, об'їжжають ниву, знову все складають у торбу і при обіді з'їдають. Батько каже: «Господи, благослови і поможи волочити ниву». Жито сіяли 10–12 серпня за старим стилем на пшеничнищі, ячнищі, на соняшниках. [...] Пшеницю сіяли так само, як і жито, – з мішка, мішки розносили по ниві. Сходила пшениця і бур'ян. Йдемо по ниві, полимо осот, заячий холодок, нудики не виривали. До жнив, коли довго не було дощів, молились Богу, йшли всі миром до криниці в степу, щоб посвятити в ній воду. Посвятивши воду в криниці, влаштовували обід – варили кашу, щоб урожай був. ***Агротехніка.*** На жито землю розпушували, продирали пашню весною, витягали пирії. Драпак-роспашник у формі трикутника на двадцять чсотири зубці. Лущили пашню й невеличкими плужками [«ласточка»] на одну конячку. Тоді бороною підрівнювали, а тоді вже сіяли, борони були самодєлкові – дерев'яні, залізні – ковальські, і заводські – плашки, їх виготовляли на заводі Міллєра у селі Кабане. Сіяли вручну з мішка, у багатих були вже сіялки – однокінна шестирядна сіялка. Засівала від двох до трьох десятин в день. Прикачували хліба котками. Котки – круглі соснові, дубові довгі до трьох метрів в рамі з сідалкою. Сідаєш і поганяєш коня. До осені жито піднімалось і на нього виганяли худобу спасати жито, щоб не пішло в стрілки, кущувате стає не боїться вимерзання. Жито родило гарно. [...] Молотили жито, пшеницю ціпами, котками, машинами. Більше молотили котками. Гарбу снопів розстеляють, тягнули коток коні, а кругом ціпом підбива краї. Посад перекидали дерев'яними двохрожковими вилами. Вилами баштармаками на сім зубців набирали полову. Дрібну солому – збоїни – ховали в клуню, а довгу перебирали, нанизували на рожен і складали в скирду – ожеред. Жодне господарство не обходилось і без ціпа. Ціп – ціпильно, бич, капиця з сириці. Бич дубовий з сирого дерева. При молотьбі на току посад розбивається і кругом підгрібали граблями. Граблями, валком зсовують на ворох зерно. Провіювали зерно дерев'яними лопатами і віялками на вітрі, часто цю роботу виконували вночі, бо вдень не мали часу. Посівне зерно очищали грохотами – велике решето з кожі. Грохот чіпляється до триніжка або ж до бантини в клуні, кружляли і весь послід сходить в кучку на середину, буде пшениця, хоч на голку в'яжи – добірна. ***Жнива.*** Косять після Петра [та] Павла косою з грабками – коси п'ятичетвертьові, семичетвертьові з грабками з чорнокленини, щоб було слизьке. На косовицю одягали чоловіки чисті білі сорочки – наверх. Покосили, пов'язали, складають у хрестики – п'ятнадцять снопів (полукіпки). Вистоїться і возять гарбами на тік. Косили пшеницю так само косою. У багатих були лобогрійки. Високу пшеницю, як і жито, в'язали у снопи, а низьку – у кучки. В'язану складали у копи, тоді гарбами возили додому, застеляли гарби ряднами, і складали в скирди – біля клуні, на току, кругом току. Тік вбивали толоком, поливали і посипали половою. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Зерно посівне зсипали окремо. Зберігали зерно у вінбарях (коморах), в хатах на горищах, в сінях у кошелях – плетені з лози, всередині вліплені глиною.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури***. В городах росла картопля, квасоля, столові буряки (квас на борщ), цибуля, цибулі було багато, баклажани, хрін, гарбузи, салата, петрушка. Маку сіяли мало, від маку пчола пропадає. Капусту, огірки здавна садили на відведених біля річок місцях – капусниках. На капуснику – васильки, айстри, гвоздика, крокіс.

ПРЯДІННЯ ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Було дасть мати повісмо (десять жмінь) і мни. Як на долівці мняли, то вминається, а як на дошці – довше. Дошка широка, вздовж мнуть на дошці. На дворі мнуть, при місяцю, а то в сінях. Здоровезні сіни і душ десять дівчат і хлопці помагають, щоб скоріше зробити роботу і погуляти. Як помняли те повісмо прядіва, тоді його об колону, що коло хати, чи коло вінбаря трьопають, щоб гарно вибилася кострица. Брали у жменю витрьопують і кладуть у повісмо, а то «ручайка» називалася. Принесла дівка додому, тепер будуть микати мички, знову йшли дівчата в одну хату, до подруги, у кого хата велика, там і збиралися. Несе дівка гребінь, днище, гребінку і повісмо під рукою, всідаються і мичуть мички, вичісують, щоб клочок – оте, що вичесали, був ззаді гребеня, чіпляють ззаді гребеня. Ділять мичку пополам, складають у торбу і будуть у Пилипівку прясти, тоді ідуть на вечорниці. Як ідуть, несуть пряху, гребінь, днище, і мичок з десять, щоб же перепряла. Всякого було:

www.etnolog.org.ua

Як пішла на вечорниці,
Та взяла я пряху,
Дала мати десять мичок,
Щоб я їх попряла.
А я їх не пряла,
На вулиці гуляла,
А як прийшла додому,
Мати з дому гнала:
– Чо ж ти, моя доню,
За ніч й чисниці не напряла?

А доня:

– А як би ж я, мамо, та Вам їх напряла,
Як я цілу нічку на вулиці гуляла?

У неї вже був хлопець, який мав її брати, то дівка вже не боялася і далі співала:

То не бийте ж мене,
Та не лайте ж мене,
А як я вам надоїла,
То віддайте мене.
І не старому, та ж і не малому,
А козаченькові розудалому.

Парубки на вечорницях помагали своїй дівчині скалку змотати на мотовило, щоб знати, скільки чисниць дівчина напряла.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Ложкарство.*** На столі у будень лежали дерев'яні ложки у мисці, рибкою держачок – їси і їсти хочеться. ***Столярство.*** Колиска з хати не виходила, колиска – дерев'яні бильця, на вервечках. На вервечці ложка або дві, щоб цокотіли, і стьожка красна, а в колисці ряденце, подушечка, пелюшечка полотняна. Мисники були саморобні, а шафки куповані.

НОВОПСКОВСЬКИЙ РАЙОН

смт Новопсков

Записала Н. Гаврилюк у вересні 2007 р.
у смт Новопсков Луганської обл.
від Мемик Ольги Ігорівни, 1965 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Говорят, в присенках [показує реконструкцію житла на подвір'ї музею] были полы такие с крючками, где размещали сельскохозяйственные орудия труда, на подхвате которые: ярмо для быка, вила, деревянные цепи – било або цип, серпы. Конные пута, крупорушки, ступки, очень интересная крупорезка. Потом были кукурузосажалки, все три и все разные. Сельскохозяйственный нажим – для уплотнения стога, тесаки, ножницы для стрижки овец.

САДІВНИЦТВО ***Переробка та зберігання садовини.*** Головины, помещицы, местных крестьянок научили варить варенье, 1912–1914 годы. До этого наши крестьянки не умели варить варенье. Они сушили фрукты. А помещицы Головины наших новопсковских крестьянок научили варить варенье, нам рассказывали об этом старые. Сушеные фрукты назывались «сушки». Из сушки делали узвар.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО ***Асортимент виробів.*** Украинцы не носили ни лаптей, ни лычаков, им не характерно. Они в основном носили постолы из сыромятной кожи. Наша территория способствовала выращиванию овец, было много овец, от них кожа. Лычаки без повязок, могли повязки быть только осенне-весеннего периода, а это летние, тут подошва подвязывалась веревкой, как бы платформа делалась. Это реконструкции, замечательно сделанные.

с. Кам'янка

Записала Н. Гаврилюк у вересні 2007 р.
у с. Кам'янка Новопсковського р-ну Луганської обл.
від Неберикуті Володимира Михайловича
та Марини Іванівни

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** У нас хазяйство крупне. У нас дві з половиною тисячі голов крупного рогатого скота. А всього скота сім тисяч. Управляет герой України – Запорожец Іван Іванович. Це те, шо лишилося з колгоспу. Довго ми держались, колгосп звався, а потом в Конституції – колгоспів нема! Но ми надавили і стало село ОО – общество с ограниченной ответственностью ім. Єнгельса. Оно в народі досі числиться колгоспом і кладова так же осталася. Все осталося, як було, тільки поміняли назву. Всє ітогі подводім єжемєсячно, ежеквартально, всьо как било в традіциі, так ото полностью і осталось. Всі люди працюють в цьому ОО, всі зайняті, мають роботу – п'ятсот чєловєк. В Росію їздять окремі люди. Не пішов наш голова на приватізацію, на приватну власність, когда казали. І шо то получилось?! МТС полностью не отдав. Поетому єдут к нам механізатори. У нас, допустім, тє, шо жили по селам в частних домах, уже сталі старікі. І все щас механізатори под сєрвіс всєляются в квартиру и работают. Мєханіка сєльськая, там у нас комбайни, штук дєсять, в Кіровском – штук дєсять. Ми товар своєго животноводства в Донецк, молоко сдайом качєствєнное. Цена хорошая, пріємлємая. Голова у нас всьо пєрєдовоє воспрінімает. Качєствєнная дойка. У нас крупного рогатого скота било до сємнадцаті тисяч голов, из них коров двє с половіной тисячі. А потом же пєрєстройка. Тоді не одной корови у нас нє било. Даже м'ясо нє нужно било. Вот ето голова колгоспу за два года зробив молочне стадо – дві тисячі чотириста [голів].

ВИШИВАННЯ Я за свою бабусю скажу. Вона до самої смерті ходила в тому, шо сама собі шила. Рушники – це обов'язково, і мама вишивала, і моя тьотка вишивала рушники в основному. Полотенца руки витирать – без вишивки, «утиральник» – так бабуся казала, а ми вже так не казали. Подушки тоже вишивали.

ПОПАСНЯНСЬКИЙ РАЙОН

с-ще Миколаївка

Записали С. Сіренко та С. Микитчук 7 липня 2009 р.
у с-щі Миколаївка Попаснянського р-ну Луганської обл.
від Гудченка Володимира Олександровича, 1946 р. н.,
Голиченка Віктора Семеновича,
Вошкарьова Василя Івановича, 1944 р. н.,
родом з Росії (у с-щі Миколаївка проживає з 1980 р.),
та його дружини,
Стрільцова Василя Івановича, 1958 р. н.,
та його дружини

РІЛЬНИЦТВО [Чи був у вашому селі колгосп?] Був колхоз Сталіна десь в [19]50-х годах. А тоді був колхоз Молотова, а тоді уже постіпєнно перейшло воно – со-

www.etnolog.org.ua

вхози стали. [Коли розпався колгосп?] Зараз оті хазяїни – фермери. А де майно поділося? Розтянули. Воно там нема нічого, ні ферми. З наших нема тут фермерів. Тут якісь зальотні, вони землі ті покупили, де вони грошей тих набрали. [Що сталося з паями?] Ну да, мені можна було викупить той пай, а у мене дєнєг не було – п'ятсот рублів чи гривень. А люди получають паї, хто раньше вмер. Самі не обробляють, їм тільки дають процент із урожаю. В прошлому году вони оце на пай по тисячі кілограм зерна получили. А паї, наверно ж, гектар по шість.

РИБАЛЬСТВО [Яка тут водиться риба?] Здєсь риба в основном карась, но хто дє посаді, в етіх копанках сазанчик єсть. А в етом Богдановськом ставку может бить бєлий амур, товстолоб, сазан, карась. [Яка риба ціниться найбільше?] Сазан. [Раніше було більше риби, ніж зараз?] Больше. [З чим це пов'язано?] Рапу туда пускают у нас. Здєсь вот ета речка тичьот Бєліньká, тичьот з Подниркоко, а проходіт росолопровод, соль гонят. Он старий, бувают прориви і по рєчкі ідіот сольоная вода і риба пропадает. До нас сюди запливала, ловили руками. Два роки тому так ловили [після аварії на солепроводі]. [Якими знаряддями Ви ловите?] Удочки, черв'як, хліб. [Чи ловите на мотиля, опариша?] На мотеля зимой. Зімой ми верховодку ловимо. Це для того, чтоб душу атвєсті, посідєть возлі лункі, бо такая, как кілька. Ето скольно надо наловіть? А карась нєбольшой, дєто з лодожку. Сєбєль ловім. [Це місцева назва риби?] Да. Она блєстіт, як кільочка. [Як Ви готуєте рибу?] Жарим на сковородкі. [Чи варите уху?] Рєдко, бо ана пахніть ілом. Варім з магазінной риби. [Який рецепт ухи?] Обикновєна, варим на кострє. [Чи додаєте якісь спеції?] Петрушка, укроп, роковий перець. [Як у вас кажуть – «уха» чи «суп з риби»?] «Уха». Суп з риби – ето совсєм другоє блюдо, туда добавляється крупи, а уха – картошка і зєлєнь. [Яка смачніша уха – та, яка вариться вдома, чи на природі?] На природє. Ми і дома стараємось в садку [варити]. [Чи сушите, в'ялите рибу?] Сушілі только в Сібірі щуку. Замачуєш, засалюєш постоіт нєдєлю і вівєшуй. У каждого свій сікрєт. Вот єє дєд нас научіл дєлать так: вєдро з водою і ложиш сіроє яйцо, оно тоніт. Добавляєш соль і розбавтуєш. Яйцо сплило – то росол готовий для соління. На берегу ловиш і прямо туда кідаєш живйом. Вона наглиталась, і через полчасіка можна складивать под груз в подвал. Потом вівєшуват. Канєшно, от мух марлієй надо заворачівать. [Скільки днів вона сохла?] А то хто як любить. Нєкто любіт, штоб ана ламалась, а нєкто, чтоб трохі сироватой била. [Раніше частіше їли рибу, ніж зараз?] Ми єє в основном єдім. М'ясо кусається [дороге], а риба дишева. Вообще ми рибоєди, більше єдім рибу. [Які Ви ще знаєте знаряддя лову?] О, тут нічєм рибачить, токо удочкой. Здєсь только рєзінкой. Но нада большую воду. [Що таке «резинка»?] Ето приспособлєніє. Та сама донка, только усовершенствона, донку забросіл, «закидушка» називається, вітаскуєш провірять, што попалось, а потом снова нада забрасивать туда. А на різінку подтянув, посмотрєл на крючкі і потіхоньку отпускаєш ризинка обратно туда утягует. [У яких роках почали використовувати «резинку»?] Давно. У нас знакомий з Сибірі у [19]80-х годах їздив до дятька в Київ, то у них ризінкі були. А зараз в Сибірі ризинок немає. [Як раніше рибачили?] Ми здєсь з 1986 году. Кажут, рєчка поширє була, даже на лодках плавали. Оце дє наш дом построєн, була річка. [На Уралі рибальство більше розвинуте?] Там Карпама ріка. Озер більше. [Чим ловлять рибу?] Та хто чим. Одне врем'я, я маленькій був, отец саком ловив по весні, удочками. А потом риби не стало – хімія, но зараз опять, говорять, появилась. [Чи знаєте знаряддя «мордами»?] Да, ето мордушка [вентер]. [Чи зможете намалювати?] Вот одно кольцо, второє, трєтіє. Ето обтягується сєткою і здєсь всередині прив'язані на нитці металічні кольца. Сітка іде до цих колєц, риба заходить, а вийти не може. [Як це знаряддя закріплюють у річці?] На віревочкі на фал і просто на дно ложать. [...] [Скільки платять за місце на рибалці?] Двісті вісімдесят гривень на одну вудочку. Світовий день, зранку до вечора. Ночою не можна, бо сітки можиш кидати. Ночою щоб біля водойма не був. В іншому місці потрібно платити триста гривень. Вони спочатку дають половити, а потім закармлюють в одному місці і риба сходиться туди. Переходити на інше місце по ставку не дозволяють, лише там, де сказали. Щоб ти нічого не ловив. Тільки відкриють, людям дадуть попробувати, а потім закармлюють, щоб риба не ловилась. Дозволяють ловити лише на одну вудочку. Голова сільради орендує ставок біля нашого села. Біля ставка був піонерський лагер. Запустив якусь цінну рибу. Ловити не дозволяють не риби, ні раків. Як воно вийшло: там риба була, вони кинули своєї і вже хазяйва. А та риба, що була годами, починають вилавлювати. [Що використовують для приманки?] Пшеницю починають косити, то починається жор у риби. Риба починає клювати на макуху, на горох. Закармлюється, ловлять на горошятнік, потім на макушатнік, додають спеціальні снасті, шо макуху кидають і вона починає клювати. Так буде до п'яти місяців, до тих пір, поки не буде заморозків. [Чим прикормлюєте рибу?] Запарюю кашу макуху з перемоленою кукурудзою. Оце цим закармлюється місце. [...] Мішаю хліб і льон жарю, і все це мішаю. Чіпляється на один крючок кукурудза а на другий горох. Якщо кормлять рибу то вона погано іде і в сітки. [...] Окунь пожирає ікру, не дає на нерест. Толстолоб сам не розвивається – це доморосна риба щітається. Карп – розвивається. [Вудочки у вас у селі самі роблять чи купують?] Купують у городі, які хоч. А як я малий був, то поплавок робили з віника. Крючки робили з булавок. Робили кабуші. [Що таке «кабуші»?] Робляться спеціальні кольца, а потом маленьке колєчко на вході. Все обплітається сєткою вокруг. Наприклад, хочиш раків ловити, то туди чіпляєш жаряну ношку жаби. Або падаль, можна і шкуру від тварини. Раків налазить повно. Якщо карася ловити, то прив'язуєш тоді макуху в кубушку. [Це із сітки чи з лози?] Раньше з верби плили. [Зараз теж плетуть?] Ні, зараз роблять кольця, немає тих дідів, що раньше плили. Щас роблять кольца металічні і обтягують сіточкою, в якій продають картошку. [Як її закріпляють у річці?] Закинув, а вірьовку прив'язав до дерева на березі, а іншим кінцем прив'язана кобуша. Через деякий час провіряють і знову закидають. Усередину вішаєш приманку: макуху чи льон жариш. Риба заходить на запах і там залишається стояти. Були ще корзини з лози. Діди тоже плили. [Багато їх ставили?] Кидали під кожний кущ. [Ще які давні способи лову Ви знаєте?] Оце кобуша, а так ще руками ловили під камнями. [Чи ловили трутизною?] Це я чув, що робили карбіт.

www.etnolog.org.ua

Він поїдає кислород і риба спливає. То ще силітру кидають і риба спливає. [Як зберігають щойно виловлену рибу?] Кидали у маленький битончик ранше, а то ше з дому береш проволочку на кінець прив'язуєш полочку і запускаєш під зябра, надіваєш. Зараз плетуть сіточку. [Як її називають?] «Садок» звичайний. [У яких роках перестали використовувати попередній спосіб?] У 1965–1966 році ще цигани возили та міняли крючки. У 1970 році прийшов прогрес: садки почали використовувати такі, а до того садки робили з плетеного мішка – сітки, що картошку продавали. [...] Ще колять острогою. Це палка з трьома загостреними електродами, як тризубець. Є ще костарі косять, крючки-тройка – це браконьєри так роблять. За це треба карати. Закидають катушички з цими крючками і тянуть. Закидають декілька раз поки не зачеплять велику рибу і тягнуть. Часто рибу калічать і не витягують. Це я про таке чув. У нас ходять та колять острогою. [Що означає, коли сниться риба?] Біримена будеш. [Якщо сниться чоловіку?] Мені сняться другий раз поплавки, як сидиш. Буває, поїхав на один ставок не ловиться, на другий день їдеш на інший – тоже не ловиться. А так як мало спав, то тоді сняться поплавки і що багато наловив. [Які Вам відомі прикмети, пов'язані з риболовлею?] Якщо вітер крутить – то буде карась клювати. Тільки время знать, от в іюні на рибалку плюнь, а в іюлі починає ловитись. Весною, коли починає цвісти шиповник, короп, сазан починає брати. Потом не береться. Наприклад, давлєніє, пасмурно, то неможна йти. Як роса випала, то давлєнія уже немає, можна йти на рибалку. Якщо дощ пішов, то можна йти на рибалку. По дощу клює інколи. Ще залежить від вітру: якщо восточний то мало коли буде клювати, в основном якщо сєвєрний вітер – то клює, юний – мало клює. Коли тихо, спокійно, то гуляє по верху, тоді на ризинку, на поплавок. [...] Ранше рибки було багато, то ловили руками – ришитом. Були в'юни, зараз в'юни пропали. [Як називається таке решето?] «Сито». [Яку рибу так ловили?] В'юнів. Вони перелазили з річки в річку. То на ніч насипали піска, там скупчувався в'юн. Вранці ми його збирали. [Як в'юнів готували?] Жарили. Там чистити немає що. [Ви читаєте якусь літературу про рибалку?] Ранше виписував «Рибалка і охота». Зараз таких журналів немає. Щас дивлюсь по телевізорі. [Чи запозичуєте щось для себе?] Я щитаю, що то все до лампочки, бо в кожному регіоні свої особливості. [...] Щас раколовки роблять з пустих пластикових бутилок. Їх зв'язують декілька, збоку прорізають окошко. [Як готувати раків?] Закипіла вода, кинув раків і присолив, і головне кинуть укроп. І все. [...] [Чи знаєте Ви, якими знаряддями ловили рибу до війни?] Сєтками ловили, донками ловили, ризинками, перемет ставили. [З чого робили перемет?] Лєска, на неї крючків сто і через весь ставок [натягували]. [Яку наживку чіпляли?] Всяку чіпляєш. І сидиш. Повішав колокольчик. Задзвенів – на лодкі поплив і подивився, де попалась. [Скільки крючків має вудочка?] Два. [Як називають таку вудочку?] «Вудочка» і все. [З чого робили поплавки?] З пір'я гусячого, з віника, обрізається віник і все.

с. Троїцьке

Записала І. Щербак 9 листопада 2008 р. у с. Троїцьке Попаснянського р-ну Луганської обл. від Гуржій Тетяни Олександрівни, 1937 р. н., та Ландика Валентина Івановича, 1937 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Чи здійснювали якісь обряди, коли навесні вперше виходили в поле сіяти?] Було, мама моя казали, пекли жайворонків з тіста ранше, як виїжали на свої поля. І клали його в перву загонку. Це ще до войни робили. Після войни вже такого не було. ***Жнива.*** [Які звичаї були при колгоспах?] Ото вже як соберуть урожай, то обжинки були. В клубі зачитували, як хто сработав – і лучших, і хужих – той погано робив, той перевернувся. Ціх похвалили, а тіх погудили, шоб вони ж тянулися за лучшими. Награди давали – грамота чи совхозна, чи колхозна, чи районна, чи правітєльственні, якісь награди на районі давали. За перве місце давали премію – тисячу рублів.

www.etnolog.org.ua

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

РАДЕХІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Стремільче

Записав А. Гринджола 5 липня 2010 р.
у с. Стремільче Радехівського р-ну Львівської обл.
від Цініка Дмитра Леонтійовича, 1929 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Коли починали працювати на землі?] Ну, з весни начинали робити, як тепло було, зразу начинали робити. [З чого розпочинали польові роботи?] Боронували кіньми, боронували поле, а потом переорували, сіяли говес насамперед, потім ячмінь сіяли, возили гній ше на картоплі, весною то розкідали гній дуже зараня, і як тіки розкидали, то зара садили картоплі, шоб гній не лежав. [Чи брали в поле рушник або інші предмети, коли вперше виходили в поле орати?] В нас такого звичая не було, я такого не пам'ятаю. Я тіки знаю те, шо було, от запрягали коні, їхали в поле і так начинали робити в полі. [Які дні вважали вдалими для польових робіт?] Завжди дивились по погоді, і як погода гарна – виїзджали, вже як земля підсохла, тепіро начинали боронувати, вже підсохла земля от в полі, та й на погоду більше дивилися. [Чи були звичаї, яких дотримувалися при садінні картоплі, капусти?] Ну які звичаї були? Такого я не пам'ятаю, шоб якись були такі дні отдєльні чи шось такого. [Чи був звичай приплескувати землю коліном, коли садили картоплю?] Нє, садили картоплю просто так, як є – плужком приорювали і садили. ***Жнива.*** [У який день зазвичай зажинали хліб?] Як жали, було такеє, не хватало хліба, то дивились, як тіки шось чучуть жито вже достигало, шли те жито жали і розстеляли його, щоб воно на сонці висохло. Потім молотили і везли його до млина на камені, там змололи і вже начинали пекти хліб. [...] Була традиція велика на свято Петра, колись казали же: як до Петра достигне, бо після Петра вже, шоб мати свіжий хліб. Таке робили, такі були люди, шо ше збіжа зовсім не достигло, вони його вже брали жали, на сонці розстеляли, молотили і везли молоти, хліб мали. [Чи був звичай колядувати на першому снопі?] Нє, в нас починали колядувати вже в Пилипівку, то вже перед тим Рождеством, а так не колядували николи. А таке свято було, як Юрія, я пам'ятаю, то десь шостого мая, то найбільше жінки, брали крашанки, виходили на поле і там дивилися на збіжа, качалися, і співав церковний на збіжі. [Які обрядодії виконували після закінчення жнив?] Як були трохи богатші люди, то як жнива вже закінчили, вже послєднє жали, то таку бороду зав'язували. Кидали пару колосків звіци і звіци, зав'язували бороду. А йшли дівчата там, то обжинки співали, вже такі пісні, на обжинки таке було справляли, але то не всі, то тіки которі люди були богатші. ***Агротехніка.*** [Яким сільськогосподарським реманентом користувалися?] Но то колись розказували мені, батько ше, мій дід, то плуг був дерев'яний, «соха» називався, таке з дерева було. А вже потім, як вже мій батько господарив, то вже були такі, як зара. [Хто робив сільськогосподарський реманент?] Ну, селяни робили, там були такії майстрі в каждому селі. [Яку худобу запрягали у плуга – коня чи вола?] В нас робили кіньми, я вола не бачив, тільки кіньми робили. [Чи було таке, що орали різними плугами?] Плуг був один. [Як використовували рало?] Культивацію робили, перий витягували. [Чи користувалися мотикою?] То сікли мотиками, а в нас на Волині то «сапачка» казали. [Яку вона мала будову?] Такі, як зара. Лопати були, дерев'яні такі робили, зерно підкідали, таке дерево було, такий жолобець і ручка такая була дерев'яна. [Чи було на дерев'яних лопатах залізне окуття?] Та нє, де там! Хто мав таке трошки, а то решта таке було дерев'яне. [Яку будову мали борони?] Ну, борони мали зразу, зверха дерево було, потом зуби желізні, а потом вже були такі борони, як зара, желізні. [Коли з'явилися залізні борони?] Ну, може, вже десь з двайцятих років, то такеє, після тамтої войни. [Чи відомо Вам про побутування в інших селах борін інакшої будови?] Були скрізь інакші, були желізні борони, були такії: зверха дерево, а там такії зуби желізні були. [Чи був у вас драпак?] А драпаки то тутайво найбільше були, а там на Волині рала були, на Волині називали «рала». [Чи був у вас культиватор або грубер?] Ну, то во той самий культиватор такий, теє рало було, «ралом» називали його. [Чи користувалися катком?] Катки були дерев'яні, рідко хто мав дерев'яного катка. [Коли він з'явився?] Може, десь в тамтих роках, десь в тридцятих [у 1930-х рр.]. [Що ним робили?] Часом картоплю зверха каткували, але то рідко. [Чи рівняли ріллю дошкою?] Ні, не було такого. [Як сіяли – з мішка чи з коробки?] Мали такії пороблені коробки зі соломи і з лозами, така виплетена коробка і шлія на плече, чіпляли так і сіяли. [Які серпи були – зазубрені чи гладенькі?] Мали зуби. [Якими були граблі?] Дерев'яні. [Чи були дерев'яні граблі із залізними зубцями?] Ні, всьо було з дерева зроблено. [Чи були у вас дерев'яні вила?] Вилочка дерев'яні мали тоже, желізні були, та й з дерева робили вилка такії, шоби снопи підкідати. [З яких частин складався ціп?] З двох: ручка така була, таке було зроблене реміння, прив'язувалося до обох кінців, шоби він крутився і бити можна було. [Як з'єднувався бич із ціпом?] Зв'язувався. [До якого часу молотили ціпами?] Навіть в сорок восьмому [1948] році ше ці-

www.etnolog.org.ua

пами молотили. [Чи був у Вас молотильний каток?] Ні, я такого катка на Кавказі бачив. [Коли з'явилися молотилки?] Десь, певно, після двадцятих [1920-х] років. [Якою була молотилка?] Ручною, один подавав, а чотири крутять за барабан. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** [Де зберігали зерно та овочі?] Ну, зерно зберігали в комори такії, в хатах робили засіки такії. Картоплю, то копали такії кагати, такого рова, сантиметрів тридцять, і картоплю туди клали, в скирточки такії, потім соломою обселяли і землею накривали. Потім ше зимою дехто гною привезе наверха, і продухи такії робили зі соломи зверха – вінтіляція така була, бураки там зберігали.

ТВАРИННИЦТВО [Коли худобу вперше виганяли на пасовисько?] Ну, худобу виганяли, як тіки тепло стало, вже як треба. [Чи був звичай виганяти худобу на Юрія?] Нє, перед Юрієм пасли. [Чи захищали худобу від відьом?] Та говорили, шо якісь відьми є, в нас говорили в селі: «Відьма, бо багато молока має». То були розговори такії. [Чи давали тваринам свячену воду або їжу?] Но то, як маєш тобі на Йордань, перед Різдвом, на Святий Вечір, як то кажуть, на Коляду, то брали воду, ходили по хлівах, – кропили худобу. [Чи казали, що тварини можуть говорити?] Такого не було звичая, такого не чув, такого я не знаю.

МЛИНАРСТВО, ОЛІЙНИЦТВО [Чи багато млинів було у вашому селі?] Та де?! Млинів було... їден на пару селів, а за німців – то були жорна. [Це були вітряки чи водяні млини?] Були вітряки рідко. А то вода тягнула, а потім то вже мотор був такий, найбільше то водою тягнув. [Чи були у вашій місцевості олійниці?] Так, в Берестечку мав олійню, олій робив. То такі барабани були, туди засипали льон, найбільше з льонки в нас робили. Раньше мололи, на вальцях таких перемололи, потім беруть той барабан на вогні гріють, крутять, крутять, як вже воно нагріється і начинає парувати, то були такі преси, тиснули ними і лявся голій.

ЯВОРІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Бунів

Записав М. Глушко 13 липня 2007 р.
у с. Бунів Яворівського р-ну Львівської обл.
від Малій Наталії Семенівни, 1934 р. н.,
Білика Андрія Петровича, 1927 р. н.,
та Білик Параскеви Федорівни, 1934 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Чи брали із собою в поле освячене або з якогось свята зерно, коли перший раз ішли сіяти?] Посьвячене. Та си вдома посьвітили сьвіченом водом, мали в фляшці, покропили. Та брали то, як ксьондз зіля сьвітят на Матки Божої. [...] А потім брали той вінец і як їхав перший раз сіяти... ***Жнива.*** [Чи робили вінець?] Та во назбирали колосків. [Коли його робили?] Як ю сі кінчали жнива. [Чи робили на полі хрестики з того, що обрізали кінці під час виготовлення вінця?] Ну а то, шо обрізали, бо то солома є довга, зробили на поли хрест. [Там само, де збирали?] Ну так. І там лишали. [Чи клали там ще кусень хліба?] В нас того не було. [Хто, за звичаєм, першим починав жати – жінка чи чоловік?] Котрому вийшло, той зачинав. [...] Я памьитаю, як розказували, вийшли жати, нажали один сніп, нажали один сніп, поставили і колядували: «Бог предвічний». Одну стрічку: «Бог предвічний». Тоди ставили хрест. [Чи робили зі снопа дідуха?] Ньи, ньи, того ньи.

ТВАРИННИЦТВО [Коли у вас перший раз виганяють худобу на пасовище?] Коли є трава. [Чи кажуть, що потрібно виганяти худобу в певний день тижня?] О тім я не знаю. [Чи клали щось під поріг, коли перший раз виганяли худобу на пашу?] Сокіру сі кладе. Як уже на сокиру корова виходила, через сокіру. [Чи клали яйця?] А яєчка то треба було. Так, пастух має, во жене худобу – і там їму дати. [Чи клали яйця під поріг?] Сокіру і яєчка. Корова переходила. [Скільки клали яєць?] Та два, хто там хтів. [Клали сирі чи варені яйця?] Сирі. [...] Балабонів [забобонів] тих не знали, але клалася сокира, яєчка, там йидно чи дві, кілько хтів. Пастух бере в поле, він поїст. [Тобто потім ті яйця пастух забирав із собою?] Аяґже. Пастух мав взяти в поле. [Що він потім робив з ними?] Поїв.

с. Вербляни

Записав М. Глушко 7 липня 2006 р.
у с. Вербляни Яворівського р-ну Львівської обл.
від Дацко Мотрони Олексіївни, 1932 р. н.,
родом із с. Дацки Яворівського р-ну,
Форостяк Марії Григорівни, 1931 р. н.,
та Форостяк (Піки) Ксенії Федорівни, 1921 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Ваш тато орав або сіяв у шапці чи без?] Без шапки. Прийшов на поли: «Во ім'я Отця і Сина...», шапку скинув. [...] Я ору в шапці, а сію без шапки. [...] Шо би не сіяв – чи овес, чи пшеницю, шонебудь, не має значеня, чи жито, – все скидав шапку. ***Жнива.*** [Коли виходили в поле, хто першим починав зажинати – чоловік чи жінка?] Ну, та були разом жали. Ну а як? Колись нажали женці. Хто не мав свої сімні, то там нанимали, платили. Жали, складали в полукіпки. [Що робили з першим снопом?] Нічо не робили. Жали, жали. [Чи ставили його посеред поля?] Ставили. Сі, здає, ставили, та. [Для чого це робили – щоб родило?] Родило. [Чи примовляли щось при цьому?] Де би примовляли. Та де там я пам'ятаю! [Чи ставили снопа на Святий вечір?] Так і доси ставльит. [Як називають його?] «Дід». Колись то ше давним-давно ставили той сніп, а типерка так ньи, там трошки, аби був іно. [З якого збіжжя робили «діда»?] Якого поставили. З пшениці або жита, більше з вівса. [Де ставили «діда» на Святий вечір?] А тако в кутику. [Коли його виносили з хати?] То воно мало стояти аж до Нового року. На Новий рік, як йдут новолітники. Чотирнайцітого є Новий рік.

с. Вороблячин

Записав М. Глушко 13 липня 2006 р.
у с. Вороблячин Яворівського р-ну Львівської обл.
від Василишин Степанії Михайлівни, 1925 р. н.,
та Філіпович Ганни Михайлівни, 1929 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Сіяли в шапці чи без?] Биз шапки, шапку знімали. Така била коробка, на шию заложили, пам'ятаю. [Орали в шапці чи без?] То в шапці ворав. [Коли йшли орати або сіяти, що робили перед тим, як виїжджати з подвір'я?] Сьвячонов водов скроплювали. [Чи брав батько із собою хліб?] Жито, пшеницю ту, чи бульби садили, чи пшеницю сіяли, чи жито, то

www.etnolog.org.ua

все посьвятили водом і аж туди везли. [Чи робили перед конем хрест?] А та як сідали, то хрест, то все пиче, хрест зробили тільки і туди їхали. Я не раз свойому синови кажу: «Сідай і роби хрест перед машинов». Так мій тато робив все. ***Жнива.*** [Кому годилося починати зажинки – чоловікові чи жінці?] То, певні, хлопи зачинали. Мій тато любили жати, все йшли жати. [Він першим ішов жати?] Першими. ***Агротехніка.*** [Чи орали колись волами?] Ньи, я то не пам'ятаю. [Чи були колись у вас воли?] Не були воли, корови в нас. Ворали коровами. [У що запрягали корів?] А во такі поробили, як то казали? Ярмо. І то корову в то запхали, і вона бідна мусіла. [Скільки корів запрягали?] Дві. То ю треба било добре навчити корову. То він все йшов попереді, корову вів. А такво не сівси на фіру, не їхав.

ТВАРИННИЦТВО [Чи виганяють на пашу худобу до дня Святого Юрія?] Ну, в нас так якось, ви знаєте, раньче не виганяли, шостого мая, борше не виганяли в нас. [Чи був такий день, коли коровам вінці плели?] Віньці плели. Гнали з пашиння, коровам вінчики закладали на голову. Ну, та то бив Божого тіла, квіточки сі сьвятят. Пастухи пасли, плели вінчики і корові на голову закладали. А тим вінчиком на курову, до курови. [Чи святили вінчики на свято Божого тіла?] Та, та. Ну, коли, не дай Боже, вслабне, то тим вінчиком на корову, до корови. Плели пастухи. [...] На роги заклали. Гнали перед корови. [Чи був звичай на Великдень давати паску худобі?] Дают. [Як це було?] А в нас так: ни паску, а бирут хліба, ньи бабцю. З йидної бабки цілушку відкроют і ту цілушку кладут тоже сьвятити. Посьвятят во і сіль сьвятят. Як то прийдут люди з церкви, берут зараз солю, обсипают подвір'ї, шоби нечиста сила не підходила. А той хліб, ту цілушку ломлят, і скільки там є худоби, то дают; і одно йийце тиреблят і дают курім, шоби курі ніґде не йшли нестися. І біб сьвячений, розсипают в коморі, по хаті, скрізь попіт хату, щоби щурі не були і тії ропухи шоби не лізли.

с. Завадів

Записав М. Глушко 8 липня 2006 р.
у с. Завадів Яворівського р-ну Львівської обл.
від Дацків Параскеви Василівни, 1927 р. н.,
та Онацько Марії Михайлівни, 1912 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Скропили водом сьвяченом, перекрестили коні. [Це коли йшли орати?] Орати, сіяти. То тоди йшли орати, і брав зерно, но і сіяв. То тоди таки коні скропляли і то зерно скропляли, і поблагословили. [Як благословили?] Благословили: «Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа і нині і вовіки віков. Амінь. Господи Боже, поблагослови, доведи, жиби била нива повна, студола, комора і в хаті». Благословеня таке било. [Ваш тато так казав?] Так. [Чи хрестився він перед цим?] Так. [Чи брав він із собою хліб?] Мали під пахом хліб, то як виганяют пасти. [Чи стояв у вас «діда» на Святий вечір?] Дід. [З якого збіжжя робили «діда»?] Перши дід стояв зо жита. [Брали будь-якого снопа зі стодоли?] Ньи, жита. То немолочений бив. А на другі сьвята бив вівсяний. На перші сьвята ставили житній дід. [Що робили потім з тим «дідом»?] Виносили. Ну, там до стодоли і на насіння. [Чи молотили його одразу?] Ньи. [Коли виносили?] На Васила, на Новий рік. [Чи приходили на Новий рік хлопчики з палицями?] То як били застали в халупі, то з палицями молотили. [Ваш тато сіяв або орав у шапці чи без?] Як сіяв, то без шапки, без шапки все сіяли. А я не знаю, чого так. [...] То ворати в шапці ворав. То там перехрестив та й ворав. ***Жнива***. [Коли починали зажинати, чи вибирали якесь спеціальне поле?] Та то не мало значеня. [Хто починав перший жати – мати чи батько?] Певне, більше мама жала. [Що вона примовляла перед тим, хрестилася?] «Допоможи, Боже, зачати жати». І всьо. [Чи робила вона якогось хрестика на полі?] Ньи, ньи. [Чи були у вас обжинки?] Були, ше й які. [Як це відбувалося?] Наш ксьондз не мав шо робити. Пішли жінки жати, жали, вижали там і туди плели вінец. Плели вінец, зо сьпівом несли до ксьондза чи там до ґосподаря, чи до кого і так сьпівали:

Жали нивоньку, жали,
В снопоньки пов'язали,
Ти снопоньки пов'язали,
Коло хопти поскладали.
Жали женці живо –
Буде вино і пиво.

Я юж забула. Готували такий круглий, отакий во, би на ґосподаря положили. [Хто ніс той вінець?] Баби. [Молодиці чи дівчатка?] Молодиці більше, молоді, а старі сьпівали. [Коли робили вінець?] То як обжали і тоди з того плели, і зложили, і робили вінец. Полукіпки поскладали, снопи ці пов'язали і вінец плели, і сьпівали. Ше й музика била. [Що робили з тим вінцем потім?] А я ю не знаю, віддали ґосподарови. Заложили на голову колгоспного або на бригадира... А ґосподар десь його шанував. Чи на поле виносив, чи він там як дома благословив, а то ми того не знаємо.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Перший раз виганяют пасти худобу, більше худобу, то де раньше тиво гусята, кладут під порогом ше таріль. Та ше й перше то дуже знали. Вогень такий, вуглики били, йийце, хліб. І гусята не кропили. Корову виганяли пасти, то так ше навіля обходили три рази і обкропили довкола. І тепер так робит. Ну, і там ше як била, як вам сказати, сорочка ляна, жо скинулисти або нагавиці, або... Но найбільше сорочка і нагавиці. І оптирали то корову від рогів, три рази вопходили, оптирали. [Чи кажете щось, коли обтираєте худобу?] «Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь. Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Шоби ся біда не вчіпила, шоби ся вроки не чіпали, шоби там била худоба здорова, коні, діти, всьо. Дай, Боже, нам всього доброго». [Коли у вас перший раз худобу виганяли на пашу?] Ну, та коли який рік. Того року, то не було чого виганяти, а колись, то до Великодня виганяли. [Чи обходили худобу в якийсь день, коли виганяли перший раз?] Коли перший раз виганяли. [Чи робили те саме на Юрія?] Ньи, ньи. На Юрія, то ходили до ялівок. Там сьвятили доготь і тим доготьом мазали водвірки, де худоба стояла, то мазали штиримі вітовтіма «і Святого Духа. Жиби ніяка слабість, кара не чіпалася». Палничку сьвячену зо стола з того зи сьвятого, жо страву берете. Масло збиралисти, старки і тую палничку пекли, туди кидали то всьо зіля сьвячене і ту палничку. І ті всі трави, хрестики з стінок стругали і сипали ю до пійла. [Тобто паляничку пекли для худоби?] Та. [На Святий вечір чи на Щедрий вечір?] На Сьвятий вечір. То береться просто з баняка по лижці. Зварилася страва вся, дванайціть стравів, і з тих стравів. І туди збирали

www.etnolog.org.ua

тії старки, кидали там до якогось банячка чи миски чи до чого, туди муки троха і замішали то всьо і пекли пляцка. Ше сьвячену воду. Тотой пляцок тримали до корови, коли ся [має телитися]. І туди давали таке зіля. [Чи робили на Щедрий вечір «хрестики»?] Робили во такево прісне тісто, місили і робили хрестики, і пекли на кухни пляцок з того тіста. Як корова теля родила, той пляцок давали їсти корові, пити до пійла. Засушили і тримали, пок корова теля не била родила. ***Пастухування.*** [Чи робили щось на полі пастухи на Петра?] Ну, та шо ж ньи. Та пастухам несли всьо: горівку, сир, масло. Ну, та й там тії, жо пасут, тії там петрают. На Петра. [Чи вили вінці на роги худобі на Петра?] В нас того нема. [Де пастухи сиділи на полі?] Во копали і там сідали. [Коли так було, за Польщі?] Та й типер ю робили, а типер пасут. [Як називають тих, хто пасе корів?] Пастухи.

с. Калинівка

Записав М. Глушко 8 липня 2007 р.
с. Калинівка Яворівського р-ну Львівської обл.
від Дорош Катерини Степанівни, 1932 р. н.,
та Диньки Марії Петрівни, 1938 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Хто першим починав сіяти або садити – чоловік чи жінка?] У нас жінка – не. Йде, якшо не має хлопа, жиби сіяла. Більше чоловіки сіют зерно. [Сіють у шапці чи без?] Без шапкі. [Чи готували чоловікам спеціально обід з горілкою?] Всі разом приїхали з поля і всі разом зробили гостину. ***Жнива.*** Та то колись було, жи ви кажете жнива. Я сама ходила на жнива. Як колись було? Косар косив, а нас дві господини ходили за тим косарем і оберемок. [Чи заносять до хати сніп на Святий Вечір? Як його називають?] «Дід». [З якого збіжжя був той «дід»?] Жито. [З якого снопа брали жито – з першого чи з будь-якого?] Та якого-будь. Як зжала і собі зв'язала, жиби я мала на Сьвітий вечір. І то не йи, жиби я брала там перший сніп чи там другий, вот собі взяла, жиби я мала на Сьвітий вечір. [До якого часу стоїть «дід»?] До Нового року. [До 14 січня.] Отоди ходят волітники волітувати і приходят перші хлопці до хати, тоди вони стараюцсі діда того вигнати.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи є у вас звичай у якийсь вечір годувати корову спеціальною їжею?] На Сьвітий вечір господиня варит вареники тії і ше дві варанички таких лишає. То буде корові, другі худобі, скільки там тойво, лишає. Одну дає до їдла їсти, а другу залишає, як вона має тильи, і там потім до пійла ї дают, перший раз як напувают. Як мама ішли кропити, брали як мали дві, і брали пирогі в кишеню. Як ішли кропити до стайні, корові давали пирога. Або як хрестики робили в стайни. То робили во, то давали корові пиріг і робили хрестики, або як зо сьвяченов водов ішли кропити. І тоди корові давали пиріг. Але переважно як зо сьвячонов водов кроплят, то нема тогово ше пирога, іно хрестикі йдут робити і тоді корові пиріг давали. [Чи робили щедрак, що давали по ложці з кожної страви?] Так, робили. Давали капусту, варили, там всього давали по лижці і тоди замісили сьвіченої води, і то на кухни спекли і десь поклали, би миші не з'їли. Як корова сі розтелила, тоди ї давали до пійла, перше пійло, як напували корову, тоді ту давали щідрачку.

с. Оселя

Записав М. Глушко 9 липня 2007 р.
у с. Оселя Яворівського р-ну Львівської обл.
від Васюк Євгенії Іванівни, 1941 р. н.,
та Горової Пелагії Миронівни, 1927 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Для чого тримали зерно з «діда»?] Ну як ходили висівати перший загін жито, і так я знаю, мої тато так робили, ше мали того і так зробили такий хрестик. [З чого?] З того зерна. [Де?] Насередині того поля. «Боже, зароди жито, пшеницю, всяку пашаницю» – і так помолилисі, перехрестилисі і туди зачинали сіяти. [Хто починав сіяти?] Чоловіки но сіяли. [Сіяв у шапці чи без?] Без шапки. [Чого без шапки?] Ну як він благословив, то він скидав шапку. [Чи молилися, коли підходили до поля?] Молився. [Чи брали із собою щось, крім збіжжя?] Так само і типерка. Я хоть юж не с тих раків, а як я зачинаю працю, то я хоть «Отче наш» і «Богородице Діво», перехрещусі: «Боженько, допоможи мені». А як скінчу, то такво правду гадаю, так само змов'ю, подьикую Богу. [Що кажете?] Ну «Отче наш» і «Богородице Діво». І я відмов'ю і подьикую: «Ісусе Христе, Матінонько Божа, дьикую вам за вашу ласку небесну, шо ви дозволили мені почити тую роботу і скінчити. І благословіт на всяке, на всьо, шо мені потрібно буде». І во так я гадаю во. ***Жнива.*** Колись, як люди старі ше мали свої поля, свої корови, то йшли жати. Мої бабця, вона: «Во тово треба тойво сніп, нажити сніп». – «Нашо вам того снопа, баб, нашо вам того снопа?» – «А на сьвята Різдвині треба буде діда поставити». [Як його називали?] «Дідуган». [З якого збіжжя його робили?] З жита. В нас більше жито сіяли, пшениці мало. З жита робили. [З якого снопа брали – з першого чи з будь-якого?] Брали як хто. Ю били любий сніп, в кут там. Він стояв до Нового року, а потім приходили наволітникі, називали в нас «наволітникі», хлопці з такими довгими палочками і молотили того дідугана. [Де молотили?] В хаті. Молотили в хаті, кричали «Родисі жито, пшениці, бораки, бики, петрушка – псьичі вушка, капуста – баба тлуста». Во таке вигадували і молотили. Вимолотили і ми давали їм колачики. [Що робили потім з тим вимолоченим зерном?] Курам. Тото зерно дехто тримав, дехто курім давав, як хто знав.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи дають щось корові на Щедрий вечір, перед тим, як сідати до вечері?] Ну та корові, я знаю, давали ... Мої баба все носили, пампухи носили і страву носили. «Баб, нашо то несете?» – «Корова тоже хоче повечеряти». [Чи пекли спеціальний пиріг?] Пикли пиріг. [Як його називали?] Та він сі так називав «печиний пиріг». [Чи казали на нього «щедрак»?] Та, може, й казали. В нас того не казали. В нас казали «пиріг печиний». Варили капусту, зи сливок варили пироги. [Чи правду кажуть, що коли такий пиріг робили, то з кожної страви брали по ложечці і в то загортали?] Давали. [Чи давали цей пиріг, коли телилася корова?] Давали. [...] Миют і потім би корову не врік ніхто. [Чи зв'язували на Щедрий вечір ложки?] Зв'язували, шоб худоба, як поженесі пасти, шоб худоба не літала, шоб сі вся купи трималa. [Хто мав це зробити – пастух чи будь-хто?] Ньи, то ми всі. Ми своїх коров виганяєм до пастуха, то ми в'яжем лижки.

www.etnolog.org.ua

с. Смолин

Записав М. Глушко 15 липня 2006 р.
у с. Смолин Яворівського р-ну Львівської обл.
від Кольбо Катерини Антонівни, 1926 р. н.,
та Пилипець Марії Михайлівни, 1933 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Коли виходили жати в поле, що робили, перш ніж почати жати?] Як приступали жати, вони хрестили те поле і хрестили себе, брали сьвячену воду і кропили то збіжа. Більше нічо. [Хто у вас нажинав перший сніп – тато чи мама?] Той сніп то немає значеня, чи мама жала, чи тато. То не було. [Куди дівали той сніп, – залишали в полі?] То його принесли додому і тримали десь, шоб миші не поїли, на бантах чи де тримали. [Коли нажали того першого снопа, то йшли додому чи далі жали?] Ньи, не жали ше. Ше не жали. Но то таке було, шоби не перестояв, тому шо потім ся відломують сильно колоски. То ми його жали зараня. [Чи були колись у вас обжинки?] Були. Мій тато дуже бив богатий, мав трийціть вісім морґів поля і як були обжинки, він справляв музику, скрипку і бубен, ну, і на обжинки, там горілки не було, тому шо то горілка була дуже дорога. Були ті скрипки, люди пожали жито й пшеницю, і овес зжали, і тоді цілу ніч варили пироги, сир, хліб, і там було такий наперсточок, такий келішок був пальонки сильної. [Чи робили сніп і вінок, коли закінчили обжинки?] Робили. Рвали квіти, маїли. І тоді на ... тато закладав з пшениці, або там, шо жали вінок. Ну, і сьпівали, сьпівали «Многая літа» і тоді йшли вже до хати на музику. [Куди тато дівав той вінок?] Тато той вінок вішав в коморі чи десь в такім місци, шоб він сохранявся. [Що робили з тим вінком потім?] Потім його спалював або молотив, або ньи, то курі його. [Чи брали те збіжжя, коли йшли перший раз сіяти?] Ну, може, то так було, але мені вже за то, шо вони робили з тим вінком, ніхто мені не пояснив. [Хто ніс вінок з поля – дівчина чи молодиця?] Той вінок ни дівчина не несла, ані молодиця. Той вінок вже був на татовій голові, і всі йшли і співали. На поли його натягли і всі співали.

ТВАРИННИЦТВО [Чи правду кажуть, що якогось дня худоба розмовляє між собою?] А то на Коляду вечир. [На Першу Коляду чи на Другу?] На Першу. Один дядько був дуже богатий, був сильно си богатий. І він пішов до стайні, каже, до корови: «Ой коровочки, коровочки мої! Я хочу знати, шо ви говорите між собою». А то не можна. Ну, йти слухати, шо вони говорут, тому шо то є від Ісуса Христа така притча, шо корови говорат, а потім німі стают. Ну а корова каже: «Ти сьогодні вечир вмреш». Корова каже до него. То ж не можна слухати, шо вони говорят корови, бо тому шо то притча така. І він пішов до хати і зараз умер. Не можна [слухати]. [Чи годували худобу під час Коляди?] Годували, та. [Чим – кутею, варениками, пирогами?] Та. [Яку худобу годували?] Ну, то хто скільки мав – дві, чи йидну, чи телятко, всім потрохи. [Де годували – у стайні?] В стайни давали. [Що робили, коли перший раз виганяли худобу на пашу, щоб нечиста сила не відбирала молоко?] Як я виганяю, я за всіх не знаю, я сьвячу квітку таку і квіткою. То тому шо Ісус Христос їхав в Єрусалим і під него кидали ті галузки і стелили. То квітка то на то пам'ятка, шоби... [Яка це квітка?] Во там така верба. [Ви її святите?] Так, я маю. На Квітну неділю сьвітимо і тримаю ї вдома, в хаті. [Чи клали ще щось під поріг?] Ну, за поріг я то не знаю. [Чи клали сокиру?] А сокиру я клала і моя мама, як ми виганяли перший раз корови, то мама клала під поріг сокиру і терницю перекидала. [Де перекидала терницю?] Ту терницю під поріг, під стайню во тут, як надвір. Ту терницю, жо терли лен. Так і виганяли корови. [Тобто переганяли через то?] Так шо переганяли і ту терницю. То така була, я знаю, то така була звичка, і то шось свічило, шоби якісь чарівниці не приступали. [Чи розпалювали вогонь?] А вогонь розпалювали. Мама брала сьвячене зіля, сьвячене зільи брала і корову довкола три рази тим зільим... і вогонь, і тим зільим... Обкурювала. [Чи посівали маком?] А маком посівают. Я ше типер так роблю. На Маковея я сьвячу мак і тоді від хати той мак сію аж до порога і корову три рази обсипаю, корову в хліві і на порозі, сиплю мак, шоби чарівниці не приступили. Пока вона той мак позбирає до раньи, юж мине ніч. І я так роблю, і так мама мене навчила, і тато. [Чи робили ще щось, щоб захистити худобу від чарівниць?] Я ше такево роблю. Тато мені так казав. Ту є таке зільи клекічка і воно на Зелені сьвата, як зільи сьвятят, воно ся сьвятит і тоді. То юж типер то ніхто не роби, і я не роблю, бо в мене нема машини, нема кому тої корови тримати. То зільи брали і виверчували в рогах і ту клекічку пхали в роги і там забивали таким кілочком. [...] То було в воба роги. [...] Та клекічка росте в городі. І називаєцься «клекічка». То робили первісці і робили після теляти, як ше корова не йшла надвір. Ну, і первісці, і такі корові. Не має значеня. [Чи святили те зілля?] Сьвітилося, та, на Зелені сьвата.

www.etnolog.org.ua

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

БРАТСЬКИЙ РАЙОН

с. Ганнівка

Записала О. Таран 1 листопада 2008 р.
у с. Ганнівка Братського р-ну Миколаївської обл.
від Красножон (Дьохтяренко) Марії Антонівни, 1923 р. н.,
родом із с. Новофедорівка
Березанського р-ну Миколаївської обл.

ТВАРИННИЦТВО ***Домашні улюбленці.*** Буває, болiє скотина, не везе. Була в нас кицька опоросилася – чорні кошенята. Шо ви думаєте? Отако я стою коло плити, а його закине аж у піддувайло або під штандари – це на мої очі. А тоді хтось мені каже: «Воно не ко двору, його нада ануліровать, вам іде тільки трьохмасне – сіре, біле й чорне». Шо ви думаєте? Красота. В мене й собака, диви, який красивенький – трьохмасний. А то візьмеш не ту масть, та ше не те, шо тобі треба. Воно то, може, кому і йде чорна масть, а кому не йде ко двору.

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН

с. Кумарі

Записали Л. Якиминська та І. Фрунзе
в червні – липні 2009 р. у с. Кумарі
Первомайського р-ну Миколаївської обл.
від Коваль Василини Семенівни, 1932 р. н.,
Маковея Володимира Григоровича, 1953 р. н.,
Хрустовського Євгена, 1936 р. н.,
Хрустовської Павлини, 1937 р. н.,
родом із хутора Коломийка Первомайського р-ну,
Попіка Олександра Володимировича, 1950 р. н.,
родом із с. Кримка Первомайського р-ну,
Міньковської Віри Іванівни, 1926 р. н.,
Сидоренка Василя Петровича, 1930 р. н.,
Лісовець Любові Григорівни, 1951 р. н.,
та Герасименка Володимира Макаровича, 1934 р. н.,
родом з м. Одеси.

ГОРОДНИЦТВО Город в нас трактор оре. Ми ж землю здали, то він об'язан нам безплатно землю виорати за то, шо він моєю земльою пользуїця. Оруть безплатно, ну, так, условно безплатно, всьо равно даємо на могорич. Але тоже протів того, як раніше було, два, три або й п'ть гривень, поорали, навесну наймаємо коня, він заборонував боронами і всьо. А потом знов громадимо. ***Городні культури***. [Що Ви садите на городі?] Всьо: картошку і огірки, і кукурудзу, баштани, помідори. В нас п'ятдесят сотих города, так шо є коло чого робити. В основном кукурудза та картопля, кукурудза для курей, а картопля для себе, а потом буряки там, овощі садим, фасолю, кабаки. Кабаки зараз міняєм на молоко. ***Технології городництва.*** Садимо город після Благовіщення. До Благовіщення холодно, а Бог, кажуть, поблагословив землю сьомого апреля. Сначала [садиться] картошка, цибуля. Приїжають [діти] з го́рода. Визиваїм, то помагають. А потом кукурудзу посіяла, та й усьо. А городина – це вже саме послідньє. Раз посадила фасолю, а вона не зійшла. Ну, там ше морква, буряк, таке. Це після Благовіщення. В любі дні можна садити. А кавуни шостого мая, на Юрія тіки треба садити, бо в'язі не буде. А огірки – коли посадиш. Розсаду купляла на базарі. Картошку [на городі] саме менче треба три-чітирі рази шарувати. Чоловік на городі волоче, мішки, клумаки носе. Я копаю, вибираю, а він носе. А кукурудзу я жну, чистю. [...] Ми маєм землю, то нам безплатно оруть город, а волочити – то ми наймаємо. А орати – оруть так, наші трактористи, кого пришлють. [Як Ви просаповуєте?] Шарую? Весь город я шарую. А хто ж буде шарувати?! З утра, бо в мене давлєніє піднімається, то я зранку роботу роблю. Тіки ранками. [Хто Вас навчив шарувати город?] Я знаю, я ше з дєтства вміла. Може, колись, як була мала, мама показала. [Чи вирощуєте розсаду?] Купляю. Привозять нам. Тоді садю, поливаю, як посадю, а тоді вже менше поливаю. Шарую, дивлюся шоб не заросло, шоб був порадок. [Куди діваєте зібрану кукурудзу?] А в нас є сапєтка, то в сапєтку чистим. Я жну, а дід чистить. [Що таке «сапетка»?] Це такий кіш, де кидати кукурудзу. [...] ***Землеробський ремонент.*** Сапа в нас для шарування, лопата – шоб садити картошку. В основном – лопата і сапа. Ше граблі, шоб загромаджувати, грудки розбивати, шоб цибульку, бурячок садити, шоб рівненько було. А тоді такими боронцями маленькими [проходимо], шоб рівненько було. [Де Ви берете ремонент, самі виготовляєте чи купуєте?] А де ж ти лопату сам зробиш? Держак до лопати самі робимо, це понятно, а лопату купляємо, сапу купляємо, бо хто ж його зроби. А главний інструмент – це руки. Всьо обробляємо руками своїми.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Відьма є в селі, вона як подивилася на корову, то та вже й больна, і молока того не дає. То кажуть, шо відьма корову видоїла. А шоб відробити, треба взяти води раненько, як ше ніхто не брав, замішати з висівкою і дати корові. А вобще сінаж [косовиця] щас, то ми сіна заготовляєм корові. Сіно треба косити, покамість роса. Як ото кажуть: «Коси, коса, покамість роса». А то уже на день і коса не хоче брати. А вечером уже то перевернув, то складаю в копиці. А косим в основном утром. Жінка

www.etnolog.org.ua

помагає і сіно збирати, і перевертати, а я їй на городі помагаю. То ми всьо разом. [...] На ділянкі були додатковій, шо є тут цього огорода, п'ятнадцять сотих, ще брали по півгектари, а то й до гектара і там орали, і сіяли, кукурудзу сіяли, і трави треба було на пашу сіяти, люцерну чи ячмінь; Викручувалися, щоб для корови, для свиней корм був. [...] На зиму заготовляли кукурудзиння, сіно, інші трави: сіяли люцерну чи суданку; воно висушувалось – і було сіно. І давали сіна трошки або січки, коли збирають урожай, а там солому перемелюють, і це січка. Вона перемішується з висівкою або з іншою мукою, і даємо корові раз того, раз того, міняєм, разнообразіє. Потом пойло, щоб більше молока давала. Макух дається коровам, шоб молоко давала. Раненько замість відра води пойло готується. Приміром, на відро води з півкілограма макуха сипеш, і корова з задоволенням випиває це. [Де сушите сіно?] Сіно сушиться на полі, тому, що там, де посіяли, наприклад, чи на городі, ми його там просушуємо. А потім збираємо і зносимо в стіжок або сінажник, спеціальний є накритий, або просто скирточка. І накривається ця скирточка пльонкою або іншим накриттям, щоб дощ не змочував його. [...] [Чи казали, що корів треба починати пасти на Юрія?] Нє, як є трава, то й вигонять. [...]. ***Пастухування***. [Корову] в череду жену. Тридцять п'ять рублів платим за то, шо пасуть. Осьо ми вас найняли, і каждий по тридцять п'ять рублів вам за коровку платим. Люди начинають шукати пастуха – той соглашаїця, той не соглашаїця. З села беруть. Вони [корови] утром ідуть [у череду], в шість тридцять чи в сім часов. Ми сюди, до траси вигоним, там пастухи забирають і женуть до річки. Тридцять п'ять гривень за корову у місяць! А молоко здаю. Вони [пастухи] їх заганяють, вони пасуться, потом в обід вони їх в отаке стойло, де вони стоять, де їх доять, пастухи їх зганяють. Коли подоїли люди корови, вони лягають отдихають там час-полтора-два, а потом часа в два чи в три дня вони женуть їх оп'ять пасти, а в сім – додому. [Хто доїть корів?] Я дою! [Чи їдете Ви туди доїти корову?] В обід – да, а рано-вранці і ввечері дою дома! [Молоко] здаю. Забирає підвода. Машина в одне мєсто приїжджає, а він їзде підводою забирає. [Чи не скисає молоко?] А чого воно має скисати? Рано здоїли – забрали. Та й чого ж воно має скисати?! [Скільки разів на день приїжджає машина?] Два раза! В обід в холодільніку молоко. А тоді вечером воно в отдєльний бідон. Обіднє в одні [бідони], а вечірнє в другі. ***Свинарство.*** Як у нас свині були, то баба їх гляділа. І я чистив, і вона. Немає в неї время, то я дав свиням. В хорошій сім'ї воно так. Траву рвали, кабаки, бураки давали. На городі виростали. А нє, то в колхозі вкрадеш. Скіки нада, стіки й брали. Клумак взяли, а з'їли, то ше привіз. [...] А я ж на полі робила, то ж не їду порожня. Або нарву трави, щиру, якшо ше маленький, а як уже убираїм, то бураків в клумак набрала, котрі кращі, та й привезла додому. Та й натерла, кашу зварила, перегону налляла, та це так. І здавали, і кололи свиней. [...] ***Птахівництво.*** [Чи тримаєте вдома птицю?] Да, були кури і гуси, навіть дикі качки були. [Чи треба було їм обрізати крила, щоб вони не літали?] Не треба, вони не летали. Були в нас такі красіві [гуси], зхрещені з лебедями. Здорові, і шия длінна у них, і вроді як воротнік у них, і закрутяне. Але вони вже старі були. [Як Ви розводите курей, купуєте курчат чи квочка висиджує?] Є квочка, а іноді курчат купляю. Цей раз купили, підсипали, а вона не взяла. [...] Курей тримаєм, качок тримаєм, гусей – як вигодно. [Чи багато яєць кури несуть за день?] Нє, не дуже багато, зовсім небагато, ну, для своїх потреб хватає. А кури несуться, як тепло, а як холодно, там листопад чи грудень місяць, вони не несуться. А якшо курничок теплий, можуть з березня починати нестися! [Скільки разів на день годуєте курей?] Рано дали їсти, води, в обід і ввечері! [Чим годуєте?] Зерно всяке: кукурудза, ячмінь, пшениця, буває, просо. Але просо рідко. Пшениця, коли молоді кури, щоб швидше росли і щоб краще неслися. [Чи годуєте макухою?] Нє. ***Козівництво.*** [Чи тримаєте кіз?] Колись були, тепер нема, а так держать трохи. Є разні кози, буває, шо молоко не отлічиш від коров'ячого, а буває, шо чути козою. Це від кози завісіт, хазяйка тут ни при чом. Така коза буває. Обично козине молоко та й не дуже п'ють. Воно полєзніше, в ньому більше вітамінів. [...] ***Кролівництво.*** Колись ми ше королів держали, але як напав на них здих, то покинули. [Чи садили люцерну або іншу траву, як тримали кролів?] Нє, ми люцерни не сіяли. Ми таке рвали: какиш, калачики, де яка зелень. [Де сушили для кролів траву?] Ми сушили на горищі! Скіки для королів треба, добрий віз, та й стане по жмені давати. Ми [кролі] літом в основном держали, а на зіму лишалося мало вже, короличок три-чітирі, а то здавали колись. Ми ж гроші брали за королі. В Первомайському, тутечки, де тепер стара автобусна [станція], то було те, шо королі приймали. То ми здавали, та й гроші були. А раньше ж налоги були такі сільонні на туші, на шкури, в мене всі квитанції є, я нічо не попалила.

с. Лиса Гора

Записала О. Боряк 30 жовтня 2008 р. у с. Лиса Гора Первомайського р-ну Миколаївської обл. від Бабич Олени Федорівни, 1926 р. н. (у с. Лиса Гора мешкає з 1946 р.), та Бабича Віктора Івановича, 1951 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Чи сіяли коноплі?] Да, у нас коноплі сіяли і завозили в річку, вони скільки там... дві неділі чи скільки лежать, прикривають їх болотом. В'яжуть отакі снопики, прикривають болотом, тим усім, щоб вода не знесла його, пока вони намокнуть. А тоді через дві неділі чи скільки там, я оце тобі не можу сказать, ми ідем витягуєм. Привозять додому їх, ті коноплі. Додому просто приносили, у чистій воді вимивали в річки; і тоді ж не так було, тепер ми все покидали в воду, і ми сіяли коноплі на городі, а тепер не можна не коноплів посіять, нема кому посіять. Нічого нізя. Зірвуть [коноплі]. Сіяла відрами маку, було. А теперечки не можна. Не маку посіять, не коноплів, теперечки нічого незя. ***Інструметарій.*** Була така бетельня, ну, що отож б'єш. Висохло воно харашо, а тоді железна ця ручка, бетельня на чотирьох ножках, і ото б'єш їх, кострица вся одлітає. Кострица вся одлітає, а те ж остається. [Як очищали, витрушували?] Витрушували, була така дергавка, отака зроблєна, нема її зараз. Отака, і ті, отакі набиті, гострі... [Тобто такі металеві зубчики?] Да. [Якою була «дергавка», круглою?] Кругла. Зуби гострі і то кидаєш на нього і тягнеш на себе. І той, називалася із коноплі – «кукла», нада було кукли взять за основу, бо не було ж ниток, нічого, а треба виткать. То з кукол тих пряли основу. А оте, що остається крупніше, то

www.etnolog.org.ua

пряли вал. І я пряла, руками пряла. ***Табуйовані дні***. [Чи пряли на Різдво?] Празник є празником, Різдво, Святий вечір, а прясти – не пряли. [...]

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** [У які дні не можна було снувати?] Не снували у п'ятницю, бо ще я снувала, а стара свєкруха моя каже: «Лєно, дивися добре, щітай добре нитки, бо десь помилишся – кобилу не виведем». Та я снувала наче внімательно, і в начиння заводиться – нада дві душі, вона подає нитки і каже; це ж завести чотири шошки по нитки, а потом у блядок іде знов по чотири нитки, а шошки тоді отбирають нитки. [Якщо не виходить, чи можна щось зробити?] Нє, то вже тоді нічого не зробиш. Нічого!!! Нічого ти не зробиш, раз ти помилилася. Я снувала, снувала і щітала, що я виткаю у п'ять пасом з половиною, а в мене вийшло у чотири пасми. Кажу мамі: «Знаєте що, я помилилася, дуже я багато помилилася». А вона каже: «Ну й що ж, помилилася». Раз ми завели начиння і стали ткать, то вже нічого не зробим. Це щітай, завели у шошки, у блядок, у начиння, а воно ж накрутяне там таке єсть – бердо, що одпускається, як уже проткав скільки, та єсть така палка, і одпустив, а воно на отакому кругу намотані ті всі нитки, а їх же ниток буває і по десять пасом, намотані, то його одпускаєш. Раз одпустив, виткав – далі пійшов, одпустив, виткав – далі пійшов. [Що робили з паличкою, яка впала?] Нічого, паличка тоненька висить, де ці шошки; прутик крепки висить, шошки чіпляються – чотири і до того прутика, він не зігнеться, бо вони ж работають дуже. ***Техніка та технологія виготовлення тканих виробів.*** Оснували, скільки там маєш пасом оснувати. Ну, напрімєр, пощітай скільки там ниток основи. Оно у мене нижще стара хата є, і надавали гвозді отако по хаті, і снуєш її. А там уже колцова йде, де йде на верстать. То воно йде хрестом, отако хрестом, і надівається, отака там єсть палка; наділи уже на ту палку, а потом єсть начиння, із ниток виплетені чотири шошки. Одна шошка, друга шошка, от це чотири шошки, це як на дві нитки, то, значить, на дві шошки будеш прясти, а як на чотири нитки – нада уципить чотири шошки, перва, втора і третя, щоб даже не помилиться, щоб нитка зверху не йшла. Там же ж чотири підніжки, як натягли шошку, а кидаєш цівку туди, а вона, значить, іде і витягаєш її тудою, а шошка ж перва закриває, а друга прикриває і третя. А єслі потягнеш неправильно ту шошку, то воно не зачепе нитки, не соєдінить нитки. Це нада умєть. А снувать тоже ж так само, снує чи шесть пасом того, чи сєм пасов ткать будеш, а чи будеш прясти чи в шесть пасом, ну, яка шеріна, єсть така шеріна, єсть така шеріна, ну, хто які хоче. То береш щітаєш нитки, а які ошибнешся на вуглі, на хресту, ну, як ідеш хрест, проходиш, і воно хрестом мотає і мотає на тому главному гвоздю. Як ошибнешся, значіть, ти матимеш кобилу. Все врем'я скільки ткатимеш, і стільки кобила та буде. Нитка буде іти і іти, вона не пішла в строй. Оце так ткали. ***Інструментарій.*** І верстать я розбила. Начиння оддала. А був такий із сосни, отак заввишки «блядок» був зроблений. Він так називається. Блядок був, і от у кажен блядок заводиш ті чотири нитки, у кажну палочку, як нада тобі у шесть пасом, значіть, надо той блядок заповнить, а як менше, то, значить, ти повністю блядок не заповниш. І той блядок работає. А тим блядком як ударив, і вони набиває отут грябку (?), і грябка та заходить. Диви, я не можу забуться даже про цю верстать, ось воно в мене крутиться. Я тобі щас розкажу той даже віршик:

Бережно зняв із з верстату основу,
Людям роботу розніс і роздав,
Теперечки буде мені спочинок
Пока я цівки намотав.
Бігає ляда, відсіє відтіль,
Човники, ляда – ткачева порада,
Бердові цівки – мій хліб і мій сіль.
Добре багатому, він коли схоче,
Знайде роботі кінець,
А в бідного в хаті і ляда стукоче,
Доки до дна догорить каганець.
Вчиться ви, дітки, у мене робити,
Будете добрі ткачі,
Дасть вам верстат ваш і їсти, і пити,
Тільки робіть ви і вдень, і вночі.

Це я з дєтства... [Звідки ви це знаєте? Можливо, хтось розказав?] Ніхто не розказував. Це в школі, у книжках. І я тобі скажу, дивися, і чого воно [все ще пам'ятається]. Боже-Боже, дитино моя, а воно крутиться в голові. І отако ляжу, та й воно, і не виходить з голови. Чи воно пам'ять, чи що? Свекруха моя жила, скільки, щітайте, вона в шістдесят восьмом году померла, но вона у п'ятницю не пряла. Вона ж сама... у неї верстать була, і вона людям ткала, і собі ж ткала. В мене і досі ряднинки є її – свєкрухини, виткані із пряжі. ***Асортимент тканих виробів***. [Що у вас ткали?] Рядюшки ткали, коври красиві ткали. Вибивали шерстяні коври. А коври вибивали такими розами, що куди там!.. А я не вибивала, що я буду казать, як я не вибивала. [Чи вирізали рушники?] Нє, не вирізали рушники. Я помню, я прийшла до Бабичів, не було що надіть, а старому Бабичу виткали таке тоненьке полотно. Його дочка шила – Єля. Пошили йому штани і сорочку, і жекетку, а воно, знаїш, як конопляне, як постірав його, а воно як намокне, як дриць стає – тверде. Та й він ходив.

СНІГУРІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Олександрівка

Записав М. Бех 13 червня 2013 р. в с. Олександрівка Снігурівського р-ну Миколаївської обл. від Тритяк Наталії Петрівни, 1948 р. н., та Цезяка Миколи Павловича, 1942 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Коли у вас починають сіяти озимину?] Десь в кінці августа начинають, десь так, бо там якесь... чи двацять п'яте сєнтября чи шось таке?.. Чи октября?.. Шо вже дожно буть посіяно усе. Раньше, було, зарядку робили, а щас же так. Поливи були. А щас вони ждуть, поки дощ пройде; начинають сіять, потому шо може таке буть, шо положать зерно в суху землю. ***Жнива.*** [Чи святкували у вас «обжинки»?] Обжинки да, при совхозі [робили] обжинки. Та й зараз, і зараз цей фермер, шо в нас, коли кончає, тоже «обжинки» [робить]. У цьому році я там якраз був, ну, там, бачу, столи поставив і ті робочі, шо в його робили, прямо там така площадь, двір хазяйствений, і там ото поставив столи, і люди, хто в його працював, [святкували]. [Чи вручали снопа, плели вінки?] При совхозі це було. [Як це відбувалося?] Урочиста лінєй-

www.etnolog.org.ua

ка, всі комбайни в лінєйку вистроювалися: директор, всі комбайнери, люди сходилися, вінки вручали їм, перший сніп. [Кому вручали перший сніп?] Обично, я знаю, при окончанії передовому комбайнеру вручали, як він переходив на другий год, то тоже вручали тому, хто передовий був. [Чи існував звичай лишати незжате колосся?] Може, це таке й було. ***Агротехніка.*** [Чи косили косами?] Я застав, то вже косами не косили, вже комбайни, правда, були прицепні комбайни. Я ще сам працював пацаном, такі були рукава, і то на машині, машина їде, він же їде, комбайн, косить, зерно сипеця, і моя обязаность була рукав той тягать по бистарки, по тому там, шо їде, машина, по машині, шоб равномірно рукав, ну, шоб він же ж... взад – вперед. Це я сам лічно рукав тягав. [Чим колись обробляли землю?] Кіньми в основному, волами, а тоді вже трактора пішли. [Свої городи також тракторами обробляли?] Свої городи копали лопатою. Мені зімою, після школи прийдеш, було, їв не їв – і копать городи, а потім кіньми. Плуг був, кінний плуг був, і спеціально садили ото під плуга, то собираєця людей чоловік там десеть, і то кінь. [Як садять під плуг?] Ну, то так іде кінь, плуг, а заді садять, хотя нада вспіть, потому шо другий плуг буде йти, закидати, потому садять, тоді оп'ять бігом, поки він вернеця. [Чи під кожний плуг садили?] Під кожний садили, а потом уже пішли та тракторами начали пахать. [Які були плуги?] З колесами. [З яких частин складався плуг?] Ну, плуг, там же ж є ручки. [Як називали корпус, який оре землю?] «Леміш», казали. [Яким був корпус плуга, залізним, дерев'яним?] Наверно, дерев'яне. [Чи колеса також дерев'яні були?] Та ні... Чого-ж, колесо було жалізне. Колесо впереді ішло, а заді плуг ішов. [Які ще були кінні знаряддя?] Був такий, я так знаю, шо «пропольнік» був, який вірізав траву. [Чим підгортали картоплю?] То сапами сначала, а тоді оце ж придумали вже саморобні ото, і в нас єсть такий ото, шо підгорта картошку. [Чим розрівнювали землю?] Сапами, граблями. Борони йшли, боронами боронували. Було, як весною пахає, і зразу боронували. В нас борони і щас єсть, раніше, поки здоровіші були, то самі канатку до борони прив'язували. [Які були борони, дерев'яні чи залізні?] Залізні. [Чи були раніше дерев'яні борони?] Може, й були. Я не застала, а ті так і єсть. [Чи в колгоспі такими самими плугами орали?] Може, й більші були, при мені вже ХТЗ трактора були.

ГОРОДНИЦТВО [Що вирощуєте на городі?] Картоплю, огородину таку, буряки. [Чи вирощуєте городину на продаж?] Нє. [Чи у селі вирощують овочі на продаж?] В селі є. В селі, то займаюця, теплиці роблять. [Чи багато у Вашому селі теплиць?] Небагато, того шо в нас проблема з водою, і це в кого скважини попробивали, хто зараз немає ж де робить, то кожен ото шукає, як де. Ось сусіди тоже тут недалечко, то грибами цими (вешанки чи як вони?) [займаються], то клубнікою – ну, отаке. Помідори пішли, оце тут у нас тоже Рязанов є, так він в основном ці (соусні) помідори, цибулю - оце таке виращують. [Чи сієте Ви зернові на своїй присадибній ділянці?] Так, як корові, наприклад, картошку вже викопаємо, то ми ото ячмінь посіємо. На зелене, на зерно – ні. Не сієм, того шо немає... Це нада посіять найнять, а тоді скосить найнять, то шо воно стоє. Такого ми не робимо. [Коли починають садити і сіяти на городі?] В основному, це ж і раніше було, вже в березні, то це вже садимо. [Чи існував у вас звичай не чіпати землю до певного свята?] Не знаю. В нас, у кого коли час який є, тоді й садим, а шоб так до свята, ну, може, дехто й придержуєця. Отож кажуть, шо на Сорок святіх нада сорок лопат картошки посадить, шоб урожай був. То дехто придержуєця, не всі, правда. [Чи кажуть, що до Благовіщення не можна чіпати землю?] Говорили, да. Це є в нас. Є таке, ну, не всі придержуюця, ми тоже придержуємся цього, все ж, поки Бог не благословить землю, садить не можна, а другі спішать, кажуть, поки ранче посадиш у влажну землю. Ось там нагорі, туди трошки до траси, так там вони всігда ранче садять городи, і ми ще тіки висажуєм, а в їх уже картошка отака... [Чи є такі дні, які люди вважають сприятливими для садіння або сівби?] Єсть, в мене й календарь єсть, ото ж там часто або в газеті, або продають, – я беру, та я його сама не придержуюсь той календарь, коли є час, тоді й пасадила. [Чи кажуть, що понеділок несприятливий день для того, щоб щось починати?] Кажуть, або в суботу вже починай, шоб не в понеділок.

ТВАРИННИЦТВО [Яке у Вас було господарство?] Корови, коні і вівці. Вівці були при колгоспі ше. [Яких тварин тримали люди вдома?] Корови й коні в основному, воли. ***Скотарство.*** Воли ж були тоже. То воли були в колгоспі, в людей волів не було. [Чи довго тримали волів у колгоспі?] Я ше застав, то я з сорок второго, десь в пійсят дев'ятом школу кончав, десь до шійсятого були воли, а коні були довго. [Коли перший раз після зими виганяють худобу на пашу?] У квітні, десь числа петнадцатого, десятого. Буває, після Паски, як яка погода. Як паша наросте. [Чи приурочували це до якогось свята?] Нє, такого нема, шоб іменно на таке, шоб підладнать під якесь свято. [Яких звичаїв дотримувались, коли перший раз виганяли худобу на пашу?] В нас нема такого. [Чи виганяли корову свяченою вербою?] Свяченой вербой – єсть таке. Це як на пашу виганять, то да, свяченой вербой. Да-да, оце ж, як Вербна пройде, ото посвятять вербу, то тоді. [Чи кропили корову свяченою водою?] Да, це коли йде вона на пашу, то там треба побрискать. Ось у мене сусідка, то вона кеждий день, як виганяє корову у череду, то вона її перехрестить і шось там ше пошепчеть. Вона знає це, то вона каже, а як ми не знаєм, то так виганяєм. ***Конярство.*** [Чи є зараз коні в підсобних господарствах?] Є, ось в сусіда в нас єсть. В сусіда нашого, і ше один там. [...] ***Свинарство.*** [Чи тримають у вас свиней?] Ну, у кого два-три пая, а як у нас один, то і птицю хочеця ж держать, коровку держимо ще по силі возможності, то на один пай свиней держать не будеш, а в кого там три пая, то ті держуть, все-таки три тони зерна получить, то можна порося кормить, а як з одной тони, то вже ж як? [Чи смалили у вас свиней, чи здирали з них шкуру?] Смалили. Як я ще, помню, пацаном був, то шкуру здирали, треба було здать, то здирали, а зараз таких вже нема госпоставок, то смалять. [Куди здавали свинячі шкури, в пункти прийому?] Да-да. [Чи було так, щоб люди смалили свиней потайки?] Та було, тоді ж, як смалити, діди зібралися – батьки, дядьки. Зібралися чоловік п'ять-шість, допустім, у мене зарізали, в конюшні при лампах шкуру зідрали, ну, шкуру здавали, ну, ховалися. Чи, мо, шо налоги були, чи шо? А тоді налоги були.

www.etnolog.org.ua

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

БАЛТСЬКИЙ РАЙОН

с. Кармалюківка

Записали С. Сіренко та О. Ратушняк у липні 2008 р. у с. Кармалюківка Балтського р-ну Одеської обл. від Нікітюка Федора Івановича, 1942 р. н., Фюдотчак Ірини Флорівни, 1919 р. н., та Гончарук Любові Михайлівни, 1942 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Хто обробляє землі?] Земля здається в оренду, а орендарі зовсім тут не живуть. [Чи задоволені люди?] Звичайно, ні. Чим тут можна бути задоволеним, якщо розвитку в селі ніякого немає. Забезпечення робочими місцями теж немає. Якщо він прийняв на роботу трьох осіб приблизно, і то механізаторів. А решта – не мають місця. Вимушені молоді десь їхати на заробітки. [Куди переважно їдуть?] В нас нема традиції десь їздити за кордон. Їздять десь тут – Одеса, інші міста. Окремі в Росію їдуть, но таких мало. В основному їдуть, а сім'я тут лишається, діти там ше є, дружина тоже безробітна. З молодих ті, шо не виїхали і не мають де трудовлаштуватись, вони тримають корови, продають молоко. [Вистачає чи ні?] Хіба це може вистачати? Звичайно, не вистачає. Самі знаєте, які ціни. [Чи є одноосібники?] Ті, шо паї взяли? Таких одиниці. Є такі, шо взяли кілька паїв. Фермери, так би мовити. Вони довго так не зможуть господарювати, тому що все треба тримати: інвентар для посіву і для збирання врожаю. В сусідньому селі один тільки такий. Тут є бувший агроном, він забрав собі паї. А решта землі здали в оренду. Якщо орієнтуватись, що людина за пай одержує один-два проценти саме більше, то це складає на пай аж від двох до чотирьох центнерів зерна. Вартість цього десь біля шестисот гривень. Це вартість того, що людина отримує прибутку за свій пай з трьох гектарів. А обробити його все рівно не можуть, бо більшість пристарілих людей інвентаря для обробітку не має, придбати інвентар теж ні за що, щоб дальше господарювати. А молоді резерву такого, початкового капіталу не мають, щоб займатися. А пристарілі не можуть цим займатися фізично. [Чи хотіли люди в колгосп вступати?] В колхоз трошки тяжкувато було поступати. Забирали коровку, коні, свині, як ти не йдеш у колхоз. А потом, як вже організувався колхоз, все було харашо. Всьо время в колхозі робила. Ще й була ланковою, людям нагадувала, щоб йшли на роботу. Тато вмер, а мама лишилася з нами тройми. Я то всьо пережила. А в войну людей не було, чоловіків не було. Ми ходили коровами орали, ходили жінки косити оці жнива. Це ми всьо робили після войни.

ГОРОДНИЦТВО [Чи є у вас город?] Город – це тільки те, що біля будинку, присадибна ділянка оця. Колись вона сягала для людей, які працювали в бюджетній сфері, п'ятнадцяти – двадцяти п'яти соток. Це працівники медичних установ, школи. Тому мали вони право мати до двадцяти п'яти соток. А якщо сім'я складається з двох осіб, які працюють в колгоспі, то дозволялося до півгектара мати. ***Землеробський реманент.*** [Які знаряддя праці використовують для обробітку городу?] В нас основні знаряддя праці – це старинні знаряддя: лопата, вила, сапа. Ну я вже трохи відійшов від цього. В нас з сином є мотоблок. Це вже було років шість назад. Тут в селі ні в кого і не було такого пристрою. [З ним легше працювати?] Звичайно, легше і зручніше, і обробіток легше проводити, і дешевше. Багато переваг. ***Городні культури.*** [Які культури вирощуєте?] Це картопля, цибуля, огірочки, помідори.

ВИШИВАННЯ Полотно або на штапелі вишивали. У вишитому одязі у нас так просто не ходили, тільки коли треба на виступ у клубі. Найбільш поширені орнаменти вишивки – квіти. Узори складаю із квітки. Дивлюсь на квітку, яка в житті росте в полі чи на городі, і тоді міркую, як це воно буде гладдю. Замальовую собі, а тоді вже вишиваю.

с. Лісничівка

Записав В. Іванчишен 24 липня 2014 р. у с. Лісничівка Балтського р-ну Одеської обл. від Теслі Володимира Андрійовича, 1950 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи збереглися у Вас кам'яні жорна?] Колись ходили ті жорна, привозили. В нас своїх виработок не було, не було в нас каменних кар'єрів, от мені шістдесят п'ять років, дід мій казав не було. Із сірого граніту привозили із Гайсина. Гранітний кар'єр великий, він і зараз працює. [Гайсин Вінницької області?] Нє, не Вінницької. Це, кажеться, Кіровоградська. Там шахти є, там кар'єри. Тоже при Совєтах робили зеки, заключонні. [Жорна гранітні були?] Да, з граніту. Робили один і другий, один зверху, другий знизу. [Перегородку між каменями встановлювали?] Нічого не ставилось. На камні робились такі рядами насєчки, сипалось зерно, із тих насєчок зерно виходило під подушечку, там такі в долині подушечки були з каменю. [Чи привозили точила, яку вони мали будову?] Були точила, але не з граніта, був якийсь такий холодний камінь. Я помню, тако рукою крутиш такево колесо, в коробці таке, там вода. Точили інструменти, ну тоді ше електрики не було в нас в селі, це було в [19]50-х годах. Приходив і дивився, яка це нудна робота точити ті желєз-

www.etnolog.org.ua

ки для цих ручних фуганків-рубанків. Топорі, струги, це було таке. А звідки вони привозили ці камні, я не знаю. Жорнова були майже в кожного хазяїна. В нас було, там в сусідів були. [Коли жорна вийшли з ужитку?] В мене, кажеться, і дома є цей камінь, я під ринву поставив. Потом прийшла совєтська власть – це начало уходити. Появився свєт, вже жорнова не робили, а робили ці металеві млини. [Чи збереглися на кладовищі кам'яні хрести або пам'ятники?] Пам'ятників не помню, помню хрести. Даже зара в нас на цвинтарі є з білого мрамора. Це ше при царові когось багатого там ховали, поміщика чи кого. Були от такі хрести здоровенні товсті, років їм триста-чотириста. Ше вони на цвинтарі, но вже мало їх. Ломалися, повикидали їх. На тих могилах нові могили роблять. Є ше на цвинтарі, я кілька штук, бачив хрести-ідоли. Були пару штук, шо вирубані з камня, а то вилляті з роствору.

с. Мошняги

Записали О. Яцун та О. Бабенко 26 липня 2008 р.
у с. Мошняги Балтського р-ну Одеської обл.
від Трясухи (Павлюк) Ганни Федорівни, 1925 р. н.,
та Спину Анни Григорівни, 1937 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Самі хазяювали дід з бабушкою, я помню це. Вони брали поле у пана, орендували. Засівали, а послє управляющий їде, і це вони жнива як зберуть (а колись копи клали, п'ятнадцятки такі, снопи в'язали, косили косами), та й щитає, скільки (а копа має шістдесят снопів) викосив на цім полі, та й бере часть за то поле. Віддає панові, управляючий уже записує, а то – собі. То вони орендували і там і жили, коло станції недалеко, а хата в селі була. Та й на зиму собі у село йшли. [...] [Які свята відзначали в колгоспі?] Були обжинки. Ішли до клуба, музика грає. От сьогодні первий сніп на полі зав'язали. Тоді вже як кончаються жнива, то всякі пісні співали. Тепер уже їх ніхто й не згадає ті пісні.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО Сіяли коноплю, робили з неї прядіво. Такі були бательні і товкли його, і ше шось робили. Та й такі кужелі були – такі патики, навинуть його та й прадуть. Ше й в шістдесяті года прали. Робили на верстатах та й шили рубашки, спідниці, кохти. Самі шили. [...] Одівати кужіль... Прали всю зиму. [...] Шевченківський [кужіль] це там, як у Шевченка в хаті: там і кужіль є, прядка є, терниця, там є вияшки. Це всьо робилося на своїх... мастєрах, станки ці були, шо робили полотно. Це тоді так робили, та й дома тоді як хазяювали, вже зимою поправлялися. Вже дівки збиралися в хату таку, ну, в нас цього не було. Було так, шо розказували: збираються я, ти, вона, та й з кужелями, йдем на оденки ввечері. «Оденки» називалися. І прали кужелі собі, сиділи. Прали кужелі, роботою займались. Оце такі були вечорниці.

с. Перейма

Записали Т. Величко та О. Ратушняк у липні 2008 р.
у с. Перейма Балтського р-ну Одеської обл.
від Колодко (Коваль) Олени Григорівни, 1936 р. н.,
Цимбал (Слісарук) Анни Феофанівни, 1935 р. н.,
та Польової Ольги Дмитрівни, 1972 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чим займалася ваша мати?] В колхозі робила на полі. І в городній бригаді, і в поліводческій бригаді. Буряк саджали, квасолю, кукурудзу – всьовсьо. [Чи вирощували зернові культури?] Аякже, і пшениця, і гречка, і ячмінь, ну всьо-всьо було. [...] Кукурудза, гречка, ячмінь, горох. Усьо було. Ну, у нас зараз жита нема, а колись засівали жито і чисто всьо геть на городі. В нас хати були під соломою, сіяли жито, родили сніпки, прошивали хати, а житній хліб пекли. ***Жнива.*** Останній сніп, який ми зжали у полі, він у нас називається «дідух», ми перев'язали, а далі зверху червоною стрічкою і зберігаємо його у клубі, щоб використовувати у різних святах. На Різдво у нас його ставили раніше господарі на покуті.

Записав В. Іванчишен 24 липня 2014 р.
у с. Перейма Балтського р-ну Одеської обл.
від Пігульської Галини Іванівни, 1945 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** [Чи займалися у вашому селі обробкою каменю?] Камінь в Загнітково за Кодимою там, все привозили. А чи є там ше той кар'єр чи нема, я не знаю. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи користувалися Ви кам'яними жорнами?] Були в нас жорна, всьо поздавали, позабирали кому було треба. Пам'ятаю, шо батько був зробив. Був такий камінь і обтягнули його жилізним обручом, верхи тоді другий камінь, тут стержень такий був, а на камньові ручка. Він там підкладав, якшо муку, то нижче опускав камінь, а як на крупу можна було зробити, то піднімав вище. [Звідки привозили точила, щоб точити косу чи інше начиння?] Вони находили собі каміння таке, вогонь видобували. Була така, «бабка» казали, шо точили коси. Таке на подобі як брусок, лиш як наждачна бумага.

КОДИМСЬКИЙ РАЙОН

с. Баштанків

Записав О. Головко 1 жовтня 2016 р.
у с. Баштанків Кодимського р-ну Одеської обл.
від Філіпової (Зондик) Галини Йосипівни, 1935 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи багато кукурудзи сіяли колись у вашому селі?] Всі, каждий. Тоді в колхозах, ну як, в колхозах тоді кукурузу хоть і сіяли, то буряка тоді багато сіяли і пшеницю. А люди сіют, по городах сіяли кукурудзу, як і зараз, зараз тоже всі кукурудзу сіют, бо кормлят свині, кури треба кормити. ***Жнива.*** [Як відбувалися жнива? Люди жали серпами, косили?] І серпами жали, і косами косили. Потом вже появилися жатки, а потом комбайни. Та й люди постіпенно надіялися, шо буде лучше, всі робили, всі старалися, а воно, бачте. Харашо зара жити, всьо є, но люди зараз, молодьож особинно не має роботи, не може вижити. Це ше пенсіонєри тамо тако – то чикают з пєнсії до пєнсії, шоб вижити, а молодьож тримає оту худобину, та й там нанімаєця, десь в когось шось робе.

ТВАРИННИЦТВО ***Вівчарство.*** [Чи тримали люди в селі вівці?] Були мензе́ри, кози тримали і вівці. Тримали хадзії, хто були чоловіки, помагали. [По скільки тримали овець у дворі?] В нас так ни було, шоб тримали по багато, бо тоді налоги налажували. [Це після війни?] Ну да, налоги були. Вже при моїй пам'яті, робиш, підеш в той колхоз, осінню пішла, розписалася і всьо, ко-

www.etnolog.org.ua

пійки [платили], даже не хватило на налог. [...] Бували мензе́ри, згонили, но тако, туто коло нас близько не було, а тако тудиго далі люди тримали вівці. Я знаю, шо я ше малою, там у жінки були вівці, я ше їй пасла мензер. В колхозі були вівці. ***Пастухування.*** [Овець пастухи випасали?] Нє, самі пасли, а потом уже нанімали пастухів. [Як робили мензери? Це дійних овець відлучали від решти?] Ну, в колхозах – там ішли жінки, доїли, а в кого мензери вже були дома – та й тоже самі доїли. [В мензері тільки дійні вівці були?] Нє, і були молодняки, і були барани, всьо. [Їх окремо не відділяли?] Ну, пасли в полі, пасли пастухи чи самі хадзії. [Мензер ночував у кожного хазяїна по черзі?] Да, в кого були вівці. Тримали і по п'ять, і по шість овець, та й згонили тоді всі в одну кучу. Типер моя очєрідь – я жену пасти, того очєрідь – той жене пасти. [Як визначали чергу?] Ну, це вони відділялися, як зараз відділяюця. [Що робили з овечої вовни?] А прали, ткали самі люди собі, ткали дорожки, ковдри такі шили якісь.

САДІВНИЦТВО [Чи були садки в людей колись біля дому?] Ну так, отаке-го, як ондо зараз. Отак, шоб садок спіціально садили, то так нє. [Чи були в колгоспі сади?] Да, колхозні були садки, та й люди робили в садках, а коло своїх [садів] ни мали часу робити. [Які дерева садили?] Ну таке, горіхи, яблука, вишні.

ВИНОГРАДАРСТВО [Чи висаджували люди виноградники?] Да, виногради були у колхозі, а потом вже люди каждий собі захотів чи посадив. [На городі виноградники були?] Під виноградніки в нас вже нема такого, то всьо лиш тако, шо коло домів. А колись були ті, шо одноосібники, колись казали, шо мали свої поля, та й мали виноградніки, мали всьо. А потом вже, як розкулачили, пішло всьо під колхоз, та й вже колхоз садив виноград. [Які сорти винограду вирощували?] Ну, я знаю, як вони називалися. Виноград – то білий, то розовий, то червоний. ***Переробка врожаю.*** [Чи робили в колгоспі вино?] Да, в колхозі робили вино. Були бочки, були преси такі. [Чи роблять люди вдома вино?] Зараз? [Колись] робили то руками, а потом вже покупляли ті преси в магазіні. Купляли друбілки.

МЛИНАРСТВО [Чи був колись у вашому селі млин?] А млин там нанизу був, була біла мука, і олійня була, зараз нічого нема. [Млин був водяний?] Нє, від свєту, раньши був від дров, палили дровами, а потом вже стала елєтрика. [Чи були вітряки?] Нє, там в сусідньому селі було, в нас нема. [...] Ото Серби – там вітряк, а в нас ни було. В нас нима тут такої гори. [...] Зробили [млин], люди мололи, були і наші [односельці там], ми самі ходили аж туди з мішками на плечах.

ТКАЦТВО Я знаю, шо ми прадіво сіяли, коноплі. А вовняного ми ни робили, у нас ни було овець. [Чи виготовляли у вас паратари?] Робили раньше, но зараз вже нема цего, вже зараз у нас по хатах всьо поінтєлігєнтніще роблят. [Чи вишивали раніше?] Ну вишивати – да, вишивали, шили. Вишивали рушники, даже хто міг ткати такими узорами на таких станках, но в мене цего [не було]. [Перебрані рушники?] Да. В нас цего не було, в нас не було на чому ткати. Люди наймали, як треба там виткати дорошку чи якесь полотно, то ми нанімали когось з людей. [...] У нас ни було верстату, нічого нема. Тоді тяжко було свій верстат мати. [...] Тоді заказували, робили хадзії, котрі могли там заказати з чогось. Тоді і дерева ни було, тоді ни було з чого шось заказати.

с. Грабове

Записав О. Головко 30 вересня 2016 р.
у с. Грабове Кодимського р-ну Одеської обл.
від Ананійчук Катерини Яківни, 1942 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи можна починати працювати на землі до Благовіщення?] Не можна робити на землі, бо Бог благословляє землю вже, та й тоді вже треба виходити та й садити. А на четвертого ноября це є таке свято Матір Божої Казанської, шо вже всьо, должні вже й навіть лопати поховати, після того не можна вже копати, нічого на городі не можна робити. Старайтеся до того свята по городах це всьо робити, бо нізя вже. [...] Должна земля сидіти аж до Благовіщення. [Це так кажуть?] Да. ***Жнива.*** [Чи казали, що раніше після Петра жнива починалися?] Ну, це понятно, колись Петра було двінацятого числа, а Прокі́пля – двацiть первого числа. То це вже копи прокидалися, то це вже називаїця Прокіпля, копи ж колись складали тако наврест. Шісдисят снопів – це копа, а триціть – півкопи́, а п'ятнаціть – це «кішо́ра» називалася. Та й це вже Прокіпля. А типер вже шо, до Петра вже і забувают за жнива. Побіліла [пшениця], комбайни пустили, покропили, всьо побіліло. [...] Уже ж колись ни було такої жари, як зараз, літом жара, шо й боїшся. [Як раніше відбувалися жнива?] Був ше колхоз, ше цево все таке було. Вже кончилися жнива і всі люди на стадіон зійшлися. І вже прідсідатєль колхоза приїжає, комбайнери, коровaї даруют їм. Нагороджують преміями, гроші багато дают їм. Мій тоже чоловік на косовиці був, косив, у валки кидав пшеницю, та й тоже там получав не раз [премію]. ***Агротехніка.*** [У вашому селі більше косили чи жали?] У нас відколи комбайни появилися – кидали у валки, і потім комбайн ззаді йшов і валок підбирав. А попереді, як я була ше мала, я була тако дівчиною, то ше і серпами жали і косами. Попробуй за косою зав'язати до пуття сніп, він туди сипиця, туди сипиця. А це вже як жнеш сама, та й рівненько поклала, раз – та й зав'язала. [Чіпляли до кіс грабки?] Чіпляли, шоб воно лягало так. Вже сюдого коло нас, мала я ше була, стежка була догори туди, і вже з косами всі люди, із цими грабками [йшли на жнива]. [Чи були молотарки?] Молотарки були. Це всьо складали в стіжки, а потім вже кожну молотарку підтягали до тих стіжків і там зимою молотили. [Цілу зиму молотили?] Холодно, люди мучилися! Папшо́ї [кукурузда] дадут норму мамі вижати і зчистити. І ті оберемки носят тако докупи, шоб було затишок, бо холодно дуже, понамочуюця, мокрі. А типер комбайн помолотив папшої та й усьо. [Чи молотили на току ціпами?] Жали жито люди і на тік звозили снопи. І кому треба околотів тих, «околоти» називалися, і там такі бревна, і ми ідем руками, бо ж потрошки треба, бо ж треба околіт, хату накрити. [Це щоб не побити саме стебло?] Ну да. Та й до того дрючка, тюк-тюк-тюк, обмолотили та й на купку, снопа зав'язала. [Чи молотили кіньми?] Було таке. У діда Кості було таке, як машина, і воно там, молотілки такі були. [Чи використовували кам'яні катки для молотіння?] Жорна? [Ні, не жорна, а такі катки із зубчиками?] Та це, считати, шо землю перебивати. [У вас такими катками землю б'ють?] Да, тими зубцями. [Вони залізні чи кам'яні?] Жилізні. [Це як диски, дискують ними?] Да-да, лиш вони такі всі в зубцях, тако повертаїця – воно всьо в зубцях. Та й протягнув, та й вже так, як виоране. [...] [Якими зна-

www.etnolog.org.ua

ряддями обробляли землю Ваші батьки?] Кіньми, плугом. Дівчатка водили коні, молоді дівчата, хтіли їсти, ішли, баланду давали, та й вони водили коні, хлопчики і дівчатка. А жінки заді сажалками сажали. Ручна сажалка така. А потім вже почали трахтора орати, а потом вже трахтора почали осадьби́ людям орати. А то ці осадьби ніколи в світі ни оралися. [Раніше біля садиби землю лопатою скопували?] Да, а тепер вже трахтора. Хто такий порядний – той вперед вже посадив, а як моя мама бідна була, та й шо вона могла передна посадити, вєчно задна садила. [Плуги були на одну секцію?] Да, на один корпус, були ше й деревляні, соха така була. [Це воно лише дряпало землю, не перевертало?] Да, а шо ж воно, де зачепит – та й лопнув плуг, це ж деревляне. [Чи користувалися ралом?] Ну, це таке було. Плуги маленькі були, кінські такі, ни були такі трахторні, здорові плуги. [Плуг був на колесах?] Да. [Одне колесо більше, а друге менше?] Да, то менше [колесо] йшло верхом, а то здорове йшло борозною. [Які були борони?] Були й деревляні зразу борони, а потом вже поробили жилізні. Та й дві борінки, та й коня, два коні і дві борінки – та вже боронували. [А в дерев'яних боронах зубці були залізні?] Да, сама рама була деревляна, а зубчики були жилізні. [Прямокутна рама, в яку вбиті зубчики?] Да. [Якими знаряддями колись користувалися на городі?] А сапою, лопатою. Типер ондо видумують, типер чуть ни в каждій хаті диркалка [мотоблок] є. [...] Ше й деревляні граблі були, ше жилізних і не було таких грабильок. [Повністю були дерев'яні?] Ну, держак деревляний, і це всьо деревляне, даже зуби були деревляні. Ми ше сіно ними гра́баїмо зараз. [Вилами теж користувалися?] Вила купляли в магазіні, хоть і дорого, али купляли. І якшо [не було], то позичали їден в другого, бо шо, хто годен був у то время мати коло хати всьо таке. Бідні люди були. [Які сільськогосподарські культури вирощували колись і зараз?] Колись вирощувалося горох і ячмінь. Самий перед молотили ячмінь, потом горох, потом жито, потом пшеницю. Це так молотили вони їдне за другим, по черзі. Буряки, соняшник, картошка, бошгани були, такі були гарбузи, а типер. Всьо було – і городина, і помидори, а типер нічєво нема. [Чи багато раніше садили кукурудзи?] І зараз садят кукурудзу, соняшник садят по полях. [Чи розповідали ваші батьки, як вони господарювали до колгоспів?] Ну, вони всі мали поля. От, мій дід мав тоже своє поле і мав багато дужи дітей, і він називався «кулак», «куркуль». І його вислали, і так він і ни повернувся відти. Бо мав пару коней, воли і купа дітей. Зара багачі – і пшениця, і всьо дома є.

ТВАРИННИЦТВО ***Вівчарство.*** [Чи тримали люди овець?] Були вівці, колись, як я мала ше була. І вівці тримали, і бринзю робили, і дужи бринзя була добра, продавали. А типер вже нема нічого, ні короварників, нічіво нема, всьо побили, повалили. [Чи тримають люди корів, кіз?] Ну люди тримают, а ферми повалені. На виживаніє тримают, молоді тримают, а я вже негодна. [Колись овець багато тримали в кожній хаті?] Кожна хата тримала, мали по п'ять, по шість овець. Та й робили, напрімєр, я, вона і ти, та й зганяли в ідну кучу. Ага, моя очєрідь сьодні доїти чи там два дні, скіки в мене овець: три [вівці] – три дня должна доїти, а п'ять – п'ять днів, десіть – десіть. [У вас казали «мензер»?] Да, мензер. [Коли його зганяли?] Навесні, так, як корови, так і вівці. [У мензері були тільки ті вівці, що доїлися?] Да. [А барани, ягнятка?] А то всьо було отдєльно. [Окрема отара?] Да, то була отара окремо. І бринзя така була укусна! [Цю окрему отару ви теж по черзі пасли?] Я ни, ми ни тримали вівці, та й я не знаю, як там було. [...] Нанімали пастуха. Молоді ягнятка ріжут, та й то всьо, шо зсередини, кишички, то всьо солят, в жулудучок той накладут, а потім взяв два-три кусочки собі, намочив в сироватці – от уже і бринзя. А ми типер всі на порошки перейшли. [З коров'ячого молока також бринзу роблять?] Да. [Які ще сири роблять?] Ну, жиндиця – це як тіпа колястри, з обрата. [Це вже друга переробка молока?] Після овець жиндицю робили. Да, після бринзі ше раз шось там робили, ше молока туди добавляли. [Чи робили твердий сир? Як він у вас називається?] «Ка́шик» [грудковий овечий сир], «кашики». [Чи робили для овець обори?] Були обори. А мензер, допустім, був одного дядька, то ті всі вівці там і ночували, і пасти відти виганяли. А ми вже коровами зайнялися, та й вже собі в очєрідь позганяли, та й вже пасем очірідя́. [Колись той, чия прийшла черга пасти, у себе всіх овець тримав?] Нє, там спіцяльно в одного дядька всьо літо [тримали]. Та й я, моя очєрідь, я вже пастухам даю їсти, моя очєрідь. В мене п'ять овець, допустім, а в Тані три вівці: Таня три дні носе пастухам їсти, а я п'ять днів носю, бо в мене п'ять овець, і вона три дні доє, а я п'ять днів дою. Ше й там роблят зразу контрольну [перевірку] – яка вівця більше дає молока, і тому ше й більше бринзі давали. [Як виміряли?] Стаканами міряли, набирали. Напрімєр, моя вівця дає п'ять стаканів молока, а Таніна лиш три – та й вже вона получає за три. Там вже спіцяльні знахарі́ були, такі грамотні, та й ділили, зоотєхніки. [Це вони визначали, скільки хто має молока взяти?] Да. А типер вже й нима овець тих в селі, лиш в Же́лізняка шось я навіть і ни знаю. [Як доїли овець?] Їдно тримало вівцю, а друге доїло. [Як називали місце, куди заганяли овець?] «Стойло». А типер ондо, ше в Кодимі, допустім, очєрідь пасут. То там зробили обору і це в гобід собі пастухи лягают спати. Корови замкнули і полягали спати. А в нас нема де зробити так, шоб люди відпочили, сидят [пастухи] там на пинькові, до річки зганяют. Пасут, та й до річки підігнали, напоїли, а вони [корови] хтят холодка, бо ж жаріщє.

САДІВНИЦТВО Садки уже повиривали. Такий осьдо гарний вище нас садок був, ходили крали яблука. У нас туто був панський сад, пан був у нас, жив туто під горою. Та й розкулачили того пана, вигнали, а той сад так і називався «панський». Там і став є, а хату завалили, наверху там хата була. Побили, попалили, нігде нічого не лишилося. [Що росло у садках?] Яблука, сливки, грушки, черешні. ***Переробка та зберігання садовини.*** [Чи сушили сливи, чорнослив робили?] Була там і лозниця коло ставка – сушили сливки, потім десь продавали, возили в Адес [в Одесу]. [Лозницю викопували в землі?] Да. [Що зверху робили?] Патички, раму таку робили. Рама така і тут посередині ше одна рама, і від тої до тої [рами] забиті планочки.

ВИНОГРАДАРСТВО ***Технології виноградарства.*** [Чи займалися люди виноградарством?] Був у нас тут виноградник колхозний, та й крали виноград, та й робили вино. [Які сорти були?] Були хороші. Як він називав-

www.etnolog.org.ua

ся – «тисячний», гарний був виноград дуже. Там у нас у селі, у центрі, аж на полі, там ше один був виноградник. А типер повиривали ондо сади. [Чи вирощують люди на городах виноград?] На городах – не тримали корчовий. А тепер ондо усі посадили собі напереді хати. А в Шершенцях є і на городах виноградніки. У нас ні в кого нема виноградніків. [...] Було у колхозі, у трьох місцях виноградник був – коло садка, там у стінці був і вище нас був. [На колгоспних виноградниках підв'язували кущі?] Нє, просто він [виноград] кущовий. Він такий здоровий, гронки гарні родило. ***Переробка врожаю.*** Там [у колгоспі] такий винотдєл був, там таке – наверх виходити, туто засипати [виноград], а вниз капає то всьо, шо преси ті, та й тиче вниз, а потом вже в бочки розливают. Такі жилізні бочки здорові були, вино вже там грає в бочках, а потом вже в бочонки деревляні розливали. [Великі бочки дерев'яні були?] Ой, по двісті літрів, по триста, і ше бульші даже були, і по п'ятсот літер. Та й потім колхоз і продавав вино, і виписував людям там на похорон чи шо. [Чи роблять люди вино для себе?] А шо ж, ми собі робим вино, та буває, шо й по триста літер, як зароде виноград. А цей год не зародив [виноград], а я взяла вигнала водку з нього та й всьо. [Чи є у вас прес, щоб душити виноград?] Нема, руками! А в кого там є, та й позичали, як було багато [винограду]. [...] Всьо є, дробівка є, і прес є, тут у нашого сусіди є. [Яка «дробілка»? Зверху закидаєш виноград і крутиш ручку?] Да, така, як ящик. Висипала відро винограду, дир-дир-дир-дир, над кастрюльою подирлювала та й у діжку. [Вона давить ягоди, перебиває стебло?] Да-да, ікронку тою.

ТКАЦТВО ***Асортимент тканих виробів.*** [Що виготовляли з овечої шерсті?] Якшо біла вівця – красили [шерсть] та й робили кілими́, дорожки. Шо, колись каври були магазінні? [Чи виготовляли одяг?] Та ше й шили з нього спідниці, зробим на верстаті та й внизу кайомочка. [Чи виготовляли літники?] Літник – це тако, як кофта, це називалося «літник». А спідниця – само собою, та й ше «у Тетянку» пошита. [Чи робили шапки з каракулевої вовни?] Ну, в нас цего не було тутечки, в Молдавії – то роблят і в Арцизі роблят. [...] Жилєтки були з вовни, такі вовняні шили жилєточки. [Чи виготовляють у вас парата́ри (підвіконня)?] Уже зараз ніхто їх не робе, паратарі ті з квітками. У нас так колись чіпляли, зараз вже не чіпляют, ні в кого вже нема їх. [...] Робили кіліми і ці паратарі робили, всьо робили, і чіпляли попід вікна. А типер вже це не роблят, бо вже тепер фіранка донизу і всьо.

с. Загнітків

Записав О. Головко 28 вересня 2016 р.
у с. Загнітків Кодимського р-ну Одеської обл.
від Лаговської Параски Олексіївни, 1927 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Тата нашого засудили, у Вінниці сидів у тюрмі, бо в колхоз ни хтіли йти, односібники були. А потом уже пішов, віддав поле своє, сіножать, я це тоже ше повню, повню ше, як своє поле було. Таке було поле своє, як зараз шматки мают свого поля. Али ни хтіли чось у колхоз, а типер вже з колхозу ни хтіли йти, вже розігнали ті колхози. [У Вашого батька поле ділилося на озимину, яровину, пар?] Да. [На три шматки ділили?] Да. [Чи міняли клини щороку?] Міняли. Там у нас і прядіво сіяли, це всьо ткали, сіяли, прали. [Полотно робили з конопель чи з вовни?] І з того, і з того. А є люди, шо й ни мали вовни, али конопляне [мали] – то робили [з нього]. Прядіво, ше я мала була, тато заставляв мене [глядіти], шоб кури ни порпали. Сіяли сім'я, но типер не сіют сім'я, ни можна. ***Сівба.*** [Які зернові культури сіяв Ваш батько ще до колгоспу?] Пшеницю ше сіяли, ячмінь сіяли, більше так і нє. [Чи багато вирощували кукурудзи?] Кукурузу – то сіяли більши. Ше до колгоспів, а потом і колхоз був, тожи ш кукуруза була, там всьо ш вручну робили. Типер комбайни всьо роблят, а тоді всьо вручну. Норму дали, скіко рядків там, те й норма це. Те й встаю вдосвіта та йду. ***Агротехніка.*** [Якими знаряддями обробляли землю ще до колгоспів?] Плуг був, кіньми орали. Тато мій мав плуг і сховав той плуг, уже діти на желізо поздавали ті плуги. [Плуг був повністю залізний?] Весь жилізний. І борони, всьо-всьо було. [Плуг на одну секцію був?] Да, один плуг. І коня запрагає тато, тато мав пару коней, а потом продав ідного коня. [Борони також були залізні?] Такі борони, як озьдо типер. Лиш типер чіпляют багато їх, а це так, ідна борона іде. [Так само зигзагом зроблена?] Так само сіяли. [...] Плугом орали землю і борони. Сівалки були рушні, тоже коня запрягали, чіпляли сівалку, типер нема їх вже. [Чим збирали колись врожай?] Вручну молотили, я кілько намолотилася того жита! Жито сіяли, жито само собою, бо в городі сіяли, по городах сіяли жито дажи. Та й це збирали та й робим тік, заливаїм там курачим навозом, мили тако, як озьдо цю земню, та й то тим [пометом], а воно висохло, та й молотили на подвірі. [Ціпом молотили?] Ціп робили. [Чим жали у жнива?] Серпами. У мене серп ше є той, шо я жала, ше в колхозі жала, він хароший, а типер ни такі хароші серпи, то совєцькі були луччі. Чоловіки косили. Там коси і грабки такі, шо йдем ми та й вдосвіта встаєм, шоб йти вязати. Ой, навиперидки в'яжим! [Це воно у валки складалося?] Да, в покоси, «покоси» кажуть. А ми вибираїм, котрий гарно косе, бо є, шо косе погано, та воно є багато шо микати. Та котрий гарно косе, та й гарний покіс, та й більші снопи в'яжим. В'яжим снопи, а бригадір йде та ше й коліном впирає, шоб тісно в'язати, а ми робим, шоб нам більше снопів, бо ж кланю́ [ставити]. [Кланя – це шістдесят снопів?] П'ятнацятка – це п'ятнаціть, та й чтири п'ятнацятки. Шісдисят – та й буде копа. Клані считали, а потом стирти звозили. А трахторів ни було, було лиш два трахторів у колхозі. Бригадір, як возити шулуминня, папшою [місцева назва кукурудзи] возити, він вже по очєріді нам виписував, шоб вести. Та й назвозим собі, та й це сідаїм і до ночі і дужи досвіта, шоб більши зробити. А сніг уже впав, а ми лущим [кукурудзу]. [Чи сіяли тютюн?] Табак сіяли лиш чулувіки для себе тако. Тато мій сіяв той табак та робив парник, і всьо він сіяв, для себе робив махорку ту. [Які були сорти табака?] Бакун був і простенький табак. Бакун, считати, такий кругліщий і він крепший. Та й тато сіяв того трошки і того. А тато заставляє, швари шоб [нанизувати], та й як начіпляїм в шалаші, шоб силяти. Сохнув та й він [батько] собі складає. А потом він [тютюн] трошки відійде, складає гарно, а потом ножом ріже махорку.

ТВАРИННИЦТВО ***Вівчарство.*** [Чи тримали у вашому селі овець?] Вівці тримали. Всьо село тримало вівці, а типер нема. Ми не могли розжиться, девіть штук [тримали]. А люди тримали по більше, а ми менше. А то очєріді робили, та й бринзі робили, робили цей, я вже

www.etnolog.org.ua

забула, як воно називаїця, шо вівці збирали і по очіріді доїли. [Мензер?] Минзер [отара дійних овець]. Бринзю робили і тяґали [здійснювали ферментацію молока за допомогою сичужного розчину]. [Які ще сири робили?] Жиндицю [сир недовготривалого зберігання, виготовлений під час вторинної переробки молока]. [Як робили жиндицю?] Як бринзю, як відтяґуїця бринзя, та й то варат на лехкому вогні, воно збігаїця догори та й збирали – то «жиндиця» називалася. [Яку робили бринзу?] Всіляку, це хто як хтів. Та й тепер тоже роблят з коровів, али з коровів ни така, як від овець, лучча. Та така, шо кидаїш в гараче тісто та й вона ни робиця така [в'язка], а тримаїця. І ше тяґ робили. Ягнята маленькі, воно має ше жиндицю, ше від того, шо тако доїть зразу ту вівцю, сце то ягнятко як. Та й ше маленьке таке заріжут, та й воно має той жилудочок, то його солили і ним тяґали то молоко, тяґ считаїця. А типер порошком. ***Пастухування***. [Коли овець вперше виганяли на пасовище?] На Юря. Вівці пасли ми і зима, і літо. [...] Сніг є, вони добувают, де посадочки, де в ліс їдут, а там трава, і вони добувают, і травичку ту їдят вівці. Я пасла вівці, у кужух удягнуся, а крижі боліли. [Ви свої вівці пасли?] Нє, очєрідь була. [Якої породи були вівці?] Такі були прості, а потому були циґеї [шерстяна порода овець] білі у мене. [Як робили мензер?] Ну, так як в мене є вівці, та й є шо дояця, а є, шо ялові, ни дояця. Та й ті ялові – робим очєрідь, пасем очєрідь, а то [з дійних овець] – мензер вже робим цей, те й вже по очєріді. [...] Пасем, доки не заберем своє молоко. Ми доїм вівці і від кожної вівці важили: фунт – це штириста грам считаїця, та й фунт – це пуд бринзі будеш брати, ой, пуд молока будеш брати. Та й це доїм ті вівці, та й кілько молока того там в кожного записано, те й по очєріді так ми [пасли]. [Як чергу визначали?] Жеребки тягнули.

САДІВНИЦТВО Яблуні були, типер багато яблунів, більше таких, шо стоят до нових [довго зберігаються]. А в мене садок був, в нас було зо шість яблунів, вісімнаціть сотих і зо шість яблунів, та й такі солодкі, хароші, али хутко достигали, ни стояли довго. [...] А вишні і черешні такі, як і зараз, такі й тоді були. Лиш тожи у всіх людий ни було. Там ше їдні ішли до нас, у них були черешні, а в нас були яблука, та й ми так, ті туди йшли, а ці сюди. ***Переробка та зберігання садовини***. [Чи сушили фрукти?] Сушили. [Чи робили чорнослив?] Чорнослів – да, сливки сушили так, як зараз сушат.

МЛИНАРСТВО [Чи були у вашому селі млини?] А млини були водяні. [Для] цеї муки петльованої, шо типер біла ця, водяні млини були. [...] Там лиш чагарники, позаростало всьо, нима вже млинів тих. [Чи були вітряки?] Вітряками у нас [ни мололи]. У нас завод, річка, вода – та й водяні [млини] були. І туди, Волядúнка [с. Валя Адинке Кам'янського р-ну, тепер – територія невизнаного Придністров'я] – тоже водяні. Молдовани до нас на базар ішли, у наше село, та й млин там був, уже аж третий млин, а тут у нас два млини, а то аж ходили туди, жита як намолотим.

с. Івашків

Записав О. Головко 19 червня 2016 р.
у с. Івашків Кодимського р-ну Одеської обл.
від Чепурняк Олени Григорівни, 1940 р. н.

ВИНОГРАДАРСТВО Колись виногрдники були на городі. Та й корч, считати, підв'язували та й рвали. [Чи були такі господарі, які цілий город засаджували виноградом?] Да, було. Повикорчовували вже. [...] Туто, де посадка, зараз тут яри, а там в яру тоже був [виноград], така плантація здорова була, виногрдники. Ну, виногрдники, прямо садили, колхоз. ***Технології виноградарства.*** Колики забивали і підв'язували. А типер ондо мій зять каждий день ходе коло тої арки. Він такий любітєль, доглядає. Оце вторік десь, наверно, зо два кіла ґрона вродила, якісь дамські пальчики. Крупний такий, білий [виноград]. То так він його шанує, каждий день шанує. [Які раніше були сорти винограду?] А які – «дростро́п» казали колись, дрібненький такий. І білий був. Колись, оце туто коло церкви є домік, то у тому домікові геть і продавали, бо колхоз був, колись робив вино, в бочках робили вино. [Коли почали викорчовувати виногрдники?] Це вже тепер. [Ще за радянської влади чи вже зараз?] Нє-нє, за совецкої. ***Переробка врожаю.*** [Як робили вино?] Ну, душиця. То на прес туди кинули, здушили той сок. [Воно якось крутиться?] Ну да, а тоді кидаєця [цукор]: на відро води це я кидала дві літри сахару. Та й воно закрите стоїт, броде, а потом вже виброде. [Де воно бродило?] В бочках. Я [готове вино] тримаю в бутлях. Розіляла в бутлі та й закрила.

ПРЯДІННЯ Я знаю, шо пра́дівo, то ми сіяли сімня це. Та й ходили туди [до річки]. Мама покойна, вони то зе́рно вибирают, типа́ют і на річку [несуть]. [Мочили його там?] Да, мочили. Це мама покойні лишають мене, прикладають камньом, шоб воно [прадиво] не сплило. Та й лишає мене, а ми граємся, а воно, буває, шо вспливе та й воно сухе, невимочане.

с. Писарівка

Записав В. Іванчишен 25 липня 2014 р.
у с. Писарівка Кодимського р-ну Одеської обл.
від Волковінського Володимира Григоровича, 1955 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи займались обробкою каменю у вашому селі?] В нас такого я не помню, шоб робили. Кар'єри в нас то були, але який цей камінь. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Камінь використовували переважно на будівництві?] Забирали на стройку. Ці вапняки, це тут рядом Грабово, там в них більше, там в них всьо на камнях. Грабово і Шершенці – це так дальше. В Грабові даже єсть кладбище, де старі хрести всі. [Чи пам'ятаєте людей, які працювали в кар'єрі?] Та вже їх нема. Це в кінці села, там Тріщови живуть, там в них всі в кар'єрі робили – і батько, і дід, усі. Там Павло ше є, він ше робить. Це я знаю за Піщаною, там в Дімітрашково, то там дуже кар'єр. Там же ш зона, такі кар'єри. Там такі були коло кирниців, круг такий зроблений. В Піщанському районі, це як до Крижополя.

с. Шершенці

Записав О. Головко 29 вересня 2016 р.
у с. Шершенці Кодимського р-ну Одеської обл.
від Дем'янової Раїси Кузьмівни, 1935 р. н.

РІЛЬНИЦТВО, ГОРОДНИЦТВО [Які культури вирощували на полях, на городах?] Кукурузу, соняшник. Кукурузу в основном. Пшеницю – хто має більше землі. В колхозі пшеницю вирощують, сою якусь чи шо то. А колись [вирощували] пшеницю, соняшник.

www.etnolog.org.ua

Дуже городина в нас була – помидори, огірки, перець, цибуля, гарбузи, дині. [Це було у людей чи вже в колгоспі?] У колгоспі. То був баштан у колгоспі. Я і зараз садю, в мене гарбузи і дині є, для себе садю. [...] Садили баштан, ми ж ходили з школи, це збирала школа. Помидори, яблука, груші в саду є, черешні у нас є крупні ці – всьо це школа збирала. Помидори і огірки, баштани, буряки столові – всьо, шо є. У нас садили багато буряка сахарного, а тепер уже не садят. [Як у вас називають кукурудзу?] «Папшоя».

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи казали, що худобу перший раз виганяти треба на Юрія?] Це знаю. Пускают, як тепло, харашо – та й раньши пускают. ***Вівчарство.*** [Тут завжди корів тримали чи, може, й вівці були?] Колись вівці були, в нас були вівці і в баби були вівці. В них була така обора: і наші там [вівці], і бабині, і ше у діда жив син, тако рядом, ну так хата пристроїна, [то і його вівці] – то ми там ціле стадо мали. Там обора була, випускали, і тут жінки ставали, доїли їх, а по одній [вівці] випускали, це я повню. Ну, там дві-три жінки стануть, одна коло цих, а друга там, третя там стане доїти. [Обору на дві половини робили чи була одна велика обора?] Нє, одна, а тут перед оборою була така комната, де вони доїли. Звідти випускали, з обори, хтось один. А потом, міряли стаканами, доїли цих овець, та й міряли стаканами, а потом вже бринзю давали. [...] В нас було сім овець. А в діда було більши. [...] Тут жінка одна стояла і там одна жінка стояла і доїла. І це пускали в струнку. В струнку пускали, це там [в оборі] хлопці пускали звідси по одній вівці, відкривали [хвіртку], а той випускав [уже здоєну вівцю] надвір. Цей тут був, а той – надворі. [Коли робили контрольний надій?] Перид цим доїли і міряли стаканами, скіки стаканів [молока вдоїли від кожної вівці]. А потом здоїли вже, повню, в нас було раз сім стаканів, а потом дивились вже бринзю по стаканам. Потом вони ділили, як там бринзю [забирати] по стаканам. [Як визначали, скільки днів пасти отару?] Тожи, скільки стаканів молока – скільки й днів пасти. [І за цей час ти певну кількість бринзи повинен забрати?] Да. А потом ділили, робили бринзю і ділилися. Уже бачили, скіки бринзі получалося, скіки на стакан виходе бринзі, і давали так, відповідно до стаканів. [Де тримали овець взимку?] Там у діда, ми дома ни тримали овець. [Вони там не мерзли? Чи там було якесь приміщення тепле?] Було таке. Кошара – прикрита тако лиш. Тут була обора, а там була дальши [кошара], куди заганяли їх. [Ви тільки дійні вівці пасете чи всі разом?] Всі разом пасуця. Робили, як воно називалося, тяг. Сушили ті жилудочки ягнят. Ну, якшо ярочка родилася, та й [залишали], ну а якшо хлопчик, – різали та й їли, та й робили тяґ. [Які сири робили?] Такі круглі, тверді. Тяґ кидали туди. [Як цей сир називається?] «Кош», «коші». А потом різали на скибки, клали у розсол і получалася бринзя, сольона вже. Солоний розсол робили і клали туди [сир], різали кусочками. [Чи робили жиндицю?] Да. [Як робили?] Помню це слово «жиндиця», шо робили, а як воно робиця, я ни знаю. [...] Варили, видно, ту сироватку. Ну, так як зараз відігрівают сир. Відігріваєця, воно нагріваїця, а воно піднімаєця, та маса лишаїця, а потом збирают.

ВИНОГРАДАРСТВО ***Технології виноградарства.*** [Чи багато людей вирощують виноград?] Виноград у нас коло кажної хати почті і на полі є. У мого брата двоюрідного є на полі, коло хати нема, а на полі є. [...] Їмо [виноград] і робимо вино. [За Вашої молодості теж були виноградники на полях?] Були. В нас були колхозні виноградники, ми ше ходили з школи та рвали їх. Потом, як ото запретили, було время таке, шо запретили алкоголь, та викорчували [виноградники]. Отам, на тій стороні, де в яру, то ми рвали там ше дітьми, ходили рвати в колгосп. [Це така практика була від школи?] Да, ну помагали, ходят помагати колхозу. Та й ми ходили виноград рвати. Два виноградніки були. [І в людей теж були?] І зараз є на полі в людей. [...] Ну, зараз менше є вже, тоді більше було. [Які сорти вирощували?] «Лідія», це добре повню. Ну, а це в мене такий [виноград], він для вина хароший. [Це «Бако»?] «Бакон», да, був «Бакон», чи «Бакун». І «Лідія», і ше якісь є крупний. От у них [у сусідів] є ше якісь такий крупний червоний, а в мене лиш оце цей [сорт]. ***Переробка врожаю.*** [Як робили вино? Чи були преси?] Преси є й зараз в людей, а в мене прес осьо – руки. [Ви руками давите виноград?] Руками, а в брата мого двоюродного є прес. У нього є така бочка, шо, якій він високий, і не достає головою бочки, така бочка. І він має виноград на полі, він має багато, робе багато вина, а я так – для себе. [Він на продаж робить?] Нє, він не продає. Він прєдсєдатєльом сєльського совєта робе зараз, то він в основном як друззя, празніки, і було вино всьо время. А зараз і не знаю, чи він робе багато вина, чи нє. [Чи є якісь «дробілки»?] Да, є в нього. Тако, круте рукою, бачила, Зіна [братова дружина] крутила рукою шось і воно давить [виноград]. В неї на сто́янках, на ножках [дробілка], то вона круте кру́гом, а є прямо перено́сні оці дробілки, кладут на бочку тако зверху і сиплять рукою. Бачила і такі, і такі [дробілки]. [...] А в мене там їх трошки, як я зробила там пиїсят літер [вина], бочоночок. [Вино зберігають у бочках чи кадки є спеціальні?] Хто має і дерев'яні бочки, а я нє, я пласмасову маю. Було колись тато робив в бочках, були в нас дерев'яні бочки, та й десь пропали, пересохли. А у людей є бочонки, «бочонки» називаюця, великі. У мене сусіда був, то зо п'ять бочонків у нього, такі здорові. В нього було багато винограду та й він робив вина багато, продавав.

ВИШИВАННЯ [Ваша мама вишивала?] Мама ни вишивала, я вишивала. Я і вишивала, я в'язала крючком і спіцами, я й на машинку шила. Я любила. Мама колись мене посилала тут до одної портніхи, маминої двоюрідної сестри, а я казала: «Як я схочу навчитися шити – я і так навчуся». І пішла в педучилище, а потом інстітут окончила. [Чи вишивали дівчата на вечорницях?] О, вечорниці – не було де сідати! Старша сестра, ми малі ше були, а вона дваціть восьмого году, старша, то приходили дівчата [до неї]. А вже я як робила в Котовцях, отуто недалеко є таке невеличке село, то там ми вишивати збиралися на вечорниці. В мене скіки рушників вишито, а мама робила ці, шо ткала на верстаті, чисте полотно. І мене скіки рушників є, в Київ повіддавала, ше й взяли в Київ. [Ви на вечорницях їх вишивали?] Да. То збиралися в хазяйки моєї, а то там по сусідству в мене подрушка була, через дорогу, то в неї збиралися, бувало, дівчата. В них там мода була в Котовцях вишивати рушники, лиш вони робили чисті [рушники] і вишивали їх. І я навчилась, я побачила, шо гарно. Кажу мамі: «Зробіт мені чисті білі». І вона зробила, я повишивала більше десятка. [А тут які ро-

www.etnolog.org.ua

били рушники?] Ну, а тут ткут нитками. [Перебрані?] Да, краї перебирают. [Тут не вишивали рушники?] Так – нє. Є в мене, в мене вишиті там були, я свої рушники вишиті давала, типеро оце в нас у Івашково було, цей празнік [ідеться про етно-екофестиваль «Кодима-фест», що відбувся 18–19 червня 2016 р. у с. Івашків Кодимського р-ну]. Ну і мої рушники там були. Люда [бібліотекар] приходила та й я давала шось зо вісім рушників вишитих, вони украшали домік свій якісь там.

ПРЯДІННЯ ***Обробка волокна тваринного походження.*** [Вівцю тримали тільки для молока?] Для шерсті, для вовни. Я в'язала всім чулки, носки, дажи бабі чулки зв'язала, аш тако вище колін чулки, теплі, у дві нитки такі, грубі. Та й ми так ходили, бо ж ни було чобіт, ми ходили зимою в туфлях і тих чулках у школу. Вони теплі, бо в дві ниткі. Мама напряде з бабою, а я в'язала. [На веретені пряли чи прядкою?] На веретені. У мами прядка була, я вже віддала прядку там бабам. Зразу веретено, а потом прядка була в мами, в нас була прядка. То пряли, та й всі приходили прясти. Бо прядкою скоріше і легше. Вже мама вмерла, я віддала там одним бабам, а вони не віддали мені.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО Із шкірок шапки, воротніки [робили]. «Каракульові», «каракульне» казали. [Якого вони були кольору?] Сєрі були і чорні були. Повню, в нас були чорні. [Гострокутні, високі шапки були?] Да. І шили шапки, шили воротніки, і тілогрєйки даже шили. [...] Вишивали, у мене була вишита. Ну, хто вмів вишивати – та й вишивали. В мене десь є, я не знаю, де мама діла її, такий жилєт був вишитий, красівий. [Це у вас кажуть «тілогрійка» на такі жилетки?] Да, тілогрєйка. [...] Чугаї шили. [Це пальто?] Трошки коротше, пальто довге, а то таке. Піджак шили і чугаї шили. Чугаї – це коли з вівці кожу клали, а так казали піджак, якшо просто лиш шерсть, та тако вони були [трохи нище пояса], пальто довше, а це коротші були. [Чугаї також вишивали?] Нє, ни бачила, шоб вишиті були. [Якого вони були кольору?] Всякі були. В основном чорні. А в тата був тьомно-синій [чугай] чогось, а чим вони красили його.

ТАТАРБУНАРСЬКИЙ РАЙОН

с. Нерушай

Записала Н. Гаврилюк у червні 2006 р. у с. Нерушай Татарбунарського р-ну Одеської обл. від Бойка Олега Георгійовича, 1946 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Обробка волокна тваринного походження.*** Тут були чухальні – шерсть мили від кизяка, вибирали ріп'як, а потім пропускали через чухальні (чесалку). Видає шерсть на широкий валік, скручується у рулон. Тоді ту шерсть пряли, в'язали жінки носки, світера в старі добрі часи. Зараз везуть в Татарбунари, там єсть у нас фабрика суконна і здають туди шерсть. Ше є така фабрика в Чернігові.

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

**Осіння оранка кіньми.
с. Бехи Коростенського р-ну
Житомирської обл. З архіву
М. Беха (1980-ті рр.)**

Сівач. Полісся. 1920-ті рр.

**Селянин з ралом.
Полісся. 1920-ті рр.**

**Осіння оранка волами.
Полісся (Берестейщина).
1935 р. Світлина В. Пастущина**

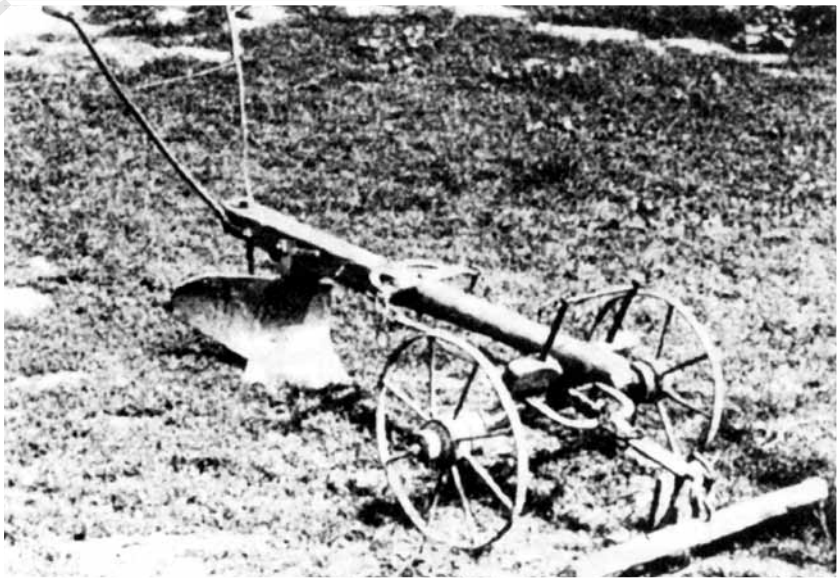

**Плуг легкий. Буковина.
Початок XX ст.
З архіву В. Горленка (1965 р.)**

www.etnolog.org.ua

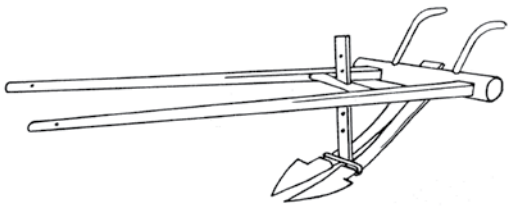

Соха з конструктивними елементами рала. Лівобережна Україна. XIX ст. *

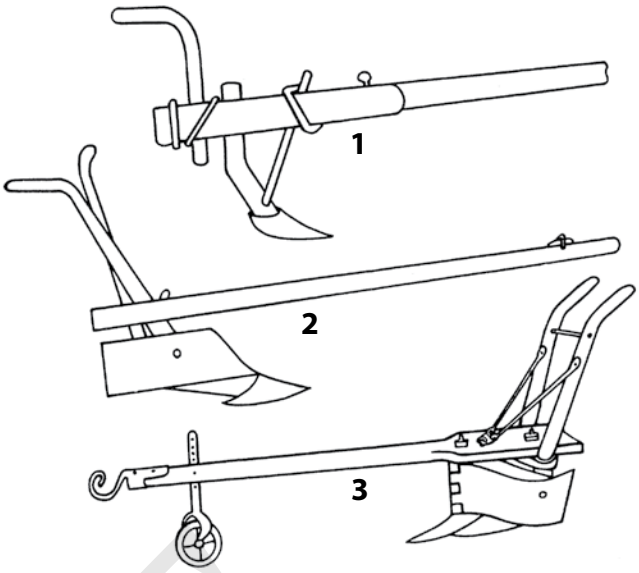

Модифікації однозубого рала й сохи. Початок XX ст. 1 – рало. Поділля; 2 – обгортач картоплі. Волинь; 3 – обгортач картоплі. Західна Україна *

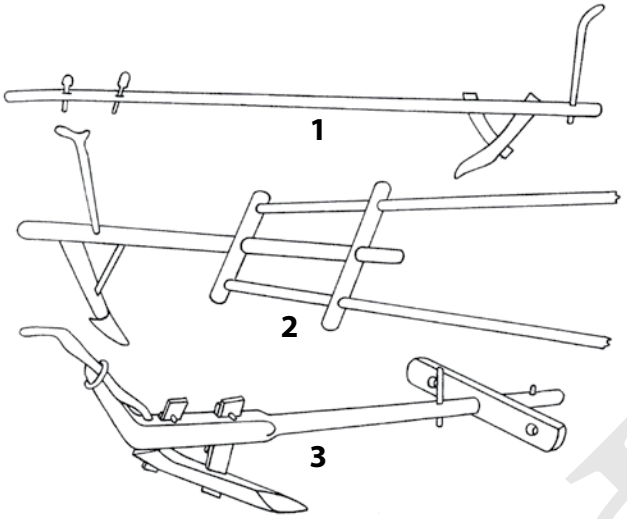

Варіанти однозубого безполозового рала: 1 – рало за Гюльденштедтом. Південна Чернігівщина. Друга половина XVIII ст.; 2 – рало з голоблями. Лівобережна Україна; 3 – рало з двома стовбами і стеблом, що переходить у ручку. Київщина *

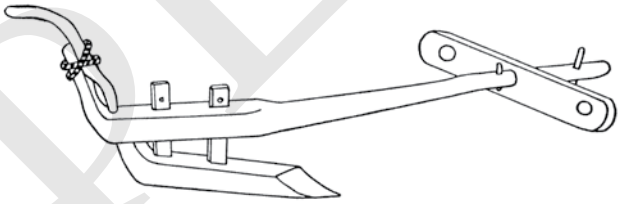

Однозубе рало з двома стовбами. Лівобережна Україна. XVIII–XIX ст. *

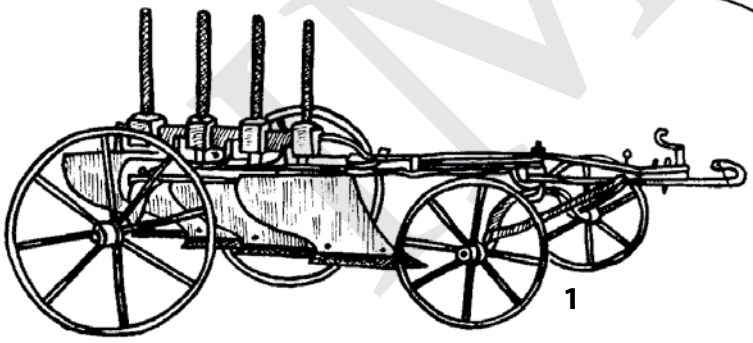

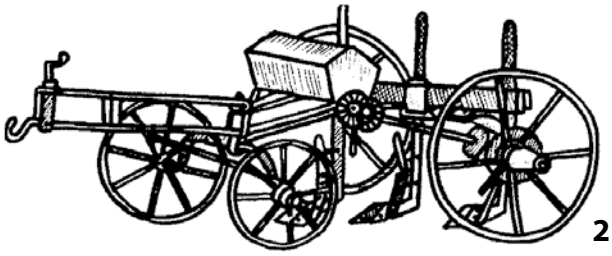

Удосконалений плуг із залізним лемешем. Херсонщина. XIX ст. *

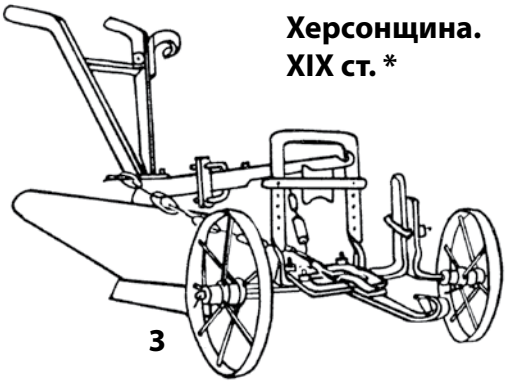

Фабричні плуги: 1 – чотирикорпусний букер; 2 – букер із сівалкою; 3 – плуг Рансома *

* Тут і далі ілюстрації з позначкою * подано за: *Горленко В. Ф., Бойко І. Д., Куницький О. С.* Народна землеробська техніка українців. Історико-етнографічна монографія. – Київ : Наукова думка, 1971.

www.etnolog.org.ua

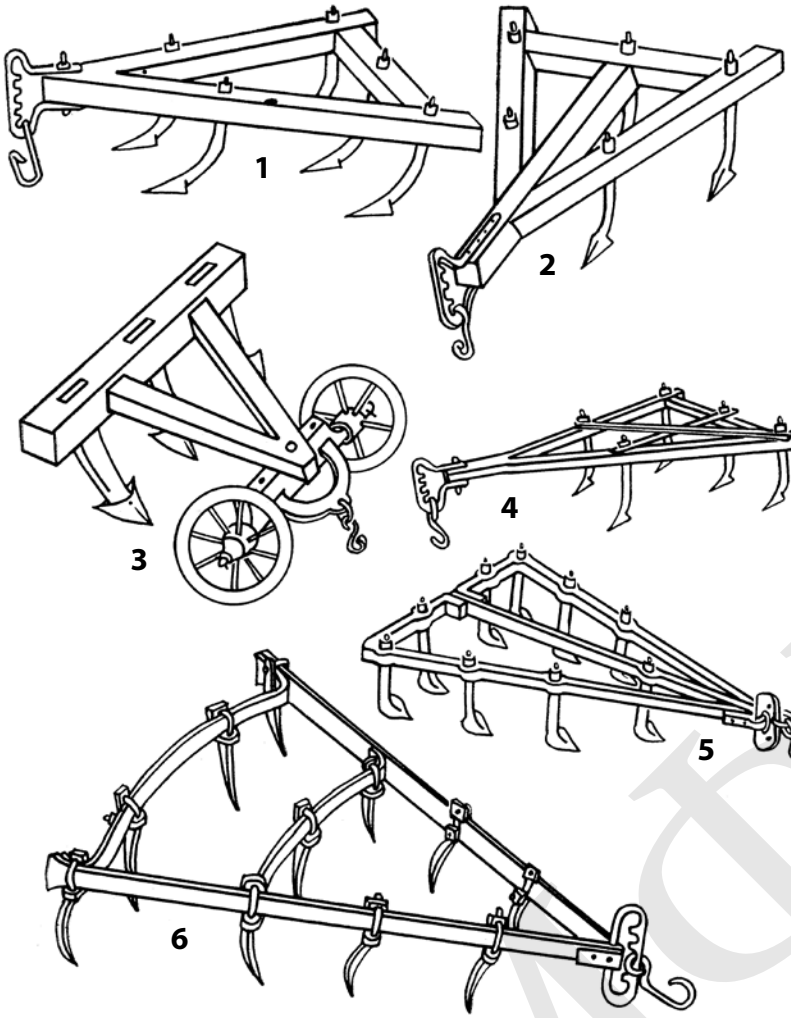

Кустарні й фабричні драпаки. Початок XX ст.
1 – кустарний драпак. Київщина; 2 – кустарний драпак. Південна Чернігівщина; 3 – кустарний драпак. Херсонщина; 4–6 – залізні кустарні й фабричні драпаки *

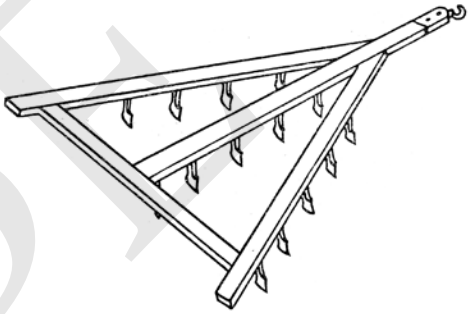

Радло («гака»). Західна Україна. XIX ст. *

Семизубе граблеподібне рало з голоблями. Слобожанщина. Друга половина XVIII ст. *

Бороноподібне рало. Київщина *

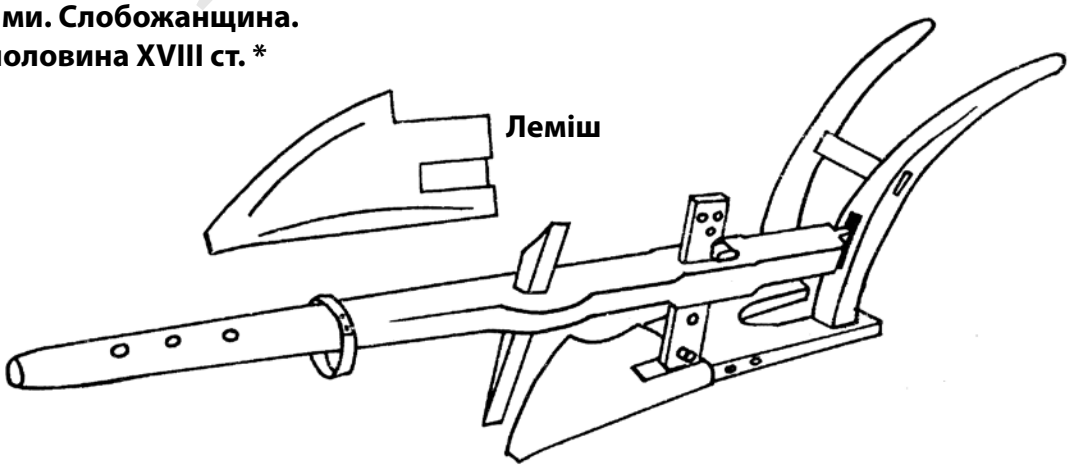

Український традиційний плуг з непорушною полицею. XIX ст. *

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

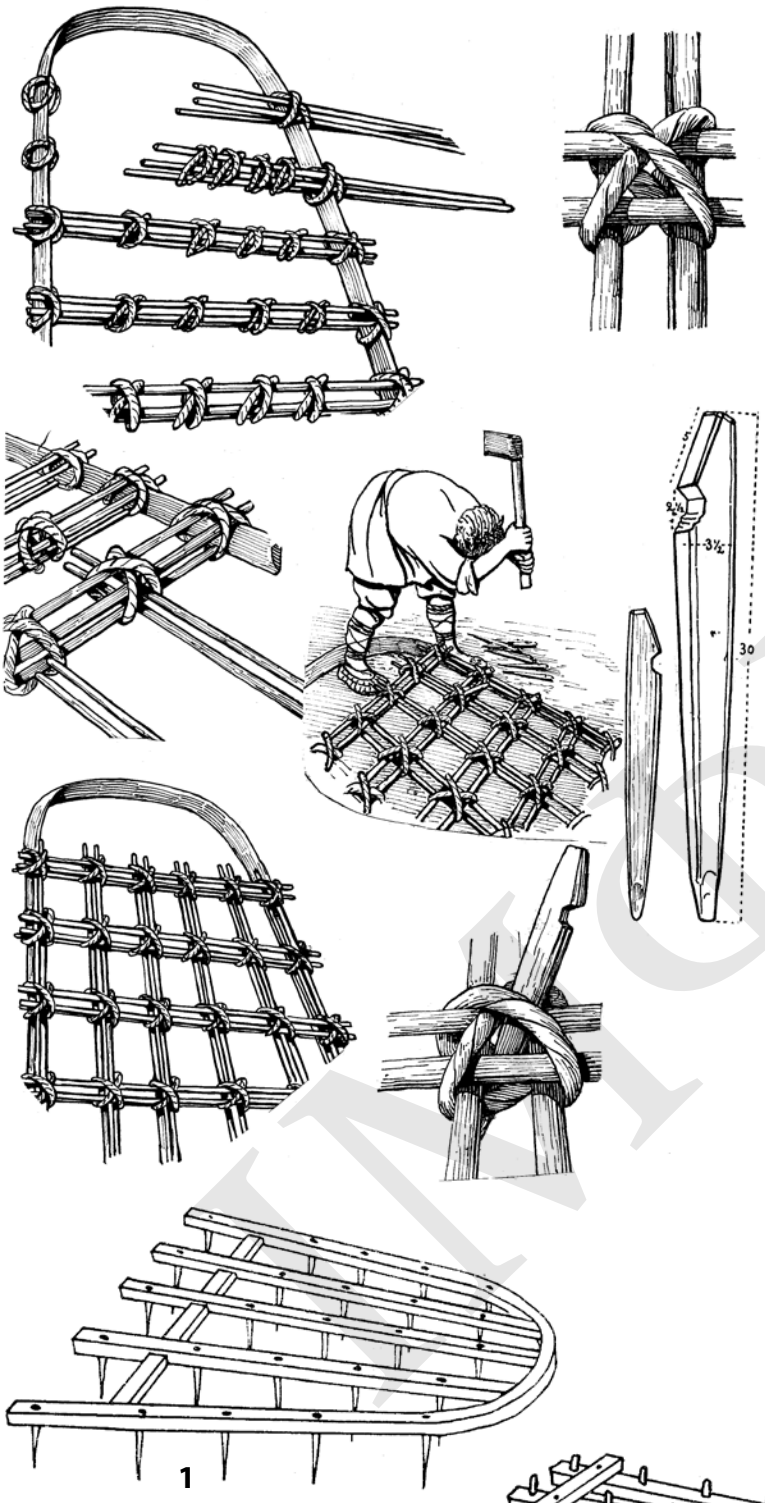

Виготовлення плетеної борони. Рис. Ю. Павловича

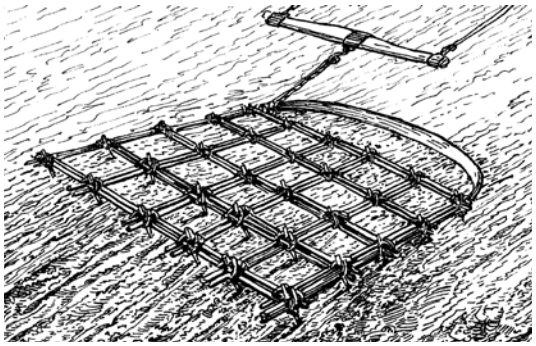

Процес боронування плетеною бороною. Рис. Ю. Павловича

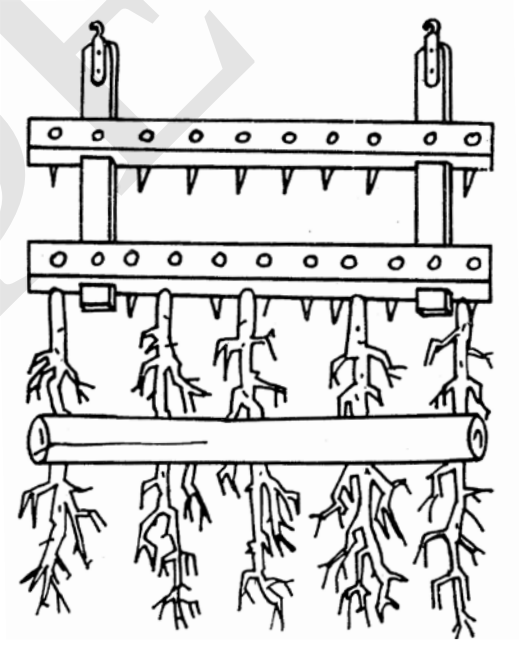

Борона грапа. Закарпаття. Кінець XIX – початок XX ст. *

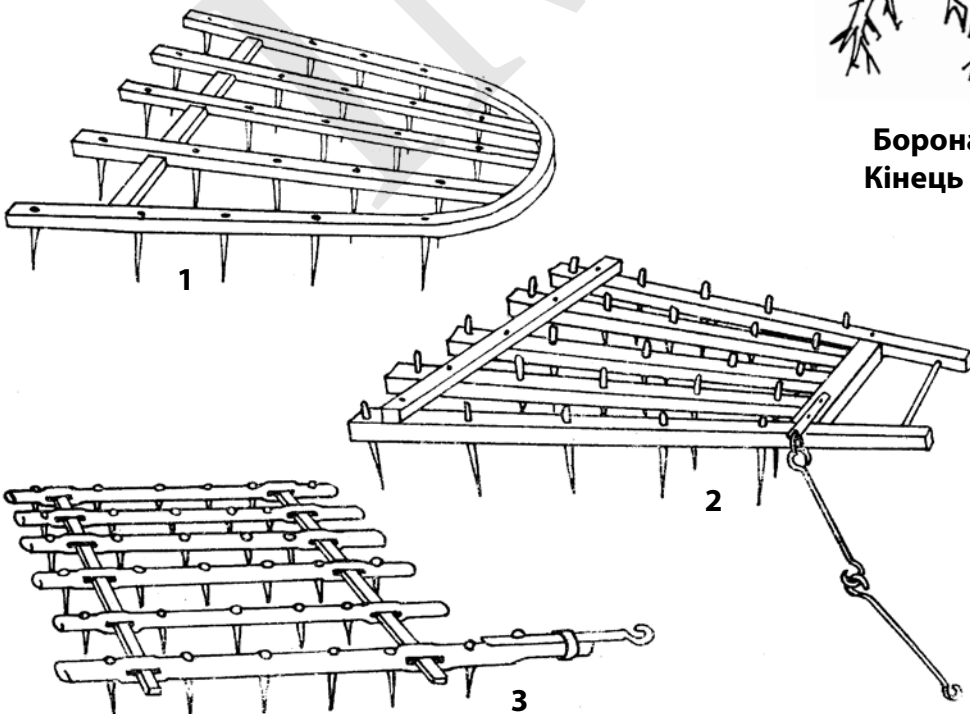

Різновиди борони. Кінець XIX – початок XX ст.:
1 – Полісся;
2, 3 – Поділля та Центральна Україна *

www.etnolog.org.ua

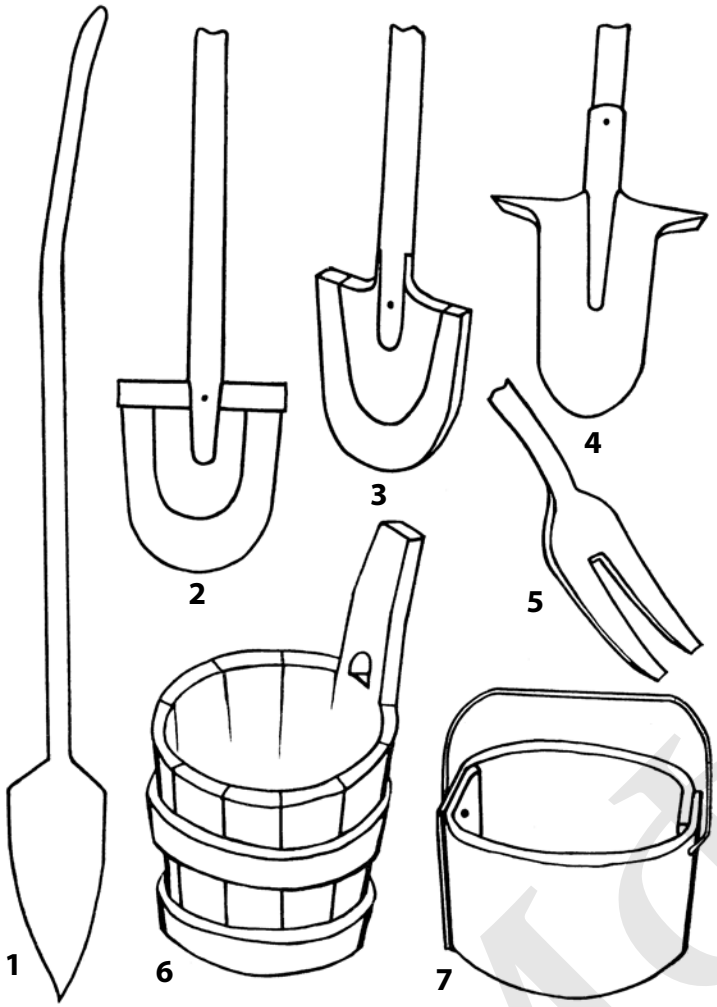

Ручні знаряддя обробітку ґрунту й сівалки:
1 – дерев'яні вила для гною «мач» («меч»);
2, 3 – лопати із залізною оковкою робочої частини;
4 – лопата із залізною робочою частиною. Початок XX ст.;
5 – дерев'яні двозубі вила «сохарі»;
6 – скопець для сівби. Буковина;
7 – сівалка з луба. Західна Україна *

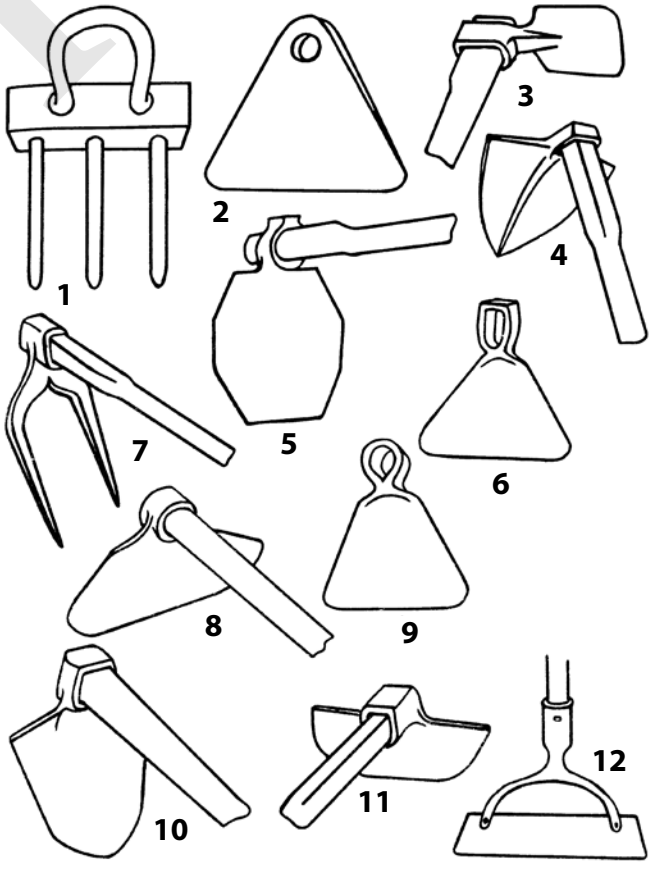

Традиційні форми мотики й сапи:
1 – дерев'яні граблі для прополювання міжрядь на грядках. Західна Україна;
2 – рання форма сапи без вуха. Слобожанщина. XIX ст.;
3 – корчеваня. Закарпаття;
4 – мотика. Закарпаття;
5 – копаниця. Центральне Полісся;
6 – сапа з обухом. Волинь. XIX ст.;
7 – рогачка. Закарпаття;
8, 9 – сапи з вухом. Поділля й Волинь. XIX ст.;
10 – мотика. Закарпаття;
11 – болгарська сапа. Південна Україна;
12 – стругачка. Південна Україна *

ИФЕ

www.etnolog.org.ua

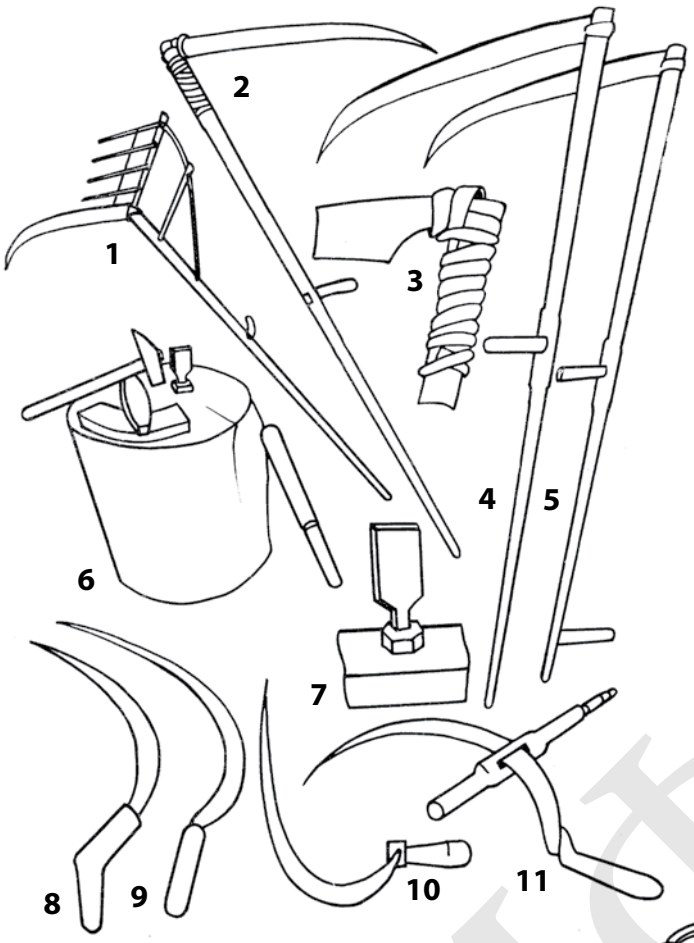

Знаряддя для збирання врожаю:
1 – коса. Придніпрянський Лісостеп;
2, 3 – коса та фрагмент до неї – кріплення лузкою. Придніпрянське Полісся;
4, 5 – коса. Буковина і Карпати;
6 – «бабка» та інші інструменти для гостріння коси. Житомирське Полісся;
7 – «бабка». Херсонщина;
8, 9 – серпи. Придністрянське Поділля;
10 – серп. Полісся;
11 – серп із цуркою. Східне Полісся *

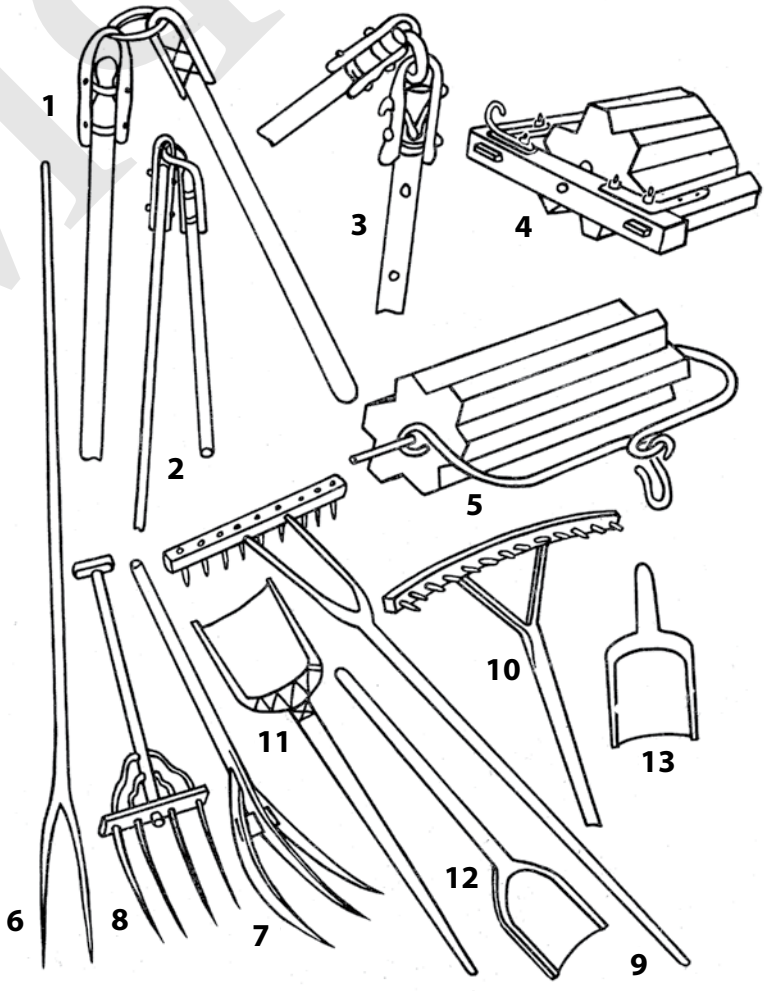

Знаряддя для обмолоту:
1 – ціп. Придніпрянський Лісостеп;
2 – ціп. Київський повіт;
3 – ціп. Сквирський повіт;
4 – коток кам'яний. Катеринославщина (с. Царичанка);
5 – коток кам'яний. Херсонщина;
6 – вила дерев'яні «двійчаки». Придніпрянське Полісся;
7 – дерев'яні «трійчаки». Запоріжжя;
8 – вила удосконалені, «четверики», із залізними зубками. Лебединський повіт;
9 – граблі дерев'яні. Херсонщина;
10 – граблі. Правобережне Полісся;
11 – лопата дерев'яна. Полісся;
12 – лопата для віяння зерна. Лівобережна Україна;
13 – лопаточка-віялка. Правобережне Полісся *

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

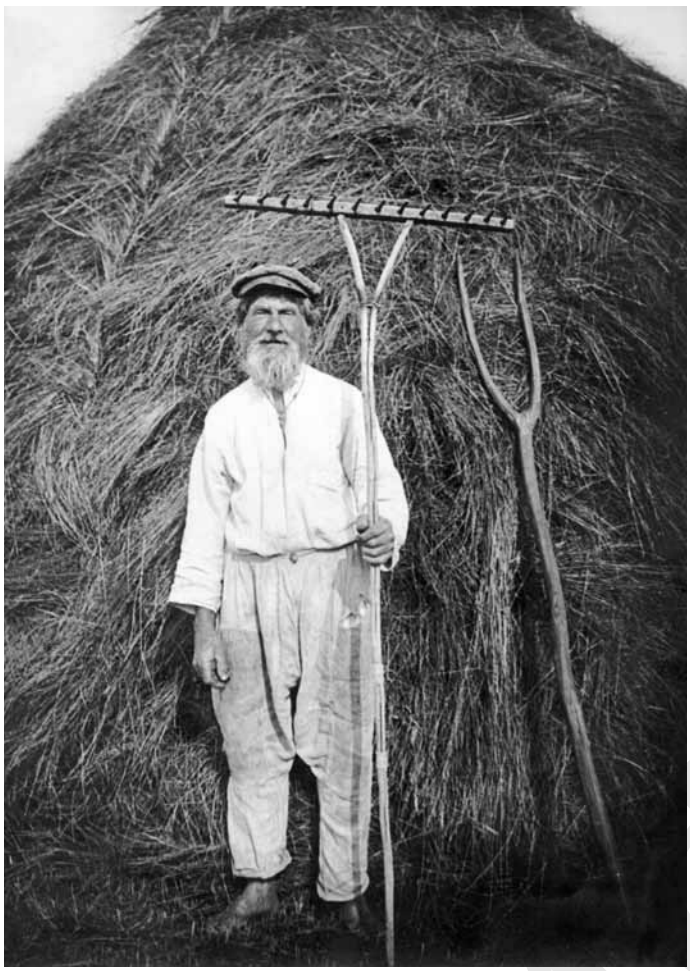

Селянин з граблями та рогачем

Косар з косою з грабками і лучком. Поділля. 1965 р. З архіву В. Горленка

Коваделко для клепання кіс, сапок («бабка»). с. Шаповалівка Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

Клепання коси. Буковина. 1964 р. З архіву В. Горленка

www.etnolog.org.ua

Снопи. с. Миропілля Краснопільського р-ну Сумської обл. Світлини Н. Литвинчук (2012 р.)

Молотьба на бочці. Середня Наддніпрянщина. 1964 р. З архіву В. Горленка

Жінки зі снопами жита

Перевезення снопів. Полісся (Берестейщина). Світлина В. Пастущина

www.etnolog.org.ua

Колгоспна ланка

Колгоспники під час збирання врожаю. с. Полкова Микитівка Богодухівського р-ну Харківської обл. Кінець другої половини XX ст. З архіву Г. Ніколаєнко

Польова кухня. с. Полкова Микитівка Богодухівського р-ну Харківської обл. Кінець другої половини XX ст. З архіву Г. Ніколаєнко

Виступ агітбригади в полі під час жнив. с. Полкова Микитівка Богодухівського р-ну Харківської обл. Кінець другої половини XX ст. З архіву Г. Ніколаєнко

www.etnolog.org.ua

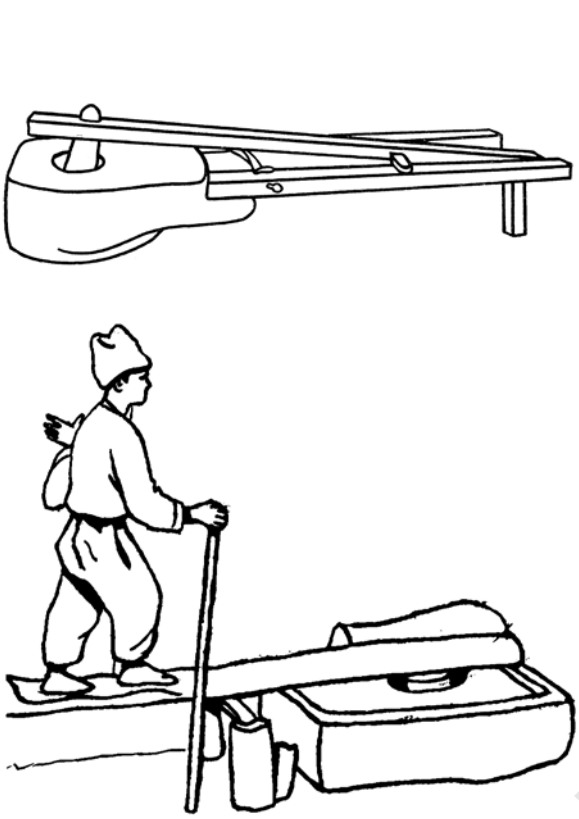

Ступа ножна для відокремлення луски від зерна. с. Мартиновичі, Київщина. Рис. Ю. Павловича

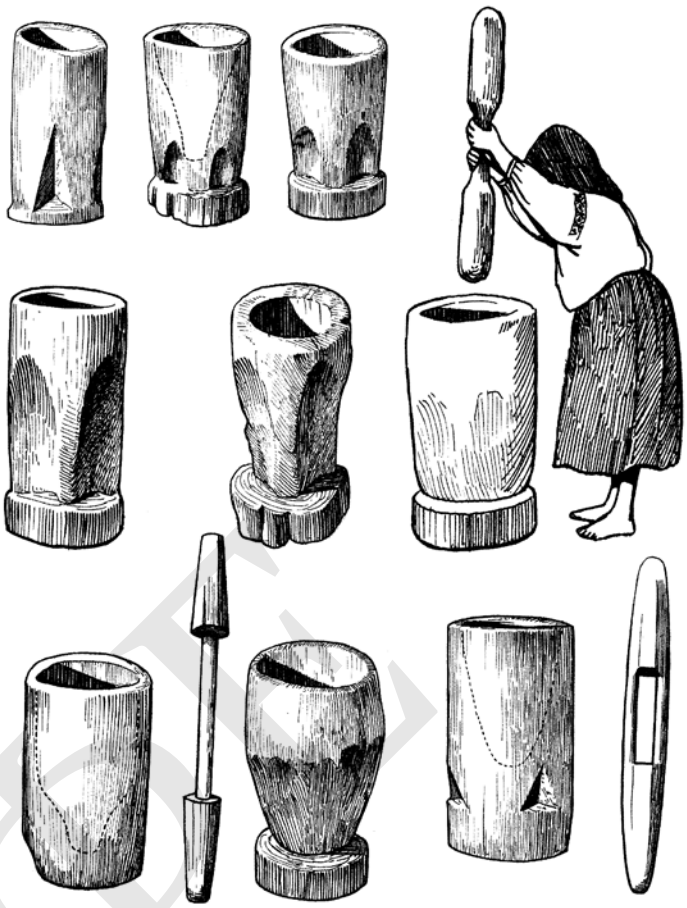

Різновиди ступи ручної. с. Замисловичі, Житомирщина. Рис. Ю. Павловича

Дерев'яні вироби для домашнього вжитку. Сумщина. 1966 р.

www.etnolog.org.ua

**Жорно ручне. 1964 р.
Світлина з архіву
В. Горленка**

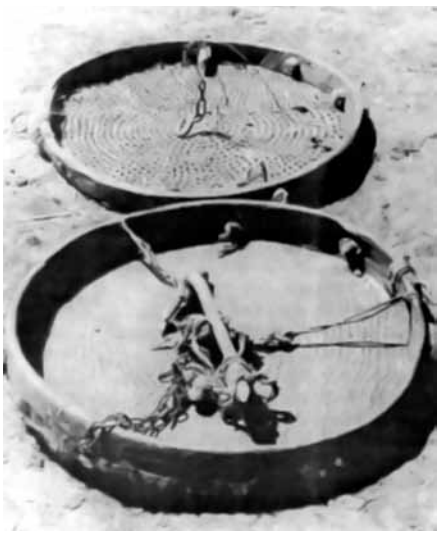

**Решета для «кружляння» зерна. Запоріжжя. 1964 р.
Світлина з архіву
В. Горленка**

**Жорно ручне.
Наддністрянщина. 1960-ті рр.
Світлина з архіву
В. Горленка**

Млин вітряний. Київщина

Млин водяний. Карпати

**Інтер'єр водяного млина.
с. Пилипець Міжгірського р-ну
Закарпатської обл. Кінець XIX ст.
НМНАПУ. Світлина Є. Гайової**

www.etnolog.org.ua

Торгівля худобою в Березові на Поліссі (Берестейщина). 1935 р. Світлини В. Пастущина

www.etnolog.org.ua

Поліські пастухи. 1935 р.
Світлина В. Пастущина

Господар з конем. Охтирський р-н Сумської обл. 1954 р.
Світлина з архіву родини Бубликів

Однокінна запряжка.
Черкащина. Кінець XIX ст.

www.etnolog.org.ua

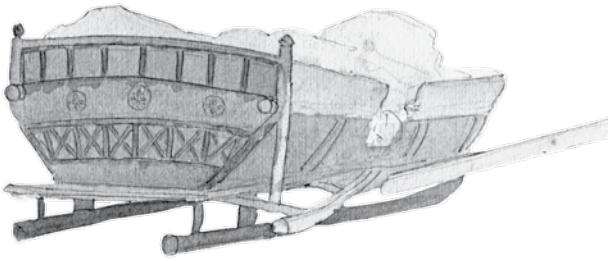

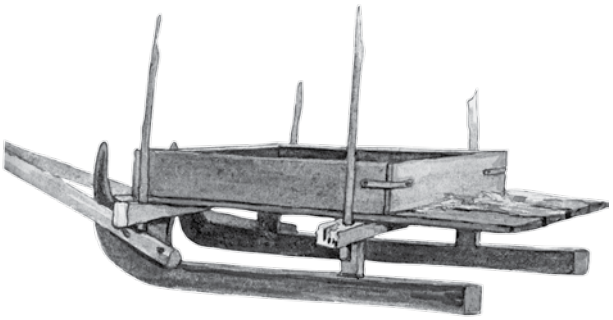

Сани дерев'яні. Київщина. Рис. Ю. Павловича

Сани господарські із зашальованим кузовом. с. Митинці Хмільницького р-ну Вінницької обл. Світлина Т. Токар (2014 р.)

Сани. с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Косаківського (2007 р.)

Сани-«копанички». с. Голенищеве Летичівського р-ну Хмельницької обл. Світлина С. Ілюсь (2013 р.)

Сани виїзні. с. Дружба Муровано-куриловецького р-ну Вінницької обл. Світлина Б. Сауляка, (2014 р.)

Сани-«розвальні». с. Дубовичі Кролевецького р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2012 р.)

www.etnolog.org.ua

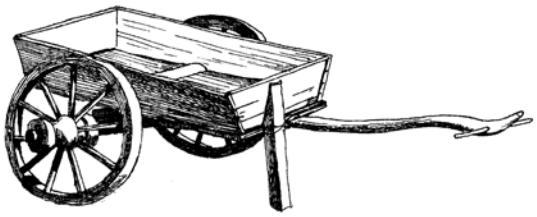

Візок. Миргород, Полтавщина. Рис. Ю. Павловича

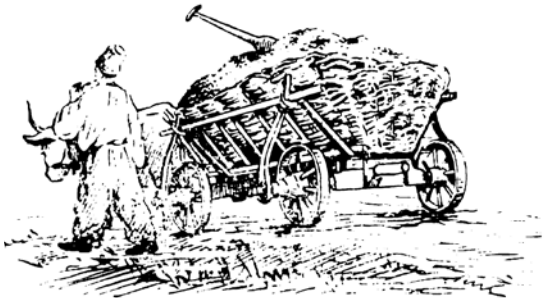

Селянський віз із кошелем

Віз полу́драбок

Дуга фарбована. Музей етнографії с. Малий Самбір Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина 2013 р.

Ярмо орнаментоване. с. Луги Чечельницького р-ну Вінницької обл. НМНАПУ. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

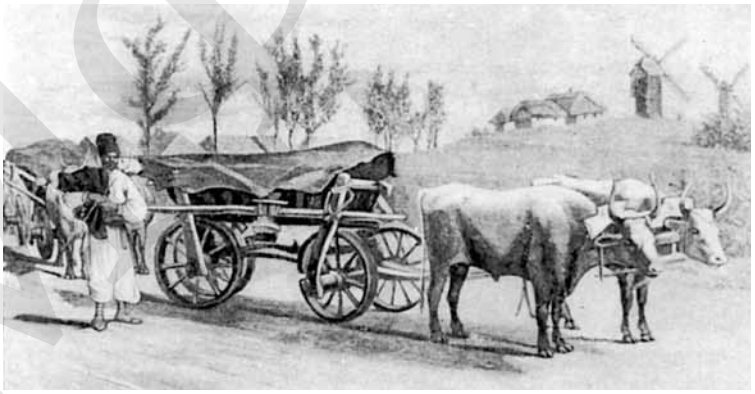

***Дмоховський В.* «Мажі»**

Віз кінний із зашальованим ящиком (майстер В. Ковальчук). с. Митинці Красилівського р-ну Хмельницької обл. 2005 р. Світлина В. Косаківського (2008 р.)

www.etnolog.org.ua

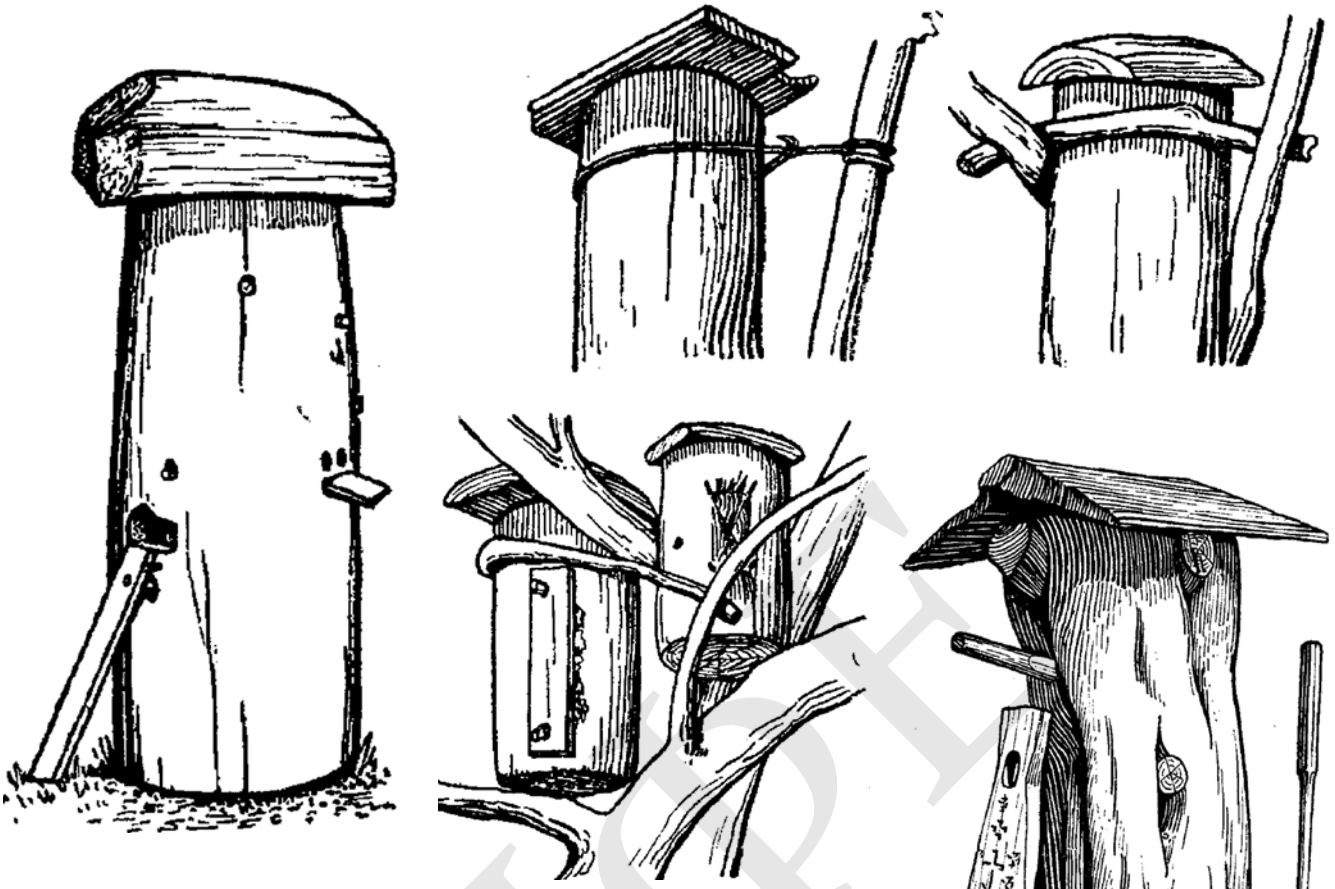

Старосілля, Чернігівщина

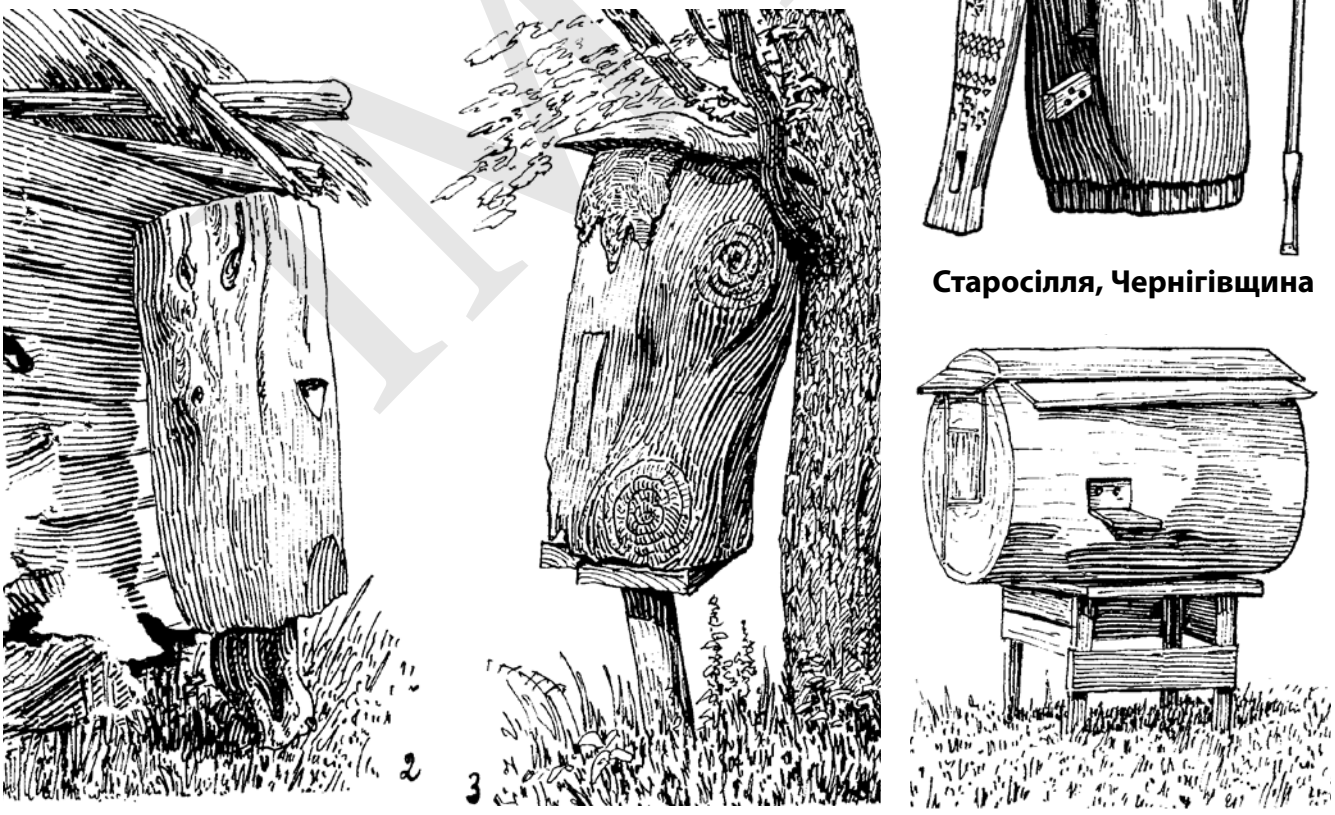

Старосілля, Чернігівщина

Чорнобиль, Київщина

Ілюстрації до теми «Бджільництво». Рис. Ю. Павловича

www.etnolog.org.ua

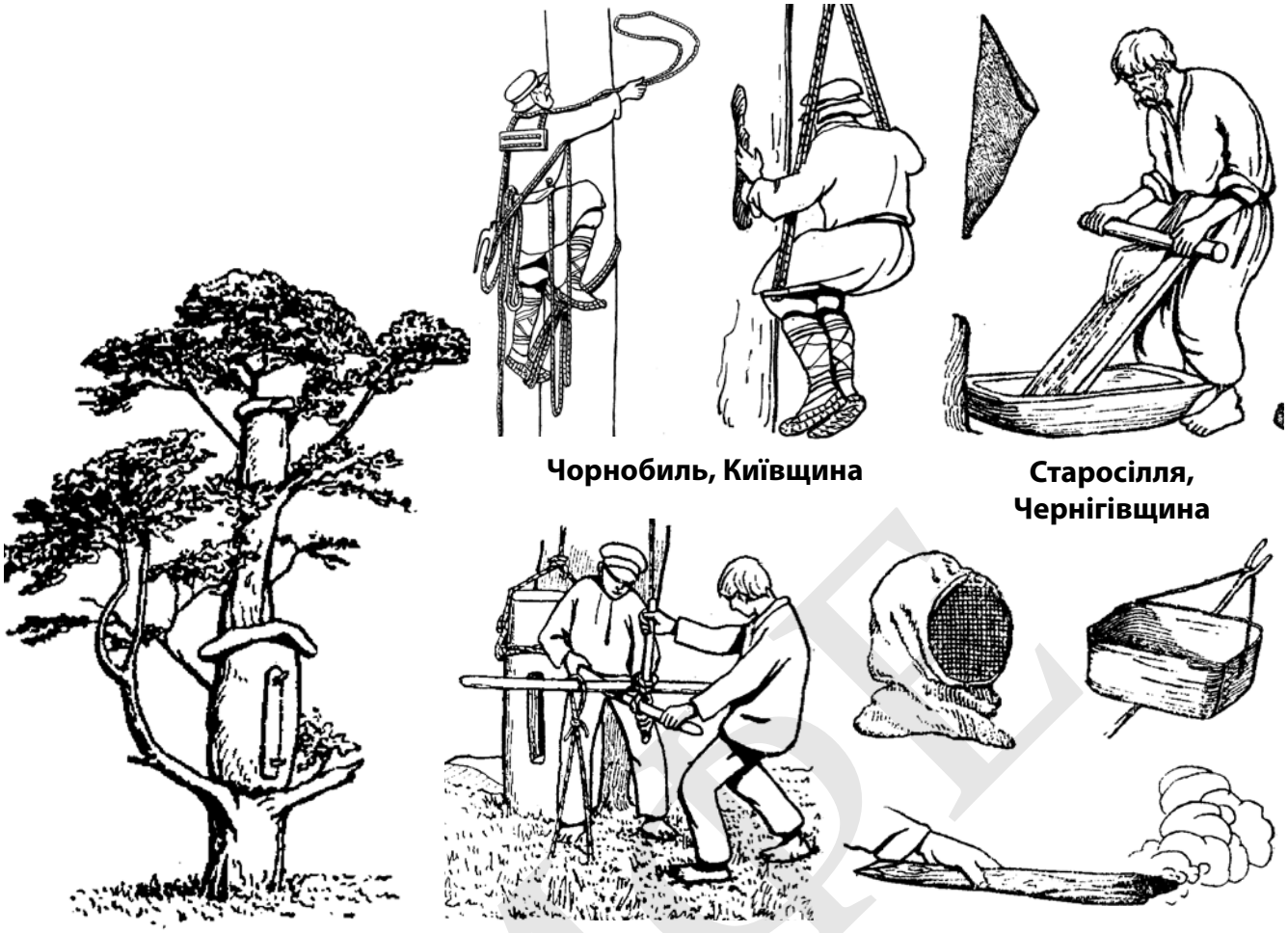

Чорнобиль, Київщина

Старосілля, Чернігівщина

Старосілля, Чернігівщина

Ілюстрації до теми «Бджільництво». Рис. Ю. Павловича

www.etnolog.org.ua

Рибалка на «душогубці» (лодка, витесана в дуплі дерева). Полісся. 1936 р. Світлина В. Пастушина

Рибалка в човні. Світлина з архіву родини Макаровців

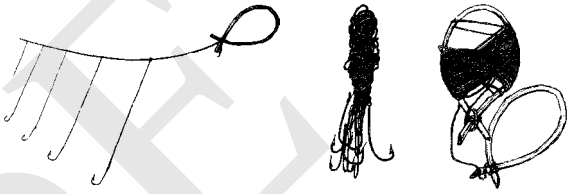

Рибальські снасті. с. Мізин, Чернігівщина. Рис. Ю. Павловича

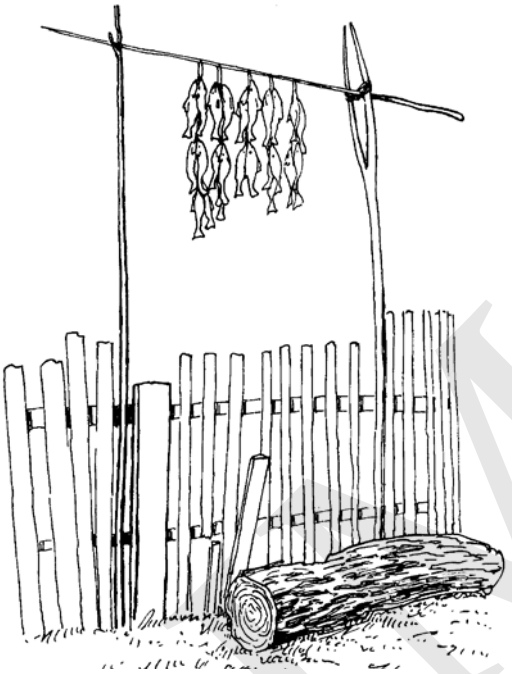

Сушіння риби. с. Жукинь, Київщина. Рис. Ю. Павловича

Просушування дерев'яного човна на березі річки. Друга половина XX ст. Світлина з архіву родини Макаровців

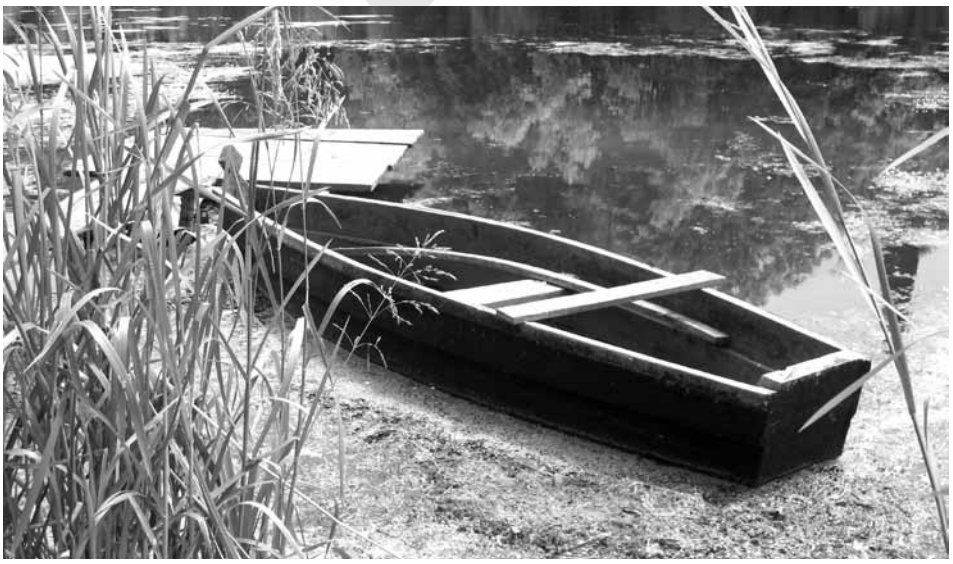

Човен. Житомирщина. Світлина С. Довганя (2009 р.)

www.etnolog.org.ua

Ятір та рибальські сітки. Сумщина.
Світлини Н. Литвинчук (2009–2015 рр.)

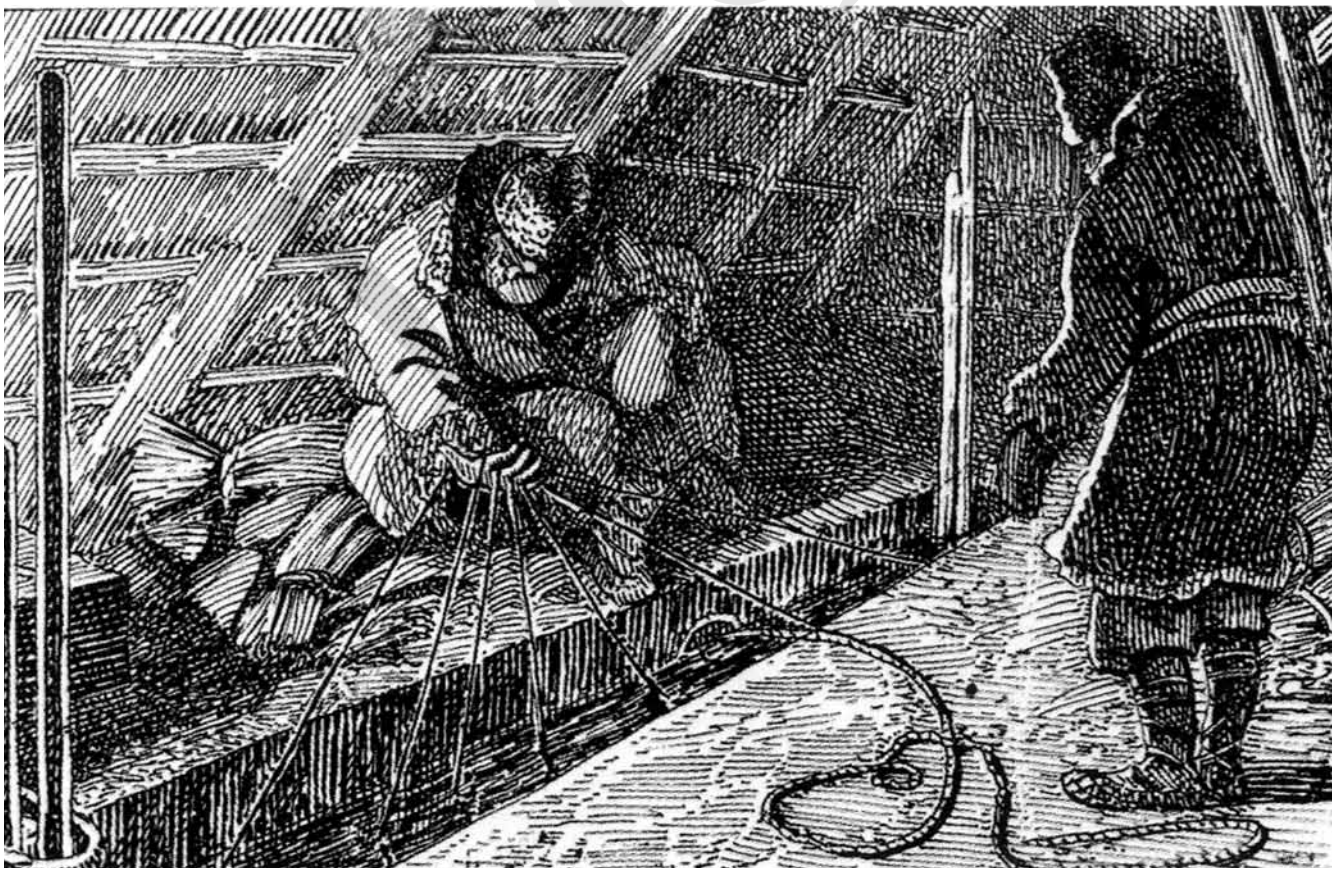

Зимова риболовля. Чорнобиль, Київщина. Рис. Ю. Павловича

www.etnolog.org.ua

Вироби ковані (майстер Д. Ободенко). Світлина О. Босого

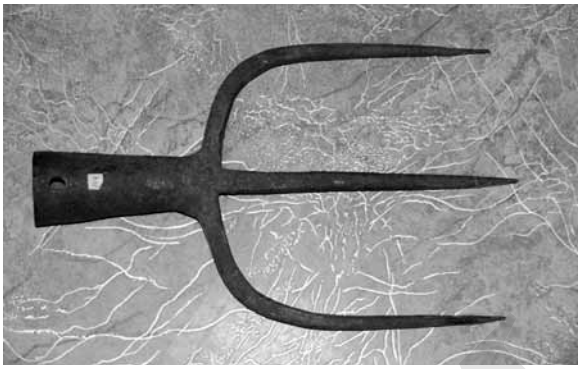

Вила. м. Тростянець Сумської обл. ТРКМ. Світлина 2010 р.

Робота в кузні. Херсонська обл. З архіву ХОКМ

Кузня. Поділля. Тернопільська обл.

www.etnolog.org.ua

Ковадло та ковальські інструменти. с. Шаповалівка Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

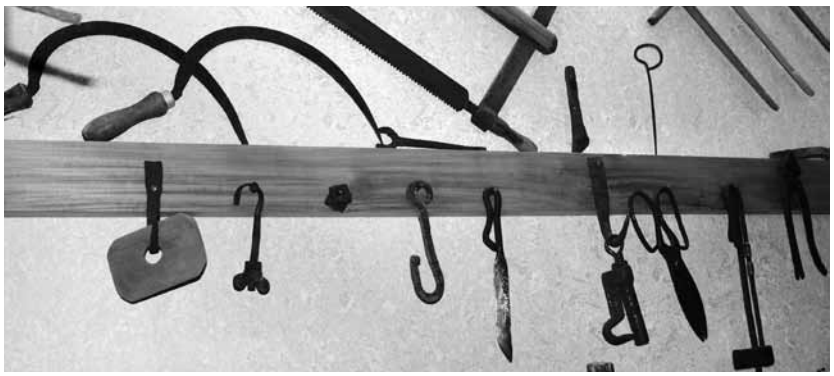

Ковані вироби. МНРПС. Світлина 2009 р.

Оздоблення воріт декоративними елементами з листової бляхи. смт Терни Недригайлівського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2014 р.)

День коваля в ДМНАПУ. 2004 р. Світлина з архіву О. Долі

www.etnolog.org.ua

Заготовки з пісковику для каменотесного промислу. с. Бандишівка Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Іванчишена (2014 р.)

Інструменти майстра-каменотеса (товкач, бучарда, молоток). с. Пороги Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Іванчишена (2015 р.)

Інструменти для вторинної обробки каменю. с. Пороги Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Іванчишена (2014 р.)

www.etnolog.org.ua

Майстер за виготовленням надмогильного пам'ятника типу «дуб». Фонди ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Світлина Ю. Матівої (2012 р.)

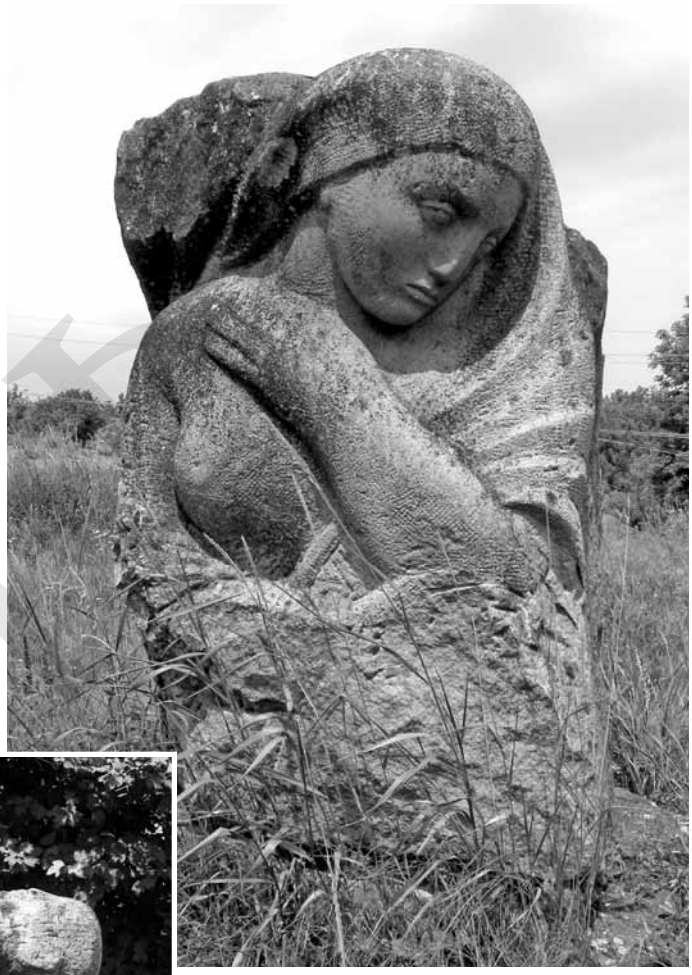

Скульптури з каменю. ДІКЗ «Буша». Світлина В. Косаківського (2008 р.)

www.etnolog.org.ua

**Бокораші на плоту.
1950-ті рр.**

**Сплав дараб
по Черемошу в Жаб'єму
(нині – смт Верховина
Івано-Франківської обл.).
1956 р.**

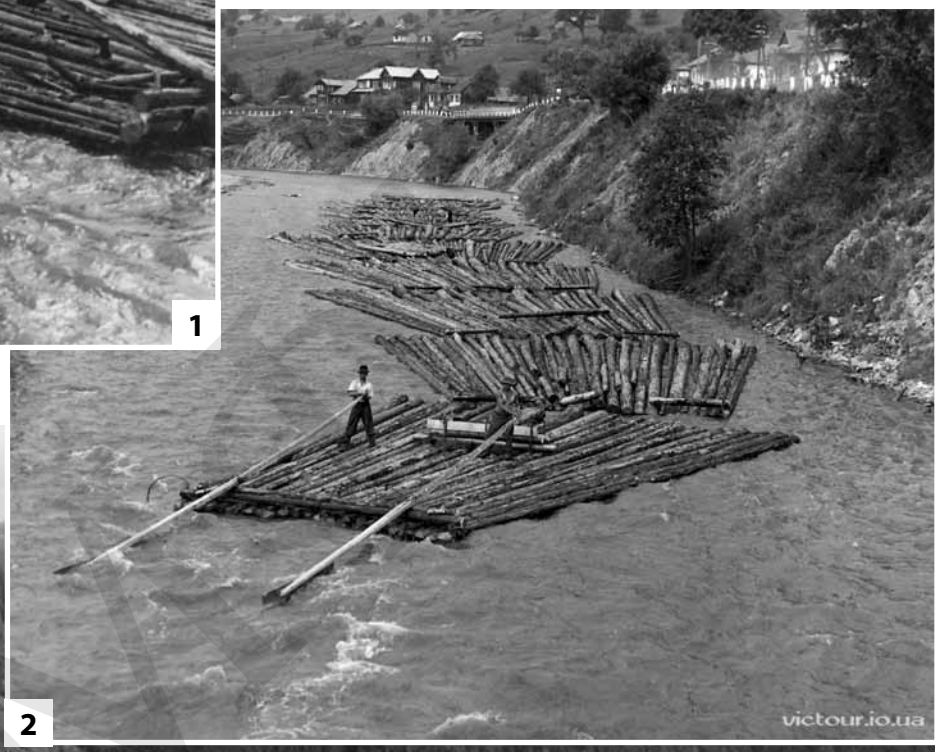

**Лісодільниця. с. Буркут (нині – Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.). 1956 р.
1–3 – світлини з архіву В. Цвігуна (Верховинця)**

www.etnolog.org.ua

Тесло. с. Бернашівка Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. Світлина Б. Сауляка (2013 р.)

Фуганки. с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Косаківського (2007 р.)

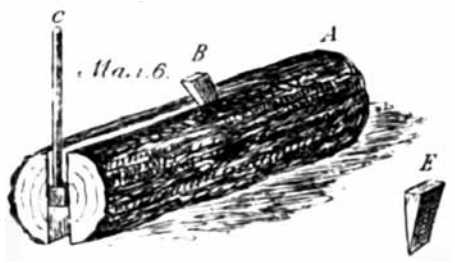

Процес розколювання колоди

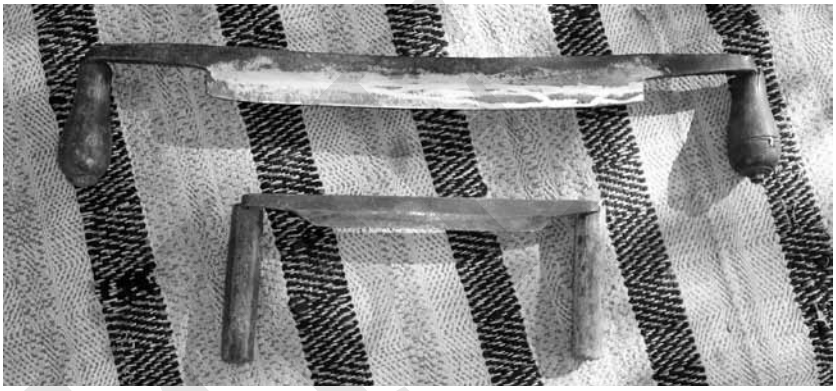

Вісняки (великий і малий). с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Косаківського (2007 р.)

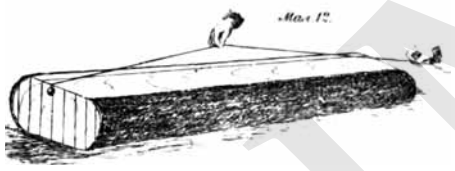

Позначення розмірів на колоді для розпилювання дощок
За: *Вертельник А.* **Рубання і виготовлення дерева // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1900. – Т. 3.**

Фуганок-лава. с. Виноградне Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

www.etnolog.org.ua

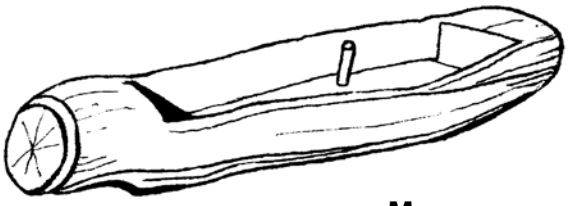

с. Мартиновичі

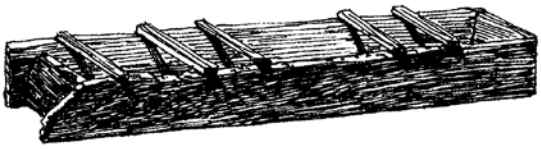

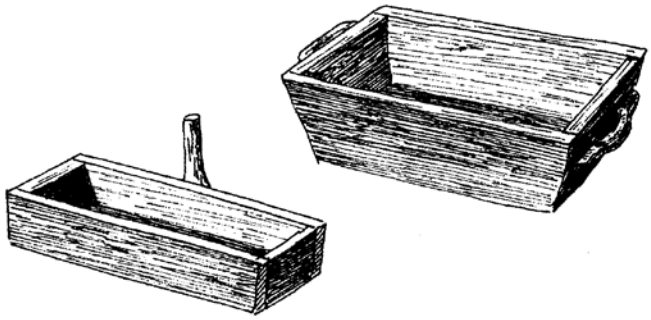

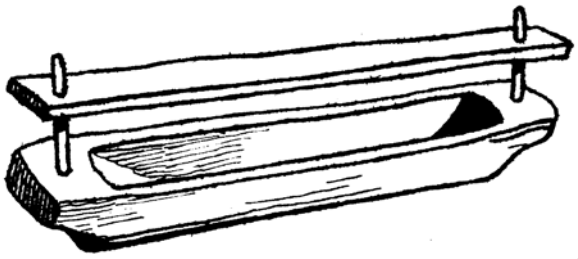

с. Жукинь

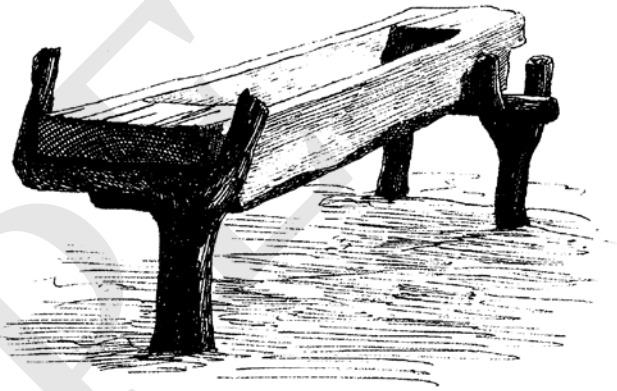

с. Радзивилівка

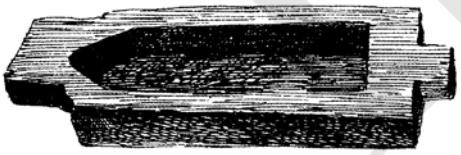

с. Мартиновичі

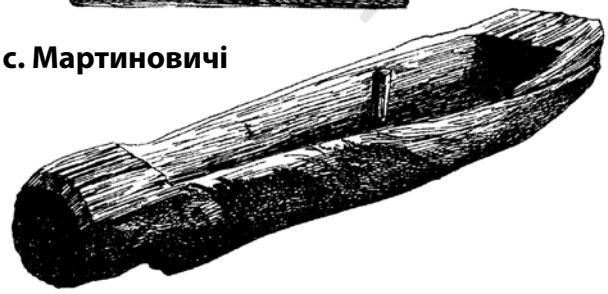

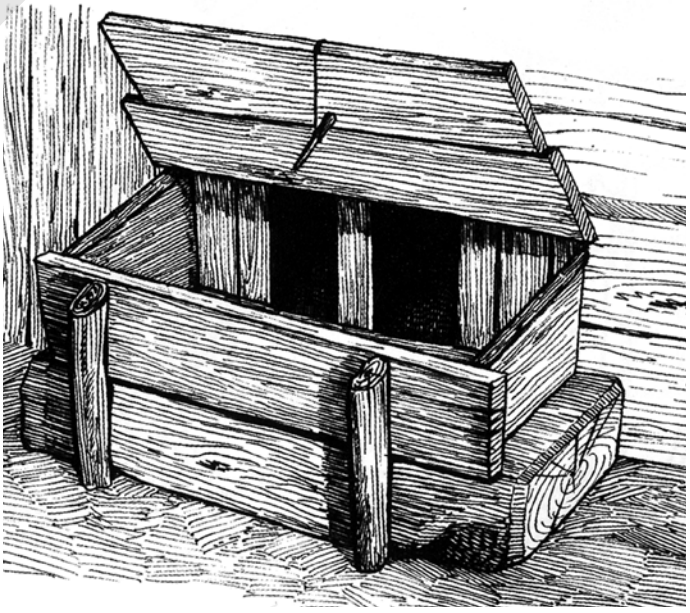

с. Жукинь

Ясла та корита дерев'яні. Київщина. Рис. Ю. Павловича

www.etnolog.org.ua

**Ночви. Сумщина.
Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)**

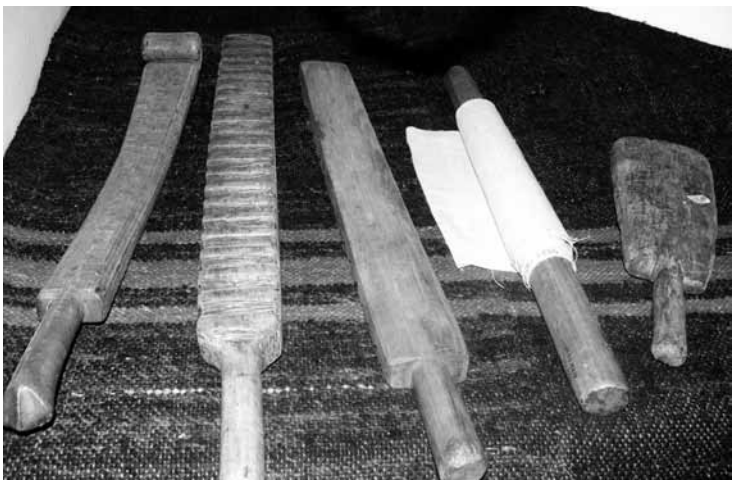

**Хатні знаряддя праці (рубелі, качалка, прач).
КМКМ імені О. М. Лазаревського.
Світлина Н. Литвинчук (2007 р.)**

**Праник. Музей етнографії та народного
мистецтва ім. М. А. Руденко.
Світлина Б. Сауляка (2012 р.)**

**Жлукто. ПКМ.
Світлина Н. Литвинчук
(2011 р.)**

**Жлукто. КПДІМЗ.
Світлина Б. Сауляка
(2013 р.)**

**Кадуб. Музей етнології
Поділля ВДПУ
імені Михайла
Коцюбинського. Світлина
Б. Сауляка (2012 р.)**

www.etnolog.org.ua

**Бондарські вироби.
с. Старосілля,
Чернігівщина.
Рис. Ю. Павловича**

**Діжечка для меду.
с. Дземброня
Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл.
Початок XX ст.
Світлина Є. Гайової
(2010 р.)**

**Колекція столярних та бондарських інструментів. КРІКМ.
Світлина О. Головка (2016 р.)**

**Майстер П. Мельник за роботою на бондарській лаві.
с. Наддністрянське Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)**

www.etnolog.org.ua

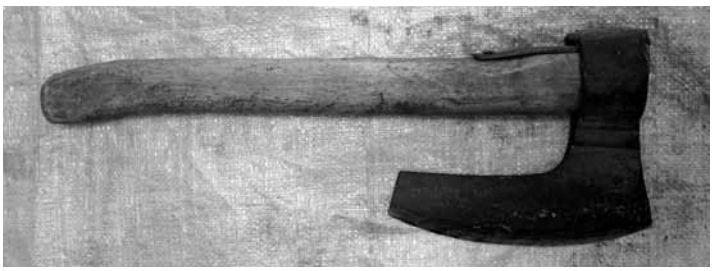

Барда. с. Мушкутинці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. Світлина Б. Сауляка (2013 р.)

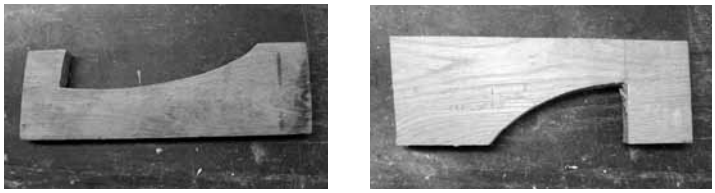

Шаблони для бондарських виробів. с. Маків Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. Світлина Б. Сауляка (2013 р.)

Уторнік. Музей навчально-наукової лабораторії етнології КПНУ імені Івана Огієнка. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

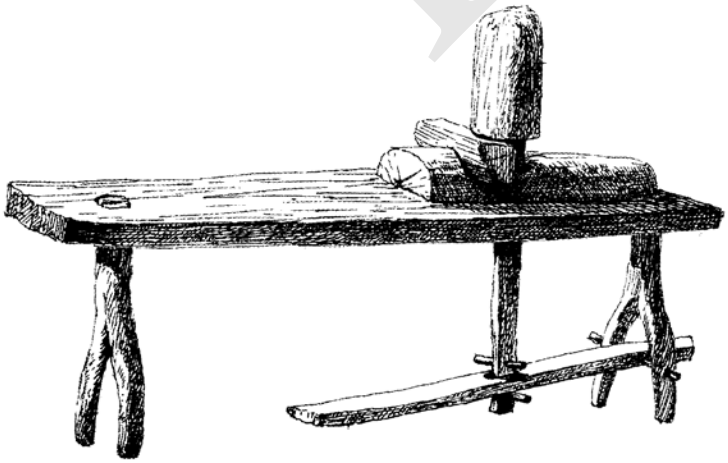

Бондарське приладдя. Миргород, Полтавщина. Рис. Ю. Павловича

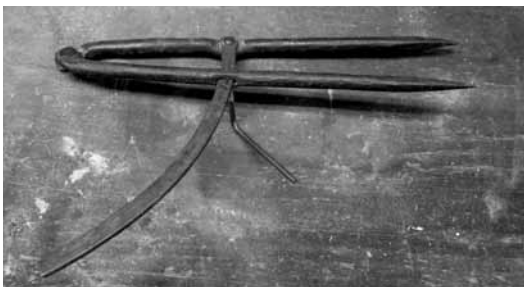

Бондарський циркуль. с. Маків Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. Світлина Б. Сауляка (2013 р.)

Побивач. с. Серебрія Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. Світлина Б. Сауляка (2013 р.)

Набір бондарських інструментів. с. Пеньківка Літинського р-ну Вінницької обл. Світлина І. Губчакевич (2005 р.)

www.etnolog.org.ua

**Замок в обручі хлібної діжі.
НМНАПУ.
Світлина Б. Сауляка (2012 р.)**

**Дійниця.
Музей с. Голови
Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл.
Світлина М. Курінної (2012 р.)**

**Бочка з металевими обручами.
Музей історії села Дубовичі
Кролевецького р-ну
Сумської обл.
Світлина Н. Литвинчук (2011 р.)**

**З'єднання металевих обручів.
с. Маків Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.
Світлина Б. Сауляка (2013 р.)**

**Діжки. с. Оксанівка Ямпільського р-ну
Вінницької обл. Світлина О. Головка (2014 р.)**

**Бочка для вина. с. Яруга Могилів-Подільського р-ну
Вінницької обл. Світлина О. Головка (2013 р.)**

www.etnolog.org.ua

Цебро. Сумщина. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

Коновки. с. Бережниця Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Початок XX ст. Світлина Є. Гайової (2010 р.)

Барилко. с. Крищенці Тульчинського р-ну Вінницької обл. НМНАПУ. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Цебро. с. Кадиївці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. НМНАПУ. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Ушак і лоханка. Сумська обл. ПКМ. Світлина Н. Литвинчук (2011 р.)

www.etnolog.org.ua

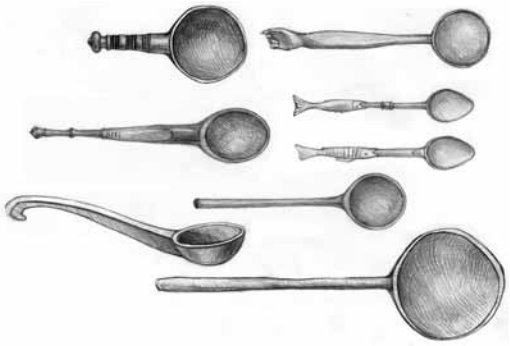

Різновиди дерев'яних ложок. Рис. О. Слободянюка (2013 р.)

Хатнє начиння. Сумська обл. РКМ. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

Сільничка. с. Виноградне Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Посуд дерев'яний (миска, ложка, макогін, тарілка). Сумська обл. ОМКМ. Світлина Н. Литвинчук (2007 р.)

Токарний верстат з лучковим приводом. с. Луги Чечельницького р-ну Вінницької обл. НМНАПУ. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

www.etnolog.org.ua

Мисник. Музей етнографії с. Малий Самбір Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук

Ослінчик. с. Кадиївці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. НМНАПУ. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Стіл з точеними ніжками. Музей етнології Поділля ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Стільчик. КПДІМЗ. Світлина Б. Сауляка (2013 р.)

Стіл та ослін. с. Луги Чечельницького р-ну Вінницької обл. НМНАПУ. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Диван. м. Суми. СОКМ. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

www.etnolog.org.ua

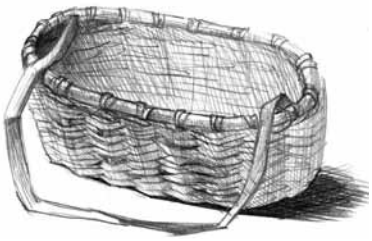

Кошик плетений з мотузкою. Рис. О. Слободянюка (2013 р.)

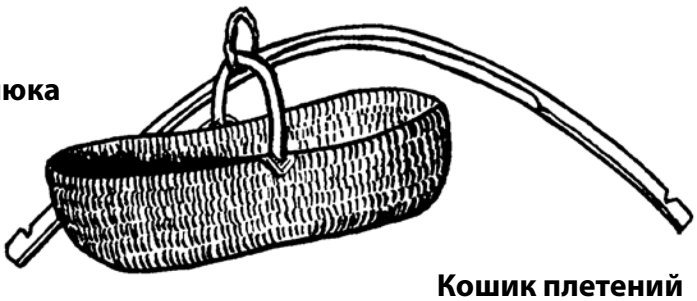

Кошик плетений до коромисла. Рис. Ю. Павловича

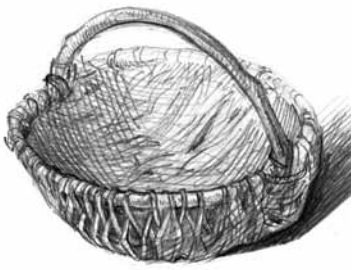

Кошик плетений з лозяною неплетеною ручкою. Рис. О. Слободянюка (2013 р.)

Кошик плетений з ручкою. Рис. О. Слободянюка (2013 р.)

Колиска плетена. с. Велика Яромирка Городоцького р-ну Хмельницької обл. Світлина Б. Сауляка (2013 р.)

Кошики плетені. с. Рів Жмеринського р-ну Вінницької обл. Світлина І. Михайлової (2009 р.)

Дитяче ліжечко плетене. с. Степанівка Сумського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2010 р.)

Кошик «стоячий», плетений. с. Жван Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

www.etnolog.org.ua

Різновиди кошовок плетених.
Рис. Ю. Павловича

Плетіння кошика (дранка сосни).
Малинський р-н Житомирської обл.
Світлина Л. Пономар (1979 р.)

Посуд плетений.
З архіву Г. Скрипник

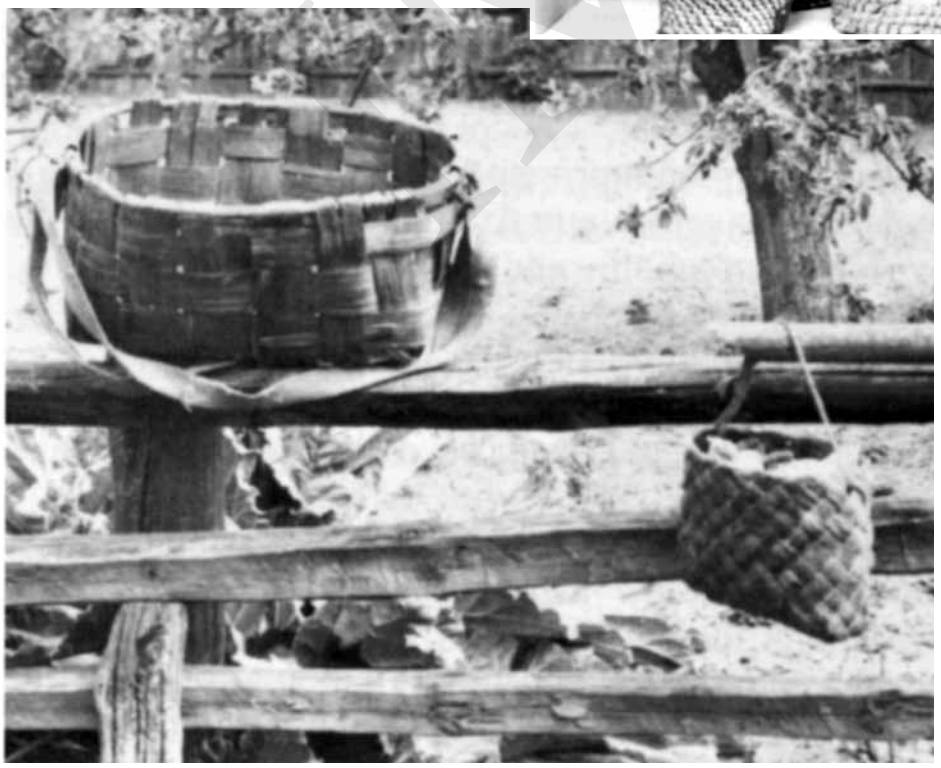

Різновиди кошиків плетених (сосна, береста).
с. Полиці Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
Світлина Л. Пономар (1979 р.)

www.etnolog.org.ua

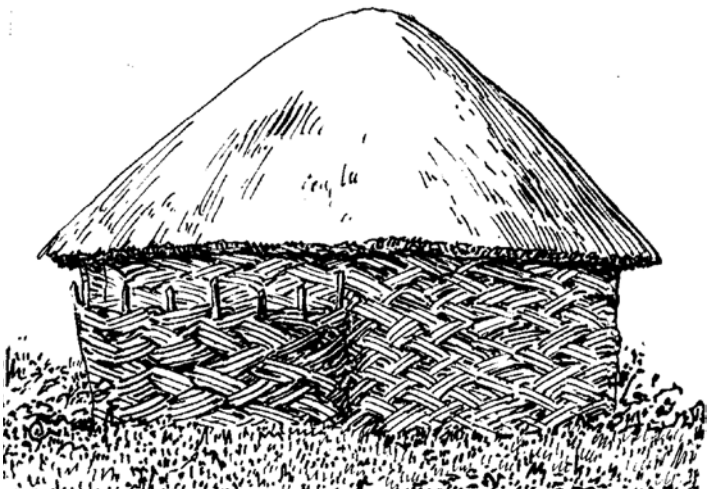

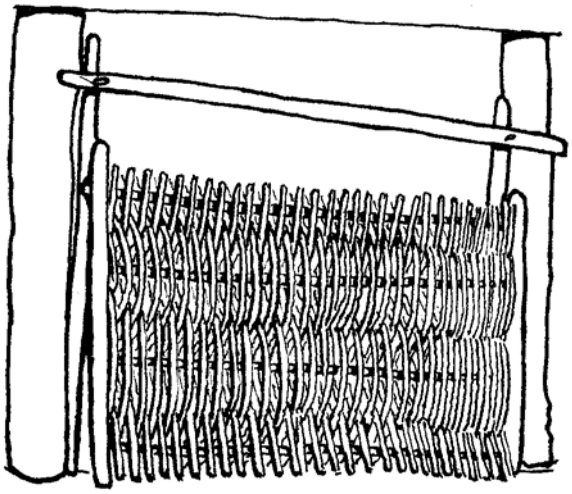

Господарська споруда плетена та тин плетений. Київщина. Рис. Ю. Павловича

Миргород, Полтавщина. Рис. Ю. Павловича

Тин плетений. Закарпаття. XIX ст. Світлина М. Поратунського (1970 р.) з АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України

www.etnolog.org.ua

Клуня плетена. Наддністрянщина. 1964 р. З архіву В. Горленка

Господарські споруди плетені. Рис. Ю. Павловича

Господарська споруда «тупчак» плетена. с. Архипівка Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл. Світлина з архіву НМНАПУ

Тин плетений. с. Гути Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2007 р.)

www.etnolog.org.ua

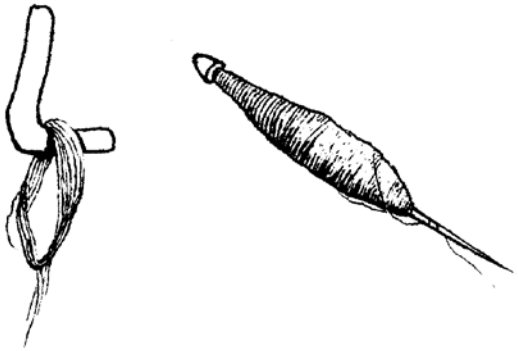

Крючок («чашка»), веретено («ручайка», або «одноручка»)

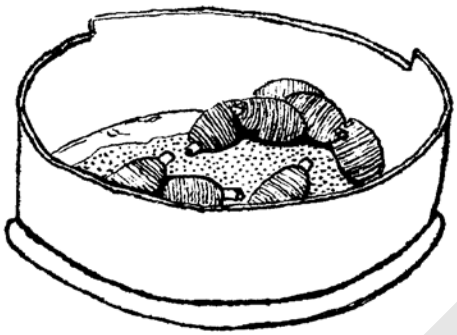

Цівки в решеті

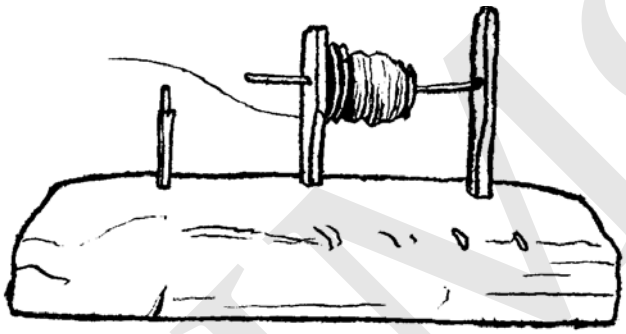

Стоян, або «хлопчик»

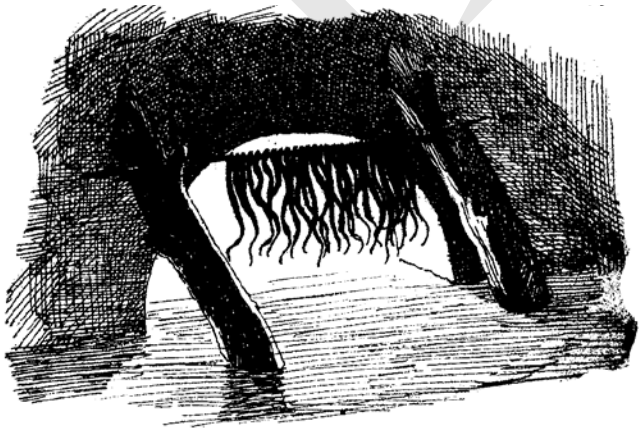

Сушіння пряжі. с. Мартиновичі, Київщина.

Ілюстрації до теми «Підготовка до ткацтва». Рис. Ю. Павловича

Прядіння вовни. З архіву Г. Скрипник

Тіпання конопель. Чернігівщина. 1965 р. З архіву В. Горленка

www.etnolog.org.ua

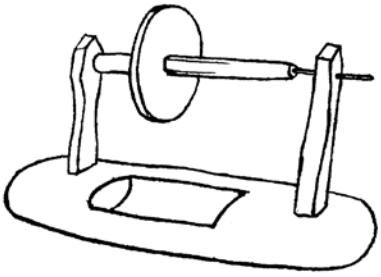

Ремісник для сукання цівок

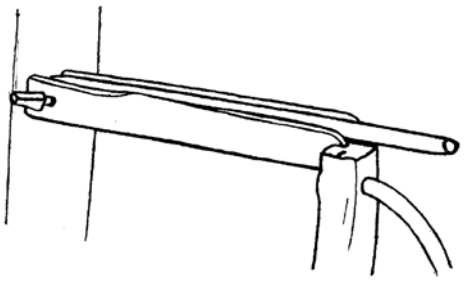

Деталь бательні

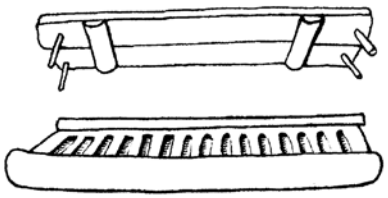

Валюша

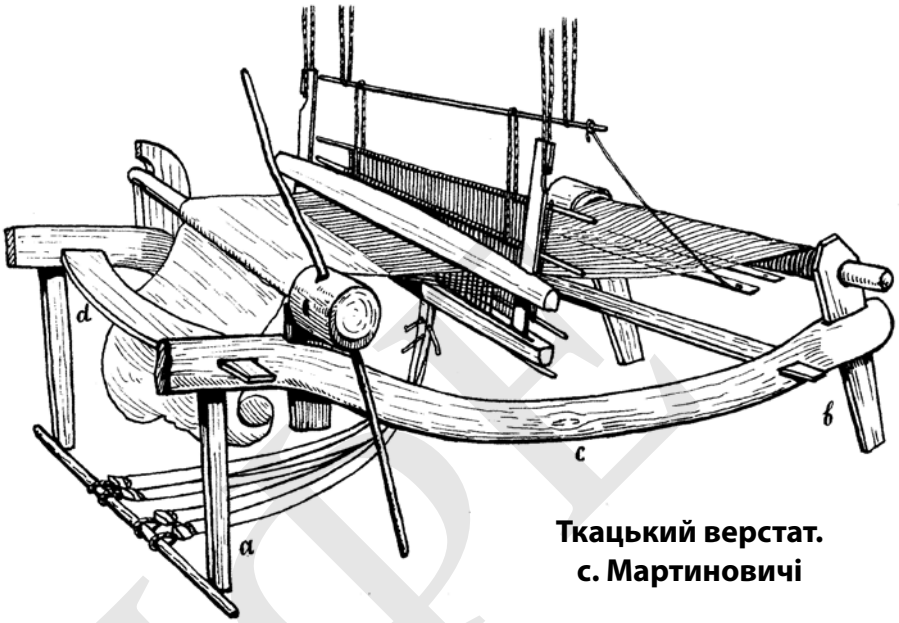

Ткацький верстат. с. Мартиновичі

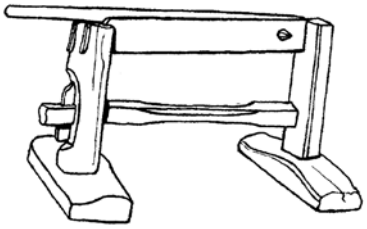

Терниця

Ілюстрації до теми «Ткацтво». Київщина. Рис. Ю. Павловича

Ткаля за верстатом. с. Криворівня Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина Є. Гайової

www.etnolog.org.ua

Рушник «на грядку», тканий з конопель та бавовни. Перечинський р-н Закарпатської обл. Перша половина XX ст. НМНАПУ. Світлина Н. Студенець

Рушник, тканий з льону та бавовни. с. Грабове Шацького р-ну Волинської обл. 1940 р. За: *Никорак О.* Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. – Львів, 2004. – Ч. 1.

Тайстра ткана, вовняна. Буковина. Початок XX ст. НМУНДМ. Світлина Н. Студенець

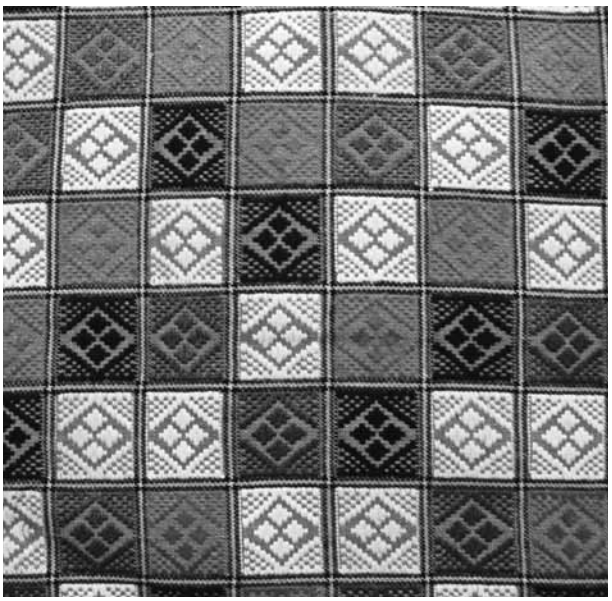

Тканина плахтова. с. Дігтярі Срібнянського р-ну Чернігівської обл. Артіль ім. 8 Березня. 1947 р. ПХМ. Світлина Н. Студенець

www.etnolog.org.ua

Килим тканий «Ой Січ, мати» (майстер С. Ганжа). м. Київ. 1997 р.

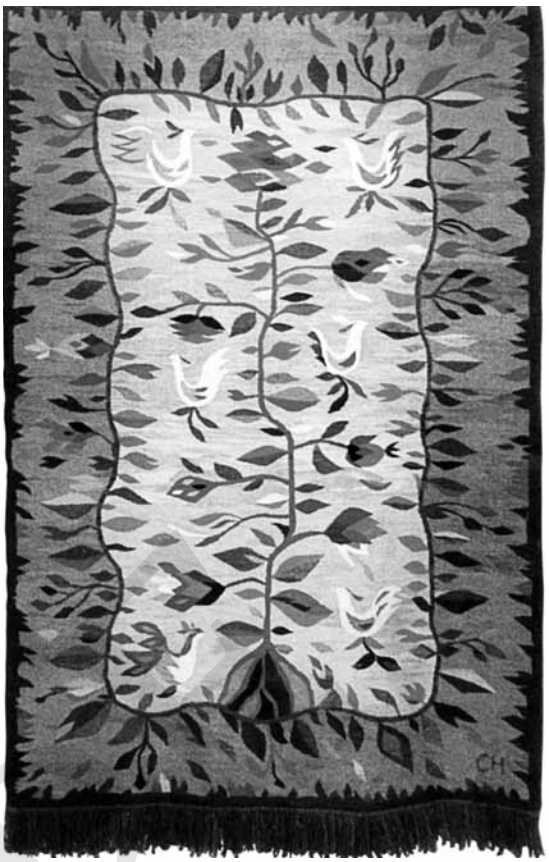

Килим тканий «Осінь» (майстер Н. Саєнко). 1992 р.

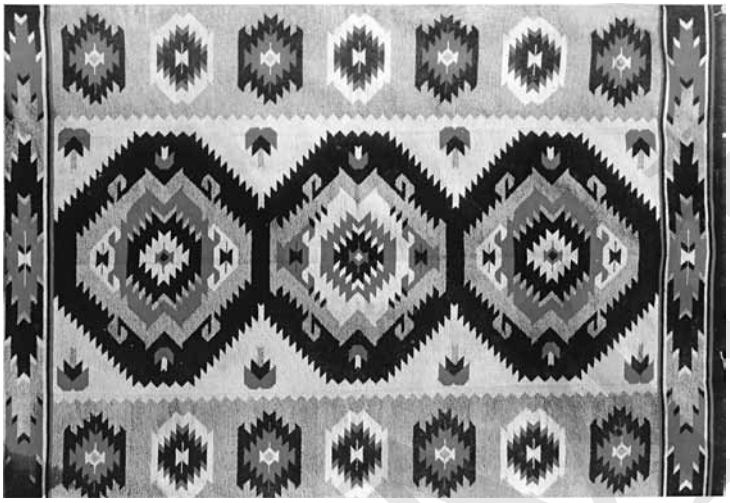

Килим тканий (майстер І. Пастух). м. Хотин Чернівецької обл. Хотинська фабрика. 1972 р.

Килим тканий (майстер Л. Товстуха). смт Решетилівка Полтавської обл. Решетилівська фабрика. 1972 р.

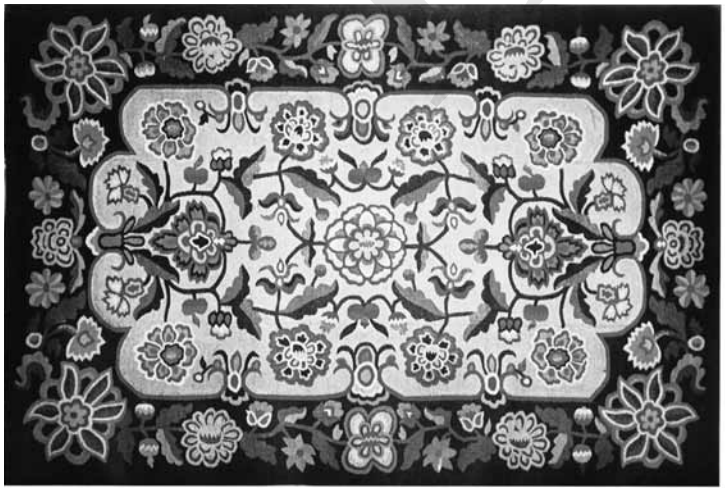

Килим тканий. с. Дігтярі Срібнянського р-ну Чернігівської обл. Фабрика ім. 8 Березня. 1970 р.

www.etnolog.org.ua

Подільська губ. (нині – Хмельницька обл.). Кінець XIX – початок XX ст. НМУНДМ

Майстер Н. Ковалик. с. Підзахаричі Путильського р-ну Чернівецької обл. НМУНДМ

Київська обл. Кінець XIX – початок XX ст. НМУНДМ

Київська губ. Кінець XIX – початок XX ст. НМУНДМ

Снятинський р-н Івано-Франківської обл. НМУНДМ

с. Шешори Косівськогор-ну Івано-Франківської обл. НМУНДМ

Онаніївський пов. Херсонської губ. Друга половина XIX ст. Рис. Ходорковського

Галичина. Друга половина XIX ст.

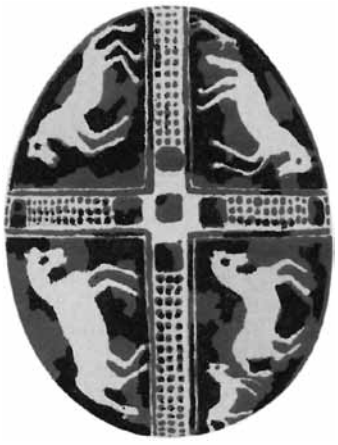

Покуття, Гуцульщина, Галичина. Друга половина XIX ст. Рис. С. Обста

Писанки з різних регіонів України

UMDF

www.etnolog.org.ua

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

ГЛОБИНСЬКИЙ РАЙОН

смт Градизьк

Записав С. Довгань 18 травня 2012 р.
у смт Градизьк Глобинського р-ну Полтавської обл.
від Дудника Олександра Васильовича, 1936 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Волами, кіньми [орали], волами в основном. Тракторів таких не було. Сіяли волами, кіньми орали і волами орали. Тоді їх в колгоспі було багато. Пара волів. Ну, воли здорові такі були, рогаті були. Всім орали. ***Сівба.*** [Що сіяли?] Ну, жито в основном сіяли. Пшениця чось, я не знаю чого... На жито в основном нажимали. Просо, жито, картопля, буряки – отаке все садили. ***Жнива.*** [Чи робили обжинки?] Та. Ну, були. Тоді ж воно косарі косили, косами косили, в копи складали. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Тоді привозили, тут у нас був паровик такий, соломою топився, то туди, ту молотілку крутив барабан такий, і ото вибивали те зерно. Копи привозили, складали. Люди спеціально кидали туди, і воно молотилось. Ну, не дуже чисте було, ми його перевівали нескілько раз. [...] Тоді ж таких мельниц не було, то були здорові мельниці на два камінці [жорна], а в нас була така вертушка, і ото вертушкою крутили і потрошечки мололи.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Взуття самі шили. Ну, чоботи. Воно ж, поросят держали, тоді здавали кожі, бо воно нільзя було, як різали, то нада обізатєльно здирати кожу і здавать. Здавали, чинили. Ну а дєд потом бере та й шиє собі чоботи, мені чоботи. І ото так і жили. [Дід сам вичиняв шкіри?] Нє, дєд оддавав, були ті, хто чинили.

ДИКАНСЬКИЙ РАЙОН

смт Диканька

Записала С. Щербань у жовтні 1994 р.
у смт Диканька Полтавської обл.
від Рахубовського Костянтина Андрійовича, 1899 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Землю орали плугом – зайчиком та саківським. Зайчики кузнеці робили, а саківські купували. Ширина оранки була на четверть аршина, а глибина – двадцять п'ять – тридцять сантиметрів. Ралили землю трьохугольним ралом на три бруски і на вісім зубків. Запрягали у рало, як і в плуг, воли, коня. Рала робили більше ковалі. Волочили ниву вздовж і впоперек дерев'яною рамочною бороною. Були і залізні борони. Дерев'яні [борони] дядьки робили самі, а залізні купували. Щоб не було грудок, посів закачують котком. Котки дерев'яні, круглі – ясенові, дубові, краї оковані залізом. Жали серпами – полукруглі, зазублені, косами косили. До коси чіпляли грабки, коли жито косити, то подає рівний покіс, щоб було гарно в'язати. Грабки на два зубки. Клепали косу на бабці, а мантачили мантачкою. Граблі були і дерев'яні, і залізні. Вила – двойчак, тройчак, четверик, шестерик. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Молотили ціпом, були й молотарки. Бич у ціпові робили з молодого дубка, граба, акації. Віяли на вітер коробкою, підситком, лопатою. Були вже й саморобні віялки. Точили зерно на решеті – зерно висипається і провівається. В кожного були жорна, у сінях стояли, ступи ножні. Ступа з дуба, а ковкач грушевий, кільце набите. Крім льохів, погребів, були ще зернові ями, вимазані глиною, а зверху курінь.

МЛИНАРСТВО Млини більше вітряні, на чотири-шість крил, двадцять п'ять було у Диканці, а по хуторах дуже багато. Ступи були у млинах, там товкли просо на пшоно, кутю товкли. Вітряки оббиті шальовкою. Повертали коловоротом на вітер весь млин, а як великий вітер, то виймає шальовку з трьох крил, щоб не дуже вітер крутив. Млин повертав хазяїн. Весь млин лежить на стельогах, а стельоги на стільці. Вітряки робили майстри-плотники.

КОТЕЛЕВСЬКИЙ РАЙОН

смт Котельва

Записала Н. Литвинчук 17 серпня 2016 р.
у смт Котельва Полтавської обл.
від Білько (Голобородько) Ганни Сергіївни,
1930 (1931) р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** [Чим раніше обробляли землю?] Волами, кіньми обробляли. А так руками усе робили: й пололи, й сапали. [Чим пололи?] Сапками. [Чим копали картоплю?] Лопатками копали, тоді ж не було тракторів. Плуг у колгоспі, колгосп усе давав, обробляли землю. На жнива ходила. [Чи Ви особисто жали?] Да. [Чим жали, – серпом?] Ні, косами. Мати косила, тоді косами. А тоді вже начались косарки. А ми в'язали. Він отак загонку ложе, а ми тоді в'яжем слідом. А тоді ж скирду, скирда велика, а тоді під'їжджає машина, тік робили отакий, шо штабель був. Тоді ж ото молотили, зерно сипалося, ящіки односили на віса, а тоді государству здавали все. Мати, я знаю, за півгоди у жнива получила півмішечка, принесла до-

www.etnolog.org.ua

дому, на лаву поставила та як заголосила: «Чім же я, – каже, – буду вас кормить?». Тоді сестра старша поїхала у совхоз по договору, заробляла там пшеницю і так і жили. Так і прожили, а тепер... Є-є-є-є, тепер розпутні люди. А при німецькій владі, як німці зайняли, табак заставляли полоть, в нас садили багато табаку. Пасинкували. [Куди дівали цей табак?] Німці забирали. І бирісклєт, таке воно, як кульбаба, а тоді ото пололи, тоді викопували під осінь, а воно такі корні, як возьмиш, а воно тянеться, коксогиз. А називали «бересклєт», а воно резину виробляли вони з того. І нам приходилось полоть. Заганяли й полоть. При німцях [і табак, і коксогиз садили]. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Молотили пшеницю. [Як молотили?] А молотарка була, така машина, кидали снопи туди. [Чи пам'ятаєте, щоб ціпами молотили?] Та я сама молотила. [Який вигляд мав ціп?] Та як я вам скажу?.. Це така палка, а тоді накрутилося. Та я оце цього літа порубала того ціпа, а то був. Я молотила і по людях, і дома молотила. Просили, платили за те. Ходила копійку зароблять, бо дуже податки великі були. [Як ним молотили?] Та отак і молотили. Зерно, снопів два покладе, тоді ото лупиш по тому зернові, воно вимолочюється. А соломку – мати кулі в'яже, а тоді хату підкриває. А як не стає вже їсти, то й корові. Та було все тоді... І тоді люди були такі добрі, такі ласкові, а тепер такі, страшні люди... Тепер уже цього нема, тепер уже скоро кончіться життя наше.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** [Чи були в людей біля хати городи?] Аякже. [Що садили на городах?] Картошку, кукурудзу, просо, жито. Ячменю тоді не сіяли. Чікавицю. Їли, як квасолю їли, вона така солодка. Садили все. [Чи садили бахчу – кавуни, дині?] Ні, не було. Тоді садили багато картошки. Жито сіяли, потому шо хліба не давали. Шо було, то було в огороді, а шо нема, то немає. ***Технології городництва.*** [Ми картоплю] руками садили. Оці [сусіди] – не знаю. Ці – під трактор, ці – під трактор, туди далі – під трактор, а ми ні. Не хотять мої, ми помаленьку, два-три дні і посадим та й полим. [Як ви садите?] Отак: один кущ, тоді другий, тоді третій. [Скільки кущів, чи розділяєте потім буряком?] Оце так: раз, два... Оце так. [П'ять рядків.] А тоді буряки. А вона як обгортає, то оце відціля обгортає, і відціля обгортає, так як ото трактор, високо-високо обгорта. Картошка гарна. В нас кажен год велика картошка. [Який сорт картоплі ви садите?] Якась скороспіла біла і... «Пікасо». А тоді біла якась, а тоді красна кругла якась. Алла дві цеберочки купила та посадила. І дуже хароша. І помидори. Парник робим, і вирощує сама [розсаду]. І перець є. А квасолю вже прибрала я сама. Людино добра, в людей уже огірків нема, а в нас огірків щє хвате. Оце так: оце раз, два, три, раз, два, три. Це огірки тут [між кукурудзою]. І ото два рази: раз і вдруге. І до глибокої осени огірки є. [Скільки разів за сезон сіють у вас огірки – двічі?] Ні, ні! Бо у кукурудзу як поплетуться, а там холодок, і там в'яжуться огірки. І вчора, оце днів два, дві цеберки набрала вчора, відро назбирала. І каждий [день]... через два, і доси збира. А в сусідки нема ніде й одного. Уже посохли всі – там і там. Ото в кукургузі. [Чи підв'язуєте Ви огірки?] Ні, нічього, і ото, ви знаєте, так гарно всікда огірки. Ото таке. І ото кукурудзу тоді ламаємо. [Чи садили раніше перець?] Ні, тоді ми й не знали перець. І помідори садили давно. Тоді вони не чорніли. [Як Ви боретесь із цими хворобами?] Нічього. Що є, то я не обробляю нічього. А гнилих хтозна скіки. [Чи обприскували чимось?] Бризкали чимось. Помідори коли садить, нада, посадив рядок, а тоді ж полив. Вона так: посаде, не полива, поки сами по собі не приймуться, а тоді отак пополе вона, пообгортає їх отак, відціль і відціль. [Які сорти помідор Ви садите? Високі чи низькі?] Високі. [Чи підв'язуєте Ви помідори?] Ні, колись підв'язували. Колись садили помідори «Донецькі», то ті невисокі, то палички отакі завбільшки потикаєш – і дуже харашо, а тепер помідори отакі, плетуться хтойна й куди і шо. [Чи ставите палки?] Ні, не ставлять. Тошо вона саде багато, грядку таку ставе здорову, отаку як оце все. Чі його натикацця? Це його треба...а дерева, де ти його возьмиш? Це нада, шоб було дерево. І є, всього хвате, слава Богу! Ну то вже ціле літо в огороді. Ціле літо. ***Переробка та зберігання городини.*** [Де зберігали картоплю?] В погрибі. Там у погрибі і огірки солили, й помідори солили. Квасолю, як уже пожовкне, стрюки я нариваю на ряднину, у холодок під деревом сяду і ото де молоду почіщю, вона в кульочки й в морозилку. І ото зімой чі в суп, чі в борщь, чі так квасолі зварить – уже все готове. Моркву вона тре на тьорку – тоже в морозилку, огірки покрише дрібненько – тоже в морозилку. [Чи заморожували овочі раніше?] Не було ж. [Огірки заморожують для окрошки?] Угу, ото й огірки понакришує, і все в неї. І буряки столові, ото все в морозілочку. Так шо є. А перцю щє не робили. Оце закрутила багато томату. Є ше прошлогодні помідори і томат є, і сік є. Огірків, мабуть, закрутила літрових банок до тридцяти. Усе є, слава Богу! Та нема здоров'я. Прожив вік, а тепер як Бог дасть. Нічього, шось та буде.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи тримали люди вдома якусь худобу?] Аякже, худоба була, податки великі сильно були. Коровку держали, телятко, більше нічого. Тримали, всі люди коровки тримали, бо з того жили. [Чи пригадуєте, як доглядали за ними?] А чьо ж ні? Заглядали, що ж там, у сарай, обчіщяли, годували. Старша сестра топе, варе, в сараї доглядає, а тоді поїду в ліс, материну обув заберу, мати в хлів іде боса, шоб корові їсти дать, бо ні в чому вбутця, бо я забрала обув й поїхала в ліс по дрова. Отак і жили. Мати, як корова отелицця, сараї холодні були, заводила в хату, хата здорова, воно окрутися. Отак і жили отак і проживали. [Чи бувало так, що треба було допомогти розтелитися корові?] Не було нікого, мати сама ратувала. Воно мені не касалося, а тоді ж як були, самі корову як держали, всякого було, і рятували. Знаю, одна коровка в мене була, не розтелиться, а дід каже: «Та підожди, вона розтелиться». Кажу: «Ні». Пішла, руки помила, а тоді дікалоном натерла і послала туди, а воно нога отак, я випрямила, попхнула назад, ножка вискочила – і телятко вискочило. [Чи бувало так, що по двоє теляток народжувалося?] Не було, в нас не було, не було ніде. [Які клички давали тваринам?] А як?.. Бичок – Ванька, більш нічого такого. А теличок – Машка. Всякого було, тоді дітвора була. Ми називали, як хто хотів. ***Пастухування***. [Чи була у вас черга?] Ні, наймали пастуха. Все село. І ото знаю, шо платили, скіки вже зерна, не знаю, і гроші платили. [Як саме розраховувалися зерном, від кожного двору давали?] Кожен двір, бо в кожному дворі була корова, і ото пастухи пасли до Михайла, празник Михайла, осінь глибока вже. А тоді

www.etnolog.org.ua

пасли сами, хто куди, якшо тепло. [Чи були такі люди, що на цепу корову припинали?] Ні, не було. Тільки у чергу. До води. Тоді у селі луків небагато було, там за річкою поле було колгоспу «Лєніна», колгоспу оцього будущого «Жданова». Там були землі, пасли скотину. І там загони, там луків багато було. ***Вівчарство.*** [Чи тримали люди вівці вдома?] Не було тоді овець. Кози держали люди, а овець тут... У колгоспі... не знаю, чи були, чи не були. ***Свинарство.*** Свині, знаю, були, скотина була. У каждого було [свині вдома були].

САДІВНИЦТВО ***Садові культури.*** [Чи пригадуєте, щоб були податки на фруктові дерева?] Були. Як наложили на садки податки, тоді стали дерево рубать. Тоді й припинили. [Які дерева тоді росли в саду?] Яблука, груші, вишні, сливи. [Чи пам'ятаєте якісь сорти?] Ні, не пам'ятаю я, знаю я, шо і хороші були, і кислиці були, і груші, ну, ми сушили дички. [Чи пригадуєте, щоб раніше садили малину, смородину, полуницю?] Ні. ***Переробка та зберігання садовини.*** Яблука мочіли, більше нічього. А варенні не понімали й не знали. Хто їх варив? Ніхто! [Чи сушили вишні?] Да, сушили. На желізі, запікали в печі, а тоді на желізо, і там вони досихали на сонечьку. І ото кисіль варили й кампот варили, все робили. І проживали, аж поки не порозлазились, як руді миші.

МЛИНАРСТВО [Чи були в селі вітряки, млини?] Були, в нас на річці був один водяний, а то на луках. По ту сторону, там були вітряки, ми носили туди молоть жито на муку. [Чи платили за це щось?] А я не знаю, чі мірчук, чі давали... За це не знаю. [Чи був там мірошник?] Аякже, він там не один. Були вітряки. Шо були, то були. [Чи всі люди туди носили зерно молоти?] Угу. Той [млин на воді] хоть і був, так уже розвалений був. Шо на луках – ще робив, а той, шо на воді, не робив. Чього його розвалили – не знаю. Може, води мало... Жорна, ручні такі, у хазяєнів отам, мать, дворів три чи чотири було. Ото ж як мелеш багато, то прийдеш і мірчук отдай хазяїну. [Мірчук – це скільки?] А як п'ять стаканів. Він каже мені: «Не нада, неси додому». І то поки принесу, мати жде, у печі топиться, мати жде, поки я принесу, бо нічього їсти. І ото мати запусте мукичкою – добре. Поїли – і всьо. І так і прожила.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання ягід.*** В лісі багато дичок, яблук, кислиць, мати в печі сушила, то ми варили озвар, груші. Так і жили. [Чи ходили збирати в ліс сім'єю?] Да. Ходили по ожину. Ага, ото дівчата і хлопці гуртом ходили. ***Збирання грибів.*** [Чи збирали гриби?] Аякже. Білі й опенькі, печериці, до лісу ходили, збирали в лісі. ***Збирання трав.*** [Чи збирали трави?] Знаю, шо на валахах, там в лісі є така поляна, і там, мабуть, і по сей день є трава така, материнка, вона цвіте сірєньовим, така заввишки, як оце [сантиметрів двадцять-тридцять.] Вона дуже помагала од серця, од всього на світі. [Для чого збирали трави?] Собі. Ото на чай. Липи, у лісі лип багато було, і збирали на чай. Шипшину збирали, глід рвали.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Як називалася діжка, у якій прали?] «Жлукто». [Хто їх робив?] А в нас був такий дід старенький. Помер уже тепер. [Чи пам'ятаєте, щоб у селі ще щось із дерева робили, може, бочки чи діжки?] А чого ж не пам'ятаю. Робили діжки, усе робили з дерева. [Це були майстри?] Угу. І вони ото, мастєра, підеш купиш, що хочь. [Чи можна було замовити?] А чього ж не можна?! Можна. [Як частіше було – на базарі купували чи замовляли?] На базарі – ні, підеш до дядька, він же занімаєтця цим, купиш та й усе. [Як звали цих майстрів?] Одного Павленко... [Як люди їх називали?] «Плотник» в нас називали. ***Стельмаство.*** [Чи казали «стельмах» на того, хто робив сани?] Ні. Я багато, може, чого й не знаю, скіки там мені було... [Сани всі однакові були?] Є для скотини сані, а то є людські сани такі, «виїзні» їх звали. Лісничі і санки рубали, шоб не ходили у ліс по дрова. [Як ці сани називалися?] Так і називалися – «санки». [Чи пригадуєте, щоб на виїзні сани казали «козирки», «решітчасті»?] Ні, просто сани. Сани кінські, сани волові і сани людські. [Чи запрягали в сани волів?] Да. ***Колісництво.*** Іще й колеса робили, був такий катьол великий, і ото накрито було, туди дерево закладала. Он ото берестоk, отакого дерева робили. Там такі станки були серед двору, і вони витягували, вони парили, кору іздирали, а тоді отак іскручували, як у колесо там таке було, машина така. І тоді ж усі колгоспи їздили, звідусіль. [Це при колгоспі була така майстерня?] Да, була. І плотня була. [Як називали майстрів, які робили колеса?] Цього я не знаю. Та, «плотники» називали, а так ніяк. У колгоспі була, ну, вони ж платили за те, шо в нашому колгоспі робили колеса. Вони платили. Отак і було. ***Скринництво.*** [Чи робили скрині?] Не знаю, не буду казать. Були. Й матері ось, називалися «скриня» і «сундук». [Який вигляд мав сундук?] Оце ж такий, як скриня. Ящик такий здоровий з кришкою. [Яка кришка – плоска чи опукла?] Опуклива така. Ото ж туди сипали, чи той... складали злидні свої. [Злидні?] Авжеж, одяг. ***Короплетіння.*** [Чи пригадуєте, щоб плели лапті на ноги?] Знаю, шо плели, ну, ми не плели. Ну да [люди ходили]. Ми не ходили у лаптях.

ГОНЧАРСТВО [Чи були у вашій місцевості гончарі?] Були, не в селі були, вроді, в Опішному були вони. Возили горшки, все ми купували. І по селу возили. А потом як субота, вони їдуть із Глинська, через річку переїдуть, а тоді ночюють у селі, в кого попаво, в нас ночували часто, то тоді утром раненько їдуть на базар, а тоді назад їдуть.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Чинили, мати сама чинила кожі. Корова пропала, ми зняли, там дєдушка зняв, чинила мати дубовою корою, закопувала мати з діжкою, і тоді... [У землю закопували?] А як, тоді ж судили дуже, ото ховали. А тоді [шкіру] носили до сапожника, і всім обув шили. Чорні такі були, шо не знаю. Чьоботи мазали і дьогтем, і ше чімсь мазали. І салідолом. Усим. [Для чого мазали?] Шоб не лопалися, а зімою – вода, шоб не промокали ноги. Мазали [дьогтем чоботи, кожухи]. То якісь чуреки літом носили, а зімою були... [Що таке «чуреки»?] Отакі, як оце, кожане, шевці були, шо шили. [Чи були такі шевці, щоб взимку по хатах ходили?] Ні. Дядько мій рідний був, він швець був, шив чоботи, все шив. Ото до його люди носили, там було їх три шевці. Люди обшивали всіх. [Йому приносили готову шкіру?] А як, приносили. Платили, не знаю, по стики платили, ну платили.

ПРЯДІННЯ [Чи пам'ятаєте, щоб люди пряли, ткали?] Я сама пряла. Пряла я усе времня, мати й я сидимо прядимо. [Що пряли – льон чи коноплі??] Коноплі. ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Дома садили грядку. Весною садили, то «плоскінь»

www.etnolog.org.ua

була і «матірка» називалася. Та, шо матірка називалася, то сімена, а плоскінь – це така вона жовта, і ото із неї дуже хароше прядіво було. То висмикували по одному, ходили по тому, а тоді у річці, у сагах мочили. [Що таке «сага»?] Це таке, десь ставочок маленький. Мочили, а тоді землею [придавлювали]. А тоді витягли, висохло, тоді була там терниця і бительниця, поламає мати. Це бительниця б'є тіки кострицю, а волокно остається, а тоді та терниця, об терницю воно. Тоді у Опішню везуть, здають государству, а вони дають хліба. І так було. [Чи пряли у вас вовну?] Ні, в нас овець не було. І козів не було, й овець. Одні корови. ***Інструментарій.*** [Чим пряли – прядкою чи на веретено?] Прядка була. Мати на рядна робила, я не робила, а я тіки пряла. І ходила на досвідки, хлопці і дівчата. Хлопці на соломі в хаті сидять, а ми прядимо. З собою [прядки носили], бо недалеко, по-сусідськi. А тоді вже як поїхала в Донбас і прядка та осталася, не знаю, де вони її діли.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** [Чи можете пригадати, як снували?] Там була мотушка, нитки мотали, а тоді... [Яку конструкцію мала «мотушка»?] Ну воно таке, отак воно зроблене, а тоді тутички посередені, і чотири крила, отут крило, тут, і тоді мотушка. І тоді тут надівали. На верстат набере, а тоді тче. ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** А тоді був верстат, мама ткала, полотно білили, і з того полотна аж шили сорочки. Отак було. І для себе, ото сім-вісім шматків полотна мати, десь метрів по сім, а тоді ж ото мати вже осінь, як сніг випаде, і сорочки шиє. [Чи ткали якісь узори?] Та який там узор! Ні, просте біле. ***Вибілювання полотна.*** [Як білили полотно?] У воді помочиш, тоді розстелиш коло берега, на сонечку висохло. І так місяць-два воно вибілиться. А тоді мати, діжка така, збирала попіл з-під сояшників, збирігала, тоді ото вона на спід кладе попіл, а тоді шматок той, тоді опять попіл, і так ото шарами, шарами, і воно париться суток двоє-троє, тоді витяга – до річки, тоді праником, палка, виб'ють, воно біле, вибілитця. [Чи вишивали сорочки?] Вишивала.

с. Михайлове

Записала Н. Литвинчук 17 серпня 2016 р.
у с. Михайлове Котелевського р-ну Полтавської обл.
від Остапенко Раїси Якимівни, 1940 р. н.,
та Пустовійта Андрія Михайловича, 1930 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чим раніше люди займалися?] Хліборобством. [Що сіяли?] Все. В колгоспі. А дома теж було там піісят сотих, теж садили. [Що садили?] Картошку – це саме главне. Буряк, ходила в ланку, полола буряки. [Кожен день треба було ходити?] Ходила кожен день, і вихідного тоді не було. Тоді вихідного, оце як саме полка, не було вихідного. [Чи сіяли жито вдома?] Раньше сіяли, обробляли. Косою косили, ціпом... Вручну – коса, грабки. Ціпом молотили. А найбільш сіяли жити. [Чи були в людей жорна?] В мене все времня були жорна. [Чи приходили до вас люди молоти?] Приходили, мололи, а шо ж. [Що вони за це давали?] Та просто так, хто як.

ТВАРИННИЦТВО Всяк скотину держав. Держали й корови. Чімало. А тоді перейшли на козей і січяс козей держуть. Ми [в колгоспі] на буряки і по черзі ходили [на ферму] коров доїли. Да, не було доярок, нікому було доїть. ***Вівчарство.*** [Чи тримали в селі овець?] Держали. [Для чого їх тримали?] Шерсть приймали. [Де її приймали?] У государстві. Колгосп був. [У колгоспі] корови були, вівці були. Вовну здавали. Січяс же нема такого. А, мо, і січяс приймають, так вівців нема. А раньше приймали, стригли і приймали. [Хто стриг?] Людей брали, оце шо тут робили. [Стригли машинкою чи руками?] Машинкою стригли, одно держить, а дно стриже, вдвох ото. Були вівці й корови, й телята – все було. І свині були. Ну все було у колгоспі. А дома тоже: й корову держали, й свині держали, і гуси, й кури – все було. ***Птахівництво.*** А щяс самі кури та ото утят. Я б їх не брала стільки, та син приїжджя, у Донбасі. То приїжджя син, тоді ото хоть трохи заріжу там та додому возьме, а так, мо, десяток і держала. А оце лисиця виносила восьмеро. Отут заводяться. Отут на отій улиці, отамички хата, дві пустих рядом, отам навела лисинят. І ото там на дній улиці троє гусей узяла у одних. У однії десяток курей виносила. А в мене ото восьмеро утят. Троє забрала, а п'ятеро задавила, наготовила, та застали. І двоє курей узяло ото. [Паркан] високий, а там, наверно, з тої сторони, од того, через верх. Отутички у сусіда загородка, у загородці дірка була, і вона в ту дірку влізла, а тоді в нас відтіля був тинок, перескочила і тепер тут зразу. Троє забрала вона. А то наготовила, та застали ми. Ото восьмеро штук і двоє курей забрали. [Чи тримали птицю раніше, у 1980-х роках?] Ну дома держали, і гуси держали. А гусей багато люди держали. Ми то не держали раньше, бо на роботу ходила, нада зробить шось їм. [Де їх пасли?] Та тут паслись.

с. Сидоряче

Записала Н. Литвинчук 17 серпня 2016 р.
у с. Сидоряче Котелевського р-ну Полтавської обл.
від Борисенко Галини Григорівни, 1921 р. н.,
Борисенко Лідії Іванівни, 1945 р. н.,
та Крупицького Івана Андрійовича, 1930 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Землеробством, хліборобством тут займалися. Оце село. [Які були знаряддя праці? Чим обробляли землю?] Трактор. А вдома, в дворі... Корови, напримєр, ми запрягали. Я в Котельві... то дєдова корова і наша ж, дєд, ну, рідний – спрягалися. Шо твоя корова й моя корова. Шо ходили з коровами наполи, спаровувалися, ну, спрягалися. І до войни, і після войни тоді зразу. Да, ми з дідом ото. Ну з Котельви оце гнали аж куди корову і назад, і триста літрів молока нада отдать з тії корови по жирності, шоб було триста лірів. В колгоспі коровами робили. Не давали даже й пастись. А поженеш пастися, значить, заберуть там на паші корову і без тебе запряжуть. І корови з Котельви аж осюди гнали ото, де розходні. І в колгоспі робили. А тоді коні були в колгоспі. Да, тоді коні давали. Плуги такі були, коней запрягають. В кого сім'я, то сами садять весною, в плуг картоплю садили, і не тільки картошку, тоді ж, як привикали, і курудзу тикали. Тож ореться зразу і ідеш за плугом із відром і картошку – тик-тик. Тоді тут їде, він пригорта зразу. Це ж оце раніше так оброблялось. А тоді ж як пішли трактори, тоді в колгоспі, то тоді вже тракторами. Пололи сапками в колгоспі ж, люди ж і пололи. І дома. І раньше бабушки довго жили, старенькі були такі бабушки. І робили на городах і все, а тепер ми...І не дуже сказав по годах такий старий, а вже немочний чось,

www.etnolog.org.ua

вже січас оце пішло таке времня, шо вже й на городі не вробиш. А тоді були стареньки бабушки роблять. Гостропатили, боронували, сіяли. І сей бігом, той, шо стоїть за сівалкою, і бігом сіялка та, а він ше батіжком, того ж так там, як хазяїн чи хазяйка: «Шо ти підчмокуєш? А то як чмокну, – каже, – мені ще нада триста літрів молока виносить, а ти чмохаєш!». А в діда було три плуги, мабуть. Отож як одноосібно жив. І весь інвентарь, який тільки... Й борони, ну все-все. Ми тільки запряжем, там через один двір жили. Оце ж дєд мій же, хоть материн же батько, мій же дідусь, і там, сосєд. І ото запрягали, даже люди приходили й просить: «Та виоріть хоть тот... Ну я там заплачю». А це ж корову, не бика запріг, шо там... Та й не нужно, а корову. [Що значить «гостропатили»?] Гостропатили – такий гостропат робився... Ну, спеціально такий виробляли у кузні. Борона – це прямий плуг, а гостропат – отака лапчатка йде. Отут робили, отут, отут. І гостропат стоїть, і борона. То це він жилізний. [Чи пам'ятаєте Ви ще дерев'яні плуги?] Попервах дерев'яні, це вже пізніше [залізні]. А є такі ж зубки пороблені, як борона, та зразу робилося дерев'яні зубки, ну то так, шоб же ж не дуже, бо то так одіб'ється зубки і все, а тоді стали, шо те все каркас дерев'яний, рама, а зубки жилізні. Сікли такими, як забить, шоб він же назад не вилазив, деревина, такі гострячки тут отак, шоб вони, значить, не давали. Тут же гострі-гострі, то борона. А гостропат – така лопаточка робилася, загиналося, тут різьбу нарізали отак же, шоб прижимать, оцю лопаточку, то вона тут гостра і так же вона йде там на яку глибину. Та яка ж і земля, в того пухкенька, а в того грудки. Надавлювали, там якусь колодку зверху положать, прив'яжуть, шоб вона не падала, а та ж колода, значить, придавлювала той гостропат, не вискакував так шоб, а після гостропата боронка. Та я помню, картоплю під плуг садили, в колгоспі коня брали, плуги. Брали, в кого дома плуги були. Самі садили. Дома орють. Ну а то так, під лопатку. А ні, мо, хто так і робили. І під плуг. Та дальше стали під плуг. І класти. І воно вроді ж і лучче – раз-раз положив, а ось проїхав.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи тримали люди вдома худобу?] Боже, корів по три, по чотирі держали. Багато скотини було. Ферма була, коров доїли. І зараз у нас, моя випускниця тримає чотири корови. Сама інвалід. Ось отут на Молодіжній. А молоко здають, сюди приїжжає машина. І тут люди купують. Зараз по двадцять гривень банка трилітрова. ***Свинарство.*** [Чи розводили люди свиней?] Так, були свині. ***Кролівництво.*** Кролоферму [один чоловік] тримав. У нас була при школі, нас заставляли, кролеферму ми держали. В нас усі ходили доглядали. ***Вівчарство.*** В нас вівці були в людей, даже в нашого батька вівці були. Вирощували. [Вовну] здавали в державу. Тоді закупляли. [На фермі були] вівці. Ферма була на тій стороні. [Чи робили тут сукно, валенці?] Ні, не робили, в селі такого не було. ***Птахівництво.*** І птиці багато було.

БДЖІЛЬНИЦТВО Були три пасічники, дуже хороші. Три дідусі, померли. Зараз є їхні внуки і правнуки. Тут вони займаються пасікою. Один мій учень, той, шо був у сімдесятому році закінчував, тепер оце він пасічником. Він сам агроном, сам зоотехнік. А ті, шо пасічники, в них це просто від їхніх сімей, або дідусь, або батько, або хтось другі члени ото і працювали. Із пасічників одна родина тут була, так у них в сім'ї дєдушка був пасічник, тоді їхній син пасічник був, а тоді осталася невістка, і вона пасічником, не дуже давно, два роки як померла, тоже вона пасічник, і така хороша.

ГОНЧАРСТВО [Чи були у вашому селі гончарі?] Тут не було. У нас, у Сидорячому, не було. У Котельві на нашій вулиці, та даже сват оце ж, ну, я ж малий був, дєд Хоменко, то випалювали горшки, робив. ***Техніка та технологія виготовлення глиняних виробів.*** Глину ото намісе отак вальок, він у своєму дворі і брав глину свою, там таке викопав. Скільки він горшків зробив, макітрів, мисок! Ото квітчастих, поливом поливав, ото ж отакі блистіли. І ото виробляв, шо нада: макітри, горшки. В тих горшках і варили їсти: чи борщ, чи там супи якісь. Тоді не було кострулів. Випалювали їх, ті горшки. ***Реалізація гончарних виробів.*** На базар возив та продавав. Возили [по селах продавали]. Бо це я так бачів. Я пам'ятаю, й до нас возили. Да, особенно оці, свистки. Заїдуть й свистить. О, вже біжимо: «Ганчурник йде». Горшків міняєм там, шо на тряпки. Тоді приймали тряпки оці всякі. Хай січас приїхав би той ганчурник, завалив би зразу одежою тою. Я б вигрузила сундук материн і гардіроб онде стоїт. Повно одежі і хтозна куди його. Все таке ж непогане. [Для чого міняли гончарні вироби на ганчір'я?] Їх іздавали, спеціально були такі люди, заготовачі, шо їздили по селах, здавали ті кухваєчки, там все таке старйо. Ну, то вимінювали: і горшки вимінювали, і посудне отаке усе вимінювали. [Це самі гончарі їздили міняли чи перекупники?] Може, гончарі, а може, були якісь люди такі наймані, шо цей виробляє, а цей возе. То й на базар возили. А тоді ж по селу їздить, собирає оце ж ганчарки, шось міня там: чи голки, чи свистуни, чи шось же везеш, а собираєш. Ганчурник [казали]. Дітвора, було, шо-небуть таке, шо ше й хароше, ганчурникові однесуть. А мати тоді біжить до ганчурника. [Чи були випадки крадіжок у «ганчурників»?] Ні! Такого раньше не було. Конем віз, накладе горшків. [Чи перекладав їх якось?] Ага. А тоді ж ото везе на Михайлівку. Я знаю, шо свекруха, було, розказує, каже: «Їдуть, до нас заїдуть, переночовують». На ніч оставлялися. [Чи платили щось за те, що ночували?] Та ні, навєрно, ні. Ше й їсти так давали. ***Асортимент гончарної продукції.*** Та він [гончар], як хто: «Ось на салатовочка, будеш цибульку, сальця. В тій же риночці, риночка». Ото шонебудь да й дадуть. [Що таке «риночка»?] Ну, риночка, як макітри січас, маленькі отакі робе, тоді риночки нижчі такі були. Із вушком ше так приліпляв, шоб ото за вушко. «Риночки» називались, такі на півлітру. Та всякі, він наробе всяких: і маленьких, і великих. Горщик. Макітра вже ж велика, шо там і замішували, там на пироги чи на хліб у тій макітрі. Щє й на воду ставили у хаті макітру, і воду туди заносили, як іти десь до когось по воду, скіки там – два відра влазило. ***Техніка та технологія виготовлення цегли.*** Ще у нас цегельня була, шо кипич виробляли. Тоді й дома були такі отам. Я знаю, шо у нас у селі була цегельня на отій стороні, де Суєрмов. Цегельник же той робив. Кирпич виробляли там, для свої потреб, для села. Вона була в сараї, отут, шо сарай, ото ж там палили. Отуди по яру. Ще цегельник цей зробив, він сам. Свій кирпич виробляли. Давали і людям чи грубочку, чи там шо зробить. [Він одноосібник був?] Ні, це при колгоспах вже ціх, як тільки об'єдналися. Це вже колгоспи появилися, ото цегельня появилася в нас у селі. А там,

www.etnolog.org.ua

де осібники, не знаю. Значить, такий чьоловік явився, шо він знав це діло. Люди туди ходили, ями копали. Зробили так би колодиця, так як ото колесо, ну, здорове дерев'яне, колодицю, набивали кілок, надівали оце колесо. Тоді великий же дручьок од того, тоді коня припрягали, кінь ходив кругом, місив глину, накидали, води поливали, отвічали: «Ага, ти за тим дивись, ти за тим». Замісили, подивилися. Це вже як колгосп організували. І палили тоді цей кирпич, шоб і не перепалить, шоб він не сплавився, як і не допалить, так він сиплеться. А у тому нада шось же робить, шо отут сарай оце був. Ото ж із цих цегелень та й виписували людям. Ну, я тоді ше не був. Це я у сорок восьмому, позвали мене робить сюди із Котельви. Та тут і остався. Жизнь пройти – не поле перейти.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Раньше хліб пекли в діжі. Діжі купляли, їздили де-небудь на ярмарок, на базарі, дерев'яні діжі. ***Колісництво***. Оце колеса дерев'яні робили. Ніхто ж не вмів, і він нікому не показував, сам колеса робив дерев'яні. Олійник тут був. Олійник і Носач тут був такий. Ага, знав я це, це з тії сторони. А в нас у Котельві, на нашій вулиці, через дорогу жив колісник, кольоса робив. Точно, шо не показував. Ні дного не вивчив. Не ділилися опитом. Це колгосп заказував. Він не ходив у колгосп, ну щитався колгоспним же, йому провозили, шо нада: дерево, колодки такі напиляні, шо то колеса роблять, та ступиці. Та там роботи куди коло його! Ну не показував. Даже ковалі не показували. ***Скринництво***. [Чи були в селі майстри, які робили скрині чи сундуки?] Ну сундук – це он який, які дощечки там, це тесали ж, стругали, де там же зарізали як отак, шоб угол оце ж був отак. Без одного гвіздочка. І тоді клеєм дерев'яним замазували, шо воно як засохне і хароший же. ***Стельмаство***. Гарба була. Ну, віз, ходок був [для різних потреб]. Гарба для соломи. Гарба – зерно возить, «бістарка» звалась, бістарки поробили. Або як дрова везуть, то тоді ж це спрядають, а там ото ходок, тіки такі оце чотирі палиці. Мажари – це для полови, для соломи. Вози – це для зерна, їздити. Для людей же ж вози раньше були. А для голови колгоспу зробили – лінєйка. Дрожки ще були. Сюди сідає два, якби отак, і сюди ж два. А дрожки – це для бригадіра. Вони такі, як лавочка, це сідали отак верхом, то, значить, вище голоблі. Тут же ж колеса, і тут колеса. Сідало там, на чьотири чоловіки. Отак сиділи, спина до спини, двоє і відтіля двоє. Голова – куди там. Сани тоже були, значить, прості, а то розвальні. Розвальні – то зад так трошки, а передок – трошки так задрані. А то були, шо обнаковенні сани, на чотири. Два полозки, чотири стовпчики і дві доски. [Як їх називали?] Сани обнаковенні. Розвальні це отак, зад же ширший. Ну, «розвальні» по-народному. Глабці. [Які це «глабці»?] Це ззаді і спина. [Це виїзні?] Виїзні, да. Це січас вони є у некоторих, гроші заробляють, як празник який. [Чи не казали на них «козирьки» або «решотчасті»?] Я не чула такого.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** І коноплярством займалися, коноплі сіяли в колгоспі. І дома люди сіяли. Було, мати: «Ану вставай глядіть горобців!» – шоб не виїдали ж. Це раніш. А тоді замочували отам же ж у тій річкі. Ото ходили там коноплі замочувать. Були там копанки такі, а то січас вони позамілювались, позаростало. А то такі видно вимоїни, то Рижуваха та звалася, і возили ж оці коноплі туди, мочили. Я вже забув скільки днів... Чи тиждень... Ото привезуть оті, «горстки» звалися, коноплі, вони ж зав'язані тут же перевесличками. Скіки їх? Ага, двадцять горсток. Склали їх так там, при корні позабивають у туди, всьо. Тоді коноплі накладають, вийшло вже оце при корні. Тоді копають землі [дьорн] і надавлюють, шоб вони не виринули. Ото накисають: «А, мабуть, хвате». Перекиснуть – і тоді рватиметься, коноплі оті. Тоді витягають, уже й холодно, а лізуть туди витягать. А тоді дома самі його мняли. І робили отакі мички якісь, шо тоді вірьовочки плели сами. То «мичка» звалася. І б'єш, отак бити, бительниця. Вона ж отак і отак, а тут же ручка. Тоді днією підніма, а днією ж туди заклада та лама. Тільки б'є. А кострица випадала, зветься то «кострица». То вже вона негодна. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** А тоді ж сидять мамки наші, і ото ж отак на ниточки, а воно ниточка тоненька отак. Прядуть ото. Пряшки ж ото, пряли, днище лежало отаке, гребінь ставили здоровий, на гребінь оці коноплі, мички ж намикували ото, і тоді на той гребінь надівали. Заставляли нас, шоб клубочки [мотали], нада ж в клубочки, то отож шо-небуть туди, сахаринку замотають або дасть там якийсь канфет, та отож мотають. Це вже вони самі натчуть ниток, тоді отакі прялки були, тоді ці прялки отак перемотували. А тоді були станочки такі.

ТКАЦТВО [Чи застали Ви, коли ще ткали?] Це раніше. Це ще до революції було. Станки в хаті були, і вони ото там мотали мотовила. І багато полотна було. Знаєте ж, як після війни не було в чому ходить, ходили в полотняному сільські жильці, ото понашивали. Це вже потом порозживалися. Дома то були верстати, бо ми вже застали. І в нас на горищі було тут. Ну, я ж у Котельві як жив, то у бабусі ткали, мати моя уміла полотно вибивать, і ото вона у своїй хаті із дєтства. І бабуся, і мати – робили вони. Дома сходилися, ткали полотна. ***Вибілювання полотна.*** А тоді вибілювали. Вибілювали на річці. Воно було сіре, як випнеш. Отам річка, січас отам болото, вже заросло. Тоді ж ходили на річку, вибілювали його, отак простиляли. Полотно виткали, і ото на річці кладка така, і то вони ідуть туди на кладку, беруть праник і намочують, і вибивають, і полотно біле-білісіньке, хароше. Як ото, пам'ятаю, ми йшли і дивимся, а тут, значить, білизна. Баби понапряли ниток, зробили своє полотно, і це полотно вже тоді настояще. ***Асортимент тканих виробів.*** А потім беруть це полотно, ідуть до швею і сорочки шили. [У школу діти ходили] у полотняному. Оце ж уже після революції стало все харошо нам. І обуваться, і одіваться – все було нам. А ходили, я пам'ятаю, шо дєвочка прийшла, в неї мама померла, а жила вона у бабусі, а вона прийшла, я питаю: «Таня, хто це тобі таке пошив?». Вона каже: «Це бабушка виткала, бабушка зробила полотно, і вона пішла до... – в нас була така швея, так вона каже, – взяла покроїла і мені пошила сама, на руках пошила таке». Спідничка і кофточка. [Чи ходили діти в школу з полотняними торбами?] Да, раніше ходили, а тоді відкривали... швейпром відкрили, була в нас одна, вже померла, дуже хароша швея була, ото ходили ми, заказували все. Були і ці ж простині такі і все. Да, полотняні.

ВИШИВАННЯ Раніше вишивали. Оце ж і я ходила до подруг своїх, всі посходилися і вишивали, ну, сами собі готовили... [Що вишивали?] Простині, рушники... Оце таке вишивали. Готовили ж наволоки. Готовились ж заміж.

www.etnolog.org.ua

[На чому вишивали?] Калінкор купляли, це вже пізніше. А то ж полотняні рушники на покуті, у хаті, здорові ж. І вишивали то петушками якими, то пташками. Хто шо чим. Та гарно вишила, та – ще лучче. [Якими кольорами вишивали?] Чьорний і красний. [Чи вишивали різнокольоровими нитками?] Ну, цвітного ще тоді не було. Хоч оце ж і в нас остався там, скатерть така була, то тіки ж чорне і красне. А зараз вишивок!.. В школі були гуртки всякі. Отут бібліотека була, тепер сільрада, то ото ж там відкривають вони вітрину. І ото ж там і вишивки є, і все, шо тільки можна, все вміють наші сидорячани.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Чоботарі в нас були. В нас чоботи шив Цвентух. Хто ще? Лифар – той ремонтірував. Порвуться там дешо – носили ж ремонтірувать чи підошву підбивать. [Де чоботарі брали матеріал?] Ну, видно, сам він десь доставав чи шо. [Чи міряв він ногу?] Да, на колодки міряв і ото сам і шив. Заказували. Я ж тоже учився на сапожника і ото там робив, і шив, і латав – все. І січас би, може, ну вже руки... Він то механізатор і все, а мені лічно він шив сапоги. [Чи були чоботи на підборах?] Та ні, це пізніше, в сучасне времня. Ну, далі, десь в шісдисятих роках, а тоді ж такі шили маленькі в піісятих годах, начяло.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Кожухарство.*** [Чи були в селі майстри, які шили кожухи?] А чього? Вони були ось, уже ми сюди переїхали. Оце ж нагадали. Да, кожухи були. Сами вони, він чинив сам. Вівці тут же ж були. Бут Грицько, його баба шила. Ну, Галина Павлівна і він. Да, кожухи шили. Чинила вона, і з ним вони шили. Дід Гриша оце шив. Сами [люди] несли замовляли. Безрукавки такі шили. Ми отож вівці держали, батько. А мені в Охтирці пошили кожух. [Чи Ви й досі його носите?] Та ні. Баба прорвала дірку на машині. Новий, хароший. Я, було, в Охтирку їду, і кожух же ж... І в нас три кожухи було і так стягались. Викидали прошлий год на мусорку. То ше і родичі в Охтирці, шо шив кожух, та каже: «Ти привозь, я тобі пошию». Та то пошив, шо я більше не шив. [Кожухи носили і чоловіки, і жінки?] Да! Та ше кожухи які тоді шили! [Чи пригадуєте, щоб були вишиті кожухи?] Вишивали. В мене й доси десь. Надіне та як крутнеться! Женський пошитий, розкльошонний. Женський повишиваний. [Що було вишите, якийсь орнамент?] Да, хто шо, ну красиво як. Вишите так куди. Ну в нас мужські все батько нашивав. Ну в нас не вишивав ніхто. Не вишивали у нас у селі. [Якого кольору були кожухи – білі чи чорні?] В нас усі чорні були.

КОВАЛЬСТВО У колгоспі була кузня. Да, все сами робили ковалі. А у Котельві, там були одноосібники. Брати там два були. Ну, один жонатий так, ше ж гульвась. А один же ж ні, так з бабою жили. Так ні той, ні той не вивчили ковалювать. Даже так, як прийде той, шо учиться, ну як же ж у двір увійти? Його [коваля] ше нема. Він [ученик] там увійшов у двір, пішов же ж туди, там чи ткрив чи шо, розкочегарив уже ж те духало, огонь, то-сьо. От як ускакує ця ж Химка, хазяйка: «Це ше рано. Рано, насипай. Іди, он нада корову, он нада отам, отам оте зробить, а тоді вже сюди підходить». Так тіки й жили оце так. І не вивчили вони оцього парня ковалювать. І той Лексій тоже не вивчив. А оце взять, померли вони, хто шо: той наковальню, той молоти, той сверлики – хто шо розібрали. Не вивчили. Мало було таких, шоб вивчив там чьомусь.

КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ РАЙОН

с. Підгірне

Записала М. Курінна 20 травня 2012 р.
у с. Підгірне Кременчуцького р-ну Полтавської обл.
від Краплини Наталії Юхимівни, 1935 р. н.,
та Піценка Миколи, 1943 р. н.

ОЛІЙНИЦТВО Сажали ріжій, тепер його нема. Ріжій на олію. Олійниця у нас у селі була. Олію били з ріжі, з коноплі били, з кабачків били. З кабачків добра олія. Олійниця була – такий сарай довгий. Ще якійсь пан жив. [Як били олію з кабачків?] Із зерна, з кабачків. Із коноплі зернятко били, так як тепер із сємочок б'ють. [Якою була ця олія?] Пахуща, тепер нема такої олії. Її передоюють, переціжують.

РИБАЛЬСТВО [Як раніше рибалили?] Сітками ж рибалили. Рибколхоз був. Батько поступив в рибколхоз, а я зразу поїхав за великими грошами на Сєвєр. Потом приїхав, поступив на желєзну дорогу в Свєтловодську. А батько каже: «Давай поступай в рибколхоз». То ото ми прорибачили з ним. Ловили всю рибу – і линь, і карась, і соми, і всяка була риба. [Якими снастями ловили?] Та щуки ловили на живця, а так сітками. Робили сітки. Рибколхоз лодки поробив всім, хто робив. От так і проробив все життя. І син пішов по моїй стежці, щас работає на катєрі. А я по болєзні прийомщиком риби став. Ото шістдесят рублів був заробіток.

с. Стара Білецьківка

Записав С. Довгань 20 травня 2012 р.
у с. Стара Білецьківка Кременчуцького р-ну
Полтавської обл.
від Марєнко Лідії Іванівни, 1930 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Картошку [вирощували], оце й урожаї гички були. Не поливалося – як жара, то не вроде картопля, нічого. Січас такі не ростуть буряки, скіки не садимо, не родять такі. [Раніше] росли такі буряки круглі і дуже солодкі. Січас такі длинненькі, то хоч кой-як, а то таких нема, бо сіменов своїх нема. Я колись садила все: і капусту, і моркву, свої усадки.

РИБАЛЬСТВО [Чи ловили в селі рибу?] Та ловили. Сила було риби! Руками ловили. І ні спеціїв не було, нічого. Тоді ж плавні зливали, счас і плавні не зливають. Зливають, риба запливає тертися, а потом, як не вспіне риба, то приходили і руками ловили. [Яка була риба?] І коропи, і соми. Дід мій сома руками вбив здорового, оце туто голова, а ззаді хвіст тягнеться, десь більше сорока кілограм. Нічого не продавали, сусідам роздавали, бо моди тоді не було такої. Тут в нас було болото таке, поки не зробили оцю канаву, меліорацію, то в нас тут карасі були, красні карасі, дуже добрі. А оце карасі, шо зараз, то кістляві і кишок у них багато, а то кишка манесенька. Вже як осушували це болото, то і щуки, карасі були. Батько мій був ловив, замісить у макітрі тісто, а короп хоче його, пахне воно, і він запливає, а вони ловлять його підсачкою. [Чи виготовляли з лози знаряддя лову?] Виплітали – «верша» називалася. [Якої вона була форми?] Така, шо як зайде туди риба, то вона вже не випливе. Як лійка, шо вона вже зайде сюди, то трудно яка вже вийде. Оце верші ставили на

www.etnolog.org.ua

в'юнів. Тут по болотах скільки було в'юнів! [Чи ловили рибу ятерями?] І ятері були, оце ж такі круглі. Ятері були поплетені, як ото сєтки поплетені. Оце один етаж, тоді йде другий етаж. Тоже така, як риба заплива, як в ятір влізе, то вже риба звідти не випливе, тому шо ж трудно попасти. [Ятері були з «крилами» чи без?] Ні, без крильїв. Отаке воно кругле, сєткою задєлане. У три етажі було. [Як у вас кажуть – «ятері» чи «в'ятері»?] «В'ятері». [Чим ще рибу ловили?] Оце ж раньше, як не запріщалося, то остями били. [Які вони?] Оце отаке, як вила. Оце – ручка. І оце остями ото вбивали рибу. [Чи були на кінці якісь «зубчики»?] Да, були зубчики, шо вже рибина не скользне, як вже вдарили. [Які ще знаряддя використовували для ловлі риби?] Як на рибалку йде, то оце підсаком піддержує. Підсачка піддержує рибу. [Чи займався Ваш дід рибальством?] Ловив на вудочку. [З чого він робив вудочку?] З бамбука. [Де він брав бамбук?] Купляли, привозили нам. Бамбукові вудочки, і оце ж в нас тут ліщина росте – робили з ліщини. [Чи робили місінь з волосіні з кінського хвоста?] Да, а потом вже купляли місіну. Дід ходив ловив на вудку, а син ходив – на спінінг ловив. [Коли з'явилися спінінги?] У [19]60-ті [роки]. То син ходив і на спінінг ловив, но невеликі соми. А дід – то осями заколов і приніс додому великого. Оце в нас озеро є Каменисте, то туди впадає Дніпро – запливають туди соми, то там ловили, но невеличкі.

ЧУТІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Кочубеївка

Записав В. Іванчишен 15 жовтня 2016 р. у с. Кочубеївка Чутівського р-ну Полтавської обл. від Чередника Миколи Пилиповича, 1943 р. н., Чередник Катерини Семенівни, 1936 р. н., та Зінченко Лідії Володимирівни, 1938 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** [Чи були дерев'яні ступи раніше?] Були! Я попотовкла в тій ступі кукурузу, так важко, страшне. А з чого ступа?.. Чи снаряд, чи шось таке. А тоді були ше ступи дерев'яні, я на тій ступі не товкла, бо не вміла, ще мала була. То там стоїть отак оцей ніс на підставочці, дерев'яне таке, воно разом зроблене. А тут зверху таке, а тоді на чому воно вкріплене, не знаю, а все воно дерев'яне, тоді стає людина, насипають туди чи пшоно, ото найбільше там просо рихтували. А тоді стоє отак і отак, а тоді придавлює, і воно піднімає – упало, піднімає – упало, ото такі ступи були дерев'яні, це я помню. Ходила малою на жорна, баночка з консерви стоїть коло жорнів, ото приходим, я знаю, оп'ять зерно яке, кукуруза чи ячмінь, шо не в одну, і ото намішано трохи у вузлику і маленька консервна баночка, мама набира її і ставе. Ото мірка за млин. А млин – ото тоді я стаю з одного боку, а вона з другого, і ми отак крутимо, а воно тут такий камінь, а тут таке зробляне біжить, отож туди перемелемо, а тоді вона прийде додому пересіє, мука получається і крупи.

БДЖІЛЬНИЦТВО Готовив вчора до зими. Я поутепляв, повставляв заставні доски. І там збоку паралон, таке із старою простиньою поставлю, шоб їм було тепліше. А тепліше бджолам – менше їстимуть меду набагато. [Ви годуєте бджіл медом чи сиропом?] Мед. Я тільки оставляю мед, я не качаю. І не викачую я ввесь мед ніколи. [Скільки Ви утримуєте сімей?] Счас у мене дванадцять. Вопшем, сім-вісім рамок, по три кіла у вулику, це двадцять чотири кіла в них на зиму. [Чи вистачить їм цього до весни?] В мене вони надворі зимують, їм хвати. А то, смотря яка весна, коли вони облетяться. Як первий обльот зроблять, шо вони оправляться, бджола ж не оправляється двісті вісімдесят день. Вона може сидіти не оправлятись. Єслі вона вже перестрочила, вона начинає поносити. І тоді вони можуть пропасти. Якшо це у вулику, це дуже погано, закрасить його. Дуже там багато гадості. Його можна вичистити, то багато дуже мороки. А вже весною передивився, рамки з медом єсть, нада дати їм меду, то поставлю. В ту пору, шо вони вже вилітають, вже цвіт є. Вони могут брать з кленка, з верби. Ну, тут у нас тако верби нема. Но те, шо вони беруть, вони довго, поки оклигають, нада, шоб у них був мед. [...] Як начався сезон, я хожу до них раз у тиждень. Ти должен знати все наперед, яка сім'я і чим вона диши. Єслі в неї єсть корм і період, шо вона не роїться, луче туди не лізти. Єслі вони рояться, нема взятку, туди нада дивитись. [Чи Ви допускаєте роїння?] Ні, я не допускаю, шоб роїлись. Якшо вже рояться, треба подивитись там, де єсть маточники. [Чи можна впіймати новий рій?] Можна, але це дуже сложно, це нада там сидіти. Ілі поглядати, шоб як рій вилітає. Ну, опшем, ти должен знати все, шо рій після обіду не вилітає, тільки вилітає десь до десяти часов ілі, допустім, там в одинадцять, він більше не вилетить. [Як і чому відбувається процес роїння?] Ну, трутнів осінью вони викидають самі. Вигонять на пусту рамку. Трутень – він тільки їсть. Без трутня бджоли не будуть. Він парує матку і гріє приплід. [Яка кількість трутнів у вулику?] Була й багато, була й мало. Смотря, яка сім'я. Скільки їх повинно бути, цього не знаю і нігде не читав у книжках. Це все завісить от хазяїна, от я ставлю рамки, шоб трутнів не плодили. Є трутові рамки. Я їх повикидаю, вони самі прогризуть і посажають трутнів. У трутня більша ячейка, вони самі прогризуть і посажають трутнів. Їх не переробиш. [Яка будову вулика?] Льоток, куди вони залітають. Я роблю рамки, в мене счас двісті штук зроблено – продаю. Шоб зробити, нужна липа ілі сосна. Вони, як казали старі люди, шо соснові, но це в нас раньше не було, доски багато із сосни. Но якшо сосна із живицею, то вони цього не люблять. В нас роблять хто з чого є. [Чи вивозите Ви вулики для збору меду?] Не вивозю, в мене ондо є ліс рядом, всьо є. Тут рядом поля, даже кілометра нема. В нас сейчас в липні місяці соняшник цвіте полностю. [...] [Як вирахувати простір, щоб бджолам було не тісно або не занадто просторо?] Так должні дивитись самі. Ну, от, допустим, сідають вони багато уже, нада їх розширяти. В мене було цей год, шо сильні були вулики. Нада на такий вулик узнати, шо там, чим більше бджіл – більше меду. Шо одно-двоє принесе, чи двадцятеро-тридцятеро принесуть. [...] [Чому бджоли «пропадають»?] Бджола живе двадцять два – двадцять п'ять день і пропадає. Вона летить з вулика і сюди не вертається. Вона десь пропала і всьо. Якшо отставити вулик, то вона не знає, бджола летить по градусу. Вона знає, вона ні сюди не сяде, ні сюди – звідки вона вилетіла, туди вона й прилетить. [Для чого вулики піднімають над землею?] Чого я піднімаю, це такі наставки поробив я, бо миші не так залазитимуть. В мене в ту весну, я витягнув, а були миші. Так то бджоли її вб'ють.

www.etnolog.org.ua

Так, бджоли сейчас сидять у кублі, у кучі. Вони можуть залізти, от примерно скільки бджіл, а ця от пуста. Вони уже отам, ти нічого не зробиш. Вони роблять температуру, вражаються там, не так, шо бистро, а помаленьку. Вони себе обігрівають, їм мороз не страшний. Якшо в них є шо їсти, тільки якшо холодно – то вони більше з'їдять. Вони самі себе обігрівають. Чим холодніше, тим вони більше їдять. [Чи приймають молодих бджіл у «чужий» вулик?] Не приймуть ніяких. Єслі вона залітає із медом, її впустять. А єслі летить без меду, то не впустять. [Де Ви берете вощину?] В магазині. Раньше коло мене жив дід, його вже немає, діда звали Назар. І він після войни, я ше малим був, пішов до нього, а в нього рій вилетів, а він кричить до баби: «Бабо нагрій мені воску!». Нагріла воску, не було ж де купити. Він зліпив таку лєпьошку, на рамку притулив і поставив меду і вони летять. Ну, принцип жізні їхній такий. Їх там прицепив, і вони вже летять. Не було ж раньше вощини, допустим, шістдесят год назад. Воно ж всьо раньше передавалось з покоління в покоління, од дідів до батьків, од батьків до дітей. [Чи кусають Вас бджоли?] Буває таке, шо за день десь десять-двадцять штук. Я привик, я вже не пухну. Як укуси за вухо, то болить дуже, або в брову. А так як за руки – я не чую. Їй безразлічно, вона ж довго не живе. Як ти до неї хорошо, не придавив, вона так даром не вкуси тебе. Як придавиш – укуси. Вони не люблять запаху одеколону, не люблять запаху цибулі, часнику. Я оце цибулі поїв – до них не йду. [Що ви одягаєте, коли йдете на пасіку?] Ну, маска в мене є і рубашка біла така, та й і всьо. [Які хвороби існують у бджіл?] Сама більша болєзнь – це варатоз. Є шо продають полоски в магазині, ставлять, я ше й не обробляв. [Коли не було ліків, як боролися з хворобами?] Не було й варатозу. Оце він появився, може, годів тридцять тому. [Які види меду ви виготовляєте?] Липовий, соняшник, разнотрав'я. Його не розділиш. Допустим, не цвіте сейчас соняшник, а цвіте липа, шо вони хорошо беруть. Тоді ж і первий мед викачую. Воно виходи липовий чи разнотрав'я. [Який мед найякісніший?] Ну, разнотрав'я і липовий ціниться. Ціна то вся одинакова. Тут ти його не вгадаєш. Бджолу не посилав: «Ти йди на соняшник, а ти ше куда». Куди вона полетить, то тільки вона зна. [Як відрізнити цукрово-сиропний мед від справжнього?] Та способів багато. Мед должен падати і підніматись вгору, ложечкою береш, а він підскакує вгору – то настояний мед, а з сиропа буде капати, він буде текти і всьо. [Як продавали чи купували рій?] Рій не купиш. А вулик – це називається «отводки»: чотири рамки із маткою. Ящик переносний, кришкою накривається і всьо. Я можу надібрати, скільки нада. Отвод я ж роблю, посадити матку. [Що таке «борода» із бджіл?] То вони бородою сідають, як жарко. Як жарко, то отуто висить така борода здорова аж до землі.

РИБАЛЬСТВО [Чи займаються рибальством у вашому селі?] Займаються. Колись неводами [ловили], волок такий. Це ж ловили скрізь: на річках, ставки ж були. [Яку рибу ловили неводом чи волоком?] Та любу, яка є, таку й піймаєш. Його тягнеш – і шо попадає. Ше сєті були. Я покупав сєті і неводи. Вони великі і невеликі є неводи. В мене були, допустим, метрів по двадцять, його хвати вполнє. Так нада, шоб потягнув. Візьмеш п'ятдесят метрів – де ти його потягнеш? [Чи користувалися Ви саком або підсаком для лову?] Я понімаю, шо це таке, але як неводом ловиш, то сака не треба. Я раньше занімався [рибальством].

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Колісництво.*** [Чи робили Ви колеса?] Робив. Вопшем так, тут точилася ступка така. Із береста. Берест, ясен, а шпиці дубові. Обода кленові або ясенові. Точили руками, в бригаді точили, в нас не було токарного станка. [З яким приводом був токарний верстат – з електричним?] Та да. [А раніше] ногою крутиш так, як швейну машинку. [З яких частин він складався?] Ну, так само все було, тільки шо з таким великим колесом, як на машинці. Дерев'яне [колесо] було. Ото ж таке саме було, в городах тоже такі були точильні, точили ножі чи шо там. [Скільки часу треба було, щоб виточити?] Ну, за день виточить штук чотири-п'ять. [Що платили за цю роботу?] Та як там платили?.. Робили, заробляли шось. [Де стругали шпиці?] Шпиці – на стругальному станку. Просто сначала стругом, а тоді одбирав і на станку, на другому станку. Ну, електрику в нас провели в [19]61-му році, в нас раньше не було електрики. [До того робили] вручну. В мене десь є там, закладаєш в таку дирочку, закладаєш їх в кобилицю, ото де робили. Зробляне таке як оце, тільки дебеле, з береста, з дуба, отут круг такий, ото сюди колесо сажаєш і набираєш, такий паз прижимався звідси і тоді робиш. [Скільки було в колесі шпиць?] Оце я тобі точно не скажу, по-моєму, десять. І в передньому, і в задньому. [Як забивали шпиці в ступку?] Зразу забиваєш шпиці. [Забивали через одну чи всі підряд?] Ні, як підряд забивати, буде колотись ступа, буде рвать і рвать. А як заб'єш одну, а з цього боку другу, то воно там зжимається. Ну, примєрно, десь через одну, через дві, шоб не рвало ступа. А ступка була з шинками. [Скільки було шинок?] Ось я покажу. Оце принцип ступки, тоже так само, тільки тут ще дірки вертілися. Вертілися, ну, там свердлами, потом пробивали, прочищали стамескою. [Потім] ставили в ту кобилицю, оце я тобі зараз розкажу, в оцій кобилиці отакий проріз, ото ступу туди вішали, і туди прибивали шпиці. У кобилиці длінний такий проріз, такий, шоб ступка стала. І туди забивали шпиці. Ну робили через одну, б'ють відціля, а тоді з другого боку. Шоб не так рвало ступку. [З якого дерева була ступка?] З сухого. Робилась, може, вона і з сирого, но вона ж висихала, із сухого дерева. Вже як зсохнеться, тоді сверлили дирки. Забив шпицю, тоді засовав штружку таку, допустім, на три сантіметри отак. Заострив її, і оце зверху шпиці підрізав, зверху на шпиці вставив, ударив, і воно зразу прибивалось. Я оце прибивав сам, я точив, тільки поставлю і всьо. У трубку пішло і всьо. А тоді, значить, кладуть же обратно колесо, кладуть на нього обід, на чопи вже, чопики, а тоді кладуть вже обід на нього, а тоді вже карандашиком мітять, де попадає шпиця. І так ото ж тоді вертіли. Та вертіли зразу вручну, а тоді як свєт появився, то тоді вже ж стали, дрель була така здорова. [Далі] висвердлювали дирку здорову. [Це вже коли колесо зробили?] Ні, зразу, а потом уже, як забивали шпунку, тоді розчищали. В мене ось батько робив колеса, покойний, вже давно його немає, більше шістдесяти год. Був такий інструмент, зветься воно «лопатень». Велике, на дірку, і зроблене на конус. Така, як ступка оце. І оце тоді в ту ступку вставляєш і тим лопатнем висверлуєш, а він трошки полукруглий такий, і ото він розчищав ту дірку до прєдєла надобності. [Розчищали вже коли колесо було збите?] Ні-ні, це зразу, як зробили ступку ту.

www.etnolog.org.ua

А тоді забивали – втулка металіческа, такі були, чугун. Два такі крильця, збоку, так як трубка, а тут збоку два крильця, вона держить, вона не крутить. Просто забивали, воно розжимало. Забивали молотом на камню. Камінь був такий спеціально здоровий. Кузнєц забивав. Шоб ступка була ця міцніша, то підкладав липову кору. Луб підкладав. Воно так, як камінь здоровий в нього був, і в нього така деталь, колесо придавлює, вирівняв на камні харашо, а тоді забиває ступку. [Хто натягував металеву шину?] То тоже коваль. І обтягає, нагріва. Нада ж набивати, бо ж вона злетить. [Чи зварювали кінці шини?] А вона кругла була. Готову [давали]. Якшо вона не підходить, він розрізав. Сваркою [зварював], сварка була. А як не було сварки, тут у нас колись кузня була недалеко, то грів і гнув сам. Да-да, згинав-згинав. Бачив як на кузні на горні варили, як сварки не було, варили тоді. Ну, нагрів, поки желізо не горить, горить метал. Ну, ото ж нагрівали, поки не горить метал, і робили. Разом складали. [Чи підсипали шось?] Не підсипали, просто. Це січас уже, може, появилось шось таке, шо підсипають, а тоді ж не було, кромі вугілля. Ну, «кузнечне» воно звалось. Просто з шахти привозили вуголь такий, він так і звався – «кузнечний», його ніхто не крав у його, в його гора лежала. [Чи були спеціальні пристрої, щоб натягували шину на колесо?] Були. Такий ричаг, отут така палка довга і товста, а на кінці така як пупка. Забирає у шину, а туди кладе і тягне. Тягне і стука, а він іде тягне. [Скільки чоловік виконувало цю роботу, двоє?] Да, той стука, а той іде і тягне. Натягачі були. Не один був. Один іде воду полива, шоб не горів уголь, шоб же не горів обід. Один тягнув, а другий йде поливає. [Як закріплювали, коли натягували?] Там були в шині дірки, і ото ставили штук чотири-п'ять болтів наскрізь. [Чи не заважали вони під час їзди?] Ні, там були потайні, у шині. Болти ті потайні. [Як довго служило дерев'яне колесо?] Та смотря як їздить, шо нагрузить. Були такі, шо чуть не каждий день міняли колеса. [Чи можна було ремонтувати дерев'яні колеса?] Можна було ремонтірувать. Єслі там поламалась ступка чи шпиці, набирали другу чи другі шпиці. [Де брали ободи?] Лісничество заготовляло, раньше був у них такий план, і колгосп в них купував. [Як заготовляли?] Бадя здорова, туди кладуть, в одну сторону забивається скоба, парять. [У чому парять?] А в тій баді в воді кип'ятять, там же топлять і кип'ятять, а як нагрівся харашо, то тоді згинають. [Як довго він нагрівався?] Ну, поки покипить трошки, закипить. [Колеса робили] передні менші, а задні більші. Бо був такий порядок. Як передні такі самі, як задні, то віз буде стояти некрасиво, на ньому буде сидіти погано, а так передні трошечки менші, шоб сидіть було удобно. [Скільки треба чоловік, щоб зігнути ободи?] Та їх один тесав, тоді там не було багато чого, його й зара нема. Топором теше квадрати, а тоді вкидав в ту ванну. [Якої довжини були ті квадрати?] В завісімості од колеса. Но вони їх трошки довші робили, а тоді обрізали, шоб удобно гнути було. [Що робили з кінцями – зв'язували чи збивали?] Зв'язували обізательно, бо він же ж буде розходитись, проволкою. [Чи робили такі ободи, які були не суцільні, а складалися з частинок?] О, робили. Ми їх називали «молоточками». Но вони бистро розсипалися. [Тобто на кожну шпицю був один молоточок?] Да, один молоточок. ***Стельмаство.*** [До чого в возі приєднувалися колеса?] До насадів, тут осі, насади такі були, бруски. Передній і задній насад. [Що було ще на насаді?] Підосєнник, це на ось зразу стає такий виріст з діркою. Вони всі були з діркою. Да, на осі на металічєскій там була дірка і посередині розширена вона була. І ото там був підосєльнік, це на передку, бо потом насад. Він кривенький такий трошки, шоб розділялись вони два, шоб низ, шоб повертати. Ззаду був рівний, а спереду шоб повертати, поворотний насад. А тоді забивалися ручиці, в той насадок, там дірки були. [Під кутом?] Ага. [Якими їх робили, високими?] Ну, в завісімості, який нада віз. Єслі там одноконний чи який, то невеликі, а якшо нада гарбу, то здоровші. А тоді робились драбини. [Чи відрізнялася задня частина від переднього?] Відрізнялась. Передня ж на повороті, вона ж ходить, колеса і дишло. Воно ж ходить отак, а зад тянеться за собою. [З яких частин він складався?] Ну, то ж так само, підосєннік, насад. [Чим скріплювалася вся ця конструкція?] Стремянка. Зразу бере один насад, дві стремянки. Ну, стремянки, такі як на машині єсть. [Хомут такий?] Да-да, отаке подобне, тільки ж довше. На один насад кріпиться, а тоді наскрізь усі два, здорові такі. [Чим з'єднувалися між собою?] Там був такий дрючок, називався «піджилина». Передок і зад під возом, був такий, в завісімості від воза: більший віз – більша піджилина. І вона ззаді виходила через насад, була така дірка, через два насади, а тут кріпилася здоровим болтом, шоб отуди зад не йшов. [Чи можна було регулювати вісь, робити довшою?] Можна було. Тоже, смотря який віз, можна було регулювати. [Як робили кузов?] Ставились доски, це смотря кому які вози. Бочки возить там, то шоб виступали доски, шоб бочки не котити, а ці вози вже робилися так, вони не скидалися. Драбини зроблені такі, берестові. І тоді зашивалися зсередини досками. І на низу доску клали. [Як називали цю дошку?] Ніяк, просто доска. [З якого дерева її робили?] Та яке було. Соснова там, хто що. [Як запрягали коней у віз раніше?] Хомути. Посторонки, а на постронці, на дишлові накидалася стельвага. Оце од хомута йде дві тих на пару коней. Оглоблі були. [Чи були у вас вози, на яких снопи перевозили?] Були гарби. Ну, вона більша набагато – глибша, вища набагато. [Чи були такі вози, шоб можна було на них насипом перевозити?] Ну, це такі вози, зашитий досками віз, то називалася «безставка». Оце так: зад піднімається, ящик такий капітальний зроблений. На возові стоїть ящик і отак зерна нагрузив, приїхав на тік чи куди, ззаду зняв, лопатами накидали. [Чи були у вас вози із плетеними кузовами?] Нє, такого в нас не було. Може, коли в старовину і було. [Чи були якісь шаблони, за якими віз робили?] Чоловік як робить, він вже знав, які вози. Нє, не було, який там!.. Пішов поміряв і який був, такий і робили. [У що волів запрягали?] Це називалося «ярмо». Дерев'яне, із тополі. [З яких частин воно складалося?] Наголовець, верхня частина, те, шо тут виділене і находить на шию. А знизу планка і війця. [Що таке «війця»?] А оце ж як надів ярмо, а отут ставиш війце, зсередини, шоб він не вийшов же з нього. Усередині там був, заноза «називали». Дві дерев'яні такі, балабухами укидалися, «занози» називалися. Кольцо таке. То ж на дишло надіва, а тоді на кінці дишла був інструмент такий. [Тобто запрягали через дишло?] Да-да, шоб до воза. [Чи були ярма для одного вола?] Були. В нас як батько був живий, це дуже давно, це після войни, то коровами їздили. На одну корову. [Чим вони відрізнялися?] Ну, це на два таке, а то на одного. Наполовину менше, та всі їздили коровами. [Хто ярма робив?] Ну, ми ж і робили, не

www.etnolog.org.ua

всі, офіціально був такий мастєр. [Чи робили брички, наприклад, для голови колгоспу?] Та в основном такого не робили, вони купували, а ремонтірувать ремонтірували, перебирали. [Вони були металеві?] Для коліс те з тим було металічне, а те ж все було дерев'яне таке само. На колесах. [Чи були сани-брички?] Ну робив я, це називалося «глабці». Ну, воно на одного [пасажира], і другий сідає рядом, тільки шо воно, може, ви бачили, вони такі задєлані. Ото різали оті обода, шо на колеса набивали, то ті підшивалися шиною, металічною шиною обшивалося. Можна було робити разні, но в нас не робили. [Чи доводилося Вам робити сани?] Робив. [З чого вони складалися?] Полозки, копили, оплони. Два полозки. [Де брали полозки?] То вже лісничество заготовляло. [З якого дерева робили полозки?] Кльон, кленок саме луче пливе. [Якої довжини вони були?] Ну, то вже, смотря які сани, є ж невеличкі, є ж здорові сани. [Чи завжди робили суцільні сани?] Суцільні. Полозки, оплони забивали, задовбувались такі два, а тоді на них ставилися насади, задовбувалися. [Що в полозки вішали?] Копили. [Скільки їх було?] Два в одному полозку – чотири. [Чим вони між собою з'єднувалися?] Оплонами. Два таких бруски, такий брусок, тут його зарізаєш, а тут в полозку дві дирки, і так його насажуєш. А тут уже робився ящик. [З дощок?] Ага. [Полозки були загнуті?] Загнуті обізательно. Із корня робили. [Тобто вони були природно загнуті?] Да, природньо, із корня, корчували. [Чи підковували сани знизу?] Не підковували сани, потому шо їх тоді погано, важко тягати. [Кого і як запрягали в сані?] Ну, коні тоже, бики. Ну, так же само, як до воза, так же само і до цего. В санях тоже було одно дишло. Були ж і дві оглоблі, то це на одного коня. [До чого оглоблі приєднувалися?] Надівалися на копили, такі скоби дві, надівалися, і така защолочка, скоба, і вже мона було їхати. А дишло йшло посередині, хрестовина була така. Дишло така хрестовина, і там дві такі, і накидалося на оте-го. Це на одно дишло. Воно так було надьожно. ***Бондарство.*** [Чи робили Ви діжки, бочки з клепок?] Робив. [З якого дерева?] Ну, вони разні є. Є побольше, государственні, осикові. [Які кращі?] Дубові. [Для чого використовували дубові бочки?] Возили воду у поле. [З якою метою Ви робили бочки, для продажу?] В мене тесть робив бочки, а я ремонтірував, ставив дно, отак, як тече, то одрізав, поставив дно. Я це не робив, я то знаю як робить, но я не робив, в мене не доходило. Ну от, допустім, дно вставити, то да. То не каждий же ж зна, як і поставити. Дно треба прорізати втьори, обшальовувать, обрізати вторніком, така канавка, «уторнік» називається. Тоді ж нада поділити, ніхто ж не зна, як вставити дно. Нада шість раз циркулєм попасти, шоб ти попав у цю точку іменно, відкіля ти начав. І ото циркуля роздвигаєш або здвигаєш, поки не попадеш у цю точку, шо сначала встромив гострий. І пішов-пішов міряти. Шість раз обвів і аж поки у цю точку не попадеш, ото вже буде точне дно. А тоді вже ставиш циркуль. [Циркуль ставили на збиті дошки?] Да-да, робив сам. [Як їх збивали, скріплювали між собою?] Ну, так же само, шматочок збив легенько, а тоді циркулем, якшо я попав шість раз отут, значить, тоді циркульом я обводю на тому щитку, а тоді обрізаю. [Чим обрізали круг?] А пилкою. [Звичайною чи лучковою?] Та лучкова була там. [Чи підтесували краї?] Обізатєльно. Воно називається «втори». [Чи відомо Вам, як розколювали клепку?] Знаю. Кололи дуб напополам, а дальше по кругу йшли отак. Вибирали чистий дуб, шоб не було сучків ніяких там. Шоб рівний був. І тоді кололи. Цим тоже лісничество занімалось. [Чи обов'язково було колоти чи можна було й різати?] Ніні, різане не роблять, тільки колене. [Сирим кололи, а потім] сушили. Просто на сонці складали. [Як обробляли?] Руками, тоді ше рубанком, струганком. [Де затискали клепку, яку тесали?] Як зажимали, був такий пристрій тоже. Я того не бачив, такого в нас не було. Раніше, шоб зробити отакий пук, стругали так: край вужчий і тут край вужчий, а середина ширша. [Чи вкладали щось між клепками, щоб не протікало?] Ну, раньше старі діди клали рогіз [коли робили]. Туди між клепок клали рогіз, трава така, в ставку росте чи на річці. [Які робили обручі?] Клепали самі, оце такі, з отакого желіза. Оце було таке желізо, і тоді клепали обруч і заклепували [на заклепки]. [Скільки брали заклепок?] Та їх дві хватало. [Чи робили дерев'яні обручі?] Ні-ні, не робили. В нас таких уже давно нема. Ось у мене є з лози. Це в Западній такі. [Як збирали клепки в бочку чи діжку?] Ставили дно. Накидали обруч, не набивали, а ставили, шоб вона не розпадалась, і отак ставили. Так оце ж воно само прижимається. Знизу поставив один обручик і так ставиш його, і вкладаєш по кругу. А тоді цепом ілі тросом стягували. А тоді ж набивали, і вона тоді сама сходиться, як ти обруч набиваєш, воно стягується саме. [Скільки обручів було?] Ось край і відціль край – це два і два посередині. Один вище, а цей нижче. Чотири обручі було. [Чи був шаблон, за яким треба було тесати клепку?] Був. Спеціально такий шаблончик, а тут отак вирізано, така зазубринка, і ти міряєш, поставив на неї, оце правильно буде. [Як робили цей шаблон?] Ну, чурка, просто така досточка і все. [Як визначали кут?] Допустім, я робив: взяв клепку, подставив, вирізав, як мені нада, косо, і так я й робив. [Чи солили в діжках капусту, огірки?] Я, наприклад, пам'ятаю: діжка, накладаємо туди огірки або помідорів, діжечки такі. Туди клали хрін, ото таке. На три літри води стакан солі. Тепер вже привикли в банках. Ото накидаєш туди [в діжку] огірочків чи помідорів, чи кавунів, яблучка. Но яблучка то отдєльно солять, туди ше трохи сахарку сиплють, якшо є. Робили діжки, тепер нема діжок, не роблять [зараз]. [Якого об'єму були діжки?] Різні. Було на п'ять, на шість, на десять [відер]. [Що таке «лоханка»?] Вобщем, то діжка, а то лоханка. Вона така невисока. І оце унизу обруч і такі як вушка два – відціль і відціль. То це парилися люди, у чому ж покупатися. [На скільки відер була ця «лоханка»?] Ну, смотря яке, менше чотирьох не робили. То в них купалися, потому шо не було нічого. Я ж кажу, то як ми приїхали, то вже були діжки. Ну, бочка, діжка не так. Діжка оце, а бочка та, шо ото водо носити, а тут тако вирізане. Ну, воно ж [діжка] кругле такечко, і робили відтіль і відтіль кругле. І в одній дощечці вирізане як віконечко, де наливали води. А унизу з однеї сторони просверлювали дірочку, ну десь отака, «чіп» казали. І забивають чопом і ото так возили нам воду. Ото так, то діжка, а то бочка. [Яку форму мала діжка, у якій квасили?] Кругла. Було так, шо і в ту сторону кругла, і в ту сторону кругла. Як вони вже робили, я не знаю, шо і та сторона якось, і ця сторона. Но це як бочонок, а осьо це, вона унизу якось ширша, а вгору вужча, а буває й пряменьке. Усяко робили люди, бо не було нічого. [У чому солили сало?] Не знаю, воно вже одійшло, тепер вже пластмаса, а діжки такі були. А на скільки добріше в діжці! От оце огірок, дубова бочка – вона ду-

www.etnolog.org.ua

бом і пахне. Липова, но липова не так, осикова не має вопше, а ця дубова і липова, це хароші були бочки. То це ж тута не було, ото ж ідем на буряки, то липова чи дубова діжка. Відсіль дно і відсіль дно. [Чи була діжка, у якій хліб учиняли?] То «макітра» називалася, робили в нас тут, в Опішні, воно далеченько. А як у кого не було, то робили таке, як оце лоханка, дерев'яне робили. [Які раніше відра були?] «Цебри» називалися. Тоже таке, як діжечка, дерев'яне. Ну тут уже липові чи яке?.. Но найлуче цей матеріал на це діло. То ж дно, і там же обратно, як оце діжечка, вуши, тоді робили – загинали шпиці, просверлювали дирочки і тут загнули, і там загнули, і цебро получалось. [З чого була зроблена дужка?] Желізна була. Були цебра, не відро, а цебро. На коромислі [носили цебра]. Дерев'яне. І я носила коромислом. І оце в нас в кожного на городі була своя криниця, «криниця» казали. А тоді вже взяли викопали, тоді ми викопали колодязь на п'ять душ, і ото ми туди ходили. Вже не на яр ходили, а [до колодязя]. [Чи були дерев'яні дійниці?] Були, уже в кого шо було. [У чому раніше збивали масло?] Аж раніше, то, кажуть, шо були такі дерев'яні, посуда така дерев'яна, і туди наливали сметану, а там була така ручка, а всередині ж воно у сметані, ну таке, як барабан. Воно не таке кругле, а з крильцями такими. І тоді ото крутять-крутять, а я лічно не бачила такого. А я в банку трьохлітрову, ото наллєш сметанки, нагріли, тепленька, поколотили. [У чому прали?] Оце намочать в діжці. То ж лоханка, в тій лоханці мочили, з клепок. І ото туди і попелом пересипали, і воно як ото полежить, тоді беруть ідуть прати, перуть, а в кого близько річка, той до річки, а як то, то отак же носять. ***Ложкарство.*** [Чи були раніше дерев'яні ложки?] Ложки дерев'яні були, осьо в мене десь недавно, ондо валялася, не знаю де. З глечиків сметану ложками дерев'яними збирали і їли дерев'яними. Та були такі красиві! Як підеш на базар, а вони такі – то круглі, а то такі вже почали, як оце січас желізні, а то всередині з цвітами. Та так же ж хочеться, так нема за шо купить. [Чи були тут майстри, які робили ложки?] У селі мужики робили, для своєї сім'ї понароблюють ложок, не крашені, ніде нічого, вистругані гарненько.

ГОНЧАРСТВО ***Асортимент гончарної продукції.*** Макітри в мене були такі, то мама та бабушка, це вони. Тоже, смотря шо, в мене була макітра, є на відро, є на двоє, а були й такі, шо на чотири відра. Це здорова макітра. ***Реалізація гончарних виробів.*** [Чим розплачувалися з гончарами за їхні вироби?] Грошей тоді не було, то зерно. Але і зерна не дуже. Отак же ж, як макітра, то каже, стільки зерна треба. [Чи була якась мірка?] Да, вони якось определяли. Я ніколи не купляла, то я не знаю.

с. Нова Кочубеївка

Записали М. Курінна та О. Таран 16 жовтня 2016 р. у с. Нова Кочубеївка Чутівського р-ну Полтавської обл. від Чалик Надії Пилипівни, 1928 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** [Що Ваші мати з батьком вирощували на городі?] Все. І коноплі сіяли, прядиво мама пряла, картошка. ***Технології городництва.*** [Коли Ви садили картоплю?] Після Благовіщення, числа двадцять п'ятого, всігда ми починали садити. А надо садити двадцятого. Но у нас огород був наниз, там було мокро. А тож воно затопчується і лопатка замазується дуже. [Які сорти картоплі були кращі?] «Елла» картошка – найлучше. Вона розсипається й хороша. І чиститься м'яко, і біла. [Коли копають картоплю?] Як кажуть, коли в кого врем'я є. Перед вереснем. У вересні починали копати буряки. Я на ланці робила. Діти до школи йшли, а Василь на тракторі, він не участвовав. То я у кінці вересня, числа двадцять п'ятого почну, шоб мені вбрати огород. Буряки – довше. Морква – приморозки хай, морква ще постої. Капуста – повирізати шуляки, а там, де головка, хай ще постої. [Як боролися зі шкідниками?] Та, Боже, бодай його не боротися. Раз потравили – сидять, другий раз потравили – сидять. Та третій раз – поки попалили картошку, шо картошки нема. [Які у вас шкідники?] Колорадський, капустянка. [Чим заливали ямки капустянки?] Ой, та поки була моя свекруха, вони це й робили, шо виливали. Порошок пральний. «Галу» оцю разводили у воді або постираємо – оті змилки. Полимо – ага, нора. Ото там капустянка або малі яїчки. Ото там нора, і туди лийте води з порошком. Вилазе красавиця. [Як боролися зі слимаками, що їдять капусту?] Травимо, ото, шо садок бризкати, те й капусти брискаємо. Тля нападає. У магазині яди купуємо. [Чи кажуть, що молоком можна прискати?] Не правда, не допомагає. І попилом, кажуть, сипати, і сіллю. Та нє! [Коли з'явилися ці шкідники? Чи були вони раніше?] Раніше було, но не так. Колорадського жука не було. А капустянка і тля – це були давно. ***Переробка та зберігання городини.*** [Де зберігали овочі?] В погребі.

САДІВНИЦТВО ***Садові культури.*** [Які дерева ростуть у Вас у саду?] Яблуня, абрикоси. ***Технології садівництва.*** [Коли краще садити дерева?] Весною. Смотря яка зима буде. Шоб воно хоч трохи укорінялося. А ви сєйчас його посадите, а холодина. [Чи обмазували глиною коріння дерев, коли садили?] Хто вмочає в глину, а більше кажуть, шо не надо. А Бог його зна, як лучче. Я ніколи не вмочаю. Посадила: росте – росте. [Коли обрізають дерева?] Лучче восени обрізати.

ШИШАЦЬКИЙ РАЙОН

смт Шишаки

Записала С. Щербань у вересні 2006 р. у смт Шишаки Полтавської обл. від Заїки Софії Михайлівни, 1915 р. н., Леня Дмитра Карповича, 1921 р. н., та Шаруди Олександри Семенівни, 1928 р. н.

САДІВНИЦТВО ***Садові культури.*** Садки були – вишні, груші, сливи. ***Переробка та зберігання садовини.*** Узвар сушать у печі. Горшки череп'яні, посуд возили з Опішнього: оце наклали слив, поставили в гарячу піч, помили, склали як треба. Були кришечки, щоб попіль туди не попав, тоді витягли натрусили слив, наклали знов повен горщок і так, поки стане повен, вони посідають. Тоді скільки разів посунули в піч, воно засмагло, аж сухе.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО Колиску хлопці робили. Тут, де я жила, було багато берестин, оце хлопці перед святом вервечки рубають, парять, скручують вервечки, перед Великоднем роблять колиски. Ціле літо стоїть. А у хаті піл з осики, а хто плотник, то й кровать дерев'яну зробе. [...] А дід робив сундуки, скрині, хати.

www.etnolog.org.ua

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Льон сіяли. Шили лляні сорочки, це тільки в багатих людей, тоненькі – одинадцятка, дванадцятка. Льон сіяли і бідні, і багаті, у кого земелька була, хоч соту, на сорочку щоб було. Це на святну сорочку, а на будну – то з сім'я (матірка), з конопель. Сіють коноплі, зразу беруть плоскінь, помочили, а вже з матірки, це вже буденна сорочка, чоловічі штани, підштанки. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Оце ввечері мама пряде: «Бери пряди кодрю». Положили днище, положили клоччя, дали веретено – отакий за вечір клубок напряду. Кодря – це товсте, а вал – це тонше. На кодрю кістриця. Оце мичка, вона мичку спряла, остався клочок: клочок треба почесати на гребінь і спрясти на вал, а що між гребенем осталося – це вже на кодрю. Оце та кодря, що будемо укриватися, а як рядно – дівка ітиме заміж, будуть давать. Вал побілят, попарять, виперут, на морозі вимерзне, цей вал білий. [...] Для начиння прядуть, в'яжуть його, його ж прядуть товстенько і роблять начиння. [...] У Пилипівку пряли, сьогодні мичок намич, бо взавтра йтимеш прясти. Мички микали – розпускаєш прядіво. Начісує, гребінкою чеше, остається такий кінець, а те вона зчесала, тоді вона зняла, скрутила цю мичку і цим хвостом підперезала, надівати на гребінь.

ТКАЦТВО Мама, було, прядуть, а тоді – ткать. Витушка – наділи, змотали в клубок, пряжу поснували, внесли верстат і тчуть. ***Вибілювання полотна.*** На Пслі білим, хто ближче жив біля річки – живо відбілювали. Оце мама виткали, його позолили у жлукті, гречаний попіл. Оце жлукто ставлять на ночви, ночви поставили – два дручечки. Вогке полотно, скачує, кладе в жлукто, тоді гріє окріп і ллє, налила – капотить у ночви, закрили, стоїть, поки вихолоне. Вихололо – витягла на ночви, бере на праник і несе на копанку. Виколотила, вибила праником на дерев'яній широкій кладці. Бере на праник, принесла додому, постелила у дворі, воно сохне. Тіко висохло – візьми умочи з обох боків – білиться. ***Асортимент тканих виробів.*** Скатерть домоткана – самі ткали. Рядна, ліжники ткалися з відходів з вовни, кодря ткалася. [...] На полу – кодря. Пошти кожна жінка ткала кодрі, ліжники. [...] Йшло на полотно те, шо луче, а те вже на кодрю. Ліжник ткали, зимою вкривалися. Плахти плахтиха ткала. Скатерті ткали і на чотири підніжки, це не кожен зуміє. Кодрі ткали – це вже остаток з мички. Оснували пряжу, виткали – це вже молодим вкриватися, як іде заміж. В кого були вівці, то дочці дають ліжник суконний. У ліжнику основа вовняна, а його ще валят, у Яреських була валка. У нас овець не було, це тільки у багатих були ліжники. Як заміж ішла – рядна давали, кодрю, подушки, багато подушок було. Напірник з полотна, наволочка з полотна, рушничок з полотна – куди тонше, куди товще, яке хто напряде. Яке було трудне життя, та вміли жити і один одного слухали.

с. Великий Перевіз

Записала С. Щербань у вересні 2006 р.
у с. Великий Перевіз Шишацького р-ну Полтавської обл.
від Говорун Тетяни Петрівни, 1916 р. н.,
та Чуб Мартеї Олексіївни, 1946 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Скринництво.*** Були скрині невеликі, тоді сундуки робили великі, а ше давно й давно, я знаю, у мене була бабуся, то була у бабусі скриня, така невелика, давня мальована, півники разні на їй були і усе. Об'язательно у хаті [стояла], може, в кого комора така була, шо чисто, то й там ото ж було.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Сіяли коноплі, тоді тіпали їх, мочили зразу, потом висушували, тіпали, пряли. Коноплі сіяли і льону небагато сіяли, все полотняне було. І сорочки шоб були, як ітиме заміж, шоб в неї вже були сорочки, наволочки, рядна – все шоб було. Рушники полотняні, повишивані.

ТКАЦТВО ***Інструментарій.*** Так ото при мені уже бабуся ткала, зимою вносився ткацький станок. Посеред хати стояв верстат. Після Різдва його заносили. Великий верстат. Верстат перед Паскою виносили і складали його на горищі. ***Асортимент тканих виробів.*** Бабуся ткала рядна, полотно, ліжники – все бабуся моя вміла. Ліжників у нас було багато, і бабуся їх страшно берегла, все літо вони надворі висіли, під стріхою, щоб їх не помочило. Спали на ряднах, а на печі кодря з валу, а поверх кодрі і подушки, а вкривалися ліжником. Ліжник був з овечої вовни, раніше бабуся і дідусь держали вівці, оце ж для того, шоб оце ж було чим укриватися, дітей було багато – десятеро дітей було.

с. Яреськи

Записала С. Щербань у вересні 2006 р.
у с. Яреськи Шишацького р-ну Полтавської обл.
від Третяк Надії Михайлівни, 1914 р. н.,
та Тищенка Івана Петровича, 1933 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Теслярство.*** На хату дерево пиляли, пилка довга, ото вдвох одпилювали, а решту тупором стісували. Дерево треба, щоб воно рік постояло, хотя би рік, потом розпилюють, щоб не крутило ж його, а потом роблять замки. Хата з брусів, дві сторони затісується гладко, щоб лягало ж на одне.

ЧУМАЦТВО У нас у роду був чумак, покійного дідуся та дідусь. Було в нього чотири вози, бере чотири пари волів, запряга і весною на Григорія збираються під Полтавою. Звечора з дому виїжджа і туда. Вибирають отамана. З собою взяв відповідні запаси – пшона, гречки, салинку, ще там олійки. Як вибрали отамана – ти вже своїм продуктам не хазяїн, керує отаман, і кожен бере продукти. Значить, виїхали, отаман керує, де можна стать, де воли напоїть, де попасти – і ото до Криму. За літо три ходки робили, і остальний час то до церкви, то в карти грали, то читав, більше він нічим не занімався, лише оцим. Здав лихварям те, шо привіз, і грошей вистачає на всю сім'ю. Колись так не було, як оце тепер, жили великими сім'ями, і хазяїн був батько, сказав, кому що сьогодні робить, і будь добрий роби те, шо сказав.

ТКАЦТВО Сіяли коноплі, льон – плоскінні сорочки [виробляли], одинадцятка – тонесенька. Мама моя самі ткали плахти, попередниця була ткана. Вівці були в нас, пряли вовну і ткали. У мами верстат був, той, шо ткали полотно і сукняне ткали. Починали ткати оце осінню, огород зберут, тоді сідають прясти, ткати. Собі ткали, сімейство велике, рід великий.

www.etnolog.org.ua

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСТЬ

ВОЛОДИМИРЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Озеро

Записав М. Бех 17 серпня 2017 р.
у с.Озеро Володимирецького р-ну Рівненської обл.
від Бондаря Анатолія Денисовича, 1930 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба***. [Які зернові культури у Вас сіяли?] Сіяли і озимі, ше й заре люди сіють. [Як сіють, можливо, є якась сівозміна?] Хто як хоче, тепер землі скулько хоч. [Чи сіють на одному й тому самому місці два роки поспіль?] Як хто, інчий раз два роки сіє зерновиє – озимі, а картоплі, може, і три, і штири рази. Гною треба давати. [Як часто підживлюють земельну ділянку?] Кожен рік под картоплю. [А під зернові?] А под зерно, послє картоплі нечого не давай. [Зернові сіють після картоплі, так?] Послє картоплі. [Коли сіють ярі культури?] Яриє на веснє, а озими заре десь сєють. [Чи казали, що до певного релігійного свята потрібно висіяти?] Хто як хоче. Нема. [Чи є остаточний строк, до якого потрібно висіяти озимину?] Ото ж термін, то заре, вже заре сіють. Такий термін, як кому виходить. Кажуть, буде Покрова, то покриє листом або снігом, стараюча посіяти озимі. [Чи брали чоловіки якісь обереги, коли йшли перший раз сіяти? Може, свячену воду?] Не знаю, я то так не роблю. Я давній, я хазяйовав, то посвятив хлева і худобу. [Коли святять хліви і худобу?] Послє Водохреща. [Священик ходить по хатах?] Колись не ходив, тепер ходить священик по хатах. [Коли сіють гречку?] Гречку сіють навесні, сіють, коли в кого получаєца. Гречка то така пашня... Я знаю, що пчоли беруть мед з гречки. [Чи відомі Вам приказки, пов'язані з гречкою?] Не знаю неяких приказок. [Чи кажуть, що до Миколи не сій гречку і не стрижи овечку?] Є така приказка, до Благовіщення не сій гречки і не стрижи овечки. Бо холодно ше, вопщем до Благовіщення, кажуть, така приказка. ***Жнива.*** [Коли починаються жнива?] Жнива, то Ви й самі знаєте, коли вони починаюця. [Чи кажуть у Вас «зажинки»?] Зажинки, то бачте, то як колись були поміщики, то збирали... платили людям. [Розкажіть як вони збирали.] То були, казали, «толоки», а тепер за совєтов то таке. Я був у торговлє, я туда не включався за совєтов. [Як поміщики збирали толоки?] Ото план такий, два злоти на день платить... [Чи годували людей на цих толоках?] Нє. [Просто платили гроші?] Платили гроші. [Що робили з першим снопом?] Так як букет несе до хати, шо вже почав жати чи шось таке, чи там пан у себе десь поставить. [Чи відзначали в радянський період свято першого снопа?] Та я не хочу і казать, я там мало втручався. [Чи існував звичай залишати на полі незжате колося?] Воно нема такого, а ше як колгосп організувався, тєхніки не було, да таке. [Може жменьку колосся залишають, обв'язують його?] Нє. Не було такого в нас, може, де в [інших] районах чи областях було таке, в нас нема.

ГОРОДНИЦТВО [Чи багато землі у Вас було до того, як прийшли «совєти»?] Шесть гектар. [Скільки залишилося після їхнього приходу?] То давали двацять сотиг, шось посля, по-моєму, добавляли, трицять сотиг. Сем'я только тут, двацать сотиг там для городу. А то всьо в колгосп. І то бачте, я чого і кажу, шо то таке дурне правитєльство, безсовесне, особенно на селі – землю забрали, забрали в тебе і все в колгоспє, поставку давай, картоплі давай, зерно давай, м'ясо давай, ше й шкури давай, ше й холостяцке давай. Така обдіраловка була, шо хай Бог милує. Як тепер не є, але я такої житки, як ми живем – добра вельми житка, да вже нема коли жити. Нехто до тебе нечого не має – свобода! Нехто нечого не має, главне. Як хто суміє: хто суміє – багатіє, хто суміє – горілку п'є, хто суміє – той краде так, а той краде так... [До якого празника не можна чіпати землю – копати, орати?] Свята всякиє є. [Чи кажуть, що до Благовіщення не можна чіпати землю?] Нє-нє. Може, в деяких селах є, а в нас нема такого. До Благовіщення, коли розтало да стало тепло. ***Городні культури***. [Що Ви садили й сіяли на двадцяти сотках?] Ну шо! Картоплю садили, ше шо там таке є. Кончают [садити картоплю] в травні місяці. [Може, якась прикмета є?] Хто коли хоче. [Чи кажуть, що картоплю потрібно садити, коли яблуні цвітуть?] Ну, канєчно.

ДУБРОВИЦЬКИЙ РАЙОН

с. Осова

Записав М. Бех 17 серпня 2017 р.
у с.Осова Дубровицького р-ну Рівненської обл.
від Воксюка Дем'яна Юрійовича, 1934 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** [Чим у Вас обробляють землю: кіньми чи трактором?] Ранше – то кіньми, так як хазяювали, а топер – то большенство тракторами, топеро тракторев у нас в селє більш як у колхлзє було. ***Сівба.*** [Коли сіють озимину?] От уже сіють, кажут, шо з петнацатого вересня, а сіють і в жовтні, даже і в листопаді. [Можливо, є свято, до якого потрібно висіяти?] До Покрови, кажут. [Які озимі культури у Вас сіють?] Пшеницу і жито. [Коли сіють ярі культури?] Яриє вже на веснє. [Можливо, кажуть, що до якогось

www.etnolog.org.ua

свята треба висіяти?] Може, і є, ну я не знаю. Овес то сіють рано навесні, потеплєє трошки да й сєють.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство***. [Коли худобу виганяли на пашу?] Я знаю, так як колись при мойой пам'ятє, то не було сіна, ну як начався колгосп, як кажут, то виганяли в болото, шо ше лід був, а тепера сіно є, то виганяють пожже. [Чи виганяли худобу «на Юрієву росу»?] Якось приказували на Юрія – забув, ето шостого числа. [Як перший раз виганяли корів на пашу?] Я знаю, шось робили, не скажу вам; як хто поніма, то шось робили.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Садять картошку в основном трактором, сажалка. [Як садили картоплю кіньми?] Є такий плуг на запряги. Колісь садили «до окопування», казалі, то борозна в борозну, в ету і в ту. А тепер в одну борозну посадив, а етой прикидав. [Коли починають садити картоплю?] Я знаю, большенство у квітні місяці, в травні попадає шо садять. [Може, якісь прикмети існують, коли починати садити картоплю?] Ну, такі люди є, шо, може, знают, той каже в повня (місяць), а той – старик, та каже – под повню добре. [Чи кажуть, що краще садити картоплю, коли цвітуть яблуні?] Є, шо садять пізно зовсім, а в основном – квітень. [Чи є свято, до якого не можна чіпати землю?] Є, але забув як його називают. [Можливо, Благовіщеня?] Да, до Благовещення. Кажуть: «Зими не лай і санок не ховай».

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Що це за виріб?] В нас кажуть – масниця, або маслобойка. [З якого дерева Ви їх робите?] Ето соснове, а кружечки дубовиє. [Коли найкраще різати дерево?] Кажуть, є таке врем'є, шо недобре як зрежеж, особенно, кажуть, лєтом, колись за Польщи, казали, летом вопще не резали, зимою тилькі дерево ето. [Отже, взимку різали дерево?] Да-да. [Чи використовують матеріал з іншого дерева: липи, берези?] Я то з ліпи не робив, з бука роблять, де він є, а в нас – то сосна й дуб. [Що виготовляєте, крім бочок?] Що хочте, ну, отакі цебри, тут немає, а оно стоїть. [Цебри?] «Цебер» називаєця, то корові давати [їсти у ньому], поросятам товкти картошку. Шо хоч, колись жлукта робили такимо, шоб жлаття золілі. [Жлукта?] Жлукто, тоді ж не було порошків, а якось попелу насип'ют в те жлукто да стоїть, посля на річци стірають. [Для чого виготовляли діжечки?] Я ж кажу, гурка, помидорину, капустину мона засолит. [Чим відрізняється бочка від діжечки?] А бочки, так як тепера сик [сік], вино роблять як на дьве днє, тики шо вона одо [всередині] ширша бочка, а тут вуща і тут вуща, да стягаєца все, а ето [кадушка]. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [Чи виготовляли дерев'яні ложки?] Ложок не робив, начовки колісь робив такі, шо ото. [Дерев'яні ночовки?] Да, там вони в мене є ше. «Салница» називалася, робили, шоб солит сало. Мнясо, сало клалі, отакі дьве ухи да кружок та плотно сюда. [Чи солили сир?] Соліли, чого ж там, колись сім неділь ето Посту. Того сира, я пам'ятаю, наложат такі квартки, тоже салница, но вуще, наложат да стоїт, да такий добрий вже получаєца. [Чи використовують березу у виробництві?] Я, например, не робив, може, хто в Осове роблят. [Чи виготовляють що-небудь з осини?] От, кажут, на сало тепера салниц не роблять, ящики в основном з осини роблят.

КОСТОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Звіздівка

Записав В. Сироткін 10 жовтня 2011 р.
у с. Звіздівка Костопільського р-ну Рівненської обл.
від Назарука Івана Павловича, 1937 р. н.,
Назарук (Малиш) Софії Йосипівни, 1939 р. н.,
родом із с. Дерaжне Костопільського р-ну

ТВАРИННИЦТВО ***Свинарство.*** Свіжина була двічі на рік – на Колодія і на Паску. Всі кололи. За Совєтського Союзу не давали колоть. Коли – шкуру здай, здери з поросяти і шкуру здай. Такі податки були. У клуні смалить порося, щоб ніхто не бачив. У клуні соломою, помаленьку, все рівно дим іде. Це раніше за [19]60-ті роки було. Кликали колунів таких, кожний до свого йде. У моїй матері брат завжди колов. [Що йому платили?] Погобідає добре і додому там пару кілограмів [давали]. Колун – то колун, як то кажуть, як же заколов та й нічого не дати. М'яса і сала отакі во два куски, пару м'якішов, костку – і він довольний.

РОКИТНІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Вежиця

Записала Н. Ковальчук 3 квітня 2001 р.
у с. Вежиця Рокитнівського р-ну Рівненської обл.
від Кузьмич Надії Хомівни, 1936 р. н.,
Балдич Ніни Хомівни, 1939 р. н.,
Чмуневича Олександра Павловича, 1935 р. н.,
та Балдич Катерини Григорівни, 1935 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Як ми ідем жита жать, робили вєнка, перев'язиваєм колосом руки за спіну, затикаєм березку, да вєнка із жита сплєтаєм. Йдем на полі, то любу писню спиваєм. [Чи в'язали «бороду»?] І голову в'язалі, зав'яжем снопа велікого. Прийде предсєдатель колхоза, ми зробили перевесло і його обв'язувалі. А поколішньому так: голова, хазяїн, бере того снопа, вже останнього снопа, як жнуть, вун того снопа бере додому. І вже вун того снопа приносіт, становить, і вже на Рожество вун вносіт і становіт на покуті. І всі свята вун стоїть той снуп на покуті. І вун обмолачиває, і вже самим житом засівает. Засівает першим саме цим житом. [Чи лишали на полі кілька колосків?] Лишалі! Так і не зжиналі, так вона стояла. [...] На останній ділянці поля, коли вже дожинали, то вже на останнім загоні три стебла залишали, і три колоска з'єднували вмєстє і красною лєнточкой, стрічкой [зв'язували]. Це називалося «борода Святому Іллі». Кожен старався, шоб до свята Іллі закінчити жнива. [Для чого ставили сніп на покуті?] Шоб лучче роділо. Подяка Богу за урожай. І землі, і Богу. І ніби як прохання до висших сил, шоб в наступном роци теж був урожай. [Чи качалися жінки по землі, по стерні після закінчення жнив?] Чому ні, стариє качаліса. [...] Качаємос, шоб булаба така родила, як я. ***Агротехніка.*** У [19]30-х роках ще працювали сохою.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** [У яке свято шанували пастухів?] На Юрія – давали в сумку, в торбинку проскорку, хліб, цибулю, часник, олії. А ввечері вже його зустрічали. ***Скотарство.*** В хлів ходілі з пирогом. Пирожка вматывают, йдут в хлів і дівляца: якшо

www.etnolog.org.ua

товар лєжит, то сухе літо буде, то так гадають, прикмети такі. І якшо стоїть – мокре літо буде. І як корова на зиход чи на заход, єслі тєльна, то як на зиход – рано отєліца, на полдень – вдень, ето так гадалі.

с. Глинне

Записала Н. Ковальчук 31 березня 2001 р.
у с. Глинне Рокитнівського р-ну Рівненської обл.
від Коханевича Івана Хомича, 1934 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Лозоплетіння.*** [Цей кошик, що Ви сплели, як у вас називається?] «Коробки». [Хто Вас вчив плести?] Батько муй плів і я побачив і начав сам. То з сосни, прямо од стовбура. Сосна росте, отдіраєш. Ето стрижене остаєца, а то отдіраєш. [...]. От весною уже не то, вже весною живіца виходіть, нема тої крепості. А осінню, когда вже живіца не виходить, вона крепчиша. І так само, як ліс заготовляєш на хату. Весною заготовив – шашлі поїдят, а осінню, вже когда живіца не виходіт, он крепчейший. І зимою. [Що з такого матеріалу ще можна плести, крім «коробок»?] На постоли вже. Треба кореня доставать. Плєлі постоли з кореня, бо ж не було в шо обуваца. Подрав його і плетеш постола. Лоза є шо постолі плєсті. З яловца постоли плетуть, кожа знимаєца да так облупляца, такиє жовтиє робляца.

с. Дроздинь

Записала Н. Ковальчук 4 квітня 2001 р.
у с. Дроздинь Рокитнівського р-ну Рівненської обл.
від Кузьмич Наталки Харитонівни, 1924 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи вносять на Вілію сіно в хату?] От возьме зерна чи якоїсь пшенічки да на покуті становимо снопочок. А дожинаємо житце, то возьмут трошки да поставим на покуті. [До хати його вносили зразу як дожинали?] Зразу да на покуті стоїть, поки йому согласіє стоять. [Чи брали з нього зерна засівать?] Нє, в нас такого немає. ***Жнива.*** [Чи лишали «бороду», коли дожинали?] Лишалі, нарядім да танцуєм коло теє бороди да пойом пєсєнку. [...] Хліб і суль у ту бороду клалі. Як в нас який бригадір був чи шо, тепер то нема, то обв'яжем бригадіра, обв'яжем голову. [Це було ще при колгоспах?] При колхозі, а зараз нема того. А зараз вже й жито у нас... [До колгоспів так само лишали «бороду»?] Так само й до колхоза.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Коли худобу перший раз виганяли на пашу?] От і зараз могут, женут, в кого сіна нема, виганяют, а в кого сіно є, то стоїт. [Колись виганяли вперше на Юрія?] Нє, колі попаде, тоді виганяют. [Чи виганяли худобу на Юр'єву росу?] Ничого в нас етого не понимают. [Чи шанували пастухів на Юрія?] Нє.

с. Старе Село

Записала Н. Ковальчук 4 квітня 2001 р.
у с. Старе Село Рокитнівського р-ну Рівненської обл.
від Ковальця Миколи Павловича, 1945 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** От пасу я скот, только заграв у дудку – вже вони знают, де хазяїн. Я пастухом всю жизнь. [На яке свято вшановували пастухів?] Весною, при першому вигоні худоби. [На Юрія?] Ой, Юрій то вже ого-го! Вже скот пасетца. А первого дня шанування, шо скот з земівлі вискочив на волю, вже тепло, дай йому в ліс. Воно там і обчешеца, і по воді по свіжий походить. А то шо ж воно в тюрмі сидить. [...] Є в нас от на Паску, кому на Паску попадає [пасти], очередніки, говорят «займанку» дают, пастуху дають.

САРНЕНСЬКИЙ РАЙОН

с. Ремчиці

Записав М. Бех 16 серпня 2017 р.
у с. Ремчиці Сарненського р-ну Рівненської обл.
від Поцікайло (Долід) Марти Степанівни, 1933 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи багато у Вас поля?] Є, полєй фатає таких, є поля скрозь. [Це ті паї, що їх роздавали в колгоспі?] Да. [Чи беруть в оренду паї?] Був тут такий нємец, то забирав, моє тоже там на Запольє [назва території] було полє, я туди колись попоходила да попожала серпом. [Чи багато мали землі Ваші батьки?] Малі, тодє землє багато, тодє самі... Тодє й жалі, батько помер молодим, а ми осталіся в матері п'ятеро, нас було п'ять... То тоже мати водила нас і жалі серпами, і в'язалі, і все робилі... ***Агротехніка.*** [Чим колись орали землю?] Я знаю, ше колісь у мого батька да був батько, дєд такий, я знаю, да звався Гарваш, такий був невеличкий, та тоже нас вучив. А такий був вол, ярмо накладе на його да й нас вучит дєд, ну, ми ж поводимо, поводимо, а не поведем, десь тако трошки збоку, то вон нас з переда тако дубцем, да тако по руках, такий був нечогой дєд вельми, батьков батько такий. Є вон, десь і на портреті є там, вон був не в мене, а там у невестки... Вучив, ми пооставаліся, батько вмер так же замолоду, а ми оставаліся коло того дєда, а треба було ж робить, треба було ж молотить. Заведе вже нас вранци, така була клуня, да тими цепами – отак, каже, треба. А ми одна одной да в лоб, шо то отой цеп, тако в лоб. Було всього, синочку. [То колись орали одним волом?] Тим волом горалі. Ну-ну тим волом... В нас був в дєда такий волисько, да таке накладе теє ярмо, такиє роги у вола були, так треба було ж горать, а ми шо ш дивчата, ми же внукі йому булі, то вон застановляв, застоновляв усяку роботу робіть, роботу понаучуваліся, еге. [Це віл плуга тягнув?] Плуг, таке було, таке трошки залєзко, там таке дерев'яне, тиє-о ручки, то-то треба було горать полє і сєять. І самі сєялі, вон [дід] нас понаучував був і сєять, он наберем яку коробку таку соломляну, така оби кош. Да так, каже, треба тако пуд ногу, раз за разом, щоб воно не було ж прольотов... Було всякого. Я ж кажу... «Життя прожить – не полє перейти». Така приказка. [Плуги були з колесами чи без коліс?] Були із кольосами колись, казали, і сохи були.[Соха також була?] Ну, чого ж нє, орали волами, я ж помню такиє тиє ручки дерев'яниє, а той такий носок вон залєзний, це вже коли совецка власть, то вже стали плуги. Отакиє були плуги колись, такиє були плуги, еге. [Які колись були борони?] Дере'яні були, все було дерев'яне таке. [Чи обробляли землю кіньми?] Було. Сматра в кого, в кого, може, й були коні, а в кого й не було чим орат. [Чим тепер орють?] Трахторами. Трахторами, хто конєм, а то тракторами. Тому ше мой син каже: «Ше поєду ше туди на Київ, а приєду заре, до вже треба пахать», треба його ж горат, треба ж його посєять, знов вже на зіму посєять, шоб полє не

www.etnolog.org.ua

лежало. ***Сівба.*** [Скільки колись сіяли жита?] Сєялі багато, гектари сєялі, да треба його було попожать серпами да в'язать. [Колись з коробок сіяли чи з мішків?] Ну, це такиє коробки, такиє плетєниє. [Їх плели із соломи?] Соломняниє були такиє коробки. [Коли сіяли жито?] Вже сєялі на зиму, от уже ж заре воньо убереца, все теє (солома) повбираєца, да вже будуть горать, да вже ж треба знов насєвать, так і заре, так і колись було. [Чи казали, що потрібно було до якогось свята висіяти?] Були сроки колись, по-колішньому, казалі, якиєсь сроки булі. [Чи пам'ятаєте, які строки були?] Нє-нє. І на небо дивиліся, як там мєсяц, люди вже знали колись стариє, а ми вже не знаєм нечого. [Коли сіють тепер?] Вже заре посєвна должна йти. Заре вже от з вересня начнеца. [Чи сіють вже жито?] Заре ще нє, а з вересня десь. [Чи сіють жито біля хати?] Сєют, сєют, в нас тоже коло хати було гарне жито та поза хатою. Сєють овес, жито. Сєємо все, якиєсь тепер і всякиє тиє пшениці є, намолотилі багато, понамолотювали комбайни, це вже своє, вже не платилі нечого, хлопци все так комбайнери, так понамолотювали. ***Жнива.*** [Ви колись самі все серпами жали і в'язали?] В'язалі, в'язалі, то жита тоже насевалі, да треба таке його... [Чим колись молотили?] А, колісь такими цепами молотилі, я ще й тут, як сюди перейшла то тоже, дєти були ж маліє, а чоловік був на трактори, а оньо розстелю таке якиє радна, да такими цепами молотилі жито. Жито молотилі цепами. Тепер оньо комбайни, да вже й і жнут, а тодє жалі... Таке було. [Чи довго молотили ціпами?] Я це вже пришла сюди замуж, то це ще цепом молотилі цепом, було, замету туто он пуд порогом, та ще так луплю, ще тодє була здорова, ще була молода, тепер уже аби води витягла з колодезя, то добре шо включив оньо воду, а тодє все робилі. Довго-довго. То треба його обмолотит, то-то жалі серпами да його в'язалі, а тодє такі-о копи клалі, а тодє же возилі, а треба ж помолотить і такими прачами тако билі на раднах. Було вього в життє... [Яким був ціп?] Ну, такий був дерев'яний, вон чи десь в нас був, десь уже, мабуть, його чи порубалі. А отака-во палка, да стоїш да кладеш тако тиє снопи, тако одного снопа тут, а одного тут [колосям одне до одного]... І там одна стоїт, і тут [одне навпроти другого], тими-во цепами б'єм. Отаке було життє, тепер бачите оньо, два комбайни оньо, да понамолотювали. [Що молотили прачем?] Просо билі. Просо, еге, просо таке росло, ну, то було, бо то вже тепер пшоно, еге, да й тоже десь ше є тиє прачи, десь позакидяне вже воно. Така була житка, еге.

ТВАРИНИЦТВО ***Скотарство***. Був тут у нас такий нємец, держав худобу, порозкидяне вже тиє хлєви, ой так, держалі худобу і поросята булі, в його булі, подержав трохі та й поєхав. А то вже де-то який другий був, це то вже вон десь із Сарнов чи з Ровного, я тодє все ходила рвать тако зєлля, кропиву качкам, тогдє ше булі, а топеро всьо порозбушовувалі, так уже самі струбеща стоят. Колісь ферма буля, попоробілі на фермі, я тоже, треба було ж пенсію заробіти, п'ятеро дітей ... Ферма ж близенько, хата – да й ферма. [Ким працювали на фермі?] Коло худобі, коло телят, була телятницею... [Чи великі були ферми?] Були великиє, а тепер порозбушовувалі. Корови пришлі, паши немає – «червоний» луг, невестка корови осипку всипає, на ноч нарізає, гарбузи збирає, кабачки і яблока, і гичку, і все, тож єдною пашою не буде [сита]... То ше молоко була на базу носила, потом каже: «Воно вже й дешеве теє молоко». Вже не носить, а виліває вже... Поросятам виліває да гиндикам занесла кислого молока, а вони ж то так поприпадалі до тоєї сковороди. [Індики?] Да гиндики... Да й таке життя наше пройшло тако, це тако пройшло, всьо тако... Були дітьми, то бульо таке, не те шо щас, тепер вже тако фатає, тепер уже фатає тих грошей, платять вже ж, а тодє таке було і купить не було, пойде да того хлєба [нема], а тепер принесе оньо з роботи та й булок таких. Тепер є. [Вдома також тримали худобу?] Було, держалі, держалі, колись і по дьве було, я знаю, шо ше колись і за моє паметі було і дьве корови, то заре одна. [Коли корів виганяють у череду?] Щас, уже повсьомоє, тепер отако вже йде, заре [обід приблизно 12:30] постоїт, заре вона[невістка] вже буде єхать із роботи, то вже видоїть, а я вже [вижену], як буде пастух займать, проганяє туди тако, пастуху другому оддає. ***Пастухування.*** [Корів пасете по черзі?] По очереді. [Чи багато корів у череді?] Багато-багато, шось, мабуть, почті семдисят з лішнім, багато худоби, то сцюль вся худоба і там тая тако вулица називаєца Школьна, і туди дальше би до церкви, багато худоби, то нечасто пасти, я ж кажу ще-но пасли два рази. [Коли весною виганяють худобу на пашу?] А посля зіми покамісь уже таке трохи шо-небудь одросте, вже яка паша, не виганялі тако рано. Якось була холодна така весна, не виганялі, сєно було, було ще сєна... То вже вигналі десь, мабуть, в має, якось не було той паши, був луг той чорний, нема нечого, холодно – нечого не росте. [Де колись складали сіно?] Колись усе по дворах було клалі, в такі стожки клалі і ото тако копици клалі да накривалі такою клейонкою, пльонкою накривалі, а воно всє ровно затече... Прив'язувалі яке камення до тоєї клейонки, а воно все ровно, воно таке називалось «стожки»... У стожок треба класти. А тей стожок, дощ іде, то-то гром і все, той дощ упарищит, а клійонку десь ізнесе, як вітьор такий, а воно багато й затече, а тепер красота, тепер оньо-о зробив который год, гетіх-о досок нарізав, ходив у лєс да колоддє, да нарезав... Ото вже который год гета стоїт, да вже сєно привезут сухеньке таке, сухеньке, да вже зимою пойде да навикидає да вже з єю, з невесткою, вже отуди наносят у хлєв... Стожки, копици клали по дворах, а тепер нема нечого по дворах, оньо солому привйоз то потюковав трахтор, чужий, платив по шесть рублєй за тюка. Тюковав, то оньо склалі туди-о на вішки склалі і там наклалі... [Де це на вишки?] А туди в хлєве називаєца «вишки». [Це під накриттям?] Под кришою, а колісь там дєті спалі, деті...

www.etnolog.org.ua

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

БІЛОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Білани

Записала А. Павленко 8 січня 2013 р.
у с. Білани Білопільського р-ну Сумської обл.
від Гаврик Валентини Миколаївни, 1950 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Напротів села жила поміщиця – Катерина Меніш. Вона займалась тільки вирощуванням цукрових буряків. Після того як [її] маєток був знищений, там була артіль сільськогосподарська. Вона була не одна, займалися і садівництвом, і виноградарством, і овочівництвом. Потім на місці цього маєтку довгий час була ферма, сільськогосподарська бригада, яка займалась вирощуванням овочів, фруктів, клубнику там вирощували в саду, було садівництво.

ВИШИВАННЯ Раніше в нас у кожній хаті були майстрині. Передавалось так із покоління в покоління, кожна мама вчила свою дочку не тільки там прясти, робить тканину, а й обов'язково пошить одяг і обов'язково зробить вишивку, і вишивка повинна була, як і в всіх населених пунктах України, повинний буть рушник, для весілля рушник і рушник, який повинен буть і по господарству, і рушник, яким втиралися. Обов'язково рушники вишивалися, і вишивалась обов'язково сорочка. Ще моя мама вишивала моєму батьку сорочку весільну, вишиванку, вона є, і в мого чоловіка є вишиванка, на жаль, вишивала не я, а його мама. Я привчила до цього і свою дочку, я вмію вишивать, але в мене не вистачає часу. А в моєї дочки Яни є, і вона вишиває весільний рушник, вже закінчує. Кажу їй: «Як закінчиш, тоді вийдеш заміж». Залишилось небагато. Взагалі в нас вишивають, у нас навіть на вулиці вишивають, от у нас є молода сім'я, Кулак Валентина – вона вишиває рушники і вишиває дуже гарні. Я купила в неї рушник сучасний, вона вишиває рушники і цим заробляє, вона їх продає за кордон. Вона загітувала ще одну сусідку, та теж вишиває, ну в тієї часу менше, вона просто менше вишиває..., а взагалі в нас є майстрині. Недалеко біля школи живе Сапунова Антоніна, вона вишиває бісером, в неї вже більше двадцяти ікон, яких вона вишила бісером. Вони дуже красиві. В нас є талановита майстриня Майданюк Галина Василівна. Вона приїхала до нас у село; у неї хата така розписана вся, ніби музей. В неї вишиті і фіранки, і вишиті скатерті, і вишиті подушки, в неї все-все вишите, все в вишиванках, і вона кожного дня сидить вишиває. Це в неї передалося, вишивала її мама. Вона вже, на жаль, похилого віку, погано бачить. Вони разом вишивають скатерті.

с. Бобрик

Записала Н. Литвинчук18 листопада 2011 р.
у с. Бобрик Білопільського р-ну Сумської обл.
від Приходько Марії Павлівни, 1929 р. н.,
родом із с. Руда Білопільського р-ну Сумської обл.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО Кожу чинили дубовою корою чи для черевиків, чи для чобіт. Чоботи шили, і черевики шили. Свої сапожники були. [Товкли] ступою. Кожі чинили і телячі, і коров'ячі, й конячі. Товкли в ступі, а тоді сіяли на решето на густе, а тоді тією мукою посипали кожі.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Кожухарство.*** Батько мій шив кожухи. Викройки в його були. В мене батько дуже дорогий був. Всі до його несли, брали його й на сторону люди – в друге село звали, він там жив і ночував, обшивав сім'ю. Були жіночі, жіночі ще й з рясиками такі, «козачкою» вони звались. Білі такі, чуть коричнюваті, як смушок, є, так вони й були. Вичинили смушки, а тоді поліцаї в нас забрали дванадцять смушок. Дьогтем чоботи мазали, в кого були чоботи, або кожухи мазали дьогтем. Того шо вони вже стародавні, дак вони такі повитирані... так ото так чи тряпочкою, чи віхтиком отак ото красили, тоді висушать – і чорні вже.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Столярство.*** Наш дід, материн батько, столяр був такий – на все Городище. Кровать була дерев'яна – виточені ножки і спинка виточена, звідси й звідти спинка виточена. Диван виточений, стіл виточений тоже, ножки клубулями разними повиточувані. Тепер дак рівні, а то такі, як з яблуками. Красіві столи були! І пряхи робили. Скрині робили. І верстаті робили. Шкафи такі для посуди робили. Дерево самі заготовляли, тоді стругали, з липи. У них інструмент був на любий расцвєт – і фуганки, і рубанки, і шершепки, і долото, і зубило – все у них було своє. Був токарний станок, самі вони робили. Інструмент самі робили. Люди дома замовляли. Сарай здоровий був. Такий, шо плотничиський був сарай, і де корова стояла, був. Як майстерня. Під соломою було. ***Гребінництво***. Гребені пробували робить, а не получається. Люди спеціально були такі, що гребені робили, гребінці робили од вошей. ***Бондарство.*** Бочонок як на відерний для самогону. В голодовку 1947 року діжка на п'ятнадцять відер для квасу, із дубу робили. Жилізні були обручі. Відра дерев'яні робили. Із дна [починали] робити, дно зробили, а тоді до дна і клепки робили кругом, обруч. Як дно зробили, а тоді по дні й оце – і зна він, скільки клепок – чи десять, чи дванадцять – більше не посадиш. Бувало так, шо вужче,

www.etnolog.org.ua

а тоді оце так ширше догори. В хазяйстві були: худобу напували й годували. ***Стельмаство.*** «Плотниками» називали тих, що вози, сані робили. Тоді вози плотники робили, дак возів було багато. Тоді ярма були, волів запрягали, корів запрягали. Дуги, колеса – це все плотники сами дома робили. ***Лозоплетіння.*** У нас тутички Лупій Микола плете корзики́: чи з двома ручками, як кошолка, чи з однією ручкою. І на виставку його брали.

ПРЯДІННЯ ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** Було, оце мати до дванадцяти часов сидить пряде. І сім'я смаже, сім'я, шоб же ж була слиня прясти ж нитки, на шпулі, на пряху. А мені: «Ти ж, Маню, не спи, а клочечки скуби», – дак на веретено... Дак навчилася й вал валить, прясти. ***Інструментарій.*** Пряха в мене й зараз на хліві стоїть, та, шо заміж я йшла, пряшка. Мені рідний брат зробив, я йому заказала. Так в мене й пряха, і вилочка на прясі, і шпульки є і одна, і друга, там висить збоку. Тоді купували гребіні в базарі, начіння робили самі. Самі в'язали начіння, самі ткали. ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Льону ми дома не сіяли, а, мо', хто де й сіяв, а в нас нанизу, в нас льон не буде родиться. Коноплі біля дому сіяли, на городі, оце ж як виорали, і коноплі посіяли. Було оце, як кашки викида, – це вже плоскуха, плоскінь, тоді ото вибіра мати ту плоскінь, вибіра, де ото з кашками – це плоскінь. А тоді це вже остається матірка, та вже викидає свої сімена прямо кичками, гарно так. І ото вже дозріло, тоді сім'я з нього берем. І ото натовчеш, а тоді ще й олійки зіб'єш. Пов'язали в горстки і помочили. У ставок возили. Поклали, тоді землею прикидали, їх потонули ті коноплі, шоб не плавали вони зверху. Посушили, потіпали тернецею, сікли. Шістнадцять жменьок – повісмо. Мняли ногами на дошці, яка була. А тоді матірку. Розставили, посохли горстки. Коноплі плоскінні і матірні. Плоскінне – біліше, м'яке, як шовкове. Мички микали. Як пом'яті коноплі, вже готові, мати потрьопала їх, повитрушувала, давай рівнять до гребеня, скубти. Шоб на підткання, шоб і на основу – плоскінні. Наскубу куделькі, вал валила на веретено – на рядна, на наволочки рубчатні. На сонці біліли. Пряла я й вовну, і пух кролячий пряла.

ТКАЦТВО Оце моя родня, Холоди, ткачі були на все Городище. На все Городище були ткачі! Баба людям ткала дорожки, просили люди. Ткали всі для себе. Да бували такі, шо й чоловіки ткали. Ось в Нінки Шевченко батько ткав. ***Техніка та технологія виготовлення тканих виробів.*** Мене мати навчила ткать на два підніжки полотно і в чотори. В мене й зараз дорожки єсть, шо у чотири підніжки ткали: перший-третій, другий і четвертий підніжок. «У кружки», «у сосонку» – на чотири підніжки. В мене було начіння всяке: і рядовинне, і всяке, і в одну нитку. На тій верстаті, шо хоч, тчі. В мене ще сувої лежать на кроваті, під пириною, ще й не були у дєйствії. Кольорові, писані – «у сосонку» – нитки красили. ***Фарбування полотна.*** Полотно красили перед пошивом. ***Табуйовані дні.*** В поминальниці, праздники не ткали. ***Техніка та технологія виготовлення мотузок.*** Матузки́ з конопель – самі ткали й робили. У нас по сусідстві дід робив. Був і станок у нього. Такий станок – на весь двір. І я пособляла крутить. Така була дошка, дві ручки, і тоді одно вічко, друге, і третє, і четверте, бо чотирьохвіхтьорна вірьовка – у чотири поп'яті вірьовка або три, тоже такі товсті. І ото баба відтіля, а я з другого краю, а баба собі круте. А дід запріг ото ж те колесо, затіг зразу ж вірьовки ті з самого начала, і ото йде так, а воно крутиться, як батіг, плететься так. У колхоз плів, і так, хто ж попросе. Коноплі носили, а він плів.

КОВАЛЬСТВО Була й у Руді кузня, і в Бобрику центральна здорова кузня була. Два кузнеці. А тоді вже як здорова кузня – і чотири кузнеці. Помошники ж нужні – молотобойці. Брат мій двоюрідний кузнецем був. І ростом здоровий був, пішки всю жизнь проходив. У Городище з Піщаного ходив він пішки, кузнецем туди, кував. Тоді в Терещенки скіки год ходив кував. А тоді в Бобрику кузню образували, його сюда забрали, він до самой смерті в кузні кував – усе робив, усе робив. І плуги, леміші клепали, то боронки клепав, рогачі робив. Мені рогач зробив: і один, і другий. Один такий рогач зробив, тоді менший, тоді ще менший. Тоді кочергу зробив попил вишкрібать. І зараз та кочерга є, і рогач один є. Метал привозили. Каждий день робила, кроми неділі. Кували за могорич. Як з войни прийшов і начав кувать – і розучився все робить.

БУРИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Степанівка

Записала Н. Литвинчук 3 листопада 2011 р.
у с. Степанівка Буринського р-ну Сумської обл.
від Мищенко Ганни Іванівни 1942 р. н.,
родом із с. Коханівка Конотопського р-ну
(у с. Степанівка мешкає з 1960 р.),
та Михайліка Івана Фанасійовича, 1929 р. н.

ПРЯДІННЯ Бачила, старі люди пряли, ну, я не пряла, я вже нічого не захватила. Ткали каждий для себе. Коноплі і льон ткали. Дома на городі вирощували. Його багато не сіяли, кажде для себе. Зілля рвали. У ставку намочували, просто у воді мокло, а тоді витягували, сушили і мняли. Прядки дома в каждого свої були пороблені. Гребйонка була, люди були, [що] робили. Самі люди робили, були такі спеціалісти, шо робили. Чоловіки не пряли, тіки жінки. Полотняне і рядна, і скатерті, і все-все. В празники не робили нічого. Ткали десь до п'ятдесятих годів, а тоді вже почало у магазінах появляться.

ВИШИВАННЯ Вишивали і в гладь, і в хрещик – вишивала я сама. Простіні, наволочки, скатерті, рушники, вишивали сорочки. Довго я вишивала. І квіти разні, красіві – і різнокольорові, і червоно-білі. Даже ще й людям вишивала, просили ж ото раньше, як молода іде заміж, дак наволочки, рушники... За гроші. Я любила вишивать – і собі, й дочці, і для себе навишивала, рушників тих, дак хтозна й скіки! Голубів вишивала, написи: «Нащо голуба ловить, нащо його мучить, він до мене прилетить, як за мною скучить». Голуби по цю сторону і по цю, і отако вони сходилися. Вишивала картини я, та тільки картини вишивала я китайською гладдю – квітки. Ринка отаково і тамички букет, всякі квітки такі красіві, разноцвєтні. Божники, занавєски було повишивані. І рукава, і воротник вишиваються. Сорочки вишивали хрестиком, а гладдю – наволочки, рушники, божники, простіні.

www.etnolog.org.ua

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Бодні такі красіві робили із кришкою, а тоді ще і дірочки так пороблені, і заставляється палка, і замикалося на замок. В сінях стояло воно. Підвалів мало в кого було. Обручі жилізні були. Цебри були коло колодязя. І діжки робили. У діжці і хліб пекли, називалася «зрізок». Вона невелика така, половина. Спеціально для хліба. З дуба робили. Большинтво на базарі купляли, мало було. ***Стельмаство.*** Тут робили вози, сані – плотники. ***Лозоплетіння.*** Із лози кошики плели. Картошку собірали, яблука рвали. Кругла, і ручка одна. І для продажу робили, і самі для себе. Лозу у березі брали, навесні молоденьку. ***Скринництво.*** Сундук невеличкий з рівною кришкою, а скриня висока, і кришка нерівна.

ВЕЛИКОПИСАРІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Спірне

Записала Н. Литвинчук 11 травня 2010 р.
у с. Спірне Великописарівського р-ну
від Хоруженко Марії Петрівни, 1932 р. н.,
родом із с. Вільне Великописарівського р-ну
(переселилась із с. Ямне Великописарівського р-ну),
Кузнецьової Катерини Федорівни, 1935 р. н.
(переселилась із смт Велика Писарівка).

ГОНЧАРСТВО Білі ганчари не у нашам сєлє, а у Станішном, а дядька вазів. Гаршечнік. Падводою. Глєчікі і кришкі, гаршкі... Може, у хахлов по-іначєму, а ми москалі, дак ото гаршкі, кушини. І міскі черепьяниє білі. Хароши, пакрашини і усьо, как нада. А сколько вано платілі – хтозна?.. «Глечик» називалі, «гаршок», «макітри». У нас адна отакая макітра була здаровая! Ми зарєзалі кабана і склалі мняса туда, пасалілі. Мняса в банкі нє зналі. У сараї паставілі. Баклажани салілі і всьо такоє. Димарі нє вазілі, нє знаю. А ми ж нє зналі, шо люді такіє, пакрадут. Паабєдав дед [гончар, що займався пересувною торгівлею], а як вишав, а у возу нема нічого, всьо пєрєкралі люді і потікалі, нєма нідє аднаго горщіка. І пєрєсталі вазіть. Може, дє й вазів, а да нас пєрєсталі.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Скринництво.*** І я замуж ішла, так сундук мєні ізділалі, у мєня простінькій бил. ***Теслярство.*** Строїлі хату дєрєвянную у Вольном, гукалі, хлопци такі були, ізділалі, а ім же заплатілі, кольки ані скажут за хату. ***Ложкарство.*** А ложкі білі у нас дєрєвянниє. Ложкі дяди рабілі. То єсть как довгінькіє, а єсть, как круглінькіє. Так довгінькіє – нє крашенниє, а круглиє – тє крашенниє. Довгєнькіє замєсть палоніка білі. ***Бондарство.*** Бондарі раньше були, січас то вже немає, а раньше були. І вони возили, і робили, і заказували. Це наші матері ще заказували.

ГЛУХІВСЬКИЙ РАЙОН

м. Глухів

Записала Н. Литвинчук 22 серпня 2007 р.
у м. Глухові Сумської обл.
від Вашуги Володимира Михайловича, 1941 р. н.,
родом із с. Некрасове Глухівського р-ну Сумської обл.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Коноплі сіяли, їх зовсім недавно перестали сіяти. Виводили коноплі, безнаркотичні коноплі. Зараз їх висівають містами, але чомусь, хоч вони й не наркотичні, але їх охороняють. Тоді вирощували коноплі в колгоспах, дуже багато було конопель. Вирощували коноплі, у нас у тридцять третьому році був побудований перший на Україні коноплепереробний завод, який є й до цього часу, але зараз так майже не діє. Виготовляють на нитку конопель і все, а потім її відправляють, далі там канати робили і так далі. Значить коноплі вирощувались, сушились, збирали там, потім привозили до водойм, у нас – річка. Рабили такі, я не знаю, як їх назвати, майже як пліт, укладували... палки клали, на них укладували коноплі, зверху палки, все це скріпляли іще верхні палки, палучалолсь так висати, а довжина – це вже по вадоймі, по розміру вадойми, перекидали в вадойму, різали з травою такі грудки землі, навалювали зверху, це тонуло, і певний час воно лежало, вимочувалось, але в річці все живе гинуло, вода – неможливо даже купатись було, а риба зразу виходила на поверхню і гинула, але ніхто на це не звертав уваги. Потім почали викапувати штучно такі мочильні ями, а вкінці-кінців перестали мочити і почали возити на завод сухі стебла конопель. Що вони там на заводі робили з цією соломою, я не знаю. Люди сіяли невеликі ділянки, у них були копанки невеличкі, і вони там вимочували, сушили, потім обробляли, були оці терниці, мняли коноплі, витіпували, а потім уже із цього волокна сукали нитку. Потім нитку на ткацькому верстаті на тканину.

ТКАЦТВО ***Вибілювання полотна.*** Ткали полотно, потім його вибілювали. А вибілювали як полотно? Значить, натчуть, а воно кольору конопель, таке сірувате, значить, такий час влітку, там у нас була річка, це мочили в воді і розстилали по траві. Сонце – воно висихає, знову намочують у воду – висихає, і воно стає, ну, таке майже біле. Ну, а ми були ж таки розбишаки: оце річка, подивимось, як нікого немає, залазимо в річку, де найбільша грязюка, ноги повимазуємо в грязь і по цім бігаємо... ***Техніка та технологія виготовлення килимів.*** Якщо ткали половики, вони отакі звичайнісінькі собі полосочки, різні кольори, як правило, використовували. Нігде зараз, шоб побачити це, ніхто цим не займається вже. Там у сараї, у моєї бабки залишки верстату. Там підвішені у сараї десь одна частина, друга, третя... на горищі. Пряла, прядка стоїть. Але вони довго не працювали над цим, і я не знаю, в нас зараз в селі ніхто цим не займається.

с. Полошки

Записала Н. Литвинчук 20 листопада 2011 р.
у с. Полошки Глухівського р-ну Сумської обл.
від Дубогриз Марії Іванівни, 1935 р. н.

ГОНЧАРСТВО ***Добування глини.*** Отут у нас глинка була, глинку рабили, це щє да вайни рабили, дєсь у тридцять чєтвертам году були шахти такі, шо даставали глинку, така глинка нарізана пластами, і дабавляли її і рабили з її, ну, скати на машини, отаке все рабили. Послє вайни таді вже стала велике праізводства, тута даставали багато. [Глинку доставали] з землі, шахти такі були глибокі. Глинка така жовта, і ото вони так же різали пластами, і такі довжиною тії... отакі довжиною, отакі шириною різали. Натуральна глинка, не глина – глинка. Ну, глинка та, шо з неї рабили резину. Це кало-

www.etnolog.org.ua

ши, чобати, там, скати. [Тобто ця глина мала особливий хімічний склад?] Да, да, я тоже сімнадцять год тут на глинці рабила, сперва в калгоспі, патом на глинкі та й знов у калгоспі рабили, така работа: шахтьори різали, а ми сушили, атправляли, «главкауч» називався. І там вани вирабляли це все. ***Техніка та технологія виготовлення глиняних виробів.*** Оце ж ця глинка, шо я разказую, а таді дабавлялася така глина і писок, і оце все перемішували і рабили. Це ще сперва, послє вайни, це десь у сорак шестом. Воно і да вайни рабили, у нас тут мущіни були, щє да вайни рабили гаршки, ну, щє при царські власті рабили гаршки вани. Тут було ганчарів. Сперва рабили гаршки, миски – таке чєтирі души було, а на другий год, там на третій осталось шесть душ, уже дві партії було па три чєлавєка рабило. Там вани були, адин ганчар, шо рабив там миски, гладишки – ну, таке все рабив. А в йаго два падсобники було. Таді вже ж арганізавалась друга партія – був ганчар і два падсобники, шесть чєлавєк було рабило. А таді рабили, уручну карпич рабили, таки тиї були, каритчатка такі кирпичинками так, і туди накладали глини, мішанай глини місили і кидали кирпич, бовтали – «ганчарачка» називалася. А таді десь там у сорак дев'ятам годі начала цегельня рабить, уже став прес, уже стали рабить кирпич, усе рабили, уже все в сорак васьмом-дев'ятам годі начялось. [Чи були гончарі, які робили одноосібно?] Такого не було. У хаті, шоб сам гончар?.. Це не знаю, мо', де... В нас такого не було, отут на цегельні був сарай такий стояв, і там рабили. [Глечики, горщики] там же рабили і там випалювали, була піч така, шо випалювалася, нароблять гарщєчків, поставлять у піч, така була піч, шо там випалювали і там цеє... Рядам там же і глина, там же у нас кирпичка тут, тепер його уже нема, развалили, а радам же ж о де й глинка, о де й глина, о де й пісок, і все тута рабили, брали отут рабили, оце таке рабили послє вайни. [Чи робили у Полошках полив'яний посуд?] Не палив'яні, а глинка, у нас глинка ж, кали її паставиш у піч випалювать, вана робиться такою блискучаю, гладишичка цяя робится блискучаю... А макотирки, дак ці блискучі такії, їх абливали, глинку цю раскалачювали, а таді у її умачали і становлять у піч, шо випалювали, і вони такі блискучі-блискучі робляцця, оце таке рабили. І малювали, вони ото такі листочки, і квіточку де... прилюплюють туди, вона як приліпилась, так і осталася. От листочки... було, як роблять літом, зелені листочки приклеюють, так і остаються на каструлькі, таке рабили. Хто розмальовував, хто не розмальовував, ото так були. [Горщики-близнята] були, ну, це мало такі було. Десь то... Бальшинство адиночками таки рабили вани. Це таке було да вайни і послє вайни. [Коли у Полошках припинили виготовляти гончарний посуд?] У сорак сьомам годі, видна, вже прекратили рабить, уже кирпичний завод став, стали вже, механізція вся стала, і вже прекратилася все рабить, а да сорак сєдьмога ще рабили. [Якого кольору був посуд?] Жовтий-жовтий. ***Асортимент гончарної продукції.*** І прадавали вани, вазили, у нас є такі гладишки, для малака вани. А таді вже ж вани рабили і прадавали їх. Насили, прадавали, а люди брали, банак таді не було, а були ті гладишки, миски такі красиви вани рабили, ну, вобщем, каструльки... І каструльки рабили – макітри. Таді назівались «макітрай», це тепер уже ми кажем «каструлька», маладьож так каже, а таді ж вани були... «макотерки» такі назівались. Оце ж тавкли сало були в них, отуди сала старого вкинуть, затавчють і в суп – так жили ми. Оце таке-во. Такі вани красіви були, рабили і то вазили прадавать, а таді вже ж вайна як стала, таді прекратилась усе, таді вастанавили, да сорак васьмога года парабилась, таді вано все ліквідіровалось, цегельна стала здарова і рабили кирпич. Глечики оце ж, гладишка й глечик, і каструля. Глечики такі із тими..., а гладишечька така кругленька. Становили парить малако. Жили да вайни пагана і послє вайни пагана, так шо оце таке-го. Горшки ж такі кругленькі, варили борщ, суп, того шо не було каструляк раньше, все ж варили гарщєчьки такі, суп. Може, в кого в селі є щє такі, і гладишки є і тиї... гаршки тиї, як у старих людей, дак є щє. У мене маладьож, так уже їм не те. А ти, шо живуть сами стари, так у них є і гладишки, да є у таких старих, шо сами живуть, дак є гаршки. ***Реалізація гончарних виробів.*** [Куди гончарі возили продавати свої вироби?] А хто куди, на конях па сьолах же вазили прадавать, це ж таке, це ж тільки у нас було таке, у Палошках, а так же ніде не було, того шо нема такої глинки, як у нас, нигде, оце у нас така глинка була, дак рабили. Дід на каня наложе і павйоз па селах прадавать, там уже купляли, за гроші. [Чи міняли], не буду казать, патаму ша вазили, так, може, й міняли за зерно. [Як називали ремісників, що робили посуд?] «Ганчарі» називали».

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Таді сіяли дома, па дамах сіяли, жили самастійна – так, як тепер оце ж. І сіяли: каноплі сіяли, льон сіяли, таді мачіли, таді... на річкі, а таді сушили, а таді така терниця, на терницю терли їх, а тиї таді мили, таді мички... пашатириш-пашатириш, а таді пряли і рабили палатно. [Чи допомагали Вам діти?] Памагали, було, папамнеш тих мичак. Хіба ж не заставляли?.. Було, мати натре канопель, так мнеш, нагами папамнеш ти мички, таді вже ж мати пряде. Було таке. У свайой хаті вечєрам мати сяде, засвіте, лампачка така була, і... пряде ж. І тче, й пряде.

ТКАЦТВО Таді тчють на верстать. [Ткали] і льон, і конопллі. ***Вибілювання полотна.*** Таді витчуть те палатно і на річку білить, шоб було біле. Папаносять, папабілять йаго, шоб було біле, а таді стане мнягке, шиють сарочки. ***Асортимент тканих виробів.*** Рубашкі ж начни шили, спадниці шили, того ша ні з чого було шить послє вайни. ***Інструментарій.*** [Верстати] не в кожного були, у нас, напримєр, була верстать свая, дак отож витчє мати, таді сусідам же ж дає, сісіди тчуть уже ж на теє... і родичі такі, в кого не було, вже тчуть. Не в усіх були верстаті, в кого були, в кого не було. Ткали із самого тридцятого чи двадцять дев'ятого году. Та де?.. Раньше ткали щє, щє раньше, в мене мати із п'ятого года, дак уже ткали, щє таді, щє хтозна-кали. А таді вже ткали да вайни, а послє вайни вже таді ні, уже прекратили ткать, уже ж панатикали, у кога було палатно, дак шили, постілки, рядна рабили, були таке, а таді вже в сорак восьмам годі паявилась кой-де матерія, таді вже... Було, продавали. І міняли було, то на соль миняють, то щє на шо-небуть міняють. Було, приїде дід такий чи дядько: «Заміняйте». Дак палатна вже ж адріжуть скулька, а он уже солі дасть чі кілаграм, чі скулька. Ну, вобщєм, міняли. А то, була, мати трубку палатна – і на базар, панесе, прадасть, а там же які гроші, капєйкі там були, раньше ж гроші не такі, які там. Оце таке було.

www.etnolog.org.ua

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** І сані рабили, і вази рабили!.. Казирки – то вани такі, шо на виїзд, бригадір там паїде, їде не на возі, а на казирках, красівєй, чім на возі. На возі оце їде, дак шо – це ж вуз є вуз, а тож казирки. А казирки – це такі, шо виїзні, паїдуть, паїдуть. Зімні сани з палазками такі вани. «Плотники» [казали на тих, хто робив сани], у нас плотники. ***Бондарство.*** Оце бондарі діжки рабили, це «бондарі» назівались. Нє, діжок не роблють уже, а таке роблють. Рабили діжки тут, уже ж тії, які рабили, памерли. Такі, шо двадцять васьмого гада, такі були, таді рабили щє діжки, щє, оце, мо́, гадов десять таму назат атут в нас рабив дід адин діжки, а тепер уже не робить. Уже такіх немає. ***Столярство.*** Столяри рабили стали, стульці, табуретки – все. Це столяри були, були в нас такі. Були багато. В нас було велике село, бульш тищі, полтори тищі село. Кому шо треба – заказували. І тепер є такі, шо роблять: і табуретки роблять, і стульці, і стали роблють – усе роблють. ***Короплетіння.*** Лапті плили, в лаптях ходили. Лики такі драли з дерева. Ми хадили в школу у лаптях, це вже ви тепер не знаєте, а ми... тут дядько пльов, а чім він пльов – не знаю чім. Заказували багато. Оце так жили послє вайни, це було послє вайни таке, шо абуцця ні в шо було, так хадили в лаптях і в чунях, і боси хадили. Жили, як зря, оце таке-во.

КОНОТОПСЬКИЙ РАЙОН

с. Бондарі

Записала Н. Литвинчук 10 липня 2007 р.
у с. Бондарі Конотопського р-ну Сумської обл.
від Сахно Анастасії Антонівни, 1924 р. н.

ПРЯДІННЯ І я вже і вишивала, і шила, і пряла, в мене і рядна є, і рушники полотняні є на смерть. Прядеш, дак і оця пучка прорізується. Треба ж... і основу треба, і підкання треба. ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Пряли. З конопель, з льону. Брали плоскінь, мочили і терли, і мняли отак ногами. Оце ноги – дак кров сцяла отутички, як отак стоїш і мнеш, шоб же воно було м'якесеньке тоді, тоді як почнеш м'ять на доску отак. І не спали, і пряли, дак при сліпотах, а теперечки свєт який! Шили, тож сліпаки були такі, карасінка. Ну, все ровно нічого воно не забуте. Багато дечого й не знаєш. Були й прядки, і днище, й гребінь, все було... і мотовило, і як снували. Все було. Тепер усе єсть – ніхто не хоче робить. Чи не хочуть, чи так уже од їх Господь одибрав. Для себе робили.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Короплетіння.*** Тепер нічого не роблять. А нашо воно нужне? Тепер усього повно. Де його шо дівать? А тоді ж не було, у лаптях ходили. Плели діди із липи, і на болоті сіно гребли, на молоточках були, прийдуть, дак одні очі та зуби. ***Лозоплетіння.*** А колись же хати які робили – ліса сплетена, димар лісяний, глиною пообмазуване, зсередини, знадвору, вікна робили й жили. ***Бондарство.*** [З дерева] усе робили. З дуба робили діжки, усякі робили, великі, маленькі, бочонки робили, усе робили з дерева. Гірки солили, помідори солили у діжках, у бочонки отакі, у бочонки позабиване, капусту солили із гірками, люди й не пропадали. Тоді, було, одкриють бочку, дак кажуть, як яблуко, капуста. Дубові, липові робили. У нас «бондар» був, так називався, вобщем, діди так робили діжки, і називалися вони «бондарі». Бондар, значить, він робив діжечки якісь. У город [возили продавать]. Тамечки, туди був хутор Савійський, ну, його вже ж немає, і були такі дідки, вони цим занімалися, і тута були ж, ну, їх мало. Туди до лісу більше їх було. Там ліс був, Монашиське називалося, а тоді Гути. Монашеське через що? Там в лісі жили монахи в нас, і щас єсть... Господи, мені вже 57 год, коли це вже було?.. Дак і щас стоїть хатка, й сад там стоїть. Дак дуби такі здорові були. Із тих дубів вони розрізали і робили бочки. Цеберчик, як діжка, тільки дві ручки з одного боку, і з другого. І оті цебри і діжки, було, на плечі або на возок – і на базар. І люди купляли. У нас таким більш вони нічим не занімались, а це діжки, бочки. І відра дерев'яні робили. Отак звалася «пікня» діжка, у ній хліб пекли. Вобщем, здорово таких спеціалістів не було, само для себе, да принесе хто. Бондарі це, було, спеціально робили діжки і носили. Бондарі були місцеві. Нізвідки не приїжджали вони, а од лісу жили. Тамечки ліс у нас був, он дід Кирило, він же тоже занімався. ***Столярство.*** Були теслі. Столи робили, скрині робили, й гардероби дерев'яні робили, і табуретки, і ослони, й лави.

с. Бочечки

Записала Н. Литвинчук 10 липня 2007 р.
у с. Бочечки Конотопського р-ну Сумської обл.
від Мозгової Марії Гаврилівни, 1924 р. н.,
та Гривкової Уляни Петрівни, 1923 р. н.
(переселилася1948 р. із с. Мутин
Кролевецького р-ну Сумської обл.).

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** І пряли, і ткали, і все робили тоді. Тоді ж ото ні свєту, не було нічого, таке при каганцю і прядемо, і снуємо. Із конопель пряли. Сіяли коноплі, льон сіяли. Обробляли. Льон отак заввишки, синеньким цвів таким. Ото як збереш льон, намочиш, вимочиш, терниці такі були, потреш, і готове до праці. Ото таке. Пряла я. Із конопель же так: мочать, а тоді потруть усе. І лляне ловке, і конопляне хароше. Як харашо напрядеш, да тоненько, да витчеш, дак ловке таке конопляне. І сорочки тоді шили конопляні – і мужикам, і бабам, і всім. ***Обробка волокна тваринного походження.*** Пряла вовну, в'язала носки людям, продавала, кому так за спасібу давала. Вовна [з]овечки. А люди овечок держали, вони тоді стригли їх, і я вовну скубла. Одіяла шила. Ще одно й не дошите, ніяк не дошию. Багато овечок було. Із вовни плели. Постригуть овечок, як вони вже той... тоді харашо поперуть шерсть, вона гарно посохне, тоді поскубуть, на прядку. Люди пряли. Да шо хоч із єї робили. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** Пряла тоненько, а тоді основа була, оце з цієї пряжі, а льону в мене й не було. Дак коноплі мені хтось дав. Каже: «Я вже не буду прясти, вони мені не нужні, на тобі». Дак я мняла, тоді мички робила, а тоді пряла, а тоді тоненько пряла. А тоді сукала вдвоє, бо як будеш ткать, дак порветься, а як посукать, дак тоді воно буде кріпеньке. А тоді вже давай бабіни куплять. Оця полосочка красна, оця чорна, білим перетикалось, оце синя, оце зелена. Ото таке, а тоді давай, як тоненьке, порізане тоненько, давай удвоє сукать. Морока була, любила я оце все робить, хотілось мені робить.

www.etnolog.org.ua

ТКАЦТВО Я ткала, ткала половики. Рядна ткала, половики ткала. Ще й зараз у мене є. Верстать була. Мені дала подруга верстать. Каже: «Улько, заберай верстать. Вона вже мені не нужна». В мене нічого не було: ні прядки, ні верстаті. Дак вона мені дала. Сливницю зробив хазяїн. Шоб снувать же оце да ткать основу. Дак ткала. А тепер уже й верстать у кухні стояла, викинула верстать, снивниця поламалась. Прядка десь. Аж три прядки! Прядки десь на кухні, одна дала. Каже: «Вона мені вже не нужна. Даси мені носки». Дак я їй вив'язала носки, дала за прядку носки, а в мене прядка була. І зімою, і вночі, да свєту ще не було, при свічці. А треба ж, треба ж зароблять копійку. Яка там у больниці копієчка була та? Я ткала половики, дак були такі бабіни. Я купляла бабіни і розматувала, тоді снувала і на верстаті ткала. Годів п'ять, як перестала ткать. А тепер половики на хаті висять, і вони вже нікому не нужні. Бачите, тепер палаци, палац купить, розріже – і в єї половики. ***Асортимент тканих виробів.*** Ткали все: і половики, і той... Все ткали: і рядна... і одяг шили. Саме таке було, шо не було, дак і кохти шили конопляні, іще й розшивки такі, порозшиваємо... Послі войни отаке робили. Ото так і жили. Щас ніхто не тче, не пряде, нічого не роблять.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО Із дерева тоже ж робили. То стулі, то столи разні такі. Хати робили, а січас ніхто не робить, стоять пусті всі. Тут у Бочках таких не було, шоб посуд робили. ***Бондарство.*** Діжки робили, ну, мало таких було спеціалістів, шо діжки робили. І бочки, і діжечки ж такі робили. Гурки солить, помідори солить, і все таке. Да всякі були: і більші, і менші. Діжки робили із дубу, а тоді ж такі клепки виробляють, а тоді ж обручі такі жалізні набивають. І діжка така ловка. Обручі замовляли в селі. Були такі, шо робили і діжечки тії. Були такі, шо закажеш і робить, заплатиш. Бочки в Конотоп возили продавать. ***Столярство.*** У нас тут недалеко був такий, шо все робив. Усе чисто робив. Зараз почти не роблять. В нього все столярне, все чисто є. Його по батьку Максимович. Тут у нас Василь Максимович видєлував все. Батько у його був такий, шо хати крив і все. І скрині робили, разні. ***Короплетіння.*** Постоли плели. Надеруть з в'яза кори та лики сплеталися. Такі були, шо плели. Як у жнива, то вбуваємось і пашов. Таке легеньке й онучами, січас онучів таких подеруть, чималих уже, аж осюди-во, і таких тії поплетуть, мотузки, нетовстих таких. Ну, оце ж із конопель із цих. Так плели, невеликі такі, тоненьки, хароші такі поплетуть, ото обмотаєш, і в жнива пошов, ловко так, воно м'якеньке. Продавать не возили, в селі так куповали. І до сіна як ідеш, [взували].

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Кожухарство.*** Кожухи шили, шили. Коля купив смушки, у когось були овечки, вичинив, чинив він сам. Він купив смушки і пошив, я до куми однесла. Кажу: «Кума, поший Колі кожух». Дак пошила кожух. Він і зараз висить. І другий кожух пошила, ну, другий в нього в городі, меншенький такий і покритий, а цей чорний просто, чорний да і все. Один дід тут ходив у нас, він жив отам на тій улиці, дак шив й кожухи, і ловкі такі кожухи. Із овечок ото повичинюють, були овечки в людей. Дак він шив ловкі тоже. Ото пошов і пошов шить, то до того, то до того. По хатах ходив.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО ***Асортимент виробів.*** І чоботи шили, сапожники були у нас. Шкури чинили у нас діди. У нас дід один, і другий, дак чинили дома шкури. Хіба з чого: із теляти чи з чого там заріжуть. Дак чинили і чоботи шили хороші. Наш дід шив, батько мій. Чоботи ловкі такі, красіві. Ото таке... Усякі: і жіночі, й чоловічі. І дід мій шив чоботи. Багато було таких. ***Техніка та технологія пошиття взуття.*** Машинкою попрострочують, оце ж халяви довгі, передок. А тоді копили були такі, на копил, підшиває, а тоді ж подошви ж такі, шоб хароші, підбивають гвоздочками, і чобот такий виходить. Іще і збирали. Збирані такі. Ото таке. І продавали. В город возили, хто в Бочках купував.

ЧУМАЦТВО Були, були чумаки. То по гарілку все їздили кудись. Їздили і кіньми, і волами. По гарілку їздили кудись, не знаю, чи туди на Суми, чи кудись. Було, привезуть ото, тоді розливають, продають. Ото таке. І по сіль їздили. Не було соли, дак тут недалеко, у Ромни. Ото ж саме у войну нема ни соли, нічого. Оце таке. Міняли чи куповали. Все було. Хто коли як.

РИБАЛЬСТВО А рибаки в нас... діди, було, як навловлять риби тієї, дак страшне! А сєчас шо? Сєчас таке, удочками сидять он ловлять коло болота й так ловлять же. Запускають, а тоді скіки з чоловік платять же, а тоді виловлюють. А тоді ловили так. Разними тими, волоками. Ото таке. Тоді в'юнів було багато, наші діди ловили, було, як наловлять, дак страх. Ікри в них багато, да такі добрі. Хароші вони. І щуки були, і все було, а січас оно карасі ловлять.

с. Вирівка

Записала Н. Литвинчук 7 липня 2007 р.
у с. Вирівка Конотопського р-ну Сумської обл.
від Кузьменко Віри Петрівни, 1939 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Як дозволялося сіять коноплі, у нас дуже багато було конопель... У Попівці коноплі сіялися, скрізь вони робилися. Коноплі сіялися весною, от вони літо росли, а тоді вже під кінець літа, оцю технологію я пам'ятаю, як треба було на насіння. Так йшли матки вибирали, а тепер же кажуть, шо наркотики. І я пам'ятаю, шо курить, курить над коноплищем, баби кажуть: «Ой, учаділа». А те вже, шо осталось, без насіння, вибирали пізніше, в'язали у кулики. Ось тут нашу річечку, було, закладуть, мочуть. А це ж з берега копали землю, клали впоперек річки ці коноплі, а подовж кулики, які зв'язували, і це ж на ті кулики, що вподовж, накладали землі, щоб воно тонуло, і щоб воно вимочувалося. І це як один рік і другий, і третій. Каждий рік оце ж од берега копають, в річку туди скидають все, так річка була забруднена. Дня три чи п'ять вони мокнуть ці коноплі, я вже не пам'ятаю. Мати, було: «Пора тягать коноплі». Повитягують, посушать, тіпали, костриця вилітала (основа, всередині деревинка була), так уже ж як воно вимокло, воно стало м'яке, тіпали, так воно вилітало, оставалася сама ніби кора цієї коноплі, і це ж волокно уже було. Це ще ж і моя мати коноплі тіпала, мочила, це ж і я допомагала – і тіпала, й пряла. Було, мати вранці встане, піч запалила, там поставила, чогуни варяться, а сама ногами біля печі мне, шоб було м'якеньке. А тоді ж оце мне, потім розчисує, вичісує, на гребінь кладе і тоді

www.etnolog.org.ua

ще гребінкою вичісує і пряде було ото. Каганець горить, і прядка гуде.

ТКАЦТВО І це уже десь після Нового року втягувався в хату верстат, майже в кожного в хаті був. В баби моєї цілу зиму, було, стоїть верстат, то вона, то, було, сусіди тчуть. ***Вибілювання полотна.*** Коноплі поткали, воно таке ж сіре було, і це був наш обов'язок літом вибілювать біля річки. Оце, було, намочиш, розстелиш біля річки, висохло, намочиш, розстелиш, висохло. І це воно так висихає, висихає і стає біле. ***Асортимент тканих виробів.*** На одяг, на рушники. Воно було тонке. У нас килимів не робили. Полотняні сорочечки, полотняні платтячка. Шили все самі, з полотна. ***Фарбування полотна.*** Отож чимсь [фарбували: то із буряка якось ту фарбу робили, то із цибулиння – і ото таке. ***Техніка та технологія виготовлення мотузок.*** А багато йшло цих же конопель – вірьовки робили, вірьовки. Я пам'ятаю отам біля церкви жив дід, він прожив більше ста років – дід Аврам Будніченко. Так він для колгоспу постачав оці вірьовки, скільки там треба було, раніше багато треба було. Була кінна упряж, і возили все ж возами, саньми, все ж ув'язувалося вірьовками. Так от говорять, шо іменно од той вірьовки і пішло село наше назва Вірьовка. В основному для продажу робили вірьовки. Мабуть, возили продавали, за моєї пам'яті вони йшли в колгосп. І так же ходили діду Авраму заказувать. Вони великі були, а технології я не знаю. Не скажу вам, як вони шо робилися. Вірьовки робилися по замовленню: якшо для того, шоб на воза накласти сіно, то це вірьовка до десяти метрів. У мого ще й батька покойного була ще інструментація якась, крючки, він до діда Аврама не ходив. Хоч дід Аврам був і родич, він сам собі, в мене батько все робив, казали сусіди, нікому не дасть заробить, все сам робить, пам'ятаю, крючки якісь у батька. Тепер вже воно все попалилося.

с. Гути

Записала Н. Литвинчук 4 вересня 2007 р. у с. Гути Конотопського р-ну Сумської обл. від Сахно Катерини Миколаївни, 1926 р. н.

ГУТНИЙ ПРОМИСЕЛ Воно все времня Гути. Я не знаю цього вже завода. Склянний завод був оце тутечки. Було, ще ми малими так у креп'яха гуляємо, так усе таке позварувани, якісь скляночки, скляночки поподовбали, а тепер їх і не видно – різнокольорові, різнокольорові. Стекляне було, стекляне да й усе, стекляний завод, може, все там робили, ну, стекляний завод був. Завод належав якомусь пану, якійся пан був. Тутешні люди й робили. І були приєжжі люди багато, так ото тут робили у заводі в тому. Скіки моєй жизні, скіки я знаю, шо це Гути, а далі вже не знаю, скіки йому, як воно началося. Приїжджали звідусіль, всякі були, всякі, які звідки приїхали, звідки хто приїхав, і це робили вони тут на заводі. Скло із завода забірали й продавали. Завод стояв, оце де хата стоїть. Невеликий. Багато разного скляння було, якого хочеш.

ПРЯДІННЯ Вівці були, багато, отари були. Стригли овечок і валянці били, кожухи шили, чинили, продавали на базарі хутро. І по тридцять, і по п'ятдесят, хто скіки зумів продержать. ***Обробка волокна тваринного походження.*** Стригли навесні, восени постригти, так вони померзнуть і не виросте вовна. Обстрижуть, ножницями стригли, обнаковенні ножниці, тіки великі були. Ото такички вовну підкачують і отак – чикчик попід тілом, і харашо ріже, харашо, цілим ковтюхом таким скачується. Раньше ж пряли, ткали і піджаки шили – таке було. Обнаковенні прядки такі, і січас бачив би їх, обнаковенні, а хто на веретено, хто як міг – хто на веретено, хто на прядку, хто як. Продавали, на базар возили в Конотоп. Прали ж її харашо, вона ж в сірці – погана ж така ж, а то випереться, дак така пухната та ловка, а тоді ж вже ж випереться, висохне і прядуть. ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Багато, багато конопель сіяли, страшне. Плантації сіяли конопель, плоскінь брали. Вибірали, пока ще коноплі не брать, плоскінь поперід поспіває. Навесні посіяли, воно зишло і до осені росте, виросло, тоді вибирають плоскінь, в'яжуть, везуть кудись, де вода вже ж є, і в воду кидають, а тоді кладуть якись палки і дерню ріжуть і накидають, шоб воно потонуло. І ото мокне скики там, неділь дві, а тоді витягають і сушать, а тоді ламають на ламанки, терниці, і получається саме волокно. Вибереться плоскінь, мочиться, тіпається, ламається, сушиться все. А вже матки, там де уже сім'я буде, тамички вже молотили ціпами, обмолочується, а те знов мочиться. Помнять треба ж, да як же ж трудно мнять. Такички ж в горстку береться і на долівку. Тоді ж полу не було, і ото туди-сюди, пока не помнеш його, як його трудно мнять, шоб воно м'якесеньке стало, а тоді мички микали і пряли уже. Сіяли, сіяли, тоді не було наркоманії. І маку скіки хоч на городі і всього, і конопель. Возили в Кролевець, там завод був. Льон брали, обмолочували це сімено, а те ж мочили, всі равно мочили, мочили й тіпали, ну, з льону харашо, воно м'якесеньке таке, прясти харашо такички, а вже з конопель черствіше. Полотно як льонове, дак воно таке, як каніфоль, вибілене. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** Хто пряде лучче, хто тоненько так уже старається, а хто товще смикає – всяк були. І ткали – дак усяки. Як не буде прясти, дак голий буде ходить. Багато ж треба було напрясти – семня, це ж не така, як тепер, а скіки душ! Семня велика, треба і підштаники, і штани наверх полотняні, і сорочку полотняну наверх і під спід, і рядно треба, і рушник, дак скіки це треба напрясти, це ж багато.

ВАЛЯННЯ Валенці б'ють. Ходили таки, якіся приїжджали, ходили й били ото валенці, і в нас у хаті лавки були такі, дак на лавці, як били валенці, дак така синя була, шо нічого вже не зробили їй, пропиталася чи сіркою, чи хтозна-чим вона. Да які ж м'якенькі валенці були та ловкі, не такі, як тепер – як дручок, а такі ловкі були валенці. Тоді ж вовни було багато. Валенці й маленькі, й великі. Інструменти були: якесь таке, як прядка, чи хтозна. А воно круте, а воно отакої-во його куйовде ж, пухом робе оце, а тоді ж кип'ятять, іще й звйоздки добавляють туди, і оце тоді вже ж б'ють їх, отакими ж тими на копил наматують його, копил же ж такий, який размєр, і тоді вже ж його обкладають і оббивають. А отам копила в них усякі: і на меншу, і на більшу, й всяки. Коліш же ж не носили раньше, у валенцях так ходили, без коліш. Луг робили, попел: воду кип'ятять, попелу насипають, у воду іллють, і воно тоді таке милке-милке. Ото так перуть, мила ж оді не було.

ТКАЦТВО ***Асортимент тканих виробів.*** Рядна ткали і все, все полотняне. Літом – ніколи, а зімою. Собі ж сорочки шили і на плаття, і на шо хочеш, і рушники.

www.etnolog.org.ua

Інструментарій. Верстати були в кожного, прядки, верстаті. ***Вибілювання полотна.*** А тоді ж виткали його, а тоді білили. Білили, розстілали на воду, і воно мокло, і вибілиться, таке, як бумага, порошків не було, якби порошки, дак враз би вибілило, а то ж не було вже порошків. ***Фарбування полотна***. Фарбували вільшиною. Полотно було темно-руде, більш нічим не фарбували. ***Техніка та технологія виготовлення тканих виробів.*** Хто вже зуміє якимись картами ткать да все, а хто просто так. На Гуцульщині там всяке, там шо хочеш виделують, в нас такого не виделували, попростіше. В їх було лучче од нашого, красивіше, тоненьке таке, отож із овечок тоже ж пряли і ліжники носили. В нас ліжники робили. Тіки в нас такички попростому, вовну посукали, посукали і поткали вовну. А в них вже ж тоненько. Такі красиві ліжники носили.

ВИШИВАННЯ В хрещик вишивали і в гладь, ну в гладь мало. Ниткі всякі. Які там нитки тоді були? Тоді погані нитки були. Було, випереш – і нема нитки, і кончилась вишивка. Вишивали большинство чорний і красний. Хто який де узор зуміє. Невишитої сорочки не було. Вишивали рукав і внизу, а тут не вишивали, а рукава повишивани вси. Та які рясні отакі. Шили сами вручну. Сами кроїли, сами шили.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Техніка та технологія вичинки шкіри.*** Шкури чинили, телят різали і шкури чинили дубовою корою. Ото намочують в воду, скіки там вона полеже, а тоді витягають і скоблюють оце все отам мнясо вже таке, отам сало, харашо вискоблюють, а тоді знов товчуть... Ой, скіки роботи було: товчуть ту кору, сушать, перетрушують і кладуть на скіки день знову, отакички, пока не вичиниться.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Чоботи було як пошиють із самочинки, дак тіки торохтять, дьогтем як намажуть! Були ж такі, шо вміли шить. ***Техніка та технологія пошиття взуття.*** Мій дід шив. Машинка, обнаковенна машинка, і на машинку шив. З старішого, як заріжеться, там шкура товща, і тоді з того підошва, а із молодшого, там тоненька, на халяви там да на передки. Підбивали дерев'яними гвіздочками, робили з березини: березу висушать і тоді такички колять на тонесенькі і гвіздочки роблять. І в Конотоп возили, багато на той..., дак і в Конотоп возили.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Бондарі були, діжечки робили. А таке шось особинне не робили. Ото капусту солили, обнаковенні. Усякі. Й на десять відер робили, бо сем'ї ж були великі. Моя баба вже восемнадцята в сем'ї, дак куди ж там? Треба гарну діжку капусти класти. Вобщем, всякі діжечки робили. І цеберця, й діжечки. В нас же ж не було нічого такого, а все дерев'яне, все дерев'яне. І коло колодязя дерев'яне цеберко вісить і скрізь. ***Скринництво.*** І скрині – большинство в Жолдаках робилися. На базар їздили. На Введення було вже ж базар, їдуть. Були таки рівненьки оце зверху, а були ото такички – кругло. На базар їздили купувать скрині... Були скрині з візерунками, вони дорогше – то вже багатші купляють, а без візерунків – вже бідніші. Без скрині пагано зовсім, бо все в скрині лежить. ***Стельмаство.*** Сані, вози самі робили. А з дерева з якого попало, смотря куди шо: де дубина, де хвоїна. ***Столярство.*** Верстаті в селі робили, а прядки – ні. Верстаті – хто вже ж луччий спеціаліст, так зробить верстать, а то купляли, на базар їздили куплять. То ставні кому роблять, вобщим, таке все. Були ціпи, плотники робили. Ложка дерев'яна, ковганка, а мисок дерев'яних і не було, ночви дерев'яні. Це робили, просто такички сами з себе, в кого інструмент якийсь був, хто видумував, дерево зріжуть, переріжуть його. Дожно ж березове, шось отаке, а бочки дубови, бо вона, як не дубова, дак вонятиме чи смолою, чи чим. ***Короплетіння.*** Плели, плели, старі люди в постолах ходили всі. Лик – з в'яза драли чи з чого, з в'яза, мо', ще з чого, ну з в'яза, знаю, точно, і ото плели, і ходили, онучой заматають і зімою ходять, зімою... Да які ж морози були, да сніга які! ***Лозоплетіння***. Корзини плели. Отож кошелі тож. Таке, як збивають ото тепер з досточок на воза, а то плели з лози. Із лози сплетуть кошіль той і по колючки їздили з тім кошилем, і скрізь. Верші робили, забори. Ну, може хто з таких, бідненький, дак так сплів уже та мазав, а так не робили. Рубали лозу осінню, як лист опаде. Кажин город був огороджений лісою.

СВІЧКАРСТВО Було, ж у церкву, дак всі ж із такими з своїми свічечками йдуть, щас же ж куплене, а тоді все своє. В церкву йде, свічечку зсукало й пошло. Такички на той, вал прядений, тепер, дак на муліне насучать, а то на вал, ниточку було в піч посунуть, шоб воно було м'якеньке: розстане, тоді помісив його харашо, а тоді ж такички розкачав, як на свічку, ниточку туди положив, укачав, по столу покачав, водичкою полив – і свічка. Це таке, шо всі вміли.

с-ще Заводське

Записала Н. Литвинчук 2007 р., 2009 р., 2014 р. у с-щі Заводське Конотопського р-ну Сумської обл. від Денисенка Івана Івановича, 1926 р. н., Денисенко (Скиби) Лідії Павлівни, 1936 р. н., переселенців із с. Дептівка Конотопського р-ну, Книш (Яценко) Людмили Аксентіївни, 1928 р. н., родом із с. Дептівка, Книша Григорія Павловича, 1924 р. н., родом із Полтавської обл., Литвинчука Василя Васильовича, 1959 р. н., родом із с. Таранське Конотопського р-ну та Литвинчук Любові Григорівни,1959 р. н., родом із с. Кошари Конотопського р-ну.

РІЛЬНИЦТВО [Чим люди займалися у Вашому селі?] Землеробство. В основному до войни була технічна культура – табак і зернові – жито, ячмінь, пшениця. У Деповці багато землі було в основному, і в основном люди занімалися хліборобством. Пахали землю. Орали, сіяли, косили. Молотили ціпами, а пізніше молотарки були невеликі такі. Привод, коней запрягать у привод і туди кидають снопи і молотять. Жито в основному молотили ціпами. Житня солома, вона висока і кріпка – укривали, усе було під солому: хата, хлів, клуня.

ГУРАЛЬНИЦТВО Була якась до революції горальня. Над цією ж річечкою, в кінці Дептівки. Там були городи людські, і був якийсь пан Скоропадський чи Шкуропадський – не знаю. Так вродє була якась горальня там. Там його земля була. Так той пан вже почуствував, що революція буде, так продав землю цю. Земля ж була не для землі, а сіно косили для пана. А тоді він продав землю ту. По чотириста рублів десятина. Десятина – це трохи більше гектара. Так люди стали пахать, орали ж волами, кіньми, так виорюва-

www.etnolog.org.ua

лася жужелиця. А жужелиця – це із-під угля попел. Так оце виорювався цей шлак і керпич палений, фундамент з-під чогось. Так старі люди переказували, що там була гуральня – горілку гонили.

ЛІСОХІМІЧНІ ПРОМИСЛИ ***Дігтярство.*** [Чи варили дьоготь?] У нашому селі не варили. Отут десь у Чернігівській області вродє варили. [У село] привозили. Дьоготь до нас привозили. У нас жило три чи чотири сім'ї євреїв, а євреї торгували, лавка там така називалась. І в нього було все, що хочеш. Вони возили це все ще до революції. Я не бачив, ну чув. [Чи їздили Дептівкою люди, які возили продавати дьоготь?] Привозили, да. У бочках. [Де використовували дьоготь?] Мазали чоботи, мазали вози.

КОВАЛЬСТВО Кузнеці були свої. Три кузні. І в колгоспі кузня була. Тоді в каждому колгоспі кузня була. [І до революції кузні] були. [Який вигляд мала кузня?] Дерев'яна постройка. Так, як хата в селі, тільки без сіней. Там «горило», так воно звалося, грубка з цегли зроблена, тільки не грубкою, а так, як камін, що тут ось горить, а тоді ось димар, і воно йде в димар. Це, було, як розпалить – так світу не видно! Міх був – роздувать вогонь. Міх із кожі зшитий. Сам кузнець [шив] або купували. Цигані особенно міха шили. Тоді цигани кочівали, їздили по селам. [Міх був] з телячої, з кріпкої, з конячої [шкіри] – яка попалася. Посеред кухні стояв такий дубовий пеньок. І на пеньку на тому – ковадло залізне. І ото до того ковадла молотком, молотом. Ну, смотря ж шо виковували. Єслі щось товсте – молотом, молотобійцем спеціально. А як щось невеличке – кузнець міг молотком. [Ще були] «кліщі» – так звалися. Довгі такі на двох концях, ну, так, як щипці, плоскогубці, тільки велике. Як щось мале кувать – малі. Менші єсть. Як здорове, товсте залізо – великі кліщі. Нагрівав же ж на цьому горні, «горно» звалося. Хоч кам'яне вугілля, хоч дерев'яне, спеціальне вугілля. Дерев'яне [вугілля] сам заготовляв, а кам'яне привозили. [Чи не робили у Вашому селі з болотної руди залізо?] Не було такого. Готове в город їздили купували. Нагріва углі, кладе на ковадло. І є така пословиця: «Бий залізо, пока гаряче». Ну, й кує, що йому треба, – осі, гайку. Ремонтірував усе інвентарне: плуг, культиватори, борони. [Рогачі, сапи] робили. Кіс не робили. Коси купляли, а сапи робили. Сокиру поплескать. [Скільки коштувала робота коваля?] Цього не знаю. Хто скільки бере. Як появилися косарки, самоскидки, так у кого була возможность, багатші люди, той купив косарку, а управлять не соображав. Вобщем, вона так устояна, що така платформа, і косить, а жито падає на ту платформу, нападала отака купа на два снопи, там такі граблі єсть, нажав на педаль – підняло. Тягали кіньми. Ага, так там отака шпорка невеличка як випаде – попробуй найти. До коваля! Хороший коваль, ну, за півчаса зробить тобі отаке-во. Нагріє, одрубає, молотком задєлає. Так це – мішок жита. Ну, як кузнець, да єсть у нього земля, так він же ж і свою ще землю обробляв. Або комусь щось скує: «Одроби». [Чи кожен день працювала кузня?] Кожен. [Чи працювала кузня в неділю і свята?] Нє, нє. Цього не було, у неділю що робили, то це пололи. Не сапувать, бо ж сапувать – це сапою. А то пололи – виривать бур'ян, тільки виривать. А сапувать – ні. [Чи збиралися чоловіки біля кузні на розмову?] Да. Чоловіки, це да. Особенно оце у євреїв біля лавки. Та й біля кузні, тільки ж кузні були часні, так ото в кінці города. Було, біля кузні собирались. [Чи є тепер у селі кузні?] Кузня є, тільки кузнецiв вже нема. [Як довго у селі були ковалі?] Поки був колгосп. [Чи переймали діти в батьків ремесло?] Переймали. Оце ж зараз, як щось поламається, так трактористи самі беруть і загепують, самі кують.

МЛИНАРСТВО Млинів багато було, вітряки. Десяток був точно, а то так і більше. Дерев'яний, четверо крил... Скільки я помню, так на чотири. Як вітер дме, навертають на вітер його. Вітер дме, і він крутить. Да, основа така була дерев'яна, а тоді посередині стовб такий, на тому стовпі все держалося і крутилося. Там кругле отаке-о було, один лежав, а один зверху крутився. Туди засипають зерно, і сиплеться. Мірошник там знав, що робить. Один мірошник [працював]. [Чиї були вітряки?] Хазяїна. [Хто будував вітряки?] Плотники ж ті, що вміли робить. [Чи були в селі такі люди, що будували?] Були, конєшно. [Коли зникли вітряки?] Як пішла оця електрика, техніка, вітряки унічтожили. Техніка, вона ж живо крутиться, і зерно те так нагрівається, що аж перегрівається, мука гаряча. А вітряк... він же ж крутився легенько так, мукичка, як пух, і чуть-чуть тепленька. [Чи мололи ще щось за допомогою вітряків?] Зерно, а шо ж?.. [Чи валяли на млинах сукно?] У нас у Дептівці такого не було, це в Чернігівській області, я знаю, що було.

ЧУМАЦТВО [Чи були у Ваших краях чумаки?] Одного у селі дратували чумаком, а чи він їздив по сіль, чи не їздив – я того не знаю. [Чи чули, щоб їх називали «коломійцями», «прасолами»?] У Дептівці їх звали «баришниками», а у сусідньому селі, у Великому Самборі, їх звали «просолами». Барашували: там коня, там чи корову купить дешевше, а на базар вийде продасть дорожче. Та це ж вони всі спекулянти. Ті, що перепродували. При совєцькій же власті запрещали, а при царю баришували, спекулірували. [Чи розповідали батьки про справжніх чумаків?] У моєму селі не було їх.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи займалися бджільництвом?] Пасіки були у людей. І тоді були, і зараз є. Ну, до Прокоповича були дуплянки. Так деревина всередині видовбана, та вона нікуди не годилася. Це, щоб забрать мед, треба убить пчол. При мені вже не було [дуплянок]. Вобще, мої батьки не занімались пасікою, а сусід був у мене пасічник. Велика в нього пасіка була: тридцять вуликів, п'ятдесят. При мені так п'ятдесят тільки в одного тільки було, так їм не можна ладу дать. Треба ж слідить, щоб не полетів. [Як ловили рій?] Брали відро чи щось таке, і єсть у пасічників димар, вода. Водичкою попирскав, і вони сідають туди у відро, стараються матку кинуть туди у відро, а тоді димарьом, і вони до матки всі, накрив – і у вулик. У вулик матку посадив – всьо. У пчіл же ж у каждого своя робота, та пчола, що носить мед, вона всього живе тридцять днів: тридцять днів попрацювала – крильця пообліталі. А то там спеціально і сторожі єсть, і трутні. Каждий зна свою роботу. [Де пасічники брали вулики?] Робили. Який умів робить, той робив, а який не вмів, замовляв. [Чи були у селі майстри, які робили вулики?] Були. Столяр. [Як розводили бджіл?] Це я не знаю. [Де зимують бджоли?] Овшаники спеціальні єсть. Трохи в землю закопують, зверху укривають [типу напівземлянка]. Чим угодно [зверху укрива-

www.etnolog.org.ua

ють]: колись соломою укривали, а зараз шифером. Як сніг розтане, зразу виносять на вулицю. Вона дєлає обльот. Вони цілу зиму не оправляють. Да. На подвір'ї [ставлять]. От коли виносить на двір, наприклад, завтра, як буде хороша погода, так предуприжда моїх бабів: «Не вішайте білья, бо обдєлають так, що не одстіряється». [Скільки разів збирали мед?] Коли який урожай. Пасічники ж не признаються, скільки у них меду. Поганий кажуть у них збор. Не признаються. Я балакав з одним пасічником, так він сказав, що торік з одного вулика був бетон меду. А скільки вони качають, я не знаю. Мо', двічі чи тричі. І липовий, ну, у нас там особенно гречаний, лісів у нас нема, лип нема, де яка була, так поспилювали. Мед увесь хороший. Липовий ціниться вродєби. [Чи бачили ви, як качають мед?] Є спеціальна медогонка така, крутися пропелер такий, медогонка така, як діжа, а всередину закладають рамку. Чотири, по-моєму. І оце воно там крутить, а там чи воздух, чи хто його знає, і мед викачується. [Чи продавали мед?] Продавали, а як? За радянської влади приймали і в магазинах, і продавали так людям. [У чому раніше зберігали мед?] В липівках, така діжка, видовбане, із липи особенно, самі [робили].

СВІЧКАРСТВО [Чи виготовляли у вас свічки з воску?] Треба нарізати воску в миску чи тарілку, поставити проти сонця чи десь у теплому, щоб він почав розставати. А потім взять його роздавить, розкачать отак ото, смотря яка свічка нада, а посередині покласти вірьовку. Полотняну нитку треба. Отак устромить її вглиб і розкачать, і буде вона така рівна. А ще, щоб була красивою, мочать ложку і отак тою ложкою по свічці. [Чи розмальовували свічки?] Я такого не робила, не знаю. [Чи всі люди так виготовляли для себе свічки?] Да.

ГОНЧАРСТВО ***Реалізація гончарних виробів.*** [Чи були у Вашому селі гончарі?] Не було. [Де люди брали гончарні вироби?] Возили горчешники. З Верби Чернігівської області. Було, їдуть і кричать: «По горшки, по горшки». І ото підвод дві-три їде – і горшки там, і макітри, глечики. Їздили [гончарі]. Я знаю, в село до нас, я ще малою була, там базар був, так горщаники привозили кушини, миски, макітри... Гарщаники, горщечники, вони відтіля, мабуть, із Коропського району, там же балакують так, так, було, «віз», «ліса», як воно звалося, обплетене на возі, отою лозою обплетена така куча, і ото горшки сіном поперекладени. А дівчата незаміжні, які хочуть вийти заміж, крадуть ті горшки – щоб заміж вийти. [Як гончарі реалізовували свій товар: за гроші чи міняли?] Міняли і за гроші купували. Або, наприклад, горщок – так треба два рази насипать чи три рази насипать зерна. Два рази насипе, а горшок забирай. ***Асортимент гончарної продукції.*** [Яким був асортимент продукції пересувних гончарів?] Кушини, горшки... Да, і горшки ж не однакові. Є такий, як ягідка блищіть кругом, а є прості. І миски возили. [Якого кольору були ці горшки, що возили?] Жовті. Були й розписані. Особенно глечики. Тиковки такі були, для води. Та всяка: і великі були, і маленькі. Тикви – отака, дивися, тут отака, тут така... як же воно зветься, шийка така, тут отаке-во [опукле], а тут шийка. Ну, наливать шо-нібуть туди, олію наливали туди. А тут затикали ж пробкою. Мед робили з буряків, зімою нароблять меду, осінню, ото тикви ті на той заткнув, в чулані воно стоїть, кладовка, а в нас «чулан» звався. Ото: «Бабусю, внесіть меду!» Несе ту тикву, вона з ручкою, налила... Так ото вони виробляли всякі вироби. І тут робили, оце, мабуть, в Коропському районі, там десь, відтіля, мабуть, возили... Чорт його знає! Та були у нас, «куманцями» називали, таке, як чашки. Були [чашки] глиняні. Димарі возили. Це хто строївся, димарі брали глиняні. Гончарі [їх робили]. Були й кафелі. [Як довго возили по селу глиняний посуд?] [Після войни] возили. І до войни возили. Варили ж усе в горшках, а тоді ж появились чугунки, а тоді алюміньові появились. А в горшку добріший борщ. [Чи користуються глиняним посудом у наш час?] А як! Постійно. Борщ варили у горшках і узвар.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** Вози були в основному дерев'яні: дерев'яні осі, дерев'яне колесо. У Дептівці були такі, що могли дерев'яний віз зробить, ну мало. [Чи називали «стельмахами» тих, хто робив вози, сані, колеса?] Ні. Просто «столяр», «плотник». У Дептівці «стельмахами» не називали. Да, колесо робили, «ступку», так звали, з берези. Обід – із ясена, а спиці – дубові. [Чи гнули дуги?] У нас, наприклад, у селі ясени не росли, а привозили з куддовась готове, запаска така. Колоте, заготовки вже такі. А вже наш столяр парить його якось спеціально, загинає. Там спеціальне таке, у виді станка. І щоб сухе дерево було. Не хотіли дуги [самі робить], були такі, що робили, а то большинство купляли. ***Столярство.*** [Чи виготовляли ослони, столи, лави, мисники?] Столярі все робили. Були свої столярі в селі, ну не багато. Землі багато було. І треба ж, щоб воно получалось. Багато [інструментів було у столяра]. Сокира, долото...Фуганки, шершепки, стругатки. «Шершепка» звалася, це зразу шершепкою стругали, потом рубанком. Вони всі однакові були, тільки неоднаково бере: та більше бере, та менше. [Чи робили у селі гребені чи ткацькі верстати?] Робили. Оце ж столярі все робили. [Чи виготовляли меблі, прикрашені різьбленими деталями?] Були. Оце воно так повирізблюване, повидєлуване. [Цим займалися місцеві майстри?] Да. Було, оце так на дівані чи на гардіробі повирізблюване, повидєлуване: квіточка, птичка якась придумана, і таке, наче ужака лізе. Дід у нас тут усе вирізьблював, Іван Зіновйович. Віконниці такі красиві робив з візерунками. Борони були дерев'яні. Поклідь дерев'яна, а зубці залізні. [Ціпи робили] сами, конєшно. «Бич», так ціп називається, з любої деревини – вербова, оріхова. Ціпи – отака довга палка, приблизно [два метри]. А бич отако причеплений до цього ціпа, на таких шарнірах, з кожи шарніри або з деревини, що він крутиться отак на ціпині. Особенно в'язовий і дубовий кріпко видержували. А так у Дептівці нічого такого не було. ***Ложкарство.*** Ложки дерев'яні. Були такі столяри, що робили. Робили особєнно такі здорові ложки, «поварьошки» звалися. Такі держаки. Видовбували. А то ще ложкарі робили ложки такі, що їсти, кругленькі такі, та й довгенькі, квіточками розкрашена. Робили [ложки у Дептовці], тільки зовсім мало. Ну, це такі, що скупились. В основному купляли в магазині. Та й то до революції так. У євреїв купували. А так таких мастєрів не було у селі. ***Бондарство***. [Чи були у Вашому селі бондарі?] Бондарі були. [Виготовляли] діжки, бочки. У бочці два дна, одне зверху, друге знизу, і бочка випукла така, а діжка – просто одне дно. Бочку в селі в основному використовували для води, людям у поле.

www.etnolog.org.ua

Барильце було, тоже таке, як бочка, тільки маленьке, і дві дірки у боці, одна більша, друга менша. Це ж як наливать із барильця воду, так щоб у цю дірочку воздух заходив. А багато ж води не влізе, так і велику бочку брали, щоб же ж і коней напувать, і кашу зварить, щоб вода була. А діжки – квасили капусту, огірки. Бодні робили. У бодні клали сало. Бодня, як діжка, десь із метр. Були бодні й здорові, були й маленькі. Дерев'яний обруч на ній об'язателно, бо залізний бистро пропада: сіль пропитується, і залізо ржавіє. А ще у бодні було двоє ушей і дірки у тих ушах. Ото кришкою закрив, і пронозу в ті дірки вставляєш, щоб миші не залазили. [Проноза – це] палка. [Кришка була] збита з дощечок. [Цеберки, щоб робили], я не помню, при мені не робили. Ушаки робили. Десь трохи більше відра, дерев'яне, тоже з ушами, скот напували, колотили скоту що-небудь. [Чи майстрували жлукта?] Було таке дєло. Отака завтовшки деревина і наскрізь продовбана. Будь-яке [дерево брали]. Особенно верба, тополя. Сім'ї були великі раньше, дітей багато, і прать полотняне, вошей багато було. Ставляється оце жлукта під сіньми долі, на спід кладеться солома і закладається замочене білльйо, оце сорочки, штани. Ночви дерев'яні були. Наклали повну жлукту того, зверху зав'язуєм, накриваєм тряпкою, і зверху травою усякою, пеплом, коли табак, заливаєм кип'яч і витягаєм, воно парує, пахуще. Ото на те й жлукти були. [Чи були у Вас маслоробки?] Нє. Просто макітерка така із ложкою, а як багато вершка – качалкою. [Чи виготовляли баклаги, коновки, джбани, скошки, трояни?] Та нє. Ото ж я тобі кажу, у нас «ушак», а у Великому Самборі по-другому називається, воно ж одно, тільки назви різні у каждому селі. [Чи доводилося бачити, як робили бондарний посуд?] Бачив. Наприклад, єслі робиться діжка чи бодня, так оці всі часточки, дощечки, «клепки» зветься. Дерево – дуб, осика, яке ловко колеться, не пиляється дощечками, а колеться. Колеться такими клепками, а тоді обдєлується: та товща, та тонша. Сначала бондар хорошо обдєлує клепки сокирою. Також у нього струг спеціальний був – інструмент залізний, у якого дві ручки, а посередині – наче ніж такий. Ото хорошо обчища ним. А тоді ще таке, що на бочку одівається, щоб вона полукругом була. Заготовив, а тоді клепка до клепки. Унизу кладуть обруч. [Чи бондарі самі заготовляли деревину для ремесла?] А як! Самі, конєшно. Пиляли деревину. І таке і сяке, на цюрпаки, мо', яке треба. Да, сухе щоб було. Єслі з сирого зробиш – покайоржиться, покрутиться – і нічого не зліпиш. [Чи багато було у селі бондарів?] Багато. [Як працювали бондарі, на замовлення, на ринок чи, можливо, продавали свої вироби на базарі?] Та їм хватало роботи дома, замовляли. Кажна ж баба загадає. Знаєш, скільки діжок треба і на огірки!.. Та і міняв, і за гроші. Хто як договориться. [Чи є тепер у селі бондарі?] Нема. Оце як стала вільна Україна, перестало все робиться. Молодьож не хоче вчиться, а старі померли. ***Скринництво.*** [Чи були у селі майстри, що скрині виготовляли?] І скрині столяр робив. Розмальовували. Залізом... Та, що обкована залізом, – «скриня» звалася, а не обкована залізом – це сундук. Скрині також розмальовували. Але сундуки були більші. А разниця між ними ще й в тому, що у скринь кришка плоска, а у сундука випукла. І сундук, і скриню на колесах, на коліщатах робили. ***Відхоже деревообробництво.*** А то приїзджали до нас столярі на сезон – і взимку, і влітку. Приїжджа у село, питається, кому нада що зробить. Кому стіл, кому лаву, ослін чи угольник... Оце, наприклад, тобі треба – він у тебе живе, тобі робить з твого матеріалу, у тебе їсть. За роботу тіки гроші брали. При мені такого вже не було, це до революції, до колективізації було. Наїжджали на сезон – і взимку, і влітку. Ну, сім'ї були великі, а тоді батько одділяв сина. Йому треба було зробить хату. [Хто хати зводив?] Плотники. Ну, хто ж сам не зробить, треба з кимсь робить, клуню треба робить, сарай треба робить, комору треба робить. Приїзджали руські люди, там у них землі мало, самі ліса. У нас у селі були, тільки мало. ***Лозоплетіння.*** Корзини плели. Ото з лози і кучі оті плели, шо на воза. Торф вивозили, раньше до войни кіньми вивозили, дак ото віз або сані і кучур таку плели, шоб більше накласти торфу, і ото плели таке. Верші вміють плести, корзини. Зімою лоза без листя, кори не обрізали, а так. Наріжуть поїдуть, возом поїдуть чи саньми, привезуть, і ото зімою заготовляли. А тоді хати, землянки отам покопали, жить ніде було, там яр такий був, це засипали вже отам-во, дак два яри було, дак там у ярах тих люди землянки поробили, повикопували у яру таке, пообплітали лісами, пообмазували очерет, понапинали і груби поробили, і так зімували, кажен виживав. А торф був безплатний, носили, топили, і так ото в тих землянках і жили. На торфу робили і жили. І там, оце, де тепер оце Кулина, там люди із ліси поробили собі хати були, то землянки робили, а то вже на верху стали – заплете, тут рейси були, рейсу вкраде, чотири рейси там чи шість поставить, а тоді обплітали лозою, обмазували зверху, кришу робили, двері робили, вікна – і хати так робили. У лісяних хатах жили. Тепер лози нема. Перевелася лоза, нема лози! А то по лозу даже в хутор їздили, тут мало лози було такої. Саньми поїдуть, привезуть, і баба плете, там хароша лоза була, а тут її мало було. Вона не ламалася, хароша лоза, а тут... Дак не найде й на корзину, ламається й усьо, не найде. ***Теслярство.*** Помню, у нас хату як строїли, дак у дворі вирили яму, канаву, як траншею таку, вподовж неї клали колодку і потім один внизу сидів, а другой нагорі – і так розпилювали її пилкою. ***Човнярство.*** Були у нас спеціалісти, лодки робили, «столярами» їх називали, «плотниками». Не всі могли лодку зробить. Були і довбанки такі, з липи в основному, вона легка. Сначала потихеньку так починали, якийсь такий інструмєнт був, середину видовбувать, тоді більшу, ну, шоб не переборщіть, шоб не тонкі стєнки були. Мій хрещений на такій довбанці плавав ще в шістдесятих годах по Сейму, я маленький ще був. Попробуй на ній ще попливи, вона перевертається, нада равновєсіє держать. А от на дерев'яних обичних було простіше. Як робили? Робився каркас дерев'яний, ну, щоб гнулося, верба, тоді його зашивали шельовкою, сосну брали, доску перед цим стругали рубанком, фуганком. Спереду ставили дуб, щоб покрєпчє, а дірки між дошками затикали коноплями, тоді смолили, красили. Треба було, шоб така лодка у воді була, бо вона розсихалася.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Шевцювали, сапоги шили. Сапожники шили. Багато їх в селі було. [Чоботи шили на замовлення чи для продажу?] Хватало йому так роботи, сім'ї великі були. А вже після війни, люди як розжились, так заказували. Він у Дмитровці жив, са-

www.etnolog.org.ua

пожник. Раньше Дмитровка була районне село, а тепер вона Бахмацького району. ***Асортимент виробів.*** [Чоботи] – які хочеш: чорні, а червоні – то раніше ще красили. Купували таку кожу. [Чи шили чоботи, на які казали «сап'янці»?] Ні, не казали. Лайкові були чоботи. Це з собачої кожі. Із собаки лайки. Туфлі шиють, чоботи хромові. [Чоботи мазали дьогтем], щоб м'які були, кожа щоб не колола. Чоботи були кожані. До революції при царю стоїли три рубля.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Вичинка.*** Раз були чинбарі – це ті, що кожу переводили, бо кожу чинить треба вміть. У Кошарі був один дядько, що хром чинив. Ну, це просто, а то товсте таке. «Юхтами» звалися. І з телячої, і з поросячої. Юхтові. А хромове тоже можна і з овечої, і з козячої, і з молодих телят. Щоб тоненьке було, щоб блискуче. Хром, порошок єсть такий, чинили у тому хромовому порошку. А юхта тоже ж, видимо, якийсь препарат. А ще і до війни, і після війни чинили самі, дубовою корою. Робили закваску, кислоту таку робили. Закладали туди кожу, у кислоту, ну, особенно в оддавлену брагу. Туди добавлялося муки житньої, воно робилося таке кисле, і туди кожу, щоб обігнать шерсть. Там кисне до опредільонного времені, коли скубеться шерсть. Обскубують шерсть, оббирають оте сало, що осталося. Та так руками. ***Дублення шкіри.*** А тоді у чугунах варили кору дубову, товкли в ступі. Тепер оце цю кожу без шерсті у діжку, заливали оце все узваром цим і струшували кожу, товченою [корою], точили на решето на широке. Струшували, складали там. Хто вмів чинить хорошо, той знав, що робить. [Як називали людей, що чинили шкіру?] «Чинбарі». [Чи були майстри, яких називали «кушнірами»?] Кушнір – це той, що овечу кожу чинив. Ну, воно однаково [і овечу, і телячу]. Були [такі ремісники], а як?! І лимар – це ж те саме. ***Шорництво.*** [Як називали того, хто шив кінську збрую?] То «шорник» у нас звали. [Чи могли ці майстри самі і чинити шкіру, і шити з неї?] Хто який. Не знаю. Шили.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО Кравці [були]. [Кравці], шо одежу шили. Сорочки, штани – це самі люди шили. [Кравці] – піджак, кожух. ***Кожухарство.*** Були у селі люди, шо шили кожухи. У жінок були чорні кожухи, внизу на рукавах, спереду, на планці, на воротнику, такий стоїчкою був, пришивали білу опушку таку, із овчини. І на чоловічих кожухах пришивали опушку, тільки вона якось чорна була, в основном внизу, та і на рукавах, бувало.

ПРЯДІННЯ Пряли, ткали [у селі]. Да, в кожній [родині пряли і ткали]. В кожній хаті прядка, понапрядаємо, ниток же багато було. А ткать не кажда баба вміла. Та й чоловіки пряли. Ну, тільки, коли приходиться, а в основному баби. З коноплі і з льону. Із льону ж лучше полотно, воно таке біле, як калінкор, типу ситець. Прясти начинали, як тільки картоплю виберуть, і зіму прядем. ***Табуйовані дні.*** У п'ятницю прясти не можна. Бог його знає, [чого не можна], так заведено. Ніколи в п'ятницю і в неділлю не пряли. І в суботу, коли там якийсь празник припаде. А то цілий тиждень. Год ділився на такі оттєнки: Великий Піст, потом Петрівка, потом жнива, потом Спасівка, потом Великдивка, потом м'ясниці після Різдва. Так от прясти начинали в Пилипівку, це восени вже, як усе поробиться. У м'ясниці прядуть тоже. А в Піст і тчуть. ***Обробка волокна тваринного походження.*** [Чи пряли нитки з овечої шерсті?] Аякже! Робили [ліжники]. У нас є і зараз ліжник. Ткали так, як і той... [коноплі], тільки нитка друга. Пряли, тоді сукали, тоді ткали. [Чи тримали вдома овець?] Тримали. [Коли стригли овець?] Єсть такий празник навесні – Миколи. Так є така приказка: «До Миколи не сій гречки і не стрежи овечки». Вовна у овечки «підранюється», так зветься. Вона ж цілу зіму, вовна, росте, а навесні під тією старою вовною нова вовна руниться. Як ото руниться вовна, так ото треба стригти по отій молоденькій вовні. Ножницями. «Ножницями» – так і звалося. Овечі ножниці. А потом уже, як появилась електрика, так електричною машинкою. Самі [стригли]. [Як обробляли вовну?] Як на свої потреби, то прали. Брали наливали води кип'ячоної у виварку і клали туди вовну, ото вона одкисла, і йдуть на річку. І ото на річці ловко перуть, потрошки беруть, і ото вона робиться, як вовна, кажуть. Повісив, висохла. Потом оп'ять береш обскубаєш її ловко, і підсмикаєш її прядкою, і йде нитка. [Чи пряли на веретено?] Я не вміла. [Як довго люди пряли?] Пряли [після війни]. А ото пішов недобіл, таке полотно не добілювалось. А в Конотопі приймали коноплі, уже потіпане, тільки таке прясти, тоді таке – гроші дадуть, а ми підем купим отого недобілу.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення тканих виробів.*** Навесні тчем, щоб до Паски виткать, бо треба мазать хату. [Де зберігали верстат в літню пору?] На хлівах, щоб не мок. Зразу напряли ниток, потом на снімницю наснімали, на основу. Тепер верстат у хату або в клуню, бо ткали і в клунях літом, у кого було время, а то в основному у хаті. Оце снують нитки ці. Становлять верстат, настроїли. Два «навої» звалися, ну, палки такі, на один навивалися нитки, потом отаке, що через них нитки пускали. Так ото через них нитки пускали, щоб вони рівно лягали, берем начиння часть, із ниток, потом нитки, як дойшли сюди – розрізать. І знов затягти оті нитки у начиння. На начиння, як кончали ткать, уже як доходять ці нитки з навою до начиння, остається кусочок полотна і отіки ниток. Тепер оці нитки, що навели, присукують нитка до нитки, щоб узла не було, бо не пройде крізь начиння. Унизу другий навій, на який надівається полотно. Оце ж пересукали, перетягли у ляді блядок, з очерету набрано одно повз одно, так як гребінок, зубці такі. Тепер оце начиння, «підніжки» звуться. Унизу, уверху отаке на коліщатах, отак ходить. Ногою нажима, начиння це роздвоюється, получається промежуток. Тоді в човник, човник із цівкою, на цівці намотані нитки, лядою прибила, обратно наступила, другий відтіля човник. [Чи ткали у селі килими, доріжки?] У нас у селі ні. У нас ткали рядна. А то, було, ткали, так човник туди-сюди перекладали, і виходить візерунок. [Чи різнився верстат за своєю будовою?] Один і той самий, а начиння друге. Було, спеціально ткали настінники. Таке саме, тільки візерунки такі, «кружка» звалися, «сосонка». Ну, такий малюнок. ***Вибілювання полотна.*** [Як вибілювали полотно?] Простілали. Де немає озера чи річки, [на росі слали]. Да, поливали водою [з криниці]. ***Асортимент тканих виробів.*** Воно й зараз у селі є такі люди, що тчуть дорожки, рушники. Для себе. А оце у нас старинний килим з вовни, ткався ще при царю, а хто ткав і як – бозна. Колись його слали тільки на стіл на празники. А я у полотняних

www.etnolog.org.ua

штанях ходив, у сьомий клас, вже, понімаєш, чутлі не парубок, ще й мати сама покроїла, й руками пошили і окрасила, навєрно. ***Фарбування полотна.*** А покрасять знаєш чим? Вільхова кора – наварять, і ото штани готові. Красили [у бузину]. Це як не було матерії після войни, після голодовки, так красили і шили рубашки і штани, спідниці. А в кого були гроші, той порошок купляв – і червоний, і жовтий, і зелений. Були такі порошки, продавалися. Красили нитки. Заполоч [була]. [Чи вишивали у вас?] Да, [і гладдю, і хрестиком]. ***Табуйовані дні.*** [Чи були такі дні тижня, в які не можна було ткать?] По празниках і в неділлю.

РИБАЛЬСТВО [Чи були у селі рибаки?] І зараз є, вудками і підсаками...Волок. Для себе [ловлять]. Було, як наловить багато, так возили і продавать. Поки була річка велика Ромен, так поки не було мілірації, так по цій річечці були, так називалися, «стрижні», тут можна було перейти, а там не дістанеш дна. Так риба була по тих комбанях, у стрижнях отих. Багато риби. Усяка річкова риба: карасі, лини. Ловили кливнями, волоком, тоді ж кар'єри повни були води, це ж ото канаву прокопали, вода зийшла, а то повни були кар'єри води, риби було багато – і щука, й карась, і лини були, і плотки були, й окуні були. Сейм розливався, заходила вода, сюди й риба заходила.

с. Кошари

Записала Н. Литвинчук 12 серпня 2014 р.
у с. Кошари Конотопського р-ну Сумської обл.
від Волкогона Олексія Григоровича, 1953 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Теслярство.*** У шісдисятих годах хати строїли з дерва. У нас хату два діди строїли, два діди-самоучки, один із них з Дептівки був. Дід наш Яков помагав. До нас в шісдисят сьомому, шісдисят восьмому кацапи їздили, так на них і казали – «кацапи», по-другому не називали. Вони ж вручну розпилювали дерево на шельовку, на хату. Пилка у них така здорова була. Пиляли, тоді напились, побилися, так одного вигнали, а я тоді з другим пиляв. У сімдесяті роки масова стройка була, так їздили по дерево аж за Москву, у Химки, город такий там. Півсела туди їздило. В основном хвойні купляли: йолку, сосну – це на хату. В селі – верба, тополя, вільха – на разне таке. Багато з Москви дерево привозили. Для рубленої хати дерева треба багато, в нас строїли в торець, з обзелів, потім дранкували, клинцювали, а тоді глиною обмазували.

КРАСНОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Мала Рибиця

Записала Т. Зубрицька 22 березня 1999 р.
від Жук Марії Мефодіївни, 1926 р. н.,
родом із с. Мала Рибиця
Краснопільського р-ну Сумської обл.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО [Розкажіть, які ліси були в селі?] Ліс у нас був з одного боку, це туди, до села, до другого села. Звався він Велень. Це така назва. [Які дерева там росли?] Дерева там були разні: і дуб, і береза, і клен. [Ви туди ходили по гриби?] Да. Гриби там були, більше опеньки. [Чи ходили по ягоди?] По ягоди ми ходили у яри.

РИБАЛЬСТВО [Чи ловили рибу в селі?] Риба у нас була. Багато було в'юнів. От зімою... У мене був брат, то він ставив верші, як воно вроді болота там розливалося, то він ставив верші, і дуже багато там в'юнів ловилось. І сушили їх, і свіжі жарили... Сушили, дуже вкусний борщ із в'юнами. Капусняк дуже вкусний. І так їли. А риба була там, карасики були там... Ну, такой вєликой не було... [Що таке верша?] Верші – це таке з лози сплетене, як домік, і з ниток, і так получаєця, шо вона туда як залізе, риба, то назад вже не вилізе. Це називається «верші». [А ще чим ловили рибу?] Ми штанами ловили. Штани хлопці зав'язували, калоші, і ловили. Хто як приспособився. [Чи були у Вас сітки, фатки?] «Речники» в нас називалось. Хватка. Це таке здоровенне, а речник – невеличке. [Чи ловили раків?] Раки ловили. Це хлопці ловили. Ми не ловили, бо вони кусалися.

ГОНЧАРСТВО [Якими ремеслами займалися в селі? Горшики де купували?] Горшки ми брали, у район їздили, у Миропілля. [Там були гончарі?] Да, там. В селі у нас не було гончарів. [Як називали глиняні вироби?] «Горшок», «глечик», «макітра» – все це різне... В нас був закром там, в стану, в коморі стояв якийсь. ... Приїжжали там з горшками, другий раз везуть... [Гончарі?] Да, гончарі. Ці свистюльки всякиє, шо то дітям купували. Воду наливаєш, а воно сюрчить. З свистками, з отакими.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Лозоплетіння.*** В нас у селі корзини плели разні. Плели ці, кашулі, шо картоплю, з двома ручками. І стулья плели із лози, і кроваті плели з лози. [Де брали лозу?] А у нас лози повно, і на болоті в нас, в нашом городі там скільки... [Коли лозу заготовляють?] З осени. А потім сидять зімою, плетуть. [Її обдають окропом?] Парять. [У чому парять?] В кип'ятку. [У коритах чи в чому?] Да, там в бочку чи в корито. [Чим зчісували кору?] Єслі кошулі плели, то кору не зчісували, так і плели, з якшо там стуло, то чистили. А я не знаю, чим вони його чистили. Корзинки плели з двома ручками. Кругленькі. З одной ручкой. Обикновенні. А то з двома ручками більше такі, шо на базар ходить. Отакі, довгенькі, на базар ходить, бо ми ж ходили на базар дев'ять кілометрів, то туди ж з корзиною. Шось наклали, яйця чи шо... І паску святити носили теж в корзині. ***Бондарство.*** [Чи були бондарі в селі?] Да, бондарі робили бочки. [Чи виготовляли дерев'яні миски?] А, ну, ночви були дерев'яні. Мужики робили. Вони ж торгували. Я помню, бачила, як роблять. Вишкрябують з дерева.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи багато господарів займалося бджолами?] Небагато. Була пасіка у мого, ну, хто це він був, мого батька брат, це мій дядько був. В його така пасіка була! Шо тєбє сказать! Це була пасіка на все село. Він занімався пчолами з самого дєтства. Дід ше займався, а потому він переняв з самого дєтства. В його пчоли були на першому плані. Він пчолей більше любив, як дітей своїх, хоть їх у його було шестеро. І потом уже він старший був, і дуже больний був, у його була астма, але він такий був хазяїн, в його такий був сад. Це сад вгорі, а тут внизу, у дворі, стояла пасіка. Це така була красота... В нього скіки меду було, але він його ніколи в селі не продавав. Він возив у район на базар. Але якшо прийде хтось там попросе больному чи там..., то він ніколи грошей не брав, дасть,

www.etnolog.org.ua

то без грошей. [В нього вулики які були: скриньки чи довбані?] Нє, в нього були скриньки, вже не довбані. То в нас були довбані. [У Вас були довбані?] Да, вже повикидали, як батька не було, то казала сестра, шо одні довбанки лежали в сараї, а зайдеш, так дихать нема, так медом пахне. [Де ті довбанки стояли?] На полі стояли літо, а на зіму – спеціальний погріб був, де пчоли були. І це ж, мій цей дядько за ними так ухажував, так любив, але ж коли прийшли німці, то забрали корову, забрали дочку в Германію, то він больний був, непридатний, не призивався, то він пережив. А як побачив, шо його пчолей везуть, хтось виказав, де вони там в нього були в погребі, і повісився, не видержав. Тоді його жінка прийшла до мами: «Дайте, – каже, – мені малу, бо я боюся в хаті буть». Він там повісився ж у хаті на крючку, де люлька висіла. Так ми там..., я в неї була, так ковбушки такі з медом. [«Ковбушка», це що таке?] Ну, таке як глечик, тіки здорова. Вузьке горлишко, а сама здорова, дак це звалась «ковбушка». Дак восєм цих ковбушок з медом, я їх ноччу рядном накрию і у піч у димоход туди поставлю, полізу. [Навіщо в димохід?] Ховали од німців, бо німці ж пощитають хати і йдуть у двір прямо, де мед. А война... Дак ми ховали там у піч у димоход ті ковбушки з медом. А бочку з медом вона сховала у клуні під стовпом і сіном накрита. Прийшли німці, якраз її не було, і до мене: «Де мед?» Пішли туди у клуню, штиками, і не найшли тої бочки. То вона прийшла, ми ноччу одрили, і діда одрили, дідову яму, вона його поховала в садку, на кладбіще не возила. І дідову яму одрили, і поставили бочку туда з медом, сховали од німців. [Куди повезли вулики?] Побили. [Побили, щоб мед забрати?] Ну, а шо ж! Тіки мед, бо нашо їм вулики. Побили, повикидали, а мед позабирали... [А на літо куди ті вулики виносили?] На літо на поле. [На гречку?] Да, на гречку, на поле вивозили. [Чи були у Вашому селі такі довбанки, які чіпляли на дерева?] Ні, в нас таких не було. В нас не дуже було багато пасічників, ну, це мій дядько був на все село. Це такий був, шо вже такого ніде. Такий мед, ой, а які соти вкуснєйшиє! Як піду, а він мене дуже любив: «Чого не приходиш?» Наллє мені глечик меду, наріже так сотів, вкуснятіна. [Як його прізвище?] Жук. Це мого батька брат. [Як його ім'я, по-батькові?] Іван Іванович. [Чи хтось з роду перейняв його справу?] Осталася ж невістка. Син, той шо був в обозі, шо забрали німці, не вернувся. Осталась невістка, вона ще держала пасіку трохи, але женщина є женщина. Так воно й...

САДІВНИЦТВО А такий сад [у дядька] був, такі яблука були, шо як упаде яблуко, як трісне, то там один сахар. Така «Антоновка» була... Як накладе у клуні на солому, як зайдеш, не можна дихать. Отакі жовті яблука, здоровенні... [Чи мочив він яблука?] Мочив, аякже! І на базар возив. Возом на базар возив. [Чи в багатьох у селі були сади?] Сади в багатьох були. [Які дерева росли в саду: яблуні, груші, вишні?] Всьо було. Яблуко, груші, вишні. [Чи росли сливи в саду?] Сливи, шось у нас не було. [А груші?] Груші були. [Які сорти груш?] Ну, разні були. Я не помню вже. І лімонка була. Я не знаю, як вони звались. Груші, да й усе.

ТВАРИННИЦТВО ***Реалізація молочної продукції.*** [Чи продавали молоко на базарі?] Нє, нє. Ну, такого продавать, нє. У кого вже корови не було, до ето, там просили, так давали. В нас, например, корова була, дак я носила вчителю молоко, бо він у нас брав. А базара в нас не було, бо в нас село невелике, і всі в район. В районі був базар. Туди ми носили молоко, і масло збивали, то все носили туди.

ТКАЦТВО [Чи ткали у Вас у кожній хаті?] Нє, нє, не в кожній. Це ж треба станок. Треба, шоб мастєр був, шоб зробив таку машину. [То як же, все ж носили – штани, сорочки, треба було дати людині, шоб наткала?] Да, вона ткала. Носили їй вже напрядені нитки. [Як її звали?] Баба Тетяна Скочиха. Це в неї був станок. І рядна були. З нас тряпочка ніяка ніде не пропаде. Яка де, ми її дерем і зшиваєм у клубочки, а тоді несем бабі Тетяні на рядно, бо ряднами вкривалися... [Скільки в селі було таких людей, що ткали?] Ну, це баба Тетяна, там десь була на Загреблі одна. Мало. [Чи ткали з вовни?] Нє, з вовни нє, з вовни в'язали носки, отакі-во. [Чи ткали сукно?] Нє, сукно нє. [Купували?] Да.

КОВАЛЬСТВО [Чи був у вашому селі коваль?] Коваль. [Як його прізвище?] Бортнік Михайло. [Що він робив?] Все, все. [Сапи, лопати?] Сапи – це обізатєльно. Сапи – це як закон, бо на кожен двір треба, да й не одну сапу. А лопати. Все. [Чи підковував коней?] Коней підковував, все. Він був мастєр на все село. Він один був коваль. [Чи були в нього учні?] Нє, в нього не було. В його раньше було. Сєм'я розпалася. [Чи коваль був із сім'ї ковалів?] Ну, нє, я не знаю, хто в його батько був. Работяга такий був, безотказний, дуже хароша людина, мастєр великий.

с. Миропілля

Записала Н. Литвинчук 21 жовтня 2011 р.
у с. Миропілля Краснопільського р-ну Сумської обл.
від Левицького Василя Івановича, 1937 р. н.

КОВАЛЬСТВО Ремесленники, дуже великі ремесленники були і кожевники, і кузнеців дуже багато. А кузнеці ділились на разні категорії: кузнець був такий, шо коней кував, каретник – для багатих людей карети кував. Оце ж робили всі обряди, і до кузні приходили, і вони... обковує оце всіми цяцьками. У тридцять сьомому році начали кулачить тут дуже здорово. В моєї матері була рідна тьотка, в неї чоловік кузнець був, на Росії робили, їхали з Росії – забрали зерно те, шо вони там заробили, усе до грамочки, в тридцять третьому році, діти померли, а його де діли – нічого не ізвєсно. У селі саме менше це півсотні кузень було, це саме менше. Од церкви там єсть бугорок зараз – ото там кузня в кузню стояла, жили вони не в кузні, отут жили всі. Тут разні кузнеці по разним категоріям були, не те шо кузнець да і все. Один от робив кузнець рубанки, ті, шо стругать вручну, він зумів до желєза такого просто сталь наплавлять умісті – і оце робив, сверлики ще робив, топора, ну, разні – не всі вміли це робить. У кузні два-три працювало. Тоді ж не було елєктріки, міх такий із кожі натянутий, і тут горно таке, труби не було витяжної так, як оце в хаті, дим іде у кузню, і оце вони дихали цим – ето адський труд був кузнеців раньше. Це тепер культурні – витяжки поробили та все. Кузнеці були при здоров'ї всі, маленьких кузнеців не було. Кузнець – мастєр золотий – за те, шо налог не заплатив, вісім год у тюрмі сидів. А другий, коло Полив'яної там кузнець жив, тоже без пальців приїхав – на Сєвєрі поодмирзали пальці і все. Не платив налог – значить, туда його. Кузнець і молотобоєць, і, було, оце ж хлопчаків молодих міх дуть – так оце ру-

www.etnolog.org.ua

кою чмих-чмих-чмих. Міх шить були спеціалісти такі. Кузня – така хатка поганенька. Оце там тиски були такі, лавочка така і стольчик, де сідали вони, відро з водою всігда, і кружка – здорова мєдна кружка – пить воду. І сажа летить – пили всі, і ніхто не вмірав, зараз би погребували, а тоді ніхто не гребував. Робили борони кузнеці оці у кузнях. А коли колєктівізація пройшла, кузні унічтожили. В тридцять третьому году осталось вже дуже мало, а оце, считай, десь у п'ятдесят шостому вже полностю розпались кузні, уже не стало. Ну, на проізводствах, то робили, в МТСі кузня була, в МПСУ кузня була й кузнеці. Ну, більше, шо сваркой, різали вже, не те, шо ручне все було. Сам кузнець був і власником. Більше сім'ями робили – ось у нас тут Прядки – усі три брати, усі кузнеці. Міх, молотки, зубила. Дров'яний уголь заготовляли в лісах, ліса часні були. Закупляли уголь і на цих дров'яних углях тільки й робили все ковальське, більше ні на чому! Нагрівали до красна, аж до біла, а тоді витягують – наковальня така – у кажного кузнеця своя фантазія була, не те шо ось приложив маркєр... А в кажного своя фантазія була! Той візерунок такий хоче зробить, а той такий. Тут оградки були, шо робили. Вони не всі по одному оці старинні. Хтось счіта: «Я отак хочу зробить». Той ще лучше шось придумав. Метал їздили закупляли і в Росію, і кругом. В нас тут не було. В основном їздили за покупкой метала в Суджу – це Росія. До кузні всі собірались – і бригадір, і всі коло кузні. Це не тільки тут, я був, робив... в Сінному вже робив – всі коло кузні, бригадір приходе наряд коло кузні дає. Так шо кузня, як то кажуть, – очаг, де всі собірались, і новості всі...

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО Тоді кожі чинили, збрую шили – на хомути, на все. Ще в нас є чоловік один, який якраз шив у Миропіллі. Шкіри з усих тварин чинили. Значить, і бичка ріжуть – це «яловичина» називалася, і коров різали. Овчину, єслі чинили, – на полушубки. Свиней не чинили. З бичка шкіра саме лучше – вона не так пропускає воду. Хто чинив – чинбарі. В нас колись мати цим занімалася, тільки для себе. Оце теля видержем, м'ясо поїли, кожу – на чоботи. Молоді телята різали – і оце така, шоб кожа м'ягка була. ***Техніка та технологія вичинки шкіри.*** Коли різали, солить не солили, це вже государство солило, а люди старалися її отак розкласти, шоб вона не згоріла, не зопріла, шоб оце просохла, а потом її вже в воду намочують і зразу ріжуть, оце ріжуть ножем так і кладуть в ізвість, бо так же ти її циляком не піднімеш – напополам чи на чотирі часті ділили. М'яли обізатєльно, на палки таке, як штирь, і оце береш руками – сюди-туди, сюди-туди.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО ***Асортимент виробів.*** Колись сапоги шили рибасям, такі длінні-длінні, як зараз ото резинові. По воді сутки ходе, роззувається – і ногі сухі. Були сапожки, шили хароші. Во время, це вже коли Лєнін став, це, мабуть, у двадцять четвертому році, у нас як в'їжжать у Миропілля, там зараз конюшня – то сапожня була – сиділи жінки, сиділи мужчини, отоплялось там. Все, заготовка руками, щетина, не голка. Були і на високом каблуку, і ще такі височезні колись робили, «руминками» їх називали, – кожа цвітна ж, конєшно, ілі чорна, корічнєва, ілі красна, каблук такий височезний, ну, каблук не тонкий такий, широкий. Фарбували із вільхи гілки, а лаком отдєльно шпували. Пряжки з кожі були.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Кожухарство***. Тоже кожушатники були в нас. Больше в нас росіяни тут гарно шили. І в нас шили. На базарі. Оце в нас більше росіяни шили. І швачки ж були – мадістки, дома шили. ***Картузництво.*** Картузники тільки картузи шили, кепкою отак-во, а картуз – як ото армєйський високий, а кепка плоска, і кепка, значить, восьмиклинка, шестиклинка. ***Шапкарство***. Шапошники були в нас багато. Ці шо шапки шили, самі і чинили: і нутрію, і зайця, і кроля. А в один період з Молдавії возили всі шкурки, оце все – і каракуль. І це все було в мішках люди возили, і машинами.

ТКАЦТВО Льон сіяли більше, ніж коноплі. Коноплі у колгоспі сіяли. ***Техніка та технологія виготовлення сит.*** Сита ткали ситники. Конський волос обрізали, коней багато було – різали, а потом по волосинці у берда затягували. Верстат цей невеличкий такий. Густота сита і по першому номеру считалась, і по третьому. Значить, і ширше можна, і вужче – це «бердо» називалось. Станок самі робили. Він оце отак во дві палки – зверху тут і внизу, а потоп у палкі такі дирочки – і оце вона у дирочку як затянула волосинку – зав'язала, затянула – зав'язала. Дерев'яний човник. Це мати в нас робила, продавала. В обічайку вставляла.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Бондарів було багато. Діжки і бочонки робили. Є старі, ну, вони вже не годяться. Бодня під сало робилась, зверху отак закривалась і замочок – по видачі було все. Маслобойки. У нас була така невелика, циліндрична, зверху палочка, отак вставляєш і б'єш. Для зерна кадики здорові такі. Було, липа росте, її різали, середину вибірали. Ушата, помийниця – і маленькі, і такі больші – корову, свиней годувать. Колись робили корита, шо купалися в них. ***Стельмаство.*** Стельмахи вози робили, а каретники – карети, фаетони. Ясенок – на обіт. Дуги робили. Нагрівають його в кип'ятку, а раньше-раньше – у навоз укидали, і оце воно гріє суток п'ять, і тоді воно гнеться льогко, зав'язали, засохло – і ото дуга. Дрожки були послє войни – отак колеса двоє спереду, ззаду і отут така досточка. Оце так тіки верхом сідає і їде два чоловіки. І бригадір, і помошник – більш нема, щоб повозка, тамтам сів. Це бригадіри їздили на полі, оце ж об'їжжає. А голова вже колхоза на лінєйкі в нас. Лінєйка так само на колесах, тіки на рессорах – і передок на ресорах, і зад на ресорах. Санки – виїзні. Так отак дуги гнуть, полозя. Укрєпляли дуже. А сани прості – робочі. Дирки всі лозою заплетено, а потом вірьовками обплітали. ***Столярство.*** Столярів було багато. Тіки замовлять їм. Стіл на дві поли – відкривався і на ту, і на ту сторону. Ясен – кріпкий. ***Короплетіння.*** Лапті із липи плели.

КРОЛЕВЕЦЬКИЙ РАЙОН

м. Кролевець

Записала Н. Литвинчук 29 липня 2009 р.
у м. Кролевці Сумської обл.
від Єфіменко Ганни Тимофіївни, 1935 р. н.

ТКАЦТВО [Чи постійно Ви проживали в Кролевці? Чи проживали Ваші батьки тут?] Проживали. [Яка у Вас освіта?] Ой, яка там у мене освіта?.. Сім класів кончила та й на роботу в шістнадцять год пішла на ткацьку.

www.etnolog.org.ua

[Чи постійно Ви працювали на ткацькій роботі?] Да. Трошки два годи не поробила на ткацькій, а потім на ткацькій. Вобще-то, десять год не робила, тому що в мене діти малі були. [Чи весь час у Кролевці займалися ткацтвом?] Да. У мене батько займався, сиротою був, він 1868 р. н. [?] [Він мешкав у Кролевці?] Да. Казав, батько бросив, десь поїхав, хто його зна де, дітей багато було. Ото в дядька жив, у дядька дітей не було, так він ткав. Рушники. [Чи продавав батько рушники?] Ні. Дядько вже ж носив. Дядько ткав. Він зімою ткав... Як же ж його фамілія?.. Риндя, Ринді носили. Він ткав, приймав рушники. Ну, оце зімою він, було, дядько тче. Було, прийду до нього кажу, що болить, воно ж нагинаєшся всьо время. Він каже: «У мене і сейчас не посходило». Уже старий, почти вісімдесят год було. Так кажуть, що ще й хорошо ткав, і ще й на чай давали. Було, оце хто несе і каже: «О, на оце передай Тимофію на чай, бо красіво зробив». Орлині робив, ну, старинні рушники. [Де брали ткацьку сировину?] Десь купували. Потому шо біле полотно ж. Полотна ж так не вибілиш. Обнаковенні нитки білі і красними ткали. [З яких ниток ткали: лляних чи конопляних?] Нєт. Хлопчато-бумажні. Ну, з конопель то таке воно було. Воно ж товсте. [Чи вирощували люди коноплі?] Вирощували, конєшно. [Чи в кожній сім'ї ткали?] Да, почти-шо. Я при нємцях, знаю, що наші купляли конопель, я не знаю, де купляли, мала ще була, десь купляли коноплі, вимили, б'ють, а тоді мички робили, і ми м'яли з братом, в мене брат старший, мама в печі топить, воно ж пилюка яка, а ми стоїм ногами мнем, щоб пилюка йшла. І станок робили в нас у хаті і ткали, бо ні в чому ж було ходить. Оце виткали мені на юбку, покрасили чимсь чорненьким. Дубовою корою, по-моєму. Оце так робили, а тоді ж я пішла у ткацтво у сорок шостому году. По хатам оце як ткали, так оце були пани Риндичі, я забулася, їх два пани було. Здавали. І вони їм там копійки якісь платили. Дешево [вони приймали]. А оце мій батько розказував, один ткав, ну, оце ж як ідеш головками йдеш, а з другої сторони, оце ж вже половину дійшов, так оце ж чим кінчалося, цим нада начінать, потому шо як повісиш отак, щоб вони, кінці, одинакові були. А один, каже, не робив цього, оце як пішов рушник, так і пішов. [Чи багато чоловіків займалося ткацтвом у Кролевці?] Да. Багато. [Хто більше займався: чоловіки чи жінки?] Ну, не більше, ну, нарівні. Оце я вже в сорок шостому году пішла на ткацтво, так уже мужчини, жакардові були [станки], що однією ногою ткали. [Жакардові] – ну, руками, а тут, шо ногою. [Чи були такі станки вдома у людей?] Ні, не було. На фабриці тільки були. Дома були там такі, рушники там ткали, дорожки. Діти в мене, як були малі, так дома я три годи ткала. Мені фабрика [станок] дала. Не великий, маленький. Ткать. Я носила здавала. А тоді забрали в мене, кажуть: «Хватить тобі дома робить». У нас у городі багато ткало [чоловіків]. А тоді ж усе якось стало зводиться це все. [Чи були дні, коли заборонялося ткати?] Я в празники не ткала. [В неділю] – ні. Ткали цілий тиждень. [Коли починали ткати – восени?] Да. Раньше да. Як скот не ганяють і роботу в полі всю зроблять, тоді вже тчуть. Ми ткали коноплі. Це ж знаю, що мняли їх тоді, на мичку, ми на веретено крутили їх. Ткали полотно це. [Чим відрізняється льон від коноплі?] Ти знаєш, я тобі даже не скажу. Коноплі, вони ж такі високі, а льон він же ж отакий. І льон же ж не так вибивається, як конопля. Нам готові приносили [коноплі]. [Чи сіяли коноплі вдома?] Ні. Ну, які ж там у нас у городі коноплі? На селах сіяли. А ми ж у городі жили. [Чи ткали у Кролевці шерстяні килими?] У нас не ткали. На фабриці раз пробували одіяла ткать, я сама раз пробувала, вовну нам прислали, ну, в нас основа була дуже слаба, шо ж вони почесали раз, шерстю поткали, потом почесали, ми їм передали, і вони трошки побули, а основа у нас була слаба, і вона почала розв'язуваться, розлазиться. От оце ж у нас, считай, оце ж по тканні, а це ж основа. [З чого починався процес ткання?] Ну, це ж нитки приходять із розпреділітільного цеха, там нитки крутять на такі шпулі великі, і єсть такі станки великі, мотивила, скручують ті шпулі, і крутять на мотивила, здорові такі вони стоять. А тоді з того мотивила крутять навої такі, і тоді на той навой накручують, вносять у цех, я починаю роботу, отак воно обрізається, і тоді тчем на верстаті. Вони такі невисокі були. [З чого була основа?] Основа, ми прив'язуєм, ну, ремис такий єсть, ото так він стоїть, береться основа на такі тії, ми перебираєм цей ремис, перебирається не так, що, там такі дірочки єсть, і тоді в ті дірочки, і не так набирається, що по одному, а набирається чотири штуки їх, і набирається перша, третя, друга, четверта нитки, а десь хтось помилку зробить, уже брак буде. І тоді ж воно там прив'язується, дополнітєльні ніші такі. [Звідки брали узори?] Просто художники були, і вони робили ці узори, малювали, і малюнки оддавали нам. [Чи пам'ятаєте Ви, які були узори в п'ятдесятих роках?] Може, чуть-чуть щось мінялось, а в основному... Ну, скатерті мінялись разні, а от рушники не мінялись. Нові художники рисували шось, ну, на подобі старого. А з петухами у нас мало було. Десь у мене й книжка є. Та оце петушків, це як хто загадає старинні такі, на виставку робили. Я тоже на виставку оце сама намалювала.Там береться така бумага з клєточками малєнькими, я як подивлюсь, так воно ж уже ніколи не буде такого зразка, що щось зміниться. Я й сама на виставці була. Їздила аж два рази. Нам там книжки повидавали. Так оце виставка була, чиї художники малювали. Художники ж малювали, а ми вже ткали, і сами вже оце ми, хто з робочих уміє, щоб намалював і виткав, і це ж тоже щитається, і там тоже пишуть. [Де брали узори люди, які ткали вдома?] Малювали. Потому шо виткать без рисунка незя. І придумували рисунки, і малювали на бумагах. І воно це йшло все. І це ж вже скільки год пройшло, а все вони цієї кролевецькі рушники славляться й сейчас. [Чи були у Кролевці ярмарки?] Тоді ще не було, я не помню. Це тепер виставки роблять. Оце було чотирі года назад, нас приглашали на цю виставку, що була, в Дом культури. Та тепер і ікони красиві тчуть. Та я тож ткала Шевченка. Рисунок мені намалювали, Шевченка ткала. Я три годи робила на експерементальній роботі, художники малюють, тоді ми проробляємо. А тоді худсовєт – чи його можна пустить до людей, чи ні. Такі рушнички, скатерті красиві понамальовують, зробимо, а мастєрам же ж не нравиться, мастєрам же треба метраж, а красоти не треба було. Потому шо єслі сложний рисунок, його ж багато не зробиш. [Чи багато часу йшло на те, щоб виткати малюнок?] Смотря ж який. Ну, десь рушник-два можна було зробить за день. А великий уже довше. Да, три метри. [Були] сантиметрів шістдесят. І по п'ятдеят

www.etnolog.org.ua

сантиметрів були. Рушнички такі маленькі робили. [...] [Чи ткали великі трьохметрові рушники вдома?] Ткали. Ткали на звичайних верстатах?] Да. [Де брали кольорові нитки для ткання?] У нас же там і краска своя була, красільний цех був. І красне, і зелене, і всяке красиве красили. [Яким було ткання, більше червоний колір з білим?] Да. Ну, це ж рушники, а скатерті робили – так разні ж. І зелененькі, і біленькі, і синенькі. [Різнокольорові рушники] – це старинні рушники були. У нас такі не ткали уже на фабриці. Уже у нас рушники ткали біле полотно і красний узор. А кольорові – то ше раніше. [Чи ткав кольорові рушники Ваш батько?] Нє, вони красні. [Чи ткали в сусідніх селах?] Ткали ж люди. [Де, на Кролевеччині?] Та ні, по селах ні. Ну, воно як взять було на дом роботу, так дома ткали рушники. Да. Це смєною ми як робили, так із Києва до нас приїзджав художник, коли п'ятидесятилєтіє України було, так попопряли повтораметрові рушники. Оце йде – чотири з половиною метри сами узори. Оце з однієї сторони і з другої, а середина до половини узори, а тоді герб України. Ой красиве було! Було як ми пряли, так нам так інтересно було. [До якого року Ви працювали?] Да я зперва працювала недовго, з сорок шостого по п'ятдесят перший, а тоді в шістдесятому пішла знов і до самої пенсії робила. У 1980-му [пішла на пенсію]. Це в п'ятдесят год. Ми ж тоді не до п'ятдесяти робили, там льгота була. Ми в п'ятдесят год ішли. Було, як потчеш, так таке красиве, що нельзя сказать. Художники, було, скажуть: «Боже»! Було ж, поприїзджають, там же ж з усіх приїзджали, а я з художником зі своїм поїхала. Так кажуть: «Господи, чиї це руки таке робили»? А воно ж удвох ткали, там, правда, не вправлялись, він пізно привіз, там ще одна помагала. Так він каже: «А он стоїть». Вєчний огонь загадували, робили, ну, з Сум загадають, кому там в подарок партізанам. Вєчний огонь, красиве таке робили по заказу все. Там таке, що норм нема нічого, а уже ж, що норми, такого сложного, ну, воно все сложне, ну, не так. [У надомників норма] така, як і це тут. [Чи платили їм за роботу гроші?] Да. Мастєр приходить, вирізає, вона приходить і здає в цех. Ну, я скільки?.. Десять год, навєрно, робили свої штампи, шо ж я вирізала, попечатала і здала. У мене мастєрша не проверяла. Ну, там десятку мені платили за це в місяць. Мені нравилась робота. Важко [ткать]. І кролевецькі робили, ото шо полоски такії, застелене полосками такими. [Чи були у рушників якісь назви?] Нєт, усі «кролевецькі». В полоску ми рушники не ткали, вони там є рушники, зараз я покажу. Оце, дивись, такії ткали коврики. Ось, дивись, рисунок, і це по рисунку тчем. Оце воно виходило, що все ж воно сходилось, і все, все, все. І оце, щоб воно було однаково, оце перші рисунки робим, це ж ткали для одних, а це для других. На цих, що нам надо, позав'язуєм, узяв, узяв, заложив і пішли, пішли. Інтересна робота була, а сейчас у мене вже нічого й не осталось. Там же ж рушники нельзя було взять, так купляли за сорок рублів. Багато було так, що дівчата поприходять, роблять, вже понаучуються і побросають. Не може робить, не всі. А тепер, канєшно, там в училищі роблять, і рисунки роблять. [Чи тчуть кролевецькі рушники зараз вдома?] Навєрно, ні. Я не знаю. Може, і є. У нас усі в сім'ї робили у ткацтві. І сестри. [Чи ткали діди, батьки Вашого батька?] Навєрно ж, ткали. Потому шо знали, що було ще давно, давно й давно. Я точно не скажу, в яком году, у мене ж батько в яких годах ткав!.. [Хто були кращі майстри – жінки чи чоловіки?] Всяк було. І чоловіки, було, хорошо [ткали]. Не відрізнялось [ткання].

ВАЛЯННЯ [Чи тримали овечок?] Да, тримали. [Для чого тримали – для м'яса чи шерсті?] Навєрно ж, для того й для того. [Чи били валянці?] Били. Там у нас у Сютовці били. Це воно тут коло церкви недалечко. Там валянці дядько бив. Було, всі носять йому.

ГОНЧАРСТВО [Чи відомо, чому Ваш куток називається Гончарівка? Чи були у вашій місцевості гончарі?] Ага. Там велика вулиця є і невеличка. Так там гончарі жили. [Чи в кожному дворі були гончарі?] Ні. Не в кожному. Там посередині Гончарівки глечики робили, горшки. [Де брали сировину?] Їздили, а куди ж по глину їздили, мій батько їздив із свекром, а оце куди, я й не скажу. Глина така спеціальна біласта єсть. Оце вони поїдуть, глини самі наберуть, а тоді вже на ярмарок. Привозили вони цю глину, ну, воно на глей похоже, таке воно в'язке. Ми його так розмішували, як масло, тоді воно робиться так, що аж само іде. ***Техніка та технологія виготовлення глиняних виробів.*** Інтересно робили. Такий станочок, унизу такий круг, великий круг, це для глини, тоді так у вишині, і тут кружочок, де вони той виріб збивають хорошо, тоді вимішують. На воді ото вони її місять ковеликами такими. А тоді ото сидить крутить, і це ж крутиться. І він її так зглажує, зглажує, а тоді починає більше, ще більше, пальці вставляє сюди, сюди, сюди і тоді в них получається макітру зробить. Макітру – так це ж вони не з рисунка, це ж вони з голови беруть. Великі такі горшки робили. Макітирки і великі, і маленькі, а тоді, оце ж вони зроблять, у них такі полички єсть, і ото вони вже ж знають ціна яка. Така вона в них доска є, і так вони її потихеньку туди становлять. Схочеш, щоб вона красива була, так у нього красочка така є, так ото він її так повидєлує, глечик чи макітрочку, красиво. А тоді ж вони сохли в їх, а тоді їх в печі, такі були. І вони виставляли по обох сторонах посуду цюю. Олово ж у них було. От як вони олово робили, ну, щоб ощол чи макітра, чи гладижка. [Що таке гладишка?] Глечик оце ж, що молоко наливають. [Чи відрізнялися глечик і гладишка?] Однакове. Просто ми так називали. Так оце таке вони робили. Так оце тоді вони якось той свинець чи розтоплювали, що вони їх мазали. І вони їх там закривають, і ото вони там сохнуть, і полуда чи як там воно в них вже облазить. [Чи довго сохли гончарні вироби?] Довго. Навєрно, неділь дві. А тоді ж откривають, воно ж усе виходить жара. [Який вигляд мала піч?] Це була така вона кругла, як ото погріб, тільки без ступєньків і з кирпіча ж і оце ж там дві сторони глибше й глибше, це ж усе стояло. Воно ж там жарилося, а тоді ото таке воно було красиве. [Якого кольору був глиняний посуд?] Краснуватого. [Чи робили у вас посуд чорного кольору?] Ні. [Чи були глечики для води?] Із ручками. [Чи не казали на них «тиковки»?] Ні. Ну, вона така пузатенька, а зверху маленька. Маленька, з ручкою. Оце вже «глечики» називалися, а «гладижки» – це вже для молока. [Тобто гладишки були без ручок?] Да. А там з ручкою отакі красиві. Отут із лієчкою. Ще обдєлані красіво так. Квітки. Коричневенькі, ну, саме главне, то було обйом. Так вони полосочки такі біленькі робили. Ага, внизу і зверху, а всередині ті квіточки ро-

www.etnolog.org.ua

били й малювали [на глечиках]. Там же ж полосочки ті малювали. Красивіше ж, ніж без них. [Чи малювали орнаменти на макітрах?] Ні. [Хто розмальовував посуд, гончар?] Да, сам. [Які фарби використовували для оздоблення?] Я даже й не знаю, які вони краски брали. Шоб вони ж не облазили. [Чи довго в побуті зберігали глиняний посуд?] Довго. [Чи робили кролевецькі гончарі димарі?] Робили. Загадували ж уже їм там. [Для чого використовували макітри?] Ну, макітри ті, шо для цвітків, із дірочками, вони робили їх. Потом макітра картошку жарить, у печі жариться в тій макітрі, тоді ще там горщики на різну манєру. Воно ж раньше не було не кострулю, нічого, у горщиках. Горщики в піч, і вариться воно там собі. [Яким орнаментом оздоблювали посуд?] Та в нас оце і геометричні були. На подобі, як квітки оце у нас на коврі, оце такі в нас були. [Чи були схожі орнаменти на ті, які були на рушнику?] Да, схожі. Зі скатертю воно не схоже, бо там же ж на скатьорці квіточки маленкі. А раньше скатьорки ж робили полотно і розами робили по краях, по углах роза і посередині більша роза. [Чи були у Вашій місцевості гончарі після війни?] Були. Довгенько, а це вже, навєрно, повмирали, нема вже нікого. [Чи працювали гончарі ще в 80-х чи до 90-х роках?] Ні, не було вже. [Чи були гончарі в 60-х роках?] Да, у цих годах були ще. ***Реалізація гончарних виробів.*** [Хто продавав гончарні вироби?] Самі. На базарі ото, на ярмарку. І беруть люди і горщики, і гладижки. [Чи возили гончарі свої вироби по селах?] Возили. Складали один на один. Не перекладали ото так один на один. Довго були. Були, навєрно, аж до 62-го, були. [Куди гончарі возили продавать свої вироби?] Куди, де який ярмарок, да в яке село. В Алтиновці ярмарок був на Покрову. У нас же тут вони по Кролевецькому району возили, а дальше – я не знаю. Конєшно, складно [було возить]. Кіньми возили, возами возили. Да. У мене у батька така корова була, що молока мало давала, так коровою [возили]. [Скільки коштували гончарні вироби?] Та копійки там. [Чи передавали гончарі свої знання дітям?] Та ніхто не хотів. [Звідки вони отримали свої знання, від діда-прадіда?] Да. А тоді [діти] не схотіли. Воно ж, бачиш, пішло й пішло. А гончарство у нас кончилось. Оце ж тут на Кролевеччині ще хтось єсть. Не знаю, чи вона робить там. Годів п'ять назад вона тут хату купила, ну, не знаю, вона займалася цим. Вона робить сама, і оце на виставці в неї все розбирають: і глечики, і макітерки.

ВИШИВАННЯ [Чи вишивали люди у Кролевці?] Вишивали. І вишивка була. Красіво вишивали дівчата батіст. І додому брали, було, в цеху не вспіває, так додому візьме та й вишиває. [Чим вишивали, хрестиком чи гладдю?] Хрещиком. [Чи вишивали щось гладдю?] Самі для себе рушники вишивали. Ото поповишиваєм квіти, ниток разних й ткацьких, мо', візьмем. І кружева до рушника. Раньше ж не занавісочки, а рушники вішали.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Були бондарі. Він і сейчас там є у нас коло базару. Робили вони ловкі і бочки. Та що хоч ізроблять! Відра, ослони... Таке все. [Кого називали «бондарями», тих, хто бочки робив?] Да. А «бочкарі» були – самі бочки робили. [Тобто «бочкарями» їх ще називали?] Да. Оце діжки вони робили, великі, маленькі, і бодні – сало туди клали. Бочки робив, ну, бочки в нас чимало хто робив, і це все вони на базар. На базар чи на ярмарок, бо із села ж приїзджало. Да людей приїзджало багато, даже здалека. У бочках там помідори квасять. Бочечка огірків чи бочечка помідорів, капусти. [Чи продавали бондарі свої вироби?] Продавали. [Чи носили продавати на ярмарок?] Да. [Чи виготовляли бондарні вироби на замовлення?] Брали і замовляли, які їм треба. [Які були обручі на бондарних виробах – залізні чи дерев'яні?] Залізні. [Чи були дерев'яні обручі?] Да. ***Стельмаство.*** [Чи робили у вас вози, дуги?] Робили. Ну, я не знаю просто, як їх називали. Робили і санки, і дуги, і оглоблі. Це ж усе вони робили. [Де майстри брали сировину?] У лісі. [Чи самостійно майстри заготовляли сировину?] Да. [Які породи деревини використовували?] На сані, по-моєму, в'яз, потому, шо він гнеться хорошо, щось дубове було, не помню, і соснові були ж оглоблі, щоб вони ж не важкі були. ***Столярство.*** [Чи були у Вас столяри?] Мені гардіроб столяр робив чи столик, чи стулець. Це столяр був. [Чи був у Вас дерев'яний посуд?] Ковганка була у нас, кіш дерев'яний був, для зерна здоровий, з ручкою, і ковганка була. Сало з нею товкли. Раньше ж поджарку не робили. Сало, цибулі туди, потовчеться і в суп заправляється чи борщ. ***Ложкарство.*** [Чи робили у Вас ложки?] Мій батько робив ложки. Він такий собі станочок зробив сам. В нього також були різні стругалки – і оце він струже, обдєлує... А ми з братом чистили. Ото спочатку склом обчистимо, а тоді вже наждачною бумагою. І, було, сусідка прийде набере в нас ложок і наміняє їх на щось, бо їсти ж нічого було. А бувало, що й мама на базар виносила ложки продавать, та вони копійки тоді коштували. [Чи робили ложки з фігурними ручками?] Ні, ми звичайні робили. Поківашки робив – ну, ото таке длінна ручка і ложка, і ото тобі мішаєш. І ополоники робив. [Ополоник] глибший просто, і ручка така більша була. [Що ще із дерева вмів робити Ваш батько?] Та такого нічого. Ковганку робив він. [Чи не казали на Вашого батька «ложкар»?] Ні. ***Скринництво.*** [Чи робили тут у Вас скрині?] Робили. Ну, в послєднє врємя вже якось і не робили, ото дівчата йшли заміж із материними скринями. Зі старинними. Отаке тут повидєлуване красіво. Кришка полукругла, а сундук ровний, ну, повикрашуване все, ручки були залізні отакі, були на колесах, були й без коліс. Були. Красіво повимальовувані. Я вже в п'ятдесятих годах замуж ішла, так уже гардіроб зробили. Слабенький, ну був. [Чи були ковані скрині?] Обковували. [Хто обковував скрині, майстри?] Вони самі все робили. ***Гребінництво.*** [Чи були у Вас ремісники, які робили гребені?] От що робив – то гребені різні. Було, знаю, ми оце як пряли, гребень – це ж ото так мичка надівається і веретеном. Так у нас був. Тільки хто робив?.. Видно, що воно саморобне. ***Лозоплетіння.*** [Чи плели у Вас якісь вироби з лози?] Корзини. Ну, ці корзини, бачиш, і зараз плетуть. Це така робота – главне охота. [Чи відомо Вам, коли заготовляють лозу?] Да єсть таке время, що вони заготовляють, бо є ж таке, що вона ламається. А вже ж яке время – я не знаю. [Скільки ручок мала корзина?] І з двома робили, а в мене – з однією. Така, що святить. Обчухрана така, чистенька. [Чи плетуть верші?] Ні, вже зараз немає. Зараз все сєтками. [Раніше] самі, свої плели. [Чи плели лапті?] Було таке, це ще мати казала, що ходили на

www.etnolog.org.ua

річку в лаптях стірать. Це вже самі люди робили, хто інтересується.

КОВАЛЬСТВО Кузнярі були тут. Та й багато. По Гончарівці. Були вони, потому шо ж і коня підковать треба. А я не знаю, що вони ще тоді робили. А виробляли ж тоді. І серпи виробляли, коси – не знаю, лопати робили, сапки. Оце все їхня робота. [Чи щодня працювала кузня?] Ну, який заказ. Да, щитай, щодня. [Хто був власником кузні, коваль?] Да. [Чи великою була кузня?] Ні, не здорова. З дерева зделана. Там же міх такий стояв. Один кузнець був, і один помошник у нього був. [Чи збиралися біля кузні чоловіки?] Я тобі даже не скажу.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО [Чи були в Кролевці спеціалісти, що шкуру чинили?] Були. Кушніри. [Які шкури вони чинили – телячі?] Ну, да, навєрно, і свинячі ж. І вони їх замочують. В ізвєсті. Знаю, що і ми колись чинили. Соллю засипали, а тоді її витерли, а тоді засипали, якась ізвєсть. Кожа ця вся злазила, ми обдирали її. Та іще в чомусь робили, я вже забула. [Чи чинили в дубовій корі?] Я не знаю. ***Шорництво.*** [Чи шили у Кролевці кінну збрую?] Збрую шили. [Чи пригадуєте, з якої шкіри шили?] Я й не скажу. По-моєму, з корів. А то ще з поросят. Її тоже якось спеціально вичиняли, і вони були вже... «сирець», по-моєму, називалось. На віжки сирець. Там розрізняли, де що кріпше. [Чи одні й ті самі спеціалісти чинили та шили?] Всяке було.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО [Чи були ремісники, що шили чоботи?] Хороші сапожники були. Багато. І на Гончарівці були, і по шляху, як іти. І, було, пошиють, так красівенькі такі, полукругом. Всякого [кольору]. Кожа готова вже йшла. [Червоні] не шили. Оце ж ці халявки були, одіваєш, вони ж обйомні були. [Як знімали мірки?] Колодки [були]. Ногу... ото прийшла, він мені у ширину і в довжину [поміряв]. І він тожі оце усе вмісті і знає, який мені размєр, а тоді кроє, а тоді шиє, а тоді на примєрку. [Чи підошва була шкіряна?] Да. [Чи оздоблювали якось взуття?] Ні. Просто шив.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Кожухарство.*** [Чи шили в Кролевці кожухи?] І кожухи сами шили. Тоже ж якто чинили, що шерсть оставалась, це ж «кушніри», це були. [Чи вишивали кожухи?] Вишивали. Полочки. Було, ото тут на рукавах вишивали. І отут поки вишивали. [І чоловічі й жіночі кожухи вишивали?] Да. Було, таке жіноче видєлують красіве. Ну, такий орнамент. [Як називали ремісників, які шили кожухи?] Я й не скажу. Даже не знаю.

МЛИНАРСТВО Млини у нас були. Водяні. У нас там же ж річка чимала раньше була. А вітряки, я не знаю, щоб були. А водяні були, я знаю точно. Ні, це зерно [мололи]. [Споруда] дерев'яна. Колесо у воді, і оце воно там крутиться, тут вода бурчить, і воно ковші такі здорові. Зверху засипають, внизу стоїть забирає. [Кому належали млини?] Тільки панам. А возили ж зерно усякі. [Чи багато людей там працювало?] Ні. Чоловік три, мо', чотири. Це ж, щоб прийнять треба зерно, той, що мірошник, той, що засипає, вбирає. [Що входило в обов'язки мірошника?] Оце ж і входило – муку молоть. Там, навєрно, два чєловєка було, по-моєму. Бо, було, засипле, потом вниз спускається, бере собірає в мішки муку. [Як давно зникли млини?] А тоді порозкидали, порозділували.

с. Дубовичі

Записала Н. Литвинчук 20 листопада 2011 р. у с. Дубовичі Кролевецького р-ну Сумської обл. від Гурби Віктора Григоровича 1956 р. н., родом із Шосткинського р-ну.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Короплетіння.*** Кошики плетуть у нас і зараз. І я вмію кошики плести – картошку носим, буряки – «коробка», кажуть. Коробки в нас плетуть із сосни. Є сосна, її не так просто найти. Її одпилюють метрів два. А потім така сосна попадається, яка потім так, як ото, кору обдирають, вона слоями знімається, і вона так, як лоза згинається, її не треба не парить, нічого. З дна розпочали, доверху загнули, а потім, коли цю верхню шинку проплели, знову оці стояки загинають, і получаються вони легкі. Правда, не довговічні. Вірьовку прив'язують, і з ручками є – усякі. Картоплю носить, буряки носить, по гриби ходить – вони універсальні. Вона прямокутна. ***Лозоплетіння.*** А з лози в нас плетуть обруч, на обруч стояки – стояки позагинав. Лозу осінню нада заготовлять. У мене батько заготовляв лозу з осені, отак під кінець літа. І оце він кучки такі у погрібєнь поставить, а тоді цилу зіму у нього заняття й є, і всім сусідам понаплітає. «Коробка», теж казали. Кругла, з двома ручками. «Вірєйка» в нас називалась (плелась з дна) [Кролевецький, Шосткинський райони]. ***Ложкарство.*** Ложки виготовляв кожен собі, гонить пасти корів, бере заготовку – робить же ж цілий день шось треба. А спеціально ложкарів не було. ***Столярство.*** Оці дівани дерев'яні вирізували – завитушки.

ТКАЦТВО ***Фарбування полотна.*** У нас даже свої були фарбарі. Брати Третякови, вони з Ямполя чи Ямпільського району переїхали сюди і займалися фарбуванням тканини природними фарбами. Полотно, нитки, вовну фарбували. Кошеніль (личинки під клубникою ярко червоного кольору) використовували, цибулю.

ЛЕБЕДИНСЬКИЙ РАЙОН

м. Лебедин

Записала С. Щербань 1984 р. в м. Лебедин Сумської обл. від Сіренко Марії Кузьмівни, 1908 р. н.

ПРЯДІННЯ Пряли з усієї сили. А раз у тиждень досвітчаній матері відпрядаємо. Мняли коноплі ще до Покрови, на дворі, на дошках, щоб менше куряви було, мняли і в хаті, на долівці. Хлопці помагали мняти коноплі. А як пряли, то хлопці приспівували:

Не сама я пряла,
кума помагала.
То за хліб, то за сіль,
то за кусок сала...

Вишивали найбільше у п'ятницю і на М'ясниці. Вишивали долі, кругом діжі, а на діжі стоїть каганчик. Сидить десять дівчат – умістяться.

www.etnolog.org.ua

с. Байрак

Записали З. Гудченко та Т. Зубрицька у червні 1996 р. у с. Байрак Лебединського р-ну Сумської обл. від Зайця Івана Харитоновича, 1912 р. н., та Журби Олени Михайлівни, 1913 р. н.

ТКАЦТВО ***Асортимент тканих виробів.*** Я як починав у школу ходить, то з полотна штани й сорочка, і сумочка, шо книжки кидать. Ото через плече надіну – та й пішов. Зразу з домашнього полотна носив, років сорок, а потом начали вже матерію випускать. ***Фарбування полотна.*** Усяке було – і біле, й пофарбоване. У вільховій воді покрасять, воно буде краснувате. Або в бузиновій красили – темне. Штани чорні з полотна були зразу, а тоді вже з матерії фабричної.

ВИШИВАННЯ Вишивані сорочки носили більше баби – рукава тут пошивані, а ми так, без вишивання. А бувало, оце пазуха широка поки, воротник пошитий стойкою. Вишивка була чорне й красне, всяке, було, й біле, багато.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Короплетіння.*** Українці лапті не плели. Купували. У нас цим не заботились. Купували в городі. В селі плели, в Межирічці, Куданівка плела з лика. Вона ж дереться. Зав'язала липа, тоді ножем поріже раз і другий раз. Оце як ізняв оцей снурок, отакий завтовшки, і потім. Воно ж не рветься, нічого. І ото липові лапті. ***Бондарство.*** [Хто робив бочки, діжки?] Це плотники робили, бондарі. Натягали обручі. В селі робили. В мене мій дівер робив. ***Ложкарство.*** [Де брали ложки дерев'яні?] Ложки свекор робив.

ТВАРИННИЦТВО [Яке господарство було у Вас?] Корова, телиця, телятко. [Гуси, качки були?] Гусей не було. Качки були. Вівці, коні, корова. ***Вівчарство.*** Овечки в стадо виганяли, наймали, платили. Вовну кудись здавали. Самі не пряли. Ткали полотно з конопель. ***Скотарство.*** [Як розпізнавали відьму, яка псувала корову?] Люди підказували. Забирали молоко і корови портили. А тепер Бог милував. [Яка вона?] В білій сорочці. Доїла корову. Ото і молоко все пішло за нею. Були відьми. Як піймають, б'ють. Сорочку знімали і ганяли.

ГОНЧАРСТВО [Хто Вам глиняні горшки возив?] Ганчурник. Десь робили. Горшки, глечата, макітри хліб пекти. [Як посуд називався?] «Кувшин», ковбушечка отака, «горшки». Чавунів, як я була невелика, ще не було. Отакі горшки, і отакі. Макітри. Всередині полив'яна. Там паску пекли. Банки на варення. Паски пекли, з ручкою, «мазок» називається. «Каструльою» називали ще, з ручкою. У Костівщині лучча глина була, а в Межирічі дуже скоро розвалювалась.

с. Бишкінь

Записала Н. Ромасевич 17 червня 1996 р. у с. Бишкінь Лебединського р-ну Сумської обл. від Омельченко Марії Петрівни, 1907 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Коли починалися жнива?] Тепер осьо такі годи́, а ранше це до Пе́тра, ось буде дванадцятого оцього місяця, шо буде, Петра, а то ж було до... І це воно по весні, по літові. Бувають, до Петра начинають жнива, а бувають – до Петра вже й кончуть. Це ж яка погода. [Як бачать, що вже пора жати?] О! Воно ж видно: зе́рно вже сухе в колоску. То ж воно наливається, а тоді мняке ще, а вже як тверде зерно – пора, кажуть, косить, пора косить. В нас не було моди жать. Косили. Да, покосами [клали]. А де багаті були, ото в їх самокоски були. То ж наймають в'язалниць. [Чи був звичай перший сніп зажинати?] Це як кончуть жнива, як уже батько конче косить оце жито чи пшеницю, так я знаю «бороду» зав'язував: кида пучечок колосків тих у землі і тоді зогне й зав'яже. Вроді звали «бороду». Так оце я бачила. [Чи прикрашали «бороду» квітами?] Ні, як ото ж у полі покине нескошене й зав'яже – так воно й стоїть. [Чи існував звичай зав'язувати «бороду» стрічкою?] Ні, ні, тим самим. Це ж пучок оставив, там рослини, і ото зав'язав. Кажуть: уже «бороду» зав'язав – кончив жнива. [Що робили після того, як поклали покоси?] В'язали. Жінки в'язали. Чоловіки [косили]. Ось уже й колгосп стався, то тепер комбаї то косять, а вначалі колгоспу, то косілки косили, а то ж косарі: своя в'язалниця, свій косар, їдуть, наймають... Я за своїм чоловіком становлюсь в'язать, та за своїм, та за своїм. [Як складали?] У копи. У півко́па – тридцять сно́пів, це по півкопи клали. Це як два полукіпки – це копа, а як один полукіпок, тридцять снопів – це півко́па. [Менше] не робили. Ото сніп кладуть на спід. Тоді на той сніп, оце чотирі стороні по два снопи: туди два, сюди два й сюди два, й сюди два. [Тобто з чотирьох боків?] Ага. І ото три ря́ди, три ряди ото по два. Тоді зверху кладуть на ті два один по одному, а зверху шапку – й ото півкопа. [Скільки було збіжжя на полі в тих полукіпках?] Та це хто як. Як самі жили, так як покончили жнива, начинають возить у клуні, молотить. А в колгоспі тоже ж у копи зразу ж клали, а тоді ж ізвозять у скирти́, а тоді ж молотили. ***Агротехніка.*** Як хліба багато – наймають молотарку. Були молотарки, такі, шо кіньми молотили. Молотарки були, ото запрягають четверо коней, і бувала така, шо шестеро коней, і ото такий вал, і отак коні округи ходять, округи ходять отак, і ото ж крутиться вал, і молотілку гоне. [У кого була така молотарка?] Та в бідних людей не було. І ті, які багатші були, то вони і по людях ходили ж молотить. [Чи платили їм щось за це?] Платили, скіко скаже. [Чим платили, зерном чи грішми?] Ні, грішми не платили. Платили грішми, як було таке времня, шо на хліб усе було. Це воно після перевороту так було: і в магазіні за хліб усе брали, і коров купували за хліб, і коней за хліб купували. Було таке времня. Зерном, а тоді ж грішми. Те пройшло, я вже не знаю, які це воно годи́. [Чи було багато таких молотарок на село?] Та ні, дві-три в селі було. І ото кажен ходе по людя́х же. Своє помолоте, а тоді ж ото собіраються, в кого на день не хвате, на двох беруть молотарку, в одного до обід молотять, це по сусідах, а в другого після обід перетягли, до другого. Ото ж люди так ходили: я йду до вас, а ви до мене прийдете, як молотить. Ото так було. Обід готовлять же ото людя́м же хазяїна, снідать дає, обідать, як це до обід, а той вечерять дає, шо після обід. А тоді один там, він коло школи жив, багатенький, двигатель у його був свій і молотарка ото з двигательом, їздив молотить. Ото тоже наймають на день, не на день, а до обід, другий після обід, сусіди так шинкувалися, шинкувалися, було таке. [Чи молотили ціпами?] Молотили й ціпами. Тоді ж усе було крите соломою. І оце жито – це, Боже сохрани, молотаркою його ніхто не молотив, жито.

www.etnolog.org.ua

А це тілько ціпами молотять, в'яжуть в кулі і то ж укривали постройки: сараї, хати були.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** [Чи багато худоби тримали люди в селі?] Та хто як. [Чи була череда в селі?] Як самі жили, не було. Кожен свою коровку гоне, в кого дві, в кого одна. Мій батько держав і по дві корові. Свої діти пасли, одна за однім, оце в нас було п'ять дівчат, одна за однім: та підроста, вже йде буряки полоть, а та пасе корову, та підросла – пішла вже тоже, а та вже заміж пішла.

с. Курган

Записала Н. Ромасевич 16 червня 1996 р. у с. Курган Лебединського р-ну Сумської обл. від Щетини Фросини Іванівни, 1910 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Чи було так, щоб поле на три частини ділили?] На три куски: оце, це підряд буряки самі, підряд картошка ото... Не на три, це ж так: буряки зараз сіють рано, як весною, а тоді картошку, а тоді на зіму сіють жито, пшеницю осінню. А весною сіють просо і гречку, і овес, і ячмінь. Це все руками. [Коли гречку сіють?] Оце ж гречку сіяли у маю місяці. [Що сіяли найраніше?] А найраніше – овес, а просо сіяли під сапачку, шоб рядки були полоть. Більше не сіяли, як ото п'ятдесят соток. Це сімейство виходе орать, так як дома на буряки. Рядками, отакі завширшки рядки, шоб бур'яну не було, шоб чиста каша була. А гречку сіяли руками. Гречку так молотили і мололи в вітряках. [Коли перший раз після зими господар збирався на поле?] Ото ж такий празник був... Ні, не Юрія, такі хрести пекли, такі з кіста... Середохрестя. І тоді той хрест їдять же, а один хрест оставляють, на поле як іти навéсну із тим хрестом. На печі він, там комін, і там засихає. І їде, як оце ж овес сіють же ж підряд всі, і тоді ж мішки беруть, овес насипають, через плече перев'язують же той мішок мотузком і той хрест за пазухою носять. Поки сіє, усей хліб посіє, і той хрест носить. [Чи привозить господар цей хрест додому після сівби?] Один і той самий... Привозе, привозе, не кида, аж тоді привезе його додому, вже як усе посіє й посаде. Вернувсь додому, положив. [Куди клали?] В платочку воно зав'язане, в новенькому, в чистенькому, і на столі клав. Уранці вбіряється – опять хрест бере. Все посаде, посіє, і тоді роблять же солодку воду, а може в кого бджоли є, мед колотять і їдять той хрест.

САДІВНИЦТВО ***Садові культури.*** Багато садка було. [Які дерева росли в садку?] Всякі: яблуні, груші, такі були круглі, тверді такі та вкусні, солодкі. ***Переробка та зберігання садовини.*** [Що робили з тими грушами, яблуками?] Ось я розкажу шо. Сушили. Мати моя сушила. У нас дві печі було там. [Як сушили, цілими?] Ні, різали, шоб швидче сохли в печі. [Чи великі груші були?] Великі. Ні, ні, в кого маленькі, то не ріжуть, а я свої різала. І сливи сушили. В мене терно́сливи були такі, шо осінню запікали в горшках і зверху сахаром присипали, шоб не зацвітали, а всередину не сипали, шоб не грали. Ото так. У мене всігда все було. [Сушили все в печах чи й на сонці?] Ні, ні, в печі, бумагою застілали, мукою засипали так тонесенько, шоб не прилипали до бомаги. І цілу зіму печу пирожки. Попарю я їх гарячою водою, обмиється та мука. [Як засипали мукою?] Сливи шоб не лопалися, шоб сік не приставав до бомаги, а од листа ж як ти не мий, а воно тягне ту іржу, вони не ірживі, ну, а є чуть смак. А як я бумагою застелю, мукичкою потрушу, тоді воно нічого. І не в жарку піч. Шоб перший раз тіко так зашерхло. Другий раз трошки дужче, третій раз уже тож не дуже, шоб же сік не вибігав з їх совсім. Довгенько сушили.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Як господиня перший раз виганяла корову на пашу?] Клала топор на хвіртці і красний пояс шерстяний і тоді корову переводила, сама переходила й корову за налигач переводила. Як оце ж одноосібно жили. Я своїй невістці сказала: «Тож так роби». Вона робе кожен год так, шоб корова ходила додому, шоб не ходила, не тікала з дому, а шоб приходила. Так старі люди казали. [Чи проганяли її свяченою вербою?] Угу, було таке, було. Вербу держать, дубчик у корови в сараї. [Чи приказують щось, коли женуть корову?] Якусь молитву приказують.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [З чого виготовляли пряжу?] Сіяли коноплі. З конопель. В нас ото ж поле було так до яру. Там подолок такий, так ото двоє за́ літо уродят: матірка й плоскінь... І прядемо ж на штани із матірки, а з плоскуни – на рубашки. [З чого робили тонке-тонке полотно?] А то ж із конопель, із тих же ж... з плоскуни, тоненьке-тоненьке. [Чим білили?] А чим білили? Моя мати так робила, так її мати робила і її вчила. Так воне оце так: мочили ж оці коноплі у таких сага́х, спеціально зроблена сага́. Вода така, шоб скот не отроївся, обгороджена. Так робили старі люди. Тоді оце кладуть, топлять у воду так. Тоді землею прикидають. І двадцять день мокнуть у воді. Шоб же не погнило, вони ж знають, скіко день мочить. А льон – це вже лляне там на простіні, на наволочки, шоб білі-білі були, як калєнкор. Так льон оце так, як роса оце сьогодні дуже велика, так ото так на росі льон. Такі тіпалки робили із дерева, шо тіпать руками. [З якого дерева робили?] Із дуби́ни. На льон отдєлно, а на коноплі отдєлно. Отак ізбивається навширшечки́, тоді така ручка туди встромлюється і отакичка клацаєш, а вона лама, лама кострицю тоді. [Як називали цей реманент, «тіпалки́»?] Тіпалки́, тіпалки. Називалися не «тіпалки», а «ла́манки». Це льон розстеляли, шоб мок, а коноплі – у воді. Тоді в'язали отакі, «горстки́» називались. Коноплями і в'язали, шоб же не пропадали ж. Тоді ж роз'язували і обтіпували ті коноплі ж, кострицю ту ламали. Хто велике сімейство – більше сіяв, а в кого менше – менше сіяв. Тоді мати ото все потіпає, тоді в нас таке жлукто було, батько зробив, такий свердлик. Виверте дірку, такий свердлик, сам робив у кузні батько, геть кузня була своя. Тоді долотом, таке жолобчасте. Такий держак, отакий завдовжки, тоді топором гиле або молотком і видовбує ж те жлукто. [З чого його виготовляли, з дубини?] Ні, із липи. Тоді мати коноплі кладе, тоді води налива в катьол. В нас отдєлно була кухня, шоб пар не ходила по хаті. Прозоле їх, ті коноплі, зверху попелом насипе на коноплі, тряпкою застеле, якоюсь там, шоб попел не обробляв конопель. І білі-білі-білі. [Скільки часу їх золили?] Золилися... із утра начина і до обід ллє воду туди. Ту виливає, ту наливає. У нас у дворі колодязь був, мати не ходила з двора, батько сам зробив. І ото тоді витягає, батько жердку таку зробив, вона не пере вже – витяга й суше на сонці. Це літом усе робиться.

www.etnolog.org.ua

ВИШИВАННЯ І вишивали, усе робили. [Не спали], вишивали, бо вдень треба прясти, а вночі... Та ще ж не було й карасєру [гасу], та ото порося заріжем та смальць. Натопили ж смальцю, тоді така... із вати скрутимо таке, як свічку. Тоді в тарілочку накладем того ж смальця, і саме менше сидить підсоває, шоб горіло. Та господи! Вишивали при тому світлові, і пряли, і ткали. А тоді вже стали ланчи́. І карасєр став, і сірники стали.

с. Межиріч

Записала Н. Литвинчук 11 травня 2010 р. у с. Межиріч Лебединського р-ну Сумської обл. від Лежанського Петра Йосиповича, 1928 р. н.

ГОНЧАРСТВО Гончарством займаюсь із самого дєтства. Батько гончарем був, я ще з отаких начинав, ще не достану ото ногою крутить круг, так єлі-єлі наловчився ото покришки робить, [що посуд] накривать, а тоді з покришок пішло там горщещки маленькі, таке разне. А тоді вже пішло й пішло. Тут було дуже багацько гончарів, чуть не кажен двір. Оце саме мєсность, а дальше занімалися то бондарством, то кузнеці. То разне таке. Це чоловіча була справа. Дівчата в перестройку почали робить на комбінаті. ***Добування глини.*** Глина місцева. Там єсть отуди, Топильце називається, там брали. Тоді отам Замкова гора, там я три годи в комбінаті робив горшки, там гончарня була у центрі. Там я робив. Копаниця в мене є. З топора можна зробить, тоді завертаєш топор у кузні, і отаке воно робиться, і отак, шоб гостре. А тоді довбеш, бо вона кріпка, для горшків должна буть дебела глина. А тоді там на Кисилівці брали – білувата така глина. Кажда глина по кольору по-своєму. Єсть масткий глей, єсть валкий глей, тоді глина ота на Кисилівці, там така вона розова, біла й розова, то огнєупорна, то підмішувать, тоді горшки можна на плиті варить, вони крєпкі дуже. Ото поїду, коня десь наймаю або машиною другий раз, чим попаде. Ото привозим... ***Техніка та технологія виготовлення глиняних виробів.*** Раньше було так, ото завозять на зіму, шоб вона [глина] перемерзла харашо, тоді вона, свойство в неї хароше, як перемерзне. Тоді вносили в хату раньше, долівка була земляна, щас же пол. А тоді наносять її, вона розмерзається, а тоді здєлана отака завбільшки яма. Отак квадратна у хаті, туди в яму засипається, тоді береться лопата, викидається, дошка отака здєлана, на ту доску, тоді ногами топчеш, ногами розтопчуєш і мішаєш. Ото на спід масткий глей, а на верх вже слабший – валкий, ну, як глина є, і глини цієї ж огнєупорної. Отож лопаткою береш, а тоді вже вона перемішується, ногами топчеш, тоді звертаєш тим, хоч лопаткою, на верх, оп'ять топчиш – і таке бабу завбільшки натопчиш, а тоді береш струг, а хоч проволкою стальною, чіпляєш отакі драпачки завбільшки на край і ото стружеш, перестругав і туди вп'ять у яму, вп'ять в яму туди. Як вона єсть, по вкусу. Може, вона дуже тверда, нада, шоб вона нормальна була. Смотря на які горшки. Єслі на крупніші чи там макітри робить здорові, нада, шоб вона тугіша була, а єслі мєлоч, шоб вона мнягша була, – на миски, на горщики, на цвітошники. Ото похлюпаєш її, похлюпав, а тоді набираєш її відтіль з ями перестругапої, і вп'ять на лавку, розкачуєш її отак, качаєш, качаєш, розкачуєш отак через усю лавку, і отак скидаєш сюдитуди, вп'ять качаєш, тоді береш соваєш, шоб ніде не попало нічого. Єсть мертвиця або камінь який, ото все руки чуствують, в мене, бачите, як повикручувало руки, оце од цього. І ото все пересоваєш, вп'ять розкачуєш, тоді на який размєр, уже руки оці, вони вироботані, рвеш: на літру – на літру, на дві – на дві, на три – на три, на чотири чи на п'ять, чи на десять. На глаз, яка грудка, – отака чи отака, чи на макітру, отаке дєло. Покришку отак робиш, роздвигаєш, підрізаєш, а тоді пальцеп, копитець там такий є. Малювали, малювали. Глина біла, ота, шо відтіль з Кисилівки, там єсть, як їдете ви на той, на Суми, горою. Так отам раньше глину ту брали. І на кирпичному я робив, там, де кирпичний завод, тоже горшки робив. Глина, значить біла, тоді цідили її, цідили на ситечко на таке густе, шоб вона жидка була, а тоді спринцовку набираєш, і ото біла глина, і палили той, мідь. Мідь – вона ж ото ж така зелена, ото мідь перепалиш, а тоді сіяли і в ту глину. Сіяли, добавляли, розколочували, тоді робиться воно зелене, ото таке. Миски малювали. Квіточки, разне таке, шо ото придумаєш. У нас краснуватий цвєт глини, ну, й форма була інача. Каждий ганчар робить, і тут дід був здоровий такий, горн був отут, піч була, так тоже – мій батько, робив і він, і в каждого якесь шось та й інакше отаке кустарство, щось по формі шось не таке. Дров нада чимало, канєшно, заготовлять, ну, я в ліснічєстві робив, получав топнорму, ну, і купували раньше. В нас ліса багацько. Сухостой – на загрівок. Загріваєш ото, а як допалюєш, шоб же сильні дрова були – соснові, дубові, ну, дуб жаркий, а нада, шоб сосна і давала силу, виганять отой огонь, як температуру набрали вони. А тоді вже виганяєш, шоб і не палало. Як начне огонь вискакувать – будуть зелені, а шоб огонь не вискакував, рігуліровать нада. Є в мене круг, ще батьківський. Робили в кузні веретено оце отаке, там перехрестя отак, тоді на винтиках береться у кружку дерев'яну, прикріпляється дебело, а на споді – на спід уже стали і подшипники класти, а раньше – із коня, там зубила здорові оті кутні, і ото на зуб туди задовбували. Отработком чи маслом яким ото помажеш і внизу, і вверху. Кручечок отакий уверху, ручка така крепиться. Тоді закручуєш його, шоб і не дуже туго, шоб крутився гарно. А в комбінаті були вже на моторах, з моторчиком, уключаєш, і воно на моторі крутиться, ногою вже не крутиш, вже легше. Мотором обороти дуже здорові, там нада, хоч воно й регулірується, як здорову робить – так не зробиш на тому, нада шоб ногами, шоб ти чуствуєш, чи бистріше, чи тянеш ото, шоб тихенько, тихенько, а як здорова посудина, може, відер на два, там таке макітра, чи на три, літер на тридцять, на двадцять – це нада тихенько, акуратно дєлать. Дерево – можна дубову, можна соснову, а на спід – спідняк у мене із осокора, товсте нада. Оце кружка зверху, оце сюди наліплюєш. Підкова, то шоб важче було, шоб обороти більші були, ото набивали, шоб вєс був. Вєс розгон більший дає, обороти більші. Сам нічого не зробиш, в мене сім'я отут отак мотала ся. І глини наносять чи шось пособлять, чи коли там натопчуть. Я з роботи прибіжу та після роботи там до часу ночі роблю, а тоді рано встаю та вп'ять роблю, отакої, чуть не сутками, туди біжиш, а дома ноччю робиш. Оце є полки, полки вверху в хаті, а де ж. В мене в кухні було, я спеціально зробив гончарню, там була й грубка та, для глини. Можна в гончарні, а то й і в хаті, раньше в хаті робив. Отам в нас був

www.etnolog.org.ua

один, так він через дві неділлі і пале, люди робили, найомна сила була, людей наймав, а він возе, кача, так із хати ото стіни – тече, воно сирость, паре такої! Парня в хаті, ой! Тож на тих полках висихають, сухі зворочуєш там в угол де-небуть, а кушини на верх так, цвітошники так складаєш, бо подавляться, вони ж утлі (крихкі, єслі дуже нагрузить, так вони полопаються). Смотря, яка температура, – ото днів тричотири, хай висохне. А тоді як сухий – пошкрябав сухенький уже. Тоже складаєш і складаєш, а нових наробляєш. А тоді вимазуєм всередині отработком од машин, а тоді витірали, єслі жирно помажеш, шоб не дуже чіплялася поливка, свинець же перпалювали. Свинець купували в Лебедині, отам в районі є, возили сюда. Тоді казанок такий, в мене є, тоді «веселце» таке називається. І ото горшків три штуки, становиш отой казанок туди, шоб смольоні дрова були, хароші, ото смольоними дровами палиш, тоді казанок розкалиться, пошти красний, а тоді свинець розтає бистро, а тоді мішаєш отак. Мішаєш і мішаєш тим веселцем, воно робиться сизе таке і начинає вже палиться, вже порошок, порошок. Є й кріпке таке, і ото мішаєш довго... Ото спалиш, як прогорнув, шо немає вже крупів отих, отих крупців таких із свинцю, значить, уже все. Тоді пересіваєш на ситечко, таке густе-густе, а тоді миска здорова така. І ото в мисці береш, де мажуть, а тоді раз – туди кинув ложкою, жилізна ложка була в мене, чи дві ложки, а тоді береш – раз, раз, раз, раз – всьо, готовий, готовий – ото таке діло. Клопоти багацько! Ото як полили, тоді берем кошулі, вони так і в руках носять, і в кошулі, сім'я, отакої, в мене були дочки чотири, так вони мотались, не дай Бог! А я в горну ж там, у тій печі. Зразу кладу кушинів шар, ото шар кушинів зверху, тоді, може, й другий шар – один перевернем, другий ставимо. Там тоже арифметика, шоб же й огонь ішов, понімаєте, шоб не забить його. Там єсть такі дірки у горно – сюди й туди, й туди отак, де огонь вискакує, і з-під низу «заслізки» називається – одна така дірка і друга така дірка, а посередині козьол такий зделаний. Ото іде вогонь скрізь. Зразу загрібаєш ото потихеньку, потихеньку й потихеньку, а тоді добавляєш і добавляєш температуру. Тоді ж як накалиться, тоді уже повну піч накладаєш, тоді вже начинає воно огонь появляться – красніє, красніє, красніє, а тоді робиться вже аж білувате, отоді вже допалені, як білуваті робляться, тоді вже знаєш – на глаз так опріділяєш. Сльоса є, «сльоси» називаються, в сльосах дірки отак побиті скрізь, там, де огонь ітиме, а посередині отой козьол, шоб держав оці сльоси, а відтіль пічка така зделана, піч така длінна, туди дрова кидають. Пічники роблять так, зводять горн. П'ятра – доски, шальовка, на цепках і ото становиш кушини, горшки наверх, натопляєш, і воно сохне. На п'ятрини горшки становиш. Оце «погребиця» називається. Для дров, туди дрова складаєш. Дим у вікно виходить. «Вікно» називалося. Випалювать – длінні, а короткі – загрівать. Нада, шоб допалені були. Смотря де як стоятиме, на якому місці, єслі збоку або вверху – не так огонь піде – там лучче допалиться – там дибеліше, а там ні. Допалений – всередині по цвєту – червоний, другий раз аж чорнувате, він дзвенить. Чорна, єслі покрасить марганцем. Батарейки перетовкуєш, добавляєш у свинець, посипаєш і буде чорне. Труби чорні – ото марганцем. Оце я вкладаю вдень – і ото начінаю загрівать, ніч ото загріваю, тоді день, а надвечір уже допалюю. А потім одчахать, вони ж гарячі, температура там до тишчі градусів, ото наганяєш. ***Асортимент виробів.*** Називались «кумани», з ухами були глечики. Кумани – для молока. І горшки в мене є, я випалив і не реалізував і осталось так в мене трохи. Це саме просте діло – оце цвітошник, саме їх легше робить. Давно й давно їх робили. А на паску пасочники робили, ото тоді якраз сезон такий. А як уже паска кончилась – тоді горшки, цвітошники, макітри, миски, покришки, там разне все. Ото таке воно – хазяйственне. Раньше ж посуди не було такої, а тільки оця ж ганчарня. Оце димарі робили ще ми. З такої самої глини робилися. Возили по селах. Макітра з ручками і без ручок. Уші притулюються, шоб дибиліше було. З двома дибиліще. Для борщу більші горшки, а де менші – для каші, для супу. То горщечки маленькі, то кушинчики малесенькі. У комбінаті у нас робили і барани. Тут у нас робили, оця вся улиця і туди ото пішло скрізь, це самі ганчарі, оцей куток – оце Левада називається. ***Реалізація гончарних виробів.*** Ми торгували, брали патєнт, налогами дуже обкладались здорово. Кустарство давно й давно, ще ж батько мій був (1887). Фінотдєл був у районі, а тоді ходили ж по дворі провіряли, я й на хату ховався. Ой, Господи, було діла. Раньше держали коней, кіньми возили, возили й коровами, й волами можна возить. Я їздив аж у Гадяч. Отуди коровою їздив, мій дядько там жив. Об'їздили її по домашньому, а тоді з горшками поїхали у Гадяч, я ще хлопцем був невеликим. Рештовка дєлається дерев'яна, обплутується, шоб більше улізло, а тоді накладаєш, можна ще й переплутувать, шоб не падали. Сіном перекладували. А на машину я оце як грузив – в мене то осока, то лепех, було, так ото привезу, чи наносимо на машину, а тоді перекладаєш, оден на оден, тоді трусиш, шоб не терлося, поки довезеш, розіслав і вп'ять шарами кладеш. І кіньми возили, й машинами, чим тільки прийшлося, і трактором возили. Возили на Гадяч, на Ромни, на Сміле, на Коров'янці, на Недригайлів, на Терни, Білополля, тоді отуди на Росію, скрізь, скрізь я їздив. «Горщечники» називали. Оце тут у нас ніхто не виробля. Оце в мене ото запас, єсть у мене. Уступаєш, каждий, шоб бистріше його ізбуть, шоб копійка була. Було, раз – руб піісят, руб, понімаєте. Кушин руб-руб піісят. Де як попадеш, на який базар. Уже сам держишся ціни. Міняли, на все міняли – і на яйця, і на масло. Оце їздили у Василівку, яєць ото кошулю наміняєм там чи масла, чи курей, ну, разне, разне – на все міняли. І на зерно міняли – це їздили по хуторах уже.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** Були бондарі. Дроги робили – повозки. Столяра, плотники. Гнали дьоготь, казав мій батько. Мазали і чоботи, і упряж – все ж було дьогтем. Мазали і дроги. Дроги – віз. Раньше на дерев'яном ходу були дроги, дерев'яні дроги, дерев'яні осі. Підвісок робиться жилізний, для крєпості, обшиновували в кузнях. В мене є рожнаті сани, двоє рожнатих, а це «розвальні» називаються. Розвальні – це тіко поїхать, можна горшки возить їми, усе таке. А рожнаті – то дрова возить, там полозки широкі такі. ***Скринництво.*** Робили скрині. Ящик здоровий, тільки воно полукругле отаке, кришка, воно закривається, туди складали одежу, все. ***Лозоплетіння.*** Лозу заготовляли, плели стулья і меблі заготовляли – разне, усе робили.

www.etnolog.org.ua

с. Михайлівка

Записали С. Щербань 1985 р., З. Гудченко та Н. Ромасевич у червні 1996 р. у с. Михайлівка Лебединського р-ну Сумської обл. від Шамари Софії Терентіївни, 1913 р. н., Клюшниченко Олександри Терентіївни, 1917 р. н., Василенко (Карпенко) Г. В., 1917 р. н., та Коваленко Тетяни Омелянівни, 1909 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Були землі, жито сіяли, пшеницю сіяли. [Коли сіяли жито: з осені чи весною?] Ні, восени сіяли, на́ зіму, аякже, на́ зіму. Це ячмінь сіють... [Що сіяли, крім жита?] Пшеницю, ячмінь, просо, гречку. І овес. І буряки. ***Агротехніка.*** [Як молотили?] Машиною. Аякже! Машиною. [Чи молотили ціпами?] Та, може, в кого й ціпами було, ну болшинство машиною молотили. [У кого були такі машини?] Та такі люди, як тепер називають «куркулі», так вони такі були, шо в їх машини були, і по людях їздили, платили, шось платили. ***Жнива.*** [Як знали, що вже пора жати?] Як поспіне, колосочок уже жовтий, видно ж. І косили, убірали. [У вас косили чи жали?] Жали, ага. [Чи був звичай зажинати перший сніп?] А хтозна... Батько, було ж, поїде косить, а мати йде, перехрестяться і становиться на сніп та й в'яже. [Як закінчувались жнива?] Поубірає, помолоте. [Чи лишали на полі кілька колосочків, «Спасову бороду»?] Та кажуть: «Спасові на бороду». [Чи перев'язували їх?] Та з'яжуть! [Чим?] Та соломкою. [Чи казали, що на полі є закрутки?] А, може, хто й крутив. [Чи можна булоїх жати, косити?] А чо ж не можна? Можна! [Як у вас складали снопи?] У копи складали. Оце ж снопи носили і в копи складали, накривали так снопом зверху. А тоді до машини, машина молоте. Під'їжджає там гарба чи шо, скидаєш у машину, упреш на столик туди – молоте машина. [Чи складали полукіпки?] Та ото ж і «полу» чи «копи» називається, ото ж таке мале. [Чи відразу збіжжя перевозили з поля?] Та ні! Воно ше ж вистоюється. Це як уже жнива вберуть, шо покосять, а тоді вже ж молотять, шоб воно ж вистоялось. Воно ж у снопах просохне.

ГОРОДНИЦТВО [Де були городи в людей, близько біля хати чи десь на полі?] Ні, десь на прирізках, туди далі були. [Чи садили городину в полі?] У полі не було городини. Тут у нас коло хати у селах було скрізь... ***Городні культури.*** [Що садили на городі раніше?] А шо садили?! Буряки, картошку, капусту, огірки, помидори... [Тобто те саме, що й тепер?] Ну, те саме! А шо ж!? [Чи так само родило колись?] Ну, а як же?! Чо ж не родило – родило. ***Технології городництва.*** [Коли сприятливий час, щоб садити огірки, гарбузи?] Гарбузи на Юрія садим. Кажуть, рясні вони будуть. А огірки – коли попало.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Ложкарство.*** Дід робив ложки. І сидить, і струже, й струже. Хоч поприбіраю в хаті, чи ні, а він струже, а він струже, і співа, і співа. І давав кому, скільки хоч. Хто прийде, завжди дасть. І ото і заботиться, і заботиться. ***Лозоплетіння.*** З лози у селі плели корзини. Я сама плела. Та й раніше плели. Всігда були у нас корзинки.

ПРЯДІННЯ Пряли ж раніше коноплі, пряли й мняли. Мочуть їх у сазі, де саги є, тоді їх витягують, розставляють, вони сохнуть. Тоді тіпають у тіпальниці, тоді мнуть, тоді мичуть, тоді прядуть, тоді аж тчуть. Ходили прясти, після Покрови. Душ десять-дванадцять дівчат, шукаємо хату, договоряємось з хазяйкою – досвітчана мати. Бідніші люди, а багаті не пускали. Батько і мати сидять в хатині або на печі сидять. Мати сама чепурила хату, а то дівчата помагали. Одпрядали за досвітки, по паляниці несли, в суботу, чи коли там, несли палянцю. Відпрядали, коли вже прийдеться. Перший день на досвітки несли гребінь, днище, прядку, гребіночку – на гурт, мички. Чотири мички спрядали за вечір. Смеркло, як приходять дівчата. Пускали матері і приказували: «Гляди ж, іди та в голові свій розум май». Ішли сміливо, мичку у пазусі несу, за керсетку, ще й хліба шматок несу на вечерю, хто здору, грінку, сало. Приходять кажуть: «Добрий вечір!» – «Здорові були, дівчата. Сідайте». Пряли і співали:

Що й на горі червона калина,
Завтра буде хлопцям переміна,
Тільки нема тому переміни,
Що він ходить до своєї дівчини,
Спать лягає на білій перині
Та й говоре до своєї дівчини:
«Ой дівчино моя, порідненька,
Збудиш мене рано-пораненьку».
А дівчина козака любила,
Сама встала його не збудила,
Та й закрила середнє віконце,
Щоб не пекло на милого сонце...

Хлопець сяде на гребінь верхи і заважає, тоді менше випрядеш.

ВИШИВАННЯ Масляною – вишивали. Вишивали у п'ятницю, хто рукав, хто уставку, хто рушник, хто накидку. Вишивали і в м'ясниці. Сиділи кругом стола, а на столі горщик перевернутий, а на ньому лампа. У рекрути проводжали, співали, під осінь брали солдата. Дівчина даре полотенце чи платочок:

Вишивала я платочок,
Та й не знала кому дать,
Беруть милого в солдати,
Дала сльози утірать.

Сорочки шили і білим, і червоним. Давніше – білим. Шили мережкою. Витягували на полотні: полотно, а тоді витягується так, а тоді закручується, а тоді шиють на йому цвітки білі. Вже пізніше почали червоним і чорним. В мене як було рушників! Я їх вішала на стіні. Один рушник: так по три віночки, бандуристи три і такі ягнятка – троє на одному рушникові. Скільки роботи коло його! Узори брали одне в одного. У старшої береш і вибіраєш. А тоді стали бумажки такі [друковані]. Бувало, шось змінювали.

с. Ревки

Записала Т. Зубрицька 17 червня 1996 р. у с. Ревки Лебединського р-ну Сумської обл. від Коваленко Ганни Іванівни, 1905 р. н., родом із с. Бишкінь Лебединського р-ну.

ГОНЧАРСТВО ***Асортимент виробів.*** Горшки були, миски, полумиски, тарілки. Були тарілки і глиняні, і білі. Біла тарілка велика була, і кругом неї пишеться «Дай , Боже, щастя». [Де Ви все це купували?] В городі. В Лебедині. [Чи були у Вашому селі гончарі?] Гончарі в Межирічі були. Возили по Бішкіню горшки, глечики –

www.etnolog.org.ua

все, шо кому нада. Макітри такі, що паски вчиняли. То в Межирічі. Казали:«Це межирічські шелестуни». Горшки боромлянські хороші, шо на Боромлі на базарі – ото хороші.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** [Чи ткали полотно в піст?] У піст?! Всю зіму пряли та ткали. Прядуть, мотають нитки, білять, перуть. Хто каже – «півміток», а хто каже – «тридцятка». Як положиш, попелом пересипеш, шоб хароший. Та тоді кип'ячем париш, як витягнеш – так харашо позолилась. Тридцятки жовті, як підеш на Псьол, а як хто винесе, шо не робила, і тридцятки погані. Тоді тридцятки мотають на клубочки, тоді снують, снівниця така, вищитаєш. Шоб стільки було полотна. Скільки губок на снівницю класти нитки. Як десятка, так десять нада пасом находить снівницею. А як дев'ятка, так дев'ять. Це чотири куски полотна виходить. [Що ткали, тільки полотно?] Разні видіки не ткали. Полотно просто. Красили вал. Валом перетикали рядна. Десять ниток жовті, тоді красні, сині, зелені. Були такі рядна. Недовго, а тоді полиняє. А як хароші краски, то не линяло. Вони ж усякі були.

с. Токарі

Записали Н. Ромасевич та З. Гудченко у червні 1996 р. у с. Токарі Лебединської міської ради Сумської обл. від Коваленко Тетяни Іванівни, 1920 р. н., та Савченко Марії Харитонівни, 1913 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** [Чого більше сіяли, жита чи пшениці?] Та більше жита ранше. Пшениця вона... якось вона через год: коли роде, коли ні. А то більше жита, ото ячменю, проса. Пшениця є та, шо на зіму, і весною є пшениця така. [Чи рано сіють ту пшеницю, що весною?] Рано. Найранше овес сіють. [Чому так?] Кажуть, приказка так: «Овес кидай у грязь – та буде князь». А тоді ячмінь, а на послідній раз – це вже гречку та просо. Гречка – найпізніше. Того, шо вона пізніше там... тепла нада їй більше. [Коли саме сіють гречку?] Гречку... ну, як уже кончуть ото все, тоді гречку сіють, послідню. ***Жнива.*** [Коли починалися жнива?] У сьомому місяці. Оце оцей місяць пройде, а тоді в другий – жнивний, у сьомому місяці. [Цей місяць так і називали – «жнивний»?] «Жнивний». Ага. Май, іюнь... в іюлі. [Як визначали, що вже треба починати жати чи косити?] По зерну. Нада дивиться, яке зерно. Як воно ще недозріле, так нізя його брати, бо воно тоді сухе буде, мале, а нада, шоб воно дозріле було, бо тоді буде мука біла. Як зерно повненьке, мука буде біла. [Як раніше Ваші батьки йшли в поле на жнива?] Раньше ж коні були свої, на коні посідають і тоді... з косами батько... видно, дивиться – єслі вже дозріле гарно, зразу і жнивуй, зразу і в'яжи у снопи. [Як збирали збіжжя, косили чи жали?] Косили косою, а тоді зроблено, така із паличок, шоб воно лягало харашо... Приробляли [до коси з паличок]. [Хто косив, батько?] А мати в'яже, і я в'язала за батьком. [Чи слідом мати йде в'яже, чи воно має ще полежати трохи?] Як спіле, так нада зразу, бо буде висипаться, як полеже. [Чи відразу складали?] Зразу і в полукіпки. [Хто складає – мати?] Ага, та і я тягала снопи, і складали. Полукіпок – це шістдесят снопів. [Полукіпок чи копа?] Ага, копа. [Отже, полукіпок – це тридцять, половина?] Ага, половина. Складають, а тоді возять додому. [Чи зразу возять, чи воно ще стоїть у полі?] Ні, трохи постоє, постоє, а тоді. Дивляться по погоді, шоб воно не пропало, шоб не поросло. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** [Куди звозять збіжжя, у клуню?] Додому, у клуню. Клуня була, так під хронт пропала. [Чи зразу молотять збіжжя?] Ну, хто підправиться, то молотять, кому времня є, починають молотить. Дивиться, як по зерну. А то трошки постоє, а тоді починають молотить. А як переспіє, нада молотить зразу. Воно ж висипається тоді. [Чим молотили?] Ціпами. Там кой у кого, то була молотарка, одна, і в Бере́жках одна. То то коні. Коні... і в нас брали кобилу, в батька просили, шоб так, і нам дали коней і молотарку ту привезли. Так ото один раз молотили. А то ціпами ми всіґда. [Скільки людей молотило зразу?] Утрьох. Удвох і втрьох, у кого яка сімня. Єслі більше мужчин або ж женщина, така, шо уміє молотить, так ми... Чоловіки більше молотили. І я вмію молотить, я тоже молотила. Так один же, знаєте, єсть отак прямо... єслі гарний молотник, так він зна як, прямо отак ціпом, отак аж угору летить в його, підкидає ціпом, шоб зерно все вийшло. Як гарний молотник. [У чому зберігали зерно?] Та в кого яка єсть... діжки ото здорові раньше були, робили... Дерев'яні, такі ото ссипали, отакі жолоби були. Жолуб здоровий і в нас один був, так ото ми насипали один і другий. [Де зберігали зерно?] В коморі, шоб в сухому було. А гречку, так послідню тоже, ото звозили гречку, її легко й молотить, вона зразу вибивається, половку – порося там, зерничко́ ото – собі.

ТВАРИННИЦТВО [Яку худобу переважно тримали в селі?] І воли були, були й коні, і все було. ***Скотарство.*** [Скільки корів тримали в одному домогосподарстві?] Були і по дві, по три – в кого скільки. [Чи була в селі череда?] Я знаю, шо сперва і кажен [сам пас], а тоді вже череду організували, коли пастьбище визначили, тоді вже очерідь. ***Пастухування.*** А то, як ми малі були, так ми ото водили на налигачі. [Чи наймали пастуха?] Ага, як виділили ото пастбище, тоді наймали, один. Ото платили ми йому. [Що платили?] Та ранше ж, знаєте, хтось троячка, хоть п'ятьорка, так тепер нада міліони. У місяць ото по скільки. А хто зерна дасть йому, хто шо. [Чи платили грішми?] Грошима платили. Хто грошима, а хто зерна, хто схоче, шо тобі нада... Договарювались, він согласився, там один був. Та я забула, як його звать було. В його нічого не було, а він ото найми... ото з того й жив, шо наймався. Сімня невелика в його була, ото баба та він, та ще якийсь хлопець. І ото вони й пасли. [Коли починали пасти весною худобу, до Юрія чи після?] Дуже рано не пускали ще. То ще тоді випускали, як хто водив на тому... так ото поведе. А то вже пізніше трохи. [Як довго пасли худобу?] Та до Михайла. І як согласиться. Смотря яка погода. Як рано зіма, то до Михайла. А як зіма тепліша, осінь, тоді й довше. [Чи доплачували за це?] Аякже! Кажен місяць платили. Кажен місяць, за місяць він брав, місяць пройде – значить, ото так.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Колісництво.*** Тут майстри хароші. Колеса робили. Даже мій чоловік робив колеса. Кондрат його звать. Здавна робили. Він вчився. І ото ж на Парні жив один, який робив колеса, і він там вчився у нього. Майстрів тут у нас багацько. ***Теслярство.*** Строїтєлі хароші. Померли. Вони строїли хверми, а раньше хати.

www.etnolog.org.ua

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Чи сіяли коноплі?] Сіяли, ага. Посіяли коноплі, а тоді вперед плоскінь вибіраємо, плоскінь – це лучча, а тоді матірку. А тоді мочимо в воду і ото його б'ємо так, поки получиться ото з його те, шо прясти. А тоді в прядки. Була прядка, так у мене вин [син] ото: «Та, мамо, вона вже й не нужна вам!». Та взяв, та на дрова порубав. Прядка була, а те, шо ткать, і досі є в сараї. [Що робили з коноплями після того, як вони вимокли?] А тоді мняли... [Як їх м'яли?] Ногами, поки ота випаде із його кострица. А тоді поки воно харашо вимнеться, тоді на гребінь і тоє... На гребінь, а тоді прядемо ми. Розчешемо харашо, а тоді й прядемо.

ТКАЦТВО Ткали із конопель. ***Інструментарій.*** [Як називали інструмент, на якому ткали?] Верстат. ***Асортимент тканих виробів***. [Що ткали?] І полотна, і рядна ганчіряні. А тоді оце як доносимо ми, уже те негодне, тоді отакі завтовшки поріжемо, поріжемо, а тоді дорожки́ ткала. В мене дорожки й досі в хаті є. І рядна ткали. [З яких ниток ткали рядна?] З оцих, з полотна. [Якого вони кольору, сірого?] Сірого, ага. ***Техніка та технологія виготовлення тканих виробів.*** [Чи фарбували нитки?] Красили. Красили ми... ми красили оті... ну, оце, напримєр, чорна... Поріжу тоненькі, а тоді якісь хочеться мені білим, а посередині, шоб красненька або шо було. То я... раньше, знаєте, усякі ті були... краски, порошки купувала. І ото покрашу зеленим чи красним, чи яке мені нада. А тоді ото, як тчу, так оце: це – зелене рядочок, а це – синє, а це –красне. От дорожки в мене й досі є, ті шо я ткала. [Чи однакова технологія ткання рушників, доріжок?] Неоднаково, ні-ні. Начиння, смотря яке начиння, є на полотно начиння, а є ото на дорожки. Було в мене довго й те начиння, та шось поїло, мабуть, криси... І дорожки... А рубашки спідні! І поштаники шили, білльо му́жське і рубашки всякі. [Чи з однакового полотна шили чоловічі й жіночі сорочки?] З однакового. Ну, хто як спряде. Є, хто товще, а хто тоненьке. [Жінкам] з тоншого. Ото на той..., шоб сорочки вишивать, так то із отого первого, плоскіну. А вже на сорочки або на те... – то з матірки.

ВИШИВАННЯ Я й вишивала... І простиня є, і січас закриваю, шо вишивала я. [Як вишивали, хрестиком чи гладдю?] Хрестиком...І хрестиком, і гладдю. От з оцих же конопель нада білить тоді, і полотно білю, і оте тоненьке із плоскуней... нитки оті... тоже білила. А тоді вибіраю я по скільки ниточок, вирізаю, а тоді гладдю вишивала. В мене все є ще. [Тобто це так, як мережка виходило?] І мережка, і усяк. [Вишивали білими нитками?] Білими, білими. По білому білим. [З вирізуванням?] Ага, вирізували. В мене січас і та простиня є здорова, така, квітки красні. [Чи вишивали сорочки білим по білому?] І сорочки, хрестиками.

с. Червлене

Записала Т. Зубрицька у червні 1996 р. у с. Червлене Лебединського р-ну Сумської обл. від Гордієнка Дмитра Васильовича, 1925 р. н., Дмитрієвої Марії Павлівни, 1919 р. н., та Омельченко Оксені Никанорівни, 1908 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Землі було сім десятин. В батька було шість, а тоді матір узяв з приданим, [її] батько землі дав, так ото стало сім. Буряків посіють, картошки посадять, жито, пшениця. ***Сівба.*** [Що сіяли насамперед?] Усе! Зараз готовлять же там на сівбу. Овес першим сіяли, овес першим, а тоді... [Чи брав господар печеного хреста, коли перший раз їхав у поле?] А-а, це як... хреста, це ж... то як піст, а хрести печуть, так оставляють. То як підскажеш, так... Так тоді оставляють того хреста, шо печуть, і тоді ж як їде в поле, так ото бере ж того хреста. [Чи приносили цього хреста додому?] Ні. [Чи віддавали цього печеного хреста худобі?] Да, мабуть, худобі. Ну, шось таке, це я... [Що обов'язково сіяли?] Усе сіяли: і пшеницю, і жито, і ячмінь, і овес, і гречку, просо. [Коли сіяли гречку?] Пізніше гречку. І просо уже як посіють там... Це ж жито сіяли на́ зіму, пшениця, «озима», казали, – це на́ зіму сіяли. А яра – то сіяли ж навесні, яра пшениця і ячмінь, овес там, а гречка вже як те... ну, пізніше, гречка й просо. Просо попері́д, а гречку вже саме пізніше.

ГОРОДНИЦТВО [Де садили городину, коло хати чи в полі?] На полі садили й огурці в нас, і там... ну, все... І картошку на полі садили. На городах... в городі... вони позастроювані були, так мало. А на полі й картошка була, й коноплі сіяли. Часнику на полі не садили, а цибулю садили. Та й гарбузи ж є ж такі, бахшу́ садили колись. [Чи казали, коли краще садити гарбузи, огірки?] Та, на Григорія. Це я січас чую, шо на Григорія садить. Хтозна, я тоді такого не замічу. [Коли краще сіяти гарбузи, щоб вони великі родили?] То ж як хмари є. Як нема хмарів, то пусте буде.

ТВАРИННИЦТВО Була кобила, корова... Поросята, кури. Тоді курей багацько не держали. ***Скотарство.*** [Чи тримали корову Ваші батьки?] Аякже, тримали. [Коли перший раз виганяли корову на поле після зими?] Та це ж... коли яка ж погода. [Чи виганяли худобу до Юрія?] Виганяли, до Юрія виганяли. [Коли перший день виганяли худобу на пашу, чи переганяли її через щось?] Було. Чи то рушник, чи то пояс, перекладаєш поперек, шоб вона переступила.Та кладе те... пояс на хвіртці, на хвіртці пояс кладе та сокиру. А тоді ж виганяє. [Корову переводили за налигач чи вона сама переходила?] Та ні, так... пережене ж через те... [Чи переганяли свяченою вербою?] Ні, так. Не дубчиком, а так. [Чи казали щось при цьому?] Та, може, хто ж як зна шо, то, може, й каже, а як не зна... [Чи читали при цьому молитву?] Да, да, як хто... А єсть же не знає... ***Пастухування.*** [Як пасли корів у селі?] До Совєтской власті був общественний пастух. Корови були в кожному дворі, по дві, по три. По території збирали. Одна череда, друга. В кожній череді був пастух. Йому платили – пуд зерна чи скільки. [Чи був день, шо пастушку виносили їжу?] Було.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Як і коли сіяли коноплі?] Не знаю, я знаю, шо мати сіяла, я ще від німців в коноплі ховалась, коросту дістала. Розсипали руками. Просто. Спочатку вибирали плоскінь. Вимочували в саги (озеро). Забивали кілочки, складали, а тоді землею присипали. А тоді витягали, полоскали, вдома сушили. А тоді тіпали тіпальницями. Така ручка, кладеш горстку конопель, а тоді тєліпаєш об шось. [Чим відрізнялась терниця від тіпальниці?] Оце ж воно і є. Мотузки остаються, кострица одлітає. Мнуть ногами, шоб м'яке зробилось, як павутинка. На гребінь надівають, розчісують

www.etnolog.org.ua

гребіночкою, а тоді прядуть. [Чи чесали щітками?] Ні. А тоді прядки на прядку. На веретено грубе, «вал» зветься. Для ряден, мішків. Моя мати і чужим людям пряла.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО Подлєсний Семен Орестович – плотник хороший був. Жабський Никифор – бондар хороший був. Бочки, діжки. Бочка – це з двох сторін дно встановляється. Діжка – з однієї сторони дно, а зверха кружком закривається. Лоханки. Ночви дерев'яні. Ложки дід робив і батька вчив. Плели корзини. А тепер нема майстрів.

БДЖІЛЬНИЦТВО У матері був дядько рідний, він хрещений її. Була в його пасіка. Його на ссилку зіслали, а пасіку в колгосп забрали. А вперед трошки він дав батькові, шоб він розводив: «На тобі, шоб ти згадував мене». Їх зселили, а батька поставили пасічником. Так батькові гарно було в колгоспі. Був пасічником, поки його німці розстріляли.

ЛИПОВОДОЛИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Берестівка

Записала Н. Литвинчук 3 листопада 2011 р. у с. Берестівка Липоводолинського р-ну Сумської обл. від Фесенка Василя Андрійовича 1929 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Колгоспні коноплі отдельно були. У колгоспі склад був. Замерзало на річці, а заставляли мочить, багато попростужувалось (у колгоспі). Тільки мочені коноплі возили на завод (до Ромна не доїжджять), а тоді кудись отправляли. Льон майже не вирощували. Мочили у річці, ями напослідку копали. І колгосп у річці мочив. Треба придавить землею чи мулом. Діти помагали мнять коноплі, цівки мотать. ***Обробка волокна тваринного походження.*** Вовну мало пряли й ткали. Валянці тут не били. ***Інструментарій.*** Прядки – спеціалісти були, у сусідньому селі. Веретеном мало прялии. Гребені робили.

ТКАЦТВО Не всі ткали. Чоловіки ткали, помагали. Було, й чоловіки хароші ткачі. Більше зімою ткали. У голодовку 1947 року полотно возили у Запоріжжя і міняли на хліб, там кукуруза вродила. Машина, а хоть поїздом. Поштою посилочку – десять кілограм, дванадцять можна прислать. ***Табуйовані дні.*** [Чи ткали у неділю, у свята?] У колгоспі було всього: і в неділю, і в празник – аби сутками робив. ***Техніка та технологія виготовлення мотузок.*** Вірьовки в'язали, кому які треба було. Чимало робили. Станочок був, круте, а той регулірує. ***Техніка та технологія виготовлення сіток.*** Сітки в'язали з конопляних ниток. Руками [чоловік] в'язав. Нитки свої приносили.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Бочки робили бондарі. Ходили замовляли. ***Стельмаство.*** Сані, колеса робили, ну, при мені мало. Дуги гнули, парили у воді у гарячій. Таке, шоб не ламалось. ***Столярство.*** І скрині робили, столяра були, верстати робили, шо полотно ткать. ***Ложкарство.*** Ложки довгасті, черпаки тоже такі.

с. Панасівка

Записала Н. Литвинчук 3 листопада 2011 р. у с. Панасівка Липоводолинського р-ну Сумської обл. Глупак (Кашпури) Любові Яківни, 1939 р. н., родом із Роменського р-ну.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Раньше пряли, треба було сідать за днище, за прядку. Коноплі вимочували, витіпували, тоді мняли – ото таке було. У річці придавлювали землькой, у нас ще там ставок був, клали такими полосами, тоді горстки клали. Руками переламували горстки, а тоді терниця була така. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** Волокно мняли, шоб мичку зробить. Мички з конопель – цю мичку надівать на гребінку, а тоді смикать і крутить прядку. Як напрядуть ниток, тоді вносять. Устають до дванадцяти прясти, а утром устає у чотири прясти. Вовни мало було. Большинство було кози.

ТКАЦТВО В кожній сім'ї ткали, кажде ткало собі, мужики – ні, а так баби. Зімою [ткали], бо літом своя робота. Празники, неділя – це не ткали. ***Вибілювання полотна.*** Білили. Із краю ставку трава росте – і ото ристилаєш кусок полотна, днів два-три вимокає, а тоді вп'ять на траву положиш, висихає – висохло, а тоді вп'ять на воду кладеш. ***Асортимент тканих виробів.*** Ткали: і спідниці полотняні були, і сорочки полотняні були, і як у школу іде учень, так ще й сумки полотняні. Штани полотняні. Дорожки ткали, ряднами укривалися. У 1967 році уже не ткали. Хто вишивав, хто вирізав – дві нитки витягали, а тоді голкою з ниткою переплутували.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Раньше діжки були: помідори засолювали, огірки. Відер на десятиро ото діжка. Квас – половинками буряки у діжках. У магазінах брали діжки. Робили у плотнях. ***Теслярство.*** Строїлись – наймали людей, плотник хароший із Калінінська. Свої доски, своє все. Тут робив. Димар оцей був в сінях лісяний.

с. Подільки

Записала Т. Зубрицька 21 червня 1996 р. у с. Подільки Липоводолинського р-ну Сумської обл. від Богатиренко Христі Демидівни, 1907 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Як сіять їхали, на Середохрестя, у піст, на Середохресному тижні пекли хрести. Це на сівбу. Виносив батько хрест, це вже я волочила, батько сіяв. Батько кладе хрест, відкіль сонце сходить, з того боку. Положив хрест, посіяв зерно навхрест, помолився «Отче наш», а я вже хрест приймаю. [Куди його діваєте?] Поїмо. Там же. Нас дві волочильниці, попереламуємо, з'їмо. Батька додому пошлемо. ***Жнива.*** [Коли жнива починались?] У липні. Колись під голод начинались, я замітила, п'ятого числа, липня. А так, коли поспіне. Батько піде подивиться, приходе: «Будемо у вас косить, у вас по піску, а наше хай постоїть». Оце так було. [Чи залишали «Спасову бороду» в кінці жнив?] Залишали, «борода» називається. Такечки батько набере жмутик, скрутнув, зв'язнув, підоткнув, колоски вгору. [Чи вбирали її квіточками? Чи залишали хліб?] Ні, нічого. Так залишали.

www.etnolog.org.ua

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** В понеділок і вівторок садять огірки. Будуть і гарбузи, і огірки. [У які дні не можна садити?] Можна коли завгодно. Мені одна жінка сказала, що можна в понеділок і вівторок. Капустянку треба шукать у землі. Нору найти, поливати тим, шо перете: «Вийди, нечиста сило». Те, шо по капусті черви, можна росолом бризкать, можна й шептать:

Йшло тридев'ять баб,
Несли тридев'ять корзин.
Із дев'яти корзин осталося восєм,
Із восьми осталось сім,
Із семи осталось шість.
Із шести осталось п'ять ... і т. д.
Із однієї осталось ні одної,
Шоб не осталось червей ніде ніде не одного.

Тричі обійти цибулю, чи капусту і вони щезають. [Які ці черви, зелені?] Зелені. Можна й попелом потрусить. Після того, може, дощ піде, або полить.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** В нас, казали, десь відьма була. Ходила через дорогу до одних доїть корову. Так чоловік, батьків брат, прислідив, як вона ввійшла, кізяк узяла, льопнула йому межи очі, сіла доїть корову. Він перелякався, насилу в хату ввійшов. [Що роблять, щоб відьма не ходила?] Не знаю. Маком обсипають. І як виганяють на пашу, обсипають і кажуть: «Хто цей мачок збере, той мені корову врече». [Що роблять, коли перший раз корову на пашу виганяють?] Треба, щоб святий дубець був. В хліві шоб він і стримів аж до нового дубця. А тоді другий застромить. До колодязя ходять:

Добре утро, колодязю-Левку,
Дай води на потребку.
Ти одбиваєш другів од берегів
Одбий од моєї коровки (ім'я)
Супостатів-врагів.

Водички набрать так, шоб разів три відерце перевернулось. Ту воду давать їй пить. Рано святилася паска, ще сонце не сходить. Сідаємо їсти, бо гріх іти до скотини давати їсти. Як поїмо, тоді будемо пораться. Будемо годувати, напувать.

с. Синівка

Записала Н. Ромасевич 21 червня 1996 р.
у с. Синівка Липоводолинського р-ну Сумської обл.
від Кузьоми Уляни Павлівни, 1909 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** В нас пастухів багато ж. Кажде не одну свою коровку пасе, а як у кого нікому пасти, то пасе хто свою і ще штук три або чотирі займає. Йому за те платять там по скільки. Хто там купить чи чобітки, чи, мое, там набере на шось таке. Ціле літо пасе. Так ото хто три, хто чотирі... Я й сама пасла: і свою пасла, і чужих три пасла. ***Скотарство.*** [Чи виганяли худобу перший раз на пашу до Юрія?] А, конешно, до Юрія. Це до Юр'я, а на Юр'я, це, було, старі люди вигонять коровку до схід сонця, на Юр'я, шоб вона попаслася на росичці, на Юр'я. І то виганяють і кажуть: «Гей, моє страдо, на чистоє поле, на шовкову траву, на обрикосную росу, а ти, великий Іване, спаси моє стадо од сірих, од білих, од карих очей і од наглої крові». [Так казали, коли на росу вигонили?] Да, да. Хоч і на росу, хоть перший день вигонить коровку. Перший день вигониш із сарайчика і обійди ще її кругом три рази і ото її причитай, ото так причитай. [Чи клали щось у воротах, щоб корова переступила?] Не в воротях клали, а клали просто на порозі. Оце ж сарайчик, а отут на порозі клали. Ранше ж ми ходили у поясах, а на поясові, було, й ключик іще там од замка. І ключик цей... поклали топор, такичка жалóм сюди ж у те... у сарайчик. І ото той пояс положать, і ото шоб та коровка переступила. [Як пояс клали: упоперек чи повздовж?] Отак... оце ж поріг... і отак його прослать, і хай переступить. Це такі признаки були. [Чи був звичай вигонити корову свяченою вербою?] Ні, ні. Так, так вигонили. Оце таке було. Це за мою пам'ять, як я його знаю з дєтства, так це так було. [Як вибирали корову?] А єсть же такі люди, шо понімають у коровках, шоб хароша була, шоб було й молочко жирненьке, шоб і масличкó – все шоб було. Бере той чоловік, який хоче коровку купить, бере цього чоловіка, який понімa в коровах. Там же ж... я в цьому не понімаю... бере туди, йдуть вони туди на ярмарок – коров же багато стоїть... які там. Є ж хароші, є погані – всякі є. І вибирають, і купують. Хто продає ж, а хто купує. [Корову продавали з налигачем чи без нього?] З налигачем. [Як передавали-брали гроші?] А так просто оддає. [Чи брали гроші голою рукою?] Та ні, такого не було. Й ми купували... Ще я зазнала, як ми тут уже жили, ше не в ці хаті, а в старі, так ми купували на ярмарку, це Підставки, друге село отам, там був ярмарок. Тоді ж у каждому селі були ярмарки. У того там тоді, у того тоді. Так ми купували. Так же як вона була налигана, так тамичка одягали і привели до нас. Тут пили могорич в хаті вже. Із тим хазяїном. Так ми ото попили могорич, а я пішла подоїла. Така рада, шо коровка хароша, молочка дає харашо.

НЕДРИГАЙЛІВСЬКИЙ РАЙОН

смт Терни

Записала Н. Литвинчук 18 листопада 2011 р.
у смт Терни Недригайлівського р-ну Сумської обл.
від Міщенко Марії Олексіївни, 1949 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Столярство.***По дереву столяр ось, Пузан Микола Борисович. Він дуже щєпітільний, спеціаліст він хароший, він вчився. Заказують і гукають його по домах. ***Теслярство.*** Раньше ще більше було таких людей, раньше і хати ложили дерев'яні, дак гукали плотників оцих. Зараз як шось зробить, так дуже шалені гроші, а тоді як оце бригада піде на якийсь там хутір хату зробить, ото на углі сокиру вдарив, хазяйка ту сокиру сорочкою перев'язала – ото його плата і тричі поїсти. А тепер дуже великі гроші.

ОХТИРСЬКИЙ РАЙОН

м. Охтирка

Записала Н. Литвинчук 24 серпня 2009 р.
у м. Охтирці Сумської обл.
від Дякової (Сергієнко) Марії Петрівни, 1937 р. н.

ГОНЧАРСТВО ***Асортимент гончарних виробів.*** У нас був кирпичний завод, і там гончарня була, вироблялі тоже там, ну, оці глечики... Тоді отож раньше такі

www.etnolog.org.ua

робили, як їх називали, «горшки», а то накривать тим, кришками накривались, була гончарня там. У нас на Восьмій [назва кутка] гончарь був... Отам, де село Чернеччина, також гончарі були у нас. А потом ще з-під Полтави, з Опішні гончарі возили макітри продавали. Тут, де кирпичний завод, і тоже ж там друге отдєлєніє таке, і була там гончарня. Глину возили, брали глину оцю чи в Полтаві, чи в Чернеччині, шо я знаю, і красна глина, і всяка. На базарі продавали, ото як шо, йдемо на базар і купуємо. «Гончарі» називали. Гончар Петро. Гончар Іван. По іменам їх називали. І свистки робили. І разні птички, ну, вони всі свистіли. А так багато нароблено разних птичок і продаються. Гончарі оці макітри продавали, то такі макітри, а то одливали вони чимсь. Красіві такі вони. Цвіти, то птичку нарисують якусь, то калину, різні-різні. Краска разна була – і біла, й зелена, і все. Мальовані були красіві. Глечики само собой, а це макітри, в мене й щас така макітерка єсть. Опішанські дуже хвальовані були всігда. Їх дуже хвалили все. В мене й щас є. Коштували недорого – трьячка, п'ятьорка... До войни, після войни продавали. У войну ні, ні – нічого. Куди там?..

ТКАЦТВО В Охтирці не ткали вже до війни. Отам на Восьмій [куток], отам тіки в одній хаті були верстати, в одной баби, і ото сходились туди ткать.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Ложкарство.*** Ложки ж оці виробляли дєрєв'яні, та й щас роблять, я ж бачу люди продають. Я, примєром, не мішаю ложкою оцією жилізною, шо є, а я люблю дєрєв'яною. А так попробую і все, мені нравиться, воно не гаряче, харашо. ***Столярство.*** В мене дєдушка поробив лавки дерев'яні, така широка доска, вибрав тута, повставляв ножки і збив. Сам для себе. Сам собі робив. А другі столяра красіво виробляли, вручну. Столяри харашо робили, чисто, дуже красіво. Вони і щас є, харашо роблять. Ото на вікна столярі вирізки вирізали і кубіками, і такими ракушками... Ох, і красіво вирізки робили! Щас уже старі хати попирероблялись, война – погоріло все-все... А як було красіво раньше, такі були хароші вирізки оті!.. Оце він робе, вирізає заготовки і прибива їх уверх на вікна. Під кришою тоже красіво підшивали. І от не дуже якось дорого все це стоїло..., було возможно всєм купить. От стоїть хата убога, така ж убога, а все-одно візерунки є, можна було купить. Матєріал у майстра був свій, він заготовляв. Напиляє. А пиляли раньше, примєром, він вруба отаке дерево, попиляє на скільки йому нада, а тоді возьме отак розточе, такі у нього були різці. Інструменти заказував, йому привозили. Він ото розточе на таку шальовочку, поскладає рівненько, положе іще, щоб не погнуло, щоб воно було хараше. Навєрно, клен, береза крутилася, це я шо помню. Ананій був. ***Теслярство.*** Плотнікі будували хати. Була така бригада – «дика бригада», нанімають її – і вони ото ставляють хату. І чотири, й п'ять було чоловік у ній. Вони все робили колєктівно. Було, за тиждень оця дика бригада й хату зробе. Тут була стара хата, довга-довга. Щас фундаменти та кирпич та все, а то ж дубові були, отакі дубові. Вона така рублена хата була із дерева, тоді помажуть її глиною і всьо. І така вона, як дзвін, трошки-трошки шашіль поїла. Двері одинарні откривались в хату, в сіни ж оце, у комору. Та вони за тиждень, «оця дика» бригада, було, й зробе. Як будувать, то гроші ложить під каждий угол, я ложила мєлочь. В хату не зайдеш, поки кота не вкинеш. Жилатєльно в повний місяць, щоб був, зайти, не на рождаємий, не на утечку, а такий шоб... ***Скринництво.*** У нас скриня була така проста. А отам, за нами, харош мастєр жив. То мама сказала йому: «Дядь Коля, зробіть мені стіл хароший, а скриня мені вже не нужна!» Так він цю скриню розібрав і зробив стіл простий – із скрині доски взяли й переробили. У нас і досі стіл той стоїть, шо він робив... Сундук був з горбом, а скриня закривалась плоскою кришкою і всьо. Залізом хто обковував, хто ні. Обтягував чимсь таким, полоскою якоюсь. На коліщатах дерев'яних були. ***Бондарство.*** Бондарі – такі, як я, женщіна і досі жива. Стара-стара. Із чоловіком бондарювали, вона навчилась. І тепер, як тіки в кого потекла діжка – і до неї. І великі, і малі діжки робили. Дерев'яні, ті, шо до колодязя їх чипляли, і все. Цеберка, відро. Хто шо закаже, те вони й роблять. Скіки вони жили, стіки й продавали. В основному мущини занімались. Вона не робе, а тіки набиває оті кольця. Оце як потекла, [кажуть]: «Так повезем до Надьки, хай справе діжки. Повезли діжку, вона каже: «Дня через два прийдете». Вона така, як нова! Шо вона їй робе? Сама... І чоловіка нема, дєд умер. ***Стельмаство.*** Були діди такі старенькі, так вози робили. Колеса, вози, дуги оці.

КОВАЛЬСТВО Була кузня в нас у колхозі, на бригаді. І там робили дід Кузьма і дід Матвій, двоє було. І міхом робили, і кували... І ото ж коней [підковували], і лопатки, і граблі робили там вони. Все-все-все, знаю, кували! Розпече піч – шарудить, горить – а тоді б'є, б'є, кує. [Було], де шо таке поломалось – туди, до коваля.

с. Лантратівка

Записала С. Щербань у 2005 р.
у с. Лантратівка Охтирського р-ну Сумської обл.
від Сидоренка Івана Карповича, 1920 р. н.,
Сидоренко Марфи Василівни, 1938 р. н.,
та Миколенко Марії Кирилівни, 1914 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Сіяли жито, пшеницю, ячмінь, гречку, просо. Яровина – пшениця, гречка, просо. Жито сіяли з мішка, мішок чіплявся через плече, бере і отак в один бік зправа наліво. «Господи-Боже, поможи», – казали. Давно, як виходили, хрести брали, на Середохресну пекли і держали до посівної, тоді виходить батько на поле, кладе хрест на межі і начинає робить, а тоді обідають і їдять. Так було скрізь тут, а коли в колхозі стали, то ніхто нічого не робив, виганяють, ідуть в поле... З батьками мені не приходилось їздить на поле, а вже в чотирнадцять, ще і не було чотирнадцяти років, як я робив у колхозі на полі, у тридцять третьому году мені ще не було чотирнадцяти. Пшениця тут називалася «остиста», з остюками. Яра була без остюків, більше сіяли жита. З жита пекли хліб, а з пшениці булки. У батька мого було три гектара землі, а нас було три хлопці і дочка, батько і мати, це було мало землі на таку сім'ю. Перед сівбою зерно вимолочують, половину цього зерна несуть у церкву святить, посвятили і коли виходять у поле сіяти, вони оцим зерном начинають сіяти ниву, а з половини снопа на Різдво ставлять дідух. Із нього ж зерном засівали ниву. ***Агротехніка.*** Обробляли кіньми. Посіяли з мішка, а далі пускається рало триугольне, з крючком, зубки кузнеці в кузні робили. За-

www.etnolog.org.ua

прягали пару коней, на те рало клали якусь колодку, щоб воно загрузало в землю, щоб зерно в землю лягло, а тоді після цього пускається борона, дерев'яна борона із залізними зубками, в кузні робили, це і осінню, і весною. Після рала пустили борону. Якщо кінь у ралові, то коні йдуть до парі, якщо дві борони, то один у мене в руці, веду одного, а другий аж на півконя відстає, і тоді борони ідуть одна за однею, а я збоку йду. І чекаємо дощу, як довго немає дощу, люди просять Бога. Щоб дощ пішов, кресний ход – ідуть у Ясенове з нашого села в церкву, у нас церкви своєї не було. Беруть ікони, хоругви по полю обходять... Посіяли жито, восени зійде озимина, пускають коров, щоб воно було невелике, пускають для цього худобу. Як земля замерзне, тоді пускають худобу, аби снігу не було, худобі не холодно. Сніг упаде, і худоба, було, пасеться. Пшеницю і жито разом сіяли, так же само, пшеницю сіяли на пару, постояла толокою, ото ж її підготовляли ціле літо, ту толоку. У Петрівку кажуть: «Поїхали толоку лущить», дуже мілко орють плугом, а після цього бур'яни ці пропадають, а тоді везуть навоз, а тоді орють так, як полагається – рілля, тоді її приб'ють боронами, щоб підрівнялась, тоді восени, так, як і жито, сіють з мішка, вже в двадцять восьмому году появились сіялки. В колхозах сіяли сіялками, позабирали ж у дядьків... Колись на Юрія збирали росу, щоб очі не боліли; нею вмивалися, на жито ходили, так було колись. НЕП трошки помню, мій дід казав, що їжте булки, ще поки сієм, а після того вже не їли. Вкрасти трудно було простим людям. Ячмінь сіяли весною, так само, з осени орють на зяб, на зиму орють, а тоді весною рівняють ралом же – ралять, і гречку пізніше сіяли. ***Жнива.*** Жито – від Петра косили, а жали раніше. Жати – це страшний труд, косив я стоя, а жать – треба ж нахилиться. Косили жито, пшеницю, ячмінь косою з грабками, коса восьмиручка, дев'ятиручка – дліна її; дев'ятиручка найдовша. А грабки самі робили. У п'ятницю господар і господиня беруть серп, обід і їдуть у поле. Господиня зав'язує з колосся вузол зашморгом, це саме перше, потім зжинає сніп, зв'язує цей сніп перевеслом, сідають коло того вузла пообідають – пелюсточка (листочок капустяний), огірочок, хлібець; взяли той сніп і їдуть додому, а сніп цей вішають у коморі. У понеділок всі сімнею їдуть у поле жати, при цьому співається пісня:

За горою, за крутою,
Росте жито з лободою.
Там дівчина жито жала,
В правій руці серп держала,
В правій руці серп держала,
А лівою підбирала. (2)
Назад себе жменьки клала, (2)
Обернулась позбирала, (2)
Та в снопочки пов'язала,
У копочки поскладала.

Як пов'язали снопи співають:

Наш сніп воєвода ходить коло города,
Наш сніп зажинець поведе нас у танець. (2)

Бороду вбирати:

Пішли дівочки в долину,
По червоную калину,
Калиноньку ламати, (2)
Борідоньку вбирати. (2)
–Бородо наша пишна,
Борода наша пшенишна.
Зав'яжемо бороду нині,
На нашій урожайній ниві. (2)

А ще як кончили жито жать:

Маяло, житечко, маяло,
Поки на ниві стояло,
А тепер не буде маяти,
Буде в копочках стояти.
До краю женчики до краю,
Вам пампушечок надбаю.
З часником та із хрінцем,
Із холодним сірівцем.

Всяку роботу починали з молитви. Хазяїн, як їхав на ниву, просив благословення у Бога і щоб мати його благословила на жнива рушать. Знаєте, то віз поламається, то кінь понесе, щоб було все добре. Я сьогодні сідаю доїть корову і прошу: «Господи, благослови», того шо в нашій месності всігда була церква, всяку роботу починали з молитви... «бороду» на полі оставляли. Мій дід народився у 1878 році, він знав дуже багато приказок, прислів'їв, я всього не могла запомнить. Ми з ним ходили в Ясенове з Олешні в церкву, на пєшу, це було далеченько. Ідемо у жнива, а він каже: «О, Спасові на бороду оставили», ріжечок нескошеного оставили. А я кажу: «А шо це Спасова борода, шо всі оставляли?». А він каже: «Аякже, кожний хазяїн в кожному селі». – «А для чого ця борода?» Вона помагає і людям, помагає і птиці. Зерно останеться, а птиця виклює зернечко у холодну пору, і борода – це як сторож на полі стоїть, а я ж у нього питаю: «Чи це тільки в нас?». А він каже: «Ні, це скрізь так». Кусочок останеться для бороди. «А ти, борода, храни від вреда колосочки і снопочки, і копочки, і стіжочки ген, ген нескошені ланочки від глаза лихого, від вітру буйного, щоб громовиця не опалила, щоб вода не замочила», – це від свого діда я чула. Мій дід – Кужіль Стехван Микитович, 1878 р. н. А ще чула від діда: «Я цю нивку орав, засівав, доглядав, а тепер прийшла пора починати жнива, поможи нам, Боже, щоб нивку скосити, до клуні звозити, щоб ми ніякої халепи не мали, щоб наші руки втоми не знали, щоб сонечко по ясному небу котилося, а ми працювали і працювати хотілося». Як жали, то співали:

За горою за крутою,
Росте жито з лободою.
Там дівчина жито жала,
В правій руці серп держала,
А лівою підбирала,
Назад себе жменьки клала.
Обернулась, позбирала
Та в снопочки пов'язала
І в кіпочки поскладала.

Маяло житечко, маяло,
Поки на ниві стояло,
А тепер не буде маяти,
Буде в копочках стояти.
До краю, женчики, до краю,
Вам пампушечок я надбаю,
З часничком та із хрінком,
Із холодним сірівцем!

Коли вже зв'язали останній сніп, співали (це колись так було):

www.etnolog.org.ua

Кінець нивочці, кінець,
Будемо плести вінець.
То з жита, то з барвінку,
На хорошую дівку.

Плели вінок і клали на голову дівчині, найлучій жниці. Брали сніп і йшли до господаря, тоді співали:

Ой прочини, хазяїну, ворота,
Бо вже їде із поля робота.
Ой, прочини, хазяїн, віконце,
Везем тобі віночок, як сонце.
Ой прочини, хазяїне, нову браму,
Везем тобі снопочок із лану.
Вийди, вийди, хазяїн, протів нас,
Та винесу чашу меду, частуй нас.
Та винеси чашу меду ще й вина,
Частуй, частуй женчиків за жнива.

Що сонечко котиться,
Нам додому хочеться.
Хочеться давно,
А ми не йдемо
Та пана ждемо.
Поки пан прийде,
Пару корней запряже.
Та ще й посідлає,
Та й нас посаджає,
Та й люльку закурить,
Та й все дівчат дурить.

Ой вже вечір вечоріє,
Пускай, пане-отамане,
Додому з серпами.
Скажи мені, отамане,
Скажи мені, пане,
А хто вийде жито жати,
Коли нас не стане?

Просяться вечерять:

Уже сонце на горі,
Кусаються комарі,
Кусають, гудуть,
Жати не дають.

Уже сонце в очерет,
Пусти, пане, вечерять,
Пусти нас, пусти,
Добре пригости.

Уже сонце над липкою,
Труси, пане, калиткою,
Труси, не труси, золотий даси. (2)

На свято Паликопа, щоб на нього не робили, щоб не палив копи.

А як посівали хлопчики.
А в полі, полі Господь Бог ходив,
Діва Марія їсти носила.
Їсти носила, Бога просила.
Ой дай же, Боже, жито-пшеницю,
А хазяїну бички-тилички,
А хазяйці білої мукиці,
А нам усім по паляниці».

У 1947 году мені прийшлось косить, було мені двадцять вісім год, і ми з жінкою пішли до її баби, і там прийшлось мені косить. Я півгектара викошував, три в'язальниці йшло за одним, бо за одним косарьом одна не завжди вспіє, я півгектара викошував, жито було у сорок сьомому году високе, так само і пшеницю косили, і ячмінь, а гречку так само, тільки гречку не в'язали, в покосах лежить, поки висохне. З куля крутять перевесло, а тоді перевесло за спиною прив'язує жінка, ото вона висмекне його і зв'язала сніп, складали у копи, все в копи...

ТВАРИННИЦТВО ***Конярство.*** Був у батька кінь, я його лічно одвів у колхоз. Так було жалко батькові, шо він не міг, заставив мене, і мені ж було жалко, при том любимий дуже був. Він був чалий, були вороні, гніді. За шо я його страшно любив, я його водив пасти, так я ж на нього не плигну ж, я ж малий був, а він нахилеться. Повірте мені! Нахилеться, а я отак на шию ляжу, а він отак підніме, і я сяду на нього. Там у колхозі він був, а як я вже начав робить, то там його вже не було. У тридцять другому году я одвів його, а в тридцять третьому почав ходити в колхоз, то не було вже його. Воли у колхозі були, а у дядьків не було. А колись були...

смт Чупахівка

Записала Н. Литвинчук 11 травня 2010 р. у смт Чупахівка Охтирського р-ну Сумської обл. від Рабецького Адольфа Петровича, 1931 р. н., та Рабецької Зінаїди Юхимівни, 1939 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Столярство.*** Був столяр, модельщик. Ну, шо він робив? Дома робив при німецкій власті. Де той Куземин, де Довжик, несли прядки, там точилися шпульки, модельщик він був. Сам зробив просорушку, котора драла просо, маховик був до метра завбільшки, ремінь такий завширшки. Ото у нас стояли люди по всьому селові на квартірах по троє суток, шоб подрать просо. Ця просорушка драла і насіння. Мій дід столи виточував, столяр-модельщик був. У шістдесят сьомому году дід помер. У 1904 году був проданий сюда. У діда були ученики мєсні. Він на токарному станку отак все виточував. У нього був польський струмент – сімсот вісімдесят предметів, і книжка. А токарний станок дерев'яний він сам зробив. Станок цей гнався маховиком, руками. Я сам допомагав крутить, бо він же ж не од електрики, а ручний був. Отак він столи робив, ножки у них виточені; шкахви і такі разні фігурки виточені на них прибивалися. Рамочки я робив хрестиком. П'ять минут – і рамочка. Як тіки поніс, один мужик мені десяточку – на. Кинувся, перву рамочку зробив, хтозна чим покрасить. Взяв пальця розрізав, крові напустив, покрасив, а потом, шо придумав – йод – красиве, хароше. На пенсії був, дома робив вікна, двері. Скрині робив, столи. Ножки виточені і такі разні фігурки виточені прибивалися, шкахви робили. Скрині обковував. Як прядки кинулись робить, дак люди тут по тижню були. Приїжджали сюда, він робив їм. Ткацькі верстати робив. Діван як зробе – більш так ніхто не зробе. За національністю він поляк був. Ложки робив, а тарілки – такого не було. ***Бондарство***. Бочки такі одливав, шо буть ти ввєрєн. На бочку розколює, а тоді починає колоть, колоть, а потом – сокира така спеціальна, щас нема такої сокири. Потом обтеше клепку, тоді ж її нада пофугувать фуганком. Сначала шершепком, потом рубанком, а потом фугом. Маслобойка

www.etnolog.org.ua

була дубова. Там залажується отак метелик навкрест. І то береш – така ручка, узяв отак крутиш відро сливок і ви вже зробили масло. Клепчаста і обтягнута залізним обручем. Бодня для сала обтягнута липою, унизу дірки пороблені, прокручені, шоб сік із сала стікав. Ні єдіного гвіздка, все дерево. Бочка дубова і обтягнута липою, скручено косою отак липа, два обручі. З дуба виточене – некрасіве, хоч і лаком скрите, а як із липи – воно гладеньке таке. ***Стельмаство.*** Дід Рабецький, оце мій дід, зробив Харетоненку фаєтон і карету, не було мастєра такого, так, шо він був сильно прославлений. Вози, сані, шо вам нада, дерев'яне зробить, він все зробить.

ПУТИВЛЬСЬКИЙ РАЙОН

м. Путивль

Записала Н. Литвинчук 3 листопада 2011 р.
у м. Путивль Сумської обл.
від Бершової Ніни Григорівни, 1929 р. н.

ПРЯДІННЯ У мєня сестра і пряла, і ткала, і что только нє дєлала. Била пєнька, нє пєнька, а конопля, дьорілі єйо, потом мочілі, прялі і ткалі. І льон бил. Маткі – дьорганка, замашка. Мачілі у ставках, капалі копанкі спєціально. Дєржалі авєц, стріглі, валєнкі валілі – валюшня такая була спєціальная, вовну туда насілі, чюлкі вязалі, кофти. Вовну прялі на прялкі. Мнялі нагамі. Патом ткалі. Коноплі вязалі в горсткі.

ТКАЦТВО Как стала совєцкая власть, такда нє ткалі. Чоловікі нє ткалі, у ніх було – управлять хазяйствам. Зімою ткалі, начіналі, как огороди убіралі. Вибєлівалі вже от ето. Фарбувалі базіною, кастюми сєбє шилі такіє красівиє. Рядна такіє палоскамі були разних цвєтов. Вишивалі палатєнца, скатєрті вишивалі – і красниє, і чьорниє – красіво вишивалі. Вєрьовкі с пеньки [дєлалі].

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Лозоплетіння.*** Карзіни плєлі – і такіє, і картошку сабірать. Білі авальниє – курєй, гусєй саділі. С ручкамі білі для картошкі. Кашолка – ето красівая, ровнєнькая, харошенькая, у город с ней хаділі, с двумя ручками. ***Короплетіння.*** І лапті плєлі, дралі ліпу. Большим шилом закручєним. ***Бондарство***. Білі бочкі, «ряжкі» назіваліся. Коровам – ручєчкі такіє, тут закладиваєтца палка, носіть коровам. Круглиє і набівалі абручі, желєзниє білі. Дєрєвяниє бочки були – салілі туда, дєжка – хлєб пєклі. Цебри білі круглиє такіє возлє калодца. Всьовсьо вазілі на ярмарку. На заказ заказівалі. Харошиє бочкі білі с дуба. ***Скринництво***. Сундуки білі бальшиє такіє с кришкою, тоже закріваліся, красівиє, раздєланиє цвєтамі. Білі резаниє, білі мальованиє. Білі кованиє, бальших панов. І с кальосікамі білі й бєз кальос, раньше змуж ішлі только с сундуком. Було, посуду хранілі у сундуках. Скриня і сундук. Були прості, а білі желєзкамі оббіті. ***Ложкарство***. Ложкі дєрєвяниє, красівиє, білі так рибкою, білі круглиє, білі рисованиє. Білі большіє – круглиє (насипать) і авальниє. ***Стельмаство***. Дєлалі сані самі – казирькі – оні тоже так раздєланиє красіво, пани только єзділі. ***Столярство.*** І дівани дєлалі, дєд дєлал сам.

РОМЕНСЬКИЙ РАЙОН

с. Гаї

Записала Н. Литвинчук 13 липня 2009 р.
у с. Гаї Роменського р-ну Сумської обл.
від Куриленко (Малонічко) Олександри Гнатівни,
1941 р. н., родом із с. Коритище
Недригайлівського р-ну Сумської обл.,
Куриленка Григорія Павловича,
родом із с. Сулими Роменського р-ну Сумської обл.

РІЛЬНИЦТВО Чоловіки ж тоді у полі косили косами, не було ж оцих косарок. Оце чоловік-косарь і дві в'язальниці. Одна підбіра, друга в'яже, оце вже знають, хто за ким. Оце сусід, жінка його і я, сусідка, оце мій чоловік не косить, допустім. Тоді ж було багацько жінок без чоловіків, бо з війни ж не поверталися, так ото косили. Табак садили, ще було, що кок-сагин садили. Це таке, як кульбаба, робили резинові чоботи з нього, резину. Це возили у город здавали. Все казали: «Спасибі Сталіну-грузіну, за те, що видумав резину». Льон якось у нас мало сіяли, а сіяли просо, кользу – це таке, шо олію били, в ступі товкли оцю кользу.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** Каждий же ж держав якусь скотину, і діти пасли ото, не так ото, шо очередь, а в каждого були свої, і каждий сам пас. Діти були при ділі, якщо там сіно собирать. А оце я, було, так як пасу коров, пригнала, значить, сьогодні я йду оце, обід поїла, і іду дров приношу в'язочку, бо топить чимсь же треба, як завтра я вже йду, приношу в'язочку бур'яну, бо корові ж шось треба на зіму.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Коноплі сіяли, каждий год сіяли коноплі. Та й льон сіяли, ну, льон якось у нас мало сіяли. Оце ж коноплі сіяли, було, я точно не знаю, перед Трійцею якась субота посівна – сіють. Була плоскінь і матірка. Плоскінь менша росла, а матірка більша, ну, я не знаю, як раньше, раньше ж пупи зав'язували коноплями, баби ж, не в больниці в'язали, як дитина родилась, а дома, так ото як чоловічим зав'яжуть, так дітей не буде. Було, ото як в'язали, так тільки плоскінню, отож як чоловічими зав'язували, то дітей не було в тих людей, та воно й тут так само було, так по селах воно скрізь було. Коноплі ж як собируть, тоді мочили їх у ставку. Ото бабуся кидає коноплі та й каже: «Ти отак ложи, отак». А тоді таку палку дає і ключку, щоб вона держала, щоб не понесло кудись. Тоді повитягують, висохнуть, тоді на терницю, терниця у нас була, шо їх так били, кістриця, так та облітала, а оставалося оце саме те. Тоді оце літом, було ж, літом мати загадує увечері коноплі м'ять, там, мо', до якої хлопець ходить, так ми за оті коноплі позбігаємося, порозбиваємося – і хлопці, і ми ногами мнем. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** [Пряли], оце ж стулець становиться, тепер у той стулець, там дірочка така вирізана, становиться той гребінь, тепер на той гребінь надівається мичка, а тут прядка, такі два стоянчики, а тут така вилочка надіта, що там цівка, і там ото нитка, і ото нею прядеш. Тепер же ото нею береш, ото плюєш, або груши жували лісові, якшо слини нема, щоб слина була, тепер тянеш оту нитку, а тут прядкою крутиш, і оце так прислинюєш його, і воно нитку витягає. У мене бабуся пряла тонкі нитки, все йшло на осно-

www.etnolog.org.ua

ву, а метрі получалися товсті нитки, я сама не пряла, бачила, як це робилося. Оце гребінь тако становиш у стулець, тепер же так розчесуєш, а тоді ото так тягнеш і ото тут крутиш. Це все у прядці було, колесо таке, і на тому колесі такий шнур надітий, і оце ці вилочки отак крутиш, і колесо крутиться, і нитку ту тягне, а ти оце тільки регулюєш, тому, хто пряв тонкі нитки, а хто пряв товщі, ну, тоді вже регулюєш, яке на основу, а яке на підкання. Ну, це тоді було.

ТКАЦТВО Ткали, у нас дома верстат стояв, і начиння було. Зимою вже всігда, було, полотно [ткали]. ***Снування основи.*** Становлять снівницю зразу, снують, а тоді з цієї снівниці ще й шліфували його. Варили житню муку, і такі дві щитки були з трави, і оце мажуть ото знизу і зверху. Оце ці нитки. ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** А тоді накачують його на вій, отака кругла колодка, і тоді заправляли в начиння і ткали, ну, я не вміла заправлять, а ткать – ткала разом з матір'ю, такі там ніжки причеплені, і ото так одна вниз, а друга вгору, і човничок сюди кинув – нитка, тепер така ляда, тоді опускаєш цю ногу, цю піднімаєш, туди кидаєш – оце так ткали. ***Вибілювання полотна.*** А тепер як поткали, літом же всігда, було, білять, оце особенно перед жнивами на дорозі ж, у нас траси не було, село ж таке, ну, дорога була і узжа, оце у ночви наливаєм води, з колодязя натягаєм, і оце там шматків п'ять-шість вмочили і розстелаємо. Води так же ж не було, шоб... там колонка була чи шо, а так. У нас ставки були, так не ходили ми туди. Оце білили дома, з колодязя води натягають, оце тільки висохне, мати оп'ять кричить: «Піди полотно помочи». Ото ідеш, так, наче решоточкою, складаєш, умочив його усе туди, а тоді прослав. Ну, навєрно, метрів десять, воно в мене й зараз є десь на горищі, я його бережу, думаю, що хай буде. ***Табуйовані дні.*** [Чи були такі дні, коли не можна було прясти і ткати?] Да. Допустім, у піст на первий день, у Масницю на первий день не пряли чи там не ткали, тепер у празники, ну, допустім там було то Благовіщення, то Івана, то Трьох святих – оце в такі празники не пряли і не ткали, не рубали, не шили. ***Асортимент тканих виробів.*** Після війни стала промишлєность робить, матерії стали робить, а то ходили у полотняних сорочках. Я знаю, було, одінеш сорочку – так не треба спини чухать. Рядна були. В мене й зараз десь є. Може, штук восьмеро. Я як ішла заміж у шістдесят другому році, так мені мати давала восьмеро ряден. І вкривалися ж ряднами, кожух там зверху якийсь кинеш і рядном укриваєшся, одіял же ж тоді і в помині не було. Робили ліжники. Ага, так називали – «ліжник». У нас лічно дома не було, ну, це хто держав вівці.

ВИШИВАННЯ Оце так: на Пасху і на Рожество усігда должна буть нова сорочка пошита полотняна, ще й вишита хрестиком, не цвітним, а біленькою ниткою, бо не було ж. [На Недригайлівщині вишивали білим по білому?] Да. Вишивали і цвітним, у кого було там, тільки чорні і красні, не було такого, що цвітні. Рушники ж вишивали. Це як я йшла заміж, три рушники мені дала бабуся моя, кролевецькі, а то ще всього сємнадцять було, я і мати вишивали, і гладдю вишивали, і хрещиком. [Чи пригадуєте, які орнаменти були характерні?] Ваза з цвєтами або там якісь цвітки у розкид, або там вінчик якийсь, що там два голуби сидить. Красиво. Воно ж і голуби – наче щось таке хороше.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** [Чи були у вас ремісники, які виготовляли сані?] А, сані робили, робили сами, дерев'яні. В каждому селі був плотник і не один, який умів робить. [Як називали цих ремісників?] «Плотники». Та такі, що вози... і зараз є в нас у Гаях, що вози, сани уміють робить. І було ж, не тільки віз, а й гарба була. Солому чи сіно возять, так на гарбі ж. ***Колісництво.*** Колеса [робили], раньше вони якось їх там парили, обручі ті, дерев'яні ж колеса були. ***Теслярство.*** [Як називали майстрів, які хати робили?] Тоже «плотники». ***Столярство.*** [Кого називали «столярами»?] А столяри – це лавочки робив, столи, вікна, двері. Тепер мастєра, які робили ті, прядки. Ага, в селі були. Ступи ж раньше були, просо товкли. Ступа єсть у нас, ножна. Туди ж така дучка, сипеш і становиш, і оце так – ляп-ляп, сюди-туди, вниз-угору. [Чи були ручні ступи?] В нас не було. Гроби вони роблять. Це таке, що вони вміють робить, я знаю. ***Гребінництво.*** [Чи були у Вас гребінники?] Да, да. Були ж такі мастєра. ***Скринництво.*** [Чи робили у Вашому селі скрині?] Да. Це робили столярі. [Який вигляд мали скрині?] Ну, які?.. Обязатєльно красили красним, а буває ще кленовим листом там чорне з красним вимальовували, а була ще, що обковували желізом. Ну, це вже желізом обковували, як багата молода. Я не знаю, чи коваль, чи, може, й плотник той самий, чи, може, той, столяр, він все робив, шо таке. ***Бондарство.*** Діжки робили. Да, були [майстри]. Та діжку можна й самому зробити. Треба, во-пєрвих, інструмент мать. У мене батько був столяр, так він оці прядки, двері, вікна, діжки робив. [Чи казали на нього «бондар»?] Да. Бондарь. Витесуєш так, шоб овал і туди, і сюди був, а всередині – неглибоко прогиб. І так клепка до клепки складається і зв'язуються вони вірьовкою з коноплі, а тоді робляться обручі. Да, сам [батько робив]. Воно ж виходить дно там, де ширше. Тоді одіваєш ті обручі один і другий, тепер, значить, усе кругом об'їзджається, а внутрі зачищається, полукругом, значить, таким зачищається, перевертається дном, зрізається рівно, який размєр уже задумала чи лаханку. [Що таке «лаханка»?] Така сама, тільки з двома ушима. Це в лаханці мішали свиням.Така діжежка невеличка і отак, щоб узять руками, такі вушка були. І спеціально єсть такий різець, настраюєш там сам глибину – чи два сантіметри, чи півтора – і отак усередині його крутиш, і воно таку канаву робить, тоді циркулем виміряється дно. А дно виміряється, значить, так по кругу циркульом – раз, два, три, чотири, п'ять. Зробив, значить, він дно, обрізав це все дєло по размєру, тоді рубанком кругом зачищає, щоб у той пас попало, оце все дєло він зробив, обруч знімає, один оставля верхній, а нижній знімає, встановляє дно. Посадив дно, обруч надів – і готова діжка. А то ще із лози робили обручі. Тоді ж заліза не було, так з лози. Вибирали товстеньку. Там ще в опредєльонне врємя збирали ту лозу. У печі топиться і кидається, вона там париться. Не ламається, а париться. І вона гнеться так, що як хочеш. І так же робили і ванни такі продовгуваті, ну, занімалися, люди робили. Ночви видовбували, а ванни з клепок зроблені. Робиться таке длінне дно. Так само, як діжечка, тільки низенька. Дерев'яні ночви були. [Які ще бондарні вироби побутували?] Діжки, лаханки, відра. Робили ще такі діжки здорові, ну, може, допустім, зерна в тебе багацько, так ото обручами дерев'яними воно збите і стояло ото ж у комо-

www.etnolog.org.ua

рі чи де, і туди засипали зерно. А «діжки» й називали [їх]. [Чи робили маслобійки?] Маслобойка – це така з липи діжечка невеличка. Там дно вставлене, а зверху, як кришка, такий кружочок, і в тому кружочкові – дірка для палочки, а на палочці – метеличок. Тепер виливаєш туди вершок, закриваєш кришечкою, і так тільки вверх-вниз – тяп-тяп, тяп-тяп... І тут дивишся – вже й масло готове. Це знаю, що й у нас дома була така. [З якою деревиною працювали ремісники?] Ну, сама діжка, береться одрізається дубове бревно товсте. А бочки – липові, осикові – м'якої породи. [Чи є зараз у селі бондарі?] Немає. У Хмелові це ще году немає, як помер дядько послідній, він до нас сюди їздив, тут і похований. Немає тут нікого з бондарів. [Чи дорого коштували бондарні вироби?] Та тоді недорого. Тоді й не знали, шо таке гроші. В колгоспі мати год проробить, а в кінці года дадуть п'ять кусків мила. ***Лозоплетіння***. [Чи могли не парити лозу?] Е, ні, так ти нічого не зробиш. А, ну, господарські [кошики] да, тут він не парить. «Сапетки» вони тут у нас називаються.

ЛІСОХІМІЧНІ ПРОМИСЛИ ***Дігтярство***. [Чи були у вас діхтярі?] Ні, не було такого. [Де люди брали брали дьоготь?] Дьоготь возили на базар. А ні, так возили у бочці, цей, заготовач, і ото на тряпки міняв. І ото, де яка тряпка, складаєш і ото дьогтю поміняєш і керасін. На тряпки міняли. Заготовачи. Бо це вже воно як торгівля йшла, так ото загатовач, він вже як міняв.

МЛИНАРСТВО У каждому селі млин був. І тут, і в Гаях млин був. [Що саме, вітряк чи млин?] Вітряк. Ні, ні [тут річки] нема. Млинів не було, а вітряки були. Знаю, у нас у Коритищі млин стояв. Там жила баба багата, Пузирка її називали. Її син Головняк був суддею, і він дуже був грамотний, що їздив до царя на сесію. І ото, значить, у них був млин і дом. [На скільки крил був вітряк?] На шестеро, на четверо. Там зерно мололи, а тоді ще й просо товкли. [Хто будував ці вітряки?] Прості [люди]. [Їх наймали на роботу?] Да. [Яке дерево в основному використовували для будівництва?] Липа, осика. Воно ж млин коли робиться, зразу під його така площа виміряється. Тоді ж не було ні цементу, нічого, а на площі робиться таке з дерева, з дуба так, так і так: шестигранне, восьмигранне або дванадцятигранне. І оце все діло гладеньке, а тоді становляться такі палки длінні в обйом чоловіка, дубові, тоді перехрестя різні, і зводиться млин. Воно зданіє виходить, що двохетажне, на другий етаж камні, бо внизу, щоб мука сипалась, і крила задержували, і все. Крила ж треба, щоб не зачипали землі, і зверху ложать тоже таку восьми або дванадцяти, така деревина витесена гранником. Тоді шесть, отакі чотирі кольця і встромлені туди. Вобщем отак колесо або обруч залізний один і другий, і зверху один і другий, і становиться такий размєром навскоси, отак, як зуби в шестерні, а на валу там тоже так зроблено, як вітер оце крутить, і предєлано до камнів. Там таке веретено становиться залізне, що воно ж піднімається і воно туди тот... а вал чотирьохгранний, і оце так трясе, щоб зерно сипалося, щоб вібрація була. [Скільки людей працювало на млині?] Один. Наприклад, я привіз там мішок чи два, вийшов він так, як на балкон, там таке зроблено, щоб не нести, прив'язав мотузкою, лєбйодкою уручну, і камні ж так же ж витягали. Раньше ж камні були природні, люди десь доставали, десь заказували. Так природній цей не обтягується залізом, обручами. [Коли зникли вітряки?] Наприкмєр, у Томашівці Недригайлівського району і досі стоїть вітряк над трасою. [Чи працює він?] Ні.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи займались у Вашому селі бджільництвом?] Ну, бджільництво це таке дєло. У мене й дід займався. Раньше ж уліків не було. Це ж хтось прийде навчить, як улії робить. А липівка це таке дєло, отаке завширшки, квадратне, там нема ні рамок, нічого, посередині вирізана дірочка, щоб бджоли влітали. Садовлять туди сім'ю, там приклеюють трохи лощини, соломою вкритий або очеретиком і ото стоять, підняв, значить, до землі лощина і до соломи лощина, от, значить, прийшов обшатав і всьо. [А тоді] видавлювали, отакий стілець, а там така розвилка тут на болтику і тут на болтику, тепер ложиш тих рукавиць, набрав отих рукавиць та й видавлюєш. [Чи займаються у селі бджільництвом тепер?] Та шо зараз? То побризкали чимось, так бджоли подохли, то мороз приморозив. [Липівки] самі [робили]. Вони довбуться. А тоді вже появилися уліки. Плотники [робили], а хто ж? Плотники все ж уручну робили.

ГОНЧАРСТВО [Чи були у Вашому селі гончарі?] Були, ну, це, знаєш, робили сирець, а тоді соломою випалювали вручну. А в основному гончарі займалися, підожди, з такої ж глини простої ти ж не зліпиш, єсть така глина в Роменському районі, у Глинкові, так там даже беруть глину нафтовики, як скважину бурять, так змішують, вона мул витяга, таке свойство глини. І оце в 60-ті роки робили таку черепицю красну. [Де брали глиняний посуд?] Там у Липовій Долині займалися цим, тоді Опошня це ж знаменита, а тепер ось у Ромнах. Ну, горшки уже не роблять, а таке разне, усе таке. [Чи були у вашому селі пересувні гончарі?] Були. «Ганчурники» звалися вони. [Який гончарний посуд у Вас побутував?] Макітри такі, що хліб мішають, такі відер на четверо, на троє, на двоє, на відро, менші. Макітри, це не горщики, а таке воно. Бо ж у горщику ти ніде, тільки в печі звариш, а надворі там чи на газу ти не звариш, бо розсипеться.

с. Плавинище

Записала Н. Литвинчук 13 липня 2009 р.
у с. Плавинище Роменського р-ну Сумської обл.
від Таратуна Іван Артемович, 1923 р. н.

СОЛЯНИЙ ПРОМИСЕЛ У війну то сіль варили, мила то не варили, а сіль варили, тут же ж на промислі скважина була, у річці була, а шо воно получилося, шо воно вода пішла і стали люди... Їздили і з Конотопа. Люди, шо жили, вони ж у бочки попристроювали, перевозять і варять, жаровні такі, так сіль добували. [Як відбувався цей процес?] Німці качали і продавали. Німці. [Чи були колись у Роменському районі чумаки?] Та були. Я за чумаків не знаю, це давно воно було. Вони в Крим їздили. [Через Ромни], то шлях був чумацький. А це шо при мені воно було, я знаю, та й то сіль, це воно не при мені, це ж рідні розказують, бо мене ж не було тут, повернувся я у сорок п'ятому году у вересні.

ГОНЧАРСТВО ***Реалізація гончарних виробів.*** [Чи робили у Вас глиняний посуд?] Це в Глинському спеціалісти були. Вони сюди возили на базар. [Як називали тих, хто возив?] А хтозна як їх називали. [Гончарі

www.etnolog.org.ua

були тільки у Глинську?] Ага, вони оту глину випалювали і видєлювали. Воно ж по предках так ішло. [Чи пам'ятаєте, скільки коштували глиняні вироби?] Та, то два рублі горщок, кувшин – руб вісімдесят, то півтора. І трьохлітрові були, ото самі дорожчі, двохлітрові дешевше. ***Асортимент гончарної продукції.*** [Який глиняний посуд був у Вас?] Кувшини були, це кувшини ж із землі випалювали. І макітри такі були на двоє відер, ті в яких пироги, паски місили баби, пекли, такі були. Ну, й для борщу горшки, варили ж страву в тих горшках, більш не в чому, тоді вже появились алюмінієві чугунчики, вже пішло, пішло. Вони [гончарні вироби] поступово одсіялись. [Як посуд виглядав зовні?] Вони лудили їх краскою, жовта краска така, а далі з цвітами, цвіти видєлювали. Та й птиці видєлювали, воно раньше було.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Чи є тут близько ліс?] А ось ліса скрізь за селом. [То тут у Вас усе було дерев'яне?] Дерев'яне. [Як довго такі речі слугували?] Ну, служили. Тоді ж занімались кустарством: і плотники були, столяра були. [Чи ці майстри з діда-прадіда були?] Да. Ось і в мене батько був і плотник, і сапожник. ***Столярство.*** Столяр – це вже вікна, двері робить, це столяр. Матеріал заготовляли, поріжуть, так тоді ж пилки були – один угорі, один унизу, я цим занімався ділом. [Які у Вас були інструменти?] Топор, пилка там, це все таке хазяйствинне. Тоді у нас столяр був, там ми в хуторі [Борозна] жили за селом. Так ото токарні станки [були], шо поліна дров не перерубa, а тоді ногою крутить і виточує. [Чи багато було виробів із дерева?] Да. Старі люди заінтересовані були. Було, й дітям як зроблять деркача – отакого крутиш, а воно диринчить, тоді ковалів два отако береш, вони раз – і кують по тому. Іграшки дітям робили. [Чи робили у Вас дерев'яні миски?] Я знаю, в нас ще батько та мати як побралися, так снідать несли ж їм раньше, так на тарілках збоку понаписувано: «Дай, Боже, щастя». Ну, в нас не було, на базар тільки привозили. [Чи були дерев'яні борони?] Борони були ще й у колгоспах, були дерев'яні, зубки ж то залізні, а це дерев'яне. Це робили тут на плотні, у колгоспі, кузнеці зубки робили. [Чи виготовляли прядки, верстати ткацькі?] Робили. Сами робили. Прядки – це ж у кого токарний станок, шоб її ж там треба видєлать. [Чи відомо Вам, з якого дерева робили прядки, гребені?] З берези, клену. Котушки ж тоже виточували на нитки, як прядеш. Ну, верстати там тоже ж таке порозрізувано, ниточки туди входять, у верстат. [Чи простіше було зробити верстат, ніж прядку?] Простіше. Для прядки ж там треба колесо, тільки колесо вже вирізується та складається з трьох частин або з чотирьох, вирізується полумісяцем. ***Скринництво.*** [Чи робили у Вашому селі скрині?] Тут робили на місці, тут свої плотники. [Який вигляд мала скриня?] Ще у сорок восьмом году, як я женився, так брав собі бабу із скриньою. Скриня була дощана така, із дощок збита, замикалася, і на коліщатах. Я вже потім ремонтував її – міняв коліщата, красив... Вона стоїть у мене в коморі. ***Бондарство.*** [Чи були у Вас бондарі?] Ага, були, робили. Ну, діди, вони одживали, а їхні предки набивали руки, тоже ж так. [Який посуд робили бондарі – цебра, бочки, діжки?] Ну, тоді ж більше діжки. Тоді ж і діжницю треба зробить, і хлібну цю діжу. А для солки це ж було... У мого батька було восьмеро дітей та їх двоє – десять душ сім'ї було, то це ж діжки відер на п'ятнадцять у погребі стоять – із огірками, із капустою, з помідорами. [З якого дерева робили?] Дуб, більше дуб. [Чи зберігали в дерев'яному посуді мед?] Зберігали, так то ж дерев'яна називалася «липівка» для меду, не діжка, а липівка, вона випалюється, тоді виварки, а тоді «жлукто» звалося тоже з дерева, верба товста, так, значить, випалена, видовбана, вичищена. І ото, як пере мати, складають туди всю одежу. Долі ставить надворі, підмощується солома туди, їх на солому, а тоді кип'яток, вода, зверху попелом дерев'яним засиплеться, а тоді кип'ячена вода лллється, вона ото промасчується, все оте білльо париться, тоді ж усе полотняне було. І шо ж, пішов був, землі викопав, тоді дірочку, провертів ото, поставив туди, а от сіллю топиш, вона тягне, вигоряє ото й вигора, всередині дивишся, шоб повертать, а тоді вичистив усьо, покрасив і готово. Випалили та й все. [Які ще були бондарні вироби?] Діжа, бодня, тоже ж із того, із дерев'яного, з дубової доски, воно зветься «клепки», була бодня для сала, м'яса. [Чи робили у Вас маслобійки?] А масло бойки – то ложкою, дерев'яні ложки. Та то таке, ним бізе били раньше, то так тоже пружина, і тут уставляється, а як не було цих пружин, так я перехрестя отут зробив і пішло по селу скрізь. Іще ж діжки такі робили тоже ж там із липи, з осики для зерна, то називається «кухва» – великі, пудов по двадцять п'ять туда влазило. [Статвили їх] у коморі ж, тоді були. [Яким чином бондарі заготовляли клепки?] Ну, клепки із дерева ж. Колов дуб, а тоді теше, струже, вистругує, підгоне ото туди їх. [Чи пам'ятаєте, де брали кільця на бондарщину?] А то сами робили, шо ж там зробив дірки закльопками взяв, та й всьо, то тепер... А тоді самі робили. [Як бондарі реалізовували свої вироби?] Хто занімався, люди носили на базар. Ага, ото заказують. Підуть, закажуть, кому яку треба діжку. ***Стельмаство.*** [Чи були у Вашому селі стельмахи?] У каждому селі [були]. [Чи робили стельмахи сані?] Робили. [Як відбувався цей процес?] Смотря ж які сани були. Були сани для роботи, для хазяйства, а там шоб і де дрова привезти, дерево возить, не ті, шо тіки їздить на базар там чи в церкву. Ті, шо похозяйству, звалися «оплунаські», для хозяйствєнної роботи. А того [їх так називали], шо два полозки, два уклони. А то, значить, «решотчані», в гості їздить, там куди на базар. Решотчані з козирком. Ага, видєлували. [Чи робили стельмахи вози?] І вози робили, гнули обіддя, звалося оце на колесо – «обід». [Як гнули?] [Треба] парить. Та [я] трохи бачив, ну я сам не робив. Дерево брали тільки берест, а на спиці – то ясен, і сюди колодка, куди оце задовбується, це тоже ясенове, тоді натягується залізна шина. [Чи відомо Вам, з якого дерева робили сані?] Сани, шоб пливли харашо – чорноклин і груша. Це його робить трудно і його викопують, шукають такий корінь. А цієї решотчані робляться більше із жаліза. Вони не одні й назви є. Є розвальні такі, розвальчасті. Тут ці решотчані, так спинка є, а то нема спинки, то вони так «розвальні» і звуться, а то «решотчаті», отак і звуться. [Чи були свої назви у возів?] А у возів теж була різна назва. Були ж вантажні. Ну, були «гарби» звались – це возить сіно, солому, а то був віз – такий полуглубокий, а ті трошки – то вже для начальства, і ресори, там і сидіння, раньше були фаїтони, то по городу пани їздили, напинали ж будку, шоб сонце не пекло. [Чи їх

www.etnolog.org.ua

так само стельмахи робили?] Так. [Чи називали майстрів, які робили фаетони, «каретниками»?] Ні, цього я не знаю. [Чи відомо Вам, як гнули дуги?] Так само. Тоже парять так, як обіддя у колесо, так і дуги. Воно кип'ятиться в воді. Ну да, це ж костьор ізваре, да ото тобі й було. Да ото тобі даже гній горить, в гній укинь – воно ж розм'якшає. [Чи бачили Ви, як гнули?] Раньше ж були дерев'яні хати, і де комора, так там не обмазується, і разні туди тоді кольця і палки тоже з дугою ходить, да такі менші кольця, більші, а тоді в те кольце закладаєш і вигинаєш, воно випариться, тоді скрутиш його чим-небудь, поки засохне. І дуги ж ото так гнули. Раньше кожен старався зробить свою дужку, шоб краще, покрасе краскою. [Чи оздоблювали дуги різьбою?] Видєлували, вже пізніше. [Скільки міг коштувати віз?] Він недорого стоїв, потому шо пошти каждий міг його робить, хай там колеса він не зробе, а все остальне він зробить, а колеса якийсь другий. Попросить і все. Раньше було зовсім не так, як тепер, помагали один одному. ***Ложкарство.*** [Чи були у Вашій місцевості ремісники?] Да. Ложки кленові видєлували, ополоники. А тоді ложки з дерев'яним хвостом. [Яким інструментом користувалися для виготовлення ложок?] А різці такі, як оце палець згорнутий. ***Гребінництво.*** [У гребінників] єсть спеціально пилочки, треба ж для каждого зубка пилочку розрізать. [Чи були у Вашому селі гребінники?] Ага. ***Теслярство.*** Раніше ж робили хату – гвіздка ні одного не ввіб'є в хату. На тиблях. Буравчиками все вертять, а тоді тиблики такі тешуть і забивають. [Вони були] різні, смотря ж куди шо. Дубове, ясенове. [Як довго у будівництві користувалися тибликами?] Та довго, конєшно. Я от у п'тдесят першому году строїв хату, так тоже гвоздів пошти не використовував, ми тоді проволку рубали, на проволоці. Проволока заміщала, бо гвіздків ніде не було, ніде не достанеш. [Чи люди самі будували хати?] Да, сами. Організовуються, помагають один одному. ***Кроплетіння.*** [Чи плели у Вас лапті?] Були лапті з в'язу. Мій дядько плів. Плів руками без інструментів, тільки ж ото наріже, у ночви води кип'ячоної наллє, липу туди, і воно мнягке, шо куди хоч, туди й верти. Заготовляють весною, коли сок у деревині, тоді ж сонце піднімається, паре, одпарює, і вона дереться хорошо. І липа там дереться хорошо; липа – це на щитки, вона тоді вимочується і щитки роблять, ті, шо мазать. Продавали. Люди занімалися, обдирали в лісі, липа стоїть гола, обідрана, і мочать у воді, як коноплю вимочували, вірьовки плели з липи тоже. [Кору знімали]: топором обрубав унизу, а далі руками, інструменту ніякого не було, смужками наріже. У річці, ставку мочили, тиждень помокне, ходили ж провіряли, кора ж остається, а лико обдирається пасмами.

КОВАЛЬСТВО [Чи були в селі кузні, ковалі?] Були. У нас дві кузні було. А отам біля Затруського мосту так чотири кузні стояло. [Чи довго стояли кузні?] Та розібрали, як колективізація була. До двадцять восьмого чи тридцятих годов вони були. [Чи була кузня у колгоспі?] У колгоспі була. [Чи великим було приміщення кузні?] Та ні. Як оце кімната в хаті. Вона була з дерева, з ліщини, переплітають стіни, а далі їх обмазували. А тоді отой міх, там же плита горить, а міхом качаєш воздух, а тут абажура, туди воздух виходить, матеріали, інструменти лежать. [Де ковалі брали сировину?] Купляли. Продавали ж, тоді ж тоже магазини були. [Кому кузня належала, ковалеві?] Да. [Які були у кузні інструменти?] Молот, і такий, і льогший, важчий – як шось кувать. Молотобоєць був, ще ж один чоловік, як таке мєлке, вилка там, сапу, так ото ж він малим розігріє та й все. А як ото там треба гепать велике, шоб одтягувать, так з молотобійцем. [Які речі виготовляли у кузні?] Коней розчищали, підковували – це їхня робота була, підкови робили. [Скільки коштували послуги коваля?] Та я тобі й не скажу, не помню, та шо ж воно тоді, казав батько, корова шістдесят рублів коштувала, а кінь дорожче – сто рублів, бо він трудженик. [Чи кузня щодня працювала?] Ну, як заінтересований був. [В празники] ні. [В неділю] тоже ні. [Чи робили у Вас прикраси?] Були ж сережки, хрестики вушні. Та їх же по магазинам купляли.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО ***Техніка та технологія пошиття взуття.*** [Як Ваш батько шив чоботи?] Та він так, сім'ю обшивав, він так не занімався, потому шо хазяйство в нього ж було, кінь, корова, землі п'ять десятин. [Де брали матеріал для чобіт?] Шкіру сами різали і чинили сами. Зарізали корову, кожу зняли, посолили трошки, з тиждень у солі побула, тоді ізвєстю перетрушують, тоді дубову кору товчуть, пересипають і згортають її. Ото три рази. Тоді вона вичинюється, вискрібається, щоб усе чисте було, попереш, висушиш, щоб усе чисте було. Просто в воді обмивали, а тоді доставав батько десь, не знаю, шось таке чорне, чернив ото. [Чи були викройки для взуття?] А викройки – це на холяви. Колодки [були]. [Підошва] із шкіри. Тоді ж старе якесь заріжеш, так шкура товста. Чиниш довго її, і тоді на підошви вирізуєш, щоб товще. [Чи довго чинили?] З місяць. [Шив] усе руками. Не голк[ою], а щетин[ою]. Ото де порося годів три, так ото нав'яже шерсть, так так же ж не вирвеш, ото на гвіздочок накручуєш, і оту щетину, вона як засохне, тоді розділюється, тоді вплітаєш у дратву, смолою засмолюєш дратву ту, і ото вона, як голка. Шилом проколюєш, а тоді шиєш. Ото так шили. [Чи робили гвіздочки з дерева?] Да, гвоздики. То моя була робота. Батько все мене заставляв. [З якого дерева ви робили ці гвіздочки?] З клену. Воно ж коли на колодку вже натягуєш, тоді вимощаєш між стількой і заметуєш дратвою туди кругом. Зразу затягуєш на гвіздочки, а тоді гвіздочки виймаєш поступово, а це заметуєш, тоді оце, значить, вимостив, тоді смолою залив, тоді підошву насмолив, тоді обковувать. Та то фарбу таку доставали та й робили. [Чи були жовті, зелені халявки?] Да, да були. Були, робили й з гармошкою ходили халяви. Так і видєлували на колодки їх та й робили збрижі на халявах. Ну, так це ж колодки – менші, більші, то по розмєру. Ну, висота – то нашо ж, раньше було по коліна колоші, потому шо сніги сильні, бродиш. Літом більше босі. І здоровіші були.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокна.*** [Чи були у Вашому селі люди, які пряли?] Були. [Що сіяли більше – льон чи коноплі?] Конопля більше. Та сіяли й льон, потому шо олію як уживали, так тоді ж і рижієва, і льонова, конзова, сім'яна – це стільки олій було. [Коли сіяли коноплі, льон?] Та весною ж. Зерном, воно ж тільки тоді вручну сіяли, і так тільки пальці розставляєш, тільки – жах. [Чи довго сіяли коноплі?] Після войни вже не сіяли. Біля їх роботи багато, потому шо посієш, тоді «плоскін» зветься,

www.etnolog.org.ua

вона сохне раньше, уже вибіраєш, а оце матірка, вона стоїть там, вона з сімено там буде, вона – такі кулаки, а плоскінця то... Так ото тобі двічі [вибираєш], тоді помолотить. Молотили, воно ж коноплі треба молотить, як тільки висохнуть, бо горобці ж їх... ніде не сховається, горобець нападa, сім'я ж вони люблять. [Хто молотив?] Мужики. Ціпом дерев'яним. Тоді помочить у ставку. [Чи мочили на росі?] Ні, в ставку. На росі ми ноги тільки мили. [Хто займався мочінням конопель?] Мати в основному. Тоді висушить, тоді потьопать. [Який інструмент використовували для тіпання?] Таке воно дерев'яне, ручка отут отако, береш коноплі, жменю конопель, вони ж як помочуться, вони ж уже м'якші, те стебельце ламається, і береш її так об ножки, тьопаєш її туди, сюди, та й мужики помагали. Оце ж воно і є ті терниці. А тоді прясти, тоді м'ять, щоб м'які ж були. [Як м'яли коноплі?] Ногами. [Хто цим займався – жінки?] Та всі потроху. [Діти] м'яли. Оце дванадцять горсток давала мати і оце: домнеш – підеш гулять. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** [Чи пряли у Вас вовну?] У нас вівців не було. В нас не було, а з вовни пряли ж, рукавиці плели. Оце ж пряде, а остаються мички, уже таке на віхорь той, тоді ще мати сидить, значить, на веретено крутить, та й накруте на рядно, воно, бач, і не пропадало ніде. Да, те на нитки пішло, а це вже на вал. Мішки з нього шили, тоже тоді ткали рядна. [Хто займався прядінням і ткацтвом – жінки й молоді дівчата?] Да. [Чи допомагали чоловіки] Помагали. Раньше ж такого не було – зимою стоїть біля деревини дрова рубає, худобу порає. [Коли пряли й ткали?] Зімою. Тільки зімою. Тільки зімою пряли, тому що мужики біля худоби, а то баба тільки зна корову подоїть, а так же вона більш нічого не знає. ***Табуйовані дні.*** [Чи були такі дні тижня, коли не можна було прясти, ткати?] Празники.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Шапкарство.*** Хто хоче шапку, так купе ягня вигодує собі, до яких там місяців, шо вже вовна хороша, то вже на шапку. Заріже ягня – і шапка вже є. А каракульова – то вже тиждень як вилупиться, тоді тільки каракульова шапка, вовна невелика, кручена така. [Чи були у Вашій місцевості шапкарі?] Були. У Смілому там занімались і шили.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Шорництво.*** [Чи шили кінну збрую?] Батько сам шив. Треба ж кожу. Та кожа і козяча піде, ну, якшо є лучше – лучшу брали. [Як називали тих, хто шив кінську збрую?] «Шорники».

РИБАЛЬСТВО [Чи займалися рибальством?] Та у нас тут занімалися рідко. Любітєлі. [Чим переважно ловили?] Та й на сєтку ловили, й на удочку. А так тут по хуторах, так «тімля» звалася. [Який вона мала вигляд?] Така нешірока сітка, і оце удвох ведеш. [Чи ставили верші?] Ставили тут у Вовсютинцях, село таке. [З чого верші плели?] А з ниток плели. Зів'є ж із лози обажуру, а тоді сєткою напне.

МЛИНАРСТВО [Чи були у Вашому селі млини?] Вітряки [були]. [На скільки крил вони були?] На чотири крила. [Хто будував вітряки?] Самі ж тут в полі будували. [Як довго стояли млини?] До колективізації. Ставляли їх більше на горі. Як вітер є, так і воротило повертало. Він сам повертався, якби тільки вітер був. На кругу стояв і тоді за вітром повертався. А [молотили] шо хочеш. Пшоно.

СЕРЕДИНО-БУДСЬКИЙ РАЙОН

с. Кам'янка

Записала Н. Литвинчук 18 листопада 2011 р. у с. Кам'янка Середино-Будського р-ну Сумської обл. від Фалько Марії Петрівни, 1924 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Женщіни сєялі коноплю, льон сєялі – пєньку мачілі, а льон слали по травє, по жнивнику, і он атлєжуєтца. Булі такіє тєрніци падєлани на ножках на двох, а туда... так стаїть і такій язык ізделаний. І женщіни бярут за цей язик і мнуть і патом аб ету тєрніцу вибівают – ета мяльня. Так же само пєньку, только пєньку нє слалі, а пєньку мачілі. Билі такіє копанкі, замачівалі, у нас рєчєчка так праходіла, дак там капалі копанкі люді, арєндавалісь, капалі, ну, может такую копанку, как усрєдінє в хатє. Патом, єслі нє набєгіт вада ілі рєчушка цяя, то тагда уже завозілі, напускалі туда ваду і мачілієйо, клалі рядамі – это пєньку, льона нє! Клалі рядамі – так кладут, патом так, а патом клалі жердкі, ано ж пєнька длінная отак-во била, прімєрно трі ряда кладьош і тагда вот ложетца ряд, тут ложатца жердкі, патом ізнову кладьотца жердка, чтоби пєнькі тоже билі у вадє, нє падималі хвасти, а патом навалівалі от такіє калодкі – толстиє дубовиє, на еті жердкі накачівалі, а землю нє навалівалі. Калодок больш уже нє тєгалі, як пєнька атмочітца – трі нєдєлі мокне, тада еті калодкі здвігают туда к канцу, а жердкі витягуют і начінают пєньку тягать, такіє кручкі, отакіє жердкі булі і на ньом ізделани такі, як багор, – отак-во штик, а тут другой завьорнутий і отак вот тємі крючкамі витягівалі, а патом ана стікає. Ставілі у такіє бабкі – ана стікає, а патом ейо развязуют – ана вже звязана уверху і унизу – сноп, снапи нє бальшиє, бо єслі бальшой, єво нє витянєш із вади. І так кругом – бабкамі ставілі і ана сохне. Як висахне, ейо забірають, хавають і вот ета на еті тєрніци. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** Зіма пріходе, святкі праходют, тут уже женщіни бєрутца за дєло, начінают уносіть свої прядкі і начінают прясти, ні ва всєх були сновніци – жердкі, а на жердках пабітиє гвоздя. А патом на еті, шо ткать, статів отакі-во, там і бєрди такіє, шо ніткі отако-во протягуют. Ну, з льону тонєнькіє були, тиї лучше, а циї вже вибєлюють – бєлют, бєлют, бєлют. Авєчєк дєржалі, прялі ету шерсть, а патом ткалі ето всьо. Із етой шерсті валянкі валілі.

ТКАЦТВО ***Асортимент тканих виробів.*** Я уже в школу пашла – сумачка у мєня була палатняная, пашита, пакрашена, тут на пувічкє защіпалась. Красілі – прадаваліся парашкі такіє. А раньше красілі дубоваю карой. Дубовую кару парілі, дубову кару налівалі кіпятком і красілі овчіни: она палучаєтца, як дуб – єслі спєрва, так святлєйшая, єслі долго, дак уже чарнєйшая. Рядни ткалі, палатєнци, рушнікі, набожнікі – то чьорная палоска, то красная пєрєтикает так. Вєрьовки, сено увязівавать, дєлалі. Дєлали нє всє, а тє, у кого спєциальность такая.

КОВАЛЬСТВО Мой дядя був кузнєцом, у нєго кузня била – дєлалі борони, дєлалі плугі, он усьо врємя в кузні рабів. Не особєнно желалі, потом уже маладей-

www.etnolog.org.ua

шиє послє вайни началі абучиватца у старих, тошо стариє уміралі. Ну, може, в сєлєі двє, і трі кузні було. І там на коней атоси дєлалі – ат канца аглоблі к пєрєднєму калєсу.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Теслярство.*** Булі плотнікі, но тоже нє асобо вкліняліся, строітца було очєнь трудна, ми строілісь, атєц мой тоже наймав плотнікав. ***Бондарство.*** Бондарі булі, ну, тоже мало було, трі всєго в Камянкє – это да войни. ***Короплетіння.*** Лапаткі – два чєлавєкі плєло у Камєнкє. А на лапаткі – сповиті із пєнькі. Кручок такій длінный, і палка чтоби із корня. Одну, другую, трятюю, а патом у кучу саєдєняєт. Я у школу хаділа у лапатках ціх, бєлєнькіє анучєчкі і вот так вот спавіваєш – і малєнькіє, і які табі нада. Лікі із ліпи дралі і щьоткі дєлалі. ***Ложкарство.*** І ложкі даже булі. І в Камєнкє дєлалі. І пабольше палонікі, і такіє, шо люді єлі імі.

СУМСЬКИЙ РАЙОН

с-ще Кияниця

Записала Н. Литвинчук
18 липня 2007 р. у с-щі Кияниця
Сумського р-ну Сумської обл.
від Лісниченка Михайла Костянтиновича,
1928 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** Куди підводи їдуть, дьогтем намажуть, бо кольоса були дерев'яні і осі древ'яні, а тоді вже трошки пізніше начали ось оце дерев'яне, дак під ось підставлять жилізячку, називається «підвіска». Робили вози, по-моєму, отут, у етому, у Бариловки, отут вози робили, Нікольське, тоді отам за Стецьковкою Піщане. ***Ложкарство.*** Ложки дерев'яні [робили].

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО Тоді люди практикували, кожу чинили. Свиней різали тайком, бо свині були на учьоті в сільсовєті, вот. І як зарізав порося, кожу здавали, здать нада було, а для того, шоб це тайком зробить, ноччю, значить, там всякими путями різали, а тоді кожу вичиняли і з кожі шили. У хату порося вносять, розчиняють і знімають, а тоді чинили, це вже не рєдкость.

ГОНЧАРСТВО Посуда була вся череп'яна. Посуду... були такі, шо робили і продавали, возили на підводах. Уже, де ці гончарі були, шо робили, у яких селах?.. Ну я знаю, шо возили. Горшки возили череп'яні, миски череп'яні, чашки і таке ото, посуду всяку. Була просто череп'яна посуда, просто, а була етот, полив'яна. Ця дорожча була і оприділялася... І були ще пічники. Пічники і в нас, шо характерне, там глина дуже така, по мнєнію пічників, шо значить на рєдкость, очєнь ефєктівно вона вкладується в пєч, с кірпічьом сочітається.

ЛІСОХІМІЧНІ ПРОМИСЛИ ***Дігтярство.*** З берези робили дьоготь і продавали. Дьоготь продавали, возили одкуда-то дьогтярі в бочках. Бо дьоготь ішов не тіки ж обув мазать, вози мазали, під каждим возом мазниця. Під воза спеціально там крючки такі, підв'язана мазниця. Мазниця – це свого роду дерев'яне відро невелике таке, а, може, ще з чого таке, і там квач оцей.

с. Нова Січ

Записала Н. Литвинчук 9 липня 2007 р.
у с. Нова Січ Сумського р-ну Сумської обл.
від Приходько Марії Павлівни, 1929 р. н.

КОВАЛЬСТВО У нас не одна, в нас тут аж чотири кузні було. Ото Володькин батько, там кузня була, тоді, як отут Крохмалі, тут кузня була, і брати два робили. Усе вони робили, ти знаєш, усе. Вони робили і борони, і сапачки, і всякий інвентар, вони такі мастєра хароші були. І тут було два їх, вони способні все були робить. І оце, шо люди заказують, вони все робили, шось там комусь зварить чи... тепер сварки, а вони клепали. А тоді, як на Тросківці, де ми жили, так тіки спустися сюди, тут кузня була, Ніколая Андрєєвіча батько був. Крохмалі – два, дядько й Михайло робив, і той Крохмаль, і Лідин батько. Володчин батько робив. У других селах, по всіх селах отак кузні були, кузнеці були, і хароші мастєра були. І борони вони ж, і всякий інвентар, і все вони могли робить. Це люди способні, це ж не первісні люди, шо нічого не понімали. Люди все робили, все строїли. Мастєра хароші і в селах є, і в каждому селі кузні були, і робили все, і плуги робили. В мене дід покійний, ну, чоловік мій, коли вже плуг зробив, коли вже після вайни, сам мог зробить усе, шо не кинь, усе зробе. Для себе.

ГОНЧАРСТВО ***Реалізація гончарних виробів.*** А горшки робили, у тому, як зветься, – Редьківка, Бог з нею. Дак оце в Редьківці, вони, мабуть, і січас роблять самі. Шо возила на базар баба і парєнь такий, годів тридцять. Горшки і отакенькі, і отакі, і макітри возили. В нас ні, не було такого. ***Техніка та технологія виготовлення цегли.*** Ото тобі цегельня, завод строївся, а завод строїли ті, не німці, а бельгійці, наші не строїли, то приїжджали звідтіля, а це ж вони копали тут ті, ями, робили карпич і строїли завод, оце ж тобі «цегельня» ж і зветься. Цеглу ж робили. Ото вся улиця, а то збоку усе ями копали, робили карпич, випалювали його. Там біля Крухмаля видно, ями випалювали. А тоді дорогу як стали строїть, порозрівнювали усе.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** Робились і вози. Вози робилися, Могриця тут є, скажи в лісі вона, а там такі, шо випарювали на вози, на колеса ото, «парильня» вона звалася, там мастєра хароші, там і повозки, там все робили, ото там заняття велике, у Могриці. ***Бондарство.*** Іван Якович бочки робе. І раніше робили, робили. Бочки роблять, оце як на мед, дак робиться із липи, а як солить шоб ті огурці чи шо, дак дубові діжки. Це дядько Трохим, Степанів батько дуби робив. Це ж уже я знаю, шо це він робив. І це така вона щепітільна робота. Так приміряє. Іван Якович і зараз робе бочки по заказу. Є мастєров скіки хоч і на всі руки.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Раньше коноплі сіяли. Да воно січас сіють конопель, де низини, коноплі тіки ж по низині, на нашому бугрі коноплі ж не виростуть. А люди сіють і прядуть, прядуть. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** І пряхи – двоє колес таких, тоді ногою тут, а там отакий великий гребінь, а там мички оце із того, з конопель, і отак вона помаленьку ногою, і вона тянеться, тянеться помаленьку ниточка і отаке напряде, якось воно звалось, оце як повний кужіль напряде, зніме – друге напрядає.

www.etnolog.org.ua

ТКАЦТВО А тоді тчуть. Тьотя моя. Дак вона ткала на верстаті, дак я бачила, як воно. Верстати і січас у людей є. Тоді ж одівалися тіки в полотняне. ***Фарбування полотна.*** Фарбували полотно у бузині, то я тоді у вільхі, з вільхи красиво, коричневе таке, красиве, а з бузини аж синіло, з бузини воно скоро вилинювло, а з вільхи коричневий такий цвіт, крєпкий такий, це я харашо помню.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО ***Техніка та технологія пошиття взуття.*** Чоботи і мій батько шив, та ще й багато шив, вобщім, на підбортіках. І він сидить у цій хаті шиє, а ми посадили хлопчика цього, брата, і з хати в хату... Він каже: «Дам потяга». А потяг – це знаєш шо? Попруга така, шо він качає халяву, дак так коліном на той... А нам ще смішно, ще раз проїдим, дак він як узяв той потяг, да по нас. Оце тобі чоботи шиють, і колодки дерев'яні туди отак установляють, так із двох частин, нижче, а тоді зверху так, як оце, де саме той. Халяви тачають, оце ж тобі потяг цей, нада попруга. Сидить на стільчику і тачає. А як це тачає? З обох боків притуле оце цей, а тоді дратвою. Шило таке робе. А дратва – нитки і смолою посмолені, і зветься «дратва». То вже подошву підбивали дерев'яними, а оце шиють, дак це ж не скоро так. Попробуй туди, туди, туди, шоб і харашо було, ще ж і молоточком приб'є. Йому, шоб спокой, а нам нада пробігти. Із чого шили? Самі телят різали чи овечки (з овечок, то кожухи шили), а телят різали, і з свиней шкуру знімали, і з телят. І чинили, вичиняли. Ну, як це вичиняли, ну, виделювали. І шили чоботи. І на підошви виделювали з товстішої шкури, а з тоншої витяжки шили з халявою і з носками, оце отак виріжуть, виріжуть...

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Вичинка.*** Оце береться кожа, як ізнімуть, у діжки великі насипають там пропорцію, вони самі вже знають, скіки ізвісті, кладуть туди оцю кожу, і вона там скікнись днів лежить, поки ця шерсть із єї злізе уся. А тоді у другу діжку. А у другу нарубують з молодого того дуба, кори на тот... і ото у ту другу діжку туди, і ще шось туди кидають. Бачила, як батько чинив, шо таке воно протівне. Так я знаю, шо у діжку оце, а ото в діжку дубову кору, а тоді як уже витягнуть, так уже дьогтьом якось намазували.

ЛІСОХІМІЧНІ ПРОМИСЛИ ***Дігтярство***. А в нас же берез скіки в лісі росте. Ну, кору якось видирали, я знаю. А як вони перепалювали, цього я не знаю, а знаю, шо з березової кори... Мелащинковий дід отаке робив – із берези дьоготь варив... Він ще й у войну робив дьоготь. А чи вони варили чи вони мочили – цього я не знаю. І вози тоді ж підмазували, і короста як нападе, дак мазали.

ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Боромля

Записала Н. Литвинчук 24 серпня 2009 р. у с. Боромля Тростянецького р-ну Сумської обл. від Мельник (Ярисковської) Анастасії Василівни, 1930 р. н., та Мельника Миколи Григоровича, 1925 р. н.

РИБАЛЬСТВО Річка була в нас – Боромля. У річці силасиленна була риби. Січяс нема. А тоді було багато риби. [Яка риба ловилася?] І щюка, і линьок... [Чим ловили?] Сак був. І ото саком. Як тіки сніг з землі, так і по рибу. А спіціалісти були, вони і зімой, і літом ловили. [Чи продавали рибу?] Та ні, для себе. Може, там кучьку яку й винесе на базар. А большинство, воно ж тоді жили не так, як січяс: один до одного не ходим. А раньше жили: «Ага, в тебе нема – на». [Взимку] пробивали лунки, ставили верші. Верші тоже плели із лози. Січяс тоже у дєда є верша із проволоки, а то з лози. Мабуть, сам плів... Сітями ловили у ставках, ставки були. Вудками не ловили. Плели спеціально таке, як сак, тіки надівалось на те, і ото ж туди падала риба. [Хто виготовляв рибальські снасті?] Самі виготовляли. [Чи були рибальські човни?] Були, ну небагато. Дерев'яні чьовни з досток робили, гнули доски. Самі виробляли. [З якого дерева виготовляли човни?] Не знаю... Видно ж, з льогкого. [Які страви готували з риби?] Жарили, варили, уху варили. А які щє страви? Це зараз кансерви. А раньше шо надобно? Нажарили, поїли, лишнє оддали людям. [Зараз] рибачать, коло каждого ставка з удочками сидять день і ніч!

БДЖІЛЬНИЦТВО Батько [пасічником був]. Люди тримають [зараз пасіки], а ми ні. [Скільки у Вашого батька було вуликів?] Двадцять, воно саме під войну. Багато було бур'янів, багато було цвітів. Меду – не такий він був, як січяс, січяс його шо? Сахар розводять, становлять у улік, пчьоли переробляють – оце мед такий. А цвітків там нема нічього. Ну, якась принесе, канєшно, цвіти і з цим переробляє, ну, большинство ж сахар. Пчьола переробе його. [Як Ваш батько розводив бджіл?] Вирощювали, спеціальні були фабрики, які вирощювали пчіл, і він купував. Купе там, матку і той... дві-три бджолини пришлють у коробочькі з сірників, потом садовить у вулік. Рамки, вулік – сам він усе робив. І ото вони наносять, хтось розведе, хтось комусь дасть, воно ж зналися один з одним і ото розводили... Вони ж вощіну носили, пчьоли ж і воск носять і мед. Принесли піврамки – заделали воском, запечятала, і получяєцця оце стільник. Качяли – медогонка, діжка така спеціальна була, зроблена, таке, як із віялки, ставили дві рамки або чьотири і давай ото. Ручька зверху, крутимо, тоді ж ні електрики, нічього не було. Крутимо, мед виліта на діжку, він у діжку спліва наниз (височєнько робили, для меду оставляли місце), сплівает ото на низ... Вигодно було держать, ну, підкормлювали й тоді ж бджіл, тоже ж купували мелісу, на сахарних заводах рижий ото такий сахар, підкормлювали. Так шо всікда пчіл підкормлювали. [Скільки разів мед качали?] Та, два-три рази його качяли. Це вже січяс розказують: і соняшниковий, і гречяний, і липовий... А тоді липовий це качяли, це точьно, він був світлий, а далі пішов з бур'янів, із гречьки, із соняшників – усе воно вмісті, темний [він був]. А січяс уже розлічяють... Ну, він мед. Увесь однаковий із сахарю. [Як доглядали за бджолами взимку?] Становили, спеціальні такі ті... були построєні, землянки, і ото становили, шоб сухо було, шоб миш не було. [Як називали таку споруду?] «Овшаник». І ото там стояли вони, подивлялися, шоб же де хвата їсти, де не хвата. [Чи вивозили пасіки в поле?] У колхозах були пасіки, а ті большинство дома стояли, не вивозилися вони. Їх розкрали б з усим на світі. [Чи збирали прополіс?] Його не знали, не знали, шо він є такий.

МЛИНАРСТВО [Чи були у Вашому селі млини?] І на річкі був млини, один чі два. Один отут, один там був. Один в Орджинікідзе, а один на нашому краю, от. А то

www.etnolog.org.ua

ж були вітряні. Вітряних було багацько! Я й не знаю, скільки їх було. Даже після войни щє два оставалось. Ні. Не два, а більше. [На скільки крил були млини?] По-моєму, на восім, на восім. На шесть, на восім. Отож повертались так вони, таке було дишло велике, накручюють, його на вітер повертають. Ну, я ще застав, де церква, оце на горі був млин. І там тоді ж його розкидали, а ті жорнові камні оставалися лежали там, а гора ж там висока, там гора висока-висока, всю Боромлю видно, і ми повилазили туди на гору, я щє малий, канєшно, був, хлопці постарще, от, і той камінь підняли (а він же ж таки важкий був). Підняли той камінь і накотили на гору, і пустили з гори, і він покотився, а там унизу хати були, одна хата – якраз на ту хату він пішов. Перед хатою була така канава, там дорога була й була така канава, шо він котивсь-котивсь і в ту канаву як бухнув – застряв. Якби не та канава, так він ту хату пронизав би. Він же тяжолий, здоровий же, от. [Де брали ці камені?] Привозили. Ні, каменна гора була отутички десь, на Тростянецькому шляху. Я лежав колись і думав, не могли вони так, вони їх робили, їх цемент якийсь чі цево, шо їх виливали, от. Середину виробляли і туди желізяку вставляли, шоб він на чомусь крутивсь, а потом під низом же насєчки робили ті, він стирався со врємінєм, і їх ото насєчки робили, насікали, от. [Як мололи зерно?] Здоровий такий ківш. І там такий отвір був. І така задвижечька була, шо як крутицця то й і дьоргає, і сипе по скіки там, можна більше одригуліровать, можна менше, шоб воно сипалось. А тоді ж цей же камінь, кругом його таке, обід такий, і лоточьок такий, і туди мука збіга, збіга, збіга. Причом ці млини, там гвіздків не було, усе з дерева, всі кілочкі, всі оті шестірні і всі із того ж... де ж крила крепляцця, вал такий же здоровий. На тому ж валу позадовбувані крила, а до його всередині вже прикріплені шестірні такі. І та шистірня круте, а до тії шистірні ж присоєдіняєцця маленька шистірьонка, і ото він круте, круте, круте. І все оце діло із дерева. Ну, конєшно, не меньше, чім дуб. [Хто будував вітряки?] Свої спеціалісти були. [Хто був власником млина?] Хазяїн – в кого земля була, багатший, таке бідний не построє.

СВІЧКАРСТВО Свічки робили, сукали. [Робили для себе чи для церкви?] Тоді церков не було у той момент, а раньше не знаю. Для себе робили свічьку там... [Чи Ви сукали свічки?] Сукала. Розпарюєцця віск, у воді гарячій, розпарюєцця, береш розкачюєш його качялкою, а тоді посередині кладеш фітіль і скручюєш. [З чого робили фітіль?] Спеціальні нитки були, такі... Не знаю, де їх брали. І ото той фітіль вложували, покачяли... – і вже свічька.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО У мого батька був такий спіх і така вдачність, шо він, шо не кинь – те й зробе. Так само і в людей було, що той: нада віз – він віз зробив, нада прядку – прядку зробив, нада колесо – колесо зробив. Така вдачність була. Ну, не в каждого. А наш батько усе робив. ***Теслярство.*** Село було багате. Можна сказать, багатше, чім січяс. У каждого була хата. Не в каждого, ну, большинство на тій вулиці, шо я жила, Гусаківка вона, тянецця два кілометри. Багацько ж строїлося, розширялося село, батьки ж живуть, тричотири сина, нада одділять, нада хату строїть. Ото плотники ходили, бригади плотні організовувались. Це хата стояла, коло хати сарай. Разні пристойки були: то саж, то сарай, то клуня. За моєї пам'яти, большинство сарай і хата. Ворота прикрашали всю садибу. Ворота були – стовпи два, третій на фіртку, дерев'яні товсті такі стовпи, сильні. Під кришою ворота, криша була. І це у каждому почти дворі. [Під кришою], шоб не псувалися, шоб довше служили. І ото прикрашали усю садибу ворота ті. Видно, шо людина живе. А тоді при совєцкій власті пішло без криш, без ніде нічого. ***Ложкарство.*** Мій брат ложки робив, та й Ніколай робив, з груші, із берестка. Ну, большинство, по-моєму, з груші. І яка нужна, таку й зробе: довгеньку, кругленьку. Ложку – запросто. Я їх попоробив стільки!.. Не продавав. Усих, усих снабжав. Робив для себе, родичам і сусідам давали... Мої друзья, хлопці, її брат, тоже робили, тоді таке ремесло пішло робить. Такі різці були. Сначяла обробиш його, пилкою одріжиш, якої довжини, тоді сокирою обтешиш, обработаєш усе. Останеться одне те, шо середину нада вибрать. Тоді такий різець і отим різцем видовбуєш, видовбуєш, поки його видовбаєш, зробиш нужного размєра, нужного того. І оце робив, любив довгі робить держаки, так мама моя сердилась та обрубувала сокирою їх: «Шо ти наробив?!» Черпак зробить там любого размєра. Які хоч. Шо хоч робили: і круглі, і плескаті. Шо кому нравицця! ***Скринництво.*** Знаю, шо скрині робили. Мені ще скриню давали [як заміж ішла], того шо шифанера не було і ні за що купить. [Чи були мальовані скрині?] Ну а як! Мальовані були скрині. Дуті ж були кришки. І на колесах були, й так були. ***Столярство.*** Плотники, столяра... Столяри робили стулья, скрині, шифанери... Кроваті дерев'яні були. Вирізьблювали шишки! На кроватях обізатєльно, на гардіробах тоже. На гардіробах отака кайомочка. [Хати прикрашали взорами]. Мій батько був хароший столяр. [Робив] вікна, двері, столи, шкахви – усе, щоб не було. І все вручну, станків ніяких не було. Пиляли ж доски, бруски. Пилка, рубанок, так доски пиляли: деревину звалив здорову, шо з неї зробиш? Накатували на такі козли високі. Тоді її обрабатували, обтесували. Тоді були пилки такі довгі. Вона називалася «подовжна пилка». Вони, значить, з двома ручками вгорі і внизу – дві ручьки. Залазе один нагору, становиться, а один унизу. Тоді бере той за оці дві ручьки, а той внизу. Ну, розшнуровують, шоб рівно пилять. І ото пиляють отак на доски. І тоді (я ж, канєшно, малий був, я ж дивився, як батько робе) ото розпилювали, ну, якої там нада толщини. На брусья. На пол ото слались, все ото так чергикали. Ніяких станків же тоді не було. Це ж появилося десь у тридцять сьомому, тридцять восьмому... На станції Боромля пилорама образовалася, уже движок там поставили, циркулярку, і ото пиляли, а то все вручьну робили. Тоді розпилюють, тоді на брусья розпилюють. Поперечні пилки були, продовжні пилки, всякі були. А тоді стругали – рубанок там той, «шершепок» називався, отбойнікі всякі. Шершепок, ну, це на чорну обрабатують, таке, як рубанок, тіки рубанок плоский такий (та в мене є рубанок, уже жилізний, совремйонний). Ото перестругали, а тоді вже той, фуганок – це вже довгий, шоб же підрівнять, рівно так. Ото так обробляли. Та в основном по селу, село ж то здорове було. ***Бондарство.*** Дерев'яний посуд почти каждий сам собі робив. [Бондарі] були. Бочьки батько робив мій. Які хоч. Була в них бондарня тут. Вобщєм, був у нас тут засолочний пункт у Боромлі. Тут павидло варили, варення всякі ті, заніма-

www.etnolog.org.ua

лися, клубнику заготовляли... Село так розвинуте. І робили бочьки для засолки. Напротів цеха були спеціальні. Ото стругали ту клепку, в'язали їх. Обручів жилізних не було, тільки дерев'яні, хворостяні. Оту кажду хворостину розколювали пополам, розстругували, тоді робили такі замки, шоб вони не розходились, і ото набивали. Тоді ж засолювали ото огірки, помідори, все, у бочьки запечятували – на станцію Боромля і одправляли. Бочьки – були спеціалісти само-собою, чясні. Допустім, тут сусід у мене робив, один дєд, до самої старості, та багацько таке робило. [Чи роблять бочки зараз?] Ні. А для чього їх робить?! Для засолки – дубове робили, для помідорів, для огірків. Їх вимочували ж, воно сперва, як намочиш, дуб синій такий, синє-синє таке виходить. І ото робили ті, «бондарі» називались. В нас і хвамилій багацько – Бондарь, Бондарь, воно пішло од того назва. Плотники, столяра в основном по селу робили, село ж то здоровецьке. В нас були дерев'яні борони дубові, а кілочки, костилі – жилізні. ***Колісництво.*** Колісники колеса робили. Колеса ж робили. Хвалились, бува: «Колісник, колісник...». ***Стельмаство.*** Вози робили прості плотники. Ну, спеціалісти, конєшно. [Стельмахи] – в нас не називали. Дуги гнули, тоже таке ремесло було. Драчка гнув. Заготовляли вербу. Спеціально такого размєра, шоб же ж не перерошша, рівненьке ото на лугах росло, ото вони заготовляють. Тоді були такі погреба, «парня» називалася. Тоді кидали у ту парню ті палки. Тоді вона, як розпариться, витягають, ну, й такі були, шо закладали, шо гнули, воно тоді гнеться і не лопаєцця. Ото зогнеться отако, тоді ж не було не проволоки, нічого, тоді липовою корою зьязували, ото липовою корою отак як зьяжуь його, і становлять, воно сохне, поки висохне, а тоді вже розв'язуть, воно й не розгинається. Їх продавали на базарах, возили ними торгували, вони були тоді ж, коней же ж скільки було, дуги були тоді у ціні. Сани робили запросто, кому не лєнь, як кажуть, ну, конєшно тоже, хто умів сокиру в руках держать. Їздили в ліс. Старалися ж не липові робить, а клинок вибірали, ну, дуб важчий, так більше кленки вибірали, кленові. Клени не амереканські оці, а клени канадські. Ото їдуть у ліс, та ще дивляться так – куди ж корінь в ньому росте, вибірають такий, шоб ото корінь в одну сторону був, тоді ото його викорчовують із тим корньом, листя обрубують, одрізають по размєру, скільки нада і додому. Дома його обтесують, і оцей той, поворот – на полози. А тоді задовбують ті, «копили» називаються, копили дубові вже ставлять туди. Кленок і пливе харашо, він же ж слизький, ми лижі з нього робили, з кленка, він скользить харашо. А копили дубові туди задовбуються, а до копили вже... оплони, а тоді зашивається. Ну, смотря які, – сани «оплінчаті» і сани «розвальні» називалися. Оплінчаті сани – це просто ото два полозки і тоді досками зашивається, видовбуються такі дірки, ставляться штирі, накладається дров чі шо там возили з лісу, а розвальні – то вже дошками зашивається, передок робиться такий, нашиваються щє до тих полозків такі дуги, а тоді зашивається передок, зашиваються бока. І тож на них, як сідать, їхать, лягай розвертайсь, накладай туди чі соломи, чі сіна, і вже ото їздять. Ну, й тоді щє третій вид – це «решітчасті» були. Це вже хто багатий. То вже ж там чі на свайбу, чі куди... чі в гості, чі багатий який сяде, решотки, то вже впірається. Спинка така, передок же такий, а впереді лавочка така щє. В гості їздили такими саньми. Щє й парубок зімою: решотцасті сани, кінь в упряжі харошій, ще й китиці – та куди на світі, зразу заміж вийдеш! Аби предложив. А впереді дзвоночьок. Ото три таких було вида. ***Лозоплетіння.*** Лозоплетінням оцім занімалися. [Із лози плели] і січяс плетуть. Для себе, так корзину сплете і все. А так ні. Лозомебельна є, там [плетуть]. [Коли її заснували?] Та, мабуть, вона виникла ще до революції. Робили і до тридцятого году, там була ФЗО. А тоді вже ж пішли вироби, був спеціаліст Рєпкін у нас. Тоже ж виробляли кошолки, виробляли на ягоди лаптики. Ну, вибирали ж ягоди, плели лаптики. Таке з ручкою однією посередині – і лаптик. І ці лаптики наполняли ж ото і перевозили даже за границю. Мабуть, і люди плели [лаптики]. Корзини плели вибивалки, ті... вази, дивани, стулья, кресла... Та там видів багато. [Чи селяни плели меблі?] Ні. Самі корзини. [Чи плели люди верші?] Плели. По рибу ходили. Верша є в мене одна там. [Як лозу заготовляли?] А як? Ходили рубали, заготовляли. Возили кіньми. [У яку пору заготовляли лозу?] Там спеціально були такі времена, шо вона саме дралася, я не запомнила, в яке саме времня. Знаю, шо літом, знаю, шо осінню, знаю, шо весною рубали. Тоді її парили. Парілка була, воду нагрівали, туди кидали лозу і ото парили, поки не одстає кора. Драли ту кору, такі спеціальні дралки були, залізні. Ту кору обдирали, на станок розрізували – кашолки робили. А кресла ж – палки виготовляли тоже ж оббиляли... [Якими ще інструментами користувалися під час виготовлення плетених виробів із лози?] Обізатєльно плоскогубці, обізатєльно, вобщім, таке, як щіпці, – сікатор, щоб одрізать же. Потом дерев'яний молоточок, шоб прибивать. Ну, коли не пристає лоза, її ж трошки нада побить ото. Ну, і руки... В основном виробляли все вручну, все вручну. Станків не було. І січяс уручьну. Купила якась із Харькова нашу лозомебельну і держе. [Куди реалізовували продукцію?] Большинство по Україні воно йшло. Це воно легке, на курорти, на ті... вобщєм, санаторії, скрізь брали. Одправляли вагонами. Скрізь одправляли. Спрос був. І січяс спрос є.

ГОНЧАРСТВО Були, були гончарі в Гончарних Ярах, так і звецця Гончарний Яр, кілометррів два од нас. Там жили гончарі. Там жили Ворона, жив той... Собкало. А хто ж іщє?.. Вони так по ярах жили, там були печі, де вони випалювали їх. ***Техніка та технологія виготовлення гончарних виробів.*** В нас ганчярі горшки робили. Були в їх такі, вобщєм, зроблені з дерева, вони крутили, виробляли глечики, виробляли горшки, виробляли макітри, виробляли разні ігрушки-свистки, ну, общім, виробів було багато. І це ще продавали після войни. Отож там у їх спеціальні печі, випалювали, оливкою зливали, тоді вп'ять випалюють, щоб усередині був оливкуватий той, глечік чи горщьок. Не робили чьорних, а робили жовті, робили красні. Вимальовували, так просто зверху. Каждий же украшав, шоб «в мене самий луччій був горщьок». Прості, самі прості робили. А цвітами не дуже вимальовували. ***Добування глини.*** Ями були такі. Глина спеціальна, не с кажної глини зробиш. Там добували, ото лазили, такі катлавани круглі, і ото туди лазили, добували, ото викачували ту глину, ото вона в одному місці була в нас. І тоді возили сюди в Боромлю, і тут робили. Спеціальна глина в нас під лісом там була, їздили по спеціальну глину. Вона, водно ж, мастка була, вона ж не вся одна-

www.etnolog.org.ua

кова глина. Одна така, друга така. Видно, вона для ціх ізделій хароша була, шо розмішувалась харашо, не в грудках. Єсть ж така, шо її не розмочіш, а то спеціальна глина. І ото вони там брали і робили. ***Реалізація гончарних виробів.*** Продавали на базарах. Вони возили і в Суми, возили і в той... В нас базар був, на базарі ми [купували]. [Як називали ремісників, які продавали свої вироби?] «Гончярі». Сікали були, Вов'янки, Собкали, вобщім ото... Ворони, да, багацько у нас. Ну, вже після войни на базар як вийдеш – а ряди стоять! [Чи дорого коштували гончарні вироби?] Я даже не знаю. [Як гончарі реалізовували свою продукцію, міняли чи продавали?] А хтозна?.. По-моєму, продавали. [Чи займається хтось гончарством зараз?] Ні, ні. [Чи збереглися у Вас якісь глиняні вироби?] По-моєму, десь валяєцця і глечік, і горщік. ***Асортимент гончарної продукції.*** Ці гончарі в основному посуд робили. Оце горшків, глечиків усяких, і тих... і макітрів здорових, любого размєра – шо тобі нада! Смачне [в глиняному посуді], він [борщ] же там умліє, упариться, в печі ж воно довше гаряче. Покришка була. Теж глиняна. Для молока глечик. Для води макітри були, такі високі. Макітра з водою стояла. Макітра для кіста, ще й діжу робили дерев'яну, а макітра ото – хліб там держали, пироги, пироги ж пекли почти каждий день з квасолею, з капустою, із крупами; сім'ї були великі, їсти нада багато. І ото пекли пироги. Житні, білих не пекли. Мама варе той...борщю горщьок такий. Горщьок такий борщю, горщьок (воно не горщьок, а таке, як макітра) – каші. В макітрі ложкою, дерев'яна ложка така довгенька, і ото збивали масло. [Димарів] небагато, ну було. Шось їх не дуже. [Кахлі] були, ну це рідко.

ОЛІЙНИЦТВО Маслобойні були в нас, дубом давили. Була не одна маслобойня в нас. А шо вона собою представля маслобойня, колишня? Було таке... така, вроді, видовбана тоже ж із дуба, з дерева, корито таке кругле і там таке ж, колодка в відє поршня, шо давило, тоді до його представлявся великий-великий дуб, довгий такий, довгий. І оцім крайом, спеціально, було, так накручюють, піднімають угору, все дерев'яне, конєшно. Ото його піднімають, тоді накладають сюди насіння, прожарюють... Деруть, сначяла обдирають лушпиння оте всьо з насіння. Тоді прожарюють на жаровні, воно смачне-смачне таке. Січяс давлять – не пахне. А то як зайдеш, такий аромат! Тоді ото піднімають, закладають. І тоді отой дуб опускають – і він оцим крайом даве. Даве, а там струмочок олії тече із того... Отак витекло, обратно піднімають. І та ж макуха, вона в шось замотувалася, в якесь полотно. У тряпку таку, у полотно. Да, полотно. Воно не раз замотуєцця. Витягають тоді. Оп'ять закладають другу. І ото так давили. Ото олійниці такі. Були вони. Ну, не в кажного ж, кнєшно. В нас там на улиці була одна. А тут тоже були на цьому краю олійниці.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** І оце коноплі сіють, вирощують, сначяла ж витягують пласкавниці... (та воно ще якось називалось...) плоскінь вибірають, а тоді ж остаєцця оце, що з сіменами, це обчухрують сімена, береться там на олію, на... сімена ж. А те, що остається, – мочуть. Річка – на річькі мочуть. Це собрали все. На річьку. І вже оце осінню ідуть на річьку, туди кидають, придавлюють, шоб же в воді. [Придавлювали]чи деревом... бривном якимсь. Закопували ті стержні (чи як вони звуцця) і придавлювали, шоб воно ж у воді все було. Каждий день ходили ж ото топтать їх. Тоді вже, як воно скільки там одбуде. Там воно ж усе було по датах: коли його витягать... Та около трьох неділь ото мочилося воно, лежало в воді. Тоді брали його, сушили. Сушили – розкидали по траві, там же, коло річки. Тоді приносили, дома був такий станочьок. Це ж воно довге таке, коноплі ці, брали, і ото станочком тим... Ну, такий же, планка така, дерев'яна планка, і оця планка усередину залазила і ото сікла. Сікли таким чіном. І ото січють, і січють, і січють. Оббили, оббили об станок – і вп'ять туди. Поки не з'явицця ота нитка, не нитка, а волокно. Волокно з'явилося, тоді вже той, його вже той... уп'ять мочють, уп'ять... [Де мочать, знову на річку несуть?] Знову на річьку, мочють його. Вибивають його, пряником вибивають. Пряник – отака доска з ручькою... І кругла була, і така ж ото, точно, як столова доска. І ото вибивають той, харашо, поки з'явиться хароше той... Не нитки..., а волокно. [На чому вибивали?] Доска, і на досці вибивають ото харашо і з водою, з усим. Сушять – посушили. Посушили, тоді начінають... [Сушили] на сонці, на вітрові. І підвішували, воно ж багато його. І розкладали. Де місто тільки знаходилось, там і сушили. Посушять... Це ще й мама моя робила. Посушять, тоді начінаєм отак ногами мнять. Мнемо й мнемо, й мнемо, поки мнякесеньке стане. Ага ж, прядка ж була. Оце ж помняли, розчєсали, вибили харашо, начінали прясти. ***Техніка та технологія виготовлення пряжі.*** Прядка: колесо, тутичка гребінь стоїть, днище, на днище сідають і на гребні ото мичку ту начісують і прядуть. Перша нитка йшла – це саме луччє на полотно, перша нитка. А тоді вже друга, ну воно більше йшло на мішки, на підтички. Підтичка – оце ж робили з гарного полотна до половини рубашку, а з хужого – осюди, де не видно, – підтичьки, ото йшло на підтичьки, на рядна, на все йшло друге. А тоді вже вал, вал тоже ж на два ті розділяли, на сорти – хужий і луччій. Послідній уже вал – це чи на дорожки там, чи рядна, на хужі, ті, шо по хазяйству, а луччі – на кровать же чи на той, піл. [Пряли тільки коноплі чи й льон?] У нас льону не було, коноплі. Сами сіяли, сами вибірали. Усе робили сами. ***Обробка волокна тваринного походження.*** [Чи пряли вовну?] Да, в нас вічарство було. [Як стригли овець?] Як? Той... ножниці спєціальні, стригли літнього времня. [Чому стригли саме в цю пору?] А холодно ж зімою. [Чи всіх овець стригли одночасно?] Дивились і на вовну, дивились і на те... Ну, як молоденьке, так його там нічього почти стригти, а як стара овечька, так уже в неї таке довге. Воно ж стрижеться, закочюєцця: закочюєцця, а тут знизу стрижецця. [Вовну] здавали. А хочь то... ткали тоже ж, мили, ткали. [Як вовну мили?] Попіл же був. Попелом робили мильну воду, і той... пряли вовну.

ТКАЦТВО Баба в мене ткачиха була. Баба моя ткала людям і собі. Здорова була баба, розказують. Я ж її не знаю. Не знаю ні діда, ні баби. [Чи всі люди в селі займалися прядінням і ткацтвом?] Ні, не всі. Не в кожній сім'ї [ткали]. Оце моя баба ткала багатьом – і багатим, і бідним. Її робили, її орали за це. Вона ткала постоянно. Тому виткала за те, шо зорав, тому – за те, шо змолотив, тому щє за шось. І за гроші ткала. На ярмарок возила полотно. Ярмарок у нас був отут у центрі, приїжжали з Краснопольського району, з Ахтирського, із Лебединського – звідусіль. ***Техніка та***

www.etnolog.org.ua

технологія виготовлення полотна. Стоїть весрстат, цівки ходять ото ж той. Сидить же... Батько мій, так казав: «Так надоїли цівки», – мати все времня і собі, і людям сукала, а його цівки заставляла [мотать], він же саме такий той... цівки заставляла, він малий, батька не було, то нада було робить, шо положено. Мати хотіла, хоть і п'ять хлопців, а не хуже жить. [Як цівки мотали?] Така ж сама, пошти як прядка, надівали той... і вставлялась цівка, і з клубків, в клубки, такий круг був, там клубок... Щє ж на клубки мотали, пряли, на клубки мотали, сначяла ж у такі пасма ото мотали, а тоді із пасен у клубки, а тоді з клубків у коробок, а тутички прядка стоїть і оце вставляють, цівка така, кругла, з бузини вирізані такі,спеціальні паличка і середина видовбана... Там спеціальні були штирі невиличькі, і туди закладалась ця цівка. І ці цівки намотували нитками. А коли вже ткали, так та цівка ото ходила вже по верстату. Самі робили цівки. І багато їх було! Через те, шо це нада набрать. [Чи ткали чоловіки?] Чоловіки?.. Не знаю, не знаю... В нас більше баби. ***Табуйовані дні.*** [Чи були такі дні, коли не можна було прясти та ткати?] О-о-о, аякже. Були. Празники були: і Миколая, і Причиста, і Рождєство... Ті, шо й січяс. В неділю не ткали. ***Техніка та технологія виготовлення шерстяних тканих виробів.*** Робили сукно. [Як його робили?] Так само ткали, на верстаті. Так само ткали сукно, як і полотно. Один і той самий верстат використовували, ткали сукно. Шили із сукна дубльонки, шили капюшони на зіму, такі ж самі, як січас оце ми носим на пальтах. Капюшон. Він із тими був, можна зав'язувать, можно так. І ото надіває батько капюшон... Називається «капюшон». Надівали його. Як холодно, вітри були – їздили по дрова, їздили ж зімою по солому, управлялися, а воно вітри були. Січяс зіми зовсім не такі, а раньше були суворіші. І ото той, управлялися. Сіряки надівали, сіряк шили ж із сукна цього. Сіряк – довге, і ото надінеш, чоловічий. А бабське – кофта чи як його?.. По-моєму, кофта чи гейша. Та все з вовни було: і курточки, й кофточки. І в'язали, і з сукна робили. [Де брали верстати, прядки?] Самі ізготовляли. Замовляли, були спеціалісти. ***Фарбування полотна.*** [Чи фарбували у вас полотно?] Аякже ж. Бузина була, трава така, вобщєм... А щє чім?.. Вільшина, варили, цибулиння варили, ну, вобщєм, фарбували. Полотно опускали, воно ж там той... [Чи зараз у Боромлі хтось займається ткацтвом?] Січас ні... Ні, нема нічього в нас січас. [Як давно у Боромлі перестали ткати?] У войну [ткали]. Так і то ж не всі! Не всі ткали. Нєкотриє в Боромлі ткали. Це чі то спеціалісти, чи то той... Це в войну було. Після войни після войни – ніхто! І до войни, ото з тридцятого по сороковий, ніхто не займався. [У войну] ткали для себе, не було ж абсолютно у що удіцця. Нада спідницю – полотняна спідниця ота, моя сестра дівувала, ходила у войну у полотняній спідниці. Ото дівували так. І так же і ліфчик пошила, ну, вобщім... [Чи збереглися якісь ткані вироби, рушники, рядна?] Ні!.. Нічього. Ні рушників, нічього, воно все негодне стало.

ВАЛЯННЯ [Чи били у селі валенці?] Да, був у нас один тут спеціаліст, ну це вже після войни, бив валянки. І досі є. Він уже вмер, а валянки і в дєда, і мене є. У його й своя була [вовна], він закуповував, йому несли. І ми, як є, так несли. У його вона та варилась... Я так бачіла, ну досконально я не знаю. Варилася вовна, парив він її, на столах розкладав, розминав, розчовгував її, поки зробе на валянок. А тоді ж на колодку. Колодка той, по размєру, вона ж розбіралась і складалася клиночками туди, і ото він поки, поки виробе! Руками, все руками [робив]. І тоже ж красив, ну, це вже красітєлі були. Після войни. Та він робив, мабуть, до вісємдісят п'ятого году чи отак щось. Оце валянки щє робив. Він приєжжий, він із Вороніжа був. А тутичка плєнним він як остався, і женився, і так він тута свою спеціальность і открив. А так після його уже не було. Діти не пішли в його.

ВИШИВАННЯ [Чи прийнято було вишивати ткані речі?] Да, вишивали. Хрестиком, гладдю [вишивали]. Шо вишивали? Картини вишивали. На хаті поки валялись, поки попалили. Скільки труда вклали! Все вишивали: і чяші, і ті, і коней, і з оленьом дівчина сидить... І у мене скільки було!.. [Чи самі вигадували сюжети для картин?] Десь у когось возьмиш... і ото вишивали. [Вже рушників не вишивали], а картини довго вишивали. Ну, я ж кажу, шо повикидали і здорові, і малі. А січяс повикидали і нєт ніде нічього. І рушники [вишивали]. [Як вишивали сорочку?] Воротнічьок сначяла, а тоді ж тут вишивали, а хоча ж унизу. Ну, в нас не стали їх носить і до войни. Не носили у нас українських сорочок. Я не знаю, чього не стали носить. Видно, забагатіли. [Якими кольорами вишивали?] Чьорними, красними, зеленими. Саме більше чьорних і червоних. Оце ж і сорочки – червоним і чьорним. Вишивали. [Чи було так, що у старших жінок вишивка була червоно-чорна, а в дівчат – кольорова?] Да. То хрестик, а то гладдю, цвіти ж більші були гладдю. А картини вже й болгарским пішли. Отак, а тоді навхрест, а тоді щє й отак. [Чи вишивають тепер?] Почти ні. Була в нас тута, на виставку ото вона возила свої вироби, так і то, скрізь понабирала, шо сама вишивала, а шо скрізь і понабирала, і ото на виставку так возила. У Боромлі, в Тростянці, у Сумах була вона, а далі не була вона ніде з своїми вишивками, тепер кращі є.

КОВАЛЬСТВО У неї [баби інформантки] було п'ять синів: Іван, Степан, Павло, Федір і Василь, це мій батько, самий менший. І оці, Іван, Степан, займалися кузнєцями. [Скільки кузень було у селі?] Не знаю. Я не помню. Знаю, шо мій дядько був кузнецем. Своя була кузня. Там, оце де мама жила, так усе ж він поробив. Погріб був той, уже в те времья зробив він з жилізними, позварював, позклепував. [Чи багато у нього в кузні працювало людей?] Ні, один він. Там [у кузні] горнило було, молот був. Щіпці такі, шо в огонь, там же огонь. В щіпці брав. Він нагрівав, тоді до жилізяки те, шо йому нада вибивав. [Що замовляли ковалеві?] А що замовляли? Ручька до дверей. Раньше ж не було ні ручьок, ні того... Ручька до дверей, ручька на ворота, защіпка... Та багато. Коней підковували. А в тридцяті роки я родилася, він уже поїхав на заробітки, у Луганськ. Воно ж то куркулили, то одбірали все, то висилали, а він знявся та й поїхав у Луганськ. Із сім'єю. І там і доживав. [Чи є тепер у селі кузня?] В колхозі була. Вже вона переведена під елєктрічєство, уже не та кузня, шо була колись. [Чи виготовляли металеві прикраси?] Ратиця робив хрестики. Це в мене було двадцять п'ять копійок, старінними, чи по п'ятдесят... Я вже забула. Дев'ять грамов серебра. А свекруха моя й каже: «Як є в тебе такі гроші, дай

www.etnolog.org.ua

мені, поробимо хрестики». І оце один остався. Оце він зробив. Кустарна робота, канєшно. [Чи робили прикраси до скрині?] Да, до скрині, на ворота робили ото кружива. До хат, до калідорів. О-о-о, ще в нас кузнечне діло скільки було в Боромлі! Скільки в нас кузнів було! На кутку одна, ось у вас, у вашому дворі кували, це на тому краю тіки я знаю, тут брат батьків кував, тоді Кундижець тоже ж, там була кузня. Тоді ще де?.. Де ж іще?.. На тому краю ще була кузня. Ото коло Романюків кузня була... Батьків брат перейшов у прийми до Маркіянівни і тут кузню організував. Вони все робили: засуви, ключі, тоді плуги, тоді ж саморобні плуги були, клепали, боронки, костилі оті ті. У нас були дерев'яні борони, дубові, а кілочки оті, костилі, жилізні. Їх ото одклепували, насажували. І ото такі борони були. Кузнеці ті робили. Сокири ж робили, їх закаляли там чи загартували, чи як... Рала робили, церкви, оградки, як ото січяс, і тоді робили таке. Все робили. Кочєрги оце ж домашні ще у піч. Рогачі, кочєрги, чяплію... Усе це там вони робили. Кузні тоді розвинуті дуже були. А тоді вже як стали колгоспи, ці кузні чясні ліквідірували, а вже зробили мощні кузні. Були кузнеці, мастєра і молотобойці спеціально. Січяс то ж тим пресом, а тоді молотобойці, спеціально здорові мужики підбирали. Тіки цокне, показує де, а той молотом, той покаже – а той молотом. У того кузнеця маленький молоточьок з довгою ручькою, він ото кльоц, а той бух, клюц – бух. Де дужчє нада бухнуть, він дужчє цокне, помаліш – помаліше. Він указує, а той б'є все врем'я.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Вичинка.*** Чінили кожі. Із телят. [Як називали тих, хто шкури чинив?] «Кожевниками». [Чи називали когось «чинбарями», «кушнірами»?] Ні. Мастєра [були]. [В чоловіка] батько кожу чінив для себе. І я вмію. Значить так, різали оце телят, ну, жилатєльно, шоб воно сире було, як висохне, тоді нада намочювать його, тоді кидають у ізвєсть, пересипають ізвєстю. З водою. Мокне вона та ізвєсть, мокне-мокне-мокне. Тоді пробуєм: як шерсть облазе, значить, витягать. Запах непріятний, конєшно! Тоді такий дерев'яний клинок із струга, ложиш на таке бревно і тянеш, обдираєш оту шерсть, оту зганяєш. Вся згоницця, згоницця, згоницця. Робицця чісте-чісте. Мягке, чісте, уже приятно й дивицця. Чіста, обмили все. А гнильйо усе далой, виносим. Тоді розстілаємо, батько зробив спеціально такі ті, ушат такий, дерев'яний, дубовий, шоб розіслать її, ну, хай не помістицця в одностіль, в двоє. ***Дублення шкіри.*** Значить, заготовляємо дубову кору. Їдемо в ліс, струг, і ото дубки. А воно ж ганяли, не давали, шоб же не портили дуби. Ото оту кору обганяєм-обганяєм-обганяєм, у мішки, привозим, висушуєм. Висушуєм-висушуєм-висушуєм, шоб совсім висохла. Тоді, як висохне, товчем, ступи ж було, отак становисся і отак хитайсь. Ото тією ступою товчем на муку. Перетовкли, тоді тією мукою посипаєм, оцю кожу, посипаєм, там у палець слой отакий. Посипаєм-посипаєм-посипаєм, посипали, тоді водою залили, тоді надавили, і стоїть вона, може, й тиждень. Смотря... як у теплому – скоріш, як у холодному – довше. І стоїть, стоїть, поки вона уже начьне жовтіть, така робицця коричнева. Тоді берецця розрізаєцця. Розрізаєцця так той і прослой дивимось, яка полосочька, називаєцця «сирець», посеридині. Зверху оце ж дуб бере, серидина остаєцця, ага, така ниточка, і поки ото вона зійде. Як останецця там трошки, чють-чють, то нічього. Те, шо там лоб у бичька, знаєш, там товсте... те вже довше, поки воно дойде, ну, трошки не до конця, остаєцця щє. Як не дочініш, не дойде то того, тоді ото у воду, воно розлізецця, не годицця. А ото вже ото як дойде до кондіції, тоді висушуєцця, уже робицця мягке... Ага, тоді щє його нада почьорнить. Беруть простой ржавчіни з заліза: пагані обручі, пагане, шо є жилізне все, і варять, получяєцця купорос, жилізний купорос, не мєдний, а жилізний. І тоді тим купоросом мажуть його, вмочяють, і воно робицця чьорне. Тоді його переминають там у тому, у дьогтеві, усяким тим, шоб воно робилося мастке – і готовий товар. І до сапожника, сапожник шиє. Ото ми так, я батькові пособляв уже. Самому не прийшлось робить, уже й не нужне було. ***Шорництво.*** Шорники були. Шорники були ті, шо шили хомути ото. Та ось Кірюха у нас шорник був. Шили хомути, робили спеціально оці ж ті, шо супоні стягуюцця. Тоді ж обшивали, обтягали, тоді «кришка» називалася, оце, шо до грудей. Кожане воно, набивають його чі соломою, чі там... Шоб воно не давило. А тоді ж ото супоньой стягуєцця. І наритника. А наритники – ото ж шилося із кожі, із самої харошої кожі. Одівалося. Тоді сідока – кожане все. Усе це дєло робили. Сами, ніде його не купували.

ВАПНЯРСТВО Тоді ж ізвєсть палили, гасили. Глина ж була, привозили глину білу, у ями засипали, а тоді ж гасили її вона годами стояла, пока вистоїцця. Перепалювали ж. З глини ж її роблять, перепалюють. І тоді ж оцю ізвєсть привозили. Ну, церкви ж оце строїли, все ж на ізвєсті. Тоді ж цементу не було, все на ізвєсті. Цементу не було, а до ізвєсті добавляли яйця. Вона поки перегасне, так нєсколько год лежала в ямі, шоб погасилася.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Сапожники були. Багацько сапожників було у нас. Чьоботи сапожники шили. [Як вони працювали, на замовлення?] Та й по дворах ходили. Ну по дворах мало. [Хто ходив по дворах, приїжджі майстри?] Да, да. А тут свої, каждий... Я привикла до того мастєра ходить, чьоботи шить, значить, я до його все времня й ходитиму. Бувало, шо шкуру носили, а бувало, замовляли, він пошив з свого. [З якої шкіри шили?] Теляча, свинячя. [Краща] телячя. [З чого починав майстер свою роботу?] Знімає мірки, а тоді ж шиє, колодка в його спіціальна. Вручьну шив, вручьну. Ну, в кой-кого була машина, шо він щє може прострочіть.

САДІВНИЦТВО Завезли сюди у тисячю восімсот восємдісять, мабуть, п'ятом годах завезли сюди клубнику і начяли нею занімацця. Ну, до тисячю девятсот дів'яностого року так розвелося її, що сила-силенна була. Брали на заводи. Оце Суми, винний завод і той, продавали. В нас стіки клубники було, шо ніде її дівать, по сім рублів відро клубники. А тоді начялось зменшувацця, старі люди начяли мерти, остаєцця молодьож, і вже її нема. У нас, січяс тільки старі щє придержують клубнику, а молодьож вже не хочє сапать її. [Чи важко її оброблять?] Хтозна... Я обробляла. [Скільки соток землі засаджували полуницею?] Та, було, й по десять, було, й по п'ять. По-разному було, коли який год. Торгувала, гроші були. Клубника всігда в спросі. Дарма, хочь вона дешева, так вигода є, хоч дорога. І за шо ти більше вторгуєш?.. Більш нічього

www.etnolog.org.ua

торгувать. Клубника, чясник. І січяс у мене клубника, там трохи було. Я ходила на базар, а тепер не хожу. Люди вибрали, а він [онук] ходив на шлях продавать. Нічього, вторгував. Дві чьотириста, кажецця. Для його й це харашо.

с. Буймер

Записали Т. Зубрицька та Н. Ромасевич 20 червня 1996 р.
у с. Буймер Тростянецького р-ну Сумської обл.
від Дорош Анастасії Андріївни, 1915 р. н.,
родом із с. Вільшанка Лебединського р-ну Сумської обл.,
Голубченко Таїси Гаврилівни, 1909 р.н.,
та Потапенко Ганни Терентіївни, 1914 р.н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Як вибирали корову?] Ви знаєте, її трудно узнавать. Як корова должна быть хороша – дивляться на зуби: як восім зубів, дев'ять – це средня корова, вже дев'ять – це ісключітельна, де п'ять-шість – так це, як коза. В нас корова була, так дев'ять зу́бів у корови було – молоко 5,5 і давала літер двадцять п'ять у сутки корова молочка. А стала сестра дояркою робить у нас, сімнадцять годів доїла корову, так у неї корова у групі давала тридцять сім літер. От корова хароша! [Чи дивились, коли вибирали корову на хвіст, на шерсть?] А, нє, оце єслі у корови, як купуєш, тре, шоб подивиться, между ребрами... Як оце з правой сторони сідаєш доїть і между ребра оці влізуть усі пальці отак. Це дуже хароша. І тоді хвіст, шоб... оце береш згори за ріпичку, і шоб за колінця в корови заходила... нога-коліно тут, шоб кісточка була отак. [Це називається «ріпичка»?] Ріпичка. І єслі отак... За коліно – то хароша, а як до коліна – то пагана. [Чи дивилися на роги, на вихорок на лобі?] А, роги єсть... Є вихорок на лобі, отак закручений. А в нас оце Рімочка була – так розчесана отак, а дуже хароша. [Якою повинна бути шия?] Гла́дка така і бува, як мита. [Чи кажуть у вас, що на животі у корови якась криничка є?] Єсть, отак между пупом, оце де пуп – і отак заложуєш пальці – грузнуть. Це хароша тоже, тоже узнають то так. А єсть – і пальців не вложиш, прямо отако, нема того – і не важна й коровка. [Як на ярмарках корів купували, то як передавали гроші, голою рукою?] Голою, голою. [Як продавали корову – з налигачем чи ні?] З налигачем. [Без налигача] не продавали. Єслі хароший хазяїн, такий совісний, так він оддасть і налигач. А єсть такий, шо корову веде продать, а налигач дома оставив, якимсь зав'язав. Ото вже й купив – так погана корова. [Чи чули щось про відьом, які коровам «роблять», молоко доять?] Є, є, є. Чула, чула. Оце вам такі є люди. Просто людина, воно і тепер є. І раніше таке було, шо гляне на скотину, шось подума – і вже корова не хоче заходить і в сарай. То пагана людина така. А в нас там на Красному була одна жінка, так вона така була відьмувата. Казали, шо вона відьма. Я її не бачила, шоб вона доїла корови ходила. А як прийшлось її смєрті – шість суток лежала і не скончалась, поки зірвали... в стели́ні дірку зробили.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Були] бондарі, плотники, пильщики. Дошки пиляли пилою. Здорова така, як на пилорамі. Такі стилюги, козли, високі такі. Викочують на них дерево, а тоді мітять їх. Один стоїть угорі на козлах, а другий внизу. Тягаються так. В нас два чоловіки тут пиляло. Восени, як управляться чи зимою, ходили до людей пиляти. ***Лозоплетіння.*** Плели корзини з лози. ***Короплетіння.*** Коробки колись робились. Вистругана верба або липа. Тонко попиляна, вистругують, розпарюють і гнуть. Я не знаю, яким деревом, але деревом і шита. ***Бондарство.*** [Яким ремеслом займався Ваш батько?] Він робив діжки, бондарь був. Діжки він робив, то вже став у лісництві буть, кльопку тесав. [Що таке кльопка?] А то ж на бочки. То якась биндра там, то бруски разні, то разне все. Жив у лісництві.

ГОНЧАРСТВО Тут Костівщина недалеко, там були гончарі. Костівські горшки були луччі. Дебеліші. Кріпші. Межиріцькі – то шелестуни. Він як приїде, пужалом з батога б'є по ньому, він дзвенить, як звонок. А там – шелестять. ***Асортимент гончарної продукції.*** [Які саме гончарні вироби продавали на ярмарку?] Були і горшки, і миски, і глеченки́, і макітерки. Череп'яні, такі макітерки, шо мак мнять, ото такі. І все на базарі... І цвітні ті... Посуда й миски такі... Ганчари ліплять, випікають і привозять... І ото все на базарі. Обставена кругом церква, страшне!

ЯМПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Шатрище

Записала Н. Литвинчук 18 листопада 2011 р.
у с. Шатрище Ямпільського р-ну Сумської обл.
від Негоди Григорія Івановича, 1931 р. н.

ГОНЧАРСТВО ***Реалізація гончарних виробів.*** У нас усьо сєло ганчари, всє дєлалі. Шатрищі в радіусє ста кіламєтрав обєспєчувалі вот этой пасудой ганчарной, вазілі прадавать и в Путівль, Сєвс, Рильск, в Расію, Новгарад-Сєвєрскій, Шостка, Зноба, С.-Буда – ето всьо вазілі прадавать гаршкі. Полнастью семьямі занімаліс, всє. Ми с матєрью вазілі гаршкі прадавать в Фотовиж, Лємєшовка – на каровє. І от вєзьом. Мать крічіт: «По горшкі, по горшкі!» Люді виходят. Вот гаршок: насипаєт зєрном, пшеніци обично, єслі рожи – насипаєт два ілі палтора. Всьо: гаршок насипала, гаршок ми висипаєм у мєшок, гаршок отдайом. Вот так вот таргавалі па сьолам. Гончар єдєт отдуда – воз у нєво мєшков зєрна. А уже на базарє – Новгород-Сєвєрск, Глухов, Шостка, Путівль – за деньгі торговалі. Послє вайни многа паставалась женщін адінокіх, каторіє гаршков дєлать нє маглі, ані уже пріглашалі мужчіну ганчара, шоб їм надєлав етіх гаршков, а патом ана уже сама продолжаєт іх варочать, сушить, патом снова просіт, шоб іх абжечь еті гаршкі. І прадавать – ана патом уже сама прадайот. Атсюда да Шосткі – двадцать пять кіламетров. Ложет два мєшка гаршков на пєрьод і назад, пєшком да Шосткі насілі гаршкі, мая мать насіла у Шостку гаршкі. І такжє і другіє так насілі, у каго, напрімєр, нє било лашадєй. А тагда нє разреєшалі лашадєй дєржать. Насілі пєшком гаршкі прадавать. Кто занімался гарнчарствам, налогом облаживалі ганчаров. ***Добування глини.*** Горшкі дєлалі, составляя із двух глін. На кірпічном заводє гліна огнєупорная, єйо тємпєратура плавлєнія више тисячі градусов, а там у нас в другом мєстє, ето уже от Щатрищ кіломєтров пять, там уже гліна така була, нє огнєупорна, іх смєшівалі прімєрно в пропорциі одін к восмі – огнєупорной, а то та гліна. І ето такоє дєлалі. Єслі сдєлать с одной огнєупорной, чєрєпок

www.etnolog.org.ua

получаєтца бєлим, кажетца, что он нє обожжонний, а палуда уже расплавілась. А єслі с той гліни сдєлать, чєрєпок палучаєтца пєрєжжонним, а палуда ще нє расплавілася. На кірпічном заводе гліна залягаєт на глубінє прімєрно мєтра два с половіной, і туда до сємі мєтров гліна ета. А отут до двух мєтров с половіной, тут гліна, но она для гаршков нє гадітца, патаму шо у нейо много такіх камушков мєлкіх. А туда глубже, там уже камушков нема, дак оту гліну, шо глубже, тут у нас адін чєловєк пачті абіспєчівал всьо сєло етай глінай. Он туда шахту задєлал. Туда люди прієзжают, на вєрьовкє туда єму пускаєт, у вєдро рубєль ложат, он накладивает ім вєдро гліни, руб забірает сєбє, оні витягуют. І отак забєспєчівал гліной почті всьо сєло. А другая гліна, там била открита, ана залягала на глубінє мєтр двадцать, нєглубоко, прієзжалі і бралі там тую гліну каждий сєбє, как мог. І так получілось зіму целую ету гліну бралі, получілася там такая большущая яма уже, шо туда уже чєловєк двадцать залєзло туда гліну брать, в том чіслє і мой отєц поєхал туда гліну брать 20 марта 1947 года, а там камок гліни абвалілся і маєво атца і ще адну женщіну насмєрть убіла. Вот так бралі ту гліну. Гліністий карьєр. «Карьєр» назівалі. Там попєлястая, как зала, а тут всєвозможніє расцвєткі – і красная, і бєлая, і зєльоная, єсть жолтая, і бурая, і бордовая. Добівалі гліну постоянно. ***Техніка та технологія виготовлення глиняних виробів.*** Глину нє замараживалі. А у памєщіка на кірпічном заводє гліну замараживалі. Довбня – збівают гліну слоями. Стружемо таким стругом. Пєрєструживаєм, складиваєм, снова сбівают кабілу. Кабіла – груда сбітой гліни. Яма обкладєная кірпічьом мєтра два дліной, мєтр-сантімєтров дєвяносто ширіной. І туда ту гліну складиваєм. На гончарський круг – сосна. Верхній – двадцать пять сантімєтров на размєр горшка. Круг крутіт правой ногой. Вєрєтєно дєрєвянное. Ганчар дєлает гаршки, а женщіна гатовіт єму гліну, кагда нада гаршки абжигать, значіт, женщіни смазивают гаршкі дьогтєм, а уже сам етат ганчар свінцом гаршкі пасипаєт. Гаршок ізділав, када єго брал руками, када тут срєзал, получілось отако, єво, напрімєр, на второй дєнь нада уже отето всьо пазаглаживать, гдє руками брал, а слєд відєн. Нада загладіть всьо, дно нада загладіть послє срєза і всьо ето дєло назівается опєрація – «поварочіть гаршкі». І от ето всьо задєливают, і потом єго ставят дном ввєрх – ето тоже дєлалі женщіни. Заглаживалі пальцем, у воду палєц вмокает і отак вот заглажевает. Гдє он жил, там і дєлал, сушилі, ставілі на пятри. На другой дєнь варочают. Висихает впєрьод вєрхняя часть, а патом дном ввєрх. Патом складивают адін на адін. В горєн так іх і носят.Тогда гарни билі такіє, туда вхаділа тисячу штук, – бальшиє. Абично для гарна іспользивалса склон такой на почвє, отсюда топка, тут такой горєн, прічьом горєн бальшой, туда заходіш почті в рост чєловєка і такой, шо туда тисячу гаршков можна було лажить, а туда вихад. І патом вєсь он абсипался зємльой, вєсь засипан. Той вихад закладівалі бітимі гаршкамі. В горнє гончар складивает. Чтоби полуда нє слілася, чтоби бил доступ воздуха. А с горна викідают бистро, чтоби горєн нє успєл остить. Гаршкі нада мазать і свінцом пасипать, пєрєносіть, пріглашаєт кого-нібуть. Ілі сєводня, напрімєр, одному помогут, завтра другому – вот так, адін аднаму памагалі. Абжигают, вот ані уже абажгліся. Как уже ані абажгліся, послє етово набрасивают полную пєчку дров и закупорівают гєрмєтічєскі, я прямо закідал зємльою, свєрьху труба, я тоже закривал гєрмєтічєскі, і дрова уже там дагаралі без доступа воздуха. До появления свєнца у нас вот ето всє горшкі у нас делалісь такім способом. А когда появілся свінєц, началі дєлать палуду с свінца. В пятьдесят трєтьєм году свінєц запрєтілі, прізналі очєнь врєдним. Ну, а разрєшилі пасипать свінцовим гльотом, ето такой аранжевый порошок, і сєйчас ім посипают. Лєтом, напрімєр, гаршков нє абжигалі. А уже с этіх пор начінают [з осені]. І горєн, як та домєнна пєчь, гаріт целую зіму да самой вєсни. Ніхто нє хочєт пєрвим абжигать: дрова нєдастаточно сухіє, горєн халодний, много палучаєтца боя. Абжигаютца гаршкі, а второга уже лєжат тут дрова і он поджимает: «Давай, давай, викідайтє гаршкі», шоб еті дрова маглі харашо висохнуть. Білі даже случаї, шо дров наложет, нєдостаточно позакривает, што циркуляция воздуха ідьот, дрова загоралісь і згоралі. Дня трі дрова у гарнє лєжат, а он уже гаршкі гатовіт, смазивает дьогтєм. С рисунком нада два раза обжигать. ***Асортимент гончарної продукції.*** Кушин – у ньом можно держать воду и берьозовий сок. Когда-то гончари, када езділі, гаршкі вазілі на конях, а вази білі... деревянніє осі, и очень часто надо било мазать дьогтєм, так вот в таких кушинах с сабой вазілі дьоготь, шоб смазивать дьогтєм. А хто может замачивать агурци, сюда і рука входит. Кубишка – только для вади, с ручкой і лейкой, воду в ніх вазілі, воду на полє. Гаршок с покришкой, кушин, міска, цвєтошнікі, макітри (собіралі смєтану), макітри большие для тєста, малєнькій гаршочєк – махотка – варілі кашу для малєнькіх дітєй, блізнюкі – двє махоточкі. Малєнька – ето махотка, дальше – подгорща, больше – горща, потом вкладич – ето большой горшок уже, і вже такой самий больший, якій толька вазможна сдєлать, назівалса – «яловєц», литров на пятнадцать такой. Мазніца – кувшин, в котором возілі дьоготь. На кірпічном заводє дєлалі чєрєпіцу і обжигалі вмєстє с кірпічьом, дєлалі димарі. Очень много около нейо морокі. У вайну, до вайни. Нє каждий ганчар может сдєлать. Украшалі вєрхнюю часть. До шестідесяті лєт. Мог дєлать всьо. До рєволюциі бил кірпічний завод. У нас на кірпічном заводє работалі ганчари, ані там дєлалі гаршкі, білі тут такіє закази із завода імпульс із Шосткі. Промкомбінат організовал здєсь гончаров, і ото тє гончари в промкомбінатє работалі, гаршкі дєлалі, сдавалі туда сколька нада. А єслі сдєлает больше, то он уже сам прадавал, куда хател.

www.etnolog.org.ua

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ

БЕРЕЖАНСЬКИЙ РАЙОН

м. Бережани

Записали В. Іванчишен та М. Бех 16 січня 2018 р. у м. Бережани Тернопільської обл. від Семеняк Ганни Іванівни, 1942 р. н., переселеної внаслідок операції «Вісла», та Завізького Михайла Федоровича, 1940 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** [Чим у Вас обробляли землю?] Спочатку, як зав'язали колгосп – коні. Орали все. Було три пари коней. Потому придумали вже, як молотити. Потому привезли якісь типу як паровоз, шо на пару і так крутити. А спочатку, як тими кіньми тягнули, і так само крутити. Всьо зерно, яке було, звозили не на полігон, комбайна не було, мусіли звести на кіп. Зложити його стіжки великі, в скирти, а потому вже як везли, потому молотили на току. Ну, не ефективно, поки що, то там миші вже на повне тирло. А при хаті було, і досі каждий має город собі якийсь, городину посадити, може яких пііся сотих, може скіки. То воно то лишилося. А то собі, шо колгосп, то то каждий мав іти на роботу. А собі вже так після всього. Були часи.

ГОРОДНИЦТВО ***Переробка та зберігання городини.*** [Скільки бочок було в господарстві?] Бочка на капусту. Велика, як сім'я велика, то навіть на двісті кілограм. Шатківниця була дерев'яна. Вона має такі, як коса, так ніби з коси порізані і косо положені, в дошці вложені різаки. Три-чотири різаки. [Як зберігали капусту для голубців?] На голубці так робиться. Вирізається серединка, качан, робиться дирка там. Капусти заложили ряд. Тоді ставляться головки. В ті головки напхали капусти, в ті ямки, шоб вона добре пройшла і засипали знов капустою. Знов ряд головок, залежно, яка сім'я. В тому році зробили забагато капусти, вона навесні почорніла, ми викинули. [Ще для яких продуктів виготовляли бочки?] Для огірків. Квашені були. Ми робим і квашені, і мариновані. [Чи мав значення розмір огірків для квашення?] Це було; як в мене на городі великі огірки, я їх ріжу на частини і в банку, і всьо. [Чи заготовляли самі насіння?] Насілники були. Огірок росте, потім стає вже жовтий, а після того жовтого він стає коричневий. Тоді його до хати, розрізаєте наполовину, витягується всьо то зернятко, промиваєте і сушите. [Із чого ще збирали самі насіння?] З гарбузів. Можна з помідорів. Так треба промивати. Сорт маєте огірків, подивились по вигляду. Один рік такі огірки великі, а не мали грубого насіння. Мали таке насіння мале, шо до самого кінця їх можна було їсти. Зробила я собі насіння, а потім у лютому я беру землю, підігріваю її і засипаю цим насінням. Двадцять штук висажу чи скільки. І за якийсь короткий час воно дає сход. Як воно сходить, значить, можна на грядку сіяти. [Коли саме сіяли огірки?] Огірки добре сіяти, кажуть, на Юра – шостого травня. [Яке насіння краще: своє чи куповане?] Тут не вгадаєш, краще своє, бо ти бачиш, шо робиш, шо маєш. Ти бач, шо мав гарні огірки, значить, збирай з них насіння. [Що таке крадене насіння?] То, в кого крадете. То кажуть таке.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Розкажіть про господарство домашнє, яким займались Ваші батьки після приїзду?] Я маю фотографію своєї корови, яку ми привезли з Польщі. Якби не та корова, то ми би пропали. Вона була, по-перше, дуже доброї породи. Дуже добре доїлася. Тут-во, не думайте, шо всьо було так заселено, як зараз, тут була пустота. Величезних будинків не було. Площа була відкрита. Корова паслась на площадці педучилища, директор нічого нам за то не говорив. І та корова нас спасала. Мусіли тримати, виходу не було. Лишнє молоко мама продавала. Вже якась копійка була.[Як заготовляли корм для худоби в місті?] Сіно можна було [заготовити], тут було пустирів повно. Тут, де зара кінотеатр, там мур стояв, а двері розкриті, моя корова всередині паслась. Пасти було, де хочеш. На сушильному заводі завжди привозили горох, то відразу горох оббивали, а горохв'янку продавали. В людей у селі можна було купити. [Чи багато людей у місті тримали корів?] Дуже багато. В центрі мало тримали. Ми тут з чоловіком хату будували, а в кінці нашого города була хата, а тут всьо було пусто. [Хто випасав корови?] Моєї мами трьохюрідного брата дочка. Їх було п'ятеро. І мама брала їх до себе. І вона в нас пасла корову два роки, а потім вже я пасла. Тут є вулиця Адамівка, так прямо три кілометри підряд. То там в кожній хаті була корова. [Чи тримають тепер корови в місті?] Ше мають, але на окраїнах більше, у центрі ніхто не має. Вони то тримають для себе, але лишнє продають. Переважно ті найближчі села навколо міста, то ті найбільше торгують. [Що продають, крім молока?] Сир, сметану, все. Яйця. І домашнє масло продають. Люди мають по три корови. Якшо має корову, мусить мати сепаратор і сепараторну сметану, вершки справжні. Як куплю, то ми сметану їмо, чи я роблю масло. [Яка технологія виготовлення масла?] Масло дуже легко. Можна міксером збити, а можна просто взяти в трьохлітрову банку і тих-тих [в боки гойдати банку поперек]. [Чи додаєте сіль?] Сіль – нє. І в холодну – і все. Раніше була така масничка. Всьо з дерева. Вона мала круглу дощечку, мала дирки, і вона вміщалась в посудину. І мала патик високий, і так збивалось. [Чи залишається рідина під час цього процесу?] Маслянка. Її їли, пили. Вари-

www.etnolog.org.ua

ли картоплю і так, як кефір, пили. Вона була кислувата трошки, не така солодка. Сироватка від сира, вона дуже помічна при переломах. ***Свинарство.*** [Де купують свиней?] Окремий [базар] є, там є таке місце. А тепер одне з другим домовляється, хто має свиноматку, то і знають, їдуть до нього і купляють. Ми як прийшли на цю хату, вже батьків моїх не було, тільки ми удвох з чоловіком ше тримали. Вже як чоловік у п'ятдесят один рік захворів, ми вже тоді свиней не тримали. [Свині тримали для себе?] Для себе, на м'ясо. Завжди хтось нам бив ту свиню. Я, наприклад, то тікала в хату взагалі. Самі всьо робили. Ше такий сусід у нас був, тоже переселенець, він старий м'ясник. Вони під Перемишлем жили. Вони були дійсно м'ясниками, ковбаси робили. То він приходив, я завжди йому доручала. Я йому казала: «Ви розбираєте свиню і кажете, оце шо закоптити, шо пекти, шо те сало, шо перетопити на смалець». [Що робили із салом?] Засолювали завжди грубе сало. Тепер годують травами, то такево [товсте] сало. [Пальцями вимірюють сало?] Найліпше сало, то «чотири пальці». «Два» [пальці], той-во [тонке сало], і пшик з того. Сало маленьке не дає ні смальцю, нічого, навіть смаку того немає. Мій зять завжди каже: «Йдіть купляйте сало!». Бо я знаю яке сало купити. І сало, шоб воно було добре засолене, смачне, то палець має лізти в сало. Запхав пальці під шкірку, і шкірка має зніматись. Якшо шкірка не знімається, то його навіть не смалили так як треба. [Чи коптили м'ясо й сало?] Коптили, то старались вишнею. Найкраще копчене вишнею. Коптілки робили. [Чи коптили в димоході?] І в димоході. В нас як тато ше жив і мама, то завжди коптили у димоході. Але ми того не робили. [Як зберігали копчену продукцію? Чи одразу споживали?] Нє, тримали. Полізла мама на стриг [горище], врізала кусок і принесла. Завжди різали свиню під зиму. Осінью, коли вже холодно. [Чи їли влітку м'ясні продукти?] Сало зберігалось довше. М'ясо швидше з'їдалось. Сало в банки солили. [У чому солили сало, як не було банок?] У діжку. Самі робили. Бочкарі були. [Коли створили колгосп?] Та десь і пііsятих роках. Десь пару років так, шо самі господарі мусіли обробити землю і здати зерно державі. І тоді, я пам'ятаю, з каждого двора треба сорок кілограм м'яса здати. Тримаєш ти свиню чи не маєш, всі равно – сорок кілограм. Маєш свиню, то з свині ше шкіру, маєш козу, то з кози шкіру. А щоб коза чи свиня лишилася, то можна було з кроликів, тримати кроликів і здавати з них натомість. Триста вісімдесят літрів від каждої корови треба було здати, за дурно, нічо не платили. І то як нежирне молоко, то шоби літр зарахували, то треба було більше давати. Базисний процент має бути три і вісім, а як є два, то дві літри.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання трав.*** [Чи заготовляють у Вас лікарські трави?] Трави лікарські, шось я такого не знаю. Фактично в нас є тут заповідник, то там у лісі. І є там в Утиску заповідник, і там відти з Тернопільського інституту студенти на практику їдуть, не знаю чи то місяць, ходять там, трави вивчають. Там є такий балабан, змієвик. Ну, як морква так росте і знизу має такі чорні, так як горошок. То воно лікує навіть ракові захворювання. Але оскіки заповідник, то там не можна рити нічого. ***Збирання грибів.*** [Чи збирають гриби, ягоди?] А гриби, ягоди, то продають. То я цього року... Скіки грибів, заробилося скіки. То все на базарі продають. І сушать.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Чи вмів батько змайструвати бочку?] Може, там і робив, я не пам'ятаю, я ще був малий, а тут у селі не робив. Тут був колгосп, і він на фермі там був. [Чи були в селі такі люди, що вміли робити бочки?] Нє, не робили, хіба така сувенірна бочка. То-то такі суверіни, шо взяв на коліна собі і робиш. На подарок. Допустім, приїхав якийсь з Європи чи шо, і на пам'ять взяв і всьо, шось воно не обтяжувало. Ну, а на місті робити бочку, то для чого? Для капусти, для помідор. [Для себе робили такі бочки?] То такі робили для себе, та робили там все. [Чи був спеціальний майстер?] То був один, шо спеціально робив, але будь-хто вмів зробити. Та обручі, та витесав напівкруги такі. То мали такі верстати. Прижав собі і робив. А потому обруч і скоби, і збивали і все. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [Розкажіть, як Ви навчились такі гарні фігури з дерева вирізати.] Я фактично так. В нас за Союзу на лісозаводі. Але я ще був у художній школі там у Львові, а потом два роки в армії. Потом вернувся. Але директор спеціально приїхав в Утисків, бо там були півсела, але всьо виїхали. І директор каже, поможем з квартирою, і так дальше, і так перебрався. Один раз збудували кооперативний будинок навпроти будинку культури. І я там тоді став на чергу, перший внесок вніс. І за п'ятнадцять років я сплатив квартиру. І воно таке, шо могли практикувати таке дальше. Но діло в тому, шо гроші... Людей, шо мають роботу, то дуже мало. А без роботи хто, звідки. Треба внески справно сплачувати. То так само, як кредит берете в банку. То така практика кооперативні ці-во, то добре було. А зараз усе елітні будинки ставлять для дуже багатих людей. А для середньої ланки нема шо. [Кажете, в Утиску було багато різьбярів?] Ну, як приїхали, то там місце, Польша, робили різьбу. І там графиня, і там села, і там рядом можна було збувати. Там зробив і продав. А тут, шо з того. Я їжджу, а шо з того. Переважно їжджу, бо моя дочка живе у Петрівцях, а рядом Янукович жив. На початку вулиці. То була вулиця Леніна, тепер Свято-Покровська вулиця. Ну, там в тих Петрівцях є ше музей Великої Вітчизняної війни, і бліндажі, і окопи, і там та техніка якась ще в тих роках була. То я вже так. Два рази їздив, робила виставку. То там десь штучне море, на обійстю Януковича. Але там монастир був, то зруйнували його. У Пирогово. Там ше є такий Микола Іванович. Столики плете і підставки під вазонки. [Хто Вас запрошував у Пирогово?] Там дочка живе у Петрівцях. А Микола Іванович. Разом роблять у Вишгороді. І я раз попробував з ним. І уже з пару років так. З 2012 року я їжджу. Того року був два рази. На весняні виставці запрошення дають, потому осінні. От. Я вам покажу. Може, я вам книжку покажу, у Львовові був такий викладач англійської мови, він уже помер. Він організовував і ще були. Була спочатку артіль молодих хлопців і організували у Львові. І фотографії є. Яке це село? Вілька і Болотянка. [Це в Польщі?] Це в Польщі. І там список тих різьбярів. І батько там. [Ваш батько теж займався різьбою?] Трохи займався. Він більше плоскою. [Це як?] Робили всякі там тази, підноси. А я об'ємною різьбою. Там була школа у Болотянці. [Що батько ще вирізав?] Він не дуже був такий митець, але то шо там таке-во от необхідне, то він робив. [Ви де навчилися такою об'ємною різьбою вирізати: у селі, в Утиску, чи у Львові?] Я вам скажу, у Львові там

www.etnolog.org.ua

давали наряд. Наприклад, там один чи два види зробити на місяць. То ми вдома були, вдома все робили. Раз чи два рази на місяць поїхав, там здав і все. І на другий місяць знов привіз і взяв наряд, шо робити. Так ніби ми план здавали. Ну, чим більше робе, тим більше досягає. З наших тих різьбярів вийшли, ті шо покінчали там художній інститут було, чи шо. А ще був поляк, різьбяр також, тоже вже помер. От, скажем, Сухоцький Андрій, то у Львові коло міліції зробив пам'ятник Шевченкові. Ще такий Вархівський Василь, тоже. А то жінка його, писанкарка. Отут фотографія. В Одесі жив мій вуйко, помер. Мамин двоюрідний брат. Я до нього раз їздив в Одесу. А потом померла його сестра в Утиску, і він приїхав і десь простудився і помер. У Сокільниках є два брати ше, таких, шо роблять. От це на фотографії, бачте фігурка, то то батько зробив. Він попав у плєн в Росії. Ну, і десь він там побачив, шо там роблять. І він почав, вікна робив. А ще був великий різьбяр – Стецьок Олекса. А це по секрету, підробив десь печатки ше за Сталіна, то сказали – в тюрму. Ось він на фотографії. І десь тікав він через каналізацію і там захворів на сухоти і помер. От на фотографії – Одухівський Василь. Робив погруддя Степана Кіщика. [Яке дерево найкраще брати для різьби?] То саме краще є висушити липу, то саме краще. М'ягко ріжеця, бо то все не то. [Коли дерево заготовляють для різьби?] То воно всі равно. Якби воно коли не було б врізане, то навесні його тре корувати. Тому шо під кору сік підходить, і кора тоді злазить. Ото є основа. Бо зимою, то не знімите кору, хіба то так тесати. А коли сік підійде, то можна просто так підкосити кору і всьо. І так вона злазить. [Назвіть інструменти, якими користуєтесь.] Це різці, то є такі в Тернополі такі продають листи. Просто то є така сталь, і вони такі виливають до потрібного вам. Долото таке столярне, також його приміняють. Долото таке радянське ше колись було. Там ше на них є пичатка і ціна. І мені то бракує. Бо то як людину зробити і очистити їй очі, то треба було таке шило тонесеньке, воно то є. А знов заточити таке, то важко. То я вже так часто з прута, з коси з прута. Такі саморобні. [Чи продаєте вироблені фігурки?] Ну, так, шось заробив на базарі, то то так. Був зробив того гуцула і козака, то на базарі, то так ніхто не бере. Бо зимою нє. А влітку цього року приїздив якийсь, і навесні, до замку, шо його там колись жили. Хоч спочатку там жив поляк Синявський. А потом, як стала Австро-Угорська держава, то з Угорщини жив. То й приїжджає делегація сюди, то й мене там покликали, дали запрошення. Я там виставляюсь. То взяв з районної ради козака. І я зробив козака з дівчиною і позаді кінь стоїть. То взяв, чи комусь подарити, чи шо. А так в Пирогово навесні був, то два сувеніри продав. Один менший і другий більший. То той, шо більший на сорок сантиметрів, то взяв посол з Китаю. А люди йдуть, і з дітьми. Фотографуються і хвалять, а не беруть. Брати не мають за шо. А раз тоже був сувенір на сорок сантиметрів, то француз взяв. А свої брати не будуть. [Чи покриваєте Ви їх лаком?] Я привожу їх навесні, то хто хоче. А перше привожу такі бруса і завіз до дочки. То воно трохи зле получилось, бо воно почало злипатись. То я трохи був переробив. Бо тре, шоб було грубе дерево. Ви розумієте, шо від того, шо робити, то дуже довго йде. То-то, шо ми робили на план, то-то там ніхто так дуже досконало не робив, а тут, шоб зробити, то дуже довго треба. [Чи займалися Ви деревообробництвом в радянські часи?] Так, з малого. Я десь мав вісімнадцять років, то я вже почав робити до Львова. Я з сорокового, а в пєдисят восьмому я вже робив. То ше тоді був артіль. А потому вже перейменували на фабрику, вже став директор, а то був спочатку голова артілі. То-то до нас доставляли вагонами [деревину] із Сибіру, вона набагато м'якша, як мило. А так, як звідси, місцева, вона тверда. Руки болять. То так аж піт виступає, то треба приміняти силу до дерева. [Де берете сюжети для фігур?] А от я хочу сказати, прийшло мені таке в голову і просто накинув, чи можу таке зробити. У нас такий був козак Наливайко. І я читав ту книжку. То він був такий козарлюга, шо брав любого пана за шию зігнув і, як дитину, вибив і всьо, міжи ноги. І в мене така виникла думка, шоби там написати «корупція», і з ремінцем. [Для музеїв у Вас нічого не купують?] А музеї самі бідні, ніхто нічого. [Скільки часу йде на скульптуру?] Якшо робити підряд, весь день, і ше, може, яких п'ять годин поробити, то ше є охота і можна зробити, і знати, як буде виглядати. [Чи в радянський час був попит?] Не було проблем. Значить, на місяць йшло на ті галантереї, були такі бази, і виїжджали, скажем, раз на рік ярмарка з усіх, допустім в Україні, які бази були. І тоді там працівники, які там їхали в командіровки і вибирали собі ті вироби і заключали договір на скіки-то таку кількість. Доставка або своїм транспортом в організацію. Проблем не було. Договір заключений, зробили, спакували в коробки – і все. А зараз нічого такого нема. [Чи багато різьбярів в районі є?] Ну, от. З тої партії, шо я робив, то мало шо лишилося. Повмирали. [А молодше покоління?] А молодше покоління більшості їдуть за границю. Як не продається, то нащо тоді робити. Тепер в Європі також уже Китай своїм тим всім. Скіки їх там вже. Зо два мильярди вже є. Самі китайці. От. Їжджу на Луківську Ватру. Там трохи шось той Музей в мене взяв. І там художник багато картин робит, з Івано-Франківська. А замість рамок він бере різний нарост, корінці покручені. І замість рамки він робит такий ободок. Картину таку, краєвид такий намалює, а я йому такі маленькі оленята, кабанчики, а він там до тої картини приліпит і продає так. То вже він в мене взяв. То так, може, вже зо сто штук взяв за два роки. За два роки це небагато. А так то по суті, то по цілому світу моя робота вже є, і навіть в Австралії. Бо є українці кругом, і вони їдуть в гості і бере з собою так, як пам'ятку. То я таки багато наробив. А один момент. Як довідалися з Рівного. То там є якась німецька колонія, якесь таке село. І вони там їздять з Німеччини на Рівненщину. То довідались, то до нас як ринули, то тих волів, скіки робилось, їхніх голів. Бо німці люблять волів. Таке. Їздив я від організації десь у сімдесят першому році на семінар на цілий тиждень в Москву. В Пушкіно. Там збиралися з цілого Союзу. Переважно художники. То завдання було таке, шоби було безвідходне виробництво, шоб дерево не пропадало. Просто ше тре було з кусочків. Просто там було заведено всякі там матрьошки, всякі там ігрушки. Для дитячої фабрики ігрушки. То нас там кругом возили. Як роблю, то тоже не викидию, а всяку дрібничку роблю. [Яку частину деревини найкраще брати для виробів?] Знизу від кореня стовбур, то він трохи твердіший. А середина і верх. Воно, звичайно, м'якше. Для скульптури, то ліпше твердіше. Бо коли занадто рідке, то-то зле робити.

www.etnolog.org.ua

Були часи. Я навіть від організації в управлінні в Тернополі на Дощці пошани був. Був в почоті у свій час. [Чи займається цим ремеслом молодь?] Та не займається. А в нас в Утиску як починали робити орла, то один робит крила, другий – тулуб, третій також мав відповідну долю роботи. То виходило, що всі майстри його робили. І так ішов конвеєр. [То в Утиску були творчі люди?] Ну, звезли всі села. І попали трохи до Підгаєць. А решта в Утиску. [Чи були в селі люди, які займалися обробкою каменю?] А я і сам задумувався, чи міг би я скульптуру зробити з каменю. Можна ше попробувати, пока ше годен. Є такі люди, які з каменя роблять пам'ятники. Є такий Крук. Він тоже є переселенець, але він не з Болотянки. Він займається, його батько – художник, він малює образи по церквах там. Дуже делікатні там образи. [На граніті робить?] На граніті робить. Але він і скульптури і з каменя тесав. То ми з ним маємо зв'язки, він до мене приходит. Може, на подарок кому шо бере. А це козака роблю. Уже дві неділі роблю. По-маленько. Може, якби хто заказав, то я би сидів, а так довго роблю. [Ким працювали Ваші батьки?] Та жили в селі, та працювали. Тато був трохи тваринний лікар, на фермі. А мама ділянку мала, там бурячки вирощувала. А ше такий був момент, шо машин тоді не було, треба було вручну вкидати, а потому, то вже збирали в самий пізніший час, коли вже приморозки. І сідають зверху на той бурячок і з Утиска до Путита, то є дванацять кілометрів. Верх, як їхати, як холодно. А потом, було, така лєнта, і на неї тягнули. Такі були часи, бо зараз шо, вже самосвали.

ВИШИВАННЯ Мама дуже багато вишивала. Мене навчила і сестру. А ми своїх дітей, навіть в мене внук – хлопець, і той вміє вишивати. [Як вибирали узори?] Узори то не є від мами. Узори берем з цього, колись був журнал «Радянська жінка», і я вирізала, маю цілих три альбоми узорів. Є домоткані рушники, а є вже не домоткані. Я покажу блузку свою. Я всьо сама вишивала. Моя мама вишивали хрестиком і бісером. Бісером вишивали тільки ті горсети, а решту то всьо вишивали хрестиком. Бісером швидше вишивати, чим нитками. Але бісером, то все треба забрати. Поставити сюди білу тканину, шоб висипати бісер. І тоді набираєш його. Я вже того не в'яжу. Для того шоб в'язати бісер, треба мати дуже добрі очі. На полотні легше вишити, а на тому треба добре дивитись, шоб тут «грало». А вишивка шо? Кинув голку та й всьо. [На домотканому полотні хрестиком вишивали?] Так, але там півхрестиком вишито. Хрестиком мене навчила мама. Півхрестиком я навчилась сама. А гладдю, цибляком і різними дитячими швами, то я в школі навчилась.

ТКАЦТВО Мій тато робив тканину на вишивку. Мій тато ткач був. Верстат наш на стригу [на горищі], він уже не діє. Тато, як ми просили, то робив полотно, а так він робив доріжки, килими робив. Доріжки під порогом – ото його робота. Після війни люди різали тканинку на такі шнурочки, і ті шнурочки потім він таким човником, і робив такі доріжки. Люди приносили тканину, і тато робив, за то гроші получав. [Як звали Вашого батька?] Мій тато називався Кудеревко Іван Михайлович. Народився у 1893 році. [Чи вміла ткати Ваша мати?] І мама тоже вміла, і сестру навчили. Я – нє. Тато верстат привіз з дому. Люди брали по дві корови, коні, а коней не було, тато взяв верстат.

с. Гутисько

Записав В. Іванчишен 17 січня 2018 р.
у с. Гутисько Бережанського р-ну Тернопільської обл.
від Тимошенка Ярослава, 1944 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка***. Коли були окремо, не в колгоспі, не кожний мав коні. Коні трудно було мати. Мусіли помагати сусідові, наприклад, шоб він зробив кіньми. Поорав, вивіз гній. Хто був без коней, бідував. Хто міг спромогтись на коня, на воза, на плуга, на борони, той жив краще. [Як складали снопи на воза?] Драбини були. Клали снопи, зерном одне до одного, так, шоб захоплювало трохи одне друге. А потім рубель такий був. Це жердка така груба, десять-дванадцять сантиметрів в діаметрі і там п'ять метрів довжиною. Під ланцюг спереду, закладали ззаду, приклали його, а там шнурком притягнули міцно, бо могло випасти все з того воза. В декого були вже машини молотильні, називались «Кірати». Коні запрягали, і коні йшли по кругу, а там всередині кардан підряд крутився, крутив або молотарку, або січку різали. А ціпом, тут було коротке, далі ремінцями, ремінець прив'язували до довшої жердинки, тої, шо тримати в руках. На кінці було, «било» називалось, дерев'яне, виготовлялось з ясена, береста, з міцного дерева. [Скільки людей одночасно молотили?] Сам, а міг хтось з родини стати навпроти, і він вдаряв свій раз, ціп догори, потім той вдаряв. І так по черзі, так швидше. [На чому молотили?] На землі. Землю міцно втрамбовували в стодолі, в клуні. Готували місце таке. «Тік», – так казали. Клали снопи і били по них. [Як складали снопи?] Одне до одного зерном і били по зерну. Клали не більше як два. Оббив ті колоски, викинув солому на бік. Клав нові снопи.[Куди дівали солому?] Солому на січку різали, нічого не мало пропасти. Стелили соломою, шоб гній був. [Що робили далі із зерном?] Збирали на тоці, далі віяти треба було. Брали такі спеціальні решета, невеликі, насипали туди. Потім рухали, і так очищали. Потім чекали вітру, розстеляли рядна, і як вітер дув, сипали зерно на ті рядна. Вітер забирав легкі ті. Таким чином очищали, повної очистки не було. Коли вже везли у млин, там додатково засипали, перше йшла очистка зерна, там пропелер, відвівало полову на бік. [Чи пам'ятаєте, як орали кіньми?] Та й сам орав не раз. Хто мав скільки коней, якшо одним треба було меншу скибу брати, бо один не міг кінь широко взяти. Треба було найменшу переставляти. А якщо два коні, то вони легко йшли з одним плугом. А їздовий тримав за чепіги плуга. І там помало зорав яких там п'ятдесят сотих за день.[Як називались окремі частини плуга?] «Чепіги», «гряділь». Гряділь – це таке як дишло, за яке чіпляється до коней. Потім леміш, потім полиця така йде, шо відкидає скибу.

МЛИНАРСТВО [Чим колись мололи зерно?] А жорнами, була така палиця, в камені була дірка. В палицю забивався такий цвях і вверху палиця входила в дошку, з діркою. І тоді крутиш коло самого каменя. [Де брали камені?] Були люди, які з спеціального каменя витісували, бо любий камінь не міг бути. Як він сипався, то в муку насипалось. [Чи встановлювали якусь деталь між каменями?] Вони були на такій дерев'яній... Такий кінчик дерев'яний, в жорнах був такий клин. Як хотів надрібно змолоти, то камені ближче сходились. Вбив того клина – камінь підносився чуть вище. І перше

www.etnolog.org.ua

мололо грубо, потім як хотів дрібніше – камені приближував. Потім борошно просівали на різних решетах, відділяли котра «перша» мука, котра грубша – «друга», і там висівки, це вже йшло корові, свині, і так само в млині ділили муку.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство, пастухування.*** Тримали корову, ми майже без корови і не жили. Мама тримала, поки жила. [Коли починали пасти корову?] Якшо рання весна, то могли пасти і в квітні. Хто не мав шо дати їсти, то й наприкінці березня пускав десь у ліс, якісь там гіллячки об'їдала корова, бруньки всякі. А так на Юрія виганяли, вже тепло, шостого травня. [Чи наймали пастухів?] Були череди, а були і самі. Хто не хотів в череду, бо корова могла не напастись як треба, по чередах повигризала, повипасала все. А він собі погнав на своє, раненько встав там п'ята година, до восьмої попас і пішов до робити. Були й такі. [Чи пам'ятаєте випадки крадіжок молока у корови?] Було, і в селі казали. Називали деяких жінок відьмами. Сварки були: « А ти мені молоко забрали? А ти відьма?» А вона просилась: «Я нічого не знаю!» [Як могли «лікувати»?] Треба було вим'я обкурювати, наприклад, пристріт, трава є така. Обкурювали, палили, вона тліла і вим'я грів дим. І проходило корові, запалення могла мати, а та жінка невинна була зовсім. [Як колись купували корову?] Молоді так не знали, а старі люди більше в тім розбирались. Перше, шо б вона добре їла. Дивились по вим'ю, пробували. Якшо купив, до тижня часу корову можна було повернути і гроші забрати назад свої. Так і донині є. «Не сподобалась мені ваша корова», – казали. Раз ми продали з мамою корову на Франківщину, кілометрів за сім звідси, а я купив в 71-му році радіолу, хотів мати, пластинки, за сто десять рублів. А корову десь за чотириста п'ятдесят рублів. І от до тижня часу, приводять нам люди корову і кажуть: «Нам вона не підходи. Вона реве, вона не хоче в нас доїдитися добре. Не звикла до нас. – «Ну, то нехай звикає», – мама каже. – «Нє-нє, давайте нам гроші, а збирайте назад її». Кинулись ми до грошей, а я вже кажу, шо витратив частину. Ті чоловік і жінка кажуть: «Ну то донесеш нам пізніше!» І я получив зарплату у Львові, і доніс ті гроші. [З налигачем продавали корову?] Нє, вони мали свій принести. Бо так велось, шо забираєш і молоко, і щастя не буде вже. Мусиш іти зі своїм налигачем. [Купували молоду корову?] Аякже, із первістки, із ялівки виховували ми корову. Не завжди вдавалось купити. Стара була наша, а мала тиличку, підгодували, затільніла, стару продали, а лишилась молода. Приходилось мені і бичків вбивати. Шкіру треба було окремо зняти. Його підвішували, потім розрізували між ноги і аж донизу. Потім ноги розрізували, шкіру на ногах. А тоді починали вивертати вже так, зверху ножиком, обчищали. Здереш, то відразу треба було чирк-чирк довкола. Потім вона сама падала. ***Свинарство.*** [Як вибирали поросят, коли купували на базарі?] Порося вибрати, то мама переважно їхала і купляла. Бо треба було подивитись, обдивитись, як воно там себе поводить. Вивозили на базар у Бережани в таких ящиках. І вона якось дивилась. Купляла спокійне, котре там не товклося і не кричало. Бо знала, шо як таке верескливе купити, то потім і воно таке буде. В стайні, в хліві буде рити, шось шукати, ями робити. А шоб порося [не рило], пам'ятаю, йому заправляли дріт у рильце. Пробивали, кліщами закручували, як починало рити – його там боліло. [Свиней здебільшого тримали на м'ясо, так?] М'ясо, сало мусіло бути. Зараз ми вже не тримаєм. [Як зберігали м'ясо?] Спочатку вішали його на якімсь дроті в коморі, шоб вистигло. Шоб миші там не добрались. Вудили, ставили, спеціально така бочка, з-під споду такий тунельчик, закритий землею, там палилось, дим ішов туди, і там були дроти з гачками, чіплялось на гачки. Шинку робили, чи цілу ногу задню закладали на дріт. [Як називали частини туші м'яса?] «Окіст» там, «передня литка», «задня нога». Забивали свиню хто як. Одні таким гострим, казали «колюх», треба було знати як, прямо під ліву лопатку, в серце саме. Вдарити раз – і по всьому. [Чи збирали кров для кров'янки?] Брали, але потім ми від того відказались. Ше беруть люди. [Чи робили ковбасу?] Сала, м'яса, різні спеції. Пам'ятаю, мама робили такі «білі» ковбаси [на противагу сучасним «червоним»], потім вудили в бочці. [Чи вудили в димоході?] Да, було у нас. [Що робили із салом?] Сало у банки клали. Засолювали, потім у зимі урізав, укинув і засмажку зробили, на сковороду. [Чи топили смалець?] Топили сало, заклали у банки, закрутили. То більше жінки робили. Взагалі то зверху саме грубше, під животом такого не було. Могло й таке, до п'яти сантиметрів товщини. [Чим міряли сало?] Міряли пальцями, на три – то добре, а на чотири – взагалі.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання грибів***. Різні є гриби. Того року дуже багато було. Білі, лисички, маслюків повно. Рік був грибний. Не завжди так, але коли грибний, то до нас з'їжджаються, хто звідки, люди. Кожний відрами несе і кошиками. [Що робили з грибами?] Котрі зразу їли, сушили. Різали на кусочки і сушили на повітрі, на сітках, на дошки розстеляли. Насушували, шоб було на Святий вечір, без грибів не було Святої вечері. На всю зиму, шоб було. Як була можливість, раненько вставали, йшли, спочатку грибів назбирали, потім йшли в колгосп робити. ***Збирання трав***. Збирали звіробій, материнку, глід, липу. Липою кашель лікували, чай пили в зимі, не можна переборщувати, бо то ліки. З пелюсток глоду чай варили. Настойки робили. Живокіст був. [Чи збираєте нині трави?] Аякже, мусиш мати на зиму, самі кращі натуральні ліки.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО ***Техніка та технологія пошиття взуття***. [Що робили зі шкірами свиней чи корів?] Шкіру, були такі люди по селах, шо виправляли. Якось там, купляли хімікати, вапно застосовували. Казали, шо у вапні шерсть злазила, але перетримати не можна було. Я тим не займався. Мама дала одну шкіру, я малий був, на сусіднє село; чоловік виправив, хотіла чоботи шити. Потім миші погризли, чобіт не було кому шити. [Чи були люди, які шили взуття?] Був один, який ремонтував взуття, до нього всі носили. Олійник Йосип називався.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Різьбярство.*** [Чи займаються сьогодні різьбярством?] Та де, нема там. Колись то було. Майже в кожні хаті. Бо в колгоспі жінки робили, а чоловіків було кілька їздових. Так, хто не міг різьбити. Різьбярі заробляли краще. Тому раді були зорати город і дістати якусь десятку. Для них то були великі гроші. [Чи працювали при колгоспі різьбярі?] Артіль у Львові була основна. А потім Бережани собі перехопили, у двох місцях артілі зробили. Різьбярі, були такі

www.etnolog.org.ua

люди, які робили на два фронти. Я так буду по хатах іти, як йшли хати: Храпцьо Василь, Храпцьо Андрій, Прожералик Іван, Прожералик Василь був, Орисик Степан, Орисик Василь, Михайлишин Михайло [Павлович], Тимошенко Ярослав, Тимошенко Ольга, Завійський Федір, Завійський Михайло син його, Завійський Іван, Бердаль Андрій, Долинський Василь, Потоцьких ціла роди на – Василь, Іван, Михайло, Петро, Степан, Шалайда Антон, Шалайда Федір син Антона, Боляк Степан, Боляк Михайло, Бенч Іван, Бенч Василь. Навіть жінки деякі різьбили. Була така Стецяк Парасковія. Стецяк Федір був різьбяр. Михайло Ілляш, Степан Ілляш. Бердаль Іван. Мийхалишин Іван, Михайлиши Ігор, це молодше покоління. Бердаль Михайло. Потоцький Степан, Потоцький Микола. Михайлишин Михайло Степанович. [Чи було вигідним це заняття?] Вони ше в Польщі, на Лемківщині, різьбили. Потім переселили їх сюди, в 45-му році, і вони бачили, шо тут біда. В колгоспах мало заробляли люди. На колгосп надії було мало. Вони різьбили і возили десь по курортах. Трошки шось підзаробити. Хоть якусь копійку. [На якій продукції переважно спеціалізувались різьбярі?] Орли скоріше робили, масово. Різні, великі й малі. Їх здавали у Львів, там був цех. Там були свої львівські різьбяри сиділи, їх було може п'ятнадцять в цеху, а решта – надомники. Ті з Гутиська повиїжджали, почали виїжджати в Моршин, Трускавець. Потім в Немирів на Львівщині, в Тернопіль. Побачили, шо в колгоспі їх затискають трохи, і кинулись по містах, по курортах. На курорті продавали скоріше, Трускавець – курорт всесоюзного значення. Виніс сувенір і вже продав. В ті артілі я робив з 78-го року. Поступив сімнадцятирічним на роботу. Проробив там, кожний місяць ми возили цілий рюкзак виробів у Львів, там була майстер, приймала. Одержували липу, десь аж з Сибіру везли липу вагонами. Приїжджав вагон на станцію, на Підвисоке, і ми брались до роботи. Липу треба вивантажити поскоріше, бо вагон за простой треба було платити. Фабрика платила. Перевозили її в Гутисько. Потім липу ділили, кожному порівну. Кожен брав врізував на заготовки. Липа була дуже гарна, рівна, майже без сучків, не така, як наша місцева, тверда. Потім зробили в Бережанах таку ж артіль, одну, потім другу. Я пішов у Бережани, бо ближче було. Везти трудно було, в автобусі люди тиснули нас, ламалось не раз. Тому пішов у Бережани. [Якими інструментами користувались?] Стамески такі різні: і куплені були, і саморобні. Я і сам ковальом був і донині їх роблю. [Чи виготовляли бочки Ви чи інші різьбярі?] Ні, різьбярі бочками не займались. Хіба робили для себе не опуклі, на капусту. Цебрики, шоб січку давати корові. Я не робив такого. Для різьбярства найкраще липа, бо м'яка, піддається. ***Лозоплетіння.*** [Чи плетуть у Гутиську кошики?] Більше купують, а тут плели такі, картоплю переносити. Плели «опалки» такі, називали подовгасті плетені такі, шо сіно корові носити, шоб не розкидати сіна і нічого не втрачається. [Як його плели?] Робили дуги із дерева, з таких тонких гіллячок, зв'язували їх, потім брали верболіз, переплітали. Були й кошикарі, по селах ходили. [Чи ходили жінки з кошиками на базар?] Так, на Бережани через гору дванадцять кілометрів, а навколо двадцять. Через села Рай, Надорожні, Діброва, а назад приходилось нести, і пішки ходили. Поїзд ставав дуже далеко.

КОВАЛЬСТВО [Хто ремонтував плуги, леміші?] Та були ковалі, коваль робив навіть цілого плуга, була кузня в селі. Коваль був з нашого села, такий Стецяк Федір, але він потім став різьбярем. Я, пам'ятаю, ходив до школи, то він кував коней, робив плуги, плужки такі для підгортання картоплі. Він у колгоспі рахувався на роботі. Вози, треба було ж колеса обковувати залізом. Обручі робив до них. А потім у 66-му році раз ця кузня завалилась і так по нинішній день. [Що виготовляли в кузні?] Так, пішов до кузні, там руками качали міхи. Був помічник у нього. Все робилось. Коні приводили, приїжджав їздовий, треба підкови міняти. Пам'ятаю, приводили коня, прив'язували до груші, там така грубезна була, вбитий гак був у ту грушку. Заводив фірман коня...

с. Демня

Записав В. Іванчишен 17 січня 2018 р. у с. Демня Бережанського р-ну Тернопільської обл. від Тигача Мирона Григоровича, 1937 р. н., переселеного внаслідок операції «Вісла»

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Колись, як ше не було колгоспів, люди мали коні. Це мій тато, оце там дома, в Польщі, тримав коні, орали і сіяли. Плуг, борони. Та то дерев'яне, а то все було жилізне. А то комбайнів не було, були такі ціпи. Так тими ціпами молотили в землі. То був такий патик, було таке зо шкіри, вушком зроблене, тако як бив і прокручував. Треба прокручувати, шоб вдарити тут і тут. Ставили на землю сніп розв'язаний. Кілька тих снопів. З їдного боку, з другого, але то зерно докупи. Та й тоді потім били. Подивились – вже зерна нема, далі. [Як знали, що вже вимолотили сніп?] Подивився на ту солому, немає вже зерна. Ті снопи знімали, їх набік, а другі кидали. [Хто жав у полі?] Та жінки і чоловіки. Разом ходили, батько і мати. [Чи молотили на землі?] Так, то була стодола, велика. Посередині була така земля, трамбоване. І на тій землі били тими ціпами пшеницю чи жито там. [Де зберігали снопи після приїзду з поля?] В стодолі. Була так як на дві половині, тут і тут складали в стодолі, а потім знімали і молотили. Довго молотили, бо багато було того зерна. [Як віяли зерно?] Були такі решета. Його сіяли і ті порохи падали. То зерно так чистилось і тоді мололи.

МЛИНАРСТВО [Чим мололи?] Були «жорна», називались. Робили самі. [Чи був камінь для жорен у наявності?] Нє, то цемент, стійкий твердий камінь. І зробили опалупку таку, туди заливали. Всередині лишали дирку. Там посередині поперечка така дерев'яна була. Внизу тоже такий камінь, бо один на другім був. Та поперечка мала дирку, там шарик був. Треба, шоб грубше, була така ручка – підніс той верхній камінь, і вже грубше мололо. А як треба на муку то файно, опускали в долину той камінь. [Допоки були жорна в господарстві? Чи після приїзду сюди Ви користувалися ними?] Та були ше жорна. В тій [сусідній] хаті ше донедавна були. Млин тут є, то мололи в млині. Там вже все металеве, валодери.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Тримали корову, свині. Це потому пізніше вже трошки в колгоспах більше платили, на заводі багато людей робило. [Де брали сіно на корм корові?] В колгоспі. Давали такі місця, де не годен трактором заїхати. Потом на Демні є така,

www.etnolog.org.ua

називається «Могила», там трактор не міг їхати. [Як тримали корову?] Корову більше тримали, корова родила телята. Більше тримали своє. Вже корова там старша. Телята продавали. Вже мала десять-дванадцять телят, як більше, то тримав теля для корови, а корову продавали. Приходили, була така бойня. Ше Союз був. Тут шотижня йшов поїзд, сорок вагонів; там бойня, забивали і м'ясо грузили туда. Відправляли в Росію. [Чи платили за це?] Платили, на той час менше-більше, двісті-триста, залежить, яка вага була. ***Свинарство.*** [Для чого тримали свиней?] На м'ясо. Були такі майстри, шо різали, – різники. [Як це робили?] Вдарив по голові, а тоді підрізав ножом. А вона потім лиш дринь ногами і успокоялась. [Чим саме по голові свиню били?] Молотом. По голові вдарив, вона вже впала. Потом паяльну лампу, обпалили. Потом розбирав, ковбасу робив, сальтєсон. М'ясо на ковбасу брали, добавляли спеції. Обрізали м'ясо, де хотіли. [Які колись були спеції?] Перець, ше там. Через м'ясорубку мололось, він ті кишки промивав, вичистював. Там така трубка була в м'ясорубці, кишку туда запихали. Він крутив, воно різало і заповняло ту кишку, а потом його коптили. І шинку, такий-о кусок м'яса, файне відбирали і коптили. [Де зберігали ковбасу?] То все так під зиму різали. [Що робили із салом?] Сало топили. Смалець. Різали на куски, ну й в такім баняку топили. І тоді в слоїки виливали. Шкварки то окремо, то разом. І так через зиму їли. [Чи засолювали сало?] Так, засолювали. Солити брали таке грубе. Таке тонше не солили, закоптили трохи. Тут у нас не було таких, шоб тримали і розмножували. Ми їздили в Рогатин, ше в Бережанах були такі, шо займались. [Як вибирали порося на базарі?] Так наперед не вгадаєш. Цей господар каже, шо добре. Поросята були там в таких ящиках. ***Птахівництво.*** [Чи тримаєте Ви курей?] Та так, розводимо курчат. Курка начинає сідати. Квокає, ну це навесні. Десь так у квітні, у березні. І яйця підкладають під ню. Десять-п'ятнадцять. Багато нє, бо курка невелика. І вона сидить десь місяць. Вилазять циплята, і вона вже ті циплята води[ть]. То треба годувати яйцями. Гаряче яйце, і ото дрібненько поріже. Можна бараболі, хліб пізніше. В мене є дванадцять курок, от літом кажна курка має яйце кажний день, а зимою то нє, бо то зимно.

с. Підвисоке

Записав В. Іванчишен 17 січня 2018 р. у с. Підвисоке Бережанського р-ну Тернопільської обл. від Кузяка Івана Миколайовича, 1944 р. н., переселеного внаслідок операції «Вісла»

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка. Жнива.*** [Чи пам'ятаєте використання ціпа в господарстві?] А дома як хтось тако був заможний, то мав якесь жито, то вони ціпами молотили. Молотили, або відрізували зразу колоски, або молотили так, шоб не пошкодити солому. Но то була житня солома, жито набагато вище, а ті снопки перев'язували і робили стріху з них. [Скільки людей молотили ціпами: один чи двоє?] Могли і двох, але треба мати практику, бо могли одно другого вдарити. [Як встановлювали снопи?] Снопи колоссями досередини. Один звідти, другий звідси на стодолі. Ше розкажу як молотив, в колгоспі був обліковцем, був 58-й рік. Одна машина тілько була в колгоспі. Полуторка. Всьо решта косили руками. Один в нас був ростом, як я. То він один скосив гектар, а були хлопці здорові, там Корігани, Кочараби, Яцкові. Він гектар косив, то йому давали дві жінки. Косили, на ті косі були граблі дерев'яні, шо вони робили валок. Йшли жінки, то йому давали дві жінки, бо одна не встигала. І вони в'язали, спочатку загинали і ставили якби навхрест в полукіпки. І останній полукіпок розпирали так, шоб він звисав. Але косимо вниз, шоб воно не засихало. От так на полі воно було, а решта (чоловіків-косарів) – норма було п'ятдесят сотків косити, то було по одній жінці. [Як робили перевесла?] Береться пшениця чи жито, під паху скручуєте, один – в один бік, другий – в другий бік. Перекручуєте, шоб воно замоталось. Найтяжча була робота – це відбирати солому. Треба було вилами ту солому, а там пилюка страшна була. Після молотарки ті дві жінки збирали, кидали на волокуші кінні. Як вже повну волокушу дотрамбували і складали, був такий кусок ланцюга, і він прикидувався, і дерев'яний такий (колода). Скирда стояла, а коні були за скирдою, ту волокушу вони тягнули, були чотири чоловіка на скирді, вони кричали їздовому «стоп». Відчіпляли гачок – і солома висипалась в потрібному місті: чи на початку, чи в кінець. Вона йшла таким наклоном та скирда.

МЛИНАРСТВО [Чи мололи вдома зерно?] Я молов на тих жорнах. Камінь, видовбана колода, в тій колоді був отвір. Ше було дубова підпорка [порплиця], шоб можна було грубше і тонше молоти. Руками крутили і мололи. Вже як колгосп зав'язався, люди зерном дома не занімались, землі було дуже мало. Рідко хто мав п'ятдесят соток, більше не можна було. А от я мав років дванадцять, не можна було на поле йти збирати. За селом, пам'ятаю як нині, вже зібрали зерно, заскирдували солому, були такі граблі, позабирали все. І все одно не можна було йти. Ніч була місячна, нас тако кілька хлопців зібралось, батьки нас будили, ми ходили і ті колоски збирали. Скільки ти можеш там визбирати, ну, таку торбиночку невеличку за три-чотири години. Руками почистили і тоді ті жорна, змололи і палянички повипікали.

ГОРОДНИЦТВО ***Переробка та зберігання городини.*** [Для чого робили бочки?] Капусту квасити, раньше банок не було. [Опишіть технологію квашення капусти?] Капусту, є такі катки ручні, ше й тепер є. Колись сікли, додавали моркву, цибулю. Укроп туда давали. Тої пропорції я не пам'ятаю, то дали і солили. Душили сок, ноги мили, розувались, когось з дітей туда сажали і він топтав, пока сік не вийшов. Сік вийшов, і знову додавали капусти, а другий же січе капусту. Насік, перемішають в якісь посудині, додавали на смак стільки всього. Хтось моркви і не давав. Хто просто сам укропчик і все. Тмін ще можна було добавляти. Сіль розбили в макітрі чи чім небудь. І знов топтав, пока сіль не вийде. І тоді закладували, були зверху такі дуги дерев'яні, то кілька штук складається, менша і менша з боку, всередині більші по площині бочки. Потім ставили ще два патики, з дерева оброблені, і ставили камінь. Великий камінь, щоб придушити, сік шоб виходив. Придушили, сік вийшов, той сік вибирали, окремо складали. Потім сік пропадав, треба було додавати, бо буде тоді тхнути. Якшо добавити води, буде портитись, а якшо того самого, шо забрав, то нічого. [Чи квасили ще якісь продукти, окрім капусти?] Квасили помідори, огірки. Огірки, я пам'ятаю, міг

www.etnolog.org.ua

сніг упасти, огірки ше були. ***Технології городництва***. В листопаді місяці, мама казала, шо пора картоплю копати. Картоплю треба було скосити, дві неділі почекати і викопувати, бо ще була молода. Шкірка була, шоб вона затвердла, треба було скосити наперед. Повно диких [свиней] було, то ми мусіли охраняти від лісу. Бо дикі йшли в кукурудзу і нема. Як чули шо дикий іде, весь час вогонь палили.

САДІВНИЦТВО ***Переробка та зберігання садовини***. [Чи сушили фрукти?] Так сушили, сушарки хто мав окремо. Та сушарка, така два-три метри, викопували, каміньом обложив, накрив, а то в кінці збивали з досок заширoке як стіл [сімдесят-сто сантиметрів], накривались якимись дверими чи бляхою, палив вогонь, і вона там кілька днів, тоже проходило. Всьо сушили: яблука, сливки, грушки. [Чи сушили на продаж?] Я знаю, шо в нас ніхто тут не продавав. Для себе. Не садили, бо не було землі, мав клаптик соток п'ятнадцять-двадцять, то мав садити картоплю і все. Яблука були біля дороги, нічийні. Ми ходили обривали.

ТВАРИННИЦТВО ***Свинарство.*** Ше сало, як свиню зарізали, нутрощі трохи викинули, в шлунок напихали куски сала. На пєц ставили сушити, воно цілу зиму було там. Солити треба. [Хто міг різати свиню?] То були люди, шо різали свиню, навчений. Його просили, він брав кусок м'яса чи сала і всьо. [Як ця плата регулювалась?] Скілько люди дали, не було, один другого жалів. Він дивився, де багато є дітей, менше брав. Де багатші, дали йому більше. Скілько дасте, стілько буде. [Опишіть особливості роботи різника.] Ну, брали молотком чи сокирою, копнув в серце, кров спустив. Такі кишки робили, ковбаси, вуджілку. [Що таке вуджілка?] Вуджілка – то сало з м'ясом, вуджарні такі були, димом палили. Воно там чотири-шість годин. Все воно довше зберігалось. Тако, як зара, продають завуджене. Шинка – то є м'ясо, так само вудили, там шість годин. [Чи вибирали дрова для цього процесу?] Малося палити вишня, черешня, яблуня, отаке. Бажано вільхою нє, бо гірка. Дим гіркий буде. [Чи коптили в димоході?] На чердаку, там є отвір, забивали дроти, гачки і там ставили ковбасу. Кілька днів там вудило. В хаті палилось, а то вище на чердаку. Там вже палили чим було. Вуджарня то окремо, надворі робили, як хочеш для себе більше. Я знаю, тато робив невеликі ковбаски, нас було семеро, кажному давав. У пєцу вигорілло, вугілля [ідеться про вуглинки від дерев'яних дров] майже нема, там ставили на патики, і потім доходило. [Як називали окремі частини туші свині?] Ото задня частина ноги, полядниче, то хребет, передня частина, ребра. Голова йшла на холодець. Сало топилось, були шкварки, потом їх в слоїк складали. Вони були потім до кашів, до картоплі. Тоже їли, не викидали. [Свиней тримали тільки на м'ясо чи й здавали заготовачам?] Ну, так. Не здавали, не було шо їсти. Там ніхто дві свині не годував, а то раз у рік свиню зарізали, то дуже добре. В каждого по п'ятеро, семеро, десятеро дітей. [Чи знімали шкіру зі свині?] Знімали. Шкіру треба було здати. Свиню забив, потім смалять. А як шкіру зняти, то не смалять. Шкіру знімати в теплі воді. Добавляли там каніфоль чи шо. І такі корита були, там волосся згладжували. [Шкуру цілою чи частинами знімали?] Цілою. До голови всю шкіру цілою знімали. І ноги там не повністю.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Ше я пам'ятаю, яке взуття було. Деревняки. Вже черевики зносились, з дерева, з липи робив підошви. Цвяхи прибивав. До підошви прибивав коньки і так ми возили. Були робочі черевики з свинячої шкіри, підошва вся здерлась, цвяшками прибивали, то дерев'яне і таке було. [Чи пам'ятаєте людей, які шили взуття?] На Підвисокім був один. Чоботи шив, гарні. Це ж не раз, там теляче шось зарізали, корови не пам'ятаю, шоб хтось різав, хіба шо тре було. То шкіра була, виправляли. То довгий процес, приносили йому ту шкіру.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Лозоплетіння.*** Плели кошики окремо. Більшинство плели з лози. Лозу брали, коли сік був. Вона тоді гнеться, а так вона тверда, ламається. Спочатку основу робили. Потом грубші ставили тако [вертикально], ділили на сегменти і між ними плели. Від дна, а потім як лишалось, вистеляли догори. Потом ше була ручка, вона була від дна. Від самого дна вздовж зв'язана. Ще робили опалки, то такий кошик невеличкий, може метр. І вони були як зрізані, картоплю добре збирати, цибулю, огірки, помідори. От як яйце зрізане наполовину, ото є опалок. Їх один-два, більше не треба. Їх треба було носити удвох, ручки були по боках. [Скільки мали кошиків у господарстві?] Плели господарські кошики, грубі. Робили картоплю, моркву носити, відер так не було. А були на Великдень, то ті купляли на базарі в Рогатині, в Бережанах. Їх розмальовували, їх було видно. А ще робили з трави. Так казали: «з трави», там на Гутиську вона росте. Зелена, десь півтора метра, кругла, дуже добре тягнеться, і вона «сильна». Я забув, як вона називається, «кусаче мило» чи як, ну трохи воняло воно. Робили такі декоративні кошички. ***Бондарство.*** [Чи виготовляли бочки?] Був один майстер, робив. В ті хаті біля сільської ради жив Хиляк Олекса. Він столяр, плотнік був і бочкар, їх називали «бондарі». Робили по заказу бочки, були на сто кілограм, на сто п'ятдесят. Вона не тече, але як[що текла], то він її поправляв. То людина не могла зробити, він її намочував у воді і забивав обручі. Бочка висохла, вона розсихається. Обруча забив, води набрав, вона досихала і більше не текла. [Опишіть процес виготовлення?] Робили дуги і потім обручі. Туго затягували. На дно була трошки виїмка, ше перед тим, як обруч закладати, то вони туда ставили цю. Обруч був металічний, на кузні [виготовляли]. Нижній менший був, верхній був інакшого розміру. А середній був найгрубший, бо то така дуга була. [Що ще могли виготовляти столяри?] Костелішку могли робити, маленький возик, двох- або чотирьохколісний був, шоб патичків назбирати, дров не було. Плотніки в колгоспі свинарник будували. Цебри робили, вони набагато менші були, теж обручі. Коромисла були, легенькі, з липи. ***Стельмаство.*** [Чим займався в колгоспі столяр?] Я все те описував: ремонт возів, сані, колеса робив. Дишлі робив. Ворчик робив. [Що таке «ворчик»?] Як коня запрягають, шоб зачепити воза гачок, і поставити постуронки, шоб тягнув. [Коли починали заготовляти матеріал?] В зимі дерево. Ніхто не привозив, до лісу пішов, заготовив. Напевне, це був в'яз, тобто граб. Його кип'ятили, намочували. Так як на сані треба було гнути. У возі був пере́д, він мав сегменти, у жилізні прути, він трохи стесаний. А ше були ті кульпаки, тако косяком ішло, і тут було, шо підпиралося, – кульпак. І тут дишель чіпався, і зад чіпався

www.etnolog.org.ua

до нього. Така дирка була, на жилізі. І по тих сегментах він міг повертати, бо зад був жосткий. Зад, крім того, мав ше роспорки, шоб тримати більше, а під низом мав кілька отворів, шоб можна було зробити довшим і коротшим віз. Віз висувався. [Як виготовляли сани?] Сани робились з різного дерева. Сани кувались, були такі обручі. Але його [дерево] вимочували, шукали в лісі з-під пня. Мав бути перший на пні, він найбільш сильніший. Шукали дерево, яке мало трохи закручення. І якшо був малий згин, поворот, то намочували у воді, у гарячім. Вимочували і скручували. Спеціальне мали таке, шоб загинати і тримали його так. Тоже кульпачки були в санах. Дишель був. В санах не було, як у возі, шо він повертав. Повність, там «мертве» було воно. Ну й сани не розсувались. ***Колісництво.*** От ці дуги робили як колеса, там був інакший матеріал. На колеса були недовгі сегменти, по двадцять сантиметрів. Якшо грубе дерево, то він собі сокирою витесував. А потім гибляркою. [Що таке «гибляр-ка»?] Гибель ручний, рубанок. [З чого робили шпиці в колесо?] Тоже дерев'яні були. Напевно, то з ясеня. Пам'ятаю тільки, шо вони були тверді і довго служили. Їх було десь дванадцять. [Як вставляли шпиці в колесо?] Були такі, робили тоже з твердого матеріалу, сверлом висвердлювали діру, напевно, сантіметрів кілька. І тут забивали букші з жиліза, до кінця, обручі. Шоб не встрялось, і запихали вісь. А вже в тій головці витісували, шоб туди шпицю запхати і так по кругу. Треба, шоб було твердіше, бо як буде м'яке, то зігне, а колесо робилось на кільканадцять років, а то й груз і гній возили. [Чому задні колеса були більші?] Чим більші, тим більше грузу і легше для коней.

БОРЩІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Монастирок

Записала О. Поріцька в жовтні 2010 р.
у с. Монастирок Борщівського р-ну Тернопільської обл.
від Гоцко Галини Пилипівни, 1931 р. н.

РИБАЛЬСТВО То вже дуже риба була в середке. Відтіля гукне хлопців: «Ану дай на загін». І тоді всьо – біжим. То все село йшло, на тому місці перекривали середку тернем і ставали з такими палками, а ці вісі кидали цю рибу з терну, то така вже риба була. Наносять риби, а тоді вже знімають загати. А тоді вже знімали ту рибу, витягували на такий острів, всі ставали. Ми такі були маленьки, дивилися на ту рибу. А тоді ділили – три, п'ять, скільки виходило там на десять чоловік, на всіх розділили. [Яка риба водилася?] Марена, лин, зараз і близько нема, лень навіть в заводі не чути ніде. Щука – то хищна риба, а ця річка ніби гірська. Форелі тут не було ніколи, а ще клен, окуню тут не було ніколи, поки не зробили отам ГЕС. Та вже така вода погана, позаростало все. Там вже не можна не митися, не купатися, ні води брать. [...] Тут у Монастирку купив один хатку та поставив кладку, та й ідуть на «старий теча» кажуть, та там нема того, бо дурний не поплав, бо течія. Там все чайка їздить, човен, Рибнадзор. Чого називається «чайка», бо перший човен, який привезли з мотором, там було написано на боці «чайка».

ЗБАРАЗЬКИЙ РАЙОН

с. Великий Кунинець

Записали О. Головко та Б. Сауляк 17 січня 2018 р.
у с. Великий Кунинець
Збаразького р-ну Тернопільської обл.
від Бойко Олександри Радіонівни, 1928 р. н.
та Манзій Ніни Никифорівни, 1935 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи мали землю Ваші батьки за Польщі?] Мали, мали землю, в каждого було. То ше, як той казав, вже я пам'ятаю – і в'язати ходила, жати ходила. Ми жали самі, в'язали самі, косили самі – то всьо треба було зробити самому. То не тіко, шо там хтось десь [господарство власне мав]. Ну, да, були ше бідніші від нас, то помагали – тато їм кіньми робив (бо вони коней не мали), а вони нам помагали. То косити татові помагали, то, шо було. [Як відробітки?] Ага. Таке було. Ну, пережилося всьо. [Якого року народження був Ваш батько?] Дев'ятсотого, по-моєму. [Як його звали?] Радіон. [А по батькові?] Якович. [Скільки землі в нього було?] Шість. [Шість гектарів?] Шість гектарів. [Чи десятини тоді були?] Того я вже не знаю. Я знаю, шо казали, шо десятини, і казали гектари. Їдні казали «гектари», а їдні казали – «десятини». Да, десятин було, бо було таке їдно поле, шо ше в мами був брат, нежонатий хлопець, ну, й треба дали йому посаг, бо ж колись брали за собою землю – давали батьки. Ну, то було так туди, оце якраз школа, то та десятина була туди. А ше баба була, небожка, то кажуть: «Та десятина нехай буде Петрові, бо як жениця, то ж йому треба дати. А воно там всьо вкупі – то не розкидати». Бо поля були віддалені від села, а там – ближче. Ну, а він женився, то він, представ, було дваціть два кілометра від нас туди, на [його] двір. Він взяв [жінку] з того села, шо тато мій був, Бода́к, тоже не з нашого села. З тих Бодак пішла та жінка у ті Ча́йчинці, а він переміняв [землю] до Бодак, а потім друга чайченецька прийшла в Бодаки, і він їй переміняв ту землю під самі ворота. То, я ж кажу, шо шість, туто-го було сім тих гектар чи там десятин, а вже як він пішов, то осталося шість. [Чи була вся земля вкупі?] Земля ни була вкупі, була розкидана, була від нас геть далеко. Була там десятина – таке було поле рімне, всьо. То тато все шкодував, бо треба було повз той Малий Кунинець возити гній, як на карчо́хи [картоплю] – то тудою возили гній. Возили аж на те поле, але, проте, гноїв. І карчохи садили, там всьо сіяли, садили. [Земля була поділена?] Селяни тримали всі так. То тіко осадніки мали (поляки ті, которі були лєгіони, шо вони були на войні), їм виділили землю разом, дванаціть гектар, кожному дали по дванаціть гектар. [Такі наділи?] Ага, наділили. Вони були сюди – поза село. То були, це ж там і хати були. [Як на хуторі?] Так, як на хуторі. Вони були так, шо і густіше хати, а було так, шо тіки рідко, бо ж дванаціть гектар, то треба було кусок поля. [Добрий кусок поля був, так?] То добрий. То вони так на тих кусках сид[іли], як той казав, були, сиділи. Я ж кажу, ті, бідніші, ходили до них на заробітки, котрі не мали свої землі. Менші, котрі мали тіко по три, по два гектари, по гектарові, а то й тіко город, то вони мусіли ходити зарабляти. [До поляків ходили?] До тих поляків ходили зарабляти. [У найми йшли?] Ну-ну, так. Були такі, шо там були наймитами, а були такі, шо не

www.etnolog.org.ua

були, кажуть, наймитами, тіко так ходили. Али шо вони [поляки] платили?! Ґроші були не такі, як зараз, ґроші були трудні. Вони платили там, казали, злот за день. Отак, як би сказати, тепер рубель, ну, а то – злот. Але він був дорогий той злот. Али ни було, не давали... ***Зернові культури***. [Які зернові культури вирощував Ваш батько?] Ну, я ж кажу: жито, пшеницю, ячмінь, гречку, просо, овес – отакі. [Він відстежував щороку, що на якій ділянці поля садить?] Да, так-так, а як же. ***Системи землеробства***. [Уся земля в селі ділилася на оці озимину, яровину, толоку?] Ну, да, на всьо, на всьо ділили, бо то так, тато – він знав: «Ото там буду сіять: там буду пшеницю і жито, а там буде кусочок гречки, а там будуть карчохи, а там буде і говес, і ячмінь». Всьо то ділилося на такі [ділянки]. [Чи лишали землю під пар?] Ни було так, ни лишали під пар. Ни лишали тому, шо як лишити під пар, ну, то, знаєте, то тіряє, як той казав, хазяїн шмат поля. Як покине з гектар, а останеця паші мало, а худоба шо буде їсти?! На худобу, на худобу лишали. Ніби сіяли конюшину, ліцерку сіяли. Потім уже десь та ліцерка взялася, а то більшинство конюшину сіяли і тую косили два-три рази. Якшо добре поле, то й зо три рази треба косити, а як гірше – то два рази. ***Агротехніка.*** [Чи були у Вашого батька плуги?] Плуги були, борони були, віз – то всьо було, всьо було. Навіть два вози було: був старий і був новіший віз, бо тато як їхав туди, в те село, де він, як кажуть, народився, то він тим старим не хтів їхати, ну, брав собі, казали, ватажок – ті драбини зробив з тих досок (ше й тоді за доски трудно було). Али він дав, достав тих досок, зробив – то так тіко, на виїзний, а на поле в нас був старий віз, плуг, борони, рало. [Плуг був залізний?] Вже дерев'яного я не пом'ятаю – залізний. Вже всьо було залізне. [Плуг був із коліщатами чи без?] Без, без. Сам плуг, да, сам плужок. Ну, там ото «чересло», казали, там є таке, шо відрізує ту [землю]. Ну, і пішло так, то вже я ходила горати, бо тато як не міг, було так шо тато заслаб, то я вже цілу весну ходила. Ше в колхозі два роки ходила горати. [Ви водили коней чи за плугом ішли?] За плугом. [Як Ви регулювали глибину?] А я знала, бо там було так: хоч мілкіше – спущу на ту дюрку, там є така. [Там є де перекладати?] Ага. Спустила, ага, то мені замілко – піднесла на їдну. А тоді бачу: «А нє, то, може, треба на ше глибше?!» – то знов переключила. А межи ше розгорували, то ше був сусід тут той, а тато зразу був бригадіром, потім він не схотів, звільнився. То ми з тим чоловіком підем, то так, тут підем, а як вже прийдем на межу, та й вона ж тверда – то коні стають, треба вести, бо вони крутяця сюди й туди. То так: як попала мені межа – то він прийшов, мені одвів [коні], і горем, попала йому – він гукає: «Йди вже сюди, бо треба вести». Ми так переводили їдно другому, і так, як той казав, так горали. [З чого складався плуг?] Із залізяк. А з яких залізяк – то шо я Вам скажу?! Леміш був. Али то-то те чересло – то є леміш такий, шо то ото коло самого плуга він так йде, отак-от, і так, як одрізує. [Тобто чересло відрізає?] Да. [А оця нижня частина відвалює?] А нижня – то-то плуг йде собі, відвалює. [Чи казали на ручки «чепіги»?] Да, так, ну, а шо ж! А борони – то то само собою, були дерев'яні, були залізні вже потім. [У плуг впрягали тільки коней чи, можливо, биків, волів?] Нє-нє, тіко коней, в нас – тіко коней. [Скільки коней брали?] Двоє, двоє. [Один кінь не потягне?] Нє, як добрий кінь... бо нам під час войни коні забрали, їден зразу остався, а потім йшла [німецька] тилова часць, і ті коні в них підбиті були, і забрали нашого того коня. Забрали коня, а нам покинули [іншого], шо він ледь на двох тих ногах не міг ходити, бо він підбився. [Поміняли здорового на хворого?] Ага. То той дуже був кінь добрий. То ми їдним [конем орали], бо спрягатися не було з ким – кругом коні позабирали. А наш той виходився, ніби виздоровів, ті копита йому, як той казав, найшли на місце і перестали боліти. То ми їдним горали. [Ви кажете, що спрягалися. Це бідніші, які не мали [коней]?] Ну, такі були, шо по їдному коневі, ну, то спрягаюця: він робе собі, а потім той собі. І так робили. [Чи бувало таке, що в того були коні, а в того плуг?] Такого то не було, бо ті, шо не мали коней, то вони і не старалися плуги [купувати]. А то ті, шо коні мали, то мали плужки, всьо мали. [Чи плужки були у всіх однакові?] Вони, считай, однакові, но не було таких, шоб були гинакші. Через шо – через те, шо куваль їден робив. А більше не було в селі куваля, тіко їден. [Отже, плуги тільки Ваш місцевий коваль майстрував?] Місцевий коваль. Больше ніхто їх не робив. Ну, потім, я ж кажу, жиди привозили. [Можливо, євреї заводські плуги привозили?] Нє-нє-нє. Я і не знаю, бо я його [батька] не питала, то не знаю. [Ви казали, шо рала були? Які вони були?] Були. То-то рала такі. То-то рало таке: тут дерево зве́рха, а потім такі леміші, як-от тако закочаний. [Так трішки загнуті?] Ага, загнуті. Ну, то таке рало. [Скільки було зубців?] Тих зубчиків – в два рядки: так їден, отако як воно йде – то, знаїте, ото рядок і то рядок. [А на три зубчики були?] То як хто хотів. Якшо слабші коні – він не робив на три, бо тяжко тягнути, а якшо коні крепкі – то робив на три, бо ж хуче робиця. [І теж коні впрягали?] Да, запрягалися коні. Там стельвагу робили, була стельвага на два коні – та й пішов. [А якщо на одного, то що – робили оглоблі?] Ніхто так не хотів коня мучити, то мусів брати в когось коня, спрягатися, і так робили. [Чим збирали урожай – серпами, косами?] Серпами, косами. [Які були серпи, теж ковальські?] Нє, серпи були не ковальські. [Чи купляли в євреїв?] Ну, в жидів купляли, али жиди звідкись привозили. [Лезо було гладеньке чи зубчики напиляні?] Зубчики, зубчики. [І дерев'яна ручка так накладалася?] Да-да. [Вони такі були, як сучасні?] Да, так-так. [Які були коси? Чоловіки косили?] Чоловіки косили, коси такі, як той казав, як мали бути, коси та й всьо. От, коса така довша, кажуть, «восьмьорка», «шестьорка» – отакі коси. [Що ними косили?] Шо хочте. В мене ондо і зараз «шістьорка», бо тею «восьмьоркою» я не потягну. А та «шістьорка» – то в мене така, шо мала, але вона дуже гостра. [Чи чіпляли грабки, щоб рівненько в покіс покласти?] То-то вже грабки були до того. [Скільки прутиків було?] Три, певно, шо то три тих прутики, як то показати, отако три. [Їх чіпляли збоку?] Ага, збоку. Збоку, ну, і коса. [Це ти косиш, воно падає на нього і ніби складає його?] І так-так, так, як складає в покос. [Чи були граблі, щоб згортати?] Граблі були, були. [Дерев'яні?] Повністю дерев'яні, а потім взяли́ся залізні. [Граблі самі робили, чи, може, якийсь майстер був, що їх виготовляв?] Шо, граблі ті дерев'яні? То кожний собі робив сам! Як зробе, так і є. [Чи молотив Ваш батько ціпом?] Ні, нє, в нас всєй час, як я пам'ятаю, машиною молотили. Наймали машину і молотили. [Машина вже була парова чи ще кінна?] Нє-нє-нє. Така – кіньми, кінна. [Коні ходили, крутили її?] Там

www.etnolog.org.ua

таке було велике, це два дишлі, і дві парі коней запрягалося – з цеї сторони і з теї. [З чого складався ціп?] Дві палки. Ціп такий завдовжки буде, як отой-во [палиця для ходьби], тіко шо він грубший, а тут ручка. І всьо, і молотили. [Чи казали, що то бияк (яким б'ють)?] Ну, «біяк» – то казали. То там як поломиця, то кажуть: «То біяк там зломився чи відпав». А так молотили, то молотили жито тіко на насіння і пшеницю – то-то ціпом молотили. А тато не молотив, тато молотив всей час машиною. ***Сівба.*** [Як сіяли колись – вручну чи сівалка, може, була?] Нє-нє, сівалок не було – вручну. [З чого сіяли – із корзинки, з мішка?] З відра. Взяв тако відро на руку. [Зерно кидав на один бік чи на обидва?] Нє, отак-от – врозкид. ***Жнива.*** [Коли у Вас починалися жнива колись? Не казали, що потрібно після Петра й Павла?] Десь туди-туди, так починалося, і вони так зараз починають, воно так є. [Чи був у Вас звичай, як перший сніп зжинаєш, то можна вже колядувати?] Не знаю такого. [Як складали снопи? Може, в скирти якісь?] Ну, то як, в'язали: як на полі – то півкопи, а як в стодолу не влазило – то робився такий стіжок (складалося надворі). [Його накривали чимось, щоб не затікало?] Вкривали чим, а як ні – то так складали, а потім прикладали якимись дрючками, шоб воно стікало, і всьо. Так було. [Так складали, в кого не було місця в стодолі?] Угу, то так складали, так. [Як вивозили ці копи з поля?] Кіньми. [Чи були великі такі гарби?] Були такі великі, казали «драбиня́к». Були отакі драбини. [То це, виходить, як віз, тільки довший?] Довший і ширший. [Драбини – це були зашиті дошки чи просто, як палиці?] Робилися такі драбини, і вниз клалося, там були, забула, як воно називалося... То так клали і отако-во: тут драбина, а тут – то є такі, так, як кілки. Та й так. [Чи можна було на возі цілу копу завезти?] Цілу копу завше бралося. То вже як мала копа – то більше влізло, а більша може не влізти.

МЛИНАРСТВО, ОЛІЙНИЦТВО [Чи були у Вашому селі млини, олійниці?] В селі не було ні млина, ні голійні – по селах їздили, десь, де голійня є. В тому селі, де тато, туди, то була голійня, то завше туди їздили. А млин, то був у Ви́шневці тіко їден, а в селі в нас не було. [Це був вітряк-млин чи водяний?] Водяний. [Там річка текла?] Та й їздили туди. А потім, потім, то вже й найшовся тут, по-моєму, вже туто-во був, та й вже його розтаскали.

ГОРОДНИЦТВО Отуто-во в нас був кусочок [землі], він і так є без дерева, отако – то туто-во весь сад був, тако, а туди, я ж кажу, була така за́ліш. У нас тіко на полі був город, там близько до села була та десятина. І на тій десятині коноплі сіяли, просо, карчохи ранні садили, отаке-во, бураки такі, до борщу шоб були. Бо в нас тут не було де, був такий кусочок, то тіко там шо садили: гоїрки посіяли, і там тоже посадить мама з відро карчохи, а туто-во не було де. [В інших теж були городи не біля хати?] Були, шмат по полях. [Чи могло бути таке, що біля хати зовсім не було городу?] Воно могло бути, бо не було де, бо таке було дерево, шо там не можна було влізти в те дерево. ***Городні культури.*** [Чи садили картоплю під плуг?] Під плуг всій час, шо запам'ятаю, то під плуг. [Під який плуг?] Такий самий, як той, шо горати, той самий плуг. Він донині так. [Тим плугом мілко орали, виходить?] Ну, виходило так, дивилися, як там, то плугар дивився. [Дивилися, щоб не дуже глибоко?] Ни глибоко шоб було і ни мілко, посередині. Та й так садили. [Тобто плугар іде, а ззаду за ним люди?] Слідо́м садять. [Чи пророщують у Вас картоплю?] Ну-ну. [Як садять, то нагинаються і кладуть чи кидають?] Кладут, кладут картоплю. [Це треба «Добрий день» постійно казати?] Да-да, так. [Так схилялися?] Так, ага. То так радком за плужком. Той пішов угору́ чи як плужком, а то ззаду люди йдут та й садят. [Як загортають рядок?] Він потім закидає боронами. Перевертає борони і засуває, а нє, не хочеш – то бери граблями засувай. [Навіщо перевертати борони?] А шоб засунути радки. [Отже, виходить, якщо цими зубчиками, то можна картоплю повитягувати?] Так. А то навиворіт [борони] – і загортає. [Чи садять між картоплею буряки?] Нє-нє-нє-нє. У нас нема так, одна картопля. [Чи пам'ятаєте, які сорти картоплі садили?] Сорти були, але всі вони вже одійшли. Ото тепер була їдна таво в нас, як то кажуть на ню, така розова... От, на умі крутиця, а не скажу... То тіко той сорт, а гинакших – перше були, кажуть, і жовтий, і білий, а зараз нема, тіко ті розові. [Один сорт лише садите?] Їден сорт. Вони навіть і родять, але смак ни той, шо були. [Але ж дивилися і кожен рік собі на насіння лишали?] Да. Али я шо кажу, шо зараз нима. От, були в мене, казали, «сорокадневка», то ті – то добрі. Али вони вже дуже давні. [Так називають ранню картоплю?] Да, ага. Але не дуже вони родять так. То-то на той рік я їх буду мати. То я завше тої сорокадневки посажу дві-три відрі, та й мені їсти хватає, тако! [Часник садили тільки на зиму?] Є, садили й на зиму. Я посадила кількось на зиму, а шо я з ним роблю?! Я його, часнику, считай, шо як не їм. До чого мені там траба, стіко я саджу. А то я саджу той, на весну, бо садила на зиму [часник] – він в мене лежав-лежав, і декому казала: «Може, тобі треба?». – «Ни тре!». Ну, як ни треба, то і не буду садити собі, бо нашо він мені. [Колись часник садили тільки на зиму чи й весною теж?] Садили так і так. [Чи накривали часник, який садили на зиму?] Нє-нє, тіко так. Ото посадили, він не боявся морозу. [Чи садили цибулю на зиму?] Тоже цибулю можна садити на зиму і можна садити навесні. [Які сорти цибулі у Вас садять?] Я тобі не скажу. Я от посаджу сажанки літровий бакал. От вторік, цього року я, считай, не маю, а вторік я посадила бакал – штири відрі цибулі. Де я її подіну?! Казала: «Дівчата, мо, котре тре?». А нині була тут сусідка, каже: «В мене була і зогнила, треба купляти». [Чи сіяли огірки, чи садили помідори?] Гоїрки, помідори – тако тоже саджу. Гоїрки сію і помідори саджу. [Ваші батьки теж садили городину?] Ну, ото вона тамо на гоїрки, на помідори, на цибулю, на часник – то-то всьо було коло хати. Десь був такий, ну, кусочок, бо ж хата займала, може, з половину. [Казали – грядки?] «Грядки». І ото там посадять, посіют – і ото стіко й було. А те решта всьо – на полі. ***Технології городництва.*** [Чи вирощували розсаду в парниках?] Ну, а те тепер не роблять – парники. А колись робили такий розса́дник, казали. Ну, то обмотають соломою звідси чи обкладут, більшинство – простою соломою обкладуть, наносять землі. А посіяли, а потім вибрали, та й всьо. То таке було в нас. [Що в розсадниках сіяли?] Розсаду. Можна було помідорів, но тоді помідорів ше не сіяли. Ото розсаду посіяли, то потім же ж садять на плесо – ніби на поле виносять капусту ту. А таке, шоб той-во, то ні. Помідори – не було. Ше гоїрки, роз-

www.etnolog.org.ua

саду... Гоїрки – то вже сіяли в радок, але їх нігде не було. [Що Ви розумієте під «розсадою»?] Ну, капуста, капуста, то – капуста. То розсада. То треба посадити, потім посадили, та і всьо. Ото такі були розсадники, ни па́рники. ***Баштанництво.*** [Чи садили у Вас кавуни?] Нє-нє, тут в нас цього нема. [Вони не ростуть тут?] Котрогось року він каже: «Посади!» Як-то було, шо він приніс зернята, і вони цвіли, али ни було нічого. [Не ті умови для вирощування кавунів, так?] Ни ті умови, клімат ни той: там, де десь тепліше, а в нас же ж зимньо. [Чи садять гарбузи?] Гарбузи – то ше й до нинішнього дня, кажуть, сіють, і я саджу на городі. [Які гарбузи родять? Жовті такі?] Жовті-жовті. [З твердою шкіркою?] З шкурою, да, з цею твердою шкурою. ***Землеробський реманент.*** [Чим Ви копали город?] Ну, горо́дник [лопата]. Ни буду казати, шо ми копали [город] – ми всьой час горали.

САДІВНИЦТВО ***Садові культури***. Сад наш був отут, напротів хати, отак до галяви, був так туди сад. Вниз. [Які дерева там росли?] А я ж кажу – липи, дуб був такий, шо я пом'ятаю. То вже чоловік мій прийшов сюди, то ото того дуба вони зрізали, як туву хату мали робити. І ясени, клени, там тіво грабчаки. [То луг був?] Ага. То такий той сад був. І були межи ним яблуні, бо то вже тато понащіплював – то були яблуні. Було шось з шість там, на долині було три ри́пки», дві солодких, три «цига́йки», «шлапа́к», ше якесь, либонь. [Це сорти такі?] Такі сорти. О, то там були, між тим деревом. [Чи нащіплював батько ці яблуні? Як він це робив?] Він з ліса возив квасни́ці, садив квасниці, а тоді ті квасниці поприймаюця, поростуть без літа, на другу весну він ще́пе. [Квасниці – це дикі яблуні?] Дикі, да, дикі яблуні. [Він сад нащіплював. Це було десь соток двадцять п'ять, так?] Ага, було саду десь двацять п'ять – з тамтої сторони, а тут... Всього того саду нашого було, і воно так і є, считаїця, наш зараз город – восімсят сім сотих. Али в нас, як прийшла радянщина, з тих сорок п'ять чи сорок сім отбили – ми тіко мали п'ядисят сот. [Чи в багатьох людей (теж середняків) були сади?] Були, в нас тут був дуже шмат садів. От, прямо, як той казав, таке було село, шо ше, кажуть, з пре́дка-ві́ка сади тії йшли. Такі були яблуні, шо тепер навіть їдного такого нема. [Які дерева, крім яблунь, садили?] Груши були, груши. Грушки були трьох чи чотирьох сортів: казали «панни» (такі були: червоні з їдного боку, а з їдного – такі жовті); були «верскі»; «скоростра» та ше є їдна; а то були «почи́нки». А ті починки – то-то такі були довгенькі і такі вже добрі! Ото тіко пожовкли – вже зривай і, кажуть, продавай, бо як побудуть, то зроблюця гнилиці. Ну, то було шмат груш. А тут були такі осінні, шо вони вже, було п'ять груш осінних, шо аж осенню стигнуть, і тоді вже можеш, кажуть, продавати чи шо. [Чи росли в саду вишні, черешні?] Черешні і вишні були, али от вишня вся пропала – вся висохла. Маю три укупі і їдну саму, ту вишню, а є їдна стара – вона буцім так, як-то роде, но нима тих вишень. Нима тих вишень, нє. [Чи садили сливи?] Сливи в мене є тоже. Сливки є ті «правдиві», кажут, такі, шо облітають зарання, до осени. [Вони такі продовгуваті?] Такі довгенькі. То тут навіть ше є в воротях сливка така. Ото два роки їх нема: того року не було, і ше тамтого року не було, а ше тамтого року – то таких було, шо гілляки ломилися. Ну, вони делікатні, вони от – побуде пару років і всьо. І мерзнуть, якшо великі, то вимерзают, бо великий мороз. [Чи родять сливи щороку?] А ни кожний рік вони родять. То тут є сливки, і були такі сливки здорові – такі круглі, як яблука. Були дві сливки, і я казала до свого [чоловіка]: «Нащепи, нащепи!». Він ніколи не мав часу. Він прийде додому вночі і вночі пішов – то де він буде, глядів чого. А татові я казала – тато посадив ту «правдиву» сливку, і ото на тій «правдивій» треба було зчепити. Він був подивився, шо той-во, не нащепив – то вже й та сливка всохла, і ті повсихали. Али такі були великі, добрі, то я й закручувала їх. [Чи росли в саду якісь кущі, наприклад смородини?] Смородина в мене ше зараз є. Є смородина, порички. [Ваші батьки теж садили кущі?] Так і було. Смородину – то вже він нажив, чулувік мій нажив ту смородину, бо не було її ше нігде. [Чи продавали люди ці фрукти?] Всюди їздили. А от вже за совєцької тої власті, то тато ше їздив сюди, була та Білогородка, там ше якісь Ляхівці, десь туди возили вони ті яблука. Там прамо на базар возив. Вже машини були в колгоспі, то брали, платили за машину і їздили на базар. [Куди збували продукцію до виникнення колгоспів, за Польщі?] Для себе більше, али і то жиди брали. Вони скупляли і отправляли. Хто їх знає, тоді ніхто не інтересувався тим, шо куди вони їх. Но яблука, в нас є під тамтею хатою, осьдо... То там завше, а тато туто-во, де та хата зара, викопав яму таку, шо карчохи в тій ямі були. А повний той льох до кінця був забитий яблуками. Ну, то то жиди ходять: «А які яблука?». Подивився, значить, видобрав, там скілько привезе ящиків, а нє – в мішки. ***Переробка та зберігання садовини***. [Чи сушили фрукти?] Сушити – то тіко ті підлягали, оті «правдиві». Ага, бо я як там в хаті була, то я, як той казав, то там духовка... я собі возьму на дві пательні, їх в духовку, палю (бо ж палити [треба], бо ж треба свиням варити і собі треба варити). То я там у духовку засуну зо два рази – і всьо, і сухі, то їх було шмат. А тепер тут – то я не маю, де сушити. [Може, ше колись лозниці якісь робили? На пруттях якихось сушили?] Нє, в нас тут сушили. Всиляли, робили таку голку, всиляли – і так на тому сушили. Ми так не сушили. То там у п'єцу мама запали́т і засуне там дві пательні чи три, кіко їх треба. У нас в селі од сирих, кажуть, до сирих є яблука. Квасили, от зараз маю таких дві, певно, зо дві таких відрі [яблук]. Я ж кажу, було, всьо було, али ж тепер я тому ради не дам, і вже я не беруся за те. А ті –то ше наквашу. [Чи варите варення?] Варення вару там для себе, скіко мені там треба, то звару. [Чи Ваші батьки також варили варення?] Варили варення. З сливок. Найбільше, є в нас яблука такі здорові, то з тих яблук найлучче варення. Найлучче, ні з сливок не підходе, як той казав, бо сливка та «правдива» – вона має кору, цукор її не переїдає. Ну, то потім як брати, та кора ж, ніхто її не дуже хоче. А шо ті, шо я кажу, яблука – то їх сього року не було. На всьой сад, ну, вже сад ви́капарався [занепав], як він [чоловік] був – він його чистив, а зара хто його [буде чистити]. Вже сімнадцять, вісімнадцятий рік, як його нема – хто його чисте?! Он гілляки попадали по саду та й лежать. Так подивлюся, плакати хочу, али шо те дасть... То тих червоних наберу, тих яблук, там кіко мені треба, шо кіко там ніби зроблю. Зробила там дві літрі чи три літрі [варення] – та й мені хватає, та й ше комусь дам. [Чи варили колись кампоти?] Кампоти –

www.etnolog.org.ua

то-то для себе, то-то кіко там?! Ті сливки, а то сійчас вже смородіна скапаралася, не знаю, чи вона буде на той рік. А то з смородини завару, з смородини. А потім, як мені треба до компоту, то я собі дала трошки, та й він файний, червоний. Али ж треба сили, а тут вже теї сили нема.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство***. [Яку худобу в селі за Польщі тримали?] Всі корови, корови. У всіх корови. Ніхто не тримав тако, десь там хтось бика тримає, а більшинство – корови. А зараз – ну, шо ж, я тримала, торік продала корову. Я корові вже ради не дам. [Її треба добре доглядати?] Ну, ходити тре, тре косити. І косила, і носила, і всьо робила. ***Вівчарство***. [Чи тримали овець?] Вівці ми тримали тоже. Було овець, часом, восьмеро-десятеро – отако було. Стригли вовну, прали і рукавиці робили. І при Польщі – то рукавиці робили, а тут вже той Совєцкий Союз як був – і валянки робили. Був такий тоже у Ви́шневці [майстер], шо робив, бив з вовни. [Вівці всі білі були?] І були білі, і були чорні. [Чи знаєте, якої породи були вівці?] Не казали, якої теї породи. То я не скажу Вам, бо не знаю. [Чи доїли овець, чи вживали молоко?] Нє-нє, нє-е. [Чи їх на м'ясо та на вовну тримали?] Тіко на мнясо тримали. То жиди збирали, жиди збирали вівці. А так – то нє. [Що з м'ясом робили?] Ну, то є так, шо їли, а є такі, шо не їли зовсім. [Продавали цим самим євреям?] Продавали та й всьо. [Коли стригли овець, весною?] Весною, весною. [Не казали, що на Миколи Весняного?] Нє-нє, ото весною, аби було тепло вже, як тепло – тоді вже пострижуть. [Чим стригли?] Були такі «стиски», казали, – такі ножиці. [Спеціальні були ножиці?] Спіціальні такі ножиці – стиски. То-то постригли, так, з весни постригли, і ше так в жнива – ше раз стригли. Два рази стригли. То-то тими ножицями пострижуть – воно ж ни так стриже, шо аж до шкури. [Чи прали пострижену вовну?] Їх перше помили, а тоді вже вони посохли – тоді стригли. [Я зрозумів, щоб не прати ще раз вовну, то вже на вівцях її й помили?] Ну-ну, так. ***Свинарство***. [Чи тримали свиней біля хати?] Свині тримали тоже, свині тримали, то тримали і льохи на поросята, отаке-во було вже всьо. [Свині в оборі були чи Ви їх пасли?] Вони по хлівах, большинство – по хлівах. Ше тіко я пом'ятаю, шо давно, то були такі свині, шо котрі [господарі] не мали їм їсти шо давати такого, то по дворі ходили, а та от лялася якась помия, шось там ше. А такі [люди], шо вже зачиняли годувати – то карчохи та мука, та й так годували. [Чи варили свиням?] Варили карчохи, а домастили мукою, посипали, та й свині ті, шо на м'ясо чи на сало, то так і тримали. ***Пастухування***. [Ви казали, що у Вашого батька була худоба. Її кожен окремо пас?] Окремо, ні пастухів, нє-нє, нікого не було. У нас баба були такі, вже тоже при́старі, то весь час баба гонили, а як вони там не женуть, то я жену, як підросла. Підлітки пасли, а то, як в кого не було, то, як той казав, хто-небудь там пасе. Та й так. А тако, шоб, той-во, в череду – то нє. А вже от в тіво роки – то вже з тамтеї гори, то вже пасуть череду. То я ж кажу, як треба, то під осінь вже [на виділеній під трави ділянці поля] росте третя, чи конюшина, бо ж не можна пасти довго – напре корову. А то запустив тато туди – таке саме сіно було, то вже восени [там] пасеця худоба. До нашої теї копанки [в саду] гонили тако всьо те село, половина, считай, так по вулиці гонили всі до води худобу, до копанки напувати. То ми, ше я, тато бере троє худоби і бере відра, а там така була очєрєдь, шо так, як наш двір, теї худоби, людий! Хтят напувати і зв'язуют четверо віде́р та й йдут тягнуть, шоб хуче. А та худоба, тато каже, я вже така була, каже тато: «Бери-но прута, підеш зо мною, піджинеш худобу». Я вийшла, підігнала ту худобу, вже й так і йду туди за татом до теї криниці. А такий вітер, зимно! Тато кричить до мене, шо йди додому, а та худоба тоже покрутилася, рогами поматала́ла і вернулася, полетіла додому. А тато з тими відрами там состався. Ну, та й топлять сніг і напувають худобу. Був такий луг тіко туди-во. То такий він був, той луг – тоже і гонили худобу туди потім тако поїти. ***Заготівля корму для тварин***. Сіяли конюшину, і тую косили два-три рази. Якшо добре поле, то й зо три рази треба косити, а як гірше – то два рази. Али всі ровно, засторонок чи там стіжок на зиму [заготовляли] – для коней хвате і ше для худоби. [Чи мали Ви січкарню?] В мене січкарня була, в мене ше є січкарня. [Це ручка з колесом?] Ну-ну-ну, така була. А потім тато вже переробив її – купив мотора, паса. Зробив, то вже так, світлом, то добре було. А вже ото-во два роки, певне, а мо', й то три, я ше корову тримала, але я вже січки не різала, і не тіко я, но всі. Сіялася на городі мішанка, ту мішанку давала і жом. Ото занесу оберемок теї мішанки – ну, і вона виїдає. [Чи годували худобу колись жомом?] Нє-нє, не було. [Не було жому?] Нє-нє, не було. Навіть в осадників [відставних польських офіцерів, наділених землею] буряків не сіяли. [Буряки за колгоспів почали садити й тоді з'явився жом?] Так, ото як стали ті бураки. [Чи був десь цукровий завод?] Ага. То ми сіяли бураки, то-то ми кіко їх сіяли! Ми сіяли, може, буде фура тих кормових бураків. А моркву сіяли – то-то для себе та морква, червоні бураки – на борщ. А худобу не годували тим, тіко січка, і мололося, якшо вже перед отеленням – то давалася мука. [Борошно давали?] Ага, мастилася та січка мукою, і так їла худоба.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи займалися бджільництвом?] То в нас була пасіка, ни тато тримав, то вже він [чоловік] тримав пасіку. [Ваш чоловік?] Ага. Али ж він, як став на ту роботу, то я трохи дивилася, бо каже: «Подивися там до пчіл, позрізуй той трут». То я там знаю, котрий той трут, то зріжу. Али до того дойшло, шо вони [бджоли] впали всі вниз. Він приїжджає, каже: «Дивилась?». – «Дивилась». Кажу: «А чо всі чисто нанизу?». То-то так чую, шо десь так вже було, шо тойво, обсипляться. Я кажу: «Ну, то комусь скажи». Він там був пасічником в колгозі, каже: «Шось там треба покропити». І він як ше покропив, і та пасіка пробула... [То якась там тля, чи шо, на бджолах], я не знаю. Ну, то було в нас шіснаціть вуликів – всі обсипались, всі. А вже потім він не хотів, каже: «Ни буду, бо нема кому глядіти їх. Я пішов і пішов...». [Вулики були рамочні, отакі квадратні?] Да-да, ага, рамочні. [Чи були вуликм з колоди?] Нє-нє-нє, такого не було. Тут тіко в нас були такі. І тато сам, певно, чи чотири, чи п'ять вуликів сам зробив, а решта – він купляв ті вулики, бо як у кого пасіка обсипалась – то нашо вони їму. О, то він купляв. [Як ловили рої?] А він сідає на дереві, денебу́дь на дереві та й сяде. Та й взяв димаря, насадив ситко, пішов, повісив чи відро, чи була в нас така колиска, повісив на гачок. Взяв подимав – вони побули,

www.etnolog.org.ua

сіли всі у ту колиску, забрав та й пішов. [Собі у вулик переніс?] Ну, а шо ж, переніс вулик, та і всьо. То не було такого, дуже проблем таких великих. [Чи вивозили вулики на поля, на гречку?] То дехто на гречку вивозив. У нас – ніколи він [чоловік] не вивозив, ніколи. Каже: «Вони самі знають, куди йти». [Який мед у Вас збирають – липовий, гречаний?] Липовий і гречаний, і отакі різні квітки ж десь є. Али більше – то липа й гречка. А так, то вони більше й не мають, кажуть, куди йти. [Чи тепер пасіки тримають у селі?] Тут коло нас – немає. Нима, пообсипалися. Були, али нима. Ті чоловіки повимирали, а хто буде глядіти?! [Куди на зиму вулики зносили?] Нігде не зносили – пакувалися. [Чим пакуються?] А там з боку (з того й з того) є отакі комотки, от з такі-во заширшки, і набиваїця або сіном, або лисцям тісно, і звідси тоже так. Ото так [вулик] запаковуєця на зиму. [Чи залишали бджолам трохи меду на зиму?] Ну, то там дивиця вже, скіко, який рій, кіко там тих пчіл, то там він знає, скіко їм поставити тих рам. [Чи кажуть у Вас, що не можна до бджіл п'яному підходити, бо вони дуже чують?] Пчоли – канєшно, шо не можна. От мій тато – то він не міг пчіл тримати тому, шо він так боявся їх. Як вкусила була його пчола, то тако було загнало, [що аж] голова спухла. І більше він не ходив. [То в нього алергія була, видно, якась?] Я не знаю. Не ходив. А він [чоловік до бджіл] ходив, я ходила. Ну, часом, вкусе, али шоб той-во пухло – то нє. [Кажуть, що одеколоном не можна користуватись, коли йдеш до бджіл.] Ну, ни можна.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО [Чи ходили збирати гриби?] По гриби ходили – то-то п'ять кілометрів тре було йти. [Це до Горинки в ліс, туди?] Тут, ни до Горинки. Там є Бода́ччина, кажуть, – то там збирали ті гриби. А у нас в саду – то, як казали, «гупеньки» – їх було в нас тут скіко, шо ну! А вже другий рік нема, а шо вже їм зробилося, то не знаю. [Чи ходили жінки трави лікарські збирати?] Того-то я не скажу, бо я не знаю. Такого не було. Не знаю.

ПРЯДІННЯ [На чому у Вас пряли?] Прали на коло́вротку і прали веретенами. [Чи збиралися дівчата вечором прясти?] Було так, шо отут була дівчина [по сусідству], то ми і светри робили ввечері, і вдень робили, ввечері, всяко було. [«Вечорниці» називалися?] Вечорниці. Али ми собі завісим вікна, шоб до нас ніхто не йшов. То ми вже коловротками прали – ото ногою... [Це круглий такий возик, так?] Ага. І то так прали. А так – то і веретенами, і як хочте.

ТКАЦТВО [Ви казали, що коноплі сіяли колись.] А коноплі сіяли, коноплі сіяли. [Ткали потім полотно?] Ага, потім ткали – полотно робили. То таке – то було. А на полі сіяли коноплі, там, де городина. Сіяли коноплі, мочили, і тоді тіпали, зчесали, і тоді прали, і так робили полотно. [Чи робили полотно, наприклад, з вовняної нитки чи з льону?] Такого я не знаю, бо в нас в селі тіки ото. [Тільки конопляне все?] Тіки конопляне було всьо. Да, робили радна з вовни. То треба було за п'ять кілометрів, шоб там той, шо робив, шоб згоди́ти його, привести до него треба то всьо, і там він зробе. [Чи був у нього верстат?] В нього верстат. [Щоб зробити?] Ну-ну-ну. То таке було. [Чи були ткацькі верстати по селі в людей?] Були в людей, а чо ж, були, були. [Це всі ткали полотно?] Ну.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство***. [Чи пригадуєте, в чому раніше квасили огірки, капусту?] В бочках. [Де брали ті бочки?] Робили. [Хто їх робив?] Люди робили самі, дядьки робили. Мій батько робив. Поріже доску, він ще був на тій столярні, він вмів, зробить таку бочечку, намочить її, шоб вона не витікала. [Як казали: «бочка» чи «діжка»?] «Діжка». [З якого дерева їх робили?] Дубове, мусів бути дуб. [Як називали дощечки, з яких складали діжку, «клепки»?] Да, «клепка». Натісував таких дощин, витісував, тоді складав їх докупи, тоді стягав дротом. [Який інструмент використовував у роботі?] Та він всьо мав: струг, геблика, сокиру. [Геблик] – такий рубанок, витісував [ним] всьо время. [Які обручі він робив на ті бочки?] Желізні. [Чи були у Вас дерев'яні обручі?] Помню, дерев'яні тоже були. Ото він знайде якусь осику чи липу, шо гнеться, і обв'яже кругом, стисне, і воно набрякне і тримає. [Чи доводилось Вам бачити, як вставлялося дно?] Ставив дно, робив, тоже витісував дві [половинки], дно кругле не було, мусіло бути з двох половинок, ставив на землю чи на шо їх, і тоді кругом тії клепки ставив і так їдна до другої притискав. [Чи вирізував батько канавку під те дно?] А там є така, він на тім дні робив такую. [Чи був у нього спеціальний інструмент для цієї операції?] Аякже, був. [Як він називався?] «Геблик», ще якось, так, як і тепер, він називається «рубанок». [Чи був такий інструмент, як утор?] Нє, може там шось таке і було, я не знаю. [Які ще клепкові вироби робив Ваш батько?] Діжку робив, такі цебрики ще були. [Що таке «цебрик»?] То таке, що там на картошку свиням, коровам, наварить, туди кинуть, і воно таке невисоке, тоже кругле, цебрик. [Чи була ручка в цебрику?] Дві ручки, шоб мона було взяти, звідси і звідси. [Чи було у Вас спеціальне кухонне начиння для збивання масла?] О, тоже робили таку маслобойку, так само дерев'яну, так само робили як і ту діжку, тільки таку вузеньку, вона отака-во височенька, і тепер робили такую тоже круглу, такую дощину і палочку, і туди наливали сметани. [Чи мала ця кругла дощина дірки?] Так, так. [Чи накривалася вона?] Накривалася тоже дерев'яною [кришкою]. А потім вже були, десь брали, то вже робили гончарі таку череп'яну.[Як збивали в череп'яній маслоробці?] Так само, то вже є череп'яна накривка такая. [Тобто вона така сама, тільки череп'яна?] Тільки череп'яна, і дерев'яним цим збивали. [Чи відомо Вам, що таке «бодня»?] То здорова бочка, бодня, яблука квасили, зерна насипали, то такі були тоже. То вони великі, дерев'яні ті бодні були. [На скільки відер була посудина для заготівлі на зиму огірків, капусти?] Чотири-п'ять відер. [Який об'єм мала бодня?] То вже здорова була така бочка, то вже були великі. [У чому раніше розчиняли хліб?] Діжка була, спеціальна дерев'яна діжка і кажна господиня, кажна хата мала свою пікну діжку, називалася «пікна діжка». І корито було, «нецки», тоже було тісто місити. Воно тоже є на горі. В нецках місили тісто, то таке пироги, чи шось, галушки, то в нецьках місили, а діжка, то тільки хліб розчиняли, і вона мала бути кругла. Насипали муки, лляли тепленьку воду, сипали, дрожжів не було, треба було мати тісто. Оставляти кожний раз жменю тіста, і воно таке кисле, і потім той хліб набухається, бродить. То без дрожжів, ніхто дрожжів ніколи не сипав, їх ніхто не знав. В кожній хаті мала бути пікна діжка. [Чи казали у Вас, що не можна давати з дому

www.etnolog.org.ua

пікну діжу?] То не хотіли ще й давати. [Чи казали, чому?] Бо кажна господиня знає по-своєму, ти мені там шось насипеш, чи шось зробиш, спортиш, а моя то для мене, всі мали свої діжки пікні. [Коли купували пікну чи звичайну діжку, їх випарювали перш ніж використовувати?] Промивали гарячою водою, і тоді вже хліб місили. [Чи казали, скільки в тій діжці має бути клепок: парна чи непарна кількість?] Нє, діжка собі та й діжка. [Чи були у Вас дерев'яні відра?] Були, коло криниці завше дерев'яні відра, а вже такі відра, то я так не пам'ятаю. Але ж були такі бляхарі, шо робили відро оце залізне. Десь теї бляхи дістане, не знаю звідки і коли, то-то я вже помню, то тепер, а ще за раньше я не знаю. Я знаю, шо в мого діда було дерев'яне відро, а воду зливали в такі баньки, тільки у нас здорова така банька, без теї шибки. Ото принесе з криниці води і заливаєш дві чи три відрі, то вже всьо, то вже води принесли, ото важний час іти по воду, бо коло криниці очередь, тра йти заняти очередь, шоб викрутити води. [Чи були у Вас спеціальні дерев'яні дійниці для молока?] В відра доїли, але дерев'яних то я не помню, хіба шо десь раньше, за того царизму, то я вже так не бачила, в нас було якесь таке відро. А в нас був дядько сусід, то він робив ті відра, то бляхи кусочок, пляшку вже горілки йому, і він зробив відро і всьо. [Як і в чому раніше прали?] Були такі нецьки спеціальні, великі, шоб стірать. А мило де брали – купували, робили мило тільки в войну, бо вже не було його на базарі, то робили. [Чи пригадуєте, щоб тут колись попелом прали?] Було. Була така зольниця, тоже дерев'яна. [Який вона мала вигляд, як бочка чи діжка?] Так, така діжка була, спеціальна для прання. То шо ви думаєте, від чого те робили, шоб вошей не було. То перуть, везуть прання, везуть десь до річки, то батько Семена і з матір'ю їздили туди. Там те прання намочать усе, поперуть, а тоді складають у діжку тую і кип'ятять воду, і сиплять попіл в тую воду, і заливаєш, і воно в тій воді кисне, шоб не було тієї біди ніякої. То тяжка була робота. [Чи пригадуєте, як зроблена була зольниця: з клепок чи видовбана?] З клепок тоже. [Чи було у ній дно?] Аякже. [Чи була там дірка?] Да, воду спускати дирка була. Так заливають воду, постоїть, тоді вибирають його, мало того мила було. [Чи бачили Ви, скільки сипали попелу?] То чого не бачила. Сипали лопаткою якоюсь чи шо, сипали на ту воду. [Який брали попіл, звичайний із печі?] Да, ше сіють його, шоб він був такий дрібний. Вода кипить, сиплять того попелу на ту воду, в горшку витягнуть тако і в ту зольницю, заливаєш, шоб стояла вода кипіла, тоді витягують і йдуть його вже полощуть. [Чи казали, з якого дерева має бути той попіл?] Нє, то разниці нема, просто шоб просіяти. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [Чи користувалися у Вашому селі ступами?] Були. [Як у них товкли?] Ногами. От засипали пшеницю на кутю і товкли. То такий пеньок, він мусить бути дубовий, шоб він не розлетівся, і видовбана такая яма, шо туди сипеш того зерна, а тепер ще такий товкач, і він тако ногою, якось його через вагу брали, перехилялися, і тако ногою того товкача, і там воно потовчеться. [Чи товкли щось іще у ступі?] Пшоно товкли, більше то нічого. [Кому доручали товкти?] Ого, кого випхають з хати, іди до ступи кажуть, іди до ступи пшоно товкти. [Де стояла ступа?] Десь в стодолі, в хліву. [Як і з чого робили нецьки, корита?] То це тоже з доброго дерева, видовбане. Таке довгеньке, в нас воно десь є. [Хто довбав, майстри?] Самі, хто там, може хтось до когось пішов, хто там хитріший, а так самі. Сокирою, долотом. [Чи відрізняли за розмірами нецьки, у яких прали, і ті, я яких місили тісто?] То то були нецьки, в яких стірали, то то само собою, а такі шо тісто місити. ***Стельмаство***. [Чи були у Вас вози на дерев'яних колесах?] На дерев'яних колесах були тоже. [Хто їх робив?] Самі робили, шпиці ті робили, колеса робили; мій батько робив, а потім вже їх якось вже не було. [Які сани були у Вас?] Сани тоже деревні. Санчата були такі невеликі, шо діти спускалися само собою, а такі для коней, то були великі. [Чи використовували сани в господарстві?] Аякже, сані, зима, запрягай коня та й поїхав до ліса по дрова. [У яку упряж запрягали коней раніше, у шлеї, як і тепер?] Да. [Чи були у Вас хомути?] Чогось їх в нас не було, мали в основному пару коней, то в основному одноконку запрягали. То треба спеціалістів, то треба ж зробити.

КОВАЛЬСТВО Більше не було в селі куваля, тіко їден. [Чи була в нього кузня?] Кузня, ну, аякже ж, кузня. І він собі там робив. Туди, аж на кінці села, коло асвальту. Там була одна та кузня, і він робив, то кому треба було. [У цій кузні коваль один працював чи, може, молотобоєць був?] Нє, якшо, то йому дехто ніби [допомагав] – були такі молоді, шо хутіли навчитися. То-то були там в него чи їден, чи два, він більше не брав. Учні такі. То-то він так, а так – нє, не було. [Що було в кузні?] В тій кузні – то там було всьо.

с. Стриївка

Записала Л. Артюх 14 серпня 1989 р.
у с. Стриївка Збаразького р-ну Тернопільської обл.
від Бучак Ганни Пилипівни, 1906 р. н.,
Крук Марії Гнатівни, 1910 р. н.,
та Крук Володимири Іванівни, 1942 р. н.,
родом із с. Шимківці Збаразького р-ну

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** На село було два-три ткачі. Вовну пряли, спідниці робили, жупани робили, килими не ткали. Сіяли лен, коноплі більше. Бувало, що змішане полотно прєли. Сіяли коноплі на городі. [...] На верстатах робили ткачі жінки й хлопи. Сорочки, спідниці, пішви́ на перини з пасочками з коноплі. Вовну прєли і шум – покузищчи на поробок. Ручники, заполоччю перекидани, у червоні, як українські, бувало, що й кугутики виробляли. Вішали на образи на малі й невеликі. Хідники з галганчиків – шнурочків – з полотна основу, з лоскутів. Коли я молода була, їх не було. На мішки валовина була. Верети з коноплі були со́сонкою – спати стилили, за простирадла. Білі були. З вовни – на ліжко зверху. Теж рядно́ пасками зроблено. І килими робили з вовни. Файно вироблений, теж на ліжка, а потім вже на стані чіпляли. Обру́ски на стіл білі. Вкривалися вопанчами з сукна. [...] В перший день Посту не можна прєсти, цілий тиждень до Йордану від Різдва не можна прєсти. У свята не можна було робити. На Варвари не пряли. Свята Варвара завідує вісною, вітрянкою, то не можна робіт робити. У Великодну п'ятницю не пряли. Увечері під неділю, під всяку, не пряли, не вишивали. Спрясти треба все, що з веретена, щоб веретено не лежало з прядивом.

www.etnolog.org.ua

КРЕМЕНЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Горинка

Записав Б. Сауляк 17 січня 2018 р.
у с. Горинка Кременецького р-ну Тернопільської обл.
від Савіцького Петра Тереновича, 1933 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство***. [У чому колись квасили огірки, капусту?] В бочках. [Хто їх виготовляв?] Були спеціалісти ті, шо робили бочку і квасили там капусту чи шо. [У чому ставили тісто на хліб?] Була спеціальна бочечка такая, хлібопекарна така була, і місили в ній. [Чи накривалася вона чимось?] Накривалася кришкою, туди дрожжі пускали, була копистка така спеціальна, хто рукою, а хто кописткою мішали. Та й хліб пікся. [На чому пекли?] На черені. [Чи застали Ви дерев'яні відра?] Були дерев'яні відра. Дерев'яні мастєра робили. [Чи після війни були ще дерев'яні відра?] А я не скажу того, я не скажу, в якому році. То і зараз де в кого є. [Де збивали масло?] То масниця була спеціальна, дужка такая і то його колотять. Бочечка дерев'яна, і в ній збивали. [У чому запарювали одяг, коли прали?] Була спеціальна бочка, гріли воду, туди кидали шмаття те всьо, і там є, не знаю, якісь камінці чи желізо кидали туди. [Чи сипали туди що-небудь?] От я даже не знаю, чи сипали, ну мусило шось бути, вода якась з чимось, і отак прали, і особенно з полотна. ***Стельмаство.*** [У що у Вас запрягали коней?] В шлею. [Чи запрягали в хомут?] Тільки в шлею. [Чи було, щоб волів впрягали?] Нє, не було волами. [З яких частин складався віз?] Вісь передня і задня і чотири колеса, драбини. [Яка була вісь, залізна?] Желізна. [Чи накладалися ще якісь деталі на осі?] Були такі, шо там дерев'яні ті, я забувся вже як зветься. [Можливо, «подушки»?] Нє, забув, дерев'яні вони були, і тоді разом з тим деревом прикручувалася ось, і там під сподом гайки і закручувалось. Воно прикручувалось до дерев'яного, вона «маточина» називалась чи як, я вже забувся, і колеса насажуються і всьо. [Чим з'єднувалися передня і задня вісь?] Була така розвора, і на тому льонику поворот був. [Тобто розвора закладалася льоником?] Да, льоник такий був, і розвора закладалася. І передок мав поворот. То там шворінь був, шоб поворот. [Які тяглові пристрої були в кінному возі?] Орчики були, орчики до воза, шлеї, а посередині дишель. [Скільки коней запрягали таким способом, пару?] Да, так на пару. [Як запрягали одного коня?] То вже як хто міг, хто десь збоку, хто як. [Яким був кузов воза?] Драбини. [Чи була на споді дошка?] Всередині доска, а тоді драбини тако ставилися і віз. [Чи закладалися дошками драбини?] Такі щаблі робили і до тих щаблів прибивали доски, тоненькі доски, двадцятка, і драбини робили. Но були шо і так робили, ставили драбини і всьо. То вже як хто хтів, так робив.[Які раніше були сани?] Сани тоже робили які хоч, були так, шо залубні санки, і були такі низенькі. [Яке було призначення залубних саней?] Для пасажирів, якщо десь їдуть на свадьбу, в гості. [Який вони мали вигляд?] Тут були тако загнуті високо і ззаду там таким тоже, і сідаєш і на тебе сніг чи дощ не буде ляпати. [З яких частин складалися сани?] Копела, ото санка, а тоді копело, а тоді ножна, а тоді доска, і кругом воно. [З якого дерева робили санки?] То я не знаю, хто як зміг. Обично то, хто як з якого міг. [Чи робили з граба?] Робили, чому ні. [Чи забивалися копили?] Да. [Скільки було копилів?] Три. [Тобто було три пари копилів?] Да. [Чим вони з'єднувалися?] А були ті-во, я вже забувся, як вони називались, колодки такі зверху, насажуються на копела ті. Вони так застругуються і продовбуються, і ті колодки насажуються сюди-во, в ті чопи. [З чого робили кузов саней?] Робили з досок, хто з чого хоче, можна з фанери той кузов. [Чи було так, щоб санки виготовляли способом гнуття, а не з деревини, що мала природний згин?] Були тоже, но то я не знаю як, то мастєра дерев'яні гнули. [Чи були у Вашому селі такі санки?] Були гнуті, да-да. Но то такі-во. [У яких саме санях, у залубних?] Да, то на «залубні» називалися, гнули тільки на залубні, но були і такі високі, з корця робили, то називається «скорці». [Чи виготовляли з лози кузов?] Чому? Возили гній чи шось таке, то були ті санки. А вже залубними, то вже десь в гості, вони стояли отдєльно, то в празник. ***Колісництво***. [З яких частин складалось дерев'яне колесо?] Шпиці, обід, маточина, заправлялися туди, якби було так, то я показав би. [Що таке «маточина»?] Ото, шо на ось насажується. [Чи забивали туди букшу?] Да-да, букші були. Чавунні, в більшості чавунні були. Букші купляли. [Хто забивав букші в колесо?] То самі ковалі вже. [Як саме вони це робили?] Допасовували, там діра була така, то майстри вже посовували. [Яким був обід, суцільний чи з частинок?] Стикався тако-во, і було з двох половин. [Чи було так, щоб на кожній частинці обода була шпиця?] То роблять з кусочків, а раньше ні, один був, ну, два саме більше. [Як гнули ободи?] А то дерев'яна справа, то вони там майстерню мали отдєльно і робили там ободи, вигинали чи вони виточували, я не знаю це. [Коли почали використовувати гумові колеса?]А я вже не скажу, я не знаю. Так то обично були дерев'яні ті вози, а тепер уже чіпляють колеса резінові. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [Чи були у Вас ступи?] Були ступи такі, ногою тако раз – і товче просо. [Чи були ступи, у яких треба було товкти руками?] Нє, я не бачив, тільки ногами, а руками, може, й були, но я не бачив. Ступи робили мастєра дерев'яні. [З якого дерева робили ступи?] А я не скажу. [Чи були у Вас ночви чи корита дерев'яні?] Були всякі. З досок. Хто які мав. Робили.

КОВАЛЬСТВО І в кузні робив. [Кузня була] колхозна, в мене та спеціальність тоже є. [Що саме Ви робили в колгоспній кузні?] Усе, ремонтували інвентар, плуги, борони. [Які раніше борони були: дерев'яні чи металеві?] Були різні, дерев'яні і желізні були. Були дерев'яні, помню, но я їх вже не ремонтував, то раньше хлопці ремонтували, я желізні вже робив. [Чи доводилося Вам ремонтувати вози?] Да, робили, кували, колеса там, всьо. [Як натягували металеві шини на колеса?] Були спеціально такі натягачі, шо тягнули. Круг такий і вінт закопаний, і тоді такі натягачі і натягували. [Скільки було таких натягачів?] Два-три, як в кого, як коли. І тут береш за обід і за обруч, і так натягуєш. [Де і як закріплювали колесо?] А там був вінт такий, шо прикручували. Дерев'яне колесо, а тоді обруча насажували, нагрівали. Нагрівали його і тоді тими гачками. [Чи поливали водою, щоб зменшити температуру?] Нє, так не дуже шо було, трохи гаряче було, не то шо на біле, чи на червоне. [Чи можна було раніше в кузні зварювати металеві частини доку-

www.etnolog.org.ua

пи?] Можна було, варили, без ніякої сварки, без нічого. [Як саме це робили?] То треба було знати, скільки нагріти, яку температуру дати, тоді воно плавиться і грає все як має буть. Варили самі на горні, варилося воно само, колись варили так, шо і не звариш зараз на сварці. [Чи підсипали пісочок якийсь, коли варили?] Аякже. То ще треба знати, яку температуру нагріти. [Як визначали температуру, на око?] Ну, кажний знає, яке желізо нагрілося. [Чи раніше підковували коней в кузні?] Чому? Підковували коні, да. Були такі, як вони називаються, я вже забувся, підкови такі. [Де брали підкови, купували чи самі робили?] А я от не скажу, купляли, певно, но в кузні робили тоже. Були і шо мона купити було, а то і в кузні робили, то невелике діло ту підкову зробити, там дюри поробив і всьо. [З чого робили горно в кузні?] Я не знаю, з чого воно зроблено, електромотор, а ні то мішок такий був, шо вручну. [Як називався той мішок, «міх»?] Міх такий був, ото воздух даєш туди в горно. [З якого матеріалу було зроблено міх?] Кожаний. [Що таке «ковадло»?] Ковадло – це великий пеньок такий. [Де воно знаходилося?] Посередині кузні, щоб мона було кругом обійти. [Де розміщувалося горно?] Збоку так, біля стіни. [Куди виходив дим з горна?] А був спеціальний димоход догори. [Які ще інструменти були в кузні?] Клєщі були такі спеціальні, такі довгі, клєщі, шоб руки не попекти, так і всьо, сверла якісь там були, крутили ті дирки. [Чи було, щоб в кузні нарізали різьбу?] Було. [Як називалося це знаряддя?] Я забув, таке і в мене зара є. [Чим робили отвори?] То був пробой такий був, розігрів, поставив на дирку, пробив і всьо, на ковадлі там є таке квадратне.

с. Кушлин

Записали О. Головко та Б. Сауляк 17 січня 2018 р. у с. Кушлин Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Штогуна Семена Пантелеймоновича, 1936 р. н., та Штогуна Семена Пантелеймоновича, 1936 р. н.

РІЛЬНИЦТВО До того [до колгоспів] було одноосібне господарство. І одноосібне господарство, значіть, всьо. Тракторів не мали, мали коні, всю ту тяглову силу. Так шо на тій землі трудилися люди. ***Агротехніка.*** [Якими знаряддями праці користувалися?] Плуг, рало (як називають «культиватор»), борона – ото все, шо коні тягнули. [Які плуги були – повністю залізні, чи ще дерев'яні були ручки в них?] Я повню залізний плуг. Не знаю, ніхто мені [за дерев'яні плуги] не казав. Плуг маю, борона ше є. Значить, [чіпляють на коней] хамута такого, то всьо, шлії, понімаєш, отак ото. [Запрягають в плуг так, як і віз?] Так-так, так. І в плуг так само: стельвага, два коні – їден конь йде в борозні, а другий, значить, під рукою. [Плуги вже без коліс були чи ще з колесами?] Як в кого, в основном без коліс. [Плуги були місцевого виробництва? Ковалі виготовляли?] Ковалі. Ото такі умєльци: він і плуга зробить, борону зробить, і всьо, понімаїш. Ото робили ковалі. [Коли заводські плуги з'явилися?] Ну, заводські – то вже пішло, я ж кажу, вже після війни, вже всьо, вже став розвиток техніки, всьо то. То стало, зараз вже коваль де, ну, тіко коваль може одтягнути леміша, бо в плугові полиця є, ну, полиця отако, а леміш – то вже ріже, понімаєш. То чи полицю, значіть, чи то одкрутить того леміша, значіть, в кузні одтягнув, бо в нас вже наждаки пішли, всьо, али ковальська робота – то воно витягає метал той, понімаєш, бо те тіко знімає, якшо взяти наждак. [Це в плузі були леміш, полиця?] Так-так-так. [Чи був ніж, який ріже?] І там ше, де тягнуть, ше є чересло́. [Це у Вас називається «чересло»?] Називаєця «чересло», бо воно одрізує. Як ти другий раз будеш йти, от, то те вже чересло – воно одрізало землю так, понімаєш. І якраз другий раз йдеш, то якраз підбирає ту землю і перекидає, а тут вже воно одрізане, понімаєш. [Полиця для того, щоб перекидати, робити відвал?] Да, полиця – шоб перекидати, чересло – обрізувати, а леміш – різати. [Ви кажете, що рало було колись ще?] Так. То такий той культіватор. [Воно було однозубе чи багатозубе?] Обично, [рало] було, шо, значить, у ньому три зуби. [Воно трикутником було?] Значить, воно не трикутником, а тут форма прямокутна, і впереді їден [зуб] і ззаду по боках – два. Ну, так, шо вони перекривають їдно другого. [Що ралом робили?] А отак, як культіватор зара – після оранки йде ним, шоб розробити ґрунт. [Чи закривали ним після сівби зерно?] Після сівби, значіть, я не повню, шоб ралили, а після сівби закривали боронами. [Рало було тільки для того, щоб зорану землю розрівняти, розбити грудки?] Да, для розроблення ґрунту. [Кого впрягали в рало – коней чи волів, биків?] Коней. [Ви казали, що биків тут взагалі не було.] Десь там на півдні – то там є, шо биками роблять те. [Чи були у Вас сохи?] Воно десь раньше було, но я його [не бачив], сохами ми нічого не робили. Я знаю по переказах, шо десь колись якісь сохи були. Я не бачив. От борони були дерев'яні. Є легенькі борони, і є такі, знаїте, тяжка шо, значіть, ше розробляє. [Які були борони?] Помню дерев'яні, потім стали [залізні]. Мало в кого були залізні, а то – дерев'яні. Значіть, довгі такі дерев'яні ті [валки], і прокручені дирки, і туди коваль робив, значіть, такі забивав ті, ну, самі зубці. І чіплялася до коней, там стельвага, до стельваги чіплялася, значіть. А як ше дерев'яні були – то вони ни були за стельвагами. Вже потім, як були металеві, то вже стельваги були, а дерев'яні – то кінь тягнув ту одну борону. І якшо двома чи трома, навіть штирма кіньми боронували. І даже я ходив боронувати. [Чи ставали підряд?] То коняка, ну, там борона велика, значіть, шо одна. І коні чіплялися один за другим, ну, шоб вони той, типіречка, тут до посторонка кінь запряжений, до посторонка отут чіпляїця другий кінь (то той вже кінь отак йде), далі – потом третій кінь. Тако, понімаєш. І вони йдуть разом, їден за другим йдуть, шоб зайняти площу. А вже як стали металеві борони – то стельвага, і до теї стельваги борони чіпляли. [Дерев'яні борони просто чіплялися чи за кут?] Вони – за кут. [Чому не посередині, а за кут?] От, зараз, дай-но припомнити... бо то вже, як кажуть, тими дерев'яними [боронами] – то вже давно ними робилося. Вона навіть, та борона була, якось так була зробляна, шо впереді як-то вужча, понімаєш, а всередині – як-то ширша, понімаєш, ззаду. [Як трапеція?] Да, така, як трапеція. То через воно так і чіплялось, шо там, вроді, як-то в кут чіплялося. [Середина була ширша?] Да-да, середина і зад [борони], а перід – як-то чуть вужчий, якось так. Ну, така, значіть. Я ж кажу, то вже давно ті борони були, бо вже потім пішли такі вже борони [металеві]. [Чи не розповідали Вам про повністю дерев'яні борони?] Нє, я не знаю, такого не знаю я. Може, колись були, за первіснообщинного ладу. [Що робили, якщо не було ковалів в селі і заліза

www.etnolog.org.ua

не було?] Всьо равно шукали. Тоді, можливо, там присособлювались, понімаєш. [Гілляками не боронували?] Не боронували, я такого не знаю. Знаю, ото дерев'яна борона, а потім металеві. От, таке, можливо, раньше було. [А потім з'явились оці залізні, шо зиґзаґи?] Ну, залізні – то-то є, значить, чіплялись вони всі. От, тіко шо залізні були такі, типіречко, шо, я ж кажу, тяжка борона. От, тяжкою – то навіть, значіть, ідеш, шо навіть могла служити замість того культіватора, понімаєш. [Може, грудки катком якимось розбивали? Чи це вже за колгоспу?] Катки – то вже, значіть, за колгоспу, то вже за колгоспу були, Ну, таких дерев'яних там, обично, катки які-то, є таке даже, шо циліндр – водоналивний каток. Наливаєця вода, шоб воно тягше було – ті грудки розминати. То вже було пізніше. [Одноосібники колись сіяли вручну чи сівалками?] Сіяли вручну, в основном вручну. Коробка, ну, така коробка, значіть, йомкость, шоб насипати зерно. От, типіречка, пасок через шию, і воно [ця коробка] береця на пасок, от, і отако іде [господар]. [На дві руки сіяв?] Нє-нє, одною сіяв. [Але по обидві сторони від себе?] Одною сіяли [рукою] – ну, шоб перекривало їдно другого. Раз сіють так, а другий раз так, шоб ширше. А як хтів, то тіки їден прохід зробив. Обично сіяли ото тако: сійнув і сійнув, ну, шоб більший прохід, бо можна тіко перед собою посіяти, али то не є продуктивно. [Чи сіяли з мішка?] Брали відро, али відро – то мала йомкость. То така називалася коробка, шо туди пару відер влізало. От, возьми овес – він же легкий, понімаєш. То їх [ті коробки] є, шо даже робили з кори, навіть, ну, не клепки, а просто з кори, таке воно зробляне. [Із лика, як кажуть?] Да-да-да. І дно – ну, воно пришивалося, значіть. Ну, таким бере крепким, значіть, таким шнурком, значіть, дно пришиває. І насипаєця, і береш його. Шоб взяти чириз плече – пасок береш отакого і ту коробку, значіть, шоб вагу тримати. І тут цею рукою притримуєш, а тею – сієш отакого. [Як сіяли, то регулювали, де густіше кинути?] Ну, а як же! Руками сієш – то як хоч, можеш так. [Чи були у Вас драпаки?] Я знаю, який драпак... То навіть зара можна казати, шо драпаки. У нас навіть зара є, припустім, таке, шо десь по міжряддю ходиш, ну, ручним, значіть, обробляєш по міжряддю. [Як називається пристрій, що ним обробляють міжряддя?] Він може бути більше схожий до драпака. [Яке воно: як культиватор чи як плуг?] У формі такого, як сапки, форми такої, тіки воно більших розмірів [Які у Вас були сапи?] Шо, шкрабачкú? [У Вас кажуть «шкрябачки»?] «Сапа», «шкрябачка», ну, як обично. [Такі, як і тепер продаються?] Да. Сапи навіть робили ковалі. Подгострює, тут, де, значить, забити ту ручку, виклепує, от, згинає все то – то навіть самі ковалі виготовляли. [Уся сапа була залізна і ручка в неї забивається?] Так-так-так. [Сапа, типіречки, ручка, тут таке витягує з бляхи [вушко], вигинає його, шо воно получаїця, як-би тут приварюєця чи на заклепки прикріплюєця, а сюди забиваєця дерев'яна така ручка, значіть. [Як вухо ніби робилося?] Да-да-да. Зараз подивишся в нас, якшо є та сапа, чи то шкрябачка, то подивишся. [То у Вас кажуть і так, і так?] «Сапа», кажуть. В основном кажуть «шкрябачка» (шо шкрябати). Для уборки – коса. Шоб косити, значіть, більші хліба, ну, от пшениця є – то голою косою коси, ну, то як ти викосиш, воно ж буде перекидатися. То грабки робили. Шо таке грабки – коса, типіречка доверха ше тако робилося, і ше три зуби тако стоять, понімаєш. І так, як ти зрізав нею, то воно сюди, досюдо вперлося, і ти його повернув і кинув на покіс. Коса і серп – от тобі вся техніка. [А серпи у Вас теж у кузні робили?] Серпи купляли, али є так, шо, каже, навіть, шо він там як там в кузні, значіть, [зроблений]. Через то, шо, значіть, треба і сталь, ну, типіречки, там же в серпові зуби є, понімаєш. То бувало, шо, значить, насікали такі, ну, то ше колись, ше колишні ковалі. [У Вас уже серпи куповані?] Да. [Як ручка з'єднувалась із серпом? Накладалася просто на серп?] Ручка, да. Ну, серп, кінець, тут таке воно, значіть, у формі, шо витягнуте, і ручка ж набиваєця. [І кінець загинався, щоб ручка не з'їжджала?] А там-от, ну, тісно забиваєш. Ну, і серп, там під хлівом пара є, – подивишся. [Раніше були в господарстві дерев'яні граблі?] Да-да-да. Граблі – то там всьо воно, значіть, дерев'яне: держак, валок. У валку, значіть, прокручені дирки, повитісувані зубці, позабивані, заплішені геть, і всьо. [Які у Вас були вила?] Ну, вила – дерев'яних я не повню, а металеві. [Скільки зубів вони мали?] Як які вила. Также-от, зара є, якшо вила такі, то вони на штири зуба. Ну, типіречка, якшо взяти такі вила великі, як гра́лі – взяти до картоплі треба чи буряк. [Як називались?] «Гралі», кажуть. То там, значить, більше [зубів]. Покажу тобі гралі ті. А треба було як же ж: серпом вижав чи косою скосив. Потім зв'язав, півкопу положив, потім тих півкопу грузиш на віз. Драбиняки розпускали, значить, шоб більші були, і возиш, і складіруєш – чи то коп'я́к кладеш, чи стодолу, зимою шоб молотити. [Що таке коп'як?] Надворі клали. Вже в стодоли, а хто не мав – то надворі [снопи складав]. Такий здоровий [коп'як]. бо шо таке півкопа, скіко має снопів? [А у Вас скільки?] Півкопа – то триціть снопів, копа – шіїсят снопів. То береш ті півкопи, ті снопи і кладеш надворі, складаєш їх, всьо, потім шоб його змолотити, якшо не маїш приміщення. А якшо маїш приміщення (називались «клуні́») – то там в основном ті снопи складали, а вже зимою отим ціпом, значить, там молотили. Молотили ціпом – руками. [Ціп складався із двох палиць?] Значіть, ціп складався з двох палиць: то називався «біяк» і «ціпило». Отут, значіть, ціп, і тут ув'язь така була, ну, шоб воно подвіжне́ було. Тут хомут такий робився, і тут хомут, і з'єднувалося воно якимось рамі́нним таким, ну, з рамéню, значіть, робити. Ну, і тим крутиш, значить, і б'єш. Ото біяк, кажуть, ціпило – це те, шо в руках тримаєш. От, і з'єднувалось воно ни металом, а тіко, значить, я ж кажу, з'єднувалося, рамінь. Тут рамінь до того причіплювався і до того причіплювався, і всередині – так, шоб воно, значіть, свободно ходило. Так причіпилось, а тут ше, значіть, така петля тоже. [Коли вже перестали ціпами молотити?] Ну, коли техніка – перестали вже. Навіть і зара є, шо молотять хто шось таке, бо треба, якесь делікатне молотити. [Або коли в людини трошки зерна, так?] Ну, а як же ж! Має там, припустім, якусь треба там, значіть, насінину таку, шоб, бо то ж треба яку чи молотілку, чи шо – то то треба, значіть, мати об'єм великий [зерна]. А як чуть-чуть має – то там взяв ціпом і відбив, значіть. То навіть і зараз є, шо ті ціпи. Я його, правда, не маю. Було до пару людей в селі, шо мали свої кінні машини. Шо таке кінна машина – машина, яка приводиця в рух через вали такі, понімаєш. От, коні, пара коней, кера́т такий круглий і від нього перевод, значіть, там же зруби такі, всьо, такі діски, понімаєш. Гонеш коні, отако по кругу гониш ті

www.etnolog.org.ua

коні. Типіречка, той великий наверха діск з зубами (ті зуби наниз), нижче – менший діск з зубами, то, значить, шоб придати більший рух, передаточне число. Чим той більший, а той менший, то тим більше передаточне. І такими валами, значить, приєднують до машини. І та машина вже там, значить, крутить, значить, і молотить. То дехто [ними молотив], а більшість – то-то ціп, ціпом. А були такі, значить, шо як багато молотити, ну, то, значіть, брали везли до тих людей, [хто мав молотарки] змолотити, понімаєш, то там вже тими кіньми. [Вони платили за це гроші?] Кому? [Тим, хто має оці машини.] Ну, да, а як же! [Чим люди платили – грошима чи зерном?] Більше – зерном оддавали, понімаєш, бо де хто ті гроші мав. За те там колись же ж считався пуд. Каже: центнер має шість пудів, пуд – то є шістнадцять кілограм. Як колись, каже, такі площі вимірів були там, то так і то – пуд. [Молотілку Ви пам'ятаєте тільки оцю, що кінна?] Я помню – то-то, значіть, кіньми, кіньми. І вія́лки, значіть, тоже ручні. бо решетом є, шо підсіває. [Це, якщо менше [зерна]? А якщо багато?] А якшо багато – на віялку, значіть, бере, то вже віялкою. І там рукою крутиш, ходять такі лопасті, ну, вітер шо создають лопасті, і зерно просипаєця, і вітер одвіває полову. [Рами у віялок дерев'яні?] Да, дерев'яні. ***Зберігання врожаю***. [Де зберігали зерно? На горищі?] Зберігали зерно, значіть, на го́рищі зберігали, то якісь робили такі, значіть, засіки. Там якщо більше зерна маєш, то засіки робили. Значіть, ну, в будинку одгорожували такі круглі, шоб туди насипати зерно. То в мішках зберігали, то на горищі зберігали – от, хто як, кому як виходило.

МЛИНАРСТВО [Чи пам'ятаєте Ви млини-вітряки? Тут такі були млини, олійниці?] Були-були. Навіть в Го́ранці – там Панчук був Василь, то в нього, значіть, був той от [млин], шо вітер використовували. Значіть, ото на той млин, на олійню, і де треба якусь силу, – такі вітряки були. Зара – не знаю, може, й зара вони є. [Які були вітряки? Весь за вітром повертався чи тільки верх того вітряка?] Значіть, я так не знаю, но, певне, шо то та частина поверталася, шо треба, де опір вітру, ну, шоб крутити його. Понімаєш, шо він сам же не міг повертатися, а тіко... [Чи були у Вас водяні млини?] Були. [Де вони стояли?] То дальше, отуди Іва́нківці, далі Підга́йці – водяний млин, там стави, бо тут в нас як річка текла, то там стави були, понімаєш. І там водяні млини, от, шо там вже вода падає, значіть, з висоти на такі лото́ки, значіть. Падає вода, і під вагою, значіть, провертає колесо. Водяні млини були: Підгайці, отуди, значіть, і Загайці, отуди, значіть.

ГОРОДНИЦТВО ***Зберігання городини.*** [Чи були погреба, щоб зберігати овочі?] Так-так-так. Льохи, і кагати клали. Шо таке кагат – то на городі закопуєш. Закопуєш на городі, значіть, береш скидаєш там буряк чи картоплю, на городі, значіть, таку кучу робиш. Типіречка кругом неї обкопуїш, вкриваїш соломою кругом ту кучу. Кругом береш обкопуїш рівця – шо случай як вода, шоб воно не підтікало. Отак кругом, ну, хай там отакою шириною десь, кругом такий рівець. І разом ту землю кидаїш наверха, шоб прикрити. От, типіречки, шоб не парилось – то робились душники́. Шо таке душник – то бралась пряма солома, зв'язувалась, ну, тако десь, таким діаметром, тісно зв'язувалась і ставилася, якшо то буряк чи картопля, аж до неї ставилася. А тут же ж кругом ше вкривалося, і земля, вкривалось землею. Для чого той душник робився? Для того, бо люба, значіть, картоплина чи бурячина, чи шо то, воно дихати треба, всьо равно воно, понімаєш, бо так то воно буде пліснявіти, а так воно, значіть, через ту солому [дихало]. От, то називаєця «душник».

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство***. [Чи були у Вас повністю дерев'яні вози?] Чого ж нє, навіть в мене був, то вже коли, то вже його не коваль робив, то вже виробництво робило, купляли вози, в господарстві купляли. [Чи були в селі майстри, котрі робили вози?] Ті дерев'яні робили, бо були столярі, кроме того. Навіть такий старий був, Штогун Михайло звати було, то старий такий, то він столярне, столярні верстаки мали, бо ж там треба повистругувати всьо: передня подушка, задня подушка, тут насад, драбини, то він все. Значить, ти кажеш, шо таке подушка? Якби подушка, то таке, шо передня вісь, ото передня буде вісь, тепіречко до теї осі вот дерев'яка така масивна, зверху. І подушка то те, що значить насад. Значить вісь металева, топіречка на ту вісь прикріплюється подушка, подушка дерев'яна. Топіречка вона прикріплюється до осі такими хомутами мертва. На верха, бо ж треба шоб воно поверталося, то на верха «насад» називалося, насад дерев'яний, насад форму отаку форму мав. Подушка, так вісь, на осі сюди і так зроблено так, шо тут насажуються колеса, звідси насажуються колеса. Потім вже стали виступати, ту такий штеник і через ту вісь проходить, штирьок такий, а то було таке, шо на гайках. Тут колесо і тут колесо. Тепіречка вісь треба, шоб поверталася. То на тій подушці насад. Насад – тоже така дерев'яка і отако, значить, по боках отакі дві ручки, на які потім драбина кладеться. Щоб повертався, треба ж шоб воно поверталося, то тут насад був, а в тому насадові така дира крутилася, і той насад до теї подушки кріпився такими шворнем, такий здоровий металічний болт, шо воно на ньому провертається. То ота подушка, шо лежить на осі, яка мертво прикріплена, а вже той насад повертається, і вже дишель. Тут коняка запрягається, і тут коняка, і один дишель посередині, де коні запрягаються, звідси коняка і звідси коняка. [Як і куди кріпився дишель?] А дишель тут заходить, зварювалося, бо в возі ще й передня частина зварювалася, тільки шо подушка. То подушка ото для повороту, а далі передок воза, тут спеціально таке гніздо було в ньому, куди заправлявся той дишель, зварений такий квадрат, шо туди засаджувався дишель, шо він якраз повертає, де та подушка. То він зв'язаний так, шо колеса воно повертає, шо якшо драбина, то драбина не буде повертати, драбина рівно, бо той насад є, а вже низ, то там з'єднано, і вже, де коні повертають, там запряжені, нашильники і там всьо. [У яку упряж запрягали коней?] В шлею запрягали. [Чи був у Вас хомут?] В нас такого, як хомути, тут почті не було, там десь на півдні, там десь хомути, там таке, шо навіть і биками привчались, а в нас то в основном шлеї. [Чим відрізнявся задок від передка?] Задок, значить, такий самий, тільки шо, якщо тут передня частина повертається, то задок – він глухо. Там є розвора ззаду. [Чи пригадуєте, щоб у віз запрягали биків, волів?] Значить, я поки живу, то в нас биків не запрягали. [З яких частин складалися сани?] Ото називається «копили». А то «полоз» казали, то копела, а то колодки. Да, то називається «колодка», а то «санка»,

www.etnolog.org.ua

то, шо саме нижнє. А то «крючок». [Що чіпляли до крючків?] А чіпляється, значить, орчик і шлея, а ото от сюди, ото там пристьогнуте, ото дишель, заправляється така дерев'яна ломака, шо коняка [впрягається в неї]. [Чи можна було в ці сани запрягати двох коней?] В мене тут мона і на пару, і на одного. Якшо на пару коней, то сюди дишель, бо дишель повинен бути посередині, коняка звідси і звідси. А якщо на одну коняку, то сюди дишель, бо якшо так, то як будеш керувати, то ото на одну коняку. А покажу вам ще шлею. А то називається «крижавниця». [Що таке «крижавниця», оцей козирок?] Да-да, то це «крижавниця», так в нас називали, шоб сніг не падав, як людина сидить. [Як у Вас називали: «кузов» чи «ящик»?] Можна сказати, шо кузов, ну а то, значить, такі, ото ж все коваль робив в нашій кузні. Раньше оте вот дерев'яне було, і те дерев'яне було. [Полозки в санях були природно загнуті чи штучно?] А загнуте воно було навіть так, шо доставали десь дерево таке, шо коріння таке. То так витісували, а як нє, то витісували, брали всередину, шоб воно тако заходило, і підганяли так, шоб воно вигнуте було, но в основном то гляділи дерева, коріння і коріння отак, як ті ясени в мене, так, шоб корінь десь такого діаметра і от якраз шоб його витесати і шоб воно загнуте було. То в основному гляділи граби десь якісь в лісі і так шоб воно було. Є таке, шо і гнули, но воно непрактично; треба, шоб корінець отак ішов. Ото колеса, задні більші в возі, а передні менші. Бо якшо, значить, зараз, то резінові однакові роблять. [Для чого так робили?] Так робили. ***Колісництво.*** [З яких частин складалося дерев'яне колесо?] Ото головка, це букша забивалась сюди, ото всередині така забивається букша, а то «шпиці» називається, а то «обід» називається. [Чи завжди обід складався з частинок?] Колись не складався з частинок, а то вже ото став лучий розвиток техніки, а то якось вигинали його там, а то вже теперішні, ото бачиш з частинок, шпиця і якраз сюди кусок, і так получається цілий обід. На одну шпицю один кусок. Раніше, як я помню, не було такого, шоб з частин складалося, а якось там ті спеціалісти, шо вигинали те дерево, а вже потім пішов розвиток техніки, пока там гнути, то вже тако воно. Цілого нема, тільки такі. [Як називали металеву частину, набиту на обід колеса, «хомут»?] Да-да, «хомут». ***Бондарство***. [Чи були у Вас майстри, котрі робили бочки, діжки?] Отут в нас почті шо мало хто тим занімався. Десь бондарну роботу робив Штогун Михайло, то він навіть старший за мого батька. Михайло, казали, то він столярну роботу робив і десь ту бондарку робив. Бондарку більше робили туди, в Заліссі, десь туди, то вони там більше понімають, таким ремеслом займалися. Шо бондарку, то доски розрізувались, клепки, підганялися, топір обруч набивався. [Що таке «клепка»?] Що таке клепка? То ж дощечки, тонкі такі. Дерево брали, шоб воно крепке було, ну, є ще з дуба, забув як воно. [Чи робили дерев'яні обручі для бондарних виробів?] Я дерев'яних не помню, а помню тільки, шо набивалися металічні. Там який треба, там доставив полосу, коваль скував обруча; вони там спілкувалися між собою, ті там клепки, дно, все і всякі фуганки, і всякі шоб прорізи поробити. Тоді він, значить, дно і ті клепки складувались і там стягував, яким там де шнурком, шо полегше, а тоді вже обруча набиває, і обруч стягує його. Там ще діаметр такий, шоб стягнуть.

КОВАЛЬСТВО [Чи була у Вашому селі кузні?] Кузні були в кожному селі. [Чи були у Вас у селі хороші ковалі?] Да-да, самий хороший коваль, даже уже в нас колгосп був, то був в нас такий коваль хороший, Паламар Парфій Антонович, 1909 року народження. Колись ковалі робили все, був час, що навіть сварок не було, навіть і зварювали ковальським способом. [Чи знаєте Ви, як то робили?] Я не знаю. [Що виготовляв коваль?] Все виробляв, все, що треба кузнечне. І ті сани навіть склепував, брав такі обручі, вигинав, всі ковальські роботи, там склепував і навіть зварювали, бо ще сварок не було, то старий такий коваль. Ну, все, що треба, то йдеш до коваля. Він жив на хуторі і він сам з села, то було ще за Польщі, після 20-го року, то поляків політика була, щоб розселити, в селі зараз нема, зараз далеко нема того, що густо було, то наділи землі були, називалось там на сіножаті, а то Трибіж зветься там, то за Трибіжом він там жив якраз, то він в себе вдома кузню мав. [Де саме, в себе на господарстві?] Да-да, на господарстві. Потім як вже колгоспи стали, то він і вдома кузню тримав, і тепер кузня була на бригаді в нас там. Далі в нас, якщо будете йти, школа, церква вище, а наліво, значить, було господарство, то було господарство колгоспне, а далі радгоспне, де зараз одні розвалини. То тут він робив, і ще в нього був молотобоєць, Богданевич Юхим Павлович, ну, крепкий такий, бо коваль кує коло ковадла там стоїть, а той такий крепкий, то вже молотом. Він вже знає, як тим молотом стукне, малим, то той же молотобоєць знає, як стукнути. Стоять коло ковадла, горно горить, розігріли желізо і як треба робити, то той главний коваль, ну, плоскогубці такі довгі, вже взяв ту деталь і в руках тримає і ток, малим молоточком, де треба, то він малим, а той тим великим, називався «молотобоєць», здоровий такий. [Чи пригадуєте, яка кузня була у того коваля?] В основном в нас були колись, будувалося дерев'яне, дерев'яна кузня, і хати будувалися так. Значить, стовпи, підмуровка, будувалося і глиною мастилося. В основному таке було, бо потім вже, то кузня в нього така сама була, дерев'яна. [Чи були у кузні вікна?] Ну, аякже, а як робити? То ж не все время будуть [двері] одчинені. І двері отак було ширші. Нижчі, але ширші. [У кузні робили] обручі на колеса, плуги. Плуги робили, борони. Борони дерев'яні були, от де тільки в кого, там, може, на село в двох-трьох господарів були желізні борони, а то були дерев'яні борони у всіх. Все дерев'яне, но тільки шо зубці, їх робили металеві. Все, шо треба, все робив, даже желіза не було, 41-й рік, як почалась війна, то там з Кременця, то навіть танки були, наші чи російські, вони були попалені, то ходили туди, бо ж метала навіть не було. І там з тих, шо погоріли танки, бо ж метал не згорить, і там вже по кусочку того метала доставали, і вже тоді в кузні коваль мусів клепати і виготовляти з того. Перві роки нашого колективного господарювання ще все робилося конем, треба коня підкувати. [Чи робив коваль підкови?] Зробить, вигне. А потім вже підкови куплялися. А то ж не було. Тепіречка треба воза обкувати. Стали потім купляти, а віз кругом же дерев'яний, снасті, і його треба обковувати. Треба обковувати тут, де передня частина воза, задня частина воза, тепіречка колесо ж дерев'яне, всередину забивається букша металева така, шо де на осі ходить, воно змащується. [Хто забивав букшу, коваль?] Аякже. Букши він не виготовляв, то вже доставляли, а вже

www.etnolog.org.ua

ту головку туди, то він вже заправляв. [Тобто букшу забивали в головку?] Да. Ви ж знаєте, яке колесо? Бо в мене ще пара є, я в кінці тоже коня тримав і воза мав, но воза продав, ще сані є, он подивитесь, вони в кузні роблені, то вже молодші ковалі робили. Но я тобі кажу за того самого старого і самого опитного коваля, якого я знаю. Бо потом вже молодьож пішла, но то такий, значить, був смишльоний, ще з старих таких. [Де в кузні розміщувалося горно?] Воно не посередині, воно збоку, бо ж тут горно, вже потім електромотори ставили, щоб дути, а то ж було ручне – рукою або ногою, щоб воздух давати, шоб горіло. Тут, припустім, оте горно, де горить, і топіречка такий жолобок, і все так зроблено, шоб воно там, шоб жар був. І далі, значить, посередині така велика колода, діаметром, може, десь така буде, як оцей стіл, десь метрова, топір на тій колоді наковальня прибита, велика наковальня. Внутрі горно не може бути посередині, ота наковальня, та посередині, бо тут кругом треба обійти, тут він стукає, тут молотобоєць тим таким тяжким молотом, торкне раз і любий з нас тут би і кавкнув. І, значить, на тому виготовлялося все. Треба було, він і воз обковує, і на колеса обручі натягував. [Чи доводилося Вам бачити, як натягували обручі?] Я так знаю... В них такі приспособлення [були], вони робили, шо вони те колесо, я ще пацан був, но знаю, що навіть помагає так, шоб натягувати, бо ж того обруча ще якось треба натягнути. [Чи був спеціальний натягач?] Да, бо через той обруч, тут же йде дерев'яне, наверх же ж той обруч, і того обруча треба натягнути, шоб він тісно був кругом по тому дерев'яному. І потім ще навіть в обручеві робили такі дирки, де болти потім ще, щоб закріпити, шоб воно потім не злетіло. Так шо ковальська справа вона була дуже складна, і сварки не було, нічого не було. [Чи зварювали ковалі метал?] Ковальським способом, ото вони там. [Де ковалі брали вугілля для горна?] То десь їде, десь в район, де там ті отходи, вони закуповували вугілля. В той час коваль на селі то була велика людина, бо потім пішли і сварки, і те все. А то все вироблялося ковалем. І то скільки я помню, то був самий старший коваль.

с. Плоске

Записали О. Головко та Б. Сауляк 19 січня 2018 р. у с. Плоске Кременецького р-ну Тернопільської обл. від Шевчука Дмитра Васильовича, 1953 р. н., родом із розташованого неподалік хутора Завалля

РІЛЬНИЦТВО Всі мали свою землю, займалися приватним господарством. Два гектари, десіть гектар – ну, хто скіки мав. [Це такі наділи були в людей до війни?] Так-так, за польської ше власті. Тут польська влада була до того. Ну, поляки сюди приходили, осадніки були. То-то осадніки – то офіцери були ті, яким наділи були по десіть гектарів як мінімум. [Це відставні офіцери, яким за заслуги давали землю?] Да-да. Тоже наділи давали. [А у Ваших батьків скільки землі було?] То в діда було. Значить, як сказати, дід – господар. «Завалля» називався хутір. Колись як: так, як люди жили з землі, то значить, як було зручно господарити – бути на тій землі, по-перше. Ти виходиш, ти бачиш, шо воно, як. І кожен раз, як казали: «Шо виноград саме луччє любе?». Ну, каже: «Сонця багато». А другий каже: «Підживлення». А виноградар справжній каже: «Тінь господара – шоб він ходив поміж нього, шоб він побачив, шо їму треба, і надасть в пору». То, значить, люди тягнулися до землі – там, де їхні наділи більші були. Бо, дійсно, економічно розібратися: привести гній, звідти урожай – то було обтяжливо, тим більше возами, і довготривало. От, значить, я ше раз кажу, коли кошти [у діда] були, він мав там землю – докупив там землю. І він до прихода радянської влади мав коло оди́нацяти десятин. Ну, і бабця, відповідно, там працювала, земля була, треба було [будувати] хату, клуню, криницю. Бо без криниці неможливо було: худоби ж там було не знаю скіки, троє чи четверо, ну, і коней пара, як мінімум, мусіла бути, бо одинаціть гектарів обгорати – то, знаїш, користувалися трошки і найманою силою, [а також] в період жнив, ну, таких, критичних моментів. І там на хуторі дєд заснував те діло, по-моїму, господарку. Батько, двацiть третього року [народження], казав, шо три роки їму [було] – то, значить, десь в двацiть шостому році. І не тіки він туди перебрався. А тоді якась чи то столипінська реформа, я не знаю, ну, то двацiть шості роки – вже не мала бути, то в сімнацятий рік те мерло робилося. Тут якось, шо люди дуже на хутора почали ссилятися. При Росії, то нє, це при польській власті всьо в порядку – господарок купляли, землю. І казали: «Клуня згорить, хата згорить, а земля ж то остаєцця». [Земельні наділи були вкупі чи розкидані по селу?] Були дуже розкидані багато. Именно, кажуть, шо суть, именно, теї столипінської реформи, тей Столипін – то йому хвалу воздавали. Ну, не всє там, може, й добре робив, але то, шо він всі наділи докучі збирав, то, канєшно, не сподобалося, певне, то вони його знищили. [Яка була система обробітку? Може, трипілля робили?] А, я розумію! То, Ви маєте на увазі сівозміни? [Так, сівозміни які були?] Знаєте, я Вам того не скажу, і не знаю, чи був мій дід в тих питаннях усвідомлений. Ну, був, бо практично, знаєте, як: от, після конюшини картоплі добре родили, на новині́ дуже картоплі родили. [Новина – це новооброблена земля?] Новооброблена. Так, як би сказати, новина́ – то землі, забуті землі, які лежали, ну, як сказати, облугóм лежали. То-то новина – ну, розумієте, де там запирієне лежало. І почали його обробляти – і там картоплі получалися. На новині – то землі, які віддихнувші, незайнятий пар чи чорний пар. Чорний пар – то коли оруть, але не сіють нічого, а незайнятий пар – коли нічого не роблять і послі до нього взявся. То-то «сівозміна» називаєця, а чи «трипілка», чи «семипілка»?! Навіть «дванацятипілка» є... [Ніхто не рахував?] Ни особливо тим [переймалися]. Фактично зараз, якшо розібратися, сівозміни ніхто не дотримуєця, тому що об'єм зернових надто більший над просапними. Али всі зернові, це дуже рекомендовано всіма фахівцями-агрономами і докторами наук, після просапних дуже гарно родят. Ну де їх, тих просапних набрати скіки?! [Співвідношення тих і тих було неспівмірне?] Так-так. Счас сівозміна неспівмірна. [Тут орали ґрунт на зиму чи вже на весну?] Була зяблова оранка, так вона і називалася – «на зяб». Али чого казали ше й мілко горати, коли на науковій основі доказано, шо треба глибоко горати для того, шоб ті післяжнивні рештки (які б вони не були, після поросапних чи після будь-якої культури), як можна кинути глибше для того, шоб збагатити землю, той пласт родючий поживними речовинами. А навіть сам гній кинути туди, бо коренева система йде глибоко, нать до двох метрів. І на чим глибшому горизонті знаходять поживну зем-

www.etnolog.org.ua

лю, тим краще ростуть рослини. Каже, шо тільки «шкіркували». «Шкіркування» – то-то називаєця, коли тіки верхній шар [обробляється], то «лущенням» зараз називалось його, шкіркуванням, шоб шкірку ту перекинути. ***Підживлення ґрунту***. [Чи вивозили гній на поля?] Вивозили – то считалось святе. Значить, на щот того, немає гною – нема нічого. [Перед оранкою вивозили?] Да, перед оранкою. Були варіянти, значіть, шо садили картоплю, то в основному орієнтувалися на картоплю, наскіки я знаю, скажемо, ну, на овочеві культури. Но то недобре, шо гній розкидали і зразу орють, і зразу садять. Це поганий варіант. [Це весняний такий варіант?] Да, то вже весняний. А взагалі-то, хто мудріший був господар, то розкидав гній восени і пригорював. Садити фактично краще, коли ґрунт [угноєний]. То мудрі господарі так могли робити – приорали гній восени. Навесні тим окучніком надерли ці [скиби], поки до картоплі, і дальше пригорнув гребінь, всьо. [Чи майстрували парники?] Ви за парники говорите. Було, значить, там була бригада, от те Завалля, хутір, там жінки були, мужики, значить, була бригада там номер три, чи як там, чи чотири. Значить, тютюн був – значить, парники мали бути. Ну то вже за совєцької влади. Бригадир, який, освіта то ж була, комсомолець мусив бути, активний парєнь. А моя мати була трошки така, радова колгоспниця, али то парники там помагала, то всьо, і фактично робила сама, найбільший об'єм роботи – то вона робила. ***Розпаювання колгоспу***. Коли я починав, ну, шо ж я починав, нічого ж фактично не маю, там три паї маю. Я шо, господар, як я маю всього там коло сіми гектарів орної землі. То не господар... [Розпаювання робили, коли колгосп розпався?] Да, розпався. Воно, ну, як розпавсь... Мені здаєця, над тим хтось дуже працював, дуже сильно. І, чесно кажучи, я не за колгоспи як такі, шо, ой, знаїте, мені шось там подобалось. Які би вони не були, но вони щось накупу згребли. Знову ж таки, якісь надбання були: якісь трактори, якісь комбайни, якісь приміщення були, якась худоба була. Якось жили, якось радува́ли. Нашо було рознести то всьо?! Було би мудро комусь, чи якимось групам роздати, чи родинам роздати – хто взяв більше, то хай сплатить тому, хто получив менше, чи, ну, як там получаїця, чи фантіки тягнути... Ну, то фантіки потягнули тілько за землю, а все ж решта рознесли: засоби виробництва. Нині купи комбайна, купи трахтора. ***Агротехніка.*** [Які плуги були у Вашого діда?] Кінні плуги, кінні. То плуг – то тоже робота зробити була, ну, так, як і зара купити. Зара плуга купити – треба по-бідному десь тринаціть-чотирнаціть тисяч. Зважте ціну зерна, якшо три п'ядисят [за кілограм] – то скіки треба зерна продати, шоб плуга купити. Ну, не тіко одним плугом питання рішаєця. То-то ковалі були, все таки, дорогі. Ни так ковалі дорогі, як моя мати казала: «От, побачиш, сину, прийде та совєцька власть, пропаде, прийде та друга – залізо буде дуже дороге». Звідки вона те знала?! А колись імєнно залізо було дороге. І зараз залізо непомірно дороге, так, як і нафтопродукти. І через то важко, бо то друга сторона. [Ваш дід десь у місцевих ковалів плуги замовляв?] Так, місцеві, да. Значить, тута був [коваль] Митафо́р, я його там не пам'ятаю, ну, не тільки. Знаєте, плуга зробити... Міг бути коваль, який міг воза зробити, ше шось, а плуг – дуже складна геометрія його, як воно називаїця, «полиця» і «леміш». От, форма геометрична... [Це вигнута така полиця?] Так-так. Там є вони кілька форм, вони діляця: англійська була – пряма циліндрична, а в нас – напів-, шо вона пласка. То-то ковалі, значить, которі плуги добре робили, цінилися. Вони могли на тричотири села бути, десь один такий, шо тіки займався плугами, вони ту геометрію, то всьо знали. [Чи дідусь розповідав Вам, з яких частин складався плуг?] Ну, то, скажім, ну, як сказати, я і сам [плугом тим] користувався. Коли було п'ядисят сотих землі за радянської влади – трахтор же не орав города. Значіть, Ви за будову плуга. Значіть, плуг складаєця: ну, леміш (то той, который оре, ріжуча частина, ото три кута нижніх), «отвал» по-російськи (то полиця, от імєнно, складна геометрія), дальше чепіги (то ті, шо ручки тримати), дальше гряділь був (то основа, так сказати, рама плуга, яка, значить, основну енергію передавала від коня). Ну, і дальше, не пам'ятаю, як та роздвишка, ну, кінь як там причіплюєця, значіть, чуть вліво, чуть вправо – ну, буває, чуть плуг поправити. [Чи ніж такий був, що різав, – «чересло»?] Да-да, «чересло» називалося, так-так. Чересломв основному користувалися, де неосвоєні ділянки орали або після багаторічних трав. Неосвоєне, бо в нас же ж тут такий бур'ян основний – пирій повзучий, і він коріння зв'язує. І коли орати, його ж треба розірвати. Одного ж корінчика розірвати, то один кілограм, а якшо ж нині триціть-сорок треба плугом розірвати – то скільки зусилля на гаку плуга буде, ну, на тому гряділю. [І на коней стільки?] І на коней, відповідно. А коли вже був ніж той, який різав (ну, по-моїму, диск був у тих плугах, а зараз і немає його, диска того), то він розрізав ті корінчики. Ну, там тріщить, вроді, зусилля то є розрізати, але вже пласт фактично відриваєця від корінця легко і перевертаєця легше. [Легше перекидати скибу?] Так. І коли багаторічні трави, скажімо, які б не були, там мичкувата чи стрижнева коренева система – все рівно треба розірвати, то-то точно. [Чи пам'ятаєте, можливо, гряділь колись дерев'яний був?] Ви знаїте, я того не пам'ятаю. І будем казати, навіть було ше ото ж за мої пам'яті, бо то вже родичі їздили, Долина, по-моїму, Львівської області, туди – то в них ше колеса були спереді на плузі. Може, він чимось кращий: десь кам'яниста місцевість, шо плуга викидає, чи, будемо казати, якісь перешкоди є. То такий плуг стабільніше йде. А той плуг, який просто сам по собі плуг, без додаткового, без тих коліс – то він на наших землях нічого, [годиться], а там, можливо, воно вириває, викидає. То в них вони казали, ше такий, то вони дивувалися, приїжали і казали: «Ой, у вас такий простий, всьо понятно!». [Такий, облегшений значно.] Облешений, легкий варіант. [Там, де коліщата (одне більше, одне менше), то одне в борозні йшло?] Я Вам не скажу, бо я його не мав, на картинці тіки бачив, то вони [колеса], по-моїму, одинакові. Али фактично, як Ви підмітили, діло, мабуть, правильніше було: то, которе в борозні, мало більше бути. Хотя воно ролі не грає: вони сильно не на одній осі, шо та, котора більша, більшу швидкість має, а котора менша – заторможенішу. [А як регулювали глибину оранки? Там, може, якісь гачечки міняли?] На гряділю, в нижній частині. І він [гряділь] фактично кінчаєця, ну, тоже з дирками там... От, скажімо, гряділь кінчаєця, він тут отако йде вниз, тако полоска металу, і тута дирки насверляні, і дальше такі погості, як ото завіс, і воно тако ходе вверх-вниз, піднімати. Именно той тяговий ричаг, от, я не повню, як він називаєця.

www.etnolog.org.ua

От, бачте, то я вже сплошал. І воно, значить, верхнє зійшло, а нижнє підняв під цей-го, вверх підняв – плуг забитий буде. І дальше [було регулювання] по ширині. То-то вже ширина, скажим, захват плуга і глибина плуга – дві регуліровки було. [Це все було на передній частині?] Так-так, на передній частині. Іменно, кінчався гряділь, іменно, регулювальною частиною. [Той, хто за плугом ішов, теж, може, прикладав якісь зусилля, щоб плуг не сходив убік?] Зі слів тих, сказати, плугатарів, як Шевченко писав, то ідеальним плугом рахувався той, шо ти його заглибив, кинув, і коні нормально йдуть, земля хороша така, розсипча, все в порядку – може плуга навіть кидати. І через шо кваліфікація коваля считалася високою, коли такий плуг – пішов, кинув, [а він] оту рівновагу, баланс тримає. Фактично плуг – це є клин, який зрізає, сколює і перевертає, і коли правильно там всі зробляні ті деталі і правильно відрегульовані, то він має той природній баланс. Бо коли вже плугатар прикладає якісь зусилля до плуга, значить, вже там шось ни слава Богу. [Отже, там дефекти якісь є?] Так. Або іде, глиби задирає, або, припустім, прижимає під того. Ну, будемо казати, може, ідеальний плуг тоже кидати по землі вправовліво, то, я ше раз кажу, коли ґрунт ни в порядку по свому складу механічному. [Якийсь камінь може попастися чи ше шось, треба ж втримати.] Десь рихла земля, а тута щільна до межі – то кине ним. От дернюки попадає кусок – тоже плуга вирве, викине. [Може викидати навіть?] Да-да. А коли всьо ідеально, то, значіть, він має ідеально йти. А якшо так, піджимає його – значить, шось в регуліровці ни слава Богу або в самому плузі. [Як орали кінним плугом? По кругу йшли?] Значіть, ну, то, бачте, я тут нічого нового не скажу. То вже старе як світ: «в го́ню» і «в складо́к», називали такий термін. «В гоню» називалося: коли маєте ділянку, город, і Ви орете, ну, скиба вправо, і Ви пішли-пішли, посередині Ви кінчаєте – борозна получаєця. [Чи часто трапляється рів?] Рів. То «борозна» називаєця. Ту борозну, щоб її раціонально використати, значить, селяни завозили додатково гній, там клали кучі, на той накидали землю, як сазати, може, то був такий термін, може, я придумав – «гарбузятник» – гарбузи садили в картоплі. Дальше, оранка «в складок». Розділяють поле, тоже дядько має бути, поміряти добре, шоб найти центр поля, середину. Перший прохід – має вішка бути, там, будемо казати, поля шоб правильно середину розбити, шоб було геометрично правильної форми. Сюди накинув, ось пішов, сюди накинув, і після того, як пішов. Тоді під межами получаєця дві борозні, але вони, коли вже земля, ґрунт готовиця до посіву, посадки, ну, там вже культиватором йде чи боріньми, і вже накачують ту родючу землю на те місце. Бо тут [при оранці «в гоню»] борозна получаєця, сюди скиба велика, така борозна – тоді тяжко землю зібрати, шоб покрити ту родючу, бо та нижня земля – вона ж мало гумусу має і малородюча. [То вже подальший обробіток – воно саме по собі загортає ті рови, виходить?] Так-так, загортає, відсовує туди, під межу. І получаєця, шо ніби тут такий квадратик – гарна посівна площа. [Чи було щось на зразок культиватора?] Культиватор – то считалося досить серйозно, на той час було. Який той культиватор... [Кінний, маленький?] Кінний, так, маленький. Бо я ж ше раз кажу, тіки коні були, трахтора ж не було. [Чи називали щось «ралом»?] Рало, так. Ото і був культиватор. Там і так називали, і так, я не знаю, звідкіля ті слова. Рало – то понятно, шо дере, ну, то більш природнє. [Рало не перекидає скиби?] Нє-нє-нє. Там просто лапи є. В основному були жорсткі і пружинчаті. Суть пружинчатої лапи: отакою кавулькою, сталь вже ішла, як сказати, вуглецева сталь, високовуглецева сталь, будемо казати, сталь-60, сталь-70, ну, то вже технологія металу. То чим вони перевагу між тими [жорсткими] мали: ті, которі були, як долота, вони такі і зара, вони жорсткі. Я ще бачив, шо і дерев'яна основа, там дерев'яна, там металева, шось там каркас якийсь трошки для того, шоб дерево саме не ломалося. [Тобто воно як лапка було, трохи розплескане?] Лапка, яка дерла, зривала. Там же компромісу не було, бо пружинчата, як шось не так – вискочила і перескочила. А та – то таки стругала, таки насильно вже той пласт [ґрунту]. І там їх три було, бо їх було дуже важко, ну, считати, вони більш суцільно роздирали землю. Али перевага пружинчатих була, бо земля в нас, я ше раз вертаюся, ну, бур'ян основний – то пирій... І шоб боротися з пирійом, бо на чорноземах він переважав, то пружинчаті лапи – вони висмикували і його так підтрясали, і він получався зверху. І якшо дальше бороною пройшов, то його забирав. Бо пирій можна знищити, [є] способи: хімічний спосіб і механічний. Механічний – то-то ралом коли дереш, а хімічний – коли гербіцидами в нас кропили, не чекали, поки він [пирій] вмер. То я маю ввіду, де жорсткі оті долота були – то жорсткі, ну, як, землю рихлили, рівняли, під посів готовили, груду розбивали, али погано боролися з пирійом. А ті пружинчаті – то пружинчаті, трошки слабше вони, так сказати. [Чи у Вашого дідуся було на три зуби?] Було ше те. [Як там зуби розміщувалися – один спереду і два ззаду чи як?] Так-так-так. Спереді, там воно фактично трикутником йшло, рама дерев'яна. Вісь – то була така, як сказати, кривошипом, скажем так, на них колеса були. Той кривошип для того, шоб глибину регулювати. І тут посередині коваль робив тоже там такі з дирками, полоску, ручку і колеса. Коли оту штуку повертаєш, то, так сказати, зміщуєш того кривошипа, і він піднімає, колеса, так би, опускаюця, піднімаєця сама рама, а коли там піднімаєш – навпаки. То-то глибина обробітку ґрунту. Бо фактично треба перед посівом обробляти на глибину посіву, а якщо просто для вичісування бур'янів – то бажано глибше, шоб розрихлити землю, повитягувати всьо там. [Які борони були? Може, пам'ятаєте ще дерев'яні?] Нє, борін дере[в'яних] – знаю, шо вони були. [Чим збирали урожай? Які знаряддя були у Вашого дідуся?] Серп і коса, косілки не було. Може, колись би і була, але ж...[Така історія була далі, шо не встиг він придбати?] Так-так. Ну, звичайно, стремились до механізації. [Чи серпи, коси були такі самі, як тепер?] Фактично так. Вада тіки була та, шо зараз сталь менше вуглецева «гньоцца, но нє ламаєцца». А колись восоковуглецева – вона і дуже ефективно косила, м'яка така. [Що косили, а що серпом жали, які зернові?] Ну, розумієте, по культурах Вам сказати... Значить, були способи уборки (наскільки я знаю, но я їх не бачив) – косили «на стєнку» жито, в основному жито. Пшеницьою не дуже займалися, бо пшениця була культура, високовибаглива до агротехніки вирощування і [до] поживних речовин. Ячмінь, пшениця... Ячмінь шось сіяли трохи, а пшеницю – не дуже. В основному жито було. То, значить, да, коса... я ше забув про пристосування до коси. Граб-

www.etnolog.org.ua

ки були. То на косу, на «кісся», як воно називалося, – та дерев'яна ручка, на якій вчіпляна сама коса. От, на ній устроювався такий «каблук» (воно називалося). Такий-го каблук, стойка така була, і воно таке, як граблі. Ни граблі, а як його назвати, – нижня частина довша, а верхня чуть коротша. Чотири штучки там. А верхня – така, зовсім менша. Ну, вони і тяжкі були, там треба було сало добре їсти, шоб тею косою покерувати. [Як називали косу – «десятка» чи як?] Ну, то коси були такі, як зара кваліфікація йде. По-моїму, йде сама менча «шістка» і сама більша – «дванацятка». То я читав в літературі. Но сама більша «дев'ятка», наскіки я знаю зі своїх [кіс], і сама менша – «шістка». В чому суть теї назви? Коли шиїсят сантиметрів коса – то є «шістиручка», вона так і в нас «шістиручка». П'ятерню ложив – ото, кажиця, десіть [сантиметрів] мало бути, а в мене – девіть, а в мужика якого більшого – може і одинадцять бути. То то була «шістиручка» – то була шиїсят сантиметрів. «Семиручка», «восьмиручка» – то [сім], вісім і так далі, а «дванадцяти[ручка]» – то я такої і не бачив. [Попробуй такою покосити.] То да. [Якщо коса з грабками, то вона складає у валок його?] У валок. І казали, шо, значить, косили «на стєнку». То як получаєця: значить, косе на той травостій, ну, воно спиралось ніби так, і жінки йшли ззаду, делікатно брали, шоб то, на шо воно сперте, не поламати, бо це ж не буде в'язатися. І в'язали перевеслами всяк год. Ше таке цікаве, я не знаю, як воно в вас називалося, знаряддя, як в'язати снопи, – «в'юрок» називали. Така палка, вона така конусом кінчалася. І коли закручуєця те перевесло́, дальше треба та кавулька, розумієте: отак обв'язали, і такі дві штучки закручуюця разом. І для того, шоб воно трималося, під те, шо в'язали (а воно вже щільно натягнуте), і під нього треба сунути – то імєнно той в'юрок так, як би важіль, монтіровка, скажімо. [Таке пристосування?] Так, таке пристосування. [Потім граблями, може, ще згрібали дерев'яними?] Граблями. Граблі я можу показати, я те ремесло [як їх зробити] і сам освоїв. Граблі, значить, як: граблисько і валок. Валок – то, ну, скажімо, дерев'яний квадрат, в якому через певний проміжок просвердлені правильно, в правильному напрямку дирки, [в які зубці] забиваюця. Якшо верхнє [сам валок] могло бути відносно з м'якшої породи – береза, сосна може бути, то вже самі зубці забивалися з акації, з глоду. Казали, з глоду робили, шо з глоду – дуже тверді [зубці], ну, вже такі, шоб не ломилися. А вже саме граблисько – то палка, яка розколювалась надвоє, бандажувалася в одному місці, а дальше такі дві розчавки. А міг і природній варіянт бути – то в основному бралося з ліщини (лісовий горіх), [яка має] вивеложене стебло, готове. [Ваш дід всю техніку мав свою?] Значить, з техніки, ну, тоді считалось, те, як шедевр, як комбайн – молотильна машина. Ну, яка молотильна машина – то примітивщина страшна. Такий барабан крутив, вибивав зерно. Ну ни ціпом треба було перти. Ви знаєте, як ціпом то всьо робиця? [Так.] А то – ну, барабан, підбарабани, такі пальці ідут. Снопа пхают туди: вжіх – пихнуло та й вилетів. [[З чого складалися ціпи?] Біяк – отой, котрий б'є, він коротший, а те, шо в руці – я не пам'ятаю, як називаєця. [Може, «ціпилно», казали?] Ну, може, ни буду я казати. [Чим зв'язувались ці дві палиці?] Значіть, зв'язували. Значить, шкіра, ну, шкіра, то Ви знаєте, була і тонка (з холяв), і була жо́рстка (на підошвах, і на упряж дуже йшла). Бо то ж упряж шили тоже ж шкірою, так, як би нитка була. Значіть, на тому ціпакові ідут такі хомути. Я би приніс, показав, і, як той казав, не тріпався лишнє. Там дротом закручувалося, шоб, як там, може, дирка була, може, там зашнуровувалось чимось. І посередині таке ж саме для того, шоб було гнучке з'єднання. Воно шось таке, так, як би шарнір, як би карданна система. Як ти ним не крути, не обертайся – всьо равно воно поб'є. [Ціпами молотили, в кого менше було зерна, так?] Били всі. Али хто мав можливість купити машину, то купив. І машини, нать було таке, шо так, як комбайном їдут по заробітки, ото зимою їздили [і з молотилками]. Клуні були, складали. Треба ше віяти ше то. Була віялка, звичайно, отой барабан, али, шоб його в рух приводити – вітряка не було, двигуна не було, ніякої енергії не було. То барське положеніє – двигун мати. Коні, кера́т! Ото був керат, молотілка, клуня дуже здорова була, віз був.

ГОРОДНИЦТВО Коли було п'ядисят сотих землі за радянської влади – трахтор же не орав города. [Це у Вас наділ біля хати був п'ятдесят соток?] Так, пііcят сотих. То-то ше за щастя треба считати, шо пііcят сотих було разом. Наділи давали, значить, дванацять сотих для будівлі, і, як правило, дальше – за межами населеного пункту. З одної сторони, була це політика державна для того, шоб люди менше займали землі, а орної було більше, і хуторську систему стерти. Якшо тих пііcят сотих було, значить, не важно, де там їх було, – мусіли орати плугом кінним. А землі відносно мало: хто один в колгоспі – двацiть п'ять сотих було, то ж, ну, як закон було, така влада. У радгоспах – тіки двацiть п'ять [соток наділ], а вже по колгоспах – то до п'ядисят. ***Городні культури***. Ото, коли картоплю садити – садили фактично під плуг. То маїця ввиду ото скинув скибу, дальше жінки ідуть і тикають картоплю там на якійсь висоті. [Картоплю для посадки кільчили?] Хто там знає, як вийшло. А два рази приорювали: приорав, прикрив, а послі знов через скибу. [Що на грядках садили?] Городину. Ви знаєте, я чось знаю, ни дуже аж такого значення там [мало]. Там, трохи моркви було, буряк столовий. Кормових буряків, от, считати, зараз, купляєш або кормові буряки садиш багато. Скажімо, я тримаю три корови – до до двадцяти сотих, п'ятнацiть-двацiть сотих кормових буряків. Ни було поняття, ото нать поняття, шо «кормова морква» – тоже ніхто такої культури не знав, тим не займався. [Чи гній на грядки теж вносили? Можливо, курячий послід кидали?] Ну, шоб там хтось аж так, ну, которі господарі більш продвинуті були, то, можливо, й да. А так в основному то всьо йшло так.

САДІВНИЦТВО [На хуторі, може, садівництвом займалися? Ваш дідусь сад, може, мав?] Мав сад приватний. В нас там велике було то всьо обістя, десь біля гектара, шо посаджене було. З них, будем казати, сотих десь, може, п'ядисят було під сад. Дід любив. І грушки були, сливки були, яблука були. «Рена́ти» в основному, ну, така профілююча культура чи сорт з яблук. А сад був тут в колгоспі. Дядьки мали сади. Дуже цінилася «тарну́лька» – така яблуня, сорт. Як воно зара називаєця науково – я не можу сказати. Там такий був Скакальський Василь – мав сад.

ТВАРИННИЦТВО [Яку худобу в селі тримали?] В основному бика мусіли тримати хтось вибірково, тому шо

www.etnolog.org.ua

треба було покривати корови. А в основному – корови, хто заможніший. І більшість людей мали корови. Али ж там ще одно «но» було – зі збутом. Для сім'ї, так би мовити, для сім'ї, щоб забезпечити харчування. А везти у місто – треба було мати час і все ж таки на когось покластися. Бо, будемо казати, те, що я знаю з перека́зів свої бабці шпиколоської, то навіть сепаратора мали. Представляєте, який сепаратор?! То вони там ту сметану робили. А так, як євреїв багато було, а євреї, як той казав, аграрним питанням не дуже займалися, то вони комєрческе питання вирішували. Ото, значить, вже вони скуповували зерно оптом, і, відповідно, молочну продукцію. Продавали вони оселедці, сірники тоді, то було дєло, і всяке інше. То [люди] мали можливість – возили [в місто] молоко, сметану.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство***. [Чи доводилося Вам раніше їздити на санях, возах?] Вози і сані були. [Чи знаєте Ви, як виготовляли сани?] Знаю. Мій батько сам виготовляв сани, для себе. Значить, такі породи дерев, як акація, ясен, ну за інші не можу сказати, може, яблуня, коли коренева система, саме стовбур росте і один корінь в одну сторону, таке відгалудження дає. І коли він такий загнутий один корінь, бо коли стрижневий, то ні, а він от загинається, от тоді треба було підшукувати таке дерево, зимою викопували, в той період, коли сокоруху нема, то мається ввіду оптимальний період після 25 грудня до, скажімо, до Стрітення, скажем так, тоді деревина саме довго стоя-ла і її шпик не їв, такий шкідник великий. Викопували, підрубували так, виймали, те відрізували, і оту части-ну «копаниця» називали, «санка» ще називали. І воно мало отаку форму, її розрізали надвоє, пополам рівно посередині. Якшо вона була мала, то з одної сторони обтесували, і другу таку саму дотично, чи як сказати, симетрично таку само підбирали і робили. [Як саме розрізали деревину поздовж?] Закріпляли і пилкою, до речі, в той період ще один був такий промисел, фамілія Трач, трачі були. То малося бути два чоловіка, як міні-мум, які різали, і пилка в них відповідна була. Ну я не можу вам сказати, як воно називається всі деталі, бо сама пилка була так само як пилорамка. То казали: «трачка-пилка». Значить, там знизу така насадка була, шо знизу сиділи, значить варіанти робіт. Значить, в який спосіб, те, шо розрізували клали, ну, мало бути на узвишенні, бо чоловік мав працювати. Колода мала бути зверху, викопували яму, він входив в яму, зверху на ямі два таких бруски; на них викочували колоду, на-віть оту саму санку, якщо більші сани робили, і могли розрізувати поздовж. Треба велика колода на дошки – різали на дошки, треба на балки – різали на балки, в основному то вже щиталось дорого і професійно, і люди в основному застосовували обрубування сокирою по краям, підбирали таку колоду, яка їм потрібна, і робили балки, крокви. Дальше я за санку. Санку роз-різали пилкою поздовж, там вона таке не груба, санти-метрів двадцять, і обробляли, був такий «геблик», на-зивали, то мається рубанок, називали «геблик», шерхе-бель був, то все діло стругали, а ні, сокирою тесали, дальше забивали такі клинці. [Як називалися ці клин-ці, «копили»?] Так, «копили». [Скільки пар копилів було в санях?] Дві-три, якшо менші сані –дві, якшо більші –три. Я вам можу, до речі, показати ті сани, в мене дерев'яні сани, ще батько робив. Так само ди-шель заставлявся, на одного коня вбік зміщено, на два коня по центру, і воно мало по центру тягу, дві там ті стельваги були, шо чіпляли коні за ті і все. Були «за-лубні сани», називалися. То парадно-виїздні. В осно-вному то для перевезення пасажирів. А дальше грузові сани – то просто. [Чи казали на них «грузові»?] Просто «сани». Ото залубні сани... А чого іменно залубні? Бо спереду були досточками так оббито, там де з-під ко-пита летів сніг, набивався, шоб не літав на високопо-важних пасажирів, і там два ряда обично розміщува-лося, воно там укреплялося досками. Ну, тільки на картинці [їх можна побачити], зараз я їх не бачив, бо зараз зими нема, ніхто їх не виготовляє. А взагалі, коли свято справляли, то були такі, що любили, от свято зими, їздили, сніг, їздили в тих санях покататися. Гру-зові, то є грузові, там нічого хитрого, борти, і возили, солому не дуже возили, таке всяке. От вози ділилися. [Чи був у Вас такий віз, як «гарба»?] В нас «драбиняк» казали, в нас «гарба» не казали. Дальше «безтарка» на-зивали. [Що таке безтарка?] То простий віз грузовий, де тільки борти є. [Який у нього був кузов, як ящик?] Да, фактично ящик, де борти були, задник, передник і те все дєло, бо, скажімо, драбиняк, той для перевозки соломи, легко, солома і снопи, бо багато снопів звози-ли, на нього багато вміщалося, і він не перекидався, і він такий був, високі драбини. А той, що ото такий ящик, «васаг» казали, то гній возили, картоплю, буря-ки. [Чи були у Вас вози винятково для їзди?] Ну, «брич-ка» називали, но бричка, щось я у нас тут такого не пам'ятаю, були вози гарно оформлені, тоже там файно ззаду сидіти, шоб щось такого, я би не сказав, а вже то що бричка, то прийшла з радянською владою, то були під ресорами, то для голів колгоспу, агрономи, бриг-адири і зійшлося на нішо. [Чи були раніше вози з дерев'яними колесами?] Да, були дерев'яні. [Чи за-стали Ви такі?] Ну чого ж ні! Як виготовляли, я не знаю, мій дядько виготовляв, він трохи столяр був. Значить, що там дерев'яна, була така букша, чавунна, забивалось туди таке осердя, то таке букша, маточина то дерев'яна була, то точилося, туди забивалась чавун-на букша, то чавунний злиток, кусок труби такої, зверх-ху вона мала проріз і так поверталася, і насажувалась на вісь. А там дальше забивалася у маточину, «ступи-ця» по-російськи, продовбувалися дирки під шпиці і дальше обід ішов. Обід дерев'яний був. Дерев'яні обо-ди якось там парили, я тої технології не знаю, їх после вигинали і ті шпиці вставляли, то було діло дуже тон-ке. Був російський варіант чи совєтский, колий той обід з деталей був, на кожну шпицю. [Тобто на кожну шпицю була окрема частинка обода?] Так-так. Кусочок обода і воно там стикувалося, після того надівався обов'язково металевий обруч. [Як саме у Вас казали: «обруч» чи «шина»?] «Обруч» казали. Бо воно фактич-но шина сказати, то тоже правильно буде, тому шо ме-талеві десь, сантиметрові, бо як камінець, земля, то воно бистро ломалося, а як так з ободами, то воно до-вше ходило. І вада була тих обручів. Колись сталь була ще, в ній багато кремнію, кремнієвий цей пісок, і вона була крихка і ламка, і коли на морозах, то обручі лопа-ли навіть. Отак зробив обруч, на морозі трошки по-стояв і лопнув, таке було. [Хто натягав шини на коле-са?] То ковальська вже робота, там був спеціальний пристрій, де та маточина лягала, колесо лягало по кру-гу, так сказати, жорновий камінь, великий жорновий камінь, вже клалося так, шо лежало те дерев'яне і мав обруч дуже підігнаний, треба трошки було геометрію

www.etnolog.org.ua

знати, шоб правильно поміряти, і наганяли силою, бо як зимою його робити, то воно має підвищену вологість. Навіть було таке, шо в жнива, от розказували, колеса знімали, кидали в луг для того, шоб воно намокло, шоб не розсипалося, і такі варіанти були колись. [З яких частин складався віз?] Да, вісь, дальше от я вже позабував, «розвора» називалося. Шо спереді – ото все передній міст, так сказати. Розвора, станова туто спереді, туди чіпляється коняка. А там орчики вже чіплялися, то дерев'яний кусок, на який надівалися посторонки, то тканинні чи шкіряні на коня, а в мене десь орчик ще дось тей є, і кільце таке. Круг був спеціальної конфігурації, шоб просто так воно, шоб як кінь поступився, шоб воно не злетіло, шоб там пішов, а шоб тримався. Дальше чекайте ще, як же ж там, така довга балка була, то певно воно те «розвора» називалось, що з'єднувало перед і зад. [Чи можна було змінювати довжину воза?] В принципі, мона було того... відсовувати туди того штіфта, а тута зверху, як воно називається, такий забивався штирь, яким розвора трималася, шоб перед повертався. Ну, драбини там дальше, ну, доска, ну, задник і передник, то вже то понятно. [Що таке «задник» і «передник»?] То мається ввіду, коли кузов, дальше як воно, ручиці, в ті ручиці драбини вставлялися, а дальше люшні і налюшники були. То я от позабував, і то коли з'єднувалось, щоб везти якісь сипучі матеріали на возі, то іменно на задню часть, трапеція, то надівалась на ту задню часть суцільне, то задник, а спереді то передник, шоб був ящик для сипучих матеріалів. [Де розміщувалися люшні, спереду і ззаду?] Да, люшні були і спереду, і ззаду. Но зараз практикують без них, але колись вони були у возі атрибутом. Колись вісь надівався на колесо, насаджувалось, «мутра» називалася, шайба така здорова. Коли та ступиця чи маточина ходила з тею букшою і упиралася, а дальше люшня, в кінці налюшник, то металевий обов'язково мав бути і закручувався, «мотерко» його називали, то гайка така. Вони були штіфтувалися, а більшість не штіфтувалися, була на правій стороні права різьба, а на лівій ліва, тому шо колесо, шоб не розкручувалося, самозатягувалося. Дальше та люшня і ті налюшники, то-то на ручиці надівалося така петля. І там ще треба було в ту драбину попасти, воно в'язало його разом, шоб воно не розпалося, а знизу дошка клалася така. [Де знаходилося дишло, коли у воза запрягали коней?] Якшо пара коней, то мав бути дишель обов'язково посередині, правильно посередині, а якшо один кінь, то дишель зміщувався, для того, шоб кінь йшов посередині, щоб тяга була. [Як і куди кріпили дишель у возі?] Дишель приєднували іменно в ту передню частину, якось воно, я вже позабував назви. [Чи казали на цю деталь «сниця»?] Да, то «сниця», но там тоже з металу були такі хомути, такий забивався туди дишель, але дишель як такий там майже не фіксувався так крепко, потому шо на дишель не йшла тяга, його діло було направляти і кінчався або вилкою, або там забивали такого шворня, шоб гачок такий був, ошийник. Ошийник кінчався, ланцюг і таким самим кільцем, отакої форми і отако йшов. То кінь фактично утримував віз, бо якшо кінь ішов згори, тормоз то був, як він називався, в кожного воза висіла та штука на ланцюгу, шоб гальмувати. Но тоже підкладалося під колесо, і як крутий дуже спуск, колесо загальмовувалося, і кінь мав ще тягнути, а якщо невеликий уклон, то його не підкладали. То дишель у тому ошийнику, кінь тримав за дишля і як буде таке, що лопне, то тоді віз не управляємий і не тормозиться, і кінь вже тоді неуправляємий біжить і може перекинути воза, нещасні випадки. [Яку упряж у Вас використовували, шлею?] Ну, шлея то-то щитається, потужність знімала з коня. Тоже складалося з петлі, якось воно там зшивалося, там тоже кільці були, і дальше там ті посторонки, дальше які тягнулися до того орчика. [Хто виготовляв шлеї?] Шлеї в основному римарі робили, така професія була, римар, який збрую шив. [З якого матеріалу їх робили, зі шкіри?] Шкіряні були, і навіть я бачив один раз якусь плетену таку , то ж сіяли коноплі, чи льняні, тканинні скажем так, плетені з тканини; така груба пльотка, шкіряний може трохи запарювати, а ті більш. [Чи пригадуєте, в яких роках почали з'являтися вози на гумовому ходу?] Щитай 90-ті роки, уже щитай радянська влада пішла. Токарські роботи, і люшню треба, бо колись не дуже полюбляли, бо колись щитався віз правильний, который на дерев'яному ходу колеса, вони вузькі, болота не боялися, ріже і йде і все нормально, а вот той резіновий, він мав властивість набирати на себе болота трохи і його так заносило, після дощу ним не їхати, ковзався. [Чи пригадуєте, щоб у Вашій місцевості їздили на волах, биках?] Такого я не бачив, я не знаю, може, моя мати пам'ятає, но такого я шось не знаю, коні в основному, то там центральна і східна Україна більше на волах, бо в нас такого не було. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [Чи було у Вас у господарстві начиння, довбане з дерева?] Було таке, ступа. То древнє ремесло, то для того, шоб кутю товкти, бо я не можу сказати, що тільки кутю, бо, скажімо, такі культури, як пшоно, ячмінь, вони потребують. Зараз шліфують їх машини спеціальні, а на той час то, певно, воно ж в ступі було. Олійні ще були, але то тоже олійні, я не знаю, чи то хтось міг мати, в колгоспі була олійня. [Яким способом товкли у цих ступах, руками чи ногами?] Ногами, стаєш ногами, за шось там тримається, як воно товче, я не знаю, я того не робив. Я взяв макогона, півтора години – і в мене кутя готова. Ступа була в мого одного знайомого, я не знаю, чи вона в нього ще є. [Чи були у Вас ночви або нецки дерев'яні?] То в мене нецки є, я можу показати. Колись даже такі були, шо і купалися в нецках здорових, великі, а в основному для тіста. Дальше та лопата була, коцюба, от коцюба в мене, напевне, металева лишилася. Ступа – то просто видовбане в дереві лунка така і осередок, як він називався, я не знаю, гуп-гуп те зерно і об дерев'яне обдирало ту шелуху і получалась кутя.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання трав***. От дальше є незайняті поля, от жінки тут збиралися, бо сама боїця йти, та й дикі кваси збирали, ну, щавель ше називали. Ото позащіпує його, то-то принесе – заквашували [ним], мабуть, маринування не було тоді. ***Збирання лісових горіхів***. Прадіди [мої], які там були мої на Шпиколощині – вони мали багато лісу (там я́риста трошки земля). То я вже географію трошки міняю. То лісу мали шось там трохи гектарів. То була ліщина така, «фундук» зараз називають, то-то українською «горіх», тіки окультурений. Значіть, брали дітей з собою (то мені мама розказувала), отими граблями [згромаджували горіхи]. Видно, родило тоді, бо ліщина зараз не родит, дикий лісовий горіх. То, значить, яка кухня була: значить, в певний період, коли воно всьо то обпадає,

www.etnolog.org.ua

граблями дєд згортав, каже, листя в валки в лісі, а діти мали збирати ті лісові горіхи. То, значить, назбирували горіхи в мішки. Шо на воза ставили – значить, там не один мішок і не відро [було]. Бо лісового горіха назбирати мішок – то, пробачте мені... [Ну, тут ше й воза назбирати.] Ше й воза. То, значіть, тоже везли, ну, жидам продавали. В нас кажуть «євреї» зараз, но тоді не було такого слова «євреї».

ПІДГАЄЦЬКИЙ РАЙОН

м. Підгайці

Записав В. Іванчишен 18 січня 2018 р.
у м. Підгайці Тернопільської обл.
від Жука В'ячеслава Артемовича, 1953 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Працювали волами. Я ще мав тут ярмо. Маю лемківський ціп. Робити треба було тяжко, земля там [Західна Лемківщина] була на пшеницю недобра. Овес і ячмінь родив. Ну, і хліб родився, але гористі ці, кам'янисті. Межі були виложені з каміння. Але воно добре було на зернові, бо як не було довго дощу, то камінь давав вологу. Як падав дощ, то камінь більше тягнув вологу. Снопи привозили до стодоли. Стодоли мали такі, шо він як з поля приїжджав, ворота були на дві сторони, він відкривав і зразу міг з конями чи з волами, заїжджав з снопами чи зі збіжжям в стодолу, і звідти. Стодола мала бути в два-три рази більша як хата. Мотики були. Мотика – то таке як сапа, тільки воно як «серце». Лемки мотиками картоплю викопували. Вони лопатами не копали. Мотиками звідси і звідси. Мама все життя тільки тою мотикою займалась.

МЛИНАРСТВО Господарка мала бути розвинута. Жорна ше маю. Тоді написали, шо то «мельніца» в документах. Їх тато привіз з Лемківщини, вони були на Полтаві, і аж сюда попали. Всюду тато тягнув то з собою. Він думав, тут дадуть землю і він буде працювати. Ті жорна тата потім спасли від голоду. Тому шо сусіди вже тут як були, хто мав якогось зерна трошки, то тато тими жорнами як молов, то пригоршню лишали за то, шо змолов.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання грибів***. [Коли збираєте опеньки?] Колись ми поїхали, то знайшли таке місце, шо закрили дев'яносто шість бутликів підпеньок. Я був з жінкою, ми двоє. Їдемо кожного року, то на «правдиві». Того року білих грибів було дуже багато. [Як сушите гриби?] Сушимо опеньки і маринуєм. Вони мають на сонці, я їх на нитку заселяю, порізати дрібненько. Я їх сушу, шоб мати на Святий вечір до борщу. А то «правдиві», це білі гриби. До речі, лемки ніколи опеньки не збирали, бо не вважали їх за нормальні гриби. Там ліси такі, шо «правдиві». Опеньки росли в саді, тато каже, шо їх ніхто навіть не чіпав.

с. Галич

Записав М. Бех 16 січня 2018 р.
у с. Галич Підгаєцького р-ну Тернопільської обл.
від Кулаківської Марії Мирославівни, 1936 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Розкажіть, будь ласка про своїх батьків, хто вони були і чим займалися?] Мої батьки були землероби, мама і тато. Тато, ну як, тато робив дорожним бригадиром, а потом пішов до колгоспу, робив в колгоспі бригадиром тута в селі, а мама була звичайна жінка. Мали троє дітей, мали мене і сестра є, і брат. [Чи багато Ваші батьки мали землі?] А то колись було, вони мали, до того вони мали сім гектарів землі, а мій тато, як женився, тато був біднішим, мама була з багатшої родини, але мамі не дали більше землі іменно так, як татові, бо тато був бідніший, йому дали мало, але вони сє доробили бо вони були роботящі, доробили і собі землі купили кілько там, кілько могли. [Що вирощували на тій землі?] Всьо, то сіяли, садили кругом же земля була, та троха далеко від хати, бо тут коло хати було двацять сотих. [Що сіяли і садили коло хати?] Городину садили, там бараболю, буряки, кукурудзу, грядки всяки таке-о, то коло хати. А на полі сіяли, ну потом вже був колгосп, то позабирали, але ше й мали ми тут двацать сотих города, а ще нам дали петнацать, було трицать п'ять сотих, до ще й тепер сію. Я маю зятя, але він се тим не інтересує бо він з міста, він з асвальту, не знає нічого. Я ще сію сама і сама командую, бо ще й на поле, маю поле. [Багато маєте поля?] Маю там на поле, я маю пійсять сотих. [Що сієте на полі?] Я того року посіяла троха пшеницю, бо я так... Мені забагато того всього, із тим сапаням, я не годна, дочка на роботі... А на полі сіємо там для худоби мешанку, я ще тримаю, ще корову-яловку, я ще то всьо сама пораю, нехто мені не помогає. ***Сівба.*** [Чи пам'ятаєте якісь звичаї, коли перший раз виходили в поле?] Може, таке колись було, я знаю та шось, колись виходили процесією, отуто саме більше в літі йшли у поле святіти хто мав свою землю, відправєли там собі колись. [Коли виходили святити в літо, можливо, це припадало на якесь свято?] То-то підходили якісь свята, але я не годна то-то пам'ятати. Навіть при своїх полях там при дорозі клали якісь пам'ятники, якісь хрести щось туто, та й потому як йшла процесія, то коло тих хрестів правилося і відправлєлося там і всьо. То я як шла, вже багато років, як я шла пішки до Зарваниці, то по дорогах стояли такі навіть побиті вже то ті пам'ятники, вєдно, правили священики, то коло кожного правили. Отак жили, фірами їхали до Зарваниці, пішки йшли багато людей. [Може, є такі дні, в які найкраще сіяти?] Ми то-то не перебираєм, коли є погода навесні, то садимо, ну, сіємо. [Коли у Вас садять картоплю?] Навесні, коли вже є тепло. [Як знати, що вже тепло і земля прогрілася?] В травні десь, то саме більше садят, а ми садили і в квітні ніби той рік. [Коли сіють гарбузи і огірки?] Та всьо разом туди садит. [Чи сіяли у Вас колись гречку?] Ви знаєте, в нас сего року були гречки, ото, певне. раз посію така сі файна тий-во, а потому шось стане з нею – нема нічого, ше маленька вже зацвіте, а сего року мені пощастило, дуже були гречки. ***Жнива.*** [Як колись молотили зерно?] Звозили додому, то вперед на поле, серпами вижинали складали в петнацатки – по петнацать снопів, так сюда-туда, а тако звозили додоми, а ми мали стодоли такої, ну маленька, на подвір'ю робили тік, молотили ціпами, ну а ще скоріше, ото ше були якісь кіратові то ті молотарки, але кіньми шось ото, але так більше ціпами мама молотила і тато, обидвоє так раз-раз. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** [Збіжжя складали на подвір'ї чи везли в стодолу?] Люди мали стодоли і складали в стодоли, то далі тутаво, то не було такої-во, як тепер, то є мерва з соломи, а було далі потом снопи – «околоти», як колись каза-

www.etnolog.org.ua

ли. [Що робили із цими околотами?] Пошивали ними, січку різали з них, пошивали хати; колись стріхи були з соломи, то з тих околотов.

МЛИНАРСТВО [Гречку люди сіють для того, щоб їсти?] Аякже, а тепер вже якийсь інакший закон вийшов, в нас були млинки, що мололи гречку і то просо мололи. В нас самих, моїх родичів, були гречаний і той просяний млинок, а потом попродали то-то. Йшли люди, хто знаєш звідки до нас, молоти гречку, а тепер вже краще, тепер вже везут готову гречку і поминяют за крупи всьо, а вони такі червоні ті крупи десь, а колись була біла крупа звичайна і всьо. [Колись також млинками мололи?] Так, але вручну мололи, та якусь січку сє ріже так ту гречку. [Мололи гречку на жорнах?] Нє, а ми мали і жорна. [Чи не було так, що гречку в ступі товкли?] То було колись, але я того не пам'ятаю. [Гречку теж у травні сіють?] Троха пізніше.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Ви знаєте, шо то огірки так сіяли, помидори я чогось не знаю, чи хтось садив. Я вже пару років і кавуни навіть садю. Я цього року такі кавуни мала, то були такі дуже зелені, аж чорні і були такі смугасті, то ті зелені, то скоріше доходять, я мала досить кавунів. [Насіння своє маєте?] Купуєм, всьо купуєм насіння, я колись собі всьо складала, там червоні буряки, то я собі всьо туто і кормовий буряк так, а тепер воно всьо купуєм. [Як Ви збирали насіння?] Та посадити буряк, ну то він тоді вже має насіння, він вже пустить такий догори і там вже є, цвіте і є насіння. [Тепер тільки купуєте?] Дочка купує насіння. [Чи вибирають у Вас насіння огірків?] Огірки ми маєм свої, все своє, помідори маєм свої. [Як колись боролись зі шкідниками на городі, як знищували колорадських жуків?] Не було того колорадського, не було і вже потому нібито десь він і появився. Казали, що, може, хтось знайде такого жука смугастого, всьо показували на малюнку, яке то буде, то ми за той дамо гроши, премію, хто знайде, але то так і наказали, але не було їх, то сє вони пізніше появились ці жуки. [Чи проводять у Вас сівозміну на грядках?] Я сажу там, де кормові буряки, то я там роблю грядки, між тими буряками всередині, відзначу собі зайвих кілько там треба і там, і там. Того року дуже було мокре літо, і ми мали маленьку дитину; мусить бути єдно на городі, єдно коло дитини, то ми сьо так запустили, вже ми такі мали бур'яни, шо не годні дати ради, але так всьо-всьо не роблено, навіть не знаю, шо таке було, всього ми мали, а цибулю таку ми мали велику свою. [Чи купуєте насіння цибулі?] Садити купуєм таку дрібненьку. І колись робили люди градочки – на цибулю, на помидори, а тепер, то між туди ряда ми на поперек города садят. [Між буряками?] Так. [Чому вже так роблять?] Я сам не знаю чого так, воно так добре то все росте. [Як у Вас садять картоплю?] Вже тепер садять тракторами. [Колись як садили?] Колись, то ми в ряди розкидали, по рядах, то на кожну стати – стати і сапами пригорнути. [Ряди теж сапою проводите?] Нє, маєм такий марок, шо тягне ряди, а потом на кожну барабольку стати, кинути поперед себе та стати. То воно, як файна земля, то вона сама туди стане, а потом підгортаєм чи конем, а ми мали такийво той, забула як то сьо називаєця, ми й копаєм тим бараболю. [Під плуг?] Люди під плуг роб'ят, у нас є той орендатор, то він всьо. Він має чотири трактори, він всьо тракторами туто всьо, навіть не дуже сапают, то всьо туто. Бараболю кілька раз пройде ніби посапкує і всьо, і навіть не посапує, а оре, ну як-то підгортає, а ми ще сапаємо. [Скільки разів за літо сапаєте город?] Буряки треба два-три рази сапати, а бараболю раз; посапкують конем, тоди посапаєм, тоди підгорнут і всьо. [Сапують конем?] Да, бараболю сапкують конем і підгортаєм конем. [У Вас свій кінь?] Нє. [Чи багато людей в селі мають своїх коней?] Люди мають, нє, по одному, не мають багато. [Батьки Ваші так само садили картоплю?] Ну, тако розкидали бараболю, як я кажу, а потом пригорнули та й всьо. А то колись ше інакше було, то ше рискальом копали, ну, рівці робили і рискальом єден іде вперед копає, а другий кидає і всьо, так садили бараболю. [Чи багато колись садили картоплі?] Багато, колись багато садили, але колись буряка так не садили, кормового не було того; кормовий буряк він не дуже добрий для худоби, бо він сушит, а ото цего року я не знаю шо то навіть стало, ми так мали багато буряка, а он уже догниває, ну так гниє безбожно, шо нема що [казати]. ***Переробка та зберігання городини.*** [Що таке пивниця?] Пивниця – то на бараболю, всьо тримають, бараболю там, буряки. [Вона під землю така?] Ай- ай, але в нас сє то під горбик, то в нас всьо рівно заходить, в півницю є дві сходинки. [Там зберігають картоплю?] Бараболю, буряки та більше нічого. Вона, ну, кріпка, більше нічого.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи тримаєте корову і чи колись тримали?] Ми тримали колись дьві, а тепер вже одну і то, певне, не будем тримати, але мені шкода, бо я привикла до худоби, так мій тато так привчив, мама... [Чим годуєте худобу?] Ну, то-тож там є, я на поле сію, мішанку там сію, чи якесь ще зерня. І свині тримаю, курей маю, гусей, качок. Маю пай, од мами лишився, бо тато скоріше помер, ше в сімдесятому роци мій тато вже вмер. [Чи платять Вам за пай?] Платєт, я не можу сказати, файно платєт, та ви шо, в нас є гектар сорок того паю, але сеєдно дає сім корців пшениці да корець кукудзи, мішок цукру. ***Вівчарство.*** [Чи були колись у Вас вівці?] В мене колись були, двоє тримала, але то сьо тримали, бо то сьо стригли, то всьо ткали сведри, такий був час. [Вівці також в стайні тримали?] Так, вони були коло худоби. ***Свинарство.*** [Свиней також тримали в стайні?] Нє, як жив мій чоловік, ми мали на дворі свинарник – кучі, ну їє не треба тримати в стайні, але він зробив, такий був камін той-во, та й туто з того каменю вимурував кучі ці, та й було добре так. [Це «кучі» називались?] Так. [У селі також робили такі кучі?] Аякже, шо свиня в стайні пориє і руйнують ті підлоги. [Корів і коней в стайні тримали?] В стайні тримали. [Як часто колись кололи свиней?] Раз в рік, так люди ото не тримали побагато, як ото в колгоспі, тримав єдно-двоє, так як в мене трималося єдну свиню, та вже мала шість місяців, і чоловік купував маленьке коло того. [Де купували?] На базарі. [Де базар?] Отутка, де старий млин, там тепер зробили базар. Колись було в центрі, так ніби сюда його перетягли той базар. [Базар був окремий для худоби?] Був окремий, а тепер, де худобу не продают, хіба, мо', свині коло того отам, де світят воду коло того ставу, там свині, і то тре йти вночі, як шоста година, та не вночі, але ше не видко, затімно не видко ше, до рання до світа. З сіл возять, в нас так не годують, шоб тримали дуже, десь хтось тримає, а то з Мужилова. Там колись було багато свиней. [Як вибрати поро-

www.etnolog.org.ua

ся?] Міряют, аби влізло туво, де голова між тими, аби було три пальці. ***Пастухування.*** [Як у Вас випасають худобу?] У нас пасуть усьо на ланцугах. [Колись також так пасли?] Нє. Гнали на пасовисько. Ви думаєте було пасовисько, там он є у нас за селом туда така дорога, там коло сільради, там є потічок, є дорога така, то там такий рів є, вода тече, воно так ніби згористе, дуже такі горби. Пасли, але ніхто не впадав. Гнали пасти рано і ввечері; мусить бути пастух, тепер немає, нема худоби, люди випродали худобу, нехто не хоче тримати. Ше якби було в кого діти, то-то молоко, то ше люди тримали, а так для себе нехто не хоче. [Пастуха колись наймали?] Нє, свой, то були діти, та й гонили пасти. [Чи платили їм за це?] Нє, та свої діти. [По черзі пасли?] То по черзі пасуть пастухи, а колись в нас кожен гонив свої. [Чи було у Вас таке, що весною на пашу виганяли корову свяченою вербою?] Колись гнали пасти аж в травні. [Чому так пізно?] Ну, я знаю, отак, як у нас в місті жиди, то вони також мали худобу, але там наймали пастухів, то вони інакше не виганяли, як десятого травня, на десяте травня, ну в селі – там скоріш. То було, шо тримали більше з міста худобу, вони наймали там, ті жиди наймали туто пасовисько, платили. А ми скоріше не женем як в травні, а скоріше нема що пасти. ***Заготівля корму для тварин.*** [Де колись косили сіно для худоби?] Хто мав, то косив, хто мав своє аж на Велентах, туда далеко, де Везовівка, туда, то там мали поле, то там мали такі рядки, як то сьо називали рядки і там косили сіно. Тато також там мав рядку, а то далеко, то шість кілометрів звідци. [Це так далеко возили?] Аякже, кіньми возили. [Коли починали косити сіно?] Косили в червню, а потом восени ще раз косили, це тепер вже скоріше косять, то-то клімать змінив чи що, я не знаю і скоріше виростає сіно. Я не маю сіна, я маю поле, я сію мішанку таку, а так січку в нас січуть, на січкарні ріжемо січку. [Що ріжуть на січкарні?] Житню, курузяну солому, та й всіляку, яка є. [Солому?] Так. [Що таке мішанка?] А там є овес і вига – то є разом таке. [Це також косять і сушать?] Так, як сіно. [Скільки разів на рік косять мішанку?] Раз. [Багато сіють мішанки?] Я сію двацать сотих, вистачить для одної корови, там є трицать-трицать дватрицать три тюки, то воно вистачає. [Ви його тюкуєте?] Так, ми тюкуєм, колись не тюкували, колись туто стижки такі складали на дворі, а тепер єдна корова, то вистачить, на под розкидає та й всьо. То ліпше з тими тюками, на солому треба багато місця на таку – нетюковану. [Чи підстеляють худобі?] То коли стелю, то коли нє, але гній восени не вивезла, шоб постелити, то не мона ради дати з тим: то дощило, то сяке, то таке, та не вивезла, то нема де сє подіти, то не стелю, то згортаю кожен раз те й всьо, замету. [Гній вивозять восени?] І навесні, і восени, цього року восени не вивезла. [Чи не складають гній, щоб перегнивав?] Та нема, то не в таких місцях треба. [Колись у Ваших батьків такі самі стайні були?] Так, ну то ми на тім місці перебудували, шо тато був, але та така була якась городжена, туто з глини з вальків туто зроблено, робили такі з соломи з болота такі, а ми вже з чоловіком цеглу. Мій чоловік туто сам муровав, йому шкода було цеглу, так він так ніби змуровув на єдну цеглу, тому троха зимно, ми троха мусіли бити дошками зверха.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Пасічництво.*** [Чи були в селі люди, які тримали пасіки?] Тримали, в нас було, ми самі мали шось три вулики, але то треба було мати приміщення.Тато туто в стайні тримав, там на стіні повісив, але був свій мед, кілько там було, то було вистачило всім. Були, були такі бджолярі, що мали.

РИБАЛЬСТВО [Чи ходять у Вас на рибалку?] Ходять, але на таку дрібну, тутка лапают, бо тут дуже бистра вода зробила. В нас річка шла колись така крива, аж туда-во попід хати, а вони потом то всьо перекопали, то зробили рівно, але чогось вона дуже бистра зробилась, як стала така рівна, а так, то попід то Сільце, а колись нє, вона звивиста йшла по всіх болинях. Колись було риби!

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Хто виготовлявв дерев'яні ліжка в хату?] У нас були майстри, то тепер нема майстрів в селі, а колись були, що робили. Був такий Баранов у нас на кінці села, уже помер. З дерева такі ясенові ліжка [майстрував].

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи були майстри, що робили із каменю різні речі?] З каменю ото стайні будували. [Де брали камінь для будівництва?] Та десь якісь кар'єри були, то добували, тесали. Ми оно робили, то я таку велику пивницю маю, то вона вся з каменю. Я ще пам'ятаю, шо в нас із Сильців приходило два чоловіки, то в саді тесали, складали так, як вона має бути, а потому викопали та й складали, то в мене пивниця така відповідна, така кругла, велика така.

с. Сільце

Записав В. Іванчишен19 січня 2018 р. у с. Сільце Підгаєцького р-ну Тернопільської обл. від Фаріона Володимира Семеновича, 1951 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Як виготовляли бочки?] Я можу ще такий інструмент [частини] зробити до бочки. Само собою спочатку дерево, шоб воно не мало гудзів. Дерево вибирається, шоб було різане тільки в зимі, шоб не мало соку. [Переважно взимку заготовляли?] Та нє, часом нам і готові привозили. Привозили, ми робили ремонти. А ті майстри, шо мене вчили того, Кулянда Нестор мене вчив такий. Такий лемко старий був. То він показував, як колоти і як колиться дерево. Як тесати, треба мати весний ніж, рівний такий ніж і полукруглий. Я маю вдома. [Яку частину стовбура дерева брали на виготовлення бочки?] Коло пенька від землі, саме моцніше тримає. Відземок. Робили з дуба, а то присилали десь з Росії і березу. Колись йшло «Россєю надо корміть», ото огірки, помідори там. Цілий час [тривалий період] робили. Ми там пахали і ящики, і бочки. Треба, шоб літом не ссихалась, в неї давали таку трощу, якшо ссохлось. Бочка давала швар [просвіт між частинами] такий. Потому обруч чуть-чуть потягав. [Як «тягнули» обруч?] То міралось бочку, циркуль спеціальний. Міралось навколо. [Що робили після того як вибрали дерево?] Воно сохло. Якшо собі робиш бочку, то саме менше з рік треба було посохнути. Шоб дзвеніла та бочка. [Що означає «дзвеніла» бочка?] От як бочку зробили, говорять як зробив першу сам, то я мусів поставити майстрам могорич. Бутиль горівки на бочку. [Що далі робили, щоб виготовити бочку?] Клепка була. Каже, як нема клепки, то не буде бочки. Але вона опукла, я кажу той весний ніж – стружити. Там

www.etnolog.org.ua

же фуганки, таке, шоб вибирало. Там є бардо [частина ножа], то ним тесалось. І гибльом. Гибель – він рівний, збирає, а фуганок вибирає полукругле. [Як одну до одної клепку пристосовували?] Був такий кутник. Вигнене таке воно було. Як міряв, і шоб на ті клепці було під клин. Клепка як йшла, то одна за одною йшла, а там всередину йшло і обручом стискалось, і воно звужувалось, і ставало рівно. [Скільки клепок було в бочці?] То залежи[ть], яка бочка. Є сотка, є п'ятидесятка. Сама клепка, шо сушилась, вона могла бути довша, а потім обрізалась для розміру. Мав розмір, там, например, один метр, то метр з чимось там було. Там на дно оставлялось, циркуль був, тим циркульом вимірювали клепку, як збили докупи. [Як виготовляли дно?] А дно, от є клепка, стіл він робив, і давалось або з бляшки, або цвях обрубувався. Цвяху обрубували головку і збивали докупи. Потом циркульом той круг, на центр робилось, і потом ножовкою. Називалась «лучкова пилка», вона вигиналась, різали по колу. Ми ті бочки..., були дубові, були соснові. Дубові були дорогі. Соснова, букова, тоже таке. Як жилізо ржавіє, а дерево то гниє. Кажного року треба було бочку мочити. Шоб вона не стояла на якісь землі. Вона має бути в сухому місці. Як є пивниці, то літом – зимно, а зимою – тепло. [Скільки бочок зазвичай було в господарстві?] В мене, например, була бочка для капусти, бо квашилась капуста і огирки. Менша на огирки, а на капусту – більша.

КОВАЛЬСТВО [Хто виготовляв обручі? На кузні?] Та де! Полосу давали, закльопки. Закльопки були жилізні. Були листи, «тройка», може, з половиною, привезли моток. Треба було мені на бочку обруч натягнути новий, той перержавілий, пішов зміряв, взяв. Бочку міряв отаким шнурком, по кругу, лишаєте на дирки сантиметрів чотири, і потому одне на одне накладалось. Я вже за бочки забув, більше жилізу кручу. Маю дома кузню. Я був вчився і на коваля. Мене один вчив, але то такий був коваль, шо як шось робив, обертався, шоб я не видів. Приїдуть до мене кувати коні, а я вмію кувати, то я вже його кусок хліба забираю. [Чому ж зголосився Вас навчати?] Мусів, бо ж то колгосп. Я хотів ковалем робити, так змалку вони були. Садовський Святослав був, а ми приходили там димали. А ше мого кума, Кулаківський, тато був ковалем. Ти й так помалу змалку полюбив то все. [Чи підковували коней?] Як не кував, тридцять п'ять років проробив. Ковальський стаж пішов на пенсію. Підковувати коні перестав. То як підковувати, то треба животом пертись, шоб струг, шоб підкова рівненько стояла. Наляв води – і міг навіть пити, так маєш припасувати підкову, шоб кінь не був криво потом. І дивитись, шоб часом, як людина ногті має, а там дивитись, бо буде зразу м'ясо в підкову. А як так нагрузити, то кінь криво йде. [Одну підкову міняли чи всі чотири одразу?] Яку відорве підкову, та й зразу роблю підкову, припасовую. Як я робив, то підкова могла ходити навіть два місяці, а то міняти треба, бо воно ріг вростається, і пари, кінь ногу калічить собі. [Чи пам'ятаєте ковалів-циганів, що приходили?] Циган від мене тікав як ну. Я несу, сапи продаю. Поробив сапи. [Де саме продаєте?] Підгайці. Монастириська. У Козові [районні центри Тернопільської обл.] переважно, бо моя донька там. Приїду, там розберуть моментом. [Розкажіть про виготовлення сап?] Роблю все. Можу й держало, маю станки. Коло «вуха» [деталь сапи, в яку вкладають держало] треба наробитись, а лиш кажуть: «Кілько грошей?!» А коло того треба нагепати [бити]. Я не роблю, як продають, бере кусок дрота, трубки, заклепав зварив і несе. Потом жінка хоче підгортати, а та сапа розлазиться. Там такі цигани ходили по базарі і кричать: «Фірма Будулай». Кажу: «Дай-но ту сапу!» Взяв і вигнув. А він ше повидів в мене сапи в сумці, кажу, шо людям продає бляху. Сапа має бути стальне жилізо. [З чого саме виготовляєте сапи?] З дисків [деталі, що використовувались для рихлення землі] переважно. Я був перше колись в колгоспі трохи натягав. Трактористи там шось робили, тий ключ [інструмент для авторемонту] лиши, болти. Назбирав повно там болтів, гайок, а тепер маю в кузні. Я був сапу робив і з полосок [листи заліза], така трохи груба, його склепую молотком. Грію і роблю кругляк [закручений навколо осі лист заліза]. [Де саме грієте?] Горно маю. Вуглі купую. І жилізо купую, бо ти повиносилось. Та й зроблю з тої полоси. А потім «вухо» [деталь сапи, в яку вкладають держало], шо закручую. Робиться сапа рівна, роблю «ложку» [деталь сапи, якою обробляють землю], і зверху розклепую таке. «Вухо» закручене, і в ньому дирочка, і йде той патик [держало]. Роблю різні сапи під кукурудзу, цибульку, часничок, моркву, більш мілкіші, з таким дзьобиками. А трохи більші – для бараболі, са́пати, можна підгорнути. А ше таке я роблю, називаю його по лемськи, з таким листочком – «мотика», воно також з «вухом». Ще я роблю «ко́пач», його сестрі робив недавно. Це шоб жінка, собі руки роскальом, бараболю не копала. А ше копають бараболю, підорюють, то шукають ше ним, вишпортують ним. [Чи виготовляєте серпи?] Колись серпи, то насікали. Як вже старий серп був, то треба мати спеціальний інструмент, шоб його насікти. [Що означає «насікати» серп?] Там, де лезо у серпі. І є такий спеціальний пробойчик. Воно має там насєчку. І робляться такі зубки. Але то вміти треба. [Чи розпродуєте виготовлену продукцію?] Та, додому приходять, забирають. Колись жінка з Вербова [село Підгаєцького району], дивися такі рученьки порипані, фасолю несе: «Йой, майстре, так хочу сапи». – Я кажу: «Почому та фасоль?» – «Та по рублю в'язка. Нате Вам ту фасолю». – А я кажу: «Нате Вам сапу». – «Кілько та сапа?» – «П'ять рублів». Так тоди коштувала, а тепер – сто.

ТЕРЕБОВЛЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Підгайчики

Записала Л. Артюх 12 серпня 1989 р. у с. Підгайчики Теребовлянського р-ну Тернопільської обл. від Кривинської Марії Василівни, 1912 р. н.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Льону більше сіяли, коноплі менше. Сіяли весною, лише не в неділю, сіяли чоловіки. На полі – льон і коноплі. Городів не було. Більше по картоплі сіяли. Вибирали лен у серпні, а коноплі, плоскінь – теж, а з насінням, матірка, – восени. Зв'язували сніпочок перевеслом з коноплі, з льону теж робили з двох пасом. Льон товкли з насіння. Мочили на стерні, три тижні лежав, відходило, зв'язували. Коноплі мочили

www.etnolog.org.ua

у річці в калабані. Насіння з льону – олій били. Їли, бо файний, з конопель добрішній. Ту полову свиням давали, з олію. Сушили на сонці, розставляли, били праник, відбивали коріння – «м'ядлити на м'ядлиці» називається, на коноплі дві дощечки, а на льон три дощечки – терлиця. Вона була на двох ніжках. Тільки жінки по ночах робили, бо вдень картоплю копали. Паздір палили, щоб тепло було в хаті, а на хліб тільки дерево, бо лісу багато було. Щіткою чесали, гвозді забиті були у неї. Пряли перше, друге – на полотно. З кльочя – на мішки, грубі верета. Пряли на веретенах, а пізніше на прядках. Була прєсниця і кружілка, на неї намотували льон. Від Різдва до Йорданя не пряли, а лише шили. На свято виносили. Мотовило було. До семидесяти сантиметрів палиця, а впоперек двадцять чотири нитки, одне пасмо. Двадцять пасом – локоть. Знімали з мотовила міток. Спряли, помотали, у попелі товкли, полоскали, сушили, а тоді, були в нас такі золівниці, як бочка, усподі ширша, в діру зісподу закладали віхоть соломи, попіл з дерева соснового або з грабу, заливали кип'ячим водом, черпали знизу з мизницю зісподу і знову наливали. На другий день прали. Треба було добре витовкти прєжу. Хто не знав сам ткати, то віддавали, ні – то самі ткали. Ткали й чоловіки, й жінки. Ткали полотно на дві або чотири підніжки. Без кольорів виробляли. А на рядна в біле й синє фарбували. Плахта на ліжко була біла на двічотири підніжки, ткали на сосо́нку.

ШУМСЬКИЙ РАЙОН

с. Тилявка

Записали О. Головко та Б. Сауляк 18 січня 2018 р. у с. Тилявка Шумського р-ну Тернопільської обл. від Трифонюк Єви Тимофіївни, 1927 р. н., Яремчука Петра Дем'яновича, 1931 р. н. та Панасюка Петра Дмитровича

РІЛЬНИЦТВО [Чи мали землю Ваші батьки?] Ну, чого ж не мали, мали, а як же ж! [Скільки землі було в батька?] Я знаю, шо три чи штири, думаїте, я вже пам'ятаю? То вже ш роки... [Це в десятинах чи гектарах?] Десятини і гектари. [І так, і так казали?] Да, і так, і так казали. Де були гектари – то казали «гектари», де десятини – казали «десятини». [Земля вся у батька була вкупі чи по селу розкидана?] Нє-нє, не вкучі, де?! Сюди, до Жолобовців, і десь аж під Башківці тутово, не вкучі. [У селі у всіх так було розкидано?] Да-да, у всіх, у всіх так. [Чи застосовували сівозміну – там сіяли озимі, там ярові?] Ну, так, так, ну а як же ж, да. То пшеницю, то жито, то овес, то ячмінь, гречку, просо – колись то сіяли. [Чи вивозили на поле гній під зернові культури?] На бараво́лі вивозили. О, уже після бараболь сіяли пшеницю чи там шо. [Чи лишали землю під пар?] Ні, такої не оставляли, десь [виділяли під] пасовисько, в кого було. У нас було пасовисько, така була ліщина там. А тако [чистий пар] не оставляли. ***Агротехніка.*** [Чи була у Ваших батьків чи у Вас якась техніка?] У мого батька були плуги, були борони – всьо. [Плуги які були – залізні уже?] Такі самі, як типер. [Повністю залізні, чи держак дерев'яний?] Нєнє, жилізні. [З колесиками чи без них? Спереду були коліщата?] Ні-ні, не було. Самий плуг, як тако тепер, самий плуг. [Де Ваш батько його брав, купляв?] Купляли десь. [Може, кузня в селі була?] Була кузня. Чо ни було, була кузня. Али чи в кузні робили ті плуги, чи... [Чи десь купляли, Ви не знаєте?] Я не пам'ятаю. [З чого складався плуг?] З зілізяків. [Чи були ручки такі, щоб ззаду його тримати?] Ручки тако-го були довгі, а тамечки – «леміш», казали. Я його вже пам'ятаю, як воно то називали?! Ну, таке, як ото типер плуги. [Може, «полиця», казали, була така?] Чи було таке, я не знаю. [Чересло?] Чересло було. [Воно таке, як ножик?] Да, да-да. [Воно підрізало так?] Да. [Чи було рало?] Рало – в нас не було рала, ни було. [Чи в когось у селі було?] Були. [Які ті рала були? На кілька зубів чи на один?] Нє-нє, три чи штири, кіко там. [Якщо три зуби, то один спереду і два ззаду, так?] Ага. [Якою була борона, дерев'яною?] Ні, залізна. [Вся залізна?] Да, залізна. Ше ж до колгоспу були ті борони, і ше десь-от є. [Чим збирали урожай – серпами, косами?] Серпами, косами. [Серпи де Ви брали – у кузні чи купляли?] Купляли, купляли. [Такі самі, як зараз, серпи?] Да, да, такі-такі. [А коси? Може, грабки робили?] Рубили грабки, а як же! Грабками кусили увес. [Це шоб воно рівненько у валок так складало?] Да, шоб в покіс. А после йшли, качали граблями, в'язали та й півкопи складали. Після – возили додому та й молотили. [Які були граблі?] Дерев'яні. [Півкопи – це тридцять снопів у Вас?] Угу. [Чи складали ще якось складали снопи?] На полі – ніяк, тіко півкопи складали. [Чим везли з поля?] Фу́рою, фурою, кіньми – на віз клали та й забирали. [А фура – це такий віз, тільки довший і більший?] Ні-ні, такий, як дрова возили, віз, такий самий віз. [Звозили додому куди? Де зберігали?] Клуні, клуні були, клуні. [Якщо не вміщалося в клуню, то де клали?] Уміщалося, бо шо, скіки тего було, не вміщалося – молотили шоб. [Де молотили?] Тоже в клуні молотили. Були застороонки такі, а то була [молотилка], та й молотили, ставили. А тут, у чоловіка, була машина така, шо молотили, тоже були коні. [Це коні по кругу ходили і крутили?] Да-да, кера́т. Керат, да, пасто́лок, машина така, шо, велика. [Що таке «керат»?] Керат – ну, те, шо коні ходять у вішках. Керат. Наймали молотілку, хто мав більше пашні, а такі, шо були бідніші – то ціпами. [З чого складався ціп?] З дерева. [Дві такі палки?] Да. Їдна – довга така палка, а друга – коротша. А там така із того, з реме́ню зробляне, шоб вже крутилося. [Як казали – «ціпилно», «бияк»?] Да, да. Бія́к – то біяк отой, шо грубший. [Отой, що б'є?] Да, да. А то – ціпи́ло, палочка. [Це те, що тримати в руках?] Да. [А зерно як забирали, чим?] А зерно – молотили та й забирали в мішки. [Зразу в мішки?] Да. Віяли [зерно], бо були віялки – такі млинки, шо віяли, шоб було чисте. [Це такі, що рукою крутиш і він віє?] Да, да. [Може, хто бідніший, то лопатою просто віяв?] Я не знаю, може, хто й віяв лопатою, ми такого не рубили. [У Вас тільки ручна віялка була?] Да.

ГОРОДНИЦТВО Коло хати давали по п'ядисят сотих города. [Це такі наділи по всьому селі були?] Да, п'ядисят сотих коло хати було. [Коли у Вас був утворений колгосп?] Після войни, я вже не пам'ятаю, десь в сорок восьмому році нас писали в колгосп. [Де грядки садили, біля хати?] Грядки – коло хати, да. [Скільки сотих Ви відводили на грядки?] Скілько садив. [Кількa соток?] Да. ***Городні культури.*** [Що на грядках Ваші

www.etnolog.org.ua

батьки колись сіяли, садили?] Ну, шо: цибулю, часник, бураки, капусту, моркву. [Огірки сіяли?] Огірки, да. Всьо тоді, вся городина. Помідор тоді не садили, уже послі, потом стали садити, а за Польщі не садили помідор. [Де Ви садили картоплю?] На полі. Там коло хати трошки, шоб то на поле ніхто не ходив купати. Їсти собі – то була коло хати, а та – на полі. [Тепер, коли наділи маленькі, то картоплю садять біля хати?] Угу, да, вже коло хати. ***Технології городництва.*** [Можливо, парники хтось робив, розсаду вирощував?] Ну, рубили всі колись собі, сіяли в парничках вдома, та й сіяли розсаду. [З чого вирощували розсаду?] З капусти. В мене і зара дві балії стоїть, шо сію, та й накриваю, саджу от. [Чи збирали люди самі насіння, щоб на другий рік посадити?] Садили капусту, капуста росла, от, а зверха – насіння. Та й виминали, чистили і сіяли. [Потім сушили насіння, так?] Да. [Ви, напевне, в торбинки складали, підписували, де що чи просто так пам'ятали?] Так знали і підписували. ***Підживлення ґрунту***. [Чи удобряли грядки?] Аякже, гною давали. Який був: і кунячий, і худоб'ячий. Який був, такий вивозили на город. [Чи угноювали парники, щоб було тепліше?] Да. ***Землеробський реманент***. [Грядки Ви орали чи скопували лопатою?] Купали грядки, як було – то й горали, робили грядки собі. [Як у Вас кажуть – «лопата», «заступ», «городнік»?] Як хто схоче: хто каже «горо́дник», хто каже «заступ», хто каже «лопата».

САДІВНИЦТВО ***Садові культури***. [Чи мав Ваш батько сад?] Був кулу хати садок, був. [Чи великий був сад?] Ни такий великий, али був, али повисихав. «Кістря́к», казали, вкунувся – то висух. Там скіка яблунь осталó́ся. [Чи пам'ятаєте сорти тих яблунь?] Ну, здорові – то Рінети [Симиренка], то... Ой, Господі, я вже позабувалася. [Чи садили грушки, сливки?] Грушки, сливки, хруставки́, вишні. [«Хруставки» – це що?] Такі якісь сливки, тіко шо вони кругленькі такі, малі. [Чи вмів Ваш батько нащіплювати оці дерева?] Ні, ні. [Він десь купляв?] Купляли. [Готові саджанці купували?] Да-да. Тут такий був дядько, шо нащіплював – то приходив до нас, грушки нащіплював. [Можливо, пам'ятаєте сорти груш?] Я знаю, «панни» були, казали на них, то якісь «бери» такі, то ше були такі «гнилючки» добрі. ***Переробка та зберігання садовини***. [Ваші батьки варення варили?] Варили, варили варення для себе. [Чи закривали кампоти?] Нє, того, ніхто там не знав тих кампотів, то тепер ті кампоти. Колись тих кампотів, хто там варив його?! [Чи варили узвар з яблук сушених?] Із сухих яблук – да, то варили, «сушина́» казали. [На Святвечір варили із сушини узвар?] Вечір, чи навіть і так – зварити собі вдень там. Варили, то їли. Сливки сушили, яблука сушили, шоб була сушина, грушки сушили. [Де сушили?] В печі. Були такі деки. У деках в піч, шоб ни дуже жарко було, напаляно було, бо спаляця.

ОЛІЙНИЦТВО ***Вичавлення конопляної олії***. [Конопляне] насіння було цінним ни тому, шо можна було сіяти на слідуючий рік, а з нього вичавлювали олію. Дуже цінна, дуже корисна, потрібна олія. [Чим вичавлювали?] А то спеціально було в селі кілька таких, шо щільно камінь прилягає, отакий круглий камінь... Ну, оце жорна, але подібні такі механізми були, шо камінем перемелювали зерно конопель і потім вичавлювали з них олію.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство***. [Яку худобу тримали Ваші батьки?] Коні батько колись мої тримали дуже гарні зовсіди, худобу (куруви), вівці. ***Вівчарство.*** [Чи багато овець тримали?] Ви думаїте, шо я вже пам'ятаю, кіко тих овець тримали?! Може, й було і десіть, і вісім, і п'ять, як коли. [Чи доїли овець, чи тільки для вовни тримали?] Нє-нє, нє, для вовни. [Вовна і м'ясо?] Да. [Овець стригли тоді чи як?] Ну, а як же ш. [Коли стригли овець?] Навесні стригли і послє восени стригли, два рази, да. [Весною на Миколи стригли?] Ну, то кае: «До Миколи не сій гречки і не стрижи овечки». Вже до Миколи стригли, то-то при́мовка така була. [То це вже десь тоді всі стригли?] Да, тоді стригли. Послє – знов, як поростут, восени коли там вже стригли. [Чим стригли? Якісь ножички були спеціальні?] Були сти́цки – такі ножиці були. [Де брали такі ножиці?] На базарі, певно. Я знаю, де їх купляли?! [Чи купали овець?] Да. Висохнуть [вівці] – та й тоді вже [їх] стригли. А якшо ни мили ше, то послі вже мили вовну, так. ***Пастухування.*** [Як пасли тут колись худобу? Череда була, чи кожний пас свою?] Нє-нє, кождий собі пас. Тако блудили, хто знає куди, хоть вже проса позжинають, повикошують, то на стайню водили [худобу] пасти.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** [Які колись у Вашому селі були вози?] Дерев'яні, колись дерев'яні вози самі робили, букші такі. Бо зара большинство вози, і в мене віз на підшипниках, подшипніки купляються. [Чи був у Вас повністю дерев'яний віз?] Да, но треба були, борони такі були ше, шо один впереді кінь, а другий ззаду, коні в батька були, бо батько за кіньми жив. Колись там ліс був великий, не будуть машинами ліс возити, то збираються десять фур приблизно, їдуть, нагружають ліс, там ночують в лісі, коні забирають додому, бо на долині, і рано везуть у Кременець, тра заробити, бо ж не було грошей. [На чому возили ліс?] Вози такі як є, на літо возити снопи робили довші, довші драбини, шоб більше снопів було. [Як називали такий віз?] «Драбиняка». [Які колеса були в тому возі, дерев'яні?] Да, такий обруч, колодка така була, тут зверху обід вигнутий із дуба, потом на тому ободі дюрки і тут тако в колодці. [Чи колодка також була дубовою?] Да. Тоже роблять, тоді беруть такі, майстри такі, беруть такі вроді шпиць і забивають туди, вони не крепкі, зараз віз багато бере, а тоді віз чотири центнери, більше не брав, бо той віз горів. [Хто робив ті колеса?] Майстри були в селі, колеса, кузня, ковалі треба, обруча купити, поміряти, на колесо насадити. [Хто насаджував, ковалі?] Да. [Як вони це робили?] В них такий був станок, колесо тако туди і такий кусок довгої палки, і таке желізне, шоб того обруча тако натягати на обода. То-то вже ковалі натягували, робили обруча такого, міряли. [З яких частин складався віз?] Було так, шо перед так само, шоб він повертав, перед, зараз все там желізне, а то як тобі розказати, переднє був так само шворінь, шо він повертався, желізний шворінь, а то все дерев'яне. Вісь була желізна і на колесо такі букші були чугунні, їх забивали в колеса. [Чим з'єднувалися передня і задня осі?] То зветься розвора. Ззаду тако, воно і зара так само, в мене віз є, то там ззаду розвора, коні є, віз є, тако напереді, як треба на літо довшим зробити воза, то кусок палки там добавив і драбини довгі, шоб їхати. [Тобто можна було збільшувати?] Да. Пристраювались люди. [Чи запрягали у Вас

www.etnolog.org.ua

коней у шлею?] Півшори були на свято, десь тако, як літом, як гаряче, то шлеї скидають і нашльоники, то так запрягали в основном в жнива, батько і на весілля їздив. І на весілля їде, тії віночки були. [Чи були у Вас власне пасажирські вози?] Нє, обикновенний віз, сідушку так поклали шо-небудь, батько мав таке. шо дзвонить, колокольчики. [Тобто у Вас не було пасажирських возів?] Нє, в нас жив пан тамо, то та пані, вони мали хазяйство, люди робили в них, і він був Ленінграді якимось начальником банку, шо на грошах був підпис Лех, його фамілія була Лех, я то його не бачив, а та пані в церкву їздила фаетоном, ше бігли ми ззаду. [Який вигляд мав фаетон?] Ресори, закритий такий-во, як зараз в кіно показують. [Чи робили у Вас сани, щоб їздити взимку?] Ну, а зимою сані, копаницю викопав, майстре робив. Ну, грабові, такий, шоб був корінь тако загнутий, потом ріжуть його, викопав його, викорчував, ріжуть надвоє. [Яким чином розрізали деревину надвоє?] Колись же ж не було цих пилорамів, різали трачку, така тіпа пилка, доски різали після війни, зверху стоїть і знизу і різали... Десь, мабуть, на яму викопають та й було, мучилися люди. [Які ще, окрім копаниць, були частини в санях?] Ну, шо, прачі робили, довбали в копаницях, тесали три прачі, забивали. [Що таке прачі?] Такі, шоб отако тут ширше, а тут вужче і зверху отаке вишиною, шоб не зачіплювались сані за шо-небудь. А зверху колодка була, довбали колодку, на ті прачі насаджували там і зверху намарожня. І били доски і возили всьо. [Чи робили на санях дощаний ящик?] Прямо дві доски в основному клали. Були такі багатші, шо робили півсанки, їдні такі самі вперед, а другі ззаду і ланцюгом зв'язані, вони легке і м'якше йшли. [Чи популярні були тут півсанки?] Ну як, от їдуть в ліс, довший ліс, треба везти довгий ліс, то ззаду за саньми чіпляли ті півсанки і вже заходить довгий ліс, а часом ззаду сунеться. Після війни, я ше малий був, вже в лісі можна було різати шо хоч, ніхто не зачіпав після війни, то ми комусь хату, хтось хату строїв чи клуню, то ми самі строїли. То поїдуть в ліс, ріжуть самі пилкою, не було ж бензопилки, і возили, і ввечері могорич. [Чи підковували сани металом?] Дехто підковував, як підковані, то вони не так бистро сходжуються, як хто багатший, то підковували, робили сані пасажирські тоже. [Як низивалися пасажирські сани?] «Залубні» сані, но вони такі оббиті кругом і такі сідушки, ще як колгоспи були, а в мене жінка з Кременця, то батько був їздовим, жив в колгоспі, то тими саньми їздив в гості до батька. [Як робили залубні сани?] Як хто міг зробити, гнути тякше, а так копаницю зробив, а то зверху зробив, обшив, оббивали досками, там дві сідушки, це такі багатші мали такі сані. [Який був тягловий пристрій у санях?] Обізательно дишель, потому шо треба коні тримати і повертати. [Як розміщувався дишель, один посередині?] Да. У нас зара віз є, то ми їздим, в нас одна кобила і лоша зара, то дишля можна було поставити всередині, як пара коней, а вже як їдним їдеш, то він вже трошки зміщений набік. [Де саме так розміщували, в санях чи возі?] В возі, в санях мало, бо сані так не повертаються, то в возі в основному. [Чи треба було переставляти у возі дишель?] Да. То вже воно для удобства. [Чи на кінці дишля робили якийсь гачок?] Вирубували в лісі, шоб була ключка така, сучок такий, а вже в ній дирку і туди болта. [Для чого це робили?] Шоб коні тримати могли. ***Бондарство.*** [Чи були у Вас раніше бондарі, що бочки, діжки виготовляли?] Були. [Що саме вони виготовляли?] Понімаєте, зара, от капусту треба, огірки квасити, зара капронові, не банки, а діжки такі, більша, менша, заплатив гроші, а то треба було заквасити, бо треба було на зиму забезпечитись, то ті бондарі були, вже вони вирізали таку клепку. [З якого дерева робили?] Всякого, дубові; дубові були дорокші, соснові куплялися, вони дешевші, то вже ті бочки треба так підігнати, а зверху робили обручі. [Що ще, крім бочок, виготовляли бондарі?] Я знаю шо там, бондарі, кроме бочок, нічого не робили. Дехто робив там таку бочку, в нас там бувало, село таке друге, тамо Чугаї, там було криниці. Їдеш там, в нас називається «панська криниця», там кругло зимою і літом не замерзала вода, то там воду беруть, приїжджають беруть, особенно як на Водохреще, то вони їдуть кіньми, як багатші були, посвятили воду, набирають воду і везуть. [Що саме квасили в бочках, капусту, огірки?] Да. [Який об'єм мали ці бочки?] Ну, там бачте, як кому яка сім'я, кому більша і дорокша, то довше буде, та менша, дешевша. А зара пішов на базар, купив капронову і не буде протікати, зара яблука квасять. [У чому солили сало?] В нас колись сало і мнясо, як заколять порося, то прямо, було, в мішок, чистий мішок. Сало в один мішок пересолюють добре і тако на горі, на хату, на горі вісіло, до крокви; як зайдуть часом вночі коти, то тарабанять, скачуть на ті мішки. [Тобто в такий спосіб солили і сало, і м'ясо?] Да, там отдельно. Вже потом стали, казали «бодня», такий тоже кадуб був, трохи більший, і те сало клали тако, вкладали. [Яку форму мала бодня?] Кругла така, як бочка, тільки з клепок. Бодні, а потом вже ми стали в ящики сало. А вже тепер є морозіловки, а хто хоче засолити, добре сало засолене в трохлітрову банку. [Чи накривалася бодня для сала?] Мала накривку, зверху кришка. [Чи робили знизу дірку, щоб ропа стікала?] Там тіпа ропи не було, не помню я, може, і було. [Чи робили бондарі посудину, у якій хліб розчиняли?] «Діжка» називається, така сама зробляна, отакої вишини, так само майстре робив, бондар. То там шо основне, дрожжів не було, то беруть, якшо хліб спекли, то кусочок, трошки того тіста і воно там до другого тижня, дрожжів не купляли, а то просто розвели та й знов хліб єсть. Хліб такий, шишки такі були, потом в печі, піч напалять, сажають прямо на черень, без форми. [Чи накривалася діжка?] Да, ше кришка була, така плотна, як брали, хтось коровай пече, то на ту кришку ставили коровай. [Які були обручі, дерев'яні чи металеві?] В основному металеві, такі були, шо на чому-небудь дерев'яному сплітали. [Чи були у Вас дерев'яні відра?] Нє, не було, був такий майстер, який з бляхи ремонтірував, дно вставляє, такі були ковалі, які занімалися блахярством. [У чому збивали масло?] Були маслобойки, така маленька тоже зробляна, зверху кришка і такий на палку, десь туди з дирками і так калатаєш-калатаєш. Дехто робив, шо крутити, це як який майстер. Такі і такі були, вона невеличка, собі сметану заложив, а зара в основному то бутель трохлітровий, ще й зара часом, потом вже стали сепаратори купляти, на дві корови чи на одну. [Чи були у Вас у господарстві цебра?] Такі самі, то майстер робив, але зараз тоже таке не роблять, яку-небудь бочку, туди порізав та й худобі дають, коням. [Як використовували цебра?] Ну, шо, так само худобі, даже таке було, як взимку великий мороз, беруть того цебрика до хати, з січкою, ще ходять. [Чи були в цебриках вуха?] Зверху

www.etnolog.org.ua

з того і з того боку трошки довша і зверху дирка і мона було вдвох нести. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [Як називали у Вас начиння, у якому раніше прали?] Це називається «зольниця», отако в нас в хаті, коло дверей, отако туди надвір, отут мусіла бути дірка, ходили прати на річку, ще мама ходила, де яке село мало річку, там такі спеціальні великі камінці зробили і жінки ходили. То ще мама йде, бере несе прати трошки, а я потом через півгодини, ще половину несу туди, а назад забираю те, що мама вже попрала. То вже мама несе ввечері, приходить, закладає у зольницю, пересипає попілом. [Який брали попіл?] А палили грубки, палили піч, попіл є, пересипають попіл і вечером ще гріють камінця в печі. Плити почті ж не було, більше піч, беруть гріють воду і ще нагрівають камінця в печі, тоді ллють воду і камінця кидають, і закривають, і на другий день виймають і знов несе на долину прати. Прач такий був, з ручкою, тим прачем по камінцях. [Чи зольниця так само з клепок була зроблена?] Така як трошки по-другому, видовбані були, рубали десь осику чи шось-небудь, таке тоже шукали в лісі; колись як пчоли були, шукали кубло, там рої були, то видовбане тоже було. [Чи було в зольниці дно?] Нє, налляв скільки води і ті камінці, шоб воно трохи нагрілося і випарювали, колись же не було такого дуста чи чого-небудь. [Чи була у Вас ступа?] Да. Но були жорна і ступа. [Як товкли у ступі, руками?] Нє, ногами. Ступа була така, в колоді така видовбана яма, тут таке зроблено, шоб переважити можна було, тако стає ногами, туди всипали, а товкли саме більше пшоно. [Хто товк, діти чи дорослі?] Дорослі товкли, жорнів тоді не було, стали німці бити жорна. Було після війни шо хоч. [Чи було у Вас таке начиння, як ночви, корито?] Да-да. [Як казали на ночви?] «Нецьки». [Що у тих нецьках робили?] Прали в основному. [Які вони були, великі?] Да.

КОВАЛЬСТВО [Чи була у Вас у селі кузня, коли ще не існувало колгоспу?] Аякже, було багато в кого, зара церкву строїли, то там все робили, бо це в 34-му році, зараз то нема коваля. [Як було облаштовано приміщення старої кузні?] Ну яке воно, якусь-небудь там, зараз там, напевно, гараж. Колись там чехи жили, чех вчився, старший син того чеха, вони приїхали сім'я, старший син вчився на коваля і познайомився з його дочкою і забрав його дочку женитися. То вони, хата ше не кончена була, половина хати жили і половина хати кузня була. В них був такий міх, качали. [З чого він був зроблений, зі шкіри?] Да, кожаний. [Які ще пристосування та інструменти були в кузні?] Там була така дрелька, шо дирки крутити, а то все вручну робили, варили, треба, шо зварити, ковку чи шо, коваль добре натренірований. [Тобто коваль міг зварювати деталі?] Да, дві деталі докупи варили в горні. А потом вже в колгоспі цигани приїжджали два рази. Були цигани, і вони кували борони. Приїдуть там на місяць, прямо так надворі, такий маленький мішок і тако руками дує і все робив. А тоді там вже бригада була, і вони там робили. Возмущалися люди. [Коли саме їздили цигани, до війни?] Нє, ото тільки в війну, може де й їздили, а тут тільки після війни, як ото колхоз, вони в колхозі.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО, КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Вичинка шкіри.*** Вівці різали і виправляли шкури, і шили кужухи. [Чи бачили Ви, як виправляли шкури?] Бачила. Варили ту дубову кору, і там, в тій корі, їх викрашували. М'ягше зробиця, потім знов виливають, другу дають, поки ни зробиця таке м'ягке, як треба. Її вичищали, щоб вона була чистенька. Тут в нас не робили, тако десь возили кудись, шо робили такі умисне. [Чи був у Вашому селі чоловік, який виконував таку роботу?] Були, були. Навіть мій батько, то тоже для себе робив, виправляв [шкіри]. ***Кожухарство***. А шити кожухи – то десь ходили, я там знаю, на якесь село, шоб хтось шив кожухи. [Самі не шили?] Нє.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Ось тут, зверніть увагу, є, значить, коноплі. Коноплі є оце чоловічої статі і коноплі жіночої статі. І та, чоловічої статі – вона дозрівала раніше, от, її вибирали, називаєця «плоскінь». Вибирали її приблизно в серпні місяці, а ту [«матірку»] – могли збирати аж в жовтні. Але воно, ну, властивості майже однакові, бо тут головне, шо конопляна та пряжа. Оце вже конопляне [стебло], значить, як-би в воді вимочене. Тоді їх брали у воду. Ага, я ше не сказав за матірку. Саме слово «матірка» означає, шо це жіночого роду, і там насіння. Конопляні снопи завантажували у водоймище не менше ніж на дві неділі. Два тижні – тоді відстає конопляна ця пряжа. І на терниці потім обробляють. Ці відходи викидають, спалюють, а оці, значіть, як-би сказати, конопляні оці [лика] – це вже була заготівля для коло́вротків. Оце на коловратки прали нитки з конопляної пряжі і льняної, от. І льняні були нитки, і конопляні нитки. А потім з тих ниток виробляли, значіть, тканину. ***Техніка та технологія виготовлення прядива (волокна).*** [Як із вовни робили нитки?] Прали на коло́воротку. [Це візок такий?] Да. Послє – красили, купляли краску, яка там треба була. Та й так робили, верстат був, я робила на верстаті. О, кіко раден я поробила! [Фарби купляли десь тут в селі чи в Шумськ їздили?] В селі носили баби такі, шо десь брали їх, – то купляли. А то село Цецені́вка, там баба була така, шо продавала. Та й красили. [Чи фарбували Ви самі, наприклад у бузині? Чи тільки купляли фарби?] Купляли, купляли. [Пряли на самопрядку?] Да-да. [Чи на веретені, може, пряли також?] У кого не було коловоротки, то прали на веретені. Ну на веретені довше. [Чи збиралися дівчата разом в якісь хаті прясти, поговорити, пожартувати?] Збиралися, ну шо ж, до́світки були. ***Інструментарій***. [Верстат в експозиції сільський?] Нє, такий сільський верстат – то з Суража нам подарували. Шо головне, шо тут всі елементи були, він був діючий, стояв в хаті. Ото знайомі там в мене були, то вони передали з Суража. Але в нас ще є в людей, багато зберігаюця. Ну, шо ж, кожна людина мусіла ткати і на білизну, і на верхній одяг. ***Техніка та технологія виготовлення мотузок***. І от сплетені із соломи мотузки. І вони там багато функцій [виконували]: ущільнювалися двері, шоб тепліше було, по периметру. [Колись купованих мотузок не було?] Так, так. А мотузки робили з клоччя, самостійно робили мотузки. Ось, значить, оце [вказує на лаву з обладнаним точилом] виконує функцію двойну: гострити можна було різні речі, а отут є зазубень. От, [на нього] монтуєця чотири мотузки, тоненьких мотузочки. Виставляєця там на віддаль, чіпляєця і проворочуїця, прокручуєця, і сучать такі мотузки товсті, товстіші, які вже пригодяця в господарстві. А якшо треба ше товстіші – то з тих, шо змонтували одну мотузку, знов чотири [таких вкладають]. Адже тоді в магазині його не було, треба було самому робити.

www.etnolog.org.ua

ГОНЧАРСТВО ***Асортимент гончарної продукції.*** [Чи були у Вашому селі гончарі?] Так, були тут гончарі. Особливо багато їх було на Кременеччині. Особливо славилися гончарі отут на межі, де перехрещуються чи стикаються Рівненська, Хмельницька і Тернопільська області. Село Вілія – воно фактично відносиця до Рівненщини Острозького району. Али там гончарі знамениті з покоління в покоління. І вони возили в Шумськ на ринок свої оці глиняні речі. Це – глечик, а вже ось такий розширений – «горщик» називали. Горнята, близнята – от горнята, близнята-двійнята, а й десь трійнята. [У такі горщики брали їжу, коли йшли в поле?] Безперечно. Брали в поле їжу: перше блюдо, друге блюдо. От, косарі ішли сімйою. Могло із сім'ї йти три-чотири косарі, і з собою треба було брати їжу і запас води.

КОВАЛЬСТВО [Звідки у Вас ковальський міх?] Ковальський міх. Діти не розуміють, для чого він був. А я пояснюю, шо виготовляли в селах різні речі металічні – сокири і серпи, будемо казати, сапки. То метал треба розігріти. Інколи до червоного розігріти достатньо, шоб робити його, а інколи треба було розігріти, шоб метал був білий – тоді він піддаєця добре обробці. А це [зробити] допомагав ковальський міх, який підвищував температуру вогнища у кузні.

с. Угорськ

Записали О. Головко та Б. Сауляк 18 січня 2018 р. у с. Угорськ Шумського р-ну Тернопільської обл. від Бєрчук Галини Кіндратіївни, 1942 р. н., та Корнійчука Івана Михайловича, 1936 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Яку худобу тримали Ваші батьки?] І коні держали, і худобу, по дві корови, по три, як виходило. [Вівці теж у Вас були?] І вівці, і свині, свиноматки – всьо держали, да. Виживали, як могли.[А тепер] ото, бачте, держиш там ту птицю, ту курову, то вже й по телевізорі кажуть, шо вже й молока не будуть приймати. То добре, шо от ті, которі люди мають ше пенсію, а як те, шо не має пенсії – та й з теї корови живе. А діти в школу – треба і всьо давати, теж гроші за харчі, за всьо. І як виживати, га? [У Вас у селі здають молоко?] Здають. То так, з теї корови ото люди й живуть. [Молокозавод збирає молоко?] Да, якісь збирають машини. Ото таке. А то кажуть, шо вже не будуть приймати, то вже люди зажурилися. Кажуть: «Будем продавати ту худобу. А як жити?». ***Вівчарство***. [Овець доїли чи тримали просто для вовни?] Нє! Просто для мняса, і вовна була, шо то радна робили, рукавиці, нуски, отаке-во, знаїте. [Можливо, шапки в'язали?] І шапки в'язали, да-да. А ті шкури, то брали і виправляли їх, і рубили чоботи, шили. Були такі люди, шо вміли шити, шили чоботи, та й таке-во. [За Вашої пам'яті вже не було таких?] Ну, вже не було, вже оту-во, ше зразу було, а потім ото зара, то нема такого. Є люди, шо держать вівці ше, которі в їжу, добре мнясо з них. ***Пастухування.*** [У селі корови гонять у череду чи самі пасуть?] Як хто. [Череду пасуть по черзі?] Є черги, є. Є – в чергу женуть, а є – хто має з ким, то пасе сам, не може в чергу гнати, то так близько де. Та так, таке-во. [А черга яка? Одна корова – один день? Чи як?] Да-да. Одна корова – один день. [Чи здають телят?] Здають. Є так, шо держать, а є – шо зразу здають ті телята. Знаїте, то таке, така жизнь. А зара, от молоді – роботи не мають. То то так: молоко держиш, здаси, то копійка яка, шо там купиш ду хати. А так – не знаю, як то будем ми жити.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО [Чи збирають люди гриби, ягоди?] Є гриби. І тепер – то було багато грибів тут, приїжали сюди. [Які гриби збирають?] І біли, і упеньки, і рижики – ну, різні, є-є. [Які ягоди є в лісі?] Малини, да, малини. [Така дика росте?] Да-да, дика. Ну, типер більшинство вже садят по городах ті малини, то вже і здають.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи займаються в селі бджільництвом?] Є, є й шо медом займаюця люди, є, є. [Які у них вулики?] Такі якісь, як хатки ото, да-да. [А таких ше старих, круглих, як колоди, не бачили Ви?] Нє, не бачила я, нє, такі ото.

РИБАЛЬСТВО [Чи тече у Вас річка якась? Чи ходять на риболовлю?] Є річка тамо, ставок – ше кулгосп викопав. То там тево, вихідні дні, десь там то підуть там хлопці. Там злове чи не злове, посидять, ото таке. [Яка риба водиться в тому ставу?] Карась, щука – більше не знаю, шо там є, я ж не ходжу. [Той ставок зараз приватний?] Да, він для села, для села. [Сільський, такий?] Да, сільський. Кулгосп викупав, і так ті люди пользуюця ним.

МИСЛИВСТВО [Чи займаються у Вас мисливством?] Ну, приїжають, чую – пахкають. [А коли сезон буває тут – літом?] Я не знаю. Літом – нє, десь зімою. Але чую – зараз не пухкають, раньше пухкали. [На що вони тут полюють?] За́йці, зайці-зайці. Ну, а шо ж?! [Більш нічого?] Ну, то дикого кабана ж не мона, кузи ж не мона, то зайця. [Тільки зайці лишаються?] Да, да.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Колісництво.*** [Як робили ободи для дерев'яних коліс?] Ясен от росте в лісі, дядько взяв його відрізав, і треба шоб обід був цілковитий, і в таку парню. Поколов, поколов все як має бути, вистругав, шоб він не був карачкуватий, а шоб був рівний, а потом його, я ж кажу, колесо в нього тоже було дерев'яне, тоже збите, все як має бути, і заднє, і переднє, а тоді воно розпарювалося, і він гнув їх. [Скільки часу парилася заготовка?] А я тобі не розкажу скільки, бо я того не знаю, скільки він парив його. Но він там мав свою видержку їм, а тоді зв'язував дротом, і дядько купляв в нього, яку він там ціну, я не знаю, яку він там ціну брав. А потом вже те всьо занехаялося, вже робили дерев'яні колеса з таких кусочків, на кажну шпицю кусочок, і кусочок, а тоді кувалося, а тоді як візьметься погода, то воно все розліталося, а те було, як то кажуть, відповідне, воно вихожувало свій срок. Я того обруча скинув, і на ободі я приїхав додому, на тому самому, дерев'яному, злетіло металічне. Тільки вже не їхав сошею, а боковою дорогою, бо як по соші, то його розіб'єш і станеш і будеш чекати, поки хто тобі там колесо..., колесо там не чекали, а підволоку клав і то так до люшні прив'язав і на дишлеві приїхав додому і привіз його. А тутай того, віз є на подобії дерев'яного, але і шпиці тоже так само. [З яких частин складалося колесо?] Колодка була видовбана, і на кажду колодку забивав шпицю. [Скільки було шпиць?] Шпиць одинадцять. [Чи однаковою була кількість спиць як на передніх, так і на задніх колесах?] Да, тільки но шо переднє було менше, а теє було більше. [Яка була форма для гнуття ободів?] На пере-

www.etnolog.org.ua

днє [колесо] було менша форма, тоже дерев'яне зроблене, як має бути, і тута в неї був штирь такий забитий на тому-во, і він повертав його, бо так же ж обходжувати кругом, а так він на місці стояв. [Чи зачіпляв він його певним чином?] Да, тутай, воно прибивалося до того, а тоді крутив. То даже моєї тещі сестри чоловік занімався тим ділом. [Тобто суцільні ободи були більш міцними?] Крепші, да. А вже ото як стало та друга держава, от Союз, то воно на кажну шпицю кусочок був вирізаний і тут дирка була прокручена, а тоді його бляшками такими скріплювали. [Чи робили в селі ободи з частинок?] Привозили, в селі їх не робив ніхто. [Хто натягував на обід металічну шину?] А коло кузні був такий камінь. [Хто це робив, коваль?] Да, то кузнец робив те все дєло. Камінь, і були такі клямки, гачки; двох тримає, коваль скаже, з якого місця, а сам ходить молотом підстукує. Він прогрівав, шоб круг був, а тоді на холодну те-во, і на тому місці, де обід стикався, він робив таку скобу, шоб воно не розлілося. [Чи зварював він кінці докупи?] Да, зварював, а як же ж, так натягне на обід, а тоді букшу всередину там. [Куди вставляли букшу, в колодку?] В колодку дерев'яну. [Чи точили колодки?] Аякже. [З якого дерева робили колодки?] З ясена, з крепкого дерева робилася, шпиці тоже ясенові. І на віз дишель тоже мав бути з ясена. ***Стельмаство.*** [Куди у возі вкладався дишель?] Всередину. [Куди чіплялися орчики?] Орчики, стельвага. Орчики до стельваги. Дишель всередину до тего-во, до стельваги, щоб їдного коня з теї сторони, а їдного з теї сторони. Це так на пару. А якщо одного, то робили два дишлі, кинь туто, а тута два дишлі, а тут два таких пасочки було, раз причепив і тута він тримався кінь. А такі то нашильника на шию і запрягали. [До чого кріпили колесо у возі, до осі?] Да, до осі, до металевої. [Які частини були зверху на осі?] А зверху дерев'яні були місниця, доска. [Що таке «місниця»?] На спід, «місниця» вона називалася, доска кузова. І бокові доски, так як от зараз на тому возі, тільки но шо зараз там на пилорамі порізав, а тоді ж все вручную сокирою треба було витесати його. [Які дерев'яні частини були зверху на металічній осі?] Там же ж насад спереду, а ззаду то подушка була, тоже ж шоб ручиці забити, а тоді вже драбиняк був, тоже дерев'яний на ручнях; снопи возили, сіно возили, все дерев'яне було. А зараз то все теє оджило своє. Зараз нема кому робити; той дядько, шо робив, набивав шпиці, «стельмах» називався, він набивав шпиці, коваль кував. То всьо треба було заплатити, тому дядькові, шоб він його наладнував, а тепер обкувати колесо, то треба було купити тоже обручів, а тоді до коваля, то не то шо зараз взяв зварив і всьо. А він грів на горно в кузні і спогрівав на гаряче, він тоже отакий був розумний дядько, коваль, то ж тоже треба по розмеру спогріти і попасти шоб його. Ще желізні такі були гаки, і такий камінець був. [Туди закріплювали колесо?] Да, закріплювалося колесо, а тута була різьба зверху, прижимали його, шоб воно нікуди не шаталося, я ж кажу, двох чоловік, коваль скаже, де тримати. Вони тримають, а він ходить молотом підстукує до того каменя, воно так кувалося. А потом ще всередину букші були такі, шоб осі закручувалися, на каптур закручувалося і на гайку. [Тобто це були каптур і гайка?] Да, якшо гайку згубив, то на каптурові приїдеш, колесо не злетить. [Чим з'єднувалися передня і задня частини воза?] Підойми. Підойма, а тоді до заду розвора була. [Яку форму мала підйома?] Отака кругла, шоб на повороті, шоб воно, зад стоїть, а перед шоб повертався, а розвора, шоб можна було розвести, матеріал возили, все оте-во, раз розпустив воза, на перед кладе і на зад, то вже два ланцюги, тим спереду обв'язує, а тим ззаду. [Чи запрягають у Вас коней в шлею?] Да, у нас в шлеї запрягають коней. А я вже був в східних областях, там шлеїв не було, а хомути на коней. В хомуті легше багато для коня, бо тут так сам везе, а тута впирається, а вже тут шлея його зверху душить, і тут душить. Але ж у нас такого не предусмотрено було, шлеї. Шлеї робили з прядива, посторонки з прядива, всьо було прядив'яне, тільки вже потом віжки купляли кожані. То вже жид, в жида треба було купити, а потом посторонки плів. [Коли дерев'яні колеса було замінено на гумові?] Коли вже як стала певна Україна, в Союзі ще були дерев'яні, вже як стала Україна і всі старі дядьки померли, і вже стали варити і стали з машини брати колеса, все желізне під сподом, розвора, все, підойма. [Чи запрягали у Вас раніше волів?] В нас не було волів, були тільки-но коні, а там в східних областях були воли, там були коні і були воли. Дванадцять пар волів було там, і коні. З одної конюшні, з одної сторони стояли коні, а з другої сторони стояли бики. [З якого дерева робили сани?] З дерева грабового в основному, а ото синок зробив, то-то смерекові, щоб легші були. А вони ковані знизу, і колодки всьо, розпорки, все коване. Колись так не робили, колись все робили дерев'яне. [З яких частин складалися сани?] Копаниця. А то колодки. [Що таке колодки, оті стовпчики?] Да. [Чим з'єднувались колодки?] А там же ж ото копаниця, довбалася дирка і топіро в колодці тоже довбалося, і воно так кріпилося. [Чим кріпилося?] Колодки. Наморожні то вже як вкладалося сани, наморожня, а тоді застилав підлогу зверху, колись же ж пилорами не було, а то все треба було з лісу, рубали такі тички і мату таку плели. [Тобто такий плетений кузов був?] Да-да, сплітали. Казали «ліса» на це-во. [Яке дерево брали на копаницю, з природним вигином?] Природнє, да, природнє, таке росте, його вирубують з землі, а копаниці то виробляли з дерева грабового.Ще розказував мій дядько, вони купляли сані, бо наші тут робили, тут же ж мали дядьки свій ліс, купили в пана. Тут в нас як не купляєш ліса, то поля не продає, поле припирали до ліса, купляй ліс і купляй поле, то вони робили, то він казав, шо на березі викопує яму і розбирає ті сани, розбирає колодки і те всьо і закопує те-го, вони літо перелітуються там, то на зиму викопує, то ще треба дивитися, щоб ніхто не побачив, бо одкопає і вкраде. [Чи були у Вас власне пасажирські сани?] Були такі, казали «залубні» сани. Якраз вдвох ззаду сяде і вдвох спереду, були пасажирські. Ну, вже то в роках 40-х, то вже дядьки такі, як казали заможніші жили, то купляли такі сани. Тутай тоже дядько був такий, шо все, шо дерев'яне, він сам все вручную виробляв, тільки-но шо до коваля треба було кувати. Вже копаниці таким дротом кували, вони так не йшли, як ті дерев'яні. От жениться зимою, ото брали тіго, приїжджав хто, возив до шлюбу молодих такими саньми, було всякого, такі умови життя були. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [Чи були у Вас у господарстві ступи?] То в нас ще є дома ступа. [Як нею товкли?] Ногами. Кутю ще мона товкти, а жорна в нас тоже є ондо, десь стоять, бо зара шо, січку ріжет, паса

www.etnolog.org.ua

накинув, топіро паса скинув, паса на жорна накинув, світло включив і крутить те, для худоби товч, все мелеться. Даже як ото по-харошому колись було, був свій хліб. [Чи були у Вас дерев'яні нецки чи ночви?] Були нецки дерев'яні, все було, лопата даже сніг одкидати дерев'яна була, видовбане все, має бути ручка, а тут того і сніг одкидали, це ще ж такого не було. [Чи були дерев'яні корита, щоб прати білизну?] То-то ж те саме, то ці нецки виробляли, даже наші тута робили і продавали на базарі. [Чи робили у Вас дерев'яні ложки?] Робив тутай дядько. [З якого дерева їх робили?] З яворового. [Він реалізовував свої вироби місцевим чи вивозив на базар?] Він на базар тоже вивозив.

Бондарство. [Чи були у Вас в селі бондарі, що робили бочки, діжки?] То вже в Гонтарівцях бондар був, який робив кадуби, а тут в нас в селі не було. [Що таке «кадуби»?] Капусту квасили, огірки квасили, не то шо зараз у банці його всьо, а то все дерев'яне було на це. То тоже треба було тому бондареві за кадуба заплатити, шоб він тобі так не дасть, він же ж як клепки. Такий був дядько, шо як він зробить того кадуба, все рівно шо він виріс той кадуб, такий акуратний був. Вже последнє время сюди до свата був привозив, до мого, діжки. Пікна діжка, шоб хліб пекти, а цебрик був для свині, корита ж не було, пилорама де була, мусили свині давати з цебрика; для корови був цебрик, мішали їсти корові, а вже для коней, то такі були дуплявіі липи, і скобелкою його обдєлує всередині, а тутай прибив, витесав і дно було цілковите, все як має бути. [Як використовували кадуби?] Я ж кажу, капусту квасили в тих кадубах, сікли. Огірки квасили, все дерев'яне було, все приживалося, такі умови життя були людського. [Який вони мали об'єм, на скільки відер?] Як хто хоче, хоче на десять, хоче на дванадцять, заказують такий. [Які були обручі, дерев'яні чи металеві?] Були вже так дерев'яні, а потом вже були желізні обручі. [Чи знаєте Ви, як робили дерев'яні обручі?] Десь візьме різку, в піч розпарює її, а тоді гнув. І то ще так зарізав, звідси і звідси, шоб закладалося, чим же його зв'яжеш, його ж не зв'яжеш, бачиш, неграмотні були люди, но вони були розумні люди, вони так жили, в таких умовах. [Пікна діжа] тоже дерев'яна, всьо як має бути, в нас десь вона є тоже. Але ж зараз такого не роблять, зараз таке все як пласмасове, а то все дерев'яне було, з дерева. [Де і як використовували цебрики?] Цебрик, давали свині їсти ним. І то ще дві клепки було таких вищих і дюри покручені і якшо треба, палку встромив, шоб їдне другого не випихало, а несли разом. А зараз шо, ага, треба, корито зробив і всьо. Поставив – їж, та й всьо. А тоді шо. [У чому збивали у Вас масло?] Масниця була тоже, тоже бондар робив, і зверху дерев'яна кришечка, і тута кілок такий, дюрки покручені в тому-во, в нас є, дерев'яне, тільки шо його вже всьо, нашо воно, не треба воно, а то все є. [Чи були у Вас дерев'яні відра?] То вже була тута в нас криниця з таким журавлем, то було дерев'яне відро, а вже коли, я не помню, шоб носили, вже желізні були відра. [Чи носили у Вас відра на коромислі?] Носили. Я жив в селі, то звідси хазяї ходили по воду на долину. На коромислі і сюди приносили.

ПРЯДІННЯ Ну, і ото ті люди тяжко рубили: сіяли ті коноплі, тіпали їх, а потом прали внучі при лямпі, а в кого лямпи не було – то й при отакигох чурках, як ото кололи і палили. [І так пряли?] Да, і так пряли. О, і потім такі верстати (ше є в людей ті верстати), рубили полотно, тоді вибілювали його. От, тут річка була, то намочим, на сонце, воно біле зробиця, і зімою прали, ну, шили сорочки з них. [Пряли на веретено?] І на веретено прали, і на коро́влатки, були такі, шо то ногою, а тут смикаєш. Ой, Госпаді! [І Ви ше пряли колись?] Я прала. Я вже того не прала, шо то вже ті, але колись мама були, то вимачувала я ті коноплі, і всьо. А потім їздили туда в Білорусію, на радна брали таке клоча, то я прала його, робили. Ну, то таке було життя. [Вже самі не робили, а в Білорусі?] Ну, хтось робив, просила, да. Таке життя було, а зара... [Чи пряли овечу шерсть?] І вівці диржали, тоже брали отево прали і рубили вовну, з вовни ті радна. Всьо такево було, таке життя. А зара, ну, вже можна було б жити, коб робота.

www.etnolog.org.ua

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

БАЛАКЛІЙСЬКИЙ РАЙОН

с. Петрівське

Записала С. Чибирак 3 липня 2009 р.
у с. Петрівське Балаклійського р-ну Харківської обл.
від Підмогильної Ганни Андріївни, 1925 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** [Що не можна робити на «молодик»?] На маладик нельзя нічого. Оно плохо будє. І сажать на маладік нєльзя. Полоть можна, шоб бур'ян нє рос, а сажать, сєять на маладік – нєт. [...] На полний [місяць] можна. «Полнолуніє» називаєтса по калєндарю. Ми тето не признавалі. На маладіка не той, нє сажалі.

ТВАРИННИЦТВО ***Птахівництво.*** [Як Ви садите квочку?] Квочку – ето ж заквоктала, посідіт она трошечкі без яїчек. А може ана і сідіт там на одном, то й ето всьо прибіраєтса. Прибірают, собіраєм яічкі. У сіто. І сколько там, дєвятнадцать – як якая квочечка, єсть і двадцать один. Но непарниє. І жду, кагда, толькі, шоб нє на маладик. На маладик – Боже спасі! [...] Жду каров. Єслі я приготовіла сажать, опрєдєліла, гдє я яйо посадю. У сіто ложу, ну, друшляк у какой, і виглядиваю. Как карови пришлі, йдуть із поля, показалісь, значіт вот сажаю. Я подсипаю туди всьо, далжно толькі цеплят бить, сколько стада. [...] Буває так, што і мало ше. Із двадцаті вивєдєтса там двєнадцить, а дєсять только, і восєм. Буває так. Яїчкі плохіє. А так ото провєряють їх отак на сонце, на лампочку. Ото так взять, і оно пятнишка відно на свєтлє, на лампочку, єслі зародиш єсть.

БАРВІНКІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Велика Комишуваха

Записав Б. Сауляк 6 жовтня 2017 р.
у с. Велика Комишуваха Барвінківського р-ну Харківської обл.
від Трипольського Миколи Павловича, 1935 р. н.,
та Сергієнка Олексія Васильовича, 1929 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство***. Коні в мене були їздові. Лінєйка була. [Що таке «лінєйка»?] Ну то ж, чотири колеса і шоб сидіть, пасажирське. [«Лінєйка» на ресорах була?] На ресорах. І оце в мене було, потому шо у нас тут, я зоотехніком у нас тут був, так ото їздив. Но я більше пішком. [У вас тут їздили парою коней?] Парою, тільки тут, як я приїхав у [19]61-му году, всі под пари, була племенна ферма, де оце клуб, там конюшня була, так племенні ті, Орловська, Будьоновська порода, верхова і та, Орловська, російська породи. Я ще участвував. А тоді розкурочили, забрали десь там в Лозову, десь там конезавод, так туди забрали отих коней. [У яку збрую запрягали коней?] В хомут, в шлейки не запрягали, шлейок не було. [Що таке «хомут»? З чого його робили?] Він дерев'яний, із мнягкого дерева – верба, липа, осика, а тоді обтягали ше кожою, настояща, не дермантін, а настояща кожа, обтягали, шоб не давило. І по розмеру, єслі чуть великий хомут, так надавлює, треба, шоб якраз плотно було. [Як одягали хомут на коня?] Через голову [тварини]. [Чи зав'язувався знизу хомут?] Зав'язувався. Отак хомут, отак він йде, і отут стьожки, так називалося, супоня, і отак воно стягувалося. [«Супоня» – це шнурок?] Да, шоб крепко тут, плотно, шоб не совався по тілу. [Тобто для кожного коня був свій хомут?] Да, розмер. [Чим набивали хомут всередині?] Набивали колосся, шоб мягше було, повсть. Оце ж отут було, де до шиї, то оце була повсть. І туди ж під шию під саму повсть, холки були із повсті тоже, як на одноконку чіпляється холка, а під нею ось ця ж драбинка, а під нею через сіделень підв'язують під пузо. [Чи запрягали коней у дуги?] Запрягали, це одиночні. Єслі одиночна коняка, то тільки в дугу. [Як і з чого робили дуги?] Парили. Вербу, лозу, більше таке гнучке. [Чи запрягали в дугу пару коней?] Ну, до пари – нє, то як тройка, посередині ж дугою, а то пристяжка. [Як найчастіше запрягали?] На пару. [Чи у вашій місцевості запрягали так?] Запрягали. Хомут, він на шию отак надівався, а шоб дугу надіть, дві голоблі. Голобля так стояла і надівалось на голоблі, і з хомутом воно з'єднувалось, од хомута ішли такі гужі. [...] Хомут на конях затягався, шоб він соєдинився тут на шиї, шоб він не болтався, і запрягали. Як волів, так там ярмо. [Що таке «ярмо»?] Ярмо, ну, отак дві досточки, зверху такий брусок великий, і тут, от представте, шо один брусок і другий. [Тобто один зверху, а один знизу?] Да. Тепер осюди голова заходила, впихали і тут устромляли. Штирь із проволки, десь шістнадцятка, металічна, чи двадцятка, шоб він не вийшов. Оце «ярмо» називається. Єсть одиночне, а то двойне, а то з другої сторони віл заходив. І оце ярмо, кріпилась палка така довга, до воза йшла, дишло. [Як з'єднувалось ярмо з дишлом?] Отак знизу, оце дишло йшло, і тут, і тоже штирі закладались. Тут штирі по бокам і посередині, шоб ярмо не випало з того дишла. [З якого дерева робили ярмо?] Верба, воно мягке, оце з верби робили, і з осики воно мягке. І ще чорнокльон. Це кльон турецький називався, а то чорнокльон. Дуже стройне дерево, з його робили шпиці на колеса. Тоже осика, верба – мняке для тіла. А після войни робили прямо з кругляка, отаке кругле соснове, сниці, занози.

www.etnolog.org.ua

[Що таке «сниці», це те, що в центрі йде?] Да, оце велика. Оце як вже після войни – робили круглі, а раньше видовбували, чаша називається. Під шию вола. Тут отакий, а сюди чіпляється каблучка. [Що таке «каблучка»?] Кольцо таке, січас металіческе. [З чого раніше його робили?] З лика в'язали, скручували, зав'язували. То тоді таке мотали, двома болтами прикручується. А сюди становиться одна сниця, а сюди друга, а внизу головка з дерева вирізається. А зверху дірка і дерев'яний кілок запихається чи металіческой проволкой обворачується. По краях дірки, занози металіческі, раньше були і занози дерев'яні. [Що було знизу?] «Подгорля» називається. [Осі у возах були металічні?] Ні, дерев'яні були осі, а там у колодицю, де спиці були, так там дірка робиться. [Чи забивали в ту дірку метал?] Не забивали, а єсть просто, забувся як воно називалося, круг такий. [Чи казали «букша»?] Ні, просто, трубку таку забивали, шоб качалася, шоб не стиралося дерево. А єслі залізна ось, то треба замазать, шоб не стирало колесо. [Чи були на осі ще якісь дерев'яні частини?] Нічого, просто ось залізна чи дерев'яна і тоді робився кузов, єсть безтарка. [Що таке «безтарка»?] Як он возок, дерев'яна, і ось на цю ось насажувався і закріплявся ящик такий дерев'яний. А єсть вози, но вози тут не було. Ото Полтавщина, Чернігівщина. [Що тут робили?] Самі безтарки. Або безтарка, або бричка. [Що таке «бричка»?] Трохи нижча, ніж безтарка. У безтарке возили зерно. Насипом, насипали і внизу там відкривалося окошко, а бричка нижча, набагато нижча. [Вона прямокутної форми, як безтарка?] Така само, трішки похила. Но воно не інтересно. [Чим у бричці з'єднували передок і задок?] Нічого не з'єднувалось, збивалися доски, кузовом і всьо. А єсть шо обтягували края, шоб воно не так розсипалося, залізом оббивали. [Чи робили тут гарби?] Робили. [Для чого їх використовували?] Гарба, шоб возить сіно, солому, багато на воза ж не положиш. А гарба більша [за воза] і висока, отакі палки стояли. [Такі як високі драбини?] Да, таке, як драбина, і положено на тому, і кріпилася на той віз. Сіно возили, солому, шо-небудь. [Чи був якийсь транспорт, щоб ліс перевозити, наприклад, по п'ять метрів?] Були. Без ніде нічого. Колеса і вище коліс брусок ложився, і отут забивалися ручиці такі. [Як називався такий транспорт?] Не помню. [Чи була якась спеціальна назва?] Була-була, воно вже в мене вилетіло. [Чи були ярма на одного вола?] Були і на одного. [Як вони називалися?] Тоже просто ярмо і всьо. [Чи казали «бовкун» на таке ярмо?] Нє, може десь і було, а в нас просто одинарне ярмо. Но одинарних у нас тут не було, тільки на пару волів. [Де Ви одинарне бачили?] Ну, на Сумщині, де я жив. А тут не було, тут парні. Там же ж коров запрягали, там хоть при німцях, хоть після німців, і волочили коровою. Коли ярмо було, тому шо ярмо це дорого зробить, а то шлейка, шлейку накидали на корову. [Чи їздили тут волами, коли Ви сюди переїхали?] Їздили, ще були воли. Вони не пропали, вони просто вже не нужні були. Трактора ж пішли. На м'ясокомбінат здали. [Чи робили у вашому селі сани?] Не тільки знаю, а й робив. [З якого дерева робили сани?] Як обично, по-старінке робили – груша, саме слизьке дерево, крепке і слизьке. [З якого дерева робили полози?] Полози... А це з осики робили копили, це ж полоз, а це копили, а на копили оплінь. [Якою була довжина полоза?] Разний. Є такі, називались «підсанки». От везеш ти ліс дев'ятиметровий. [Тобто це передні і задні санки?] Да, бо так перекине санки, аж у краю дерево прив'язують до дерева, і в ці підсанки. [Яке дерево брали для виготовлення санок?] Витісували, тесали. Но вони ж природно були загнуті, шукали таке. [Коли заготовляли дерево, у яку пору року?] Ну, як обично, зимою, все дерево заготовляли зимою, через те, шо весняне дерево зрізав, то літом його черв'як з'їсть, короєд такий єсть. А большинство зимою. [Скільки було копилів у санях?] Чотири. [Тобто два з одної сторони і два з другої?] Ну да, спереду і ззаду. Оце полоз, це один копил, а це другий копил, а це закруть. [Що таке «закруть»?] Ну це ж осьо, шоб воно не їздило, соєдіняє. А тоді ше ж отак ряд, смотря скільки, два метри чи півтора метри ширина, на розстояніє машинного колеса, а тоді оплін. Оплін довбеться і на ці копили надівається і ззаді так, і воно держиться. А потом оковували це. Металом. [Що саме оковували?] Оце під низ полоз, оцей полоз і оцей полоз, так шоб був, не розчахнувся, укріплювали так. [Чи підковували знизу, шоб не стиралося?] Бувало таке, шо підковували, но в основному нє. [Чи було так, щоб полози гнули?] Та гнули, но большинство вибирали природні. [Який був кузов у санях?] Ну то вже набивали дошками, а то вже драбини ставили: як возить сіно, солому, то драбини. За цим оплоньом довбуться дірки і сюди становлять такі великі, «ручиці» називались. До цих ручиць чіпляють драбини, а тоді ше до їх креплять зверху драпки. Такі вужчі, відкидаються як борт. Добавлєніє, шоб більше набрать. [Де саме кріпили «драпки»?] По бокам. [Чи були «драпки» до гарби?] Да, шоб до гарби кругом. То і до брички є драпки, тут же биндюк такий, шоб держалися драбини. Тут драбини стоять, а тоді вже биндюк. [Що таке «биндюк»?] Дерев'яний такий, от однієї драбини до другої на петлях металіческих. [Він з'єднував дві драбини?] Да, з'єднував, шоб вони не розвалилися. По низу, спереду і ззаду. Отакий биндюк, отак гнувся, як січас, то з проволоки роблять петлі такі і ото надівають на драбини, а тоді вже драпки на цей биндюк тоже ж, петлі тоже одіваються, шоб вони не попадали. А по задях откоси такі, з проволочки такі крючки. От биндюга до верха драпки. Ну як риштовка в машині, зробив кузова, а там ше риштовка добавлена. Отак і тут, на драбині воно ж мало держаться. [Куди приєднували голоблі в санях?] Так само все. До передніх копилів. Там же ж у санях тоже були такі: подосєннік, дишло сюда тоже виходило, «сниці» називалися. На ярмові там, хоч і на возі, хоч і на санях, там був кочеток, бо воли тягнуть за саме дишло, ярмо, притика. Но шоб не вирвать дишло, на кочеток надівали цепок на крючечок, і крючок там за ярмом, аж на конці, і вже віл дишла не вирве, бо тягнет за цепок. А ще тяга така єсть із проволоки, укреплялося, бо бувало так, шо вирива сниці з усим, бо вони ні до чого не прикреплені.

Колісництво. [З яких частин складалося дерев'яне колесо?] Колодиця. [З чого робили колодицю?] Тоже робилася з чорнокльона, береза не то, не колеться, і отака завбільшки та колодиця, як бревно, і задовбували туди, і забивали туди шпиці. Ну то як обично робили з крепкого дерева. [Раніше там просто колодка якась була?] Да, не було даже ні того, ні втулки, просто ступиця здорова, дірка. [Чи точили?] Так брали, а тоді обтачували по краях, по краях тонша, а тут отак. [На чому точили її?] Були ручні станки, дуже прості. [Який вони мали вигляд?] Ну то так же ж механізм і крутили через передачу, рукою, хтось один крутив, а може буть, шо і два, і три крутило, а той вже стамескою видєлував.

www.etnolog.org.ua

З однієї сторони штирьок забивали, між ними закріплювали колодицю, бревно оте, а тепер цю, до цього бревна вставляєш штирі, шоб вона ніде не впала. І перекидалася мотузка отак, через оцю колодицю проходило, і тоді отак сидів чоловік, і ногою махав і мотузка туди-сюди ходить. [До чого прив'язували другий кінець мотузки?] За колесо мотузка та переходила, а тут, де той крутив, тоже. [Чи було там якесь колесо?] Ні, ніякого, отак мотузка перекидується наглухо, і ото він тим отак крутить. [Чи могла одна людина так точити?] Да-да. Ото так і точили. Як ото держаки, то це на токарним станку. [Це також був ніби токарний станок, але давніший?] Да-да. [...] Тоді задовбували шпиці туда. [З чого робили «шпиці»?] Тоже самі робили, большинство ясенові. [Як і чим стругали «шпиці»?] Єсть такий струг, є прямий, є і круглий. Круглий – то для бочонків, а цей для коліс. Цей, шо для бочонків, він єсть у мене: така здєлана, «кобилиця» називається, сідаєш на неї верхи, така ніби лавка, там у ній підножки, упираєся у неї ногами, шоб держало, шоб не випрснуло, і ото стружиш шпицю. [Які ще дерев'яні елементи були в колесі?] Ше обід дерев'яний, обід робили з кльону, парили, розпарювали в гарячій воді. Замочували, шоб гнулося, воно ж там парилося несколько днів. [Де парили?] В чанах в якихось, чани були дерев'яні, кип'яток туди лили та парили. Парня [була]. [Який вона мала вигляд?] Ну, котли були з кип'ятком, і ото його прямо в кипящу воду, а тоді ще й пар іде, друга кастрюля кипить, і пар іде, і ото ж парили. А тоді вже гнули, тоже ясеновий обод, там дірки вертіли, на ті дірки надівали. [Де і як загинали?] Ну було таке спеціально зроблене, як шину натягать на колеса, таке кругле, надівається колесо на цей круг, а тоді натягували. Нічого, просто така колода, просто гнули. Обводили, і палка така, і гнули. [Тобто на чомусь круглому обгинали?] Да-да. Воно стіл такий був і об стіл, такий дебелий стіл, обикновенний стіл, просто шо так гнули, воно ж розпарене. Один з однієї сторони, другий з другої сторони. [Тобто вдвох треба було гнути?] Да, і вони заклоняли оцей обід. [Чим зв'язували чи збивали кінці обода?] Уже як колесо зроблять, тоді хомут отак надівався, з'єднале оте колесо кругле, а тоді осьо тут хомут металічний. Ну а шпиці, там дуже нада опитному. Вони ж видовбуть у тій колодиці дірку, а тоді забивають шпицю. Там по-особому. Не дуже сильно били, шоб шпиці набить, як колесо їде, шоб шпиці не хиталися. [Чи обтягували дерев'яне колесо металічною шиною?] Було, обковували, шину натягали, но це в кузні робили кузнеци. [Чи доводилося Вам бачити, як вони це робили?] Бачив. Розігрівається оце залізо на горні, і отаке здорове, кам'яний круг і посередині круга отак штирь стояв. Надівається оце колесо на той штирь, а тоді такі, не таке як шпиці, а так як загнуто, він так прижимає, ключ такий. Отак взяв і нагинає. [Шину гарячу натягували?] Гарячу, нагрівали. І отак за колесо, і за залізо, і прижимали, а ті підбивали. А тоді вже як натягли ту шину, тоді тим хомутом залізним. [Скільки брали хомутів?] Три хомута, більше три хомута. Ну перві [дерев'яні колеса] були ж не оковані, нічого не було. Перві вози були усі дерев'яні. Довоєнні. Вони були всі дерев'яні, не було оковки. Після войни вже оковували. [Де робили колеса – у цьому селі чи там, звідки Ви родом?] Ні, і тут робили, в каждому селі так само. Багато було, плотницька мастерска і плотники робили. Нема вже [...], але ні, один єсть плотник.

Бондарство. [Чи доводилося Вам робити дерев'яні бочки?] Робив сам. [З чого робили бочки?] З усього. Для квашення – це верба, осика. А з дуба – це для огірків, для капусти. [Як раніше заготовляли деревину?] Січас робить большинство – циркуляркою чи чим нарізав досточок і всьо, а раньше кололи. [Коли заготовляли, наприклад, дуб?] Та зімою і літом, коли хто робив. Брали таку трость. Оце як клепка, досточка така, одна, шо становиться. Заготовки для клепки, то тростi, в перший обруч. Сначала дєлаєш обруч, тоді тешеш тростi, тоді на фуганок фугуєш, не фуганком, а тростью фугуєш. Фуганок вверх так закручуєш, через те шо фуганком вручну не зробиш полукруг. А рукою бочонок, так там трошки полого. А там же ж на косиню, а тоді шоб тростi зійшлися. [Як вираховували, щоб тростi зійшлися?] На око, а якшо набрав уже полностью тростi, в обруч становиш, дерев'яна площадка, рівна. Кладеш обруч сюди, а один обруч туди, і це туди становиш, і до верхнього обруча. [Чи прижимали чимось?] Пока нічим. А зверху прижимали, були такі жестяні скобки, до обруча кажду трость прищепив-прищепив, звіз, обруч зробив по розмєру, збив, подивився – ага, хорошо сходяться, а де не той, то потрошки поправив. Но це обжимать, то це сама проста робота. [Чи стругали тростi на кобилиці?] Нє, стругали на фуганку, ну шершебком як робиш, то вибирали середину. [Чи затискали десь трость, щоб вибрати її «шершебком»?] У верстак, там оно стоїть, там відкручується. [Коли розколювали клепку, то її зразу стругали чи спочатку сушили?] Нє, з сирого робили, і з сухого робили, хто як хтів. [Які робили обручі?] Ну, раньше були, поки не було желіза, то ликові. Це липові, крутили і зав'язували. [Це була молода липа?] Ну да. І парили, обмотували в несколько мотків, а тоді заводили і закріплювали, шоб не розходилось, а тоді вже стали металіческі. [Коли перейшли на металічні?] До войни ще. [Як і коли вставляли дно?] Коли вже зібрав усе це, перевертаєш його боком, єсть такий шершебечок, рубанок, на нього «шершебок» казали, полукруглий. Лєзвіє полукругле. І ото всередині оці всі нерівності, де тростi зійшлися, оце все вирізають, і получається воно ровне і хороше. Тепер становиш вже на рівному, нижня сторона рівна, перевертаєш, зарізаєш уторичом, це така пилка, «уторник» називався, така з клинцем, тут глибша, мілша, хто який. Там пилочки, чотири-п'ять зубів, і там кружка, там полукруг такий вирізається, куди вставляється, і ото пашов кругом, на однакове розстояніє. Це зделав, єсть циркуль такий дерев'яний на проволоці совається сюди-туди. Міряєш шість раз, шість раз обійшов, тепер цим циркулем, шоб він не розпався, клепками склепуєш дно, соєдіняєш. [З чого робили дно?] Таке саме дубове дно, з дубка, тільки рівне. [Колене?] Та хоч колене, хоч різане, там по-всякому. То діжа, це не дерев'яне, це з того, як верх глиняний. Є празник навіть діжі. [Що це за свято?] Ну, миють її, вона ж запарюється, а не кажен день миють. Тісто вибрали і опять, там же ж остається тістечка, шоб опять же на тому тістечку задєлать другоє. [Чи була така бочка, що мала два дна?] «Бочонок» називається. [Його важче зробити?] Трудніше. Там же цепком стягують даже, одну сторону задівають в обруч, а другу цепком стягують, як обруч надіває. І там же тростi отак полукругом, і він ото ж получається полукругом. А зараз стали рівні робити бочонки, два дна тільки і всьо і він рівний. [Чи робили спеціальні дерев'яні пристрої, щоб

www.etnolog.org.ua

масло збивати?] Дерев'яні маслобойки такі. Точнісінько таке, як оце бочоночок, таке опукле, а всередину шворник, кришка накривається. На кришку там такі валки надіваються, вони дерев'яні були оці валки. Але я для себе тільки таке робив, але на ярмарках таке продавалося. Є люди, спеціально занімались таким ремеслом. У нас тут один дєдушка, робив тільки ложки, ополонники, Ярема Остапович Ткаля. [Як правильно вибрати хороший виріб дерев'яний, щоб він не протікав?] Шоб менше сучків було, шоб дирок не було. [Чи можна було відремонтувати дерев'яний клепчастий виріб, що протікав?] Сначала робили, єсть рогіз такий, трава з листочками такими, і його ставили між клепками і в дно так само вкладає, тоді отак зажав оці трості. Но я скільки робив, це така штука, чим дужче нагониш обруч. [Чи був якийсь спеціальний інструментарій, яким нагонили обручі?] Да, там такий, ну січас не знаю, а раньше, як я робив, то з гусеничного трактора палець металічний такий, сто п'ятдесят чи сто сорок, у кузні задєлаш його, шоб захватував обруч, а як так, то чуть наіскось, поки він начне загибать дерево. [Скільки обручів набивали?] В завісімості від величини. Чотири в середньому, якшо маленька. Але чим більше обручів, тим довше, бувало ж коли з водою, і нічого. Як перевозили на поле жінкам, колись робили спеціально на двох колесах бочонок, і він закреплений, і привезли поставили, молотарка молотить і п'ють. ***Техніка та технологія виготовлення довбанорізаних виробів.*** [Чи робили у вас ступи?] Я робить не робив, але робили ступи. У нас були дерев'яні, здорові, оковані, правда. Вгорі були металіческі, тут такі під потолок щитай гряньоні. А в людей були просто домашні, невеличка ступа, руками отак просто. І в хорошої хозяйки була фуганка маленька, зажарку [робити], сало затовкувала старе, вона дерев'яна ця сама ступка, і товкачка тоже, шоб сало потовкти. [Чи видовбували з дерева ночви?] Були дерев'яні, ще й дід мій робив. [З чого він довбав ночви?] Обично верба.

БОГОДУХІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Куп'єваха

Записала Н. Литвинчук 18 серпня 2016 р. у с. Куп'єваха Богодуховського р-ну Харківської обл. від Захарченко Олени Миколаївни, 1931 р. н.

ГОРОДНИЦТВО [Що садили на городах?] Картошку, воно шось тоді тоже так, чи не родило, чи хтона, шо воно таке було. Сіяли ж на городі. [Що сіяли?] Жито. Молотили тими, і ціпали, ціп ото такий. [Як збирали врожай – косили чи серпами жали?] А косили, то вже косами. [Чи проводили певні обряди, коли зажинали перший сніп?] Та це вже послі стало. [Чи лишали «Спасову бороду»?] Не знаю я, шо це таке.

ТВАРИННИЦТВО [Дома] держали й коровок, держали й поросят. ***Скотарство***. [Скільки корів могли тримати одні господарі?] Та, напримєр, я одну держала. Ну, там, може, тьолка яка. [Молоко] продавали по сорок копійок літру, а то здавали, молочярня їздила. [У яких роках це було?] До Радянського [Союзу]. Тоді ж оце переворот цей став. Ні, отож при Брєжнєву оце так було. ***Пастухування***. [Як випасали худобу?] Я сперва як стала дома, пішла на телята в колхоз, брала з собою корову, корова пасеться і телята колхозні, тоді заженем их, телят, а я корову поведу додому, а так менші брати підростали, то пасли. [Чи в усіх людей худобу пасли діти?] Угу. [Як це відбувалося – худобу виганяли, а тоді приганяли на обід?] На обід, тоді з обід, а тоді вже, ну, я не вигонила, тошо я на роботу ходила, я не можу ні пасти гнати, ні вигонити (якраз на роботі, а її вигонити нада), то не вигонили, а припинали на ципок. І то пасли: то туди, то туди водили. [Чи був якийсь звичай вперше вигонити худобу навесні?] Та був. [Чи пам'ятаєте коли вигонили вперше?] Як потепліє. Вобще ж всігда не хватало харчів корові. Навесні, як тіки зелененьке, то ніякого празника не знали, нічього, а вигонили, аби тіки вона пощупала їсти шо-небуть. [Як довго пасли худобу?] До осені, пока й холодно. [Хто пас?] Діти. [Чи було таке, що наймали пастуха?] Уже послі стали наймати. Отут одна в нас, так її нада нагодувати, їсти дати, тоді заплатити за кажну корову. І ходити брати, куди вони проженуть. [Чи було так, що люди самі пасли, не гонили худобу в чергу?] Та пасли й так. [Чи бувало так, що корови хворіли? Як їх лікували?] Ну, це ветінар був, як захворіє корова. Та тут у колхозі всігда був ветінар. [Які давали клички коровам?] І Майка... і разне. [Чи було так, що в який місяць отелилася корова, так і називали телятко? Наприклад, якщо в березні, – Берізка?] Було. ***Птахівництво***. [Яку птицю тримали вдома?] Курей держали, вутят держали. І січас хто гуси держе. І тоді ж гуси тоже. Пастуха нада, нада пасти усе. ***Вівчарство***. [Чи тримали люди овець?] Є й держали, так, для себе, а тоді ріжуть.

ОЛІЙНИЦТВО [Яка була олія?] З насіння. [Із соняшникового?] Ага, з сояшника. [Чи була олія з конопель?] Та як коноплі?.. Не знаю, не пользувались. [Де люди брали олію?] У людей були ж ті, олійниця, крупорушка якась на пшоно... крутили, били. Такі ступи були, стає ногою туди, ножна. Рижій був, сіяли у колхозі, видно, рижикова олія була, били, ну це вже не знаю де, чи олійниця, чи в кого дома били, до людей ходили.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Столярство***. [Чи були в селі майстри по дереву?] Ну, були там, чи столи робили, чи стулки, чи шось таке. ***Бондарство***. [Чи були майстри, які робили бочки, діжки?] Були й такі у селі. Конєшно, колхоз тоді був, так у колхозі сололи й огурці, й капусту. [Як це називали – «засолочний пункт»?] Ні, воно при колгоспі, погреб, а тоді воно для себе, той, для столовой. [Чи великі були ці бочки?] Та ні. А тоді стали в банки помідори закривати. ***Ложкарство.*** [Чи були в людей дерев'яні ложки?] Були. [Люди самі їх робили?] Та, може, хто й зробе для себе.

с. Полкова Микитівка

Записала Н. Литвинчук 18 серпня 2016 р. у с. Полкова Микитівка Богодуховського р-ну Харківської обл. від Машкової Ганни Кузьмівни, 1939 р. н., Бондаренко Ганни Іванівни, 1930 р. н., Стасенко Катерини Пахомівни, 1940 р. н., Пилипенко Раїси Миколаївни, 1949 р. н., Пилипенка Валентина Дмитровича, 1941 р. н., Ніколаєнко Ганни Прокопівни, 1939 р. н., та Ситник Марії Іванівни, 1935 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** Батько брав [у колгоспі биків] всігда орати раньше. Того шо голова, ну, колхоз, то бригадір був, то він попроси бригадіра і він дає

www.etnolog.org.ua

йому раньше, хоч коней із плугом, хоть биків. В колхозі бики отдєльно, а корови отдєльно. Тоді вирощували бики. [...] А так лошаді білі, і в основном, я чьота помню, што биков больше било. Воли білі вот еті. Білі на волах, уже сталі трактором [обробляти землю]. [Чи пригадуєте, як вперше запрягали биків?] Пам'ятаю, і коней тоже пам'ятаю, ну тіки ж чьось дужче воли. [Скількох биків запрягали в ярмо?] Бики – один первий і другий, один борозенний, а один підручний. Як тіки оце заплужать того, шо борозенний, а того сюди – вони не йдуть. [Як знали куди якого бика треба запрягти?] А як не знали? Обов'язково [знали]. [Це так орали, а потім сіяли чи садили?] А як. Вже садили й сіяли, і всього було. [Чи сіяли вдома зернові, жито чи пшеницю?] Аякже. А в колхозі... Та я вже застала це времня, шо... ось посіяли буряк. Я їх полола, оце отак повширшки були рядки, оце як утулили його, оце на оцім погоннім метрі шоб сім буряків було, хоть ти вмри, хоть їх насаджуй, наривай, а ми ж маленькі ше ж, тоді ше тринадцять год було, ми їх пололи. Отак полеш-полеш, а отут їх отак ціла смуга, а вони всі та й попадали. [...] Із нами або дадуть таких дівчаток, шо вони заміж тіки повиходили та в положенії. Шо вона зробе?! Ми ото полем-полем, постаєм, а бригадір: «Дівчата, а норму зробили?!». Ну ти ж не зробив – тобі не заплатив. Воно й так тоді платили мало. І я вам розкажу, я молодою була, а куди ж у селі піти? Ну і пішла на ланку. Баби моїх годів, а може, менші моїх годів, було так: пропололи буряки, прорвали, виносять наполи, в кого шо є, запивають могорич. Як провірили буряки – оп'ять могорич. [Що таке «наполи»?] В полі оце, де пшениця, і поле називалось, та воно й січяс же називаються, у поля. І ото всі гуртом собираюцця, в кого шо є, п'ють, гуляють, співають. Осінню, примєрно, це я за бабів розказую, буряки як кончіли, зібрали, вивезли, до кого – ланкова була ж главна, отмічяла машини, ну, слідкувала за порядком. [Чи багато людей було в ланці?] В нашому селі було чотирі ланки, польових. Ну, чотирі машини везе людей, а тоді вже як сокупили, в нашім селі було чотирі колхози, а тоді вже сокупили в одни – один колхоз, а чотирі бригади розділили, і то з каждої бригади машина людей забирає, одвозе, привозе. Обід теж, я сама менша між ними, на обід це в дванадцять часів забира машина додому. В каждого корови держали, свині та й діти ж. Ну, їздили на обід, а в два часа вивозять у поле, до семи, до восьми вечіра. Тепер до п'яти роблять. Січас особенно так через день роблять, чи як вони там роблять. А [вдома] хто ж робив?! І городи, і дітвора. А у колхозі була кухня, обіди конякою возили, це при мені вже. Ото кухарі там варять, а та, шо розвозе по полях їсти, то на воза туди накладе всього і везе в поле. І там розложують, на землі простелили якусь ряднинку. ***Жнива.*** [Як визначали, що зерно вже достигло?] А як, воно так же, як і січас в полі, колосочок вниз нахиляється – це вже достигло. І вобще вперше на Петра й Павла – це жнива ничинаюцця. [Чи йшли зажинали?] Ну а як! Снопи в'язали, і я там тоже в'язала. І як дуже багацько нав'яжеш – передовою буде та людина. В нас тутички така була. [Як збирали врожай?] Косили батьки і баби, бо вже як од войни осталося, женщіни. То вони косили сами, косою. [Коси були більші й менші?] Ну, може, й менша була, потому що баба не підтягне. [Чи називали коси «восьмиручка», «десятиручка»?] Може, й казали, я не знаю. При мені вже косили комбайнами, це виїжджають у поле – обжинки. [Чи були спочатку зажинки?] Ну да. Обкосюють поля, а тоді ж уже той... А тоді ж, як пожнивували, кончіли, теж всігда, це вже у колгоспній столовій, це вже там шикарний обід готовили. Перві оці ж колоски у контору [відносили] і опреділяли по тому колоскові, скіки зернин нащітають, який урожай із гектара брався примєрно. [Як це все рахували?] У тонах. [Одна зернина – це тона?] Да. Колосок, якшо сорок чи піісят, значить, такий дожен буть з гектара урожай. На тік ходили, зерно в три смєни переколачювали. На поле [виїздили агітбригати], серед комбайнерів виступали, від бригади давали. [Коли це було?] Під час жнив. Під час обідньої перерви ото приходили, агітбригада, виступали. [Хто виступав перед колгоспниками?] Учасники агітбригади, вчителі. Вагончік у них [був]. Присвячували їм пісні, вірші і гумореськи, ну, є ж передові комбайнери, як заохочували. [Чи завжди організовували агітбригаду?] Ну, скіки ми робили оце. [Як часто це робили?] Там було в одну бригаду, тоді в другу, в третю, ну, раз на місяць ми до них приходили. Жнива ж не довго, а тоді на уборку, на ферму ходили. [Чи святкували обжинки?] Да-да. Обов'язково, первого снопа і останнього, по сценарію. Перший сніп – це як виходили тільки в поле, а останнього – виходили всі ті трактори ото на тому, а останнього були на стадіоні. [Як відбувались обжинки?] Та обнаковенно: готовлять обід і дають премію. Свято останнього снопа – оце ж обжинки. Да-да ставили [снопа], в клуб його переносили. [Хто його різав?] Комбайнер, який найбільше намолотив, передовик. Вони частували їх усих і давали їм премії, тілівізори. Оце ж там один комбайнер – Червоного прапора, оце ж там давали ордєна. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** [Покосили, пов'язали снопи], а тоді ціпом молотили. Клали на копиці, складали. А тоді із копиці, вони стоять довше, і молотять, віють і тоді ото на парову везуть, шоб мукички, тоді там пирожок чи спекти, чи там шось таке. Кукурузи були повні токи, йдемо ото класами чистимо оцю кукурузу, помагаємо. Отутичко, оце парова була, я знаю, і тоді, і тепер. [Чи пригадуєте, щоб на жорна мололи?] Мололи, і в мене вони були. А це вже ж ми в годах, його викинули. А раньше мололи, на тертушку, і ступа була, просо сіяли, і я ходила до своєї бабусі товкти, не знаю, скіки мені, хоть я отуди аж на вигін ходила товкти. І ото ступа була, ножна: стаєш, на палю опираєшся і товчеш. На сито просієш, а тоді вечером кашу вариш. Ми особенно, наша сім'я, ми бідно жили. [...] Кукурудзу на жорнах мололи. [Чи в кожному дворі були жорна?] Ні, це в отдєльних людей. [Чи ходили до них люди молоти?] Еге, і змелем. Як звариш, іспечеш, на капустянім листку пекли, не було ні формів, не було нічього.

ГОРОДНИЦТВО [Чи садили люди раніше городи?] Аякже. [Скільки соток городу мав кожен господар?] Та в кого як було. ***Городні культури.*** [Що садили на городі?] Усе: картошку, капусту, кукурузу, гречку сіяли, жита сіяли, пшеницю сіяли, тоді чечевицю садили. Чечевиця така вона приплюснута, такі добрі з неї пироги. Квасолю садили, буряк сіяли, отей красний, на борщ, баклажани, синеньких ми той не понімали, не знали. [Чим відрізняються баклажани від синеньких?] Ті ж он які, баклажани, ці ж красні, а ті ж он які довгенькі. Тепер уже я оце пойняла, як із дітьми

www.etnolog.org.ua

стала жити. [Чи садили раніше помідори?] Аякже, обов'язково. [Які були сорти?] Не знаю, в нас і січас посажено. [Ви самі вирощуєте розсаду чи купуєте?] Та й сама. В мене онде діти. Шо я там уже?.. Мені уже восімсят шість год. [...] Послє вайни, какда било так тяжело і галадовка, бил вот такой дворік, вот ета, гдє достачкі стаят, і всьо астальноє засаживалась, садочка била савсєм нємнога, картошка. Тада ш налогі билі, хотя і троє дєтєй. Билі налогі такіє: сорак кілаграм картошкі атдай, шота там іщьо... Ну тада виживалі, вайна била. І билі люді на виживаніі. [На городі] картошечька, бурячьок, капуста – всєво панємножку. [...] Ну я шо хочу сказати, шо зараз дітей ми дуже балуєм. У нас було города небагато, ми його копали вручну, лопатами, оце брат поділе – тому, тому, тому, скопали, посадили. Оці лісополоси, оце моїх вони, примєрно, времьон, ми на їх то квасольку садиш, то картошинку, шоб добавка до свого города була. Ну, я кажу, тоді якось не дуже отак, як зараз, за копійку тремтять. Шо я хочу сказати, тоді не так було. Тоді як огороди – ми ж усі робим. Хіба це я одна так робила?! Це моє поколєніє всі так. А так пішли на ферму. А город же ж обробля не кажде. Шо сьодні, шо завтра. А основне там – картошка, укинь буряк, а те вже баштанництво, те вже пізніше. [Що садили з баштанництва?] А садили те, що й зараз: кавуни, дині, помідори – усе. А росло! Хароше все, хароші врожаї. І ото так: «Катька, до тебе йдем?» – «Пішли». Пішли посадили, вечером сіли повечеряли, заспівали. ***Технології городництва.*** [Картоплю] ніколи не бризкали. Як став колорадский жук, це у шиісят сьомому я заміж ішла, а він десь у шиісят сьомому у нас [з'явився] І знаю, як оце ж об'явили за цей колорадсий жук, так дуже боялися люди, у кого на городі побачили і переорювали городи, і люди боялися казати. До колорадського жука ніхто нічого не робив. [Як боролися із колорадським жуком?] Давали в колхозі яд. [Чи були якісь народні методи?] Ні, знаю, шо тіки яд давали. А тепер же все чісто брискають. Ми нічього не бризкаєм. Правда, в прошлом году і сей год од гусениці капусту брискаю, а так я нічого не брискаю. Знаю, капусту оце як посадять, попіл із дустом мішали, а так ніколи ніде нічого не бризкали.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи тримали Ви корову?] Ми, напримєр, не тіки ми, оце в кажному дворі, було сорок голів, в кажном дворі була корова, а тоді начали вже менше й менше держати, і ми держали, до дві тисячі сьомого году держали корову, а тоді вже продали. ***Птахівництво.*** Й вутки, й кури, й гуси, всяку живность держали. ***Свинарство.*** Там, дє мама жила, поросьоночка дєржала, там бил сарай другой. Ето уже брат построіл. [...] Всігда ми держали свиноматки, по три, по чотири ми держали. ***Козівництво.*** [Чи давно Ви тримаєте кіз?] Давно. [Для м'яса чи для молока?] Для молока й для м'яса. Маленькими – для [м'яса]. [...] В мене чоловік, в нього дуже жолудок болів, він ото й на курорти їздив скрізь, і в санаторії, а тоді хтось посовітував, аби козиняче молоко. Ну вже корову як продали, я там договорилася, принесла мовчки суточних козенят, нема ні молока їм ніде нічого, так я їм манку варила, манкою вигодувала. І ви знаєте, оце сім чи восім год держимо, і він, тфу-тфу, ніде ні на курорти, ні в больниці, ну, була так, шо заболить, а обще козиняче молоко все времня. ***Вівчарство***. [Чи тримали овечок вдома?] У сємісят первому годі, де оце ферми січяс, хоть січяс склади, а то там були хверми чьтирьохрядні, там скіки скотини було – і вівці держали. Вівці стригли і вовну здавали, а тоді ж, мабуть, на забой ішло воно. У нас і січяс кой-хто держе вівці. Ну, займаюцця, особенно це армяни держуть зараз вівці. Вони стрижуть їх, а тоді продають м'ясо чи на забой. ***Пастухування.*** Літом пасли у лісі все времня скотину. Оце ж скотину держали люди, то пізніше вже очередь була: сьодні цей двір пасе, завтра слєдующій двір пасе, а то люди наймали, а за шо наймали – півлітру молока всігда давали й кусочок хліба. ***Звіринництво.*** І нутріїв держали. Ой, з їх мнясо дуже, ну, смотря хто як приготовить, а обще з них же мнясо хароше, ковбаси з них хароші, начиняти. Свинячі кишки, тонкі оті кишки.

САДІВНИЦТВО [Чи були у вас садки?] Були садки, тіки в мого батька тоді ще не було. Він в двадцять девятому годі женився. Ну не встиг він [посадити], а тепер там є. [Чи пам'ятаєте, щоб податком дерева обкладали?] Аякже, писали обов'язково, скільки там яблунь у вас у городі. [У якому році це було?] Їй Богу... Мені вже, начє, сорок шостий минув... Після війни. Ото тоді стали. ***Садові культури.*** У мєня єщьо й садочєк єсть. Маладой садочєк. Щяс там і яблачкі єсть і сліви. От ета яблунькі, ані в етам году нє враділі, а всегда било очєнь много. Бєлий налів, і та яблонька – бєлий налів. Грєцкій арєшек єсть. [Чи ріс у вас грецький горіх раніше?] Нєт, грєцкій арєх в дєтствє нє рос, ета позже, ета тєплолюбівоє растєніє, єво прівєзлі с Крима, а здєсь патєплєніє, как ані називают, глобальноє патєплєніє здєсь, і он прінялся. [...] Яблуні, груші, абрикоса – в нас усе було. Слива. Ми садили даже і персики, це, мабуть, в сємісят другому чи третьому... В сємісят третьому. Він [чоловік] їхав через Грузію, і привіз корінці, їхали вони, а над шляхом чи садок був, чи, може, опитна, і ви знаєте, годів, мабуть, шість були, а тоді вимерзли, не прижилися. І ото відтіль абрикоси привозив, так такі крупні абрикоси, м'ясисті. І абрикоси пропали, і персики пропали. [Чи садили у вас черешні?] Черешня споконвіку. Ну тепер уже вона совремьонна, а раньше вишня крупніша, а черешня така невелика, аж чорна, як поспіє. Це нема такого двору, шоб у нас малини не було. В нас споконвіку оце малина, порічка, смородина. Ну а це тепер клубника, ну раньше менше було, а тепер чуть не в каждого суниця, полуниця, тепер же дуже грамотні. І то в каждого це було: кружовник, малина [...]. Щяс же ж здають, яблука приймають, а раньше возили в Глобівку здавали, і там же ж робили вина. І я помню, в дєтстві ми їздили, просто машина їде, і в Глобівку їздили во времня оце ж уборки, літнього времня, як тіки начялися малина, клубника, смородина, кружовник, ото їздили туди, було, там сім чи восім відер нарвеш, а одно тобі – отака зарплата була. [Тобто наймалися на роботу?] Да-да, машина ото приїде, забере, а в чотирі чи в п'ять привезе. ***Технології садівництва.*** [Чи обробляли сади?] Ніколи не обробляли. Я скіки не знаю, оце ж мої, і ви знаєте, й тля не було. ***Переробка та зберігання садовини.*** Яблука, груші сушили, все времня на зіму, у погріб просто, ну, закрама засипали яблука, ті пізні ото називалися «Буцькі», красні вони, пізні-пізні, ото листя вже опадає, а вони на яблунях, і ото вони хранятця аж до самої весни. А сушку, це все времня, груші су-

www.etnolog.org.ua

шили у печі, оце раз витоплять – у піч закинуть, тоді другий раз закинуть, оп'ять їх туди закинуть, а вже на третій раз розкладали такі плітьонки, з отакого зроблені були, то розкладають, тоді вже на сонці досушувались. А яблука січас же сушимо тіки на сонці, а тоді, знаю, ото на ті плітьонки, після тих груш клали і яблука. [Що ви з полуницею робите?] Сей год то дітвора брала, то закривала, то кампоти, то варення варила, а то нікому не нужні, так я, знаєте, взяла та тридцять літрів надавила, вина зробила із клубники – вкусне!

ВИНОГРАДАРСТВО [Хто займається виноградарством?] Це мій син. [Як давно він почав цим займатися?] Уже років десять. [Чи садили раніше виногрдники в селі?] Ні, а зараз оце мій старший і теплиці построїв, і виноград, і оце у нас найбільші, найбільше він займаєцця. [Чи здобував він спеціальну освіту?] Ні-ні, закінчив середню нашу школу. Ото читає літературу, ото він все. [Як він опанував цю справу?] Читав він і їздив, в Запоріжжя їзде туди. [Син помагає батьку на винограднику], і продає він, і так же підучує батько.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання грибів.*** В нас є ліс. У нас такий хутірець, п'ятнадцять хат, в каждий дворі собака була, так вони ж як продражнили – «Собачій хутір». Стоїть одній тіки собаці загавкати, як хтось появився, всі ж гавкають, і так і прозвали – «Собачий хутірець». І зразу в кінці города, за левадою, хоч в кінці того – і ліс. Там скіки було [грибів]! Таких маслюків ми, канєшно, не знали, ми даже не щітали, шо це і гриби, а опеньки, білі гриби – це ми всігда. [...] Як хароший той [рік] – єсть ще гриби. [Що Ви робите з грибами?] Я мариную, а мені тоді як нужно, я витягну зімою баночку. Не люблю я з картошкою, мої дітвора люблять з картошкою шоб були гриби, а мені дужче наравитця з капустою, і я ото тушу з капустою. ***Збирання горіхів.*** Горіхів багато було. Не оці, шо воловські оріхи, а ліщини. Їх лущіли і ото підсмажиш зімой. [Як лущили?] Кусачками. Там у лісі лісник жив, а тепер уже воно все позаростало, ніхто ніде нічого. Тепер позаростало, скотини нема, людей нема, ніхто ніде не ворушитця.

ПРЯДІННЯ Випала доля дуже трудна на цих людей, хай вона не вертаєцця. Ще ж Господь не дав нас вєчних. Дома було все в людей. Там в мене є і полотно, пряли. Були верстати в людей, пряли мички, пряли оте прядіво на нитку, тоді оце ткали на верстата. ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Садили коноплі. І оце у тих коноплях була матірка і плоскінь. Вобщім «конопля» звалась, а як по одиначки – «плоскінь» і «матірка». Та плоскінь поспівала раніше, а матірка – пізніше. Спершу вибірали цю плоскінь. Це воно вобщім називалось «прядіво». Це перве його вирвали, отак у снопи позв'язували і везуть на річку, не глибока річка, а така мала. І ото в тій річці вимочювалось воно дві неділі, тоді привозили додому, а через время оте друге доривали. Тоді його дома ткали. Та там багато процедури, поки воно пройде, поки дійде воно до полотна. Вимочитця, тоді його... «ламанки» звались... Були такі ламанки, таке воно, десь отак одна і так друга, і тут оце перехрестя, і це перехрестя отак ходило, і на оцім перехресті звалося ото «ламанка» – ламали оцю коноплю, вона ж уже вимокла, вона піддається людській роботі. І оце отак поламали, а тоді ж ми маленькі, а хати, полів [підлоги] же ж не було, а земля, отак ножками мняли. Діти, ото каждому дали, тіки я ж старшенька та швидше зімняла, а є ж меншенька та довше, мені помагай. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** А на гребінь це вже упослі, як його пряли. Гребінь і були ці, днище і гребінь. І оце його на цьому пряли. Пряли, а тоді там «валове» звалося, бо мичка, із мички маленькі ниточки сукали отак, плюниш його і отак тянеш. То це воно йшло на оце, шо «полотно» звецця, а то «прядіво». То «вал» звався, і той вал ішов на рядна такі тепліші. Це ж полотно йшло... Прядка, а на прядці вечером женщіна, вдень же їй ніколи – їсти готове, бо сімня велика, діти. А тоді вона бере і сирові нитки до півночі ото пряде. Прядка була і ногою отак товче, і колесо, і тоді ото так загинає. І тоді воно все чисто, і сирова нитка була. [З чого вона – з конопель?] Еге. ***Обробка волокна тваринного походження.*** У нас не було вівців, а [свекруха] по осені ото випише у колхозі вівцю там чи барана, молоденьке, то свекруха його постриже. Оце як постригла – пряде, пряжі ніколи не стірала, як пряде, а як уже попряде її. В мене теж десь прядка, воно вже позакидалося і нікому не нужне. І ото вона на веретено напряде тієї пряжі, а тоді вже постірає її, і вона стає тоді біла. А я в'язати не вміла, а її дочка вміла в'язати. Вона жила в Запорізькій області, там вони все времня цим займалися, вівці оце держали, пряли. Вона ото як їде чи посилки раньше висилала, вона ото її там вишле, вона нам носків нав'яже, а тепер уже я й сама вмію в'язати і онуки мої вміють в'язати. У позапрошлом году син мій, в його собака больтир'єр. І він оце її виглядів, так він мені в прошлом году із єї стільки начісав тієї шерсті: «Ма, це на носки». Так я поснувала, та не носки, а малому рукавиці зв'язала. [Поснували чи попряли?] Ну, поснувала ж на веретено, так в мене нема ж отого, так я до стільця прибила таку дошку і той, зв'язала йому рукавиці.

ТКАЦТВО ***Інструментарій.*** Пряли, ткали, верстати були. [Верстати купували чи самі робили?] Ні, робили. Полотно на оцих верстатах ткали, примєрно, отак вширшки було воно, а верстат таке – вище машини така та, висока і ото була машина, таке дерев'яне воно. ***Вибілювання полотна.*** Я меншенька, оце так: «Ти іди, Катю». Однесе старша сестра там чи братік до річки полотно. Полотно – десь у ньому, ну, метрів сєм, може, восєм. А може, й меньче, бо воно ж грубе таке, масівне. Оце воду намочюєш, вийшов, оце тут вода, тут на травичці ростиляєш його, і оце нада його разів десять вмочіти, шоб воно висохло, шоб із його зробити таке, ну, рижувате, а як я його оце вже вибілю за літо, воно вже біле. ***Асортимент тканих виробів***. Полотно робили, це ще раньше. А сюди прийшла, як заміж вийшла, тут бабушка дбала полотно. І тоді в мене ті бабочки такі старенькі, ходили до мене і просили: «Мені на смерть, Галю, одріж». Я тіки: «А скільки Вам?». Два с половиною метри, більш ні. Я ото беру, воно скачано так було, і я його одріжу два з половиною метри, так, даром. [Чи довелося Вам ходити в школу з полотняною торбою?] Да, сумка полотняна, а коло сумки отакий карманьчік нашитий, а в цьом карманькику та, «чярнильниця» звалася, там чорнило.

ВИШИВАННЯ Пряли й вишивали [на досвітках]. І хрестиком, і в гладь. Хароше вишивали. Ми з бідноти... Скіки вишивали людям! Сестра в мене дуже гарно в'язала кружево. Ну раніше не простинь, а підзори щитались на кровать, ситець отой білий, воно

www.etnolog.org.ua

отак повширшки, а тоді оце до його отака, оце кружево. Оце кружево, а отут простіль. Вишивали цвітками. А тоді все воно одпало і все. Ось вишивали отак. [Це Ви робили мережку?] Да. Ну це вона любила оце робить, я любила ото вишивати. Вона каже так: «Я в'яжу, а ти вишиваєш». [Ви купували мішковину?] Да. [Де брали нитки?] Та їх раніше продавалося повно. Ось бачите, як ми вишивали. Це ж якби просто знав. Оце звався «підзор», а тоді отут одіяло ложилося і все. Оце моя робота була – вишивать. А сестра, та ото в'язала. Наша бабуся вишивала, у Богодухові була вишивальня, була якась як фабрика, як філіал Харківської фабрики, і вони брали додому роботу. І бабуся все оце, мережки разні, вишивки, все оце вона вміла, робила. Я сожалєю, шо вона умерла, коли я була іщє мала. Вишивали, виставки були. Ось вам покажу вишивку, це сучасна вишивка. Вона в одному екземплярі существує. Це у нас у Богодухові є Пилипенко Раіса Йвановна. А це як мамі було восємдісят років, я їй заказала. Чєсно кажучі, я її вобщє зовсім по-другому представляла, наша мама трошки помєшана на синичках, вона їх годує, балакає з ними, робе їм годівниці... І я так представляла: одна гілля з зимовою, з снігом, одна – весна, літо, осінь, а посерединці одна гіллячка так, шоб сюди, і дві синички сидить. Ну, в Раіси Івановни фантазія оказалась набагато більша, і оце вона зробила таку вишивку нашій мамі на вісімдесят років, називаєтця «Чотири пори життя». Це все вишито – художествєнна гладь. І оце мені, канєшно, найбільше нравитця літо. А це вона мені вишивала вишиванку з чорнобривцями, тоже така в одном екземлярі, моїй сестрі вона вишивала вишиванку, ну вона така людина, з художнім смаком і з фантазією. Ну в неї так, шоб показати роботи... В неї всі росходяцця. [Чи продає вона свої роботи?] Ну да. Її вобще трудно заставити вишивати. А вобщє вона мені колись на фотографіях показувала свої роботи. Та приїжжали із Канади там делегації, з Франції, заказували, наше керівництво замовляло, шоб на подарунки, то її кофти. Вона тоже сначяла робила на вишивальні так, ото як надомниця – не надомниця, сиділа там, робила, там же вони вишивали. В нас був цех, щяс закрився. А потом чьось мені взбрело в голову, захотілось мені вишиванку саме з чорнобривцями, ну вона мені вишила, і ото вона так... А тоді ж ото вона вишила моїй сестрі, ну сестрі зовсім по-другому: там у мене чорнобривці, вони як живі, то, канєшно, треба бачіти, а Тані вона вишила таке шось абстрактне, малюнок в стилі українського, рукава так зашиті. А потом Таніни уже подруги замовляли. Отам біля нас територіальний центр, одна з співробітниць їй заказувала вишити плаття. [Чи дорого коштує така робота?] Дорого. Ну, вона щітає як? Вона як робила в вишивальні, у них там було якось почасово. Щіталося, скільки стоє година, і скільки годин ти витратив на цю вишивку. І вона там якось по-своєму щітає. Чєсно говоря, не знаю, як вона щітала. В неї бивший чоловік художник, він їй помага. Ото малюнок він їй може розложити. І оце плаття, що Інні вона вишивала, то він розкладав кольори. Ну, конєшно, плаття там шикарне. Так шо в Богодухові є майстри.

ПЛЕТІННЯ ***Плетіння спицями.*** [Ткать] нє умєю, потому што я і станка нє відєла. І у нас етім нє занімалісь уже в мойо врємя. [Чи вмієте Ви прясти?] Да. Та вон у мєня бєсконєчний лєжит і прялна, і пряжа, і вязання, і вобщєм... Ну щяс нєкогда, откладаю всьо, думаю, зімой будет спокойніше, но зімой тоже дєнь короткій, дров внєсті, витопіть, шоб тепло було. Ну, вобщєм, я хочю сказать, шо у нас співают «Орєнбурзкій пуховий платок...», вот как раз там дєржалі кози пуховиє. Занімалісь етім. [Чи багато людей тримали кіз?] Да, етім только жилі. Зерна нє давалі, всьо на фронт. Тєпєрь скотіну лішнюю дєржать, тоже нада чєм-то корміть, тєм болєє папи нє било. [Чи Ви пам'ятаєте, як робили платки?] Да. А у мєня вон і сєчяс і гребінка єсть, і все. Я щяс продємонстрірую вам. Я пуховий платок связала. [Це Ви тут зробили?] Тут. Мама їх звязала безщьотне колічєство. [...] Вона їх вязала на продаж. Вона пішла на роботу, це тіки як я народилася, в шиісят третьому, а до цього вона сиділа дома, в'язала платки, вона гарна швея, шила плаття і зарабляла на їжу. [Чи допомагали Ви мамі?] Аякже, мама йшла на роботу, оставляла нам в хаті по пучці пуху, ми должні були вибрати волосся [...] Очєнь хлопотлівая [работа]. Ето я для шапкі, відітє, оно толстоватоє для платка. Так тут бєз ніточкі нє свяжеш, пух сам еластічьний, і он может растіґатца, а нітка сдєрживает єво. Щяс я щє й вєрєтено вам покажу. У мєня то єсть і прядка. [Ви пряли на веретено й на прядку?] Да, на веретено й на прядку. Тут же ж нікто нічєм нє занімаєцца. [Чи пряли в селі, коли Ви сюди приїхали?] Ні. Одной женщінє я вязала платок. Це я пряду на косиночьку, одну я связала. Вот напряду, а потом у мєня єсть такая тонєнькая ніточька для связі. Я опять іх вдвоє смотую, на больше вєрєтено, називаєтца воно «сучільноє», то єсть скрутіть надо іх, двє ніткі вмєстє. Чьоскі, шо расчьосивать пух. Ну ладно, я с волосом покажу, как оно дєлаєцца. Отак єво насаживают, канєшно, нє такіє у нас білі, а потом вот ета, друґая, расчьосивает ево. Отак расчьосует. Тєрпєніє надо. [...] А насажували ось на гребінь, тоді отак чесали. Брали циганські голки, насажували на... [Хто робив такі гребені?] Ну хто? Чьоловіки. [...] Дівчята мінє помагалі вот етот волос вибірать, помагалі сукать. [Тобто потрібно, щоб лишалася тільки шерсть?] Ну да, без волосся, сам пух. Це не шерсть, це пух. Шерсть із вівці, а з кози – пух. [...] Вот на етат када насажуєш і нєскалька раз єво перечєшеш, то остайоцца, називают іх «охлопкі», то єсть, ну, може, пєрхоть на козах єсть, може, сор какой-то. Ну тут же ні пуховиє кози, бачіте, він коротєнькій, обичьно пух длінний. Потом бєрьош вєрєтено, гдє моі вєрєтьошкі? Бачіте, яке тоніньке. Ето я хотєла паутінку звізать. [Чи займався хтось ще в селі цим ремеслом?] Ні. Це я на носки ось пряла. Ето чьорная, с овєц, ето нє с коз, а с овєц. Можно пєрчаткі, можно шо угодно сдєлать. [У Вас веретено куповане?] Да, покупала. Но тут я обращялась до Івана Кузьмічя Кідана. Он пріподавал труд в школє. І я ходіла к нєму, шоб он мнє виточіл, у нєво станок токарний бил. Я єму зразок дала, і он мнє сдєлал. Потом я єво бєру, с мєншево вєрєтена... Щяс я покажу, як я єво пряду. Щяс уже єсть спєціальниє машинкі, елєктрічєскі. А у мєня єсть машинка, ну то машинка, а то імєнно ручна робота. Ну і на машинку ту нада успєвать. Щяс начяла я, сдєлаю, а потом отак смотуєш, і пока тибє тіжело будет прясть, ти єво, полноє вєрєтено. А потом ето тонкую ніточьку, восьмєдісятий номєр, самиє тонкіє, і сюда, вдвоє смотую вот на ето вєрєтено, більшеє, потомушто вдовоє больше будет. А потом опять отак кручю. Ето с дєтства нас прівчалі. Говорят, вот я помню, як сватают дівчят старших: «Ана пуховніца, ана і платкі харошиє вяжет і всьо!..».

www.etnolog.org.ua

1

2

1. Кролевецький рушник, тканий. м. Кролевець Сумської обл. КрКМ. Світлина Н. Литвинчук (2007 р.)

2. Рушник тканий. с. Анисів Чернігівської обл. Початок XX ст. НМНАПУ. Світлина Н. Студенець

Перемітка (намітка) ткана. с. Малий Рожин Косівського р-ну Івано-Франківської обл. Початок XX ст. З колекції В. Щибрі

Ткаля за верстатом. Поділля. Світлина з архіву НМНАПУ

Пояси-попружки жіночі, ткані. Гуцульщина. Кінець XIX ст. З архіву О. Никорак

NDT

www.etnolog.org.ua

Прядка.
Дніпропетровська обл. НКМ.
Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Човники із цівками.
с. Буша Ямпільського р-ну
Вінницької обл.
Світлина В. Косаківського (2007 р.)

Сувій полотна.
смт Велика Писарівка Сумської обл.
Світлина Н. Литвинчук (2010 р.)

Прядіння вовни.
с. Шаповалівка Конотопського р-ну
Сумської обл.
Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

www.etnolog.org.ua

Рушник вишитий. Київська губ. XIX ст. НМУНДМ

Рушники вишиті. З колекції музею «Козацькі землі України». с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл. Світлина М. Олійник (2010 р.)

Наволочки ткані. Івано-Франківська обл. Перша половина XX ст. *

Безрукавка «кожушє», вишита. Початок XX ст. с. Лецівка Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина І. Свйонтек (2003 р.)

Покривало вишите. смт Велика Писарівка Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2010 р.)

* За: *Никорак О.* Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. – Львів, 2004. – Ч. 1.

www.etnolog.org.ua

Кожух шкіряний з аплікацією. с. Рожнів, Покуття. Кінець XIX ст. КМНМПГ

Черевики жіночі. м. Кролевець Сумської обл. КрРКМ. Світлина Н. Литвинчук (2007 р.)

Кептар шкіряний з аплікацією та вишивкою. Закарпаття. Кінець XIX ст. МЕХП ІН НАНУ

Тканина плахтова, вовняна. Чернігівщина. ЧІМ. Світлина Н. Студенець

Сердак сукняний з вишивкою. с. Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. 1940 р. За: Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. – Київ, 2011. – Т. 4

www.etnolog.org.ua

«Лапті» («личаки»). Харківська обл. ІКМ. Світлина Б. Сауляка (2017 р.)

Чоботар за роботою. с. Шаповалівка Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

Валянці фабричні. с-ще Заводське Конотопського р-ну Сумської обл. 70-ті рр. XX ст. Світлина Н. Литвинчук (2013 р.)

Шевський реманент. с. Косівщина Сумського р-ну Сумської обл. МНРПС. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

Чоботи шкіряні з аплікацією. с. Перерив Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. 1930 р. НМНМГП

Постоли з капчурами. с. Яблуниця Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина М. Курінної (2012 р.)

www.etnolog.org.ua

Миска глиняна. с. Товсте Гусятинського пов., Галичина. Межа XIX–XX ст. НМУНДМ. Світлина Г. Істоміної

Баранець глиняний. м. Бровари Остерського пов. Чернігівської губ. XIX ст. НМУНДМ. Світлина Л. Сержант

Глинська кераміка. м. Ромни Сумської обл. РКМ. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

Шостопалець В. **«Двійнята» глиняні. м. Сокаль, Галичина. НЦНК «МІГ»**

Бахматюк О. **Комин кахляної печі. м. Косів, Галичина. КМНМПГ. Світлина В. Істоміна**

www.etnolog.org.ua

**Кахлі декоративні.
с. Ільці
Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл.
Світлини М. Курінної
(2012 р.)**

**Інтер'єр хати гончаря.
НІЕЗ «Переяслав».
Світлина В. Ткаченка**

**Піч кахляна.
с. Микуличин
Яремчанської міськради
Івано-Франківської обл.
Світлина М. Курінної
(2012 р.)**

www.etnolog.org.ua

Ковальські знаряддя праці (молотки та кліщі). м. Путивль Сумської обл. ПКМ. Світлина Н. Литвинчук (2011 р.)

Коваль П. Гонза (1949 р. н.). с. Білоусівка Сокирянського р-ну Чернівецької обл. Світлина В. Іванчишена (2017 р.)

Ковалі. Світлини В. Косаківського (2007, 2015 рр.)

www.etnolog.org.ua

Ворота ковані. З експозиції Сорочинського ярмарку. Полтавська обл. Світлина М. Олійник

Скриня кована. Полтавська обл. МІКМ. Світлина М. Олійник

Інтер'єр кузні (горно, витяжка) Конотопського професійного аграрного ліцею. с-ще Заводське Конотопського р-ну Сумської обл. Кінець XX – початок XXI ст. Світлина Н. Литвинчук (2013 р.)

Ковані вироби (майстер А. Зубрицький). НМНАПУ. Світлина О. Босого (2013 р.)

Ковальський міх. м. Путивль Сумської обл. ПКМ. Світлина Н. Литвинчук (2011 р.)

www.etnolog.org.ua

Диван. Музей етнографії
с. Малий Самбір
Конотопського р-ну Сумської обл.
Світлина Н. Литвинчук (2013 р.)

Софка. с. Дорошівка Ямпільського р-ну
Вінницької обл. Перша третина XX ст.
Світлина В. Косаківського (2007 р.)

Мисник. с. Виноградне
Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл.
Світлина Б. Сауляка (2010 р.)

Мисник.
м. Лебедин Сумської обл.
ЛРКМ. Світлина Н. Литвинчук
(2010 р.)

Скриня мальована.
Хмельницька обл. НМНАПУ.
Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

www.etnolog.org.ua

Буфет декорований (майстри П. Леферович, К. Товарницький, С. Дранчук). м. Вижниця Чернівецької обл. 1946 р. НМУНДМ. Світлина А. Горілого

Майстер-клас із різьблення по дереву. с. Шаповалівка Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

Шафа для посуду різьблена. м. Конотоп Сумської обл. КМКМ імені О. М. Лазаревського. Світлина Н. Литвинчук (2007 р.)

Буфет різьблений. м. Збараж Тернопільської обл. Світлина М. Голені

www.etnolog.org.ua

Виготовлення кошика-«полтавки» з рогози. с. Щітки Вінницького р-ну Вінницької обл. Світлина В. Косаківського (2008 р.)

Солом'яник для зберігання зерна. Приватний етнографічний музей-бібліотека «Кетроси». с. Довжок Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина О. Головка (2013 р.)

Колиска плетена. Вінницька обл. Музей етнології Поділля ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Світлина Б. Сауляка (2012 р.)

Валіза плетена. м. Суми. СОКМ. Світлина Н. Литвинчук (2009 р.)

www.etnolog.org.ua

Майстер-клас із лозоплетіння (майстер В. Косаківський). м. Вінниця. Світлина Н. Шпак-Косаківської

Каркас плетений для скляного бутля. с. Попівка Конотопського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2012 р.)

Меблі плетені. Тернопільська обл. КРКМ. Світлина Б. Сауляка (2017 р.)

www.etnolog.org.ua

Криниця з колачем і жолобом. с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Косаківського (2007 р.)

Комин кам'яний з пісковику. с. Дорошівка Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Іванчишена (2015 р.)

«Колач» для криниці «журавель». с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Іванчишена (2014 р.)

Цямрина «кирничник» з пісковику. с. Ломазів Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. Світлина В. Іванчишена (2014 р.)

Погріб-«склеп» зі складеного насухо каменю. с. Сивороги Дунаєвецького р–ну Хмельницької обл. Світлина В. Іванчишена (2014 р.)

www.etnolog.org.ua

**Каменотес В. Івасько (1927 р. н.).
с. Букатинка Чернівецького р-ну
Вінницької обл.
Світлина В. Іванчишена (2015 р.)**

**Скульптура кам'яна. ДІКЗ «Буша».
Світлина В. Косаківського (2008 р.)**

**1. Хрест кам'яний.
с. Осокорівка
Нововоронцовського р-ну
Херсонської обл.**

**2. Хрест кам'яний.
Більмацький р-н
Запорізької обл.**

**3. Черепаха з граніту
(майстер О. Савченко).
Апостолівський р-н
Дніпропетровської обл.**

1–3. Світлини Л. Босої

www.etnolog.org.ua

Ворота і хвіртка, оздоблені дерев'яними декоративними елементами та бляхою. с. Шатрище Ямпільського р-ну Сумської обл. Світлина Н. Литвинчук (2011 р.)

Хата дерев'яна з верандою. с. Голови Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина М. Курінної (2012 р.)

www.etnolog.org.ua

Тут кози для молока, нє пуховиє оні. Ета нємножка, я не сказала, нє такой пух. А ето [пух дала] мнє сєстрьоночька, царство ей души. Я прієхала, а у ніх коза, ну даже вот етово волоса нє відно, так пуху много. А она вяжет своїм дєтям носочькі, рукавічкі, я ґоворю: «Валя, с какіх ето пор ти портіш пух на рукавічкі і на носочкі?». Ми їм только жилі, вот свяжеш етот платок – і на базар поїдеш, продаш, вот мама какую-то тряпку купіт, а так нє за што було купіть, врємя воєнноє і послєвоєнноє асобєнно я помню. [Які ще були у вас інструменти?] Чьоски. А щє гребьоночька, ота, шо коз чєшут. Она обична зроблена отак с ручкою. [Металева чи дерев'яна?] Мєталічєская. Зробине з етіх, ну, допустім, вот такі як спіца, тіки отак воно загнуте, так вряд. Тут просвєрлівают дирочкі, вдівают ті спіци і отут оні должни бить заточєни, шоб козочьку нє поцарапать, тупиє, і вичєсують, врємя подходіт – пух начінает от тєла отставать. [Це роблять у період, коли кози линяють?] Да. І в ето врємя вичьосивают, потом пєрєбірают. [Чи миють пух?] Нє. Моют уже послє, вот када свяжеш – таґда. Потомушо можеш так вимить, шо ти ему тада нічєво уже нє сдєлаєш, оно комком... Попробуй єво потом расчєсать. [Чому один пух сірий, а інший білий?] А кози то разниє. Ето сєрий пух на чьорной козє. [...] Та знаєтє, шото оно лєгко мнє давалося. Вот останецца клубочєк, мама вяжет і клубочєк останецца малєнькій, щє в кукли ігралі, а я ґоворю: «Мама, отдай мнє етот клубочєк». Она ґоворіт: «Та развє ето ігрушкі? Ґдє-нібудь пяточьку поштопать, ґдє-нібуть рукавічку, а ви на безділушкі». Я: «Мама, ну я же учіцца буду». Ну вот она мінє даст, оно мєнє почєму-то хотєлося, для мєня оно не трудно било. [Ви плели металевими спицями?] Да, спицями. Ну шапка ось, це я для себе на зіму, тут она полупухова, одна нітка шерстяная, а друґая пуховая. [Чи доводилося Вам плести гачком?] Нєт, ето спіци. [Великі]. Товщина спиць залежить від товщини нитки. [...] Ну вот тут, шоб пєтлі не злазили, ми надіваєм якусь бусінку ілі шо. І, вроді, і красіво, і ета... [Чи замовляли Вам вироби місцеві жінки?] Да, я нєскольким людям пуховиє платкі [плела], мама мінє прішльот пуху аттуда, а я уже стараюсь. І діти памагалі міні. Ну, в'язати обична ночямі, дньом же на роботі і нєкада. І кролів тоже пухових держали. На роботє с одной женщіной розґоворіліся, она старший била економіст, а я єйо помощшнік, она ґаваріт: «У мєня єсть пріятєлька, ані дєржат пухових [кролів], і ана уже целую торбу їх вищіпует, – нє вичєсует, а вищіпует кролів, і ґоворіт, – она шукает, кто би ей напрял». Я говорю: «Ну с тем условієм, шо она мєнє кролічку даст пуховую». І я пєрєпряла. Шо она там вьєзала с нєво, я нє знаю, но я єй пєрєпряла. І она дала мнє пуховую кроліцу. Ой, как красівий пух! Прям такой длінний!.. Ну шапкі я вязала, продавала, тогда же дєньґі білі такі, двадцять пять рублєй – ето дєньґі счіталось в наше врємя. Хлєб же шеснадцать копєєк стоял. І тоже мєнє дєвочкі помагалі: посукати ілі там почєсати пух. [...] Якось більше така робота випадала нам на літо, у школу ходили, ніколи було. Ну, це норма, сідаєш, каждому пучка, оце за день нада перебрать. [Чи кожного літа Ви так допомагали мамі?] Ну, я знаю, мама ж не тіки свою козу, вона ще й по людях вичісувала, у кого побачє, – бідні кози. Людям же воно не нада, а мама ходила вичесувала. [...] Ето із кролячєво пуха я вязала шапку. [Це Ви для себе в'язали?] Угу. [Чи в'язали дітям шапки, носки?] Ні, дівчята... Наташа і носкі умєєт вязать, і крючком очєнь харашо вяжет, но платкі вони ні вязалі. Вот ета я ні допряла пух, но січяс нєкогда ім занімацца. [Це пух із кроля?] Нє, ето с коз, і вот с коз, ето для паутінкі. [Це Вам з Уралу передали?] Да. Вона ще й нашу собаку стриже. Це нада бачіти, собака отак лежить, а мама її стриже. Собака – ето на носки. [У собаки шерсть чи пух?] Ну, оні же разниє бивают, собакі, ну в нашей, напрімєр, шерсть. Между прочім, ґоворят, собачяя шерсть лічєбная. Я щє нічьо с нєй ні дєлала, она он лєжит. Ещьо проекти. Уже жить то осталось нємноґо. ***Плетіння гачком.*** Мама насочкі плєла нам такіє тьоплєнькіє і тапачькі. Вот ета білі клубкі, па-поєму, шерсьть, шерстяниє. І помню вот здєсь бузіна у нас расла, ана с бузіни вот ета срєзала, вот ета крєпкєньку таку, і дєлала такую ключіку... вмєста крючька. Дє ш тут у людєй найдьош крючьок? А вмєсто крючька гладєнькій такой крючьочєк, такой чістєнькій. Сама дєлала. Даже вот тут у нас хранітца в домє. Малєнькій такой. [Як називали інструмент, яким плели?] «Крючьок», «ключєчка». Ну мама називала єво «крючьочьком». [Чи знаєте Ви, як плели капці?] А я ж нє знаю. Ну, у мєня била школа. Я как-то нє інтєрєсовалася, я как-то вот учіцца, памагать мамє. І вот ето у мєня такоє желаніє било. А вот ето я і до сіх пор нє вяжу. Нічєво. [Ви купували нитки?] Куплєниє, да. Усе вязала, даже платкі красівиє вязалі. Ну то бєлая шерсьть. Ілі то ткал кто-то?.. Я етава нє помню. Ана пакупала. Вот нє помню как-то етава. А помню тока, шо вязала, і ета шерсть била. І платкі такіє тьоплиє красівиє, даже нє арнамєнт... Как он називаєтца?.. Па краям такоє, красівиє білі. [Схоже на кружево?] Да, як кружево. ***Плетіння з рослинних матеріалів***. [Чи пригадуєте, щоб лапті носили?] Тут було, рогозеві ж оті, плетені. [Хто їх плів?] Це Полтава нас снабжала, з Полтави возили плетені.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО [Що робили зі шкурами тварин?] Нічього не робили. Коли приймають, коли не приймають шкури. А тоді ж шкури приймали, цінилися. Показували, як її скласти, посолити, шоб вона засолена, шоб не пропадала, бо ви там в тиждень раз приїдете, може, в місяць, шоб воно не пропадало. А кожкі [кролячі] вот еті снімалісь і здавалі. Там же кролік, за кожечькі там давалі корм для курочєк. Вот такой абмєн. [...] А то продавали [шкури], їх приймали, як кролячі, тіки вони дужче цінилися, і кролячі, і нутряні. І в Богодухів возили, і заготовітєлі, та вони й січяс їздять, оце зімою й весною, й осінню, це літом січас немає, а оце як начне осінь, їздять заготовітєлі і купляють. [Чи носили чинити шкури?] Да, до спіціалістів. [Чи були в селі спеціалісти, які чинили шкури?] Ні, в нас, та я сама не з цього села. Од нас за дев'ять кілометрів ото далі там було, Красний Кут [смт Краснокутськ Харківської обл.] був, туди везли, перероблялі, де шо нада їм було перероблять. [Як казали на дерев'яний пристрій, на який натягували шкуру?] «П'яльця», п'яльця для шкурки. [Це так на ньому сушили?] Угу, оце так. А тепер отак узяв, осюди потіг (а воно там прив'язане), стяглося, а другу надів.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО ***Асортимент виробів.*** [Що шили зі шкіри?] Чьоботи шили. Це ж усе із шкури. [Які шили чоботи – дитячі, чоловічі чи жіночі?] Усякі. «Хромові» колись же звалися. Як іде парубок: оця халява, це якби він її надів, вона отака була, а він отак її у гармошичьку, казали, шо «ісклав у гармошечьку». А іде, а вони аж поскрипують. [Чи мазали чоботи чи-

www.etnolog.org.ua

мось?] Еге, сапожна мазь була. А то були кірзові лапті, з кірзи шив. Оце чоботи – проходив год, вони ж уже не годяцця, зносятця. Чобіт, це ж закидали, а із халяв шили отакі примєрно лаптики. Отак його пошиють і всьо. Тепер же ж комнатні, а тоді із керзових тих халяв шили лапті, і оце очірідь була така до того сапожника! Везли ці халяви, він шив. Літом ходили. А старим людям, я знаю по бабусі, тіки грім загримів весною – уже вона як скинула ті чоботи, то вже до глибокої осені босяком. [Хто шив?] Сапожник. ***Техніка та технологія пошиття взуття.*** У каждого не було, шоб пошити оцей лапоть, звалися «колодки». Отак надівають на колодку оцей лапоть, а тоді отут обтягли, отим обтягли, а тоді отут він підшив голкою, ниткою, голки ж були ті великі, а тут підбив гвіздочками підошву. [Якими?] Дерев'яні сначяла були. Все-все сначяла на дереві було, усе дерев'яне було. Батько мій сам ото і плотник, і сапожник. Возьме і братові там чобіт підиб'є і мені підбивали. [Ваш батько лише ремонтував взуття чи й шив?] Було й шив. Машинка була у мами швейна, і він ось оці передочки обшивав, а тоді на колодку клав, і ото так пристьобував. І ото він возьме, батько, і ту колодку загорне, а тоді возьме, сирова нитка була, пристьобає відціля і відціля, отак на те. [Як майстрів називали – шевці чи сапожники?] «Сапожники» в нас. Небагато [було таких майстрів у селі].

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Шапкарство***. Шили й шапки. Ось де оце магазин, а оце ото уличка туди, зразу за трансформатором, і там жила женщіна, вона померла, так вона вичіняла оці кожки із кролів, із нутріїв, і з усього вона шила шапки. ***Пошиття одягу.*** А своїм дівчатам такі шуби шила разноцєтні, ото й чорні, й білі, ну, занімалась вона. І кожанки шили, люди занімалися. [У яких роках вона шила?] Ну, десь в восьмідісятому, до дев'яностого году десь. [Шубки були кролячі?] Угу. Ой, які тіки красиві! [Чи шила вона на замовлення?] До неї носили, вона ото сама чинила, нікому не розказувала своєй тайни, шо вона робе і як вона вичіняє. ***Кожухарство***. [Чи шили в селі кожухи?] Ну, я не знаю. Це кожухи уже ми дідові десь перешивали. А цього я не помню, шоб робили оце наші, шоб я робила, шоб наші года. А так як у дєдушки був кожух, і новий, і хароший. [Який він був?] Чьорний, та були й коричневі.

КОВАЛЬСТВО Кузнєці – це само собою [були в колгоспі]. Ото ж кузня й плотня, воно шоб тепліше було, воно ото вмісті. Тато там робив [на верстаті], вони стругали. А отдєльно трошечки, тамичко Євмен Григорович, він був кузнецем, і ото все времня так товче і жарок там є. Він, було, бив оце ж ці, жилізні, притики коровам. Ото бикам. Бики, як їдуть, це теж треба в ярмо запхнути ось оці жилізні ще й притики. [Чи підковували там коней?] Обов'язково. Це без кузні не було цього, це він підкови там робив. Коней кували. Беруть за ногу, кузнець його бчищає, ножом же тим. Тоді підкову підганяє. І тоді ставе, прибивали. В основному, передні [підковували]. [Чи робили в кузні серпи, коси?] І серпи, і сапки, і лопати – це все в кузні. Коси привозили десь, відкіля-то привозили, тоді із тих косів робили сапачьки. А ми, ну це ж дятьки там більше косами, а жінки, «різаки» такі звались, оце на косі отут же вирізали, там получялись, помоєму, дві сапачьки і оце різак. Оцими різаками жінки буріки на семена різали, молотили. Це все уручьну. Це здумати, як ці люди могли. [Коваль робив] за трудодні. Тоді вже стали ми як троши дальше, то вихододні були. А кузня була, кували ж там. В кузні вони гнули ж там чі шо, а тоді вже... Леміші одклепували, були й щяс є, щяс уже нічого немає. Як з плуга поодтягували леміші, то одкуручували, а тоді одтягували.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Ви казали, що Ваш батько був плотником?] Еге, плотником. [Що він робив?] Усе робив, хати робив, як хтось попросе. І у колхозі він все времня робив. Плотня була тутички така невеличка, і там ото робив: і сани чи стульці там дояркам. Оте все чисто, і ярма робив – все. Шо попросять, те він і робив. Верстат оце в тата був, і ото на верстак вони кладуть доску і стружуть. Хоть на сундук, хоть на вікно, хоть на шо вони стружуть рубанком. [Для чого він робив ярма?] Бикам на шию ж. Щяс то його немає, вже й коней пошти шо нема. Обічайки – це може плотник робити. Це сіяли [на сита]. Аякже, тамичка були такі і отакі круглі, квадратні і такі, шо круглі. Та й січяс же ми муку [пересіваємо]. [Чи називала майстра по дереву «плотником»?] Ну а як? [Чи вживали слова «столяр», «стельмах»?] Коли звали «столяр», ну ми батька звали «плотник». [Чи робили ліжка з дерева?] Ну які ліжка? Такі шо спати? Та ні, поли [були]. Бабуся спала, ото три подушки в неї було, на полу на тому. А дід плотником був, дєдушка це мій, і він ото приробив такий піл, і вони спали на тому полу. Три подушки, дальше лежить одіяло те, шо вкриваться наверху. І ото вони так, а тут ми сидимо, на голому. Люди сами робили [ослони]. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** Сначяла були дерев'яні [корита]. Довбані – деревина, і отак викопані. [Хто їх робив – майстри чи кожен сам для себе?] Та ні, каждий не вмів, в нас там дід Рибала, такий, шо вмів. [Які ще були дерев'яні вироби?] Рубель і качалка. Качалка – отака примєрно повтовшки, а рубель – цей трохи довший, отак десь він. Той і отут зубцями так повирізуваний. Тоді ж не було ні отюгів [прасок], нічього. Оце ложиш, а стерали ж то люди. За полотно я це все розказую. Тоді оце полотно положили на оцю качялку, намотали сорочьку чі там поштаніки, плаття чі шо, а тоді оцим – шік-шік-шік. [...] Мисок дерев'яних не було в нас, миски були череп'яні. ***Бондарство.*** [Чи робили бочки, діжки?] Діжки робили. Зсолювали усе в діжках. І дома засолювали, і в колгоспі огірки, і помідори - це дома всігда держали ми. Тепер культурні ми, в банках. Це після Пречистої огірки тільки солили, помідори солили, а у колгоспі капусту квасили, теж діжечки такі були. Дома самі квасили. [...] Батько робив діжки. [Чи пригадуєте, як він це робив?] Наструже рубанком дощечок, тоді бере ось оте, шо отак прочергикують. Як воно зветься, я не знаю. [Можливо, фуганок?] Таке шось, еге. І тоді беруть вони отакички обруч, може, купують. [Залізний?] Обов'язково жилізний, може, в колгоспі робили, в кузні. А потом батько ставляють обруч, а біля тих дощечок він ставляє близько так, на один, а тоді на другий, а тоді аж на третій. Ото він возьме і діжку зробе. А дно тоді вже отдєльно, одкладає отакичко дощечку одну, обкружляє отак. [Чи був у нього циркуль?] Та який циркуль! Оце як рубанок такий. І ото він отак обкружляє і тоді дно забиває. Переверне ж ту діжку, а тоді набива трохи, і цього, і з оцього круглого трошки підбиває, і ті обручі. Бочку батько робив, канєшно. І більші, й менші робив. Собі меншу, а осьдечки по-сусідству – здорову робив. Така дубова вона. Вона, може, й щяс є, вони нею не користуються, бо щяс же в банках усе. [Чи робили дерев'яні

www.etnolog.org.ua

циберки?] Робили. Раньше й біля колодязя висіла. [Чи пам'ятаєте, щоб в оцих діжках чи бочках великих зерно зберігали?] Січяс уже як порожні вони стоять, то й насипають. А тоді ж воно не порожнє стоїть. Як не баклажани соляться, так огірки. ***Техніка та технологія виготовлення ритуальних предметів.*** Іще батько труни робив. [Де робив?] У плотні. Ото там він трунів багато переробив! Та ще й батькові робили труну. [Чи робили хрести?] І хрести робили дерев'яні. Та є й щяс стоять же. ***Скринництво***. [Чи робили скрині, сундуки?] Робили, аякже. І було сундуки робили. Ну аякже, це, може, й батько робив, ну батько, по-моєму, йому уже дєдушка передав, батько його. [Тобто Ваш батько був спадковий плотник?] Еге. [Чим відрізнялася скриня від сундука?] Ну, я не знаю, я малою була. [Що зберігали в сундуку?] Вже нічього не було. [Чи мав сундук коліщата?] Були і на коліщатках. [Чи зберігали в сундуку одяг?] Одежу, а шо ж? Січяс то сундуки єсть, каже: «Я зерно всипала в сундук, я те...». А я свій продала за п'ятнадцят рублів. [Які були сундуки?] Та так просто з дощьок. [Чи фарбували сундуки?] Як багатьше, то покрасині, а як де бідне, то так воно й стояло. [Що зберігали в прискринку?] А в прискринку то таке: то пугвички, то голки. [Чи пам'ятаєте, щоб у прискринку зберігали дитячий пуп?] Цього я не знаю. Ось сундук. [Це ви ще зберігаєте його?] Це мені придложив тут один дядько, він уже тоже вмер, і воно хароше діло, в нього накидав усього. [Чи раніше так само зберігали?] Ага, оце цей сундук такий і був. Замок – ну отож замикали, щоб ніхто не ворував нічого. [Сундук був на колесах?] Да, і оце куди хоч його, туди й [переставляй]. ***Теслярство***. [Тато] на сахарнам заводє работал. І вабщє єво пріглашалі гдєта домік строіть. [Він сам ходив чи була бригада?] Вот ета я нє знаю. Вдвойом, втрайом. Вот ета хатка, дальше там, етат ходіл дядєнька, а то на сахарнам заводє работал. Да, памагал. Ета у нєво била, ну, работа, зарабатка. [Чи платили йому за це гроші?] Да, платілі дєньгі. [Які хати плотники будували?] Дерев'яні. ***Ложкарство***. [Чи робили дерев'яні ложки?] В нас ото тоді як вигнали голову сильсовєта, чи колхозу, так він оце носив на базар і продавав ополоники і стукав, шоб купували. [Він] сам вирізав і сам робив. Де ложка – то меньчя. Було, ложка так, шо меншою можна їсти. Більша – ополоник. Він ложки робив дерев'яні, ото отак вирізав, отак зробить ручєчьку. [Ручечки були фігурні?] Ну чють там якось. ***Лозоплетіння.*** [Чи плели у вас із соломи, рогози, лози?] В нас тут ні. Во-пєрвих, лози [нема]. А отута ось Краснокутський район, ось за нами, там село Глобівка і єсть... хоч Городня [с. Городнє Краснокутського р-ну Харківської обл.], Глобівка колись... Моя бабуся відтіль родом, і її племінники, ті брати, вони займалися, корзини плели, в мене й січас є корзина їхня сплетена. Так вони її розкрашували. І коляски робили, шо [дитячі]. [Вони були на коліщатах чи на ніжках?] Ні, на ножках. Оце бачите які. То вони раньше роскрасювали, і крісла робили, і стулки, й коляски, кроватки дєцкі, воно вже позакидалися. В нас були і ото такі, шо картошку носити, корзини. [Як вони називалися?] Я даже й не знаю. «Корзина» казали. [Чи казали «кашолка»?] В нас «корзина» казали, ну, кошовка ж. [У якому районі плели кошики?] Каснокутській. Сім кілометрів, як з нашого села їхати. Робили, займалися там. [У яких це роках?] Я даже й не скажу. [Це коли Україна стала незалежною?] Ні, ні. Мабуть, до того як були. Ой, там такі красиві робили крісла, дивани, такі качелі. ***Кореплетіння***. [Чи пригадуєте, щоб з липи щітки робили?] Люди робили, драли із липи оцю [кору].

ГОНЧАРСТВО ***Реалізація гончарних виробів.*** [Чи був у вас глиняний посуд?] Був, тіки ми не робили, це ми їздили в Охтирку купувати. Базарь був, і робили люди, і ми там купували. [Чи возили гончарні вироби по селу?] Возили. Ганчюрник їздив же. Щяс воно валяється он скільки, а ганчюрник той як тіки кричить по вулиці: «Давай ганчарок!». Виносимо і там чи двадцять копійок заплатицця чи там руб, чи скільки – ото так. Він нам якусь копійку давав. Хоть свистун дитині. Ото свистуни колись були, а дитина ходе. Чим воно гратця?! Такого ж нема. Хоть свистун дитині купити. То ганчярку винесеш, оддаси ганчярок ото таку копичку, а він дасть свистун дитині. [Ганчурник возив лише свистуни?] Ну чього?! Голки возив, може, й ложки, цього я не брала. Возили [глиняний посуд]. І ото відтіль привозили, і оце тут купляли. [Як реалізовували посуд – за гроші чи міняли?] Було таке, шо й міняли. Було одні, звались «ганчурники». Такі ганчірники збирали, ото воно після войни. Оце вони приходили, оці ганчірники возять, свистуни возили, і горшки, й свистуни. [Хто возив посуд – самі гончарі чи перекупники?] За це я не знаю. Ми їм ганчірки даємо, а вони оце нам то свистуни, то оце глечик, горщик, то миска. [Скільки треба було віддати ганчір'я за свистунець?] Я не помню того. Ну багато возили. [Посуд возили тільки з Опішні?] До нас Опішня недалеко тут получяєцця. ***Асортимент гончарної продукції.*** Ось я Вам покажу [глиняний посуд]. Оце в Опішньому робили. Оце миски були такі, ну в мене москвичі багато позабірали, їм інтєрєсно. [Чи були якісь назви для різних видів посуду?] Ні, просто. Оце варили в йому борщ [у пузатому горщику]. А то були такі рогачі, у печах же раніше топили, оце в піч отакий рогач. В кузні [робили]. Держак того рогача. А оце тим рогачем отак узяв і поставив туди, в піч, далеко, а меншенькі там ближче-ближче-ближче. І в печах хліб пекли, і в печах пироги пекли. [Що робили в оцьому високому горщику?] Ну, це в цьому збирали сири, молочне. Вони оце, бачите, із чого були? [Полива?] Полив'яні оце горшки, оце все воно було полив'яне. Верх – то ні, верх такий, а тут же полив'яне, шоб воно не пропадало, там же ж в печі наварили його, і хай воно собі стоїть у печах. А кашу уже з нього як витянеш – це об'єдєніє. Були у нас спочатку кушини такі, не кушини, а кадушки глиняні, отако вона була пузата, а сюди трошки так угору. В мене десь вона і сохранилась, а тоді дітвора побила. Глечики в мене єсть і січас, глечиків повно. Раньше ж молоко в глечику держали, і яке ж воно добре.

ВАЛКІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Високопілля

Записали В. Іванчишен та Б. Сауляк у жовтні 2016 р. у с. Високопілля Валківського р-ну Харківської обл. від Гордієнка Володимира Семеновича, 1943 р. н., Перець (Осьмак) Олени Іллівни, 1943 р. н., та Козар Віри Дмитрівни, 1932 р. н.

БДЖІЛЬНИЦТВО Я десь з года [19]80-го тут, не враховуючи дитинства. Це вже тридцять вісім років. Я начав, собстенно говоря, случайно. Умер родич один мій, в нього була пасіка, осталась бабка. Каже мені: «Шо

www.etnolog.org.ua

мені з нею робити? В мене кліщі!». Ну там багато було кліщів. Це тоді варатоз появився на початку [19]80-х років. Не знали, як робить, курили і шо там не придумували. Мені дісталося, я пішов у магазин, купив валаритин, поприскав – і вони вижили. Я в принципі з дитинства бачив, як цим займаються. Мій батько займався. Я не місцевий, на моїй батьківщині батько займався, я дещо бачив і я дещо знаю. [Звідки Ви родом?] Із Сумщини, із Недригайлівського району. Це ж ціла наука. Перш за все треба мати інвентар. Повинні бути уліки, нада рамки. Нада бути столяром обов'язково. Якщо ти не столяр чи не маєш в цьому поняття, то нічого там робити. Там підстругать, там все точне, но його ж зробить треба. Пасікою самому треба займатись. Поперше, не кожен столяр може до пасіки підійти, а потом те, шо знаєш ти, не може знати другий. Це як біля малої дитини потрібно лазити і дивитись, шо їм в даний момент треба, – чи дірку закрить, чи дірку открить, чи потолочину зробить таку як треба. [Що таке «потолочина»?] Ну, верхній щиток над ними, там де рамочки стоять або половинок кладуть. Або ще дощечками замощують для вентиляції. Так як ми дихаєм, в них температура на уровнє тридцяти п'яти градусів. Вони її підтримують і літом, і зимою. Шоб вони жили, треба шоб був свіжий воздух. Шоб свіжий був приток і виток. [Із чого навесні починається робота пасічника?] Дивлюсь спочатку, що в них там єсть. Чи є перш за все пчоли, якщо єсть, то скільки. Треба открить рамки, подивитись, ходиш кладеш весь час там їсти. [Чи кусають Вас бджоли?] Аякже, одягаєшся відповідно. Для цього є костюми спеціальні, сєтка. Колись я дивився голими руками, сейчас уже не дивлюсь. Все подивився, треба утеплить, то їсть їх забрать у кучку, провірить чи в них єсть мед. В принципі вже й годувать треба. Мед є, розмножаються. Маточка, там матка одна. Єсть матка – єсть улік, нема матки – нема улья. Вона чує, що поступає мед, вона сіє пчоли. Вона живе сорок п'ять днів, десь на такому рівні. І дальше обновляється, матка сіє, чим більше пчіл – тим більше всього. Сім'я росте, обновляється і обновляється. Ці пчолки, шо в зиму, вони довше живуть. Бо треба, шоб вони молоді пішли в зиму. Вони малоподвижні і поетому вони до весни доживають. А весною вони живуть ще десь п'ятнадцять-двадцять днів, всігда єсть цей посєв. [Чому вони «пропадають»?] Вони вилітають – та не вернеться, та, а шось і в вулику може пропасти. А ці, шо зимні, вони опускаються, дивися скільки подмору, багато пропало чи не багато пропало. От як перезимували. [Як це вирахувати?] Ну, піднять подивитись. Всьо равно треба передвигать, вимітать і вибрать. Вулик должен буть чистим як стікло. Краще, чим в квартирі. А як грязно, то який улік – такий і мед. Тут так повинно бути. Дальше почистили, поставили, дали їсти і ждіть погоди. Єсть погода – пчола летить, несе пильцу, перш за все весною. Пильца потрібна для годування молодих пчіл, начинки їх. Чим краще несуть – тим кращі сім'ї, тим більше наростає. Главна взятка десь в началє червня. Виростають до того, шо треба. [Як Ви визначаєте початок сезону?] Вони самі, я для вентиляції і всьо. Залетіть, шоб було – льоток, є куди їм залетіть, вентиляція шоб була. Вони дивляться, де що появилось, перші проліски, перша квітка – вона їхня. Вони зразу находять, це природою заложено. Як ожила, це десь п'ятнадцять градусів, обльот роблять, зимою пчолки не ходять, поетому перший виліт пчоли – це опорожнитись. Як появилось тепла много – вилетіли опорожнились. Якщо вони опорожняються на рамки – вулик пропав. Ну, почистить, но там остаток пчол буде. Ну все, пішли пчоли наращуватись. Дивись погоду і підставляй. В цей час начинають рости, підтягають віск на рамку, ставиш пусту рамку з проволокою і таку саму вощину. [Де можна взяти вощину?] В магазині. А колись, шо сказать, були магазини завжди. А от батько – не знаю, [де брав]. В принципі можна поставити, пчоли не люблять пустоти, все має закладено, шоб ніякої пустоти. Бо там так получається, шо десь десять сантиметрів для того, шоб двигатись. Якщо менше трьох міліметрів, то заліпляють вони проходи собі. Якщо більше десяти – заповнюють вощиною. Там повинно бути тільки те, шо їм потрібно, все остальне закладене. І вони його закривають. Це все їхня матка-командір, все знає. [Хто регулює ці процеси – самі бджоли чи пасічник?] Нє, я бачу, шо їм треба рости – поставив пусту рамку з вощинкою. Через тиждень і три дні вона буде повна. Потом нову став. [Як часто Ви буваєте на пасіці?] Ну смотря, яка пасіка. Можу і п'ять за день подивитись, а можу і двадцять подивитись. Тому шо їх дивитись треба не рідше раз у тиждень. Того шо вони можуть роїтись начать, треба дивитись, шоб не роїлись. Пчоли розмножаються роями. Вони викладають маточники, як їх виклали, стала погода – забрали всі старі пчоли і з маткою пішли, остались молодняк. Остались молоді матки. Це отдєльна епопея, це слідкувать треба, шоб не зароїлись. [Чи можна впіймати другий рій?] А той рій, він не питає, вилетить і полетить кудись. Всьо, він уже не ваш. Якшо не поймаєте його зразу, як він тільки літає з маточкою, то всьо, він полетів на нове місце. Вони розселяються туди, де пчіл нема, вони заранє готовляться до цього. Пчоли-разведчиці літають, де їм осісти. Матка вийшла і пішли на те місце. І це все треба попередить, шоб його не було. [Яким чином це можна попередити?] Ну різні є способи. Перш за все – розширить гнізда, підставить багато рамочок і дать їм роботу. Бо вони це роблять від того, шо їм тісно, шо їм жарко, і вони починають ділитись як сім'я, вилетіли і тікають. І за цим слідкувати, дивитись, як з медом. Подивитись, чи немає хвороб, яких ціла куча може бути. [Чи потрібний спеціальний догляд, коли холодно в літню пору?] Коли треба, шоб сіяли і росли, треба їм підкормочку давать. Сиропчику п'ятдесятипроцентного з водою. Вони це беруть, вони чуствують, шо в них є поступлєнія корма, вони сіють дальше. Шоб потом як погода прийде нормальна, шоб вони могли вилетіти. [Який догляд за бджолами восени?] Треба викачать мед увесь і давать сироп. Це люди по-разному. Деякі оставляють весняний мед. Заготовлюють і ставлять весняний мед, бо він не кристалізується. Соняшниковий мед, пізній, не годиться. Він, як дошка стане, його не візьмеш. То він у мене стоїть годами, він не поститься, не пліснявіє, не скисає. [Для чого обкурювали вулики?] Шоб кліщ обвалився. Но я ніколи не курив. [Які ще хвороби бувають у бджіл?] Там куча: і гнилець і прочі. Я не пам'ятаю їх, бо в мене їх ніколи не було. Сама поширена хвороба – кліщ. Він просто підгризає крильця і не росте пчола, і пропадає. Це вони приносять з других пасік. Як колорадський привезли откудась, так і це. [Чим гнилець шкідливий для бджіл?] Розплод гниє, личинки, рій не росте. Це із-за нечистоти, може, якась рамка була. Ше вони не люблять запаху алкоголю, випившим до них не рекомендується, вони волнуються.

www.etnolog.org.ua

[Чи залишаєте Ви мед на зиму?] Увесь викачую. Даю їм сахарний сироп. [Чи даєте Ви їм ще води до сиропу?] Ну, влагу вони в принципі споживають, це їм нада, поїлку можна ставить для пчолок маленьких, для личинок. Вони шукають, де вода є, – в калюжі, у відрі. Тільки шоб в одне місце привчить, шоб вони літали. [Як готують пасіку до зими?] Нагодувать їх треба. Раз я забрав мед, треба достатньо меду – їжі. Діло в том, шо мед, який би він не був, залишає багато в бджоли відходу, і не всі можуть дожить до весни. А сахарний сироп як переробляється, там немає тих остатків. Поетому я прийшов до цього, но це я читав, краще сиропом нагодувати і всьо. Як давати сироп, вони продовжують сіяти. Це неважливо, шо ти даєш, вони продовжують. [Чи заносите Ви на зиму вулики в тепле місце?] Та вже туди пізніше. Хотя можу й не заносити. Якшо є шо їсти, то вони переживуть любий холод. В мене був такий. У [19]85-му році в мене було уліків десять, і я їх дуже укрив, закрив, вопшем, почали пропадать у мене уліки. Я рішив откривать, хай облетяться в хаті. Була тепла хата закрита там, нічого не получилось, одлетілись, вже з них нічого не було. А один улік відкрив – круг такий їх, а кругом іній. Із-за того, шо я не дав вентиляції, вони дихають, виділяють вологу, пар, і діваться йому нікуди. Там мороз, тут тепло. Він вижив, цей улік, но там декілька вижило. Но хорошого досвіду. [Чи потрібно взимку до бджіл дивитися?] Ні, оце шо з жовтня і це в березні, а то так і в квітні. Треба, шоб п'ятнадцять градусів було і шоб снігу не було. [Які є види меду?] Пчоли вопше літають на один цвіт, якшо його достатньо їсти, то вони тільки один цвіт. Того, якого найбільше. Єсть розвідники-пчоли, які визначають пасовиська і показують маткє, шоб вона посилала туда. І бджоли летять на те місце. А якшо мало цвіту одного, тоді різноцвіття. Ну, весною метод один, літом – другий, під осінь – третій. Рекордсмени беруть по п'ятдесят чи даже шістдесят кілограм з уліка. Ну це з великого вулика, на кілограм п'ять пчол, ну а з маленького – десять кілограм. [Чи увесь мед іде на продаж?] Ну аякже, продають, стараються продавати. Колхози ж були цілі, часні є ж пасіки, но там виїзні, на прицепах, на платформах, шо привезти на пасовища. На клєвер, на гречку, на липу, но це ж ці, шо побагато мають. Там просто мало для пчіл, там же з каждого гектара, кажда рослина дає скількись меду, ну, от вони везуть туди, де побільше можна взять. Гречка цвіте в п'яти кілометрах – повезли до гречки. [Як перевозять бджіл?] Закривають, ночою везуть, вони ж ночою не літають, вони повзають, роблять своє дєло, вони не сплять ніколи. Вони всі дома. Точно так же назад. Вони ж там їдуть на тиждень, на два, на місяць. Гречка цвіте довго, між іншим. [Чи впливають переїзди на бджіл?] Ну, волнуються, аякже. Привезли, поставили, волнуються і роблять дальше. Тут саме главне – далеко одвести од цього місця, кілометрів на п'ять, на сім, бо вернуться назад. Вони прилітають туда, звідки вилізли. Якшо забереш вулика і поставиш в п'яти метрах, то вона буде шукать там, де він був. Вона летить на то місце, де воно було. Якшо вже таке трапилось, рядом вулик, з медом пустять, без меду – не пустять. Пчоли знають, пчоли охраняють свої жиліща, їх там часові стають на льотках. Матка всіх знає, по запаху матки вони всі знають. Так шо почистили один раз, а дальше наращуй і наращуй. [Що Ви робите, якщо більше не можете розширити кількість вуликів і сімей?] Ну, продавай. І рій можна продать, і вулик можна продать. [Як продають рій?] Поймаєш так і продавай. Приходиш, вулик ставиш спеціально, шоб прилетів рій, залетів у вулик. [Тобто рій продають з вуликом?] Ну, це як домовишся. А нє, то вони привезуть вулик, я їм переставлю. Переставляєш їхній вулик на це місце, вони сюда летять. [Скільки коштує один рій чи сім'я?] Сьогодні не знаю, ще декілька років назад одна дорожка на рамці з бджолами стояла тридцять гривнів. [Яка кількість бджіл на рамці?] Дорожка – це вся та рамка заповнена. Їх там з десяток продаєш, уже считай триста. Вопшем, сьогодні улік на десять рамок стоє десь гривень вісімсот. [Як відрізнити «сиропний» мед від справжнього?] По-перше, люди годують сиропом, не відрізниш мед сиропний від квіткового. Там мед, бджола як взяла до себе в жало і випустила вже мед. [Які відносини між бджолярами?] Шо я скажу, на моїм віку, я розумію, шо між бджолярами великої дружби немає. Це моє враження взагалі. Скільки я знаю, [були] і крадіжки один у одного. [Тобто вулики крали?] Вулика можна. Я знаю, шо можна молодьож украсти, можна маточку украсти. Короче говоря, я не можу сказать, шо пасічники люди добросовісні. Ну, от молоді пчоли, повний улік, вони вечером роблять бородою отакою. І він приходи з совочком, загорнув їх совочком. Вони молоді, вони ще не літали. Забрав піввідра молодих пчол, висипав у себе, приймуть з удовольствієм молодих пчол. [Чи велика пасіка була у Вашого батька?] Нє, десь із півдесятка. Це для себе, тим паче, в той час сахару не було, бідні були, це було сімдесят років назад, після войни. Шось там трапилось, пропала пасіка, і він більше не займався.

САДІВНИЦТВО У цьому селі не було раніше садків, ніде нічого. Тільки дід мій занімався садками. В нього був такий великий садок. А мій батько побачив таке діло, і сам заводився заводити садок уже. Ну, приїхали і прийшли з колхозу, пересчитали всі дерева, яблука, сливи, вишні, все що не було, все пересчитали. За каждy деревину надо було платити налог. Тоді татові прийшлося вирубувати дерева со слєзами на глазах.

МЛИНАРСТВО Один вітряк був паровий, де зараз клуб стоїть, тут ми катались. А два були в полі. Я сама каталась на вітряку. Йдеш по ступеньках, по дерев'яних. Вона на таких, чотири чи шість дубів, шо воно стоїть це зданіє. Піднімаєшся туди, там оце ж жорно меле. І коли вітер – ці вітряки крутять і крутиться оце зерно. Як вітру нема, тоді не труть, не мелять. [Де брали жорнові камені?] Мені кажеться, каміння вони видобували самі. Оце ж камінь, і видовбували рівчачки, видовбували рядом і рядом. Усе воно в рівчачках. І таке саме друге колесо в рівчачках. Тільки так вони робили, шо рівчачок попадав, так ложили, щоб тут рівчачок, а тут гостреньке. І то воно потому лізе і мелеться. [Чи є кам'яні кар'єри поблизу?] Ну десь шукали.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Він [батько] був бондар, він робив бочки. Оце вручну. Він робив такі досточки, потом із жиліза, не знаю, де це жилізо бралося, робив обручі. І коли він робив бочки, обруч, так як прищепка тут постави, шоб воно стояло. Коли він роби, до нього нільзя підходити, бо він такий напружений, шоб усе зійшлося. А коли в нього всьо получається, я підхожу, а в нього послідня остається досточка, він такий щасливий мені показує, шо получилось. Він робив людям все, можна казати, мастєр

www.etnolog.org.ua

золотих рук. І на замовлення робив тоже. Ну тоді на замовлення робилось, грошима ж тоді ніхто не платив. А тільки ото хтось принесе чи яєць, чи молока, чи, може, хлібину хтось спече. [Чи була діжка, у якій хліб учиняли?] Була, називалась «пекна діжка». [Як і в чому у вас прали?] Милом, як у кого є, а то попелом. Попелом проціжували, діжка така стоїть. Ну, бочка. [З клепок чи просто видовбана?] Та ні, така дерев'яна. Я тоді ше була мала, я знаю, шо тряпку на ту діжку розстелять, попелу насиплять, кипятком заллють і ото замочували і так стірали. І біле, красіве. Воно наче до цього йде, ми осьо доживаєм, то знов таке буде. [Чи казали на цю бочку «жлукто»?] Жлукто – це діжка без дна. В [19]47-мим ми ше ходили бур'ян ломали і соняшники собирали, топила, не було ж дров. Я кажу чисто попіл, чи з дров, чи з цього. Ми як в Чернігові жили, то в нас було жлукто. [У чому раніше квасили?] В діжках, тоді ж банків не було. [З якого дерева вважалися діжки кращими?] Дубові. [Чи робили діжки з лими?] Я не знаю, казали, шо дуб хароший. [Якою вважалася середня діжка?] Відер на десять. В нас там є, мона подивиться. [Як і чим раніше збивали масло?] В банку трохлітрову і ложкою. [Чи були дерев'яні маслобійки?] Були такі дерев'яні невеличкі діжечка, і ото шльопали. Да, бочечки якісь такі невеликі. [Чи були у вас цебра?] Це відро, яке тягають воду. Воно отаке, а тут дві досточки вищі і до нього прикріплена того... і воду тягали цебром. Но це не тут, це в Чернігові. [Чи в цьому селі були дерев'яні відра раніше?] Були дерев'яні відра, це давно вже було. [У чому солили сало раніше?] В ящиках дерев'яні, «бодня» називалося. [Яку форму мала бодня – на кшталт діжечки?] Ні, то такий ящичок і кришка дерев'яна тоже – бодня. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** Коромисло було, носила й я на коромислі, сестра моя там на низу жила. На коромислі відро і в руках – і впірьод. Страшно вспоминати. [Яке було коромисло?] Дерев'яне, а тоді такі гачечки металічні. Або металічні, або на тому зубчик такий вирізаний, на краю. Ямочка така в дереві. Була [ступа], просо товкли. Пшоно робили, це я сама лічно ходила до Лисаків. [Чи в кожного була ступа?] Нє-нє. То де хазяїн був, де батько був, а в нас не було. Ступа була желізна і такий шворінь і ото з тим шворньом в ту ступу. І дерев'яні були, ногами [товкли] Дерев'яні були корита. Ми ше в них качалися, в тих коритах, так як стане воно, просто отак качається. Повісять нам вірьовку на ту сторону і на ту, там же такий виступ, з тої сторони, то як розженемся, ше й посадим малого та й качаємся. Або на досках, на пеньок положать доску і качеля. В них стірали. ***Теслярство.*** Батько був дуже великий, хороший плотник. Він строїв хати, все в нього було причандалля. Батько мій в основному займався строїтєльством. Оце, де тільки подивитися старенькі хати, це все його хати. І доля получилась як?! Шо зараз його правнучка, моя внучка, купила хату, ту, яку строїв мій батько. Він построїв в колхозі комори, свинарники строїв, тоді все це робилось із дерева. Це потом вже пізніше кирпич, а раніше ні. І оце все було сокирою мого батька. [Де Ваш батько навчився дерево обробляти?] Він тоже із шести років остався сиротою. І він ходив по наймах, кому шо помогти. І один дядько бачив, шо він такий спеціаліст, шо він бистро схвалює і бистро все правильно робив, і він його вивчив.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** В мене прядка єсть. Раніше сіяли прядіво, счас запретили, бо то конопля. А тоді сіяли, в кажного було. Тоді цю коноплю висушували, тоді роблять такі пучечки. І було таке, такий верстачок, отак на чотирьох ножках, і така палка, і ото туди мама ложуть і продавлюють – і воно ламає. Ламається воно на такі кусочки, це прядіво. А тоді ми, діти, оці мички мняли ногами. Колюче, ми ж босяком, тоді обуві не було. Я вже школу йшла, то тато мені пошив. До [19]48-го року я ходила боса. Не було у нас шо взутися. І тоді ми ці мняли ногами до тих пір, поки всі палочки одходять. І остається тільки волокнинка. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Тоді цю волокнинку мама закладають у прядку і прядуть. Еслі нада на таке, вони тонше кладуть, єслі нада на одіяло, то грубше.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** Як вже попряли, тоді верстат такий був, снували, ці нитки обсновували, тоже станок, тато робив все сам. Ми дуже були щасливі, коли мама шліхтували те, там було таке з муки запарене, то мама подивиться, а ми трошечки шось поїмо. ***Інструментарій.*** [Як виготовляли полотно?] Це я застала. Раніше були всі люди, всі женщини ткали, оцей станок, де ткали, був тільки в мого батька. І ще там в когось десь, комусь батько робив. То люди вже: «Ганно, ти вже поробила? – Поробила! – Позич мені?!». Воно йшло по людях. Воно просто саме життя заставляло усе це робити. ***Вибілювання полотна.*** Воно ж було сіре, а шоб воно було біле, його без кінця вибілювали на сонці, поки воно зробиться таке. Приходили із того, шо коров пасли, приходим, а обов'язкова робота була [вибілювати]. Три ілі чотири діжки, серед двору полотно те, і ми должні ото вдвох, вчотирьох [це робить], берем ото в діжку, намочим і опять – це називається вибілювання. ***Асортимент тканих виробів.*** Полотняну сумку мені мама пошила, і я ходила з тою сумкою. Я скажу таке нескромне, в нас трусів не було. Це вже як було годів по чотирнадцять, тоді тільки мама зробила. Плаття довге полотняне, мама шили сама.

ВИШИВАННЯ В мене багато вишиваних рушників є. Мама моя була дуже велика рукодільниця. Мама сама ткала і сама вишивали вот простинь. Це одна вона осталася. А то всьо у [19]47-му році зібрала, всі свої ці красні вещі, поїхала в Западну Україну. В Западній Україні там був урожай. І мама зібралися й повезли, виміняли оце все на харчі. [Яким способом Ваша мати вишивала?] Хрестик. Усе хрестик. Це вона сама вручну вишивала, це навчила й мене, це я тоже вмію. Я в основному вишивала гладью. Хотіла показати рушники, та не знаю, де я їх діла. Як ми вишивали, то вже появились п'яльці, шо натягували на п'яльцях. Це одно колечко і друге колечко. А вони вишивали, замітьте, шо все прялося, пряла і вишивала, світла не було. І керасинки тоді ше не було. Були блюдечка, наливалась олія, туди ложеться клаптик матерії і ото при такому каганцеві вони сиділи вишивали. Все без канви, вони считала, скільки тут нада хрестиків таких. Тоді там кінчається і там. Все вона підсчитувала. [Яким чином це треба рахувати?] Смотря який ти узор береш. Береш отакий узор – значить, підсчитуєш, скільки тут хрестиків. І оце в неї виходи рівно, вона ніде не помилялась. [Де брали схеми узорів?] Ну, тоді передавались друг другу.

www.etnolog.org.ua

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Батько був великий сапожник. Взяв із деревини зробив колодку, зробив отак, шоб вона була не права і не ліва, просто рівна. А тоді ще так в нас було, єслі держав порося, то обізатєльно должен дати півпоросяти колхозу. І шкуру. Ну а тато вхитрялися, єслі держи коровку і телятко, телятко вигодуєш, шоб нігде не записували, нігде нічого. І тоді ту кожу він сам вичиняв. Процеси були, я знаю, шо в тому, потопили і тим попелом. Тоді в цей попіл, якто заливалося, робився счолок. Тоді у цьому счолоці замочували цю кожу. Там отходила ця шкірка. Получається, він оце вичиняв. Тоді він пошив чоботи мені і сестрі. І ото я так ходила в школу в первий клас. То я йшла в перву зміну, одівала ці чоботи, а тоді приходила з первої зміни, я прибігала з посліднього уроку, я вже тікала, потому шо на другу зміну йшла сестра. Я тільки в хату, не роздіваюсь нічого, скидаю чоботи, вона одіває ті чоботи, бо вже вдіта була і бігом бігла в школу.

смт Ков'яги

Записав В. Іванчишен 12 жовтня 2016 р. у смт Ков'яги Валківського р-ну Харківської обл. від Кондакової Галини Григорівни, 1941 р. н., Макаренко Василини Іванівни, 1937 р. н., та Ганзія Володимира Агейовича, 1958 р. н.

РІЛЬНИЦТВО В мене сімнадцять сотих землі, прийшли бандіти наші, відрізали в мене чотири метри землі. А сейчас би я шось посадила – в мене землі нема. Раньше сіяли, були гектари землі. Сіяли пшеницю і корови держали. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Там були мельнички, що крутили. А просо, гречку – від снарядів такі гільзи були. Їх називали «стаканами». Десь брали товкач залізний. І ото станеш між ноги – і давай. То каменні були жорна, шо люди виготовляли. Але де їх брали, наверно, десь у Харкові брали.

ТВАРИННИЦТВО ***Кролівництво.*** Я застала це, шо було м'яса треба виконати. Хоч ти держиш, хоч не держиш. На сім'ю – сорок чотири кілограми. І тоді моя мама, бабушка, дєдушка, дядя з війни прийшов, ми розводили кролів дома. Осінь приходила, ставили клітки, і повезли возиком, шо сьогодні приймають м'ясо. Не сорок чотири кілограми, а більше ж було там. Взяли квитанції, дєдушка каже: «Бабушка, ховай. Ми вже виконали!». [Як доглядали за кролями?] Були ями. Самі вони собі нори пороблять. Дядя брав драбину, полізе до них. Він там підчисти, шоб харашо було. Заслоночку зроби. Ага, вони туди побігли. Яма глибока, вони не вилізуть. Тоді кролі були та й усе. [Яку кількість кролів тримали?] Тоді їх і не посчитаєш. Ну багато, на сорок чотири кілограми м'яса, то возили багато. Вони тоді не хворіли. Годували всім таким оцим. А зараз страшне, тільки хворіють. Тоді вони не дохли, не було запаху. ***Скотарство.*** В колгоспі ферми були. А люди самі по корові тримали. На Полтавщині в нас наполовину тримали. Це я і наш сусід: три дні в нього, три – в нас. [19]47-й рік, дуже важко було. Стакан молока – це всьо. Годувати її не могли так. Це в кого наділи були. А пасовища – то пізніще почали виділяти. Як я перший клас пішла, то вже не тримали. У мене була корова, а стали організовуватись колхози, і коняку забрали бандіти. Усе було. Кабани, гуси... А тепер піди до мене в двір – цуцик і кіт.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи займались у вашому селі бджільництвом?] Раньше були бджоли, пасіка була. Бджоли люблять садки, бджоли люблять цвіти. Бджолам треба пастися. І на соняшникові... Бджола орієнтується по трьом таким: льоточок, сонце і взяток, і як ти її не крути... Щоб одержати чайну ложечку меду, необхідно десять тисяч бджіл, одноразово вилетіти і повернутись. Бджолярі як купують бджіл, вони його всігда зважують. Так от в одному кілограмі бджіл находиться десять тисяч штук.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Столярство.*** Це в Перекопі, там пилорами. А шо там роблять, я цього не можу сказати. У нас старі люди повмирали, а молоді, тут рядом є своя майстерня. Роблять дерев'яні людям на балкони, виточують такі узорні стойки. Роблять вікна, двері. А старих майстрів немає. ***Бондарство.*** Займалися вони чим? Це бондарство. Виготовляли різні бочки, відра, корита. І ті, що ще їхні сини залишились, то вони і в нас працювали. Тут була перевалка, і він один був бондар на Валківський район. Це Сергієнко Іван.

КОВАЛЬСТВО Ковалів нема. Тут у нас був письменник Гаман Віктор Пантелійович. В нього рід із ковалів. Тоді займались вони ковальством тут, ціла сім'я. Передавалось із покоління в покоління. Як прізвисько, то до них казали «ковалі». Тоді жестянством займались, із заліза виготовляли. Навіть виготовляли прості парові машини, молотарки, які могли ремонтувати. Ну це ще до війни. А тоді вже після війни вони вкривали криші. Спеціалістами такими були.

ДВОРІЧАНСЬКИЙ РАЙОН

с. Кам'янка

Записала З. Гудченко у вересні 2007 р. у с. Кам'янка Дворічанського р-ну Харківської обл. від Внукова Івана Михайловича, 1935 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Як посіяли озиму, треба пахати, весною ж усе не вспієш, земля швидко сохне, нада успіть. Так вони спішили обробить землю. Як засіять озимину, зроблять на зяб, шоб весной посіять яру пшеницю, гречку, овес, просо, ячмінь. ***Жнива.*** У кого вперед поспіває жито чи пшениця, усі разом йдуть і косами й серпами жали. Поля каждий хазяїн сам обробляв, а багатші наймали робітників. Зразу скосили, у стайки поклали, такі хрести, колоски до колосків, а тоді, як скосили, звозять із стайок у скирду. Дєд їде волами, було, пара коней і четверо волів, у поле везе гной, а з поля, це зимою, снопи везе у клуню і зимою молоте. Це ж як тіко убрали, нада землю готовити під озиму. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Скіко було роботи! Клуня була у дєда. Це така, шо заїждяють туди і снопи там складають. І уже як сніг випаде, то вони вже не з стайок, а з скирди беруть, везуть у клуню і в клуні ціпами молотять. Ото становляться мужики і один перед одним. У клуні був наскрізний проїзд. Молотять, тоді платять налог. Де зараз лісництво, там була школа, а за школою товариство кредіцьке. Воно було двоетажне. Туди зерно здавали, а їм давали плуги, культіватори.

www.etnolog.org.ua

с. Піски

Записала З. Гудченко у вересні 2007 р.
у с. Піски Дворічанського р-ну Харківської обл.
від Водолагіної Степаниди Михайлівни, 1924 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Мєшок вот так вот, бралі с мєшка і сєялі. Кому попадє с мущін, тот і сєял. Может, там двоє будут сєять. У нас много зямлі. Сєвалок єщьо нє било. Может, он начінал, а тє помагалі. Нє давалі тогда дєвкам зємлю: пятеро дєвчат – нє дадут зємлю, а на синовєй на всєх давалі. ***Жнива.*** На Пєтровку, Пєтров дєнь, бєз снопа, говорят, нє биває. Хоть одін сноп должен бить. Должно косіть начінать. Ілье на бороду завязивалі 2 августа. Ну, раньше нє докашивалі до Ілы, а колхози вот билі, ми до Ілы косілі. Ідут, сноп свяжуть Ілье на бороду. Сноп скашивалі, вязалі і до Рождєства хранілі в амбаре. ***Первинна переробка та зберігання продукції.*** У нас амбари билі, у отца, два. В амбарах – закрома нізкіє, а там дєрєвянниє – високіє. І вот насипают туда полно до вєрху зєрна, а тут муку насипают, много мукі. Закрома по тєй стороні і по тєй. Амбари стоялі на камнях больших, високо, ми ігралі под амбарамі. Стєни рублєниє.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Прі покупкє корови ми рьобри пробовалі – єслі чєтирє пальца входя, значіт будєт харашо даіца, хвост длінний да калєн – ета малако будєт. А тади па спінє: увигналась – малака многа будєт. Звьоздачка у карови ніже глаз – долга будє даіца. Вимя нє імєєт значєнія. Когда покупалі, хозяін отдавал цепка, налигач. Вєдьма малако аставіт сєбє, а карову пєрєдаст. ***Конярство.*** Коні у отца билі красниє, ухоженниє. ***Домашні улюбленці.*** Кошек дєржалі раньше нєсколько, а то би миши всьо зєрно с'єлі.

ЗОЛОЧІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Сковородинівка

Записав В. Іванчишен 2017 р.
у с. Сковородинівка Золочівського р-ну Харківської обл.
від Мазура Олександра Павловича, 1948 р. н.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Пасічництво.*** Бджоли ощущають на психологіческом уровнє отношеніє к нім. Єслі ідьош работать к нім, ліш би сдєлать, а плєвать на пчьол, шо там ті пчьоли, мені своє нада зробить, отоді вони тебе не приймуть. Тоді вони будуть сопротівлятись. [Чи вдягаєте Ви на пасіку захисний костюм?] В костюмі, обізатєльно. Єслі вдруг какая-нібудь глупая найдьотся, она жаліт в глаз, ну ілі возлє глаза. А зачєм оно мнє? Так шо в кастюмє, канєшно. Ну єслі такая работа, шо мала трівожиш, нєбольшая, то могу і бєз костюма заглянуть. [Коли Ви почали займатися пасічництвом?] Це не від батька, нє по наслєдству. Я перед цим займався картопльою в промишлєних масштабах. А потом чуствую, шо возраст подходіт, важкувато. А тут єщо батько невістки, сват, а він пчьол держи. Він у мене в гостях був, каже: «Ліс один-другий, там ліповий парк, тут тобі Богом заніматись пчьолами». І тоді я сам подумав, ну дійствітєльно. А тоді як попробував, Боже, та луче б я давно начав заніматись пчьолами, це ж моє. Тім болєє, шо в мене освіта біологічна. Я етот мір понімаю. [Які роботи на пасіці Ви проводите протягом року?] І зімою постоянно прослуховую як там жізнь протікає. Вопшє, чи вона жива, сім'я, як вона гуде, єслі вдруг гул помінявся – шось не те. Тоді примєняєш мєри, шоб був гул нормальний. Єслі хорошо гудять, значить, всьо нормально. [Який гул бджіл можна вважати нормальним?] Во-пєрвих, нє громко. Єслі гудят сільно, значить, оні работают крильцями, вінтіліруют. Надо лєток открить. Разраженний шоб нє бил, спокойний такой гул. [Коли навесні починаєте працювати на пасіці?] Весною, во-пєрвих, я їм воду начинаю уже ставить у фєвралє. Коли начинається робота матки. Я їм воду ложу підсолену. Не обикновенну воду, а підсолену. Там є опрєдєльонна концентрація, це всьо в фєвралє начинаю. А потом як перве тепло – обльот же. Надо шоб температура не нижче десятидванадцяти градусів, і шоб тихенько було. Начинаю дєлать ревізію, провєряю запаси мьода. Чи хвати всьо, шо у них там єсть. Корочє говоря, убираю там рамки. Порядок должен бить. І потом уже даю їм подкормку, лєчебную: варю отвари хвої, отвар полиня. Кип'ячу, а потом еті отвари смєшиваю з сіропом, потому шо гірке вони пить не будуть. І даю їм подкормочки. [Для чого полин потрібно відварювати?] Полинь, во-пєрвих, клєщ. Плохо дєйствует на клєща. І вопшє їх жизнєние сіли лучше. [Коли саме відбувається весняний «обльот»?] Дата завісіт от погоди, от пріроди. Я дат не придєрживаюсь абсолютно. Я прідєрживаюсь показаній погоди, что оно в природі робиться. Я, так сказать, самоучка. Я опірался на свої знанія, я нікого не спрашував. Книжки читаю, канєшно. У мєня много літєратури, но я знаю, шо там сімдесят відсотків інформації, которую нужно на смітник. Много літєратури плюс опит. То людина писала, може, в других условіях, другой год. Може, в нього й так було. [...] Пасіка в мене на мєстє. Я нікуда не їду. То їсть начинається, потом акація, потом липа, а потом подсолнух. А єщьо ета вся площадь – ето фацелія. Ето самий лучий медонос. Во пєрвих, шоб меньше цеї проклятой картошки садить. А во вторих, для пчьол. І фацелія предає меду тємноту. Він начинає смахувать на гречаний мед. [Чи розділяєте Ви мед з різних рослин?] Це який год, опять погода. Єслі хорошо, літо начинається рано, тепло, акація багато дала меду, я буває, шо майский мед качаю. А потом липа одцвіла, липу одкачаю. Той рік липа харашо цвіла. А цей рік холодна весна, холодна перша половина літа, акація цвіла плохо. Липа тоже практічески не цвіла. Не було меду, тільки їм хватало на пропітаніє. Так як вже качав після подсолнуха, разнотравіє. І подсолнух, і фацелія. [Ви продаєте мед чи використовуєте для власних потреб?] Мед я качаю. Викачав все яке було разнотравія. Беруть люди – пожалуйста. Не беруть – оптом. В том году взялі у мєня, фірма которая на експорт. [Чи додаєте хімічні добавки під час годування?] Нічого абсолютно. Потому ж я сам його їм. І діти мої його їдять. Мед – то вопше основа жізні. Так шо я нікакой хімії не прімєняю. Оце шо тільки я сахар. Сахар то це шо тільки літом дають, то да, то не годиться. А уже вєсной, для укрєплєнія, отвари дають. І осінью, я ще не давав, все в цьом году пізно йде. Всім сім'ям по трошки, а тим сім'ям, де менше меду осталося, – більше. Тоже ш отвар. [Чому не можна влітку давати мед?] Я кажу сіропи, ну тут дають, в селі тоже з відром до пасіки. Літом то канєшно, то не воно. А вот осенью послє одкачки меда. [Яку кількість меду залишаєте для сім'ї?] Сіла сім'ї видно. Знаєте, шо велика сім'я, шо мала,

ЗРАЗОК

www.etnolog.org.ua

вони однаково з'їдають. Велика сім'я за счот тово, шо їх багато, вони харашо температуру сохраняють. І менше меда з'їдають. Не більше, чим мала сім'я. Корочє, в прєдєлах двадцяти кілограм. Це на зіму шоб було. Когда потєплєнія, у ніх же обльоти. Вопшє пчьоли в помєщєнії не ходят. Все носят в собі. Буває, шо єслі ні одного обльота не буде, вона місяців п'ять все в собі накаплює. Но єслі там болєзні, то там бєда. [Чим утеплюєте вулики на зиму?] Стєнки вулика – це раз. Зверху, шуби бабскиє старие порізав, зверху застиляю. Корочє говоря, шоб не було сквозняків. А внизу, счас я прикрив вулики – льотки, а зімой я наоборот льотки откриваю. Шоб внизу воздух гуляв свободно. Шоб з боків не було сквозняків, оце саме главне. А то всьо там, нікуди я не заносю, главне, шоб не було сквозняків. Воздух отработанний уходіт через верх, влага– через ніз, ніжніє лєткі. Вони себе самі нагріють. [Чи часто Ви відвідуєте пасіку взимку?] Я зімой провєряю льотки. Чи не подмор. Зімой холодно, вони кидають мертвих, не виносять же на вулицю. Кидають возлє льотка. Можуть забити собі льоток. І раз в нєдільку я їх обізатєльно усіх продивлюсь. [Чи встановлюєте окремо поїлки?] Во-пєрвих, у мене поїлки. П'ять поїлок: чотири з подсолєной водой, а одна с прєсной водой. А ще у дворі є у двох мєстах вода. Єслі вони не захотять тут взять, то вони хотя би у мене брали. Шоб пили не шо попало. [Чи очищуєте Ви воду для бджіл?] Ну як, дєло в том, шо, напримєр, сосєд занімається циплятами, курями. Він може антібіотіки їм давать в своїх целях. Антібіотіки для мене – це смерть. Ну як, мед мій на антібіотіки провірять не возьмуть, так шо я стараюся, шоб вони пили дома. По возможності. Тєм болєє, шо вони воду беруть літом в основном не для пиття, а для поддєржанія температури в уліку. Вони розвішують каплі води по стєнкам. [Скільки Ви сімей тримаєте на пасіці?] Гдє-то в районі трьох десятків. От той мій забор, прийшлось, а оно і нужно, поставив два з половиною метра забор, сорок метрів дліной, а це ж гроші. Пришлось продать часть пасіки. Вот уже і уменьшилась. То клєщ унічтожіт, вот в ету зіму унічтожил сорок відсотків. [Ви виготовляєте власноруч вулики чи купуєте?] Нє, вулики я як задумав. Я начав постєпенно. Каждий год куплю штук десять-дванадцять старих вуликів, може, й счас вони не робочі. І зімой занімаюсь, ремонтірую їх, довожу. Це дешевше, якби брав нові – нереально. [Де Ви купуєте ці вулики?] В людей. Но вот пасічник, помер годів вісім назад. Молоді забросили ті вулики. Я в них викупив і медогонку, і вулики. Так шо зімою я каждий год ремонтірую вулики і готовлю рамки. Бо я купую заготовки рамок. Потому шо продається пчєла і рамки уходят, постоянно треба. [Яким чином продають бджіл?] Во-пєрвіх, по рекомендаціям. Мої знакомиє, в Ольшанах, люди рішили завести пчьол. Спитали, вони направили до мене. Люди приїхали, подивилися і взяли пару сімей. А во-вторих, можна дать об'явлєнія в ту ж газєту. Я виписую газєту «Пасєчнік. Пчєла. Здоров'є». Люди звонять, питають, буває приїжджають дивляться. Ну ше ніхто не приїхав, не сказав, шо я плохо веду діла. [Як вибрати сім'ю при купівлі?] Во-пєрвих, пчьол должно бить багатенько. Єслі мало – це слаба сім'я. По нім же видно, шо вони здоровиє. Крупниє пчьоли. А єслі людина не міняє рамки вовремя, там раз в три года надо шоб мінялось всьо, то в нього пчьоли маленькі родяться. Стєнки товсті, маленька ячеєчка і пчьолка маленька. [Чи крадуть рої бджіл?] Опять мене заставляєте до сусіда вернутись. Він мені запрітив, корочє говоря, у мєня вишел рой. Вишел і сідіт у нього, а він мнє [каже] нєт. А потом в мене вишел і соїдєнілся з нім, всьо равно у мєня остався. А були случаї, шо сяде у нього і десь полетів, пропав. Такі убитки, от почему у мене й забор. [Чи вигідно утримувати бджіл?] Може й даже да. Картошка – це багато наймомной рабочєй сіли. А по пчьолам я уже могу сам все зробити. Я придєрживаюсь до трідцяті сємей, шоб я міг сам все зробити. [Як Ви можете охарактеризувати відносини між пасічниками?] Я замєтіл, шо другий пчєловод з тобою ніколи не поділиться інформацієй. То шо в нього опит. Нема такої взаємопомощі. [Скільки вже часу Ви займаєтеся пасічництвом?] Я не сразу послє совєта свата начав. Ну, десь з двотисячного года. Всьо, вже медозбор закончєн. Якби можна було тільки їм уділять вніманія, а то картошка, то ще шось. Я уже душой к нім прикипєл.

ІЗЮМСЬКИЙ РАЙОН

с. Кам'янка

Записали М. Бех, В. Юрченко, А. Ярова, Б. Сауляк та В. Іванчишен 2017 р. у с. Кам'янка Ізюмського р-ну Харківської обл. від Ільїнської Марії Іванівни, 1941 р. н., родом із с. Великі Цепцевичі Володимирецького р-ну Рівненської обл. (у с. Кам'янка – з 1962 р.), Алексенка Івана Денисовича, 1934 р. н., Портянова Сергія Михайловича, 1951 р. н., Рябенко Анни Іванівни, 1937 р. н. Цвєткової (Бойко) Надії Андріївни,1944 р.н., та Соломки Марії Іванівни, 1939 р. н., родом із с. Новобарово Тячівського р-ну Закарпатської обл.

РІЛЬНИЦТВО Коли колхоз уже розпаювали, то нам поділили землю: і пасовиська, і ріллю. У нас в каждого єсть свій пай. ***Агротехніка.*** [Ви розповідали, що Ви сюди приїхали з Рівненщини, що земля тут не така. Ось я був там і мені розказували, що плуги в них були, соха була.] І тут воно було. В те время були плуги, да. Плуги – то й зараз є в людей. [Кінні плуги?] Да, кінні плуги. Да-да. В нас тут є два хлопці такі, шо держуть коні, так вони… [...] [Чим орали в колгоспах?] Волики, коники. Та так, пара-дві, воно тіки розвивалося. [Які були плуги?] Двохкорпусні, такі, ну, «скотинячі», будем казать. Пара волів, ярмо. А то ж такі і счяс орють. А тоді ж появилися «ХТЗ». [Коли почали орати тракторами?] Це я не скажу. [Розкажіть, будь ласка, про плуг. З чого він складався, з яких деталей?] Жилізний. Ни такий, як ото показують, шо дерев'яний іде, рало якесь. Обиковенний, леміш один. А то – двохкорпусний тоже, він там і конем сам управляв, і за чепіги, чи як воно там… [Як у Вас кажуть: «чепіги» чи «ручки»?] Да-да-да. Ото так. А волами (биками) – то там Ви ведете, а я керую. [Плугом?] Да, двохкорпусним. [Що таке «леміш»?] Ну, подвертає ж, так якось колупає. [Підрізає землю знизу?] Да. На глибину сантімєтрів сорок. [Чи боронували?] Та нє, там ніхто нічого, я й не повню. Ні, там які-то волокуші, цепки, і тоже ж конем на «стельвагу», чи як вона називалася. Там у

www.etnolog.org.ua

кузні кували крючки ті, ті цепки здорові (в мене десь є ше цей цепок). Ото чіпляли, і воно так, як за сіялками, січас цепок, нема борін. Не чіпляють. [Чи раніше чіпляли борони?] Да. [Які борони були?] Полуборінки, шо буряки… Всякі, всякі були. То самі робили у кузні. [Полуборінки менші, ніж борони, так?] Менші, менші, да. Ну, там міждуряддя, шоб же вони по міждуряддям, шоб тут і тут, а вони тіки по міждуряддям. [Це для буряків такі були?] Да-да. ***Сівба.*** [Чи сіяли соняшник?] У нас дуже багато сояшника. Кукуруза у нас в основному, пшениця, зараз сояшник і кукуруза. [Це біля хати?] Орендатори, ні-ні. А вдома, дома так – хтось посіє, аби собі полускать. ***Жнива***. Ото як начнуться жнива, шось намолотять, первий урожай, такий якийсь обід зварять. Молотили, машина-молотарка, трактор крутив. Я тягав сітку, солому, скирду робили. А там полову конем молодиці… ***Косовиця***. [Де косили сіно?] А сіно на лугу, колхоз давав кожному пайку і тоді косили. Вручну, канєшно, косили, і гребли вручну. [Коли сіно косять тут?] А сіно косять оце ж, як Троїця, в іюлі місяці, а як врожайний рік – то і в іюні. [Як називають другий укіс?] «Отава». Да-да, так, «отава», ага. [Якими косами косили сіно?] Косили ручними, а тепер же ж ці бензокоси купили, то вже ж [ними]. А раніше, як був колхоз – то жатками, хоть косарка така була, до комбайна причеплюють і косять. [Де зберігали сіно?] Стожки робили. Це вже опісля стали сінники робить, а тоді стіжки робили, такі, як і по Западній. В нас сінник так і остався, тепер харашо тоже, то кролям сіно, то кукурузу туди скидаєм. … ***Боротьба зі шкідниками***. А після вайни вже і жучки збирали, довгоносика на буряках (школа посилала) і на пшениці які-то клоп-черепашки. [Чи виривали на пшениці осот?] Да, на посівах. Там було посіяно, тіки розвивалися колхози. Це я повню. Счас замордували ці жуки колорадські, а тепер де взявся коврик (бур'ян). Всьо травиш і травиш, і травиш, а нас дурять і дурять, і дурять.

МЛИНАРСТВО [Чим мололи кукурудзу на корм?] Да, в нас у каждого своя така… [Млинок маленький?] Да-да, крупорушка. І в нас є, так ото покупляли самі, шоб ніде не ходить. Налускали, змололи на крупу зразу. [Для худоби і для себе, так?] Да-да.

ГОРОДНИЦТВО [Скільки у Вас землі біля хати?] Оце ми построїлись, і в нас при хаті сорок соток – з двором, з усім. [Як роблять межу між людськими городами?] А колячками. Ото так: забили колячку, там колячку і там колячку, а тоді шнурок натянули, шоб видно. ***Городні культури***. [Коли починали весною землю громадити?] Вже як сніг зійде, шоб вже суха, бо тут земля така, шо тянеця за ногами, то по мокрому їй нічого не зробиш. Як станеш на мокре, то тоді їй нічого, воно ше ж солонець, єсть така [земля], то воно цементове робиця, соль виступає. [Чи казали, що до Благовіщення не можна чіпати землю?] Казали, казали. Ну, воно, кажуть, коли весна яка… А коли до Благовіщення і не чіпаєм, а як весна рання – то до Благовіщення ще й начинаєм садить. А хто каже, шо до Благовіщення треба хоть відро посадить картоплі, шоб був урожай. А він цей год неврожай. [Насамперед садили картоплю, так?] Да, картопля, цибуля – отаке. [Чи садять у Вас часник?] Часник на зіму садять. [Чи треба було посадити часник до певного свята чи після свята?] Часник, допустім, хто городи виорав, то вже й садять, не до свята. [Чи не мерзне часник?] Ні, ні. Хто накриває. [Чим накривають?] Кукурузинням. Да, оце ж стеблом з кукурудзи. А хто й не накрива, то не мерзне [часник]. [Як у Вас родить?] В цьому році на картошку погано, а в прошлому році була дуже гарна картопля. [Земля ж виснажується, як з року в рік садити?] Да. Одна половина – картопля, друга – кукурудза. А на овощ – там отводиця нанизу, і тоже міняєм. [Вгорі, виходить, картопля і кукурудза, а внизу – овочі?] Да, овочі, да-да. [Чи робили межу між картоплею і кукурудзою?] Ні. Картоплю ж то отак садим, а кукуруза отак садиця – сємсят на сємсят [сантиметрів]. [Отже, картоплю першою садили?] Ну. Оце ця половинка города картопля, а ця – кукурузи. На другий рік уже де була картопля – кукуруза. [Кукурудзу трошки пізніше садили?] Кукурузу– пізніше, кукуруза вже садиця першого-другого травня. От і міняли, повинен же бути сєвооборот. [Які овочі садили?] А овочі – садим солодкий перець, капусту, огірки, моркву, цибулю, столовий буряк, оце все. Огірки – так як по тому пишеця, по-календарному, треба сіяти шостого травня, на день Юрія. [На Юрія треба гарбузи садити, огірки сіяти, так?] Да-да, це таке. Гарбузи садим разом з кукурузою, бо по кукурузі садим гарбузи. Кабачки ше рано садим. [Кабачки для себе (в їжу) використовуєте чи і для худоби?] О, їх насадиш: і качок годуєм, і як є свині, то й свиней. Садим багато кабачків. Багато огорода, так шо садить є що. [Чи сіяли зерно, гречку в городі?] Ні, вже як я тут стала – не було. Тут кукурузи багато. Тут не сіяли отак на огородах, як в нас там – просо, жито сіяли, овес, таке все. А тут такого ні, [тут] кукуруза, буряки, картопля і овоща. [Де садять квасолю?] У мене огород донизу, то я нанизу, а в кого рівний, то вже квасолю таку [садить], шо ни плетеця. [Чи садили квасолю по периметру городу?] Та й я садила. В мене вона [квасоля] не плетеця, в мене кущова. І боби не плетуця, тоже маленькі, і квасоля. То я по периметру, понад дорожкою, скрізь, шоб мєсто не занімать. [Які сорти картоплі тут садять?] В нас не приживається з Рівненщини картопля, не роде. Вона цей год уроде, а шоб її посадить, оце ж оцю картоплю оставляєм – вона вродить отака тіки, вся як м'ячики, вся в'яла. Її мало влаги, чи Бог його знає, не знаю. А в нас тут в основному картопля, ми називаїм «скороспілка», вона рання. Дуже вона і вкусна, і скороспілка. А так жовта, така довгенька, тоді «синьоглазка», такі картоплі. [Які сорти помідорів вирощуєте?] Були сорти оце: самий був популярний «Ранній світанок», а середній був, так і називався «Колхозний». [«Колхозний»? Це ваш місцевий, виходить, так?] Ну, привозили ж, в нас агроном був. Отакі красні, великі помідори. Я й досі їх сохраняю, насіння. [Яку капусту вирощували?] А капуста в основному була «Харьківська» (зімня) і «Амагєра». Оце два сорти було. В нас колхоз був овощєвой, овоща вирощували на всю Харьківську область. [Де брали насіння для огірків, перцю?] Привозили. Тільки привозили. Агроном у нас був спеціальний на овоща, і він привозив. У Харькові ж на «Мерефі» єсть ця сіменна [насіннєва станція], шо насіння вирощують, овоща оце. [Чи вирощували гарбузи?] Гарбузи були. Гарбузи кормові такі: круглі, сірі і красні, геть розові були. ***Баштанництво.*** Кавуни були тоже. В нас в семидесяті роки із Слов'янського була бригада, спеціально вирощували кавуни. Кавуни дуже були урожайні, вони їх пасенкували, вони за ними ухажували. [Вирощували

www.etnolog.org.ua

великі, довгі чи круглі кавуни?] Ні-ні, круглі. Круглі-круглі, чорні полосаті, а тоді стали рябі, а тоді вже в послідне время стали білі, оті великі. ***Землеробський реманент***. [Які у Вас були граблі?] Дерев'яні були, вже стали і такі на сіно, вже дерев'яних мало стало. [Хоча] на базарі багато, ще є мастєра такі, шо роблять. [...] Пололи сапочками буряки. Та воно ось кончилося, недавно кончилося. А то все було, пололи сапочками і кукурудзу. [Сапи купували чи самі виготовляли?] Я робив із того, з пигулька. [Зі звичайної пилки, якою пиляють дрова?] Да. Маленьку такую, то раз-раз-раз-раз. А слідом ішов агроном і казав: «Вернись назад!». Не тіки мене завертали, шоб не здлубували, шоб не пригортали. У мене сапачки́ єсть. [Ви з диска її виготовляли?] Угу. А тоді вже пішли буряки полоть, тут один придумав, шо полоть буряки, не проривать, не сапачкою згинаться, а такий зробили возок. І туди лягає чотири женщіни спіціально так, тягне трактор, і вони ото проривають. Да, то вже було. Так не пішло воно в те… [Все одно так все не прорвеш.] То там на поворотах толоче, то підріза, то трактор… Горох косили косами. Я не косив, я ворушив, шоб підсихав. А та коса сюди-туди, прозівав, лопаїця і розлітаєця. Та було, було всяк. [Чи були місцеві майстри, що виготовляли плуги?] Кузнеці були. Самі і закалювали вони. ***Підживлення ґрунту***. [Чим підживлювали грунт, щоб краще родило?] З осені вивозим гній. Оце зараз не вивозим, бо корови не маєм, то ми таке там – після курей, після качок. [Вивозите гній, а потім його приорюєте?] Приорюєм, да, приорюєм. [Гній лише восени вивозять?] Осінню, осінню, весною – нє. [Це аби приорати його, щоб уже на весну загромадити?] Да-да, да. [Гній збирали впродовж року?] Ну, да, ото ж виносим. Була корова – спеціально складаєм його, шоб він перегнівав, шоб не було соломи. [Чи було відведене спеціально місце для гною?] Отводим так, шоб не мішало і на город було удобно отвозить. [Чи використовували курячий послід під огірки?] Да. Курячим таким помйотом підкормлюють помідори, перець, оце таке. А так – приорюють, де огірки будуть, огірки не підкармлююця. ***Технології городництва.*** [Де берете розсаду на огірки, на капусту?] Самі вирощуємо. Парник всі робим. Зробим такий – ну, метра два, два з половиною. [Що робили, щоб там тепліше було?] Гній кидали. Коров'ячий. [Чи казали, що кінський – краще?] І кінський, так коней вже нема. Тут у нас у колхозі були парники колхозні, оце так лахфетами собирали гарячий гній прямо із ферми і розкидали в ті парники. А тоді зверху оце накривали пльонкою, рами такі були під стіклом. А тоді зверху в'язали з очерету мати такі і вкривали. І тоді вже бачим, шо вже потіє стікло – значіть, уже гній прогрівся до потрібного. Тоді начинаєм закидать землю. І ото землею засипаїм там, ото сантиметрів десять-дванацять і обратно накриваєм оце рамами оцими з-під стікла, і зверху обратно оті, з очерета мати, плели самі. А вже прогрілася земля – тоді вже начинають сіять. І коли посіяли – обов'язково дуже гарячою водою поливали, шоб усе зразу прогрілося. Тоді воно швидко сходе, розсада. ***Збирання врожаю***. [Коли починають збирати врожай, наприклад, коли починають копати картоплю?] Картопля в нас у августі убираєця. [Чи казали, що треба або до певного релігійного свята, або після свята?] Десь перед Маковійом начинаєм і тоді до Спаса, до дев'ятнацятого, ми її викопуєм. [Як сортуєте картоплю?] Дрібненька, посадочна і їстівна. Дрібненьку для свиней, для худоби. Качки є – качкам варим. [Коли починають вибирати цибулю?] А цибулю… Оце ж часник – до Петра і Павла, кажуть, треба вибрать, а цибулю – до Ільї, а Ілья – другого августа. ***Зберігання городини***. [Як зберігали колись овочі?] Помідори і капусту на зіму квасили. Я й зараз наквасила діжку. [Дубові діжки у Вас?] Нє, вже нема дубових, такі, з нєржавєйки вже купляли. А капусту, то вже ж так – у погріб, наквасим. [У Вас погріб під землю чи наверху?] Ні, у землі, шість ступєньок. Да, «похідний» [погріб] називаїця, «похідний». [Чи зберігали у Вас картоплю в кагатах на зіму?] Ні-ні, тут ні, тут садять стіки, шо вона в кагати ни той… То в Западній багато садять, а тут мало садять. [Чи вирощують овочі на продаж?] Є-є. То там один парень, да, баба умерла, йому досталось у спадщину те подвір'я, і він ото рішив теплиці, він помідорами і огірками занімаїця. [Чи возить їх продавати?] Здає, видно. Та він фактично в Харькові живе, то він, видно, на Харьков і возе. І тут здає в магазин і людям продає те все.

САДІВНИЦТВО [Чи маєте садки?] Були великі. Вообщето, були і колхозні садки, були і школьні, ну вже старе все, вже його нема. А вдома – хто як посаде, є і малі, і великі, всякі. [Які сорти яблук тут культивувались?] «Білий налив» (оце ранній), «антоновка», «симеринка» – оце такі. [Самі щеплювали дерева чи привозили?] Ні, щепи брали на базарі. І зараз привозять. [...] [Чи правда, що до Спаса не можна яблук їсти?] Я не знаю, я як їсти схочу, то їм. А старі люди – ті таке видержували. [Чи вирощують у Вас полуниці, малину на продаж?] У мене клубника, я варення варю. Мало садю́, для себе. Є он теплиці, виращують усе: і огірки виращують, і гриби виращують хлопці. Молодьож. Он теплиця за теплицьою, там їх вітер порозривав уже. Є у мене своя [клубника], для себе ми з бабушкою баночок з десяток півлітрових варення зварили. Воно й невигодно счас: клубника своя, а сахар – дев'ятнацять рублів. А її, як он полумисок – туди треба піввідра сахара, шоб було воно. Так його лучше купить канхфєт, пососать та й усьо. [Чи великий у Вас сад?] Одна яблуня і дві вишні, смородину це я завів вже, в цей год нарвали відро. Нада б чорної [смородини] ше, ну вже ні́коли, уже ніколи. То така штука, шо нада заніматись.

ТВАРИННИЦТВО [Яку худобу тримали у Вашому селі?] Кози, корови, свині, коні тут тоже. І зараз коні є. [Чи у Вас були коні?] Именно в нас коней не було, а корови були й телята, свині, гуси, кури, качки. [Чи тримали овець?] Нє, не було. У калхозі було дуже багато овець. У калхозі було багато коров, телят і свиней, і курятник був. Все було тоді, при тих роках. ***Скотарство.*** [Які породи корів тримали?] Чорнорябі, красні, ото рябі оці. [Коли навесні на пашу виганяли?] Як вже травичка хоч така ж підросте. [Чи існував звичай на Юрія виганяти або першого чи другого травня?] Раз заганяли на дев'яте [травня], помню я, затяжна якась весна [була]. [Чи казали старші люди щось про Юрієву росу?] Це і січас я бабусі кажу, ото ходю ж туди, кажу: «Сьогодні роса на мая – буде дощ». А то роса бувала, а це – ні роси нема, ні дощу нема. [Чи виганяли корову свяченою вербою на пашу?] То вже стариші. Да. [...] [Чим годували корів?] Кукурузи́ння. Оце ж кукурудзу сіють, а тоді качани обламують, а ці стебла – годували [ними]. [Їх рубали чи різали?] Да-да. В кого є січкар-

www.etnolog.org.ua

ня – то на січкарню, а в кого так. А то сіно косили. [Де у Вас косили сіно?] Скрізь. Тут є і луки. [На луках кожен своє сіно косив?] А нє, колхоз виділяв. Колхоз пайку виділяв. Так шо отак. А так, [корми] – кукурузи́ння, сіно. Як буряки повбирають, сахарний буряк отвезуть, і тоді оце ж жом є. Оце тоді возили і в колхоз жом, і люди купляли жом, патоку оцю, шо виділяє сахар. Да, оце все, оце таким годували. [Чи топтали жом в ямі?] Да. Є ями, [жом] брали прямо на сахарному заводі. [Як його зберігали дома, щоб він довше був?] А вдома висипали і втрамбовували. Ото збираюця сусіди, і втоптували, і солили. [Солили?] Отак: шар солі просиплять, протопчють-протопчють, тоді шар жому, щє і щє, і так догори. І до самої весни не гніє нічого. [Корові жом просто давали чи разом із чимось?] Давали так жом. Ото так, сіна дадуть, поїсть-поїсть, а тоді в ясла висипали жому, відро чи півтора, ну, в кого скіки там. І ото їдять. Дуже молоко після гарне. [Ви казали, що кукурудзиння різали на січкарню.] А кукурузиння, якшо на січкарню, воно ж так, як силас, ну, хоть і сухе, но все рівно. А тоді так, у ясла висипали. [Чи не обмішували кукурудзиння?] Хто обмішує, хто так дає, хто макуху. Макуха, висівки – оце таке обмішували, да, воно ж корові, каже, молоко на язиці, так шо, як нагодуєш. Буряк той такий, кормовий, сіяли буряк у колхозі, і людям давали десять соток буряка. І ото їде тоді сім'я, а потім і сусідів просиш, вирвем, привезем додому, почистим. І буряк на цілу зіму. Да, ями спеціально робили, накривали ями. [Чи називали ями «кагатами»?] В колхозі кагати. Великі кагати. Ото так, так десь сантиметрів тридцять зроблять вроді, а тоді ото зверху укривали соломою, а тоді ще зверху землею. [Землю насипали, щоб не замерзало?] Да-да, шоб не замерзло, і так. А дома в нас була яма. Кругла яма. Викопували, хто – руками, хто – трактором. І ото ляду зробиш, і ото так. Де було маленьке телятко взимку?] Біля корови в сараї, а біля корови тепло. Отділяли, накидали соломи, і воно ніколи не замерзне. [На Рівненщині робили за хлівом віконце таке і викидали гній від худоби, так?] Да-да. Да, так там не вичищають каждий день, там же корова розкидаїть по всім сараї, і корова його притоптує. А тут – ні, а тут корова стоїть... [Там і яма є в хліві?] Да. А тут корова стоїть на полу, зроблений пол і риштачок, сапачкою підгорнула в той риштачок, тоді тею лопатою і викинула там в ночви чи в шось, в возик якись, і вивезла на те місце, де ми складаєм. [Чи підстеляли солому, щоб сухенько було худобі?] Да. [Чи пам'ятаєте, як продавали корову?] Та як, поведуть – та й продадуть. На налигач – і повели. [Продають корову з налигачем?] Обізатєльно. [Як передають налигач?] А він в неї на рогах. І ти должна, єслі ти отдаєш корову, шоб держали люди корову… Єслі на м'ясо – то налигач забрать, а єслі, шоб ти диржала корову – значіть, налигач повинен бути у того хазяїна. Ти вже отдала, всьо. [Чи казали що-небудь при цьому?] А хтозна, я не знаю. Я тоже продавала корову – і одну, і другу. [Передавали просто рукою?] Да. [Яку худобу ще продавали, крім корови?] Телят. Да, телята маленькі і такі. [Продавали на базарах-ярмарках чи дома?] Нє, додому приїдуть. На базар не ходили. ***Пастухування***. [Що Ви робили, коли пасли череду?] Нічого, дивилися за коровою. [Чи дотримувалися певних традицій, звичаїв?] А, нє. Хіба там вишивку якусь візьмиш та присядиш трошки… [Чи пасли у Вас свиней?] Тут – нє, а в дитинстві я пасла. А шо ж, свиноматка і поросятка були, треба їх пасти. І гусей пасла. Уперед – свиней, а тоді вже й гусей доручать. [Скільки Вам було років?] Та років, оце ж, як я свиней пасла, мабуть, десіть. [Гусей доручали пасти, коли вже дорослішали?] Да, а тоді вже да, тоді вже десь в років дванацять, тринацять, це вже да. А вже як чотирнаціть – це вже козу, уже корову погнала. Вже всьо, вже погнать, вже можна довірить. В нас там ліси, в ліс гонили. [Якщо в когось дві корови, то скільки днів він має пасти череду?] Два, два. [А якщо теля маленьке і корова?] Як телятко маленьке, то за його не пасуть, воно за матір'ю пойде. [Якщо теличці чи бичкові більше ніж рік, то за них треба пасти череду?] Да-да-да. От за те вже пасти. Три худоби – три дні, чотири худобини – чотири дні буде пасти. ***Свинарство.*** [Чи побагато свиней тримали люди у Вашому селі?] Ми, допустім, більше не тримали, як троє, шоб по очєрєді різать. [Скільки кололи на рік, разів три?] Да. [Коли кололи?] Раніше різали, як рано візьмем, шо на зіму, то на сьоме ноября обізатєльно треба різать, це ж празник великий. Це тут же колхозний празник, государственний, сьоме ноября. [Чому саме сьоме?] На сьоме революція ж була, парад, оте все. А тоді – на Рожество [різали свиней], а тоді – на Паску. [Влітку старалися не колоти?] Старалися. А як було таке [порося], шо не дуже виросло, то приходилось різати і літом. [Чи запрошували сусідів на свіжину? Чи казали «на печінку йти»?] Да. Да, це аякже. Це як же не йти, там же свіжина, чо ж? І запрошували, і самі йшли. [Чи багато людей могло прийти?] Багато. Вобщим, якщо дружна вулиця – то йшли. [...] Як зберігали сало, м'ясо?] Солили і в ящики. А тепер же ж в банки, вже як стали банки оці, бо раніше ж не було банок. [...] [Скільки разів на день свиней годували?] Утром, в обід і ввечері. Буряки, гарбузи і мі́шка така. Ото ж я держав, держав, а січас я весною злякався купить порося. [Де у вас купують поросят?] А поросят зараз на базарі в Ізюмі купляють. Продають тіки по суботам. В такий день поросят не вивозять, а в суботу продають. А ми тоді брали в колхозі та й на базарі, як коли, якшо нема в колхозі путнього, так на базарі… Ото таке. [...] [Як вичищали від свиней?] А від свиней тоже ж викидаєм, вичищаєм сапачкою, поли тоже ж, підлога, і викидаєм прямо в возик і вивозим в спіціальне місце. ***Кролівництво***. [Де у Вас тримають кролів?] У клітках. [Чи тримали в ямах?] Ми, лічно – ні, а є люди, що [тримали]. Ага. Колись казав мій чоловік, що він ше як жив на Балаклейщині, там так, каже, яму викопав, накрив, сюди-туди. Багато… Каже: «Я счоту їм не знаю». А тоді, тракторна бригада там недалеко була, каже: «Дивлюсь, кролі бігають. Та шо ж таке?». Коли прийшов, а вони так метрів за п'ятсот нори попроривали і бігали. Та він вже тоді став робить клітки. ***Птахівництво.*** [Ви курей самі розводите чи купуєте?] Коли як. Якшо квочка сідає – то вилупе шось, а мало – то докупим. [Скільки яєць підкладали під квочку?] Якшо гарна квочка – двацять три, двацять п'ять. [Непарне число?] Нипарно, обов'язково. І стараїся так: вівторок або п'ятниця, не в каждий день. [Чому саме в ці дні?] У ці дні, кажуть, і садить треба, перед тим, шо має череда прийти, перед заходом сонця. Ага, череда йде з поля – значить, так квочка виведе курчат. Ясно, череда велика, ото так. [У чому несли яйця під квочку підкладати, не було так, що в шапці чи ще в чомусь?]

www.etnolog.org.ua

Обов'язково сито брали, яйця – у сито, і перед заходом сонця. ***Запліднення худоби***. [Чи водили у Вашому селі корову до бугая?] Водили. [Свиней до кнура теж водили?] Да, водили, в кого був кнур, так ото ж водили. Таке практикуєця й по цей день. [Чи практикувалося штучне запліднення?] Ні, ще тут такого не чути було. Вже в колхозі, як колхоз був, і свиноматка була, то було штучне запліднення, а в людей – ні. Оце хто занімаїця, бо в нас є такий, хто занімаїця свинями, то держе кнура і осіменяє так, все це є.

МИСЛИВСТВО [Чи ходили полювати на зайців, лисиць?] Пе́тля. [Петлями ловили?] Да. [Їх на городі можна ставити чи в поле треба йти?] Та їх не можна ставити, їх і у полі не можна. Раніше [зайці] деревця обгризали. [Що робили, щоб дерев не обгризали?] Обматували тим очеретом або й чим-небудь. Ловили, ловили, ловили. [Здебільшого петлі ставили, так?] Да. А тоді ж було мало охотників. А їсти ж хотілося людям. [Чи копали спеціальні ями?] То для свиней. [Чи було багато диких свиней?] Вагон! Счас нема. А скільки косуль було! [Косуль теж петлями ловили?] Нє, пулями, тими, як картєч, а так – нє. Може, і попадалась десь, кабани попадались. [Кабани в ями попадались, так?] І в петлі. [Чи клали якусь приманку на ямі, чи так просто?] Я цим не занімався. [Чи займався цим хтонебудь?] Конешно! Я таким ні, я браконьєрством – ні. Було в мене і ружжо-одностволочка, хароше. Зібрався я коли-то на утят перельотних. Наші уже відлетіли, а звідтіля вже тут на отдих сідають. Уже пішов, тамечко ріжуть дрова, мужики собі заготовляють з нальожних. Підішов на озеро, подивився, як вони [качки] купаюця. Я – бах, а вони злетіли, та й усьо.

РИБАЛЬСТВО [Яка риба колись водилася в річці?] Всяка: окунь, судак, плотва, чабак, сом. Всяка, яка вона тут, вся-вся-вся. Счас нема. Оце пішов окунь, вроді жирний. Я раза два ходив, бабушкі зловив два окуня такі, окуняки такі, хароші. Вудками[ловили] і павуками, ну, шо в кого було. [Розкажіть, де рибалки брали сітки.] Один в одного крали. Витягали, основне, як половінь була. [Які сітки були?] Та павуки були такі. На живця ловили. Нема ні озер, взагалі нічого, повисихало, попродавали, більши немає риби ні граму. [З чого плели сітки?] Із ниток, хто – із ремнів. [Нитки брали із чорних ременів?] Ага, цих, шо на вєнтілятор. А то стропи парашутні доставали. [Розплітали їх?] Да. Но я цим не занімався, я вообщє не браконьєр, а противник браконьєрства. [Ви вважаєте, що сітками ловити – це браконьєрство?] Аякже! Риба, вона ж, так не впіймаєш її, як нерест. Вона тоді, як-то баба, скажена робиться. Я вудочками [ловлю]. Був напарник, і ото на Дінці, в його спінінг і в мене спінінг, він на тій стороні, я на тій стороні, два поводочки – на бабочку або на коник. [Ви казали, що у Вас «павук» був. Що це таке?] Дуги. А тоді туди сєтка, да, петлі такі, на край, сюди. [Чіпляються за дуги?] Да. [Якими завширшки були «павуки»?] Та по здоров'ї, шоб підняти. У мене був два на два [метри]. І через блочок. Счас саме вигодніщий ток. [Ні. Це вбиває всю рибу.] Счас вудочкою не впіймаєш. [Мало того, вона й не нересться потім.] Во-во-во.[Чим колись ловили окуня?] Вудочкай. [Ваші вудочки бамбукові, так?] Так. А одна [вудка] – ловлю живця, пічкура. «Пічкур» називаїця, ну, той же самий бобир, тіки чорний. А це проводочна [вудка], це на опариша, на перловку, я її запакував геть. [З чого поплавок?] З пінопласта. [Чи робили колись поплавки з пір'я?] З гусячого. І робив з того, з дикобраза, рвав. Такий самий, як у гусей, тіки довгий-довгий. [Волоком також ловили?] О, і счас ловлять. [Скажіть, будь ласка, а на ятір у вас ловлять?] Ловили. [Де їх ставлять?] То хароша снасть: як [риба] влізе, то вже не вилізе, тіки назад треба витягать. Тут один парень, та як же його, он там, в клубі, був завклубом. Йому уперлися два соми здоровенні-здоровенні. Тут був бригадір тракторної бригади, так він ніс, так міряли рост. То два [метри сом]. Ото ж ятеря плели з тієї нитки, шо я казав, із тих ремнів. [Чи була снасть, подібна на ятір, «нерет» казали, але без крил? Така, як бочка]. То «морда» у нас називалась, да. [Теж риба, якщо влізе, то вже не вилізе, так?] Да. Обмазували кістом вже там всередині. [Навіщо?] Щоб [риба] лізла туди. Чого ж я туди полізу, як там нема нічого?! Ятір – це крила. Вона ж пливе-пливе, хоп… [У крило вдарилась і піщла туди.] Нада ше ж, шоб вона тіки йшла туди, у дірку, шоб не мимо. [Де ставили, по Дінцю?] По Дінцю, на озерах. В нас озер було, двадцять озер було! Ні їденого – повисихало! Колись, було, вода у Дінці, раз – і набрав. А тепер отакечки, отак вода, повисихало. Вже там, де озера (я вже годів три не був), ходив раз по щавель, так уже там, де були озера, там уже ті верби поросли, ой-ой-йо-йой. А риби було, Боже мой! Ото особінно зімой, як кіслороду нема, та як наткнеться кто-нібуть у проріз, ополонки рубали. [Чи спеціально ополонки рубали, щоб риба викидалася сама?] Та нє, жди, пока вона викинеця сама… Її треба було або остами бить, або… [Остами теж били рибу?] Да. О, та щуки я ловив по восємсят сантімєтрів. Оста, куди ж ти цією рядниною витягнеш?! Да, було риби. Сила була! Нема, на живця счас не впіймаєш. Тут приїжджали ті, донбасяни, десь звідтіля, кажут, я не знаю. Це ж Дінець сюди біжить, так вони ставали тут. Дінець тоді був багатирський, отут сєтку, через метрів сто-сто п'ядесят – другу сєтку, такими отсеками. А тоді ото заїжджають у перву ото тим, лодка є, по лодкі ото пускають, грузять по борту. [Заганяють, так?] Да. Так ото казали. Ну тоді ніхто не ганяв, і риба була. Счас убивают током, всьо убивают током. Оце хто-то казав недавно, шо скіки було малька́ забито в заводні. Видно, побили. [...] [Чи ловили раків?] Ов! Якби тіки сонце пригріло, та раки… Ловили раки.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання дикорослих рослин***. Виручала скорода. Скорода. [Яка ця рослина?] Така на луках, як цибуля. І ото ідеш, нарвеш… Брід був, счас спортили, тут насос, Дінець спортили, начали кораблі якісь їздить, насос понакидав піску. Ото калоші закачав на броду тут, перебрів, і ото вже ждуть пацани: «Дайте, дайте, дайте цибулі (так вони називали)». [Чи ходили в ліс збирати ягоди?] Тут немає. Груші ті дички, кислиці, таке. Гнилички вкусні. ***Збирання грибів***. [Чи є у Вашому лісі гриби?] Були гриби, вон по полю збирали ті печериці. Та дощів нема. Нема дощів, сухота. [Де найбільше росте грибів?] О! В соснах, тамечко, хто в курсі дєла, там білих. Ото, як наткнуця, то вони так, рядочком. [Які ще, крім білих, гриби збирали?] Масляки, бовтушки, лисички, опеньки. [Чи збираєте сироїжки?] Я – ні. Ми з бабушкою як-то збирали, були норовліші, так масляки та опеньки – ото наші, більш ніяких.

www.etnolog.org.ua

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Столярство***. Фуганок – ето заводський [інструмент], це я ним особо не робив. Це раньше вручну, ось зараз ми фугуємо і стружимо на цих, а раньше все вручну. Шерхебель – тоже [заводського виробництва]. [Чи робили раніше столяри інструмент власноруч?] Робили, самі робили. [Чи є у Вас такий?] Нема. Їх тоді було трудно достать, і робили самі, батько сам робив. Я вже позабував. Оце осталось, воно для чогось було нужно... Як же воно називалось?.. Зараз не можу вспомнить, бо їх разних видов єсть. [Це «отборнік»?] Отборнік, получається отут такий виступ є, а раньше одбирали под стьокла, а це зачищали ним. Отут в мене таке, шо я ще не повикидав. Це рубанок, це вже совремьонний, металіческий, це все було дерев'яне, але я даже не можу сказать, в якому году. Це той самий же шархебель, тільки тоже металіческий. Це іде чернова робота, він полукруглий, лєзвіє. І получається, мені треба знять два-три міліметри, я то ним знімаю, а цим потом підравнюю, а цей іде повністю угол, повністю шоб була рівнина. Оце вже саме старіше, потом оце пішло, а потом пішли станки. А тут десь у нас ще був, ще поостававлися... це ресмус. [Що робили цим інструментом?] Щас ми на станку виставили уголок, який розмер нам нада, яка висота і всьо, а раньше отмічалося ресмусом. Тута гвоздіки забиті, один і другий. От мені нада, допустім, два сантіметра углублєніє – я беру виставляю на два сантіметра і ось наводю, то єсть ним писали, розмєтку дєлали, щас уже воно нє, ось виставили глубину, ширину, прогнали на станку і всьо. Оце «лучкова пила» називається. Раньше циркулярок не було, і батько мій доски робив цею пилкою, доски розпускав на бруски по розмеру. Вони тут разні, зуб'я на поперек дерева, вздовж дерева, наклонность, розводка. [Чи знаєте Ви, як раніше вирізали дошки, коли циркулярок ще не було?] Лобзіком вирізали, но в мене його нема, я можу нарисовать. [Це робили вручну?] Вручну. Обично доску нарисовують, це зараз електролобзіки, а тоді був ручний електролобзік, зараз я вам нарисую. Дуга отака, отута гаєчка єсть і отута ручка йде, і такі пилочки були масенькі-масенькі, тоненькі. І ото, получається, прижимає цю дугу, тут його болтиком закручує, а тоді прижимає і тут закручує, і ця дуга натягує її, шоб пригнать. І ним і пиляти, і практічески лобзік, електролобзіком ви так не випиляєте, полукруг можете випилити, но цим ви можете влупить до двох-трьох міліметрів отакі разніци. Допустім, там пилочка йде около двох міліметров, валяється вона в мене десь, около двох міліметров в ширину і ви можете так на місці його, шо хочте, можете даже так випилять ним, до двох міліметров углублєніє зробить. Це, канешно, ювелірна робота, а щас ви цим електролобзіком не зробите таких візерунків. Воно то єсть електричні, зовсім другого тіпа, як кажуть, в виді швейної машинки. Ми тоже питалися облегчить собі, брали швейную машинку, і там викидалось все, вставлялась туди пилочка і пробували вирізати, просто ти її крутиш, но невеликі розмери, шоб влізло і можна було крутить. А самі перві оці були придумані, а потім ото самодєлки були із швейної машини, а потім воно вже не дуже популярне було, ото хто займався, то робив собі. А так щас вийшли на електролобзіки, одпиляв там круг чи там шо, но вже ним так не можна так розвернуться, ювелірну роботу ви не зробите. От, например, в мене є електролобзік, пилки широкі які, ви його не розвернете, а на цьому лобзіку була пилочка буквально два міліметра, її можете так, на місці розвернутися і піти туда, піти туда, а цієї ви вже ніяк не зробите, тільки таке. [Які вироби з дерева виготовляв Ваш батько?] Вікна, двері, табуретки, такі як ото. Я робив тоже. Раньше шифонерів не було, були сундуки. [Чи виготовляли Ви сундуки?] Не робив. Обикновенний ящик, тільки закривався. [З якого дерева їх робили?] В основному – верба. Верба вона красного цвета, потом його покривали лаком або оліфою, і він тоді гарний. [З якою кришкою робили сундук?] Випукла, як ото в сказках показують сокровіща. Ото раньше не було шифоньєрів, були оці сундучки. [Що було всередині?] Пустота, ну, може, яку там полочку, якесь полотенце положити чи шось таке, а так були пусті. І робили в основном з планок, з досточок, шоб льогке було. Вони були розмерами, допустім, метр на метр і метр двадцять. Є ще в фільмах показують, як у войну їх там отправляли на Урал, в Сибір, то показують в поїздах, шо були маленькі сундучки, ящичками вони були, як чемодан. ***Столярство.*** В основному занімались столяркою: вікна, табуретки, криши. Любий дом. Колись всім робили. В мене батько колись, як я строївся там, я ж тоді ще не понімав, хата маленька була, а він каже так: «Тут добавляєм два метри і буде криша». Зробив кришу. Був у нас тут преподаватель, так мій батько і дід тоже кришу робив. В основному в них була криша, ну, поли – це само собой, табуретки отакі ж. ***Стельмаство***. [Чи були у вашому селі майстри, які робили вози, сани?] Сани Панас робив. Маленькі, такі як оце в нас продаються детскі. Дітей катали і діти катались на них. І робили більшенькі, це вже дрова з ліса возили. [Як виготовляли полози?] Це шукали пеньки такі, шоб дерево було іменно, шоб корінь так іде [вигнутий], і на санки тоже шукали, це легше найти, отаке товщиною шоб було деревце. [З якого дерева робили полози?] Обично іде кльон, акація, бересток, і дуб даже іде, но обично ті винослівіє, дуб він і твердий, но він хрупкіший, а бересток і ясен – ті не такі, не так сильно ламаються. І всігда вибирали [загнутий], можна було і загинать, но це для коней нє, бо десь тільки вдавиться, воно одбилось і всьо. Обізательно нада шоб корінь був. [Які ще були елементи в конструкції саней?] Оце йде раз, це оті сани, ето «полозки» називається. Потом отут ставиться стойка, ставиться тут стойка – дві стойки, це все сверлиться, сюда заганяється, тут шипи робляться. Отакі дві полозки. Потом їх ставлять одне напротів одного на ширину і зверху тут набиваються такі бруски, з'єднують їх і потом, як кажуть, розпорочка вставляється ще і потом зверху дерев'яного короба зробили і всьо. Більш нічого. ***Колісництво.*** [Чи їздили колись у вашій місцевості на возах із дерев'яними колесами?] На возах, раніше було, це я помню харашо. Ну, це мені років п'ятнадцять було чи ще й, наверно, двадцять було, то ще їздили. Це десь сорок год назад чи даже більше. Це я застав. І бачив як оті колеса роблять на брички. Там тоже сложна робота. Ступицю ж робили, вони вручну точилися. Як кажуть, круг і ножка так заокруглює і отакої дліни, потом посередині дирки і потом шпиці вставлялися. І на ті шпиці обод дерев'яний ішов круглий, но между спицями він йшов, як би сказать, от, допустім, круг, а це ше ось, тоже дирка всередині, а тут оце шпиці. Так це отута рівно так, а оце полукругом робили. Оце з дерева все робилося,

www.etnolog.org.ua

а потом наверх набивався металіческий обод, було як шина. Це були мастера раньше. [Дерев'яний обід був суцільний гнутий чи складався із частинок?] Він з частинок. Оце йдуть шпиці, і на кожну шпицю, получається отута рівне, а це ще получається полукругом. Він іде якось так, оце пішов круг, оце шпиця, а цей край сюди раз, а це по кругу, так воно все розщитувалося і по розмеру йшло і потом оцей же металіческий обруч набивався. А потом я не знаю, як вони прибивали там його. Воно там розсихається, болтається, на осінь набухло. А щас же фактічески як, ось з машини поставили – льогко і дешево і харашо. [Які ще дерев'яні елементи збруї використовували для запрягання коней?] Оце сани, єслі дві коняки, то посередині йде дишло, а єслі на одну, то дві, по бокам. І оце на шию в неї була, я забув, як воно називається, і потом уздечка. Ну це Панас харашо розкаже, за коней, за упряжку, за усе, даже раз він сани робив, він більше бачив. ***Бондарство.*** [У чому раніше солили огірки, капусту?] В бочках, в діжках. «Діжки» називали, і ото в діжках солили, квасили і огірки, сім'ї були, но в нас меньшенька була сім'я, а в людей великі: і по шість, і по сім душ було діток, і хати невеликі, і дружно жили. І ото діжки в погрібах і на капусту. [На скільки відер діжки робили?] Як були сім'ї великі, то великі, а так, то двохсотлітрова бочка була. І помідори так робили (щас же оце банки), і яблука квасили, а ще як в капусту положиш яблука – які вони були добрі! Ото все тоді так робили, тоді такого не було, як зараз. [Хто робив бочки, діжки?] Бондарі були, звали «бондарями», такі спеціалісти були. [Чи зараз ще є такі спеціалісти?] Та зараз уже нема, ніхто їх не робить. На базарі продавали, потому шо діди були такі старенькі. [Чи робили бочки з двома денами?] Були такі. Відра були, шо оце в колодязь, цебри. Шо оце воду тягали. Вони причеплені, бо були ж колодязі такі, їх звали «журавель», і цебро те, і ото впускали і витягували, а цебро те оставляли. Но тоді ж не було такого бандітізма, люди січас балувані. А колись батьки навчали, діди і баби навчали діток, шоб вони не трогали, шоб не балувались, шоб не обривали. [У чому раніше розчиняли хліб?] Хліб замішували у ночвах, ночви були дерев'яні. Я не знаю, виварків тоді не було, були, я знаю, чавуни, а то ті були, дерев'яні, «лоханка» вона звалась. [Що таке «лоханка»?] Лоханка – то тут була одна ручка, а так воно ж з дерева тоже видовбано, вушка такі, і ото воно бралось, і ото там тісто сходило. А місили у ночвах дерев'яних. [Чи накривали «лоханку» кришкою?] Ні, просто накривалася якимось полотняним, були ж рушники. [«Лоханки» робили бондарі?] Ну да, це такі спеціалісти робили, бондарі, шо діжки робили, і на фабриці робили. Вони, може, і січас де, але, мабуть, вже нема. Це там у Западній Україні, а в нас нема. Там, канєшно, спеціалісти в Западній, там і досі такі традиції, а в нас уже воно перевелось. [Чи пригадуєте, коли перестали послуговуватися бочками, діжками?] Ну, ще і після війни були ці діжки, солили, сім'ї ж були великі. Солили ще в [19]60-х [роках], ми ще і в [19]90-х солили, в кого були діжечки. В мене є діжка, ми в Слав'янську з дідом купили діжечку ту, вони ж робились дубові діжки. Того шо дуб, він, як би сказать, не портиться там те соливо. І ото ми тоді купили діжку, вона в мене в погрібі перевернута догори дном. Літом вимачували, шоб не розсихались, кип'ятком ще, як дезінфекція, а тоді заливали водичкою, шоб вони не розсохлися, вони довго були. Колись уже і консервація була, но в діжки солили все: огірок, помідор, кавуни і яблука. А капусту вже солили в малірованих відрах, каструлі здорові, а то в діжечках, а вони були і більшого розмера, і менші, як на кавуни – більша була, а на те – меньшенькі. [Які обручі були – дерев'яні чи металічні?] Нє, металіческі, обручі були желізні. [Чи пригадуєте, щоб відра дерев'яні були біля криниць? Чи носили ними воду?] Носили, но ми вже не застали того, щоб дерев'яними відрами воду носить, а оце на цих колодязях, то ще були. Це отам як їхать у Сувизівку, у Бражків, там журавель ото стояв, був там, зара не знаю. І тут був на яру в нас тоже журавель. На Перемозі отам був, там же скотина була, і ото там в корита натягали і наливали телятам чи кому там, шо пасли. [У чому раніше збивали масло?] А такі робили, тоже дерев'яні, як їх звали, я забула, маслянициі чи як?.. Посля – вже в банках, а то сидиш ото, дерев'яне. Оці маслобойки були, такі високі дерев'яні діжечки, а тут кришечка, і там туди отой колок, шо б'є. Дерев'яне, а там кружочок був, а там ручечка, і ото сидиш і дірочка там, і кружочок там був дерев'яний, і ото сидиш збиваєш сметану на масло. [Як довго треба було збивати?] Ну, поки масло получиться. У банках уже посля стало, так видно ж у банці, шо вже збивалося, то виливає сколочене. А то були такі ступи, шо кашу товкти. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [У чому раніше солили сало?] Бодні були, такі робили дерев'яні бодні. [Чим відрізнялася бодня від діжки?] У бодні видовбували... Бочки – ці з трості робили, діжки – з дощечок. Оце тут вужченька, а сюди йде отак ширша. А ці бодні робили, їх видовбували, ну як жлукта. Ми ж тоді такого як порошки нічого, ми ж тоді стірали у золі, попіл. І ото заливали, одбирали, а тоді стірали, а тоді кип'ятком у ті жлукта заливали, і ото клали той попіл, і заливали, ото золили, аж полотняне все було, носили ж тоді полотняне. Попілом засипали, а тоді воду лили, і воно ж проходило аж на низ, і ото золили. [Де брали попіл для зоління?] Тоді ж дровами топили. [Чи накривали бодні кришками?] Да, їх видовбували, вони видовбані були. [Чи було в бодні дно?] Не робили, там же шоб стікав розсіл, там продовбували, там такі отверстія були, свердлами робили чи чим. Тоді ж воно все вручну робилось. [Яке дерево використовували для виготовлення бодні?] Я не скажу, бо я не знаю, яке те дерево. Но льогке. [Чи мала бодня «вуха»?] Нє-нє, просто рівні, но вони були заввишки не дуже так. Ото сало туди закладали, сало солили, а тоді ж оце воно в теплім місці, ну як зимою, шоб воно в теплім місці, шоб розсіл же ж стікав. [Який вигляд мали ступи?] Ступи це тоже робили. Було воно якось видовбували, шо в камінні, оце ми ходили туди, там Василь, Галін батько жив, а баба була Мотька в його, і ото туди ходили. Воно як камінь, жернова, ото його крутиш, отут ти наступаєш, а туди отак у ступу і воно так б'є, і кутю як ото носили, ячмінь шоб на кутю, пообшелухували, вона ше й мірку брала, бабушка, за те. Мірка – це шоб ми дали, це зерно давали, за те, шо користувалися. [Скільки це мірка?] Та скільки хто дасть. Чи стакан, чи баночка, це оце мірка. [Чи робили такі ступи, щоб товкти руками?] Я знаю, мак терли, ше робились такі, спеціалісти робили, ото ж такий товкачик і мак терли, а тоді оцей часник товкли, ступки такі маленькі. А тоді так люди жили, і люди були здоровіші. [Як використо-

www.etnolog.org.ua

вували жлукта?] В жлуктах визолювали. [Вони були видовбані і без дна?] Да, і без дна вони були. Оце Дінець у нас, ото там дрова носили через Дінець, і ото там ше й я туди. Жлукто без дна було, а туди солому клали на спід, у жлукто, а тоді ото ж барахло клали. [Чи витікала вода з нього?] Витікала вода. [Чи підставляли щось під низ?] Воно проходило, а ті плити подовбали там, а дрова носили з-за Дінця, та топили ж там, та – полива, а та – у чавунах кип'яток, а та поливала, і воно виходило відтіля, грязь виливалася. Ше лазили ми туди малими, у жлукта, сюди-туди вилазили. [Як використовували ночви?] Тісто мішали, вимісювали і тоді в печі сажали. Такі були рогачі, і такі лопати, шо сажали хліб у піч, а рогачі – це чавуни одставляли, бо там тоже й варили в печі. [Чи були більші ночви, у яких купалися?] Ночви були більші, канєшно, купалися в ночвах, в нас були і не одні ночви дома, в нас двоє ночов, по-моєму, було. Не знаю, де ділися, но тоже дерев'яні, це вже желізні стали вони в [19]60-х [роках] десь, а тоді дерев'яні були. ***Ложкарство.*** [Чи були дерев'яні ложки?] Дерев'яні ополонники і ложки були. [З якого дерева робили ложки?] Ну, вони легенькі такі були. Чи липові, чи хто зна, липові скоріш за все, бо вишневі вони важкі, а липа вона ж легенька. [Ложки робили місцеві майстри чи купували?] Діди такі робили, а то купляли на базарі, базари ж були тоді, ярмарки, їздили на ярмарки. Як ложки, ополонники дерев'яні робили. Оце тоже дерев'яні були. І оці дощечки. Зараз ми це купуєм, а раньше діди самі робили, такі були спеціалісти. ***Скринництво.*** [Чи чули Ви, щоб раніше була якась така бодня, у якій зберігали одяг?] Я такого не чула, шоб у бодні. Не бодні були, а скрині, дерев'яні. То такий ящик, він накривався кришкою. [Якої форми була кришка?] Вона так овальна була, ну, в кого, може, й рівна, но в большинства так овальні були. У бабусі нашої овальна була. А тоді ще й замочок чіпляли. [Хто робив скрині?] Це все були люди такі. [Чи в кожній хаті були скрині?] Да, були такі скрині. А тоді вже пішли оті камоди, вже посля. А то скрині, так ото жили. Барахло було так собі.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Сіяли весною коноплі. Сіяла мати моя, ото були зелені коноплі і білі. Білі раньше поспівали, то їх виривали, і тоді річечка така була. Отак пов'яжуть їх. І несем до річки. До річки принесли, мотузком великим зв'язали. Ніхто не ходив. Кожен знає, де його коноплі, і ото примочать. Тоді придавлять камінням. І ото вони там киснуть три неділі. І вже йдуть, а на їх така як слизь ото, і там полоскають, шоб слизі не було. Вони становляться чисті. Ті коноплі виполоскали, тоді пов'язали їх вєрьовкою і привезли додому. Сушуть, розставляють на дворі, до забора, а є й на землю [кладуть]. Такі терниці, такі дерев'яні [були]. Коноплі нада ж потерти. Це ото жменю конопель, і ото терниця така дерев'яна, вибраний такий пройом, но не навскрізь, і тут зверхи роблять тоже з доски. З такої харошої. І на досці бросають так, шоб ручка була. І оце терниця – береш його і треш. Попадає «паждір'я» називали, а саме остається ото. Отходи викидають корові. Беруть волокно, отак його скручують. Воно робиться рівне, отаке, одну сторону замотують, так як оце на голові косу, і тоді на другу отак. І це вже як потерли терницею, тоді у кожного (ну не у кожного), ну так большинство, і такі робили дерев'яні гвіздки такі гострі, як вони там прикріплялись, гранчасті, і оце волокно чешуть на тому. І остається «клочча». Таке воно, мати ше оставляла на спряж. А це ше, називалось «повісло», оце чисте волокно. Пряли на простині, тоді носили штани, шили сорочки, ну, все було з полотна. Я помню до 45-го году, як ходили, писали в колхоз. І в кожного були свої наділи. Ну, чисто свої. Люди купляли, вони на їх були. А тоді вже в 45-м году ото, забрали ту землю. Тіпа в колхоз. Після того не стали вже ті коноплі сіять. Льон сіяли. Як зацвіте – то красотіще. Голубе-голубе. З льону до того біле полотно. Хароше було таке. Тоненьке і дуже воно біле. А це вже як потчуть це полотно з конопель, значить, ці білі вже витягли. Так їх аж під осінь уже вибирають і мочать десь в отаке время. Їх уже посушать і ото труть уже на терницю. А тоді ото (шо ж не було свєту, а лампи) один хтось сяде в хаті прясти, тичку таку найдуть, обично з оріха, не з волоського, а лісного оріха – ліщини. І ото рівна-рівна, і накрутять ото, і матузком обв'яжуть, тоді веретена такі тоненькі, тут тоненьке, а тут товщеньке. Де мужики були, то робили такі катушки, шоб воно важче було. А то як нема нічого, то картошину надінеш, ото воно важче. І ото так – сидиш і крутиш. Мати нам не давала те прясти, бо треба ниточку, шоб була тоненька і рівна. ***Снування основи***. Тоді була одна така жінка, шо снувала. Ну, такі зрублені, називались «кросна», шо тчуть на їх. І до їх отакі з дерева вироблені, такі длинні, і такі гладенькі. І тако в однім краї як головка, і у ці як голові та й отак дірки. Я не бачила, як снують, а вже готове, шо то мати принесе, на ті драбині намотано багато. ***Інструментарій.*** То тоді заряжають оті кросна. Снують – то перемотують ті нитки на оцю ж деревину, перекатали і тоді вже приносять. Значить, зроблена така палиця, і в оцю дірочку, а тут – я не знаю шо то прироблялось, шо вона як тче, «берда» називались, такі деревини з тоненьких-тоненьких пластіночок. Бердо – весь цей моток, хватало оцього, шо скручене, і в оці берда затягали нитки, а тоді таке туге-туге, тоже считалась така деревина, намотувалось… І оцими бердами, тоже бердо вставлялось в отаке як терниця, і ото ділилось воно, ця основа на дві часті, і там як педалі, значить нажме – і воно розкриється на дві часті. Були пороблені отакі човники, вже видовбано отак. Тут таке гостреньке. І оцим намотували нитки, як же називалось, шо спеціально намотували нитки, якби катушки. А цих катушок, оце намотають таке невеличке, і ото – тут ярочок і тут, і катушку на палочці сюди класти. І тоді ділиться на дві часті та основа через бердо. І мати отак пронизує, отак на цю сторону, тоді на цю сторону, і ото так, ткали і мотали. [Чи в кожній хаті були кросна або верстат?] Нє. Брали один в одного. Ну большинство, де мужики були, були в усих. Ткали дорожки такі, хоч воно не дорожки, «рядна» казали. Ткали, з того, шо негоже. ***Біління полотна***. Весною ото начнуть, так ото білили. Білили це полотно. Садки обично були. Я з Закарпатської області, то там садки-дерева. І ото трава тільки вилізе, мочим те полотно, кусками наріжуть, які їм нада. І ото намочиш у воду і розтилаєш. Як тільки трошки воно протряхнуло, опять мочиш, і цілий день ходиш мочить. [Чим білили полотно?] Вже як пошиють простінь чи «підштанніки» називаються – тоді золили. Золили у дерев'яних бочках, і до річки прать [ходили]. [Як називали бочки, в яких золили?]

www.etnolog.org.ua

От цього не збрешу, це воно вже давно було, як мені сідесят вісім год. В нас сусідка така, в неї дуже велика сім'я – і до річки. А в неї руки аж красні, вона його полоскає. А камінюка така, оце ж гранітна, і «праники» називались, ну, досточка ця, шо ми їсти готовим, тільки ручка рівніша. І ото полоска-полоска, тоді на цей камінь, і ото тим праником вибивали. То отак, і тоді так руба. І тоді цією рукою викручує. З нього зола біжить. Мати ходила прать, мене ніколи не хотіла брать. А типір уже ніхто нічого такого не робить. Вийшло, начався ситець. «Штапель» називався, така матерія. Не стали і сіять, нічого не стали.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Добування каменю.*** Річка тече – [Сіверський] Дінець. А там над річкою обриви, та й там камні знімали. І всі як строїлися, усі туди. І батько їздив, ото камні добували. Фундаменти робили. Погріба робили. [Якої форми добували каміння?] Безформний. Там і досі той камінь є. Тепер уже не те время. Тепер кирпич є, тепер усе «євро».

с. Оскіл *

Записали С. Микитчук та С. Чибирак 4 липня 2009 р.
у с. Червоний Оскіл Ізюмського р-ну Харківської обл.
від Полохової Зінаїди Тихонівни, 1946 р. н.,
та Зорянської Поліни Петрівни, 1927 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** [Чи є у Вас город біля хати?] Є, п'ятнадцять сотих, наче. [Ви щось кажете, коли садите?] Я піду садити: «Господи, поможи!». Перехрестилась і все. Вобше-то, кажуть, нада в повному місяці все робити. Я ніколи не дивлюсь. Кажуть, оце ж він сповнився, значить, воно буде лучче. Начинати ото на полнолунії. [...] Знаю, як бахчу оце садиш, і я тоже так роблю, посадила, на землю не лягаю, а то ляжу, покачаюсь, шоб, кажуть, були кавуни хороші.

ТВАРИННИЦТВО ***Птахівництво.*** [Як садять квочку на яйця?] А квочку садила я усе врем'я під сито. Сито оце, так от у це сито. Хоч воно уже без дна, то обичайка від сита, то, кажуть, у тую обичайку, воно ж не розкачується. [Скільки Ви яєць підкладаєте?] Та коли скільки – коли двадцять одне, коли дев'ятнадцять, шоб було непарне. Як маленька квочка – сімнадцять чи дев'ятнадцять. А як гарна – двадцять одне. [Чи перевіряли якось яйця?] Аякже. Дивилися всігда. Дивишся, шоб було зародиш. А зараз особєнно на свєт, на лампочку дивишся. [Чи дають курям або худобі кутю?] Аякже, даєм. Як тільки от перву з'їмо, вона ж присохне, вершок отой всігда збираєш і курям даєш. Чи курям, чи собаці, чи кажуть, вобше, там комусь.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання ягід.*** [Чи є у лісі ягоди?] Є зараз, а раніше не було. Там суниці були, полуниці. ***Збирання грибів.*** Грибів у нас було багато. А цей год, казали, не було совсім. [Які гриби ростуть?] Бєлий гриб, польський гриб. Ранче в мене батько грибник такий був, шо гриби собирав. Ну, тоді ж не було так. Батько збирав тільки білий. І білих багато було, їх ніхто почті не брав, а тепер уже всі беруть. Той год вопше погода така, не було грибов. [...] Весною, як дощі йдуть, їх багато. Літом буває, оце, як дощі йдуть. Саме главне, шоб погода була хороша.

Записали В. Іванчишен та М. Бех 2017 р.
у с. Оскіл Ізюмського р-ну Харківської обл.
від Булгакової Антоніни Петрівни, 1928 р. н.,
Середи Наталії Петрівни, 1946 р. н.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** [Чи сіяли коноплі в Осколі? Що з ними робили?] Опшем-то я трошки застала. Це ше, значить, коли жила тут, де родилася. Я помню, отам в нас було озеро, де сейчас вода [Оскільське водосховище]. Називали його Остýп. І там для каждого селянина, хто занімався цим, було своє містечко. Значить, сіяли прядіво, а тоді по осені, як його соберуть, то в пучки зв'язують. І тоді несуть в отой Остýп, у озеро. Мала ж була, но я помню, такі робили ці, ну, як би сказать, «рогачики». І ото кладуть оті снопики і приколюють. І там ото вони скількись мліють опшем. Тоді як воно вже готове там, витягають його, розкладають на сонечко, і воно висиха, пока не висохне. Пока роботи всі осінні покончаються. Начинається оце. Я помню, де ми ото жили, такі станки. Як же вони називалися, сухі уже ті снопи, пропихають. І отак нажимають, а воно січеться. І остається тільки прядиво. Волокна. А ото, позабувала як воно називається, ці волокна витрушують, шо не було того… Баби казали «тіпали». І тоненькими такими, як уже чистенькі волокна ті, «мички» називалися. У мички їх складали. Тоді отак зав'язують, оце мичечка. Ще перед тим, як його посікли, ми діти були, і папа, помню, коло плити м'яли ногами. Ногами – то-то-то, шоб поостібалось, остались одні тільки волоконька. А тоді оці невеличкі мички робили. І уже послє Нового года начинає мама прясти. Була прялка, це вже й я помню, я даже пробувала на тій прялці прясти. Но ми уже до цього не дуже. А мами наші іще харашо. І як хароше волокно, так тонко пряли, і тоді прядуть таке, як катушка. І тоді його намотували отак і вибілювали. Пряли полотно. Чим тонше попряжено, тим тонше полотно. А якісь там отходи, хуженьке, то тоже такий матеріал. Я пробувала даже ткати. Папа поставив верстат, не свій, у когось брали. І на тому верстаті, «основа» називається, і челночки, а то забула… Човник він так і був. Як ткали до останього – човник був. ***Біління полотна.*** Наткали його, і ото вже готове, то вже його вибілювали. Ішли до річки, намочували і розстилали його отак на травичке, на сонце. І ото воно вибілюється. А тоді в тому, у жлукті заливали попіл, і ото воно біле-біле. Так аж чуть кремуватеньке. А пахне, та таке хароше. […] Я тоже помню, як ото був верстат, це вже після войни, я була взросла. Вже ж дорожки ткали. Но, правда, мама ж дома, уже не ткала, не було того верстата. [Де брали попіл для вибілювання?] З грубки. У кажного плита була. Піч була. Топили дровами. Тільки не соснове. Саме главне, огород був тоже, сорок сотих. Подсолнухи садили, а то даже із поля із подсолнуха стебло, то лучший попіл. Ним спеціально топлять і вибирають, а він такий аж сизий. Аж білий. То було жлукто, якась посуда. […] Вопшем отака деревина, всередині вибиралося, вибивалося, ободок оставався. Дна не було. Закладувалось усе, а на дно шо-небудь клали. Тоді ж полотно, зверху ще якимось стареньким, засипали попільом, а тоді кип'ятком заливали. І воно оце все проходило і одбілювалось. Кип'ятком, кип'ятком. Оце зверху ж, в ньому ж і попіл, заливають. Вода чиста вже ллється на ту, шо ти там. Це вже було послє войни, у дєдушки

* До 2016 р. – с. Червоний Оскіл.

www.etnolog.org.ua

ткалі ткали ті полотна, у бабушки і у дєдушки все чисто було. Уже в мами появлялись такі ж ткані. Ситець там, і у папи сорочки. А у бабушки і постєлі були тільки із того тканого полотна. А воно ж так чималеньке, не простиночка там якась. Так ото як міняють ці ж постєлі, і ото в це жлукто складують його, дєдушкині сорочки. Помню, шо дєдушка у сєльсовєті був конюхом і сторожом. І там у нього коморка його. Там постєлька його. Там він спав. Канєшно, були вощі, як сейчас помню, бабушка ту його одєжду, а сорочки ткані були такі пособрані, з буквами. Бабушка туди на дно як положить, і воно кип'ятком отим, «счолок» називався, счолоком як пройде, та все чисто – де було яке насєкомоє, погибне. І канєшно, дуже хароше ото бєльйо. Кошолки були з лози, великі з однією ручкою. І бабушка (чого я кажу бабушка, бо мама вже в колхозі робила) по-домашньому на коромисло два повісить оцих відра, і туди оце більйо. І тоді до Остýпа їдуть і там його стірають. Вистірають, і воно вже мороз. Розвішають його надворі, воно як вимерзне, пахне хтозна як, та біле. [Скільки попелу кидали в жлукто?] Як сказать, там такі совки були. Три совка. Як кілограми, я знаю, може і три, і чотири.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО Всяко жили. То й з лісу. Я помню, допустім, баба Варька Шаповалка, в них не було поля. Вона бідняга (та й баба Манька діда Івана Бицмана), як начинається трава, за щітками йдуть у ліс. І там трава росте велика. І ото виривають чи вирізають, приносять. І дома вже робить щітки. Продає. Вопшєм це то, шо в лісі. По щавель, помню, баба Манька всігда ходила. Тільки начнеться щавель, і вона в ліс за щавльом. І продасть того щавлю і собі шо купить. [Де могли продавати в Осколі?] Та на базарі. Базар був. Тож і каждий день був. Каждий виходить і продає. Я помню, моя мама, папа послє войни так уже в колхозі робили. А мама ж по-домашньому, в нас огород був сорок сотих, вниз до річки отам. Там росла калина, кущі, і такий хміль був. І вона там. «Нарвете два відра вишень, два відра абрикосів», – це нам заданія таке було. Оце там називали «круча», де до річечки там. Хміль ввесь обриває, і всю ту калину, терен був. Терен тоже пообрива і в хаті на чердак. Всігда ж там чістєнько помазано. І ото йде на ринок, на базар, у вузлик хмелю – хліб же пекли, а тоді хліб пекли на хмелю.

САДІВНИЦТВО ***Переробка та зберігання садовини.*** Садок там був дуже – і груші, і яблука, і абрикоси. Вишень багато, всі їх зривали. І оце ж всього понасушують, півгоріща вишнями. І такі у попілі посушені. А то в жаровнях такі. Значить, на базар корзину. Оце хміль, оце квасоля. Оце сухофрукти. [Як сушили вишні?] Вони ж сушуть у печах. Сначала оце як нарвуть – і на сонечко, шоб вони прив'яли. А тоді затоплює піч, для них же не таке, шоб вони там погоріли. І як уже трошки остудиться, «черінь» називалося. Відтіля усе повигрібають. Попілець там, і все. І там же кирпичом виставлене дно, і туди оті вишні з сонечка висипа. А ще зверху триніжок. Такі робили триніжки, колєчко і на ножках. Тоді ставили жаровні, тоже з вишнями. І з попілом, ото там вони висихають, хароші такі, тільки у попілі. В попілі нічого не заводиться. Воно вимивається. А оті [на жаровнях], вони на газєтках. До того ж такі блєстящі та вкусні. Так як ізюм, сказать. От і насушували дуже багато. Усі, не пропадало нічого. А дома, це вже після войни, яблуні красіві, черешні, абрикоси. Тоже у кошолки або у відра, шо полегшенько. На коромисло, і пішком в Ізюм на ринок.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Чобати і мій папа шив. Тільки він для себе, і всьо. Не знаю, де вони, бо дід Іван, брат старший, займався, той таки й людя́м шив. А папа собі, і починяв сам. ***Інструментарій.*** Колодки були, всякі размєри. [Що таке колодка?] Колодка для размєра. Який оце, допустім «38», дерев'яна така колодочка. З виступом таким, разні размєри. Тоді не іменувались. Тоді, оце більша, оце менша. Поміряють яку треба, і шиють. Таки був тоже, галянище, врізають і шиють. Нам папа сам чинив всяку обув, яка була. [З чого виготовляли підошви?] Та оце думаю, кожані ж були. Її десь купляли. Кожана підошва. Но главне, як оце пошить полностю, не пропускає воду. [Якими інструментами користувався Ваш батько в процесі пошиття чобіт?] В мене папа був, Царство йому Небесне, він такий, шо угодно зроби[ть]. І в нього було все чисто – топори (і великі, і маленькі), і пилочки, і долота. Ми ще сюда переїжджали, а тоді потрошку воно все порозвіювалось. І оце ж для сапог шила. Шила, він їх сам, кстаті, робив. І длінні, і товщі, і тоненькі. Вони поостáвались. А ножі, такі металіческі, і отак як сапожком вирізана, це все одточено наскілько, шо це він вирізав оту кожу. І колодки сам робив. Тоді ж тоже молотили, це вже я помню, жито в огороді. Молотили в дворі ціпами. Він до ціпа робив ото [шкіряну деталь], що воно там їзди[ть]. До ціпа, там сложно. Там разні штучки, шоб крутились вони харашо. Кружечки там.

МЛИНАРСТВО Чотири млини було. На Бахтині, річка, такий ручейок. Розказували, шо пан держав. Люди привозили і їм мололи. Не за гроші, а за мірку. [Якою була мірка?] Не знаю, казали – «за мірку». Там, на Осколі, хазяїн був людяний. Бідна сім'я, то нічого не брав. І ще й добавляв. Я даже помню той, шо на Осколі, водою, опшем, крутило. А це позже, вже послє войни, тут був коло школи млин. І вальцовка була, і проста мука. [Господар млина працював чи наймав когось?] Панські були. Колектівізація прийшла, млини одібрали у панів. І тоді ж колхозні стали. [Що розказували про мельника?] А чого йому обманювать. Тоді даже так, оце ж мелє він. Ну, скільки там, чи пуд, чи два молов, у мішечки там потой. А внизу осадок, так то ж пером гусячим змете у кульочок і хазяїну оддає.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство***. [Як купували корову на базарі?] Як іде хазяйка купити корову, їй розрішали доїти, шоб знати, чи туга чи не туга. І молоко те, шо оддоїла, вона побачи[ть] – чи жирне, чи не жирне. В основном я держала корову. Хароша корова, і молока багато. І тилиця, і продать тепер тилицю. Значить, явно, шо той чєловєк, шо покупав, він зна, шо від харошої корови. Погана корова, погане й теля. Як і в жизні. [Як продавали корову?] «Налигач» в нас називали. Хазяйка та, шо купує, йде з своїм налигачем. Корова, я помню, в нас одна поганенька була. Її рішили поміняти. Називали її Мажара. Така здорова, як віл. Сіра, молока давала багато. Це так по совєту, хто продає корову. Спитали, яка, шо і як. А це вона отака, з таким отьолом. Ну, согласились, скільки там тисяча чи дві тисячі. За налигач та й повели. Канєшно перший год, то вона небагато дає. Потом роздаюється. Канєшно, вже на третій, четвертий [рік], вже харашо. Ми держали корову довгенько, а тоді стало

www.etnolog.org.ua

доступно все кругом. Можеш піти і на ринок купити, і в магазіні. Мати боліла. Я й тоді й перестала коров держать. Вже мама боліла, а папа всігда кроликів держав. ***Вівчарство.*** [Чи тримали овець для отримання вовни?] В нас більше на м'ясо. Ну, а шерсть же була. Не то шо спеціально. Я, напрімєр, так не знаю. Я не помню, мама тоже розказувала, шо її батько був вівчаром. І свої були, десяток чи скільки там держали, а то пас чужі. Ну, вопшєм на м'ясо. А вопшє-то в нас не очєнь було так вівчарство розвинуто. ***Свинарство.*** [Як колись купували свиней?] Обично поросят. На зіму, шоб воно виросло. Весною у поле як виїжджати, весною. Шоб харчі. [Коли кололи свиню?] Перед Паскою. По-різному. Обично так два раза. І дійствітєльно, шоб сало було. Засолювали, «бодня» називалась. Холодільніків не було. Як сохранить, значить, бодня. Так як жлукто. Тільки жлукто без дна, а це з дном. І в дні ямочки. На дно солому кладуть і сало ріжуть. Насолювали, хароше сало. Сала солять багато. Почитають його. Сало візьме скільки солі, скільки йому треба. Засолюють багато, прямо положуть шар сала, тоже обмочене у солі, а тож ше зверху присиплять. […] Старались двічі, канєшно, хтось і одного різав. Як обично зімою, перед Різдвом і то на літо, усьо засолювали. [Хто колов свиней?] Різали, палили соломою, не кожний може. «Різники» в нас називались. [Яку платню йому давали?] Сало і м'ясо. [Яку частину? Чи він сам брав?] Відділяв хазяїн. Хто як: хто ребра, хто окоста. [Можете назвати частини м'яса свині?] Окост, заді два окости. Ошийок, лопатки, голова, ноги, ребра. [Де зберігали м'ясо?] Зімою всьо замерзало. Підвішували на ба́нтину на горіщі. Тоді зими були такі. В нас чулан був, у чулані було спеціально жердинка. Бувало всяко. Бувало, ложили під сало окіст, шоб просолів, а тоді весною коптили. [Чи мали в господарстві коптильню?] Саморобне. Жлукто, там перепоночку положать, підвісять. А тут зроблять таке у землі. Тоді ж зажигають і топлять дровами фруктовими. [Якими саме деревами топили?] Та груша, вишня – ото все. Яблуня. […] Аби тільки не сосна і не береза, а от решта, ну, короче всі фруктові, які були. Абрикоси, воно ж там обрізають, то спортилось, то ше, і ото спеціально отдєльно дрова. Тоже запікали оті окости. Засалювали, а тоді тісто мама тонким слоєм, окіст склали і тим тістом потім. У піч, запікали, шоб сохранить якось. До Пасхи, шоб воно було. Колбасу робили домашню. Тоже ж помню, такі макітерки були, невисокі, туди колбаски положи[ть]. Пару колбасок. Смальцем заллє. Зімою – в чулані. І всьо равно до Пасхи, дивиться, там вже плєсєнь появляється на смальцеві. Вже послє войни погріб в нас був холодний, страшне. Огурци там, помідори, дуже хароший був.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Вичинка***. [Чи знаєте, коли стригли овець?] Весною, шоб до зими виросло шось. Шоб не змерзла вівця зимою. Я оце тепер знаю, так ніхто їх не стриг, бо на м'ясо, а шкурку тоді вичиняли. І шкурка тоді з шерстю. В нас обичні вони (вівці), в них отака шерсть. Я помню, папа вичиняв. Я помню, він із кози вичиняв. Під ноги робили, а то кожухи шили. […] Знаю, шо якась смєсь, а тоді посипали. Знаю, шо сольою сначала, а тоді ото ше чимсь. Та вискрібали.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Кожухарство***. Тільки тоже шили, кожен сам шити не мог. Той, хто уміє шити, – шив. В нас недавно тільки кожух уже міль поїла. У папи був виходний [кожух], білий, а покрашений. Зверху красили отим, бузина. Вільхой. Кругом обрамлено таким світленьким. Кожух то сам зеленуватий. А тут тим усім, як каракульом отак. А у мами, тоді ж були вони, шубейки. Тепер дєткам усе, а тоді шо було – подушечки, якесь там одіяльце чи шо, платки були. І єслі ідуть кудись із дитинкою, [то] дитинку пригортають, і оці великі, верне отак, а тоді отак. І дитина у матері в тім кожусі замотана. Мужчинам робили низ такий, як юбка. Тут застібався, такий ніби поясок. Розводили овець тоді, бо ж кожухи. А тоді як це вже пішло, то геть усе відпало.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Лозоплетіння***. [Розкажіть про корзини з лози. Хто їх виготовляв?] Було багато, в основном Шкарупи, отам жили. Усі вони плели. І Ганна. Ганна Михайловна, вона тоже плела. Тонка робота, а тепер і лози немає. А тоді ходили, ошпарювали кип'ятком. Потом заряжали у такі штучки, так кору ту зрізали. І остається біленький, тонюсінький такий. То мєлкі корзиночки такі плели для клубнічки, всяке. А де така товща, болєє ізящні корзиночки. Це зараз сумки, а тоді відра, і оці робили сапетки – корзини, ніхто її там не парив нічого. Здорові, дві таких ручки. Для буряка, для картошки, на гарбузи. Така, удвох треба [нести]. [Скільки у господарстві було корзин?] В нас чотири штуки було. А ще раньше, то такі корзини продовгуваті і одна ручка. Вони тоже не такі, шо ізящні. Тоже не з пареної лози, і вони всігда в обіході. Довго були, а в нас уже нема ніде. Вигодна штука була, і земелька просипається, і льогко относітєльно. Вона неплотна. Між лозою пространство ж є. [Чи була святкова корзина?] Канєшно, то ж святкова. І рушник був спеціальний. Ще на Спас яблука носили. Їх небагато було. До церкви одна корзіночка. На базар меншенька. Була така корзина чимала́, отака-от. ***Бондарство.*** Я помню, там де ми жили, був Кулиба – Данило Кулиба. Такий бочкар був. Ніяка водичка не просочиться. Хароші, чисті, робота чиста. Дубові. Казали, тільки дубові. Кулиба занімався там на Порубі. Бочки, кадушки. Папа після войни робив на пилорамі. І поступав разний матєріал. І як такий на бочечку, одвезе, він сам його розпилює. І там точно бондарство, діжечка не просто як бодня. Імєє форму таку. Обручі заказували, канєшно, у кузні. Під кавуни, навєрно. Да. Так ото були й на капусту. Одна на огурци, одна на помідори, одна на яблука. Це все одінакові діжечки. А на кавуни здорова ота. І ото погріб чималенький. Правда, воно і вкусне було. [На скільки літрів чи відер були бочки чи діжки?] Разні. Каждий заказував по своїй сім'ї. По своїм статкам. Оці то, по-моєму, на чотири, на п'ять відер. Оті здорові, якшо й не двадцять.

хутір Пасіка

Записав М. Бех 7 жовтня 2017 р. на хуторі Пасіка Ізюмського р-ну Харківської обл. від Педан Марії Дмитрівни, 1927 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури***. [Чи багато землі у Вас біля хати?] Сємдісят сотих. [Що Ви садили?] Кукурузу, картошку, квасолю – усе. Ну большинство кукурузу, сояшники, усе садили. ***Землеробський реманент.*** [Чим обробляли землю?] Лопатами та тяпками, отак обробляли. Тоді орати нічим було. Так, хоть трошки [техніки] було в колхозі, то орали, ну. [Чим у

www.etnolog.org.ua

колгоспі орали?] Та тракторець був, був тракторець. Дуська, тут у нас ось Стефана Лазорця дочка, трактористкою була, так пахала. Трахторець такий маненький був. А то ж руками робили. Пололи і копали, де нужно було. [Коли город орали?] А коли виорають. Зараз орють, єсть у людей і тракторець, і плужок. І він може виорати – ми заплатим йому. [Чи орали колись кіньми, биками?] То після войни ми биками орали і коровами, коров запрягали, биків запрягали. «І, гей, воли, да не дуже, бо ззаді шерепа плуже», – приказували. Орали ж, я ж орала і за плугом ходила. Все робили, мужиків же ж не було, вони вибиті були, а саме ж баби. І співали:

Ни кончаїця война,
Остаюся я одна.
Я – і лошадь, я – і бик,
Я – і баба, і мужик.

Це пєсня була.

с. Студенок

Записав Б. Сауляк 7 жовтня 2017 р. у с. Студенок Ізюмського р-ну Харківської обл. від Заболоцької Ольги Олександрівни, 1931 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство***. [З якого дерева Ваш батько робив бочки?] Дуб колов і робив із дуба, і з липи робив, но то такі, для всиплища, чи муку держати чи шо. Вербові тоже для всиплища, соснові робив, но вони недовго держалися, соснові бочки. Саме ліпше дубові, в нас же дуб на луках є. [У яку пору року заготовляли дуб?] Він за три годи висихає, він робить тростя, коле, а не струже. [Що таке «тростя»?] Дощечки, кладе на чердак їх, там якось перекладає, і вони там стояли год, а може, й більше, шоб вони висохли харашо, а тоді струже. [Чим він стругав?] А в нього такий струг був, шоб якось полукругом, ото він їх вистружував. На станку. Станок був, він там зажимався вінтом якось, я не дуже до його придивлялась, но так бачила станок, «верстат» називається. Він робив колеса з дуба. [Чи пригадуєте, як ваш батько вставляв дно в діжку?] Ну, там він урізав отак. [Чим урізав?] А там у нього був спеціальний, полукруглий такий, і ото він його вирізав, воно мені не нужне було, але я знаю, шо трошки полукругле, і ото він так возе, і воно так прорізало, такий різець там оставлений. І тоді ше воно слабеньке в обручах. [Які обручі набивали?] Він не робив уже з дерев'яних, тоді вже були металіческі. Ше слабенька – він уставля це дно, воно все на несколько досточок там желізячки забиті, шоб з'єднувать. З'єднав, воно вже ціле, а тоді обручами тягне, воно там вже остається і він підстукує обруч. Вона ж нерівна, вона ж тут широка в дні, а там вужча. Він її стука-стука і вона зразу стає на місце. [Чи вкладали щось між клепками?] Нє, нічого, він був такий спеціаліст, а не осталось і поганої бочки, вже все погнило, його вже сорок вісім год нема, вже перегнили всі доски, все на світі. [Чи робили у вас такі бочки, у яких хліб розчиняли?] Була в нас в пекарні, довгаста така. [У чому розчиняли хліб удома?] А ми у глиняних робили, а ванна в нас, як батько уже прийшов з войни, так зробив ванну дерев'яну, а раніше то в ночвах. Були і для породіллі, і ночви великі для всего села, оце як роде женщина, то йдуть до тої баби, беруть ночви і купають. Великі такі, але як батько прийшов з войни, то він зробив ванну таку, отак заввишечки, як діжку чи бочку, із тростя, дубову, і тоненька, але не текла вона. І ото стояла вона в нас у кухні, і ми там покупались, перевернули, шоб вона висохла і не гнила. Води в неї десять відер влазило, на повну. [Скільки відер вміщала діжка, у якій квасили, солили?] Ну і три, і десять, і по двадцять відер, як яка сім'я. І капусту квасили, і огірки, і помідори, і кавуни, і усе квасили. [Чи був у вас спеціальний дерев'яний пристрій для збивання масла?] Було й таке, така бочечка зроблена, тоже з трості, і кришечка така була, і в ній була паличка, а там метелик такий, як хрест. Туди виливаєш сметану, закриваєш і ото так колотиш. Як уже збилося, так чути як вода, а так уже чути, шо чіпляється шось. Одкрив, а воно вже там отака грудка масла, вибираєш у миску, водою холодною промиваєш разів три, промив, тоді з його поробив варенички і на базар продавать. ***Техніка та технологія виготовлення довбанорізаних виробів.*** [Чи була у вас бодня?] Була бодня, це довбанка була, довбана з липи, і два таких вищих, вуші такі, і закривалась кришкою і шворником. [Для чого використовували бодню?] Сало хранили. В нас ще не було такого нічого, як война кончилась, осталось в нас ще з старих, полотна старі, і ми шили сорочки полотняні із коноплі. І їх не вистіраєш так, їх треба тільки золить. [У чому золили?] Така точно як оце бодня, тільки більша і ширша. [Як називали цей виріб?] Жлукто, видовбане і без дна. Нє, воно є, тільки воно з дірочками, там дірок багато. І це мені було сімнадцять год, оце сім'я здорова була, і в цьому жлукті простіраю трохи, де сильно загрязньонні мєста, тоді складаю його харашо в цю бодню. Отак стільки неповно, і рядна, і накидки ті, шо на стіл, і рушники, і тоді отож застилаю такою старою полотняною тряпкою і кладу туди попіл, спеціальний, просіяний, насипаю туди повно і грію воду в плиті в чавунах і ото ллю. Не менше сорока літрів треба вилити туди води, а то й більше. А вода отож проходила крізь усе барахло і у ті дірочки, а внизу стоїть балія така дерев'яна, батько зробив, і туди воно все стікає. І тоді чорне барахло таке, верхнє, намочую і тоді стіраю, воно ж постікало туда. А тоді воно стоїть сутки, оце пролив воду гарячу, накрив його і стоїть. А тоді на другий день я уже його витягую, але в нас річки не було, то йду на копанку, ото до тієї копанки його несу, воно гаряче таке, зима, курить, мете, а я йду, полощу його там. Вже не стіраю я потім, вже воно стекло, там нема води, воно стекло все. І ото я полощу і тоді дома розвішую. Вже був в нас після войни провод, то вже понатягували верьовки, а то раньше по тинах розкидували. І повішаю, батько приходить, каже неправильно повішала, нерівно, і ото воно як висохне, то воно таке і буде нерівне, там рядно чи шо. То казав перевішуй, то як мороз, то шо ти там його, а як нема морозу, то я його перевішувала. Отак, каже, должно буть, отак учив порядку. [Чи була у вас ступа?] Була і ступа, та шо придавлювали ногою, отака баддя, а це видовбана. Були й такі, шо руками, но ногами луче – стоїш держиш за палку і ото товчеш. Ячмінь на перловку товкли, на кутю, кукурузу обшугували, варили ціленькою тоді, бо вона ж там з шкурочкою, то вона недобра, все робили. І просо обшугували. Я бувало таке нашурую, шо його можна тільки свиням оддати, переб'ю його, а воно ж треба дивиться. ***Стельмаство.*** [Для якого транспорту робили дерев'яні колеса?] Ну, там... як бричка, то там закручується гайка-

www.etnolog.org.ua

ми, а як гарба, так просто кілками металічними, встромлялись просто. [У вас тут брички і гарби були?] Да. І ярма робив для волів, і хомути для коней робив. [З чого робили ярма?] Вербове, шоб льогке було, це вербове чи липове робив, но не топольове. [Чи потрібно було спеціально заготовляти сировину на ярма?] Нє, ярма з сухого робив, но не заготовляв, тільки на колеса він заготовляв на горищі. [Яку конструкцію мало ярмо?] Там воно зроблено на двох, такі чаші, підвернуто, шоб було в шию, він так підчищав, шоб і не натирало, і тянуло, шоб тяг, шоб йому уклалося туда. [Знизу] «підгорля», так називалося, а тут два шворні дерев'яних, шо соєдіняє посередині, тут для одного вола, тут для другого, а там заноза, по краю занози застромляються. [Що таке «війя»?] І війя це вже од брички йде, шоб в ярмо, і тут притика. Називається «притика». [Притика – це кілок?] Ага, кілок такий дерев'яний. [У ярмі було якесь кільце?] Да, воно надівалося, ярмо надівалося на це війя, і притика встромлялася, шоб воно не знялось. [З чого робили хомут?] Ну, хомут з липи в основному робив, а то ж там трошки так, клєщіки такі два, а то ж там солома, кожа, він це все його вкручував. Солома житня. [Недозріла?] Нє, вже дозрівша, і там вона тонюнька така, так її укладав, укріпляв, а тоді обшивав кожою, чиста кожа шоб була. [Чи зав'язували якось хомут?] А там же ж ті, дві оці, вони зробляні так, зарізані, там тоненькі, а тут так єсть, а тоді тут таке, як ярочок, шоб туди таку вірьовочку, вона кожана, вона з овечої шкури зробляна. [Чи в сусідніх селах казали «супоня»?] Да, супоня. І ото ж її так коліном придавиш, я сама запрягала коней, затягнеш і там кілочок туда, затягнеш і всьо. Там така петелечка желізна, туди затягнеш і її швидко витягнеш, якшо треба зв'язати, потягнув і вона розв'язалась, і здвинувся хомут. І кобила вже випряжена. [Чи запрягали коней у дугу?] І дугу робив батько, і красив їх. В мене був кінь даже, в мене, як я поженилася з своїм чоловіком, а чоловік був лісняк, і батько зробив бричку і купив коня і ото ми їздили до його в гості, а так чоловік же їздив в ліс конем, на роботу. [Що таке «гарба», чим вона відрізнялася від «брички»?] Бричка зовсім друга, а гарба це така, у неї ж дерев'яні колеса, люшні в неї, люшні зробили в гарбу, шоб гарба не розломилася, у неї застромляють, і в неї там на колесах на желізячках вони. [Чи були в бричці люшні?] В бричці нет, там вона другим якось, бо вона зовсім же ж мала, гарба здорова, а бричка маленька. [Що возили гарбою на ярмарки?] Та все везли, і самі сидять там, і дітвору понасажують, і гарбузи возили, і кавуни, і зерно в мішках – все в гарбах. [Чи возили щось безтаркою?] А безтарка – це коняча. Це ящик, на оцю бричку зроблений ящик, як труна примерно. [Що в ній возили?] Просто насипом, можна насипати зерно. Бричка – вона на коней, там менше. Можна ж там зробити гарбу для коней, но тоже ж така, для коней, не для волів, для їх треба крепше шоб усе було, коване, колеса, бо вони ж як понесуть, то все розсипеться. [Чи був такий транспорт, що тільки для пасажирів?] Нє, не було такого. То коли тільки як посоряться. А якшо гарно живуть, то поряд. А як посоряться, то вона в кутку, ззаді сидить на отих розворах. Бо ж там в гарбі можна роздвинути, шоб возити. «Розвора» називається, вона там зчіпляється, тоже завінчується. То ото вона там ззаді, а він спереді. [Чи були у вас сани?] Були й сани, і коня запрягала я в сани, і возила і дрова, і колоски. [З чого робили полози в сани?] Просто доски. [Полози були природно загнуті?] Да, шукали таке дерево, і грушові були полозки, і берестові були, і дубові були, всякі були. І маленькі, і великі, як для волів, то широкі такі, здорові, такі завширшки. Розпилювали дуб якийсь такий зігнутий. [Чи доводилося Вам бачити як розпилюють дуб?] Така пилка, «поперечна» називається, на козлах таких, так надівається, заклинюється нижнє, а наверху там отак, просто палка затягається у таке кольцо, зроблено на пилці, а тут гарманка, тут зажимається клинком. І ото той, шо нагорі, той должен правильно пиляти, а цей тільки тягне. Я з батьком пиляла. Я тягну вниз, а він уже по шнуру. Ну, шнур же натянутий, шоб же рівна доска була, воно в його там, нагорі, а в мене тільки я тягну вниз і бросаю, а він тоже тягне. Ото за день дуба і розпиляєм вдвох. А ми ж ось цю хату строїли, хата в нас згоріли, і ми зробили оцю хату. [Скільки копилів було в санях?] Два, ну, оце ж полозки. Ну, чотири, два звідти і два звідти, спереді і ззаді, тоді ж на його ставиться зверху, забула як називається, надівається зверху, на ці ж копили, а тоді доски прибили, і поїхали по сіно волами. ***Колісництво.*** [Ободи на колеса гнули з дуба?] Да. [Чи парив майстер для цього деревину?] Парив. В нього котьол був, в котлі парив, а то обстругував так, просто якось вирізав, десь гілки якісь трохи, розпалював і обгинав, обколював, і виточував на токарнім станку, колодку на токарном станку він витачував, а тоді ось сюда заганяв. [Як казали – «букша» чи «втулка»?] «Втулка» казали, шоб воно не розходилось. І обковував желізом оту колодку, шоб вона кріпко держалась, як на бричку, як на коней. [З якого дерева робили колодку?] Тоже дубову. І шпиці дубові. Все дубове, це я помню харашо, бо я помню, шо він мені подавав на горище, я складала. Оте ж на шпиці, на обод, і на діжку тростя. [Як складали «тростя» на діжку – «колодязем»?] Да, шоб висохло, шоб не потягло його. І ше фанери батько робив, і втулки робив, і все, він в мене був великий мастєр, а його батько був колєснік. Рід колєсніків. То це в мене син родився, і похожий на діда, і спеціаліст. Но тіки він колес не робить, а так усе він робить: трактора він поніма, оце розбира, склада.

с. Яремівка

Записали В. Іванчишен та М. Бех 2017 р. у с. Яремівка Ізюмського р-ну Харківської обл. від Шалашника Івана Івановича,1932 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Чи виготовляли в селі бочки?] Дядьки робили. Алєксєй Семенович, бондар був такий. Розкуркулили його. З дуба робили. Випилювали, «трос» називався. Тесали на лаві. Фуганок був. Лава ложилась, і тростину підганяли. І обручі. Як бочку, то з обох боків вижималось. Як діжу, так просто робили верх вужчий, а низ обручі наганяти. [Хто виготовляв обручі?] Самі кузнеці-бондарі. Жилізо було таке, на закльопки склепували і набивали. [Як виготовляли дно?] Дно як вже ти набрав діжку, підрізав її всьо, тоді, вопшєм, прорізали канавку, я забув, як він називається [спеціальний інструмент], тоді циркульом виміряли. Виміряли так, шоб получилось на шість ділилося. Циркульом обвели на конус, зсередини більше різали. Наружне дно трошки, шоб не скалувалось, як груз туди буде. Тоді обручі набивали.

www.etnolog.org.ua

І єслі тече – замочували. [Як вибирали дуба на бочку?] Бралось, шоб не брать середину. Четвертик брали. Середина там крихка. І ото вибирали дуб, виколювали і вибирали. Виколювали, шоб сорок [сантиметрів товщини] була, таких на обробку, йде тесати. Вручну його робили. Це ж сокира була спеціальна, вигнута так, шоб середина тесалась. Вибирали так, шоб вона імєла трошки радіус. Тоді струг був такий. [Що таке струг?] Пластіна, сталь. Тут дві ручки і стругати. [Як вигинали тростини на бочку?] Дуга. Значить, шо там набивається обруч менший, більший. А тоді вже той, на утори, де дно, туди менший. Верьовкою брали і притягували. Натягали цей обруч первий. Били, набивали, а він же стягав. [Чи вигинали тростину до набивання обручів?] Обізатєльно, єслі тростину взяв вісім сантиметрів, значить, ти должен ізсередини зняти десь міліметрів п'ять. [Зсередини?] Нє, не зсередини, а торець. Трошки наклон. Потом стругнув – глянув. Не середина, і не край. [Чи ремонтували бочку?] Ну, а шо ж, єслі тростина якась там. [Що робили, коли діжка текла?] Її замочують. Єслі потекла, вона ссохнеться, а тоді набивать ше обручі. І замочувати. [Тільки з дуба виготовляли?] На мед. Дубова бочка не держи[ть] мед. Тече. А робили липові бочки. Липа держи[ть] мед. Я пасікою не занімаюсь, а на огірки вона не годиться. Дуб, який твердий, а меду не держи[ть]. [Чому так стається?] Мед суши[ть]. Обізатєльно. [Яку брали липу для виготовлення бочки: сиру чи суху?] Боже сохрани, все сухе. Заготовлювали спеціально зимою, дерево ж на те й заготавлюють зімою, потому шо нема сокодвіженія. Так червоточити начинає. [Як вибрати потрібне дерево для виготовлення бочок?] Сучків не було. Чим товщий, тим лучше. Тоді ж трость виходи[ть]. [Де використовували переважно бочки?] Огирки солять, капусту солять, кавуни, баклажани. [Якої висоти були такі бочки?] Це від ширини завісить. Бабі тоді легше нахилятись і доставати. А як висока, тоді треба ставити скамейку. [Чи робили бочки для перевезення води?] Возили тоді, ставили туди насос і качали. Такі літрів на триста. [Як переносили бочку?] Котить, її кидали, не поб'єш ніяк. Трость там товста, на сорок міліметрів. [Як підганяли тростину до тростини?] Я ж казав, лава така спеціальна. Фуганок десь сантіметрів сімдесят-вісімдесят. А лава та десь метр. Кладеться, а тростина то регулірує. Наклон регулірує, притули[ть] на борт. Притулив, слєдующе, і так набирає. [Скільки тростин робили на бочку?] Ну, це ж яка ширина трості. Я бочонок робив на вісім сантиметрів. [Чи по всій довжині вона однакова по ширині?] Нє, розширяється. Края звужаються. ***Колісництво.*** Колеса гнули, варили отвар. Чан такий був. Кип'ятили, шоб не лопався. Витягують відтіля, клєші дерев'яні, витягували з кип'ятка, ложили на таке приспособлєнія. І так круг сперва зроблений, збитий. Цей край прив'язується до того круга, спеціально там лямка єсть. А цей край, дрючок прив'язується такий метрів п'ять-шість. І тоді люди, троє-четверо, загнули і стягли. Стягують, зв'язали і викинули. Слєдующий беруть. Зв'язали і хай сохне. [Скільки часу висихало?] Не часу, а місяців. На сонці сушили. Його ж роблять літом, не зімою. Возьмете в руки і почуствуєте, шо вже легке. [З чого і як виготовляли спиці?] Ясинові. Тільки з ясинка робили. Тут ясинок росте. Тоді ж току не було, треба тесать. Кололи і витесували. Отакий струг і робили. Ступиці витесали і довбали діри. Туди вставляли шпиці. Повставляли шпиці, з центра беруть циркульом і зрізають. Края роблять, стільки там должна дірка бути, на двадцять міліметрів роблять, єслі там двісті. На ту товщину, шо й обод, а товщина його десь п'ятдесят. Розмічають по шпицях, посверлили дірки, кажну шпицю по ширині того і ставлять. Тоді розжимають і натягаються на діск. Подрізають, тоді в кузні заміряють верх обода. Шину кладуть у горно, нагрівають докрасна, є спеціально колодка така, або з мельниці камінь. Туди кладуть, гарячу ту шину натягають на о́бід. І зразу поливають водою. Просто, шоб не горів. Обід нагрівали, шоб розширявся, нагріли його, а тоді набили. [Скільки шпиць було в колесі?] Штук десять. Смотря яке колесо, от переднє. Не знаю розчотів. Передні колеса менше. Даже задача була, яке колесо більше зношується – переднє чи заднє. Переднє. Чого? Того шо воно менше. Оборотів більше дає.

КОЛОМАЦЬКИЙ РАЙОН

с. Шелестове

Записали Б. Сауляк та В. Іванчишен 17 жовтня 2016 р. у с. Шелестове Коломацького р-ну Харківської обл. від Кравченко Олександри Іванівни, 1925 р. н., та Гринько Антоніни Андріївни, 1945 р. н.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи займаються бджільництвом у вашому селі?] Були раньше такі, а счас є там молоді вже, по вулиці Лєрмонтова, по-моєму. Ше й багато їх. Та колись таких пасік не було. [Де Ви купуєте мед?] Привозять. Я вже постоянний клієнт. Десь є, їде із Красного Кута. Такий пожилий мужчина. В нього там бетони. То купувала трьохлітрову баночку, а це дві літрових. А цей год уже одну. Ше й другий раз останеться. Поставиш його десь. Думала, шо нема, а то глядь – півбаночки літрової. [Який вид меду найсмачніший?] Весняний – липа, гречка, в ньому більше вітамінів. Ну, счас такі меди, його більше на сахарі годують. [Як відрізнити справжній мед від «сиропного»?] Він гірчить, як настояний мед.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [У якому посуді раніше квасили, солили капусту, огірки?] У діжці, в кого була. Отак капусту, например, у діжках. [У дубових?] Да, но більше в відрах малірованих. [Чи були в селі майстри, які робили діжки?] Були. Ну, один десь у селі. Но ми, напримєр, у діжках не робили, ми у відрах, у каструлях малірованих. В бочці огірки і помідори солили. А сало, ну, например, у нас була дерев'яна бодня така зроблена. А люди в ящиках солили. [Яку форму мала бодня?] Красива зроблена, тут на ножках, тут з дощок зроблена, з кришкою. [У чому вчиняли хліб?] Бодня була спеціальна тоже. У нас вона була, но тоже куплена, кругла. А потом у каструлі малірованих вичиняла. А пекли в обикновенних нормальних формах, куплених. У кого піч була, то на листках капустяних. У нас печі не було. [У чому прали раніше?] У нас дома було жлукто, де кипятилось. І туди окріп робили і пропускали спеціально. А полоскати ходили на річку. У нас близько річка в городі була, і ото полоскали. Харашо полоскали. ***Теслярство.*** Нанімали, діди були такі, тесали. Дерево ж нада обтесати, бо до нього ж нада прибивать, ото тесав дєд із Сурбівки. Свекор наймав його. [Яку платню він брав за цю роботу?] Гроші

www.etnolog.org.ua

брав тоді. ***Техніка та технологія виготовлення ремісничих та сільськогосподарських знарядь праці.*** [Хто виготовив Вам дерев'яні граблі?] Дєд, Цибулько Ніколай Іванович. Де там брусочок, потом сверлишка, потом ті дерев'яні, і вони легенькі такі. То він їздив по траву косити кроликам. Такі грабельки з собою брав. Жилізні залипають дуже, тут шоб легше.

КРАСНОГРАДСЬКИЙ РАЙОН

с. Миколо-Комишувата

Записали Б. Сауляк та В. Іванчишен 16 жовтня 2016 р. у с. Миколо-Комишувата Красноградського р-ну Харківської обл. від Тугай Марії Харитонівни, 1932 р. н., та Максименко Варвари Іллівни, 1929 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [У чому раніше квасили капусту, огірки?] Діжки дерев'яні були, мій чоловік тоже робив діжку, вмів робити. [Хто його навчив? Хтось у родині займався цим ремеслом?] Ага, дєд був, дядько. [Чи є зараз у селі такі майстри?] Немає, щас ті діжки то з нержавейки, та банки. [З якого дерева робили такі діжки?] Із дуба. Та вже год чи два стала у банки, а то в діжечки, діжечка невеличка. [На скільки відер?] На три відра. [Який інструмент використовували, коли діжку робили?] В діда, в нього і обручі були. [Обручі були металеві чи дерев'яні?] Металіческі, із чогось вони. [У чому раніше солили сало?] Салянка була. Ящик такий ізбитий, а тоді у дні дірочки поприверчувані. І ото як заріжеш порося, ото зразу складаєш у ту салонку. Пересипали сіллю і так зберігали, і воно у ті дірочки сіль збігала. І коляр складав, помагав, а то сама хазяйка. І год храниться – і хароше було. [У чому солили м'ясо?] Ну, м'ясо в ящики клали, як зимою, то мерзле було. А так, то в ящики складуть чи, може, в каструлю, чи в шо, тайнік якийсь. [У чому раніше хліб учиняли?] Макітри були. В мене й зараз єсть. Глиняні. [Чи були у вас дерев'яні діжечки для хліба?] Ночви були, то місили в ночовах, не в макітрі місили, а в ночовах. [Вони були великі?] Були великі. Спеціально для хліба ночови були. Це дерев'яні, видовбані вони, не такі, шо купатися. [Чи були відра дерев'яні?] Були, я дівчиною ше на фермі робила, ше і був колодязь викопаний, то ми цебром, цебро таке, як відро дерев'яне, то ми в бочку наливати і возили телятам. Чіпом закривалась. [Чи були дерев'яні дійниці?] Дійниць не було, металіческі тилько, дерев'яних не було. Отож «цебро» називається дерев'яне [відро]. Жлукто було. Воно таке, як бочка, дерев'яне, видовбане, а дна не було. Складають [одяг], а тоді кип'яток туди ллють і тоже обв'язують, попелом туди сиплють, шоб воно пропарилось. [Чи були якісь дерев'яні мірки для зерна?] Були, воно таке, як оце те видовбане, із ручкою воно. Вони разні були, і невеликі були, і більші. Мірка – просто міряли, і зерно міряли, і все. Ступа була, після войни вже в ступах, тоже дерев'яна, зробили, шо так стає і ногами. А були такі ступи – і руками. [Які ступи були більше популярні?] Шо ногами. Тоді ж і олію били, оце ж мололи і в цих ступах товкли. І пшоно товкли, і просо товкли, то ж ото пшоно получалося. ***Стельмаство.*** Колеса батько робили, такі брички робили, сани робили. Просто тако в колгоспі робив. Була така пилка, шо один стоїть на горі, а другий унизу – і ото пиляють удвох. А потом рублять. Там у плотні, мабуть, душ п'ять було.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Чи пам'ятаєте Ви як колись сіяли коноплі для прядива?] Сієм, там воно росте. І матірка, і плоскінь. А потом рвемо, отдєльно матірку, отдєльно ту [плоскінь]. Сіяли, де вгодно. Його як вибереш, так мочить. Я забула, стільки воно мокне. Дві неділі, мабуть. Мокне, а потом вибираєш із річки, миєш його. [Як знали, що воно вже вимокло?] А воно видно. Воно не ламається тоді. Висохне – і тіпаєш. Така тіпалка, і ото б'єш його. А потом його перетрусиш. Перемнеш ногами. А потом ото перетіпаєш. Прядіво довге. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** І прядеш. М'яке воно стало, пушисте, хароше. Де на нитки, тоді ниток небагато било, пряли нитки і у вал пряли. Після того, такий станок був, і ткали. На дорожки ткали, це із валу, то вал. На сорочки – це таке тонке, тонше. А на вал – це товще. А дорожку – то верстат єсть дерев'яний. А то робиться із валу, шо проходить полотно.

РИБАЛЬСТВО [Чи займались у вашому селі рибальством?] Аякже. І зараз є. Короп, щука є. І волоком ловили, і вудочку ловили. [Що таке «волок»?] Такий плетений здоровий, метрів по чотири, його то чотири душі тяга. Це ночою тягали, бо ганяли. Люди плели із такого прядива, тільки шо з ниток. А то йдеш на свинарню, ходили рано, дивися тягають волок. Чотири душі тяга, а один на греблі дивиться. Як тільки шо, значить, вони присідають, одна голова. В них такі костюми є.

КУП'ЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Кругляківка

Записав Б. Сауляк 5 жовтня 2017 р. у с. Кругляківка Куп'янського р-ну Харківської обл. від Овчарової Раїси Іванівни, 1932 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [У чому раніше солили огірки?] У діжки, бочки. Ми раньше казали «діжки», а тепер кажуть «бочки». У діжки солили, а цього не знали, даже оцеї банки не знали, шо то таке солити, шо туди за аспірин кидати, шо там іще кидати, цього не знали. У бочки або у діжки, огурців, отакі здорові, ше й жовтяки. Іду на ферму, ніколи їсти, ага, огірок отакий, буряк колхозний солодкий і кусок хліба. Оце я взяла і біжу на ферму доїти, бо це ж уже пора доїти. Отак жили. Канєшно, цього времня все єсть, усе піди в магазин, все-все є, но тоді луче було. [Чи були в селі бондарі, які робили бочки, діжки?] Були. [Чи є зараз у селі такі майстри?] Нема, вже і їх виробів немає таких. [У яких роках ще користувалися діжками?] Ну, десь отамечко і [19]28-й, і [19]29-й, оті годи, ще довоєнні роки. А после войни вже в нас таких і не було, шоб в бочки. [Що ваш дід робив з дерева після війни?] Ну, уже після войни, вже колеса були, мало вже було дерев'яних, но в нашому селі, например, не було такого вже, шоб уже колеса робили. Оце вже як наш дєд вмер, уже після нього ніхто не робив. Бочки тоже, як у нас тут казали, був бондарь, тоже робив бочки він. [Що він ще робив, крім бочок?] Не знаю,

www.etnolog.org.ua

я знаю, шо бочки робив. Всякі були, і на чотири відра, і на десять відер, і на двадцять відер. [У бочках тільки солили чи ще й щось зберігали?] До весни, просто до весни, клали кружки, каменюки. І ото зимою, то кружки миємо ці, шоб усігда, як воно там заплісняється, то миємо кружки. [У чому раніше розчиняли хліб?] Такі макітри були глиняні, ото у ньому замішували, а так в кого є, відро таке єсть дерев'яне, в кого в чому. [Чи були спеціальні діжечки?] Та не було, може, в кого й було, но в нас у селі такого не було. [Це возили по селах ці макітри продавали?] Та по селах мало возили, а їздили, ото ж їдуть на базар кіньми чи волами. [Де був базар?] У Сватові був базар. [Це був ярмарок чи базар?] Ярмарок, але там був просто базар, великий базар, у Куп'янці, в Вузлові, оце такі були в нас базари отутечко. [Чи були дерев'яні відра?] Були. Воно таке, в йому приятно й воду пити, приятно все робити, ото ж і тісто в ньому місили, і розчиняли на хліб у тих відрах дерев'яних, дуже хароша штука, но тепер його вже немає. [На відрі дужка була металічна?] Ну хто як, желізне, отаке як вроді з проволки роблять, хто з лози ото зробе, така лоза гнеться. [Чи були дійниці дерев'яні?] Було, в кого як, були дойнички. [Чим дійнички відрізнялися від відер?] Ну, більше п'яти літрів не було, ну од сили сім літрів. Вони такі більш тонші получаються. [Дійнички були з дужками чи ручками?] Дужечка, но дійничка, знаєте, після войни уже в металічні доїли. А раніше, може, й було, воно мені вже не доходило. [У чому збивали масло?] Єсть таке, дерев'яне тоже зроблене, вузеньке. До неї єсть така ручечка, хоч держачок, а отут приробляють таке дерев'яне кругле, з дірочками, і ото в йому колотили масло. Хто як, хто в чому, но большинство оце в такому. [Чи було в побуті таке начиння, як цебро?] Ну, це таке, шо чіпляється до колодязя, дерев'яні. У нас отутечко був колодязь, то у нас тут було таке відро, довгенько було, а тоді вже хтось украв. Тепер уже води ніхто не бере, в каждого тепер в хаті вода. Каже плохо жити, а тоді так: в мене є колодязь, а тоді, може, хат п'ять немає і йдуть сюди. [Воду від колодязя на коромислі носили?] Носили на коромислі. Там в нас село є друге, Ревуче називалося, відтіля ми переїхали сюди. У [19]70-му году сюди ми переїхали, а в мене ж тутечко не було води, колодязя. І ото коромисло, і отам на вуглі аж колодязь, тоді там, відтіля треба було носити. І ото так, прибіжу з ферми, уже дванадцять, а ще треба поїсти і ще й у плиті розтопити, ще й дров нарубати, і бігом біжу, ще й три цеберки в руках, дві на коромислі і одна в руках, ще й води нанесу, отак було. А тепер нема здоров'я, доробився до ручки якраз. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** [У чому раніше сало засолювали?] Сало в бодні солили. [Що таке «бодня»?] Були ящики такі, а то такі, як з дерева, дупло ото таке видовбане, у пасічників було, у тому солили. [Видовбане начиння також «боднею» називали?] Та да, то тоже кажуть, шо в бодні солили, усе у бодні було, і сало клали, і мнясо туди, все туди клали. [Як раніше прали?] Соняшник палили. Ну, топиш же. Ходили бур'яни збирали, топити ні дров не було, десь ходили, бур'яну наломаєш, соняшничок не пропаде. Соняшничків напалиш, тоді насиплеш у ночви, корито, як сказать, прив'яжуть таку тряпку, ото туди попілу насиплють, водою заливають гарячою, і вода милка – і одстірувалось, а тепер разна хімія. [Прали в ночвах чи були ще жлукта?] У кого були й жлукти, і купались у жлуктах. Широка така. [Жлукто було видовбане чи з клепок?] Із досточок, і ото вони в ньому купалися. Води нагріли і стірали в ньому, все робили. [Чи були ступи?] Були. Пшоно товкли і крупу, і муку. І ще було, ото ж після войни, камні такі шукали, приробляли мельничку, журавльом отак крутиш, намелеш там скільки повезе, як украдеш отам в степу зернечка, намелеш і ото з того печеш. [Як товкли у ступі – руками чи ногами?] Руками, а в кого була й ножна, а в нас ножна була. І крупу туди насипем, і все туди насипем, і муку натовчеш, через те, шо там всередині устелено желізне. І ото воно все б'ється на мукичку. Крупа одсівається, каши навариш, а з тієї мукички оладдів напечеш. Отак було. Отак жили ми. [Де ще використовували ночви, окрім як для прання?] Так ні в чому ж було купатися, купалися. В кого дерев'яні були невеличкі, то розчиняли в них і місили тісто. Ось у сусідів і зараз в ночвах хліб місять. [Чи відомо Вам, з якого дерева робили ночви?] Ні, цього я вже не знаю, більше, мабуть, з верби, помоєму так. ***Стельмаство***. Гарби були, брички були. [Що таке «бричка»? Чим вона відрізнялася від воза?] Тоже отак на колеса, тільки з досток збита бричка. І віз отож дерев'яний, колеса оті дерев'яні, а вісь була желізна. Бричок багато було, вони й досі зараз по людях є. [Який вигляд мала гарба?] Оце лєсніца, ще таке, як лєсніца, ставляється, височенькі, тутечко і боки зашивають, і оце така гарба. [Для чого використовували гарбу?] Все з поля возили. Усе-все: і снопи, і солому, і полову – все-все возили, що в полі було, те й возили. [Що таке безтарка?] Ну, це ж я вам кажу, безтарка – це бричка, це одне і те саме. [Чи їздили раніше на волах?] І на волах, і на коровах їздили, і на конях їздили. [У який транспорт запрягали волів?] Усе запрягали: і бричку, і гарби. Ярмо таке робиться. Під спід таке вузеньке, планка. Зверху ширше, тоді отут тоже вставляється така планочка з обох боків, шоб шия ні сюди, ні туди не поворачувалася. [Тобто ярмо виготовлялося на пару волів?] Да. [Чи були ярма на одного вола?] Та нє, в нас не було таке, хоч і коров запрягали по дві, і волів запрягали по двоє, і коней. [У який транспорт запрягали коней?] У все: у бричку, у сани. [Яку збрую використовували, адже коней у ярма не запрягали?] Ні, тамечко, як тобі сказати, хомут є такий. [З чого робили хомут?] Ну, всередині там набивається солома чи полова, тоді обшивають. А тоді до цього хомута причіпляються. А ото хомут, а тутечко така ямка, ото застібається, шоб не скидався, а тоді вже тутечко, «посторонки» називається, віжки і все. [Чи був такий транспорт, що його використовували лише для пасажирської їзди?] Для начальства, називається «одноконочка». Така тєлєжка з сіденням або кажуть «лінєйка», як якийсь председатель їздить чи якийсь начальник, «лінєйка» називається, на ресорах зроблена. [Скільки коліс було в такому транспорті?] Четверо тоже. А є одноконочки такі, що двоє, а лінєйка – там уже чотири. ***Колісництво.*** [Ваш дід гнув дерев'яні колеса?] Да, гнув. [Чи були такі колеса, які не гнули, а з частин складали?] Ну однаково парять, обтягують, а тоді такими скобами зклепують їх чи збивають. А тоді вже туди шпиці забивають, роблять шпиці дерев'яні, у колеса. Надівали желізні обода, шоб довше служило, так же воно розпадатиметься, а як обода надівають, то воно краще. [Чи були у Вас сани?] Були сани. [З якого дерева їх робили?] З дуба. [Полози ро-

www.etnolog.org.ua

били з дуба?] Да. Вибирають дерево таке, шоб було, например, росте воно, шоб природньо загнуте. І ото його рубають, з них витесують сани. [Які ще були деталі саней?] Ну оце, например, полозки, тоді прибивається, шоб вони не розходилися, полозки, тоді отак прибивають бруски такі, а тоді набивають такі дерев'яні вроді як штирі, і ото на них тоді ставляти можна там шось. [Чи був кузов?] Ну, кажне робе як хоче. Головне полозки. [Чи довгі були ті полозки?] Ну, смотря які. Єсть і тракторні були сани, такі здорові, ті около двох метрів, це тракторні, а такі менші, десь метра по півтора. [Чи підковували полози?] Та ну, так і було, дерево висковзається і добре.

с. Сенькове

Записав Б. Сауляк 5 жовтня 2017 р.
у с. Сенькове Куп'янського р-ну Харківської обл.
від Бородай Федора Максимовича, 1928 р. н.,
та Бородай Антоніни Іванівни, 1938 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [У якому посуді раніше квасили, солили огірки, капусту?] Діжки, не желізні, а дерев'яні. [Хто робив дерев'яні діжки?] Возили, у нас в селі возили діжки. [Чи були у вашому селі майстри, які робили діжки, бочки?] Я сама то не знаю, я з Шевченковського району, так там возили, а потом був такий чоловік, шо робив діжки. [Цей чоловік працював у с. Сенькове?] Нє, в Шевченковському районі, а тут я не знаю. Та й тут робили. Я з [19]62-го года тут. І довбали таке товсте, здорове, покололи. [Чи доводилося Вам бачити, як робили бочки чи діжки?] Ні, не бачив. [Чи пригадуєте, які були обручі?] Металічні. [З якого дерева була зроблена бочка?] Дубова. [На скільки відер робили бочки?] Хто яку закаже, хто яку купе. Отож і помідори солили в таких діжках, у нас сім'я велика була, то здорові діжки в нас були, і солили в них і помідори, і огірки, це зараз томати та всяку бяку, і чортма здоров'я. А тоді внесе сестра отаку мисяку, накладе огірків, помідорів, кавунчиків отаких, картошки зварив чавун, у мундірах, сіли поїли оте все. Так яке воно добре було, а щас, ну шо та банка, ну їмо, но не то. [Де зберігали діжку з квашеними овочами?] У погріб. І зараз же ж все в погрібах. Його треба, шоб вона не розсихалася. А вже ж як поїмо, помили, водою налили і вона ж ото там, шоб не розсохлась. [Що робили, якщо діжка розсохлася?] Тоді води наливали. Замочують, щоб порозкисали оті досточки, вони ж не з однієї, там багато досточок. [Чи обробляли чимось нову діжку?] Та ну помили, аякже, і після солки мили і кип'ятком обдавали, шоб же ж запах не такий був. Не з дуба, те шо солиш, помідор чи огірок, а капусту, капусту солили. А зараз якшо є діжки, так желізні, а в желізному все равно не так. [У чому солили сало?] Спеціально ящики робили, дерев'яні ящики, і сало засалювали. Сало і мнясо клали під сало. [Чи були спеціальні діжечки для сала?] Ну а нашо ж ті діжечки, як ящичок є. Там же і розсіл трошки стікав. [Чи солили сало та м'ясо у таких ящичках ще у вашому дитинстві?] Да, в ящиках. Та і ми солили, як держали порося, то ми солили в ящик. Мняса не клали, а сало солили. [Чи солили сало в ящиках за радянських часів?]. Ні, і за українських, це ж уже з [19]62-го ми свиней держали і в ящики солили. Ну чого воно таке сало тоді було добре, ну добріше було сало, чим зараз. [Чи були раніше спеціальні дерев'яні пристрої для збивання масла?] Маслобойка. У нас тут один був, чи латвієць, чи естонець, так він коз держав і зробив сам маслобойку, і в нього масло було і сметана. [Який вона мала вигляд?] Воно отаке, я бачила, отаке завбільшки, а там такий метелик, а тут ручечка, ото він крутить сюдитуди – і вже масло. Тоді в глечиках колотили масло. [Чи були маслобійки, зроблені на зразок діжечки, щоб у ній кілком колотили?] Ні, тут не було такого. Ми вже старі, вже позабували все. [У чому розчиняли хліб?] Макітри були. Макітра десь у мене є на горі, якшо не викинув син. Уже вчиняю в каструлі емалірованій. [Якого розміру були макітри?] Є великі, є маленькі, такі як глечики. Були усякі. Отакі як глечик ці макітри, тільки ж шоб учинити тісто, шоб замісити, шоб хлібин п'ять. [Макітри купували?] Да, вони продавались. ***Техніка та технологія виготовлення довбанорізаних виробів.*** [Як раніше прали, коли ще не було пральних порошків?] Мило хозяйственне було і щолок. [Чи золили в жлукті?] Цього я не робила. [Чи робили так раніше?] Було, бо жінки балакали. Ото туди спускають щолок із соняшників. [Саме із соняшників?] Да, саме там же ж щолок такий. І ото замачували і біліше у десять разів, чим зараз порошки. В мене осталось, ще Іван привіз годів двадцять [тому] оцього щолоку, звідтіля, з Шевченківського району, і я його поклала в баночки, так воно й лежало. А оце недавно як подорокшало все, так я його намочила, чорна вода була, од порошків такого нема, поод'їдало так, нема ніде нічого. [Чи були у вас ступи?] Бачив я ступи. Помоєму, і тут була ступа. [...] Із дерева видовбана, а тоді така качалка, товкач такий і ото руками товкли. [Що товкли в ступі?] Пшоно товкли, просо на пшоно. Колосків як украдеш із ячменю або з жита, голодовка в [19]47-му була і в [19]52-му була, і в нас була оце ж, батько накраде, і колоски ті у ступу – і потовкли, уже зерно, уже ми накрутим на коржі собі. [Чи були ножні ступи?] Вопше було таке, довгеньке, і там ступа, і там можна було переступати, були такі. [Чи були ночви?] Корита дерев'яні були. [Що в них робили?] Купались, голови мили, тоді ж желізних не було. Моя тьотка в Старовєровке, так мед у них був, і вона у дерев'яні ночви вощин нарізали повно, так я оце ж помню, так мені хотілось, вона мені каже бери їж, а так мені хотілося самій одірвати отам, одрізати. Но не довго держала у дерев'яному, бо нікуди, бо ж тоді зразу після війни, а меду багато тоді було. [З якого дерева робили ночви?] Та більшинство з такого, з льогкого, з липи. ***Ложкарство.*** [Чи були ложки дерев'яні?] А вони і зараз є. Ложки у нас були там, дід по сусідству, хай царствує, після войни у нас одна ложка на п'ять душ [була]. Він каже: «Я ось вам ложки пороблю». Поробив він нам із дерева, я не знаю з якого, а такі ж ото ложечки, невеличкі. А одну здорову зробив. І ото як хто балується, і сестра старша по голові: «Прекращайте!». Ну а шо, саме ж малі. Були ложки дерев'яні, і я їла з дерев'яної ложки. Довго їли. ***Стельмаство.*** [Чи доводилося Вам бачити, як робили вози чи сани?] Та це я бачив. [З якого дерева робили вози?] Та з любого. Це по-нашому «бричка». [У брички було чотири колеса?] Да, запрягали коней, волів. [Як саме запрягали волів у вашій місцевості?] У ярмо, дерев'яне ярмо. [З якого дерева робили ярмо?] Це з верби, ярмо з верби, льогке. Воно, вопшем, воно попарно, називається «на два вола». Ярмо – це на два вола. Тоді закладали, а тут штирями. У ярмі дірки були і ото тим штирьом запи-

www.etnolog.org.ua

хали, шоб він не виходив. Чи штирь, чи як, ну, желізяка якась. [Які деталі були знизу?] Тоже таке ж. Планка така. Її встромляєш – і вниз, і він не вийде тоді. А як запрягали, то казали «ший». На вола так кажуть – «ший», він підходить сам. А між цим ярмом палка така – дишло. [Дишло – це те, що від воза йшло?] Да, від воза. [Як ярмо з'єднували з дишлом?] Та там поразному. [Які існували способи? Чи було там якесь кільце?] Да-да. У це дишло, там був паз такий, і воно там закладалось. [Тобто так можна було тягнути, і воно не вилітало?] Нє. [Чи були ярма на одного вола?] Такого я не бачив. Тільки на пару. [У що запрягали коней?] Коней у бричку. В хомути. Хомути і шлейки були. Хомут і шлея від хомута. [Який вигляд мав хомут?] Через голову надівають і на шию на коня, оце називається «хомут». [Чи використовували дугу?] Просто хомут, а од хомута ішли такі віжка чи вожжі. На коні, шоб їх повертати, були вожжі. [Як управляли волами?] А воли – «соб-соб», то як вроді до себе, а «цабе» – од себе, вони понімали, вони то вже знали. [Чи були безтарки?] Були. [Яка була конструкція цього воза?] Ну таке, як ящик, це ж на чотирьох колесах, таке, як ночви, як ванна, но тільки ж не ванна, а з дерева. Туди і солому возили, і кукурузу возили, і буряк, все возили кіньми, волами. [У яких роках на волах їздили? Після війни, у 1950-х роках, ще були воли?] Да, у нас були. У [19]62-м він мене взяв [заміж], уже не було волів у нас там в селі, коні тільки були, а тут я не знаю. Та так же і тут було, до [19]60-х. Пішло машин більше, коней у нас в колхозі було хтозна скільки, і волочили ними і все. [Чи були гарби?] І гарба була. Це солому, сіно [возили]. [Який вигляд мала гарба?] Хто яке зробив, той на такому і їздить. Таке як драбина, ну, треба ж і сіно, і кукурудзиння високе, таке як драбина, з двох сторін, а тут коняка чи воли там, чи шо, і накидаєш. [У воза запрягали одного чи двох коней?] Та двоє коней. [Чи можна одного коня запрягати?] Чого, безтарка ж є, і один кінь їздить. Я не бачив, тільки то, шо на пару, в дишло і на пару коней. Но як одного, тут же ж два нада, два дишла. [Який був кузов у традиційному возі?] З дощок збитий. [...] По-моєму одна доска, а од неї йшли борти. [Якщо, наприклад, металічна вісь була у возі, куди колеса приєднували?] Ну, колесо на чомусь держалось, канешно ж, вісь була. Якось з'єднувались колеса, тільки я не знаю, як воно називалось. Желізна, колесо ж їде, а там палка, ота желізяка, і воно ж крутиться. На вісі колесо крутиться. [Чи робили сани, щоб їздити кіньми взимку?] Да, робили сані. Для коней і тракторні, для тракторів. То спеціалісти, які сани роблять, у ліс ходили і дивились на полоззя. [Вибирали, щоб дерево загнуте було?] Да, шоб воно таке було. [Яке дерево брали?] Дубок. [Які ще деталі були в санях?] Доски прибивали. [Що задовбували в полози? Копили?] Та позабував як і називається. Там до саней же ж стовбики такі. [Скільки було тих «стовбиків»?] Чотири. Ну, оце ж полоз, тут і ззаді один, і на другому полозі тоже, по два. [Якої довжини були ці сани?] Смотря для чого. Були і такі, шо дєтскі. Для коней були меншенькі сани, а для тракторів вопше здорові. [Якого розміру були сани для коней?] Два метри десь мали примерно. [Як полози з'єднувалися між собою?] Так оце ж у кажному полозі оці прив'язано, отута де низ, а тоді з'єднували бруском. [Потім робили кузов?] Да. [З чого робили кузов?] З досок. [Як запрягали коней у сани?] Та оце ж дишло було, один кінь в одній стороні, другий в другій стороні. [Дишло приєднувалося до саней посередині?] Да. ***Колісництво.*** [Чи робили дерев'яні колеса до возів?] Та ні, дерев'яних я вже не знаю, вони то дерев'яні були, але ж з шиною. [Дерев'яне колесо складалося з колодки, шпиць?] Да-да, шпиці. [Чи був обід?] Да, обід. [З якого дерева робили колеса?] Дубок.

НОВОВОДОЛАЗЬКИЙ РАЙОН

смт Нова Водолага

Записала С. Щербань у липні 1986 р.
у смт Нова Водолага Харківської обл.
від Боровика Михайла Степановича, 1914 р. н.

ТВАРИННИЦТВО Коні тут, корова, вівці, свині. ***Свинарство.*** Свиней чогось було одно-двоє. Сажик для поросят був, в кінці хліва – дерев'яний. ***Конярство.*** Зерно давалося робочому коневі у шаньках. Надів торбу і хай поки поїсть, поїв – скинув, щоб ото не впало ні одне зерно. Полова – кип'яточком обдав, мукичкою притрусив – уже мішка; сіно сухе в ясла дерев'яні; тут шкрябниця, щьотка. Вила і грабельки тут, шоб все викидати. В конюшні – повідок, вуздечка. Хомути одєльно, в конюшнях не було. Пристройка, і у вугольчику збруя висіла, сідел не було. ***Скотарство.*** Корівник [був]. Було три корови у нас та молодняка голів три-чотири, за роги прив'язані до ясел і коні до ясел прив'язані, ясла сквозні. У корівнику на кілочку – налигачі. Ше в корівнику – вила, лопата, стільчик, шоб сідати доїти корову, волів у нас не було. ***Вівчарство.*** Вівці були, від вівці три вигоди – кожух, свита і груба свита. А у вівчарні спеціально ясла для овець зроблені, підстілку не викидали з вівчарні, натоптує, прийшло літо – це вже кирпичі з овчарні вирізали, зимою топили ним.

САДІВНИЦТВО ***Садові культури.*** Усадьба велика – коло хати явір, сливи, а в садку – яблуні. Яблуня потівка дуже вкусна – не рання і не пізня, і кислі були, і гіркі, а як поспіла, то така, як віск, крапанка яблуня. Смородина чорна – дичка. ***Переробка та зберігання садовии.*** Груші для сушки хороші – прості і дички були.

с. Круглянка

Записав В. Іванчишен 14 жовтня 2016 р.
у с. Круглянка Нововодолазького р-ну Харківської обл.
від Слища Івана Григоривича, 1928 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Всьо тоді після войни копали вилами та лопатами. А баби тягали борінки, називається «борінка», бо коней не було, бо все надалі на восток одправляли, коні, корови – всьо. А тоді начали сюди коні одправлять. В колхози начали трактора. До войни був трактор тут американський, називався «ферзон», а потом завод зробили, начали випускать кольосний трактор ХТЗ.

ТВАРИННИЦТВО Розвалили [радгоспи, колгоспи], худобу порізали, конєй тож порізали. ***Свинарство.*** У Чугуєвському районі було дванадцять тисяч голов свиней, комплекс, їх управляли всього чотирнадцять

www.etnolog.org.ua

чоловік. Свиней порізали. ***Пастухування.*** Корову нада ж пасти, як є пастух, а як нема пастуха, значить, плати – хтось буде пасти. Як пасуться корови, ти й сто п'ятдесят рублів за місяць. ***Конярство.*** [Скільки коней тримали в господарстві?] Смотря які дядьки, єсть і пару держали. А то одного в основном. Коли пара, то може кобилу спарувати, шоб лоша було, шоб більше коней. Раньше сім'я, багато дітей було, і по дев'ять чи одинадцять душ, а як їх годувати? І тоді ото своя земля, удвох там з мужиком спряглись – тобі землю обробили, зорали, а тоді йому. В батька був кінь. А коли в колхоз уступив, значить, увесь інвентар і коня, і землю здаєш. А якраз був дядько один жив, через дорогу против батька. І сарай там був здоровий, і туди зводили коні, в отих дядьків, яких в колхоз. А я ж через дорогу, а якраз материн батько там конюхував, коло тих коней ухажував. Ну то я через дорогу іду туди у двір, і до свого, до батькового коня іду, гладю його там, даю травички, воду. [Як доглядали за кіньми?] Значить, мужики були такі – коні годували. Робили ото ж ясла, такі загородки. Туди їздили вони кіньми, накосили, а лук то в нас багато. Накосили трави, на ніч привозять, дають їсти. В обід, як приганяли, з роботи приходили, давали їм їсти. А то були далеко в полі, то возили туди. Віз такий довгий, накладають туди зеленої оцеї трави, і в обідній перерив, поки люди там обідають, і коні підгодовують. І тоді там пашуть ілі ше шось таке роблять. [Яку траву косили для коней?] Ну, так як оце орішина єсть, а то просто трава, як перій. ***Заготівля корму для тварин.*** Косили на луках, тут стіжки накладали, ну, копиці. «Стіжок» називали. На луці клали, там під берегом, вище місце, щоб вода не підійшла. Мужики, чоловік п'ятнадцять-двадцять, стають усі підряд один за одним. Отут же не було того дерева ніде, тут чисте. Косять траву, а тоді висиха вона, баби згрібають і з мужиками складають у копиці. Це для колгоспу. А собі тоді держали коров – у колгоспі брали сіна, соломи, шоб годувати. В каждого дядька була корова.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Колісництво.*** Дід був такий один, дерев'яні робив колеса. Бере отаке ясенове ілі дубове, ясенове в основном. Там чушку, в нього там такий станок – зажав відтіля і відтіля, а ногою крути, ремень крути. Така стамеска, він виробляє його. І тоді постєпенно обточив його, форму зробив, а тоді бере усередину просвердле дірку і ще долотом вирубує. Вирубав, а тоді в тій чуркє, бере квадрат і такі дірки наскрізь пробиває і становиться. Називається «шпиця». Тоже ясенове. Ясенок – це такий дебелий матеріал, плотний. В нас бука немає, а дуб не видержує, дуб ламається, а ясенок держкіший. [Скільки спиць було в колесі?] Десь, наверно, до десятка. А тоді ж він із ясенка ілі з кленка робив дерев'яний отой круг. Витісує, тоді його нагріває і постєпенно його згинази-гина. Сьодні нагрів його, трохи зігнув, прив'язав і постєпенно або бува з квадратів. Сюди шпицю задів, у квадрат отакий, і тоді постєпенно він робив шпицю – ступиця. І тоді склав, його стягли, а тоді ж ото шину натягли. [Чи пам'ятаєте Ви, як звали цього чоловіка?] Іван Петрович Пархоменко. Він був такий плотник – оце як зроби скамєйку, на клею, тридцять год стоїть, ніде не шатається. ***Бондарство.*** Розкажу, як бочки роблять, бо я бачив. Значить, беруть дуба, десь ріжуть, шоб чисте було, шоб було без сучків, ну, от такі чурки, розколюють його на такі штучки. Тоді сокирою протесав, а потом він бере, «рубанок» називався, він тоді його рубанком вистругав відтіля і відтіля. І отут же вистругує, шоб друг до друга підходило, одну штучку зробив і другу досточку. Тоді бере, «обруч» називався, так як от на шину надівався, кладе там прижимки, відтіля одну досточку поставив і відтіля. Прижимками із жиліза загнув отак, прижимку і досочка стоїть. Він тоді другу становить, підганяє фуганком і отак кругом. Фуганок – це шо стругати дерево, отакий завдовжки. Рубанок отакий маленький, а то здоровий. Закладає там станок і ото стружи. І тоді кругом отак настановить їх, прижима чимсь, зробив, тоді натягує обруч і ще один обруч на верх натягує. [Скільки було обручів?] Їх нада три штучки. Тоді, значить, коли натягнув обруч, вже воно плотно, вже нікуди досточки не видно. Він тоді, єсть така, «стамеска» називається, отаке дерев'яне воно полукругле, і туди закладається такий штирочок гострий. І тоді він так по кругу його води і прорізує канавку всередину. Тоді достички, він вже знає розмєр, уставляє на конус з одної сторони і з другої сторони робить. Ті достички, шоб вони не розсипалися, вирізає кусочок жиліза, сюди забиває, а тоді оцю досточку до досточки, і це збиває і вони держуться. А тоді опустив, отож у паз зайшли краї, він тоді раз – притягнув обруч, нижче опустив, воно і здавило його. І всьо – діжка готова. [Чи продавав майстер діжки чи бочки?] Він то на продаж робив, а то ж заказували. Раньше огірок, помідор, капусту – все солили в діжках. [Яка кількість діжок необхідна в господарстві?] Та три. Якшо не стали робити мастєра, тоді купували, в магазині продавали рибу сольону ілі хамсу, тож діжечки такі були дерев'яні. У ту діжечку солили. [Коли припинили виготовляти діжки?] Оці діжечки, як появились оці банки стікляні, то вже діжки забросили. [З якого дерева робили діжки?] Саме луче – це дуб, а то єсть бук, єсть і липові робили. [Як звали майстра, який виготовляв діжки?] Андрій Омеляненко. ***Техніка та технологія виготовлення ремісничих та сільськогосподарських знарядь праці.*** [Чи виготовляли коромисла?] Коромисла робили, отой дід, шо робив ступиці на колеса, то робив коромисла. Я імею преставлєнія, як його робити. Значить, там де шини натягували, він ото вистругує, а тоді води наливав у ночви і пар його гріє, поки воно набере такої температури, шо воно м'ягке зробиться. І він тоді постєпенно його так стягує. А тоді на сонці воно висихає – і всьо. Тут зарубки зробив – і «коромисло» називається. Тут воду носили, два відра. Я сам топорища робив. Вирубав, приміром, кленка ілі з акації, обрубав на форму. Тоді хто хоч, тоді не ліниві мужики були. Каждий собі робив. Це счас молодьож така – не хоче. А тоді на сапку, на лопату, кісце примером. Тоді ти не хазяїн, як ти не зробиш кісця. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** Робили, а то таке примерно, як отой стовп, корито називалося. Значить, беруть тополю ілі вербу, зрубали, привезли, обтесали і зробили і з нього квадрат. Тоді мужики так сокирою вирубують посередині, смужку роблять. А смужку, значить, вірьовочку насмолюють етім угльом, отим, шо дрова топлять. Насмолили, а хоть мєлом, положили і відтіля і відтіля вдарили шнурок, і тоді оце беруть вирубують. А тоді на спід, «долото» називалося, і ще вирубують і всьо – і корито. ***Тес-***

www.etnolog.org.ua

лярство. [Чи пам'ятаєте людей, які хати будували?] Нема їх уже, померли. Один Василь, а один Грицько. Там ондо як на Федорівку, там сім'я жила, Хворостенки називались, тоже робили хати дерев'яні, сокирою і пилка. Дерево привозять кіньми, беруть топором протісують, а шоб воно не падало туди-сюди, края – зарізки роблять дерево у дерево. І ото за цепки соїдєняють. І дубок, і сосна, і липа, осика – все. У колгоспі брали дерево, виписували.

КОВАЛЬСТВО [Як виготовляли сокири?] Я в магазині брав топор. Раньше робили, мій батько був кузнецем, так він сам робив топори. Бере кругляк, одпліскує його, тут те топорище, куди задівати, там товще. Тоді пробиває дірку в гарячому, а те одтягує. Це до такої стєпені, шоб воно тонке було. [За допомогою яких інструментів відтягують?] «Ковадло» називалось. На ковадлі – молоток. Ковадло таке: квадрат, а потом гостре таке воно. Ну, такої форми, це був гостряк такий, а тутечко низ такий, більший, шоб воно стояло. Як шось кругле треба було таке – його припинали до пенька. Пеньок зрізають там з дубка полностю і на дубку його укріпляють між собою. Пробивали дірку там, все раньше вручну робили. Це ж оце то токарні станки, то фрезерні. Ото, значить, називалось «ковадло». Воно тут таке плоске, а тут таке підрізано. А тоді на краї гостре з одної сторони, щоб, приміром, кругляк – сапку робити, сапку, шо ото полоти. Кругляк, нагрів жилізо, тоді розплескав молотком і тоді на тому кругляку роби округлину. І тоді розрізує дальше і прибиває, шоб полотно прибивати. [Чи працювали Ви разом з батьком?] Я не робив. Я жив недалеко від кузні, трошки дальше. [Як звали Вашого батька?] Григорій Сидорович Слищ. Він родився 1902 году, а вмер у 1986 году. Шо в колгоспі нужно було – все виробляв. Він бере нагріває у горну, раньше електрики в нас не було, це у [19]50-х годах електрика появилась. Кладе дерев'яний уголь. Оце в нас тут ліс випалювали, а то їздили туди на Ков'яги, купували у государства. І ото угльом, значить. Називався «міх», три таких дерев'яних круги, дерев'яні такі полукруги. Оце, приміром, таке днище, саме днище йде, і тут відсіля упорка, і відкіля упорка така, такі кругляки. Його кладуть на упорки дерев'яні, там закопують стовпці. Тоді через оце днище проходи квадратик такий дерев'яний, як віконце. І ще такий квадратик, шо оце нижче, і ше одно – троє. І оббивають кожою. [Для чого шкірою оббивали?] Шоб воздух не виходив. А з-під споду є такі отверстія, коли його отак махаєш, його тягнеш, до кучі сходяться оті дерев'ячки. Воно воздух засасує і тоді воздух заходи в горно, кирпичне таке зробляно і там труба. І воздухом дує у той уголь, шоб горів же, воздух поступає, кислород. І ото тоді, збоку там вірьовочка на крючку, ото рукою так тягаєш, і міх цей ходи сюди-туди, і воздух подає, і уголь горить. Значить, були після війни дерев'яні вози, а дерев'яний віз – то колеса. А на колеса натягували жилізні обручі, «шина» називалась. І він привозив відкілясь жиліза, таке як на два пальці ширини. Він ото бере, із кузнецем-помошником, підстукує потроху і згинають, роблять круг. Тоді кладе на огонь два кінці, і він зна таку тємпературу, шоб воно красне було, шоб не жовте було, а таке красне. Тоді називалась «бура», єсть такий порошок «бура». Він його туди кидає, воно таке, як сода. Він туди кидає і піску туди трошки біленького. Він бачить, уже знає цвіт метала який. Тоді бере сюди лиш раз на наковальню, отак друг на друга кладе конци. А той помошник кузнеця б'є потроху, тоді перевертає і з другой сторони б'є. І всьо – як зварка зварилося, готова шина. І тоді таке приспособлєнія було: там натягають, колесо становлять. [Чи були у селі ковалі, крім Вашого батька?] Мій батько був кузнєц. А уперед приїжджав із Сібірі якийсь мужчина Йосип. І ото в колгосп його прийняли, і він кузнецем. І батька взяв у помошники. Із Сібірі, я не знаю, хто він, ну балака так, як ми.

ГОНЧАРСТВО ***Техніка та технологія виготовлення цегли.*** Були тутечко дальше випалювали кирпич. Не завод, а горно таке. Викопана яма, там зроблена печ така, отак полукругле. І у печі були такі продушини. Глина рядом, открили там зверху глинище. Підводою завозять. Зробили такий круг з досток, туди насипають глини, води привозять, наливають і кіньми топчуть, перемішують глину ту хорошо. Тоді беруть форму, таку дерев'яну роблять із доски як кирпичина. Викидають, накидають туди глини, нарівняли, глина така плотна, шоб не м'яка була, і викладають, вона сушиться. Висохне, а тоді її у горно заносять, опускають і кладуть там на перехрестя. І топлять, соломою топили горно. [Чому саме соломою?] Шоб температура була, шоб отой кирпич нагрівався. [Чи була якісною така цегла?] Однаковенне, таке, як і сейчас.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО [Чи були у селі люди, які займалися виготовленням взуття?] Були до войни сапожники. Де я жив, по-сусідськи дядько сапожничував, а тоді трошки дальше. Як батько [казав]: «Ану, Іван, понеси чоботи, хай дід налатає!». Або там підіб'є, «підметок» називався, підошва вже протерлась, а тоді батько дав, шоб прибити дерев'яними гвіздочками. [Де брали шкіру на взуття?] На базарі мужики продавали.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Вичинка.*** Значить, кожу робили як? Конячу кожу: з коня шкуру знімали, тоді беруть її засипають соллю, вона там із тиждень лежить – усей цей жир отстає, остається шкурка. Тоді беруть хліб чорний житній, накладають туди, іще лежить, згорнуть його. Тоді оте все обдирається, остається шкура, обдирається даже та шерсть. А тоді беруть кладуть у дьоготь, вона пропитається, тоді білують. Мєл насипають, виминають його усе і сушать – і всьо, і кожа. Хром роблять. Самий лучий хром – це, казали, із собак, із шкури собаків. Це все счас іскуственно, счас на хімії все робиться.

РИБАЛЬСТВО [Яка річка протікає у вашому селі?] Річка Мжа, притока річки Дон. [Чи ловлять у ній рибу?] А шо там ловити?! Вона заросла тут. Нікому й ловити в селі. Нема молоді, шоб ловили. А колись ловили. І я лазив у річку, як був молодшим. Волок, така є сєтка, удвох затягали – туда і сюда, і витягаєш. Там щука, плотва, окунь, налим. В підсак зганяли рибу. Ну, ше так – поставив у річку, а тоді сам наганяєш.

МИСЛИВСТВО [Чи займались у вашому селі мисливством?] Колись охотники були. Охотились, як ружа появились, це ще до колхозів. Дядьки купували ружо, зажиточні. Ніяких там не було, в магазині продавали свободно ружо. Купив ружо і пішов на качок чи на зайців – ніяких налогів. Піде в магазин – продавали патрони, порох, дріб. Самі заправляли патрони. По-

www.etnolog.org.ua

роху стільки, дробу скільки, прокладки і всьо. І він патронтаж – і на охоту йде. Зараз там є парень молодий, в нього єсть ружо, в нього є собака. Значить, на птицю, на качок – открита охота, а на зайців, на лисиць – це буде осінью. Так воно є там по честях, оце дорога, а туди вже нільзя охотникам іти. На річки, примерно, качок можна бити. На ставу качок нільзя бити, бо в нас ставок широкий, розплоджуються. Зайці є, але счас хімія багато. Поля ж – скрізь хімія, пропада багато. Кабанів, правда, багато.

ВУГЛЯРСТВО Колись випалювали уголь, я колись випалював з одним дідом. Дубовий ліс у нас. Значить, беруть дуба, сирого дуба однаковенного. Спилюють там метра по два примерно, менші куски, тоді розколюють його. І становлять будкою. Внизу тут дрібненьке, на то накладають, тоді беруть землею обкладають більшу половину, це називається «дерниння». Зверху оце обкладають кругом і ще вище обклали, остається там, примером, отак від верха, тоді запалюють, як дрова, там загоряться дрібні – і ще дальше обкладають дернинням, шоб лиш вгорі воздух проходив. І ото там час-два погоріло, тоді зовсім там затуляють, чуть-чуть лиш там вверху. А дрова начинають горіти, вони полум'ям не горять, а горять таким, як газ. І где-то суток двоє воно горить, дивиться, шоб не пропадало, дерево ж згоряє і пада туди на кучу, і от тоді накидає, шоб полум'я не було. Бо як полум'я буде, то воно згорить, а то воно тільки тріскається, кислород заходи і тоді тільки тріскається. І суток троє, уже дід знає, шо вже все. Я ночью був сторожував, а він дньом. [...] А тоді землю ту розкидали, його викидали, ну, десь робим ми таку низину, ямку викопав – там вода. Тоді приливаєм, шоб полум'я не було. Приливаєм його, воно таке полопане з кусками. А тоді берем откидаєм і в кузню. А в кузню тоді кладуть, він же горить, і розтопляють там, гріють жилізо.

с. Одринка

Записала С. Щербань у липні 2008 р.
у с. Одринка Нововодолазького р-ну Харківської обл.
від Кононенка Костянтина Платоновича, 1925 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Жито пов'яжуть і складають у копи, полукіпки – хрестики. Копа – шістдесят снопів – це два хрестики, по два ложут. А там тридцять і п'ятнадцять – полукіпки – по хрестику, як поле мале, а як поля багато, то в копи складають. Я носив снопи, а мати складає у копу, ложити так снопи, щоб дощем не заливало, униз колосками, а гузирем уверх. [...] Жнуть серпом, перевеслом скручують і ставлять у клуні, щоб не змокла, і тоді жито дає запах соломи. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** Жито пророщують, щоб воно тільки пустило ключки, а тоді мелять. Поїдуть на вітряк, в Одринці було дуже багато вітряків, змелять муку з того пророщеного жита, і воно солодке – мука. Тоді засипає у горщик чи макітру, у тепле десь поставлять і воно грає, і як вже булькає – то вже готове. Туди терну кинуть і сливи – тернослив – і ото їда. Пророщене жито всігда буде солодке. Тільки ключки повипуска, віником збирають зерно і сушат. Зерно лежало на землі у теплу погоду, ранньої весни. На горищі тепло, сушаться фрукти і зерно, горох там, квасоля – закрами там.

с. Федорівка

Записав В. Іванчишен 14 жовтня 2016 р.
у с. Федорівка Нововодолазького р-ну Харківської обл.
від Скляр Ірини Василівни, 1927 р. н.,
та Лугової Тетяни Михайлівни, 1956 р. н.

МЛИНАРСТВО Батько мій зробив мельничку, така була, отак круглі камені, а тоді мололи зерно. Десь брав камінь, такі круглі два. Підем на базар купим на стакан. Сто стаканів купиш, принесеш. То змелять, то ото спечеш. І ото він робив, ше й у колгосп мололи, як уже, каже, німців прогнали, а мелниця була несправна в колгоспі. То приходили, обід отож варили в поле людям, то ото мололи. Змелять і батько трошки собі відбере. То на то й прожили. А тоді вже вони справили, зробили в колгоспі млин. Вже тоді люди мололи там. Робив олійницю сам він. То олію били собі отак. Ну ото в колгоспі було, понімаєте. Вже й олійниця була, били там. І ото мололи.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО Батько в мене був такий мастєр на всі руки, то робили самі. [Як звали Вашого батька?] Скляр Василь Григорович. Батько вмер мій в [19]61-му годі, а родився у 1884-ім чи шостім. Він робив оці бочки дерев'яні, возики робив, колеса оце гнув, ободи оці. Дерев'яні колеса робив на вози. Робив він відра з жиліза, бетончики. ***Бондарство.*** [Чи бачили Ви процес виготовлення бочки або діжки?] А діжку він робив так: оце обручі жилізні, він ставив їх отак, були стовпці, ну, шоб воно держалося, тоді надіва обручі, отакечко круглий. А тоді він вистругує. Діжки він робив, дерево оце ясенове. Він розпилював його, розколював, а тоді він його вистругає, а тоді надіва обруч жилізний. І стави отак всередину кругом, оце обстави, обтяга його, тоді ж воно держи його. І оце він притягає його одне до одного. Вистругує він усе те, шо нужно. І ото він притягає його одне до одного, а тоді він роби дно. То він вистругує оці досточки, він їх отут застругує, різьбу роби между них внизу, шо він поставляв їх, шо держи обід оцей, тамечко різьба кругом. І ото міряє він сам там, і ото він набива, дно вставив. Все, діжка в нього готова, а тут він обручики пороби. А тоді налива води, чи біжить де, чи ні. Воно ж поки це намокни, намочи. Колись замочували бочки, шоб воно накисало, шоб воно не текло. Наливали повні, стояли. [Чи продавав він свої вироби?] Та собі робив, своїм. А такечко не було. Так ото бетончики зроби він, у відро дно встави. [Для чого використовували діжки?] А в них солили огірки, помідори, капусту, яблука, кавуни. Це банки стали, як вже война кончилася. Після війни з Германії навезли, шо оце банки, а то все було у діжках. Воно ж банок було мало тоже, це поки стало банок багато. Тоді завели усе в банки. У нас його не було зовсім, у нас усе в діжках було.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Оце прядіво сіяли, сємена були, посіють тут от на городі, а тоді ж воно росте. А тоді вибираємо, є воно цвіте і там зернячко, а є ні. Було «матірка» і «плоскінь» називали. Матірка – це ото, шо з зерном, а плоскінь – це луче, це не було цього [зерна]. І тоді вибирали зерно, помолотять оце сємена, і олію ще били з цего сім'я, зелена така олія, пахуча добра була. А ці снопики, шо вибирали, воно росло так заввишки, то на возик і до річки, мочили його. Ото в річці так

www.etnolog.org.ua

накладуть його снопиками, зверху накриють сіном, а тоді придавлять землею, а тоді воно вимока там. Не знаю, скільки, тижнів два чи три, ну, вопшем, за нормою. Тоді його витягають відтіля, висушують. А тоді таке робили: отакечко воно дерев'яне йде, оце ж брали, як воно вже висохне, підкладали і ним отакечки посічуть. І тоді получалось прядіво таке, шо його і верьовки в'язали тоді. І оце ж прядіво витіпаємо гарно, то воно м'яке. А тоді мняли його. Виминаєм, воно тоді робиться м'яке. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** І тоді вона [мати] роби з нього ті волокна і роби мички, надіва на той гребінь, прядуть і смичуть, а нитка тоненька-тоненька прядеться. Гребінь такий і днище дерев'яне. А в це днище ставили цей гребінь, була гребіночка така. Чесали його, розчісували. А тоді прядка була така і колесо ото. І отутечки сюди його, отак сидиш, смичиш оце – прядеш. Пряли на прядку, хто як мав. Є пряли, шо тоненька нитка, а є товща йде нитка. Сестра пряла, я не пряла ще тоді. Я, мабуть, напряла півміток один. Навчила вона мене. То ото смичиш, то воно тоді тоненько прядеться. Ниточка така гарна. Тоді оце ж цю нитку намотували. Тягнеться ото нитка, а тоді ту нитку на катушки. А тоді їх мотали, мотовило таке було, на те мотовило ще розмотають. А тоді з того мотовила отак було, шо надівались коники дерев'яні, як же воно звалося, шо отак на четверо, чотирьох. І ото надівали, шо це напряли ми, помочили, а тоді його надіваєш отак, відтіля знімаєш і мотаєш на клубки. Оце півмітки розмотували на клубки. А тоді ше цівки робили, на ці цівки намотували. А цівки із човником посилали як ткали. Ми ото такечко пряли, сідали сестри. То мама пряла, то сестра пряла. Я вчилася, навчалась і я пряла.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** А тоді вже ткали, ставили верстат. Надівають начиння. Воно йде таке на схилці. І на них ці цівочки намотували, і ото човник такий був. І от сюди вставляють. Було так, шо його прибивають, і ото тчеш, кидали той човничок такий, і там уставлялась ця ж катушечка з ниткою. І її туди даєш, прибиваєш так, як воно звалося, не ляда, ну нею, отак воно згори іде з верстатом. Верстат ставлять і воно ж чіпляється. А туди натягають оце ж нитки ті, прядіво. І тоді човничок вставляєш в цю цівочку і ото нею туди дає отакечки, а тутечки прибиваєш. І ото ж висить такий, воно якось називали, не здумаєш – ляда. Там ногами перебираєш оце, а тут лядою прибиваєш. І отак даси і тут ногами, а там перебираєш чи унизу дві тих, куди шо. І ото тим човником, а тут прибиваєш лядою цією. І воно тчеться і получається полотно. Отак завширшки, оскільки воно тамечко, начиння таке, шо нитки ідуть крізь нього. І тоді воно получається ото полотно. Як товще пряде, то буде товще полотно. А якшо прядеш тоненько, то тоненьке буде, гарне. Хто як умів, хто як смичи. [Де Ви брали ткацький інструментарій?] Так було ж пороблене, я не знаю. У нас верстат був свій. То ото ж було, шо це мотали, все було. ***Вибілювання полотна.*** А тоді його начинаєш мочити, вимочувати, шоб воно біле було. Білила оте полотно. [Яким чином вибілювали полотно?] Його мочили і вистеляли на сонце, і воно вигоряє. І ото його збираєш, отак склав у моток, умочив у воду, розстелив тутечко по траві. І ото воно висиха і опять його мочиш у воду, ну скільки раз воно висиха, скілько й раз мочиш до вечора. А тоді ж на ніч прибираєш його. Ото так вибілювали. Ото полотно, коли вибілиться, його прибирають уже. ***Асортимент тканих виробів.*** Сорочки шили, штани шили. То спідницю шила та носила. Не було матерії, не було де шо набрати.

ХАРКІВСЬКИЙ РАЙОН

смт Буди

Записав В. Іванчишен 2017 р.
у смт Буди Харківського р-ну Харківської обл.
від Гриценка Дмитра Олексійовича, 1955 р. н.,
Путрі Олександра Антоновича, 1949 р. н.,
та Панченко Віри Михайлівни, 1958 р. н.

РИБАЛЬСТВО [З якою метою утворено громадське товариство в Будах?] Там всьо время було рибацке товариство від завода. То заводский ставок. Будяни всі тоді трудились на заводі. На фаянсовом, на БФЗ, на кирпичном заводі. Воно було спокон вєков. Було розсипалось. Ряд ставків були поотжимали. Зарицький ставок забрали. Це до мера, він там знає. Я считаю, шоб ставки свободні, доступ дєтвори до них. Раньше як взяв вудочку, і чему тут учились. [Якими знаряддями ловили рибу колись?] Ятір, кубарь. А то кольца, потому натягується сєтка на нього. [Чи плели сєтки?] Це такі були мастєра. Допустим, я не вмію плести, а ти вмієш. Я заказав тобі. [Що таке «кубар»?] Це почті, він тільки з крилами. Кругле ето, ше отведено крила. Приманку туди – ілі макуху, ілі сухарі накидаєш. Кидається туди приманка, підв'язується внутрі. І воно ж пахне, макух цей. І на утро, вечером ставиться, а утром винімається, там риба. Ставиш у нужний момент. Ятір, то це крило направляє рибу у внутр ятіра. Розтяжки ставилися і до цього крила упирається риба. Є перехват. Ставили сєтки, туди забивається риба, а потом приподнімається. Пацанами ми корзинами ловили. Плетеной з лози корзиной. [Хто виготовляв корзини?] Раньше вони в продажу були. Не знаю, як то називалось, на два чєловєка, така корзина, за одну ручку, і за другу ручку. Та яку там приманку, замєсто сєті, сєті ж раньше не було. [...] [Чи ловлять у Будах карпів?] Раньше казали, поймал карпа, десять-чотирнадцять кілограм, но ніхто його не бачив. Каже, то глаз вот такой, ну как всє рибаки. Я, говорю, маленькую ловлю. На удочку, на перловку. Тут у ніх общєство, я прієзжаю. Поетому разрєшається на удочки ловить. У мєня, правда, харошая дорогая удочка. Я прихожу, нікогда не кормлю, всє там приходят по вєдру засипают. Ставок малєнький, зачєм, оно будєт клєвать. Закідивал і ловіл, сколько я помню. Ми еще й в Прибалтіке жилі, лєска всьо била, поплавок, мой отєц любіл гусіноє пєро. Ілі сам дєлал. [Як вибирати поплавок?] Смотря какую рибу хотите поймать. Чєм лєгчє снасть, тєм лєгчє, поймать рибку. Поймать вот такую рибку прощє, чем малєнькую. Я ловлю на максимально льогкую снасть. Я подбіраю, штоб да дна, там поплавочєк, грузіло. Крючки покупаю, імпортниє, хорошіє. Ілі кованиє, но оні очєнь дорогіє. Ето надо єхать на птічій ринок, тут у Харьковє. [Як вимірюють рибу?] Хто-то по вєсу, а я по размєру, ну от голови смотріш, і по рукє вот так. Ятєров не практікують на прудах, ето на рєчкє. Брєдєнь, такой запрещьоний. [Чи ловите восени? Яку наживку використовуєте?] Смотря какой водойом. Та

www.etnolog.org.ua

же перловка, черв'як. Даже лучше нє навозний, а такой виползєнь. Горох, но єво варіть тяжєло. Раньше рєзінкой ловілі. Рєзінка – ето, грубо говоря, грузіло, бичьовка, потом чєрєз колєчко круглая рєзінка в завісімості од дальності заброса. Даже лєска і поводкі. Ну й катушкой. Размотал і как донку забрасивают, і смотрят как ведьот. В чьом отлічія: донку надо витягівать, а рєзінку подтянул, рибу снял і она назад так ідьот. Удобнєє. Ето такоє полубраконьєрскоє. Дорожка – то же самоє резінка, только крючкі. Вмєсто поводков з крючкамі прив'язиваєтьсяя сєтка з грузікамі. Я хожу для удовольствія. Самую большую рибу, пару карасіков, плотву большую, я такой даже на водохраніліще нє відєл. Ето самая вкусная риба. Еті карпи по п'ять кілограм, оні стариє, нєвкусниє. [Чи є прикмети з приводу успішної риболовлі?] Трудно сказать, здєсь угадай мєлодію. На каждом водоймє, вєтер откуда дуєт. Єслі дуєт отсюда, на етом ставкє плохо клєвать будєт. Мєсто в завісімості от вєтра іщєш. Прєждє всєво я ловлю на очєнь льогкую снасть. По покльовочкє канєшно. Лучше сідать протів вєтра. Єслі вєтєр сільний, надо іскать мєсто там, гдє нєт волни. [У чому важливість лову першої риби?] Почін для начала. Ето такоє, вот для чєво, на базарє ти пєрвий купіл, он дєньгамі по вєщам так раз-раз. От примєта, повєзьот, єщьо продам. Бивают счастлівиє дні. Вот я прихожу, ну хто сідіт, у нєво десять тюлєчєк. Накорміл так, шо там аж вода кіпіт. Клєвать нє будєт, потому шо риба накормлєная. А я сяду, у меня п'ятимєтровая удочка, і так больше вийдєт. Єслі прийдьош і час-два-трі нє клюйот, то мєняю мєсто. Я приєзжаю больше трідцаті лєт. Я нємножко знаю, как нужно свою рибку ловіть. Раньше окуні здєсь білі, ми с дочкой ходілі. Ше батьки живі білі, оні там пока готовят і я за полтора часа полсадка етіх окунєй. [...] Єдінствєнная риба, которую нє нужно подсєкать, ето лін. Ета із тєх, коториє водяться у нас. Еслі он только ціп-ціп, і ти ево сразу дьорнул, нічево нє сдєлаєш. Всьо остальную рибу надо подсєкать. Карась, плотва – то же самоє, краснопьорка вообще б'єт. [Розкажіть про місцеве товариство риболовів.] Общество – принцип одін і тот же: єсть опрєдєльонний круг любітєлєй і єсть ставок какой-та. І оні собіраются для [ловлі] риби. Через поссовєт ілі что регістріруют там сєбя – вот ми общества. Собірают взноси, чистка ставка. А потом орпєдєляют правіла лова. Проводят з какой-то періодічностью збори. Єслі путьовоє общество – дєжурят, чтоби хто-то нє заєхал. Сєті там. Зімой лункі бурят, штоби замора нє било. Мєстним житєлям оні говрят, хочєш вступай, єсть взнос. Я нє хочу і нє могу. Я в свойо время ім прєдлагал, я наєздами биваю, я в год мєсяц могу рибачіть. Я ім прєдложіл, но дєжуріть нє буду. Нєт, нільзя, только свої.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Пасічництво.*** [Чи займалися в Будах бджільництвом?] Займались, вивозили вулики за межі селища. Та були в них такі будиночки. Там вони ночували, чергували по черзі, пасічники. І тоді всі з'їжджались, мед качали. Раз на рік виїжджали – весною і до пізньої осені. А потом вже забирали додому. І сейчас люди у нас єсть. [Скільки вуликів було у Вашій родині?] У нас було вісімнадцять уліків. У мого тата вісімнадцять сімей. Сам він розводив. Єслі рой ето саме, він мог цей рой зібрати. Ше шо пам'ятаю про нього, він інтєрєсно розповідав, хто там був у вулику: трутні, ше там робочі пчьоли. [Як звуть Вашого батька?] Панченко Михайло Васильович, йому дев'яносто чотири роки. Він інвалід, учасник війни. Біля нас були його друзі, вони порадили, їх було, Рожкові, Путря, Кришталенко і він, чотири родини, які об'єдналися і ділилися там. Дали сім'ю. В них було общество своє. Общество бджолярів. Їм давали сахар, з общества цього. [Чи користувалися спеціальною літературою?] Да, книжки були. Прополіс собирали, від різних хвороб. В одного була язва шлунку, і він пив ту настойку, і вона зарубцювалась. І лікарі його до операції годували. Я знаю, шо єслі зуби боліли, добавляли, горло полоскали.

www.etnolog.org.ua

ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ

ГОЛОПРИСТАНСЬКИЙ РАЙОН

с. Кардашинка

Записано в с. Кардашинка Голопристанського р-ну Херсонської обл. від Січної Олени Домнатіївни, 1922 р. н., та Січного Івана Філатовича, 1929 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** В селі був великий випас, то тримали скотину – одну-дві корови, кілька телят. Наймали селом кількох пастухів. Платили грошима і харчами. Було дві-три череди, які випасали з апреля по октябрь. Купували і продавали скотину. Коли продавали, то треба продавати із налигачем, щоб корова не тужила за старим домом і молоко не пропало. Той, хто купляв, ставив могорич. Скотину запивали, щоб все благополучно було. ***Свинарство***. Поросят тримали. Запрошували колія, який різав порося. В кожному дворі їх тримали по кілька. А різать починали восени, пізньої осені, коли вже добре похолодає. Часто різали поросят і до Рождєства.

РИБАЛЬСТВО Село розташоване біля лиману. Традиційно населення займалось рибальством. Сім'я мала два каюка [човни]. Раніше, було, виходило із села більше сотні каюків. Стільки можна було зловити риби. Батьки займались рибальством. Взимку ловили на блешню – густирь, тараньку, щуку. Рибу смажили, солили та сушили на сонці.

с. Стара Збур'ївка

Записали Т. Момот та М. Бех у червні 2013 р. у с. Стара Збур'ївка Голопристанського р-ну Херсонської обл. від Тисленко Ніни Микитівни, 1932 р. н., Вічної Валентини Семенівни, 1938 р. н., та Шалади Віталія Васильовича, 1937 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** [Чи великий у Вас город?] Двацать сєм сотих. [Який був раніше город?] Раніше було по п'ятнацять сотих. А тоді розрешили, де отрезки билі, де недорізані такі були городи поостававлися, тепер їх, пожалуста, можеш приватізіровать, заплати гроші, вони зроблять документи і тобі добавлять той город, шо колись були одрізали. [Що вирощують на городі?] Раніше, поки молодші були, теплицами занімались, вирощували помідори, а тепер уже картошки садять в нас в основному. А колхози занімалися хлєборобством, овощі: помідори, арбузи – ето Херсонщина славилася в те времня.

ТВАРИННИЦТВО ***Свинарство.*** [Які тварини були в людей у господарстві?] В основному поросята були, ну кормить то нічим було і жара така, поливу не було, позакисали очі, шо нічим і кормить було. [Як часто раніше різали свиней?] Ну, це всігда стараюця держать свиню і ріжеш уже к Рожеству, к Паскі, то к Новому году. [Де і як зберігали м'ясо, сало?] Закатували. [...] Ну це потом, а так солили. [...] Уже нові мєтоди прийшли, то закатка, а то токанили. [...] В відє тушонки. Ну а потом новий мєтод прийшов, шо розсол: ну робиш яічко чи картоплина, вона випливає як росол, ложиш у цей розсол і кусочками те м'ясо ложиш. [...] Яйцо туда ложиш, ано далжно всплить або картоплина, значить, дастатачна солі. [Свиней смалили чи шкіру з них здирали?] Вкусніше як посмалити. [Чи було таке, що і шкіру здирали?] Раньше за шкурою здавали, нада написать було: «Снята кожа, труп зарит». Обізатєльно, шо труп зарит. «Ми, ніже подпісавшиєся такий-то такий-то. Кожа снята, труп зарит». [Як смалили свиней?] Зарізали, ну і потом нада житньою пшеницьою, соломою, укривать. Обсмалили, а тоді оцією соломою житньою ложили і вкривали і воно оце пропитувалося тою соломою. І таке вкусне-вкусне. [Чи тримали у вашому селі корів?] Да, були. [Ви теж тримали корову?] Нє, ми не держали, свиней держали а корову не держали. [Яких ще тварин тримали?] Курей, індики там, качки і кроли держали. Ранє все було, а зараз нічого з дідом не держим, нема не курици, не кроля, не качки, не свині.

ВИНОГРАДАРСТВО ***Технології виноградарства.*** [Що вирощували на городі?] Ну, у батька це мати завела виноград, пітнацить сотих. Сємсот кустов. ***Переробка врожаю.*** [Що робили з винограду?] Порізали і везли в Дніпропєтровск, там, на параході, продавать. За безцінь, мало прибутку од цього винограду було. [Чи робили вино?] Вино низя було робить. [Але ж робили?] Робили, канєшно. Ну, робили, ходили по домах і хто робе вино, бо робиця п'янкою, то виливали. Но вабщєто ета ж било афіцальна. У нас била, «винна» називалась, такой длінний дом, туда к кладбіщу. То там била винна. Собствєнно, у насєлєнія прінімалі віно, ета афіцальна била, нєльзя била проста от нагнать самагон. Ета нєльзя, но ета ми і нє дєлалі, наша сєм'я. А в винну дєд здавал. Ну і для своіх там, понятноє дєла. Но у нас сєм'я прі таком калічєствє вінаграда, сєм'я нє била п'ющєй. Дєд сам у нас нє піл. [Як робили вино?] Вино як у Збурівкє роблять, ніхто так не робе. Ну спєціально чан, дробілка, яка дробе. Ставиця вона зверху на цей чан і сипеця туди виноград і перемелюється. Тоді він должен три дня, коли шапка вже підійде під верх, переброде. Ну і дальше, коли переброде, то унизу ж із цього ж чана єсть такий, ну дирочка, чопик, підстав-

www.etnolog.org.ua

ляєш миску і тут самий сок. Це вже як переграло воно там, не більше двох-трьох днів. Ну тоді у бочьоночьок наливаєш. Жом оцей, те прес такий, ну домашній такий пресок. [Що закручувався?] Ага, там на винтах. А в кого не було цього пресу, руками вижимали оці вижимки і туди ж тоже, у це, де сок, лили ось оце так. І вино те начинає грати, шумить, і обізатєльно сахар нада добавить. Ну скіки там, п'ятсот грам на відро. Ну а як появився оцей із комиша сахар, то вже більше нада було, десь грам восємсот добавить. І воно оце ж бурлить все врем'я, а тоді вже дрожжі ці осідають на низ, осадок такий. І нада, шоб на цьому осадку було вино до настання тепла. Як уже чуствуєш весну, як прогрівав, значить, підірве і забурлить, оце вино буде мутне, а так як вовремя ось оце, шо ще не бурлить, і сцідиш це вино – нармальне вино. Таке як у Збурівкє вино робили, то нихто такого вина не робив. [Чи гнали самогон?] Його і щас гонять. У нас гнали люди. [А ви гнали?] Нє, а нам зачєм.

РИБАЛЬСТВО [Чи ловлять рибу неводами?] Неводами і ятірями. Ятірі – «вентєри» називаюця. [Ятір – це із кругами?] Да-да, то на проволки натягнуте. [Чи великі у вас ятері?] Великі. [Якої величини «крила»?] Значить, пітнацять метров крило. [Одне?] Одне. І «база» називаєця. [Це круг?] Да-да. [Який діаметр цієї бази?] Ну там дєсєть метров база, а вшиті кульки туди ж іще, в ятєрі, і там на півтора метра, нє, на метр, метр двацять кульки отак заввишки. От сєчас мені сємдісят шестой год – я ще працюю. [Рибу ловите?] Работаєм. Щас запрет, шеснацатого вже включитєльно розпрет, будем виходить. [...] Як нерестиця – не виїжджають. [Яку тут ловлять рибу?] Усяку – і карасі, і краснопьорку, яка єсть. Густира і коропчик попадається, і сомки попадаються – ну така, шоб була мерна. [...] Судаки попадаються. Виїжджаєш і мерка в тебе, шоб тіки мерна риба, недомер викидаєш у воду. Це дуже харашо, потому шо отакий сомок, знаєте, скільки він стоїть штрафу? Три тисячі сімсот. Оце взяв нє мерного і тебе піймали – ото три тисячі сімсот. [Чи ловите Ви неводом?] Нє, в мене невода немає, це невод у предпренємателя. Я работаю от предпренємателя. [Які розміри невода?] Як узять в діаметрі – метров сімсот. Обкидав і тягнуть тоді. Стягують отак, зжимають, а потом беруть помаленьку, там грузять. [Невід закидають із човна?] Да, аякже. Дві дубівки такі дерев'яні, і на тіх дубівках люди сидять – двацать чоловік. [Які ще знаряддя використовували для ловлі риби?] А так більш нема таких, оце ж невід і ятєря. Сєті ранче розрешали, були сєті в нас у колхозі і були звьона. Спеціально занімались – «сітники» назівались, сипали сєті, на кажной дубівки – три человека, «звєно» назівалось. От у нас було в рибколхозє дєсять звеній по три человека, вже трицать человек работало. Вотето вони сипали сєті, ловили рибу. Прийомка була, принімали рибу і ета риба йшла в рибний цех, там каптили і там вже пішла потом на продажу, вже пішла вона по всьом Союзу. Організовано так було, шо завезли рибу сітники ці, тут приходи прийомка, рибу здали на катір. Рибколхоз держав п'ять судов морських, ловили ми хамсу, бички, ставриду. Оце все ловилося, здавалося, принімали і заводи работали. Приходим – викачують в нас рибу із судна рибонасосами. І риба ця йде по лєнтах, а там дівчата работають в рибзаводі. Перерабатують її: солять, пакують і в бочки – і на вагони, і вже пішла по Союзу риба. Отак було ранче організовано всьо. [...] В нас були прибори на судах, работав самольот зверху, льотчик спеціально закреплений за рибаками. І от він літає, з воздуха луче видно, і криє – веде судно, і льотчик командує, а капітан ісполняє всьо. І полетів, слєдуєщого наводе, єсі ми не бачимо риби, а то ми большенство і самі бачили її, так було риби багато, вона оддає красний оттєнок. [Скільки зараз риби?] А щас, я ж не знаю, шо там робиться, на том морі, як вони роблять. Це ж я був, ті годи, коли я молодий був. [Як ловиться риба на Дніпрі?] Зимній лов хароший, подльодний. [Це коли ятір ставиться під лід?] На ятіри не ловлять вони. Оце доробили до дікабря місяця, до половини ноября – і всьо, аж до марта місяця, пока льод не піде. Пішли морози – намерзання, невода вже по льоду тягають. Невода запускають під льод. В них ополонки такі, запускають під льод, то зімой харашо ловлять рибу, в основном карасі. Ну попадається там і короп, і щука. Ну, це так, виборочно, багато не стало риби. Нема в нас багато пород риби – чеши нєт, рибца нєт, клипця нєт. [З чим, на вашу думку, пов'язане зникнення риби?] А Бог його знає. [Може, виловили всю?] Ні, рибу не виловиш, її ніхто ніколи не вилавлював і не виловить. Це всьо – бом, бом [безпідставні розмови] отам же ж седять, там пишуть [у Києві сидять чиновники], так як в прошлом году написали, ми, значить, в нас прозор [проміжки між нитками сітки] у ятєрі, оці ж шо ставники, він задня бочка [задня частина ятера відокремлена від передньої бочки конусоподібної сіткою] трицатка [30 мм прозор], а передня бочка [середня частина ятеря, відокремлена від бази конусоподібної сіткою] сороковка [40 мм прозор], і база [передня частина ятеря, від першого кола до конусоподібної сітки] сороковка [40 мм прозор]. Ну шоб риба мерна попадала. І крило тоже сороковка [сіткове полотно, яке призначене для того, щоб направляти рибу до ятеря]. Риба как іде – вдарилася у крило і йде понад крилом – о, дірка открита, заходе у базу і пішла понад крилом – о, дірка открита, заходе у базу і пішла понад сєткой, іще дірка, і потом заходе вона в кульок [конусоподібна сітка], єсі вона по прозору мелка, вона в ячейку – ну в очі [прозор], вона раз і пішла, і пішла вона собі на свободу, сама вона вже. І вона пішла сама собі на свободу. Так це з покон віку, такий у нас порядок, снасті дєлать тільки такі, по такому прозору. Це вже діди наші, прадіди спасали цим молодь, молодь виходила, а те, шо мерне, те оставалося. От ми дорибальчили в прошлом году до запрета, все нормально, послє запрета це вже квартал пройшов, розпрет – нада їхать уже ж виставлять, а тут приходе письмо з Києва, шо, мов, нада переробить снасті! Як їх можна переробить! Як вони построєні, їх уже ніяк не переробиш. Це тіки викинуть. І нада нові, а щас попробуй нові снасті построїть, матула ж дорога. [«Матула» – це сітка, з якої в'язали ятері?] Да, ми називаєм «матула», а в їх там десь у Києві, там десь у верху, там все з трицатки. Сказали, шо нада все з трицатки. Ну от якийсь же-ж йолоп, видать, подивився. Шо ш ви робите? То у вас там бардак – не в нас, а в вас. Забрали оці всі документи, ми начали оце все казать, всі піднялися, послали представитєля, приїжджає, розтолкував там їм усе, постановили на место все. Остановили на петнацать днів лов, і весь став промисел Днєпро-Бузького лиману, це ж не тіко в нас в Збуровкє ставляють, а вся Херсонська область, це і Ніколайовська область ставляють. [Як Ви в'яжете сітки на ятері?] Так це ж купляють матулу. Матула готова: трицятка, сороковка, яка вам нада, це продаєця на базарі. [Самі не в'язали?] Ранче було, ми получали в кол-

www.etnolog.org.ua

хозах, колхози видавали і робили. А щас нє, всьо нада дєнюшки платить. [З яких частин складається невід?] Тоже ж він так же складаєця, із прозором сороковка і, по моєму, трицать восєм прозори і сороковка, тоже проходе риба, мелоч всяка виходе, матня – там тоже сороковка. В матні ранче тоже, притягуєш рибу, стоїть інспектор і стоїть рибалка з підсакой – черпонув риби с матні і щитає – це мерна, це не мерна, єсі нащитав больше процента не мерной, а между неї мерна хороша риба, матню розрізав – всьо, риба пішла. Випустили і всьо. Це харашо, шо не унічтожають мелоч. [Зараз так само роблять?] Да, і щас так роблять. [Чи ловлять зараз незаконно рибу?] Нє, ранче було – сипали. А щас вродє наладилось. В особеності це два чи три годи запрет очень хароший. Дають нереститься, дають усе це. [З чим пов'язані такі зміни?] Люди стали относиться луче. І рибоохрана не зіває, охраняють. [Чи ловили іншими снастями? Може, ловили вудочкою?] Лови, пожалуста, в розпрет. Єсть лодка в тебе, береш там отловочну карточку, плотиш там за месяц петнацать рублєй, по моєму, і єдеш і ловиш карасі, краснопьорку – п'ять кілограм. А в запрет – тіки із матєрика удочкою. Іли в канаві десь коло насєльоного пункта. [Вудочки робили самі чи купували?] Та самі. Ранче самі з комишу робили. Плотний комиш такий, товстий, і з комишу робили удочки. [Де брали ліску на вудочки?] А лєску купляли в магазіні. А у те врем'я, послє войни, із конського волоса, з хвоста, крутили ми самі і ловили. [Гачки також самі робили?] Нє, кручки були. Блешні робили самі. [З чого робили блешні?] Блєсна – ото шо окуні [ловити]. В мене даже сохранились. [З якого матеріалу робили блешні?] Робили із медалі і чого хочеш. [...] Після войни. Із бронзи, із меді, то напаювалося все. [Поплавки також самі робили чи купували?] Поплавки робили, ото шо бутилки затикають пропки, а тоді ж вже появилися поплавки готові, продають у магазінах, і лєску, і оці спінінги. [Чи робили поплавки з пір'їни?] Да. [Чи використовували інші знаряддя лову? Чи били чимось рибу, проштрикуючи її?] Нє, в нас не занімаються таким. Чули ранче, шо сандоля була і били щуки. Це пацанами як були. Ото по березі, як нереститься весною, вони в тепленьку водичку, і вони тут били. Ну ганяли за те дуже. [Жінці не можна переступати ятеря?] Любу снасть рибацьку. [А чоловіку?] А мужику можна. [Чому жінці не можна переступати через рибацькі снасті?] Риба не буде ловитись, приказки такі. Отут в'яжеться тичка, низ в'яжеться і верх. І встромляється в дно, і тут тоже тичка – дві тички отак стоять, держуть, називається «устинкові тички», «устинок». Значить, із того краю іде крило – той край упирається в берег озера чи річкі, чи там через латаття те, «латаки» називається, де ростенія росте, його [«крило»] запихаєш у оті зарослі і по середині оці дві тички, отак вони стоять, а тут крило крайнє, тичка тоже посередині – ну вопщем, получається як три тички туто. Риба йде од туда по крилу, іде з цьой сторони і з той сторони, і заходе в базу і йде по базі. [...] Іде по крилу, дивиця – дірка і заходить в передню бочку. Там дірка, заходе в задню бочку, і заходе аж у самий кутець – називається ото «кутець», і ото вже раз вона туди зашла – вже не вийде. Оце так ловлять рибу. [Чи закріплюють «кутець»?] Абизатєльно, тичка стоїть, вірьовочка та зав'язується, кутець зав'язується і до тички в'яжеться тичка. [Це дерев'яний човен?] Каючок, оце витяг – буду красить, смолить його. [Це щоб не протікало?] Да. Це я так з удочкой можу виїхать, посидіть, порибачить постариковськи. [Ви самі робили цей човен?] Нє, покупав я. [Чи роблять зараз люди самі такі човни?] Єсть, канєшно, в нас роблять. [Це «раколовка»?] То «раколовка» само собою – круг, насажувалася ця ж матула і прив'язувалась ниточка і наверх, тоді береш поплавок, а це ятір просто дєлався, і тоже ж крило і по крилу іде рак і заходи в бочку. [Тут одна «бочка»?] Одна. [Протягом якого часу ятері можуть стояти на одному місці?] Ну, можеш місяць їх не мить, а потом нада промивать, замулюються, сушиш їх, потом обратно ставиш – та вопшем, хліб тяжолий, ну а шо робить, як немає іначої роботи, оце у дане врем'я, воно стоїть тисячу гривень одна снасть, оце один ставник: наряд купить, свинець купить – це все дєньги. Я б його, канєшно, не робив, мені вже не нужне, ну я синові держу. [Син десь на заробітках?] У Росії работает, в нас же ж робот немає. [...] Оце хоче приїхать, а він сам рибак був у колхозє, работав в інспекції Херсонський в заповедніку, називалась «Красна хата». [Чи довго Ви використовували сітки для ловлі риби?] Я вже забув, до якого году були розрешонні. Мабуть, до дєвеносто второго. А оце підісят шестий, пійсят п'ятий, підісят третій і пішло до цих годів – сітки в нас були розрешонні, ловили сітками, давали промисловий – таку бумажку, право на ловлю. Ми робили на неводах, на оціх тяглових – річкові невода, то волокуша у Куту, а тут тягловиє невода – річковиє. [Чим тягали такі неводи?] Все вручну, на плеча – і тягли, лями такі є. І риба на невода ті плохо ловилася. Предсєдатель був непоганий, в інспекції брав більше ліміту і видавав на кажен каюк, там в бригаді сімнацять чоловік, от по три чоловіка, і давали нам по три сітки там чи по четирі, і оце ми рибальчили. На сітку впіймаєш, а на невод – ні. [Яка була сітка – «трьохстєнка» чи «одностєнка»?] Нє, в нас трьохстєнок немає, в нас називаюця так: «стагована» сітка – стяги так через сітку, нитка затягується, і називаєця «поріжева» сітка, двохстороння – поріж, а туди паха затягуєш, і такі голі, нема нечого – «голици» називались. По прозору випускалися пахи, оп'ять же ж таки трицать шесть і више, таких не було в промислі, як я розказував, – «трицатки», як у верху там принімаєтьса, там трицатки заведєно даже і на сєтях.

НОВОВОРОНЦОВСЬКИЙ РАЙОН

с. Біляївка

Записано в с. Біляївка Нововоронцовського р-ну Херсонської обл. від Ступак Фекли Калістратіївни, 1910 р. н., (проживає в с. Даріївка), Мартишко Марії Ісаківни, 1918 р. н., родом із с. Миколаї (у с. Біляївка проживає з 1944 р.), та Карпенко Явдохи Семенівни, 93 роки, родом із с. Сокиринець

ТВАРИННИЦТВО В батька забрали в 1939 році кобилицю, дві корови, клуню на трьох сохах. Мати заховала в подушку, якою було заткнуте вікно, картопляні лушпайки – і ті забрали. Брата засадили, мати опухла і поїхала кудись. Батюшка її приютив, ще й мені помагала, тоді через три роки мати вернулась, мати пішла свиней пасти. Як продавала я корову, то хазяйка загадала подать налигач полою. А нащо – не сказала, хоч я і спитала. З того часу в мене вже корів і не було.

www.etnolog.org.ua

РИБАЛЬСТВО Ловили рибу і із того і жили. Живемо коло річки, то ще і з неї трохи живемо. Син ставить вершу. Або тепер придумали таку новину: у велику виварку кидають корму рибам і одівають зверху чулку так, щоб вона була зверху з діркою, і ставлять там, де не дуже глибоко. Риба чує запас їжі і припливає. І так цю виварку ставлять на сутки, а може, трохи більше, і тоді маємо хороший улов карасів. Річковий карась дуже вкусний.

ОЛЕШКІВСЬКИЙ РАЙОН *

с. Козачі Лагері

Записали С. Маховська та М. Бех 14 червня 2013 р. у с. Козачі Лагері Цюрупинського р-ну Херсонської обл. від Святохи Діани Василівни, 1929 р. н., родом із с. Костогризове Каховського р-ну Херсонської обл. (у с. Козачі Лагері проживає з 1949 р.), та Приходько Поліни Олексіївни, 1928 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Косили. Ну оце ж і попашка, це косами сперва косили, до коси ще граблі, якось оце вони дєлали, шоб та соломка не падала, а шоб оце вона стоїть і тоді рядочками кладеться. [Косами хліб косили?] Да, а тоді косарки такі надєлали, оці ще плотники, косарки конні – запрегали пару коней, тянуть коні і вона то крутиться і підбирає оце зерно, а там коса така унизу коси, а це падає сюди ж, до того погонича. Погонич держи, а цей дятько вже скидає рівненько рядочком, жінки заді з граблями, сюди-туди і всьо – і куличок, і в'яжуть і ото бросають, а другі йдуть – собирають і [копи] ставляють. [У вас казали «кулики»?] Снопи. Снопики в'язали. [Чим перев'язували снопи?] Узяла пучечок цей і цей і колосочок до колосочків перекрутила, щоб і колосочки цілеськи були – перев'язала, перекинула, закрутила і пашов. І так живо вони робили. А другі оце ж ішли вже у копи складали – «копи» називали. [Скільки снопів у копі?] Не дуже багато. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** А тоді уже кіньми, розводами возили на тік, розчищали землю і зливали, шоб чиста була і горбиком, шоб вода стікала. Тоді возилося на тік і молотили ціпами. Палка товста, а друга прив'язана на кольцах, шоб вона крутилась, і ото молотили отаково. А тоді вже в одного старого хазяїна осталася, в його була своя молотарка, шо молоти машина, то вивезли оце на поле, це за селом було багато землі, попівська була земля – попи займали. ***Агротехніка.*** [Чим у вас обробляли землю?] Коні, плуг, плужок. Ото пара коней або пара волів, а ми дівчата – ой Боже, «виралювали» називається: це рядочок кукурузи – один, другий, а ця ж, борозка, і оця полілка, впереді дві лапки, а заді три, і оце ідеш та вола поганяєш, а одним волом, бо нема так, сіки ростояніє.

ТКАЦТВО, ВИШИВАННЯ Із льону та із коноплі ткали, та було всяке. [Ви вмієте ткати?] Бачила як тьотка, я тьоткє намотувала. [...] Ото такі шпульки, і вона тако ткає, тут витягає, а я беру на шпульки. Вона мотає, набирає. Тьотка молода, брава така. Я то сидю, вона мені з льону виткала рубашку, і вишиту. З льону і вишите таке тут і тутечки [на грудях і рукавах]. [Вишивали раніше теж самі?] Самі. Тьотка в мене дядькова вміла і ткать, і пошить, і рубашку пошила, вишита, довга. [Які були раніше сорочки?] З рукавами, довгі. І я ж така довольна, шо це так. [Як раніше обробляли горловий виріз сорочки?] Вишита посередині, а тут [під шиєю] застібаєцця. [На рукавах вишивали?] Да. [Сорочка довга була?] Довга. А мужики носили рубашки, штанів не було. Не було брюків, а рубашки довгі і повишивані. [На чому раніше ткали?] Станок. Оце ж на шпульку, а це ж тьотка тут сидить і ото туди-сюди випихає, перебирає. [...] Я все вмію робити, я тіко шо вже не бачу і вже ноги не хочуть носить.

с. Олександрівка

Записав М. Бех 11 червня 2013 р. у с. Олександрівка Цюрупинського р-ну Херсонської обл. від Лисенко Людмили Андріївни, 1937 р. н.

ТКАЦТВО Чулки парола, свитерки – оце тоже, тут усе чисто ношене, порене і зроблене. [Розпорювали речі і з цього ткали?] Оце ось ти вже прервав [порвав] і тобі воно не нужне, я її [річ] попорола в нєсколько ниток і зробила. [На чому Ви ткали?] Ковровім станком. [Станок був вертикальний чи горизонтальний?] Станок горизонтальний, тільки п'ятиметровий. [...] Ширина метр шийсят була, сцюдова до сцюдова переверталось п'ять метров. [Хто Вас навчив ткати?] Показали мені ткать отак на пальцях. [Як це?] Ну опщем сиділи ми ждали автобуса, з Малдавиї адна женщина, патом вона вже мені і письма писала і всьо, каже: «Я неколи не думала, шо ти могла панять, як каври робить!». Отака дєлаєця рамка, дві палки – адна нище, друга вище, да цьої – це називаєця «прибивна», а це пересікає, єті нитки отак на неї лягають. І оце вона мені все розказала подробно, я приїхала дадому і кажу своєму Льоні, він був дуже хароший плотнік: «Льонєчка, пажалуста, здєлай мені верстат». [...] В мене були пухові кози і я ткала адєяла, ну ткала я на такому, на прибивному, у свекрухи – вона сама із Черкас була, вони мені показали і я ткала. [...] І ми здєлали. Узори із каврів я вам можу показать, а каврів немає, два – там, два – там і всьо. [Де Ви брали узори?] Абикнавенні вишивальні узори. [Верстат постійно стояв у хаті?] Да. [Як Ви натягували основу?] Оце стоїть велика основа, тепер отут залажуєця рейка і отут залажуєця рейка, патом іде оце ж ета доска, іде та, шо да неї прив'язується нитка, а за цю рейку іде отак, воно переплітається отак [Скільки Ви виготовили килимів?] Два дачки і два сину, і внучки зробила два оці, шо кресла застеляють, – накидки. [Де Ви брали матеріал, з якого робили килими?] Оце осьо шерсть, порола я все – ето раз, а во-вторих, в мене були кози пухові, я дачки здєлала адіяло чисто пухове, не так, як там трошки якоїсь домішки, а чисто пухове. Патом іще єслі не хватало в мене чого, от нада мені такі, а в мене немає чим покрасить ілі шо небуть, то я брала нитки ті, шо в'язали свитера, па три підісят вони були тоді, щас я не знаю па чом вони. [Скільки часу потрібно на виробництво одного килима?] Я па два, па три часа в сутки спала: до п'яти на работі, послє п'яти па дому нада шото здєлать, а патом уже, як палягали всі спать, отоді вже моя робота. Ну любила я сильно це все. [Як Ви робили нитки із шерсті кіз?] Чесала, чоски абикнавенні. [Залізні?] Да. Налажуєця туди пух чи шерсть з коз і чешеця, адна, а другой па верху так, і потом – прялка, прядеш і всьо.

ВИШИВАННЯ [Ви вишиваєте з 1947 року?] То я вишивала – тільки училася, в строчку вишивала, а уже гладдю я начала вишивать – це називаєця «художествена гладь». Вчиться в нас не було в кого, а в селі, я не знаю, як у кого, ну основном таке заведєно в нас – навчилась ложку держать, держи і голку, де плаття заштопать, де

* До 2016 р. – Цюрупинський район.

www.etnolog.org.ua

насок заштопать. [Це Ваші картини, вишиті хрестиком?] Да, всі хрестиком вишиті, я люблю і гладь художню, люблю і хрестик.

с. Раденськ

Записали С. Маховська та М. Бех 10 червня 2013 р. у с. Раденськ Цюрупинського р-ну Херсонської обл. від Руденко (Долганової) Варвари Василівни, 1932 р. н., Бугаєнко Тетяни Василівни, 1949 р. н., Пономаренко Надії Федорівни, 1947 р. н., Іванчі Неоніли Миколаївни, 1939 р. н., переїхала з Київської обл. 1957 р., та Павел Марії Михайлівни, 1938 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Що роблять із першим вижатим снопом?] Я взяла серп, виходю, отак ручкою взяла, жменю нажала, крутила перевесло і батька перев'язала. Такий закон, первим ручкою зразу перев'язала його і поцеловала за те, шо виростив хліб. Я його перев'язала, а він каже: «А тепер мені нада могорич ставить чи канфети куплять». І так у законі було – як начинають косовицу, приїжає голова і його хтось іде перев'язує. [...] Перший сніп, свято первого снопа. [...] Я знаю, шо його ставляють і стоїть, а тоді вже копиль, як уже пов'язали – його наверх ложать, первий і всьо. Як дідух получався. [Що таке «дідух»?] Нарізають колосків, зв'язують і його держуть – і в хаті, і кругом, і на Різдво в хаті він, він сохраняється. В хаті стоїть перед іконою. [На покуті?] На покуті, ну перед іконами. [Коли закінчували жати, чи залишали невижате колосся?] Отако залишають, зав'язують віху і оставляють там. [...] Я знаю, шо так співали дівчата, як оце жали жито, співали красіво. З поля йшли – співали. І прямо на полі оце жне і співає. ***Сівба.*** [Коли починають сіяти озимину?] У сенькябрі. А в Дніпропетровській області начинали сіять із двацятого августа, бо чоловік мій був агроном. Ну, це ж скосять, переб'ють поле вперед, тоді заорюють і сіють. Там були пари, які не сіялися, а пари перві засіваються. Я говорю за пашні поля. Ну там степ, там совсєм друге, а сюди вже приїхала – тут виноградники, тут зернове не таке.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** [Чи велика була присадибна ділянка?] Гектар цілий був. Самі копали, самі сіяли. Сусід був, в нас оце ж була корова і в його корова, то спрягають дві корови до кучі і за плуга чи за борони і ото ж сіють, уручну ходять розкидають там жито чи пшеницю, чи шо, на осінь. А поливать – уже ж тоді колодєзі були і такі були – такий іде цеп і на цепові ті коробки і ото ж вода, ганяєм корову, а воно крутить і по цій коропки вода вниз, виливає шаланда така і ото поливається. В нас був колодязь і з нашого колодязя сім чоловік поливали. [Що ви сіяли на власному городі?] Оце ж жито сіяли, тоді самі вручну косили, тоді у снопи в'язали, складали такі копи. [...] Жито це сіяли на зіму. [...] Тоді садовили просо отаке кашне, на кашу. Просо теж оце ж поливали, тоді його скашували, тоді витрусювали, вибивали, сіяли там його, перевівали. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** В ступі товкли і виходило пшоно. [Ступа ручна була?] Ручна. Жито те поскладали, тоді вже туди геть дальше – ток, коло хати замітали, вимітали, тоді жито складали [на тік] – і ціпом молотили. Оце мама, брат і я, і так шоб били: мама вдарила ціпом, тоді я должна, тоді брат. Мама кажуть, шоб було так: тати – лати, тати – лати, тати – лати, шоб одне за одним. А тоді жито те віяли, сіяли.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи тримали у вашому селі корів?] Да, корову тримали всі, у кажному дворі була корова. Був спеціально пастух, йому платили гроші і він пас цілий день, каждий день, оце цілий місяць йому платили опредєльону суму за корову. І корови там і стояли, ото підеш вечором подоїш, прив'яжеш, неякого охраніка, некого нема. Там була копанка така в лісі, понабираєм води – чиста вода, понапували коров і пооставляли. Якби зараз оставив, так пішов би – тіки хвіст та роги були, а тоді оставляли і ото ті корови там жили і ночували. [Чи годували пастуха?] Годували, як оце кому очередь, утром то він дома снідав, а обідать несли, він ото каждий день, він такий штатній був пастух. [Коли корову перший раз виганяли на пашу?] Ну, як уже ж весна, тепло, як тіки вже чуть трава є – і виганяють. [Чи обсипали корову маком, коли вперше виганяли на пашу?] Може, хто і робив. Я знаю, як отелица було корова, то обсипали маком, водою свяченою і паску свячену давали. [Корови ціле літо були в лісі?] Да. [Коли їх забирали додому?] Аж поки сніг упаде. Тоді вже запретили в лісі, там стали сосну садить, уже корови туди не ганяли, тоді ганяли сюди в степ, то вже стали кажне пасти по очереді: сьогодні наша очередь – ми пасем, завтра того очередь – тей пасе. І пасли ми, знаю, до двенацятого декабря. І весною оце ж сніг зійшов, оце вже тепло – уже тоді люди, в кого є чим кормить, то той не виганяє, а в кого нема – то той [виганяє].

ПРЯДІННЯ ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** [Яка була прялка?] Обикновенна з колесом. [Самопрялка?] Вона не самопрялка, самому нада, а вже ту куделю несеш туди, ногою ти нажимаєш. І така тихенька, у хаті не чуть, шо вона і є. В мене була хароша прялка, мама мені купила, то я ходила прясти з нею. Вовну пряли і веретеном. Палка, прив'язана вовна вже перебрата, шоб не було костри неде неякой. І ото цею рукою, а тут мамка скубе, а цею крутить. У нас називався «потась» – і куделю прив'язують, а веретено скручує, накрутила вже так і в клубок зматали. А тут гребень – і то начесують. Тут скубе, а тут цею скручує на веретено. ***Обробка волокна тваринного походження.*** [Як використовували овечу шерсть?] Пострижуть, попрядуть його, покрасять – дорожки ткали, в нас колись були верстати. [Чи виготовляли килими?] Ми цього не робили, а так дорожки. [Дорожки із шерсті?] Із шерсті, красили і ото шерстяні дорожки. [Який процес обробки шерсті?] Постірали, посушили, а тоді пряли ото ж на веретено. Були в людей і ножні. [Чи чесали вовну перед тим як прясти?] Чесали – і гребінки були, і мотилки. [Чи ділили шерсть на довшу і коротшу?] Кажуть, довша – на прядиво, а коротшу здавали на заготпункт. [...] Це вже було за нас, але ми цим не занімались, ото яка була шерсть, то здали всю. [Це батьки Ваші займалися?] Да, батьки.

ВИШИВАННЯ Було у мене веретено і п'яльця були вишивать. Я так вишивала, в мене і простіні вишиті, і подушки, і рубашки, вишивалі і рушники, коли в мене время було. [Які узори вишивали?] Хрестиком – і болгарським, і простеньким, є таким простеньким хрестиком дрібнюсенько. [Які малюнки вишивали?] Ну була канва і ото ж щитали. Щитали – які розочки і ромашечки. [Квіти вишивали?] І півники. [Які кольори використовували для вишивки?] Разниє, в це врем'я вже разниє були, журнали були, тоді «Радянська жінка» був журнал. [Із журналів брали узори?] Да і у людей, друг у друга передавали. Із старих вишиванок перезнімали.

www.etnolog.org.ua

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСТЬ

ВІНЬКОВЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Адамівка

Записав В. Іванчишен 17 серпня 2014 р.
у с. Адамівка Віньковецького р-ну Хмельницької обл.
від Грищака Павла Франковича, 1947 р. н.,
Шевери Олени Олексіївни, 1936 р. н.,
та Шевери Дмитра Миколайовича, 1935 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ Дуб Федор Федорович, це він народився в 91 році [1891] і прожив шістдесят дев'ять років, це мій дєдушка, мої мами батько. І він такі камінці ковєряв, як пів цеї машини, а тачку таку робив, ну там були саморобні колеса, ше не було колись цих. А я був малий шпінгалет, по коліна йому бігав, а він високий, кремезний дід був. То він цею тачкою вивозив камінці наружу. Ну, наверно, хат п'ять-шість він побудував з тих камінців. «Сивий камінь» називався по-народному, він м'який, легкий до обробки і теплий. І ті хати, які збудовані з цього сивого каміня, вони теплі. Допустим, я живу в даний час в хаті з сивого каміня. [Чи виготовляв Ваш дід кам'яні вироби: жорна, комини?] Робив, є в мене. Там два камінці круглих таких рівненьких. А комини я пороздарував, тамо в крайні хаті в мене є такі індички – гладущики, гончарські ізділія. Але не витісував, вони робили з глини комини і випікали. Він в основному займався гончарством і каменєбойством. В них такі шахти, ну тунель, як би вам сказати, вони били там. І били камінь, підпирали ті шахти. І тачками навозили цей камінь. І на хати, бо в той час, після війни, багато хати будували. І на продаж трошки вони робили. ***Асортимент кам'яних виробів.*** Колгосп строїли в будівельні бригаді. Жорна були там, а так не було виробів. [Чи виготовляли жорна інші майстри?] Ну, Матущак Григорко, він робив коло Мудрика там. [Як заготовляли камінь?] Мотика, кирка і клинці, товкли це всьо, молоток, обрубав, обтесав. Хто це робив, це не було склепу [погреб], зараз то вже з кірпіча, я собі робив, то з кірпіча зробив. То камінь, то довго тре йти, його виробляти. [Чи були норми виробітку каменю в радянський час?] Я як був в армії, норма була сорок п'ять сотих куба [0,453] покласти в стіну. Я робив три норми. Возможно було. [Чи тесали хрести у вашому селі?] Це вже давно, потому вже виливали. А раньше тесали камінці такі. Война зайшла, большинство було деревляне. Война зайшла і з хати не вийдеш. Прийшли по всєх, і туда до Рейхстагу, ніхто не казав, годен чи не годен туда. Прийшов до млина – а чо не на роботі, гайда на роботу. [У млині використовували кам'яні жорна?] Камінці були, їх брали десь у Могильові, білий камінь. Я знаю, у Крутибородах був млин, то я ходив молоти. Привезли камінь, тону грузу. Цей камінь вирубали там. Ходили робили, то він буде ходити два-три роки. Потому його нагострювали, там пройшов місяць чи шо і треба підновити. Молоточок і там вони надзьобали, шоб воно мололо. А мірчук брали, грошей не було. [Який був розмір «мірчука»?] З центнера примерно десять кіло. [...] Я помню, шо мій тато бив камінь такого. Землю відкрили, там є такі слої каміня, тато брав клинці, млот. І камінь – там є щелини, він сам показує, і там били камінь. [Як звали Вашого батька?] Федорук Олекса, мій тато прожив сімдесят сім років, він з 1907 року. Навіть трактора нанімали, колись тоже були бульдозери. Зняв землю, лишився камінь, там навіть за ліском воно є. І тоді млоти, бралося багато мужиків, млоти й клинці залізні. І лупашили цей камінь, хто якого хоче. [Ваш погреб зроблений з місцевого каменя?] Да, це тато набив каміня, і тато його привіз, і хата з каміня. Ну сивий то в карідорі [вапнякова шахта], а зара той карідор забив їдного чоловіка. Але який би не був камінь, то він камінь. Навіть галєти були з каміня. Колись хати були з болота такі, трином мішали, хати стояли по сто років. А такі є шо галєти межи камінці, легкий камінь. [...] Тут є твердий камінь і м'який камінь. Погріб з твердого каміня, а хати з м'якого каміня, ну «сивий», як ми кажем. [Чи були кар'єри в сусідніх селах?] Це Адамівка, там Круті Броди, Вербка Ярмолинецького района, там тоже такі коридори, там люди добували камінь. Ті села вздовж, люди жили з цих кар'єрів. Всьо позаростало.

с. Карижин

Записав В. Іванчишен 17 серпня 2014 р.
у с. Карижин Віньковецького р-ну Хмельницької обл.
від Матуса Василя Лук'яновича, 1923 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи займались обробкою каменю у вашому селі?] Зараз ше кладуть погріба. Я їх наклався. Як то мурували. Тесав камінь ти й робив. Чи хатів, чи хлівів мурували. [Чи робили жорна з цього каменю?] Були жорна, навіть в мене були жорна. Мені здається, з місцевого каміня. [Ви мололи на жорнах?] На аякже, десь ше їх замурував ті жорна, коло хліва. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли жорнові камені до млина?] В нас в млині робили. [...] Вибивали камінь такий, шоб з него получився круг, потом роблять грубину, видовбують дюрку всередині, робили самі, та й роблять другий, до него вміру. [Чи виготовляли корита для напування курей чи худоби?] Для курей робили, навіть в мене було. Кирка робиться така, десь в мене є, ти й нею довбаєш, вибив глубину таку й довжину. І вони собі п'ють з неї. В каждого

www.etnolog.org.ua

таке було. Їден до другого дивиться та й собі роби. [Чи виготовляли ворітні стовпи?] Стовпчики. Є там в сусідньому селі, я ходив в гості ти й бачив. Я інтересуюся, приглядаюсь до всього. Я погрібів скільки поклав. Прямо тако, як стовп той, прямо витесано із каменю. Но камінь крепкий. Кар'єри тут кругом є. В нас є кар'єр, я там робив, на горі камінь на хату. Там не суцільний кар'єр, просто такі булими, ти й обкопаєш кругом клинами і пішов. То я там бив. Згори пускав його, качав, потом підводою возив. Помню, Маруняк Тодосій був, інвалід війни, довбав, я бачив, видовбував новий [млиновий] камінь. Круг, потом всередині дюрку і потому мелемо. На воді мололи колись. Фосу, колесо дерев'яне здорове. Той млин ше стоїт у нас, но він не роби. [Чи виготовляли точила?] Таке як брусок, то нє, але є із камінців. Його ж колись ніхто не виробляв, а люди робили. Треба було жити.

с. Майдан-Олександрівський

Записав В. Іванчишен 17 серпня 2014 р.
у с. Майдан-Олександрівський
Віньковецького р-ну Хмельницької обл.
від Кулакова Петра Марковича, 1946 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Осередки каменеобробки.*** [Чи займалися обробкою каменю у вашому селі чи в інших селах району?] На а шо ж, на Гуті кар'єр кам'яний, то добували камінь, ну били камінь, канєшно. То там вже в живих немає нікого. [...] Ну там був завкар'єром Матковський Микола, йому було б зара, я знаю, вісімдесят років. Потому там Дурдас Петро бив камінь, він ніби там робочим був, заготовляв, бив камінь. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли кам'яні жолоби й жолубки для напування тварин?] Були тако по селі коло кирниць, тако по дорозі, но це колись. Бог його знає, де вони зараз. [Чи збереглися на кладовищі тесані хрести?] На старому [цвинтарі] були такі, но вже їх там, можна сказати, шо і нема. Купляли, замовляли. [Де замовляли?] Бог його знає, я може народився, як ті хрести [були]. Є ше там два хреста, на тому кладбищі, тамо і зараз валяються куски їхні цілі. [...] Жорна пам'ятаю. Я вже не молов, но батько мій молов, отаке колесо, вони майже були в кожного. Так як млин, камінь один на споді, камінь тут під рукою, так мололи зерно. Круглий камінь собі, а окова то була. [Чи виготовляли у вашому селі комини?] Комина клали тут у нас, ну купляли їх десь на базарі. З когутиками, там ше якісь були. [...] А ше олійні були, шо олій били, зернята купляли, носили з Глібова, тут осьо хата, но його там нема уже.

ГОРОДОЦЬКИЙ РАЙОН

м. Городок

Записала Т. Зубрицька
в м. Городку Городоцького р-ну Хмельницької обл.
від Миколаївської Михайлини Йосипівни, 1916 р. н.,
Андрющишиної Антоніни Іванівни, 1917 р. н.,
родом із с. Остапківці Городоцького р-ну
(у м. Городку проживає з 1936 р.),
та Янкевич Теофілії Іванівни, 1907 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Виходе в поле батько з кіньми, з плугом, вже запріг коні, має орати, скинув кашкет, перехристився і «Боже, поможи», і «Вйо, коні» і коні ворять. І так всьо з Богом робилось. ***Жнива.*** [Як жнива починаються?] Вийшов батько на поле, нажав перший сніп, зав'язав, сів на него, заколядував:

Gdzie sie Chrystus rodzi
J na swiat przychodzi
Ciemna noc jasnosci
Promeniste drodzi

І так він слова сказав: «Staje», і всі: «Dzieci staja – zniemy na polu snopy, jak my mieli swoje pole my na swojich polach zneli snopy». [Чи залишали снопик або пучечок?] Kawaleczek kiedy wze kovicz y sie zniwa, трошки sie zostawie I zawiazuje sie guz to na stolik – dla ptaszok. [Чи прикрашали квіточками?] Може дехто прикрашав. Зав'язували та й кажем: «жнем, жнем, жнем», та й вже всьо, ото буде же для лястувати. Взяли зав'язали. Для ластувки. Не зжинали, лишали тільки цілий такий кусок і в'язали їх вузлом, а потім на той вузол віночок плели, блаватек – синенькі цвіточки, сухі і дуже гарні, висохнуть і їх закладали на ті віночки, і то з гороху, то з ячменю, з жита й з пшениці вузли робили. Де зробимо ланку – йдем дальше. [...] Воно називалось «для пса», «для кота» лишали зерно, бо як Бог хотів покарати людей, бо вони дуже були неслушні, то казав же: «Не лишить ніц для людини, а тільки для пса і кота», але Матір Божа сказала: «Боже, лиши хоч трошки людям то, бо ж люди б гинули». То Бог причинив трошки більший колосок для людей.

ТВАРИННИЦТВО ***Конярство.*** Семеро дітей [у нашій родині було], мали всьо: сані, залуги, пару коней, дуже гарних. Сиві, аж темно-сиві [коні]. І батько нас садив, ми зимою їхали по троє, по четверо, по п'ятеро, нас садив в ті залуги. Приїзжаємо, там в костєлі побудемо та й обратно, а потім вже в нас забрали то всьо, заселявся колгосп та й забирали всьо, було сім гектарів землі – забрали, було кінь з залугою, коні – всьо [забрали].

ГОНЧАРСТВО ***Асортимент гончарної продукції.*** Зіньків – є село таке. Там, в тім селі, є дуже глина, і там люди робили з тої глини, виробляли горшки такі, як кастрюля, но ше вужчі. В них є такі пеци, вони палили, і тії горшки, як із пластеліну, є виробляли всілякі такі-во кувшинчик, якась філіжаночка, якась кружечка, так вони виробляли тоже. Миску виробляли, такі кувшинчики виробляли, горнець, так як кувшин, мав теж воко з їдного боку, варило сє в ним, в пєцу вони сє не розварювали. Ну, сирі вони сє розварювали, но всьо ж такі вони були дуже випалені, вони туго глину так місили, так як тісто, такі вони були спеціалісти. В тим селі, в Зінькові, є дуже багато таких спеціалістів. Вони ше з теї пори, ше там потомство не загинуло. Но вже воно дуже мало єсть. Тепер тоє не соблюдають. Тепер тії плитки, колись плитів не було, а в пецу як ти можеш зварити, тілько треба височенькі шоби були, посуда. То вони там виробляли і продавали, ми купувати. [Вони приносили на базар?] Приносили на базар, мали вони свої коні, мали такий віз, сіно, солома, у них всьо було в соломі, шоб сє не побило, шоб сє не стукало.

с. Велика Яромирка

Записали Б. Сауляк та О. Воробєй
27 червня 2013 р.
у с. Велика Яромирка
Городоцького р-ну Хмельницької обл.
від Сінькова Івана Федоровича, 1922 р. н.,
та Надкриничної Антоніни Мойсеївни, 1933 р. н.

www.etnolog.org.ua

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство***. [З яких частин складався віз?] Вісь передна, жалізна вісь і задна вісь. Колеса дерев'яні робили, збивали сюда букші. Видовбували тії на шпиці, а потому надівали, спочатку розвод і надівали обруч на колесо. [З якого дерева робили віз?] Главне шоби зробити цеє, а там любе дерево на верх, на васаг. На пару коней, парма кіньми. Зара нема вже їх, всьо вже пішло. [На яких возах возили снопи?] На цих самих. Розпускали, бо це ж є, були корочі, а на драбиняк вже довші. [...] Драбини заложували такі і на них накладалися, сідали жінки на помісницю, а сюда драбина і всьо. Накидали солому, снопи клали. [Запрягали волів чи коней?] Коні були, запрягали коні в кінське, а воли були, то мали своє, там тілько дишель і ярмо і всьо. [Яке було ярмо?] Тако на дві половині. Воли ні шлеїв, нічо не мали. [Як ними поганяли?] «Цоп, цабе». [Як запрягали коня?] А коня шо, взяв шлею, підійшов, заложив на голову, назад потянув, зачепив на ворчики ті й всьо. [Що таке «орчики»?] А цаво тако орчик на єдного коня, якшо десь в лісі дерево, єдно запрягаєш і чіпляєш. Це всьо до воза і до саней. [Які ще були елементи воза?] Дишель, помісниця, а на сідати шо. [Що таке «помісниця»?] Дошка. [На яку сідали?] Аякже, і вісь тая, шо скручує переда і зада, разом зчеплює такаво, довга. [...] Там коли роблять, там ше накладаєш і так, шо тут свободно на переді і дирка. Зверха скрут і заложуєш і на тую... Я вже сам забув. І звідси заложив розвора, зачіпив зверха, такий шворінь заложується і всьо. [Скільки метрів була розвора?] Всілько, і шість, як до снопів. А васаги то були корочі. [Як робили сани?] А сани – в ліс ходят до лісника і просят його там викорчувати граб. Він має тако корінь в землі. Ну і викорчували цю копаницю – і сани. А то вже васаг накладається і стоят. [Чи обковували сани знизу?] Да, бо ж стираєся. Набивали такі обручі, прикручували до саней, до переда, до тої кривулі. [...] Копаниць ніхто не гнув, тіки єдні ободи на колеса гнули. А це цілого граба ходять ті з майстерні вибирают. [...] Якшо є грубий граб і має дві тих о, то розрізували на копаниці. З такого грубого граба на санку вже ньи. Це всьо кузня і майстерня робила, занімалися. [Чи були в санях копили?] Ну аякже. [Скільки їх було?] Штири на єдній санці. [Як їх з'єднували між собою?] А такі з бляхи робили, ну от наковували. ***Колісництво.*** [Як робили колесо?] Ну колесо в стельмашні робили. Стоїт таки-во дві доски зроблени, закладали головку тую і набивали на нюю шпиці. [Це називалось «головка», куди шпиці забивали?] Да. [Скільки було шпиць?] Шпиць, кажеця, було сім чи вісім, в переднім, а в заднім більше. Передні колеса менчі були, а задні були більші. [Навіщо так робили?] А як зробити легше зад, більші колеса і більший оборот. [Як гнули ободи?] Ободи гнули тут-во в лісі. Там була кирниця, і там вони робили. Парили, круги такі вигинали. [Як натягали шину?] Руками. [Чи були якісь «натягачі»?] Є, як негоден, то є такий якись ключ, шо зачіпляє і витягує, а другий зверха молоточком. [Скільки людей набивало?] Двоє. Кажний мав свою роботу, той драбини робив, той на васаги. [Скільки років ці колеса могли їздити?] Років зо шість, зо сім. [Потім їх треба було ремонтувати?] Ну канєшно, пильнувати, набивали ше такі обручі на головку, на вісь, з єдної сторони і з другої. А тут в головку проверчена дюра така і вложували таку букшу туда. [Яка була «букша»?] Металіческа. [Вісь також була металева?] Да.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Сіяли коноплі, тоді вони вже достигли, тоє зерно вимолотили і несли на річку, в'язали в'язочки такі, в'язали докупи і наклали в воду, камінцями прикладали ті коноплі і дві неділі чи три вони киснуть в річці. Тоді з річки виймают, сушат, шоби вони висохли. А тоди є терлиця така і підкладут на тую терлицю і так калать-калать-калать-калать і тії патички всі обломляться, того прєдиво воно витріпують і просушують і веретеном намотают.

с. Кам'янка

Записав В. Іванчишен 16 серпня 2014 р. у с. Кам'янка Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Панькова Віктора Васильовича, 1958 р. н., родом із с. Іванківці Городоцького р-ну, Панькової Валентини Броніславівни, 1963 р. н., та Мулика Франца Йосиповича, 1935 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів*** [Чи займалися обробкою каменю у вашому селі?] Я тут в зятях, я не звідси. Хрести я там робив, между прочим, пам'ятники. [Тесали чи виливали?] Різали, вирізали такі тумби, вони тьосові. Я з Іванковець сам. В Іванковцях кар'єр був, там штольні були, різали підземельні. Землю різали, там по два по три кілометри були, такі машини різали тьос, блоки, тут таких блоків нема. В нас є тамо. [...] Там, в Іванківцях, є два таких доми, бо їден дом розібрали. Два трьохетажних доми, там різали ті люди, які били там камінь. Там в штольнях тих. Штольня там, машини заїжджали туда. Маленькі такі газончики, заїжджали, вивозили. Потом перегружали на великі машини. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Яким чином можна виготовити вручну комин?] Це тьосовий камінь, він м'який, такий квадрат беру на размєр комина, вирізали, сверла спеціальні, в чотири дирки вирізають, потом видовбують звідси. В него металіческий такий комин був, а я робив такий каменний. В Іванківцях на цвинтарі є такі пам'ятники. Такі вони старі. Там стоїть тумбочка, ше хрест, всьо це я з батьком робив. [Як звали Вашого батька?] Паньков Василь Васильович, [Комини робили для себе чи на продаж?] П'ять рублів був вже тоді комин. [Скільки коштував пам'ятник?] Сімдесят, по-моєму, чи шо. Це в шістдесятих роках [1960-х]. [Якими інструментами користувалися?] Долото, свердло таке здорове, рашпіля. Рашпіль – це напільнік такий, він крупнозернистий такий. [...] Тути во брали камінь, то мій дід робив жорна, Зізят Йосип. Він вопше мурував всьо. [Він продавав жорна чи виготовляв лише для власного господарства?] В нас багато їх. Да, заробляв копійку собі. Вон там, не в Іванківцях, вот у нас є гора. Кажуть «Вусикова гора». Ну то тягнеться така гора і там є тоже камінь. Він сам робив і насікав, і всьо робив сам. Він там шукав, ходив вибирав. [З якої породи каменю робили жорна?] Дикар, бо з троса жорнів не буде. [Чи виготовляли придорожні хрести?] Знаєте, придорожні не придорожні, а на городах в Іванківцях хрести навіть є. Бувало таке, шо людина йшла – померла, де вона тут померла, там її хоронили. Ну якийсь такий був закон. То там на тім місці хоронили. І там зразу ставили пам'ятник, вот такий, з того вирізаний. [...] [Хрести виготовляли місцеві майстри чи купували?] І купляли. Вже потому як став цемент бути, то вже ляли. А зразу то всьо робили.

www.etnolog.org.ua

Це робили по селах, і в Кам'янці робили, робили старі люди. Пилками різали, це тейво не різався, бо той тре бити, а той різався. [Чи виготовляли жорна кам'яні?] Мій батько навіть робив, Юзеф, Юсько, Мулик Йосип Мартинович. Він по войні помер, 1902 р. [народження], а помер в сорок шостому [1946] році. [Батько Ваш виготовляв жорна для себе чи для людей?] І для людей, хто заказував. Зубило, молоток. З каменю дикаря, бо ж білий камінь не піде. А во я ходив з батьком на мур, ше достали взривчатки. Скала, пробили дюрку, води лляли і так. І так сидів стукав, стукав. Потому насипав, взірвали, тий там який хоч – і дрібненький, і більший, і великий. Ти й відбирали такий, шоб ше плитками. Шоб менше бити було.

ДЕРАЖНЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Зяньківці

Записав М. Бех 23 червня 2013 р.
у с. Зяньківці Деражнянського р-ну Хмельницької обл.
від Лісовської Надії Петрівни, 1936 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** [У які дні найкраще сіяти огірки, можливо, до якогось свята чи після?] Ну все казали Зеленого тижня посіяти огірки, то будуть дуже гарні, зелені огірки. Я оно посіяла оце-во, ше й за чтири дні їден радочок, а їден вже цвіте, два радки посіяла, то вже цвітут, а це посіяла, бо посіяли раз – не зійшли. Колись казали, до Зелених свят треба, в Зелений тиждень посіяти, то будут гарни, але ше бачу не зишли. [Коли найкраще садити бараболю?] Коли згору город, ти тоді саджу. [Чи казали, що краще, коли цвітуть яблуні?] Нє. То вже як яблоні зацвітут, то вже треба його полоти. Тепере всьо не так, колись після Матки Божої копали бараболю, а тепер до Матки Божої вже викопают. ***Городні культури.*** [Чи сіяли у вас гречку?] В нас орендатори всьо, в нас нема колгоспу. А люди шо на городі будуть сіяти – нє, на городі нічого не сіють, тіки бараболю, кукурзу, бураки, мішанку, траву. [Що таке досвідки?] Ну як. Ше п'ять часов нема – ми вже на полі, бо дуже молотиться горох, треба пов'язати снопи. Є така людина, шо як зав'яже сніп, то не викинеш, такий здоровий, а є совісни – маленький такий, ти но раз-раз викинув. [Чим перев'язували горохові снопи?] Цим самим горохом скрутила перевесло.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** На верстаті робила, мама мене навчила, і полотно робила, і радна робила, і прала. [З чого робили нитки?] Сіяли сім'я, коноплі брали, мочили, терли, тепер же не дозволяють, бо кажуть ті наркомани чи шо, а тоді сіяли куски здорові, бо треба сорочку пошит, бо треба спідницю пошити, бо з чого мали тоді пошити. [Коли сіють коноплі?] Ну так, як городи весною посіяли, зійшли, то й вибираємо. Вперед матірку, а потім плоскінь. [Що таке «матірка» і «плоскінь»?] Ну таке, шо то пізніще мочили, а то ранче. На річку помочили, воно вимокло, тоді висушили, терлиця така була – терли. Прадіво возили у Хмельницьк здавати, бо ж їсти хтіли, ше мама мене до кого небуть припоручат, ти я везу в Хмельницьк. [...] Пражу тут робили, а люди, мама ше робила на верстаті, ти люди придуть просят, а верстат в старій хаті був, ше цеї не було хати. [Спочатку вибирали плоскінь.] Да, а потім матірку. [Чому так?] Бо то таке було зацвіло, а то ше нє, не достигли. [Матірка цвіла?] Да, а та ше не цвіла, ти вже так робили. [...] Вимочили, висушили, стерли. [Які у вас були терниці?] Таке десь, не знаю, в мене вже, певне, нема, вже я трохи повіддавала. А тоді така була ше щітка в мене, пачисували, тоді такою щіткою, а тоді вже кужіль навивали і прали на пратці, пратка то ше в мене була десь, ше мали бавилися нею, бо така з колесом. [Насіння брали з плосконі чи з матірки?] З плоскуні. [Чим вибивали сім'я?] Ну то ми для себе там вибили. Праником, простилила радно, праником потовкла, є там пригорща чи дві пригорщи того сімня, ти хват. [...] Кужель навивали, прали і веретеном і на прадці.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** [Що робили з нитками?] Потим звивали, а тоді снували, а тоді на верстат робит. [Снували основу?] Да. [Як снували основу?] Згори до низу і там таке веретено, і так крутилося кругом і звивали-звивали. [Якої ширини ткали полотно?] Я знаю, десь з півметра. [Яка була довжина?] Ну кілько снуєш, там вже скілько хто-як. [Як називали виткане полотно?] Полотно та всьо. ***Техніка та технологія виготовлення килимів.*** [Які узори були на ваших килимах?] Кілими в мене ше є. Ми робили із мамою киліми, ну то купляли якісь порошки тиє, ту шерсть, я вже не памнятаю як. Ну то ше давні ти киліми, в мене є ше бабунін килім, то-то я не знаю, з чого він – з «суччі» вони казали. [...] А ми вже робили, то самі красили, ну так просте. [Що було зображене на цих килимах? Які були узори?] Ну паска зелена, дрібненькі там всілякі, паска там чорна, знов дрібненькі всілякі. Такі узори. [Що зображено на тому килимі, який із «суччі»?] Всі єднаковиє: зелене, червоне і жовте. [Смуги?] Полоски, да. [Що ще, крім килимів, ткали?] Більше так нічого. Обруси. [А на підлогу?] Хто тоді ту підлогу застилював, помастила лайнаком ти застилила лепухами, хто тоді знав про це. [Що таке «обруси»?] А шо на стіл застелит, тоді ж не було тих скатерок, як тепер шо хатіш, а ше в мене є обрус єден давний. Ну вже єден такий, шо на три метри, то вже зогнив, я вже його викинула, а ше манюнький є. [Обрус – це просто полотно чи воно було прикрашене якимось узорами?] Нє, ше тако біле, а тоді на два пальці чи на півтора єсть червоненьке і знов. [І скільки таких червоненьких смуг?] Ну та я знаю, кілько там. І ше френзлі робили з цього самого такого, виторочували ниточки, виторочили-виторочили і так ципляли. Всьо пережилося.

с. Нижнє

Записав В. Іванчишен 23 липня 2015 р.
у с. Нижнє Деражнянського р-ну Хмельницької обл.
від Ковтуна Василя Євдокимовича, 1941 р. н.,
Ковтун Марії Степанівни, 1943 р. н.,
та Колодія Володимира Омеляновича, 1934 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи займалися обробкою каменю у вашому селі?] Мій батько був кузнєцом, то він стільки цих жорен переробив. Мені було років десять чи дванадцять. От я їх з цего села, з Нижного, аж у Вовковинці тачкою на двох колесах, тачка від драпака. Я і ше один хлопець, ми возили на базар. [Ви власноруч виготовляли жорна?] Нє, но я батькові помагав, я знаю як камінь бити. [Як звали Вашого батька?] Ковтун Михаїл Євдокимович. Батько мій був з десятого року [1910 р. н.], він на фронті воював. [Ви

www.etnolog.org.ua

брали участь у процесі виготовлення?] Канєшно, я й помагав. Вечором, ше не було свєта, фанар на сливку вішає. Зубильця такі маленькі, кирочки, зубильця, шо він робив. Він робив у кузні, а як робив в кар'єрі, то нас бригада, там трьох робило, все він мені кирку підгострить. Я вже з армії прийшов, як він цего ше робив. Це не так дуже давно. [Чи збереглися на цвинтарі старі кам'яні хрести?] Да, в Черешенці я не знаю, а в Слободі, там старовинне [кладовище], там батюшки поховані. І там старовинні такі, вони вже там тоже позаростали, но опшем є. Тут нема цвинтара, бо було так, був цвинтар в Деражні, це там хоронилися поляки, а в Слободі хоронились рускі. А потому вже виділили, ніби то як польський цвинтар. Але хороняться і ті, і ті зараз. ***Реалізація продукції***. [Навіщо жорна возили у Вовковинці?] На базар. Це у війну було, після війни було. Це ше один у нього товариш був, той свої возив, а той свої. [Скільки тоді коштували жорна? Чи міняли їх на щось?] Міняли на сливки, на грушки, на зерно. І гроші тоже платили, хто мав. [Що саме возили?] Бувало, шо готові жорна, а бувало, шо такі-во тільки два камінці, а там дядьки самі собі коробку. Тільки два камінці везе, а вони собі вдома вже там. Ну є ж спеціалісти. Як заготовка, то квадрат, а потому, шоб не було вуглів, то вкладається такий вкладиш, треугольник, шо воно получається круглим. Це спідній камінь, а це верхній камінь, той був тонший, а цей грубший. Бо цей хуче стирається і треба, шоб він був тягший. Той тонший, то незавісімо який він, а якшо цей буде легкий, то він буде по зерні повзати, а крутитися. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли ворітні стовпи?] Нє, от шо робили, це ше не мій батько, а мого батька дід, то він робив камінні хрести, от є тако, шо на роздорожжах ставлять. Бо ше даже навіть мого батька сестра сама молодша хтіла дідові, ну батькові, помогти, кирку взяла і відбила. То він ше був крепко ругався на нюю. [Як його звали?] Євдоким Ковтун. Я його не помню, дід був грамотний, грамотніший на всьо село. Він знав, шо мала бути репресація, то перед войною вони виїхали і він, дід, був у Новоросійську. [Ваш дід тільки хрести тесав?] Мій дід Євдоким робив хрести, отамо стоїть таки камінний. Може, й він, я не знаю, но в нас таких три хрести було. Їден як на Деражню їхати, їден як річку переїхати стояв, но тих нема вже, а цей остався. [...] Цей коло кирниці зберігся, його там доглядають обмащують. [Чи видобували камінь при колгоспі?] Били, була бригада, для будівництва. Отой дім, де зара клуб, то то тільки фундамент. Ото я і ше нас двох – ми трох бригада була. На той клуб набили і цей, де сільмаг зараз, магазин є. Оце тут була мого діда хата, усадьба, батьківщина. Це ше до революції. Ше даже збоку погріб був. Значить, до войни вони тут розкуркулили, мого батька лишили, не попав він під рознос. А дід виїхав, забрав всю сім'ю і в Новоросійськ виїхав. А там була баня, воєнні москалі, «москалі» казали, там милися. Ото ми набили. [Кар'єр був спільний для сіл Нижнє і Черешенька?] В Черешенці був отдєльно і в Нижньому отдєльно. І в нас так був, то був і державний кар'єр, і колгоспний. І били спеціально, там є такі камінчики, шо грубки строїли. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів*** [Якими чином вибивали заготовку на жорновий камінь?] Отакого батько бере, він робив у кузні, назначає, я прихожу з школи, він вже влучок такий зробив, осьдо дирку, вугляк і обкрутив, а я киркою кругом довбаю. Якшо треба шоб на грубший камінь, то сантиметрів п'ятнадцять-двадцять кругом тако обдовбую. А тоді осьдо форку зробив і клинчик піднявся. Це ж скала здорова, оце млиновий камінь робили. То це ж здорове, а тут ше менше є. А раньше, якшо ше не було жиліза, то тако зроблять такий рівчак і заб'ють їден-два чи три клинчики, грабових сушених, і наливають води. І він набирає води і рве, підноси. [Як полірували жорнові камені?] А є кирка така гостра, є така лопатка, сантиметрів п'ять-шість. І тако раз коло разу рівненько. Тоді береш другий камінець такий і вручну тако раз-раз, треш-треш. [Які породи каменю поширені?] Їх тут слой такий, там вони називаються зверха «сундук», потом йде «черак», потом «плита» – плити хороші, потом зовсім нема каміня. І допустим, там вглиб, не знаю чи є, но вже з річкою рівняється й вода підходи. [Якими інструментами користувалися?] Кирочка і клинчики. Камінь має дєлєнія, от буває вагу закладеш ти й цево піднесеш, а він має прослойки. Бачиш, шо є про слойка, зробив озьо дирочку – «форку» це називається. І цих три клинчики забив і довбньою б'єш-б'єш і воно так піднімається. [Як називаються жорнові камені?] «Сподак» і «верхняк». Робиться така порхлиця, веретено, шоб камінь верхній можна було мільче, вище піднесеш – легше крутити і грубша мука біжить. [Як робити насічки?] Воно вже як дуже довго мелеш-мелеш і воно зашліфується, шо робиться гладеньке, то тоді робиться кирка така, ручка в ній. Їдна сторона отака, і ти собі по цему камінці раз-раз дзьобаєш. А друга гостра як пробойчик, і це цю насечку треба раз у рік чи два зробити. Бо воно не так скоро зноситься. Як зробив насічку, то треба змолоти з мищину чи зо дві, і то вже треба віддати тварині, свині чи курам, чи худобі. Бо зара буде камінь під зубами. Ше лишається, а вже як його промелеш трошки. [На камені для млина так само насічки робили?] Аякже. Зара то вже нема, ше недавно, при колгоспі, ше млин робив, ше був мельник. [Хто обробляв жорна у млині?] Хто обращався з камінням, це любий може зробити, це не обізательно, шоб мельник робив. Но, канєшно, мельник він є спеціаліст. Це він за час зроби насічку в тому камені і в тому. [Як називається отвір, куди засипали зерно в ручних жорнах?] Не знаю. Там же цего, а там порхлиця дерев'яна, в ті порхліці гніздо робиться, з нижнього каменю йде веретено жилізне, а у верхняку тут в ці порхліці дирку робиться. Буває хто хоче гайку стави, буває так, но змащується якимось жиром і воно собі крутиться. Якшо треба мільче змолоти, то опускаєш нижче камінь, це вже тягне крутити. А як більше, то зерно надвоє, натроє перекрутює. [Жорна були і на муку, і на крупу?] Ну да. А спеціально були драчки, то то іначе вже, шо з проса пшоно робили, з гречки крупу робили. А млини, то в нас був млин. В нас село називається «Нижнє», бо в нас стояло три млини нижніх. Села ше не було, а млини вже построїли на річці. Називалися «Ніжніє млини». [Розкажіть про будову ручних жорен, які у Вас зберігаються в господарстві.] Осьо цею гайкою регулірується. Ну от ручка, а вот цяя, як воно роби, а тут веретено забите є. І воно тут піднімається вище-нижче. [З якої породи каменю ці жорна?] «Білий камінь» називається. Він не м'який і не твердий. Ну були і водяні млини, і ручні, а це домашні. Но ше їх били. Не можна було у голодовку. [Після війни?] До войни били ше. Власть присилала сюди і міліція. [Офіційно приходили і били жорна?] Ну да, а шо ж. [Чи було таке, що люди ховали

www.etnolog.org.ua

жорна?] Находять тоже. Від німців можна було сховати, від наших нічого не сховаєш. [Розміщення порплиці регулюють гайкою?] Да, ондо всередині порплиця, ти й камінь має йти. Оце порплиця, тут оце, шо піднімає там веретено. [Вона залізна має бути чи дерев'яна?] І дерев'яна була. Була дерев'яна, а в дерев'яну гайку ставиться, шоб не перетиралось. [Чому насічок не видно на камені?] Бо це треба насічки робити. Оскард і от вам готове змелене. Вже як змелеться більше, верхняк легкий і вже не меле. Оце таким інструментом робиш насічки. Це тут яма получається і горбок, оце тако береш і накльовуєш. І воно так тре. [Як називається те, що залишається на поверхні каменю?] «Ометиця». Воно поза цево, як вимететься. Ну вимітають, а потом як ти мелеш, воно знов лишається тут. [Чи памятеєте Ви коли і ким були виготовлені жорна?] Це зроблено десь у [19]60-х роках. Цей, Іван Кондратюк, ми з ним раньше дружили, каже: «Зроблю тобі і зроблю ше собі так!». Це тут просто крутиш, воно в веретено запихається і піднімається. Раньше було на мотузках завішане. [Розкажіть, куди саме і як цей мотузок встановлювали.] За порплицю і туто накрутюєш, чим більше закрутюєш, тим воно більше піднімає. А це піднімає. [Чи могли жорна бути спільними на кілька господарств чи сімей?] Нє, ходили кралися, ночою ходили молоти. Це в мене був млин, в Шурки був, кажеться. [...] Ну потому вже, з моїм батьком робив Кравченко, то він зробив уже собі корбові, шо не тако крутити, а через передачу. [Коли жорна втратили свою господарську цінність? Коли ними перестали користуватися?] Ну щитати після [19]47-го року вже не так робили їх, вже мололи, вже не били їх.

с. Новосілка

Записали С. Маховська та М. Бех 23 червня 2013 р. у с. Новосілка Деражнянського р-ну Хмельницької обл. від Шевчук Параски Олексіївни, 1923 р. н., родом із с. Підлісне Деражнянського р-ну, та Савчук Раїси Марківни, 1935 р. н., родом із с. Літки Деражнянського р-ну

РІЛЬНИЦТВО Колись свої поля були, сіяли гречку, сіяли просо, сіяли пшеницю, жито і овес, бо якась конячка була. Треба було обробляти землю цюю. Треба було мати коні, треба було мати воза і сані. Всьо треба було мати. І всьо треба купляти було, треба було гроші. Хто там складав. Ніхто їм не платив, ніхто ж їм не давав ніякої копійки. Шо заробив. І ходили по наймах, наймитували, в панів робили. Та й тобі життя так пройшло.

ГОРОДНИЦТВО [Чи великий у вас був город?] Був город шійсят сотих, потім таке прийшло времня, бо так сіяли, садили картошку, садили кукурузу і сіяли ше жито, сіяли на городі жито, жали, молотили, шоб мати хліб. А потім вже таке времня якес пришло, шо то скасували, то відбирали в нас по двацать сотих, а по сорок лишали, а потім вже через яке времня пройшло, то віддавали назад тих двацать сотих. То в мене було шіздисят сотих, то в мене тих двацать сотих відібрали, то туто ше с краю, то так воно лишилося, аж камінці возили, бо сушу робили, камінці навозили, то я нехтіла його брати, то зара мала шіздесят сотих, то я заре маю пійсят п'ять. Города фатає, но само ставки, річка все мені на городі вода стоїть. ***Городні культури.*** [Що вирощують на городі?] Картошку, буряк, моркву, огірки, цибулю, часник, фасолю, кукурузу – всьо вирощують.

ТВАРИННИЦТВО Беріг тут в нас єсть, то отуто худоба в нас пасеться, річка тече, худоба має де воду пити. І ми розібрали, дали нам шось, землі були якби приватізіровали. То ми маєм берег, ми маєм сіно де косити, ми маєм худобу де пасти. [Як люди ділять між собою цей берег?] Ну от розділи тако, я взяла двацять сотих, хтось взяв підісят сотих. [Люди самі розділили?] Розділили хто хтів скільки. От ми взяли, синок взяв двацать сотих і я взяла двацать сотих, то в нас є сорок сотих, я вже корови не тримаю, він тики тримає, то вже він цих сорок сотих косить всьо. А худоба оце-во ходит собі по ці сторону, вода і худоба пасовисько має. Худоба має де ходить і сіно маєм косити.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Одяг раніше самі робили?] Да, робили самі, на верстаті. Був верстат такий. То прали, сіяли сімня. Були коноплі. [Як обробляли коноплі?] Вперед посіют, воно зійде, виросте, має вже насіння. Тоді збирают його, молотят. Сімня знову ховают на насіння, а то мочать в литі. Воно вимокне, прадіво. Це прадиво трут з коноплі, чешут, прадут. Роблят і мотают. Тоді і снують. [Чи сіяли у вас льон чи тільки коноплі?] Сіяли коноплі і льон, колгосп сіяв коноплі. Підем вибирати, вже вперед плоскінь, а потім матірку, мочили, терли. [Чому не все зразу вибирали?] Плоскінь вибиралася, бо вона без насіння, а матірка вибиралася, бо насіння треба ше посіяти. [Що краще для ткання?] То і то одінакове, бо тики то плоскінь проста була, шо тики пилок такий, цвів і пилок запилювалося, а матірка вже насіння. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Тепер коноплі не сіють, запрещають, а тоді ж колись всьой беріг в нас був у коноплі, і тебі намірали – це ти йдеш вибираєш коноплю, в'яжеш, винесаєш до річки, мочите її, виймаєте, полощете, сушите, на терці треш, потим чешеш на шітці пачеси, а тоді прадеш, а тоді робиш на верстаті. [...] Вперед чесали, така щітка, велика щітка така кругла і такі зубці, як гвозді, на ній, дерли-дерли-дерли, то лишалося клоча, а з клоча робили мішки, прали і робили мішки. Тоді ще така щіточка, вона з волосіни такої жосткої. [З конячого хвоста?] Да. І пачесували – всьо, оце вже випачесували і це вже пачиски. Пачиски вже йдут на радно, а це саме чистеньке пралося – це робилося полотно, шо ми шили рубашки, юпки, кофти. [Це саме довге залишалося?] Да, волокно саме довше, це щитали вже кукли, начесали напачесувала кукли, всьо те тобі волокно.

ТКАЦТВО [Який раніше був одяг?] Ну як, обикновенний. Був і полотняний. [З чого робили тонке полотно?] Робили із грубше, прали грубше. Робили і тоненьке полотно. ***Снування основи.*** Вже спрали – снувалка, снує, поснувала мама, тоді намотує на верстат і на верстаті роблять. [Які у вас були верстати?] Такі-во, отаких дві палюги, тут яма копалася, тут маєш начиння, тут такі були ноги, таких два і всьо, оце підіймалося всьо тою ногою і тою ногою, а тут човник був, підняла ту ногу – вкинула човник, підняла ту ногу – вкинула сюди човник. [На двох підніжках ткали?] Да. І пристукувало. [Чим пристукували?] А ляда була і так кинула – пристукала, кинула – пристукала і дальше. А така була машинка собі, тута-го стовпчик і всьо, і цівки ми сукали. [Як намотували нитку на човник?]

www.etnolog.org.ua

От стовпчик і стовпчик, і в стовпчику тако-во вкладяна і цівочку робили із бузини, бузина і цю бузину відривали такого, виштурхували звітти це, шо набите є, а там дюрочка, на цю дюрочку селяли таке-во і всьо і так сукали, ці всі так. [Тоді вже робили основу?] А тоді робили основу. Така снувалка, шо штири тих во є і це крутиця, мама снує на ній в цей бік, тоді вже обертається в цей бік снувалка. То такої пражи зробиш, шо, певне, звідти вулиці аж до цеї вулиці таке, а тоді вже намотували на верстат і робили вироби, які зо двацать метрів полотна, зо трицать метрів полотна. ***Вибілювання полотна.*** Йшли на річку, кидали його на річці в воду, стелили на березі, воно білилося і робилося таке біле. Зробилося біле, тоді шили. Руками шили, тоді ніяких машинок не було, не було нічого. ***Табуйовані дні.*** [Чи були такі дні, у які не можна було ткати?] Ми не ткали, од ниньки свято таке, ниньки Тройця і ніхто не робив. [Чи казали, що не можна ткати в п'ятницю?] Ну це таке, хто сім'я годружилися і в них народилася дитятко нездорове, оця мама собі сказала «Я в п'ятницю не буду нічого робити, шоб моє дитя було здорове». [...] Мама моя ткала полотно, радна, мама дуже ткала цево на верстаті, то вже так і дисятку робила, і дванацятку робила, і робила скатерки, і полотенця, шоб втиратися було. [Називали «скатерка» чи «обрус»?] Де «обрус», а в нас «скатерки» казали, отаке виробляно з френзером, в мене є. [Шо таке «френзер»?] А така виторочували, оце скатерка, оце тобі маєш скатерочка, а коло неї ше робили френзельки. [Знизу.] Да. [Чи ткали червоні смуги на скатертині?] Робили! Візерунки робили всякі. [...] От робили радно: пасочка зелена, пасочка жовта, пасочка червона, пасочка голубенька, а там знов так. [...] Радна – застеляти постиль, вкривать, накривалися раднами, бо не було нічого. ***Техніка та технологія виготовлення килимів.*** [Чи робили у вас килими?] Килими всякі – от пасочка така, пасочка така, пасочка жовтенька, пасочка червоненька. [Килими «в пасочки» робили?] Да. [Чим відрізнявся килим від рядна?] То робили з вовни, килима робилися з вовни, тримали вівці, прали вовну, красили і робили килима, а радно просте, це з льону, з конопель.

с. Черешенька

Записав В. Іванчишен 23 липня 2015 р.
у с. Черешенька Дераженського р-ну Хмельницької обл.
від Барабаша Дмитра Васильовича, 1939 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи займалися обробкою каменю у вашому селі?] Я й сам вмію бити камінці. Справа в тім, шо це мене заставило життя: в дочки будував хату, взяв кредит сначала під сорок п'ять [відсотків], а потом як давнули дев'яносто п'ять, то я мусів той кредіт віддати бистріше, чим взяв. Тоді, значить, впрягся, ну в нас в основному камінь, от і в свій період люди виживали за рахунок цього камня. ***Асортимент кам'яних виробів.*** Млинові камені били, тут такі тверді є. Каждий робив жорно собі. І так люди жили, таке було життя. [Як виготовляли жорна чи млинові камені?] Ну, всамперед треба найти хороший камінь, шоб він був такої міцності. В мене таке знаряддя є ше, шо його можна добувати. Клинці там. Но це ж треба десь вибити, во-пєрвих, ну тіпа циркуля, там відповідний діаметр. Ну нехай буде там вісімнадцять чи скільки, якшо жорна ці індивідуальні. Я в дитинстві, значить, ну бідно жили, мати кожної неділі ходила на базар купляла пуд пшениці, і якшо я хочу, а я любив галушки, це я змелю. Намолов цими жорнами, мати зварила мені цих кльоциків, не порізано так, як ці макарони, а отак насмикане. Ну і так жили. І, значить, люди возили в Меджибіж, в Пиляву навіть оці камні і це за рахунок цього виживали. [...] Це було примєрно, десь навіть між [19]40-м і [19]50-м роком, і навіть вже після [19]50-го. А примєрно навкруги немає камня. Я маю на увазі, ну вже туда будем взяти, якшо там Віньковецький, Дунаєвецький район. Там ті Миньківці, там вапнякові породи, там вже ці Товтри. Тут іменно виходи на поверхню такі ці камні, а вже чуть у Снітовецький, там вже і граніт(ні) виходи. А тут, де ця точка, і це в каждого був свій «станок», так сказати. Оце так вдоль яма, основне, шоб був такий камінь, ну нормальний, шоб твердий був. Це примєрно десь сантиметрів дванадцять-чотирнадцять, це один камінь знизу обробляли, такий станок робили – один знизу, другий зверха. І посередині вибивали, значить, в нижньому камньові, ну на подобі, будем казати, дванадцять міліметрів, по центру такий стояк металевий. І значить, воно крепилося так. А зверха ставили камінь із діаметром, в центрі десь нехай буде в діаметрі шість сантиметрів, або шістдесят міліметрів. То це, значить, сюда зерно засипали. І вот цим штиром опускалось вниз-вверх, якшо треба легше, то вверх, підкручувалось. Ну це кузнєчна справа, канєшно. Шоб мільче, то нижче. [Чи вибивали хрести на могили?] В нас єсть на кладовищі хрести, но цього я не помню. [Чи робили кам'яні придорожні хрести?] Ось там єсть хрест коло кирниці. Оцей хрест, моя вже мама розказувала, під час революції, коли ця тройка ходила, шо розстрілювали, то біля цього хреста там була така чорна доска. Виставляли. На цій досці, значить, там ворогів революції писали. Ше до цього цей хрест був. [Чи використовували камінь у господарстві?] Канєшно, отам є, я міст будував. Я прийшов з армії, був тут завклубом. Мене призвали, я помагав. [...] Будували всьо, значить, корівники, фундаменти в хатах. Якшо було, то плоти, не було цих штахет. А якшо вже більш такий хазяїн, то робив мур. І це в нас в Черешенці жив пан, там де клуб, вище його було помістя. І це він це своє помістя муром. То це був господар. І отуто школа, вона тоже з камня. Це вже її років, мабуть, з двісті, сто п'ятдесят.

ДУНАЄВЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Маків

Записав Б. Сауляк 27 червня 2013 р.
у с. Маків Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.
від Шмігеля Михайла Івановича, 1942 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Від кого ви навчилися бондарству?] Наверно, се йде з покоління. Мій дєд робив всьо практично. [Як називали майстрів, які робили бочки?] «Боднар». [Чи робили Ви маслобійки?] Да, робив тоже. То колись їх довбали, спеціально брали липу таку, в мене є навіть такий ніж спеціальний, і видовбували. Я пробував з клепочок тоже, ну ніхто їх там, я собі заготовки зробив, но я не робив вже, бо так прийшов період, шо вже й не треба було. А ті старі, які були, як би не було дерево, воно підгниває і дно вилітає, то я переробив, вкорочав, дно заклав, оце мені приходилося. [З якого дерева робили

www.etnolog.org.ua

бочки?] Бочки в основном іде дуб. Можна робити було й з ясеня, з липи. Но смотря для чого, якшо, припустім, для меду, можна було робити з липи. [...] Ну липа вона чистенька така і ясень хороший тоже. Но я бачу ясінь постояв і тоже дерево той їд поробив дирочки. А дуб є дуб. Но дуб треба дуже чистий, шоб був без всяких сучків. [Брали нижню частину дерева?] Не має значення, просто я дивлюся на дерево і я бачу, яке хароше. От я навіть клепку роблю, її треба робити під спеціальним углом. Якшо робиш бочку на п'ядесять літрів, на сто літрів, то спеціальний угол робиться і робиться шаблон такий. І я пальцями веду і я чуствую, в мене так пальці, пушки чуствітільні, що я чую де мені фуганком треба сняти. Це просто набита рука. [Дерево використовували молоде чи старе?] Немає значення, чи молоде, чи старе, брав дуба, шоб діаметр був там дваціть, трицить і сорок сантиметрів, і треба шоб він полежав рік хотя б, висох. [Потім його кололи?] Ну да, колись кололи, а потім я різав. Якшо я різав сирий, я його перележував, так як доски кладуться, шоб він не покрутився, і він сох в мене рік. В мене так, припустім, воно йде таким конвеєром, шо я купляв доски, то в мене цієї сохли, а ці вже рік простояли. Ці сирі як кладу на то місце, і в мене тако получалось конвеєр. [Які за розміром були клепки?] Смотря на скілько робиш. Припустім, на підісят літрів бочечка, то це семдисят сантиметрів висоти. А діаметр самого дна, там може бути трицять сантиметрів, сорок сантиметрів. [Скільки потрібно клепок?] Якшо робити клепку, п'ятнадцять, дванадцять сантиметрів нільзя. Того шо крутися, саме вужча, сама практична і сама лучча – це десять сантиметрів, а вісім сантиметрів – ше луче. Вона ніколи тобі не скрутиться нікуди. А я зразу не знав, практики не було, так само й батько не знав, ми робили широкі, а воно потому раз – і скрутилося. [Коли зрізали дерево для клепок?] Немає значення. [Улітку також можна?] Можна, тільки я ж кажу, саме главне – порізати і положити, шоб сохло. От як, допустім, на корабель, матеріал корабельний, якшо він не вистоїться п'ять років, на корабля його нельзя. А тут рік постояло, посохло – і вже можна робити. [Чи виготовляли Ви діжки і бочки?] Всьо. [Чим діжка відрізняється від бочки?] Ну бочка, се маєш ввиду барилка, відти дно і відти дно. От я робив багато заказів на вино, барилки. То там відси дно і відси дно. А дирку робили в дні. І робили так, шоби кран був і ше єдна, бо треба воздух пускати, то робили дві дирочки. [Які були обручі?] Спеціально колись заготовачі були в селі. І от в нас в селі був, в другім селі, не в мене, оце він сим занімався і він спеціально привозив. Я йому заказав, він мені привіз буфту, там сто метрів обруча. А було зразу таке, шо колись, я помню, мій батько [...] Кам'янецький район, там сади були і там звідкись заготовки привозили на бочку, а складати ніхто не вмів, то батька наймали, то він там складав бочки, спеціально обручі були, готові вже. [Обручі були дерев'яні?] Ньи. [...] Були, були на разу, ше я помню. Ліщина, брали ліщину, кололи її і так сплітали і закладали. Ну воно не крепке було, не дуже надьожне. А потім розлетілося те все, не було, то я случайно, в мене брат робив на цементнім заводі, там десь на складі, то він мені привіз, то я до сих пір ше маю обручі. [Як визначали розмір обруча?] Робиш один обруч, припустім, діаметр там сорок сантиметрів, і се закладаєш його на першу. В мене спеціально є, колись ше як ми з батьком начинали. Береш трос, закладаєш в трубу, стягаєш, крутиш. Той трос побув трошки й викинув. А зара зробив собі станок спеціальний, легенько лєбьодочку крутиш, сили тре. А там треба було сили, се вдвох ми начнем стягати. То це треба було наробитися дуже. Я робив колись на базарі в Кам'янці, є один мужик, десь він відти, як с Хотина. Він дуже рідко привозе на базар барилки, то я говорив з ним. А він шось подивився на мене, та й каже: «Скіко вам років?». Я кажу: «Сємдисят років». – «І ви робите бочки ше?». Я кажу: «Роблю». Він, значить, робе таким методом, тим старим, це ж тягнути, це тре сили. Того він так сказав, се не так легко. [Чи вкладали щось між клепками?] Нічо. В мене сосід на родіні, він довбав. Він не робив бочки, а кадуби цієї робив, оці всі маснички. Но се дуже тяжола і клопітлива робота. От пристав собі отакуву липу, і висоти отака, і це продовбати її. Це скілько треба натовчися руками, це дуже тяжовий труд був. [Клепку однакового розміру робили?] Обезатєльно. Середина має, припустім, шіїсят міліметрів, кінець має п'ятдесят два міліметри, і се кажда клепка повинна мати. Отут ширша вона, а тут вужча, це тоди буде бочка. От тобі шаблон. Шо таке шаблон, бачиш, як робися, це угол сварений. А от тепер дивися, як я роблю. Я такий спеціаліст, люди купляють на базарі фрези, а я сам роблю всі фрези. А колись сього не було, то робився оцей шаблон. І вручну отаким рубанком снімаєш. Се знаєш, скілько натесатися треба. А тоди зсередини, а середина вибиралася. Це тоже шершебок. Вибираєш середину. [Як чистили боки клепки?] А тоди береш рубанок, спеціально вон в мене є. І я кладу і спускаю, угол роблю. [Це вже рубанок закріплювали?] Ньи, закріплюю клепку і цим фуганком. Великим фуганком, бо малим не зробиш рівно. А то береш стружку дуже тоненьку, і спускаю. Рука настільки набита, шо я бистро це роблю. А вот обруч. Шоби натягнути обруч, рівний не натягнеш на бочку, то треба його вибухтувати. Осьо спеціальний станок, яким я стягаю, оце трос, сюди я складаю бочку, от тобі лєбьодка, тут я легенько кручу, кручу і стягаю його. А це колись я вручну робив. Труба була і такий-во трос і скільки ти його раз ізпользуєш. Не було колись цих тросів, вже потом, дві бочки чи єдну і викинь. То се я вже замірав сего, шнурочком раз кругом і довжина вже на обруча є. Зробив, заклав і всьо. А колись було все вручну, цими шпінгалетами тягнеш, тягнеш, і гадаєш той обруч. [Як вставляли дно?] Є вот спеціальний циркуль, і коли стягнув, вирізаєш фтори і тоди заміряєш. А як правильно дно вирізати: тако робися, саме простіше, треба ділити на шість. От коли вже вирізав фтори і ділиш на шість, по кругу, точно на шість, розділив і тоди буде дно. [З чого робили дно?] Дно дубове. По центру тако фторами ділиш на шість. Ну а дно ше треба вирізати. [Як його вирізати?] А спеціальна ножовочка є, іначе не виріжиш, не широка, а вузенька. [Дно із цілої дошки вирізали?] Да, дно цільне і тут штирі тако забиті. А чистити всередині, се всередині ше вирівняти, бо клепка йде, то вона йде два сантімери, але одна вища трохи, не вгадаєш так на станкови. Треба почистити її ше, шоб всередині була гладенька. А як взнати, яку хочеш бочку, шоб шаблон зробити? Береш циркуль, малюєш, робиш діаметр і кладеш тако, сево вирізає во і се така буде бочка. ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів*** [Які вироби видовбували?] Я от зара довбаю

www.etnolog.org.ua

тільки рійниці. Я ж пасічник. [Що таке рійниця?] Це таке, шо от я вивожу в ліс, чіпляю на дерево. Я знаю де вчіпити оцю рійницю. Всередині порожнеча і залітає рій, і я вже маю рій готовий. Вторік шість роїв я зловив і шість роїв брат зловив. [...] Цей самий, шо довбав, він не вмів зробити бочки, но ж він старався. Но до нього несли на ремонт, то він ремонтірував. А як зроблю, влив води, то вода не витиче, а в него вся витекла вода. То він шо робив. Є така рогоза, він його у фтори або межи клепки клав і воно затягало і не тикло. Ну то не робота була. [З якого дерева видовбували?] Саме основне – верба і липа, бо осики як такої, вона тоже добре довбається, нема такої. Тільки верба й липа, бо дуба не так легко, шо би навіть хтів, тяжолий, твердий дуже. [Чи виготовляли ступи?] Ньи, цого не робили. В нас ступи робили в основном шо, брали з воза оцю ступіцу, де колеса набивали, а всередину трошки роздовбували. Їх виточували на станках, заготовки робили і просвердлювали, а її просто роздовбували більше і так ступи були. А от маленькі, такі маленькі ступки, вот хазяйці чосник там, цибулю, то тоже робили з липи, отакі вони невеликі були і макогін, там бабка й мама товкли собі шо там. [Чи виготовляли ночви?] Обізатєльно, нецки. Брали тоже цю саму липу чи вербу, кололи пополам, діаметр був сантиметрів пядісят не менше, були й більші і були менші. Як сім'я – робили нецки великі, а де менша сім'я – робили менші. То тоже так саме, видовбували такі самі, на подобі як ложки роблять зара. А тоди низ, самперед робили низ, а потом уже довбали середину. Форму зробив, бо так рівненько получалося. ***Стельмаство.*** [Чи знаєте Ви як робили вози?] Ну вобшем, се така технікa, самперед заготовляли. Начинали з коліс, самперед заготовки робили на букші. Потому шпиці заготовляли, потім ободи. Но ободи на місці тут ніколи не робили, ободи звідкись привозили. Наверно туто за Хотином, десь тут робили, по-моєму. В нас я бачив в колгоспі було, така куча велика була, в складі стояла тих обручів. Його ж треба парити. [З чого складався віз?] Ну де їздовий сидить – це кильня, заденок був ззаду, як борт відкривався, ці полудрабки були, драбина цяя і не покрита досками, а возили снопи с поля. Коло кольос – люшня, дишло, розвора, тая нижня частина. Задні колеса, там стояв такий штир, можна було розпустити. Як везли матеріал, то розпустити було. [Який віз був за розміром?] Він мав метрів до чотирьох, наверно. [Це той, що розпускався?] Ньи, то там до шесті метрів міг розпуститися він. [Як називався віз, яким возили снопи?] Се «полудрабки» були, то були драбини, а то полудрабки, бо вони не замальовувалися. Просто так зроблено, як драбина. А це вже борти тії зашивалися шальовочкою тоненькою. А були ше ті, шо зерно возили, – безтарки. Герметично вони закриті, засипали зерно. [Вісь була залізна?] А вісь жалізна була. І та букша, може, літо походе, може, й не походе і міняли. Так спеціально робили, букша сама кругла і тут такий вус був, шоб не прокручувалося. Видовбували, заложив – всьо, воно ходе. Вже стерлася – викидают, другу закладают, бо іначе спортиш ступіцу. І салідолом мастили в тиждень раз. Це була люшня, а цаво було льоник. [Що таке «льоник»?] А тут, де люшня, люшня в кінці колеса, льоник був цей, шо на вісь. А туто ше, де драбина спиралася, там тоже було таке приспособлєніє. На люшні ше було таке, робили наподобі цевого, хвіст загнуто, шоб не впав, борти не попадали. То спеціально пасок десь брали. Старі паски і воно закладалося туда і не падало вже. [...] Якшо грубе дерево, то получалося, треба, шоб дві лижі. І тільки в основном граб йшов. Копаниці – се ми посільському для себе робили. От гній на город розвозити, то всі робили копаниці. Це сі самі сани, наверно, в п'ять раз менші. [Сани називалися «копаниці»?] Да, «копаниці» назівались. Ну ті великі сани, а це менші, таким самим точно манером вони робилися. Так вирізалися лижі, надовбувалися ці стояни. [Як називалися стояки?] Я вже й в возі забув. То люшня була, то кильня, то заденок був. [Чи забивалися сани дошками?] Так саме борти маленькі були, таківо широкі. Так само, як на подобі воза було, і дно зашивалося. І так саме борт ззаду був, бо треба було шось розгружати, то ж не будеш кидати так. [Чи прикрашали сани різьбою?] Ньи, тільки прикрашали для начальника. Був голова колгоспу, їздив кіньми. Машини не було, була бричка і були сани. Бричку то гарно робили, а сани то не дуже там. А бричку гарно робили, на ресорах вона була, мягка була, гарна. ***Колісництво.*** [Чи робили ободи із частин?] Я бачив такі, но я не бачив де робили їх, в нас цільні були. Був спеціально камінь круглий, так як в млині. Посередині такий штир забетонірований там і коли натягали шину, то спеціально таке. Це не так легко було її натягнути. Наверно, такі по дві метрі патики, а там такі гаки були. Так ми с татом зразу бочку натягали. А зразу ми як натягали з татом на бочку обруч, то сими гачками. То тако береш, натягаєш, натягаєш. То було тяжовий труд. Я зара стягнув – і всьо, готовий обруч, заложив і всьо. Але спеціально вибухтувався обруч, треба вибуртувати обруч, не рівно. Бо залізо то рівне, а його правильно вибухтовуєш, єдну сторону, воно получаєся, шо перед прикладаєш у цю ширшу вибухтувану і тоди легенько молоточком коц-коц. [Як довго служило дерев'яне колесо?] Воно довго могло служити. Сама букша, спеціально вилівали, в Дунаївцьох арматурний завод був і ці букші чугунні були, не залізні, а чугунні, виливали їх. [Передні й задні колеса були однакові?] Ньи, передні були менші, а задні були більші. [Чому так робили?] Шось рощитано було, інженерна смикалка була.

с. Мала Побіянка

Записав В. Іванчишен 29 липня 2014 р. у с. Мала Побіянка Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. від Стецюк Євгенії Фомівни, 1937 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи займалися обробкою каменю у вашому селі?] Да-да, строїли дома. Помню навіть він сам собі пам'ятник, шо там є на кладбищі, є здоровий такий кам'яний хрест, це він сам собі ще за життя вибив, собі і дружині, і поклав той хрест. Капура Анатолій. Там ше були люди. Коло мене чоловік жив, то він уже вмер, Кордонець Олександр, він вже, наверно, років п'ять як помер. І робили комини, комінки на хати, вибивали там над яром. Там вздовж села були гірні. Там цікаво, але страшно ходити, там ті каменоломні, там повибурувано. Там били камінь. От ми собі на хату з чоловіком ходили. Чоловік бив камінь, а я помагала носити. [Кожний собі ходив і бив?] Нє, не ходили, хто мав, той наймав чоловіка і він бив. Колись було, може, трохи дешевше, але нароблялися люди і ми наробилися, на всю хату набили, шо ми п'ятнадцять машин такого каменю.

www.etnolog.org.ua

с. Миньківці

Записав Б. Сауляк 26 червня 2013 р.
у с. Миньківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.
від Петровського Антона Йосиповича, 1920 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Чи вмієте Ви робити бочки?] Я знаю як. [З якого дерева їх робили?] Дуб, осика, може, ше сухотала. З любого дерева робити. Саме [краще] ото були колись капусту квасили, се в бочках. Се вже дуб йшов, він самий стойкий. А так, на сливки, от сухі сливки відправляли у бочках. [Як зберігали мед?] Мед – тільки липові бочки. Липа – вона не пропускає, вона плотность має. [Коли заготовляли дерево на бочку?] Саме краще заготовка дерева, коли опале листя, зимою нема соку. І стоїт вона стойко. [Якими інструментами користувалися?] Фуганок. Зразу так обтісували, тут вона має вроді живіт. [Чим витесували «живіт»?] Сокирою. Колись була, називалася «барда», нею обтісували. [Які були обручі?] Обручі були зразу дерев'яні, а потому вже металіческі. [...] Саме більше робили з ліски. [Як робили?] Дивились, молода ліска, вона не груба, грубша як палец. ЇЇ стинали і тоді кололи надвоє. [Як вставляли в бочку дно?] Ну дно, береться одна шоста частина. Я забув вже, як називається. Фтори вирізують, самперед бочку обрізують, шоб рівненько. Потом є пилочка така, шо фтори вирізуються, і дно запускається в ті фтори і забивається обруч і всьо. [Як робили дно?] Дно можна з любої породи робити. ***Стельмаство.*** [З якого дерева робили віз?] Віз більшість з ясеня. Драбини можна було робити з береста. Васаг був, дві драбині. Я вже позабував його всьо, як воно всьо називається. [На яких возах перевозили снопи?] Були такі розпускалися вози. «Розвора» називалися, то довшу розвору ставили, розпускали вози і драбини були, довші драбини. [Яка завдовжки була розвора?] Вона мала разну [ширину], штири метрі й п'ять метрів. [Кого запрягали у воза – коней чи волів?] Хто шо мав. Воли то я помню, шо запрягали, но дуже мало, в колгоспі пара волів була. [Чи відрізнялася упряж коней і волів?] Коні ходять в шлеях, а биками їздять – то ярмо. [Поганяти волами було важче?] Їздити важче ними. [Вози робили тільки для колгоспу?] Тільки колгоспні, людям не було. [Що таке «фаетон»?] Бричка. На сім фаїтоні ше не було машин. [Фаетони були тільки в євреїв?] Да, тільки в євреїв. Робили українці, а євреї тримали коні, і хто собі купи фаетона. Цим фаетоном так як скора помощ, сідай да плати. [Вони заробляли так?] Да. [Чи робили фаетони у вашому селі?] Робили, був єден єврей. [То єврей робив чи українець?] Українець робив. [Які раніше були сани?] Колись робили копаниці. Полози, шо по снігови. Це воно копаниці й полози – це одно. Робили більшість грабові, бо граб твердий. Корчували граба і розпускали надвоє. [Чи гнули полози?] Полози могли і криві, і рівні. [Чи обковували полози металом?] Металом, «підрізи» називались. [Чи були копили?] Копили тоже робили з ясеня. [Задовбували його?] Аякже, задовбували, ше добре треба задовбати. [Скільки було копилів?] Можна на три копили. [Як їх з'єднували між собою?] Колись в старе время, то брали береста. [Чим зверху прошивали?] Доски, там не грубі доски. Там і драбини збоку ставили, як у воза. Но були нижчі, бо в воза більш сторца. [Сани були нижчі за воза?] Сани низенькі. [Чи прикрашали якось сани?] Ньи. ***Колісництво.*** [Як робили колесо?] Це тре самперед мати такого ясеня, шоб його розколоти надвоє, начетверо та його обточити. І тоді задне колесо робилося на одинадцять шпиць, а переднє на десіть. Сі шпиці тоже тако, мав совість то він робив, забивав цю шпицю, кінець шпиці прорізував на три сантиметри пилкою і тоді сюди ставив кілок такий і забивав. Бо шпиця на шпицю попадає, а як не попади то хоч чуть-чуть, но все одно заб'є, це того, шоб вона не дуже так розхитувалось. [Шпиці забивалися в головку?] Да-да. [Як робили цю головку?] Головку тільки точити. А потому свердлили дирку, тончу цю дирку, потому грубшу цю дирку. То вже появилися жалізні ободи, то букшу вставляли, а в дерев'яні вози. [З чого робили шпиці?] Шпиці тільки з ясеня. [Шину натягали на колесо залізну?] Шину – камінь такий, в камінь дирка є і там вставляли такий вінт, і в колесі дирка є і на той вінт накладали. І тоді вже шину. Се вже ковальська робота, її нагрівали. [Чим натягували?] А такі були як хамути, потягачі, накладали і натягували тут тре побивати ше. [Скільки «потягачів» було?] Два чоловіки. [Як довго служило колесо?] Від хазяїна всьо завісіт. [З якого дерева робили обід?] Обід – тоже ясінь. [Старий чи молодий?] Молодий ясінь. Його кололи, потом обтісуєш і в парню. [Як виглядала парня?] Там стояв котьол, в котлі – вода і тоді туди, на той котьол. [У воду опускали чи парою?] Парою, не помню, стільки там його парили. Потом такі круги були пороблені. [Круги були дерев'яні?] Дерев'яні, шоб на них обода крутити. [Скільки людей їх крутило?] Єден.

с. Мушкутинці

Записали С. Маховська та М. Бех 25 червня 2013 р.
у с. Мушкутинці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.
від Ярмолюк Ганни Ананіївни, 1929 р. н.,
родом із с. Антонівка Дунаєвецького р-ну
(у с. Мушкутинці проживає з 1969 р.),
та Іванової Антоніни Йосипівни, 1940 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Свинарство.*** [Чи тримали раніше свиней?] Ой, тоді не ростили свиней, тоді так було трудно, шо яйце на двох ділили з мамай. Тоді було таке, шо навіть мав ти якесь поросятко, хтів зарізати, то вночі зарізав так, шоби й не посмалити нічого. Тоді так, ніхто нічого не тримали. [Це щоб не забрали, бо великі податки були?] Наверно, я думаєте знаю, шо воно до чого було, ну так було, шо не тримали, заре вже тримають люди. Податки за корову, за свиню, послєдня курка. Навіть таке було, шо єден там голуби тримав, то прийшов податковий й каже: «А зачем ви голуби розводите».

ПРЯДІННЯ ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Сіяли коноплі такі, шо робили полотно, ряднини такі, як зара капи, прєли. Куделі тако. Була матінка [матірка], полотно то таке робили, матінку вибирали. Ми ті коноплі вибираємо, несем в річку, мочим на дві неділі, прикладаємо камінням, тоди берем полощим його, такі снопики маленькі, тоді коло річки, шоб воно висохло. Тоди приносим додому, такі були терки, шо терли, то тоже витирали. Тоді вже то витерли, то називалися «повісма». І тоді ці повісма берут чешут. Така була щітка, така з дротів, вичесали, то тут робиться – «клоччя» називалося, а то ніби повісмо вже лишається, то як вата. Ну воно трошки більше, як

www.etnolog.org.ua

вата. То, значить, на верети було, а се на полотно було, на одежу. То плоскінь, повісма – на зброю [одяг]. [Як розрізняли повісма?] Хто як хтів, таке зробив. А такі були ще візки, такі як дерев'яні були, і то таке колесо, де ногою ставати, а ниточки попускати руками і так прєли. То була «тринадцятка» і була «плоска» – так називали. Тринадцятка – то це мільче пускалася ниточка, а плоска – то грубша нитка.

ТКАЦТВО Таке полотно, з сімня, то тоди кожна хата мала. То з того жили. Бо робили полотна і вбирали. Тою спідницю шили, закраси́ли. Бо нічо не було. Таке є в нас зілля, «безник» називається, таке чорне воно, то таке душили і так спідницю краси́ли. А шили капчики з того полотна. [Як їх шили?] Така була мадістка. Шила ті капчики, викроювала. Оце тако вона вирізала, поміряла ногу, вирізала, зшила їх. І тоді ще такий синенький туда ремінець, а сюда ще синеньким обшила, і таке в нас взуття було. Це з полотна таке взуття. [...] То полотно. Ми більше нічого не мали. Ми не мали плавків, ми не мали майок. Шиту сорочку з того полотна. Так начухає, бо ж грубе таке. І душно не душно – ми в тім ходили. [Коли з'явилася спідня білизна?] Вже з'явилися після войни.

с. Сивороги

Записав В. Іванчишен 28 липня 2014 р. у с. Сивороги Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. від Гавінчука Миколи Васильовича, 1938 р. н., Дроморецького Адольфа Броніславовича, 1931 р. н., та Решетяка Віктора Олександровича, 1957 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи займаються обробкою каменю у вашому селі?] Виробляли, да. Он вже погреб впав, в мене ножки там стоять. Всьо вручну обробляли, обтісували. [Чи пам'ятаєте імена майстрів?] Канєшно, вони покійні. Кошка Григорій був. Народився десь в десятім [1910 р.], а помер вже років зо двадцять, наверно, десь в [19]90-х роках. Він всьо виготовляв. В нас кажуть «мур», ото він камінний набив. Це всьо він обтесав. Ці льохи, комінки. Дроморецький комінки робив. Пам'ятники навіть робили вони. ***Осередки каменеобробки.*** Там в нас спеціально камінь є, «Стінка» називається, там добувають камінь сивий. [Де ця «Стінка» знаходиться?] Вона аж там на горі, туда як до Побіянки їхати. Там багато людий робило в то время, а зараз ніхто не робить. ***Реалізація продукції.*** [Чи були замовники з інших сіл чи майстри возили свої вироби на ярмарки?] В Нову Ушицю возили. Жванчик, тоже село є таке, базар [там]. Ну в багатьох місцях, збирав мішок дід, заробив п'ять-десять гривнів, рублів, стояло воно. Тоді рубель був дорогий. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли жорна?] Робили. Жорна були, мололи. Отутво нижче школи ше є жорна ті. Обробляли камінь, і звідти камінь, і звідси камінь, і такий млин був здоровий. Люди ходили туди до млина. А то жорна в хазяїна були. Жорна вручну робили, ше тоді світла не було, а млин вже був зі світлом, то камінь здоровий такий. Їден на другого – і він перетирав. [Коли жорна почали виходити з ужитку?] Ну вже не стало майстрів таких. Тут той камінь треба було надовбувати, воно стиралося їдно до другого. А туди робили насєку таку. [...] Пам'ятники били во время війни. [Хто розбивав пам'ятники?] Ну хто, комуністи. Тіпа хрести, ну там край села стоїть. Там зараз в кінець, є тоже вироблений такий хрест. Там люди зараз так вшановують. А раньше на кажнім углі було. [...] З каменю робив хрести, робив комінки. ***Техніка та технологія виготовлення кам'яних виробів.*** [Опишіть процес виготовлення хреста.] Сперва треба вибити камінь, шоб він не розсипався і не був дуже твердий. Бо ж з твердого тоже не зробиш його. А такий треба, шоб він був боліє-мєнєє. Отакі каміння привіз, а воно тверде, його даже розколоти не мож. Твердий дикар. Називається «дикар» – верхний шар камня. Там в нас є така скала, це верхний шар. [Чи піддається він обробці?] Годиться, взяти клинами розбити, воно піде чи в мур, чи в строїтєльство, чи в фундамент десь забити. А так шоб з нього хтів шось зробити, то воно тверде. [Як вибити таку заготовку?] Скривається, робиться фору, а тоді береться жилізні клини, є дерев'яні клини. Роблять таку фору, ну, допустим, є така з камня і треба його вибити. Роблять фору такими молотками, тоді лещатка такі деревляні, тоді ставлять клина між лещатка. А потом зверха гатять, доки не дасть трещину. Ставлять клинів десять – і по цих клинах гайда, гайда, гайда. А тоді воно муси десь лопнути. Не таке, шоб не лопне. [Чи заливають водою?] Заливали водою на ніч, як не лопло. Водою лляли тоді, а ті клини намакають, і воно мусить дати трещину. Ну як клинами вибив, тоді шо робиш. Допустим, треба зробити мечі. Треба зробити хрест. [Що таке «мечі»?] Мечі – це жидівські пам'ятники. Вопшем фокус треба вибити, шоб потом не розбити той камінь. [Букви на таких пам'ятниках витісували?] Ну то жидівські букви там вибивали. Ім'я, фамілію і отчество. Ну давали ти й робив. Чертиш, тоді молоточком легенько вибиваєш. Я мови не знаю, то мені показали, ти я так вибив такі букви. [Чим креслили?] Крейдою чи ше чимось. Дуже багато в нас було каменоломів, строїтєлів з каменя. Робили сараї, хати, комінки, мурували. Осьдо цевой дядько, він не строїтель, він робив в кооперації, товаровєдом був усно, а потому на старість пішов у «Скалу» і набив камня – зробив мур. Він не був таким спеціалістом, просто навчився. [Де Ви навчилися цьому промислу?] А я робив всьо время екскаваторником. Я проробив п'ятдесят років на екскаваторі, а потом пішов у «Скалу». Пішов на пенсію, думаю, шо робити? Возив, грузив екскаватором ринь, нарвав цего каміня, завіз його, а потом виробляв собі сам. [Як виробляти деталі на пам'ятниках?] Ну, помаленьку, гострий молоток і помаленьку. Чашка як робиться, так на комінок, чи голубку, чи голуба ти й виробляєш. Помаленько витісуєш ти й так ставиш. От стамеска – нею не будеш нічого робити, а ні – молоточок, як таке вже делікатне. Це як букви – стамескою і молоточком. [Як виготовити коменок?] Ондо я зробив його. Вибиваю тумбочку, висоти сорок чотири – сорок п'ять сантиметрів, ширини двадцять шість сантиметрів, і одна, і друга сторона двадцять шість сантиметрів. А тоді молоточком помаленьку робиться ти й всьо. На кожні хаті, робили чотиригранні, робили шестигранні. Вибиваєш, потом кришку на нього зверха. [Чи пам'ятаєте імена майстрів?] Ну то їх нема вже. То саме виробляли, шо зараз. Я їх багато можу назвати. Був майстер Іванов Василь, він з [19]25 року, старий вже дядько був. Він всьо время займався цим. Хрести, комінки. Повне село, їх не можна всіх назвати. Кошка Григір – тоже майстер великий. Він витісував, виготовив. Борецький був мастєр, то то воше був

www.etnolog.org.ua

мастєр на всьо село. Той виробляв шо хоч, він був з каміня витесав хлопця і дівчину, собі поставив. Хрести, цево всьо він виробляв. [...] Мій дід бив, Решетяк Петро Павлович. Лисенко Петро бив. Багато таких спеціалістів було. Ше їден, шоб я його направив, він би більше розказав. Там його тато цим займався. В нас самий лучий камінь був у Сиворогах. [Яка це порода каменю – «вапняк»?] Це не вапняк, це називається «настоящий камінь», не декар, но камінь. До Долька [Адольф Дроморецький – місцевий каменотес] можна переїхати, він зара ше робить комінки. Колись, ше пару років, я бачив, шо він робив. Різали, топором різали. Хто його різав перше. Цей мур колись Григір Кощук [робив], такий мастєр був, отамо, де автобусна [зупинка], така хата файна, там Стефа Николаївна жива, то її тесть живе, ну да чоловіка тато. Ото мастєр був. Його робота, в нас по селі є склепи роблять тако, то це його перва робота. Він сидить собі, но він довго робив, зато законно. Таке як то жовте, то там ножовкою підрізається, то там в них було трошки інструменту. [Пам'ятники тесали тут?] Тесали, чо не тесали. Долько сам тесав. Він грошей не бере, він для своїх, на рідних. Зара нема, луче дати дві тисячі – купити, чим тесати цілих три місяці.

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с. Великозалісся

Записав В. Іванчишен 15 серпня 2014 р. у с. Великозалісся Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. від Кащука Володимира Івановича, 1946 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Добування каменю.*** Кар'єри які хоч є через міст. Я шо помню, ше навіть в людий в декого є, довбали з білого каменя, а білий камінь брали, де сосни посаджені. Там є поворот туда, через поле, там називалось воно «Лисиці». Такий камінь був білий, шо тесався топорчиком, в хатах вугли клали, а далі мурували, но хати щикатурили. [Вапняк?] Він вапняк, а туда далі йшов вже твердий камінь. То з того вирубували, як це казати, шо кури воду пили, корита такі, поросятам навіть є такі, шо вирубані. Мурували каменем таким синим, такий, як граніт. Мурували таким рівним каменем, ніби круглим. А там на Заліссі № 1, там є таке село, то там жінка підобрала, ну такий як півкруглий тоже синий камінь. А кольца то вже тепер начали бетонні, а то всі кирниці мурované каменем. А жорна робили, но з каміня, там де Кисилівка є, там такий камінь добували. Із него обтісували і робили жорна. [Майстри місцеві були?] Дядьки місцеві були. Не помню, но помню їдного дядька, шо в нього фамілія Боднар була, він обкруглював точила, шо точили водою: лляєш води в таке коритце, крутиш руками таке, інструмент до столярні. Його фамілія була Боднар, це я помню він добре обсікував точила. А це вже мурували мулярі, ну ці Стрібіцькі, то мурували з синого каміня. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи робили жолоби, корита біля криниць?] Нє, робили, де конюшня була, так як були фондові коні. Перше ж було, то були дерев'яні, жолуб зроблений. Я заповнив з дерева. А туто я не знаю, в Опочивальнихи, корита часом нема. А то видовбане, я добре заповнив, курам воду лляли, є такі, шо робили. Бо ж це зара тре, поросят мало було, може, хто їдно тримав, може, хто двоє, то такі були тоже видовбані з каміню. А там є старий цвинтар, новий і старий, всі хрести з каміню. Навіть шо так різаний пилкою. А то большинство камінь йде цей синий, а то він лісується, а дальше як граніт. [Чи вибивали комини на хату?] Ага, щоб ішов дим, в когось я бачив, шоб був вибитий, робили, а то большинство лляли з цементу. Сходи висікали з каменю, з цего синього. Були такі навіть в нас, зараз порозбирали. Синий цей камінь насікали, так як ним обкладали плиткою, так ним обкладено. Хрести на старім кладбищі є різані, є такі вибиті вручну. Як вже був у кузнєца, робив долота. А там на Заліссі № 1, як їхати, там їден чоловік, він ше жиє, наверно, Петро, то він розрізав від млина камінь, шо він зробив собі дома млин. Тоже камень був оцей, січин добре роблений, там коло моста є кусок каміня, де діти купаються, то тако половина відколеного. Ті, шо ми кажем наковують камінь, то вже наковує сам мельник, спеціально вже були такі долота, напаяні вже тим. І він вже насікав сам, шоб мололо мільче, то то було з синого каміня зроблено. Навіть були стовби до воріт, ми «ворота» кажем, з каміня були висічені.

с. Китайгород

Записав В. Іванчишен 14 серпня 2014 р. у с. Китайгород Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. від Адамович Ольги Дмитрівни, 1932 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Добування каменю.*** [Чи займалися обробкою каменю у вашому селі?] В нас гірня тут, тамо в долині, і там добували камінь. В нас дуже даже робили, і ці жорнові каміння. Продавали на млини кругом по селах. Там на низу біля річки, то там робили, обробляли то каміння. Я там жила коло річки, то там приїжджали, довбали ті каміння і приходили брали. І такево, великий камінь. [Чи пам'ятаєте імена майстрів, які обробляли камінь?] Не знаю, там дід один був. Я помню, шо Гриша чи Григір, чи як був, а в якім році, то я не знаю, не інтересувалась тако. Робили наші тоже, але ці не так знали, а тих відправляли скрізь тако по млинах. Бо раньше ж не було того ДКУ чи шось тако. Але млини на воді, на річці, то брали приїжджали чужі люди і купляли в них. [Чи пам'ятаєте місцевих каменотесів?] Він помер, Олексійчук Іван, нє Олексійчук Михаїл. То він з року з [19]15-го. Бо це моя мама була з [19]10-го року. ***Асортимент кам'яних виробів.*** [Чи виготовляли ручні жорна?] Даже осьо в мене дома, шо його тато купив у них, то в нас є пара. Шо можна робити жорна і крутити. [Чи виготовляли кам'яні хрести?] То хрести, то все з нашої церкви, там сім хрестів. Це був собор, а його розбили, тоді рвали. То люди своїми силами построїли цю церквочку. І ці хрести цей самий Михаїл, шо він і каміння обробляв, то він ці хрести робив. Їх перенесли, бо розбили церкву, а в церкві магазин був тойо, вопшем торгували, і ше клуб був. Перенесли і батюшка прави каждого свята. [...] Вибрали містечко і їх [сім хрестів] там закопали, і до них прям молитись. Був дуже довго цей собор, ше я була маленька і я помню, шо мої бабці було дев'яносто три роки, і вона розказувала: «Я на цю церкву носила подолочком каміння. Маленька була». А вона дев'яносто три роки померла, мені зара вісімдесят три роки, то подумайте, скільки це років було ці церкві.

www.etnolog.org.ua

с. Привороття

Записала О. Боряк 28 червня 2013 р. у с. Привороття Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. від Григорчука Михайла Володимировича, 1956 р. н.

ВАПНЯРСТВО Випалювали вапно. [Як випалювали?] Спеціальна пєчка, дві круглі пєчкі, считаються стаканоподібні, як гранчак, і всьо мурується. Треба мурувати, шоб було, як каміння. Каміннями закладали, спеціальними каміннями, тоже його найшли, бо більше ніде нема такого камня. То тільки тут коло штольні найшли його і викладали. Всьо викладали. [Це вогнестійке каміння?] Нє, спеціальний попав такий камінь, шар камня такий, шо імєнно побєлочне вапно. [Спеціально робили таку піч?] Мурували всередині, шоб камера була згоранія, і кругом це всьо мурувалося вручну. Зверха глиною замащувалося і палили. Палили мазут. [Що в піч клали?] Нічого. Сначали клали скати [автомобільні шини], шоб воно нагрілося, а потому кладуть форсунки, насос качав спеціально, випалювали вапно побєлочне. Багато брали, вся Україна брала. [Його треба спочатку випалити?] Да, воно вигорало, троє суток горіло. Корочє, ми кидали шо бурять камінь, тая єрунда, то сплавило повністю. Температура велика. Тоже тяжка робота. Це всьо вручну заложити і всьо вручну викидати. [Цей камінь теж вручну завозили?] Да. [Чи далеко було від покладу?] Кілометри три. [Чим возили камінь?] Машинами. [Потім фасували?] Ну да, вони відправляли. Я даже не знаю, куда відправляли, ті контейнера привозили мішки, в мішки грузили і контейнера десь вивозили, ми ж не знали. А то брали і Дніпропетровська, і Київ був, і Кіровоград приїжджав. Всі сюда, загружались тим вапном. А Хмельницька область практично вся. Ще раніше міняли вапно на яйця. [...] Я шість років проробив там. [Коли припинили цим займатися?] Мені кажеться, як приїхав вісімдесят сьомий, вісімдесят восьмий [1987–1988 рр.], десь дев'яності роки [1990-ті рр.], як пішло всьо.

с. Привороття Друге

Записали О. Воробєй та М. Бех 2013 р. у с. Привороття Друге Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. від Мельник Катерини Яківни, 1946 р. н., та Мельника Олександра Кириловича, 1930 р. н.

ТВАРИННИЦТВО [У вас було велике господарство?] А вдома не розрішали тоді. Ага, якби так можна було, то ми би могли тримати зо три корови там чи більше навіть, тільки єдна корова і теля можна тримати якесь, ото всьо. А більше не хтіли, а строїця тоже нєльзя. Шоб тіки домік, як це во, двухетажний, то вони б єго вобще не позволили таке тоді, за совєцкої власті. А вже тепер стало іначє, тепер стала якась така свобода, шо вже шо хош роби, шо хочеш кажи, ніхто нічього не має. [...] Корова була, можна було два кабани тримати, можна і три, можна тримати. Ну так, якшо дуже багато, то податок накладали, великий податок.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Чи робили Ви діжки?] Нє, бондарська робота, я не дуже цим не занімався. Таке – корито чі шось друге, то я собі збивав. Це тяжолувата робота, бочки робити я не міг. Це я вже зараз станки поробив, вже і у мене станки є, і токарні, всілякі є. Я й виточував всьо вже потому. [З якого дерева Ви виточуєте?] Дуже багато ділов. Я дуже любітєль по дереву. Та як тут в лісі я родився, то я знаю, шо таке липа, шо таке верба. Мені глянути і я вже знаю, шо це і для чого воно предназначуєця, і якої воно прочності, і де воно може служити. В мене заготовки такі є, шо вже зара по трицять років стоят, ше в мене є. Ясень такий є твердий, горіх я збирав, з горіха мені харашо. [Що з горіха робили?] З горіха витачував всьо, приклади я робив до оружия, до ружжів, даже до пістолєта робив. Зо мною тримали, даже міліція, приносили багато на ремонт пістолєти і ружжя, я ружжа справляв, дуже багато робив, приклади цієї самі вот, всьо з горіха. Дуже хорошо, саме луччє горіх. Дуже в'язке і довговєшне. Правда, єго трошки їсть червоточина. Но я вже потому взнав, шо зробити. Якшо взяти тії колодки, вирізати отакі, встромити в мішок, залити бензіном чі там соляркою і зав'язати добре, шоб не виходило, і покласти, воно набереця, потом уже виймеш єго, воно висмердиця, вже стане хароше, ну уже не буде на нім, черва не залізе. Уже буде чути єго, шо воно вже вийшло, воно пропитало єго. Я уже так і шкірки спасав с кролика, я кролів тримав чі там бив зайці чи лиса. То я тоже так само пропитую і в бочку складаю дерев'яну плотно і воно там запах має, даси десять років і піісят років і не з'їсть його черва таким способом. То це вже такий опит, це вже з свого опита. [Що Ви робили з ясена?] А ясень – крепке дерево, з ясеня колись робили колеса саме більше, а зара ну там робимо до топора ручку, ще виточую собі до лопати. Ну трошки тяжкувате, то я не дуже стараюся робити. А більш я роблю з легкого такого, породи легенької. От роблю з лози обично, вона дуже моцна, крепка і дуже легенька. Но вона, канєшно, гниє, як їй нічього не зробиш, ну якшо її пропитаєш воливой, пропитати воливой сю ручку і туди забить і потому вона буде стояти скіки хочеш, поки там олія. [Це вербова?] Да, вербова, м'яка, чи липова, чи вербова. Тоже дуже добра. Липа тоже крепка. Но вона крепка тоді, коли вона вистоїть десять років, вона зужаєця, ссихаєця, така робиться плотна, шо даже її різати трудно вже потом. У мене зара така липа є. Я собі роблю шо: рамки от я ріжу, собі роблю до пчьолів рамки з неї, вони дуже прочні, липа вобщє дуже добра, сама наілучча. І ікони я вирізаю з липи, різьбу роблю на них. Я ріжу все, то я собі порізав отакі-во широкі дошки, до сорока сантиметрів, дошки липові, то вони в мене стоят по трицять років і я з них собі всьо вирізаю на них. То вони в мене зара є і є горіхові тоже. Так само з кореня. Я собі вийняв корень, договорився з бульдозеристом, він мені кореня вирвав такого великого, прочистив його із землі, і бензопилою порізав такі плити широкі. А там красота, там така декоративность на нім, ізображеніє, шо навіть не тре і різати. То можна надивитися, які там узори вже в нім, всередині кореня. Дуже матерьял дорогий. В вмене ще такі плити є, в мене вони стоять, навєрно, по трицять років тоже вже їм є. То я все думаю колись шось взяти і зробити таке, якесь таке дорогостоящє. [Що роблять з дуба?] А з дуба, конєшно, дуб – він дуже прочний у влажних мєстах. Ми як строїли тут греблю, то прийшлося розрушати панщєзну греблю, то пороги там були в болоті, за панщіни ше, і вони стояли, почорніли, такі во грубі пороги, бо в них запускали тії сваї, ті заставки ходили, в дубі, а то всередині там стояло в болоті і воно там кіслороду не мало,

www.etnolog.org.ua

а засосалося в болоті і так воно стояло і таке живе, но чорне. Їх як добули, то просто інтересувалися, яка прочность і яке воно тяжоле, всьо то різали, пробували з нього робити дешо. Но настільки дуб, шоб десь стояти, дуже багато років, був по триста років в болоті і не буде гнити. Дуб дуже такий якийсь прочний до вологи. А якшо то вітер дує, то на него дощ йде, такево, то в такім він буде гнити, а в сухім тоже не буде гнити, буде стояти. В нас от стояла, млин був, тоже панцизна, то вже, може, триста років тим дубам, але запалили єго там, молодьож не хотіли шось, шоб він стояв, та запалили, погоріло то всьо общім. [Що робили з осики?] Осика дуже добре на діжки. Я як квашу капусту, то я обізатєльно шукаю осики такої живої, шоби зробити кружок з осики, покласти на капусту. Капуста пахне, то це як попадеш, а як нема того кружка, то хоть настромлять палочок таких з осики, живих, свіжих. Вони випускають такій сок, таке свойство має. Осика дуже гарно. [Що робили з вільхи?] А вільха, вона по-свому тоже має значення. З неї тоже всьо можна робити. В сухе місце – вона буде стояти і крепка буде, і красіва. Красивий цвєт у неї. [Що робили із сосни?] Сосна тоже по-свому красіва, вона має тоже свої, но сосна має преімущєство перед йолкой, шо вона не гниє. Вона дуже смолиста, з неї роблять багато дуже цій, балки. Старий домік перероблял, то я там тоже нарізав сосни, договорився з лісниками. Привіз сосни, сосна дуже довго стоїть. Йолка то трошки подвєргаєца більше чєрві і може гнити, якшо дощ попадає, мокре на неї, то вона не така прочна. Но в сухім місті, то йолка буде дуже довго стояти. Ще мій дід поробив, у мене ще десь там є крокви, це вже багато років, вже сто з чімось років, ще вони прочні такі. Воно твердне від того стояння, така тверда робиця. Особенно робили скрипки з йолок. Ну це шукали в тайгі таких йолок, шо вони мают чім менші слої, шоби нешироκі слої, бо як широκий слой, то там мєжду слоєм такі є промежутки, шо як вата якесь, воно не має звуку, не дає, а є шо дуже слої вузенькі. А такі слої вибирали спеціально, такі були скрипачі, шо вони їх заготовляли з такими дуже вузенькими, шо особенно на се деко, на передне деко воно віддає дуже. Мій тато був тоже скрипач. Він мені тоже розказував се, як роблят. То з таких робили, но викидали на горищє і тримали, хоть не меньше п'ять років треба витримати. Вона там вже засихає і тоді можна з неї виробляти. Дуже має звук хороший скрипка, коли з такого зробиш. Всьо знали старі люди. [Що виготовляли з фруктових дерев: яблуні, груші, сливи?] От тоже дуже добре. Фруктове дерево всьо почті йде на ізділіє всіляке. От, допустім, груша дуже тверда. З неї виточуют макогони, качалки, ложечки. Я тоже робив з неї. В мене щє грушка зара є. А особенно цей дереняк, дерен, кізіл по-рускі кажуть на него. У мене тоже є. Тяжоле таке. Я собі такі во чурки понарізував, молодьож моя палят, кидают. Я кажу, куди ви палите! Це дорога штука. Єслі молоток я зроблю, то чі бляху пригинаю, чі то дерев'яне, то це ж красота. Воно як кістка, не проб'єця і тяжоле, ним дуже добре товкти. Або зробиш довбіньку, колись били, а зара – нє, молодь бере, лупе, не понімає, ручки б'ют і всьо. Колись довбні робили спеціально, саме тяжолого такого, вибирають граб, а особенно граб такий, шо нагорі росте. Де нагорі виріс і довго росте, він там з сучками, ну він такий крепкий, шо страхи. То я з него тоже роблю фуганки, рубанки робив я для себе, ручки дуже харашо з него. [Він міцний, але крихкий?] А крихкий тому шо він росте десь на влажне місце, грубий, широкий. А якшо він такий вузький, десь він вродє, як він мучівся на сонці і там луски в ньому, то він такий прочний, шо страхи, ти єго не розколиш. Він то і грубий є, такі можна найти граби. З такого граба тоже можна виробляти всьо, ми шукали з деревняка, з грабів. Є таке дерево берека. Воно похоже до клена трошки, на нім є ягідки такі коричневінькі, добрі. [Що з нього роблять?] Воно таке, як клен, трошки прочніше від кленів. З нього тоже можна точіти, з дерева з того, всіляке. Воно добре. [Що робите з клена?] Єго дуже чєрвоточина любит їсти, але єго тоже можна пропитати, то єго не буде їсти. Я ножки точу з клена, харашо точиця, до стола. [Чи виготовляли щось із берези?] Береза, вона похожа до кленя, но береза нехароша, вона дуже крутиця. Зробити там, скажем, дошки, побити десь нагорі. Сухе місце поб'єш, то вона буде крутитися тобі, вертатися [Осика теж крутиться?] А воно то крутиця, ну її підсушити, а потом урізати. Якшо висушуєця в корі, десь покласти, в якесь таке місце, накрити чімось від дощу, шоб вона не гнила, шоб висихала. І так само липа, тоже я висушував. То потому вже не крутиця, коли суху вже різати. А як сиру поріжеш, то крутиця. Я суху як ріжу, то я ріжу грубі, на шість сантиметрів ріжу доски. Вони хоть там чуть-чуть покрутяться, а потому висохнуть, то я собі вже з них вирізаю на які мені треба, чі планки, чі досточки. [Переважно виготовляєте із сухого дерева?] Аякже, всьо з сухого робиця саме більше. З сирого можна робити, ну я ж кажу, шо воно буде крутитися, воно вже для такого не йде. Для якогось такого, шо там неважне діло, то воно можна. [Якими Ви інструментами користуєтеся, коли обробляєте дерево?] Інструментів дуже багато. Я прімєрно, якшо я рєзчік, я ріжу ікони, Тайну вечеру, то то всьо вирізаю, то все дуже така робота, вирізати точно всьо і зображення зробити таке, требуєця всілякі ножики, а їх у продажі нема, того шо там не знають, як його зробити, його не роблять. Большинство щас самі собі, тиї самі художники самі собі доставляють, виробляють, його трудно виробити. В мене такі жолобки, шо треба дивитися в стєкло увєлічіне, я його роблю с такої сталі, підбираю сталь, бритва німецька Золінґен, примерно. І вона, цяя бритва, з такої сталі, шо вже як бере вона волос, то там мєлкозєрністось настільки і високогеродістость, там вони вже таку роблять сталь, шо вона волос ріже, всьо ріже. То як з неї зробиш уже ножичьок той маленький, як він ріже. Я собі зроблю желобков, такий желобочок, потом виточую, випилюю, підбираю такі бруски сам, всілякі виробляю тоже, бо на базарі немає бруска, він тоді сипиця, а я беру тоді нахожу. В Лєнінграді був, там найшов такі, шо коньки заправляют. А вони червоні такі бруски, то я собі з них порозрізав, потом повиточував з них такі края, шоб вони були гострі, і ними прорізав, проточував ті самі ножики, які треба робити. То цих ножиків у мене, штук, навєрно, зо трицять тре мати, шоб вирізати різьбу, зайнятися різьбою. Вони є дуже всяких відов – як лопатка, і вузенькі, і жолобкові, і полукруглі, ну разних відов. То я сам виробляю їх. То якшо не спеціаліст, то й цего не зробе, то того не буде нічого. Я метал освоїв пошті змолоду, я дуже любив металічіске все. [Що ще використовуєте, крім ножиків?] А ше роблю таке всіляке, шо кромі циркулярки, в мене

www.etnolog.org.ua

є прес, собі зробив спеціально такий, видавлює зубки. І вроді циркулярочки, і маленькі й більші, і які треба, і вузенькі. Можу зробити широку, можу зробити таку циркулярку, шо нєсколько штук їх, докупи їх спаюю і получаєця таке, шо обробляю дерево ним. Можна ложечку вирізати, обробляє так. І толочки такі маленькі тоже, вузенькі такі, тоненькі, я ними прорізую профіль всіляко всередині. Даже напільники і то я робив. Я собі його візьму, зубилком тако наб'ю на ньом і воно вже має, вже можна обробляти таке якесь дерево. Обробляющих інструментів у мене дуже багато є всяких. А зара це всьо стоїт. [Чим обстругують дерево?] Стругати тоже так само. В мене книжка полностю по дереву єсть, я купив. Там є зображення, яке робити, названія є всілякі. Шо таке фуганок, шо таке рубанок, шо таке цінубель, шо таке шпон, то, шо прорізає. Прорізає, шо запускати. Ну то всьо вручну робилося, а зара я вже вручну не стараюсь робить, бо це тяжко, то я на станкє приспособляюсь. Тоже роб'ю сам собі, барабан зробив, виточів ножики. Треба міні зробити такий полукруглий виріз, нада мені зробити, порізати, я собі завожу. Даже сюда ножичьок заложив і вирізав собі, шо можеш запускати доску в доску і вона сходиця і всьо. Всьо сам. А молодьож зара, вона не знає нічого. Зять такого діла не понімає. [Можливо, можна вибирати дерево залежно від пори року?] Аякже, це велика разніца є. Допустім, якшо ти хочеш, шоби воно не так їла чірва, то луччє зімою, коли нема сокодвіженія. Як нема сокодвіженія, воно, як би сказати, таке порожнє ше щітаєця. Пори ті, шо там є в ньому, вони не заповнені щє соком. То його не так чірва потому їсть. А як заповнені, воно там засихає, воно ж сладкє.

РИБАЛЬСТВО В нас риба в ставу була, сама родилася, її сюда не завозили. Зараз завозять мальок, а колись понятія сего не було, шо мальок завести. Нашо його возити, як він є. В нас очєрет був, рівнявся з водою, з ставом. Він виходив так далеко, шо, може, на метрів підісят або і більше, на сушу, на рослинність, очерет ріс в осоках, всякі там види осоки такої. І риба заходила собі туда і ікру заносила, і вона там виживала, вигрівалася і потом виходила туда і там таке було. Сам собі вирожувався мальок, родив мальок. А зара – нє, зара зробили калюгу, ставок, ескаватор викинув, зробив там подйом рєзкій і очєрету уже нема ніякого. Зробилася калабаня і всьо. І це уже не такий жизнєнний став, настоящій, жизнєний став – він з природою зв'язаний, шоб був очєрет. Треба людям такий став. Вона [риба] заходить, там множиця і там живе, і ми там лапали, саком як залізем. А линів, я щє пока до сака дойду, то стою, поприпинаю ногою, лини такі здорові в осоці сидят. [Що таке «сак»?] Сєточка натягнена. Каблучка така-во і таке натягаєця, с хвостиком, а там вкладаєця така-во роспорочка, шоби риба заходила та й назад не верталась. З дерева тоже, з якоїсь там гордовини чі що, шо дуже гнитиме. То ми таке робили. Зайде, він накладе, а я пока зажену, то вже повний сак, аж кричить там, того сака чуть не рознесе та риба, яка хочєш там є. [Тільки саком ловили?] Саком і фатками, і руками, і востями, коли треця щука, то ості, і зара в мене є, такі, як граблі, з заліза поробим і дечєчка. А треця щука, то вона так, двадцять п'ятого десь так марта, щє лід стоїт, а тут вже льоду нема, в осоці, вже тепле, то щука вся звідти виходит і начінає тако ходити і рухає тими очерет. Вже видно де вона є, тихенько підходиш, приціл робиш, шоб вона його припняла, припняв – уже не піднімай, бо вирвеця. Припняв і підходити треба блищє, піднімати руку і тіки за щоки брати, бо інакше вирвеця. Дуже сильна. Такі здорові щуки. А як упоймав, міні пятнацять років було, я високий був, півтора метри, навєрно, більше, я був вищий, то я як ніс, то голова її була отут, а хвіст по землі тянувся. Але як це було: це вирвало греблю і льод притиснув рибу всю. Сів і притиснув до болота. А там такі риби здорові, я прийшов та начав товкти, де трошки тоньший, пробиваю тако тим веслом, дивлюся шось таке лежить. Я думав, може, то болото задів кригою, відкинув кригу, а то така щука здорова. Вирішив тягнути, насилу підняв її. [...] А линів стіки було, шо хто їх там уже. Тоді сніг як начав злази, оттаяти, то такий сморід був тії риби. Там вона вже гнила, дуже багато стояло риби, і лини, і карасі були здорові, які не хочєш. То те у нас дуже було і мали раньше рибу. А потому уже почали робити ці во іскуствєнні ставки, тими екскаваторами попортили всьо і нема риби. Така біда і сморід якийсь. А ше на поля цю хімію возити і туто с полів дощі змивають і несут, то вже і раків не стало, і даже жаб не було. Вже настіки унічтожили все хімікатами. Аж тепер во трохи началося, трохи прополіскуєця, уже змиває єго, виходить. То се після войни тако, з пітнацать років ше було так, а потом уже як начали хімію таскати сюда, ой, шо наробили – отравили. І настіки такі варвари, шо я пам'ятаю, с самольотів начали дуст кидати на ліс. Дуст це ж вредне, яка це хімія. Якшо попадає, то пошті не виходе з організма дуст. На него багато раків бралося.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Пасічництво.*** [Чи багато у Вас вуликів?] У мене вуликів вісім штук було, по дві сім'ї я собі мав. Я сам вулик робив вже, того шо я перечітав літературу і знав, шо там половина такого є, шо воно зо мною не согласне. Я його відкидаю всьо, вони там тоже писували не дуже знатоки, а так, хто шо міг, те й пописав. А на ділі, я вже на опиті сам, піісят років я вже тримаю, то я сам з свого опита дуже багато знав. Цей год ніхто не вкачав меду, я вкачав мед. [З яких дощок Ви робите вулики?] З дощьок може іти всілякий. Канєшно, с сосни то не треба, бо воно смоліста, воно дуже чути. З йолки може йти, вони такі сухі щитаюця. Но саме луччє – це липа, осика, верба. То я стараюся з липи робити. Рамки особенно з липи, вони і прочні, і легкі, і пчоли люблять таке дерево. Ну і треба понімати улика зробити. Якшо зімній я роблю, то я роблю двохстєнний: доски внутрінні, то я роблю товщину десь сорок, а наружні оббиваю десь пятнацять, штири сантиметри внутрєнній, сорок міліметрів, сороковка. А то пітнаціть міліметрів, шоби досочка в досочку, оббиваю тільки. А середину утепляю, дуже харашо мохом, вата добре, чіста вата, даже з матрасів. Вата – саме луччє. Утепління таке я робив всьо время. То в мене пчьоли дуже харашо визимовлюють і багато меду дают. І при том я ше стараюся тим соком їх підкормлювати навесні. [Березовим соком?] Да, соком березовим. А він має лєчєбні свойства. Такі, шо мальок виживає дуже від него, потому болєзнєй ніяких немає. Виживає і дуже енергічні пчьоли, якшо вони на сім сокові. [Ви сік ставите десь біля вуликів?] Я трошки добавляю сахару до него так, на половину, і даю підкормочку таку для того, шоби матка расплод, вона засіває расплод больший і тоді пчьоли мают

www.etnolog.org.ua

енергію, не боліют і в мене харашо виходять сєм'ї. Ну дуже біда з цим кліщом, він нічьо не боїця, не питає. Він там разом з ними виживає і їх мучить, сиваритоз, кліщ. Відколи до нас заслали, а раньше не було того кліща, було дуже добре, то були рої скрізь, дикі рої. А зараз уже і диких нема роїв. Кліщ унічтожає, не дає їм розвиватися. Вже як не пильнуєм того кліща, я вже беру пластінки там, вкладаю трошки, шоб він тікав, менше було. [Чи робили колись вулики із соломи?] Нє, такого не було. Я тіки по книжках тих бачів, бо я покупив старі книжки, найшов. Там описує, шо були такі солом'яні, всілякі були, дуплянки були. Я такого не робив з-за того, шо нема смисла робити, того шо такі луччє, як ми зара робим. Цїї лучше, того шо луччє робити, луччє виймати. В мене особенно лежаки. Українські, то длінні таківо рамки, шо глибокі вони там, витягуєш далеко. То тоже не дуже добре. А от лежаки, вони поперек ідут тако. Він вище, підтягнув трошки, ти вже бачиш шо робиця, складаєш. Самі формірує сєм'ї, виводим матки. Стараємся, шоб рої не йшли. [Що Ви робите, щоб рої не йшли?] А це дуже просто робиця. Якшо вулики мої великі, двадцять п'ять, по трицять рам у них влазиця, на дві сім'ї, то я собі одну сім'ю начинаю розширати. То я не оддаю, я маю запасну суш навесні, тая суш, вона обкурена сєрою, її моль не їсть, вона стоїть смєло, сірка не мішає ні для чього, ні для пчьолів, ні для здоров'я. Обкурую сєрою і дотримую до весни, навесні я собі виймаю і закладаю, розшираю сім'ю, накладаю лишних, по три, по штири, всьо время тримаю, шоб було все лишна. То вони не будут роїтися. Вони мають куда розширятися. А якшо стиснути їх, не дати їм, шоб розширалися, зразу будуть начинати рої йти. А се рої нежелатєльно, як не хочє розводити, нема куда розводити, якшо нема вуликів лишніх, то вже нашо їх, тих роїв, вони пропадають. Чєкати або комусь віддавати треба, назад завертати треба, шось треба вже робити. Главно – розширяти. Якшо розшираєш, є куда розширати, заложив рамками багато і там заставна досточка, то вони собі вже помаленьку самі набирают, набирают, розширяюца, вони мають куда розшираца. [Навіть якщо великий вулик?] А якшо великий, то я доклав вже докінця, повно пчьоли й всьо, й біда. То єден, правда, вийшов рій, то я там місце найшов другім, то так заложив тоже місце, шо зара вже рій сидит. А як будут виходити дальше, то я буду назад завертати. [Як завертаєте?] А завертаю дуже просто, візьму в погріб, вони там посидят трошки, охладяця та й під вечір заношу їх в той самий вулик, висипаю в кучку. Завернув їх назад та й тоді, на другий день, беру виламлюю всі маточніки, шоб не було матошників лишніх, шоб же дальше не роїлися. Так вони вже будуть сидіть і не будут роїтися. Але треба вести, треба виловлювати маточніки. Як не виловиш, то щє буде рій. Ну зара вже і не виходят. Вони сидять там уже надворі, бо жарко. І зябко нема, і жарко. І шо зробиш? Вони викучуюця, це ж все ці викучування. Причина тая, шо жара велика. Не лишают сот для того, шоби соти не топилися, бо і сидіти їм тяжко всередині, надворі шапки висять, це називаєця «викучування пчьол». То я вже не годен з цим нічього зробити. [Як колись ловили рої?] А рої то всіляко ловили, я єдного разу був увлікся так, шо дуже рої шукав, бо я собі начінав ше розводити, то міні інтересно. Поїхав мотоциклом далеко так, кілометрів, може, зо два з половиною туда, там яри такі є туда, липа впала з дуплом і там рій був. І я собі там найшов його. Приїжжаю, всьо зібрав, начав тягнути рукави тако, щось я не взяв нічого такого защітного. Туда руку і витягав тії сілники, то мене так скусали, по п'ятдесят, більше штук вкусило. То я почуствовав, шо шось мені робиця зле, та начав тікати звідти. Пішов додому, то так міні було плохо. Сюди во шось тиснуло. А потом, на другий день, такий я став здоровий, так серце начало битися харашо. У мене простужене було всіда всьо, така простуда, мишци простужені, серце простужене, міокарда чі як, міокардіт, ревматізічєскі пороки серця називали. Мені сказали врачі ревматізічєскі пороки. От воно і зійшло на нєт. [Чи були якісь спеціальні пристосування, щоб ловити рої? Можливо, маленькі вулики виставляли наверх?] То є таке, ну я цим не пользуюсь. То таке роб'є зара, но я таким не пользовався. А міні нашо воно? В мене роїв хватало, я можу собі зробити, шо рої будут всіляко. В мене щє є такий вулик спеціально, я собі зробив такий, шо він на всякий случай, він зроблений такий, шо більше в него не влазиця як вісім рамочок. Вісім рамочок в єднім боці, в другім боці вісім. Він довго не буде. Побуде трошки і він начне роїтися, матки виводити, бо він там не має розширати куда. То я роб'ю так: я собі поповняю другі пчьоли, котрі є слабші. Я вибираю з него повні, вибираю котрі з розплодом, з медом, а закладаю туда впьять порожні, і вони знов заповняють. Я вже шось два рази вибирав. [Коли після зими виносять вулики, відкривають?] Після зими, тако навесні. Вони в мене не виносяця, в мене називаюця «стаціонарні», такі, шо стоят. В людей було таке, шо общаки, в подвалі якімось, в погребі чі де вони клали їх. Я таким вже не займався, я собі полюбив то, шо надворі, на волі тримати їх і всьо, вони дуже себе добре чуствують, пчьоли, на волі. А на волі воно таке, це завісіт от погоди. Вони і самі вже вилітают, коли хтять, в марту вилітают буває. Якшо март холодний, то пізніше, в квітні місяці, в началє квітня можут. [Скільки разів качають мед?] Тоже так само, завісіт от природи і взятку, від всього, від пчьолів і від входу, як підготовиш пчьол. Якшо харашо підготовити, якшо сільна сім'я, то вона найде тоже багато, приносить більше меду, пользу дасть більшу. А якшо слабенькі, вони не можуть дати багато [...] Ми качали большинство три раза, в маю буває качаєм. Повністю ми все качаєм, ну се рідко хто. Хто годен підготовити пчьоли зарання, хто харашо ходит, хто в них понімає, то може взяти все майового меду, з садів, сади будуть зачинати. Сади цвітуть, одуванчік цвіте, кульбаба, всі цвітут. То дуже багато можна вкачати меду. Мед дуже цінний. В нас особенно. Того шо тут разнотравія, гори. А сі во гори, в мене є історичні такі записи, шо вже їм пошті чєтиреста років. То це «Медоборські гори» називаюця, вони давали дуже багато меду, ці гори. І от ми качали всігда в маю. [З різнотрав'я – це перший мед?] Да, с садів, шо хочеш: цвітуть яблуні, всьо, шо цвіте, се воно дає перший мід, такий світлий, чуть-чуть жовтявий, там до него кульбаба входит, ну багато входит таких всяких вже цвітів. Тут у нас цінний мід щитай, того шо природа, вона не заражонна. [Коли другий мед качають?] А другий качаєця вже коли акація цвіте, в кінці мая вже і в началі червня, акація і всякі такі вже барбаріси, всьо вже цвіте, малина, вони тут находять іван-чай, багато є таких рослин, шо

www.etnolog.org.ua

вони тоже дают [мед]. Ну сі во дощі, вони перебивають. Пішли дощі, позмивало вже трошки – всьо, вже нема того. [Коли липовий мед качають?] А липовий мед минаєця, вже пошті де-не-де, шо, може, є липа, вже забрали липу. [Другий мед відрізняється від першого?] Відрізняєця трошки, він же може бути жовтіший, може таке бути, шо й гречка може попадати в него, гречаний мед уже коричневий робиця більше. Тоже полєзний дуже гречаний. Общім, всякій мід хароший, якшо природа така разнотравна. [Коли третій мед качають?] Третій мед уже пошті самий основний. Зара червень, а се вже липень буде входити. Ну то се самий основний взяток. Тут же будяки всякі попадають сюда, багато такого шо вже є. Тоже дуже багато меду дают. Такий місяць. Якшо погода хороша буде, шо не буде дощів, не буде вітрів. Вітри мішають, дощі мішають, посуха тоже мішає, якшо дуже жара, тоже мішає. Спалює цвіти, вони вже начінают підсихати, нема вже того, не виділяєця нєктар. [Після третього разу бджоли вже на зиму збирають?] Якшо вже начне август місяць йти, серпень по-украінскі, то ми вже приготовляємся до того, шоби їм на зиму наростити, ми вже меду не стараємся брати тоді, а стараємся шоби наростити пчіл. Даєм їм і подкормку, єслі нужно, вже можем дати трошки, котрі требуют, шоб вони набрали собі на зиму десь хоть по пітнацять кілограмів, а то й більше навіть. Смотря яка сім'я, шоб набрали на зиму. Шоб було в рамки половина, половина рамки заповнена медом. Шоб по півтора кіла, до двох кіл, шоб був в рамці. То тоді ми вже складаєм, вже формірує на зиму, більше-менше їх вкладаєм, по десять рамок там, по вісім рамок на зиму, готуєм їх. [Цього року акація недовго квітла?] Недовго, ну ще трошки дощіки цієї пішли, то це ше добре для акації, бо того року не було дощів, запалило сонце акацію і вона потемніла і пропала, не було взятку. Пчьоли не могли брати, в суху погоду акація не дає, а в дощову трошки щє так, нічього. [Як у вас качають мед?] Медогонка в мене є. Центробіжна медогонка, на два цих, рамки: вкладаєця, крутиш і воно тобі кидає мід на стєнки медогонки. Ну, канєшно, треба понімати, підбираю я времня, я не так качаю, шо коли там побачу, шо є. Треба понімать, шо занесут, і чі воно можна качати його, чі воно піде, бо є так, шо в мене заносили, такого було багато, шо по дві літри меду вже в сім'ї. Я дивлюся, повно-повно, ше не запечатували. Але качати я не збираюся, того шо щє не закрили, не запечатали, треба шоб запічатали хотя би на третю часть тої самої рамки. Це одно. А друге, ше я сліжу за тим, шоб не було каплів, шоб вона вже була густа, шоби згущьоний мід був, це треба дивиться на погоду. Шоби перестали носити. Як вони носять всьо время, заношують – не будеш качати, того шо вони занесли і там мокре. Шо ти будеш качати, ти ж не будеш качати той нектар, який щє не перейшов в мід. Вони згущують, то треба ж почекати. А як нашне дощ вже йти, вони сидят, тоді вони згущуют. Начав дощ, вони посиділи три-чєтирє дні і згустили мід. Я єго трухляю, а він густий. То я визначую водность. В мене єсть в книжкі, як єго взнати. То я взнаю, коли він густий дуже вже, тоді я записую водность. Єсть восємнацать водность, сама найменша, дев'ятнацять і двацять. Допускаєця ше двацять, двадцять щє можна тримати, а якшо вищє двациіть, то вже тримати не будеш довго, він закисає. А такий мід може стояти сто років, скіко хочеш. В мене такий був, шо вже трицять вісім років був, в відровім бутелі стояв. Я відкрив і він однаковий, не порчений, добрий. [Ви топите віск?] Віск ми витоплюєм, ну тоже там дуже знати як його плавити, шоб не спортити. Є такі пчєловоди, шо не знають – паяльними лампами чі на газу. А газ він шо, він в одно місце б'є, точку, і начінає горіти той віск. Збоку він там стоїт вроді як холодний, пока до него дойде та тємпєратура, а на том місці, де б'є струя, начінає чорніти, темніти віск. Він спортиться, віск чьорний. А я на таке не роблю, я на плиті. Плиту запалюю дровами, шоб був такий, тємпєратура така обща кругом. І кладу на якесь, шось підкладаю, тоді набираю пакети і лляю наперед воду дощову, тіки дощову харашо або таку вже очіщєну, у нас є там істочніки такі, шо ми привозим воду, тоже можна. То начинає вона закіпати помаленьку, доводим до кіпіння єго, потому відціжуєм і він робиться такий жовтий, чістий, дуже гарний. [...] І посуду тре тіки поливану або нержавєйку. Шоб не цинк, ніяке не мєталічєске. Хто не знає, то получіться якийсь синій або чьорний, темний, або згорит. [Що Ви використовуєте, щоб Вас не покусали бджоли?] Содою вимити руки, шоб нічим не пахли, це раз. А друге, я роб'ю такі рукави, шо я собі закладаю тако сюди, і волосиння тако побрию, шоб не раздразнити їх. І як лізти до них, стараться шоб не роздушити, шоб осторожно, бо перша бджола як укусить, вже начинає пахнути яд, то вже тоді вони начінают раздражатися і начинають лізати і тоді вже трудніше з ними робити. [Чимось викурюєте бджіл?] Я гнілушкі всігда такі привожу. Колись мотоциклом навозив. Де верба зогнила, коріння в землі таке, похоже до хліба, воно вже м'ягке, шо його лопатою беру. Наберу, воно мокре таке, не зовсім гниле, вдома підсушую єго, потому його собі по кусочку, се називаєця «гнілушкі». Кидаєм в димар, розпалюєм і підкурюєм пчьоли. Бо без підкурювання тоже довго не полізиш. Вони начинають раздражатьса, кусают і не будеш робити. Трошки димку – і вони всмираютса. Піддав їм, ну не так, шоб їх дуже раздражнити, а так, по верху чуть пустив. Я стараюся так, шоби коли я відкриваю вулик, шоб полностю не відкривати, а часть відкрив, там пєрєсмотрєл, закриваю за собою. То треба дуже всьо понімати. На пчєловода сємдісят процентів може бути людей, які пчєловодних, а остальні є такі люди, шо зовсім до сего діла не знают. [У Вас батько був бджолярем чи Ви самі навчилися?] Нє, у мене в роду не було пчєловода. Це я вже сам навчився. І то харашо, шо характєр тоже совпав, в мене і організм до цего діла приспособлений, шо я не боюся укусів. Мене би сотня укусила, я витримаю. І такий худощавий, і всьо, но я витримую. [Де Ви брали перші рої?] Тоді щє воротоза не було, кліща не було, їх було легко найти, в природі були дикі та і так само в пчєловодів було кругом, можна достати даже задаром. Я розводив сам собі. В мене багато не було, я багато не тримав, того шо я не дуже так, це велика робота коло них, забота велика. У мене робота всіляка була така, шо я не міг єдною, є такі, шо тільки пчєловодством занімаюця, а я так собі, просто для себе. Щітаєця для себе, но такі роки є, шо і мушу продавати комусь, бо вже взнают, шо мід в мене хароший. Я так, як качаю, то я не в каструлі чі в бочки якісь, а зразу в стікляні банки. Я вже се іспитав. Якшо в стікляну банку улляти свіженький мід, коли качаєш і зразу закрутити, то

www.etnolog.org.ua

він вже буде стояти з таким запахом всьо врем'я, він не буде портитись. Якшо не кристалізуєця довго, значіть, це ненатуральний мід. Натуральний мід, він кристалізується через якихось днів пятнацять. [Чи було таке, що підсівали гречку або вивозили вулики ближче до дерев?] Я не вивозив, того шо в мене дуже великі вулики, вони тяжові, стаціонарні, для них требуєца транспорт і я не маю такої потребності, шоби вивозити, тому шо наша природа тут обеспечувала повністю взятки. Мої пчьоли літали на поле сюди, за кілометрів три, кілометрів три дистанція невелика. Між полів кілометрів восім пчєла може летіть. Вона, правда, расходує багато меду на свою дорогу, з'їдає, може половину приносити, якшо далеко. А тут мід в нас пошті не полєвий, а лісовий. По горах дуже багато цвіте всяких рослин декоративних, дуже разнообразні рослини.

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО [Як Ви вичиняли шкіри?] Тепер уже з книжок я трохи начав вчітися: кислотою, можна в дубові, кору дубову відварувати. Мочат в корі, а якшо кислотою, то натираєш поверхи. Не дуже тако сильно, бо сильна кислота може перепалити. Колись ми пробували уксусу туда. [Для чого використовували шкіру?] Ну шкіру для себе, шось таке во шили, я курточку собі вшив з зайців. Я мотоцикліст, міні в зимі їхати та й можна простудитися. Я вшив собі з рукавами, воно як рубашка. І взяв в мороз трицять градусів поїхав мотоциклом, я не чую холоду ніякого. Під шию плотно, шоб всігда під шию була. Штани так само шив даже собі. [Чи не вилазить шерсть зі шкіри, коли її вимочують у дубовому відварі?] В дубові не відпадала, а в кислоту вона тоже не відпаде, но кислота трошки змінювала. Я ж кажу, треба легку кислоту давати. [Кислота потрібна, щоб жир стерти?] Да, жир. Жир снімав, полностю треба знімати. Чім більше виймеш, тим лучче цеє упитуєця, тим луччє виправляєця шкіра. А потому протирали вже її, висушували помаленьку і начінали розминати. [Руками розминали?] Воно так, не дуже раптово сушимо, помаленьку сушим і начінаєм розминати. Розминаєм і вона вже потому не ссихаєця. Потому розтягаєм сюда-туда. А якшо перепалити кислотою, то воно буде рватися. Я шапки шив, оці ондатри тоже йшли на шапки, я виправляв ондатри, шив шапки. Ті шапки були дорогі тоді ше. При совєцкой власті даже до триста рублів шапка була. Тоді гроші були, як долар. Двісті піісят, триста. Лисяча була виправлена сто піісят рублів. Я лиси бив, тоже продавав бувало. [Ондатри на річці були?] Ондатрів повно у нас тут. Таке багато було, шо аж не хотілось. Вийду с хваткою лапати рибу, а вони як лини. Та й на город лізуть ондатри. В нас виїдали бураки, моркву. Повно було тих ондатрів, нема де діти їх, бо кажуть, шо їх не можна. То завезли колись сюда. Але ж як багато намножиця, шо робити з ними? Всі городи виїдають. Я вже додому приніс її, вдома тримав, годував, кукурузи кидаю їм і яблука вони їдят. Налляв води і вони жили дома.

ПРЯДІННЯ ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Моя бабка мочила коноплі, робили дорожки, верети робили, то навіть є в мене такі нитки, я зараз свічки роблю до церкви. Мочили льон, мочили коноплі, потому його вимочували, сушили, вибивали його. [У терлиці?] Да. І такі клюшки були, шо його змотували, ну трошки помню, бо я цим не займалася, мама ше займалася, а більше бабка.

ЛЕТИЧІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Западинці

Записали Б. Сауляк, М. Бех та С. Маховська 2013 р. у с. Западинці Летичівського р-ну Хмельницької обл. від Дзядуха Олексія Кузьмича, 1932 р. н., Огороднік Євгенії Казимирівни, 1949 р. н., та Король Галини Антонівни, 1941 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Що робили після того, як нажали і зв'язали першого снопа?] Тут за радянської влади такого не було, було це ше за пана. Щє як був пан, то пан святкував останній сніп. Це просто вже мені дід мій розказував. [...] Ми шо робили, ну як: такий юрок, ззаду за спину його запихають, туди серпом жну, жну, жну, нажала сніпочьок, тоди витягаю той юрок і тим юрком замотую його, шоби тісненький сніпок був, шоб не розєркувався. І туди складали, на таку копицю, шоб пітнаціть снопів, то це п'ятнацятка така щіталась. [Чи було таке, що сідали на снопа і колядували?] Чьому нє? Теж відтіль снопи. Було, колядують, то кажут, шо то начінаюца жнива, шоби Бог дав нам якесь здоровля, всім людям. А як кінчали, то вже колгоспи тиї були, то вже кончіли поле жати, то несем туда, там голова вже чекає, шо ми маємо поздравляти його, шо ми вже кінчили жнива, то він вже дарує там людям. Які люди – діти, бо там по войні були які люди, тих побили, забрали в Німеччину, а тих в Донбас, хто тут вже був, самі такі підросточки. І так уже винесут той капусти та й хліба. Поїли та й так кончали жнива ті. [Чи робили снопика?] Несли голові, шо то ми вже кончіли жнива. [Чи приносили снопика додому?] Робили на Різдво. Такий снопик робили, казали, шо то король, робили з ячміня чі з чього, з вівса. То не з жита, з пшениці, з вівса. В куточку ставили. І вже як хто, а то хлопці знають оті, як дівка, шо хотя б хтось був, старий спит. А то на Новий рік приходять молотити того короля. Шо вночі, хто скоріше прийде, шоб обмолотили, шоб хазяїн ше проспав довго, шоб обмолотити короля. Тоді той хазяїн повинен ставити могорич за тоє, шо ото короля обмолотили. [Що робили з тим зерном, яке намолотили?] Сіяли в першу очєрідь, шоби урожай був хароший. Тримали [снопа], з тих комуністів хтось приходе, скоро сховали, шоб не було видно. То він від осені стояв до Нового року, той король стояв в углу хати. [До Нового року чи до Старого Нового року?] Нє, у нас же католики, то в Новий рік святкували. У православних не було, у нас сусіди були православні, ну не всі, так шо в нашому домі ніколи короля я не помню, шоб ставили. Ну в общім, цей наш дід не ставив короля, а там, я помню, був той король.

ГОРОДНИЦТВО [Коли сіють ярі культури?] Коли хто хочє, як кому виходить. Ми не маєм полів, ми маєм город, шо посіяли мішанину та і всьо. Ми не сієм такого, як ячмінь, як пшениця, того всього ми не сієм, бо ми не такі хазяї вже. Ми – бараболя, кукуруза і бараки, ми таке сієм. [Чи беруть із собою свячену воду, коли вперше йдуть на город сіяти?] Я такого не знаю, я таке не беру. Пішли садити та й посадили чі бараболі, чі бараки, а такого – нє.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Чи робили Ви бочки, діжки?] Робив, ше ондо стоїт, тіки для себе. [Хто Вас навчив?] Мене заінтересувало таке діло, один

www.etnolog.org.ua

в мене в бригаді був, каже: «А ти діжечку можеш зробити?». І мене так заїло. І став нарізав цих досочок. [Що ше Ви робили з клепок?] Маслобійку сам собі зробив, ше є вона. [З якого дерева виготовляли бочки?] Найкраще – дуб, осика. [Чи можна робити із сосни чи ялини?] Шо зробиш, тіки дуб – це довговічний. [Для огірків бочки з дуба робили?] Да. [Для меду з чого робили?] Липа, потому шо вона бистро набракає, уплотняється, менше тече. [Скільки треба було клепок?] Смотра який розмєр – і п'ятнацать, і двацать, і більше, смотра ше яка клепка. [Клепку робили з верхньої чи з нижньої частини дерева?] Аби без гудзів. [Яким дерево має бути завтовшки?] Любе. Як грубе дерево, то легше, швидше і більше виходе. [Молоде чи старе дерево використовували?] Ну молоде куди воно, як воно молоде – дві клепки тільки зробиш. [У яку пору краще заготовляти деревину?] Тіко на зиму, як любе дерево. Начинається із листопада місяця, воно вже бере на себе зимову сплячку. [...] Трошки підсушити, бо тоді воно розсохнеся. От зробив діжку – розсохлася і розсипалася. [Як довго треба сушити?] Смотра яка погода. Тако зробити клепку і в осінь, місяць треба, два, більше. [Чим відрізнялася діжка від бочки?] Діжка єсть діжка, а бочка трошки випукла. Звідти дно вставив і звідти – та й бочка. [Де робили отвір?] І в клепці, і в дні. [Обручі були залізні чи дерев'яні?] Які хоч, колись не було жаліза, то дерев'яні. [Як їх робили?] Ліщина, ну прути такі. Єдну сторону знімаєм, так якби розколоти надвоє, і тут зарізаєм, єдно за друге закладаєм, такий замок – і обруч. [Скільки обручів треба для бочки?] Саме менше – чотири штуки, а то шість і більше. [Коли заготовляли дерево для обручів?] Тоже осінню. [Як визначали розмір обруча?] Вже склав докупи, а тоді обмірав. [Коли з'явилися залізні обручі?] Ну вже як начали метал випускати. [Вже після війни?] Да. Вопше тепер ніхто дерев'яного не зробит. [Як набивали обручі?] Поставив на мєсто і є така підставка, кругом обійшов. [Якими інструментами користувалися, коли робили бочку?] В мене всі інструменти [є], тіки вже не годен [робити]. [Чим чистили бокову частину клепки?] Ручним. [Чи вкладали щось між клепками?] Тіки так підігнати, і всьо равно воно тоді потече, наливали води трошки. Як не роби плотно, треба шоб розбухло трошки. [Де чистили клепку?] Стіл такий, там дзьобчики. Колись токарні [були], то ногами крутили. [...] Є струг. [Що ним робили?] Шо тільки потрібно. Навіть ту клепку трошки зрівняв, а потом вже рубанком. [Струг прямий був?] Є праме, діжку роблю, то такого чуть зігнуте. [Клепки були всі однакового розміру?] Яка разниця, та ширша, а та вужча. Тіки тонка, то вже треба шоб під єдно. [Чи вичищали всередині бочку?] Ньи. [Як визначали радіус дна в бочки?] Запросто. Циркуль такий-го і круг такий-го брати раз, два, три, чотири, шість штук. А тоді цим жи ш ставиш кругом, карандаш чи шо, зробив круг. [Як вставляти дно?] Відпустити ці обручі і зробити. Намалювати треба було на дошці і вирізати саме дно. Штук скілька, з єдної доски не найдеш такого. Смотра яка ширина, яка діжка, з трох, чотирьох, п'яти, шести. Підігнав всі, в нас кажуть «тиблі», збив шоб так як єдна була, циркульом зробив, вирізав. [Чим вирізали паз, щоб вставити дно?] Є тоже такий інструмент. [Як він називався?] От я вже й сам забув. Обійшов кругом, зробив паз в цьому дні, шо з дошки, тоже зробив кругом, обдєлав так, шоб у паз зайшло. [Скільки часу потрібно, щоб виготовити діжку?] Ну смотра який матіріал, це всьо за день не зробиш. [...] Як начали протікати, значить, побити обручі ті, ше сильніше, ну якшо вже там зогнило дно чи шо, то треба міняти. ***Столярство.*** [Коли Ви столярували, чи виготовляли Ви ліжка?] Є ше зроблене. [З якого дерева?] Яке є, і дуб, і осика, і береза. [Чи виготовляли столи?] Столи є шось штек шість чи вісім. [З якого дерева?] В основном на ніжки треба ясен, дуб, а на стілницю зверха вже піде і осика, й береза [Чи робили лавки?] Лавки тоже є. [З якого дерева їх краще робити?] Ніжки – желатєльно дуб, ясен, а сюди то любе дерево. [Лавки робили зі спинками?] Які хоч – і з спинками, й без спинок. [Чи фарбували?] Аякже. [З чого робили вікна, двері?] Вікна – се тіки йшли основне сосна, йолка, піхта, а двері – і осика, і береза, і дуб.

с. Шрубків

Записали Б. Сауляк, О. Боряк та О. Воробєй
23 червня 2013 р. у с. Шрубків
Летичівського р-ну Хмельницької обл.
від Березницького Василя Миколайовича, 1937 р. н.,
та Дідик Марії Максимівни, 1932 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Стельмаство.*** [Як називали майстрів, які робили вози?] «Стельмах». [Стельмахи повністю все робили самі – і колеса, і ободи, і вози?] Ну, заготовляли, робили ми і колеса, і вози. [Де брали матеріал для возів?] В нас тут садки були, з ясена. Тільки ясень йшов, вже граб не йшов, сосна не йшла. [Хто був замовником, для кого робили вози?] Ше був колгосп. [Тільки для колгоспу?] Да. [Чи виготовляли вози для людей?] Ну, тоді ше не було, колгосп був, ну то кому треба було. Було сім бригад, сім бригадирів було, в кажній бригаді було двєнадцать-тринадцять возів. Бригада в нас була така, будівельна считалася. Ті муруют, ті колеса робили, ну вобшем така считалася, будівельна бригада. Сказали сьогодні робити це – робимо, а завтра... [Коли робили вози?] Зимою не робили. Ну нашо віз, сани робили на зиму. А вже весною – вози. [Як називалося приміщення, де робили вози?] «Стельмашня». [З яких частин складається віз?] Драбина, осьо називається «помісниця», тоді драбини, дві драбіні, задник і передник, та так то обикновєнний, так як ящик такий, считається помісниця. А це драбина вже йде, задник. [Чим задню й передню вісь з'єднували між собою?] Називалося «підтоки». Ззаді примерно вісь, тут треба дерев'яну зробити, а так «дишель» називався, підтоки, то отут друга іде вісь, а то вже драбина становилася. [Коли заготовляли дерево?] В основном зимою. Воно сік тече, ну як воно вже пускає сік, ну от березовий сік вийде. [...] До драбини то, а так «драбина» називалася, а передник, то вже тут називається «оплин», і не поймеш, шо таке, подушка називалася «крижовниця» і голову робили. А тут буде помісниця, бо драбини так, а доску становиш, шоб нічо не падало сюди. То звідси і звідси помісниця, а тут так само крижівниця. Ну а тут уже називається «станвага». Станвага і тут озьдо орчики входять в упряж. Це орчики, а це туто дишель і всьо до цього. [Які були розміри?] Метр, два двадцять. [Це завдовжки?] Довжини. Нижня називається «полудрабок», нижній полудрабок – цей два двадцять, а цей, наверно, два був. Це навскоси вісь йде. Ну, значить, так не поставиш, таке тута і таке звідси, а туто даєш

www.etnolog.org.ua

орчики, а то дишель, а тут іде худоба, коні чіпляються. [Вісь була залізна?] При моїй пам'яті – залізна. [Завжди залізна була?] Да. Це чумаки ще колись, казали, шо по сіль їздили, то був дерев'яний віз. Мастили, називалася «салідол», під цим возом накидав салідолу, прив'язував туда, до цього. [Під низ?] Під низ, і їхав, уже слишав – пищит, встав, помастив. Ну, помастив воза, скинув колеса, паліця така, та як кописточка, помастив воза і поїхав далі. [Чим перевозили снопи?] То спеціально, такий самий віз, тільки називається «гарба». Ну таке саме всьо, тільки воно довге. Довжина, примерно, ну зо три метри, ну це спеціально тільки солому везти, снопи. [Запрягали коней чи волів?] Воли запрягали, бо я ше на волах. [Чи була якась відмінність як запрягати коней і волів?] Воли запрягаються на цьому, дишель. До цього, називається «заноза». А це ярмо. То витянув, желізне таке, воно з жалізяки, і бик голову сам наставляє. І хоп, заложив, називається «заноза», занозою і другого, а тут іде дишель. Прикріплявся до ярма. І такий штрирь, бо даже назад, бо коняка, то вона є в упряжі. [Як ними керували?] Без упряжі, цоп-цабе – і поїхав. [Як запрягали коней?] А коні: шлея, озьдо посторонок, це орчик, це посторонки, туто озьдо шлея, тут вже коняча голова буде, тут називається «нашилники». Ну шоб спиняти. Тут «віжки» називалися. Кіньми лучше, бо віжки. Коняка добре біжить, а бик вже не. [З якого дерева робили ярма?] Я не знаю, бо в нас самі не робили. [Чи багато людей у селі вміли робити вози?] Та багато. [Сани робили ті самі майстри, що й вози?] Да. [Як називалися сани?] Це є «опільняки». Це полоз, а це «копил» називається, де довбається. [Куди задовбується?] Да. А це оплін. [Верх?] Да, оплін. А потом носіли дошки чи з лісу, чи шо небудь. [Як їх з'єднували між собою, просто задовбували?] Да. А тут називалася «крижівниця». І тоже на болти, до полоза, полозка, і закрутив, а тут обтільник, заправив і всьо. [З якого дерева краще робити?] З граба. Йшли в ліс, брав там дерево, корінь. Взяв ше лопатку з собою, обкопав – ага, хароший, викорчував, ну і потом вже треба його обробити і пилорама чи вручну. [Воно ціле було? Його треба було зверху обтісувати?] Да. [Які завдовжки були полози?] Метр, метр двадцять. [Невеличкі були?] Той, метр двадцять, два двадцять. [...] Можна було обковували, це називалися «підрізи», обкувати і все. То він, канєшно, довго ходив, тільки тяжко. [Чи робили в санях з дощок верх?] Помісницю, просто з доски. [Якими інструментами користувалися, коли робили сани?] Сокира і долото. [Сокирою зарівнювали, а долотом видовбували?] Да. [Чи прикрашали сани?] Нє. [Чи були якісь виїзні сани в голови колгоспу?] Такі були. [Яка в них була особливість, чим вони відрізнялися?] А тільки шо вже наче тута такі зроблені з цього, задовбані, ну вигинали спеціально чи витісували, ну шоб вже обшити дощечками, і ззаду тут десь сідати, застелєниє тоже досками, і тут, де вже це примєрно голова сидить та кучер, ну це їздив і кучер. ***Колісництво.*** [Ободи робили з ясеня?] Да. [З молодого чи старого дерева?] В основном з кусків я робив. [Як робили гнуті ободи?] Так само. Ото береш витісуєш, кололи вперед. Тільки кололися, бо як вже прижати пилці, в дереві тоже там є слої, туда-сюда, як колєний, то він вже харашо, не буде ламатися. І тоді закладається вже оце всьо. [Щоб зігнути обід, куди його закладали?] На цьому, називалася «парня». [Як вона виглядала?] Така як погріб, накидається цього, накладаєш цього бодя. [Скільки штук туди вміщувалося?] Ну п'ятдесятшістдесят кидали, так як сушарка була, шоб палилося, а потом поливали водою. [Замочували у воді чи просто поливали?] Нє, поливали. Воно париться, так називається «парільня». Тоді скоро звідти витягнув і тут такі круги були, заложив і пошел кругом. [Круги були дерев'яні?] Да, дерев'яні. [Скільки людей гнули?] Чтири-п'ять чоловік. Ті вдвох чи втрьох крутят, згинають його, а цей витягує, а той крутить проволкою, ну а потом вже закрутив і відкинули. [Якого розміру була заготовка для обода?] Три метри, два п'ятдесят, десь так. [Як довго парили ободи?] А там такий, постарше мене, то він каже буде парити сутки. [Як визначали, що вже досить парити?] А пробували, витягнули єдно, на цей станок закрутили – ага, не ломиться, і уже пашел гнути. [Чи бувало таке, шо ламалися?] Нє. Всі хароші. [Скільки ободів можна було виготовити протягом дня?] Як тільки всьо наладилось, то витягнув і складував. Ті тянули, а той закрутив, кинув набік, закрутив і кинув. [Якщо ободи робили з частинок, то скільки їх мало бути на одному колесі?] П'ять штук. [Скільки було шпиць?] Вот тут примєрно колодка і десять [шпиць]. [Шини були залізні?] Да. [Чи були колеса без шин?] Нє. [Як робили колодку?] Тоже то саме. Грубе дерево, колеш на четверо, обтісуєш на кругляк, заложуєш в станок. [З електричним чи ножним приводом?] Нє, то був при совєтах. [Електричний?] Інструмент, долота такі, береш це долотце і робиться така колодка. Просверлив дірку, а потом ше така лопасть, бо сперва такого нема, лопасті цеї. [Спочатку маленьку дірку робили?] Да, а потом цей лопастю, потом б'ється букша. [Таке залізне?] Залізне і потом забиваєш, на цьом молотом б'єш. Забив – і воно обід. [...] А шпиці – це легше всього. [Спочатку свердлили дірку, а потім для шпиць видовбували?] Нє, вперед можна даже цей, колеса як зробиш, тільки єдна ця дірка маленька йде. А тута йдут ці, це вже колодка була. [Колодка вже була зі шпицями?] Треба забити, подовбатись, в цій колодці ше довбаються. Десять дирок [роблять], а потом забиваються, а потом обробляються, бо тут ше буде колесо йти, то ше головки такі, тоже з цього, спиці, тільки вона вже в ободі крутиться, дірка і шпиці, так не дірка, а як обруч, ну шпиця, тільки заделана. І потом гнеш, цей розрівнюєш, зробив і гарно заробив шапи, шапики, а потом взяв обід і собі значиш карандашом від первої, другу, третю, четверту, і так потом ідеш по кругу, і так тоді собі повертів діри і вже знаєш, шо від цеї до цеї стільки, ну вже тільки натягуєш, воно називається «потяг», і тепер всьо, ціпочок такий і крючечок. [Спеціально, шоб натягати?] Да. [Коли зробили колесо, потім уже свердлили велику дірку?] Да. Це останнє і тоді вже забив у букшу, і тоді вже на вісь, називається «вісь» на возі. Шпиці легше вього [робити], отаке во чурочки. Двадцять п'ять сантіметрів колеш, а потом стругом обробляєш їх. [Струг прямий чи ввігнутий? Лезо пряме?] Да. [Де закріплювали, шоб стругом робити?] А такі стільці спеціально. Це йде ручка, зроблений зі скамейки, забивається кілок такий і тутой во другий, заложуєш, а тут вже сидиш, а тут насквозь дирка така, шоб тримати ногою, бо чим ти її будеш тримати. Собі сидиш, уперся ногою, вона вже нікуди не тікає. [На чому шпиці насаджували на цю колодку?] Стілець [був]. [Як обід натягували на шпиці?] Ложиться ця ж колодка,

www.etnolog.org.ua

вже тільки на другу сторону, і пошел помаленьку, забив вобшем, заплєшив всьо і затим всьо обійдеш кругом, і кажну шпицю ше треба розколоти і клинчиком забити. [Як натягували шину?] Це вже там [в кузні]. [Вони були кам'яні чи дерев'яні?] Нє, камінці, де з млина. Здорові і вкопується. [Усередині штир був?] Нє, дюрка. Тії, гвоздьом, всередині такий як не штир, а на рєзьбі, і тоже кинув сюди колесо. І зверху зажимав. [Чим натягували?] А такі є, називається «кандаки». [Передні і задні колеса робили однаковими?] Нє, зад вищий, а перед нижчий. [Кількість шпиць однакова була?] Да. [Як довго колесо могло служити?] Ну, п'ять [років] – ні. Є так, шо рік-два.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Сіяли коноплі, росте коноплі таке високе, там збирають, кажуть «вже плоскінь треба вибрати». Це плоскінь тіко цвіла, а сім'я не мала. А остається матірка, то вже вибирають останнє, там сімена були. Сім'я, колись підпряжували, терли до пиріжків. Сім'я стерли і часничку добавили, пиріжок мочали з горохом. Ходили діти по полях збирали колосочки.

ТКАЦТВО [На чому ткали полотно?] А такі верстати були. В мої покійної бабушки був верстат. [У кожній хаті був верстат?] Нє, не в кожній, це хто вмів. І бабушка кригала, вона не вміла робити, а тоді така мала була, піду їй помагати. Ну робила вона, а тоді каже людям, не приносьте. Вона ткала людям гробчаки, в мене є такий грабчак, килим. В мене є і скатерки. І полотно ткала з цих конотель. Десятка полотно – це воно грубше, а тринадцятка – це воно тоньше полотно. Білили, оце літом мочають в воду і розтеляють по травкі, воно вбілюється, єдна сторона біла стає ткані цеї, а друга темна, ну шили з нього.

НОВОУШИЦЬКИЙ РАЙОН

с. Антонівка

Записав М. Бех 2013 р.
у с. Антонівка Новоушицького р-ну Хмельницької обл.
від Онищука Миколи Петровича, 1937 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури*** [Що Ви вирощували на городі: огірки, помідори, капусту?] Є таке дєло. [Як їх зберігали?] В діжці квашили те все та їли. А хто його зберігав? Борщ варили. Спеціально квасили буряк. Квасили буряк, але не так, як у нас, в слоїку, квасили в якійсь такій посудині, як горнець такий здоровий. По-перше, виробляли, а теперечки навіть ринки не виготовляють, тіко макітру виготовляют в нас. [Ринка – це посудина така?] Посудина. І вона така випукша, гарна посудина, поливана. Вона гладенька-гладенька, як стікло. А цей горнець – збірают, це й суп та й борщ вариця. Купляла того, кришила того, квашеного бурачка і тої юшки вляла. Воно квасне. Та і всьо. Та нашо тої капусти.

ТКАЦТВО Сестра старша немножко, вже померла сего року, сестра робила на деревлянім верстаті, то вона робила тамечки і полотна, і сорочьок, і верети, і дорожки. Там вона всього робила. І так за ту копійку ми жили. Хто як міг, так і жив. На жорнах, є кусок, купили якийсь кусок чі получіли кусок хліба, пуд чі скіко там, чі центнер.

с. Зелені Курилівці

Записав В. Іванчишен 30 липня 2014 р.
у с. Зелені Курилівці Новоушицького р-ну Хмельницької обл.
від Романюка Михайла Максимовича, 1942 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи займалися обробкою каменю у вашому селі?] Туто є цвинтар старий, тако за цими городами, тут метрів двадцять пройти, то там є такі тесані хрести. [Їх місцеві майстри виготовляли?] Да, місцеві. Тут такий був Арсеній Кузема. Він робив, він десь чи [19]13 року, чи з [19]15-го [року народження]. В нього ше даже таке було, шо похоронка прийшла на нього, а він живий прийшов з фронту. Він там і своїм робив ті хрести, і чужим. ***Асортимент кам'яних виробів***. [Чи користувалися в господарстві жорнами?] Да, жорна були, ручні. Там у музеї тоже є одні жорна. Хтось нам подарував, я зараз і не скажу. Тут в принципі після війни, в період голодоморів, то майже в кожного були жорна. [19]47-й рік більшість. Кожен пушті мав, бо ж чим мололи тоді. [...] Під час Голодомору, то це вроді в Пижівці, то там [...] прийшли ці активісти і розбили жорна. Шоб не мали далі на чому змолоти дітям. Це на жорнах кинув кукурудзу там трошки чи чого і пошурував, ти вже є якась мука, кашу можна зварити. [...] Значить, річка Жорновка, Жорнівка – це шо така вона, впадає в Дністер. Значить, туто є тако Батіжок, річечка тече, туто як схил, яр туди дальше, а туди дальше Жорновка тече, впадає в Дністер. То назва її від слова «жорна», бо там брали камінь біля тої річки і робили жорна. Тут більшість вапняк, білий вапняк, пісковик цей, то з него виготовляли жорна тому й ця річечка Жорнівка. Савчук Антін – він тільки бив каміння, він не робив. Дід Сімон Карвацький – він робив ті жорна. Для себе він більшість робив. [Чи користувалися жорнами, виробами з каменю під час війни?] На аякже, і жорна після війни, бо аж на чому мололи, в нас тут млина такого [не було], туто є кола села Вахнівки в долині, то там був млин, молов зерно. В нас такого механічного нема, бо це Зелені Курилівці на горбові, на лівій стороні горба, то в нас такого водяного млина не було. [Чи вибивали комини на хату?] Били ті самі люди, Кузема і дід Сімон, Антін Савчук. [З якої породи каменю?] Ну такий м'який камінь, бо є декар камінь, такий, шо його дуже трудно, він твердий дуже. [Якими інструментами користувалися каменотеси?] Ну вони били цим, як воно, долота ці жилізні. Видовбували, а потому вони, ну зроблений хрест, тоді ця тумбочка, потому видовбується в тумбочці така дирка і туди робиться хрест. Но хрест більшість виливали. Ну так він витісував, я знаю, помаленьку, потом так зашкрябував шо воно гладеньке було. А ці шо старі гроби, то там просто тако плита. [Кільця для криниць виробляли?] Нє, колєц для кирниць не робили раньше, мурували із каміння криницю. А, є криничка та за яром. Ми не знаємо, скільки її років, може, її двісті-триста, може, й ше більше, то там камінь такий є, з-під того каміня тече вода, ну дуже та вода добра і цілюща. І на тім камені видовбаний хрест, він наполовину видовбаний, но там є. Я знаю, там їх п'ять чи шість було. То дуже давній. [Чи виготовляли маленькі жолубки для напування курей або свиней?] Робили. Ці самі люди, вони колись били каміння, ці люди були як каменоломщики щиталися в селі, вони били каміння для людей, для хазіїв, шо десь там строїлися. І вони для

www.etnolog.org.ua

себе видовбували там для курей. Короче, знаєте, більше вони робили такі вироби, бо хатів тоді з каміня не робили, хіба підмурок, там таке каміння ставили. Вони цим і займалися. Це було чоловік п'ять на село, шо вони це робили. А так то мало людей цим займалося. [Де працював каменотес Кузема?] Це вони ж від колгоспу. Він робив собі в кар'єрі, бив камінь, каменщиком рахувався в колгоспі, в будівельній бригаді. І він там в тім кар'єрі днює і ночує, там шо хоче, то роби. Но не дуже багато тих каменщиків було, бо важка робота, ше сонце тако впре в камінь, жара така. Не кожен цей витримати, та ше й силу треба мати. І це ж вони вручну били, це ж не зривами, потому вже призвичаїлись, вже після війни можна було пороху дістати мисливського цього, чорного, якесь детонатор, то вони вже там підпалювали, то рвали камінь. А то колись – це клин такий залізний, ставили то залізо і це молотами він колов, десь находив тріщинку, відколював і так розколював, так били і так продавали. І робили кому там треба, на цвинтар шось треба було покласти, бо там поклав дерев'яний хрест, він зогнив, а тако треба кам'яного.

СЛАВУТСЬКИЙ РАЙОН

с. Старий Кривин

Записала Г. Бондаренко 12 травня 1986 р. у с. Старий Кривин Славутського р-ну Хмельницької обл. від Гуменюка Миколи Васильовича, 1897 р. н., та Свириди Ганни Йосипівни, 1902 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Перша сівба – перехреститись, брали в поле грінку із старим салом, приказували: «Негай Бог родить усім – і старим, і малим». ***Жнива.*** Зажнуть два-три снопи, на другий день баба варить обід, щоб взяти з собою у поле. Бороду оставляли на полі і тепер оставляють, щоб на будующий год родило жито. Пару цвітков прив'яжуть, нічого не кладуть. Як наймали людей на жнива, пану-господарю по закінченню жнив співали, як їхали з поля додому, і господар давав вечерю.

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ

ДРАБІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Свічківка

Записала О. Боряк
у с. Свічківка Драбівського р-ну Черкаської обл.
від Божко Варвари Степанівни, 1943 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Із коноплі ткали полотно, льону не було. Коноплі високі, гарні, зразу вибірали плоскін, а тоді матірку, плоскін швидше спіє, а тоді матірка – пізніше. Мочили в ставку, прикидали землею, ну в обшим били, тіпали, прикидали землею. Була биюшка, чи битушка, отаке воно було, на чотирьох ножках, і така була дощечка, а тоді терниця була, отож витирала все на світі, шоб було чисте, гарне. Кострицю топили, ото піч, вона горіла гарно, бігом вже баба витопила да й їсти наварила. А тоді ото ж ті коноплі потерли, тоді мняли ногами, а тоді баба ото робила мички, тоді ті мички пряли.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** Воно ж таке, коли кому очередь прийде на ту снімницю, вона ж не у всіх була, доснували ту снімницю, коли прийде очередь, тоді снували, передавали з хати в хату. Як я напряла, а в мене очередь прийшла, да я поснувала, да й буду ткать, а ти ше не напряла, да допрядай, да й колись будеш снувать, вже ж тоді доснуєш. Така стояла жердка, да отаким хрестом, а на йому намотували, зразу ж пряли, а тоді мотали на мотовило. Такі робили вроді нитки, як мотки ниток на базарі, а тоді нитки мотали на клубки і мотали ото на ту снімницю, змотували їх і щитали, надівали на верстат і скручували на такий барабан, і тоді той барабан, вже ж тоді нитки затягували, було таке начиння, і там стояв такий із тросиків, блях такий, і то затягували оті нитки туди, і все робили, і то ткали полотно. Полотно дев'ятка була, і дванадцятка була. Із дев'ятки шили дітям, воно вродє тоншеньке таке, а із дванадцятки шили мужикам одежу і бабам сорочки, і рядна ткали, застьолки ткали. А рядна ткали, начиння ж було таке спеціальне, що рядна ткали.

ЗОЛОТОНІСЬКИЙ РАЙОН

с. Кропивна

Записала Н. Ромасевич 11 серпня 1998 р.
у с. Кропивна Золотоніського р-ну Черкаської обл.
від Лушник Євдокії Григорівни, 1909 р. н.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО [Чи сіяли льон?] Льон сіяли, це я вже здорова була. [Що робили з конопель?] Пряли та сорочки шили і спідниці. Бо ж тоді ходили і в спідниці, і сачок, і спідниця, і платок, і це все конопляне. [Що робили з льону?] З льону сорочки шили, бо то ж краще, а то з конопель. Покрасиш, отако поперегортаєш спідниці, а тоді рвеш серпоріз на степу і красиш. [Чим фарбували?] Серпоріз, трава така. Як покрасиш, не відіпреться, поки не порветься.

ВИШИВАННЯ [Чи були якісь артілі в 1930-х роках, після того як організували колгоспи?] Вишивали, бригадірша була. [У вашому селі була вишивала артіль?] Була, то вони десь в городі брали чи де, а вдома нашивали. [Що вишивали?] Сорочки оті українські, мужицькі вишивали, штори на двері. [Це до війни було чи вже після війни?] До войни це було. Послє войни вже тих не стало, шо нашивали, а молодих тепер не наженеш, шоб вони шили. Чорним шиють так, тут мережка, тут мережка.

КАМ'ЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Жаботин

Записали С. Сіренко, К. Ковтун, О. Ратушняк,
В. Головатюк та О. Бабенко 2008 р.
у с. Жаботин Кам'янського р-ну Черкаської обл.
від Новікової Оксани Сергіївни,
Тетяни Василівни, 1936 р. н.,
Билини Григорія Степановича, 1939 р. н.,
Касян Віри Афанасіївни, 1927 р. н.,
Діденко Марії Яківни, 1941 р. н.,
родом з Бєлгородської обл. РФ
(у с. Жаботин проживає з 1959 р.),
Парфьонової Віри Афанасіївни, 1927 р. н.,
родом із с. Куликівка Кам'янського р-ну,
Бобошко Ірини Дмитрівни, 1930 р. н.,
та Савченко Олени Іванівни, 1935 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Як у колгоспі святкували обжинки?] Харашо святкували обжинки. Я з сімдесятого року робив, то різали теля чи порося, катлєти, м'ясо варене, салати робили. Як була погода неважна, то там накривали столи. А то в більшості виїжджали на яри. На яру є свята криничка. Коло тої кринички розстеляли коврики і сідали. Грамоти давали. Брали гармоню, бобуна. Приглашали хароших товаришів. [...] Каравай пекли і вінок [плели]. Це в центрі села собіралися тут зранку. З трибуни виступав голова колгоспу і агроном. А це січас нічого не роблять. [Чи є у вас паї?] Є. [Скільки паїв давали на одну особу?] Ну в кого як попало, воно не однаково. Оце я не знаю в Жаботині як, а в Завадівці (Завадівка і Жаботин – дві бригади було), де лучча земля, то менше соток попало,

www.etnolog.org.ua

а де хужа, бідніша земля, то більше соток. [Ви здаєте паї в оренду чи самі обробляєте?] Здаю в оренду. Ми дома не можем обробить. Чим же його оброблять? Це трактори треба шоб були свої і сила шоб була. Ми в оренду здали. [З орендаторами] договір [заключили]. Ну, будто би будуть дотримуватися. В Жаботині вже дають хліб. Будто би за цей договір, то давали півтора процента, а це ми заключили на п'ять. Наче так, як дотримуються, бо це начали давать по п'ятсот уже сємдесят кілограм ячменю в Жаботині. А тоді ше пшеницею додадуть. [...] В Жаботині давали крупу гречану, більш нічого не давали. А в Завадівці, то не давали. [А якщо люди від зерна відмовляться, не хочуть брать?] То гроші возьме. Нічого так, як договоряються, то наче розплачуються. Не можна на цих нарікать.

ГОРОДНИЦТВО Оце товчешся на своїх городах, а солярка дорога. На десять рублів – сотка виорать. Ми їх покинем, ці городи. Посадю собі, чи лопаткою скопаєм, чи десять соток виорем. Вже у селі такі бур'яни, не тільки по колгоспних полях, і по городах. Бо ціни такі, шо ти не наймеш. Комбайн – дорого молоти, солярка ж дорога, оранка дорога. [Якими знаряддями Ви обробляєте город?] Ми, наприклад, виорали, боронами заволочили, під лопатку ми садовим та й сапою полемо ціле літо. А молодьож, то ті вже рола тягають, підгортають ролами, під рола вибирають. А ми – сапка і лопатка, ми не потягнем руками це тягти. [Як боретеся із засухою?] Та торік була засуха. В нас нікудишні городи. Картопля дуже гниє, помідори пропали вже геть. І кропили їх і все. Помідори пропали, огірки пропали. Вся городина нікудишня. А вторік суша була, но городина була лучча. [Своїм насінням садите чи купуєте?] Своїми.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи тримаєте Ви худобу?] Да, корову. Та була очередь у нас двадцять дві корови, а тепер осталося сім. [На все село?] Нє, на нашій вулиці, Шкільна [називається]. [...] Я зараз не здаю [молоко]. В мене корова не доїться, то я не здаю. Казали, по рублю [приймають молоко]. Тепер вода дорожча, як молоко. Попробуй її сьогодні по отаких бур'янах напасти, а зімою попробуй нагодувать, буряків нема. Та не буде коров – нема ж чим годувать. ***Свинарство.*** [Чи тримаєте свиней?] Я порося [тримаю] для себе, не для продажу.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Що сіяли – льон чи коноплі?] Коноплі у нас сіяли. А потом, як дозріли, то вибірали окремо плоскінь і матірку. Плоскінь треба було спочатку видьоргати, а матірка лишалася ще рости. Вона давала насіння. Як дозріло насіння, то вирівалася матірка, насіння обмолочувалося. В'язалося у такі невеличкі горстки, несли до води. [...] Мочили в річках, дві неділі помокнуть, а тоді витягаємо з теї річки, вимиваємо їх до білого, розставляємо по дворі попід стінами, сушимо [...] Тягали, сушили ті горстки. Була така бательня, били на ній, а на терницю витирали. А тоді вже була щітка з такими голками, як гвозді, через неї прадіво тягали, видьоргували з нього дерев'янисте таке. А потім ше була така щітка, «голешна» казали, то на неї тягали. А тоді прали нитки – то було на тринадцятку, то – на десятку. Тринадцятка – то дуже тонке полотно. А десятка, то вже грубше. А то вже було на скатерки, на рушники. А то – на радна були нитки. Намотували на кужіль та й прали. А в кого була прадка, шо ногою крутилася. А хто не мав, то веретено і рукою нитку крутив. І я нитку робила з кужеля, мама заставляла. Тато сварився, шоб я попід хатами не бігала, зробив мені кужіль той, намотали волокон туди, веретено дали і пради! [...] [Чи збиралися дівчата разом прясти, вишивати?] Уже в мому возрасті, то не було цього.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** Ткачиха на верстаті тче полотно. Воно називалося «сирове полотно». За зіму витчеш два такі клапті. Чорне воно було, його треба було відбілить. І ціле літо на берегах тягаємо те полотно, мочимо, розстелимо по траві – висохне, вп'ять вмочаємо у воду. То на один бік, то на другий. А зімою давай вже ткать сорочки – «блюза» називалася. [...] Ткали полотно, шили полотняни сорочки, і спідниці були полотняни, і кохти полотняни – все було полотняне. Покрасить мати бузиною, гарне таке виходить, і платочки були такі крашені з полотна, все було. Верхній одяг увесь красили, а сорочки і в чоловіків, і в жінок були білі, полотняні. Мати, було, тче, верстат був і все було, я матері помогаю цівки сукать, а мати витче, а тоді на річку, повипираєм, а тоді воно біле-білесеньке після відбілювання, і тоді шили. Так ходили в усьому полотняному, аж поки вже трохи обжилися. [...] Ше я мала була, то у мої мами був верстат, мама ткала. І я ше туди лазила, мама полотно ткала і радна.

ВИШИВАННЯ Вишивали у нас в селі хрестиком, червоними і чорними нитками. [...] Рушники хрестиком і гладдю. Квіти, птахів, лебедів, півники, пташки, собачки, рози вишивали, букви ставили, хто шив, або надписували «С добрим утром». На Бєлгородщині вишивали гладдю синім, зеленим і червоним, а тут в основному хрестиком. Червоними і чорними нитками. Зараз у нас модно трояндами килими вишивати. [...] У вишитих сорочках після війни ходили. Шили із полотна льняного, ткали самі, пряли, вибілювали, вишивали. Вишивали сорочку хрестиком, а подол гладдю. Вирізуваннячко було, бо казали гріх хрестиком там, або висмикуваннячко було, такі узорчики робили. Вишивали лльоними нитками, різнокольорові, а підтички – лльоними оббивали, тільки в праздник носили. [...] На сорочках вишивали мережки квітками, розами в основному.

КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Шендерівка

Записав О. Курочкін 14 липня 2008 р.
у с. Шендерівка Корсунь-Шевченківського р-ну
Черкаської обл.
від Мірошник Ольги Михайлівни, 1916 р. н.,
та Федоренко Марії Григорівни, 1946 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Сіяли культури, які єсть. Зерно, соняшник, городина. Жито ж сіяли тоді. Хату накривать треба житньою соломою. [Чи йшли в поле на Юрія?] На поле, як обична робота. Ну тіки знаєм, шо сьодні Юрія. [Чи качалися по росі в цей день?] Ну як обідають там на полі, то вроді качаються. [Саме в цей день?] У цей день. ***Жнива.*** [Коли зібрали всю пшеницю, чи лишали «Спасу на бороду»?] Лишали. [...] За колгоспу: батько косить, мати в'яже, а я загрібаю. І оце накосили сьогодні – поїхали додому.

www.etnolog.org.ua

ПРЯДІННЯ Мати ткала. Пряли коноплі. Сіяли, потом вибирали, потом мочили, потом тіпали. [На чому пряли?] Прядка була, гребінь. Уже матерія появилася, уже легше було. Ходили в полотняних сорочках, полотняних штанях, полотняних кофтах. [До якого року люди в селі активно займалися прядінням?] До [19]55-го року, а тоді вже появлялися ситці.

СМІЛЯНСЬКИЙ РАЙОН

м. Сміла

Записала М. Курінна в серпні 2016 р. у м. Смілі Черкаської обл. від Павленко Вікторії Іванівни, 1936 р. н., родом із с. Рідківці Новоселицького р-ну Чернівецької обл., та Лякіної Катерини Олександрівни, 1939 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** У поле косить їздили. Не було ж тракторів, нічого, всьо було вручную. На волах орали. Орали на конях ілі коровами. Один веде, а другий за плугом. [Коли починали землю обробляти?] Як погода була, як тепло вже було. Старики якось знали. Як іти робить в поле, локоть кладе в землю – і єслі локоть спотів, значить, вже можна орати, сіяти. А як замерз – всьо, не можна. Старики були, вони дуже добре знали. Плуг був, сами робили. Дерев'яний, не желізний. Були мастери, мужики такі. Всьо знаряддя робили самі. ***Сівба.*** У нас садили кукурузу, картошку, пшеницю сіяли, жито, горох. Всьо було. [...] До Благовіщення не можна було землі копати. Це сейчас уже не дивляться. Якщо Бог не поблагословить землю – нічого у нас не получиться. На Благовіщення нічого не роблять, бо це таке саме свято, як і Паска. Празнуй собі. А у нас так: на Благовіщення гарна погода – давай будем полоть, садить. Я, наприклад, у Благовіщення нічого не роблю і на другий [день] не роблю, а вже на третій я довжна зробить все за три дні. Другий день – це Благовісник.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** [Чим обробляли землю?] Ми не орали, ми копали лопатою огород. Шість соток було тіки ж, не було багато. Це вже були колгоспи. Пшеницю, жито тіки по селах садили. Було так: у маю місяці посадили картоплю, потом картоплю убрали в кінці августа – на початку сентября і сіють жито. Спочатку будяки від картоплі прибирають, копають картоплю, а потім плуг заганяють і сіють жито, до весни. Скосили жито косою чоловіки, убрали його, а потім опять переорали плугом і посадили картоплю. Плуг йде за трактором. Механізовано вже було. ***Технології городництва.*** [Що садили на городі і як доглядали за рослинами?] Раньче перекопали огород, посадили картоплю, загорнули граблями. Посадили буряк, гарбузи, капусту. Все, крім помідор і огірків. Їх окремо садили, бо огірки заплетуться. І не рядочками садили, а кубашечками. Оце три-чотири зернинки кинуть. Росаду робили в теплицях і викохували її. Але ж як робили теплиці: збивали отакі чотири доски, накладали всередину навозу, потом землі і сіяли. Але не тіки росада там була, там і редиска, і цибулька була, укропчик, петрушечка і помідори там були. А помідора сейчас посадила, прорвала і винесла на базар, а тоді каждий помідорчик пікірували: виривали корінь і садовили окремо. Потім він розрастався. І ніколи не боліли рослини, ніде нічого. Потім картошку збирали, залишали капусту і буряк, вони собі ростуть дальше. Картоплю у нас підгортали обізательно. ***Землеробський реманент.*** [Якими знаряддями користувалися під час роботи на городі?] Лопата, сапа і граблі. І всьо, більше нічого не було. [...] Картоплю окучували обязательно. Сапа не така маненька тяпка, шо нема, на шо взять землі, а така – «москалька» кажуть у нас, здорова. Це Василь племянник привіз і він нею поле, і нею бистро накидає кучі такі. Картошку в цьому году я садила 25 апреля, це рано. Сніг тіки зійшов і я садила. У мене вже голий город. Так ніхто не садить, так рано, як я садила. А у нас рано там садят [у с. Рідківці]. Я сажу під лопату глубоко і я не боюсь, вона в мене вся вийшла рання. І така вкусна картошка, крохмалиста, россипчаста. Були сорти: «Білоруска королева» і красна тако, но ми щітали, шо то кормова. Но вона тоже така хороша, родюча. І є в мене і щас три ілі чотири сорти картошки. Картоплю раніше збирали у кінці августа ілі у началі сентября. [Як боролися з городніми шкідниками?] Ніяких шкідників тоді не було. Колорадських жуків не було. Хрущів попілом знищували: сипали їм в нори попіл будь-який і шкарлупу яєць, перемішували це все. І хрущі потім не можуть розплодиться і пропадали. І більше ж нічого не було. Колорадські жуки з'явилися лише десь у 1959 році. А про слізняків я оце тіки недавно узнала. Раньче їх не було. Там де-не-де один слізняк був, а щас у погрібах багато. Я раньче не знала, як він і називається. [...] Раніше воду заливали. І ще як був дуст, то дусту додавали. Сипанеш туда і воно пішло по норах. І пропадали шкідники. [Як раніше город поливали?] Я не помню, шоб ми город поливали. Ніколи не поливали. Оце зараз пішло. А раніше – як буде, так і буде. Але садили глибоко. Як жара була ілі холод був, мороз, не вимерзало нічого.

ТВАРИННИЦТВО ***Конярство.*** [Яких тварин утримували ваші батьки?] Був кінь. У нас був і у татового друга був. Спаровувались і ото возили всьо. Підвода така велика, палки перекладають і возять сіно, кукурузу, околоти. ***Вівчарство.*** Вівці були. Вівців ми держали багато. У нас були різні: і сірі, і білі, і чорні. І маленького роде – сималі шкурку і робили шапку, «бурмария» називалась, така, як на козаках. Козаки носили такі високі, так і в нас. Ото з тих кошичок вичиняли самі і робили шапки. [«Кошички» – це маленьки ягнятка?] Да. [Як овець утримували?] Вони всьо їдять. Влітку – у стаді. Нанімають чабана. Например, у мене десять овець, у тебе п'ятнадцять, у того двадцять, у того п'ять – і всі до кучі. І по очереді: сьогодні у мене чабан бере торбу їсти, завтра у тебе і жене пасти. Шо в торбу клали? Хліба тоді не було, бо після війни було. Я так помню, мамалижку зварять, бринзи йому, кусок сала, часнику і бутилку води ілі дві. Або он находив у полі [воду], бо кірниці ж були по полях. То зараз нема ніде, а тоді були. Як поле імеют два-три гектара, то обізательно должен буть колодєц. У себе на полі кожен має колодець. Не то шо з-за полива, скот прийшов – напоїть надо. [Як розраховувалися з чабанами?] У нього, например, не було овець. Від каждої хозяйки були такі відра – «дійниця» називалось, молоко доят з вівці. Таку дєлалі стину: один гоне, а баби сідають отак на лавки, і кожна ловить за лапу і до себе. Притянула її, прижала і доїть. І так доїли овець двісті-триста. Молока багато. Беру два-три дні, поки не виберу своє молоко. І цьому пастуху давали доїть від кожного хазяїна. Він харашо зарабатував.

www.etnolog.org.ua

Доють йому так само гуртом. Всі стали, видоїли. Ото в бочках закваски і роблять бринзу. А потом як ото миска, «буз» називався. Солят, складают у бочку такими грінками. [...] Взимку овець утримували у стайні. Корови і коні були отдєльно. Кінь міг бути з коровою, а вівці самі. Для них робили такий сарай, бо вівці є вівці. Вівці дурні. От через мост переходє – вода, рєчка у нас Прут – і стоїт одной пригнуть і всі попригають у воду. Це корова пливе, через річку корова перепливає прекрасно. І коні. [Коли овець стригли?] По осені. Любий день вибирали. Ножницями обикновенним стригли. Всі, хто може, хто вміє. ***Скотарство.*** [Коли Ви пасли корів, чим з вами розраховувалися?] Корова у місяць десять рублів тоді було. Це був гарний заробіток. Я мала була, де я зароблю більше? Сімнадцять корів я пасла і мала сто сімдесят рублів на місяць. [Коли вперше виганяли корів на пасовище?] Як сніг зійде, трава з'явиться. [На Юрія?] Нє, в нас нє. Тепло – і випускали. А закінчували, як вже нема шо пасти, нема вже трави. [Як тварин годували взимку?] В нас горох, фасоль – то їхній корм. Баделя ото. Вівцям, чи заболіла, чи рожає – тіко фасулиння даєш. А коровам – кукурудза. «Лабуз» у нас називали. Серпом отжали, в'яжуть ті снопи, а кукурудзу чистять і складають у комору. А потом вогризки перебираєш і пєчку топим вмєсто дров. Нічо не пропадало, усьо йшло в дєло. [Чи могла поведінка тварин щось віщувати?] Перед войной собаки і коти такі були голодні! Скіки не давай їсти – мяв і гав. Учті, шо щас таке саме. От у мене кошечка і собака. Варю каструлю здоровенну, шо сама їм – сьо ділюсь з ними. Я три рази дам їм їсти, а воно гавкає і гавкає. Такого не було раньше. А це ще криси. Я дев'ять кілометрів від Чернівців жила, то криси їшли з міста, шо ні підвода, нічо могло їхати. Криси як ковьор! Всі тікали із города в село. А старі люди казали: «Война буде!». Точно! В 1941-ом пішла війна. [Як лікували тварин?] Врачів не було таких. Як вим'я потріскалось – мазали, маслом слівочним замазували, м'якенькі стають тоді дойки. Тріскались дойки: ілі по кропиві походе корова, ілі по кустарниках поцарапає – маслом. Самі масло робили. [Як доглядали корів і коней?] Купали, кажний хазяїн сою корову. Воду поливає з відра і чеше. Смотря яка корова: є така, шо чиста, а є така, шо нагадить і спецально лягає туда. ***Птахівництво.*** [Домашня птиця була у господарстві?] Кури. Тоді індюков не було, качки були. Їли і подушки робили. Пір'я збирали у мішки, стірали його хорошо, отбілювали його, шоб воно було біле. Бочки такі дерев'яні, перекрестя робили, насипають соломи, а зверху попіл з будь-якого дерева. Ну, у нас більше був дуб, букові дрова. І туда мама накладала ті сорочки, шо літом пошила, шо нє отбілілісь ще, а зверху кладе таку тряпку, туда обратно золи і кіпятком. Ото цілу ніч. Топе пічку, бо холодно – дітвора, і кип'ятком заливає, а рано повитягує і холодной водой з колодца, ще з снігом крижана. Постірає і то, шо надо! [Навіщо пір'я відбілювали?] А вонючее! Пір'я постіраєш, потом убереш і драли пір'ячко взимку. Зимой работали, спать не було коли.

САДІВНИЦТВО ***Технології садівництва.*** [У саду як працювали?] Обчищали дерево, щоб було родюче. [...] Кажду весну обрізали на деревах сухі вєтки. [...] Обмалажували. От у мене абрікоска-каліровка, я її тоже хочу обмолодить. Я сухі зріжу, а вона молоді вєтки пускає, і вона буде стоять і сто років, тока надо обмалажувать. Молоді паганки пускає і росте. Поливать дерево тоже надо, обрабативать, бризкать, шоб черв'яки не лазили. [Раніше] ніяких шкідників не було, це вже сейчас появилося.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Ваш чоловік займався бджільництвом?] Да, токо [у нього] не було вуликів, а були дупла у дереві. Ото старикі були: дупло зробе, а пчоли самі туди. У дупло сахар кидали, а як сахару не було, то кидали буряки варені сладкі. І туди, як то кажуть, «як пчоли на мед». І пчела само собі вирабатує вощину [віск]. Пчола є робоча, є сторожа, а є матка – сіє семено. Мед був і з акації, і з липи. У нас пасіка була – сорок уликів, всі в лісу стояли. На землю прямо клали та й всьо. На зиму утепляли: з камиша такі робили в'язки, дупло зверху кришками закривали і більше зимою туди не лазив. Пчоли вже в уліку, але там є дві дирки, де пчоли залазять і вилітають.

ПРЯДІННЯ ***Обробка волокна тваринного походження.*** Стригли [овець], а потім цю вовну скубли. Постірає мати її у кориті, мильну воду зробе, бо тоді порошків не було ніяких, мило було хозяйственне. То прала мама цю вовну, а потім вона висохла, а потім тако скубають її руками. І є такі два згребла: на то кидаєш, а тим вичесуєш. Длінне таке волокно получається, хорше. Надів на кужівку і ввечері зимой дівчата прядут. ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** І прядиво сіяли, а потім у воду опускали. Конопля – а у нас називалось «прядиво». Уже коли прядиво поспіло, уже сємєна є, беруть, «баталев» називається, отако дві гострі доски. Помолотять сначала, опускають у воду, а потом у той баталев – і б'ють. Стукаєш і по-тіхоньку тянеш. Воно на мелке перебивається все, лиш остається одне волокно. А тоді то волокно уже прялі і полотно робили домашнє. Сорочки шили, чоловікам портяниці. А вибілювали полотно на сонці.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** [Якої довжини полотно було?] Хто скільки мог. У кого і по десять метрів було. Як коротке, то легше було. Як тчеш, то всьо врем'я наматуєш його і передвигаєш. ***Вибілювання полотна.*** Потом уже симаєш і на вулицю, на траву у дворі або на огороді люцерка травка є. Шоб дерево токо не заслоняло. Але через кажний час з коновочкой ото ходиш поливаєш. Дойшла до краю – а там уже висохло. Всьо врем'я поливаєм. Кажен день надо неділі дві, а то й три, смотря яке полотно, як воно отбєлєне, яке прядиво вийшло. Єслі було зеленкувате, значить, довго надо, а як било хароше теке сіре, то швидко. [Тобто чисто білим воно не було?] То прядиво таким не буде. Зеленкувате таке, як трава. Одбілюєш тоді. [Коли вже з'явилася можливість купувати тканини?] І тоді продавали. У кого землі було багато, то ті купували, але у нас землі багато не було. У нас був великий двір і город коло хати. То ми коло хати садили, і робили все коло хати. ***Асортимент тканих виробів.*** Ткали дорожки, одіяла – у нас називали «вереня». Верені ткали, укривалися ними, стілили його. А як біла шерсть, то кофти в'язали дівчата, світера на спицях. І плаття тоже в'язали. У мене було вишньове таке, красиве, покрасила.

ПИСАНКАРСТВО Моя мама лічно писала писанки. Писанки довжні буть у кожній хаті. А мама моя дуже харашо малювала. Вона рисували разні, яки ти хочеш узори. Називала вона «турпаник», «портянички», «огурчики». Турпаник – це платочек такий, токо він

www.etnolog.org.ua

на яйці. За неділі дві-три, за місяць до Паски приносили в решеті і кажне підписували свої яйця, сирі приносили. А мама, як писала, то кажна краска кипить в каструльках. Всі кольора були. А писала воском. Тоже в неї така чашечка була і кісточка. Кісточка робилась з мягкої жести тонюсенької. Вона із свини рвала щетинку, туда вставляла і закатувала, а потом прив'язуї до палочки. Як вмокаї – воск туда заходе. Вмочила і веде. Один узор робила – кидає в краску. Це дуже мороклива робота, але вона дуже бистро робила, була в руках така очень бистра. [Чи відрізнявся колір писанок, призначених для жінок і чоловіків?] Нє, просто шоб була красива писанка. Вона сама придумувала узори, дуже харашо рисувала, з дєтства вміла, це було просто в природі. Вони [писанки] висихали, а потім той воск, на кажному ж багато наліплено, він тут же захолоняє на воздухє. А потом ноктєм ми, дітвора, всі здирали, допомагали матері. А потом об шерстяную тряпочку пообтирали, «пуцували» – так називали. Витруть – і красавиця! [Скільки яєць Ваша мати могла розписати до свята?] До Паски вона дуже багато робила. Багато дівчата приносили, більш як двісті. Но вона неділі три, єслі не місяць, всьо врем'я писала. Сідає коло шпаргата, пліта всьо врем'я горить, бо воск довжен буть гарячий. Ці крашені яйця до церкви несли, давали за поману, попові давали. Обізатєльно, як приходиш паску святить, клали в общу корзину попівську. Поклав туда яїчко, а тоді вже ідеш ікони цілуєш.

МИЛОВАРНИЙ ПРОМИСЕЛ Ще мило самі варили! А варили з собак. Собака ілі больна, ілі вбили. Такі були німецькі шляпи їхні – каски. І оту шляпу на вулицю на пліту, туда м'ясо, а шкурку викидають. Только долго нада варить. І воно в жидкость превращається. Захолоне, як жир, а потім – мило. Робиться таке туге. Шось ще добавляли, але я не помню. То батько варив.

с. Залевки

Записала Т. Зубрицька в серпні 1998 р.
у с. Залевки Смілянського р-ну Черкаської обл.
від Балюбах Марфи Антонівни, 1913 р. н.,
та Москаленко Ніни Вакулівни, 1919 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** [Чи були у вашому селі бондарі?] Не було. [Де люди брали бочки?] В Смілі. Це ж треба лісу. Це ті села, Сунки. ***Лозоплетіння.*** [Чи виготовляли в селі кошики?] Робили. [Чоловік двоюрідної сестри] робив такі кругленькі з лози. [Як вони називалися?] «Корзинки». Наріжуть на зіму лози, потом покрасять.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Моя мати тоже ткали. Насіє мати коноплі, а ми з цією бабою Грушою сторожувати на город, шоб горобці не пили сім'я. Уже ж матірко, плоскінь вирівають раньше. Батько на воза і везе до річки. [Яка тут річка?] Тясмин чи як. Ставлять кілочки, шоб вони не попливли. Не знаю, скільки вони там уже мочаться. Тоді витягають їх із річки, ставляють, шоб вони просохли. Привозять додому, тоді вже мати молотять. [Чим молотять?] Ціпами. [Ціпами коноплі?] Дерев'яне таке. [Терниця?] Терниця. Потруть ці коноплі, а тоді сушать в печі. Мнемо їх ногами. Посушимо, а тоді мнемо, шоб ті костриці. [Після терниці мнете?] Після, це ж там дрюччя, ше ж палички. [...] Уже на той гребінь надіва, чеше. [Як гребінь кріпився?] Днище було, а тут діроч-ка. А тут сідають на стільчик і чешуть, а тоді прядуть. [Пряли прядкою чи на веретено?] Веретено. Смикають, а тут крутять. Тоді вже на [мотовило]. А тоді в клубочки та тоді вже на верстат дотчуть полотно.

ТКАЦТВО [Верстат був у кожній хаті?] Та хто зна. [Ваша мама вміла ткати?] Да. Човничок такий був. [У вас звичайне полотно ткали чи, може, рушникове – з візерунками, зі смужками?] А хто його знає. Моя мама давала, шоб їй рядна поробили, з такими каймочками, сині, всякі. [З яких ниток ткали рядна?] Я вже позабувала. Потім носять до річки полотно да мочають, воно сохне.

с. Сунки

Записала Т. Зубрицька у вересні 2000 р.
у с. Сунки Смілянського р-ну Черкаської обл.
від Максименка Василя Іоновича, 1926 р. н.,
Тимошенко Марії Федорівни, 1908 р. н.,
Тимошенко Віри Євгенівни, 1913 р. н.,
родом із с. Мельниківка Смілянського р-ну
та Голобородько Варвари Володимирівни, 1927 р. н.

РІЛЬНИЦТВО Землю батько держав, чи три, чи п'ять десятин. [Як тоді наділяли землю?] Ше дід був батька, розділяв синам своїм. Много гектарів мав і наділяв синів, було два сини. [...] Вообще хазяїнували умісті, і хлопці, і дівчата разом. Жать їздили. В батька були коні, корова була, воли були. Воли в діда були. А в батька коні були. Ми їздили на поля, косили, жали. [Коли почали садити помідори?] Я не знаю, давно були. В колгоспі гектари помідорів, цибулі. Наша бригада городня була і садова. Скільки яблук [було]. [Хто садок садив?] А ми його садили. Там вагони одгружали яблук на Росію. Помідори садили, баштан, а тепер пустка. І капусту садили, і огірки садили, баштан. Стільки кавунів садили. А потом запало. Начали строїться, а то пустили під випас. Садок унічтожився. Осьо на горі земля, зеленівська щиталась, там така пшениця була, називалась «ювілейна», шо комбайн, дві машини не вспівають одвозить. А сєчас такий будяк. Неоране стоїть!

ТВАРИННИЦТВО [Яких тварин тримали Ваші батьки?] Коняка, мать, була, корова була всєгда, поросята для себе. [Коли худобу вперше виганяють на пашу?] Виганяють то раньше, то пізніше. В череді не пасли, всякий свого. Коли вправився з роботою, тоді вигонить. Десь у людей череди пасуть, а у нас не пасли в череді. Наче не було в нас такого. Тепер добре годують скот, свій берег же є, косять. Ну, луг свій до города, де мокра міщанка. Під грядку не підлягає, там косять сіно. [На Великдень] святять паски, повертаються – скотині дають [свячену паску]. Як свячена водичка є, то побрискають. [...] А корова прийде, вим'я розтаскає, доїть не дає. То це бабка Каленика [знахарка] прийде, покличе її мати, вона одробить. Стає спокійна. Каже: «Як корова виходить, треба, щоб серп був над дверима, і як уходить». Бо такі є, шо портять.

БДЖІЛЬНИЦТВО [Чи займалися у вашому селі бджільництвом?] Аякже. У батька стояла пасіка. Своя медогонка була. [Які у вас були вулики?] Дадан. [А довбанки були?] Нє в нас не практикувались. [...] Довбанок не було. Вулики роблені з ліжками, довбанки раніше були. [Чи багато було меду?] Було один год багато, а то так, шо не дуже. Як який год. [Чи були раніше шкідники?] Не було кліща того, тоді не знали. Тепер надворі заму-

www.etnolog.org.ua

чують бджоли. А тоді ж погріб спеціально, туди спускають. Воно ж там тепліше. Зімою ото лазить слухає: чи шуршать, чи подохли. Може мед остаться і бджоли подохнуть.

ГОНЧАРСТВО Гончарі – це Мартиненко Андрій, весь Ланок були гончарі. В Сунках унікальна глина, «глей» називають. Одне слово – по себлерках, друге – по молоку, а Сунки – їх називали «горшколіпи». ***Асортимент гончарної продукції***. Була кераміка. Макітри, посуд. [Який був посуд?] Горщик, макітра, глечик, миска, близнята, що в одну кашу, в другу – борщ. [Чи розписували вироби?] Розписували. Є книжка по кераміці, там якраз наше село вписане. [Чи є в селі є люди, які вміють це робити?] Є, Герасименко Іван Володимирович. В нас була стара гончарня. Зараз переніс в нову, відродив. При перестройці це діло було закинено. На цих днях їздив на Сорочинську ярмарку, загрузився своїми гончарними виробами, там тиждень був – все продав. Великий попит на гончарні вироби. [...] В нас раньше їх [гончарів] багато було. Робили горшки. В нас була організація тут. А потом ше якись чужий переїхав, робив горшки. Тепер його шось нема. Уже тепер ніхто їх не робить. Робили макітри по чотири відер, все робили, горщики, глечики. То череп'яна макітра, а то полив'яна. [Де ви купували глечики, миски?] В мене чоловік робив в Сунках. [У нього в роду були гончарі?] Брат. [Коли він почав гончарювати?] З дєтства, вдома робили. Глину копали, носили, робили горщики. В мене ше є тиква для огірків, макітра є. [Який посуд виготовляли?] Тиква для води, для просолки, для молока. Колись не було бутлів. Макітра – хліб учиняли, для маку – маленька. Миски робив, горщики і здорові горщики. В горщиках варили їсти. [...] Двійнята він не робив. [Розмальовував горщики?] Да. Перепалюють свинець, а тоді його розбивають, товчуть. А потом обмазують дьогтем горщика сирого. А тоді тим обсипають, а тоді його випалюють, тоді вони будуть красні. [Полив'яні робив?] Оце ж полив'яні. Тиква, макітра, горщечок – полив'яні. А макітерка вже не полив'яна. Не полив'яна – це те, що не блищить. В ньому можна м'ять, борщ варить. А полив'яне вже для води, для мисок.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [У вас у сім'ї ткали?] Була прядка в матері, скубе, було, коноплі мати. [Чи сіяли льон?] Не сіяли тут. В нас тут вообще не дуже таким занімалися. Раньше, за материного вряду, сіяли коноплі та вибирали полоскінь, а то матірка. Це «матірка» називалась, бо вона з семеном [сім'ям]. А полоскін поросте влітку. Потом його мочили на річках. А тоді була така, «терниця» називали. Наче товкли його, м'яли. Тепер машини все це роблять. Зімою прядуть. Ше ж полотно те сіре тчуть. Його весною білять та шиють ті сорочки.

ТКАЦТВО Мати ткала. Восени ткала, як пообробляємось та понапрядаєм валу, ото шо рядна ткала. [...] Оце я сама ткала дорожки. А як ізшиєш, то буде рядно. [Чи ткали рушники?] Я ткала, тільки не довго, для себе. Ото война, всьо пропало. [...] Мама дорожки, полотно ткала. Мішкове полотно ткали, я з мамою ткала. [Чи ткали рушники в смужку, в ялинку?] Аякже, нитками червоними, коричневими зеленими. На базарі нитки продавали. [Чи вирощували льон?] Там коноплі, там льон росте, а тут нічого. [Яке полотно ткали з льону?] З коноплі товще, а з льону тонше.

ТАЛЬНІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Тальянки

Записала О. Боряк 25 вересня 2008 р.
у с. Тальянки Тальнівського р-ну Черкаської обл.
від Охринчак Павлини Іванівни, 1941 р. н.

ТКАЦТВО [Коли баба-повитуха йшла на хрестини, чи несла вона щось із собою?] Обов'язково, тому шо до ангела вона йшла. Найбільше вона несла хустку. А якщо хлопчик, то несли рушник домотканий, настоящий рушник. [Вона сама ткала цей рушник?] Вона сама не могла його ткати. [...] Унизу жила бабка Оксана, яка ткала, у неї верстат був. Ше я дуже помню той верстат, бо я в них пасла коров. Її дід був староста церкви. Я в 1965 році виходила заміж, а ця бабка мені принесла повне рядно. Домоткане рядно, домоткані дорожки і чотири рушники. За це, шо я пасла. То два рушники є в церкві у нас.

УМАНСЬКИЙ РАЙОН

с. Черповоди

Записали І. Кисіль та Н. Ромасевич у листопаді 1995 р.
у с. Черповоди Уманського р-ну Черкаської обл.
від Хорохонько Клавдії Юхимівни, 1930 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** [Як починалися жнива?] А починались жнива так: брала ж хазяйка, в якої поле є, вона брала скатерку, рушник, хліб на поле. Ну і там, як обично, банка з водою, серп, перевесла з дому. Як жито жали – перевесел не брали, бо з жита крутили перевесла. Ну граблі там, оце таке. Ну й виходиш на поле. В самий перед стаєш до схід сонця лицем, гочима ж до схід сонця стаєш, значить, помолишся і просиш у Бога благословіння: «Господи, благослови і поможи в легкий час, в добру годину нам цей хліб святий зібрати!». Ну і тоді начинають зажинати. [Зажинає хазяїн чи хазяйка?] Хазяйка зажинає: бере серп, жне два пучки в началі нивки і кладе навхрест. Поклала навхрест, розстеляє скатерку, рушник кладе поверх скатерки й на рушник хлібину, хліб і сіль. Ну і там в самій перед поїли трошки, на голодний жолудок не будуть жати. Під'їли, шо в них є, і тоді начинають уже полностю жнива. [...] Жнут там чи косят, ну жито всігда жали, косою не косили жита. Ячмінь, просо, гречка, пшениця – косою косят косарі, а жито тільки жнут. А чого жито жнут: складают рівненько, тоді ж його змолотили – треба ж хату вшити снопами. Це роблять сніпки. Вперед трасут його, кулі роблят, а тоді вже виробляют на сніп, китця вперед – оце, де оброблюється хата, вона вперед обрублюється, перші ці – це китиці. А тоді догори – це вже сніпками. Такі з'язуються тоже навхрест, такі снопочки два, навхрест перев'язуються, а тут два сніпочки. І висе так стелиться одне за одним – вшивают хату. Через то жито жали тільки, шоб рівно скласти, шоб багато не відійшло цеї соломи. Рівненько складалося для того, шоб це хати вшивати. Ну хату там, хліва, всьо ж тоді вшивалося. [Чи співали пісні, коли починалися жнива?] Є зажинкова, я забула її. [Як ниву жнуть?] Нажинають снопів. Нажав – дивишся там, приблизно буде в тебе п'ятнадціть-двадцять снопів. Ну п'ятнадціть, а тоді півкопи – це вже тридцять снопів, півкопи. Ну,

UNDER

www.etnolog.org.ua

значить, складаєш у кіпки. П'ятнадціть цих сніпків складаєш, це «п'ятнадцятка» називалась. А в общому то звали «полукіпками». І складали їх по п'ятнадціть, тільки по п'ятнадціть, бо тридцять штук не складеш, бо це ж не висадиш снопів сюди, то велика купа. Ну і там вже щитаєш: півкопи я нажала сьогодні чи копу нажала. Копа – це шістдесят снопів, півкопи – це тридцять. [Скільки за день можна нажати?] За день можна було і дві копі нажати: хто як уміє жати. Канешно, від жита залежит. Ну жито пошті все гарне родило. Залежит від жита і від снопів, які ше ж снопи будеш в'язати. Якщо ти пов'яжеш такі, шо ледве донесеш до п'ятнадцятки, канєшно, ти тих менше нажнеш. Якшо ж ти маленькі снопи – ти тих більше нажнеш. Ну ади старались велике, шоб менше перевесел крутити. [Жниця сама і жне, і перевесла крутить?] Да, і в'яже в'юрком. В'юрок – це така палка, з дуба жилатільно, таке шоб крепкеньке. І то скрутить це перевесло, поклав цей сніп, тоді легенько його скрутюєш, тоді цей в'юрок накладуєш від вузіра, від колосків, і перекручуєш, шоб воно крепко. Значить, якшо ти закрутив і застромив під перевесло, тоді в'юрка витягуєш. Ото воно крепко зв'язане, бо тобі ж його тра перевозити. Якшо ти його так стиснеш легенько, воно ж розпадується, губиться, тоді ж дорожили.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Що робили зі свяченою вербою?] Закладали за стриху в хліві, шоб до скотини не було доступу, над скотиною. Тепер першій раз скотину як вигонити, отою різочкою вигнати і назад її за стриху. Колись те стриха була, ну та й тепер можна за шифер десь там застромити. Воно обов'язково повинно бути, свячені ці різочки. Ну жмит її не набирали, а три штучки брали. [Коли худобу вперше виганяли на пасовище?] Перший раз виганяли, коли вже є травичка. [...] Юра – це такий празнік є. І старались хто там такі, шоб це корова давала багато молока, то обійти три кирниці, набрати водички і дати свої корові, і з трох меж ше й травички скубнути. Тіки до дня, шоб ніхто тебе не побачив. Ото оббігла, скубнула, ну там ше примова була. І ше й кинути копійку туди, даром не бери. [...] На поле вигонили всігда на росу. Оце рано напаси по росі корову, а тоді приженеш та ми подоїм. [Це ще до ранкового доїння?] Да, до ранішнього доїння. Я геть і колгоспні пасла. Вигонили, вперед попасем, тоді прив'яжем, а тоді доїм. [Корова тоді дає більше молока?] Да. [...] Треба корову на росу вигонити, ранішня роса – це дуже полєзна. На Юра взяти скотину свою і поведи, шоб получився круг, поле таке: одною дорогою вивів, другою обійшов, обійшов і цею дорогою шоб ти вийшов і привів додому. [Навколо поля обійти?] Да. Попас, попас і на це місце привів. [Чи кажуть, шо домовий може нашкодити худобі?] Може замучит. [І що тоді робити?] Підбирати масть, от яку домовик любит. [Як же дізнатися?] От не ведется в тебе, вона тоді гине, ця скотина. От він не любит, буває, кота. Коти дуже домовик підбирає, масть тра підбирати. І корова, буває, не ведеться такої масті. Значить, підбирай таку масть, яка в тебе йде. [...] Дивлятся, шо вона не йде: то слабне, то не так доїться. Старі люди, вони ж замічают. Значить, ця масть мені не підходит – домовик не любить. І берут міняют тоді. В мене самої, поки підібрала масть у себе, як я перейшла в цю хату, багато котів. Одного року я взяла, навєрно, з двінадцятеро котенят, поки одне лишилось в нас. [Якої масті?] А таке сіре і туто животик біленький. Сіре з білим. ***Конярство.*** [Що домовик робить, якщо незлюбить коня?] Кажись, як не любить, то він заплітає косу всьо времня. Заплете, шо ти так руками не заплетеш. Це вже я бачила на свої очі. В нас були коні, пара коней, тато держав удома все. Був один Павич, а другий Поляк. Вони воєнні коні. І він заплітав наче Поляка. То так отуто-го позаплітає кіскі. [...] Часом тоненькі, ну з палець геть і тончу заплете. [Це він, мабуть, любив Поляка?] Да, і все заплітав йому оцю чолку. [Якої масті був цей кінь?] Рижий, і грива така ж сама. І той був рижий, ну той такий, «карий» казали. [А на цього як казали?] Буланий. Не рижий, а карий і буланий.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ ***Асортимент кам'яних виробів.*** Були й камінні [хрести]. Багатий міг покласти камінний хрест. [...] Ну воно не такий хрест, як оце, але просто камінь такого. [Як надгробок?] Ні. От коло гроба, осьо гроб, а тут в головах кладут камінь і на камені витешут хрестик невеличкий. Тепер ці роблять пам'ятники, а тоді просто камінь: обтесали його трохи і витесали хрестик на ньому, виклювали. Хто має змогу, то він зробит прямо, а хто на тому камені хрест. [...] На цьому старому цвинтарі, там є, ше валявся, тепер не знаю, чи вони є ше, а були камінні, хрест на ньому. Це – багатший, а бідний – дубовий хрест.

с. Ятранівка

Записала О. Боряк 23 вересня 2008 року у с. Ятранівка Уманського р-ну Черкаської обл. від Хитрук Марії Ларіонівни, 1921 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Що у вас більше сіяли – льон чи коноплі?] Коноплі. Сіяли коноплі, тоді їх вибирали, бо є плоскінь і матірка. Одні такі, шо били їх на матеріал, а другі, шо більше на сім'я, насіння. То це брали такі стопики в'язали, оббирали листя всьо, у стрічку клали ці помоки, болотом прикидали, клинком забивали, каміння. Воно мокло, прийшов, попробував, уже ламається – значить хароше. Витягали, мили, сушили. Терниці, так і співають. [...] Є пісня така. Називається «Терниця, терниця терновая». Ну з терену, він білий такий, він дуже крепке дерево має. І з них робили такий жолобок і ручки, і цю коноплю сюди і тею ручкою стягали. А тоді прали, білили й красили і тоді оце вже робили. [Які ще знаряддя використовували?] Бительня – це били, а терниця – це вже терли. А тоді такий круг був, і в ньому отакі жилізні стрижні забиті, як квітка, ним чесали. Вичісували це вже пачіски, знане таке полотно уже, його в'язали кукли. [Чисте волокно було?] Чисте, а з того шили домоткані сорочки. А це ше рядна, мішки шили. [На чому пряли?] В кожного була, як кажуть, лава, скамейка, і зроблена дірка, дручок. Це клоччя, що його вже видергали, шо то його намотали на цей кужель, прив'язували і сідала баба. Мичку, веретено і пряла. Так пряли веретеном. [...] А не у всіх прядки були. Веретено в основному. ***Табуйовані дні.*** [Чи були дні, коли не можна прясти?] Неділя, празник. Будні дні робили всі, пряли.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** Було мотовило, витушки, був такий стрижень, ну стовп наче, на ньому стрижень, сюди заложувалися дві доски, такі тоненькі досточки, на ту, шоб вони катали, такі краї широкі. Є мотовило отаке довге, тут воно так, а з цеї сторони отак. І з цього веретена змотуємо на те мотовило. Отматали його на те от мотовило, скільки там треба було. Беру, знімаю

www.etnolog.org.ua

з тих, «качки» називались, і мені треба вже снувати. Я уже зачіплюю і мотаю. [...] Є такі, як качки, як уже це мотовило, що знялося з мотовила, воно кругле. Якшо вже мало його, переставляється ближче воно, змотали. І ці вже мотки я несу до того, хто робить на верстаті. [...] Там вже коло верстата збоку, бо я колись в свекрухи жила, то бачила, як робила. Є таке, там вона робить, а там таке є як мотаєш – «цівки» називають, то це накладаєш і цівки, а ці цівки вона кладе у верстат і все. Ці вже як зняла я, так «нитки» називались, то його попарили та й красили. ***Вибілювання полотна.*** А то білили полотно ціле літо на ставку. Казали: «Як я не хазяйка, не господиня – три дні в хаті не мела, хати не топила». І шо, каже, у одних людей по сім кіп цього прадива, побито-потерто, а в мене одна горстка рота підтерти. «Наробила полотна від порога до вікна, понесла білити, понесла білити – нема де стелити. Постелила на воді, щоб білили лебеді. Як вибілила, то краща в мене сорочичка, як на тії попад'і».

ЧОРНОБАЇВСЬКИЙ РАЙОН

с. Богодухівка

Записала Н. Ромасевич 8 серпня 1998 р.
у с. Богодухівка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
від Калашника Івана Олександровича, 1919 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** Я ж по наймав робив. Ну, найматься до хазяїна, пасти там скотину. Я наймався на три роди заразом. [І Ви жили в нього?] Да. [Скільки в нього було корів?] Одна в нього корова була. [Ви одну корову пасли?] Ні, я пас і по п'ять. Значить, там жили агрономи, учителі – і я в їх пас. [А жили в того чоловіка, який вас наймав?] Да. І як мені пощитали, то виходило 100 рублів за год. Ну, я три роди був, то він ше хотів мене всиновить.

с. Вереміївка

Записали С. Маховська та М. Бех 23–24 липня 2013 р.
у с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
від Переузник Марії Євдокимівни, 1938 р. н.,
Чехун (Колоди) Надії Яківни, 1915 р. н.,
Комишан Ганни Григорівни, 1929 р. н.,
Калашник Варвари Олексіївни, 1940 р. н.,
родом із с. Тимченки Чорнобаївського р-ну
Матвійця Григорія Луковича, 1935 р. н.,
та Ратушної Антоніни Михайлівни, 1927 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** [Як глибоко орють землю?] Тут на горі орали трактором, то й плугом, довго нешо не родило, воно ж оту неродючу землю вивернуло на спід. Під буряк то глибока оранка там ореця, так там же ж скіки вноситься, а так то вони плоскорізом ріжуть. Плоскоріз він менш зафачує, сантиметрів десять чи скільки, він розпушує і тут сіє і все. Воно таке, чепляється до трактора, як плуга чепляють. [Чим люди орали у себе вдома?] Плугами. [Які були плуги?] Тоді були хароші плуги, однолемешні, плуги бики тягали і коні, і ми ходили на низу орали. Тоді посля вже стали двохлемешні, ну їх бики потягнуть, а коні не потягнуть. [Як вони кріпилися?] Воно плуг обиковенний був, тіки два лемеші, як один, то він оце чепіги на бік поклав, поставив сюди, туди поставив. [...] А тоді стали двохлемешні, там уже, як настроїш, це однолемешні треба все времення за чепіги держаться, оце вони «чепіги» називаюця. [Це ручки, за які тримають плуг?] Чепіги, да. [...] А тоді ж стали тракторами орать. [Коли з'явилися трактори?] Та оце на степу, оце тут. [Вже як переселилися сюди?] Да. Оце квартал було заходе, гроши вперед збирають, шо це всі підряд коло контори, і ото заїджа трактор і все підряд [оре]. Зразу орали все так, а тепер тракторів багато, кажне собі виоре. [З яких частин складався плуг?] Леміш – це той, шо знизу. [Знизу підрізає землю?] Да, підрізає. Ото чепіги, тут такі передні колеса, одно більше, одно нище, бо воно ж в борозні йде, а тут два таки цепки регуліруються. [Як називають деталь, що перекидає землю?] Поличка там унизу є, а це отвал, шо оце переверта. [Як називалась деталь, що з'єднувала колеса і плуг?] Ту воно вже ося була. Тут вигнута така вона та нища, це коліщатко менче, а це більше, шо в борозні йде, і вона така нерівна тут ося була, вона кривенька була, а на їй зверху така канавка і воно таке на дірках було, всувалось сюди-туди. [Це ширину оранки так робили?] Да, ширину. Там воно такі два штильки були, а посередині така ямка і там оце нею голе жало, а тоді як подвинеш сюди-туди, тоді воно хоч більше зафачуй, хоч менше. А отуто було цепок, а це крутилось одна сторона, шоб настроїть, шоб він як заліз, шоб не падав, а тоді вже його турляєш на цей бік, шоб воно йшло там за їм, а тоді вже, як завернув, то от зводиш. [...] [Чи боронували переорану ділянку?] Да, орали, а тоді борони, дерев'яні борони були, там вона зачіпа, більше чим ця, там ще лапчаки були, як борона, тіки замісь борони, борона то зубок рівний, а то такий. [Вони загнуті виступають?] Да, отак кривеньке таке було, зровня зубок і воно таке криве. [Таким трикутником на кінці?] Да-да, ото «лапчаки» називалось. [Що ними робили?] Землю лапчакували, тепер кажуть «зкультівіровать». [Коли починають орати землю під озимину?] Ну, оце ж як убирають, так і начинають орать. ***Сівба.*** [Коли починали сіяти?] Ну потрібно тоді, коли позволя погода, його ж у сухе не посієш, треба шоб вже ж воно зійшло, по погоді дивились. [Коли починають жнива?] Ну коли поспіє, тоді й починають. [...] Як закінчать, то гуляють. ***Жнива.*** [Як називали перший день жнив?] Не знаю. [Чи казали «зажинки»?] Ну зажинки – це ось коли вони називалися вже, а тоді – я не знаю. [Це зараз почали святкувати зажинки?] Да. [Чи роблять снопа?] Ага, снопа. [Що роблять із цим снопом?] Ну шо, зв'яжуть його і тоді гуляють. [...] Тоді ж косами косили, то серпами жали, зожне стіки сили хвати і так і пов'яже, так і в полукіпки покладе. [...] Мантачка була, то мантачили. Мантачка із того, так дротик, деревина, а сюди брусок. І тоді усюди усередину вставлявся, а тут, на цій косі, тут за ручку держацця. А тут брусок, воно така із кореня така дуга зроблена. І тоді ото мантачили. Пройшов, треба мантачити. А то треба клепать, була клепалка у нас, та, шо клепає. Дерев'яна така, це та, шо називається «бабка». То клепаєм сапи, та то і тепер ми клепаєм. [...] [Чим зв'язували снопи?] Перевесло робиться. [Скільки снопів у полукіпку?] Трицять. [А у копі?] А то ж, мабуть, шіздесят. [Коли сіяли озимину?] Озимину сіють між Причистами, як оце Причиста начинається – начинають сіять озимину і сіють, поки посіють. [Коли сіяли ярі культури?] Ярі культури, не однакова весна, а весна була пізніша і ранча, ранче сонечко прогрілося – сіють. ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** А тоді

www.etnolog.org.ua

вже в багатого найма, як уже помолотить багатий, машину, та машина змолотить, а де ше бідніші, то ціпами б'є і молоти. [Зжали, а потім ціпами б'ють?] Да, у полукіпки кладуть, це ж треба, шоб воно трохи вистоялося і шоб підодосохло душе, шоб вже можна його обмолотить, бо так зразу ціпом дуже не обмолотиш. І роблять такий тік, туди звозять і там розстилають і молотять. [Гречку треба молоти на перший камінь?] Ну не так, шо мололи. Мололи, давай ше гречку всипемо, а перву вранці, як приїхали, холодний камінь і молоть треба те, змолоть його можна і в середині ну гречне борошно буде багато, краще, як на холодний камінь оце.

ГОРОДНИЦТВО ***Технології городництва.*** [Скільки у вас було землі?] Восімдесят соток землі, тіки ж вона восімдесят соток не розорано, а сінокіс, бо коровку держали, бо як отака сімня, то треба ж і коровку держать, і поросятко. Бедность була, недостатки, в драному ходили, обижені були їжею, не так, як тепер. [Що вирощували на городі?] Косювали ж оце сінокіс для скотини, а то ж дбали, шо картошка, бурячок, капустина, для харчів для своєї сімні. [Чи вирощували огірки?] Огірки – да, на баштан той не розчитували, бо куди там. [Коли садять картоплю?] Коли висажують, тоже весна показує, якшо весна рання – ранче, якшо пізніша – пізніше. Цей год і рано посадили, а не буде нічого, бо суша, погоріло все, нема дощу. [У вас картоплю садять під лопату?] Хто як, як у мене садиба оце тіки до хати, то мені треба під лопату наймать людей і сажать, а то оре, тоді кладуть картоплю. [...] Оце ж іде трактор – поклали, тоді опять іде заново, опять вони ідуть за ним – те пригорта, а те кладуть. [Це через борозну: одну оре, щоб класти, а іншою пригортає?] Да, отаке роблять люди, а ми не робим, бо не позволя садиба – куца садиба. [Коли сіють огірки?] Ну коли хто надумав, тоді сіють, цього нема розпорядку, шоб в один день. ***Переробка та зберігання городини.*** [Як раніше зберігали овочі: огірки, капусту?] Солили в діжках: капусту шаткували не шатківницею, бо їй не було, ножами шаткували, складали. Огірки тоже в діжку, помидори тоже в діжку, оддєльно все було. Їли цілу зіму і хароше було, і люди здоровіші були. [Чи зберігали свіжу капусту?] Зберігали свіжу капусту, тіки прикопували: траншею викопають, а тоді складають, тоді вкривають соломою, а тоді землею і до весни вона лежить, а там на весні одгрібають оте все, перечищають і у ямку таку складають, беруть і їдять. [Як зберігали картоплю?] У ямку тоже, в ямку влазимо, така лядочка, ото туди драбину поставиш, візьмеш стіки тобі треба, там відер двоє чи троє, оп'ять закрив, поїв та оп'ять лізеш. [Як називали цю яму?] Яма, ну погріба, сечас підвал он який, а то ж не було з чого робит, земляне воно все було. [Чи обкладали чимось стіни ями?] Ні, просто яма. [...] Коли обвалюється, а коли ні – усяк було. [Як зберігали цибулю або часник?] Це на горіщи все, на горіще виносили, укривали.

ТВАРИННИЦТВО ***Кролівництво.*** Ранче на низу в погребах кролі держали. В нас яма така була, може, метрів два на два, і там ото кролі. Ми не знали скільки їх там, вони там собі нори поріють-поріють. [...] Вони не знали понятія, шо вони боліють чи не боліють, шо там вони, ото підсакою впіймаєш його, якшо нужно. Вони там такі, як сніги, були – сіро-білий. А тоді начали на степу вже їх [розводити]: прокопав на сантіметрів двацять-трицять, такий рівець очерету отак, поставив очерет, засипав і він уже не вилізе, він очерета не погребе. [Чи підстеляли щось під низ?] Він нище не гребе. ***Козівництво.*** Кози були, було це у ті кочегури гонимо пасти, і таке, шо по двацять штук було й овець і кіз наприймаємо, дома така загорода велика, а то ж поженеш і на цілий день туди, наніч пригнав. [Додому на ніч приганяли?] Да. По оцих кочегурах, де тіки не пасли. [Корів також разом з козами пасли?] Да. Ну то в нас не було тут, ми на такім кутку жили, шо корів мало було. Ну було тут, мабуть, дві корови на куток. Кози в нас були, кози де угодно погнав попас. [Що таке «вигони»?] Де пасти було. [Це поле, де пасли худобу?] Да, луга там такі були. [Чи були вигони у степу?] У степу не було, у степу тіки було отакі хуторці, а то були такі садки і там не оралися таді, а тут спеціально, там ше Копічина долина була, там тож копанка, ну там менше, а тут велике, гектарів несколько не оралося спеціально для скоту пасти. Воно й січас за селом ото зашло осюди, тіки там тепер зароше. ***Скотарство.*** Була корова. [Корову тільки сіном годували?] Сіном, тоді не думали, шо їй замішать, шоб борошенцем потрусить, бо не було для себе. Ото шо дала та коровка, те ми з'їли, так а ше ш треба в молочарню однести, а воно нема чого. [Коли навесні виганяли корів на пашу?] Весною на Регорія [день Святого Юрія]. [Чим виганяли?] Ну як чим? Виганяли, ішла корова, а ми ішли за нею і вона паслася, оце росу ту собирала, шоб нечим не хворіла. [Чи робили з молока сметану або сир?] Робили сир і сметану, в кого менче сімні, а в кого більше, то не було нічого. ***Свинарство.*** [Чи тримали свиней?] Тримали, тіки небагато, двоє – це на сім'ї, як їх десять душ – двоє поросяток. [Коли свиней кололи?] Коли пришлося. Люди ріжуть к Різдву, к Великодню, а ми різали, шоб граминочка була укинуть у борщ, хоть салину. [Свиню смалили чи здирали шкіру?] Чи смалили, чи драли, хто як любив, хто як умів. Тоді різників не шукали, бо їм треба платить. [Чим смалили свиней?] Соломою житньою смалили, бо сіяли жито, була солома. [Як зберігали сало?] Та шо там його зберігати, у ящики посолять сало і мнясо чи в кострулю посолять, ніколи не солили їх у бутилі, не закатували, бо не було чого. [Чи було таке, що коптили?] Може, люди й каптили, може, люди шо і робили, ну ми нічого не робили, бо не було чого. ***Птахівництво***. [Чи тримали курей, гусей, качок?] Мало, бо не було чим кормить, а крашанки [яйця] здай, все ж здай. Здавали в державу. Якшо нема мняса – платили гроші, а їх нема. [Коли підкладають під курку яйця?] Коли заквокче. [Скільки яєць зазвичай підкладають?] Я просто не знаю, стіки їх так. Знаю, шо ото десятка півтора-два, двацять двоє, більш не кладуть, ну яка куриця сіки обсяде. [Чи казали, що краще, якщо чоловіки підкладають?] Та ні, безрозлічно. То тіки у який день. [У який день краще?] У жіночий. [Це середа, п'ятниця, субота і неділя?] Да, в жіночий день.

САДІВНИЦТВО [Чи був у вас сад?] Не було, сама бузина. Не було через те, шо водою підходила земля і випарювалась і дерево пропадало. [Що робили з ягід бузини?] Якшо грушка десь найдеця або купиш мішечок той та висушиш, тоді ото зокрасювали ту юшечку, груш навариш і всипеш туди отих ягідок. [Чи є у вас зараз садок?] Є садок, оце він нікому не нужен, обрикос лежить тьма-тьмуща, то виносим у гний, бо нікому воно не нужне. А тоді якби хоч обрикосину людина покуштувала, тоді не було, а під горою, де під горою люди

www.etnolog.org.ua

жили, там садки були, там люди були багати і все в їх було. [...] На низу жили у болотах, де кусочок такий, шо можна хату зробить, ото там робили, а там болото, вода города затопило і нема нічого. ***Переробка та зберігання садовини.*** [Як зараз зберігають фрукти на зиму?] Як хотять. Люди закатують, а я сушу сушку. [Які фрукти сушать?] Усе – і яблука, і груши, і вишні, шо є, те й сушать. [Чи сушили виноград?] Ні, винограду не сушили. [Що роблять із винограду?] Вино.

РИБАЛЬСТВО Корзинкою ідеш ловить, в'ятері ставляють, верші ставляют. [Що таке «верша»?] Верша – плетене, отак завбільшки, оце отуто отаким кондібобером, оце сюди вход, потом іде отака плетена і тут така, а тоді тут такий край забивається чопиком таким, а отут вход. Вона плетена із лози там чи з чого. І оце вона поставлена так, шоб отут верх, отуто було трошки зверху. [Вершу вставляли в ополонку в лід?] У воду, не зімою, у воду ото придавили там і все. [Під кутом ставили?] Та ні, отак рівно, оце тут трішечки так на палець. Дід тіки прийшов і подивився, ото туди усі ті в'юни, ото всі дихать виходять, побачив, шо є там три чи п'ять, та хай ше. На другий день пішов, а воно повно там, приніс відер двоє. [...] Не виходять вони, ото туди як увійшли. [Чи ставили верші у лід під кутом?] Ні. Оце ж воно було в нас тіки в Гнилом болоті, а там де річка, де тече аж із моря сюди, то там вершой нічого не влови, а ото в Гнилому болоті тіки ставили. [Чим ловили рибу у річках?] А ятері ставили. [Що таке «ятір»?] Оце отакий – крило, це тут ціпочок, шо встромлене, тепер відціля друге крило, отак тоже такий ціпочок, тепер оце тут іде в'ятір, оце один кружок, тоді другий кружок, а тоді трейтій, уже менчий і оце виплетене все, і оце отут забивається. [...] Підсаками ловили багато оце. [Що таке підсак?] Плетене таке кругле, отаке з ручкою. А воно ж там тече водичка така, брідок такий, отаке завширшки всього і оце там кладка покладена, сидить [...], дивиться – пливе рибка, оце ту підсакою тіки хлоп і викинув на берег, вона там пострибала, в торбинку вкинув. [Із чого робили ятір?] Із ниток, плетені були такі нитки, «тюрові» ранче казали. [Самі плели ятері?] Да, ятері самі плели. [Чим ще ловили рибу?] Ятерями і колиска. Оце таке воно зроблене, ну десь, може, півтора на метр, називається «колиска». Таке ізбите із лозиння, а тут ятериною напнуте і так воно трошки шоб прогибалось. І тоді один з того боку йде, а інший з того, і тако бредуть. [Це ятір такий?] Ні, колиска. [Це вона з лози збита?] З лози чи з кілочків, чи з чого, й напнута, ну десь метр висоти отак її, півтора довжини – ну де як ото зроблять. Ну слабенько шоб напнуте було. Ну щуки було перескакують, як ідеш, то щуки через верх. [Це по річках малих ходили?] Да, по болотцях, воно там такі були балочки, зайшли і пішли. А, ятері, воно зроблено було таке, ну якби сказать, «кулик» називався, таке з лози кольцо зогнуте, може діаметром сантиметрів шийсят, ну вони по-разному були, в рибалок були і по семдисят, і по восімисят, велике кольцо, тоді там менче-менче-менче, і тоді оце сплетеця. Тут од великого туди раз і там така дірка завбільшки, чотири тіх нитки прив'язували, аж до краю туди, тоді розтягали, а тут до його таке ше «крило» називаєця, його метра два чи скільки. [...] Були неводи. Затягали неводи туда по балках і по Дніпрі. [Чи великі були неводи?] Ну вони були всякі, були, може, такі як через дорогу. То є у брід, а то є лодкою. Оце лодки, туди да туди затяга, а тоді пороз'їджаються до берега і тягнуть його. Ну це як чисте дно. [...] Як протока широка, то ліси плели, такі, може, по метрів два, по три. Виплів ліси, а тут такий, шоб оцю вершу поставить, воно таке як верет, тіки продовгувасте, туди як зайде, назад тоді не виходить. Поставлять оце тут, а вона тоді, як вода йде, риба против води йде. [...] Отут у нас у яру були в'юни та на низу були і там по болотах, і оце як висохне там літом, там така грязюка, шо оце їх просто береш. Холодець був дуже добрий з їх, ну воно таке, як тіки подивися, а воно таке як гадючка вилазить, всякі були – маленькі й великі, а пискотить, оце як візьмеш – пискотить. [...] Ґаляри були. Як отако баркаси, а тоді такі з дощок, схожі як човен. В'ятері ж були такі невеликі. Ото ґаляри – то як ночви, отак його з дощок робили. Ночви вирізаюцця, а то збивали отак, то тіки шоб плотно, то такими зв'язувалися, то такі, як дерев'яні. Воно заходило туди, шо то не набираюцця. Там отако передок, а ззаду ширше. Оце ж ті в'ятері ставить треба. Весло таке, як ото ціпок, так упираєцця, бо ти ж пливеш. То в'ятері. Ото сплетене, оце ж ми пряли пряжу і такі спиці були, загострене тут, тут намотане. Тоді ото в'яжеш. То на сітку похоже, но шоб же та рибина не виплила. То не тіки карасики, явдошка була. [...] Тоді вудок не було. Там корзинку поставив, ну верейка, то наплела. Схотіла, то пішла в балку і давай ловить. Смотря яка балка, копанка. Там був рибколгосп, там уже більше риби, там і щуки були. [Яка тут риба водиться?] Оце тепер той лящ, як де і сом є. Всяка є, багато всякої є. [Чи дозволяли жінкам ходити на рибалку?] Було всяк. Тоді жінка рибалила.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення довбано-різаних виробів.*** Ночви такі [були], шо ми на низу купалися, здорові такі дерев'яні. На метра півтора отако десь [завдовжки]. [Якою була їх ширина – шістдесят сантиметрів?] Да, може, й більше. Там довбали [їх]. Там така кірка була, ота шо довбать, з ручкою, то треба так обдовбать, кругом виколоть. Це осокір розколоть, не пиляли, а розколювали осокір, кругла деревина така товста, то, мабуть, тиждень одну ту били – долотом. Отако довбали: цю сторону продовбали, тоді нада цю сторону продовбать, отак завглибшки, і торці оддовбать, то там воно таке долото, мусь, як два пальці, а тоді клинами відціля і відціля, і розриваєш. Ну, пилять же ж пилки не було, а вручну попопиляй його. Ми поподовбали з братом. То-то ночви робили. Було, в берег потягнем, там вода ж приходить, забрали і плаваємо в їх. А то ночовки робили, такі маненькі були в нас. Отакі завдовжки, так як оце з дощок, тіки ж воно з верби робиться, з неї лекше робить, червона верба, вона така, шо не тріскається. [Робили] коряки. [Для чого робили коряки?] На все було. Було ранче на лузі з коряка їдять, галушка насипали в коряк, він круглий, і ото душ десять сідають кругом. Він, отаке кругле робиться, ну може й продовгувасте буть. І така ручка там, отута-во, не впоперек, а отак вдовж, ну шоб узяця. Один колись приніс коряк недороблений, кажу: «Ти попробуй, тепер ти його зубами гризти [будеш], як груша засохла. Давай рашпіль!». Він десь достав рашпиль – таке, як напильник, з такими зубцями. То я йому обробив його. ***Ложкарство.*** [Чи виготовляли ложки?] Ложки робили, черпаки робили. Є такий різець спеціальний, єсть такий, шо воно зогнуто отако, з одного боку, на один бік, а є такий, шо на

www.etnolog.org.ua

два боки. Є все, тіки робить не хочеться. З вільхи робили ложки. Назаготовив та тоді довбать. Було, в машині покладу і оце, як де поїдем, в очереді, я сидю собі в кабині видовбую оце. Лекше сире [довбати], ну тоді ж треба у борошно мочать, шоб висохло. В борошно як покладеш, тоді витяг, прилипло борошно, обтрушуй, воно як висохло, ти витягаєш – борошна нема, обсипається, значить, висохло. Черпаки робили. Тут, де ручка, отак посередині тре, шоб у казан як устромив, шоб воно не сунулося, а на оцем зачіпається. Отако ж воно ручка, тут само собой, а тут отакий пиптик. ***Човнярство.*** Думали зробить довбанку, такого сокора привезли, може, метрів чотири, та розкололи, а воно не получилось. Сучки там дуже такі [були]. Там не видно було, а тоді начали [робить], воно не получається. [Якого розміру була довбанка?] Хто яку придумав. Ну, на їй дуже той... вона дуже гойдається, луче з дощечок збить там таке, десять дощок збить та й таке, лоточки такі були. [На довбанках плавали стоячи чи сидячи?] Сидячі, та хто як, як не на глибоком, то, може, й стоячі, воно ж полукругле. ***Теслярство***. Дошки пиляли, вручну ж дошки пиляли, накачували там, один зверху дядько, а один знизу, шнуром набив, виставив, скалами закрипили – і там гамарку тяга, пилка така. [Як набивали шнура?] Такий шнур плели, із прядіва сукали, а тоді, якшо чорне, то крейдою помазав отако, один з того боку, а один з того боку, закріпили його, той держить зразу так, оце одбили, натягли оце, збоку так тук: от як впустив, воно ударяє і крейда на тому видно. А якшо на білому, то чорним – вугілля, оце деревина обгоріла трошки, то тим ото той [фарбували нитку]. А тоді як викрипить, то вже той внизу, а той вгорі рівно то держить, і тягають. Там тоже треба: як придавиш, то там не потягнеш, пилка як придавить до себе, то там не потягне, а як так слабенько. Ото цурку не допилюють до краю, тоді вже як допиляли, а тоді розколюють. А тут оце ж пиля, а там клин надпиляв трохи, клин забив, шоб вона так трошки... І ото так пиляли це дерево. Пиляки багато за день. ***Техніка та технологія виготовлення ремісничих та сільськогосподарських знарядь праці.*** Я сам робив ложки, топорища, а це чогось не охота. Я оце як начинав робить, оце там була модла в нас у плотні, це ше я після семи класов. [Що таке «модла»?] Ну, спеціально топорище із фанери вирізане, то до дошки поклав, обписав і витісуй. Топорище з дошки не йде, якшо хоч, то треба колоть деревину, якшо ти поколеш деревину, воно колеця по слоях, а тоді обтісуєш її сюди-туди. Як із коленого зробиш, ото вже ж воно... Там слої, уже як лопається, так він лопається через усе, а то не лопається, якшо колеш. З горіха гарне топорище, з берези, тіки з окоренка, не так, як ті, шо в магазині продають. Ото таке, можна з усього, ну, ото з груші – важке з груші. А так ше з ясенка можна тоже робити. [Коси] купували, самі не робили, кісце – це самі, а коси купували. [З чого роблять «кісце»?] Хто з чого придумав, з липи найлуче, воно легеньке. [Які раніше були лопати?] Та обикновенні дерев'яні, ті [леза] залізні. Це одкидали тіки сніг дерев'яними лопатами. Ручка отам, видовбуєш отак, як совок, тіки дерев'яне, совок маненький такий, а то лопатка така дерев'яна була, і то нею згортали. [Чи були дерев'яні вила?] Були, там такі на три зубки робили, три чи чотири тако. ***Стельмаство***. Було оце, де тут на сани [робили], то, було, корчують груші. Оце придуть вони, позаглядають: якшо коріння оце зверху, є такий оце з стовбура корінь – значить, викопують повностю, обрубують і тоді ж оце на сани полозки роблять. Бо так же ти не зробиш із того, а тоді вже їх вимощують, пиляють ту грушу. [Тобто дивляться, щоб корінь був загнутий?] Да, шоб корінь був загнутий. [На які це сани брали таку деревину?] На великі. А на санкі такі – десь деревинку кривеньку таку найшов та обрізав, тоді розпиляв. [Що клали на полози?] Полозки, а тоді отак береться туто – довбали дірки, забивались, «копили» такі називаються. А тоді ж оце забив ці копили, тоді оцей, «оплін» називався, на йому там такі дірки робляться, і це воно набивалося, і оце тобі і сани. [Чи ставився оплін на копили?] Да, отей, шо впоперек, а тоді тут дірки вертіли, а тоді там ті тесались, затісувались, рожни ото забивались, а там дві-три дошки поклав та сів і пашов. [Чи робили драбини на сани?] Ну це смотра шо таке, а так, то нічого, воно ж дошки кладеш, намощено зімою там сіно, соломи возили. Це, було, як накладеш на їх сіна або соломи і їдемо, по п'ять-шість оце саней їдемо, поїхали понакладали, пов'язували. А так ото ж і возили – це було непагано на лут їхать по сіно або на степ. На одних санях седимо, а їх пар шість ото йде ззаду з'язані. [Як робили вози?] Воза тож робили спеціально так. Був такий дід, шо колеса спеціально робив. [Як називалась деталь у возі, що з'єднувала передні й задні колеса?] То «осі», вони так і називались. [Які інструменти зазвичай використовували?] Та шо хоч, там фата інструмента, тіки б хто майстрував. [Чи використовували кірку, сокиру, циркуль?] Да, рубанок, фуганок, «шершебка» там називаєця. ***Бондарство***. [Як Ви робили діжку?] Очень просто: дощечки порізав на такі клепочки, а тоді стругать, там така модла зробиться, робиться такий кусочок фанери чи шо. І тоді отак одрізають, це зробиш полукруглим циркулем таким, вірізаєш. А тоді там такий обруч робиться. Так залізними обручами легко набив, а дерев'яним треба... шоби три обручі було. З лози. В мене колись хлопці з Херсона приїжали, каже: «Я візьму на показ, як оцей замок робить на обручеві». [На дерев'яному?] Да. А дно вимірялося оце циркулем, такий дерев'яний був, і оце якшо ти його зробив – «втори» називається, там таке спеціально зрівняєш, тоді нарізаєш канавочку в цих рядках. Називається «вторничок». Ранче, було, дно одгнило – одрізають і дальше втори ріжуть. Тіки батько, було, покойний каже, шо їє ремонтувать, то лучче нову зробить. Та все робили. Поставці, постави робили, шо то хліб пекли, мішали, шо хліб мішають у ньому. [Поставець також із клепок робили?] Да, дерев'яне робилося. Бочка уверху вуща, а шаплик наоборот. [Чи робили такі бочки, що зверху і знизу вужчі, а посередині широкі?] То «бочонки» називаються, шо з обох боків дно вставляється, то стружиться обноковенно.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Кожухарство.*** Кожухи шили. Дід чинив все, ото такі смушеві коміри морозяні такі були гарні. У Жовнино ж возили чернить. Ранче, знаю, дід заставляв мене держать, отак лава, зерно, ну вопщем таке, як пшениця або ячмінь, або шось дрібне шоб воно було, і це як вичине квас – житнє борошно і квас із буряків, ото червоні такі, оце в тому робить таку піспі із борошна, намаже оце все зсередини кожі і складе. Воно там лежить довгенько, поки воно од'їсть жир, а тоді бере косу і оце мені тре сідать з цієї сторони і держать кожу ту, а він оце тию косою, вона ж не дуже гостра ну а коса, і оце обскріба-обскріба все,

www.etnolog.org.ua

зробить таку, як паперосна бомажечка, а тоді несе хто шиє. [Шкіра гладенька стає?] Да-да, гарна така, гладенька. А тоді стали ще чернить. Якшо гарно вичинив кожу, то хоть і дощ її намочить, вона не робиться у такий гармоньки, а як хто оце тіки сяк-так, та поїхав на степ, а тут ось дощ та намочить або сніг, то ото взялося отакою гармошкою, шо воно ходить нема як в ньому – дубленне, сириця в їй, кажуть, осталася. [Чим чорнили шкіру?] Чорне, не знаю шо за порошки. [Це хімічні?] Да-да, шось тим, вони були ше руді у людей, в нас такого не було кожуха, а в людей були руді, то то із берези, дуба і ше не знаю шо, якась деревина. Ото кожу, ту шкуру обдирали і ото тим ше чернили, шо виходили руденькі такі, коричнуваті. [Ваш дід сам шив кожухи?] Мій дід не шив, він тіки чинив. [Кому віддавали шкіру для того, щоб шили кожухи?] Портний був в нас Іван Юхимович. [Він був один на все село?] Та ну, в нас куток був невеликий і було багато таких, шо шили. Ніде в магазіні не дуже, шо таке купили, отакого далеко було, туди у Вереміївці аж той магазін, шо мона було шось купить з одежі, ну такого, як кожухи – їх і не продавали. Були самоучки шили. [Чим змазували шкіру, щоб її вичинити?] Квас бурячний і житне борошно, ото робили таку калмазу. І це поки вона перегра, воно там довгенько підходи, оце не знаю, мов не солили, а може, присолювали, вопщем за оце не скажу. Як воно уже осілось, уже не перебродить, тоді беруть ото тим і труть і видирають. Було таке, шо як дуже великі ті, то отак ножем під нього та й зняв багатенько, як багато жиру попало. [Потім косою вичищали?] Вичищав-вичищав, прямо вискребе-вискребе, воно таке тоді аж як трохи мов бархат. [Це будь-яку шкіру так вичиняли чи тільки овечу?] Із свині ні, бо вона ж некуди не годиться, із свині чинили та шили обув. Ну а з теляти цупка дуже кожа така. [Кролів] били отож то на комір, то на все, то на те не чинили. [Просто ножем жир здирали?] Так, жир здирали гарно. У мене мій чоловік, як заходився, там є яр далеко і там завелися андатри, то він таких ловив анадатрів, шо то страх [шили шапки]. [У вас свиней смалили чи здирали з них шкіру?] Смалить не можна, бо кожу треба здать. [Це коли податки були?] Да-да, було ж таке. Тепер же ж ніде нічого, хто хоче стіки, так і держить же ж. [Зараз свиней смалять чи здирають шкіру?] Смалять, воно й вкусніше сало таке і мнякше виходить, і пахне чимось, а як здерти його, воно не таке. Ну тоді воно було добре, і було свиня на осьо стіки пальців сала, тепер долоня або ширше.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [З яких рослин робили полотно?] Тоді коноплі сіяли. Конопель у воду кидали, мочили, витягали, тіпали, прадіво мняли, пряли, ткали, білили. Це коли подумай, тіки роботи там було. [Коноплі весною висівали?] Весною висівали, а літом плоскінь брали, зразу плоскінь беруться, а тоді матірку. [Чому так?] Так казали робить, бо те сохне, а те ше росте, то висмикали з землі. Бо воно раніше вистигало. [З чого брали насіння?] Із того, шо пізніше. [Із матірки?] Да. Тоді насіння молотили, віяли, сохраняли, а навесні сіяли. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** [З чого краще полотно – із плоскіні чи з матірки?] З плоскині. [Збирали] в снопики такі невеличкі, потім обмолотили, потом помочили, тоді потіпали, висушили, потіпали, а тоді у ногах помняли його, шоб мнякеньке бульо. [Як тіпали?] Тіпалниця така – давиш. І терниця, і тіпалниця. А ото ж уже оту видьоргували, шоб було чисто, чисте волокно. [Терниця і тіпальниця – це одне й те саме?] Терниця – одно, а тіпалниця – начинається тіпать, а потом терти, шоб не осталося зовсім кострички отій дрібненькой, шоб була чиста, шоб у ноги не кололо як мнять. Мняли, а тоді ше микали – мички, тоді розчисуєш гребінкою, шоб воно ж тонесенько прясти. [...] По довжині воно крутилося на таку котюшку, а тоді матовило, тоді мотається, тоді перется, золиться у попелі, шоб одбілювалося, тоді у воду мочається. [Чи було таке, що одна пряжа була якіснішою, а інша менш якісна?] Ні, всі однакові були пряжи, бо як неякісна буде, то не буде ткаться, буде рваться і буде гірко жить, а треба шоб вона якісна була і одна в одну. А по товщині така як котюшна. Якшо хоче людина товще, то воно скверне буде, а як тоненьке, то воно гарно на йой дивитись. [...] Розчісували і мички, тоді скручували, складали у мішечок на зіму, тоді сідали та пряли, а літом, шоб менче пиляки, у хаті не чесать, а на дворі чесали. [Пряли на веретено?] Е-е ні, прядка і туди вертиться, і тоді матається, таке матовило метра півтора, тоді складається, перев'язується і попелом посипається – золиться, білиться це воно так, а тоді шо: метушка така надівається і на клубочок матається, а тоді метушка інача уже, основують і на верстат складають і тчуть, викидають ті совки. [...] Було лляного полотна як натчеш, то воно вже колінкорчик, таке гарне! А з матірки то піджачок, то спідниця, то дитині штанці там чи як. Усяк жили люди. [Що робили із зерном з матірки?] А це ж як вибирем плоскінь, а матірку вирвем та помолотим її, там сімнячко. І олії ж можна набити з того сім'ячка. [Що таке «клоча»?] Те, шо ж ти витягаєш, як прядеш, а за гребенем – там клоча, воно вже куценьке. Ото з того валок прядем. Хто на веретено пряв вал, хто на прядку. Ну я на прядку. Я все скоро робила. Хоч пряла, хоч шила, хоч полола, хоч шо я не робила, у мене воно бігом робицця. [Як називали у вас товсте і тонке прядиво?] Там оце з кло́ча, там було тонше, тоненько пряли та скатерті ткали. [...] Десять товстих – це на рядна було з десяти, а п'ятнадцять – це на полотно. То по дві нитки щітаю, шоб у пасмі по дві нитки. Це десять на рядна, для кодрів, а ті на рушники, шо ткали вишивати, на полотно. Оце називаєцця «мотовило». А тоді з цього мотовила, його слиниш, то якшо прядеш і слиниш. А тоді надо випрать, випереш, і митушка така була, на митушку мотаєш вже клубки. І на вал так мотаєш і пряжу мотаєш. Намотала на митушку, а тоді уже оснівниця єсть така, перегорожена тут. Тоді ото ж береш у десять, а як той, то у п'ятнадцять.

ТКАЦТВО В мене і досі верстат єсть на горищі, той, шо ткали. Та попобілимо, літо білимо його. Ото по двадцять аршин – це так ото міряли, шоб було. У городі простелали, копанка в городі є, вода там всєгда є, і вмочаєш, і стелиш, воно біле робицця, біле-біле. У мене ще ж моток полотна є, ще й досі лежить. Раньше ж тіки з полотна і сорочки шили, і спідниці. Скатерті ще ткали. А вже з того послєднєго ще крутили таке товстеньке, кодрі ще ткали – те, шо воно укривацця, так як ліжник у людей було, а то ковдрі товсті. Бо то раньше одіялів не було. А хоч вівці й були, то із овець же стригли та чесали ту вовну, та пряли, ткали та валили, суконні юпки, піджаки, оце все шили. Так шо хто бідніший був, то вже не було на ліжник, бо не хватало. Уже як багаті та овець багато, то там же ж може. А у тих багатих, то

www.etnolog.org.ua

вони ж самі не робили, а самі люди. [Які були нитки?] Ще єсть, і начиння те, шо заправляєш і тчеш, полотно виходе. Таке іде, як застілка, воно ж сіреньке. Ото ж те білим, на те полотно білицця, шоб же ж було біле, бо треба ж його зшить. [Які складові у верстата?] А там на́чиння, бляд вправлений і там ті пов'язані, підніжка. Ногами виступаєш, а тут тим робиш – сюда-туда, сюда-туда, приб'єш, приб'єш. Все було. Хто вміє бистро, то бистро, а хто не вміє, то помаленьку. Коли зробе, тоді воно і буде. А мички – микать. Оце ж як прясти на прядку, прядка є, та прядеш же такі ниточки тоненькі, з матірки – то товше, а з льону – то тоненькі. Та ото ж те – на те полотно усе іде. Це – на те полотно. Колись його багато-багато дєлал. Ще треба його як напрясти та випрать, одзолить, шоб вони жовті ж були. Та тоді помотать, та тоді основать на таку оснівницю. Так як ото крутицця. А тоді ж на той верстат, уже його накотиш, і тоді ткать. [Чи фарбували нитки?] Колірували, як рядна ткали. І основу, і вал. Те червоним, те зеленим, те жовтим, те красним, те тоді перетикали ото. [...] Набираємо, ото зроблено з очерету. Там дві ножки, як тчеш. Тоді так нитки пішли. Є тоді човник, на човнику така, у човник устромляєцця. Я намотую на прядку ті ж нитки і в човник уставляю, і тоді отут ногою. Це «хлоп» і захлопнула, і ця нитка осталася. Я то відсіля, то відсіля кидаю, нитка засуваєцця і то в мене тчецця. Оце така техніка була. Оце однією технікою. Так само рядна ткала, так само і полотно. Тіки ті не однакові, ця товша, ця тонша. То оце блят. То оце так, і оце кидаю, а тим ще і прибиваю. [Що шили з полотна?] Шо хоч. Сорочки були. Жінки спідниці шили, тіки спідниці не отак, спідниця полотно. Тоді збирали тако зборками. А знаєш, чим красили? Бузиною, у когось – оріх. Оце буде зелене, а то чорне. Так шо, чим придумали, тим і красили. [Які сорочки шили?] Довгі. Отут тоже збирали такі як комір, а тоді тут прорізали. Ну воно ж таки зшивалося. То як ти хочеш, то з куценькими рукавами. Це дуже так, а то все довгі були. А в мужиків ще отако було, і ми старалися, шоб жінки мужикам повишивані були. І тут манижка, і тут наче так. Манижка на грудях, а тут чохли [на зап'ясті]. [Під руками вставки робили?] То просто зшили та і все. [Що одягали зверху на сорочку?] Шо придумаєцця. Тоді ж ткали. То не було матеріалу. Сукно, полотно. [У чоловіка яка була сорочка?] Не така то довга, як жіноча, але довга. А штани то не такі, як тепер, а такі широкі були. То тоже полотняні. Та то вишивали сорочки. То вже цвітні. [Ткали взимку?] Да, зімою. [Чи були такі дні, коли не можна прясти і ткати?] Ну п'ясти не можна було к Різдву, як празники, це дві неділі не пряли, а шить шили, три дня одпразнують, а то сідають шить. [Що робили після того, як намотали нитки на котушки?] Ото ж тоді тчуть, намотали на клубки, основа – основали і на верстат. [Які у вас були верстати?] Деревляний. [Верстат ставили під стінку?] Да, під стінку ставилися два отак, і тоді отак ставляється, шоб не впало воно, шоб до купи зв'язувалось, а тоді тут тоже отаке кружало і вертяться і та основа туди у бляд, тоді тчуть. [Якої ширини було полотно на цьому верстаті?] Отаке. [Приблизно сантиметрів вісімдесят?] Да, не було метра. [Яка була довжина полотна?] А довжиною яке зробиш, чи вісімнацять метрів, чи двацять, яке зробиш. [Чи робили товще або тонше полотно?] Та може, як ледача людина, то товще роби, а якшо проворна людина, то хоче красиве, тоненьке. [Полотно ткали чисте чи з візерунками?] Е-е нє, цього не було, чисте полотно було. Сорочки шили і ходили в йому. [Було товще і тонше полотно?] Було-було. [Його з різної пряжі робили?] Те, шо оце лянне, із льону, то тоненьке, із конопель – товще. Оце з лянного, то це чи на рушники пішли чи на сорочки, може, на рукав, а тут уже і грубіше піде. Шили ж, бо не було ж ніде нічого, це шо пошили сорочку, то є ходить. Через гребінь отак воно намотали, а тоді оце витягли-витягли, а тут остається отаке, як колоччя, то те перепряли та вже пішло на рядна. [Полотно було] перший сорт, другий, а третій вже був вал. Перший – льон, другий – коноплі, а третій – це вал. Оце вже ви як намикали, тут шо осталося – все воно витягається, там те негарне таке якесь. [...] Нічого не пропадало все переробляли. [Що таке «ліжник»?] Так то із овець. Вівці держали і оце постригли раз, коли й другий раз постригли, то з овець воно таке, однак туди добавляли трошки отого не лянного, оцього конопляного, бо воно вовна та, якшо ота перва, то такі довгі, ті руно знімаються, довге таке, а вже з другого вона краща, дуже багато вовни, ну то вже ніжніше, то туди ото добавляли прядіво трошки на мичку. [Ліжник стелили на підлогу?] Ні, вкривалися, воно ж тепле, це ж з вовни ліжник звався, а то – рядно, а із валу, із того грубе, – то-то кодря. [Нею] застилали діл. [Ліжник був такий, як полотно?] Да, в нас не було з такими візеренкуми, воно було однотонне. [Чи робили якісь смужки на кінцях полотна?] Було таке, шо зкраю там, оце вже біле рядно тчеться, оце ше стіки треба нам доткать – ага, взяли полосочку, там, червону чи синю, чи яку, ше білим проткали оп'ять полосочку, то по краях ото так робили. [Ліжники були ворсисті?] Та трохи, бо його як попрали, потягали оце все, то вона так оце оттягається вовна, то були трошки волохаті. [...] Як хотять шоб клітки були, то щитають пасма, оце шоб клітка получилася. Оце таким покрашено основу, а тоді за ним другим покрашено, і тут так само. А як отак через усю основу, через клітку – через клітку, а тоді, як уже оце зробиться, то тоді вже човником робить треба, тоді оце, на оцій метушці покрашені тоже основа, тіки ж тоже ж разна, яку хочеш клетку зробить. Тут квітка буде зелена чи основа зелена, хочеш зеленим – на цівку накачуй зеленої основи, тоді у човнику устромняєш той, і тоді ж уже підніжками робиш, виступаєш підніжками, там є підніжки, чіпляються до основи. І тоді надавлюєш, і тим човником кидаєш, а другим підніжком тоді придавлюєш, а цей пускаєш і так і далі, поки получиться клєтка, рівномірна така. І так ото поки витчеться. Оце так воно робиться, шо красить треба – і те красить, і те красить. А то уже ж остальна основа помежду оцими клєтками – зеленого, можеть буть біла, можеть жовта, ну яка схочеш. [Чи ткали килими?] А це ж ті польщаки ткали. І ше й дальші люди, туди дальше тоже, і сюди навозили і тут продавали гарні килими, гарні покрашені. І ми купували. Самі не робили.

ВИШИВАННЯ [Коли Ви почали вишивати?] Ой, дуже-дуже молодою. Мати заставляла мене шить. Мати жила, дід і баба й мати, батька нема, з войни забрали його. Мати дояркою робила і у швальну ж брала шиття, бо нема за шо жить, як не шить. Сідаю я, вона мені дає патерню, оце тут хрестики кругом отак-во вшить, а ти всередині шиєш і Боже сохрани, шоб не розколола нитки. Я сидю шию, пальчунчики такі ше манєні, і оце тіки так розвалила те – мати раз прутом і по пальцях.

www.etnolog.org.ua

Тепер оце й шию, сьогодні не шию, бо сьогодні празник, а оце ж шию всяку ярунду. Відціля ось рози і там далі ше вінок оце далі шиєця. [Це весільний рушник?] Весільний, да, це свадьбовий рушник, молодій парі, як жити в парі, і лебеді, і кольца. [По краях квітки вишивали?] А по краях да-да, ну це ж воно недошите тіки, оце отак відціль і відтілля, а тоді оп'ять відціля оце йде, ось вінок – це такі, а тоді синенький такий, голубенькі цвіточки. Багато в мене таких тих рушників, он наготовила. [Раніше також на такій канві вишивали?] Ні, полотно ткали лянне, бо як с конопель, так воно грубе, а льон такий був нєжніший, і оце на йому ткалося. [...] Це дорожка, це ж спеціально на крісла робити. [Чим плетете Ви «павучки»?] Нитки, ото двацятий номер білі, а то оно цвітні отакі. [Чим Ви в'яжете?] Крючком. Кружава, оце ж кружава ось, я його плела, то оце десятий номер, такі оце шо дебелі, такі до підзорніка. [Як використовують «павучки»?] Розкласти отак, тоді на баночку, отак позв'язувать, тоді посередині, я там вив'яжу ше квітку і тоді ото стоїть така красива. Літрова [банка], а оце ж воно так поросправлюване буде – насахарить же ж зразу оце його. Воно буде так, як дубленне. [Дорожки раніше ткали чи вишивали?] Є у коридорі отам, то ткані. Тепер на землю кладуть ото найбільше, таких пошти нема, ото ж ковра купили такого здоровенного, шо на всю хату, а тут оце таку дорожку купили шоб було.

с. Крутьки

Записала Н. Ромасевич 10 вересня 1998 р.
у с. Крутьки Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.
від Вовка Василя Федоровича, 1912 р. н.

ГОРОДНИЦТВО В мого батька, предположим, оце не було при хаті од тридцяти до шістдесяти соток, то давали додатково на стороні, із масивів. Ну, скажем, не на полі давали, а якшо кого розкулачили, то вони тоді там наділяли город. Напрімєр, я вже як став самостійним жителем, то мені дали город, тридцять три сотки, то ці городи наділялися не на полі, а ці хазяйства, шо розкулачували. То я вже так і пользувався на чужому городі. [Які наділи були до колгоспу?] А у колгоспі земля була усуспілена, а [раніше] було своє, до того у мого батька було сім гектарів землі усієї – і пахоті, і сінокосу. То наймали. Мій батько, например, наймав землю. Була державна земля. Оце ось Гришино-Ровенська лінія там лежала, то там проводилась желізнодорожна лінія, насипали насип, навозили, то це вона була там отчуждьонная часть. То батько цю землю наймав у держави, пахав, платили за цю землю. Потом були господарства такі, старенькі були, бабка така, бездітні, то батько пахав, брав з половини. ***Городні культури.*** [Чи вирощували Ви дині?] Дині, кавуни. От бахча, чи як вам сказать. І йшли ми на обід. А мій батько наймав там, по цю сторону болота, землю. Батько мій любив хазяйнувать, то наймав землю і баштан садив. А я сидів і сторожував. [Це був ваш баштан?] Баштан то наш, а землю батько наймав. То наймали з половини. От зібрали кавуни й поділили. Гарні родили. [Куди ви їх збували?] Та по селу возили чи везли туди, на площу.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Чи залишили Вам хоч одну корову під час розкуркулення?] Як розкулачували, то забірали. А якшо, например, у батька мого була одна корова, то оставалася. Вівці, корови – це розрішалося держать колгоспникові. [А коли організовували колгосп, чи залишали худобу чи все забирали?] Ні, ні, корову залишали. Коні забірали – це тяглова сила. Коні йшли в колгосп. І борони, і плуги, і чи віялка, чи сіялка. Тільки оставлялося шось таке, напрімер, жорна були чи шо. Корова оставлялася. [По скільки у вас найбільше корів було?] Ну, напримєр, у мого батька була пара коней, ну і корова чи, може, дві корови, це оставлялося колгоспникові. А тяглова сила – це вже йшла в колгосп. Я давав од корови теля в колгосп, а мені тоді дають на корову трави. На контрактацію. [Це всі так робили?] Да. В кого, значить, були корови, то давалося, я забув вже скільки, соток десять-п'ятнадцять трави, площі. То це я цю травичку косив. Нехватало, канєшно, а доставали всякими способами. Например, як мені дали соток десять трави, а трави були обикновенно де болота, то, значить, у колгосп як я косив, то я докошував тільки до води. У воді вже в колгосп не косили. То ми тоді ту у воді косили, та витягали. [У воді якийсь осот ріс?] Та ні, трава. Ну, осока. [Корова їла її?] Їла, їла корова. А було таке, шо ходили витрушували, а я з болота накосив, насушив та й додому, то приходили, начальство: «Де ти набрав?». Кажу накосив. [У Вас не було сінокосів?] Ну чого, такі сінокоси в нас були, але це йшло все в колгосп. [Чи купували Ви колись собі корову?] Купував. [Як вибирають корову?] По прикметах. Її так, вроді, видно, шо вона гарна. Ото йдуть молочні залози до дійок, по тому й определяли, по прикметах. ***Пастухування.*** [Чи пасли Ви коли-небудь корів? Пастухом були?] Був. І свої пас, і наймався. Ну, це було ше до колективізації. [Скільки корів Ви пасли?] Ну, штук п'ять. А своя, то одна. А то наймали нас, люди наймали. [Скільки платили пастухам за сезон?] Ну, я вже не помню. [Чи давали пастухам щось із харчів чи з одягу?] Та ні, платили грішми.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО [Чи були при колгоспі артілі?] Кравецька була артіль. [У яких роках?] Оце вже після війни. А до колективізації мій брат був портним. Він гражданську одежу шив. [Він до війни шив?] Да, до війни. [Що він шив? Жіночий чи чоловічий одяг?] Чоловічу. [Йому люди замовляли і приносили крам свій?] Да, да, і крам. [Чи ходив він по хатах шити?] Та ні, дома ни шили.

ПРЯДІННЯ Пряли, лляне було полотно. [Це в колгоспі?] Ні, це ше до колгоспів, ше як самі хазяєва були. [Кожна господиня сіяла собі льон і коноплі?] Да, це все женщіни обробляли. Значить, мочили оце коноплі там чи льон, вимочувалось у воді, тоді битниці, в мене ше й досі є, били, тіпали. Обтрьопували кострицю, а з волокна пряли. У кожній хаті пряли. Шили тоді рушники.

ТКАЦТВО [Чи були у вас ткацькі верстати?] Були ткацькі станки. [У кожній хаті?] Ну, може, не в кожній. В обшем, як хазяйка, то в кожній. В мене й зараз єсть ше коники ті. [Що виготовляли з конопель і льону?] Полотно. Лляне полотно було дуже цінне. А з цього полотна тоді шили рушники, сорочки, спідню одежу. [Куди конопляне полотно дівали? Продавали?] Ну, використовували для дому. [Чи шили лляні сорочки?] Та шили, рукава там вишивали.

www.etnolog.org.ua

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

КЕЛЬМЕНЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Дністрівка

Записав В. Іванчишен 17 серпня 2017 р.
у с. Дністрівка Кельменецького р-ну Чернівецької обл.
від Довбанюк Ксенії Миколаївни, 1942 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Переробка та зберігання городини.*** Банок ніхто не знав. Це огирки в бочку, зверха чіпом заткали. І квашене було: огирки, помидори, капуста. Борщ відварували, такий грис був. [Як колись квасили огірки чи помідори?] Огирки я не можу помнити як. Солили. Ну, казан води там. Кіло [солі] – як на бочку, ну яка бочка там. Сіль така була тоди, тверді огирки були. Бочка така є на штири казани, то десь кілограм соли туда кидати. І огирки родили, а зара наче, а ди як пече. Зара до сорока градусів, всьо горит. А колись не так, дощі, весна. Парує ця земля. А зара пече і віє, такиво. Тоди були дуже добрі огирки. [Для квашення продукти купували чи все було з городу?] З городу. Ну ше колхоз був. Соїдініяли в [19]48–[19]49 році. Та й тоди бувало шо підкуповували. Більшу часть з города таки-во було.

ОЛІЙНИЦТВО Колись люди ходили соняшник били. Вулій били. Колись в мого діда, «вулійня» називалась. Кругом тако руками душили. Такий вулій, тако хліба як умочиш, така пахота. [Як звали Вашого діда?] Васильчишин Василь Андрійович. Він 1975 року помер. [То була колгоспна олійня?] Нє, своя собственна була олійня. Такий прес був там, душили.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Чи були люди, які працювали з деревом?] Були, помню, робили цебри, бочки. Квасили огирки, помидори. Це зара ми в банки консервіруєм. Цебер робили, там вмивалися, зілля там. [Опишіть вигляд цебрів. З якого дерева вони були?] Дерево, не береза, я вже забула, як то казали. Не можу вспомнити. Горіхове більшу часть. Такі-во маленькі цебрички. Діти маленькі даже купали. Поливали, в'язали такі з полотна сорочки. Із тих сорочок пеленки такі. І маленькі, і великі. [Чи пам'ятаєте людей, які працювали з деревом?] Вони всі повимирали. Тут був Федір, колись казали Федір і Тодор. Колись на цім городі були.

ПРЯДІННЯ ***Техніка та технологія виготовлення прядива***. Я сіяла такі коноплі. Мочили, несли на долину, на річку, прикладали. Тоди вже тіпали. Такі були терниці. Тоди збирали і пряли. Веретено, куделя. Пряли і робили верети. [Скільки часу тримали в річці, коли мочили?] Ну так десь тиждень. Там полоскали його. А тоди такі були, «терниця» називалась. Товкли-товкли його туди. Тоди «клочча» називалося, тако дерли. І так тоди пряли. Верети. А то сорочки пряли тонесенько, верстат був. [Чи мали вдома верстат?] Да-да. Ну я вже всьо попалила то. [Як визначали тоншу чи товстішу нитку?] Воно відділялось там. Такі робили тонесенькі, «кукли» казали. То відділяли то клоча, а то дерли, така була щітка. То даже ходили тако, шоби здавали ті щітки. І тоди тонесеньку таку робили, тонюсіньку. Тоди так полотно, і вже сорочки. Натуральне то всьо було. Зара всьо іскуственне, зара пече тіло. Мучились, робили плаття з того полотна. Я ходила дівчиною, мені було десять років. Ше й красили, сіреньовим, розовим. Були красочки.

с. Іванівці

Записав В. Іванчишен 17 серпня 2017 р.
у с. Іванівці Кельменецького р-ну Чернівецької обл.
від Гадзюк Євгенії Іванівни, 1947 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Переробка та зберігання городини.*** [Чи садять у селі городину?] Ну а шо ж нє. І помідори, і огірки, і перці, і капусту. Всьо в городах маєм. В нас тут орендаторів дуже багато. Якшо шось трошки, то кожний собі садить, для себе. Сади мають хлопці, а в мене дівчата. То вони без нички. В садах – клубніки, сливки, черешні, вешні. Понасадювали й роди, бо ж копійки треба. [Як колись садили городи?] Колись тако було, в нас було трошки туто. А туто через долину татова сестра. То дом, вітки він вийшов, дуже великий город. І такі великі яблука, грушки, горіхи. В нас то не було. Там була тітка, бо це чотири брати і сестра. А це була манашка, стара дєва, така слабенька, горбатенька, ну то йшли всьо время, всі її сходилися. Яблука рвут у ящики, а то трусят. Тоді не було, шо падалицу брали. Ну трошки тако брали. Кришили люди кислиці, а то брали сушні. Даже і черешні, і вешні сушили. Ну главне, шо я хочу сказати, шо ти маєш яблука, так як ти молодий, та й ти собі їдеш яблуками. Даєш бабці по шістдесят копійок, а собі продаєш по руб двадціть. Колись так було. Але ж тоді дуже судили. Як не піймався, то щастя твоє. А як піймався? Ти й є в нас такі хлопці молоді, скупляли тоже. Та й по годові тюрми відсиділи. Тий, шо продав, ходять тягають. Колись поприходили, ти й тьотку мою, приходи і плаче, каже: «Смієтесь, а мене в міліцію забирають!». Та сутку сиділа заперта баба.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання грибів***. В мене в Хмельницкім є сестра двоюрідна, вони врачами обоє [працюють]. Але вона звони: «Гриби почалися?». Кажу, шо є, кажу: «Ти вже приїжай, не чекай!». Вона при-

www.etnolog.org.ua

їхала. Ми взяли шо там їсти, ти й пішли над той яр. Зараз там нема, вирубали. Я по дві тисячі з половиною штук грибів визбирувала за літо. Як я пішла в ліс, поклала відро і не знаю, котрий брати – чи малий, чи великий. Всі ходять, шо лиш я така хитра була. Дуже було, але ліс вирубали. [Які гриби були?] Білий гриб. За підпеньки ніхто й не говори, то ми самі собі там збирали. Я не знаю, як у вас кажуть на голубінки. Голубінок багато і цього року. Ковпаки в нас такі. Але грибів цей рік менше було. Трошки ми закрили. Я на цім ділі була ас. Значить, йдем, шо я кажу цего брата з тою жіночкою, кожний Божий день. А люди йдуть за нами, ховаються, думають, шо ми не хочем брати. Буває, шо сьодні йшла, найшла таке місце, а буває... Ліс і був колхозний сад, черешні, але вже колхоз розігнали, людям пороздавали. А то ше нічийне воно там кусок. А це лісок, ті черешні, а я ходю попід край, а вона рядом, там грибок, там грибок. Тут буде все добре, скілька найшла. Не повірите, тамо черешня, а перед нами дуже бур'яни, в тих бур'янах на чистім полі – гриби. Я ще так не бачила. То ми назбирували обидві. То я її завела, а вона схилилася, каже: «Ви мені казали, а я не вірила». Але ми збирали, а там тако недалеко до села від тих черешень жіночка йшла, повиділа, почала з нами збирати. А шо я скажу, шо не збирай? І вона позвонила своїм дітям, а їх шестеро. Як упали. Ми думали, шо це ми визбираєм. Ну дивітса, їдне відро, друге, торба така. Ну ше шо? Ну вже скинула платок. Ти й кажем, шо зара підем додому скоренько, але як та компанія надійшла. А опеньки цего року ріденько, бо дощу нема. Трошки дощ був, трошки взбирали. Грибів закрили п'ять-шість баночок літрових, але вони пішли. [Як сушили гриби?] Я тако сушила: як жара, ти й приносю, та й тако тоненько кришиш такі скибочки, кладеш на якусь фанєрку чи на поднос. Ну добре як якась доска. Кладеш на сонечко, бо як ти покладеш їх цілі, то вони зачервивіють. Тре різати так тоненько під скибочку. І ше так робила: якшо дуже великий гриб, чи там голубінки, а я тоненько ріжу і на нитку силяю. Тако тут количок і тут – патик, тоди на нитку прив'язала. Ну від землі тако, шоб не близько. Так шість-сім рядочків. [На нитці потрібно сушити на сонці чи в тіні?] На сонці. [Скільки часу потрібно сушити?] Десь до вечора. В основном жара, воно до вечора та й висушилось. А тоди вже складаю у банку, в мене кожний рік десь літрова [банка] сухих грибів. Білих я більше не мала. А таких разних, то дві трохлітрових. І тоди зимою виберу тако добру жменю їх і мочу у воді. Вони помокнуть – я тоді в гарячі воді пополокала і кладу їх в каструлю варити. Вони варятса довгенько. Я кришу картоплю, так як на борщ, і кидаю ту картоплю туди. Я туди жарю цибуля і морква. Вже як починає робитись золотіста, я кидаю, ну ложкою, не рукою, добру столову ложку муки. І вона пережарюється. І тоди вже як простигне, я ту юшку вибираю в сковородку і розмішую, бо так буде комками. І тоди лляю туда і воно собі кіпит. Робитса свого рода соус. Туди чоснику чи там посолю. І ше в нас мамалигу варят, і вони добре йдуть. ***Збирання трав.*** Збирають і колись збирали. Я хочу сказати за нас, в мене й дома є такі там бур'яни. Вони по роботах, а я худоби, кролі, свині, кури, шо можна, шось треба. Та й тако, суниці, це колись мені казав один такий, шо до нього не попала й за три годи. Каже: «Тобі треба лікуватса травами». В мене грижа жолудка, дай Боже, шоб ви не знали. Язва, зара я вже трохи підлічилась. То він сказав, ідеш у ліс, є там такі дороги заброшені, шо туда вже ніхто не їде. Там дуже суниці родять. Береш ніж і береш марльочку, шоб вона була вогка. Шоб ти її не мила. Викопала, струсила земельку, з коріньом і з цвітом, і туди в марльочку, витерла і складаю. От вже є Петрів батіг, це зара кажут «цикорій», шо голубенько цвіте. Він дуже хароший від усього, від серця. Понад край лісу поле, там таке як клєверок. Не цей клєвер, шо худобу годують, а є, кажуть, дикий клєвер. Це дуже здорово для серця. Я була насушила, і була тут у мене, вона робила медсестрою, вже вмерела багато років. То вона так благодарна, каже: «Я відколи п'ю цей клєверок, як мені добре». Я робила там в колхозі, главне шо там взбирала. А вона каже, шо цей клєверок мені так не поміг, як той лісовий. Звіробій. Всякі собі назбирую. Ти й тоди складаю, закутую і всю зиму грію чай.

ПРЯДІННЯ Бачили я й малою мене заставляли. Бабка заставляла. Бо ж не було таких коврів, таківо верeточки. Ті цівки. Така цівочка, на ню такий станочок насувається і рукою мама накрутює нитки. ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** А нитки, то була конопля на городах, та й микаєм. А тоди всі сіяли. Ну ти й я йшла з бабкою і мамою, микали, казали то прядиво. І вимикали ту всю коноплю, в'язали такі горсточки і тоди везли в яр. ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** В нас такий тут був насельонний пункт, але вивезли, коли Новодністровськ піднявся. Та й там річки, і тут у нас стави. Не було де мочити. Кладем то у воду, і там таким пеньками припинаєм, камінями. Воно вимокає, там такі станки, били його. Казали «дерги». І тоди, казали, получалось таке клочча. Такі клапти з нього. [Скільки часу потрібно було його мочити?] А зо дві неділі. А знаєте, були такі тучі, зливи, шо забирала вода. Там у яру забере та й люди плачуть, бо нема з чого. Був брат у мене малий, ми обоє малі були, і мама нам пошила, мені сорочечку, а йому штани. Боже, воно так гризе. Пішли на горох, нагризло. Не хоче. Вже й старий і не хоче його. Так гризло то-то. А тоди пряли тоненько жіночки. Вчили й мене прясти. [Що робили після вимочування?] Вимочили, таківо чотири ножки, і на нім такий жолубочок, такий довгий. І в той жолубочок, тут тако патик, і просвердлене. І на нім таке грубе, шоб улізло в той жолубок. І казали «баталниця». І кладе то мама і мене заставляли, бо руки були. І це тримаєш ту коноплю, пополам ту горсточку, і тоди тим б'єш-б'єш. І тоди получаються довгі такі як волоси, тої коноплі збитої. І тоді друге таке вибивали. А тоди, тато робив в сельхозтехніці, ти й таке зробив: тако доска і на ній дуже набито цвахів. І тоди то прядиво тако чешеш-чешеш. І тоди бабки пряли, робили полотно. Такийо патик, називалась «куделя», і на ню мама накрутє чого клоччя. І тоді зверха прикрутила, шоб воно трималося. І тато [зробив] спеціально, така лавка, така скамейка і в ній такаво дирка. Запихають ту куделю туди, і таке веретено, як патик, лиш сюди воно май грубе, виточена така головка, а сюди таке тоненьке-тоненьке. Ти й так хочу гратса, мама каже: «Гай, гай, пішли трохи! Трошки попрядеш, та й підеш». Май воно шо трошки, як сіла, і це тако-тако рукою і прядеш. Ну мучили, а шо мали робити. Ну вже напряли всьо. Мама, такі три ножки, такі навхрест патики, і це мотают, веретеном тако.

www.etnolog.org.ua

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна***. Йшли на річку, стірали його, вибілювали. Дуже вибілювали ті мітки. Тоді робили це полотно. Тако вже мама як зроби, Боже, так хочу спати, та й сідаю. А то такі два підніжки, і тако як вишивают. Та, шо я кажу намотала ниток, таке застиляється, і просилила там нитки такі, це всьо. Просилила і стаю на цей підніжок, вдарила, ага, стаю на цей. Шо там було робити. Але докучало, не раз били, бо не хтіла до пуття робити. Але заставляли, бо ж мама не могла всьо сама. Ну тоди вже мама вимотує, ну так коли сказали мітки. А міток має чотири метри, ти й так до сорока метрів, до тридцяти. І тоди вже мама, на подвір'ю такі цебри дерев'яні. В нас ше недавно був, та розсохся, діти спалили. І в тих цебрах мама стірає. Тоді не було мила, ну мило було, але дуже дороге. В яру, йду з мамою і копаєм білу глину. Тако скала і там біла глина. І мама сорочки стірала тою білою глиною. Тоді тої глини [набираємо] і приходим додому. Мама собі бере два казани, а мені півказана та й більше. Та й іду з того яру, ти й голосю, бо й йсьти не година. Ти й лиш викинули, стірає то полотно, і тим милом, тоди вистірала і на траву розтелює. І тоди висохне. Самі жінки шили тою циганскою голкою, зроби таківо рубці, ти й гризе так. Але мусіли, шо мали робити. Шили сорочки, чоловікам штани, шо мали робити, як така біда була. [Ткали на продаж чи тільки для себе?] Робили на продаж, а з чого було. Тато робив в сільхозтехніці всьо время. Світла в нас довго не було. Я вже дівчина, було мені років шістнадцять, колись дуже мода була в'язати таким гачечком і вишивати. Май вже не хочу тих приданів, але спитають колись. А мама каже: «Як хочеш придане, то роби! Я не година всьо сама». Та й беру та пльонтаюсь до половина ночі під лампу. На печі, ми з братом спали на печі, така білюсінька вереточка, простелено вереточки, і зверха такою самою вкрили нас. Не змерзали.

с. Комарів

Записав В. Іванчишен 17 серпня 2017 р.
у с. Комарів Кельменецького р-ну Чернівецької обл.
від Оліщина Петра Олександровича, 1938 р. н.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи працювали у вашому селі з каменем?] Колись випилювали на плитки, метр двадцять п'ять. Всьо вручну. Пилка має метр двадцять п'ять. Це тут недалеко, але я не можу піти показати. «Гірні» називались. [Якої породи тут камінь?] Є вапно. Але в нас считається не вапняк, а муляк. Він м'який такий. [Якими інструментами користувалися в роботі?] Молот, кобка. Клиня такі, бо ж треба якось його відірвати. Фори тако видовбуєш, і такі бляшки під той клин, тим молотом, і колиш. [Яку кількість клинів використовували для однієї заготовки?] Два клинчики. Там є спеціально льоси такі, щілини в скалі. Він же не такий сплошний. Є там метр чи через два вони. Я дивлюсь як мені треба, воно й туди, й туди випилюється, а там ше стовп тре лишати, шоб не впало. [Як розпочинали пиляти цією пилкою?] Тако, це примерно стіна, береш кобку, лом такий, і вибиваєш такі, шоб пилка виходила, під зуби такі. І сідаєш там, чи на хрест, маєте п'ятнадцять сантиметрів грубини. І пилиш п'ятдесят сантиметрів. [У кого Ви навчалися обробляти камінь?] На місці, сам від себе навчився. Колись старші люди були. Дивився, ти й собі пробував. Був Гриньок Іван. Рудий Іван. [Чи мала пилка спереду зуби?] Ну да. Ну як до пилорами йде пилка, ну оце така. Вона метр двадцять п'ять. Хрести невисокі. [Хто витісував літери на хрестах?] Самі. Цвяхом випилюють. Нелькою тою, цвяхом. Ну шо хто заказує. Кому треба плиток, кому хрестів. [Ви працювали в колгоспному кар'єрі чи самостійно?] Через колгосп. Хтось закажи, а ми робим. [Чи працювали Ви взимку в кар'єрі?] Наоборот, там зимою луче робити, бо там тепло. А зара там прохладно. Там так, як у погрібі. [Робили шахту на місці видобування?] Це там як два рази до того стовпа [приблизно 50 м]. Два рази так під землью. [Як звідти вивозили камінь?] Візок такий, спеціально зроблений.

с. Лівинці

Записав В. Іванчишен 17 серпня 2017 р.
у с. Лівинці Кельменецького р-ну Чернівецької обл.
від Шевчука Петра Васильовича, 1942 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Переробка та зберігання городини***. Колись сушили у печі. Сушили яблука, грушки розні в нас були. Такий як ящик, тут укопав ямку, тут вогонь і воно димом. Сливки тоже сушили ці круглі. А зара сушим яблука на сонцю, кришим ті кружальця. Ти й зимою буде хароший кампот. Зара нікому не треба. Зара паде і гниє. Колись сади були, зараз не покропиш – не будеш мати. В мене ше є пару яблунок тих давніх. Вони щороку родять і не треба кропити. [Чи коптили сливки?] Коптили, доки не стане таке, як тре. Сира гниє, вже цвите. Вона собі у зморшки збиралась. Тоди нічого не пропадало.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство***. Вже як я був, то ми придбали корову. [Як колись купували корову?] На базар ішли. Я приводю корову продавати і той покупець приходи. Візьме трохи молока здоє, покушає яке то молоко. Ну і я кажу, з якого я села. В нас був базар, Іванівці. Бо тут ліс є, як в'їжджати в село, то пряма дорога до Іванівців. Там йшли пішки на базар. Ти й питає, вітки ти. А я кажу, шо віти-віти. Хороша корова, але шо до чого, я можу тебе найти. А тоди не обманювали. Чесними були. Люди бідненько жили, але ділились куском хліба.

МЛИНАРСТВО Я помню, в нас млини були у Бузовиці, ярок аж до Дністра, там млини були водяні. Було шось вісім млинів у нас. Віти село бабине, ходили, зносили до млинів. І мої жінки тато був у млинові. І тоді, коли началися налоги, вони самі були винуждєні віти вибратись. Вони вийшли на гору вже, вже круподьорка появилась. З тих водяних млинів, були лиш у Романківцях. Брали в колхозі машину і їхали туди молоти.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання грибів.*** Люди ходили, і я ходив за грибами. Тут шо сивульки, червульки. Сиві, червоні гриби, шапочки, гриби білі є, сивуваті є – разні. Цего року вопше не було їх, бо дощів нема. Це в цю пору вони вже є. Які появились – усі червиві. [...] Найшов гриба, відрубав коло коріня, нема черваків – то у сумку. Гриби варили, маринували, закривали у банки. Але варили, їх тре добре варити. Бо як недовариш, то будеш гуляти. Колись було таке, не було газу, нічого, такі триніжки були, і кладеш його в печі, палиш там переїдками, соломою, бо тоди з паливом шо, не було.

www.etnolog.org.ua

Мали переїдки від овець, корови, ти й палили. Ти й бувало недовариш ті гриби, ти й в глові ставало недобре. ***Збирання трав***. Я самий збираю шиповнік. Цево глоїну збираю, звіробій. Ти й з жінкою всю зиму чай п'єм. Він лєчебний чай. Глоїна дуже хароша від давлєнія, від усього. Це вони у вересні місяці, всьо достигає. Червоний робиться, зриваєм ти й сушим. На сонці – нє, у тіні. У духовку зараз, у газову.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство.*** Був у нас Візітеу Іван. Це він робив їден бочки. А так в нас ше їден робив діжки, але його нема. Робив з дуба, з ясіня, з клена. Бочонків тоді не було пласмасових, робили відра деревляні. Такі обручі, він десь находив такі шини, ти й робив ті клепки, таківо широкі вони, і там яка висота. І він набивав, бочка така, насередині як вибита трошки. Лиш вужчий верх. Такі бочечки робили. Він жив на долині, млин мав. Там ліс собі. Всьо вручну робив. Гиндля мав, ну струганок.

с. Майорка

Записав В. Іванчишен 17 серпня 2017 р.
у с. Майорка Кельменецького р-ну Чернівецької обл.
від Боднарчука Єфима Васильовича, 1950 р. н.,
та Петрової Надії Миколаївни, 1953 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** Тато не питався чи хочу я пасти, чи буду. Договорився і всьо. Я як пішов – аж сніг упав. Він з мамою прийшов, гроші йому здали. Йдем віти лісом, я кажу: «Дай мені, хоть двадцять-тридцять рублів?! – А тобі нащо? – Штани куплю, сорочку куплю». І не дав ні копійки. [...] А мій Вася розказував, шо на тім боці май жили. Тато його відослав туда. Ти й так тішився, каже: «Зароблю та й вберуся. Та й вже кончив пасти, кажу тій жінці, хазяйці, шо давайте гроші. Хазяйка, каже: "Які гроші? Тато давно забрав"». А він каже: «Я прийшов, тоже плачу, дайте ж гроші, бо ж мені тра! – Не треба тобі!». [Як купували корову на базарі?] Ну на добре молоко. Але не вгадаєш, бо це тре кушати. А то з яким тельом тоже, як він тебе не обмане. То й не взнаєш. Ножки тоненькі – тоже хароша. Шия тоненька – тоже. Помню в Іванівцях телилась, той чоловік каже: «Якщо вдасться на маму, будеш мати харошу корову». Вдалась, шо даже й перевершила ту маму. І сметана хороша була. Ну як нагодуш, то кажут, шо в корови молоко на язикові, нагодуєш – будеш мати. [Чи знаєте Ви перекази про те, що хтось краде молоко в корови?] Може, й зара такого нема. Колись були такі баби, буває так заколдує. В мене шо не було, ми від цеї хати несли казан молока. А це каже: «Це корова твоя дала?» А я кажу: «Да!» Всьо – до вечора й корова пропала. Це сусіда робила всьо. Я кажу: «Тьотю Олько! Шо це зробилося? Корова розтелилась, лиш тиждень як тельові є. І ввечері дала півкіло молока, а рано більше як казан. – А ти шо хтіла? – А я шо, мені шо перший раз з коровою бути? Кажіть шо робити? – А шо будеш робити». Ти й ранком казан молока, а ввечері погибла корова. Вона шось знала. Вона бере гімняк від корови, шось зробила, тий корови прямо бігли до неї. Минали свої ворота, біжить прямо до них. І дивиться на подвір'я до неї. Тоже казали мама і тато, шо вона їсть сметану, а ми дзеркало. Шось робили, шо сметани не було. Молоко так як у дзеркалі. Люди добре-добре до неї, а вона робила як хтіла.

ПРЯДІННЯ ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Хто скільки сіяв, чотири чи п'ять на п'ять. Там була картошка, а тут кусочок на прядиво. Його сіяли так, як мак. Воно собі тоди росте. І гнеш, в'яжеш такі горстки. Зв'язуєш у снопи. І на долину везли, камінями прикладали, мочиш. [Скільки часу потрібно мочити?] А я знаю, з тиждень мокло. Півтора тижня. Старі люди знали, коли воно готове. А буває, шо вода прибуде і забере. Я знаю, шо ми звозили, і воно кочалось до води. [Що потім роблять з прядивом?] Висушують. Луплят, з патиків стягають. І тоди через ту чистілку тіпали. На ту чистілку, такі дроти, як їжак, дергало, так воно знімалось. Вони такі нитки довгі. Тоді висадили на куделю та й пряли. [Що таке «куделя»?] А такивой патик. І вер[е]тено, та й тоди упряли. Красили, було красіння. Були жиди [продавали барвники], Йось там був. На разні красочки, червоні. Вовну тоже пряли. А тоді на верстат.

КІЦМАНСЬКИЙ РАЙОН

с. Глиниця

Записали С. Маховська та О. Боряк 12 листопада 2012 р.
у с. Глиниця Кіцманського р-ну Чернівецької обл.
від Мельник Євгенії Антонівни, 1921 р. н.,
родом із с. Михайлівка Чемеровецького р-ну
Хмельницької обл. (у с. Глиниця проживає з 1946 р.),
та Ткачук Зіновії Михайлівни, 1922 р. н.

БДЖІЛЬНИЦТВО ***Пасічництво.*** У нас була пасіка веліка. Тато меду багато продавали. То заготовичі привозили такі бортки, як є на пиво, і тато накачував їм і продавав. А потому були такі, називалися «діржони», такі вулики з гравками. А багато вуликів ті, шо відлітали рої, то такі з верби видовбані вулики, і вони самі собі туда вощини наносили. Матка загоняла туда свій рій і вони там вощину наносили і меду наносили. А потому на зиму тато лиш тих дванадцять рамочних лишав. А ці всі були по двадцять і по більше. То пчьоли віддушили, мід душили руками, то ще не було шо. Цідили його, переціджували кілька раз, шоби чистий був. Але то не годен руками той добре видушити. Клали, варили воду, казан такий, кидали туда води, воно закипало і віск ставав зверха. Віск збирали, з того робили нові рами, а з тої води солодкої – кидали дрожджів і робили квас. «Медок» казали. То такий добрий, шо п'єте – голова нормальна, говорите всьо, а встанете – то впадете, ноги не тримають. Відтак літом всьо врем'я приходили, в саду тато мав столик собі та й скамєєчки, та й приходили його товарищі. А на закуску мід і квашені огірки, такі малосольні. Мід такий рідкий, свіжий мід і з тими огірками.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Тепер ще треба засіяти колопні Такі колопні брати з поля, ділити по половині – одні цвєтут, а одні не цвітут. Вони росли, ще сиділи у землі, шо робилися жовтенькі, і цвело, а одні зовсім зелені. І то йшли і вибирали жовтенькі і роблять такі сніпочки, сніпочків ціла фіра! Тепер вести в Прут, мочити і дивитися, шоби вода не забрала, як ідут дощі. І коли вони трошки вже промокли і відпадають ті патички, везем додому, розтелемо, сушимо! ***Техніка та технологія виготовлення прядива.*** Прядво били, були такі баталеви,

www.etnolog.org.ua

били – і термя все відпадає, лишається прядиво. А то треба ще одно. Таке тонке було, то треба пропустити, шоби те прядиво тонкіше вийшло. А потому, вже шо робити? Така була дергівка, таке було зроблене довгеньке, а то такі як свічки, гострі. І то прядиво тако чесати. А те, шо там лишає, таке, шо зчесує, то окремо. Те вже повісмо, вже чистеньке, то треба прясти. То кіжилка така, такий патик, робили такі кужлі і на ті кужлі мусили собі прясти. І до свєт! Після Нового року, семого числа робиться Різдво, то так до свєт мусить то зроблене, спряжено. І то такі мотажки робили, і то пропарити, відпарювати то і потому звивати на клубки, і купувати бомбак, і така була снувалка і то снували, і кросна. У мене і тепер є кросна, все то є! Отак жінки мучились. І ото вони мусили прясти, послє – виткати, дванадцять мотовил жінка мусила випрясти до Великодня, до Пасхи, бо треба до всіх до сорочок! Най чоловікам кальсони шили. І то треба знати, як пошити кальсони, не як-небудь. І теперки треба було, шо ще жінкам, то треба було відбилити. І це має жінка все пошити – на чоловіка, на маму, на дітей, на всіх, і колхоз! Люди, я не знаю, де ті жінки здоров'я брали!

ТКАЦТВО Торбина з вовни. Це такий пупчик, а це листки. І то пришивалися такі баярки, і так жінка йшла в гості. Це на хрестини, в гості. Це ще з моєю мамою ткала. Ткали двома човниками: один човник – тонка нитка, а другий човник – товста нитка. І тоді ще були чотири нитки ткати, тільки треба знати, як це перебирати. Налавник – простий, лави застелювали, і клали дорожки. Це цвітками накладено. Беру всілякі цвіточки, які мені треба, сідаю і починаю вишивати, як мені треба, на дві нитки.

СОКИРЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Білоусівка

Записав В. Іванчишен 15 серпня 2017 р.
у с. Білоусівка Сокирянського р-ну Чернівецької обл.
від Пошака Андрія Олександровича, 1952 р. н.,
та Гонзи Петра Остаповича, 1949 р. н.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО Батько плотник був. Він столярні роботи робив. Вози робив, сани. ***Стельмаство.*** [Як виготовляли сани?] Їдуть у ліс, шукають ясіня. Потом дивляться, де корінь. Шоб цей був корінь, пробують хвоста. А це ше лісник, всьо строго було. Привезли додому, дядьки знали. Тут ці ноги. Потом був такий станок, ше недавно. Пилка така, двоє тягнули. Їден вверху, їден внизу – і так розрізали, і з того одного поліна получається два. І потом шо – тут зрубали, тут. І потом доски, доски з обикновенного дерева. [Як називалися частини саней?] Ну як, по-нашому казали «полудрабок». Вози робив от і до. Вози міняли в Молдавію за зерно. Колеса варили, витискали тако з дуба. Такі як куски варили в окропі. І потом форму колеса давали. [Яким чином надавали форму?] От випарюють таку доску. І вона в нас гнетса, гнетса, вигинаєтса, і потом получається як полудуга. І з двох, п'ятьох чи даже шести частин може складатись. І потом шо, де саме візок, то робили вісь. Ось як в современні машині. А тут робили такі, як для того колеса. От колесо всьо робили з дерева. І ті полудуги не цвяхами вони стягували, а так – ця полудуга-полудуга і получається колесо. Стягували бувало дротами. Коли вже дріт був. Були ше коваля, в циганів були такі, шо стягували. І казалось, шо то нехитра робота, але шо там знаєш. І оце вісь, туди насаджено дві колесі. Потом ше робилось такі одтокі, тіпа частини воза. Бо тако їдна вісь і друга ось і треба було їх соєдинити. І це між вісями підтока. І на ту підтоку клали самі доски. І потом зв'язували їх. Там ше дишель. А то передок і задок візка. [Як звали Вашого батька?] Олександр, він з [190]2-го року народження. Пошак Олександр Терентійович. Він помер у 1983-му році. [До якого часу він займався виготовлення дерев'яних виробів?] Ну в селі перестали робити, і він там лишив. Він на ту сторону, у Вінницьку область, в Обухів, він зробив бочонок. А то в селі вже нікого не було. [На скількох коней Ваш батько виготовляв зазвичай вози?] Як треба – на одного коня, як так – на два. ***Бондарство.*** [Чи виготовляв Ваш батько бочки?] Нє, бочками він не занімався. В нас боднарі були отдєльно. Вони повмирали ці люди вже давно. Єфрим Боднар, Василь, Мішка Буркутов тоже. Я трохи робив на консервному заводі, ти й там були боднарі. А бочки як, беруть тоже, в нас воно називалось «клепка». Клепки витісують трохи, раз-два-три, приблизно скільки їх, приблизно дві-три пальці, шоб тесати. Потом їх соєдініть до друг друга. Потом дно і верх. І потом донишко для води висвирлюють. Були дошечки донні. Ну виробляли таке, витісували. От половини – раз-два-три. Так до цеї дуги, тут треба один сігмент і так сігменту. І так в кінці раз, май більше було. І з цеї сторони тоже так.

КОВАЛЬСТВО Я собі всьо дома роблю. Це ковадло, це кліщі, а це молоток. А то горно, шо палиться. Любий метал можна гріти, любий можна розігріти. Це я тут сапи клепаю. [Як виготовити сапу?] Це заготовка з діска. Діск з сєялки, тепер робиться арматура, і от робиться трубка. І ця трубка приварюється до цеї сапи. Потом воно вигинається і робиться сапа. Це всьо прашуєм, всьо нада вварити. Довести його до ума. Це вручну всьо. А можна топор наварити. Я наварюю от подшипніками, з подшипніка обойма. Значить, розрубуєш обойму, вирівнюєш, нагріваєш і витягуєш її. [Що означає «витягувати»?] Так витягуєш її, шоб тоненька була. От така примєрно, як зара [3–4 см], то ше трохи тоньша. Значить, топор, він уже з'їджений, старий уже. Ти це рівняєш тако, потом з цего тако [з підшипника] накладаєш, а воно широке таке стає. Вона стає десь в предєлах дев'ять-дванадцять сантиметрів. І потом відрубав рівно, і це накладаєш [матеріал підшипника]. І потом відрубуєш віци і віци навскоси. І тут на поверхності заточив – і показую топор готовий, сдєланий. А сама надьожна була – кузнєчна сварка. Раньше всьо варилось кузнєчною сваркою. Калиш його до білого метала, він стає білий-білий. І туди як збиваєш тако докупи, так і зварюється. Саме собі, два метала складаєш до купи. Нагрів добіла, вже не червоні, а білі. І туди складаєш, зверха стукнув молотком, збив докупи – і всьо, воно зварилось. Гріли двадцять минут, ну двадцять п'ять, як хороший мех, то бігом. [Чи виготовляєте Ви ланцюги?] Нє, ланцуги я не роблю. Це я таке, всьо вигинаю. Можу там обкову вигнути на браму. Допустим, там такі разні фігурки. Хто вже які заказує, а то вже більшу часть занімаюсь сапами. Більшу часть лемеші гоню на трактори. Так

www.etnolog.org.ua

заказують, от леміш. В мене тут він був, оце він тупий. А його вот відтягуєш-відтягуєш і робиш його тоненький. І його беруть на плуг, і вот оно всьо работає. [Скільки лемішів на плуг встановлюють?] Чотири штуки на плуг йдуть. І це вони так набором приносять. І за це, шо я відтягну, я беру сто рублів [гривень] за штуку. Роботи хватає. Я роблю так, буває, шо навіть навесні і осінью роблю ці плуги. А вот сапи, допустим, роблю зимою, шоб навесну продати. Я наробляю, бо я ж професіонал. У нас тут є зо штири кузнєци. Але не їден не роби таку сапу. Якшо й декотрий і роби, то його ту сапу приносять до мене, шоб я переробив. Бо вони роблять дуже з нехарошого металу. Я вибираю з дісків хароших, а возьми просте жилізо, і воно вже не таке. Це, сказати по-чєсному, це п'ять сапів – заказ міністєрский. Двісті п'ятдсят рублів [гривень] сапа. [Ви самі виготовляєте дерев'яну частину сапи?] Це всьо моє. Лиш їхні дєньги. Це я беру за роботу і з свого матеріалу. [Де Ви навчились обробляти залізо?] У колхозі в нас були старі кузнєци, я в них робив десь два годи, доки я навчився. Та був в їдного кузнєца, то він не так учив, а от у мене кум [хрещений батько] робив. Та й кум каже: «Ти йди до мене. Лиш його! Я тебе навчу дєйствітєльно на кузнєца». Так він мене обучив на це, я йому благодарен. Він каже: «Учися!». А я кажу: «Нашо воно мені нада? Шо я маю на старості цево! – Петя, на старості тобі пригодиться!» А я зараз згадую. Кажу ж, шо він добре казав. Я в прошлом году наклепав сорок вісім сап. Сорок вісім штук, считай по двісті п'ятдесят [гривень] – ето дєньгі. Ну і я ше за ті времєна застарав цего жиліза. Ше за Союза. Колись за Союза приходим десь на ГЕС [Новодністровська ГЕС]. Десь там кусочєк найшов, десь там, та й в каляску [ідеться про триколісний мотоцикл] кинув та й привіз. Та й дома скидав, воно вроді би казалось, шо всьо нічого. А от, Слаба Богу, мені пригоджається зараз, на старості. Зараз і нема тих кузнєців. Я начинав помошніком, а потом дома зробив кузню. [Чи виготовляєте Ви знаряддя із залізної руди?] Нє, вже лиш перероблюю. Допустим, нада кому яку рамку зварити, але то приносять своє жилізо, канєшно. А зараз жилізо дороге, от считай арматура шістнадцятка чи вісімнадцятка, метр арматури, казали, чи двєстє рублів [гривень], чи триста. І шо то метр. А я тако, бач, його помаленько збирав-збирав. Це тут мелочі, це ше не всьо у мене. [Чи виготовляєте Ви обручі?] Я собі навіть на діжку роблю. Як їх робити: їх нада витягувати, потому шо вони йдуть круглі. Їх нада з одної сторони відбивати, ади як це кольцо. Бо воно ж не йде рівне, віци май ширше. Значить, коли кладеш, молотком здвіси відбиваєш, шо воно було там найширше. Бо діжка йде косяком, якшо рівний будеш обруч насадювати, та й воно буде рубати діжку. А так насадюєш, воно ж віци ширше, ти й воно собі так і заходи плотно. [Скільки обручів потрібно на діжку?] Ну як на яку діжку, чотири обруча, буває і п'ять б'єш. Ну шоб не текла, як тече, то набиваєш більше. Май плотніше забиваєш, шоби не текла. Буває там не пристає чуть плішечка їдна до другої. Це столітровка діжка. А роблять і більші, роблять і на п'ятсот літрів. Я кую, от не йдуть до Гріші [Войтовський Григорій – місцевий коваль], в нього тато професіонал кузнєц. Та я ж з ним робив, а його брат мене вчив. [Як звали коваля, який Вас навчав?] Цего звали Льоник [Войтовський Леонід], він учив багатьох. Але трохи він був такий, не хотів. З самих старих це в нас були Войтовські. Це кузнєци, народжені на ковальні. Це їх праця була постоянка. З них лишився тільки їден плємяннік, з цих Войтовських. Він тоже робив у кузні. Вони й сапи робили, і шо хоч. Їх три брати, Льоник, Вітик і Гріша. В них тут батько був, і вони це віци навчились. Льоник пішов в дідизну, дітий було багато, треба було жити. Та й Льоник пішов до Ганки на імєнія. В мене по сьоднішній день сапа, з [19]77-го року. В мене в мами хранилась. Він тоді якшо брався чи якісь ланцуги зробити, чи шо, чи на ферму. Ланцуги ці, то треба восьмьорки повирабляти корову прив'язувати і всьо до чистого ланцюга. Ці [ковалі Войтовські] роботою давились. Він не знав, шо таке день-ніч. Він в то время вигонив двісті – двісті п'ятдесят рублів [гривень] в місяць, якшо була робота. Кузня ше була до 2004 року, ну то вже така слабенька. В цего Льоника Войтовського син, але він жиє собі так. Він колись його учив. Колись, помню, б'є його, б'є. Молотом чи чим. «А яй, татоньку не бий мене, бо я контужений! – А ти де в мене був на фронті, шо ти контужений?!» Хтів шоб робив син, ну полишав всьо, і коня, і лошака, і корову, і тилицю, і порося здорове лишив. І вози, сани викрасене, виробене всьо полишав. А ну де, в нього зараз шо є? Нічого нема. Ґрошей нема і товару нема. Цей Льоник, він ні до кого не за чим не йшов, бо в нього все було своє.

ТКАЦТВО Коноплю садили. Я ще помню, микали її, мили. Потом її мочили в річці. Потом з того робили, як би сказати, мняли її. «Дерганка» в нас називалась. І там виходили нитки. Не нитки, а перший раз – кукли. А з кукли робили вже прядиво. А з прядива робили нитки, а нитки вже ткали. Ходив я і в сорочці, тако мама віци й віци, тако як мішок робим. Поклали, вістру на шию, прорізала, тут ґудзик застібнула і так я ходив. Без штанів і без кофти.

с. Ломачинці

Записав В. Іванчишен 15 серпня 2017 р. у с. Ломачинці Сокирянського району Чернівецької обл. від Боднара Петра Петровича, 1927 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Чи сіяли жито-пшеницю на городі?] Да, сіяли, осьо таке було два з половиною гектара городу, поля. Сіяли ту пшеницу, тут ціла стирта стояла того жита-пшениці. І заходили трактор з машиною молотили. А нє – вибивали ціпами. ***Жнива.*** [Як молотили ціпом?] В мене даже він є десь. От я кладу тут. І оце так обмолотюють снопи. Коли жнуть в снопи, оце розтелюють снопи, розв'язав, розцепив. По колоссю б'єш, і воно так собі. Робиться тік, оце от, я осьдо простругую. І то всьо розкладаю тут. Тік – то таке місце. Я давно вже це не робив. Це простругали, а це осьдо тако тік. І розкладається десь тако метрів на п'ять. І обмолотив цим ціпом і друге береш. Тоді його війти і у мішки, і всьо. Серпом жали. В кого є яка сім'я, і чоловіки, і жінки. І косять, в кого є така коса, і потом збирають вручну. В'яжуть, перевесла роблять. Перевесла ми робили, їх тако накручують. [З чого складається ціп?] Оце ціпок, а це ручка така. Ти й всьо. [Хто виготовляв кріплення між частинами ціпа?] Тут ярочки кругом, і вони поварачиваються тут. І коли махати, то воно виходи. Це то з кожі таке робиться до ціпка. З худоби, чи телята, ти й виправляють і ту шкіру беруть. Це люди так по селі робили, раньше це так було. [...] Сніп доб-

www.etnolog.org.ua

рий? Отаке-во, шо можна було підходяще, шоб було під силу взяти. [Що таке «перевесла»?] Це шо зжав, взяв його в руки і скрутив – і перевесло. Буває, шо три-чотири кладі, а кладя – тридцять перевесел треба. А снопів брали, робили січку худобі, то січкарня. Робили січку сперва, в кого коні є. Коні, худоба. [Що таке «стирта»?] Стиртували солому, треба добре скласти. Складають стирту, сіно і солому. Зверху добре накрити. Копиці такі ставили. [Як віяли обмолочене зерно?] Тако буває, шо вітер є, і обвіваєш. Казаном набрав, як вітер, ти й всьо це сміття відходи. [Чим мололи зерно на борошно?] А мололи, то камінь є такий. Здоровий камінь, укріпляється ше на камінь і туда висипається, і так мели. А є жорна, то через жорна, то меньший камінь. То називається «жорнують». Той камінь, тут є дюрка – всипати і вручну ручкою. І крупу роблять, і муку роблять через жорна. Там чистий камінь. Там мусору не буває. Це такий камінь відбирався, шо робиться там всьо. І пази, шо там мука проходи. В більшости з поду брали, до млина виносили, мололи, петлювали. [Що означає «петлювати»?] Петлювали, це млин такий, шо петлюють муку, перший сорт, второй. ***Агротехніка.*** [Чи виготовляли господарські знаряддя з дерева?] Да, кіся робиться таке, як лата. Узяв лату, я собі вже робив кіся таке, кожен для себе. Ну є й майстри до них. От це моя коса. Я робив для себе. Я найшов таку лату і зробив ручку сюди. А є майстрі вироблять такий, по формі, і кружляють. [Який розмір коси?] Це восьмий номер. Це як гострити осьо, так в мене осьо брусок, а тут ше більший брусок. Гостриш оце звідти і звідти. Воно гостри добре. Вже як затупилась харашо, то треба гострити. Видко де задерте. Можна попробувати, шо вже гостра. [Чи клепаєте Ви косу?] Як клепати, в мене є там таке кругле, таке здорове [кругла підставка, елемент з круглим отвором усередині з олійні]. Я на тім клепаю. Це була олійня і таке колесо, як соняшник збирали, і ядро сипали туда. Потом клалась на кінь, тут дві дирки, застромлюється сюди і ним мняли. Олійня така була. [...] Ну тако, молоток береш і клепаєш. Осьо звідси від вуха, від кінця до кінця. Оце здоймається, я його зробив, то не буду здоймати. І кладу кіся, а це [косу] кладу сюди. І начинаю віци молоточком, і так клепаю. І осьо бруском заправив. [З якою силою потрібно бити молотком?] Ну як, так шоб розплескати. Усілія від руки, якою рукою робиш. Люди знають, шо робити.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** [Чи наймалися Ви колись пасти корів?] У нас корова була. І тут рядом у сусіди були тоже корови. Так шо в мене зо сім штук було. Худоби я ходив по Дністрові пас. Понад берег туда, по Дністрові. Туда, на Вишньові [назва одного з кутків села Ломачинці] шлях був. Там зо сім штук, ти й я жену туди корови, жену туда на пляцок. [Чи платили Вам за пастухування?] Да, канєшно, платили. Давали гроші, но це два годи я там побув. Коло берега там. [Коли вперше виганяли худобу на пасовище?] То зразу з весни. Зранку до ночі. До пізна, до холодів. ***Кролівництво.*** [Чи займаєтеся Ви кролівництвом?] Да, це осьо в мене кроліки такі. Розвів, осьдо має семеро. Це такий хлівчик, знімаю до них. Їх семеро штук, це ше маю їх розділити вдруге. Це я від жари кладу цево [дерев'яна меблева дошка]. Сонце, жара. [Чим годуєте кроликів?] Сіно є, ячмінь, кукурудза. Вони лиш ячмінь, пшениця. В мене є таке наставлєніє по кролєводству. [Чи пам'ятаєте Ви, щоб кроликів розводили в ямах?] То таке було. То такі дирки були. Зараз більшу часть тримають тако, у клєтках. Я мав їх не дуже. Я взяв у брата, в мене два, а там шось зо п'ятдесят. А ця така, шо за рік зо штири упороси по сім штук, ти й можна розвести. [...] Колись не було, це тепер я розведу. В мене є тріски, то я зроблю ще одну клєтку. Добре, як тримати по двоє, по троє. Треба більше клєток, довгих. І там шоб для [посліду], шоб сєтка така була, шоб вони коли там ходять – випадало. А той [послід] на удобрєнія йде, на город, під дерева, на картофлю, і перекопується.

ВИНОГРАДАРСТВО ***Технології виноградарства.*** Треба весною, осьдо треба нові ці [пагони] зробити, шоб розпустити. Це поклав зо два корчі попід хату. Весною треба чистити, обрізати на три очка і де суха. І це в кінці сентября він буде достигати, а потом, вже як оппаде листя, ти й вже весною обчистити. На три очка лишити, а то... [Що означає «на три очка»?] Оце як взяти, зараз я покажу. Оце в тім [корчі винограду] такі довгі [пагони] це треба обрізати. І три очка лишати від цего [від кореня], шо воно відходи. Цего [відстань на пагоні між листками] – і це раз, це два, це три. А лиш віци зкраю, як він пускає. Це вже обламалось, повсихало. Це треба вже друге вкладати. Це не така робота, це скрізь його є. [Який сорт Ви вирощуєте?] Забєлий є. Є виногради крупні сорта. А це вже синій. А то другий, то дрімний при плоті тоже є. То синій, то я його тоже розпустив. Він такий дрімний, він в'ється по плоті, туда. ***Переробка врожаю.*** Є прес у мене такий, на шістдесят літрів. І у бочку [діжку] помняв, у прес, і крутити – і вино. Добавляється цукор, на літр сто грам. І в бочку чи в бутиль. Він виграє там. Бутиля є по десять літрів. Була й бочка у мене, але брат узяв. І на базарі буває ше можна взяти. [Скільки вина Ви виготовляєте?] Я каждий год, я коли бутиль зроблю і більше. [Як називаються відходи, перемелені на пресі?] Це ми викидаєм, це воно як дріжджі, воно хароше як виграє. Добавляють сахарного буряка, коріньця і вижене, і всьо – горівка хароша виходи. Це роблять, я цим не занімаюсь. Це я викидаю. [Якої міцності виходить вино?] Да крепке. Буває, як цукру дати, то й луче вино. Можна робити й два, й по три стограмові стаканчики на літру. Ну це на крепке. [Чи робили вино на продаж?] Це нє, це в кажді хаті є. У всім селі.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання грибів***. Я даже ходив, зараз не маю часу, але ходили у нас. В мене нема часу, бо треба і картофлю пахувати, і город обробляти. А там є гриби. Там де більшу часть такі бугорки, і вони там в тих бугорках. Там сходити на Вишньову, там зараз куратник, там є, називається «Застола», нижче є трохи спуск. І є долиною там гриби збирають. [Які гриби збирають?] Є мармухи, а то всьо губи. Мармухи, сироїжки. Треба знати. Підсливки, це вже родять весною. Їх там є сюдиво тоже. [Що роблять з грибами?] Можна й сушити, а можна й варити, та й жарити. Варити, а потом присмажувати. [Як Ви сушили гриби?] А сушити можна, розпалити в печі. Розпалив піч і кинув в піч і вони там. Як піч горяча, то посидять там, поки не спечуться. Ніби в печі. А там буває і суниця. Каждий їде, це собі там чашку взбирає. Ти й так зварить.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи тесали камінь у вашому селі?] В Сокирянах був комбінат. Це ми тут

www.etnolog.org.ua

строїли биткомбінат, то віти. Нє, це такі штольні, це там роби таке. Там вже стілко, відколи робили там камінь, всьо муровано. В мене хата мурована з лампачу, бо то не було цего каміню, а там [у Сокирянах] то тако робили. А оці стовпи камінні, то це були. То це робили, обтесували в нашому яру. А цей камінь на стовпи, то тут робили. Там до ліса, там такий яр є. [Чи мав назву яр, де добували камінь?] Ну яр, там за Гуцуляком він. Там у ліс. Я робив у больниці, а ці стовпи стояли там.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Сіяли такий підмет, ти й робили такі коноплі. [Що таке «підмет»?] Це сім'я [насіння]. Така ділянка, з сотку примєрно. ***Техніка та технологія виготовлення прядива***. А потому мочили, воно намочується, і літом це під каміннями, там є ставки. Складали каміньом то звідти. І воно як намочиться, там сидить зо дві неділі, зо три, пока не вимочиться. Потом віти виноситься на сонце і воно висихає. Потому тіпали, клочча такі. Складають, привозять додому і тіпають. Такі робиться як дві доски, тако кладуть і так як тіпають, як струсують. А то вже клочча.

ТКАЦТВО ***Інструментарій.*** Мама робили на кроснах. Були кросна, робили сорочки. Мама до хати брала ті кросна. Каждий год робили веретки. Отаківо веретки робила мама моя. Пряли з цего і робили веретки. [З чого складалися кросна?] Кросна – це такі, там робиться, є бердо таке. Потом є нити такі, робились нити такі, просилюються. І через то бердо проходить це і з човником таким. І цівки, на цівки намотується прядиво. І цівку кладеш у шилник. І тим шилником ногами ходиш. Бо там пристукуєш ту нитку. Тим шилником туда просилюється. Це всьо мама моя робили. Це й рушники робили, все.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО [Чи пам'ятаєте Ви людей, які виготовляли взуття?] Да. Я оцево купив, пішов на базар, а воно вже тут прошурувалось. А я взяв та й поклав стілник другий. Ти й таке зараз взуття. Раньше чоботи шили. Сапоги були. Це тут була швейна, та тут сапожник, чоботи мені зшив був. [Як його звали?] Сімон Нагірняк. [...] Підошви, стільники. Дратва, шило. Були кілочки такі. Копита, як вичиниться, то натягується на копита. Потом обтягується кругом копита. Робили черевики такі. Це холява зверхи, а це «пришна» називалось.

с. Михалкове

Записав В. Іванчишен 16 серпня 2017 р.
у с. Михалкове Сокирянського р-ну Чернівецької обл.
від Трач Ольги Миколаївни, 1938 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Тримали корови, свині, вівці, коні. А ми, я вівці не любила, в нас корова. Корови, бички, свині, гуси. От як ми зара корову держим, я, правда, продала недавно. Тако ми збираємся двадцять – двадцять п'ять, ну стійко коров є. Це тако наша вулиця, і пасем коло Дністра. Ну там через десять, через двадцять днів, ну коли моя очєрєдь. Приганяєш, на полудень женеш додому, бо спека. Люди роблять бринзю, торгуют молоком. А корові шо – заготовили літом їжі, і зимою сидимо. [Яку кількість сіна Ви заготовляєте?] Ну, багатенько треба. Хто де, хто не має, то купляє. А кукурудзинь цеї навалом. Соломів зара, на пайові, йди бере тілко хоч. Сієм ліцерію, віку сіяли, вівсянку. То раньше було, люди мали поле. І на полі кожне мало ділянку для худоби. А зара молоді люди тоже мают того города. Засівают ліцерію і так годують. [Як колись купували корову?] Ну, я подивлюсь на корову, я вже примєрно можу знати. Дивися там як хвіст до долини, грубий. Треба шоб межи ребрами три пальці зайшло. Якшо вона молочна, вона сметану має. Та як шо хоч, шоб сметана, дивлюсь у вуха, шоб сірка була. Дивися, та вєна шо йде вім'я, шоб груба була. По цьому люди й взнають. [Чи знаєте Ви перекази про крадіжки молока?] І в нас це тоже, баби сваряться. Та клине ту: «Ти в мої відобрала!». Порча корови є. Є так шо літом, коли бузина цвите, у то время вже корова молока не дає. Молоко менше дає, сметани не буде. Це коли бузина цвите, то це ми знаєм. Кажут, відбирают, але чи воно правда, я не знаю.

ВИНОГРАДАРСТВО ***Переробка врожаю.*** Виноград – на вино, їли, закривали його. Приходи осінь, на закрутку, багато закриваєм. [Скільки вина робили на рік?] Я не роблю багато, бо в мене нема кому. Чоловік любив горівку. Но я робила вино, держала там. Ну, комусь десь треба дати. Є такі, шо люблять вино. [Вино робили міцне чи сухе?] Крєпке. Я кидала сахару. Як заливається сто літрів води, то тридцять кілограм кидала сахару. А потом, як хочу, шоб воно було ше, май щіпало, тоді ще. Чим більше сахару, тим воно крепше. [Чи маєте Ви спеціальне приладдя для виготовлення вина?] В нас є прес. Не в каждого, в кого є, в кого нема. В котрого руками. В мене нема багато винограду. Я кидаю, руками здушила його. Є люди багато [роблять], бочки накидають. І там берут прес. Я роблю таке, там зять прийде, онук. Ну, тілко я сто п'ятдесят літрів роблю. Воно мені не нужно. Продавати я його не продаю, а так, то дочка приїжає.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО ***Збирання грибів***. [Чи збирають у лісі гриби?] Канєшно, збирають. От в цім годові мій син пішов лиш два рази. В нас очєрєдь, пасуть корову. А ми пасем коло ліса. То він два рази приніс. Перший раз грибів було дуже багато, і білі, і карічнєві. І на другий день. Потім грибів вопше нема. Цей год нічого не було. Колись насушували. І сухі робили гриби, і в банки дуже багато. А це вже пару років нема. Це ше не знаєм, які опеньки будут. Бо то буває, шо як осенію, то так зародюють – ми йдем мішками їх збирати. [Коли саме збирають гриби?] Під осінь. Є свято Чесного Хреста, от від цего свата і починається. Маслюки тоже перед цим, в сентябрі начинають. Раньше було тих маслюків, зара нема пару років. Це від погоди. Коли дощ іде і теплота, тоді воно є. [Яка технологія сушіння грибів?] Ну хто як: хто на бляху клав, хто на під клав на ниточку. А я так не робила: принесли гриби, напалила крєпко в печі, такі дека вилекі, поклала в дека і вони висушились. Вони сухі робляться. Вони ломляться як дерево. І тоди кидаєш у трапчану торбинку, зав'язуєш, кладеш у сухім місці, шоб міль не замножилась. В нас там груба є, зверхи палиш, і воно там собі сидит. Шоб мілі не було, бо будут червиві. Без торби лиш в хаті муха сіла – всьо. [Скільки грибів сушили колись?] Ну тіко взбираєш. Я вітки знаю, по відрові насушували, хто більше. Два відра. От жіночка, сусідка моя, вона так насушувала їх, шо до неї знайомі з Кіровограда приїжали, закривали. А то приїжали купляли в нас закрутку з грибів. [Як часто Ви

www.etnolog.org.ua

готуєте гриби?] Гриби в нас тако, як піст, тоді беруть грибні котлети роблять. То з підпеньків дуже добре. Підпеньки береш, туди цибулі багато накришуєш, там яйці б'єш, манку. Вони добрі. І зара добре, шоб було, я луче люблю, чим з м'ясом. ***Збирання трав.*** [Чи збирають у лісі трави?] Канєшно, збирают. Йдут у ліс, йдут так десь. Від жолудка якийсь подорожник. І в нас дуже багато меліси в лісі. Є чай так п'ют. Потім грицик такий, барвінок. Буває від корухи, барвіночок, йдуть, там над Дністром такі скали. Старі ті жінки знают, де їх найти. Там в нас гори, таке жовтеньке [росте], то тоже від печінки. Навіть і торгуют тим. Нарвала, у піднавєс поклала, засушила. Потім кладуть у шо-небудь і сохраняют. В сухеньке, тоди буде рік і два [зберігатися]. Канєшно, луче чим тіво таблетки п'єш-п'єш. Зараз багато бур'янами, бузину в нас багато рвут. Від усього бузину. Варення варити, лєчебна дуже.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Сусіда, який працював з деревом,] звати було Олександр. Він робив вікна, двері людям. І хто приходив, ті варцапи. Він був фронтовик. В нього були ті станки. Був такий станок, шо стругати, той, шо вирубувати. Він мав, але він умер, хлопці полишались. Ніхто вже не роби. [Чи виготовляли бочки?] Він тоже робив. Брали дуб, пускали його на пилораму. Ну, ціво дошечки, потім він їх вигинав, парив. В мене ше тоже сохранилась нова бочечка від цеху. На вино. Так я нею не пользуюся. [Для яких потреб виготовляли бочки?] Для вина. Вино було. І закваски робили на горівку з буряка.

КАМЕНОТЕСНИЙ ПРОМИСЕЛ [Чи вибивали колись у вашій місцевості камінь? Чи робили жолуби, як, приміром, біля Вашого подвір'я?] Це колись же баліїв не було, а люди старі видовбували. Камінь бив мій чоловік, він з [19]36 року, молодим хлопцьом. Тато вмер, він сирота був. Він був у строїтєльній бригаді. Раньше строїли корівники, телятники. В нас звідти, з правої сторони, там каміння було. Били каміння і вивозили. І віци від Дністра, з лівої сторони, попід Дністер. І ті булиги, тесаний камінь ше там є. [Що таке «булиги»?] Ну це камінь, розбитий як-небудь. [Як звали Вашого чоловіка?] Трач Михайло. [Чи тесали хрести з місцевого каменю?] Є, тесали. Я помню, в нас один дядько, він давно вже вмер, то робив. Є їх на цвинтарі багато. [Як його звали?] Олександр, то ше й мої бабки рідний брат був. Березан Олександр. Я того його знаю. Він один на всьо село, він один робив хрести. У тім низові, там каміння море, він вибирав плитку таку кам'яну. Ту плитку додому привозили йому. [Коли він помер?] Ну вже є двадцять років. Такий дід був крєпкий, заможний, він неп'ющий був, хазяйновитий.

ПРЯДІННЯ ***Техніка та технологія виготовлення прядива***. Я сама багато років обробляла. Там у нас річка текла, такі є кирниці, там вода стікає. Кажна людина робила собі такий ставочок. Вимикали, зв'язали. Возили на той ставок. Вимочили, прополокали. Розкладали в то бадилля. Сушили, в мене генди є варстат, є така баталниця, шо били. Робилося таке як клоча. То клоча потім сідали пряли. Веретки робили, такі дорожки, в кажді хаті було.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** Була така продавалась ниточка, десятий номер, то снували тим. А пряли з цего клочча, котре таке – то йшло на веретки. А котре вичісували, називалося «кукла». І ті кукли брали на деренку, виробляли. Потім пряли тонюсінько і робили полотно. То полотно брали у такі балії, вимочували їх, золили. Такі були з дерева, зілниця, видовбували. Намочили то полотно, клали туди, потім брали попіль і зчистювали. І тоди робили кип'яток, кип'ятком запарили. Воно там сиділо, шпарилося десь з півдня. Потім брали його випирали. Воно стало м'яке. І потім шили – сорочки, штани шили. [Де брали попіл для вибілювання?] Та ми ж палили. У грубі ми палили яким-небудь, а піч, де ми хліб печем, там особенно всі палили ясен. І той попіль чистий, відсівали і тоди брали його і так золили. Так воно вироблялося м'яке. [Чи в кожній хаті ткали?] Ну як сказати. У мене, наприм'єр, варстат той, шо робити. Кажда хата вереточки робили. Рушники ткали з цими узорами. Прядиво це лічебне, дуже хто жолудком болів, то брали це насіннячко, терли його і тим молочком люди лічились. Навіть листя те з прядива для живота добре. То раньше, ріже усередині, то тричотири листочки намочила, закип'ятила кип'ятком, і люди тим лічились. ***Інструментарій***. [З яких частин складався ткацький верстат?] Іде тако один вал і другий. Іде, коли та веретка перекрутюється, потім іде, де ногами перебирати. Віти йде таке, шоб чіпляти нити, бердо. Догори його там чіпляти. І воно всьо робилося з дубового. Були деревляні такі круги. Коли вже пускаєш його, тут уже наробив, а потім знов пустив. Ті нити, було, «бердо» називалось. Набираєш ті нитки, набираєш. Потім береш човника і виробляєш. [Де Ви взяли цей верстат?] Я прийшла сюди на дядину. А молоді такі в то врем'я робили. Туто сусід в нас був, він столяр, він всьо виробляв. А це, в мене була теща, то вона робила, а то я пользувалась, бо вона вже стара була. Так воно у мене всьо і сохранилось.

с. Сербичани

Записав В. Іванчишен 16 серпня 2017 р. у с. Сербичани Сокирянського р-ну Чернівецької обл. від Бучацької (Костишеної) Галини Павлівни, 1938 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Городні культури.*** Картофлі, часник, цибуля, це то, шо їсти, огородину. То, шо колись було, це зара на городі є. [Чи були раніше на городі шкідники? Як з ними боролися?] Не було цего колись. Раніше було, перший раз ми посадили, після того воно начало проростати, пошарували, потом проділили. Потом провєрку зробили. І тоди вже чекали. ***Технології городництва.*** [Що означає «проділити»?] А так, шоб воно не було вкупі, шоб воно ріденьке було. Так чи буряки, чи кукурудзи. [Коли починали садити?] Коли навесні зліз сніг, тепло стало, тоді. А то було таке время, шо й сніг падав і на прядиво, і на картошку. Сніг падав, а потому і злазив. Ну, март, апрель місяць – обізатєльно. [Чи садили до Благовіщення на городі?] На Благовіщення Боже борони садити. Благовіщення то таке свято велике, як Пасха. То Благовіщення треба дуже святкувати. Перший раз картошку садили, а потом після Благовіщення аж бураки, фасолі, морква. Як коли яка погода, як буває, шо морози, то буває і пізна Пасха. Так шо тут не вгадаєш.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство***. Корови в більшости, вівці тримали. [Як колись купували корову?] Ну як, ідуть на ярмарок. Ярмарок був у Романківцях, у Білоусівці і в Сокирянах. І там дивлятса, яка худоба, як

www.etnolog.org.ua

по чому. Молоду корову дивилися в губи. Дивилися, тілко має зубів. Вона видко, котра стара корова, котра молода. Вопшем, як має всі зуби, то вона дуже молода. Всьо равно людина каже, шо от вона з третім тельом чи з першим тельом. Як з першим тельом, то дуже спішать люди купити, шоб нетельку купити. Хто хоче, то з третим тельом. Нетельку добре купити, бо молода. Але саме у молокові, то вона з третим тельом. Вона роздоєна вже. А нетелька буває і урунюється, вімня стає здорове. Треба парити, треба вінича варити. Шоб воно стухло, то треба теля пускати. Зараз корову тримають, то теля не пускають, коли доять. Але дають готове молоке, чи з соски, чи шо. [...] Відколи я туто жию на білім світі, і мама моя жила, і чоловік мій жив, то в нас ніколи не було чорних свиней. Лиш чорну свиню купим – воно здохне. Наверно, шось не люби, бо чорне не йде нам. От кури ще йдуть. Ну а свині, корова, це в нас чорне ніколи не йшло. Ніколи чорної худоби в нас не було. [Чи несуть худобі їжу на Різдво або інші свята?] На Паску несуть. От ідем до церкви, це посвячене, приходим – перший раз корові даєм цілушку хліба. А от уже на Ардання, перший раз даєм курям їсти, шо вони перший раз зерна на Новий рік, чи по старому, чи по-новому. Йдем і посіваєм як корову, так і свині: «Сіем-сіем, з Новим роком тебе вітаєм, худобинко». Чи корова там, чи курочки. Отак це на свято в нас було. Правда, колись, зараз то ніхто не розбирає чи різати когута на Пасху. А в то время, ще коли моя мама була, я ще була мала, Боже борони на Пасху різати когута. Бо когут колись запіяв, то Ісус Христос родився. Опшем, воскрес він. Якшо такий край, шо нема вітки купити, то треба різати тиждень наперед, скласти, шоб воно було холодне, шоб воно не спортилось. ***Пастухування.*** [Чи наймали колись пастухів?] Наймали пастухів. До нас приходили пасти з Корманю, з Вітрівки чи наші сільські. Кажний собі мав свою корову, а то не хтіли йти пасти, а є діти великої сім'ї, приходили пасти корови. До нас приходив хлопец з Корманя, даже з Вітрівки, з Михалкова, даже коли я віддавалася, то даже до мене на весілля вони приходили. Вони були старші, я була менша, посля я їх просила на весілля. Їх наймали, вони ходили. Той з Корманя хлопец, це дуже тяжко було, [19]47 рік був, то він ходив збирати колоски. Корову пас і теребив ті колоски. Він зо три корови пас, теребив і приносив додому. Їх зсипали в горнец, його мама приходила з Корманя, брала ту пшеницу і жорнувала, і варила ту баланду. [Що платили пастухам?] Платили гроші, по двадцять п'ять рубльов, по п'ятдесят. Як коли, то сорочечку купили. Тяжко людям було. [Чи давали пастуху із собою їжу?] Давали їсти. І наполовину він пригонив корову. І спав удома. [Коли худобу вперше виганяли на пасовище?] Після Юрія, всьо время. І зараз так, після Юрія йдуть пасти. Йдуть і хуче, в кого не хватає коровам їсти. І так доки сніг не впаде. Як яка осінь, даже було таке время, шо до Андрея. [Чи знаєте Ви перекази про відьом?] Да, то молоко крадуть. Я вам скажу як. В нас самих корова йшла, з самого краю, переходи відьма, шо вона знає до коров і відбирає манну. І туди, вибачайте, корова йде мочити, коли йдети доїти, всьо разом. І тоди, коли вона бачи, шо переходи та людина, то та корова біжить за нею, хоче вдерти її. Але вже люди на Юрія кладуть тут, коло воріт, патички з верби і посипають маком, і так вона якось обходило. [Що робили, коли такий випадок уже стався?] Ішли до людий, до бабок, і там примовляли. Шось там вони давали. І от бачте, коли вже молоко приніс мені хтось чи зараз, чи колись, я же ж зара корови не тримаю, то кидаєм соли у ту банку, обізатєльно соли і хліба. [Для чого це роблять?] Ну, шоб ніхто не відобрав молоко. Ну вони принесуть, а я должна так зробити. І це колись так, і зара так. ***Птахівництво.*** [Чи тримали Ви курей?] Ну а шо ж. Тримали і по десять, і по п'ятнадцять, по двадцять було. А зараз вже бачте, то на город, шоб не йшли, а то здихають дуже зараз ті курчата з інкубатора. А квочки не так сідають, як колись сідали. Вони колись так собі сідали, ніякого інкубатора не було. Вони самі від себе квокали. Вопшем, якшо в теплій шопі, якшо в курникові теплому, то вони дуже рано начинають нестися. А зараз бачте, хто світло проводи, хто шо, то скоро несуться. І вони винесуться-винесуться, а тоді квокають. І тоді сідають, а тоди підсипають. Три неділі должна квочка висидіти. А потому вже після трох неділь вони начинають вилазити. Можуть і день-два наперед вилізти як добре квочка сиділа. Гуска тоже так само винесеться-винесеться. Бо я зара гуси тримаю. Правда, давала на інкубатор, але висиділа мені гуска. [Як доглядають за курчатами?] Як маленькі – роблять крупи. Колись то крупи були на жорнах. Жорнували, жорна такі були. Особенно кукурудзу перший раз тре давати. Яєц варити, шоб курчатка ті яйцями загодувались. Я робила й на птицефермі, то всьо время ми яєц давали. Риби давали привозили. Зара риба дуже дорога, а колись було бери тілко хочеш.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Бондарство***. [Чи пам'ятаєте Ви майстрів, які обробляли дерево, виготовляли бочки?] Ну хто тут у нас. В основному я знаю у Путилі робив, туто моя сусіда, чоловік на шу Путилі оженився, і бочки робив з дерева. І ті бочки продава. Привозив коло ожидалки. Там люди дуже скуповували. Там огирки квасили, помідори квасили, капусту квасили. Горівку завдавали. Терли бурак, кидали цукру, а то ше й без цукру. Кидали дрождів. І як виграє, вже не гасить, вже можна варити. [Якої місткості були такі бочки?] На штири, і на п'ять відер, як коли. Кому якої треба. [Чи були спеціально бочки для вина?] Робили, у кого є винограду. Ну був Макарський по цих бочках, але він уже давно вмер. ***Стельмаство.*** [Чи виготовляли вози, сани в селі?] Залізняк робив. Женя Стефанко робив сани. Тоже молодий, недавно вмер. Він на фермі робив. Ті сани ще й зара в людей є. Хто собі зимою їде, він має деревляні сани. Має коняку. Нема снігу, то сидять ті сани, треба візка. Лиш тоди, коли сніг. Усю зиму тими санами. Треба у ліс поїхати – привезли, треба ше шось вітки привезти. До млина возили. На базар їхали кіньми. Через гортопи їхали кіньми в Сокиряни. Мій чоловік на конях возив фельдшера, на медпункті. Коні він тримав тут. Зразу то на конюшні були, потом приробили, шо тут було. Лиш коли хто заслаб, і дали знати, і постукали до нас у вікно, бо ж телефонів не було. Він встав, пішов коні запряг, а фельдшер вже його чекав з чемоданчиком. Сіли і поїхали. І тоде санками їхали, дуже добре. А потому уже бричка була. І візком їхали, але в більшості на бричці.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [Чи сіяли коноплі для прядива?] Сіяли. Було таке місце для прядива. Сіяли, таке дрімненьке було насіння. Ну був льон і було прядиво. Льон був такий

www.etnolog.org.ua

дрімненький-дрімненький, сіяли його. І клали у став, коли він дозрівав. Насіння збирали. Його микали і клали у став, мочили, замочували у тому. Вже витягали, була така баталниця, шо тако товкли його. Після стрихували, була така як держаночка, опшем доска, і так набиті цвахи такі довгі, і там стягали то шо було. І його стягали і тоди клали, робили такий кужіль, з того кужіля брали, і було вер[е]тено. Пряли люди, після нитки мотали на мотовило. Після считали, тілко пасем було. А прядиво то називалось як сіяли – «сімня». Його тоже мочили, як льон, так саме то прядиво, і це витріпували його. І баталницею цево всьо, після пряли його. І це на мотовило. А ше снувалька. Клали на снувальку, а з снувальки вже мотали в клубки. І як на снувальку мотали, тоди воно таке довге робилося. Таке довгелецьке-довгелецьке було. По шість метрів, по вісім метрів. То казали «мітки». ***Обробка волокна тваринного походження.*** Перший раз треба обстригти ту вівцу. Ножиці дуже здоровецкі. Кладуть на землю ту вівцу, ножки з'язують її. І вона сидить тихенько. І вони так стрижуть попри саме тіло. Ну, там чоловік чи тато, хтось хатний, з своїх хтось. Це не дуже таке страшне діло, бо й кози стрижуть. Але козяче, я знаю, шо в Магнітогорську мій вуйко був, то з козячих хустки робили, пухові шалки. Тут вовну обстригли, після беруть і кладуть тут вовну парити. Бо там сірка є. Таке якесь біле. Ну й випарюють, вимочують, перуть її. І потом сушать, после скублять. Зара то є скубарки, а тоди вручну скубли. [Що означає «скублять»?] Ну це означає, шо такі волосинки, вони виділяються. Воно ж то так сидить укупі, а так треба його роздрібнити, і тако беруть скублять-скублять. Воно шерсть виходи. Після ту шерсть беруть і були кужіля, вертено, тоже пряли. І складали його то мотовило, так вони ткали. Робили пальта, ткали таке сукно. І робили паліта, шкуртину. Казали «шкуртинку», такі полушубочки. А то смужки були, дуже дорогі були. [Чи виготовляли кожухи з вовни?] Робили кожухи. Але як кожухи робили, то ріжуть живу вівцу, та й то виправляють на кожух. А цею вовною шоб до тіла було, всередину, шоб тепло було. Ше панчохи плели, рукавиці плели. Пряли, і ті нитки мотали, складали собі у клубок і робили рукавиці. Це зара рукавиці є. А тоді рукавиці з одним пальцьом, шоб можна встромити. А потом вже робили так як перчатка. Тоже на дроти, вже вийшли дроти, такі грубші, як голка, і люди плели. Рукавиці на ключку плели. Бо то як перчатка, то робити не будеш, холодно. А то плели на ключку, шоб мей тепліші були.

ТКАЦТВО ***Біління полотна.*** Потом вибілювали його [прядиво]. Багато разів вибілювали. [Чим вибілювали?] Попільом дерев'яним. Робили золу. Попіль збирали, і така була – зільниця. І киплячим укропом тим парили. Попіль добавляли і гріли добре. Не таким, шоб кіплячим, бо воно може розійтися, таким теплим. І лляли в ту зільницю. Воно там сиділо і два часа, може, й більше. Як кому виходили це робити. А нитки считали в пасмах. Пасма считали по три. Ти й десіть штук по три – то пасмо. ***Інструментарій***. Брали кросна, та й були нити, було бердо. Ти й туди засиляли, перший раз у нити. Ще клали, я забула як на неї казати, шо з того мотовила, клали і мочили. А потому зв'язували його, розпускали. Клали таке високе, там тоже считали ті нитки. І тоди клали на кросна. Був такий друк, як він називається, той друк, і тоди набирали в бердо. І набирали в нити. Ті такі були ниточки, прив'язували до воротила. Клали до того воротила і був човник, і було сукало. І це ткали люди цим, робили полотно. Хто робив сорочки з цего, а хто не мав шо робити з цего, то шили спідниці, кофти гребінні. Воно «гребінне» називалось. Бо потом вже вийшов сакиз. То вже сакиз було основа, а ткання було з прядива. [Що виготовляли з тканини?] Рушники, гребінні рушники. Полотно. Ти й коли ткали, і кончався рушничок, ну такий на метр з половиною, ти й туди віти перекидали такі як биндочки. І тоді різали ті рушнички – і до процесії були, і люди втирались ними. [Кросна або верстат були в кожній хаті?] Да, це рідко в кого не було. У нас були кросна, у людей були верстати. Верстат май меньший, а кросна великі, ширші.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО ***Шапкарство***. Була вовна, смужки дуже полєзні були. Воротніки такі шили, то сиві, то чорні. Шапки-кубанки шили. [Шили для себе чи на продаж?] І на продаж, хто як мав. В нас був такий, шо шив. А то було шкіряне. [Як звали чоловіка, який шив шапки?] Ванька Маслічин, Іван Щасливий. Шив він у нас шапки. А воротніки то шили ті, шо шиють пальта. Шили шапки не лиш кубанки, а штортові. Тако, ну як Чапаєв колись так був. [Чи займався він виправкою шкір?] Буває виправимо, а то й сам він виправляв.

www.etnolog.org.ua

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ

БОБРОВИЦЬКИЙ РАЙОН

с. Козацьке

Записала О. Ямборко 5 липня 2010 р.
у с. Козацьке Бобровицького р-ну Чернігівської обл.
від Лахно Катерини Сидоровни, 1936 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Ранше коноплі сіяли, а то вже куплені нитки і тряпки, вже тепер конопель не сіємо. [Чи сіяли льон?] Було потрошку. З конопель плоскуні вибирали в жнива, замачували їх, а то матки вибирали восени, вже вода холодна, коли їх вимачували. Ногами ламали, а потім тіпали, потім на терницю, а тоді мняли ногами їх, а тоді вже на гребень чесали мички, знов на гребень і пряли.

ТКАЦТВО [Чи ткала Ваша мама?] Ото он стареньке, ше мамине. [Які були нитки, скажімо, «вал»?] Да, вал. Постілки такі. Застилали їх, на них ми спали. І лантухи ткали, вкривались. Лантух – здорове воно, не білилось, таке, як коноплі, руде, зшивалось удвоє – вгорі зшите. Нас було п'ятеро у матки, дак укривались. [Чим відрізнялась постілка від лантуха?] Постілки білились на воді. Зшивалась вона із двох. ***Снування основи.*** [Чи пам'ятаєте, як снували?] У нас снивниця була – крутілка, на тому довгий ширень і надівалось дві, як ворота, рами. Тоді крутимо. [Снували тільки білу основу чи й кольорову?] Як на постілки кольорові, дак кольорова основа була. [Вона була по всьому полю?] Усяке було. [Які кольори були?] Красне, чорне... тоді ж порошки красили усе. [Чи фарбували дубовою корою, бузиною?] Порошками. [Які були постілки?] Були «у смуги» і «у карти». [Як називали довжину снованої основи?] «Губки». [Якою була її довжина?] Дванадцять метров – у нас була здорова снивниця. На верстать по шість губок саме обично брали. [Чи вистачало до весни?] Ткали ж напровесні. Нас багато було, дак мати дві основи навивала... і сорочки, і пудштаники. [Чи запарювали Ви основу?] Ні, не парили. Хто пряде так, некруто, ті запарювали. [Як шліхтували?] У муку, а тоді ж у клубки. Муку запарювали кип'ятком, клубки кидаєш. [Чи снували по стіні?] Снували по стінах у людей, там треба бігать. [Чи ткали чоловіки?] Ні, у нас чоловіки не ткали. ***Табуйовані дні.*** [Чи були дні, коли не можна було снувати?] У Хресний тиждень не можна. [Коли цей тиждень?] Перед Паскою. Кажуть, «хрестів накладеш» з губки на губку. [Що потім робите, як знімаєте?] Навиваємо на верстат. [Із чого складався верстат?] «Коні» два по бокам. [Це такі рами?] Еге. Далі «навої» на один наматується основа, а на другий – полотно. [Як стояли навої: рівно чи якось інакше?] Той, шо основа, дак угорі стоїть, а той, шо полотно,– унизу. Там колеща з зубцями. [Куди нитку прокладали?] «Ритки» розкладались, основа у кожний зуб – такі зубчики, розділяєш, а потім забираєш, а те, шо у кольця у «начинні», дак там воно остається усєгда, і тоді цеє присукується – зв'язуються нитки. Тільки так, нитки не зв'язували, а скручували – присукували. «Ляда» і туди «бляток». [Із чого робили той «бляток»?] З очерету. [Як називалося те, по чому ходили ногами?] «Пуднижки». [Скільки їх могло бути?] На полотно і на дорожкі – дві, а постілки і в кружки таке, звалося «бубонки», – чотири. [Чи могло бути більше?] У нас у селі на більше не було. [Якої ширини ткали полотно?] Отаке (близько сімдесяти сантиметрів). [Чи чули Ви назву «кросна»?] Не чула. [На що ткали найширше?] Лантухи. [Чи ткали килими?] Ні, у нас у селі не ткали. [Що ткали з узорами?] Оце «у смуги», «у карти» постілки. [Чи ткали постілки на чотири підніжки?] Оці на чотири, а як «валові», дак на дві. [Чи ткали з вовни?] З вовни ткали постілки.

ГОРОДНЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Конотоп

Записав В. Сироткін 11 вересня 2009 р.
у с. Конотоп Городнянського р-ну Чернігівської обл.
від Андарала Івана Купріяновича.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** [Чим у Вашому селі орали?] Лошадьмі. [Скільки було коней, двоє?] Да. Плуг був спеціальний. Аднакорпусний. [Скільки чоловік біля коней було?] Сам. Вожді нульовка. Попруга. [Чи ходили ви за плугом у дитинстві?] Ходил. Я даже послє вайни з женщінами арал. Три пари женщін. Нульовка і... Лашадєй не було. А пахать нада. Дак з райкома приєхалі да наглянулі. Я захавався, бо мене асвабадят ат должності. Ім ето нє по душі, гаварат політіческая експлуатація чєлавєка. ***Сівба, жнива.*** [Чим засівали поле?] Житом засєвалі. [В чому воно було?] В спеціальні каробці, дєрєв'яной. Розкидали, патом дєрєв'яними боранамі. Сіяли жито, пшеніцу, ячмінь. [Чим жали?] Серпами вручну жалі і в'язали снопи. [Хто жав?] Женщіни. [Чи примовляли щось, коли починали жати?] Жалі і складалі в купу. В гумнах малатілі ціпами. [Хто звозив на гумно – чоловіки?] Да. Гумна – це постройка. У кого дєрєвучні, у кого плєтєні. Із стєнамі і кришой. Там були пєчі. Тапіліся дравамі і саломою. Спеціальний ток був із гліни. Малатілі ціпами. [З чого складався ціп?] Ручка – цєпільня, а там ціп

www.etnolog.org.ua

був дубовий – біч. Билі кожание ... і зв'язуваліся. [Як це називалося?] «Капліца». [Чи можна було молотити втрьох, учотирьох?] Можна в двє пари. Адин навпроти другого. [Як чистили?] Тада вєялі. Заграбалі, салому удалялі. А те вєялі. Лапати дерев'яні. ***Зберігання врожаю***. [Куди складали зерно?] Дадому вазілі. Билі камори. Билі загароди. На пол клалі.

МЛИНАРСТВО [Де мололи зерно?] Малолі на мельніці. В'ятраки. Було три мельніци вятряниє... Чотири крила, шестерня дєрєв'яная, тормаз. [Чи кожен сам собі молов?] Мєльник. Казали: там Іванова мєльніца, ілі Петрова. [Чи називали «мірошник»?] Мірошник. [Чи платили за роботу?] Платілі. Платілі зерном. Круподьорні крупу дралі. Лошаді по кругу ходять.

ТВАРИННИЦТВО [Чи бачили Ви, як продавали корову або коня?] Бачив. Приходе покупатель, смотре, розспрошує, скоко там год, [яке]молоко. [Чи били один одного по руках, чи торгувалися?] Білі па руках. [Чи випивали могорич?] Хто випивал, хто нє. [Чи продавали з налигачем?] Да.

с. Хотівля

Записали В. Сироткін, С. Микитчук та О. Боряк 10 вересня 2009 р. у с. Хотівля Городнянського р-ну Чернігівської обл. від Черв'яка Юрія Миколайовича, Шуляка Петра Івановича, Богми Ганни Іванівни, 1945 р. н., та Шуляк Марії Андріївни, 1935 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка***. [Чим у Вас орали?] Коньми і волами. [Плугом чи сохою?] Плугом. [Чи чули Ви слово «соха»?] Чув, але не бачив. [Чи чули слово «рало»?] А це ж та сама соха. Борони були. Зуби залізниє. [З чого було зроблено рало, з дерева?] Дерев'яне, да. [Як називалось саме лезо – коса? А це було кісся?] Коссє. [Чи казали у Вас «гола коса»?] Гола. [Яка ще була коса?] А ше ета, гречку касіть жито. [Скільки робили клинців?] Три. [Чи казали «коса з лучком»?] Гребци. [Чи був у Вас ціп?] Був. [З чого він складався?] Цепіння дубові. З коріння узговаті. А це капиця з кожі (прикріплювалось). Прив'язували рємешок такий. [Скільки чоловік молотило?] Зручніше вдвох, можна і втрьох. [Як ставали – один проти одного?] Да, да, да. Я сам малатіл. Прівозіл з поля на гумна. [Що таке «гумна»?] Ето сарай большой. Складали пастаронкі – і всю зіму малатілі. [Чи була пічка, щоб підсушувати?] Така яма. Абично сушили гречку. Туда закладалі, кастьор зажигалі. ***Первинна переробка та зберігання врожаю***. [Чи були у вас клуні?] Були. [Чи мали вони стіни?] Були стіни, а то шо токо криша, у нас «шока» називалась. Туда малатарку завозили, пад кришу. [Чи зберігали в клуні зерно?] Нє, це просто для сіна ат даждя. [Чим мололи зерно?] Жорна. [З чого їх робили?] Два отаких котяка. Один внізу, а другий навєрх. [Що таке «котяк»?] Отрез сасны, з дерева. Спіляни. Посрєдінє штир вбіваєца, а патом другий котяк на єго тоже. Свєрху видовбиваєца отак воронка. До самога низу, шоб там дирачка била илі задвіжку, шоб больше, меньше. А на само дєрєво набівалі просто чугун. Ручку звєрху, ілі збоку. [Чи примовляли що-небудь, коли починали жати?] Бога прасілі, щоб харашо расло. [Коли закінчували], абжінки празнували. [Чи залишали на полі сніп?] Ми нє дєлалі, слихалі, шо дєлалі. Ми ото празнік, шо є, шо чєрєз костьор пригают.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство***. У нас два молокоприймальних пункти. Один – це Городнянський маслозавод, і другий – Покровицький маслозавод. [Скільки платять за літр молока?] По гривні. Це дуже мало. Навіть це теж нижче собівартості буде. Як інфляція, зарплат не видавали, за рахунок корів люди виживали. По три корови, навіть по п'ять корів. А зараз... вже корів збувають. За десять років, на сорок корів поменшало.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО Нас не учили, а мама дак она это... пряли. Лен готовили к пряже, потом пряли. [...] А потом ткали, разное такое полотно. Так даже и я ходила в той рубашке, мама шила мне ту рубашку с того полотна, тоненькая такая. Сейчас молодеж не умеет. И я так само не умею.

ІЧНЯНСЬКИЙ РАЙОН

с. Крупичполе

Записала О. Ямборко 30 липня 2010 р. у с. Крупичполе Ічнянського р-ну Чернігівської обл. від Мельник Ольги Максимівни, 1930 р. н.

ПРЯДІННЯ Прясти, я гарно пряла. Було полотно тонюсеньке. Так, ото ж коноплі сіяли. [Чи сіяли льон?] Не сіяли льону. Конопляне... нас було багато – нас четверо, да батько, да мати – шість душ. Каждому ж треба хоть по три, хоть по чотири передягала, дак коноплі в основном.. [Чи тримали овечок?] Не було. У колгоспі були. ***Культивування та обробка волокнистих рослин***. [Як збирали коноплі?] Оце збирали спочатку плоскінь, а тоді матки збирали. [Яке полотно було краще?] З плосконі. [Що з нього шили?] Сорочки шили, простині. [Що робили після того, як зібрали коноплі?] Зібрали. Матки під осінь збирали – вони ж наливаються зерном. Вибірають матки, ставлять, щоб вони посохли. І плоскінь же так. Тоді матки мнуть – зерно ж отдєльно. Коноплі на Удай носили і мочили. Тоді так зразу кладеться, може, і десять пучаєчок поперечно, поки всі не потонуть. Отдєльно мочили плоскінь і матки. Тоді пробували ж, воно з тиждень помокне, їх привозять додому, розставляєм, воно сохне, тоді терники такі були, шо береш піднімаєш, а там рівчачок, тоді тіпаєш. Тоді мнемо, мички мичемо, тоді аж прядемо. [Чи знаєте ви нитку «вал»?] «Вал» був. Зараз оце попряли – отдєльно же плоскікь і матки. Був гребень – надіваєш на гребень мичку, а тоді ж прядеш-прядеш, а тоді ж там остається – звали «перевалки». Оце тії ж перевалки, дак веретено було [на нього накручується валик із цих перевалок], да я сама менша була, рано навчилася (годів у вісім) веретеном дєйствовать. Оце тоді перевалки. Беру ті перевалки, скубу, шоби ніде не було і горбика. А тоді скачую у валочок, тоді (на печі зробив батько стільчик такий маленький) на стульчик кладу, зверхи карпечиною привалюю, і оце ж смичу. Висмикала, а тоді далі смичу, поки весь валик. І ото всім робота була.

ТКАЦТВО ***Снування основи***. Тоді вже як попрядемо, снивниці були такі, великі. [З чого складалися снивниці?] Була, як барабан, оце там надіваєш – там шпе-

www.etnolog.org.ua

ник такий – нитку надіваєш, а тоді крутиш. Бувало, шо полотеньца ткали. Так оце з плосконі, дак тоді смуги робили. [Чи снували різнокольоровими нитками?] Полотно, а тоді достали... ранше були тракторні фільтри з вати, так ото це полотно, чи то основу робила із пряжі. А тоді як ткала, то робила кольорові. На снивниці снували та навивали на верстат. [Скільки навивали основи?] Хто скільки напряде. Губки. Чи шість губок, могло бути і дванадцять. [Яку довжину має губка?] Більше метра. А тоді ж на верстак цю основу. Всякі там були прибори. А тоді ж розкладалося, клалася наче дрючок з виймочкою, там були зубчики. І там розкладаєш на ньому, на кажду оцю нитки, а тоді ж його закриваєш, опускаєш. Усунеш, щоб ніде не запліталася нитка. І начинають вішать начиння. [З чого робили вічко в начинні?] З пряжі робили. [Чи вішали бердо?] Ага, це тут уже. Там «бляток» вставлявся. [Із чого робили «бляток»?] Тростинка там була якась. [Скільки начиння було?] Два було. Як настильники тчуть, я їх не ткала, то не знаю скільки. [Чи ткали на вісім підніжок?] А вісім не бачила. Це ж як рядна тчуть, там «у кружку» було. Треба було переступать. Я цього не робила. [Чи ткали у Вас настильниці, рушники, доріжки?] Доріжки, еге. [З якими узорами були рядна?] Ну, отож, «у кружки», «у ромбики». [Чи вміли Ви ткати?] Вміла й ткати, так шоб було настояще, а помагали мені навить.

ВИШИВАННЯ [Яким способом Ви вишивали?] І хрестом, і гладдю. [Чи робили мережки?] Робила, робила. Оце вишиєш, а тоді вже нитки витягуєш і мережку робиш. [Можливо, пам'ятаєте, чи були якісь цікаві шви, якими рукава сорочки пришивали до стану?] Ага, було. І ше на подолі робили мережечку – бувало, що зубчика, а бувало, шо стежечкою такою.

КОЗЕЛЕЦЬКИЙ РАЙОН

с. Карпилівка

Записала О. Ямборко 29 червня 2010 р.
у с. Карпилівка Козелецького р-ну Чернігівської обл.
від Шишкової Галини Михайлівни, 1938 р. н.

ПРЯДІННЯ [Чи займалися Ви прядінням?] Трошки я пряла, а мама моя пряла багато. ***Техніка та технологія виготовлення прядива (волокна***). [Якої товщини нитку пряли?] Ну, такий гребень стоїть і микали мичкі та надівали їх на гребен, а тоді ж пряли на прядці. На прядці була така цівка і туди катушечка – і прядеш – ногою від того, а рукою, щоб нитка була рівномірна. А на рядно, так нитка там уже дебеліша – «вал» наче називався. [Що робили потім?] А таді снували. У кого таке було вертіло, а у кого – на стінах. А таді вже ж накачували на кросна. [Скільки людей накачувало?] Удвох. [Чи було таке, щоб спеціально треба було накачувати, в узори?] Не робилі у нас такого, то на Західній. [На скільки ліктів, аршин, чи як у Вас казали, довжину основи накачували?] У нас – «губкі». [Якої довжини була губка?] А Бог його зна', може, метрів три-чотири. [Скільки їх накачували?] Було і по дев'ять губок, і по дванадцять, і по сім – хто скільки напряде.

ТКАЦТВО [На що використовували волокно з конопель?] Ткали полотно. Шили полотно, такі дорожки шилі. [Що ткали з льону?] Із льону ткали коци. Таке наче простиня, дак вони тчутся отакої ширини і зшиваються. [Якого кольору воно було?] Воно було сіре, його білили ще. [Чи ткали рушники?] Я не знаю. Палатно і коци ткалі. І ше то, дорожкі ж ткалі. [Чи чіпляли щось на стіни?] Нічого. [Чи ткали килими?] Не ткалі ковров. То ткалі [полотно] «у кружки», «у коси». «У коси» – то таке, як «у йолочки». [Як робили «у йолочку»?] То ногамі уже [на кроснах] треба видєлувать. [На скільки підніжок були у Вас кросна?] Кросна, то уже «нитів» там уже ж його наничуєш, дак поразному. [Скільки найбільше могло бути підніжок?] Там було чотири пудніжки. Просто тчеш, дак на двє. [Коли жінки починали ткати?] Ну, покапалі картошку. Особенно зимою ішла робота. [Чи довго ткали?] Поки несуть люди, доти й ткали. Моя свекруха ткала, дак їй носили ткати. [Чим фарбували нитки?] Нихто у нас не красив. Ниткі – мотки жовті, красні продавали.

с. Короп'є

Записала О. Ямборко 29 червня 2010 р.
у с. Короп'є Козелецького р-ну Чернігівської обл.
від Жовнар Ганни Максимівни.

ТКАЦТВО [На чому у Вас ткали?] Ткацький верстат такий був, спеціальний. [Чи називали його «кроснами»?] «Кросна». [Скільки на ньому було підніжок?] Чотири. [З чого він складався?] Було бердо, поножі, ніти. Ніти – те, у що заводить ниточки, щоб полотно ткалося. [З чого ткали?] З конопель, з льону ткали. [Чи брали вовну?] Вовни ж у нас і не було. [Що виготовляли з конопель, а що з льону?] Сорочки собі рабіли, коці робили, щоб спать. Колись «Крупська» була фабрика в Острі, дак там робілі дорожкі, і так, хто по знакомству брав такіє моточки і собі ткалі. [Чи ткали колись в домашніх умовах килими?] Ні-ні, такого не ткали. Це мишкі робілі, сорочки собі колись ткалі, а тепер уже ж усе куплене. [Чи ткали доріжки?] Ой, дорожок у мене десь на чердаку є. [З чого Ви їх робили?] З тряпок. [Як вони виглядають?] Полосами. [Чи вишивали колись дівчата рушники?] Колісь готувала, а тепер вони уже не нужні. [Для чого їх вишивали?] Шоб придане було. Як вінчались, дак на рушники ставали, свати тоже ж рушниками в'язались. [Чи перев'язували когось хустинкою?] У нас такого не було. Це я була у своїх сватів у Києві, дак там хусточками в'язали. [Чи несли коровай на рушнику?] Да, обязатєльно. Тоже ж лєпилі, співали.

с. Надинівка

Записала З. Гудченко у червні 2013 р.
у с. Надинівка Козелецького р-ну Чернігівської обл.
від Кислої Ніни Дмитрівни, 1954 р. н.,
Цюман Параски Костянтинівни, 1925 р. н.,
Чередник Марії Артемівни, 1931 р. н,
та Ольховика Олексія Івановича, 1930 р. н.

РІЛЬНИЦТВО [Як у Вас проходив процес розпаювання землі після розвалу колгоспів?] Поділили землю, бумажки подавали тиї, а хто так знає, як воно і що. [Чи кожному дали землю?] Ну, дали, а я її бачив, шо дали? Ніхто не ходив, і ніхто не знає, де вона там. Номерки там у сельсоветі чи де. Отам десь під Красиловкою бабина там. Щитається земля, а нихто там не знає...

www.etnolog.org.ua

[Хто обробляє цю землю?] Ну, беруть тиї в оренду, договор той дають. І ото забирають. Чи вона гуляє, чи не гуляє, а там два чи скільки процентів дають же від того урожая. Давали те, що сіяли. Привозять до магазіна, машина КАМАЗ чи шо, а тоді розстеляють брезент чи на машину люди, як собаки, лізуть, хватають – кажний, шоб ухватить. Якби ж він привіз. А то привезли, а тоді знов нема. На машину воно насипом. Вони ж то оддадуть його, аби ж вони привезли і зразу, шоб його хватило. Привезе машина, а тоді на другий день чи стильки треба врем'я ждать же. Важать на весах, лишнього не дадуть. Розпишись тоді, шо получив. Чужі [займаються цими наділами], своїх нема нікого. Щитайте людей уже таких нема.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** Держали корівки. [Чи у всіх були корови?] Конєшно. Даже і пожилиє, все одно держали. Свині держали. Різали, і було що їсти. [Коли після зими вперше виганяють худобу на луг?] Коли як. У нас же вода була. Буває, затопляє. Як води нема, тоді виганяють. От і щас. Гонили, пока перетопило, уже вони повз магазин аж далеко женуть. [Чи були випадки, шоб корови грузли в багнюці?] Бувало, но рєдко, шо уже ж води нема, дак грузько, по черево. [Як їх витягували?] Матузком. Так ото пудходили да гуртом і витягували. Корови пасли по очереді. [Коли вперше виганяли корову на пашу, їй що-небудь клали, аби вона переступила? Можливо, сокиру?] Точно. Давали хлібець з чимсь, і це клали. От у мене, порося держали. Сніжок випав, розтав. Порося вийшло, бачу: де ворота закриваються, замок висящий лежить закритий. Це ж не на добро. [...] На хвіртку ложили ключ. Колись же не такіє замки були, як тепер. Обикновенний ключ і те, шо ткать ото: нит. Із прядива нит, шо закладається, верстаті були, шоб ткать. Дак нит той клали під ноги. Таке старе, шо негодне, держали, оце, як вигонять, нит ложать. Чи, например, скотину до бугая чи куда, чи свиню до кнура, дак тоже ключ оце ж і нит той ложать на порозі, шоб переступила худобина. Поріг – шо з двору виходили. І зараз ще є, де стариші, так роблять. [Чи давали тваринам свячену їжу?] Ну, хлібець ото даєш. Бувало, шо отелиться корівка, свячений кусочок хліба, або кожен раз ідеш до корівки, то треба, шоб окрайчик дать. [Чи дотримувалися певних правил, коли продавали худобу?] Правила були, шоб із налигачом, хазяїн шоб дав налигач. Например, ви купляєте в мене – сім копійок мені. Той, шо купляє, платить сім копійок. Якось казали старії: «Сім, шоб було добре всім» – шоб хазяїну було добре і тобі було добре. Гроші давали в руки. [Як вибирали корову?] По зубах вибирали. Сім є зубов, дев'ять і вісім зубов є. Сім зубов – поганіша корова, вісім – луча, а дев'ять – ще луча. А тоді на хвості знов, кончається як хвіст, там цурочка така, маковка. Як маковка та коліна минає, значить, хароша корова, а є така, шо і не достає до колін, погана корова. По рогах, там же кильця, по кильцях, скільки год, узнавали – молода чи стара. Овечки держали, а киз – ні. Овечки ж і ткали, і пряли нитки, ткали пинжаки сами і валянці валили з вовни. [...] Як продавали корову, свого налигача не можна давать, хай покупець із своїм. [Як привчали корову до нового обійстя?] Трохи подержать, обично, як на зиму куплять, то вона вже дома стоїть. Навесні тоже, вона трошки привикне, а тоді вже віганяють. Прожене вже хазяїн, припасе трохи.

РИБАЛЬСТВО [Чи багато чоловіків раніше займалися рибальством?] Багато. Це вже січас менше тому, що інспекція ганяє вже штрахують. А раньше ніхто ж не ганяв. [Рибу продавали чи ловили тільки для себе?] Продавали, а не собі. Кожний принесе ноччю чи мешок, чи два. Шо він робить із її? І сушили ж, да суху. Ото пости, дак борщі варили да суп. Колись же, шо попало ж не їли. Старші, дак тобі не дадуть скоромного. [Яку рибу ловили?] Усяку. Ну, щука, біла, окунь, ли́ни, любая. Карась. Судаки в Десні, а в таких озерах немає. [У якій воді ловили більше риби?] В стоячій воді ми більше ловили, бо на Десні ж бистра. Колись така Десна широченна була, шо дві баржі в ряд іде і тягнуть ще за собою стильки, шо..., а тепер хіба це Десна? Це ровчак уже, а не Десна. Тут двохетажна пристань стояла проти нас так. Оце, [де вулиця Нова] і пристань стояла. І з'єзжались з Красиловки тут. Бази стояли, зерно возили, склади і тут грузили у баржі і відправляли кудись на Дніпропетровськ. Тютюнова база була – увесь район возив чи область сюди і тут пресовали кулі у баржі і возили. Дрова возили із лєсу. Тут метровки понад Десною понакладут стильки, шо... у баржі і воєнщину кудись все відправляли. Например, крейду чи ізвесть звідкись привезуть і вигружають на березі у нас, і тоді ж навозять, район вже розпредєляє, куди тоді. [До якого часу це все функціонувало?] Оце поки... Як Горбачов порозвалював це і сам утік. [Чи всі мали роботу?] Да, робота була. [Чи краще матеріально було жити?] Та шо було? Например, поїдем [орать], под Красиловкою земля наша. По дві неділі на полі живем, привезуть пудсолнечної макухи чи чого, по 300 грам оце бригадір поділить, поїси і ореш день, і тоді ж воли були. Один водить, а другий же за плугом ходить. Це ж усе поле зорували. Це ж од Наденовки до Красиловки лєс посадиш, а то ж усе це було поле, і все зорувалось. І рапса, й лляне і усьо ж руками робилось. Послє войни оце коровами орали, волочили коровами. Трактори десь после 1940-х років, послє войни. ХТЗ був, кольосний такий. [...] Батько, ох, рибалка був, страшне. Він усе ходив з вудками як заходився вудить, дак покойна матка: «Ой скільки роботи, і дома робити треба, і в колгоспі, а ти вудить»! Як матка покойна ту вудку вигнула полам, да потрощить уже ж. Ми всі ще спимо, а батько вже побіг з вудкою у Десну ж. Побіжить рано, навудить риби і приносить. [...] Казали, шо спочатку рибалки заселилися у Надинівці. І тоді люди давай тут строїться. «Це рибалка да ліс, да води, да Десна йому», – каже тато. Колись Десна... колись параходи, да скільки йшло загружених барж – везуть усяку дурницю баржами: і крейду, і хліб, і матеріал. Тутукають. Лайба – така уже їде, як параход, а за єю везе багато товару всякого, кому шо треба. Зупиняється в Надинівці. Шо баржа, шо лайба – те само. Зупинилася, вигружається, складали на підводи, відвозили. Чула я, шо люди не хотіли радянської влади і зничтожили начальників.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** У нас була колись за вербами у провулку здорова сушарка, за колгоспи. Там сушили й терли льон. Тоді льону сіяли багато. В Десні мочили його. Сушили й терли. Понатираєм, понатріплюєм, складемо у кульки і десь здавали волокно. Ой, скоренько треба було встать рано, шоб захопить санталове колесо. Колеса ж такії, тоді ж в'язали, трясуть льон, та й мочили

www.etnolog.org.ua

його в Десні, та й витягали, посушим, пов'яжем його у в'язочки – ручки і тоді те туди на сушарку. А тоді треба... заробляли ж все гроші. Та ка'у: «Сьогодні рано пойду я, хоча б захопить місце, а то стільки люду бажає, шо нельзя місце захопить, шоб в сандалове колесо льон встромить. Колесо – таке здорове, металеве, і тоді в нім були такії..., закладались такії тріпла дебелії, а ми закладали льон у тиї тріпла. Колесо крутиться, а ти витягаєш, те закладаєш. І купу таку накладаєш за день.

ТКАЦТВО Бачте, колись же коноплі були, брали, тоді мочили, тоді терли, а тоді пряли. Верстаті були, ткали на верстатях полотно. Сорочки полотняниї вишивали, шили сподниці, шили полотняниї хвартухи. Це поки не стала ця дурнота, ні, і при цій ше владі шили. Пошли колгоспи, і вже тоді не те. Все було полотняне. І постіль ткали полотняну. Костюки ткали. Основу снуєш, а тоді верстати ткали. І оце латок таких набереш, назакладаєш і зшиєш. Костюк уже, каже, є. На черінь костюк, на піл костюк застилаєш. Тепер же дорожки. А в мене долі лежить дорожка із латок же сшита. Ткала колись же я. Виткала, а тоді вже понадираєм, латки закладаєм і... дорожка на всю хату лежить. ***Вибілювання полотна.*** А полотно ж понатикають, да весною вода де спадає, дак наче травичка потим, да стелять отож біле, якась білка була звалась, полотно отак ізробиться, як воно витчеться, дак сіре, а то білебіле таке зробиться. Білка була, да розстеляли його на воді. Таке, як порошок, воно.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО [Чи були в селі майстри?] Наїждяли і свої були. Майстри по дереву були. І одяг шили. Кухвайки колись шили з краму да клоччя. Був такий майстер. Це батько каже: «Треба хоч кухвайку зшить, понесу». Матка накачає куделю таку, колись же пряли: «На, понеси клоччя, пошиє тобі кухвайку». Бурки шили, колись суконіє юпки такії носили. Оце за юпку понесу, хай вже пошиє бурки. Поніс батько покойнинький і шили із юпки дві пари бурок. І кухвайки шили, і піджачки, і юпки, і кохти – тоді не було налогової. В мене сестра тоже крепко швачка була. Вона сперва на ручку машину шила, а тоді вже купили їй ножну машину. Отих юпок, кохток нашила вона. Сорочки вишиваниї сами шили, штани, сподниці, кохти. Косинку таку ж полотняну, оце тута вшиєш, отут цятки і на рогах цятки, на косинцях.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО Батько був бедняк, і його батько був бедняк. Батько чоботи шив, заробляв на кусок хліба. [...] Колись різали телята, кожі тії чинили і з тих кож шили чоботи. Кажне самі робили кожі. Оце зарізали теля, вичинили кожу, а тепер: «Ти мені пошиєш чоботи?» – «Принось». Принесуть та й шиє ті чоботи. Батько [Костя Ларионович] усе життя цим займався. А тоді вже пішли в колгоспи. Як у колгоспі був, собі чоботи пошиє, дівкам своїм пошиє. Платили грошима, а як хто каже: «Я тобі прийду покошу, я тобі луг викошу, а ти мені чоботи пошиєш». Той пошов косить йому, тоді гребе, тоді привезуть йому.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Столярство.*** Жлукта теж робили з дупел. Туди ж кидають плаття, кип'яток туди, тоді залізяччя наверх, розпалюють добела і кидають, «золою» звалось. Може, ще якийсь кружок ложили, парилось. ***Теслярство.*** Плотники збирались – чотири чоловіки щитається брагада. Були місцеві і чужі, всякі. ***Лозоплетіння.*** В основному ремеслами займалися дома. От мій батько, коли був на пенсії, то він плів кошики, ще й багатьом дарував, малював, грав на баяні. Багато залишилось кошиків. На Паску приносять паску святить. На Новий рік у приміщенні магазину нашого вітали людей. Багато людей плели кошики і зараз плетуть. Просто в батька виходило акуратно. Плели і собі й на продаж. Ми їдемо на ярмарок і беремо з собою і верейки продавать, і кошики. Плели кошики, кошулі, корзинки, багато селян. Деревообробка також була. [...] Ходиш на лузі, вибираєш, яка тобі треба лоза, на верейки чи на кошики. Довша – луччя. На верейки напруга одна, на корзини – друга лоза. Застругуєш, гнеш у обруч. Є, шо і парять, например, таку корзинку, шо паски пекти, красіву, дак париш. А як просту, дак хто її паре. Парять, шоб вона красіва була і м'яка. Кору об'язательно треба знімать для красівої. Це – «дно» називається, це – «боки», це «дужка» зветься. Паски святить – неначе чистіша ж. [Як називається святкова корзина?] – «Корзина». Є корзини й верейки. Оті, шо двоє ушей, то верейки. [Чи називали «кошиком»?] Кошик у кажним селі по-своєму звуть. У нас – «корзина». У нас «кошель» звався, то таке, як рукав. Плетеш устанок і у воду десь на канавку чи шо, щоб риба лізла, то зветься «кошик» у нас. Вироблял, поки молодший був, а тепер уже ніколи вироблять. Уже і охоти нема такої. ***Короплетіння***. У постолях ходили. Да вже й послє войни і я ходила. Ловкі були. В їх так ловко було сіно гребти. Тут надів так матузки, отут обматався, портянки. Воно ж із якогось дерева, лоза така лупилась, воно сохло. І плели постоли. І батько мій плів із кори. Вони м'якенькі такі. Подошва плотна була, а тут не дуже плотна і не дуже в дирках. Усі в постолях. Ото в торбу, поприходили. Посіли на лузі, повдівали свої постоли і пашов гребти сіно.

КОВАЛЬСТВО [Чи були в селі кузні?] Були кузні. На Копачеві була кузня і в Надинівці була кузня. Два кузнеці було. І плуги треба було, і сапи, да путний кузнець усе робив. Заказували йому. Колгосп, дак шо загадають йому. Приходиш – отримуєш, він вже зробе.

МЕНСЬКИЙ РАЙОН

с. Киселівка

Записав С. Микитчук 12 вересня 2009 р. у с. Киселівка Менського р-ну Чернігівської обл. від Лавського Максима Михайловича, 1919 р. н.

РИБАЛЬСТВО [Чи займалися Ви рибальством?] Ні, трошки як був малим, то з вудочкою ходив, а зараз я... [Як колись ловили рибу?] Ловили...ну, як ловили. Дітвора ж оце, Десна ж річка велика у нас була, так обично так коли – у неділю, суботу ще – так до Десни з удочками ідуть і ото ловлять – це ж розвага, а не промисловий лов. А так іще ловили по озерах у нас, озера ж коло Десни різні там бувають, так називається у нас «топчила», а тут «хабоча» називається те саме – з лози зроблено корпус з метр, тоді одна отак загнута, тоді отак одна теж з метр, і сюди з метр і туди з метр і сєткою затягають – получається піраміда якась без однієї сторони попередньої, і тут від цієї до цієї палка вгору йде. І тоді обично по два ловили, ну і одному можна

www.etnolog.org.ua

було, а по два так зручнєє. Озера – так там же ж лоза, кущі ростуть, або і трава яка-небуть – там лепеха росте, обично кущ іде. Так один оце заходить – оце кущ нехай – отут становить отак, а другий тут отак, а тоді ногами бовтають і риба, яка єсть з кущів, попадає або цьому, або цьому. Можна пуд було поймать даже, а деколи так нічого не поймаєш. [Чи ловили рибу на сітки?] Сітки – це ж уже дорожча справа. На сітку треба, щоб і човен ще був. Та у кого був човен – на сітки ті ловили..., а ще був волок, волок удвох ловили: отут палка і тут палка, а це сєтка – а тут немає палки, і тоді оця сєтка, і там вона зводиться отак угору трошки – і там зав'язано получився конус. І один держить цю палку, другий цю – ідуть і тягнуть, а воно метрів чотири, і оце риба, яка попадає туди, назад уже не встигає – доходять до берега, витягають і там рибу витягають – це волок. Волоком можна більше поймать. Волоком тільки там, де нема рослинності, а топчилкою, де завгодно можна.

ПРЯДІННЯ На вечорницях дівчата пряли, пряли із льону чи конопель нитки, шоб виткать полотно. А то дівчата оце прядуть – сходяться три, чотири, п'ять, приходять хлопці туди і ото там дурачаться. І оце ж на вечорницях... так оці ж дівчата, коли можна, у неділю ж вечорниці теж були, но в неділю ж робить нічого не можна було, та і в суботу вечером не можна. Так вечером прямо гуляли, співали і так дальше. [...] Вносили в хату ткацький станок, «верстат» називався, і старі обично, старіші, хто там у хаті був, так оце тче нитки туди-сюди, оце чолок – це туди пройшло, педалі нажало, знов назад, і получається тканниця така.

с. Стольне

Записала О. Ямборко
у с. Стольне Менського р-ну Чернігівської обл.
від Рукшинської Марії Свиридівни, 1935 р. н.,
Кулич Ніни Романівни, 1937 р. н.,
та Дудко Ірини Григорівни, 1933 р. н.

ТКАЦТВО [На чому у Вас ткали?] Кросна. [З чого вони складалися?] Шо там у них було? Бердо, нит, човник закидать, вратило – нитки наматуютса, накидаютса. [Одне воротило було чи два?] Адно. [Чи внизу було воротило? Куди полотно намотували?] Було. Унизу було. А там такиє лапи, нажимаєш на них. [Скільки їх було?] Як палатно, дак на дві лапки, а палатно, як «у кружки» ткать, – четирє. [Для чого використовували полотно «у кружки»?] Такі постілки були. [Чи ткали у Вас килими?] Не було в нас. А от у мене (родичка) дак вона ткала, як марсельові одіяла, з кальмою кругом... у мене є даже одна така. Були рушники. [Чи були на рушниках узори?] Узори, да, узори. [Узори були з квітами чи ромбами?] Є таке там, шо і з квітами, є таке – ромбочки. [Узор був цілісний чи полосами?] Таке, як скатерть. [На чому снували?] Сновниця така. Сначала пряли, а таді снували – сновниця ж така кругла, ставили посередині. [Кольоровими нитками снували?] Усяке. [Що виготовляли з кольорових ниток?] Такі пакривала рабілі. [Чи були на покривалах узори?] Всяке. [Чим відрізнялося коленкорове полотно від звичайного?] То сіре, а це біліше. [Коленкорове біліше?] Біліше. [Чи робили вал?] Вал, вал. [Це була груба нитка з конопель чи з льону?] З льону. Спочатку прадеться теє – тоненьке, а таді лишається клоччя. [Для чого використовували вал?] Мешки ткали, поплинки. [Що таке «поплинки»?] Покривала, постілки. [З чого краще полотно – з плосконі чи з матірки?] Та однакове... ні, наче з плосконі лучче. Було натче полотна того, да й пудодєяльник пошиєш. Усього... І сорочок. [З якого полотна кращі сорочки – з конопляного чи з льняного?] З льону.

НІЖИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Велика Кошелівка

Записала О. Ямборко
4 липня 2010 р. у с. Велика Кошелівка
Ніжинського р-ну Чернігівської обл.
від Падалки Олександри Якимівни, 1941 р. н.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** [У Вас тільки коноплі сіяли?] Ну, льон... удома менш, це вже як стали колгоспи у тридцятих годах, так льон, а вдома – коноплі. Оце щас у цю пору вони цвітуть. Матки стоять такі зелені, а плосконі уже жовті. Ми виполюємо ці плосконі – терниця така; на ту терницю тирсу вибиваємо – тирса уся должна одлетіть. Ото завдовжки як коритом ота терниця, а тоді таке, наче нож устромлюємося. А тоді ж порозчешує мати на терниці і у такі мичечки поскручує. Колись же ці мичечки босими ногами коло лежанки стоїш вимнеш, і тоді вона така м'яка.

ТКАЦТВО ***Снування основи.*** [Чи бачили Ви, як снують?] Аякже ж. Сновниця така здоровенна, отак чотири угли у ній є, отак позрубуване. [Яка довжина снувалася?] Ну, цього я вже Вам не скажу, може, хто скільки – «губки» називалося. Є чотири губки, та каже: «я дві», та каже: «я шість, десять». Так «губка» оце називалася, так вона на оцю сновницю. [Чи снували у Вас кольоровим?] Ні, ні, ні. Сновали тільки сіре таке, його ще треба вибілювать. Як його вимочать, його слали губками, так воно біле-біле. Нитками кольоровими – ні. Це вже тоді, як ткали «лужники» – «ліжники», то на стол. [Це такий настільник?] Да. [На скільки підніжок його ткали?] Він удвоє зшитий. Це на чотири підніжки ткався. То вже там набіжать. [Вони по пам'яті набирали?] Канєшно. У них були цівки, як вони ткали. і човники, так вони ж якшо цвітним. [Як називалося: «основа»?] Це основа там наматана на верстаті, а тут човником – «потканнє». ***Техніка та технологія виготовлення килимів.*** [Чи запарювали основу?] Мо', і запарювали, але я вам не скажу цього точно. [Чи ткали килими?] Це дуже сложна робота. Килими у нас не ткали. Це їх тчуть отії чорні, вони уміють їх ткать. [Хто, молдавани?] Да-да, отії. Они у нас носили і продавали. [Якими були ті килими?] Ткані, вовняні. З ромбами. [На чому їх ткали?] Верстак. Рамки такі робляться. [Чи казали на них «коні»?] «Коннє» на верстаку є з обох боків, ото з зубами такі. [Чи перекручують на них полотно?] Так. ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** [З чого ще складався верстак?] «Блядок» називався оце, шо пристукувався. «Начиннє» – те, шо на верстаку наматене, воно із полотняної нитки сірої, а тоді до каждої нитки. «Начиннє» виймається, його може брать ота баба і ота баба – воно переходне. А тоді у верстаку встромлюється воно, а тоді ж мати, як буде

www.etnolog.org.ua

ткать основу, тоді мати в'яже кажду оцю ниточку і оту ниточку. Човник, цівки – цівки наматуються на прядці. [Чи ткали у Вас «переборами»?] У нас кажуть «на переборах». Кажуть: «Мати ткала сьогодні на переборах». Ногами це робиться. Вона там ногами знає як перебирається. Вже ж як на переборах тчуть, дак там вже кольорове робиться. [Чи перебирали просто вручну?] У нас нє. [Чи ткали з вовни?] Киреї робили. [Ваші батьки таке ткали?] Робили. Валенці з вовни робили. [Що виготовляли з валу?] «Вал» – оце отходить те, як почешеш, пагане остається, тоді його на гребень і тоді його сучуть – не на прядку, одягають на гребень і на веретено накручують. Це з нього робили мотузки, верьовки, як сіно возять чи ще що. Це отходи. [Що ще ткане було у Вас у хаті?] Настольник на столі стелиться, ложник [вимовляється приблизно як «луожник»] – це вже на кроваті чи на полу. [Чим вирізняється?] Ложник больш був із вовни. Може буть і кольоровий, і однотонний. Настульник був із конопель. Хто що мог, те й робив, хто де смужки, кубики. [Чи виготовляли рушники, утиральники, набужники?] Утиральники – ото, шо з полосами. Рушники ж були полотняні, шо їх вишивали. [Якої ширини було полотно?] Оце ж називають «на шість пуднужков», «на вусєм пуднужков», це «на чотири пуднужки» було, шоб вузеньке. [Яке найширше було?] На вусєм (вісім). На настольники воно, широке. [На скільки підніжок у Вас були верстати?] І на двє, і на чотири. Більше ні, у нас не було. Як тчуть дорожки, дак дві, а як тонше полотно, дак на чотири. [Чи мали назву узори, що ткалися на чотири підніжки?] У нас на узор мало ткали. У нас чисте полотно ткали. А тоді вже останні года ткали дорожки. [Що у Вас загалом ткали?] Колись усе – полотно ткали таке тонесеньке. Таке пряли, шо ото десятий номер котушка. [Чи називали якось таке полотно?] Ні, нічого – «полотно» і усе. Шилі сорочки.

НОВГОРОД-СІВЕРСЬКИЙ РАЙОН

с. Кам'янська Слобода

Записав С. Микитчук 17 вересня 2009 р.
у с. Кам'янська Слобода
Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.
від Миколи Никаноровича.

РИБАЛЬСТВО [Чи займалися Ви рибальством?] Короче говоря, я рибак-охотнік був, ходів на рибалку гдє-то кілометров за три за чотири, займався рибой, ловив рибу, хорошо ловив, но уже годов, навєрно, п'ятнадцять ілі сімнадцять не ловлю, ноги болять. [Чи водиться тепер у річках риба?] У нас Десна рєка єсть, рядом, тут кілометра за два – ну, там і електровудочками пробують вибивать ето. [Якими знаряддями колись ловили рибу?] Вот я, напрімєр, ловив, так у мене жаки булі – сам плєтєш із нєтки, прялі самі і плєлі, а потом появівсь капрон – с капрона плєлі. [Чи плели з очерету?] Я, напрімєр, нє плєл, а люді плєлі. З очерету зімой – у нас називаються коші. [Чи плели з лози?] І з лози тоже плели, у нас в основном дєйствітєльно з лози плели, но я нє дєлал такого. У нас «каші» називаються – дєрку пробівае гвоздями, заліває снєгом, сєном прікідає. [Чи плели у Вас сітки?] Сєткі плели, но я не пльов, не занімався сєтками. [Як частіше ловили рибу: з човна чи з берега?] З човна. [Чи ловили рибу руками?] Пробовалі люді, і щас пробує молодєш. Я тоже не пробував рукамі – я боявся рукамі ловіть, шоб гадюка якась ілі вуж нє вкусів. [Коли найкраще ходити на рибалку?] С утра єздєш провіряєш снасті, а на ноч становіш. Снастю в озєрє на дєнь даже оставляєш.

НОСІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Мрин

Записала О. Ямборко 2 липня 2010 р.
у с. Мрин Носівського р-ну Чернігівської обл.
від Потапенко Катерини Іванівни, 1939 р. н.,
Бобок Марії Іванівни, 1943 р. н.,
та Потапенка Василя Петровича, 1937 р. н.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** [Чи займалися Ви ткацтвом?] Ні. Бачила як ткали. [На чому у Вас ткали?] Верстак. Ткацький верстак. [Чи казали «кросна»?] Казали таке. [Із чого складався верстат?] Основаніє, потом натягуєш ніті. Так я можу сказать, як в Городянському районі – були бердо таке, потом були ніти. Як ткали якісь покривала, то спеціально набірали у ті ніти. Треба було провести так правильно. [Скільки підніжок було?] Як я знаю, шо моя мати ткала, то дві. По-моєму, їх дві було. [Що вирощували на полотно?] Коноплі. [Чи вирощували льон?] Льон вирощували тоді в колгоспі. А коноплі у нас сіяли. Кострицяя летіла, були ж ці – стебла, а тоді ж його вибілювали, мотали, вимочували. Пряли. [Чи розводили овечок?] У колгоспі були овечки. [Чи знаєте ви на чому снували?] Основу ж робили. [Яка була сновниця – по стіні чи на барабані?] Квадратна така. Рами були. [Снували тільки білим, чи й кольоровим?] Красне ж було. Шось красили. Рушники отож ткали. [Як називалася нитка, що йшла вздовж верстата?] «Основа». [Як називалася нитка, що йшла впоперек?] Я не знаю. [Чи чули, що таке вал?] Це вовну як валили, так це «вал» називався. [Як називали таку нитку?] Товста нитка, валова. [Чи чіпляли у вас щось на стіни, можливо, якісь постілки були, рядна?] Ряднами колись укривались красивими, тканими. Спеціально ткались. [Вони були просто білі чи кольорові?] Просто білі. А ткали ж ці, постілки, дак разноцвєтними, дак узори були. [Чи були утиральники?] Утиральники – дак це просто полотно було. [Чи казали – «божники»?] Ні, ні. Казали: «Рушник той, шо на ікону». Настольники були ткані. [Які вони були?] Білі нитки, а ще білішими витикався узор. [Яким був узор?] І кругами, і кубиками, і в квіточки. А ось це [*показує*] постілка, коць. [У Вас і «коць» казали?] То у чоловіка мого на Городнянщині казали «коц», а у нас «постілка». [Чи загортали у Вас плахти краями доверху?] Прямо, і фартух. [Як колись прали одяг?] Луг робили. Діжки такі, туди бєлльо, усе ж було полотняне, сипали попіл, наверх кип'яток. Десь день стояло. А тоді на річку. Подзорніки [були]. [Це у Вас простирадло на ліжко?] Да, вишите з кружевом? [Колись таке вишивали?] Скільки себе помним.

www.etnolog.org.ua

ПРИЛУЦЬКИЙ РАЙОН

м. Прилуки

Записала Н. Ромасевич 19 червня 1995 р.
у м. Прилуки Чернігівської обл.
від Кольчевської Ольги Семенівни, 1915 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Жали серпом і косою. І один колосочок не пропаде. А тоді звозять по домам його. В'яжуть снопами і кладуть їх у кучу. [Як її називали?] Напрімєр, «копа» – шістдесят снопів, «півкопи» – тридцять снопів. Вивищують. Півкопи – це було дуже мало. А шіісят – це була копа ціла, вже більше шіісят. Тоді звозять до себе в двір, ціпами молотять, тоді віють. [Як жали: кожен своє?] Кажин імів своє, а в кого не було, дак ви мене наймали, і я до вас ходила жать. [Що платили за роботу?] Та я уже не могу вам це сказать, я його не ходила жать, і мама... [Можливо, чули?] Ну, чула якось, не знаю: чи дів'ятий сніп собі, чи восьмой сніп собі, оцево. А то, значить, хазяїнові.

МЛИНАРСТВО А тоді млини були – у млини завозять, мелють на муку, а тоді печуть хліба. [У кого були млини?] Не в кажного в дворі був млин, як на дерєвню, дак був млин або два було всього. [Млини були дерев'яні?] Да дерев'яний, крила дерев'яні. Тіки нада вітру: як вітер – він крутиться. [Тільки вітряки були?] Вітряки, да. [Чи, може, й водяні млини були?] І водяні були, да. І так само і олію ж били, і все. Тоді ж не було ціх крупорушок же...

ТКАЦТВО Як подходить осінь, кажна дівка стала прясти, ткала собі на придане: рушники, рядна (не було одіял), простинь не було, дак тоненькі такі були... полотно було, нитки такі тоненькі і така простинь була тоненька, шо як вистірать її, дак як льоная, краща, чим оце тепер простинь. [Де дівчата пряли?] Кажна пряла дома.

смт Линовиця

Записала Н. Ромасевич 15 червня 1995 р.
у смт Линовиця Прилуцького р-ну Чернігівської обл.
від Бебешка Антона Артемовича, 1922 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Сівба.*** Сіяли колись хазяїни пшениці, такої, як щас заведена культура, це обмаль, менше. Рож або жито, сіяли овес. Це, значить, шоб було живності шо їсти. Віко, зерно таке, значить, оце овес і горошок, це тоже для кормлєнія живності. Оце, значить, рижей – олійна культура, били, так як і соняшникову, вживали в їжу. Це прекрасна... помідори мазать да й вопше... запахи такі прекрасні дуже в цієї олії. Вона зараз не культівірується, бо вона така громіздка, немає такої техніки уборочної для неї. Єсть, висівають, як оце десь вимерзне або вимокла озимина, значить, підсівають рижійом, а тоді молотять, а він дрібнесенький такий, як мак, зерно. Значить, висипається отдєльно, одвіюється і тоді роблять олію з його. [Як сіяли? Ручним способом?] Уручну. [Як Ви знали, коли сіяти треба починати, з чого починали сіяти колись?] З чого починали.... Ярий клин засівався, ячменю тоді мало хто сіяв... Жито, овес. Це, значить, як можна вже... тоже ж вийде хазяїн, подивиться ж на роллю, чи тамички як уже не грузне коняка, вже мона скородить. Значить, починають сіять. Починали жати, як поспіє. Їздять у поля, бачать, як воно вже одцвілося, починає половіти. Смотра яка погода коли. Коли суша, воно бистро. Це пагано, підгоряє воно. Якщо влагу вже воно харашо взяло, хватає влаги в землі, так воно ше нічого. А як пагана влага, дак воно підгоряє тоді. Воно не таке буде. Налилось, починає воскової стиглості, тоді жовтіє, не мнеться ж уже в долоні. Ше постоїть тиждень там. ***Жнива.*** А вже затверділо – треба починать його косить. Тепер техніка дак, конєшно, треба шоб перестояло воно, шоб вимолочувалося, а тоді, як косою, дак лучче, як не достояне, дак воно не осипається. Воно просто держиться, а тоді снопики в'яжуть такіє і кладуть у ко́пки такі нахрест. Скосили і зразу іде в'язальниця, йде ж хазяйка з хазяїном, хазяїн косить, а хазяйка в'яже. І нав'язали скільки, удвох узяли склали. Копи. Копа – це значить шістдесят сно́пов, а півкопа – тридцять снопов, а хрести клали – п'ятнадцять снопов. Це, значить, по культурі: якшо вона влажна – хрести клали, шоб вона швидше просохла. Це рідко клали, хто клав шістдесят снопів у копу, а в основном клали по тридцять, півкопи клали. У покосах не лежало. Клали в копи, а тоді через скільки днів перевозили. Гляди, шо це п'ять-чотири дні було в полі. Як кончить косить, оддихнув день і починає звозить його... До своєї хати... Неділя – це ж був оддих. На полі не лишали ні колосочка, Боже спаси! Хіба, може, де це яким случайом можна на тій площі десяток колосків. Діда не робили. Да тоді за колосок, Боже! І це в'язальниця і граблі дерев'єниє, і вона тяне. Тоді вопше металіческих не було, тоді дерев'яні... І тяне за собою... Іде, колосочок, ага! Як уже надрізаний або одривавсь, дак у хвартух оцей запхнула. Хазяїн сам зажинав перший сніп. «Хай, – каже, – хазяїн сам собі починає». Це я вже помню, як батько, було, на воза да везе й мене в пале, дак ніяких там таких общин... Снопик цей перший клали кола іконов, на покуті, де ікони стоять, на посвячене його, це, як воду коли святить батюшка, дак оце ж брали кропили... з колосків... Снопик цей невеличкий був, пучок такий, дві жмені... Оце звозили урожай, да клуня така здорова-здорова, завозили туди урожай з поля, прямо з поля – туди. Там же покосили, пов'язали, поклали в копи, воно подсохло там через тиждень чи менше, і це звозиш, перевозиш і в клуню складаєш. Кожна сім'я своє косила. В кого як були мужики – косою, де тітка які, мужиків мало – серпом жали. Ціпом цілу зиму молотить, поки не помолотить. Це солома, котора йде замість кормов, отдєльно її. ***Агротехніка.*** Різали січку. Були вже сікарні. Рукою стоїш і крутиш, такі біли сікарні. Два чи три ножі. А то косою, на козлик такий і косою різали, оцією, шо косять. Робили дирку, на гачок її, на возок, і то придавлювали і різали. У косі робили дирку, шоб вона ж не теліпалася, а тоді козлик, вилка, оце ж между цю вилку вставляли косу, через цю дирку проходить і ту вилку, натискають, приспособлювали. Корові, коняці треба... А тоді появилися вже сікарі, приводи такі вже, надворі крутиться привод. Це вже при НЕПові було, при Лєніну було. Тоже в хазяїна одна була там або дві їх було в селі, ці сікарні. Дак ото наймали, гуртувалися, пересікували. Двоє коней запряжено, і ото ходять вони кругом, а сікарня ця работає, як механізм, коні її крутили. Вона така, як холодильник завбільшки, тільки котора прийомна камера, дак така невелика. Людина подає туди. Площадка, людина подає, солому посіває, посіває, а там

www.etnolog.org.ua

барабан, а коні крутять привод, а привод тоді більшого привода, а такі залізні круглячки, муфти, і то з'єднували і до колеса цього, до сікарні. А тут колесо барабана у приводі, а тут менше таке із шестернями, і то передається туди і крутиться механізм. Воно недовго ріжеться, це бистрота, щитай. Це скільки тої соломи, за півдня її там і пошаткує. Були в хазяїнів вже молотарки. Це в поляків. Були і не в поляков вони, ну, тоже це рідкий случай. Тоже їздили по дворах, наймали люди. Платили якийсь мірчук чи Бог його знає, чи гречка, чи пшениця мірчук, да це зерно давали. Або як мелеш у млині за путньою там... Це мірка така зерна, смотра який, може, два кіла там, може, півтора. Така коробка, як ото із-под великих консервів. Це тоже собірались колєктівно, сьогодні у вас ... кутком, як мало у вас, ось до обід у вас помолотили, після обід у мене. Свій двигунець був, такий на мазуті робив, це в цього хазяїна, і молотарка тоже невелика. Собіралися люди кутком – сьогодні у нас, завтра у вас. Люди обід вже справляли. Ну, а тоді, як убрали все [збіжжя з поля], то возили який єсть навоз, туди на ту ділянку. Своє ж хазяйство держить. Гній, казали, вивозили, удобряли, то скільки хватало на яку площу, із свого господарства, ніякого міндобрива не було. Отож удобрювали, а потом після жнив, через скільки впорались, починають орать на зяб. Пахають. [Коли починали орати на зяб?] Так як оце уберуть уже, тоді ж так: як сьогодні або сей год ділянка під озимим клінком, поля так поділені – чотирьохполька була, було в одному краю одне поле, в другому краю друге поле, дак по гектару, по півтора – це каждого, не тіки одного хазяїна, а каждого. Значить, убралося, туди гонять живность із села чи пасеться, чи не пасеться, ну хвакт той, шо там протирлується і, значить, якесь там оправиться, воно ж там тоже зостається. Оце так робилося. Запросить, було, оцих, шо вівці пасуть, отару, ну, отара десь голов може триста, так обід отаборите, значить, на моє поле, на моє поле...шоб, значить, вівці тамички удобреніє покинули. [Чи робили сівозміну?] Тут озимий клин, примерно; це, значить, буде ярий клин, а там буде не ярий, іше якийсь тонічний клин. Це так і міняли. А тоді обратно. Де вже був технічний, де віко там, дак туди вже... ранній укос, тамички, на сіно скосили і виорюють рано, і там уже озимину сіяли. Це, де овес, тамички озимину сіяли. [Чи добре, коли застосовується сівозміна?] Аякже, конешно. Воно й положено так. Це шо щас воно так... [Чи кожен селянин застосовував сівозміну?] Кожен хазяїн, ну, все так заведено було, шоб сівозміна... Де наше поле, те тіки ми робим, а там уже всі поля і всі-всі хазяїни так і зостаються на озимому клину, а де ярий, значить, на ярому. Да, да, колєктівно робився клин цей. [Чи в одному місці було хазяйське поле?] Воно розкидано, ну, тіки в одному шматку, в одному полі гектарів десь там його і пиїсят, може, і сто гектарів, понімаєте, цього поля. Так само і друге поле. [Чи Ваша земля була вкупі?] По частинах. Три поля було: одно десь кілометрів за сім, одно на цю сторону було, одно десь ближче було. Отако було, в одному місці не було. У каждого так хазяїна.

ГОРОДНИЦТВО Города тоді було коротенько, дуже коротенько. В кого двадцять чи тридцять соток – то це дуже багато. А тоді частину, там якусь долинку, садив коноплі. Для ткання; одежу, шоб робити. Картошку садив, цибульку. І наших два брати жило і города всього двадцять п'ять соток. Ну, шо ти там посадиш?! Садили у полі якусь латочку, в озимині чи в ярині, виділяли на городи спеціально. Посадять це там картошку, льон, коноплі для ткання, шоб було в шо одіваться.

ТВАРИННИЦТВО Вівці були в кого, не в усіх, конєшно. В селі, може, було хазяїнів з десяток, шо було по восьмеро, по десятеро овець, а то в основном мало було. Держали шо? В кого землі ото трошки більше було – порося там, корова, коняка. Об'язатільно – це коняка. У всіх коні були. Це вже якісь такі вдови, шо не в состоянії були. А чим те клапоть землі обраблять?! Де в кого були воли. В нашій мєстності, прімєрно, менше було заведено волами. В нас на конях. Мало волів було, в трьох-чотирьох хазяїнів було, воли були, по парі. І коняка все одно була, хоч і воли були. ***Пастухування.*** [Чи наймали пастуха?] За мою битность і в прежнє пасли хазяйське, кажний своє. Кроме, значить, був общий пастух на вівці. Це наймався з кутка. [Хто наймав – бригада?] Да, одного пастуха чи двох. Оце, значить, на вівці. А то каждий свою пас: чи хлопець, чи дівчина в кого була корова, каждий свою пас. [Як наймали пастуха для овець?] Були такі бідненькі хлопці... наймались. Платили хлібом, платили, я ж кажу, вдіванням. [Кожен окремо платив чи громада?] Нє, каждий за свою отару. За кажду там овцю, скільки там у місяць чи за сезон... [Чим найчастіше платили?] Платили... хто хлібом брав, бо безземельні були вони. Хто там якісь ... грішми, може, хто якімсь удіванням. [Чи давали одяг як платню?] Да, да, мо', купила там штани вже хлопчакам чи рубашки. А то в основном пасли хазяйські, каждий свою. [Чи годували пастухів?] Тоді не годували. На своїх харчах. Це вже дньом пасуть скотину цю рогату, а вночі, було, це де вже земля ослобонилася, ведуть коней хлопці на пашу. [Чи кожен веде своїх коней сам?] Кожен свої. Сідають верхі – і туди. Там уже баляндраси, у карти грають чи шо вони там уже...пошти цілу ніч. Удосвіта додому їх... приїжджають. Оце так пасуть. [Коли починали пасти і коли закінчували?] Це, значить, починалося, як появиться, де ж йому пасти, як трава вже появиться, і пошти до Покрови. Поки там єсть усяке там.... [Якщо після Покрови було тепло, чи випасали ще худобу?] Да вже не буває, це до Покрови обично. [Де випасали худобу?] А то вже якесь місто там було, де толóка була. [Коли поле лишали?] Дак там же оце воно посіяне тим, да отим, а це кидалося на толоку, пустувало, воно нічим не сіялося. Да воно там і такою травою, ну, росло ж там коє-шо. І це поле таке десь, мо', п'ятдесят чи сто гектарів, чи скільки там... [Чи пасли тільки там?] Да, да. [Чи випасали на лузі?]. Ото, значить, на толоці тамички пасли, поки оце виоруть да посіють озимину. [Чи заготовляли сіно?] Були... дак то сінокоси були панські. [Чи наймав пан людей на сінокіс?] Наймав сільських. [Як пан розплачувався?] Не знаю. [Чи були сінокоси в простих людей?] Лугів у нас немає. А так є за сім кілометрів, дак то вже панська земля була. Таке воно болотисте місто, такий сінокос був, хоч поганий, сіно добре. Був сінокос... Дак то Живахов у нас був. [Хто такий Живахов?] Живахов – це князі.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Льон, коноплі, сіяли на городах і в полі, у кого де возможность була. [Чи всі односельці сіяли?] Усі. Тоді зостанешся без сорочки, без штанів, як не посієш. Вибірали його. Це, значить, коноплі, зразу вибіра-

www.etnolog.org.ua

ли матку, тоді... ні, плоскінь такий, батьківський сорт такий. Він, значить, одділяється, він раньше жовтіє, ото вибірають його. А тоді вже матку вибірають, як насіння поспіло. Це все обмолочується, як висохло, в'яжеться в снопики такі. У ставок, туди, де вода близенько єсть, кладеться, замочується, прикидається там грузом. Нєсколько, неділя чи й більше, вимокає там. Витягають, оббили ж його там, на воді, там посохло трохи, поки обсохне. Додому забрали, висушують. [Де його розстеляли сушити?] Ставали, де там його розстілать, от десь попід хати, заборчиком якимсь. Снопики ці ставили. Вони не такі, отакі тоненькі. А то такі розстілались, не на землю, а так просто... прихилялось. А тоді посохло воно – обратно за снопики, десь у сухому складали. Прийшло свободне времня – терниця, така наче... як ослін, тіки наче розкаряки такі, і тако дві таких кріпких дерева з акації, із дуба, отакі пластіни. Коноплі – це трудніше, а льон легше. Воно менше і тонше стебло, воно мочиться. А тоді оце все волокно собірають його в порядок, починають м'ять. Як уже зімою це... впорались, починають на прядки сідать і дівчата, і матері. Багато дівчат сідають. [Чи однаково мнуть коноплі і льон?] Так воно й те, й те.

ТКАЦТВО Лляне, були рубашки жіночі, ці ж... тендітні лляні, більш м'які. А з цих конопляних – мужеські брюкі. І рубашки. Та як більш було, дак і були...це виходна була, може, і лляна така сорочка вибіляна. Це ж його попрядуть, намотають клубків, тоді снівниця, намотають, а тоді витчуть ж дома. Це ж на снивниці... Така, значить, оце, до потолка і сюди (до підлоги), і шість отаких карусєлів. Оце, значить, набірають вони тамичка... ниток, наводять, наводять, вона крутиться. Оце наводять, наводять, а тоді з єї надівають на верстат оцю, значить всю... [Як його знімали з неї?] А знімали... воно знімається. Надівали на верстать, шоб вона тоже... так убільшки верстать...і накручували...там барабан, накручували його ці ж оце нитки. А тоді тут же підніжок і ції ляди работали. Підножком раз! – нажала – підскочила ляда, човник із ниткою вже, човник такий, просунула, другу нажала – бухнула, і вже придавила рядом тим ряд. Оце, значить, уже полотно іде, іде. Обратно наткала трохи, тут же намотує на барабан тоже. І це десь за тиждень витче там, я забув, як воно називається. Рушники робили вже ж оце ткані. [Чи ткали льняні рушники?] Лляне. А тоді обратно це ж полотно, це літом, в кого до берега город, там, де близько до ставка, на березі розстеляли, поливали його водою вже вся время, шоб воно вибілювалося. А в кого далеко од води, значить, десь дома розстілали, де водою поливать. [Де його треба стелити?] На сонці, обізатільно на сонці – не в холодку. І ото поливали водою, поки воно побіліє, пом'якне, а тоді аж уже міряли да шили.

КРАВЕЦЬКЕ РЕМЕСЛО Як уже ж немає роботи такої, я занімаюсь портним там, вже шию одьожу, женську й мужеську, яку там... ну, хороший портний. Значить, як у того єсть, у дівчини, чи в хлопця єсть така натура, батько договоряється, скіки там він платить цьому чоловікові у місяць, і договоряється, шоб він там учився, значить, шить. І виходили портні хароші. [Чи були у Вашому селі швачки?] Да, ніде ж ніхто... куди ж його возив. І людям шили. Січас не найдеш такого потрного, як колись були. Любу одежу, любі кохти. Тепер так як шиють, будки ото на плечі надівають, а тоді таке було, шо як надіне дівка, дак на неї наче воно...

ШКІРЯНЕ РЕМЕСЛО ***Чинбарство.*** [Чи була у Вашому селі чинбарня?] Не наша вона, не сільські, а, може, хто з сільських заботився, а це здавали, спеціально їздили вовну оцю брали, передєлували, шоб на нитку, можна прясти тоді. Дак це чернігівські, звідти з-під Чернігова, дак було, підводою, приїжджали, собірали, це в кого єсть... [Ті, хто приїжджав, збирали шкури чи шерсть?] І шкуру... стрижуть же вівці в селі навесні, і цю ж вовну перестібають, а тоді оцево в той вал, вовновал, оце їздить, приїжджає з Чернігова, відти звідкись приїжджали, оце собірає, ваше, моє там... Скіки там собрав підводою... А тоді привозить уже вовну натуральну і закладає на гребінь – і крутити нитку. Щас же на фабриках це робиться, а тоді яка фабрика в його була, шо він сам... [Чи платили Вам за вовну, яку приймали?] Він вовну ж назад... ми йому платим за те, шо він обробив. [Отже, він спеціально у Вас забирав, щоб Вам вернути готову?] Вже ми пряли, це здавали на обробіток. І так само шкури. [Виходить, ще й Ви йому платили?] Авжеж, треба було платить якусь там... Обично вони там безхлібні, дак ето брали зерно, більше так мукою, зерном. Може, хтось гроші давав, а так... Ну, і кожи ж так овечі оце ж уже брав, тоже привезе ж тобі як...ти можеш ті кожи у карман упхнуть.

с. Манжосівка

Записали З. Гудченко та Н. Ромасевич у 1995 р. у с. Манжосівка Прилуцького р-ну Чернігівської обл. від Івахненко Варвари Юхимівни, 1920 р. н.

ГОРОДНИЦТВО ***Первинна переробка та зберігання городини.*** Був погріб, дак одна діжка тридцять відер – це квас. І цілу зиму мати буряки скребе. Почистять, а тоді миють. Великими кусками... буряк. Це відер десять, може, треба туди, а тоді наливають водою тую діжку. Ловка, чиста, нержаві обручі. І він кисне, може, із місяць. Зразу він шумує. Як укисне... і то на борщ. Був такий великий опальник спеціальний луджений, достаємо того квасу і бурячок. Бурячок у борщ, і ше й почистим, дарма шо чищений. А друга діжка – двадцять п'ять відер капусти да огірків. Зразу огурки соляться. Це до голодовки, до тридцять третього году. А після вже не було. Вже й діжки порозпадалися. Хтозна чого. Дак ото зразу гурки насолять, а восени, коли капуста, ти гурки вибирають у другу лаханку да в ночвах перемивають їх, і ото капусту солять. Зразу пелюстки, головочки малесенькі, на споді двоє відер, а тоді капусту. Відро капусти або двоє, тоді гурки, і добра капуста, і добрі гурки. Помидори оддєльно, яблука оддєльно.

ЗБИРАЛЬНИЦТВО [Чи збирали Ви лікарські рослини?] Із лепехи корінь, «пахуща лепеха» зветься, да корінь валір'яний, ото коріння копали, у нас у матері було в пляшці, оце намочене лепеха і корінь валір'яний, і от живота дуже помагає. Валер'яна – це намочене, там ше якісь ягодки. Я зроду горілки не вживала, а живот болить, мати ложку наллє, шоб я ковтнула, я нюхаю-нюхаю, поки ковтну. [На чому готували настоянку?] На міцній горілці. І тільки ковтну, наче посунеться, і так живот перестає. [Чи ходили в ліс за зіллям на свято Семена Зилоти?] Може, хто й ходив. Це проти Трійці, кажуть, ходять. В дванадцять часов ночі папороть цвіте. У нас один дядько був, він уже вмер, да не був ворожбитом, а на старість оказався ворожбитом. Вин проти Тройці в ліс ходив по папороть, і вона

www.etnolog.org.ua

цвіте тіки раз, тіки зацвіте і враз треба хапать її, дак будеш усе знать. І така була легенда, шо один дядько в ліс поїхав проти Тройці, як-то попароть сама впала за халяву, і вин три дні все чисто знав, три дні не розбувався, а тоді як розбувся, і та папороть випала – і все забулося. А одна жінка розказувала, тоже ходила, ну, одна, вобщем-то в Дідівцях було, відьма дуже тая жінка була, а цю другу хотіла молоду навчить, значить, каже, ходьом в таке-то врем'я, не знаю, каже, куди, вобщем, вночі в ліс, і шо буде, шоб ти іздержувалась. Вона вже вмерла ця жінка. Недалеко од моєї сестри живе, і каже, шо ходила з тою бабою. «Вона,– каже, – іде впереді, а я ззаді. Як зайшли в ліс, де взялись гади і жаби, й гадюки, шо не можна було ступить – стільки всього було». Вона теє не витерпіла й вернулась. Значить, відьму вона вже не зробила.

МЛИНАРСТВО У нас млини були. Вітряки. [У вітряках повертався тільки верх чи повністю?] Полностю. [Скільки крил у них було?] Шестеро. Четверо й шестеро було. [Вони прямокутні були чи гранчасті?] Круглі. То вже послі начали робить такії на полтях, а то вертиться на тому... ствол такий – дубовий ствол, а тоді наверта, натягають, пристановляють козел такий. Веровка крутить, крутить, до вітру повертає. Веровками... жлухто... крутить, крутить... і воно повертається. Було багато, отутечки недалеко.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО ***Скринництво.*** [Чи були у Вас мальовані скрині?] Он у мене материна скриня стоїть, тільки воно не мальована, а так полакировано, а такички віхтями. А... були. У квітках бачила, а де, не знаю. У баби нашої, дак просто покрашена, а у матері наче полакирована ото такички. Там таке – і чорненьке, і красненьке. ***Стельмаство.*** [Що виготовляли з дерева?] Я не бачила, шоб ложки, миски робили, от тії на вози колеса робили, у Вєри Петровни батько спеціаліст був. Ободи робив для возу.

ГОНЧАРСТВО ***Техніка та технологія виготовлення черепиці.*** [Чи займалися у Вашому селі ремеслами?] Черепична майстерня була. Черепиця з цементу була. І кольця для колодязів робили. [Коли це було?] У двадцять сьомому-двадцять восьмому році, в общем до колективізації, кажись, у двадцять дев'ятому році їх розкуркулювали. Був чоловік-трудяка. В городі він робив, Юровський шось держав, і він йому подарував станок черепичний. Він привіз його додому сюди і ото з одним, а тоді другий, і ото він людей набирав черепицю робить, і вже батько тамечки цемент возив з городу, особливо зимой бочечки такі набирав – бочки височенькі. І пісок возив. Навозять було гору – за літо усе перероблять, оце черепицю і кольця, і каменці такі (ми звали «сторчі») під хату. А каменці тоже на хундамент робили. Такі, як теперички роблять саман, ото каменці такі з дірочками.

с. Рудівка

Записала З. Гудченко 18 червня 1995 р.
у с. Рудівка Прилуцького р-ну Чернігівської обл.
від Кисленко Ольги Петрівни, 1920 р. н.

ТКАЦТВО І я ткала, і всі ткали, у нас три дівчат, і самі ткали. [Що саме Ви ткали, які вироби?] Полотно і рядна, які не є. [Чи ткали рушники?] Можна порізать і на рушники. [З чого робили ці нитки, ткали з конопель чи льону?] Коноплі, а тоді вже купували цівки такі білі, отакі завбільшки, біле ото таке намотане. Ото сукала й ткала із його.

ВАЛЯННЯ [Чи були у Вас в селі валюшні?] Ні, їздили по сусідських селах. Тут не було. Дак є били, шо заб'є те сукно так... однотонне, а є так, шо ряди знать. То проста бивка, а то вже фабрична вроді щиталась. І то кобеняк як ізішиють із того, як ізшиють – важкий такий, а з того – легенький.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО [Чи шили у Вас чоботи?] Були тиї... сапожники. Один сапожник шиє і коло себе учеників штук двадцять держить – хлопчаків таких, у школу ж не ходили, по десять год да по двадцять. А там походив, шо вже розписавсь (три чи чотири [класи], значить, оддає батько учиться або на машинці шить одежу, або, значить, чоботи.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Чи займалися в селі деревообробництвом?] Плотники були, слесарі, столяри. Плотник – це таке – сокира да там рубанок, а вже як там слєсарь, то делікатес. [Чи виготовляли бочки?] Бочки, я не знаю. Дерев'яни, у нас тут. Дворник був, робив. І ложки дерев'яни робили. Були такі, шо й дерев'яни миски робили.

с. Ряшки

Записали З. Гудченко, Н. Ромасевич
та К. Ковтун у 1995 р.
у с. Ряшки Прилуцького р-ну Чернігівської обл.
від Ілляшенка Петра Івановича, 1925 р. н.,
Никоненка Степана Несторовича, 1919 р. н.,
Покидько Катерини Андріївни, 1923 р. н.,
Проценко Євдокії Іванівни, 1900 р. н.,
родом із с. Вільхуватка
Карлівського р-ну Полтавської обл.,
та Шатури Марії Кирилівни, 1900 р. н.

РІЛЬНИЦТВО ***Агротехніка.*** [Якими знаряддями праці користувалися у Вашому селі?] Ото і січас дерев'яна борона, залізні зубки, тоді ж не було гвардовських, як оце січас плах, а дерев'яна, і ото одноконкою її. Плуг тоже саморобний був, усе дерев'яне, тільки одна палиця да леміш, а то все дерев'яне. І були дуже ловкі, лучі, чим оце січас, саморобні. Було, ралили, я знаю, було в діда, спеціально картоплю обкутувать, таке, як плуг, а тільки воно іде туди й туди, розкидає землю під кутом на сторони. Плуг в одну сторону накладає, а то сюди й туди, і получається так... борозна, ото рало було – картоплю обкутувати... Тепер сапки залізниї, а то вона оббивається, вроді кочерга попел загрібать, вони не здобні для роботи, січас луччі. [Сапи були дерев'яні, тільки залізом оббиті?] Оббиті, еге, по краю оббиті. [Їх також називали «сапами»?] «Сапки». Саповать, кажуть. [Чим молотили?] Молотили ціпом. Наверно, на село дві молотілки було, а то ісключітельно ціпами. У чотири ціпи рідко хто й змолотить. Треба так видержку таку мать, шоб, значить, звук такий барабанний: раз-раз. Хто вміє ловко, дак так то..., а не вміючи, лоба одне одному поб'є. Удвох ше коє-как, а то в чотири ціпи треба так ударить [ритмічно], щоб із такою видержкою і шоб не вдарить товариша. [Це в лад треба, як у хорі співають, так?] Да-да. Це в чотири рідко хто, в три ціпи – ето другоє, у два – так це чоловік із жінкою. А як ідуть молотники, дак там

www.etnolog.org.ua

і в чотири буває, це як хороший вже спеціаліст. А де ціпи – дак це... жінка хоч і не вміє, дак чоловік приноровлюється. Невміючих не було. [Чим косили?] Косили косами. Віяли вітром, віялок не було. [Як віяли вітром?] В коробку набірали зерно і проти вітру теє летить геть, полова, примерно, смотря ж яка, єслі ячменна, це ж гостюки вони не годні, а єслі вже овес ілі там пшеничний, то полова така, шо розгрібаєш – буде корові, худобі чи кобилі їсти, воно ж м'якеньке. Ячменна, це ж гостюки – це вже на підстілку. Вобще, в ячмені багато всякого мусорного і осоту, багато всякого бур'яну росте, він сама бур'яниста культура. От жито унічтожає, гречка унічтожає оцей бур'ян, а той наоборот – розводить. ***Сівба.*** [Коли садили різні культури, чи дотримувалися народних прикмет?] Було об'язатєльно, було. От жито сіять, є пословиця: «Сій жито в золу, аби в пору». От як в колгоспі: «Нема дощу, нема дощу!» – це неправильно. Підійшло врем'я, значит, сіять, значить, сій в золу, аби в пору. А тоді дощ піде, а тоді замерзає. А воно там буде. Так само гречку. От гречка любить, то майова гречка єсть, там кулинкова – це Кулинки, празник єсть. [Коли цей празник?] Вони оце скоро будуть перед жнивами, як тільки той, гречка на третій день і вона зверху. Вона любить, щоб її посіять, шоб вона враз зійшла, шоб не було ото – та тоді, а та тоді, вона одна одну поглушає, а шоб вона зійшла, і вона тоді хороша гречка. От просо, те на дванадцятий день проростає, воно дуже довго, а гречка – це враз. [Коли горох сіють?] Тоже навесні. Овес кажуть: «Сій в грязь, дак буде з нього князь». Овес любить сире. Пшениця, дак оце Спасовка послє Іллі, уже шоб її посіять, чим раньше посіять, кажуть. Хай лучче її скотина спасе, а не додержуй його до позноти. [Це все озимина?] Озимина. А яре чим раньше, тим лучче. Холоду не боїться. Горох, той треба... морозу боїться, ну, ничого. [Коли садять гарбузи?] Гарбуз – це єсть Юрій – празник такий, оце гарбуз, гурки, вони на оцей день садять, у нас даже престольний день. У нас була церква, два престоли – Пречиста Первa і оце Юрій, дак оце гарбузи і огурци шоб посадить. [Чи кажуть у вас, що коли садиш гарбузи, то треба присідати?] Це ж женськії примхи всякії, кажуть шоб присіла, дак гарбуз здоровий буде. [Коли сіють гречку?] Місяць майовий, ждуть дождя. Як дождя немає, то гречку, кажуть, хоть сій, хоть не сій, шоб поганенький хоть, а пройшов дощик. Майова гречка, так само як кулинкова, як тіки дощ пройшов... Або як виорав, і посій, шоб вона не просохла, шоб таки земелька сира була. А як уже на жито, нада шоб підгоріла, шоб бур'ян там всякий той... то вона любить... Це січас у нас в колгоспі кукурузу вспахали; забрали і переорюють її той, а раньше жито сіяли, пшеницю, вобше озимина, земля тая толокувала. Оце вона толокує... даже наймали пастухів люде, просили шоб на мою землю пастухи гонили тиловать. Ну, в одне врем'я, скот же лежить, дак, шоб на його ниві потолокували, платили за це. [Що означає «толокувати» – це випасати худобу на тій землі?] Шоб полежали на його ниві, там же напакостять, і тоді удобриво велико. Толока в каждого хазяїна, оце у нас три толоки було. Оце у нас у селі три руки пахаті, оце Кут Ломачевка, Зарічка. У кажду руку каждий хазяїн землю мав: цей год на цій руці все під толоку, сюди гонить пасти все село, ото пасуть, на другий год там, на третій там... І ото так кругом і ходило. [Це так робили з усією землею?] Усе. Тут ніхто нічого не пахав. [У такому разі нічого їсти буде тим людям]. Як же нічого. У його ж земля, хоть у його гектор поділено на три часті – там, там і там. Не так, шо моя земля отут уся. [Це дуже розумно придумали.] Розумно. У кажду руку було однаково. Так, шоб попадало у кожній руці земля. І тоді ото орали і... на толоку. Це і я знаю, як толока.

ГОРОДНИЦТВО Єсть посні дні – середа і п'ятниця, кажуть, шо не є, начинай садить. Тоді, коли Голодна кутя, тоді єслі заносили картоплю в подвал, то тільки шоб хоть одно відро, а внеси, примерно, було воно в п'ятницю, значить, у п'ятницю, шоб миші не їли, шоб жаби не то... в той день, як унесеш пару відер, ну, ше раньше вибірать, а вона ще зелененька, все равно візьми одне відро і занеси у п'ятницю чи в який день... Коли була Голодна кутя, в який день, запам'ятай і в цей день вже літом начинай вносить картоплю. Не на Крещеніє, а тільки в який день була Голодна кутя, і як тільки картопля поспіла, спіла вже, в той день починать її заносить... примхи такії. І воно й правда... Єслі в той день начнеш, тоді ж, за день же її зносиш, і тоді, пожалуста, носи хоть кожен день, коли хочеш, а перве відро будь-що в погреб занось. От прошлий год Голодна кутя була в четверг, значить я пару відер заніс у четверг, а тоді в п'ятницю, і в суботу, пожалуста.

МЛИНАРСТВО [Що Ви знаєте про вітряки?] Вітряки у нас були в селі на отій горі, кажуть, двадцять п'ять чи шо, ну я тіки п'ять знаю. І на тій горі було тоже ж багато, я тіки два знаю. Вітряків було в нас дуже багато. А тоді ж, оце вже їх попродували колгоспи. [До якого часу вони достояли?] До яких років? Даже і при німцях були, і все. А оце годов десять, опше, оце як їх попродали, як немає, еге. [Що з ними зробили, розібрали?] Колгосп за чотири сотні, я знаю, оце ж мій той купив за чотири сотні вітряк. З вітряка, шо ж він там... [Комірчину може зробити?] Комірчину, еге. І опше, вітряк на хату – це ж його не той... не рекомендується. Така пословіца є, шо хата крутитиметься, в голові крутитиметься, понімаєте? Дак ото тіки на холодну (?) – на сарай там, на той... А на хату от у городі... купив один, дак, кажуть, і жив, дак і не імів нічого, так чи там корова чи що, дак той... опше, воно, може, й правда, їй-Богу. [Він купив вітряк?] Ну, той же... вітряк, еге. І зробив хату з його, клітку (?). Дак як не закрутиться ни корова, да цей... так все йому не везло у хазяйстві. Дак то усе казали, шо через тобі й не везе, шо вітряка хата. [Які ті вітряки були за конструкцією? Вони повертались повністю, весь корпус чи тільки голова?] Всякі, були такі, були й такі. Були – й голова, були... болшинство – корпус, а голова... пус полностью повертався. [Як називалась жердина, якою повертають вітряк?] «Жлукточко», я знаю, надівалося на то... жлукточко, а тоді ж ото «коловорот», чи я не знаю. [Вітряки були рублені?] Рублені, рублені були. [...] [З чого стіни були у млині?] Отаке дерево, отакі плахи до п'ятдесяти сантиметрів були, дубови, сами дубови, тіки потому шо на воді ж ніяке дерево не можить витримувать, тіки дуб. Це ж до землі ж воно з'єднане було, а туди ж по уровню з колесом робилося. Палі ти і зараз ше виглядають. [На якій річці млин стояв?] Смош. Дак тоді й річка, тоді й риба, тоді й вода була. А тепер пересохне отак літом. [Як річка пересихає, то тоді напору немає?] Нема. [Як воду регулювали?] Воду я, щитай, тоді я не понімав, шо воно таке, а тепер оце як розірвало у нас щось, отак ставок почали рядом робить, дак вода

www.etnolog.org.ua

ж іде напором прямо, дак вона розірве будь-що. А то ж таке нецементіроване ніщо, а було, річка іде так, як ото двері, а млин стоїть не там, а отут, шоб не прямо вода йшла, шоб трохи отвод, а тоді, як вода вже набірається повно, дак вин зробив туди дальше, уже дальше такий великий ставок і там зробив шлюз такий, прокопав іскуственний шлюз і там ото одкривав: як тики вода набралася, шо млин не поглотить її і через заставку йде, дак він одкривав, і вона обходила тоди кругом. [Було ніби водосховище?] Да-да-да. Ото й щитаю, шо батько з головою. [Ви казали, шо були якісь крутілки.] Оце ж заставки, заставки оті, шо під колеса. Стоїть колесо отако-во, а тоді перед оцими-во зроблено, метрів чотири, а може й шість наслано помой там у воді, перед цим, де заставки стоять, стояни стоять, а потом на веровці засовка така опускається туда проти скрині, например, колесо стоїть, під колесом зроблена скриня така дерев'яна, по їй іде ж вода оце відціля, де заставку отак піднімеш, накрутиш ото, заверткою іде у жолоб. Главное, шо регулюється цією заставкою. Вода ж може пойти цілий метр, а він піднімає, шоб вона стильки йшла, тильки по ширину жолоба. І то тільки підтягнув, потом як уже менше, він накрутить ще більше. Як уже вода дуже, воно пускає туди. Отак регулірували... То називали «підошвою», шо під тим іде. Потому шо, як не буде підошви, дак воно буде розмивать, і може ж млин повалить. [Млини будували майстри чи сам хазяїн?] Це батько, видно, батька дав, потому шо це моєму... він старший був, дак йому млин, а може по способності, а той портняжив, дак тому землі дав. То діти одни, а не однакові: той до хазяйства, а той до чарки. Дак ото він так розділив їх.

ДЕРЕВООБРОБНИЦТВО [Що у Вас виготовляли з дерева?] Діжки робили, діжи́ робили, шо місить тісто, а діжки, шо солить. «Коряки» звуться у нас, черпаки, великі ложки і маленькі ложки робили і великі граблі. Всякі такі робили... як сказать, були прядки раньше, дак до прядок тії веретена, ночовочки, цеберки. [...] Були миски такі продавали здорові, дерев'яні, ложки були такі розмальовані красіві ложки, такі з цвіточками. ***Скринництво.*** [Які у Вас були скрині?] Скрині дерев'яні. [Розмальовані?] Оковані такі, желізом оковані два рази, а тоді отут і кришка окована, так шо і топором би не порубав. [Чи були скрині, розмальовані квітками?] Були, були такі розмальовані скрині, то дорожче. Та, шо окована, дешевше, а та, шо була з цвітами, отут такі цвіти намальовані...

ТКАЦТВО [Чи займалися Ви ткацтвом?] Ткала. Мати ткала, і я ткала, і сестри мої ткали обидві. [Як ткали? Які пристосування для цього були?] Як дома ми, так ото було сухе накачуєм, а тоді отпускаєм його, скільки грит, тоді оттираєм його шліхтою, а тоді чешем... Свекруха варила чугун шліхти... [Що таке «шліхта»?] Мука житня, та тоді мила вкине кусок туди, шоб мило розварилося, тоді берем – я дві сукнинки, дві нитки, і свекруха бере нарізно ниточки, а тоді оснів оцей снували. Ото ж як у шліхті, то полотно не буде рваться. Під камня кладеться таке, тільки випране, а основа, то була у шліхті. [Що ви ткали?] Саме полотно. А свекор мій ткав настільники, рядна такі розмальовані, такі поножі клались під верстати, і по вісімнадцять поножів. Так він, було, перебирає, і воно тоді робиться такими узорами, таке красіве. [Якого кольору було полотно?] Саме біле. Пряжа біла.

ВИШИВАННЯ [Чи займалися Ви вишиванням?] Займалась. Скільки я рушників пошила, скільки сорочок і прутик, хрестиком, і лиштвою, і оцим виписуванням яким хочеш. Я тепер не бачу. [Що таке «виписування»?] Описуванням, ото тоді кладеш, а тоді видавлюєш да тоді обмальовуєш і вишиваєш. [Які пам'ятаєте найдавніші сорочки? Як їх вишивали? Яким кольором?] Красне й чорне, і білим вишивали лиштву... Нитки купували і тоди лиштва шиється. Хрестик, так береться три нитки, а лиштва, так одну нитку... Яку хоч вишивала: і вирізуванням, і «прутики» вишивала я... А тоді я була під Дігтярями... у земство там шили, дак я шила гладдю. Я пошла, там на квартирі була з тим дідом, як зійшлася, дак пошли ми туди, а по сусідські бере ж роботу вишиває. Я кажу: «Галю, а дай я вишию мужицьку рубашку...» Дак я дві рубашки вишила. А вона понесла, а та, шо прийма, каже: «Не твоя, Галю, робота. А хто то такий?» А та каже: «Там одна у бабушки на кватирі». – «Хай вона сама до нас прийде, бо твоя робота проти її хужа». Дуже я ловко вишивала.

КОВАЛЬСТВО [Чи були у Вашому селі кузні?] І зараз є кузня. Вона давно, оце ж її чоловік робив, коли син старший був уже вмер. Все робили в кузні, все, все, все, шо нада – в кузню. [Що саме виготовляли?] І сокири, до возів – вот у колгоспі там чи де, колеса, да, і колеса робили це ж ото дерев'яні, сапи робили. Да все.

РІПКИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Вороб'їв

Записав В. Сироткін 13 вересня 2009 р.
у с. Вороб'їв Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.
від Гомилка Івана Григоровича
та Андрушка Василя Митрофановича.

РІЛЬНИЦТВО [Чим у Вас орали землю?] Коньми. Плугом. [Що робили, якщо був один кінь?] Па-сасєцкі спрягалися. У нас бил конь, а патом забралі. [Чим сіяли?] Руками з коробки. [З чого зроблена коробка?] З саломи. Зв'язували. [Хто сіяв?] Хазяїн. ***Агротехніка.*** [Чим волочили?] Каньом. Баранками. [Борона була залізна чи дерев'яна?] Дерєв'яна. Зуб'я залізні. [Чи знаєте ви, що таке соха?] Чули. У нас сохи нє було. [Косовиця – це сіно косити?] Ячмєнь. [Чим косили ячмінь?] Касою. [Голою косою?] Нєт, з грабцами була. [Що косили серпами?] Усє, і жито. [Хто виходив перший зажинки робити?] Хазяїн. Удвох. [Що робили, коли закінчували жати? «Спасові на бороду» залишали пучок жита?] Канчают жать, дак веночки роблят, от жита обрєжут, паставят на купу, а тоді вже молотять, дак і сіють. [Де молотили? Скільки чоловік могло молотити?] Два. [Як називалася ручка ціпа?] Ціп дерев'яний. «Бич». [Як називався ремінець, що скріплював ціп?] «Капиця». [Молотили восени і взимку?] Да. Віяли, лопаткой бралі. Тоді в мішок ховалі. В засєк. Казали на клуню «пунька». Клуня – це велика, а пунька – маленька**.** ***Первинна переробка та зберігання врожаю.*** [Куди складали зерно?] Зєрно з засєк, в чулан. [Де розташовувався чулан?] Де хата, там і чулан.

ТВАРИННИЦТВО ***Скотарство.*** [Як продавали корову чи коня?] Ну, як. Той купив, да каже: «Давай вип'єм могрич». [Чи били одне одного по руках?] Білі. [Корову продавали з налигачем?] Це закон. Береш корову –

www.etnolog.org.ua

бери повод. [Хто забирав налигач, новий господар?] Старий. Продав корову, а повод не дає. [Чому не дає?] Кажуть: «Забрав корову з поводом, так забрав всьо». ***Пастухування.*** [Чи наймали пастуха для корів?] Раньше наймалі. [Що платили за роботу?] Нє було грошей, то платілі... то картошку. [Чи була «вигонщина»?] Була. Як празнік. Сала, чи ковбаси давали. [...] [До якого часу пасли худобу?] До Михайла. Сніг упав. [Не чули, щоб казали, що пастух обов'язково має бути бородатий?] Сего у нас не було. [Чи забирали корову, коня з налигачем?] Із поводом нельзя. Потому шо єслі з поводом, так продаси і, считай, не буде вестися. [Чи додає хазяїн, який продає корову, ще двадцять копійок?] Ну, нада, аякже. Єсть усякії руки, єсть такіє, шо зглазить.

МЛИНАРСТВО [Де мололи зерно?] На вєтряних мєльніцах. Вітряк. [Хто працював на вітряках?] Мірошник, мєльнік. [Млин був водяний?] Не був. В Уньковці був. [Чи казали, що в млині нечиста сила водиться?] Нє, не було. [Хто крутить вітряк?] Вєтєр. [Чи платили за роботу?] А за що ж мєрчук бралі. [Мірчук – це совочок? Що робили, коли треба було швидко змолоти?] Не мололи швидко. [Коли з'явилися жорна?] Це вже послє войни. Жорна парабілі, була галадовка в сорок сьомом гаду.

с. Задеріївка

Записав М. Пилипак 19 вересня 2008 р.
у с. Задеріївка Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.
від Петренко Тетяни Єгорівни, 1932 р. н.

ТВАРИННИЦТВО ***Пастухування.*** Усі наймалі. Пас карови всьо лєто. Платілі хлєб і картошку. Картошки пуд, і полпуда хлєба. Давалі єсті, йон же да кожного заходіл. У нас кажуть «чєрєднік». Напрімєр, ка мнє прішол чєрєднік, я вже пакарміла його і туди дала. І або сама ганю, або каго наймаю – шоб помагав єму. А ввєчєрі йон ап'ять пріхадіт вєчєрять. Помошнік чєрєдніка – пастушок. Паслі карови, поки сніг упаде.

ПРЯДІННЯ Кросна булі, і самапрядкі булі. Десь там у хатє лєжат, на каморє, і бєрди, і нитки. ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Льон сєялі і коноплі весною. Збіралі ж, калі паспєє – побрав, побрав – пов'язав у снапкі такіє, а патом поставлялі – посох. Памалатілі, вібілі, а патом разстілалі, а він вілєжувався, і дощ ішол на єго... таді ж уже терли – «тєрніца» називалась. Пасушат у пєчі і на тєрніцу – двє дощєчкі, адна, а тут друга і щє трєтя. А тади ж закладає туди в той і тре. Потрепає, розглєдіт – іщє кастріца там... Як на грєбєнь, то мичкі микалі, а коноплі мачілі, канави булі. Патом сушілі, патом – тєрлі. Потом пралі – рабілі куделі, вєрєтєном трусіть, йоно розкуйовджується, а тади куделя – іскатає, такая дощєчка, а тут калодачка – такая начє ножка на той достачке, а сюди куделю прив'язує мотузком – садітся і скубає пальцамі, і нітачка виходіт. А тут самопрадка стаїть і такіє катушкі і вілачкі із зубкамі, і одеється у тиє вілачкі, прив'язується і нагою качає, а йоно туди намотує. Наматало – пєрємєни зубок. Другий зубок.

ТКАЦТВО А патом матають у клубки, а тади снують в кожний хаті дирки булі, і калки такіє, – наснує, а патом знімає з того, із калков, же тих і плєтє. Сплєтає, а патом апарить – висушить. І тади на кросна намотають, разрєзають у ніти, у бєрди накідають, а тади вже садіть і: «Тку, тку, тку – нема утку. Аснова є! Аби хош асновка, а товки саломка!!!». Круглає такоє на краснах, і там намотана, закідає човнік, такіє пілкі насукуються, у човнік вставляється – закідають. Суди закинула, переступіла тут нагою – ніть паднялся, прібіла бєрдам. Прібіла – закинула сюди, пєрєступіла на цей низ і поять прібіла, і так ідьот.

ШЕВСЬКЕ РЕМЕСЛО ***Чоботарство.*** Чоботи відєлувалі з шкурі телячай, каров'ей. Самі рабілі. Шкура ж видєлалася і на два боки нєма вовни, і шилі чоботи, і казалі, шо витяжкі нє пришиваніє, а так проста. А то єсть, шо пришівалі. Каблук був, а з чого, не знаю.

СНОВСЬКИЙ РАЙОН *

с. Тур'я

Записали С. Микитчук та О. Боряк 14 вересня 2009 р.
у с. Тур'я Щорського р-ну Чернігівської обл.
від Ушика Івана Івановича, 1939 р. н.,
та Жовнір Катерини Дмитрівни, 1929 р. н.

РИБАЛЬСТВО [Чи займалися Ви рибальством?] Займавсь, я й тепер займаюсь, тільки шо ноги не позволяють. Только вибили всюди, шо нєт нічого і безнаказно. У Білорусії сєм лєт тюрми за електроніку, а у нас так і нада. [Якими знаряддями ловили рибу?] Раньше в основном були діди, у котрих були рибальскіє сєті. Так не то, шо вони розставляли, они з лотки – откине, поймав риби і всьо. А то в основном ставили ятеря – зимою, лєтом таке на брусях натягається кругле – і риба залазить, а оттуда не вилізе. Так раньше риби було, шо і в устинах застрягала сторч. [Яка риба водилася в річці?] Щука в основном, окунь, лин, карась, плотва – оце наші риби. Даже сомики, і то появлялися. [Яка тепер риба водиться?] А зараз хоть в акваріумі дивись на рибу – то з мосту станеш і плаває плотва і все, а то вибили всьо. А вобще года пошлі негодниє – сухо, води очень мало і видушують всьо. [Чи плели з очерету рибальські знаряддя?] А...то понімаєш – з очерету ставили загати, ну, як тин – таке з очерету, потім у воді колі забивають, а тут поставить проход і ставить ятер, шоб риба йшла і прямо в ятер. Загати дєлали з очерету і всячини. [Коли плели рибальські сіті?] В основном зимою, тому шо літом у селє людям роботи сталько, шо їм нєкогда вгору глянуть. Так раньше плели...тепер з картону плетуть, а тогда пряли бабки і плели з конопель сєтки і ловили. Лени ловили. З тоненьких пруттів лози плели, як коші плетуть. Скрипки зимою. Под льодом скрипка. Ополонка – скрипку всунув, вони вилазять і в скрипку туда – то на в'юни. Попадалась і друга риба, ну в основном на в'юна. [Яким способом найчастіше ловили: з берега чи з човна?] Раньше, як була рєчка. Зараз зделали канаву, а не рєчку. А стара рєчка була – були заводі, були уширєнія – озера такіє – значить, там только з лодки, більш нічим не влізеш, потому шо утопишся. А тепер і з берега. [Чи ловили рибу руками?] Ловили й руками. Так руками ловили не в рєчки, а вот послє розліва остаються... вода заходить, і риба заходить – і потом, коли стане висихать – води мало, значить, там рибу і

* До 2016 р. – Щорський район.

www.etnolog.org.ua

забирають руками. А в річці руками не поймаєш. [Чи знаєте прикмети, коли треба ловити рибу?] Та то вже таке... коли єсть врємя, тогди й іде. Риба ж ета нереститься на Зимнього Миколая, а ета вся щука – так по розліву; весною розлів – і вона на розлів іде і нереститься, потом окунь нереститься, потом плотва уже разновідность по очереді (єсть з красними очами, єсть з зеленими, чорненькіє спинки, а кроснопер – так така наче золота рибка). Зранку всєгда саме лутше [ловити рибу], і на ноч ходили – на ноч на озера, на ноч розставиш там усяку посуд і костєр. Утром подивишся: як повезло – поймалась, не повезло, то так.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** Багато льону, коноплі, то мало. Із конопель ткали тільки мущинам на штани, шоб крєпкі були, шоб довго носилось, а так же льон... А коноплі, вони родили – материнка, без сім'ян... Настояща конопля, а тоді снопи замочували, а тоді терли, тріпали – такії були терниці, сушили, і сухими терли. Щоб костри не було, вичісували – «тріпало» звалось, так одбивали коліна – як жахнеш по коліну трепалом тим! І льон же, да довгущий – щоб нігде костриченки не було. А тоді робили куделі і пряли. Прядки були, на веретені не вміла, а баба на веретені і вал попряде, да товсте таке, а я і мама на прядці. Прядками пряли. Вал наче пакля, що обдирали – «обдірги» називалось, а чистий – «льон» називалось. А тоді сновали на полотно чи на втиральники, пасма разниє були. На втиральники вузеньке такеє, у кружечки накидали – узори ж, ряди, кружечки, воно ж видно. І ото ткали. Снували не в цій хаті, а в хаті, у яку уносяться довгі такі, через всю хату, палки, тут і там, і скріплюється, такіє поперьочниє, а тут такіє зуби, кольце убиваєш в стіні, лопаточка, дві дірочки, два клубка кладеш, і сюди, туди, на кажний колочок скільки губок – звалась «губка». Дванадцять губок – це на дванадцять колков, дванадцять рядов тади. А берда, уже щитаєш пасма: чи «в восьмуху» – дак вісім пасом, «десятка» – десять, і сновали. А тоді ж поснуєм, а тоді ж нада парить, напаримо, висушим, а тоді навиваєм, а тоді тчим. «Дєди» звалося, як снувать і помилишся, дак розводиш, розводиш його, бо ж треба розвести. А тоді ткали. ***Вибілювання полотна.*** А тоді теє полотно білили. А білили як? Колись же рєчкі були, копанки в кажного. Ось із утра пішла, у копанку понамочувала, порастилала, од сонца воно ж вигарує, висохло, і знову – за день разов п'ять і больше тим верхом, лицом, шоб біле було. Дак попоносиш лєтом його мочить да сушить, а увечері вже збираєм, додому несем. Золили у жлукті – колись верба, напрімєр, здоровенна, і таді середина видовбувалась уся, без дна. На дно, як золить, накладаєш соломи, і ставить це жлукто, а тоді ж по-порядку: рядна, пулки, штани, сорочки, втиральники, наволички пуд верх. А тоді верх застилали запункою, фартухом тим, ну, попіл же сипать на її – я не знаю чого, її ж бачиш – тут мотузки, її харашо тоді витягувать, зола там побуде, туди засипали золи багатенько, а тоді чавуни окропу кип'ятили і заливали, щоб усе білльо пропарилось. А тоді теє жлукто зимою на саньки – і на річку. Пельки [ополонки] прорубували, холодно було! – з рук пар, і ноги – тоді ж і штанов не було, не було і понятія штанів! Це вже послє войни нєскоро штани почали появляться, і вже нікуди без трусів не пойдеш, без штанів. Не було цього нічого. Мала, дак плачу, руки сюди, а мама руку в пару – гріє, вода ж гаряча, пошаровали і харашо... Два місяці мочили, ціле літо, і воно тоді – такії стяжки, білесньке – сорочки, штани, наволки – ну усе! До Пасхи [все витикали, бо] на городах робота, бувало, шо ще у Чистий четвер кросна дотикають і хату білять, шоб же хату побілить, а колись шо хата – була мєбєль: лавка через всю хату такая та ослон, і стіл, а тут пєч, лежанка же, а від лежанки – пол такий, полік – і вся мебель! А тоді викидали [верстат] на літо.

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Ведильці

Записала О. Ямборко 1 липня 2010 р.
у с. Ведильці Чернігівського р-ну Чернігівської обл.
від Ліпкан Євдокії Павлівни, 1946 р. н.

ТКАЦТВО [Як у Вас називається те, на чому ткали?] «Кросна». Станок такий був і ткалі. Пралі сперва ніткі, тади їх у човник так засажували. І ткалі же ніткі, воно як у рядок усе робітся і так уже ляпалі. [Ткали просто біле, чи з узорами?] У нас ткалі просто палатно. Ткалі дарожки з трапок. Це трапкі абикнавєнниє рвалі, а тади ж... Було бердо, а внизу ж там якось перебиралі. [Скільки було підніжок?] От, не знаю, сматря шо ткуть. Ткуть і ровне палатно і на скатерті па другому. І втираліки по-разному ткуть тоже. [З чого робили нитку?] У нас тут із льону. У нас тут льонозавод був. Возилі в Чернігов.

ВИШИВАННЯ [Хто Вас навчив вишивати?] Матка вчила. Сама вчилась. Всє вишівалі, хотілось вишівать. [Що Ваша мама вишила?] У мене є її набожнічек. [Чи відрізнялася колишня вишивка від теперішньої?] Канешно. [Чим вона відрізнялася?] Нітки. [Які були узори?] Узори, ниткі – все відрізняєтса. Старинні узори красивіші, але то якщо тими ниткамі, шо тепер вишівать, то... не виходить. Там же чорне з красним. [Чи вишивала Ваша мама мережки у своїх виробах?] Аякже ж. [Які сорочки були колись?] Є у мене одна, ну, там же мережки нема. [Ця сорочка відрізна?] Полностю зшита. [Ви самі навчились вишивати гладдю?] Да. Вишивають же люди, і мені захотілось. [Ваша мама також вишивала гладдю?] Мая мама вишівала і гладдю, і хрестіком, кружево в'язала. А кружево я навчилась в'язать у Казахстані. [Вам подобається вишивати?] Вот тягне мене. Я вот нічого не долала б – сєла б і вишивала. День і ноч вишиваю. Мені нравиться. [Вишивання Вас заспокоює?] Да. Очень успакаївает.

с. Количівка

Записали О. Яровий та О. Глухенька 21 вересня 2008 р.
у с. Количівка Чернігівського р-ну Чернігівської обл.
від Авдієнко Раїси Степанівни, 1944 р. н.,
родом із с. Конотоп Городнянського р-ну
Чернігівської обл.

РІЛЬНИЦТВО ***Жнива.*** Обжинки – це ж так, як я казала, на сіно, так і на обжинки одягалися – по-святковому. І виходили, я пам'ятаю, коли ще я була там, у селі, дак в нас тракторів було мало – мало косили, а вибиралися чоловіки здорові, з благополучних сімей, і вони влаштовували, так би мовити, тіпа як змаганнє. Вихо-

www.etnolog.org.ua

дили, все так шуткували і займали ці ж уже загінки із косами. Становились по-порядку. Становились і не так зря, хто там становиться, а вибирали по силі: ага, я чуствую, шо я могу бути першим, а я – другим, а я – самий слабенький – останній. Оце так займали, а тоді вже працювали...

с. Левоньки

Записав М. Пилипак у 2009 р. у с. Левоньки Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від Олійника Олександра Миколайовича.

ОЛІЙНИЦТВО В дерев'яній ступі товкли льон, потім змочували водою, піджарували, і така бочка – дерев'яна, і пластина дубова, винтом давили. Це рама – станок. Ці циліндри – вальци. Жолоб, мотор електричний. Сюди льон засипається, а сюда витікає в оцинкованоє каріто. Я єщьо помню довоєнниє на Чернігівщині, то вінтов нє било, а дєд старий б'є клінья, харашо затєсаниє. Сюди ми льон засипаєм, вальца єго здавлюють, і витікає мука льняная. Два кілограма муки на сковородку, подаруємо і постоянно мєшаєм, шоб не подгорєло, прожаруєм, примєрно восемьдесят градусов. Прежде чем на сковородку, добавляєм трошки води, і так рукамі пєрємєшуєм. Після цього засипаєм в мішочок, і в прес ставим, а зверху мєталічєский кружок і зверху дерев'яну колодку і домкрат... Масло тече. Послі хороший льон, то з двох кілограм льна – поллитра масла. Єслі льон хужий, нєсозрєвший – чотириста грам. Відход – макуха. Во врємя войни єлі. Льняноє масло кушают, у кого язва желудка, больная пєчєнь. А ше макухою каровку поїм. Шоб масло харашо хранілось – то в гліняной тарє.

с. Мньов

Записала О. Ямборко 30 червня 2010 р. у с. Мньов Чернігівського р-ну Чернігівської обл. від Паші Вавіловни, 1919 р. н.

ПРЯДІННЯ, ТКАЦТВО [Чи сіяли у вас льон, коноплі?] Льон сіялі об'язательно – конопля була і льон. [Льон був різних сортів чи одного?] Ні, я різного не знаю, у нас був один льон. Он такім сіненькім цвєтком цвів, маленьким такім. І вже послєдніє годи... із льону лучше палатно було. [...] ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** [Чи пам'ятаєте, як колись ткали?] Ткалі, дак ткалі, такі ж були, звали «наради». Ов, дак багато работи біля його було. Це ж ткать, це ж поки ще вірастіш коноплі да льон, да поки даведеш да толку, а тоді ж прядеш його, а таді сновалі. Таке було в хатах прібіте, у нас не було, бо у нас шчекатурена хата. Дак да сусід хаділі, дак снувалі через усю хату – десять-двєнадцять отак наснують [губ (?)]. А тади вже ж наради булі, навивалі – баба моя була спеціалістка навивать його. [На чому ткали?] Такеє бердо, у бердо вставлялось такіє, ну як вам розказать, бланка дерев'яна спеціально зроблена внизу, а туди вставлялось бердо – теє, шо по мітках воно ходіло. І так уже ж сидіш. Ой, трудно діло рабілі. [Чи ткали рядна, рядюжки?] Рядна – це уже із канаплі. Із льону палатно хароше було – шилі і рубашкі, шилі і простіні, вишівалі, і набужнікі вишівалі. [Що таке «набужнікі»?] Рушнікі. Як могилки, насілі ручнікі вішалі. Вже їх так много, так много було. Я не жаліла – панесу трі, повішу, на другий год знов три. [Чи ткали дорожки?] Ткалі і даружкі. Це вже паслєднє врємя. Ткалі і даружкі. Просто, як у нас ткалі. Ну, це плаття у нас старе, примірно, там кохточка старая, дак дралі на латкі, а цюю ж аснову – із канаплі. А тимі латкамі ткалі. Я вже не ткала. [Ткали біле чи й кольорове?] Знаєте шо, у нас не ткалі калярового. У нас ткалі палатно біле. А ось тут у Бєларусі, тут ткалі, звалі «пустілкі». Накривалі, красівиє пустілки ткалі, а у нас не вмілі цього. Це треба спеціяльниє берда тиє, ніта. Цього у нас не ткалі, тулькі ткалі цими, крапкамі циє дарожкі, шо стлалі па палу. [Чи ткали сукно?] Сукно об'язательно рабилі. У мене ж у коридорі є падушка суконна. Батьки ще були і баба, брат ще мій младший із двадцять третього года. Дак уже ж цівка гатовілі – овечки держалі, вовну ту стриглі, ну, я того не прала, я не вміла – баба прала. А тади тоже ж ткалі, а тади десь кудись (у нас у селі не було) вазілі у якесь село, шо там валілі його – товсте таке, он у мене у калідорі, а падушка у каморнічку лєжит. А, дак двє мені цих нових суконних падушки, а гусі ж держалі, дак понасипалі больших дві падушкі. А дочка моя з тридцять дев'ятого года, дак вже овечок у нас не було, дак уже я єю одну суконну оцю оддала. [Якої ширини було полотно?] Метра не було. Сантіметров воно сімдесят. Дак удвоє зшівалі – пустілка, застилалі ж пастель. Одіяло «радно» звалоси – дак цеє вже зшивалось, як мишком, удвоє – бальшуще. На його ж багато, па двоє спало. Дак у нас же сем'ї вєлікой не було, а у кого сем'ї великі, дак на палу усі і сп'ять.

ВИШИВАННЯ [Що таке «заполоч»?] Ніткі шерстяні, вишивать. [Чи займалися Ви вишиванням?] Вишивала. [Якою технікою вишивали?] Хрещикам вишівалі і «под гладь». [А Ваша бабка як вишивала?] Я розкажу. Калі баба ще була дівкаю, дак ще не вішівалі рушників, а ткалі ніткамі цієї – палосачки. І ще я помню її рушнички тії. [Якого кольору були полосочки?] Червоні і чорні. [Чи було щось на тих полосочках?] Нічого, просто палосачки, трошки так чорненького, червоненького, а таді вже білого пратчуть, таді знов чорненько. Ткалі, ткалі ручникі. Це бабіне дівоцтво, а вже маткі покойнай маєй, уже прішла вона сюди заміж, дак були у неї вішітиє ручникі. [Що на тих рушниках було вишито?] Одна цацка, тади друга цацка, тади третя. Не сахраніла їх. [Які колись носили сорочки?] Длінниє сарочки, отут цацачки воні так шилі – малєньку цацачку і ще якісь зубчики видєлувалі із нітак [на подолі], отут воротнічок такий вузенький з палатна, на тим варатнічку мережечка, якусь кривулєчку таку пашиють. А вже тут на рукавах вєлікіє шилі цацачки. [Рукава були з уставками?] Рукава такі були широкіє, а тут [на зап'ясті] чехольчик такий. Дак такіє були сарочки ранше. Стариє такі насілі сарочки. Ну, спаднічку надиває, без кофточки, іде на работу. [Чим вишивали рукави?] На рукавах просто квіточками були цапки – всякі були. Чорні й червоні. Це вже за маїм вєдомом усякі сталі ніткі. [Чи вишивали маніжку на грудях?] Тут тоже ж манішечку такую малєньку, а вже як я вже дівкаю була, дак стали рубашкі шить палатняні, тут уже об'язательна, шоб красіва була мережка, кружево. А тут була оце так вікатам, як на мені, рубашка [про комір]. [Якими були чоловічі сорочки?] Чоловікам як шилі рубашкі, дак муй дід – тоже такая длінна рубашка, тут тоже такіє широкі рукава да чехольчиков. А вже паслідніє врємя,

www.etnolog.org.ua

дак вже батька муй, дак красівиє рубашки шилі – така плотненька, акуратненька, без усяких там..., завужена. Вже й менше матер'ялу треба. Обезательно в ній отут кавнір – цапка, отут і тут. [Там, де був розріз?] Тут [показує спереду] була кузічка [ґудзик]. Дак уже цієї, шо я розказую кузічкі, дак такії були (утюга не було, дак качалкамі качалі), дак качаєш, дак бережишся, шоб не разбився ж кузічек той. [Як чоловіки носили сорочку щодо штанів – на випуск чи всередину?] Батька мій на віпуск не насів нічого. Муй батька був більш такий культурний. Рубашкі, такі як тепер, обикновєнніє.

с. Москалі

Записав М. Пилипак у 2009 р.
у с. Москалі Чернігівського р-ну Чернігівської обл.
від Дахна Юрія Володимировича, 1964 р. н.

ТКАЦТВО ***Інструментарій.*** Це – дєдок, а це – юрок. Юрок для того, щоб нитка не скручувалась, у клубок маталі, так юрком. Шоб наматать, дак треба шось усередину, у клубок, дак казалі, шо тряпку нєльзя, бо на том свєтє загадають ізз'єсті. Нада було чи сухарик, чи шось таке, на горіх. Цівки. У той час, як у других були цівки з бузини, то в нас цівки були очеретяні – це вже більш ткачі-професіонали. Гребінка використовувалась, як навивали основу. Ці дві частини називались «сванини», ото наводка, сюда накочувалась основа – нитки. Це верхня наводка, а це – нижня наводка, сюда вже полотно готове накачувалось. Навівалось як: сюда задявалась основа, тут розпрєдєлялась рівномірно, потом, когда аснова іздімалась із сновніци, сплутувалась с касою – перехватуючи руку, нада було брать за то і навівать нада було вдвох. Адін чєловєк стаіт тут, значіть, аснова тут распрєдєлєна, основа перекидається так сюда, за планку, а тут я нагою у петлю уступаю, постєпєнно пєтлі скидаючи. Сюда накачується. Там сідіт чєловєк, і грєбйонкою расчесує, шоб равномєрно натягувалісь ніткі, шлі. Гребінь – льон чесать. На гребінь в нас не пряли. На кужілі льон пряли, він був такий тонкий, якісний. Даже така була пасловіца: «Я, каже, сваха кужельна, а ти сваха потребкувата чи абдіркувата!» Пояснення: на кужелі пряли льон на тонке полотно, а абдіркі – це йшло грубе полотно, другосортне. Виходить, що то сваха високосортна, а то – другосортна. А чого? Того, шо в тої дочки, а в тої сини! Як то кажуть: «Я за свого Кузьму – дє хоч вазьму, а ти сваю Маринку павозіш па ринку!» От тому то і виходить, шо я сваха «кужельна»! Ритки – використовувались при навиванні: розкидається аснова і таді легше навивать, не сплутуються нитки.

с. Терехівка

Записала Н. Ромасевич 15 червня 1995 р.
у с. Терехівка Чернігівського р-ну Чернігівської обл.
від Луговського Якова Григоровича, 1919 р. н.,
та Носенка Миколи Васильовича, 1925 р. н.,
родом із с. Яблунівка Прилуцького р-ну Чернігівської обл.

РІЛЬНИЦТВО Гречки набагато сіяли. А сіяли коло хати сєбє, кури ж добре єдять гречку, несуться харашо. Сіяли коноплю. То вже їм патроху пасипать, дак несуться. Жито жалі чоловіки з жінками наравнє, нє було разніци. А касіть уже разніца, хіба яка вдова, а то большинство касілі мужики. А жать наравне, шо жінка, чоловік, серпом. Очень трудная работа. Жалі, у снопи складали, у полукіпки, просохнуть, кончать, ніву сажнуть, возять возамі, укладують у клуні. З посторонків клуні були. А самій ток чи дє вже малатіть, дак вимішений такий, зємля і вадой паліто, так як... хто, дак жаліли, да клуні даїде, лошадь випрягає, а собою всачує воз, шоб нє подовбав. ***Агротехніка.*** Ціпи з дерева рабили. Із дуба біч, а с арішника чи там с осіни цепилно, капіца тож дерев'яна такая, а вже цей ремешок, дє біч прив'язаний з ременя, із кожі. Молотили утрох, удвох. Утрох сложно, можна голову которому розбіть.

ТВАРИННИЦТВО І каров же держалі. Скоту держалі для того, шоб було навозу. А кармілі хуже. А лашадєй, работу рабіть, і їздіть уже. А скоту держалі по двоє, а хто дак і чєтвєро. Авєчок багато держалі, в нас сто п'тдесят дворів, ні одного двора не було, шоб не було восьмеро-десятеро авєчок. Гусєй держалі.

МЛИНАРСТВО Млини вєтряниє. Водяниє були і вітряні. У нас було четирє в дєрєвнє вєтрякі. Отут Бобровиця, дак тут була паровая, так не хатіли для сєбє молоть – мука пригарює. А от із вітряних... Мельнику давалі, як там ізважить, грошей не давалі, а давалі натурою – мукою ілі зерном, то вже діло їхнє. В його вуса там – і однаково, шо тєбє, шо йому. Жито, пшеницю, ячмінь, горох, віку, гречку, просо мололи.

ПРЯДІННЯ ***Культивування та обробка волокнистих рослин.*** На льон вабще вибіралі зємлю такую, як на ето..., шоб целіну ілі на лагу́дє, ну, харошу, спахать. А для того, щоб мінє її полоть краще. Када он уже вирастє, нада прополоть харашо, потом уже атцвіцєтса... На лагудє – котора гуляла зємля, от аблóга яка, котора перегуляла... ну, ана називалась «на облогах», ілі луг которий високий, дє не замачіває вода, дак переорать, да хорошо родіть етот льон. Ну, і на такой можна, нада харашо обробіть. Глибоко не нада засєвать. Прополувать вручну. Соток п'ять-шість сіяли, три, отак, більш не сіяли. Ну, а када вже он атцвітєтса, його уручну вибіралі, комбайнов нє було. Абівалі тож рукамі, не ціпом, а прячом, пряч обівать сємєна. А тога мачілі. Рвані і с корнями. Вирвалі і звезалі в снопики, поставілі, он просох, шоб сємєна бабіть, сємєна бабілі, а тога зовсім його вимачуємо. Помокнє у ваді, і растілаєм на лагудє. Он лєжить до тіх пор, пока станє вже... Собіраєм, в'яжеш у пучечки. Тєрніци були такіє дєрев'яниє, таді тєрлі уручну. Цю кастріцу всю... Тєрніца дєрев'яна, зробляна, дві наги, дві щеки і такій, у нас називалі, «лопу́стєнь». Такіє щоки, а тут палка дєрев'яна... сключітєльно вся з дєрева зроблєна, вся тєрніца. І його аттіралі, кастріцу всю вибівалі. Потом нада єго ап'ять трепать. Із дєрева такоє трепло́ було. Аттрєповалі, на гребень расчісувалі. Потом уже з його дєлалі такіє кудєлі, і женщіни прялі на самопрадке, а хто веретєно́м, ну большинство на самопрядке, дєрев'яна самопрядка.

ТКАЦТВО ***Техніка та технологія виготовлення полотна.*** Ползіми прядє, ползіми тче кросна. Када витче ето полотно, вносім у круг і дощовою [водою], попелам дєрев'яним. І ано лєжить у вадє, адбілюється, білєнькоє. А потом качулкой дєрев'яной качалі і у сувої згортуєм, хароше получається полотно. Рубашки шиєм, штани. [...] Шили і дітям, і жінкам, наволочки на падушках. Очень приятне. І коноплі также само сі-

www.etnolog.org.ua

яли. Конопля твердіша, лляне – це празничне шили, а конопляне – це таке, на роботу. Потом рубашку пашиють – вишивають разнимі взорамі, каму як наравітса. Вишивали і чоловікам, аякже, тут манішки кругом вишила, красота! Така рубашка... Манішка і внизу рукава, а знизу ні, большинство рукава і воротнік. І друга вишиє таку сорочку, не вгадаєш, шо калєнкорова, точно. Тонка. [...] А єсть баби так прядуть, дак вони за нитку смичуть, а всьо время в неї йде однакової товщини воно. Хто вміє тонко прясти, то тонше, а та грубіше. На прядкі, по скільки вона смичеться, та нитка. [...] Ну, а кросна ж, верстат був. Нада ж ткать іщо. Ніти ж там, берда, ето цілий станок. А тож дєрев'яний станок, ніде желізного нічого нєт. У кожной хаті, кожна хазяйка сабі, як уміє, так... І льон всі сіяли, льон, коноплі, ну, большинство льон. Із овець шерсть стригли, пряли. Вовну на прадку не прялі, только на вєрєтєно́. [...] Ткали лижники, як одіяло вроді суконне; воно товстувате, шоб тьопле вкриваться. По-українському «лижник». Рядна ткали із льону, з коноплі, то товща пряжа. Да рядна... одходи були од оцього прядива, одходи ще там були, гірші, їх собірали [...] «Патрєпки» по-нашому. Када льон треплят, дак под трепло одпадає, хароше таке, наче шовк, у руках держиться, так як волоса́. Це вже його у куколки в'яжу такіє, на грєбєнь чешуть і с етого прядуть. А с тих уже с патрєпок ткуть мєшки, потом ковбик, чи вже «коц» по-нашому. Закривать пєч, грубу, і хто вже кала полу ілі вже кала краваті, пад нагамі, бо він товстий такий, пряжа товста. Коц – такой, по-бєларуські. [...] Рядна, воно ж тоже, як і полотно, такоє ж длінноє, вибілюється, а потом з двох полос ісшив і рядно буде, коц, замість одіяла. Єсть одно тонкі, а єсть спеціально ткуть разними нитками, красять, разними узорами видєлують. От у Сухолісках отут за Сергіївкою село, я вже й з армії демобілізувався, осьо після війни і там якраз працював одно врем'я, то такі красіві робили отеті рядна, шо буде конкурувати з любим магазинчиком, такі разні узори!

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

с. Адамівка
Віньковецького р-ну Хмельницької обл. 421

с. Антонівка
Новоушицького р-ну Хмельницької обл. 441

с. Аркадіївка
Згурівського р-ну Київської обл. 174

с. Бабин
Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 159

с. Байрак
Лебединського р-ну Сумської обл. 297

с. Бандишівка
Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. 12

смт Баришівка
Київської обл. 164

с. Баштанків
Кодимського р-ну Одеської обл. 212

м. Бережани
Тернопільської обл. 324

м. Березань
Київської обл. 163

с. Берестівка
Липоводолинського р-ну Сумської обл. 304

с. Берестове
Бердянського р-ну Запорізької обл. 138

с. Бернашівка
Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. 14

с. Бишкінь
Лебединського р-ну Сумської обл. 297

с. Білани
Білопільського р-ну Сумської обл. 278

с. Біленьке
Запорізького р-ну Запорізької обл. 141

с. Білоберізка
Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл. 151

с. Білоусівка
Сокирянського р-ну Чернівецької обл. 461

с. Біляївка
Нововоронцовського р-ну Херсонської обл. 418

с. Бобрик
Білопільського р-ну Сумської обл. 278

с. Богодухівка
Чорнобаївського р-ну Черкаської обл. 450

с. Богородичне
Слов'янського р-ну Донецької обл. 87

с. Бондарі
Конотопського р-ну Сумської обл. 282

с. Боромля
Тростянецького р-ну Сумської обл. 316

с. Борщагівка
Погребищенського р-ну Вінницької обл. 34

с. Бочечки
Конотопського р-ну Сумської обл. 282

смт Буди
Харківського р-ну Харківської обл. 414

с. Буймер
Тростянецького р-ну Сумської обл. 322

с. Букатинка
Чернівецького р-ну Вінницької обл. 38

с. Бунів
Яворівського р-ну Львівської обл. 203

с. Буша
Ямпільського р-ну Вінницької обл. 42

с. Василівка
Житомирського р-ну Житомирської обл. 96

с. Вахнівка
Липовецького р-ну Вінницької обл. 10

с. Ведильці
Чернігівського р-ну Чернігівської обл. 482

с. Вежиця
Рокитнівського р-ну Рівненської обл. 275

с. Велика Вільшанка
Васильківського р-ну Київської обл. 172

с. Велика Каратуль
Переяслав-Хмельницького р-ну
Київської обл. 178

с. Велика Комишуваха
Барвінківського р-ну Харківської обл. 361

с. Велика Кошелівка
Ніжинського р-ну Чернігівської обл. 473

с. Велика Русава
Томашпільського р-ну Вінницької обл. 36

с. Велика Яромирка
Городоцького р-ну Хмельницької обл. 422

с. Великий Кунинець
Збаразького р-ну Тернопільської обл. 332

с. Великий Обзир
Камінь-Каширського р-ну
Волинської обл. 51

с. Великий Перевіз
Шишацького р-ну Полтавської обл. 273

с. Великозалісся
Кам'янець-Подільського р-ну
Хмельницької обл. 432

с. Вербляни
Яворівського р-ну Львівської обл. 203

смт Вергулівка
Брянківської міської ради Луганської обл. 194

с. Вереміївка
Чорнобаївського р-ну Черкаської обл. 450

с. Верхні Ворота
Воловецького р-ну Закарпатської обл. 127

INCE

www.etnolog.org.ua

с. Верхній Бистрий
Міжгірського р-ну Закарпатської обл. 129
с. Виноградне
Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл. 21
с. Вирівка
Конотопського р-ну Сумської обл. 283
с. Високопілля
Валківського р-ну Харківської обл. 387
с. Вишневичі
Радомишльського р-ну Житомирської обл. 120
с. Вищеольчедаїв
Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл. 24
с. Вінож
Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл. 24
с. Вовчків
Переяслав-Хмельницького р-ну
Київської обл. 178
с. Володіївці
Чернівецького р-ну Вінницької обл. 40
с. Вороб'їв
Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. 480
с. Вороблячин
Яворівського р-ну Львівської обл. 203
с. Ворокомле
Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. 54
с. Гавронщина
Макарівського р-ну Київської обл. 177
с. Гаї
Роменського р-ну Сумської обл. 309
с. Галич
Підгаєцького р-ну Тернопільської обл. 350
с. Ганнівка
Братського р-ну Миколаївської обл. 207
с. Глиниця
Кіцманського р-ну Чернівецької обл. 460
с. Глинне
Рокитнівського р-ну Рівненської обл. 276
м. Глухів
Сумської обл. 280
с. Головенка
Житомирського р-ну Житомирської обл. 96
с. Голови
Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл. 155
с. Голядин
Шацького р-ну Волинської обл. 70
с. Голятин
Міжгірського р-ну Закарпатської обл. 130
с. Горбані
Переяслав-Хмельницького р-ну
Київської обл. 179
с. Горинка
Кременецького р-ну Тернопільської обл. 339
м. Городок
Хмельницької обл. 422
с. Грабове
Кодимського р-ну Одеської обл. 213
с. Грабове
Шацького р-ну Волинської обл. 70
смт Градизьк
Глобинського р-ну Полтавської обл. 261
с. Гранітне
Немирівського р-ну Вінницької обл. 28
смт Гришківці
Бердичівського р-ну Житомирської обл. 94
с. Гульськ
Новоград-Волинського р-ну
Житомирської обл. 118
с. Гусарка
Більмацького р-ну Запорізької обл. 140
с. Гути
Конотопського р-ну Сумської обл. 284
с. Гутисько
Бережанського р-ну Тернопільської обл. 327
с. Гуцулівка
Косівського р-ну
Івано-Франківської обл. 160
с. Демня
Бережанського р-ну Тернопільської обл. 329
хутір Денисі
Ратнівського р-ну Волинської обл. 60
с. Джулинка
Бершадського р-ну Вінницької обл. 5
с. Джурин
Шаргородського р-ну Вінницької обл. 41
с. Дивин
Брусилівського р-ну Житомирської обл. 95
смт Диканька
Полтавської обл. 261
с. Діброва
Бахмутського р-ну Донецької обл. 83
с. Дмитрашківка
Піщанського р-ну Вінницької обл. 31
с. Дністрівка
Кельменецького р-ну Чернівецької обл. 457
смт Добровеличківка
Кіровоградської обл. 186
с. Долина
Слов'янського р-ну Донецької обл. 88
с. Дорошівка
Ямпільського р-ну Вінницької обл. 43
с. Дроздинь
Рокитнівського р-ну Рівненської обл. 276
с. Дружба
Володарського р-ну Київської обл. 173

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

с. Дубовичі
Кролевецького р-ну Сумської обл. 296
с. Жаботин
Кам'янського р-ну Черкаської обл. 443
с. Жван
Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл. 25
с. Жежелів
Козятинського р-ну Вінницької обл. 8
с. Забужжя
Любомльського р-ну Волинської обл. 58
с. Забуяння
Макарівського р-ну Київської обл. 177
с. Завадів
Яворівського р-ну Львівської обл. 204
с-ще Заводське
Конотопського р-ну Сумської обл. 285
с. Загальці
Бородянського р-ну Київської обл. 168
с. Загнітків
Кодимського р-ну Одеської обл. 215
с. Задеріївка
Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. 481
с. Залевки
Смілянського р-ну Черкаської обл. 417
с. Западинці
Летичівського р-ну Хмельницької обл. 438
с. Заремля
Баранівського р-ну Житомирської обл. 94
с. Звіздівка
Костопільського р-ну Рівненської обл. 275
с. Здвижівка
Бородянського р-ну Київської обл. 168
с. Зелені Курилівці
Новоушицького р-ну
Хмельницької обл. 441
с. Зрайки
Володарського р-ну Київської обл. 173
с. Зяньківці
Деражнянського р-ну
Хмельницької обл. 424
с. Іванівці
Кельменецького р-ну Чернівецької обл. 457
с. Івашків
Кодимського р-ну Одеської обл. 216
с. Ільці
Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл. 155
с. Йосипівка
Козятинського р-ну Вінницької обл. 10
с. Йосипівка
Малинського р-ну Житомирської обл. 113
с. Йосипівка
Ружинського р-ну Житомирської обл. 121
с. Калинівка
Яворівського р-ну Львівської обл. 205
с. Кам'яний Брід
Благовіщенського р-ну
Кіровоградської обл. 185
с. Кам'янка
Городоцького р-ну Хмельницької обл. 423
с. Кам'янка
Дворічанського р-ну Харківської обл. 391
с. Кам'янка
Ізюмського р-ну Харківської обл. 393
с. Кам'янка
Новопсковського р-ну Луганської обл. 199
с. Кам'янка
Середино-Будського р-ну Сумської обл. 314
с. Камянська Слобода
Новгород-Сіверського р-ну
Чернігівської обл. 474
с. Капулівка
Нікопольського р-ну
Дніпропетровської обл. 81
с. Кардашинка
Голопристанського р-ну Херсонської обл. 416
с. Карижин
Віньковецького р-ну Хмельницької обл. 421
с. Кармалюківка
Балтського р-ну Одеської обл. 211
с. Карпилівка
Козелецького р-ну Чернігівської обл. 470
с. Карпівка
Могилів-Подільського р-ну
Вінницької обл. 15
м. Київ 163
с. Киселівка
Менського р-ну Чернігівської обл. 472
с. Китайгород
Кам'янець-Подільського р-ну
Хмельницької обл. 432
с-ще Кияниця
Сумського р-ну Сумської обл. 315
смт Ков'яги
Валківського р-ну Харківської обл. 391
с. Кожанка
Оратівського р-ну Вінницької обл. 29
с. Козацьке
Бобровицького р-ну Чернігівської обл. 468
с. Козачі Лагері
Олешківського р-ну Херсонської обл. 419
с. Количівка
Чернігівського р-ну Чернігівської обл. 482
с. Колочава
Міжгірського р-ну Закарпатської обл. 131
с. Комарів
Кельменецького р-ну Чернівецької обл. 459

www.etnolog.org.ua

с. Конотоп
Городнянського р-ну Чернігівської обл. 468
с. Короп'є
Козелецького р-ну Чернігівської обл. 470
смт Котельва
Полтавської обл. 261
с. Кочубеївка
Чутівського р-ну Полтавської обл. 268
с. Кошари
Конотопського р-ну Сумської обл. 290
с. Кошаро-Олександрівка
Благовіщенського р-ну
Кіровоградської обл. 185
с. Краснобірка
Радомишльського р-ну
Житомирської обл. 121
с. Краснопілля
Слов'янського р-ну Донецької обл. 89
смт Красноріченське
Кремінського р-ну Луганської обл. 195
с. Крижівка
Рожищенського р-ну Волинської обл. 65
м. Кролевець
Сумської обл. 292
с. Кропивна
Золотоніського р-ну Черкаської обл. 443
с. Кругляківка
Куп'янського р-ну Харківської обл. 407
с. Круглянка
Нововодолазького р-ну
Харківської обл. 410
с. Крупичполе
Ічнянського р-ну Чернігівської обл. 469
с. Крутьки
Чорнобаївського р-ну Черкаської обл. 456
с. Ксаверів
Малинського р-ну Житомирської обл. 113
с. Кумарі
Первомайського р-ну
Миколаївської обл. 207
с. Куниче
Крижопільського р-ну Вінницької обл. 10
с. Куп'єваха
Богодухівського р-ну Харківської обл. 364
с. Курган
Лебединського р-ну Сумської обл. 298
с. Кушлин
Кременецького р-ну Тернопільської обл. 340
с. Лантратівка
Охтирського р-ну Сумської обл. 306
м. Лебедин
Сумської обл. 296
с. Левоньки
Чернігівського р-ну Чернігівської обл. 483
с. Лецьки
Переяслав-Хмельницького р-ну
Київської обл. 180
смт Линовиця
Прилуцького р-ну Чернігівської обл. 475
с. Липчани
Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. 16
с. Лиса Гора
Первомайського р-ну Миколаївської обл. 208
с. Литвинівка
Біловодського р-ну Луганської обл. 193
с. Лівинці
Кельменецького р-ну Чернівецької обл. 459
с. Лісничівка
Балтського р-ну Одеської обл. 211
с. Лобачів
Володарського р-ну Київської обл. 173
с. Лозниця
Народицького р-ну Житомирської обл. 117
с. Лозянський
Міжгірського р-ну Закарпатської обл. 133
с. Ломазів
Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. 16
с. Ломачинці
Сокирянського р-ну Чернівецької обл. 462
с. Луб'янка
Бородянського р-ну Київської обл. 169
с. Лукаші
Баришівського р-ну Київської обл. 164
с. Лук'янівка
Баришівського р-ну Київської обл. 165
с. Любарка
Народицького р-ну Житомирської обл. 117
с. Лючки
Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 160
с. Майдан-Олександрівський
Віньковецького р-ну Хмельницької обл. 422
с. Майорка
Кельменецького р-ну Чернівецької обл. 460
с. Маків
Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. 427
с. Мала Побіянка
Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. 429
с. Мала Рибиця
Краснопільського р-ну Сумської обл. 290
с. Мала Токмачка
Оріхівського р-ну Запорізької обл. 149
с. Манжосівка
Прилуцького р-ну Чернігівської обл. 477
с. Манява
Богородчанського р-ну
Івано-Франківської обл. 151
с. Маньківка
Бершадського р-ну Вінницької обл. 7

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

с. Марківка
Теплицького р-ну Вінницької обл. 34
с. Маркуші
Бердичівського р-ну
Житомирської обл. 94
с. Мартинівка
Жмеринського р-ну Вінницької обл. 7
с. Мар'янське
Апостолівського р-ну
Дніпропетровської обл. 73
с. Межиріч
Лебединського р-ну Сумської обл. 299
с. Межисить
Ратнівського р-ну Волинської обл. 61
с. Мервинці
Могилів-Подільського р-ну
Вінницької обл. 18
с. Мигалки
Бородянського р-ну Київської обл. 169
с-ще Миколаївка
Попаснянського р-ну Луганської обл. 199
с. Миколо-Комишувата
Красноградського р-ну Харківської обл. 407
с. Миньківці
Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. 430
с. Миронівка
Ямпільського р-ну Вінницької обл. 44
с. Миропілля
Краснопільського р-ну Сумської обл. 291
с. Михайлівка
Лебединського р-ну Сумської обл. 301
с. Михайлівка
Олександрівського р-ну Донецької обл. 86
с. Михайлове
Котелевського р-ну Полтавської обл. 264
с. Михалкове
Сокирянського р-ну Чернівецької обл. 464
с. Мньов
Чернігівського р-ну Чернігівської обл. 483
с. Могилівка
Жмеринського р-ну Вінницької обл. 8
с. Монастирок
Борщівського р-ну Тернопільської обл. 332
с. Морозівка
Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл. 27
с. Москалі
Чернігівського р-ну Чернігівської обл. 484
с. Мостище
Макарівського р-ну Київської обл. 177
с. Мошняги
Балтського р-ну Одеської обл. 212
с. Мрин
Носівського р-ну Чернігівської обл. 474
с. Мурафа
Шаргородського р-ну Вінницької обл. 42
с. Мушкутинці
Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. 430
с. Нагірне
Світловодського р-ну
Кіровоградської обл. 190
с. Наддністрянське
Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл. 27
с. Надинівка
Козелецького р-ну Чернігівської обл. 470
с. Недашки
Малинського р-ну Житомирської обл. 113
с. Недра
Баришівського р-ну Київської обл. 166
с. Немія
Могилів-Подільського р-ну
Вінницької обл. 18
с. Нерубайка
Новоархангельського р-ну
Кіровоградської обл. 187
с. Нерушай
Татарбунарського р-ну Одеської обл. 218
с. Нижнє
Деражнянського р-ну Хмельницької обл. 424
с. Нижчий Ольчедаїв
Могилів-Подільського р-ну
Вінницької обл. 20
с. Никифорівка
Бахмутського р-ну Донецької обл. 83
с. Ніжиловичі
Макарівського р-ну Київської обл. 177
с. Нова Астрахань
Кремінського р-ну Луганської обл. 195
смт Нова Водолага
Харківської обл. 410
с. Нова Кочубеївка
Чутівського р-ну Полтавської обл. 272
с. Нова Січ
Сумського р-ну Сумської обл. 315
с. Нове Залісся
Бородянського р-ну Київської обл. 169
с. Нове Село
Виноградівського р-ну Закарпатської обл. 126
с. Новий Корогод
Бородянського р-ну Київської обл. 170
с. Новопетрівка
Бердянського р-ну Запорізької обл. 138
смт Новопсков
Луганської обл. 199
с. Новосілка
Деражнянського р-ну
Хмельницької обл. 426

www.etnolog.org.ua

с. Новоукраїнка
Більмацького р-ну Запорізької обл. 140
с. Обиходи
Коростенського р-ну Житомирської обл. 113
с. Облітки
Радомишльського р-ну
Житомирської обл. 121
с. Одринка
Нововодолазького р-ну Харківської обл. 413
с. Озадівка
Бердичівського р-ну Житомирської обл. 94
с. Озеро
Володимирецького р-ну Рівненської обл. 274
с. Олександрівка
Олешківського р-ну Херсонської обл. 419
с. Олександрівка
Снігурівського р-ну Миколаївської обл. 209
с. Оселя
Яворівського р-ну Львівської обл. 205
с. Оскіл
Ізюмського р-ну Харківської обл. 401
с. Осова
Дубровицького р-ну Рівненської обл. 274
с. Острів
Рокитнянського р-ну Київської обл. 183
м. Охтирка
Сумської обл. 305
с. Панасівка
Липоводолинського р-ну Сумської обл. 304
с. Панфили
Яготинського р-ну Київської обл. 184
с. Панчеве
Новомиргородського р-ну
Кіровоградської обл. 189
хутір Пасіка
Ізюмського р-ну Харківської обл. 403
с. Пасківщина
Згурівського р-ну Київської обл. 176
с. Перейма
Балтського р-ну Одеської обл. 212
с. Петрівське
Балаклійського р-ну Харківської обл. 361
с. Пилипча
Білоцерківського р-ну Київської обл. 166
с. Писарівка
Кодимського р-ну Одеської обл. 216
с. Писарівка
Ямпільського р-ну Вінницької обл. 44
с. Підвисоке
Бережанського р-ну Тернопільської обл. 330
м. Підгайці
Тернопільської обл. 350
с. Підгайчики
Теребовлянського р-ну Тернопільської обл. 353
с. Підгірне
Кременчуцького р-ну Полтавської обл. 267
с. Піски
Дворічанського р-ну Харківської обл. 392
с. Пістинь
Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 160
с. Піща
Шацького р-ну Волинської обл. 71
с. Плавинище
Роменського р-ну Сумської обл. 311
с. Плоске
Кременецького р-ну Тернопільської обл. 344
с. Подільки
Липоводолинського р-ну Сумської обл. 304
с. Покришів
Брусилівського р-ну Житомирської обл. 95
с. Покровське
Кіровоградського р-ну Кіровоградської обл. 187
с. Полкова Микитівка
Богодухівського р-ну Харківської обл. 364
с. Пологи-Яненки
Переяслав-Хмельницького р-ну
Київської обл. 181
с. Полошки
Глухівського р-ну Сумської обл. 280
с. Порадівка
Васильківського р-ну Київської обл. 172
с. Пороги
Ямпільського р-ну Вінницької обл. 46
с. Посухів
Мурованокуриловецького р-ну
Вінницької обл. 28
с. Прелесне
Слов'янського р-ну Донецької обл. 92
с. Привороття
Кам'янець-Подільського р-ну
Хмельницької обл. 433
с. Привороття Друге
Кам'янець-Подільського р-ну
Хмельницької обл. 433
м. Прилуки
Чернігівської обл. 475
с. Присліп
Міжгірського р-ну Закарпатської обл. 135
с. Пульмо
Шацького р-ну Волинської обл. 71
м. Путивль
Сумської обл. 309
с. Раденськ
Олешківського р-ну Херсонської обл. 420
с. Ратуш
Ямпільського р-ну Вінницької обл. 48
с. Ревки
Лебединського р-ну Сумської обл. 301

ІМОТ

www.etnolog.org.ua

с. Ремчиці
Сарненського р-ну Рівненської обл. 276
с. Річка
Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 161
с. Романівка
Попільнянського р-ну Житомирської обл. 119
с. Рудівка
Прилуцького р-ну Чернігівської обл. 478
с. Рудня-Радовельська
Олевського р-ну Житомирської обл. 119
с. Русава
Ямпільського р-ну Вінницької обл. 49
с. Ряшки
Прилуцького р-ну Чернігівської обл. 478
с. Садки
Житомирського р-ну Житомирської обл. 96
с. Салинці
Немирівського р-ну Вінницької обл. 29
с. Сальник
Калинівського р-ну Вінницької обл. 8
с. Самари
Ратнівського р-ну Волинської обл. 63
с. Свічківка
Драбівського р-ну Черкаської обл. 443
с. Сенькове
Куп'янського р-ну Харківської обл. 409
с. Сербичани
Сокирянського р-ну Чернівецької обл. 465
с. Серебрія
Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. 20
с. Серебряне
Світловодського р-ну
Кіровоградської обл. 192
с. Сивороги
Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. 431
с. Сидоряче
Котелевського р-ну Полтавської обл. 264
с. Синівка
Липоводолинського р-ну Сумської обл. 305
с. Сільце
Підгаєцького р-ну Тернопільської обл. 352
с. Сковородинівка
Золочівського р-ну Харківської обл. 392
с. Скурати
Малинського р-ну Житомирської обл. 114
м. Сміла
Черкаської обл. 445
с. Смолин
Яворівського р-ну Львівської обл. 206
с. Снідавка
Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 161
с. Соболівка
Липовецького р-ну Вінницької обл. 11
с. Соловіївка
Брусилівського р-ну Житомирської обл. 95
с. Сошників
Бориспільського р-ну Київської обл. 167
с. Спірне
Великописарівського р-ну Сумської обл. 280
с. Стара Білецьківка
Кременчуцького р-ну Полтавської обл. 267
с. Стара Збур'ївка
Голопристанського р-ну Херсонської обл. 416
с. Стара Оржиця
Згурівського р-ну Київської обл. 176
с. Старе
Бориспільського р-ну Київської обл. 168
с. Старе Село
Рокитнівського р-ну Рівненської обл. 276
с. Старий Кривин
Славутського р-ну Хмельницької обл. 442
с. Стебниця
Хорошівського р-ну Житомирської обл. 122
с. Степанівка
Буринського р-ну Сумської обл. 279
с. Степанівка
Теплицького р-ну Вінницької обл. 34
с. Стіна
Томашпільського р-ну Вінницької обл. 37
с. Стобихва
Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. 54
с. Столинські Смоляри
Любомльського р-ну Волинської обл. 59
с. Стольне
Менського р-ну Чернігівської обл. 473
с. Стремільче
Радехівського р-ну Львівської обл. 202
с. Стрибіж
Пулинського р-ну Житомирської обл. 119
с. Стриївка
Збаразького р-ну Тернопільської обл. 338
с. Студенок
Ізюмського р-ну Харківської обл. 404
с. Сунки
Смілянського р-ну Черкаської обл. 447
с. Тальянки
Тальнівського р-ну Черкаської обл. 448
с. Таужне
Гайворонського р-ну
Кіровоградської обл. 186
с. Терехівка
Чернігівського р-ну Чернігівської обл. 484
смт Терни
Недригайлівського р-ну Сумської обл. 305
с. Тилявка
Шумського р-ну Тернопільської обл. 354

ИСЕ

www.etnolog.org.ua

с. Тоболи
Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. 58
с. Токарі
Лебединського р-ну Сумської обл. 302
смт Томашпіль
Вінницької обл. 36
с. Торське
Лиманського р-ну Донецької обл. 83
с. Торунь
Міжгірського р-ну Закарпатської обл. 137
с. Трибусівка
Піщанського р-ну Вінницької обл. 32
с. Троїцьке
Попаснянського р-ну Луганської обл. 201
с. Троща
Чуднівського р-ну Житомирської обл. 124
с. Тур'я
Сновського р-ну Чернігівської обл. 481
с. Угорськ
Шумського р-ну Тернопільської обл. 358
с. Улянівка
Петриківського р-ну
Дніпропетровської обл. 77
с. Устеріки
Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл. 159
с. Федорівка
Нововодолазького р-ну Харківської обл. 413
с. Хащувате
Гайворонського р-ну Кіровоградської обл. 186
с. Хомутець
Брусилівського р-ну
Житомирської обл. 96
с. Хотівля
Городнянського р-ну Чернігівської обл. 469
с. Хрестище
Слов'янського р-ну Донецької обл. 92
с. Циблі
Переяслав-Хмельницького р-ну
Київської обл. 182
с. Цибулеве
Знам'янського р-ну Кіровоградської обл. 187
с. Червлене
Лебединського р-ну Сумської обл. 303
с. Червонодніпровка
Запорізького р-ну Запорізької обл. 149
с. Червона Кам'янка
Олександрійського р-ну
Кіровоградської обл. 190
с. Червонопопівка
Кремінського р-ну Луганської обл. 198
с. Черешенька
Деражнянського р-ну Хмельницької обл. 427
с. Чернявка
Оратівського р-ну Вінницької обл. 31
с. Черповоди
Уманського р-ну Черкаської обл. 448
смт Чечельник
Вінницької обл. 40
смт Чоповичі
Малинського р-ну Житомирської обл. 116
с. Чорна Тиса
Рахівського р-ну Закарпатської обл. 137
смт Чупахівка
Охтирського р-ну Сумської обл. 308
с. Шаланки
Виноградівського р-ну Закарпатської обл. 126
с. Шатрище
Ямпільського р-ну Сумської обл. 322
м. Шацьк
Волинської обл. 67
с. Шелестове
Коломацького р-ну Харківської обл. 406
с. Шендерівка
Корсунь-Шевченківського р-ну 444
Черкаської обл.
с. Шершенці
Кодимського р-ну Одеської обл. 216
с. Шибене
Бородянського р-ну Київської обл. 172
смт Шишаки
Полтавської обл. 272
с. Шрубків
Летичівського р-ну Хмельницької обл. 439
с. Шульгівка
Петриківського р-ну
Дніпропетровської обл. 77
с. Шуми
Крижопільського р-ну Вінницької обл. 10
с. Щедрогір
Ратнівського р-ну Волинської обл. 64
с. Яворів
Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 161
с. Яремівка
Ізюмського р-ну Харківської обл. 405
с. Яреськи
Шишацького р-ну Полтавської обл. 273
с. Яришівка
Тиврівського р-ну Вінницької обл. 36
с. Ятранівка
Уманського р-ну Черкаської обл. 449

ІМОГЕ

www.etnolog.org.ua

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АНФРФ ІМФЕ – Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

ВДПУ – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ДІКЗ «Буша» – Державний історико-культурний заповідник «Буша»

ДМНАПУ – Державний музей народної архітектури та побуту України (нині – НМНАПУ)

ІКМ – Ізюмський краєзнавчий музей

ІН НАНУ – Інститут народознавства Національної академії наук України

КМКМ – Конотопський міський краєзнавчий музей імені О. М. Лазаревського

КМНМПГ – Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини

КПДІМЗ – Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник

КПНУ – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КРІКМ – Кодимський районний історико-краєзнавчий музей

КРКМ – Кременецький районний краєзнавчий музей

КрРКМ – Кролевецький районний краєзнавчий музей

ЛРКМ – Лебединський районний краєзнавчий музей

МЕХП ІН НАНУ – Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства Національної академії наук України (м. Львів)

МІКМ – Миргородський історико-краєзнавчий музей

МНРПС – Музей народних ремесел та побуту Слобожанщини

НІЕЗ «Переяслав» – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

НКМ – Нікопольський краєзнавчий музей

НМНАПУ – Національний музей народної архітектури та побуту України

НМНМГП – Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського (м. Коломия)

НМУНДМ – Національний музей українського народного декоративного мистецтва (м. Київ)

НРКМ – Новопсковський районний краєзнавчий музей

НЦНК «МІГ» – Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ)

ОМКМ – Охтирський міський краєзнавчий музей

ПКМ – Путивльський краєзнавчий музей

ПХМ – Полтавський художній музей (галерея мистецтв) імені Миколи Ярошенка

РКМ – Роменський краєзнавчий музей

СОКМ – Сумський обласний краєзнавчий музей

ТКМ – Тульчинський краєзнавчий музей

ТРКМ – Тростянецький районний краєзнавчий музей

ХмОКМ – Хмельницький обласний краєзнавчий музей

ХОКМ – Херсонський обласний краєзнавчий музей

ЧІМ – Чернігівський історичний музей імені В. В. Тарновського

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

Наукове видання

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ОБРАЗ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

КОРПУС ЕКСПЕДИЦІЙНИХ ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

том сьомий

ГОСПОДАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ, ПРОМИСЛИ ТА РЕМЕСЛА

ІМФЕ

Редактор-координатор: *Олена Щербак*
Редактори: *Надія Ващенко, Наталя Довгань, Людмила Тарасенко*
Комп'ютерна верстка: *Марина Голеня*
Обробка ілюстрацій: *Людмила Настенко*
Оператор: *Ірина Матвєєва*

Підписано до друку 05.12.2017. Формат 60×84/8
Умов. друк. арк. 45,24 Обл.-вид. арк. 42,07.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України
01001 Київ, вул. Грушевського, 4

www.etnolog.org.ua

ІМФЕ